Наукові перспективи
Видавнича група

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

№8(8)2024

Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України

Видавнича група «Наукові перспективи»

Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління

Християнська академія педагогічних наук України

«Суспільство та національні інтереси»

№ 8(8) 2024

Київ – 2024

Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University

Publishing Group "Scientific Prospects"

All-Ukrainian Assembly of Doctors of Science in Public Administration

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

«Society and national interests»

№ 8(8) 2024

Kyiv – 2024

ISSN 3041-1572Online

УДК 0/3+7/8]:001.31](477)(051)

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)

“Суспільство та національні інтереси”: журнал. 2024. № 8(8) 2024. С. 966.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України # 920 від 26.06.2024 журнал включений до Переліку наукових фахових видань України, категорія “Б”, спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки; 281 Публічне управління та адміністрування

Рекомендований до друку Президією Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління (Протокол від 04.12.2024, № 3/12-24)

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання, Асоціації науковців України, Інституту освіти Азербайджанської Республіки

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів освітніх, гуманітарних наук, громадського здоров’я, публічного управління та адміністрування з метою їх впровадження у сучасний освітній простір

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible та до міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Теренда Наталія Олександрівна - *доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров‘я та управління охороною здоров’я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)*

Члени редакції журналу серії «Громадське здоров’я»:

- **Іншакова Ганна Вадимівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри громадського здоров’я Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (Київ, Україна)
- **Керецман Анжеліка Олексіївна**– кандидат медичних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної медицини та гігієни медичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)
- **Ковальська Оксана Романівна** - кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної медицини, економіки та організації охорони здоров’я Львівського національного медичного університету імені Далина Галицького (Львів, Україна)
- **Корильчук Неоніла Іванівна** – кандидат медичних наук, доцент кафедри терапії та сімейної медицини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Нагорна Антоніна Максимівна** - доктор медичних наук, професор, член-кореспондент НАМН України, лабораторія епідеміологічних досліджень, профпатології та моніторингу професійного здоров’я ДУ «Інститут медицини праці імені Ю. І. Кундієва НАМНУ» (Київ, Україна)
- **Панчишин Наталія Ярославівна** - кандидат медичних наук, доцент , завідувач кафедри громадського здоров‘я та управління охороною здоров’я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Сатурська Ганна Степанівна** - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров‘я та управління охороною здоров’я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)

- **Трущенкова Людмила Вікторівна** - доцент кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Шульгай Аркадій Гаврилович** - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)

Члени редакції журналу серії «Публічне управління та адміністрування»:

- **Непомнящий Олександр Михайлович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри архітектури і просторового планування факультету архітектури, будівництва та дизайну Національного авіаційного університету, експерт Експертної ради МОН з питань атестації наукових кадрів з суспільних наук (Київ, Україна)
- **Прав Юрій Григорович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри засобів захисту інформації Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- **Бєльська Тетяна Валентинівна** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (Київ Україна)
- **Весоловська Марія Кімсанівна** - доктор філософії (PhD) з публічного управління та адміністрування, доцент кафедри менеджменту організацій Інституту економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)
- **Дєгтяр Олег Андрійович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)
- **Карпінський Борис Андрійович** - доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом, факультет управління фінансами та бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- **Клименко Анастасія Сергіївна** - доктор філософії в галузі 28 публічне управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», директор центру підвищення кваліфікації кадрів, доцент кафедри місцевого самоврядування та розвитку територій Національного університету «Одеська політехніка» (Одеса, Україна)
- **Медведчук Оксана Валеріївна** - кандидат наук з державного управління, доцент, Начальник відділу нормативно-методичного забезпечення та управління проектами Міждержавної гільдії інженерів-консультантів (Київ, Україна)
- **Мельниченко Олександр Анатолійович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я, Харківський національний медичний університет (Харків, Україна)
- **Пахомова Тетяна Іванівна** - доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри місцевого самоврядування та розвитку територій Навчально – наукового інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка» (Одеса, Україна)
- **Шевченко Наталія Олександрівна** - доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та права Дніпровської академії неперервної освіти Дніпропетровської обласної ради (Дніпро, Україна)
- **Шевченко Олександр Олександрович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (Київ, Україна

Члени редакції журналу серії «Гуманітарні науки»:

- **Бевзо Галина Андріївська** - кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальноосвітніх дисциплін ПВНЗі «Українсько-американський університет Конкордія» (Київ, Україна)
- **Вуколова Катерина Володимирівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України (Дніпро, Україна)
- **Горда Оксана Михайлівна** - доктор філософії в галузі 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія», старший науковий співробітник Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)
- **Зірка Віра Василівна** - доктор філологічних наук , професор, завідувач Дніпровського відділення Центру наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України (Київ, Україна)
- **Литвинська Світлана Віталіївна** - кандидат філологічних наук , доцент, завідувач кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- **Островський Олександр Олександрович** - доктор філософії, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ, (Берегово, Україна)
- **Стирнік Наталія Сергіївна** - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)
- **Супрун Володимир Миколайович** - доктор філологічних наук, професор, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- **Чорний Ігор Віталійович** - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (Харків, Україна)

Члени редакції журналу серії «Освіта/Педагогіка»:

- **Біляковська Ольга Орестівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, факультет педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- **Волошин Олена Романівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
- **Гончарук Валентина Анатоліївна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
- **Гуменюк Тетяна Костянтинівна** - доктор філософських наук, Заслужений працівник освіти України, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, інноваційно-методичного забезпечення освітнього та наукового процесів Київської муніципальної академії музики ім. Р.М. Глієра (Київ, Україна)
- **Гумеїр Гусейн Ахмедов** - доктор педагогічних наук, професор (Баку, Азербайджан)
- **Дибкова Людмила Миколаївна -** доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформатики та системології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)
- **Коренева Інна Миколаївна –** доктор педагогічних наук, професор, декан факультету природничої і фізико-математичної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (Глухів, Україна)
- **Литовченко Ірина Миколаївна -** доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови технічного спрямування №2 Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (Київ, Україна)
- **Марчук Оксана Олександрівна -** доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (Рівне, Україна)
- **Небеленчук Ірина Олександрівна -** доктор педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», (Кіровоград, Україна)
- **Поліщук Наталія Миколаївна -** доктор філософії,011 Освітні, педагогічні науки, старший викладач кафедри медико біологічних основ фізичної культури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
- **Трофаїла Наталія Дмитрівна -** кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з виховної роботи факультету дошкільної та спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
- **Шевчук Лариса Дмитрівна -** доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри математики, інформатики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі (Переяслав, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

© Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, 2024
© Видавнича група «Наукові перспективи», 2024
© Християнська академія педагогічних наук України, 2024
© Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління, 2024
© автори статей, 2024

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Освіта/Педагогіка»

Butenko O.H. 16
PEDAGOGICAL CONDITIONS OF GENDER EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN

Bosa V.P. 26
A SYSTEMATIC APPROACH TO THE PROFESSIONAL TRAINING OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS: THE EXPERIENCE OF THE USA AND PROSPECTS FOR UKRAINE

Mierienkov H.A. 39
WALL GRAFFITI PHILOSOPHY: SYMBOLISM AND SOCIAL MEANINGS

Nanivskyi R.A., Zhukova A.R., Matiiiv Yu.V. 52
THE LINGUISTIC ANALYSIS OF COMMUNICATION FAILURES IN MULTINATIONAL MILITARY OPERATIONS

Shkolnyk I.O., Liuta O.V., Deineka O.V. 62
ASSURANCE SURVEY AS AN EFFECTIVE TOOL OF THE INTERNAL SYSTEM OF EDUCATION QUALITY ASSURANCE

Анголенко В.В., Печериця Н.М., Гордієнко С.М. 73
МАЙНДФУЛНЕС ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Бажан С.П. 84
ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ТЕХНІЧНИМ ОСВІТНЬО-НАУКОВИМ КЛАСТЕРОМ

Біла О.О. 105
ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЧЕРЕЗ СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ

Вискушенко С.А., Вискушенко Д.А., Никитюк Ю.А., Андрійчук Т.В. 117
ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Герман Н.В. 129
ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВОДНИХ РЕСУРСІВ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

Гуртова Т.В., Безгребельна О.П. 139
ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК НОРМАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дженджеро О.Л., Шмагалова О.І. 150
ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Жукова А.Р., Матіїв Ю.В., Чернецька С.Б. 160
МОБІЛЬНІ ДОДАТКИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

170
Зиско В.В., Білозерова О.В., Завіруха Л.А.
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ ГРИ НА ФОРТЕПІАНО У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Зорочкіна Т.С., Здір Д.Р., Мар'ян Л.В. 181
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ STEM-ОСВІТИ

Карасєвич С.А. 194
МІСЦЕ РУХОВИХ ІГОР У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ РУХОВИХ ІГОР

Коренева І.М., Луценко О.І., Самілик В.І. 201
РУХОВА АКТИВНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ №3 В УКРАЇНІ

Корягін В.М., Світлик В.В., Гавриленко М.М., Осінчук В.В., Оліярник В.І. 212
ВИЗНАЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ У СПОРТСМЕНІВ

Криштанович М.Ф., Ткачов В.П. 220
АДАПТАЦІЯ ВЧИТЕЛІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Мазур Т.Р., Кривуля Я.Ю. 229
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Макарчук В.В., Байдюк О.С. 240
ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ САМООСВІТИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (ОНЛАЙН-КУРСИ, ВЕБІНАРИ, ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ)

250
Макарчук В.В.
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЧЕРЕЗ САМООСВІТУ

Мартинюк В.В. 260
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Нагаєв В.М. 271
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАСОБАМИ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Олійник М.О., Олійник І.С. 282
ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ФУТБОЛЬНІЙ КОМАНДІ ДІВЧАТ 12-14 РОКІВ

Паскаль О.В., Паскаль А.Г. 292
СОЦІАЛИЗУЮЧА ФУНКЦІЯ СПОРТУ ТА ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК СПОРТИВНОЇ АКТИВНОСТІ

Петухова Т.А., Трегуб А.М., Токарєв О.В., Тюрікова О.М. 305
ГРАФІЧНИЙ ДИЗАЙН ЯК СУЧАСНИЙ ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ

Поліщук Н.М., Власюк Т.М., Внукова О.М. 320
ГІГІЄНА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Полянко М.О. 328
ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ОСВІТНІХ ВЕКТОРІВ ТА ПРИНЦИПІВ МУЗИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ТЕРЕНАХ БУКОВИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНИ XIX СТ. - ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТ.

Радомський І.П. 341
ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Собченко Т.М., Кін О.М., Кириленко С.А. 350
ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО НЕПЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

Терлецька Л.М. 360
НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Ткаченко В.П. 374
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Трофаїла Н.Д. 387
ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР З МЕТОЮ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З СУСПІЛЬНИМ ДОВКІЛЛЯМ

Чиркова Т.І. 394
MILFA ЯК СУЧАСНИЙ АРХЕТИП, ЯКОГО НЕ БУЛО РАНІШЕ

Чичук А.П., Кучай Т.П., Біда О.А. 402
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В США

Шемчук В.А. 413
ПІДГОТОВКА ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ

СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування»

Antipenko I.V., Goncharenko V.S., Vatsenok A.V. 425
UKRAINE AS A WELFARE STATE: PROBLEMS OF FORMATION

Антонова О.Р. 434
РОЗВ'ЯЗАННЯ СПОРІВ/КОНФЛІКТІВ ЗАВДЯКИ МЕДІАЦІЇ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ – ОБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВИ НА ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНІ ВІДНОСИНИ ЛЮДИНИ ТА РОЗШИРЕННЯ ПРАВ СТОРІН

Банах У.Т., Лозинський Р.М. 444
(НЕ)ДОСТУПНІСТЬ ЗЕЛЕНИХ ЗОН ЗА УМОВ ЩІЛЬНОЇ ЖИТЛОВОЇ ЗАБУДОВИ (ПРИКЛАД ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО РАЙОНУ СУЧАСНОГО ЛЬВОВА)

Богданенко А.І. 462
ТЕОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ І МЕТОДОЛОГІЧНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ПРЕДМЕТА ДЕРЖАВНОГО І ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ХРИСТИЯНСЬКІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я

Бондаренко І.В. 479
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УКРАЇНІ

Борисов М.П. 492
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ

Васиньова Н.С., Іванов Є.В. 504
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ І АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Верещак О.О. 516
РЕФОРМУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Верхолаз В.Д. 527
СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ МАРКЕТИНГУ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Гайдученко С.О., Кондратенко Н.О., Коляда Т.А. 539
МОДЕРНІЗАЦІЯ КАДРОВИХ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

Гібкін К.Р. 548
ІННОВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Горбата Л.П. 558
АНТИКОРУПЦІЙНІ ПРОГРАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Гордієнко О.С. 572
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Грищенко І.М. 584
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ, ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ЗАГИБЛИХ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ, ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ЗАГИБЛИХ ЗАХИСНИКІВ ТА ЗАХИСНИЦЬ УКРАЇНИ

Гуменюк В.В. 599
ДЕРЖАВНЕ СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ОСНОВА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО УКОРІНЕНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Жигало І.І., Копець Г.Р. 615
РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ПОДОЛАННІ БАР'ЄРІВ

Казначеєв Д.Г., Бодирєв Д.А., Кандаур К.А. 628
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ РІЗНИХ СТРІЛЕЦЬКИХ СТІЙОК

Карковська В.Я., Федорович У.М., Головчак М.І. 638
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК РУШІЙ УПРАВЛІНСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ОСВІТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Квасній Л.Г., Квасній З.В., Костюк С.О. 647
ВПЛИВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВУГІЛЬНИХ ГРОМАД НА ІНТЕГРОВАНИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ В УКРАЇНІ

Коляда Т.А., Верхолаз О.С., Верхолаз В.Д. 659
ІМПЕРАТИВИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Кравчук О.Ю. 667
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: НОВІ РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ

Куценко А.О. 674
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Лазор О.Д., Климчук О.В. 687
СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІМПОРТО-ЗАМІЩЕННЯ В АГРОПРОДОВОЛЬЧОМУ СЕКТОРІ

Лелеченко А.П. 694
СПІВРОБІТНИЦТВО ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ КОРУПЦІЇ

Назаренко С.А., Самойленко Л.Я., Пустовіт Д.Ю. 707
АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА КОМУНІКАЦІЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Нестеренко Г.П., Міньковська А.О. 720
ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ АНТИ-КОРУПЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Павлова Н.В., Вареник Д.С., Бингар Я.Ю. 733
СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИКИ ЩОДО РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Пановик П.Р., Лозинський Р.М. 742
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВЕЛОМЕРЕЖІ МІСТА ТЕРНОПОЛЯ

Проць Р.Р. 765
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В США: НАПРЯМКИ ІНТЕГРУВАННЯ

Рибкіна С.О. 774
ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНОСПРОМОЖНІСТЮ КРАЇН

Сербин А.В. 784
РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Сидоренко Н.С. 797
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Слободянін М.В. 809
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Станіславський С.В. 821
СУТНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙ ТА РОЛЬ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Статівка Н.В., Бойко Ж.О. 834
РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ

Ткачова Н.М., Швець Г.А. 854
РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Томашевська А.В. 866
ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ УПРАВЛІНЦІВ ТА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ

Третяк Я.С. 879
ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Фаст Д.Є. 891
НАЦІЄФОРМУЮЧА РОЛЬ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ

Харченко Т.О., Лукаш С.М. 903
СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ: ГАРМОНІЗАЦІЯ ПОЛІТИК УКРАЇНИ ДО СПІЛЬНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Цецик Я.П., Якимець А.І. 917
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Чиханцов М.А. 927
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Шевченко С.О., Шевченко О.С. 940
ВЗАЄМОДІЯ ВЛАДИ ТА СУСПІЛЬСТВА В СФЕРІ РОЗБУДОВИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Яков'юк В.А. 953
КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНИЙ РЕЖИМ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Шановні колеги, любі друзі!

Щиро вітаю головного редактора, засновників, редакційну колегію та авторів із виходом чергового номеру авторитетного, фахового електронного журналу “Суспільство та національні інтереси”.

Випуск висвітлив питання щодо: виявлення значущості громадянської ідентичності для молоді та її впливу на сучасні соціокультурні процеси в Україні; аналізу відповідності показників пішохідної доступності міських зелених зон у щільно населеному районі Львова нормативним показникам кількості озеленених територій на одного мешканця, а, також, висвітлення наслідків їх нестачі; дослідження ролі військового обов’язку у державотворенні на прикладі Швейцарії; формування інноваційних механізмів державного-приватного партнерства у туристичній галузі України, реалізації їх ефективності та потенціалу для розвитку галузі та ін.

Бажаю плідних наукових дискусій, професійного натхнення та задоволення від реалізації творчих задумів та ідей!

Творимо майбутнє України разом!

З повагою,
директор Видавничої групи «Наукові перспективи»,
кандидат наук з державного управління, доцент,
Лауреат премії Президента України для молодих вчених,
Лауреат премії Верховної Ради України
молодим ученим **Жукова І.В.**

UDC 373.2.017-055.1/.3(045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-16-25

Butenko Olha Hryhorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy of Child Development, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine, tel.: (063) 178-61-09, https://orcid.org/0000-0003-2763-185X

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF GENDER EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The article is devoted to the current problem of gender education of preschool children. It is proved that the process of gender education of preschool children requires the definition and substantiation of pedagogical conditions that affect the effectiveness of this process. In searching for effective pedagogical conditions, we relied on the results of the ascertaining stage of the study, scientific research in the field of preschool and gender pedagogy, as well as generalization of the experience of preschool education institutions that served as the basis for the study.

It was found that one of the main factors in ensuring the effectiveness of the process of educating preschool children is the mutual influence and interpenetration of family and public education. The lack of unity and continuity of requirements for the content of education between the educational institution and the family is a major obstacle in the process of educating the younger generation. Taking into account the above and the increased attention of scholars to the problem of the mutual influence of family and social education, we conclude that gender education of senior preschool children requires interaction and interpenetration of family and social education; active involvement of families in cooperation with preschool education institutions should be decisive in the content of work with parents.

It has been proven that an important factor for a child is understanding and support of his or her feelings and needs by educators and parents, as well as a calm and trusting attitude towards him or her. In conditions of a positive emotional attitude on the part of parents and educators, a child treats them with trust. Thus, the second pedagogical condition for gender education of preschoolers was the creation

of a favorable psychological climate in the preschool education institution and the family.

Based on the analysis of the scientific fund on the problem under study, it is confirmed that moral values cannot be imposed on a child by the state, political parties, philosophers, and teachers. They stem from the humanistic essence of the human being, from naturally developed universal values. That is why, in order to successfully manage the process of gender education of preschoolers, we chose the content, forms, methods and means of education from the standpoint of subject-subject relations, which corresponds to personality-oriented education. Therefore, the third pedagogical condition was the subject-subject orientation of relations in the adult-child system.

Keywords: gender education, preschool education institution, pedagogical conditions, family cooperation with an educational institution, subject-subject relations, favorable psychological climate.

Бутенко Ольга Григорівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, Україна, 20300, тел.: (063) 178-61-09, https://orcid.org/0000-0003-2763-185X

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. Стаття присвячена актуальній нині проблемі гендерного виховання дітей дошкільного віку. Доведено, що процес гендерного виховання дітей дошкільного віку потребує визначення та обгрунтування педагогічних умов, що впливають на підвищення ефективності цього процесу. При пошуку ефективних педагогічних умов ми опиралися на результати констатувального етапу дослідження, наукові дослідження в царині дошкільної та гендерної педагогіки, а також узагальнення досвіду роботи закладів дошкільної освіти, що слугували базою дослідження.

Виявлено, що одним із основних чинників забезпечення ефективності процесу виховання дітей дошкільного віку є взаємний вплив, взаємопроникнення сімейного та суспільного виховання. Відсутність єдності та наступності вимог до змісту виховання між освітнім закладом і родиною є великою перепоною у процесі виховання підростаючого покоління. Беручи до уваги вищезазначене та підвищену увагу науковців до проблеми взаємовпливу родини та суспільного виховання, ми дійшли висновку, що для гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку необхідна взаємодія та взаємопроникнення родинного і суспільного виховання; вирішальним у змісті

роботи з батьками має стати активне залучення сімей до співпраці з закладом дошкільної освіти.

Доведено, що для дитини важливим чинником є розуміння та підтримка її почуттів і потреб з боку вихователів і батьків, спокійне та довірливе ставлення до неї. В умовах позитивного емоційного ставлення з боку батьків і вихователя дитина ставиться до них із довірою. Отже, другою педагогічною умовою гендерного виховання дошкільників було визначено створення сприятливого психологічного клімату в закладі дошкільної освіти та родині.

На основі аналізу наукового фонду з досліджуваної проблеми, підтверджено, що моральні цінності не можуть бути нав'язані дитині державою, політичними партіями, філософами, педагогами. Вони випливають із гуманістичної суті самої людини, з природно вироблених загальнолюдських цінностей. Саме тому, щоб успішно управляти процесом гендерного виховання дошкільників, ми обирали зміст, форми, методи та засоби виховання з позицій суб'єкт-суб'єктних відносин, що відповідає особистісно зорієнтованому вихованню. Тому третьою педагогічною умовою було обрано суб'єкт-суб'єктну зорієнтованість відносин у системі «дорослий-дитина».

Ключові слова: гендерне виховання, заклад дошкільної освіти, педагогічні умови, співпраця сім'ї з освітнім закладом, сприятливий психологічний клімат.

Problem statement. Today, in an era of global economic and social change, the family is experiencing a deep crisis, undergoing processes of social and spiritual deformation. There is a destruction of the established moral and ethical norms of family life due to the growing instability of marriage, conflict in the relationship between spouses, parents and children, neglect of parental responsibilities, changes in the social and psychological status of parents, which negatively affects the gender education of preschool children.

Analysis of recent research and publications. Various issues of gender theory and methodology have been studied by N. Gapon, T. Hovorun, S. Vykhor, V. Kravets, O. Kikinezhdi, I. Mutnyan, H. Shevchenko, S. Kharchenko, and others. T. Hovorun, V. Kravets, L. Kovalchuk, T. Melnyk, L. Mishchyk, I. Muntyan, O. Petrenko, A. Furman, O. Tsokur, and others point to the need to implement the principles of gender equality and gender democracy in the modern educational space. Psychological and anatomical and physiological differences between representatives of different sexes have been the subject of research by N. Horodnova, T. Hovorun, and others. The problems of forming the gender culture of children and youth as a goal of gender education are raised in their studies by M. Vorovka, K. Korsak, L. Mandryk, N. Markova, and others.

Various aspects of the problem of raising a child in a family are highlighted in the studies of modern scientists (L. Verb, A. Goncharenko, T. Gurko, O. Dokukina,

K. Zhurba, Z. Zaitseva, O. Kyrychuk, O. Kyselova, O. Kosareva, T. Kochubey, T. Kravchenko, D. Lutsyk, M. Mashovets, T. Ponimanska, O. Proskura, O. Khromova, etc.) The scientific and theoretical basis for the interaction of preschool education institution and family in the upbringing of a child (T. Alekseenko, T. Zharovtseva, A. Marushkevych, V. Postovyi, etc.), the methodology of interaction between social and family education (L. Vrochynska, A. Zalizniak, A. Kapska, O. Serdiuk, etc.), the formation of family relationships and pedagogical culture of parents (I. Savchenko, I. Sidanich, I. Trubavina, etc.) are determined. It is proved that the effectiveness of raising a child in a family is significantly influenced by his or her relationship with the mother (O. Petrenko, L. Povaliy, etc.).

Despite the numerous scientific developments on the issue of gender education, the peculiarities and main activities of preschool education institutions in gender education of preschool children remain insufficiently studied; no methodology has been developed aimed at pedagogical support of parents in gender education of children.

In view of the above, the **purpose of the article** is to theoretically substantiate the effectiveness of pedagogical conditions for gender education of preschool children.

Summary of the main material. The process of gender education of preschool children requires the identification and substantiation of pedagogical conditions that affect the effectiveness of this process.

When searching for effective pedagogical conditions, we relied on the results of the ascertaining stage of the study, scientific research in the field of preschool and gender pedagogy, as well as generalization of the experience of preschool education institutions that served as the basis for the study.

One of the main factors in ensuring the effectiveness of the process of educating preschool children is the mutual influence and interpenetration of family and public education [4; 5]. The lack of unity and continuity of requirements for the content of education between the educational institution and the family is a major obstacle in the process of educating the younger generation. The need for interaction between preschool and family education was substantiated in the nineteenth century by the founder of kindergartens, German educator F. Froebel, who saw kindergarten as a continuation of the child's upbringing in the family.

The need for interaction between family and social upbringing is eloquently evidenced by the research of many scholars (L. Vrochynska, A. Zalizniak, A. Kapska, O. Serdiuk, V. Sukhomlynskyi, etc.), who emphasize that the joint work of parents and teaching staff is an important condition for the child to acquire social experience of behavior.

Researchers of preschool childhood (L. Artemova, A. Bogush, O. Kononko, etc.) note that two social institutions - family and preschool institution – ремrform their

specific educational functions and cannot replace each other, but should interact, ensuring the full development of the preschooler's personality.

Pedagogical principles of cooperation between parents and teachers have been the subject of numerous scientific studies. In particular, the ethical and pedagogical requirements for relationships with children and their parents have been studied; the principles of interaction between family and preschool institution have been studied; the content and methods of parental education have been studied, etc. The need to create conditions for cooperation between families and teachers in the moral education of children in preschool education institutions is pointed out by T. Alekseenko, A. Zalizniak, V. Postovyi, and others.

Studying the process of interaction between an educational institution and a family in the education of humane behavior of senior preschool children, L. Vrochynska notes that an appeal to the historical past allows us to state that the history of the development of family, education and society are inseparable from each other. Research has proven the special role of the mother in the formation of the child's personality, physical development and psychological well-being. In this case, the mother acts not as a biological factor, but as an adult who brings the whole human culture and ways of mastering it to the child. L. Vrochynska concluded that as a result of the disruption of emotional and personal contact with the dearest and closest people, the child does not rely on the love of parents, but seeks attention and support from teachers and preschool staff. And this, according to the researcher, intensifies the problem of cooperation between two social institutions - the family and the preschool education institution [4].

The main regulatory documents that currently guide the activities of preschool education institutions in Ukraine are the Basic Component of Preschool Education, which defines the requirements for the content and scope of preschool education and the basic programs of education and development of preschool children. For example, the program “I am in the World” reveals the specifics of the influence of various social institutions on the personality of a preschool child, giving a prominent place in this process to the family. The section “Optimization of Teacher-Parent Interaction” states that effective implementation of the program requires updating the strategy and tactics of teacher-parent interaction, changing its vectors and emphasis, modernizing the subject of conversations, expanding the range of vital issues, making meetings more sincere, open, constructive, and free from excessive formalization. Combining efforts will help to create a wide developmental space conducive to the full life of a child in the family and preschool institution [1, p. 325]. The authors of the program offer updated tasks, the content of cooperation between teachers and parents, and the conditions for optimizing this process.

The data obtained during the ascertaining phase of the study show that certain aspects of family life are inaccessible to a child's comprehension, analysis, and

evaluation and often remain at the level of perception and emotion. As a result, children develop distorted perceptions of their parents and their attitudes toward them, disrespectful attitudes toward family members, etc. To some extent, preschool education institutions can influence this situation. It is the educational institution that has the opportunity to enrich, clarify, generalize, and correct children's ideas about the family, family structure, form value orientations, and organize children's activities that will show children's respectful attitude towards parents, in particular towards their mothers, which is ultimately the basis for the formation of children's gender identity and gender behavior.

Socio-pedagogical research convincingly proves that the family has become separated from the educational process, which, in turn, has led to the pedagogical incompetence of family members in raising children. To this end, it is necessary to provide pedagogical education for parents, which implies that they are sufficiently prepared to raise children in a family environment. An educational institution should act as a leader and organizer in this process, equipping family members with knowledge about modern educational tasks, the role of age and individual characteristics of the child, methods of comprehensive personality development, etc. However, we believe that the emphasis in working with parents should be on gender education, as the family plays a leading role in this process.

Research by leading scholars (T. Alekseenko, L. Artemova, A. Bogush, L. Vrochynska, A. Zalizniak, O. Kononko, V. Postovyi, et al.), as well as the practice of preschool education institutions on childrearing issues show that the success of cooperation between preschool institutions and families depends on a number of circumstances: teachers' refusal to proclaim ready-made recipes, but rather to set up a joint solution to this problem; creating an atmosphere of trust, mutual understanding and openness to contacts in the process of cooperation; adherence to the ethics of partnership; ability to negotiate, coordinate positions, find a compromise; showing respect for the child and his/her parents; involvement of parents in the educational process of preschool education.

The interaction of family and social education as one of the decisive factors in ensuring the effectiveness of the process of raising preschool children is also pointed out by A. Zalizniak in her research work [5]. In the course of studying the forms and methods of interaction between educators and parents on the upbringing of senior preschool children, the researcher found that success depends on the harmony of the relationship that develops between them; development of uniform requirements for the senior preschooler in the family and preschool; creation of conditions by parents and educators for the development of consciousness, feelings and behavior of children; organization of pedagogical education of parents in the interests of raising senior preschoolers.

Thus, taking into account the above and the increased attention of scientists to the problem of the mutual influence of two social institutions - the family and public education – we can state that current trends in society are characterized by an increase in the prestige of the family and the role of family education as a decisive factor in the formation of the personality of a preschool child. In view of this, we have concluded that gender education of older preschool children requires interaction and interpenetration of family and public education; active involvement of families in cooperation with preschool education institutions should be decisive in the content of work with parents.

Thus, the integration of family and social education in the process of gender education in children was chosen as the first pedagogical condition.

In preschool education, a child comes into various contacts with peers and teachers. One of the leading characteristics of the team is its psychological climate, which affects the moral upbringing of the child as a whole. This climate is based on respect for the individual, care for everyone, trusting relationships between adults and children, parents and teachers, ensuring the interconnection of the components of the personality – physical, mental, social and gender.

Scientists (A. Bogush, K. Zhurba, S. Kovalev, O. Kononko, L. Povalii, O. Savchenko, Y. Smorodynska, etc.) prove that a number of psychological and pedagogical factors influence the formation and development of a child's personality. These are, first of all, the general microclimate of family life and a comfortable developmental environment in preschool educational institution. A. Bogush understands children's comfort as “social and psychological factors that determine the child's life on a positive emotional background... To create a comfortable environment for a child means to provide him/her with a meaningful, emotionally rich, positively colored life at all levels of social units: in the family and in preschool educational institution” [3, p. 326].

In families where there is a favorable psychological climate characterized by good-natured, conflict-free relationships between children and parents, the presence of joint activities, children's sense of security and satisfaction with relationships, children have a formed gender identity. In families where parents choose an authoritarian or liberal style of communication with their children, the psychological climate is characterized by tense, conflictual, selective relationships between children and adults, children's feelings of anxiety and inferiority, lack of joint activities and family unity. Children raised in such conditions are often characterized by an unformed gender identity.

As soon as a child begins to interact with peers in preschool education, he or she is influenced not only by family members. That is, when a child enters a social group, his behavior is influenced by the members of this group. He or she tries to receive support and love, and his or her behavior will take the forms that are

reinforced by peers. The influence of the peer group on the gender education of a preschool child is difficult to overestimate. The teacher plays a special role in the development of the child's personality: it is he or she who contributes to the creation of the most favorable microenvironment for the educational process, promotes the mental development of the preschooler and manages the relationships that arise in the peer group.

For a child, an important factor is understanding and support of his or her feelings and needs by educators and parents, as well as a calm and trusting attitude towards him or her. At the same time, an angry, irritable adult who often raises his or her voice at the child, suppresses the child's natural activity, and does not meet the child's need for communication often causes tension and anxiety in the preschooler. In conditions of a positive emotional attitude on the part of parents and caregiver, the child treats them with trust. Good-naturedness on the part of an adult is a condition for the development of positive moral qualities of a child, and, conversely, irritation, alienation and inattention of an adult lead to the development of negative qualities in a child: aggression, untruthfulness, sycophancy, submissiveness, etc. It is clear that this has a decisive impact on a child's gender education.

Thus, the atmosphere of emotional comfort involves creating an environment characterized by mutual trust and respect, open and friendly communication, rejection of the authoritarian style of child management, and ensuring a sense of security for each child in the preschool education institution and family. According to O. Kononko, the factors of positive influence on personality formation are: “creation of an atmosphere of calm, joy, good mood, respect, trust for the child in the group; filling the lives of children with interesting and pleasant impressions, meaningful activities; the ability of adults to control themselves, manage their own mood, emotional states; prevention of emotional discomfort and the emergence of hostile relations between children; rejection of authoritarian methods of managing children's groups with the use of orders, prohibitions, threats; use of play and artistic activities to maintain a stable emotional state and correct negative emotional manifestations; organization of an appropriate daily routine to prevent overwork; attempts to prevent children from being exposed to negative factors of the social environment: rigid regulation of life, excessive intellectualization and excessive emotional impressions, humiliation, incorrect influences and emotional imbalance of adults and peers” [6, p. 8-17].

Thus, the second pedagogical condition for gender education of preschoolers was the creation of a favorable psychological climate in the preschool education institution and the family.

In the conditions of authoritarian pedagogy, the scheme “adult's requirement – child's perception – action” was in effect, which did not ensure proper activity of children. Children were treated as objects of education. Today's pedagogy considers

the child primarily as a subject of the educational process in the system of adult-child relationships.

The main idea of pedagogical research by I. Bech, O. Kononko and other domestic psychologists is presented from the standpoint of subject-subject relations, and involves creating conditions for self-development and self-improvement of the child's personality, the realization of the right to moral choice through the means of pedagogical influence. Modern pedagogical science considers the process of education as "a purposeful dynamic interaction (cooperation, partnership) between the educator and the student, during which self-realization, self-affirmation of the student is carried out in various activities, and his/her personality is formed" [9, p. 24]. Education is based on the interaction of its subjects – teachers, parents, children [8]. The effectiveness of education largely depends on the activity of the participants in the educational process (teachers, parents, children), who are recognized as equal partners.

Moral values cannot be imposed on a child by the state, political parties, or even the most "intelligent" philosophers and teachers. They stem from the humanistic essence of the person, from naturally developed universal values [7, p. 15]. That is why, in order to successfully manage the process of gender education of preschoolers, we chose the content, forms, methods and means of education from the standpoint of subject-subject relations, which corresponds to personality-oriented education, which, according to I. Bech, is a "new educational philosophy" [2, p. 27].

Based on the analysis of the scientific fund on the problem under study, the subject-subject orientation of relations in the "adult-child" system was chosen as the third pedagogical condition.

Thus, the following pedagogical conditions were subject to experimental verification of the research hypothesis that gender education of preschool children will be facilitated by the following pedagogical conditions: integration of family and social education in the process of gender education of preschool children; creation of a favorable psychological climate in preschool education institutions and families; subject-subject orientation of relations in the adult-child system. This has become the subject of our further scientific research.

References:

1. Aks′onova O. P., Anishchuk A. M., Artemova L. V. et al.. (2019). YA u sviti. Prohrama rozvytku dytyny vid narodzhennya do shesty rokiv [I am in the world. Child development program from birth to six years] (O. L. Kononko nauk. ker). Kyyiv : TOV «MTSFER-Ukrayina» [in Ukrainian].

2. Bekh I. D. (1998). *Osobystisno zoriyentovane vykhovannya : naukovo-metodychnyy posibnyk [Personality-oriented education: scientific and methodological manual]*. Kyyiv : IZMN [in Ukrainian].

3. Bohush A. M., & Havrysh N. V. (2008). Metodyka oznayomlennya ditey z dovkillyam u doshkil′nomu navchal′nomu zakladi [Methodology of familiarizing children with the environment in a preschool educational institution] Kyyiv : Vydavnychyy Dim «Slovo» [in Ukrainian].

4. Vrochyns′ka L. I. (2008). Vykhovannya humannoyi povedinky ditey starshoho doshkil′noho viku u protsesi vzayemodiyi doshkil′noho navchal′noho zakladu i sim″yi [Upbringing humane behavior of children of senior preschool age in the process of interaction of preschool educational institution and family]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Rivne [in Ukrainian].

5. Zaliznyak A. M. (2009). Pidhotovka maybutnikh vykhovateliv do roboty z bat′kamy z moral′noho vykhovannya ditey starshoho doshkil′noho viku [Preparation of future educators for working with parents on the moral education of children of senior preschool age]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Uman′ [in Ukrainian].

6. Kononko O. L (Ed.). (2003).Komentar do Bazovoho komponenta doshkil′noyi osvity v Ukrayini [Commentary on the Basic Component of Preschool Education in Ukraine] Kyyiv : red. zhurnalu «Doshkil′ne vykhovannya», 2003 [in Ukrainian]/

7. Krasovyts′kyy M. YU. (1998). Na vlasni ochi : Problema moral′noho vykhovannya uchniv u teoriyi i praktytsi vitchyznyanoyi ta amerykans′koyi pedahohiky [With My Own Eyes: The Problem of Moral Education of Students in the Theory and Practice of Domestic and American Pedagogy]. Kyyiv, N′yu-York : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

8. Lytvynenko S. A. (2005). Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do sotsial′no-pedahohichnoyi diyal′nosti [Theoretical and methodological principles of training future primary school teachers for socio-pedagogical activity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyyiv [in Ukrainian].

9. Moyseyuk N. YE. (2003). Pedahohika [Pedagogy] 4-te vyd., dop. Kyyiv [in Ukrainian].

Література:

1. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.

3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с.

4. Врочинська Л. І. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Рівне, 2008. 233 с.

5. Залізняк А. М. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2009. 247 с.

6. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні / наук. ред. О. Л. Кононко. Київ : ред. журналу «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.

7. Красовицький М. Ю. На власні очі : Проблема морального виховання учнів у теорії і практиці вітчизняної та американської педагогіки. Київ, Нью-Йорк : Педагогічна думка, 1998. 160 с.

8. Литвиненко С. А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності : автореф. дис…. д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 20 с.

9. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : Навчальний посібник. 4-те вид., доп. Київ, 2003. 615 с.

UDC 378.147:811.111(73)(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-26-38

Bosa Vita Petrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Foreign Philology and Translation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (050) 410-32-14, https://orcid.org/0000-0001-7509-7044

A SYSTEMATIC APPROACH TO THE PROFESSIONAL TRAINING OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS: THE EXPERIENCE OF THE USA AND PROSPECTS FOR UKRAINE

Abstract. The article explores the systematic approach as one of the leading methodologies in the professional training of foreign language teachers, which views the educational process as an integrated structure combining theoretical knowledge, practical experience, innovative technologies, and evaluation mechanisms. This approach is based on the idea of integrating all components of the learning process to develop a competitive and highly qualified educator. The focus is on analyzing the experience of the United States in implementing the systematic approach, particularly the integration of digital platforms such as Moodle, Canvas, and Google Classroom, as well as the use of adaptive learning, artificial intelligence, and virtual reality. The multicultural context of the American education system, which promotes tolerance, intercultural competence, and the ability to adapt teaching methods to diverse sociocultural environments, is also examined.

The Ukrainian education system, with its strong foundation in linguistic training, demonstrates significant potential for adapting innovative elements of the systematic approach characteristic of the United States. The article emphasizes the importance of combining the academic depth of Ukrainian education with innovative technologies to create a more flexible and interactive learning environment capable of addressing the challenges of a globalized world. Specifically, the potential of using platforms for distance and blended learning, integrating multimedia materials, and modeling real-life teaching scenarios can significantly transform the format of teacher training.

It is noted that integrating innovative approaches with traditional methodologies will contribute to the development of a new generation of educators capable of working effectively in a globalized society and under conditions of constant change. The findings confirm that the systematic approach ensures the harmonious development of the future teacher's personality, fostering critical thinking, digital literacy, and adaptability, which are essential for professional activity in a rapidly changing educational environment.

Keywords: professional training, foreign language teachers, universities, U.S. education system, systematic approach, digital technologies, artificial intelligence, virtual reality, intercultural competence, Ukrainian education system, teacher education.

Боса Віта Петрівна доктор педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології і перекладу, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, тел.: (050) 410-32-14, https://orcid.org/0000-0001-7509-7044

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ДОСВІД США ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджується системний підхід як одна з провідних методологій професійної підготовки вчителів іноземної мови, що розглядає освітній процес як цілісну структуру, де взаємодіють теоретичні знання, практичний досвід, інноваційні технології та механізми оцінювання. Цей підхід базується на ідеї інтеграції всіх компонентів навчального процесу для формування конкурентоспроможного та висококваліфікованого педагога. Основна увага зосереджена на аналізі досвіду США у впровадженні системного підходу, зокрема інтеграції цифрових платформ, таких як Moodle, Canvas і Google Classroom, а також використання адаптивного навчання, штучного інтелекту та віртуальної реальності. Окремо розглядається мультикультурний контекст американської освітньої системи, який сприяє формуванню толерантності, міжкультурної компетентності та вмінню адаптувати викладацькі методики до різноманітних соціокультурних середовищ.

Українська система освіти, з її сильною фундаментальною лінгвістичною підготовкою, демонструє значний потенціал для адаптації інноваційних елементів системного підходу, характерних для США. У статті підкреслюється важливість поєднання академічної глибини української освіти з інноваційними технологіями, що дозволить створити більш гнучке та інтерактивне навчальне середовище, здатне відповісти на виклики глобалізованого світу. Зокрема, можливості використання платформ для дистанційного та змішаного навчання, інтеграції мультимедійних матеріалів і моделювання реальних педагогічних ситуацій здатні суттєво змінити формат професійної підготовки педагогів.

Слід відмітити, що інтеграція інноваційних підходів із традиційними методиками сприятиме формуванню педагогів нового покоління, здатних ефективно працювати в умовах глобалізованого суспільства та постійних змін. Результати дослідження підтверджують, що системний підхід забезпечує гармонійний розвиток особистості майбутнього вчителя, формуючи критичне

мислення, цифрову грамотність і адаптивність, необхідні для професійної діяльності у швидко змінному освітньому середовищі.

Ключові слова: професійна підготовка, учителі іноземних мов, університети, система освіти в США, системний підхід, цифрові технології, штучний інтелект, віртуальна реальність, міжкультурна компетентність, система освіти України, педагогічна освіта.

Problem Statement. Modern challenges in education, driven by technological progress, globalization, and changing societal needs, demand new approaches to teacher training, particularly for foreign language educators. In the context of rapid technological development, multicultural interactions, and increasing quality standards in education, there is a pressing need to train teachers capable of adapting to these changes [1], [2], [3]. One of the key tools for addressing this issue is the implementation of a systematic approach to teacher training, which integrates theoretical knowledge, practical experience, and modern innovative technologies [4].

Despite the successful application of the systematic approach in educational institutions in the USA, the Ukrainian education system remains predominantly oriented towards traditional teaching methods. This limits the opportunities for future educators to develop competencies such as digital literacy, intercultural competence, and the ability to work in adaptive educational environments [5], [6], [4]. The lack of systematic integration of digital platforms like Moodle or Canvas, along with insufficient teacher training in innovative technologies, poses significant barriers to modernizing teacher education in Ukraine.

Moreover, the globalization of the educational space and growing labor market competition require foreign language teachers not only to master subject knowledge but also to work effectively in multicultural environments [7]. This underscores the need to explore and adapt international experiences in teacher training, particularly in the context of integrating the systematic approach, which has been successfully implemented in U.S. universities.

Thus, a comprehensive analysis and substantiation of pathways for introducing the systematic approach into Ukrainian teacher education are necessary. This will not only enhance the professional training of foreign language teachers but also make them competitive in the international labor market, meeting the contemporary challenges of a globalized world [8], [9].

Analysis of Recent Research and Publications. Recent academic literature has paid significant attention to investigating the systematic approach to teacher training. The works of scholars such as L. von Bertalanffy [10], P. Senge [11], and D. Anderson [6] have laid the theoretical foundation for this approach, while Ukrainian researchers, including I. Bekh [1], O. Petrenko [3], and S. Sysoieva [5], have adapted it to the domestic educational context. At the same time, analyzing

international experiences, particularly the U.S. teacher training system, demonstrates the potential of using digital technologies, adaptive learning, and a multicultural context to improve teacher education [12], [13]. Integrating innovative methods with traditional approaches fosters critical thinking, digital literacy, and intercultural competence, which are key attributes for modern educators.

The Purpose of the article is to analyze the U.S. experience in implementing a systematic approach to training foreign language teachers and identify opportunities for its adaptation to the Ukrainian education system. This will contribute to improving the quality of professional teacher training and ensuring their competitiveness in the international labor market.

Summary of the main material. The systematic approach is one of the key methodological strategies for the professional training of foreign language teachers. Its primary goal is to consider the educational process as an integrated structure, encompassing the interaction of various components: theory, practice, innovation, and assessment. This approach to training future teachers is based on the premise that effective pedagogical activity relies not only on knowledge but also on the interaction of all elements of the educational process [14], [8]. This is especially relevant in today's context, as education continues to evolve under the influence of technological, sociocultural, and methodological transformations.

A fundamental aspect of the systematic approach is its ability to integrate diverse components of the educational process, enabling the harmonious development of the future educator's personality. Scholars such as I. Bekh [1], O. Petrenko [3], and S. Sysoieva [5] emphasize that this approach is not merely an educational methodology but also a holistic strategy that fosters the development of competencies essential for successful professional activity, including intercultural communication, digital literacy, and adaptability to change [5].

Research on the systematic approach as a methodological foundation for education has gained broad recognition in the works of international scholars like L. von Bertalanffy [10], who first formulated the principles of general systems theory. His concept underscores that any system, including an educational one, operates as an integrated unity where each component is interconnected. This idea was later adapted in the field of pedagogy, emphasizing the creation of a harmonious educational environment [2].

D. Anderson, a proponent of systems thinking, argues that applying the systematic approach in education enables educators to integrate modern innovations into teaching processes while better understanding the relationship between theoretical knowledge and its practical application [6].

The systematic approach is grounded in a theoretical framework that incorporates concepts from pedagogy, psychology, communication, and management. Its philosophical basis recognizes the educational process as a system of interdependent elements, such as students, teachers, educational materials, and technologies [11], [13].

Jerome Bruner, one of the most influential psychologists and educators of the 20th century, posited that the systematic approach organizes the learning process to ensure the gradual expansion of knowledge [15]. He referred to this as "spiral learning," wherein each educational stage builds upon the previous one. This is particularly vital for teacher training, as it allows them to systematically enhance their professional competencies.

Researchers like O. Antonova and I. Voitovych note that the systematic approach provides a multidimensional understanding of pedagogical activity [16]. This means that teacher training should consider not only individual abilities but also the sociocultural context in which they will work. For instance, the concept of the “educational environment system” (S. Honcharenko) describes the educational process as a network of interdependent components that must interact to achieve the overarching goal of shaping highly qualified professionals [13].

Peter Senge, author of The Fifth Discipline, highlights the importance of creating “learning organizations” where the educational process is designed for all participants to continuously improve their skills [17]. This concept directly relates to foreign language teacher training, requiring them to adapt their knowledge to the changing conditions of contemporary society.

Furthermore, the systematic approach integrates the concepts of “information” and “technology,” which form the foundation of modern pedagogy [13]. The use of information and communication technologies (ICT) is a key element in the training of future teachers, as it expands access to knowledge, enhances student motivation, and develops professional skills.

The modern labor market places high demands on foreign language teachers. They must not only possess advanced language proficiency but also master teaching methodologies, understand cultural differences, apply digital technologies, and manage the learning process [18]. This necessitates a teacher’s multifunctionality, combining traditional teaching methods with innovative approaches.

Scientific studies (e.g., by L. Bazyl and O. Semenoh) suggest that preparing competitive teachers requires integrating interdisciplinary knowledge, including pedagogical psychology, sociology, and linguistics [19]. International scholars, such as Robert Gagné, view teacher training as a multistage process involving the development of cognitive, emotional, and behavioral competencies [20]. He proposes designing training programs that allow teachers to acquire both foundational knowledge and the skills needed to apply it in complex educational scenarios.

One of the primary challenges for teachers today is the rapid digitalization of education, which demands constant updates to professional knowledge. For instance, D. Prensky, who popularized the concept of “digital natives,” notes that teachers must not only be proficient in technology but also understand its impact on the educational process [18]. This underscores the necessity of a systematic approach to teacher training, integrating digital resources, multimedia tools, and adaptive technologies.

The systematic approach, as a methodological foundation, is widely applied in the American system of higher education, which is characterized by a multi-level structure for the training of foreign language teachers [16]. This approach ensures the consistent development of future educators' competencies by integrating theoretical knowledge, practical experience, and digital tools. Each component of this model plays a vital role in shaping a professionally competent specialist.

The theoretical courses form the first level in the structure of foreign language teacher training in the USA. These courses include disciplines that build the foundational knowledge required for future professional activities:

- ✓ Foreign Language Teaching Methodology focuses on analyzing and implementing effective teaching strategies tailored to the age-specific characteristics of students [20].
- ✓ Linguistics provides students with fundamental knowledge about the language system, including grammar, phonetics, semantics, and pragmatics, essential for explaining complex linguistic phenomena [14].
- ✓ Educational Psychology emphasizes understanding learning and developmental processes, helping future teachers adapt their methods to diverse learning styles [1], [7].

Robert Gagné highlights that this component is critically important, as it establishes the cognitive foundation upon which all subsequent stages of training are built. He emphasizes that a solid theoretical base enables future teachers to confidently transition to the practical aspects of their profession [20].

Practical training is an integral part of the systematic approach, ensuring the application of theoretical knowledge in real-world settings. U.S. universities actively collaborate with schools to create an environment where students can engage in teaching practice under the guidance of experienced mentors [21].

The initial stages of practice typically focus on:

- ✓ Observing the teaching process and assisting the instructor.
- ✓ Performing auxiliary tasks, such as preparing materials or grading assignments.

In later stages, students are given the opportunity to independently conduct lessons, assess students' knowledge, and refine their methodological approaches. John Hattie's research confirms that teaching practice not only enhances professional skills but also fosters a reflective approach to one’s activities [21].

The systematic approach in American universities incorporates the active use of digital technologies, which are an integral part of the educational process [17], [18].

Educational platforms such as Google Classroom and Canvas allow students and teachers to interact conveniently, providing access to lectures, assignments, and tests in real-time [22].

Interactive materials, including video lessons, multimedia presentations, and virtual simulations, create opportunities for active learning [21].

Marcos Prensky asserts that the integration of digital tools stimulates the development of critical thinking, communication skills, and the ability to adapt to technological challenges [18].

The main advantage of the systematic approach is the integration of all components into a unified structure that promotes the harmonious development of the future teacher's personality. This ensures continuity and logical progression in the learning process, where each stage prepares the student for the next level of complexity [17].

Based on this model, foreign language teacher training in the USA is aimed not only at acquiring knowledge but also at developing a creative approach to teaching, the ability to analyze one's activities, and adaptability to the conditions of the modern educational environment [21], [20].

In the contemporary U.S. education system, digital technologies play a crucial role in implementing the systematic approach to training foreign language teachers. They expand access to educational materials, create new opportunities for interactive learning, enhance teaching efficiency, and adapt the educational process to students' individual needs [23], [24].

Key components of digitalization include: video conferencing and online courses, which provide a flexible format for the educational process. Students can participate in lectures and seminars regardless of their location, an important factor for future teachers who may be working or have limited access to traditional educational institutions [26], [22]. Platforms like Zoom and Microsoft Teams facilitate interactive classes, including discussions, presentations, group projects, and other activities designed to engage students [27].

Sal Khan, the founder of Khan Academy, emphasizes that online learning provides access to high-quality education for students with varying levels of preparation, allowing them to study at their own pace [26].

Digital textbooks are gradually replacing traditional printed materials, offering students access to updated and more interactive resources. These e-textbooks often include embedded videos, audio materials, interactive tasks, and hyperlinks to additional sources, helping students deepen their knowledge [25], [27].

For foreign language teaching, multimedia programs that simulate real-life language situations are widely used, providing students with opportunities to practice speaking, listening, and writing skills. Resources like Duolingo and Rosetta Stone, integrated into educational programs, enable students to independently improve their language competencies [24].

Digital technologies are also utilized to ensure effective feedback between teachers and students. Platforms like Moodle, Blackboard, and Canvas enable the creation of electronic portfolios, uploading assignments, taking online tests, and receiving instant feedback on performance [22], [4]. Scholars such as John Biggs

emphasize that regular feedback is critically important for effective learning, as it helps students identify their strengths and weaknesses and develop individualized strategies for improvement [14].

Digital technologies further facilitate the personalization of the learning process by allowing programs to adapt to the needs and abilities of each student. For example, artificial intelligence (AI) in educational platforms can analyze student performance and suggest tasks that match their level of preparation. Among the most innovative tools are chatbots for learning, adaptive assessment systems, and interactive simulations that allow students to apply their knowledge in virtual scenarios [17], [26].

The systematic approach to foreign language teacher training focuses on developing digital competencies essential for the modern educational environment. Future educators must not only know how to use digital resources but also understand how their implementation impacts the learning process [20], [23]. Research by John Prensky, a popularizer of the term “digital natives,” demonstrates that educators proficient in modern technologies can interact more effectively with students, boosting their motivation and interest in learning [27].

Although digital technologies open new opportunities, they also present certain challenges. For instance, the digital divide among students with varying access to technology and insufficient teacher training in using digital tools can complicate the implementation of the systematic approach. Prospects for digitalization in U.S. education include the integration of artificial intelligence, augmented reality, and other innovations that will make the learning process even more interactive and personalized [25, 26].

The success of the systematic approach in education largely depends on teachers, who act as intermediaries between educational goals and students [2]. In the U.S., educators not only deliver knowledge but also create conditions for developing critical thinking, creativity, and professional confidence in future teachers [5]. American universities actively support the professional development of their faculty [6]. This includes participating in training sessions, workshops, and specialized professional development programs aimed at mastering innovative teaching methods and integrating modern technologies [10].

For example, teachers undergo training in the use of virtual reality in education, tools for analyzing large volumes of educational data (Big Data), and AI-based adaptive learning [12]. International researchers such as Peter Senge stress the importance of creating “learning organizations,” where teachers continuously improve their skills [18]. In the U.S., this model is supported through professional mentoring programs, where experienced educators help younger colleagues integrate the systematic approach into their teaching [5].

Teachers also play a key role in fostering an understanding of the need for an interdisciplinary approach and intercultural competence in students, which are critical for successfully teaching foreign languages in today’s world [2].

The systematic approach is actively utilized in American universities as a tool for enhancing the quality of education [14]. Universities adopt a comprehensive approach to foreign language teacher training, combining theoretical courses, practical training, and the integration of digital technologies [21]. This model not only ensures the acquisition of fundamental knowledge but also promotes the development of adaptive and creative skills necessary for teaching in a globalized context [5].

Students learn to use platforms like Moodle and Google Classroom, which enable them to create their own online courses, organize interactive lessons, and provide effective feedback to learners [22]. An essential element is also training in adapting educational programs to the cultural characteristics of diverse student groups, helping graduates work in multicultural environments [18].

U.S. universities emphasize an interdisciplinary approach, incorporating courses in linguistics, sociology, and educational psychology into training programs. This approach allows for the preparation of teachers with a broad spectrum of knowledge [10].

Comparing the systematic approach in the U.S. and Ukraine reveals key differences and opportunities for integrating the best practices of both countries [16]. The U.S. education system places significant emphasis on the use of digital technologies such as adaptive learning platforms, virtual simulations, and interactive resources [21]. This makes the learning process more dynamic, flexible, and oriented toward the needs of each student [24]. For example, platforms like Canvas, Moodle, and Google Classroom are actively used to create personalized learning trajectories, integrate multimedia resources, and provide real-time feedback [22].

These technologies enable teachers to better tailor tasks to students' needs, while students gain access to more diverse and flexible forms of learning.

In contrast, the Ukrainian education system focuses on the fundamental preparation of teachers, particularly in the field of linguistics, providing deep knowledge of grammar, phonetics, and semantics [13]. However, the less developed integration of digital technologies limits the possibilities for creating an adaptive educational environment [5]. For example, only a few Ukrainian universities implement Moodle for organizing the learning process. This platform is used to create electronic courses, automate testing, and store educational materials—a significant step forward. However, the implementation of Moodle is not systematic and often depends on the initiative of individual institutions.

Integrating U.S. and Ukrainian approaches could significantly enhance the quality of education. The use of innovative technologies characteristic of the American system, combined with the academic depth of Ukrainian education, would create a robust foundation for teacher training [8]. Graduates would acquire not only theoretical knowledge but also practical skills for working with modern technologies, essential for teaching in a globalized world [25].

The main differences and shared features of these approaches are summarized in Table 1.

The adoption of cutting-edge technologies such as artificial intelligence, adaptive learning, and virtual reality presents Ukraine with an opportunity to create a more flexible and interactive educational environment [27]. This will not only enhance the professional training of teachers but also make them competitive in the international labor market. Integrating the U.S. experience has the potential to transform Ukraine's educational system, making it more modern and adaptable to the challenges of a globalized world [16].

In the U.S., the prospects for developing the systematic approach in higher education are closely linked to the implementation of advanced technologies [27]. Adaptive learning, powered by artificial intelligence, enables the creation of personalized learning trajectories tailored to students' needs and preparation levels [25]. Virtual reality, in turn, opens unique opportunities for simulating real pedagogical scenarios, allowing students to develop professional competencies in environments closely resembling real-life situations.

The multicultural environment in the U.S. is another crucial factor supporting the successful implementation of the systematic approach [17]. Working with students from diverse ethnic and cultural backgrounds provides future educators with invaluable experience in adapting teaching methodologies to various sociocultural contexts [13]. This contributes to the development of tolerance, intercultural competence, and the ability to interact effectively with students while considering their needs and values.

Table 1.

Comparative characteristics of the systematic approach in the USA and Ukraine

Aspect	USA	Ukraine
Integration of digital technologies	High level of integration of digital platforms such as Canvas, Moodle, Zoom, and Google Classroom. Use of virtual reality and adaptive learning.	Partial implementation of digital platforms (e.g., Moodle). Focus mainly on traditional teaching methods.
Flexibility of the learning process	Programs can be adapted to individual student needs using technology.	Less flexible system, oriented toward standardized approaches.
Fundamentality of training	Greater emphasis on practical skills and interdisciplinary courses.	Deep linguistic training with a focus on theoretical knowledge.
Multicultural context	High intercultural interaction through working with students of diverse ethnic backgrounds.	Limited intercultural interaction, focused on the national context.
Support for professional development of educators	Ongoing training sessions, workshops, and integration of modern technologies into teaching.	Less systematized professional development support, often dependent on the initiative of individual institutions.

The effectiveness of the systematic approach in the U.S. is regularly validated through experimental studies, the results of which are used to refine educational programs [10]. Continuous feedback ensures that universities remain relevant and meet the demands of the modern labor market, producing graduates ready to tackle the complex challenges of the educational environment [14].

Conclusions. The systematic approach in the U.S. is a comprehensive tool that integrates theoretical, practical, and technological components of teacher training, ensuring readiness to work in a globalized world. The introduction of innovations such as artificial intelligence, adaptive learning, and virtual reality fosters the personalization of the educational process, critical thinking development, and digital literacy. The multicultural environment in the U.S. allows future educators to adapt teaching methodologies to different cultural contexts, promoting tolerance and intercultural competence. Regular evaluations of the approach's effectiveness ensure its continuous improvement, making university graduates competitive in the international labor market.

For Ukraine, the implementation of elements of this approach, combined with its traditional academic depth, creates an opportunity to modernize the educational system. This would develop a new generation of educators capable of working in dynamic and challenging global conditions.

References:

1. Bekh, I.D. (2003). Osobystisno oriientovane vykhovannia: teoretyko-tekhnolohichnyi aspekt [Personality-Oriented Education: Theoretical and Technological Aspect]. *Kyiv: Osvita*. – 287 p. [in Ukrainian].

2. Honcharenko, S.U. (2015). Osvitnie seredovyshche: modeli i tekhnolohii formuvannia [Educational Environment: Models and Formation Technologies]. *Kyiv: Naukova Dumka Publishing*. – 346 p. [in Ukrainian].

3. Petrenko, O.V. (2019). Innovatsiini tekhnolohii v osviti: teoriia i praktyka [Innovative Technologies in Education: Theory and Practice]. *Kyiv: Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. – 312 p. [in Ukrainian].

4. Siemens, G. (2005). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. International *Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3–10.

5. Sysoieva, S.O. (2014). Teoriia i praktyka profesiinoho rozvytku vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu: monohrafiia [Theory and Practice of Professional Development of Higher Education Teachers: Monograph]. *Kyiv: EKMO*. – 468 p. [in Ukrainian].

6. Anderson, D. (1997). Systems Thinking Basics: From Concepts to Causal Loops. *Waltham, MA: Pegasus Communications*. – 254 p.

7. Honcharuk, V. (2014). Formuvannia natsionalno-movnoi osobystosti maibutnoho uchytelia-slovesnyka u protsesi yoho profesiinoi pidhotovky [Formation of National-Linguistic Identity of Future Language Teachers During Their Professional Training]. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. *Collection of Scientific Papers of Uman State Pedagogical University*, 2014 [in Ukrainian].

8. Gagné, R. (2005). Principles of Instructional Design. Belmont, *CA: Wadsworth*. – 365 p.

9. Wiliam, D. (2011). Embedded Formative Assessment. Bloomington, *IN: Solution Tree Press*. – 210 p.

10. Bertalanffy, L. von. (1968). General System Theory: Foundations, Development, Applications. *New York: George Braziller*. – 295 p.

11. Senge, P. (2006). Piata dystsyplina: mystetstvo ta praktyka orhanizatsii, yaka navchaietsia [The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization]. *Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing*. [in Ukrainian].

12. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1–6.

13. Honcharenko, S.U. (2004). Suchasnyi osvitnii protses: poniattia ta kontseptsii [Modern Educational Process: Concepts and Approaches]. *Kyiv: Osvita.* [in Ukrainian].

14. Biggs, J. (2011). Teaching for Quality Learning at University. Maidenhead: *Open University Press*. – 346 p.

15. Bruner, J.S. (1960). The Process of Education. Cambridge*: Harvard University Press.*

16. Antonova, O.E., & Voitovych, I.M. (2019). Systemnyi pidkhid u pidhotovtsi pedahohiv [Systemic Approach in Teacher Training]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrohska akademiia». Seriia «Pedahohika» *Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series «Pedagogy»*, 12(1), 45–54 [in Ukrainian].

17. Senge, P. (1990). The Fifth Discipline: The Art & Practice of the Learning Organization. *New York: Doubleday.* – 424 p.

18. Prensky, M. (2010). Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning. *Thousand Oaks, CA: Corwin Press*.

19. Bazyl, L.M., & Semenoh, O.M. (2017). Intehratsiia mizhdytsyplinarnykh znan u pidhotovtsi pedahohiv [Integration of Interdisciplinary Knowledge in Teacher Training]. Naukovi zapysky Berdyanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. *Scientific Notes of Berdyansk State Pedagogical University*, 4(1), 34–42 [in Ukrainian].

20. Gagné, R.M. (1985). The Conditions of Learning and Theory of Instruction. *New York: Holt, Rinehart & Winston.*

21. Hattie, J. (2009). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. *London: Routledge*. – 378 p.

22. Canvas. Innovatsiini platformy dlia osvity [Innovative Platforms for Education]. Retrieved from www.instructure.com [in Ukrainian].

23. Fullan, M. (2016). The New Meaning of Educational Change. *New York: Teachers College Press*. – 297 p.

24. Duolingo. Vyvchennia mov u tsyfrovu eru [Language Learning in the Digital Era]. Retrieved from www.duolingo.com [in Ukrainian].

25. Hattie, J. (2012). Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. New York: Routledge.

26. Khan, S. (n.d.). Revolutionizing Education Through Online Learning. Khan Academy. Retrieved from www.khanacademy.org.

27. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 9(5), 1–6.

Література:

1. Бех І.Д. Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічний аспект. Київ: Освіта, 2003. – 287 с.

2. Гончаренко С.У. Освітнє середовище: моделі і технології формування. Київ: Вид-во «Наукова думка», 2015. – 346 с.

3. Петренко О.В. Інноваційні технології в освіті: теорія і практика. Київ: Академія педагогічних наук України, 2019. – 312 с.

4. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age // International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2005, 2(1). – 3–10.

5. Сисоєва С.О. Теорія і практика професійного розвитку викладача вищого навчального закладу: монографія. Київ: ЕКМО, 2014. – 468 с.

6. Anderson D. Systems Thinking Basics: From Concepts to Causal Loops. Waltham, MA: Pegasus Communications, 1997. – 254 с.

7. Гончарук, В. Формування національно-мовної особистості майбутнього учителя-словесника у процесі його професійної підготовки. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету, 2014.

8. Gagné R. Principles of Instructional Design. Belmont, CA: Wadsworth, 2005. – 365 с.

9. Wiliam D. Embedded Formative Assessment. Bloomington, IN: Solution Tree Press, 2011. – 210 с.

10. Bertalanffy L. von. General System Theory: Foundations, Development, Applications. New York: George Braziller, 1968. – 295 с.

11. Сенге П. П'ята дисципліна: мистецтво та практика організації, яка навчається / П. Сенге. – Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006.

12. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants // On the Horizon, 2001, 9(5). – 1–6.

13. Гончаренко С. У. Сучасний освітній процес: поняття та концепції / С. У. Гончаренко. – Київ: Освіта, 2004.

14. Biggs J. Teaching for Quality Learning at University. Maidenhead: Open University Press, 2011. – 346 с.

15. Bruner, J. S. The Process of Education / J. S. Bruner. – Cambridge: Harvard University Press, 1960.

16. Антонова О. Є., Войтович І. М. Системний підхід у підготовці педагогів // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Педагогіка». – 2019. – Т. 12(1). – С. 45–54.

17. Senge P. The Fifth Discipline: The Art & Practice of the Learning Organization. New York: Doubleday, 1990. – 424 с.

18. Prensky M. Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning / M. Prensky. – Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2010.

19. Базиль Л. М., Семеног О. М. Інтеграція міждисциплінарних знань у підготовці педагогів // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. – 2017. – Т. 4(1). – С. 34–42. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. New York: Teachers College Press, 2016. – 297 с.

20. Gagné, R. M. The Conditions of Learning and Theory of Instruction / R. M. Gagné. – New York: Holt, Rinehart & Winston, 1985.

21. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge, 2009. – 378 с.

22. Canvas. Інноваційні платформи для освіти // Режим доступу: www.instructure.com.

23. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. New York: Teachers College Press, 2016. – 297 с.

24. Duolingo. Вивчення мов у цифрову еру // Режим доступу: www.duolingo.com.

25. Hattie, J. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning / J. Hattie. – New York: Routledge, 2012.

26. Khan, S. Revolutionizing Education Through Online Learning / S. Khan // Khan Academy. – Retrieved from: www.khanacademy.org.

27. Prensky, M. Digital Natives, Digital Immigrants / M. Prensky // On the Horizon. – 2001. – Vol. 9(5). – Pp. 1–6.

UDC 75.04:316.774

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-39-51

Mierienkov Hnat Anatoliyovych Candidate of Philosophical Sciences, senior lecturer of the Department of Philosophy, Theology and Church History, Ukrainian Institute of Arts and Sciences, Bucha, https://orcid.org/0000-0002-8283-6332

WALL GRAFFITI PHILOSOPHY: SYMBOLISM AND SOCIAL MEANINGS

Abstract. Relevance of the problem. The relevance of this study lies in the fact that wall graffiti is an important part of modern urban culture, which evokes contradictory views and attitudes in society. At the same time, this form of self-expression can be considered as an art form, a social protest, or vandalism. The importance of this research is driven by the need for a deeper understanding of the social meanings and symbolism embedded in wall graffiti, as well as the influence of this form of self-expression on modern society and the urban landscape. Aim of the study. The aim of this article is to analyze the philosophical aspects of wall graffiti, particularly through the lens of symbolism and the social meanings that the authors embed in their graphic messages. The authors seek to determine the place of graffiti within the civilized ecosystem of the city and assess its influence on contemporary cultural and social processes. Research methods. To achieve the stated goal, phenomenological analysis methods, cultural and sociological approaches were used. The study covers the analysis of texts and images of graffiti in the context of urban environments, as well as comparing the social and cultural meanings they carry. Results of the study. The research characterizes the phenomenon of wall graffiti as a reflection of social processes and cultural transformations. The connection between graffiti and mass media phenomena is explored, as well as their impact on public consciousness. The study analyzes how graffiti can be both a form of vandalism and a means of self-expression and critique of the modern world. The development of graffiti in Ukraine is also examined, which allows for a more substantive evaluation of its role in contemporary culture and society, and for identifying different approaches to this phenomenon.

Keywords: philosophy of graffiti, wall graffiti, vandalism of architectural objects, social meanings of graffiti, street graffiti ethics.

Мєрєнков Гнат Анатолійович кандидат філософських наук, ст. викладач кафедри філософії, теології та історії церкви, Український гуманітарний інститут, Буча, https://orcid.org/0000-0002-8283-6332

ФІЛОСОФІЯ СТІННОГО ГРАФІТІ: СИМВОЛІЗМ І СОЦІАЛЬНІ ЗНАЧЕННЯ

Анотація. Актуальність проблеми дослідження полягає стінне графіті є важливою частиною сучасної міської культури, що викликає суперечливі погляди та ставлення в суспільстві. Водночас, цей вид самовираження можна розглядати як форму мистецтва, соціального протесту або вандалізму. Актуальність дослідження полягає в необхідності глибшого розуміння соціальних значень і символізму стінного графіті, а також впливу цієї форми самовираження на сучасне суспільство і міський ландшафт. Метою статті є аналіз філософських аспектів стінного графіті, зокрема через призму символізму та соціальних значень, що вкладаються авторами у свої графічні послання. Автори прагнуть визначити місце графіті в цивілізованій екосистемі міста, а також вплив цього феномену на сучасні культурні та соціальні процеси. Для досягнення поставленої мети використовувалися методи феноменологічного аналізу, культурологічного та соціологічного підходів. Дослідження охоплює аналіз текстів і образів графіті в контексті міського середовища, а також порівняння соціальних та культурних значень, які вони несуть. У результатах дослідження. охарактеризовано феномен стінного графіті як відображення соціальних процесів та культурних трансформацій. Розглянуто зв’язок графіті з інформаційно-масовими медіа-явищами, а також розкрито їхній вплив на суспільну свідомість. Проаналізовано, як графіті може бути як формою вандалізму, так і способом самовираження та критики сучасного світу. Також розглянуто розвиток графіті в Україні, що дозволяє більш ґрунтовно оцінити його роль у сучасній культурі і соціумі, а також виявити різні підходи до цього явища.

Ключові слова: філософія графіті, стінне графіті, вандалізм архітектурних об'єктів, соціальні значення графіті, етика вуличного графіті.

Formulation of the problem. The relevance of the study of symbolism and social meaning in a philosophical context wall graffiti is the need to clarify the understanding of the graffiti as the reflection images of the modern world on the background of the integration of the cultural element in the social life. There are many ways of expressing one's own opinion or position, but the elements of mass character, scale of reproduction and informational impact inherent in graffiti, allow drawing parallels between the methods of conveying information in graffiti and the media. This approach demonstrates the deeper purpose of the wall paintings, but how does this fit in with the architectural structures and other objects that serve as the canvas for such information messages? Despite the complexity of approaches to considering the positive and negative aspects of the phenomenon, the harm from

graffiti deserves special attention of researchers. The only way they can be leveled in a philosophical sense is the meaning that the creators put in them. The ratio of the graffiti with a modern context, and is the essential component of studying the phenomenon of graffiti in the plane of the ecosystem civilization of cities and countries. That is why the purpose of the study is to clarify the actual social meanings in individual graffiti that arise in a philosophical view of this phenomenon.

Analysis of publications on the research topic. Founders constructing social meanings in everyday reality Schütz, A., Luckman T., Berger, P. noted that because of the function of such a reality in society occurs so-called broadcast collective representations, sharing of information and knowledge. According to one of the authors of Ukrainian graffiti Martynov G. «This is not done out of a desire to make some kind of destruction or vandalism, and that, on the contrary, made from a pure soul, and can acquire some artistic weight in ten years». According to the artist, «Ukrainian graffiti are recognizable due to the fact that they were formed separately from European ones. Therefore, they have their own characteristics» [1]. In addition, graffiti has a certain meaning, which is not always clear at first glance. Given this, the study of the phenomenon Ukrainian graffiti in comparison with international experience is relevant to today's realities, in which the said subculture continues to grow and bear fruit.

In Ukraine, the phenomenon of wall graffiti in different aspects was investigated by: Kais S.V., Nikitenko N.M., Kornienko V.V., Orlov G.S., Kozyuba V.K., Rusyaeva A.S., Kostyuk I. V., Gavrilash I. S., Demchenko V. V., Gordaya A. V. and others. According to Kais S. V., «graffiti, as a subject of scientific research, is theoretically poorly developed. Most researchers, turning to the topic of graffiti, begin to classify empirical material», that is, direct works [2, p. 36]. This indicates the need for new research in the context of the theoretical component of the phenomenon of graffiti. In his dissertation social semantics study in the symbolism of the graffiti, the author notes that «sign or symbol that means something, even in the absence of an interpreter (the one who interprets the character), that is, that the character creates in the mind of any interpreter, eliminating time subjectivity» [2, p. 61]. Within the framework of the study, in fact, the context and meaning of wall graffiti interests us most of all, because it is in it that the essence of the phenomenon is concentrated. During the work, it is compared in proportion to the specificity of the phenomenon of graffiti as information messages and the harm from it for architectural objects. These elements, in addition to content, act as a kind of catalyst for attention to the formulation of problems in research. Considering the huge graffiti ordered by the authorities, which are called murals, is Gavrilash says that this is «the decoration of the city, since works of art made on high-rise buildings have semantic and aesthetic loads, therefore, they have a positive effect on the social aspect» [3, p. 242]. The latter indicates signs of elements of high art that can amaze, inspire or inspire

people to do something even after a long time. Catching the emotions that the graffiti author put into his works, the viewers seem to become involved in his experiences, thus approaching the situation or phenomenon indicated by the artistic object. The studies of other authors mentioned in the context of graffiti are predominantly aimed at the historical or archaeological vectors of individual open graffiti. Thus, these authors in their works mainly focus on the graffiti of St. Sophia of Kiev, from the ancient Vyshgorod, on Attic black-glazed cilicas from Olbia, eschatological dates in graffiti on frescoes and other empirical discoveries. However, in the works of the listed authors, as noted by Kais S.V., there is indeed a lack of theorization of the phenomenon. In the context of the emergence of new graffiti and murals, the acquisition of their popularity and attention to them as part of art, it is relevant to study the inherent symbolism and social meanings in these works of art. Consideration of the philosophy of wall graffiti will help to comprehensively assess the situation in the domestic realities and will improve the proper understanding of the stated problem.

Main text. The issue of graffiti in Ukraine mainly arises within the contradictions between the “representation of meaning and the destruction of space” [4], which are always combined in this phenomenon. Graffiti received particular relevance for domestic realities together with the public response to the restructuring of the state policy, which was marked as the Revolution of Dignity 2014.Then people differently evaluated the mood within the country, and graffiti became part of their display. According to the Encyclopedia of the History of Ukraine, this phenomenon is not new for modern civilization. In Italian it literally means "scratched out" a message. «Such inscriptions were most widespread in antiquity and the Middle Ages» [5]. However, then they most likely were not a whim of a developed civilization, because for history they played the role of preserving information and became evidence of the mood, thoughts, problems and values of that time. In the Ukrainian realities, a large-scale discovery of recent times was the study of graffiti on the walls of St. Sophia of Kiev. One of the leading scientists in this area is V.V. Kornienko, whose doctoral dissertation is based on determining the informational potential of this wall heritage. In the course of his work, the researcher «introduced into scientific circulation almost 7,500 graffiti – unofficial inscriptions and drawings left in ancient times on frescoes by clergy and laity». However, despite potential vandalism, ancient graffiti are regarded by scientists as an important source «for studying various areas of historical research in the history of Ukraine, historical linguistics, genealogy, biography, heraldry, art history, book history, etc». Researchers believe that the main value of this kind of information is its «authenticity, direct connection with the historical and cultural environment in which they arose». One of the main components in the study of such graffiti is the display of the spirituality of ancient people, because rock paintings and inscriptions «directly show the perception of the

surrounding world and its place in it» [6]. For example, from the study of these graffiti, it can be noted that «already a thousand years ago Kiev spoke Ukrainian», thus the results of the research show that the «Old Russian language is fiction» mythologized by the Soviet authorities [7], after all, in the dated XI-XIV centuries. graffiti reflects the inscriptions in the old Ukrainian language. So, according to ancient graffiti, now it is possible to determine many aspects that reveal the then life in a new way.

Continuing the theme of public display of public sentiments, we note the above-mentioned wall graffiti from the period 2013-2015. Table 1 shows selected examples of graffiti that illustrate the stated problems of embodying symbolism and social meanings in landscape works.

Table 1.

Selected graffiti reflecting public sentiment in Ukraine in the period 2013-2015 [8]

№ / Images of graffiti			
1		3	
2		4	

Justification	
1	Graffiti dated 2013 year, with the image of the call for unity in confronting illegal actions of power structures. Obviously painted under the bridge.
2	Street graffiti on the facade of the house from the period 2013-2014, which connects the appeal of Shevchenko T.G. with the events of the revolution of dignity that unfolded at that time.
3	The graffiti, dated 2014, shows the author's attitude to the fact of the annexation of Ukrainian territories. To a certain extent, it reflects the social meaning for many Ukrainians.
4	Graffiti is placed on the wall, on a city street. The image shows that the girl's eyes, splattered with the color of the sky of the Ukrainian flag, this probably symbolizes the struggle for freedom.

On the demonstrated graffiti we see our characteristic specificity, which consists in reflecting the modern world in artistic images. The events of the 2014 Revolution of Dignity made it clear that Ukrainians are a free people and oppose the establishment of totalitarianism in their state. Since creativity is a peculiar form of humanity's spirituality, it is not surprising that the graffiti presented in Table 1 in their own way reflect the then state of mind of Ukrainian society. Such a reproduction of reality combines the features of informational activity, because it communicates in general social positions, moods and experiences. Here, graffiti is not the final form of protest, often they act as a statement or an incentive to action. The philosophical approach to the interpretation of the nature of this kind of wall art indicates that «the transitional nature of the post-industrial period is reflected in the state of all spheres of society, including culture, art, values, morality, ideas of beauty, truth, kindness» [9]. It is these prerequisites for the emergence that are derivatives for investing symbolism and certain social meanings in graffiti.

The integration of graffiti into postmodern culture accommodates the qualities of the popular trend of recent times in the murals mentioned earlier. However, “commercialized, virtualized and institutionalized forms of graffiti are its degenerate forms». Here we are talking about the probable loss of «symbolic freedom (from the values of the consumer society, advertising, private property, name, etc.)” [10]. There is an assumption that legal murals contradict the original meaning of graffiti in the form of a «partisan» way of hinting to society about its shortcomings, gaps or inaction. However, there are some kind of «eternal» common problems and values, the subject matter of which does not lose its relevance, even taking into account the artificial nature of the implementation. For example, Table 2 shows foreign murals and graffiti, which, according to the authors of the study, do not lose their relevance, despite the reformatting of the features of the work.

Table 2.

Some foreign murals and graffiti are symbolic and reflect certain social meanings [11]

№ / Images of graffiti			
1		3	
2		4	

Justification	
1	The mural of the Swiss artist duo Nevecrew is housed on the full façade of a multi-story building. Obviously, it symbolizes the problematic theme of man's relationship to nature, in particular to whales.
2	A mural by Polish artist Natalia Rak is placed on the full facade of a multi-storey building. In addition to the visible original concept, the combination of the drawing with the environment (a real tree) probably symbolizes the problematic of man's relationship to nature, in particular to trees and water.
3	A mural by Belgian artist ROA is placed on the full facade of a multi-story building. Obviously, it symbolizes the problematic topic of man's relationship to nature, in particular to the catch of dolphins and large fish. In the image, a dolphin is entangled in a fishing line.
4	Graffiti by Portuguese master Vhils is placed on the facade of the building. A feature of his work is that the images are "cut or scratched on the surface of the wall" by particles. Thanks to the professionalism of the artist, they seem to be painted. The presented image can symbolize the problem of human connection with technology.

Considering the availability of time and funds for implementation, as well as the legality of the process, such works really become works of art, which are fixed on canvas in the form of walls of structures in megacities. At the same time, for this type of coloring, the harm from the works of artists is in itself leveled, because consistency with the authorities or owners excludes elements of crime as such. Vandalism in the form of damage to architectural objects is such in a number of cases. In the study, it is interpreted as «unlawful, senseless destruction or damage to material and cultural values» [12]. From the point of view of the law, it is clear that any coloring can be regarded as such, however, taking into account the specifics of the investigated problematics, namely, «the graphic direction of the urban subculture of the last third of the XX - beginning of the XI century, which, unlike art, relies on direct contact with reality, manipulates its secondary, external manifestations» [13] – graffiti is often a reflection of social problems to which artists can draw public attention only in this way. Thus, vandalism should be considered obscene inscriptions, propaganda or advertising activities, contacts of dealers and other information trash that aims to deceive, offend, impose or discredit public entities or distort reality. However, great artistic ideas, realized in the form of graffiti or murals, do not provide for a negative impact on others, on the contrary, they should be welcomed by the public as a cultural act of expression of will. Table 3 shows examples of murals in Ukraine, which in their essence, symbolic nature and social meaning contradict the definition of vandalism. The theoretical concept of such projects provides for the «healthier» of the information space and serves as a reminder to society about moral values, patterns of behavior or the emotional state that it is experiencing.

Table 3.

Selected murals in Ukraine, which are symbolic in nature and reflect certain social meanings [14]

№ / Images of graffiti	
1	
2	
3	
4	
1	The mural of the artist Geo Leros "Girl in an embroidered shirt" clearly has a certain cultural significance, since traditional Ukrainian clothing is involved in the creative concept.
2	The image of M. Grushevsky is the work of the Kailas-V team of artists. It should be recalled that Hrushevsky is unofficially considered the first president of Ukraine (chairman of the Central Council of the UPR). According to the context, it probably has a nation-forming semantic aspect.
3	The mural by British artist Fintan Maggi can symbolize many issues, ranging from human interaction with nature, to global warming and its consequences. Again, the embroidery in the picture ties the context to Ukrainian realities.
4	The image of P. Skoropadsky is also the work of the Kailas-V team of artists. The mural of the Hetman of the Ukrainian State in a certain way in context can overlap with the image of Hrushevsky in a differentiated interpretation.

As you can see, the demonstrated samples testify to the presence of a symbolic manner of highlighting social meanings, because such works affect every passing viewer. Someone will see the whole world in wall pictures, and someone will simply admire the professionalism of the reproduction. And certainly, such large-scale projects will not leave indifferent their target audience. The essence of social meanings lies in the fact that the symbolic manner of presenting information in a graphic code can be interpreted in different ways by a wide range of viewers. In this case, the main meaning of the message remains unchanged.

In the era of digital display of anything the user wants, such unshakable works of art such as high-quality graffiti and murals give new meaning to forgotten things and eternal values. In fact, the display of collective feelings in this way indicates that each city «has its own, separate psyche, its own personality and character». In the context of the study of the phenomenon of the philosophy of wall graffiti «here you can find the true background for the Jungian or Freudian classifications of the structural model of the psyche». In such an enterprising creative way of expressing the will, «the city realizes itself, talks about itself, makes mistakes about its shortcomings and emphasizes its own charms» [15]. Thus, we see the meaning of graffiti for modernity in the self-reflection of cities, regions and countries, whose unique features can be traced in the works of wall graffiti or murals. Modern culture in the form of a digital history of the development of society has the right and should be reflected in graphic symbols, the meaning of which is precisely known to the public living in a particular era.

Conclusions. Considering the philosophy of wall graffiti, in particular the symbolism and social meanings that are embedded in them, we note that the graffiti and murals provided as examples in tables 1-3 in the general context act as a reflection of the expressive images of the modern world. In its informational role, this kind of message in the philosophical aspect can be compared with the media, because they basically convey certain social meanings to the audience. Thus, street art is able to inform, signal, warn, or highlight various news stories from local to global. The question of harm from graffiti and murals in a philosophical aspect, given the ethical aspect, is leveled by the meaning that the creators put into graffiti. We understand that between a wide range of existing graffiti, which is nothing more than vandalism, however, we note that such should be considered obscene inscriptions, propaganda or advertising activities, dealer contacts, and other informational junk that aims to deceive, offend, harm, to bind, discredit social units or distort objective reality. However, large artistic ideas, displayed in the form of graffiti or murals, in their essence, do not provide for a negative impact on others, on the contrary, they should be welcomed by the public as a cultural act of expression of will. On tables 1-3 we see that with this form of expression, artists want to point out the sharp corners of certain problematic social phenomena. We see the meaning

of graffiti for modernity in the self-reflection of cities, districts, and, ultimately, countries whose unique features can be traced in the works of wall graffiti or murals. Such works are symbolic in nature, reflect certain social meanings and have the right to be part of modern culture as a reflection of the collective feelings of society in the digital age.

Conclusion. Considering the philosophy of wall graffiti, in particular the symbolism and social meanings that are embedded in them, we note that the graffiti and murals provided as examples in tables 1-3 in the general context act as a reflection of the expressive images of the modern world. In its informational role, this kind of message in the philosophical aspect can be compared with the media, because they basically convey certain social meanings to the audience. Thus, street art is able to inform, signal, warn, or highlight various news stories from local to global. The question of harm from graffiti and murals in a philosophical aspect, given the ethical aspect, is leveled by the meaning that the creators put into graffiti. We understand that between a wide range of existing graffiti, which is nothing more than vandalism, however, we note that such should be considered obscene inscriptions, propaganda or advertising activities, dealer contacts, and other informational junk that aims to deceive, offend, harm, to bind, discredit social units or distort objective reality. However, large artistic ideas, displayed in the form of graffiti or murals, in their essence, do not provide for a negative impact on others, on the contrary, they should be welcomed by the public as a cultural act of expression of will. On tables 1-3 we see that with this form of expression, artists want to point out the sharp corners of certain problematic social phenomena. We see the meaning of graffiti for modernity in the self-reflection of cities, districts, and, ultimately, countries whose unique features can be traced in the works of wall graffiti or murals. Such works are symbolic in nature, reflect certain social meanings and have the right to be part of modern culture as a reflection of the collective feelings of society in the digital age.

References:

1. Torop, O. (2018). Toi, khto maliuie hrafiti: u Kyievi roboty - nepochatyi krai [The one who draws graffiti: in Kyiv, work is an uncharted territory]. *VVS News*. https://www.bbc.com/ukrainian/features-46207735 [in Ukrainian]

2. Kais, Z. V. (2015). *Sotsialna semantyka urbanichstychnoho svitu: symvolika hrafiti [Social semantics of urban light: symbolics of graphics]* [Neopubl. dys. kand. filos. nauk]. Kyiv. [in Ukrainian]

3. Havrylash, I. S. (2018). Muraly ta hrafiti v suchasnii Ukraini: osoblyvosti ta vidminnosti [Murali and graphics in contemporary Ukraine: specialties and views]. *Kultura Ukrainy. Seriia: Kulturolohiia*, (62), 235–244. [in Ukrainian]

4. Kais, Z. V. (2012). Superechlyvist i neodnoznachnist hrafiti (reprezentatsiia smyslu ta ruinatsiia urbanistychnoho prostoru) [Superpecificity and ambiguity of graphics (representation of the meaning and ruin of urban space)]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriia: Filosofiia. Sotsiolohiia. Politolohiia,* (4), 156–161. [in Ukrainian]

5. Rusiaieva, A. (2004). Hrafiti [Graffiti]. U *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (T. 2). Naukova dumka. Vziato 17 lypnia 2024 z http://www.history.org.ua/?termin=Grafiti [in Ukrainian]

6. Pro shcho hovoriat hrafiti na stinakh Sofii? [What do the graffiti on the walls of Sofia say?] (2021). *Kyivska Mala akademiia nauk*. https://kman.kyiv.ua/ua/novyny/pro-shho-govoryat-grafiti-na-stinah-sofiyi [in Ukrainian]

7. Chorna, S. (2020). Uzhe tysiachu rokiv tomu Kyiv rozmovliav ukrainskoiu [Already a thousand years ago, Kiev has been expanding in Ukrainian]. *Holos Ukrainy*. http://www.golos.com.ua/article/329961 [in Ukrainian]

8. Top-8 patriotychnykh vulychnykh hrafiti [Top-8 patriotic high school graphics]. (2014). *Vashi Novyny*. https://news.vash.ua/news/kulturne-zhyttya/top8-patriotychnykh-vulychnykh-grafiti [in Ukrainian]

9. Kais, Z. V. (2009). Akt tvorchosti chy sposib zdiisnennia antyhumanizmu: sotsialno-psykholohichnyi aspekt motyviv produkuvannia hrafiti [The act of creativity and ways of promoting anti-humanism: the social and psychological aspect of the motives for producing graphics]. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika : zbirnyk naukovykh prats*, (2(26)), 46–50. [in Ukrainian]

10. Kais, Z. V. (2017). Yak vyrodzhuietsia hrafiti (Transformatsii kultury aerozolnoho balonu) [Yak virozhuetsya grafiti (Transformation of the culture of aerosol balloon)]. *Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, *2*(17), 123–130. [in Ukrainian]

11. Luchshye khudozhnyky hraffyty: Evropa [The best graffiti artists: Europe].(2020). *outstyle.org*. https://web.archive.org/web/20211019235820/https://outstyle.org/article/luchshie-hudozhniki-graffiti-evropa

12. Vasylevych, V. V. (2005). Vandalizm [Vandalism]. U *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. https://esu.com.ua/article-33066 [in Ukrainian]

13. Rusiaieva, A. S., & Holub, O. Ye. (2006). Hrafiti [Graffiti]. U I. M. Dziuba (Red.), *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. https://esu.com.ua/article-26856 [in Ukrainian]

14. Strit-art po-kyivsky: muraly Kyieva [Street art in Kiev: murals Kiev]. (2018). *Vlasne.ua*. https://blog.vlasne.ua/uk/muraly-kyiv/ [in Ukrainian]

15. Khortytsia, O. (b. d.). U hrafichnomu zmisti mista: kyivski hrafiti [In the graphic world of the place: Kiev's graphic]. *Zhurnal Pro|stranstvo*. https://www.prostranstvo.media/u-grafichnomu-zmisti-mista-kiivski-grafiti/ [in Ukrainian]

Література:

1. Тороп О. Той, хто малює графіті: у Києві роботи - непочатий край. *BBC News*. 2018. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-46207735 (дата звернення: 09.07.2024).

2. Кайс З. В. Соціальна семантика урбанічстичного світу: символіка графіті : дис. … канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2015. 192 с.

3. Гаврилаш І. С. Мурали та графіті в сучасній Україні: особливості та відмінності. *Культура України. Серія: Культурологія*. 2018. № 62. С. 235–244.

4. Кайс З. В. Суперечливість і неоднозначність графіті (репрезентація смислу та руйнація урбаністичного простору). *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія*. 2012. № 4. С. 156–161.

5. Русяєва А. Графіті. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2004. Т. 2. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Grafiti (дата звернення: 17.07.2024).

6. Про що говорять графіті на стінах Софії?. *Київська Мала академія наук*. 2021. URL: https://kman.kyiv.ua/ua/novyny/pro-shho-govoryat-grafiti-na-stinah-sofiyi (дата звернення: 17.07.2024).

7. Чорна С. Уже тисячу років тому Київ розмовляв українською. *Голос України*. 2020. URL: http://www.golos.com.ua/article/329961 (дата звернення: 09.07.2024).

8. Топ-8 патріотичних вуличних графіті. *Ваші Новини*. 2014. URL: https://news.vash.ua/news/kulturne-zhyttya/top8-patriotychnykh-vulychnykh-grafiti (дата звернення: 10.07.2024).

9. Кайс З. В. Акт творчості чи спосіб здійснення антигуманізму: соціально-психологічний аспект мотивів продукування графіті. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць*. 2009. № 2(26). С. 46–50.

10. Кайс З. В. Як вироджується графіті (Трансформації культури аерозольного балону). *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2017. Т. 2, № 17. С. 123–130.

11. Лучшие художники граффити: Европа. *outstyle.org*. 2020. URL: https://web. archive.org/web/20211019235820/https://outstyle.org/article/luchshie-hudozhniki-graffiti-evropa (дата звернення: 31.07.2021).

12. Василевич В. В. Вандалізм. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2005. URL: https://esu.com.ua/article-33066 (дата звернення: 13.06.2024).

13. Русяєва А. С., Голуб О. Є. Графіті. *Енциклопедія Сучасної України* / ред. І. М. Дзюба. Київ, 2006. URL: https://esu.com.ua/article-26856 (дата звернення: 13.06.2024).

14. Стріт-арт по-київськи: мурали Києва. *Vlasne.ua*. 2018. URL: https://blog.vlasne.ua/uk/muraly-kyiv/ (дата звернення: 21.09.2021).

15. Хортиця О. У графічному змісті міста: київські графіті. *Журнал Про|странство*. URL: https://www.prostranstvo.media/u-grafichnomu-zmisti-mista-kiivski-grafiti/ (дата звернення: 17.07.2024).

UDC 37.01:81.4

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-52-61

Nanivskyi Roman Antonovych Associate Professor, Candidate of Technical Sciences, Head of the Department of Foreign Languages and Military Translation, National Army Academy named after Hetman Petro Sahaidachnyi, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-6504-1178

Zhukova Anna Robertivna PhD in Pedagogy, Lecturer at the Department of Foreign Languages and Military Translation, National Army Academy named after Hetman Petro Sahaidachnyi, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-7292-1605

Matiiv Yuliia Vasylivna PhD student of the Institute of Local History named after Krypiakevych Institute of Regional Studies, Lecturer in English at the Department of Foreign Languages and Military Translation of the Sahaidachnyi National Army Academy, Lviv, https://orcid.org/0009-0003-5806-0487

THE LINGUISTIC ANALYSIS OF COMMUNICATION FAILURES IN MULTINATIONAL MILITARY OPERATIONS

Abstracts. This research delves into linguistic barriers as a critical factor contributing to communication failures in multinational military operations. These barriers, which include phonetic, semantic, and stylistic challenges, are further complicated by cultural differences and psychological factors. Together, they create a multifaceted problem that significantly hampers operational efficiency and mission success. In high-stakes environments where precision and clarity are vital, even minor misunderstandings can lead to delays, incorrect actions, or strained relationships among allied forces.

Phonetic barriers are one of the most common issues, particularly in multilingual teams where pronunciation differences can distort the intended meaning of words. For example, mispronouncing key military terms or commands can result in confusion during critical moments. Similarly, semantic challenges often arise from the polysemous nature of language, where words have multiple meanings depending on the context. Misinterpreting terms such as "engagement" or "stand down" can lead to operational mishaps or contradictory actions on the battlefield. These challenges are compounded by stylistic barriers, where variations in tone, formality, or sentence structure disrupt the flow and comprehension of communication.

Cultural differences further amplify these linguistic challenges, as diverse norms and practices shape how information is conveyed and understood. In some

cultures, indirect communication is preferred, which may conflict with the direct and concise style often required in military contexts. Such discrepancies can cause misalignment in expectations, resulting in frustration and inefficiencies within multinational teams. Psychological factors, such as anxiety about using a foreign language, also play a significant role, reducing confidence and inhibiting effective interaction.

Real-world examples illustrate the operational impact of these barriers. During joint military exercises, misinterpretation of simple commands due to language differences has delayed critical actions, undermined team cohesion, and even jeopardized the safety of personnel. For instance, the misunderstanding of "hold the line" as a defensive rather than a positional instruction has led to unintended movements of troops, affecting the overall strategy. Similarly, miscommunication during intelligence sharing has caused delays in decision-making, highlighting the operational costs of unresolved language barriers.

Keywords: language barriers, military communication, phonetic difficulties, semantic ambiguity, cross-cultural competence.

Нанівський Роман Антонович кандидат технічних наук, доцент, начальник кафедри іноземних мов та військового перекладу, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-6504-1178

Жукова Анна Робертівна доктор філософії у галузі педагогіки, викладач кафедри іноземних мов та військового перекладу, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-7292-1605

Матіїв Юлія Василівна аспірант Інституту краєзнавства імені Крип'якевича, викладач англійської мови кафедри іноземних мов та військового перекладу Національної академії сухопутних військ імені П.Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0009-0003-5806-0487

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОМУНІКАТИВНИХ НЕВДАЧ У БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВИХ ОПЕРАЦІЯХ

Анотація. Це дослідження присвячене вивченню комунікаційних бар'єрів як критичного фактору, що призводить до непорозумінь під час багатонаціональних військових операцій. Ці труднощі, які включають фонетичні, семантичні та стилістичні проблеми, ще більше ускладнюються культурними відмінностями та психологічними факторами. Разом вони

створюють багатоаспектну проблему, яка значно ускладнює оперативну ефективність та досягнення мети місії. В умовах високих ризиків, коли точність і ясність є життєво важливими, навіть незначні непорозуміння можуть призвести до затримок, неправильних дій або напружених стосунків між союзними військами.

Фонетичні бар'єри є однією з найпоширеніших проблем, особливо в багатомовних командах, де відмінності у вимові можуть спотворювати передбачуване значення слів. Наприклад, неправильна вимова ключових військових термінів або команд може призвести до плутанини у критичні моменти. Так само семантичні проблеми часто виникають через багатозначність мови, де слова мають кілька значень залежно від контексту. Неправильне тлумачення таких термінів, як «бій» або «відбій», може призвести до оперативних невдач або суперечливих дій на полі бою. Ці проблеми ускладнюються стилістичними бар'єрами, коли варіації в тоні, формальності або структурі речень порушують потік і розуміння комунікації.

Культурні відмінності ще більше посилюють ці лінгвістичні проблеми, оскільки різні норми і практики визначають, як передається і розуміється інформація. У деяких культурах надається перевага непрямому спілкуванню, що може суперечити прямому і лаконічному стилю, який часто вимагається у військовому контексті. Такі розбіжності можуть спричинити розбіжності в очікуваннях, що призводить до розчарування і неефективності в багатонаціональних командах. Психологічні фактори, такі як страх перед використанням іноземної мови, також відіграють значну роль, знижуючи довіру і перешкоджаючи ефективній взаємодії.

Реальні приклади ілюструють оперативний вплив цих бар'єрів. Під час спільних військових навчань неправильне тлумачення простих команд через мовні відмінності затримувало виконання критично важливих дій, підривало командну згуртованість і навіть ставило під загрозу безпеку особового складу. Наприклад, неправильне розуміння команди «тримати оборону» як оборонної, а не позиційної, призвело до непередбачуваного переміщення військ, що вплинуло на загальну стратегію. Так само непорозуміння під час обміну розвідувальною інформацією спричинило затримки в прийнятті рішень, що підкреслює операційні витрати, пов'язані з невирішеними мовними бар'єрами.

Ключові слова: мовні бар'єри, військова комунікація, фонетичні проблеми, семантична двозначність, крос-культурна компетентність.

The complexities of modern military operations demand seamless communication among multinational forces. However, linguistic and cultural barriers often disrupt this coordination, leading to significant operational failures. Defined as both psychological and linguistic phenomena, language barriers manifest

through phonetic inaccuracies, semantic ambiguities, and stylistic mismatches. Their presence is particularly detrimental in high-pressure military contexts, where clear and precise communication is critical.

This study investigates the role of language barriers in military communication, focusing on their causes, manifestations, and consequences. By analyzing real-world cases, the research highlights how such barriers impede mission success and explores actionable strategies to overcome them.

Scholars such as Hall (1977) and Horwitz (2011) have emphasized the multifaceted nature of language barriers, noting their interplay between linguistic, psychological, and cultural dimensions. Hall's *Beyond Culture* identifies the importance of contextual understanding in cross-cultural interactions, while Horwitz explores the anxiety associated with using foreign languages in high-stakes environments. Their findings underline the dual nature of language barriers as both cognitive and emotional obstacles. Phonetic barriers, arising from differences in pronunciation and articulation, have been extensively analyzed in studies by Littlewood (1984). He highlights that mispronunciations and misunderstandings of key terms in high-pressure contexts can lead to critical operational failures. Similarly, semantic challenges, including polysemy and contextual dependency of terms, have been explored by Rybukha and Hostishcheva (2019). Their work demonstrates how slight variations in word meaning can create significant confusion, particularly in command-and-control scenarios. Stylistic mismatches and cultural differences are other critical dimensions of language barriers. Research by T. Samokhina categorizes these barriers into six types, emphasizing the impact of social norms and communication styles on mutual understanding. Petrenko (2018) further discusses how cultural misalignment in communication norms exacerbates these issues, often leading to misinterpretations and strained relationships in multinational teams. Specific to military environments, studies by Zhukovych (2023) and Tarasenko (2020) [11,12]. examine the challenges faced by personnel in multinational operations. These include difficulties in understanding military jargon, interpreting abbreviations, and adapting to varying cultural expectations. Their findings underscore the need for targeted training programs to address these unique challenges effectively.

This review highlights a gap in comprehensive strategies tailored specifically to military contexts. Existing literature provides valuable insights but lacks integration into practical applications for multinational operations. This study aims to fill this gap by analyzing real-world cases and proposing actionable recommendations. [2].

Issues in pronunciation and articulation lead to misinterpretations of critical terms (e.g., "armor" as personal protection instead of armored vehicles).Phonetic barriers are among the most common and challenging aspects of language barriers

in military communication. These arise due to differences in pronunciation, intonation, and articulation, leading to significant misinterpretations of critical terms. Such barriers become particularly problematic in high-pressure situations where precise communication is essential. [9].Phonetic discrepancies are influenced by various factors, including native language interference, the complexity of phonetic structures in the target language, and stress-related errors during speech.Phonetic barriers manifest when speakers fail to produce or recognize sounds accurately, resulting in altered meanings or unintelligible communication. For example, military personnel may mispronounce terms such as "armor," interpreting it as "personal protection" rather than "armored vehicles" in the context of logistics and combat strategy. This confusion can delay operations, disrupt tactical planning, or even lead to critical errors in deployment. [10]. One notable instance occurred during joint NATO training exercises, where non-native English speakers misinterpreted the word "artillery" as "auxiliary." This mispronunciation caused logistical delays as support units were mistakenly deployed instead of artillery units. Similarly, the term "engagement" was misunderstood as referring to a meeting or contract rather than a combat encounter, leading to operational misalignment between multinational forces. Phonetic barriers also extend to names and codes, which are frequently used in military communication. For instance, during radio transmissions, the mispronunciation of call signs can result in messages being sent to incorrect units, compromising mission success. The NATO phonetic alphabet was designed to mitigate such risks, but errors persist when personnel are not adequately trained in its application. Phonetic errors often stem from interference by the speaker's native language, a phenomenon extensively studied by linguists[7,8].

According to Flege's (1995) Speech Learning Model, non-native speakers face difficulty acquiring unfamiliar phonemes, leading to persistent phonetic errors. This is particularly evident in the case of Ukrainian and Slavic speakers learning English, where sounds like /θ/ ("th") and /ð/ ("the") are often replaced with /s/ or /z/, altering the meaning of critical terms (Flege, 1995) [5].

Research by Munro and Derwing (1999) also highlights how accented speech can affect intelligibility in high-stakes environments. Their study found that listeners unfamiliar with accented English required additional cognitive effort to decode messages, increasing the likelihood of misinterpretation (Munro & Derwing, 1999) [7].

Context-dependent meanings of polysemous words, such as "engagement" and "actual," cause confusion.Semantic barriers arise when words have multiple meanings (polysemy) or are understood differently based on context. These barriers can lead to significant confusion, particularly in high-stakes environments like military operations, where precision in communication is paramount. Semantic barriers not only disrupt immediate interactions but can also compromise mission success. This section delves into the nature of semantic barriers, providing

illustrative examples and insights from academic literature.Semantic barriers occur due to differences in interpreting words or phrases based on their context. [6]. In military communication, the consequences of misinterpreted semantics are particularly severe, as even a minor misunderstanding can lead to operational failures. For instance, the term "engagement" is frequently used in military contexts to denote "active combat," yet it is often mistaken for its more commonly known meaning, "marriage agreement," by those unfamiliar with military terminology. Such misinterpretations can lead to delays or misaligned priorities during critical operations.Similarly, the word "actual" often poses challenges. In military radio communication, "actual" refers to the commanding officer of a unit. For example, "This is Actual" indicates that the unit commander, rather than a subordinate, is speaking. However, non-native speakers or those unfamiliar with military jargon may interpret "actual" as synonymous with "current" or "real," leading to confusion about the message's intent [1].

Examples of semantic misunderstandings:

1. Misinterpretation of "engagement"

In a joint operation between international forces, a Ukrainian soldier reported an "engagement" in a specific sector. The foreign commander interpreted this as "an agreement to marry" and initially dismissed the urgency of the report. The delay in response highlighted the critical need for semantic clarity in cross-cultural military communication.

2. Confusion over "command" vs. "order":

The term "command" in military contexts refers to the overall leadership structure or authority, whereas "order" pertains to specific directives. A linguistic misunderstanding occurred when a junior officer treated "command" as a specific instruction, leading to an inappropriate allocation of resources.

3. Polysemy in technical terms:

Words like "armor" are interpreted variably across cultures. While English-speaking personnel use "armor" to refer to armored vehicles like tanks, non-native speakers might associate it with protective gear worn by soldiers. Such semantic discrepancies can cause operational inefficiencies.

Semantic barriers often arise from the following: cultural differences - words may carry unique connotations in different languages or regions. As noted by Hall (1977) in *Beyond Culture*, communication norms deeply rooted in culture can influence the interpretation of words and expressions [3].Polysemy-Many English words have multiple meanings that depend on context, creating challenges for non-native speakers. Littlewood (1984) discusses how polysemous words require careful contextual analysis for effective communication.Lack of Standardization- military terminologies vary across nations, and a lack of standardized vocabulary exacerbates semantic issues. Rybukha and Hostishcheva (2019) emphasize the need for shared glossaries in multinational military collaborations [10].

Semantic barriers pose significant risks to effective military communication, particularly in multinational operations. Misunderstood terms, context-dependent interpretations, and cultural influences exacerbate these challenges. Addressing these barriers requires a combination of standardized vocabulary, contextual training, and cross-cultural competence. As highlighted in the literature, bridging semantic gaps is critical to ensuring operational efficiency and cohesion in diverse military environments.

Analysis of military operations reveals several instances where language barriers led to operational challenges: misinterpreted terms disrupted command structures, phonetic errors altered the intent of key directives, cross-cultural misunderstandings strained relationships among allied forces. Psychological stress, such as anxiety about language proficiency, compounds these challenges. Moreover, cultural differences in communication norms, as outlined by Hall (1977), further complicate interactions. Stylistic barriers in communication often arise from differences in tone, formality, and the overall structure of language use. In military settings, where clarity and precision are paramount, such discrepancies can disrupt the intended meaning of messages and lead to operational failures. These barriers are particularly challenging in multinational operations, where individuals from diverse linguistic and cultural backgrounds interact under high-pressure conditions [3].

One notable example of a stylistic barrier is the varying use of tone to convey urgency or authority. In English, a direct and firm tone is often used to issue commands, but in some cultures, indirect or nuanced language is preferred to maintain politeness and respect. For instance, a phrase like "Proceed to the objective immediately" might be softened in translation to "It would be good to move toward the objective soon," which can dilute the sense of urgency. Such mismatches in tone can delay critical actions, especially during time-sensitive operations.

Another aspect of stylistic barriers is the use of formality, which can vary significantly between languages and cultural contexts. In hierarchical military environments, the use of formal titles and honorifics is crucial. Misinterpreting or failing to use these conventions appropriately may lead to perceived disrespect or insubordination. For example, addressing a senior officer without their proper rank in a formal briefing could create unnecessary tension or undermine authority within the team.

The structure of messages also plays a key role in communication. English, as an international language, often favors a direct and linear approach to conveying information. Conversely, some languages, such as Arabic or Russian, may utilize a more narrative or context-dependent style. In military contexts, such differences can lead to misunderstandings. For instance, while an English-speaking officer may explicitly state the objective at the beginning of a message, a Russian-speaking counterpart might provide extensive background before reaching the main point.

This discrepancy can create confusion in joint operations where prompt understanding is essential.

A real-world example of stylistic barriers occurred during joint NATO exercises, where an instruction to "hold the line" was misinterpreted by non-native English-speaking personnel as a defensive maneuver rather than maintaining a position. This misinterpretation led to unnecessary redeployments, causing delays in the overall operation (Littlewood, 1984). Similarly, a phrase like "stand down" was misunderstood as "retreat" by some allied forces, demonstrating how stylistic nuances in phrasing can drastically alter the perceived meaning [6].

Cross-cultural misunderstandings further exacerbate stylistic barriers. According to Hall (1977), cultural norms influence how individuals perceive and interpret messages. For example, some cultures prioritize the use of indirect speech and elaborate politeness strategies, which may clash with the directness often required in military contexts. These cultural differences can lead to strained relationships among allied forces and reduce overall cohesion.To address stylistic barriers effectively, targeted language training programs are essential. Such programs should include not only linguistic skills but also cultural awareness components to familiarize personnel with the nuances of different communication styles. Role-playing exercises and simulated scenarios can help military personnel adapt their communication strategies to diverse stylistic expectations. Additionally, standardized protocols for command phrasing can minimize ambiguity and ensure that critical instructions are interpreted consistently [3].

Language barriers present a persistent challenge in multinational military operations, significantly impacting communication, collaboration, and overall mission outcomes. These barriers manifest in various forms, including phonetic, semantic, and stylistic discrepancies, each of which can disrupt the clarity and precision essential for military effectiveness. Misunderstandings arising from such barriers often lead to delays, operational inefficiencies, and strained interpersonal relationships among allied forces, emphasizing the urgency of addressing these issues systematically.

Efforts to mitigate the effects of language barriers must include the implementation of targeted language training programs designed to improve proficiency in critical languages, particularly English, as the lingua franca of international operations. These programs should be tailored to military contexts, incorporating specific terminology, standard operating procedures, and scenario-based exercises that replicate real-world challenges. Additionally, fostering cultural competence is imperative, as it enables personnel to navigate the nuances of cross-cultural communication, including varying norms of formality, tone, and message structuring. Practical communication exercises should also be integrated into military training curricula. Simulated joint operations and role-playing scenarios can

provide personnel with hands-on experience in managing linguistic and cultural differences under pressure. Such initiatives not only enhance linguistic skills but also promote teamwork and mutual understanding among multinational partners.

In conclusion, while language barriers pose a substantial challenge to multinational military collaboration, a proactive and multi-faceted approach can mitigate their impact. Looking ahead, advanced technological solutions hold promise in overcoming language barriers more effectively. AI-assisted translation tools, real-time speech-to-text applications, and automated language recognition systems could bridge communication gaps in critical situations. These innovations, combined with ongoing education and training, can significantly improve the efficiency and accuracy of communication in multinational military settings.By addressing linguistic, cultural, and technological dimensions, military forces can foster stronger cohesion and enhance operational success in an increasingly interconnected global landscape. Future research should continue to explore innovative strategies and technologies that further reduce the friction caused by language differences, ensuring seamless communication in diverse military environments.

References:

1. Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Goodwin, J. M. (2010). *Teaching Pronunciation: A Course Book and Reference Guide*. Cambridge: Cambridge University Press.

2. Flege, J. E. (1995). Second Language Speech Learning: Theory, Findings, and Problems. In W. Strange (Ed.), *Speech Perception and Linguistic Experience* (pp. 233–277). Timonium, MD: York Press.

3. Hall, E. T. (1977). *Beyond Culture*. Garden City: Anchor Books.

4. Horwitz, E. (2011). "Language anxiety and achievement." *Annual Review of Applied Linguistics*, 21, 112–126.

5. Jenkins, J. (2000). *The Phonology of English as an International Language*. Oxford University Press.

6. Littlewood, W. (1984). *Foreign and Second Language Learning*. Cambridge University Press.

7. Munro, M. J., & Derwing, T. M. (1999). Foreign Accent, Comprehensibility, and Intelligibility in the Speech of Second Language Learners. *Language Learning*, 49(1), 285–310.

8. NATO Standardization Office. (2017). NATO Phonetic Alphabet. Retrieved from NATO Official Website.

9. Petrenko, A. M. (2018). "Communicative Barriers: Types, Features, and Solutions." *XVIII International Conference on Humanities Sciences*, 2, 259–260.

10. Rybukha, T. V., & Hostishcheva, N. O. (2019). "Overcoming lexical barriers as a key to intercultural communication success." *Language. Consciousness. Concept*, 9, 166–170.

11. Tarasenko, M. R. (2020). "Barriers in intercultural communication." *Issues of Language Development in a Multicultural Space*, 4, 181–187.

12. Zhukovych, I. (2023). "Psychological barriers in learning English among military cadets." *National Defense University Bulletin*, 76(6), 37–44.

Література:

1. Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Goodwin, J. M. (2010). *Teaching Pronunciation: A Course Book and Reference Guide*. Cambridge: Cambridge University Press.

2. Flege, J. E. (1995). Second Language Speech Learning: Theory, Findings, and Problems. In W. Strange (Ed.), *Speech Perception and Linguistic Experience* (pp. 233–277). Timonium, MD: York Press.

3. Hall, E. T. (1977). *Beyond Culture*. Garden City: Anchor Books.

4. Horwitz, E. (2011). "Language anxiety and achievement." *Annual Review of Applied Linguistics*, 21, 112–126.

5. Jenkins, J. (2000). *The Phonology of English as an International Language*. Oxford University Press.

6. Littlewood, W. (1984). *Foreign and Second Language Learning*. Cambridge University Press.

7. Munro, M. J., & Derwing, T. M. (1999). Foreign Accent, Comprehensibility, and Intelligibility in the Speech of Second Language Learners. *Language Learning*, 49(1), 285–310.

8. NATO Standardization Office. (2017). NATO Phonetic Alphabet. Retrieved from NATO Official Website.

9. Petrenko, A. M. (2018). "Communicative Barriers: Types, Features, and Solutions." *XVIII International Conference on Humanities Sciences*, 2, 259–260.

10. Rybukha, T. V., & Hostishcheva, N. O. (2019). "Overcoming lexical barriers as a key to intercultural communication success." *Language. Consciousness. Concept*, 9, 166–170.

11. Tarasenko, M. R. (2020). "Barriers in intercultural communication." *Issues of Language Development in a Multicultural Space*, 4, 181–187.

12. Zhukovych, I. (2023). "Psychological barriers in learning English among military cadets." *National Defense University Bulletin*, 76(6), 37–44.

UDC 37.06+378

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-62-72

Shkolnyk Inna Oleksandrivna Doctor of Economics, Professor, First vice-Rector, Sumy State University, Sumy, tel.: (0542) 64-04-99, https://orcid.org/0000-0002-5359-0521

Liuta Olga Vasylivna PhD in Economics, Associate Professor, Sumy State University, Sumy, tel.: (0542) 68-78-83, https://orcid.org/0000-0002-3165-7991

Deineka Olga Valeriivna PhD in Economics, Associate Professor, Sumy State University, Sumy, tel.: (0542) 68-78-83, https//orcid.org/0000-0002-8775-9348

ASSURANCE SURVEY AS AN EFFECTIVE TOOL OF THE INTERNAL SYSTEM OF EDUCATION QUALITY ASSURANCE

Abstract. The reform of the Ukrainian economy, namely its transition from a planned, centralized, to a market economy and one that acts as a fully functioning functioning system in the world, requires the creation of a number of effective mechanisms of social protection for its citizens. In this context, the most important task facing the state is the issue of pension provision for citizens. In the last 30 years, social reforms have begun in many countries of the world, which are part of the reform of pension systems. The purpose of social and pension reforms is to increase the effectiveness of public social protection and social insurance, including ensuring the financial stability of compulsory social security funds and pension systems. The latter is necessary to protect future retirees from the rapid reduction of public pensions in the future.

The time when the state was fully responsible for solving virtually all social problems of its citizens has passed. As a result of the above-mentioned reforms, new types of state and non-state but public funds are emerging in the countries. These are compulsory social insurance funds of the population (which by their economic nature are so-called "solidarity" funds) and accumulative pension funds (which by their economic nature are so-called "savings" funds).

The need for effective regulation of relations regarding the formation, management, distribution and use of funds of new types of public funds requires clear resolution of many practical and theoretical problems, as well as the creation of appropriate new legislation.

It is noted that in order to restore an adequate level of pension provision in Ukraine, it is necessary to introduce a mandatory funded pension provision as an

additional element of the pension system (the so-called second level), in order to form pension savings and increase the aggregate replacement rate as the main indicator of adequacy of pension payments.

Keywords: quality assurance system, students, scientific and pedagogical staff, questionnaire.

Школьник Інна Олександрівна доктор економічних наук, професор, перший проректор, Сумський державний університет, м. Суми, тел.: (0542) 66-50-07, https://orcid.org/0000-0002-5359-0521

Люта Ольга Василівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансових технологій і підприємництва, начальник Центру забезпечення якості вищої освіти, Сумський державний університет, м. Суми, тел.: (0542) 68-78-83, https://orcid.org/0000-0002-3165-7991

Дейнека Ольга Валеріївна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансових технологій і підприємництва, начальник Бюро забезпечення якості вищої освіти, Сумський державний університет, м. Суми, тел.: (0542) 68-78-83, https://orcid.org/0000-0002-8775-9348

ОПИТУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ ВНУТРІШНЬОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Анотація. Задля розвитку внутрішньої системи забезпечення якості в закладах вищої освіти України важливого значення набувають дієві інструменти, що забезпечують отримання об'єктивної інформації щодо якості освітнього процесу та реалізації освітніх програм. Основними стейкхолдерами, які можуть надати таку інформацію є здобувачі вищої освіти а в якості дієвого інструменту виступає опитування здобувачів. Нормативно питання опитування здобувачів врегульовано на законодавчому рівні, водночас процедури, інструменти, методи опитування розробляються на рівні закладів вищої освіти. Питання вдосконалення цього процесу є актуальним не лише для українських, а і для закордонних університетів. Дослідження підтвердило, що провідні університети світу. Які входять в топ 100 університетів в різних міжнародних рейтингах постійно працюють над вдосконаленням внутрішньої системи забезпечення якості та процедурами опитування здобувачів.

Проведений бібліометричний аналіз наукових публікацій з проблематики оцінювання якості в системі вищої освіти через інтерв'ювання в міжнародній наукометричній базі Scopus з використанням програми VOSviewer 1.6.15 виявив такі важливі позиції як: цінність програми, мотиваційне інтерв'ювання, поведінкові аспекти, психологічні чинники.

В процесі проведення оцінювання важливим є чіткий фокус анкети, формування змістовної частини та формулювання питань максимально уникаючи персоналізації. Для уникнення спірних ситуацій вкрай важливим є гарантування як анонімності опитування для здобувачів, так і прозорість та чіткість критеріїв щодо визначення рейтингу для викладачів. Удосконалення процесу опитування має носити системний характер і перегляд змісту анкети може супроводжуватись зміною шкали оцінювання, оскільки зміна формулювань може передбачати і різні підходи до виставлення оцінки.

Ключові слова: система забезпечення якості, студенти, науково-педагогічні працівники, анкетування.

Problem statement. One of the tools of the higher education quality assurance system is to obtain feedback from all stakeholders, but the most important are the main consumers of educational services - students of higher education institutions. This mechanism is specified in the legislation, for example, Article 16, paragraph 2 of the Law of Ukraine “On Higher Education” states that “The system of ensuring the quality of educational activities and the quality of higher education by higher education institutions (internal quality assurance system) provides for the following procedures and measures: annual evaluation of higher education students, research and teaching staff of higher education institutions and regular publication of the results of such evaluations on the official website of the higher education institution, on information stands and in any other form. Article 32, clause 2, sub-clause 7 of the Law of Ukraine “On Higher Education” stipulates that “Higher education institutions have equal rights that constitute the content of their autonomy and self-government, including the right to: introduce rating assessment, other methods of evaluation and motivation of educational, artistic, research and innovative achievements of participants in the educational process”. At the same time, the procedures and measures themselves are developed at the level of higher education institutions. The way in which this happens primarily affects the improvement of the quality of the educational process and the recruitment of highly qualified personnel. In addition, the educational process is undergoing a permanent transformation both under the influence of global changes and under the influence of the processes that are taking place in Ukraine in the field of higher education. A special and effective tool of the internal quality assurance system is a survey of students, which allows us to understand the real picture of the educational process. It helps to identify and disseminate best practices that are of interest to students, as well as to identify shortcomings and weaknesses in the provision of educational services and opportunities to address them. In this context, systematic work on conducting a survey of students on the quality of teaching and organization of training is of great importance.

Analysis of recent research and publications. In the national scientific literature, studies of the methodological foundations for monitoring students'

satisfaction with the quality of the educational process are fragmentary. There are a number of scientific publications that study the issue from different perspectives. Thus, the work of N.O. Belikova and a group of authors presents the experience of using a questionnaire as an internal quality assurance tool used at Lesya Ukrainka Volyn National University. The authors note the importance of multi-level surveys and identify the main tasks that surveys of participants in the educational process solve, including obtaining information on the quality of content, forms of education, learning conditions and resources, socio-psychological factors of the educational process, etc.; attitude of students to research and teaching staff; analysis of qualitative indicators of interaction between education and research; preparation of analytical materials to identify problematic issues of the educational process [1]. Palamarchuk O.F. emphasizes the importance of applying a systematic approach in the evaluation process in order to "create a balance of trust and autonomy of faculties, motivate academic staff for professional development, ensure student participation in program evaluation and development" [2]. The results of the study published by the authors Moroz V.V., Sadkov V.P., Babaiev V.M., Moroz S.A. are profound, which presents the history of the implementation of survey tools in the system of internal quality assurance of the educational process, identifies the main requirements for the software of online student survey procedures, analysis of the results, as well as the main advantages and disadvantages of online surveys [3].

To analyze foreign experience, the international scientometric database Scopus and available publications for the period from 2015 to 2024 were used. The analysis showed a significant increase in the number of scientific publications on the issues of assessing the quality of higher education since 2020, which is due, among other things, to the problems of organizing a quality educational process in the context of the COVID19 pandemic. It is worth noting that among the analyzed database of publications, 17% of scientific articles were prepared by representatives of the DPRK and the United States, and the third position (6.6%) is held by scientists from the United Kingdom. At the same time, the largest number of publications in terms of affiliation belongs to researchers from the University of Toronto, the University of Sydney, and Harvard Medical School. Among the authors whose works are the most cited, it is worth noting a number of articles by T. Leiber [4, 5] devoted to the search for a methodology for assessing the quality of higher education, including the role of surveying students on the value of competencies and teaching quality. Merv A. and Goken K. [6] draw attention in their article to the importance of assessment in determining the quality of the educational process of student satisfaction as customers-consumers of educational services. Vargas-Madriz, L.F., Nocente N. [7], based on a study of student evaluation of teaching, concluded that such evaluation is the tool that most consistently assesses the effectiveness of a teacher through the impact on the career of individual teachers. It was found that

students positively perceive the evaluation process and its usefulness and are ready to give such feedback, while the vast majority of students do not fully realize the consequences of such a process.

Having narrowed down the search and analyzed the availability of publications on the issues of quality assessment in the higher education system through interviews in the international scientometric database Scopus using the program VOSviewer 1.6.15, we have built a diagram of relationships that identifies the basic keywords and corresponding clusters. In our opinion, the obtained diagram indicates the importance of such items as program value, motivational interviewing, behavioral aspects, and psychological factors in terms of evaluation. Equally important are the evaluation procedures, their organization and management. In our opinion, these control words reflect the importance of these elements in the process of ensuring the internal quality system of the university. Thus, the problem of forming both the content of the questionnaire and the procedures for interviewing applicants is important and is the subject of research not only in Ukraine but also in the international educational space. Given the above, the purpose of the article is to analyze the existing approaches and improve the content and procedures for surveying students of higher education institutions as an effective tool for the internal system of quality assurance.

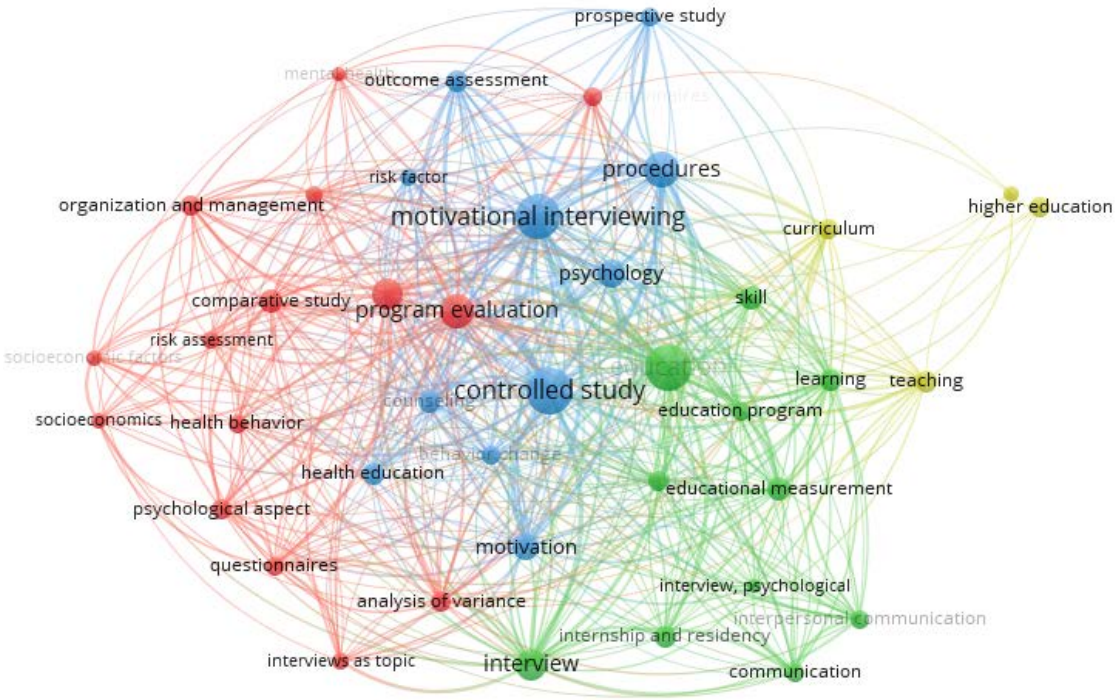

Fig. 1 Diagram of relationships between the basic keywords of scientific publications on the issues of quality assessment in the higher education system through interviews

Source: compiled by the authors

Summary of the main material. Given the diagram of interrelationships and the experience of forming an internal system of quality assurance at Sumy State University (hereinafter - Sumy State University), in particular in terms of the content and procedural aspects of the survey, we note that during the survey, it is essential for both students and teachers to determine the value of the program, which is the subject of a separate thematic survey conducted with senior students who have already mastered the vast majority of the credits of the educational program and are able to determine its value for themselves. In addition, in this context, it is also important to survey graduates and employers about the value of the educational program from their point of view. As a rule, the content of this questionnaire causes less resonance than the survey of students on the quality of teaching and organization of training in the educational program, which involves students of all courses, and which in Sumy State University is conducted at the end of each semester. This survey is accompanied by certain behavioral aspects and psychological factors. In addition, the results of such a survey can affect the activities of the teacher. Some teachers are not psychologically ready for students to evaluate their work, especially if it is recognized at a low level, and this is not only typical of Ukrainian institutions but, as the analyzed publications show, is also typical of foreign universities. Therefore, it is extremely important to have sufficient arguments when formulating the content part and to formulate questions avoiding personalization as much as possible and based on the best practices of foreign universities. At Sumy State University, this work is carried out on an ongoing basis, and the content of the questionnaires and the procedures for determining indicators are regularly reviewed in order to improve them and create conditions under which the survey would give the most objective (as far as possible) picture of the quality of teaching and organization of the educational process.

A clear focus of the questionnaire is important in the evaluation process. For example, at Sumy State University:

- a separate survey should be used to identify student motivation, the object of which is to identify the factors that provide incentives and aspirations for students to learn (for example, a survey of 1st year students on their expectations of learning and 4th year students on the correspondence of expectations and learning outcomes);
- assessment of the quality of the educational process as a whole is carried out when surveying higher education students about the quality of educational programs implemented at Sumy State University;
- the questionnaire on assessing the quality of the organization of educational activities of academic disciplines at Sumy State University is aimed at monitoring the quality of content and organization of teaching of educational components by academic staff. According to the analysis of foreign experience, the survey evaluates the educational component through the prism of its teaching by the relevant teacher.

In order to improve the procedure of surveying higher education students on the quality of organization of educational activities in the study of academic disciplines, an analysis of existing foreign practices of organizing such a survey was conducted. The data of the analysis show that European universities systematically survey students on the level of their satisfaction with the quality of teaching of educational components and organization of training. Generalized information on the availability of student surveys in European universities is presented in Table 1.

Table 1.

Existing practices of conducting student surveys in foreign universities

Country	**Name of the university**
Quality of teaching and learning organization	
Germany	Zittau/Görlitz University of Applied Sciences; Wismar University of Applied Sciences; University of Flensbur
Great Britain	Bath Spa University; University of Liverpool
Belgium	Free University of Brussels
Lithuania	Vytautas Magnus University; European Humanities University
Estonia	University of Tartu
Quality of teaching	
Germany	University of Münster; University of Koblenz; University of Duisburg-Essen
Poland	University of Warsaw; Wrocław University of Environmental and Life Sciences; University of Rzeszow
Italy	22 universities participating in the SIS Validat V. 6.0.3 (System of statistical information for education assessment)
Czech Republic	Czech University of Life Sciences
The quality of the organization of training and the work of teachers	
Latvia	University of Latvia

The same practice is typical for US higher education institutions (The College of New Jersey, University of Utah, St. Olaf College (Minnesota), University of California, Stanford University). At the same time, in most universities, teachers are required to submit a report on changes in the content and teaching of the discipline that were introduced based on the results of the student survey.

An analysis of the experience of foreign universities, in particular the University of Kansas (USA), the Czech University of Life Sciences, Bocconi University (Italy), shows that the results of the survey of higher education applicants are summarized using rating technologies. In addition, the practice of forming a rating of teachers based on the results of a survey of higher education applicants with subsequent rewarding of the best teaching staff is also implemented in Ukrainian

higher education institutions, such as the Ukrainian Catholic University (separate rating), the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Lviv Polytechnic National University (component of the rating of scientific and pedagogical activity of teachers).

Based on the experience of conducting the survey at Sumy State University, it can be noted that teachers are very sensitive to the results of the rating. To avoid disputes, it is extremely important to ensure both the anonymity of the survey for students and the transparency and clarity of the criteria for determining the rating for teachers.

When formulating a questionnaire for a survey, the wording of the questions is important, both from the point of view of their understanding by students and from the point of view of their perception by teachers when they read the results. At Sumy State University, a thorough analysis of the content of the questionnaires is always carried out. In particular, changing the wording of questions can affect the results of the evaluation, as well as avoid psychological peculiarities when the question directly requires the evaluation of the teacher, not the process or phenomenon. Based on the experience of formulating the questions of the questionnaire used in European universities, in particular, the University of Liverpool, Wrocław University of Environmental and Life Sciences, University of Warsaw, Zittau/Görlitz University of Applied Sciences, Czech University of Life Sciences, as well as Italian universities participating in the SIS Validat V project. 6.0.3 (System of Statistical Information for Educational Assessment), the university changed the questionnaire (Table 2).

Table 2.

Changes in the questionnaire for the survey of higher education students

The existing version	Proposals for changes
1. Evaluate how modern and relevant the instructor's videos, presentations, and own methodological developments were	The educational videos, presentations, and in-house methodological developments used in the course were modern and relevant.
2. Assess how modern and relevant were the educational and scientific literature and information sources recommended by the teacher during the study of the discipline	The educational and scientific literature and information sources recommended for the course were modern and relevant
3. Evaluate the organization of students' independent work by the teacher: clarity of requirements, recommendations for homework, identification of necessary literature and indication of sources of its receipt	When organizing students' independent work, the requirements were clearly defined, recommendations for homework were given, the necessary literature was identified and the sources of its receipt were indicated
4. Rate the extent to which the teacher treated students respectfully and correctly	The teacher treated students respectfully and correctly
5. The teacher familiarized the students with the regulations, which specified the evaluation criteria, and strictly followed them	The students were familiarized with the regulations, which specify the evaluation criteria
6. The teacher objectively evaluated all types of tasks provided for in the regulations	The tasks performed by the students were evaluated according to the regulations
7. Your overall assessment of the teacher's work in this discipline	Your overall assessment of the organization of educational activities in the study of the discipline

Improving the survey process should be systematic and revising the content of the questionnaire may be accompanied by a change in the grading scale, as changing the wording may also involve different approaches to grading. Based on the results of the study of the practices of higher education institutions in Europe and the United States, in particular, the Wroclaw University of Life Sciences, the University of Applied Sciences in Zittau/Gerlitz, the Czech University of Life Sciences, the College of New Jersey, and taking into account changes in the wording of the questionnaire, it is proposed to change the scale for assessing the quality of the organization of educational activities in the study of academic disciplines.

Table 3.

Proposals for Amendments to the Scale of Evaluation of the Results of the Survey of Higher Education Applicants

Current scale		Proposals for changes	
Rating scale	Point rating	Rating scale	Point rating
Excellent	8; 6; 3	Completely agree	5
Good	4; 3; 1,5	Largely agree	4
Satisfactory	2; 1,5; 0,75	Partially agree	3
Bad	0	Mostly disagree	2
		Completely disagree	0

In particular, in this case, the proposal concerns not only a change in the point scale, but also a change in the grading scale. This contributes to a clearer understanding of applicants and consistency of the grading scale and points. In particular, certain inconsistencies arose when the grading scale actually offered the grades “excellent, good, satisfactory and poor” and yet had to be assessed with different points. A more logical approach is when the rating scale expresses a certain agreement with the proposed statement and has a certain number of points assigned.

Conclusions. Surveys of higher education students are the main channel through which objective information can be obtained from consumers of educational services regarding their quality. This issue is relevant for both Ukrainian and foreign universities, as it allows students to express their comments and note the best teaching practices, and on the other hand, to provide a signal to teachers to improve teaching approaches.

The analysis of scientific publications has shown that such items as the value of the program, behavioral aspects, and psychological factors are important in the evaluation process. In the process of developing questionnaires, it is very important to form a clear focus of the survey content, in particular, the survey is aimed at: assessing the quality of the organization of teaching of individual disciplines and the work of the teacher; assessing the quality of the educational process in general,

identifying student motivation and their desire to learn, etc. In addition, the wording of the questionnaire is important, as it can have a certain psychological impact on teachers. In general, the improvement of the survey process should be systematic, because revision of the content of the questionnaire may lead to changes in both the evaluation scale and the scoring, as well as in the methodology for determining the generalized indicator of the quality of education, which is determined for each teacher.

Література:

1. Бєлікова Н.О., Кіндрат В.К., Індика С.Я., Дишко О.Л., Бєліков О.В. Анкетування як технологія вимірювання якості освітніх послуг у вищій школі. *Природнича освіта і наука.* 2024. № 1. С. 5–12. https://doi.org/10.32782/NSER/2024-1.01

2. Паламарчук О. Ф. Оцінювання якості викладання і навчання у вищій освіті (Європейський досвід). *Інноваційна педагогіка.* 2022. № 46. С. 207–210.

3. Мороз В.М., Садковий В.П., Бабаєв В.М., Мороз С.А. Онлайн опитування студентів у системі забезпечення якості вищої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2018. № 6 (68). С. 235–250.

4. Leiber T., Stensaker B., Harvey L.C. Bridging theory and practice of impact evaluation of quality management in higher education institutions: a SWOT analysis. *European Journal of Higher Education.* 2018. 8 (3). P. 351–356.

5. Leiber T. Impact evaluation of quality management in higher education: a contribution to sustainable quality development in knowledge societies. *European Journal of Higher Education.* 2018. 8 (3). P. 235–248.

6. Merve A., Gökhan K. The examination of studies regarding quality in higher education: a bibliometric analysis. *International Journal of Management in Education.* 2024. 18 (5), pp. 426–452.

7. Vargas-Madriz, L.F., Nocente, N. Exploring students' willingness to provide feedback: A mixed methods research on end-of-term student evaluations of teaching. *Social Sciences and Humanities Open*. 2023. 8 (1), art. no. 100525.

8. Про вищу освіту : Закон України від 1 липн. 2014 р. № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення 02.11.2024).

***References*:**

1. Belikova, N. O., Kindrat, V. K., Indyka, S. Ya., Dyshko, O. L., Belikov, O. V. (2024) Anketuvannia yak tekhnolohiia vymiriuvannia yakosti osvitnikh posluh u vyshchii shkoli. [Questionnaire as a technology for measuring the quality of educational services in higher education.] *Pryrodnycha osvita i nauka. - Natural education and science, 1, 5-12* [in Ukrainian].

2. Palamarchuk, O.F. (2022) Otsiniuvannia yakosti vykladannia i navchannia u vyshchii osviti (Ievropeiskyi dosvid). [Evaluation of quality of teaching and learning in higher education. (European experience)] *Innovatsiina pedahohika. - Innovative Pedagogy, 21, 207–210.*

3. Moroz, V.M., Sadkovyi, V.P., Babaiev, V.M., Moroz, S.A. (2018) Onlain opytuvannia studentiv u systemi zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. [Online survey of students in the system for Quality assurance in higher education.] *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. - Information Technologies and Learning Tools, 6 (68), 235–250.*

4. Leiber T., Stensaker B., Harvey L.C. Bridging theory and practice of impact evaluation of quality management in higher education institutions: a SWOT analysis. European Journal of Higher Education. 2018. 8 (3). P. 351–356.

5. Leiber T. Impact evaluation of quality management in higher education: a contribution to sustainable quality development in knowledge societies. European Journal of Higher Education. 2018. 8 (3). P. 235–248.

6. Merve A., Gökhan K. The examination of studies regarding quality in higher education: a bibliometric analysis. (2024) *International Journal of Management in Education*, 18 (5), pp. 426-452.

7. Vargas-Madriz, L.F., Nocente, N. Exploring students' willingness to provide feedback: A mixed methods research on end-of-term student evaluations of teaching. *Social Sciences and Humanities Open*. 2023. 8 (1), art. no. 100525.

8. Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). *Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy*. [About Higher Education : Law of Ukraine] Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

УДК 37.018.13:159.922.7:364.044

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-73-83

Анголенко Валентина Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, тел.: (057) 732-46-30, https://orcid.org/0000-0001-6673-4494

Печериця Наталія Михайлівна кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харків, тел.: (057) 732-46-30, https://orcid.org/0000-0002-9219-2294

Гордієнко Світлана Михайлівна викладач кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, тел.: (057) 732-46-30, https://orcid.org/0000-0003-1088-9707

МАЙНДФУЛНЕС ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. Стаття розкриває актуальність використання майндфулнесу як ефективного інструменту для розвитку соціально-емоційних навичок здобувачів освіти. Складна обстановка в країні негативно впливає на психо-емоційний стан здобувачів освіти. Майндфулнес може стати ефективним інструментом для розвитку їхньої здатності справлятися зі стресом, підвищити самооцінку, сформувати емоційну стійкість, рівень самосвідомості та адаптивності.

Детально розглянуто теоретичні основи майндфулнесу, які відіграють ключову роль у розвитку здатності до концентрації уваги. У роботі акцентовано увагу на тому, що практика усвідомленості сприяє формуванню базових соціально-емоційних навичок, зокрема емпатії, ефективного спілкування, конструктивного вирішення конфліктів, а також покращує здатність до групової співпраці. Крім того, проведений аналіз демонструє, що майндфулнес має значний позитивний вплив на зниження рівня тривожності, покращення здатності до фокусування та регуляції емоційного стану, що, у свою чергу, допомагає краще справлятися з напруженням.

У статті розглянуто приклади практичних програм і методик, що інтегруються в освітній процес у різних країнах, демонструючи ефективність

майндфулнесу в освітньому процесі. Зокрема, акцент зроблено на успішних кейсах застосування майндфулнесу в освіті, які сприяють розвитку усвідомленості здобувачів освіти. До таких практик належать медитації, дихальні техніки, вправи для покращення концентрації уваги, а також інтерактивні форми роботи, що підтримують розвиток навичок взаємодії в групі. Ці інструменти не лише знижують рівень емоційного напруження, але й сприяють поліпшенню якості міжособистісного спілкування, ефективному вирішенню конфліктів і формуванню гармонійних, позитивних стосунків у колективі.

Розглянуто практичні рекомендації для соціальних працівників, педагогів, психологів, які прагнуть інтегрувати елементи майндфулнесу у свою професійну діяльність. Підкреслено важливість системного підходу до впровадження таких практик для забезпечення стійкого розвитку соціально-емоційних компетентностей здобувачів освіти. Ці компетентності є необхідними для успішної адаптації до викликів сучасного світу та ефективної взаємодії у соціальних і професійних контекстах.

Ключові слова: майндфулнес, соціально-емоційні навички, емоційна саморегуляція, освітнє середовище, здобувачі освіти.

Anholenko Valentyna Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, Municipal establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv regional council, Kharkiv, tel.: (057) 732 4630, https://orcid.org/0000-0001-6673-4494

Pecherytsia Nataliia Candidate of pedagogical sciences, Lecturer of the Department of Social Work, Municipal establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv regional council, Kharkiv, tel.: (057) 732 4630, https://orcid.org/0000-0002-9219-2294

Hordiienko Svitlana Lecturer of the Department of Social Work, Municipal establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv regional council, tel.: (057) 732 4630, http://orcid.org/0000-0003-1088-9707

MINDFULNESS AS A TOOL FOR DEVELOPING SOCIAL-EMOTIONAL SKILLS IN LEARNERS

Abstract. The article highlights the relevance of mindfulness as an effective tool for developing the socio-emotional skills of learners. The challenging situation in the country negatively impacts the psycho-emotional state of students. Mindfulness can serve as an effective method for enhancing their ability to manage

stress, boost self-esteem, build emotional resilience, and improve self-awareness and adaptability.

The theoretical foundations of mindfulness, which play a key role in enhancing focus and attention, are examined in detail. The study emphasizes that mindfulness practice fosters the development of essential socio-emotional skills, including empathy, effective communication, constructive conflict resolution, and improved group collaboration. Furthermore, the analysis demonstrates that mindfulness significantly reduces anxiety levels, improves focus, and facilitates emotional regulation, enabling individuals to better cope with stress and tension.

The article explores examples of practical programs and techniques integrated into the educational process in various countries, showcasing the effectiveness of mindfulness in education. Notably, successful cases of implementing mindfulness in education are highlighted, emphasizing its role in fostering learners' awareness. Such practices include meditation, breathing techniques, exercises to enhance focus, and interactive group activities that strengthen teamwork and collaboration skills. These tools not only reduce emotional tension but also improve interpersonal communication, support effective conflict resolution, and foster harmonious, positive relationships within the group.

Practical recommendations are provided for social workers, educators, and psychologists who seek to incorporate mindfulness into their professional practice. The importance of a systematic approach to implementing such practices is emphasized to ensure the sustainable development of learners' socio-emotional competencies. These competencies are crucial for successful adaptation to the challenges of the modern world and effective interaction in social and professional contexts.

Keywords: mindfulness, socio-emotional skills, emotional self-regulation, educational environment, learners.

Постановка проблеми. У сучасному світі, що характеризується швидкими соціальними, економічними та технологічними змінами, здобувачі освіти зіткаються з безпрецедентним рівнем стресу, емоційною нестабільністю та надмірним інформаційним навантаженням. Ці фактори часто стають перешкодою для ефективного навчання, особистісного розвитку та адаптації до життєвих умов. Особливої уваги набуває проблема управління емоціями, побудови здорових соціальних взаємодій і підтримки внутрішнього балансу в умовах підвищеної психоемоційної напруги. Важливим інструментом, що сприяє цьому, є майндфулнес – концепція усвідомленості, яка дозволяє людям бути присутньою в момент, зберегти емоційний рівень і покращити взаємодію з оточуванням.

Майндфулнес в освітньому контексті може стати потужним інструментом не лише для покращення емоційного самопочуття здобувачів освіти, але й

для розвитку їх здатності до рефлексії, емпатії, саморегуляції та ефективного спілкування. Це дозволяє не лише знизити рівень стресу та тривоги, але й підвищити мотивацію до навчання та гармонізувати соціальні відносини в студентських колективах. У зв'язку з цим потрібні дослідження і впровадження майндфулнес як ефективного розвитку соціально-емоційних навичок здобувачів освіти, що є перевагою для загального розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні дослідження майндфулнесу в умовах воєнного стану в Україні є важливою темою, проте ця сфера ще тільки розвивається. Серед вчених, які розглядають тематику стресу, травми та психологічної підтримки під час війни, можна виокремити таких українських дослідників: О. Вільчинська, О. Вольф, С. Горбатюк, О. Дубова, Л. Журавель, Н. Коломієць, Г. Лазаренко, Л. Лапчинська, А. Макаров та ін.; безпосередньо вивчення майндфулнес у сфері соціальної роботи О. Балакірєва, О. Кваша, Т. Лєбєдєва, Л. Мороз та ін.

Мета статті – дослідження майндфулнес як інструменту для розвитку соціально-емоційних навичок здобувачів освіти, визначення його ефективності в освітньому контексті та розробка рекомендацій щодо інтеграції майндфулнес-практик у навчальний процес.

Виклад основного матеріалу. Сучасний виклики висувають високі вимоги до здобувачів освіти, які мають не лише опановувати академічні знання, але й бути емоційно стійкими, адаптивними та здатними до ефективної взаємодії з іншими. Зростаюче інформаційне навантаження, стресові ситуації, соціальна ізоляція та динамічні зміни в суспільстві роблять розвиток соціально-емоційних навичок критично важливим компонентом успішної інтеграції особистості.

Майндфулнес як підхід, що базується на фокусуванні уваги на теперішньому моменті, розвитку саморефлексії та емоційної регуляції, демонструє значний потенціал для вирішення цих викликів. Дослідження свідчать, що впровадження майндфулнес-практик у освітній процес сприяє зниженню рівня стресу та тривожності, підвищує емоційну стійкість і формує навички ефективної комунікації та співпраці.

Однак, у контексті української системи освіти тема майндфулнес досі є недостатньо розробленою. Існує потреба в адаптації та інтеграції цих підходів до освітнього середовища, враховуючи особливості культурного та соціального контексту. Це створює наукову й практичну потребу в дослідженні майндфулнес як інструменту для розвитку соціально-емоційних навичок здобувачів освіти, що визначає актуальність цієї теми.

Таким чином, впровадження майндфулнес у освітній процес може стати ефективним засобом підготовки здобувачів освіти до викликів сучасного світу, сприяти гармонізації їхнього емоційного стану, покращенню соціальних відносин та підвищенню якості освітнього процесу загалом.

Майндфулнес (англ. *mindfulness*) – це стан усвідомленості, який передбачає цілеспрямовану увагу до поточного моменту без оцінювання чи засудження. Це практика розвитку здатності концентруватися на «тут і зараз», зберігаючи відкритість, спокій і прийняття [1]. Майндфулнес бере початок у буддійській традиції медитації, сьогодні став універсальним інструментом, який успішно застосовується в різних галузях знань: соціальній роботі, педагогіці, психології, медицині тощо. Його ефективність підтверджена науковими дослідженнями, які демонструють позитивний вплив на психосоціальне здоров'я.

Науковиця І. Рахімова зазначає, що майндфулнес є ефективним інструментом для зниження рівня стресу у здобувачів освіти. Авторка підкреслює, що регулярні практики усвідомленості сприяють покращенню емоційної стійкості та навичок саморегуляції, що є ключовими для формування здорових соціальних зв'язків та академічного успіху [2].

Дослідник С. Кульчицький акцентує увагу на тому, що майндфулнес допомагає розвивати емпатію та міжособистісні навички у здобувачів освіти. Інтеграція цих практик у освітній процес сприяє гармонізації стосунків між здобувачами та створенню сприятливого психологічного клімату в освітньому середовищі [3].

Також, О. Шевченко відзначає, що майндфулнес позитивно впливає на розвиток емоційного інтелекту здобувачів освіти, зокрема через підвищення здатності до рефлексії та усвідомлення власних емоцій. Впровадження майндфулнес-практик у навчальні програми може значно покращити якість освітнього процесу та знизити рівень тривожності [4].

Отже, вище зазначені наукові погляди, дозволили зробити висновок, що майндфулнес-практики є потужним інструментом для розвитку соціально-емоційних навичок здобувачів освіти. Майндфулнес може ефективно використовуватися для їх всебічного розвитку, підтримуючи емоційну рівновагу, комунікативні здібності та загальне благополуччя. Інтеграція цих практик у освітні програми є перспективним напрямом для підвищення ефективності сучасної освіти.

Соціально-емоційні навички охоплюють спектр умінь, необхідних для розпізнавання та управління власними емоціями, встановлення позитивних взаємин, відповідального прийняття рішень і подолання міжособистісних конфліктів. До таких навичок І. Сапсан відносить:

1. Емоційну свідомість як здатність людини усвідомлювати, розпізнавати та розуміти власні емоції та емоції інших. Вона є важливим компонентом емоційного інтелекту, який визначає ефективність міжособистісної взаємодії та саморегуляції.
2. Емпатію, що передбачає розуміння почуттів і перспектив інших людей. Емпатія сприяє встановленню довірливих стосунків і є основою для співчуття, взаємопідтримки та співпраці.

3. Саморегуляцію як вміння контролювати емоції, особливо у стресових або конфліктних ситуаціях. Завдяки саморегуляції людина може зберігати спокій і ухвалювати раціональні рішення.

4. Комунікативність – ефективне спілкування є важливим компонентом соціальної взаємодії. Воно включає вміння слухати, чітко висловлювати свої думки й адаптувати стиль комунікації залежно від аудиторії.

5. Відповідальність як здатність приймати обґрунтовані й етичні рішення передбачає розвиток критичного мислення, а також розуміння наслідків своїх дій для інших [5].

Соціально-емоційні навички є ключовими для здобувачів освіти, оскільки вони впливають на академічний успіх, професійний розвиток і якість міжособистісних стосунків.

Здійснивши аналіз наукових досліджень щодо формування соціально-емоційних навичок у здобувачів освіти розглянемо такі аспекти: покращення академічних результатів, емоційна стабільність, розвиток комунікативних умінь, стимулювання соціальної відповідальності та підготовка до професійного життя.

Розглянемо детально перший аспект – покращення академічних результатів. Розвинені соціально-емоційні навички мають безпосередній вплив на академічну успішність здобувачів освіти. Ці навички допомагають ефективно управляти своїми емоціями, що є основою для покращення концентрації, зниження рівня стресу та прийняття обґрунтованих рішень.

Управління емоціями є здатністю розпізнавати й регулювати свої емоції допомагає здобувачам краще справлятися з викликами навчального процесу. Наприклад, під час підготовки до іспитів здобувачі освіти з розвиненими соціально-емоційними навичками можуть уникати надмірної тривоги, що зазвичай призводить до паніки або втрати концентрації. Вони навчаються позитивно сприймати труднощі, фокусуючись на пошуку рішень, а не на страху невдачі.

Покращення концентрації. Соціально-емоційні навички, такі як саморегуляція, сприяють здатності здобувачів зосереджуватися на завданнях навіть у стресових умовах. Наприклад, здобувачі освіти можуть вчитися ставити реалістичні цілі та працювати над їх досягненням крок за кроком, уникаючи відволікань і перевтоми. Це особливо важливо в епоху цифрових технологій, коли зовнішніх подразників стає дедалі більше.

Зменшення тривожності. Однією з поширених проблем серед здобувачів є тривожність, що виникає внаслідок великих навчальних навантажень, страху оцінювання та соціального тиску. Соціально-емоційне навчання навчає технік релаксації, наприклад, глибокого дихання чи технік усвідомленості (майндфулнес), які дозволяють здобувачам заспокоюватися та відновлювати внутрішній баланс.

Саморегуляція та вирішення проблем. Розвинені навички саморегуляції допомагають здобувачам організовувати свій час, структурувати навчальні матеріали та справлятися з відкладанням завдань на пізніше. Вони також здатні розвивати критичне мислення, яке сприяє ефективному вирішенню проблем. Наприклад, здобувач, який стикається зі складною задачею, може спокійно розбити її на частини та розв'язувати покроково, що значно знижує рівень стресу.

Формування довготривалих звичок. Соціально-емоційне навчання сприяє формуванню корисних звичок, які позитивно впливають на академічну успішність. Це може включати планування часу, ведення конспектів або регулярну участь у групових проєктах. Завдяки цим звичкам здобувачі не лише стають успішними у навчанні, але й отримують інструменти для майбутнього професійного розвитку.

Другий аспект – емоційна стабільність. Здобувачі освіти, які вміють розпізнавати й управляти своїми емоціями, краще справляються зі стресом, адаптуються до змін і підтримують психічне здоров’я. Це особливо важливо в умовах сучасного освітнього середовища, де виникає багато викликів.

Освітнє середовище швидко змінюється, зокрема через впровадження нових технологій, зміну формату навчання (наприклад, дистанційного або змішаного) та нові підходи до оцінювання. Емоційна стабільність дозволяє здобувачам освіти адаптуватися до цих змін без втрати мотивації. Вони можуть рефлексувати над власними емоціями, що допомагає їм визначити свої слабкі та сильні сторони, і працювати над покращенням результатів.

Емоційна стабільність є ключовим чинником у підтримці психосоціального здоров’я. Здобувачі освіти, які розуміють власні емоції та можуть ними управляти, менше схильні до розвитку тривожних розладів або депресії. Наприклад, регулярна практика саморефлексії або ведення емоційного щоденника допомагає їм краще розуміти себе, виявляти тригери стресу та знаходити шляхи їх подолання.

Здобувачі освіти з високим рівнем емоційної стабільності мають здатність підтримувати позитивні взаємини з однолітками та викладачами. Вони демонструють емпатію, що сприяє побудові довіри в командній роботі, можуть швидше знайти компроміс, використовуючи конструктивний підхід до вирішення проблем. Замість того, щоб реагувати емоційно, вони можуть аналізувати ситуацію, враховувати точки зору інших і обирати оптимальне рішення. Це особливо важливо в групових проєктах, де міжособистісні конфлікти можуть знижувати загальний рівень продуктивності.

Третій аспект – розвиток комунікативних умінь, які є важливою складовою соціально-емоційних навичок, що забезпечують здобувачам освіти ефективну взаємодію в різних життєвих ситуаціях. Розвиток цих компетенцій

не тільки покращує освітній процес, а й формує основу для побудови здорових і гармонійних стосунків у майбутньому.

Ефективне спілкування включає вміння висловлювати свої думки, активно слухати співрозмовника, розуміти невербальні сигнали та будувати довірливі взаємини. Для здобувачів освіти це означає здатність аргументувати свою точку зору, ставити запитання для уточнення інформації та взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу.

Комунікативні навички забезпечують здатність здобувачів освіти ефективно працювати в команді. У процесі спільної діяльності вони навчаються розподіляти обов'язки, підтримувати партнерів і знаходити компроміси. Командна робота дозволяє розвивати такі якості, як взаємодопомога, повага до думок інших і відповідальність за спільний результат.

У будь-якому соціальному середовищі, включаючи освітнє, конфлікти є невід'ємною частиною взаємодії. Навички ефективного спілкування дозволяють здобувачам освіти вчасно виявляти причини конфліктів, уникати ескалації та шукати конструктивні шляхи їх вирішення. Важливу роль у цьому відіграють емпатія, вміння слухати та аналізувати ситуацію з урахуванням потреб усіх сторін.

Ефективне спілкування між здобувачами та викладачами сприяє побудові довірливих стосунків, що є важливим для освітнього процесу. Здобувачі освіти, які володіють розвиненими комунікативними навичками, можуть чітко формулювати запитання, активно брати участь у дискусіях і звертатися за допомогою або порадою. Це створює атмосферу відкритості та взаємної поваги.

Цифрова грамотність стала невід'ємною частиною сучасного життя. Здобувачі освіти повинні розвивати навички ефективного спілкування в онлайн-середовищі, включаючи здатність вести конструктивні дискусії, дотримуватись етичних норм і враховувати особливості візуальної комунікації.

Четвертий аспект – стимулювання соціальної відповідальності. Здобувачі освіти з розвиненими соціально-емоційними навичками більш схильні до емпатії, підтримки інших та етичної поведінки. Це сприяє формуванню відповідального громадянства.

Здобувачі, які володіють навичкою емпатією, стають більш чуйними та схильними до підтримки однолітків, особливо тих, хто опинився у складних життєвих обставинах. Наприклад, у навчальному середовищі емпатія сприяє створенню атмосфери взаємодопомоги, запобігає булінгу та покращує взаємини між однолітками.

Здобувачі освіти з розвиненими соціально-емоційними навичками виявляють більшу готовність брати участь у громадських ініціативах, волонтерсь-

ких проєктах і соціальних кампаніях. Вони розуміють важливість внеску кожного у вирішення суспільних проблем, таких як екологічні питання, боротьба з дискримінацією або допомога соціально вразливим верствам населення. Наприклад, участь у заходах із благоустрою громади чи підтримка людей, які потребують допомоги, є практичними проявами соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність також поширюється на цифрове середовище. Здобувачі навчаються етично поводитися в соціальних мережах, уникати кібербулінгу, перевіряти достовірність інформації та ділитися нею відповідально. Це формує цифрову грамотність і готовність до свідомого використання технологій.

Розвиток соціальної відповідальності серед здобувачів освіти має довгострокові позитивні наслідки для суспільства. Відповідальні громадяни, які здатні враховувати інтереси інших, є запорукою стабільного та гармонійного розвитку громади й держави. Крім того, це сприяє зменшенню соціальних конфліктів і підвищенню рівня соціального капіталу.

П’ятий аспект – підготовка до професійного життя. Соціально-емоційні навички набувають дедалі більшого значення у процесі підготовки здобувачів освіти до професійного життя. Стейкхолдери висувають вимоги не лише до технічних знань і кваліфікації, але й до таких компетенцій, як емоційна свідомість, саморегуляція, емпатія, вміння працювати в команді та адаптивність. Ці навички формують основу для успішної взаємодії з колегами, керівниками, клієнтами та вирішення складних робочих завдань.

Наразі поняття «м’які навички» (soft skills) [6], до яких належать соціально-емоційні компетенції, стали невід’ємною частиною професійної підготовки. Відповідно до досліджень, роботодавці надають перевагу кандидатам, які демонструють здатність працювати в команді, адаптуватися до змін і показувати високий рівень емоційного інтелекту. Такі працівники ефективніше виконують свої обов’язки й досягають успіху в кар’єрі.

З огляду на глобалізацію, цифровізацію та швидкі темпи змін у професійному середовищі, здобувачі освіти мають бути готовими до нових викликів. Соціально-емоційні навички забезпечують їм стійкість до стресу, креативність у вирішенні завдань і здатність працювати в мультикультурному середовищі. Це підвищує їхню мобільність і конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

Отже, розвиток соціально-емоційних навичок здобувачів освіти є важливим напрямом освітнього процесу, оскільки це основа для успішного навчання, професійної діяльності й соціальної адаптації. Інтеграція цих навичок у освітні програми є інвестицією в майбутнє кожної особистості й суспільства загалом.

Інтеграція практик майндфулнес у освітній процес може значно покращити академічні результати, емоційне здоров'я та соціальні навички здобувачів освіти. Для цього необхідно розробити комплексну стратегію, що охоплює такі аспекти: включення курсів майндфулнес у освітні програми; інтеграція елементів майндфулнес у наявні освітні компоненти; підвищення кваліфікації педагогів; щоденні практики; ранкові медитації; створення спеціальних зон усвідомленості; психосоціальна підтримка; використання мобільних додатків з майндфулнес-програмами, наприклад, Calm або Headspace, як інструмент для самостійних практик здобувачів тощо.

Отже, інтеграція майндфулнесу в освітній процес виступає дієвим інструментом для створення гармонійного та сприятливого освітнього середовища. Ця практика сприяє не лише досягненню високих академічних результатів, а й всебічному особистісному розвитку здобувачів освіти, зміцненню їхнього психосоціального та емоційного здоров'я.

Майндфулнес розглядається як потужний засіб розвитку соціально-емоційних компетентностей здобувачів освіти, відкриваючи нові можливості для досягнення гармонії між особистісним і академічним розвитком. Завдяки таким практикам здобувачі освіти навчаються краще управляти своїми емоціями, розвивати навички саморегуляції, ефективно справлятися зі стресом і підвищувати здатність до концентрації уваги. Ці важливі навички не лише сприяють покращенню академічної успішності, але й формують емоційну стійкість, уміння ефективно спілкуватися та відповідально ставитися до суспільних обов'язків.

У сучасному світі, де здобувачі освіти стикаються з цифровою перевантаженістю, швидкими темпами змін і складністю міжособистісних взаємодій, майндфулнес стає важливим ресурсом адаптації. Розвинені через практики усвідомленості навички емоційного інтелекту та командної роботи є ключовими для успішної побудови професійної кар'єри, відповідаючи на зростаючі вимоги роботодавців.

Впровадження майндфулнесу в освітній процес потребує системного підходу. Це включає підготовку викладачів, створення позитивного та безпечного навчального середовища, впровадження інноваційних технологій і методик, орієнтованих на розвиток усвідомленості. Такий підхід дозволяє не лише сформувати компетентного фахівця, але й розвивати особистість, яка здатна зберігати емоційну рівновагу, ефективно співпрацювати та взаємодіяти з оточенням.

Отже, майндфулнес є основою для виховання свідомого, стійкого покоління, готового досягати своїх цілей, зберігаючи гармонію в особистому житті та сприяючи позитивним змінам у суспільстві. Це є ключовим фактором для створення майбутнього, у якому пріоритетом є соціальне благополуччя.

Література:

1. Кабат-Зінн Дж. Усвідомленість: як знайти гармонію в нашому божевільному світі/ Джон Кабат-Зінн ; пер. з англ. Київ: Видавництво «Київ», 2020. С. 350
2. Рахімова І. Практики майндфулнес у роботі з емоційною стійкістю студентів // Сучасні аспекти психології та педагогіки, 2020. Вип. 12. С. 45-50.
3. Кульчицький С. Роль практик майндфулнес у розвитку соціально-емоційних навичок здобувачів освіти // Педагогіка і психологія, 2021. Вип. 4. С. 89-94.
4. Шевченко О. Майндфулнес як засіб розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти // Психологія та педагогіка: теорія і практика, 2022. Вип. 8. С. 78-83.
5. Сапсан, І. Розвиток соціально-емоційних навичок у системі освіти. Освітологічний дискурс, 2020. 28(3). С. 89-95.
6. Лавриненко, С. Роль soft skills у формуванні професійної компетентності сучасного фахівця**.** Молодий вчений, 2020. 6(82). С. 226-229.

References:

1. Kabat-Zinn, J. (2020). Usvidomlenist: yak znaity harmoniiu v nashomu bozhevilnomu sviti Mindfulness *[Mindfulness: Finding Harmony in Our Chaotic World]/Jon Kabat-Zinn.* p. 350. [in Ukrainian].
2. Rakhimova, I. (2020). Praktyky maindfulnes u roboti z emotsiinoiu stiikistiu studentiv *[Mindfulness Practices in Working with Students' Emotional Resilience] Suchasni aspekty psykholohii ta pedahohiky*, V. 12. S. 45-50. [in Ukrainian].
3. Kulchytskyi, S. (2021)/ Rol praktyk maindfulnes u rozvytku sotsialno-emotsiinykh navychok zdobuvachiv osvity *[The Role of Mindfulness Practices in Developing Social-Emotional Skills of Learners]. Pedahohika i psykholohiia,* V. 4. S. 89-94. [in Ukrainian].
4. Shevchenko O. (2022). Maindfulnes yak zasib rozvytku emotsiinoho intelektu zdobuvachiv osvity [*Mindfulness as a Tool for Developing Learners' Emotional Intelligence]. Psykholohiia ta pedahohika: teoriia i praktyka,* V. 8. S. 78-83. [in Ukrainian].
5. Sapsan, I. (2020). Rozvytok sotsialno-emotsiinykh navychok u systemi osvity. *[Development of Social-Emotional Skills in the Educational System]. Osvitolohichnyi dyskurs,* 28(3). S. 89-95. [in Ukrainian].
6. Lavrynenko, S. (2020). Rol soft skills u formuvanni profesiinoi kompetentnosti suchasnoho fakhivtsia [*The Role of Soft Skills in Forming the Professional Competence of Modern Specialists]. Molodyi vchenyi,* 6(82). S. 226-229. [in Ukrainian].

УДК – 378.091.093.5:[001.895:62]-025.27]:005.52-027.233.2]:303.4.025](477)(045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-84-104

Бажан Сергій Петрович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії та українознавства, ННІ «Український державний хіміко–технологічний університет» Українського державного університету науки і технологій, Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-5739-4616

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ТЕХНІЧНИМ ОСВІТНЬО-НАУКОВИМ КЛАСТЕРОМ

Анотація. В статті наведені методики та підходи до перевірки моделі управління технічним освітньо-науковим кластером (надалі – ТОНК) для оцінки ефективності моделі управління, визначення сильних та слабких її сторін та обґрунтування доцільності впровадження моделі у практику.

За допомогою емпіричного дослідження, що включає кілька етапів, було проведено аналіз розробленої моделі.

На підготовчому етапі дослідження було використано метод Дельфі для збору експертних оцінок щодо сильних і слабких сторін ТОНК, а також зовнішніх можливостей та загроз. Метод SWOT–аналізу дозволив структурувати отриману інформацію та визначити пріоритетні напрямки розвитку. Для оцінки ризиків, пов’язаних з функціонуванням кластера, було застосовано методику ідентифікації та оцінки ризиків.

На констатувальному етапі було проведено діагностику початкового стану кластера та визначено ключові показники ефективності. Для оцінки невизначеності та прийняття рішень в умовах недостатньої інформації було використано метод нечітких множин.

Результати дослідження дозволили не лише оцінити ефективність розробленої моделі управління, але й виявити її сильні та слабкі сторони. Було ідентифіковано ключові фактори, що впливають на ефективність функціонування кластера, а також визначено пріоритетні напрямки для подальшого розвитку.

На основі отриманих результатів було сформульовано ряд практичних рекомендацій щодо вдосконалення моделі управління ТОНК. Зокрема, запропоновано заходи щодо: посилення інтеграції освіти, науки та бізнесу в рамках кластера; розвитку інноваційної діяльності та комерціалізації результатів наукових досліджень; підвищення конкурентоспроможності випускників

кластера на ринку праці; залучення додаткових інвестицій в розвиток кластера; створення сприятливого інституційного середовища для функціонування кластера.

Наше дослідження дозволило визначити наскільки модель управління відповідає цілям і задачам кластера, сучасним вимогам до управління кластерами, а також, оцінити вплив моделі управління на ефективність діяльності кластера та сформувати пропозиції щодо вдосконалення моделі управління.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для розробки ефективних стратегій управління ТОНК в інших регіонах та країнах.

Мета статті. Оцінити ефективність моделі управління ТОНК, заснованої на принципах співпраці освіти, науки, бізнесу та державних органів, за допомогою методів SWOT–аналізу та експертних оцінок, задля розробки рекомендацій щодо посилення інноваційної діяльності кластера.

Ключові слова: технічний освітньо-науковий кластер, модель управління, експериментальна перевірка, метод Дельфі, SWOT–аналіз, нечіткі множини, ризик–менеджмент, ефективність, інновації.

Bazhan Serhii Petrovych PhD in Education, Associate Professor, Department of Philosophy and Ukrainian Studies, SSI "Ukrainian State Chemical and Technological University" Ukrainian State University of Science and Technologies, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-5739-4616

APPLICATION OF MODERN METHODS TO RESEARCH THE EFFICIENCY OF THE MANAGEMENT MODEL OF A TECHNICAL EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC CLUSTER

Abstract. This article presents the methodologies and approaches for evaluating a model of technical educational, scientific and production cluster (TESC) management, aimed at assessing the model's effectiveness, identifying its strengths and weaknesses, and justifying the feasibility of its implementation. By employing a multi–stage empirical approach, a comprehensive analysis of the developed model was conducted. The Delphi method was used at the preparatory stage to collect expert assessments regarding the TESC's strengths, weaknesses, opportunities, and threats. A SWOT analysis was then conducted to structure the obtained information and identify priority development areas. To assess the risks associated with the cluster's operation, a risk identification and assessment methodology was applied. At the diagnostic stage, an assessment of the cluster's initial state was conducted, and key performance indicators were identified. The fuzzy set theory was employed to evaluate uncertainty and make decisions under conditions of information insufficiency. The research results allowed not only to

assess the effectiveness of the developed management model but also to identify its strengths and weaknesses. Key factors influencing the cluster's performance were identified, and priority areas for further development were determined. Based on the obtained results, a number of practical recommendations for improving the TESC management model were formulated. These recommendations include strengthening the integration of education, science, and business within the cluster, developing innovative activities and commercialization of research results, enhancing the competitiveness of cluster graduates on the labor market, attracting additional investments in cluster development, and creating a favorable institutional environment for the cluster's operation. The findings of this study can be used to develop effective management strategies for TESC in other regions and countries.

Keywords: technical educational and scientific cluster, management model, experimental verification, Delphi method, SWOT analysis, fuzzy sets, risk management, efficiency, innovation.

Постанова проблеми. Існуючі підходи до управління такими кластерами як ТОНК, не забезпечують оптимального функціонування та розвитку. Тут, маємо відсутність комплексного підходу до оцінки ефективності цих моделей та необхідність розробки практичних рекомендацій для їх вдосконалення. Зокрема, звертаємо увагу на важливість інтеграції освіти, науки та бізнесу в рамках кластера, розвитку інноваційної діяльності та підвищення конкурентоспроможності випускників.

Недостатня інтеграція інноваційних процесів в існуючі моделі управління ТОНК є стримуючим фактором для розвитку цих кластерів. Відсутність ефективних механізмів комерціалізації наукових розробок, слабка взаємодія між університетами і бізнесом, а також низький рівень ризик–орієнтованого фінансування інноваційних проектів призводять до того, що значна частина наукових розробок залишається нереалізованою. Це, в свою чергу, обмежує можливості для створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та забезпечення технологічної незалежності країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження Ольги Гальцової про використання SWOT–аналізу в кластерних об'єднаннях харчових підприємств демонструє ефективність цього інструмента для комплексної оцінки та розвитку таких об'єднань. Вчена детально проаналізувала вплив різних внутрішніх та зовнішніх факторів на діяльність кластерів, визначивши ключові чинники успіху та загрози. Запропонований коефіцієнт впливу маржинальності матриці SWOT–аналізу дозволяє кількісно оцінити значущість різних квадрантів матриці для розвитку кластера. Результати дослідження підтверджують, що SWOT–аналіз є потужним інструментом для

розробки ефективних стратегій розвитку кластерів, зокрема, для визначення сильних сторін, які слід розвивати, слабких сторін, які необхідно усунути, можливостей, які потрібно використати, та загроз, яких слід уникати. Дослідження Гальцової має важливе практичне значення для розвитку кластерних ініціатив у харчовій промисловості та може бути використане як основа для подальших досліджень у цій галузі [3].

Дослідження Йоланти Сташевської, присвячені порівняльному аналізу автомобільних кластерів у Польщі та Словаччині, має значну цінність для розуміння процесів формування та розвитку кластерних об'єднань в Європі, зокрема. Застосування SWOT–аналізу дозволило їй ідентифікувати ключові фактори, що впливають на успішність кластерів, такі як державна політика, інвестиції, наявність кваліфікованих кадрів та рівень співпраці між учасниками. Результати дослідження Сташевської підкреслюють важливість комплексного підходу до розвитку кластерів, який передбачає урахування як внутрішніх, так і зовнішніх факторів [7]. Якщо висновки Йоланти Сташевської ми застосуємо для українських ТОНК, то особливо актуальним постане питання визначення сильних сторін та можливостей для подальшого розвитку кластерів, а також ідентифікації загроз і слабких місць, які потребують усунення. Як на нашу думку, то використання методології, запропонованої Сташевською, дозволить українським дослідникам та менеджерам більш об'єктивно оцінити стан розвитку ТОНК в Україні та розробити ефективні стратегії їх розвитку.

Белал Дахіам Саіф Галеб у своєму дослідженні детально розглянув, як SWOT–аналіз допомагає підприємствам не лише ідентифікувати свої сильні та слабкі сторони, можливості та загрози, але й розробляти ефективні стратегії для досягнення конкурентної переваги. Завдяки комплексному аналізу літератури та емпіричних даних, Белал Дахіам підкреслює важливість узгодження стратегій з динамікою ринку. Він наголошував, що SWOT–аналіз виступає своєрідним компасом для бізнесу, допомагаючи організаціям оцінити свої внутрішні ресурси та можливості, проаналізувати зовнішнє середовище, розробити ефективні стратегії та підвищити рівень обізнаності всіх учасників процесу прийняття рішень. Ефективність SWOT–аналізу залежить від об'єктивності оцінки, регулярності проведення та гнучкості застосування. Застосування SWOT–аналізу в українському контексті може значно підвищити конкурентоспроможність українських кластерних утворень на світовому ринку [4]. Як на нашу думку, то дослідження Белал Дахіам показують, що SWOT–аналіз – це дуже корисний інструмент не тільки для бізнесу, а й для системи освіти. Він допомагає нам зрозуміти сильні та слабкі сторони, ТОНК, побачити можливості для його розвитку та загрози, які можуть виникнути. Завдяки SWOT–аналізу ТОНК можуть краще планувати

свою діяльність і досягати успіху. Цей метод аналізу особливо важливий в умовах мінливого середовища. Якщо українські кластери почнуть активно використовувати SWOT–аналіз, вони зможуть стати більш конкурентоспроможними на внутрішньому та світовому ринку.

Цікавими для нашого дослідження виявились наукові здобутки Карлоса Васкес-Сід де Леона, який здійснив всебічний аналіз стану консолідованих академічних органів (КАО) у мексиканській системі вищої освіти, зокрема в підсистемі державних університетів з підтримкою солідарності в Оахаці (UPEAS). Карлос Васкес-Сід детально проаналізував вимоги до консолідованого академічного органу (надалі – КАО) на різних етапах їх розвитку, використовуючи великі обсяги даних, зібраних серед викладачів. Застосування складних статистичних методів та SWOT–аналізу дозволило виявити сильні та слабкі сторони КАО, а також розробити пропозиції щодо їх подальшого розвитку. Результати дослідження мають важливе значення для розробки ефективних політик у сфері вищої освіти та можуть бути використані як основа для подальших досліджень у цій галузі [1].

Дослідження Марчіна Майка пропонує детальний аналіз методу Дельфі як ефективного інструменту для досягнення консенсусу серед експертів щодо складних питань. Майка детально описує процес застосування методу, його переваги, такі як структурованість, анонімність та гнучкість, а також обмеження, пов'язані з упередженнями та залежністю від експертів. Дослідження підкреслює, що метод Дельфі продовжує розвиватися завдяки інтеграції з новими технологіями, такими як штучний інтелект та великі дані. Незважаючи на деякі обмеження, метод Дельфі залишається актуальним і широко використовується в різних сферах для прийняття обґрунтованих рішень, особливо в умовах невизначеності. Дослідження Майка є цінним внеском у розуміння цього методу і стимулює подальші дослідження в цій галузі [6].

Ден Конноллі, за результатами своїх досліджень, надає цінні висновки щодо розуміння особливостей педагогічних підходів у вищих навчальних закладах коледжів в Англії. За допомогою методу Дельфі, Конноллі виявив 54 загальноприйняті педагогічні методи, які використовуються в коледжах, заповнивши існуючу прогалину в науковій літературі. Його дослідження підкреслюють унікальність педагогічних практик в коледжах Англії порівняно з університетською освітою та визначає потреби в професійному розвитку викладачів [2]. Вважаємо, що отримані Деном Конноллі результати можуть бути використані для розробки програм професійного розвитку, навчальних матеріалів та формування політики в галузі вищої освіти, сприяючи покращенню якості освіти в коледжах та інших освітніх сегментах, зокрема в ТОНК.

Зазначимо, метод Дельфі дозволяє формувати консенсус щодо пріоритетних напрямів розвитку, виявляти потенційні ризики та можливості, а також розробляти стратегії для досягнення поставлених цілей. Анонімність відповідей та ітеративний процес сприяють об'єктивності оцінок і уникненню групового мислення. Застосування методу Дельфі дозволяє не лише визначити сильні та слабкі сторони кластерів, а й передбачити майбутні тренди та розробити ефективні механізми управління. Таким чином, метод Дельфі є цінним інструментом для створення та розвитку конкурентоспроможних ТОНК в Україні.

Виклад основного матеріалу. Нами здійснювалась експериментальна перевірка розробленої в ході дослідження моделі (рисунок 1), яка відбувалась відповідно до програми експерименту у чотири етапи: підготовчий, констатувальний, формувальний, завершальний (контрольний). Кожний етап мав свої завдання, що представляють собою послідовність дій у процесі управління практичною підготовкою, основу змісту управління на кожному з етапів; пріоритетність функцій; умов, від яких залежить ефективність навчального процесу.

Так, на першому, підготовчому етапі нами був використаний метод Делфі, цей етап мав дві стадій реалізації. Перша стадія – включає діагностику готовності учасників ТОНК до освітньої діяльності в складі кластеру. На цій стадії основним змістом управлінської діяльності визначено: аналіз зовнішнього і внутрішнього середовищ ТОНК, проведення опитування експертів з метою діагностики можливостей освітньої системи та ефективності використання наявних ресурсів, отримання від них інформації щодо ключових факторів, що впливають на управління ТОНК. Важливим при цьому стає визначення ваги та пріоритетності цих факторів впливу на діяльність кластеру та обробка та аналіз результатів опитування. До важливих умов, які забезпечують ефективність цієї стадії, віднесено гуманістичне спрямування експертизи процесу управління, оптимальність у виборі методів діагностики, доцільність методів аналітичної діяльності та своєчасне усунення перешкод до освітньої діяльності.

Друга стадія – передбачає визначення сильних та слабких сторін, можливостей та загроз, пов'язаних з моделлю управління ТОНК, прогнозування та проектування освітнього процесу в умовах ТОНК. Зміст цієї стадії включає складання SWOT–матриці, вибір стратегій щодо реалізації освітнього процесу, формування системи показників інноваційних впроваджень, вибір критеріїв їхнього оцінювання та програмування заходів щодо управління кластером. Пріоритетними функціями на даній стадії ми визначили стратегічно–цільові, організаційно–управлінські, серед яких проектування та моделювання виступають провідними. Умови, які забезпечують ефективність

даної стадії, характеризуються гуманістичними підходами до визначення цілей освітнього процесу підготовки фахівців певних технічних спеціальностей, що впливають на діалектичний стан компонентів нашої моделі задля функціювання освітньої мережі.

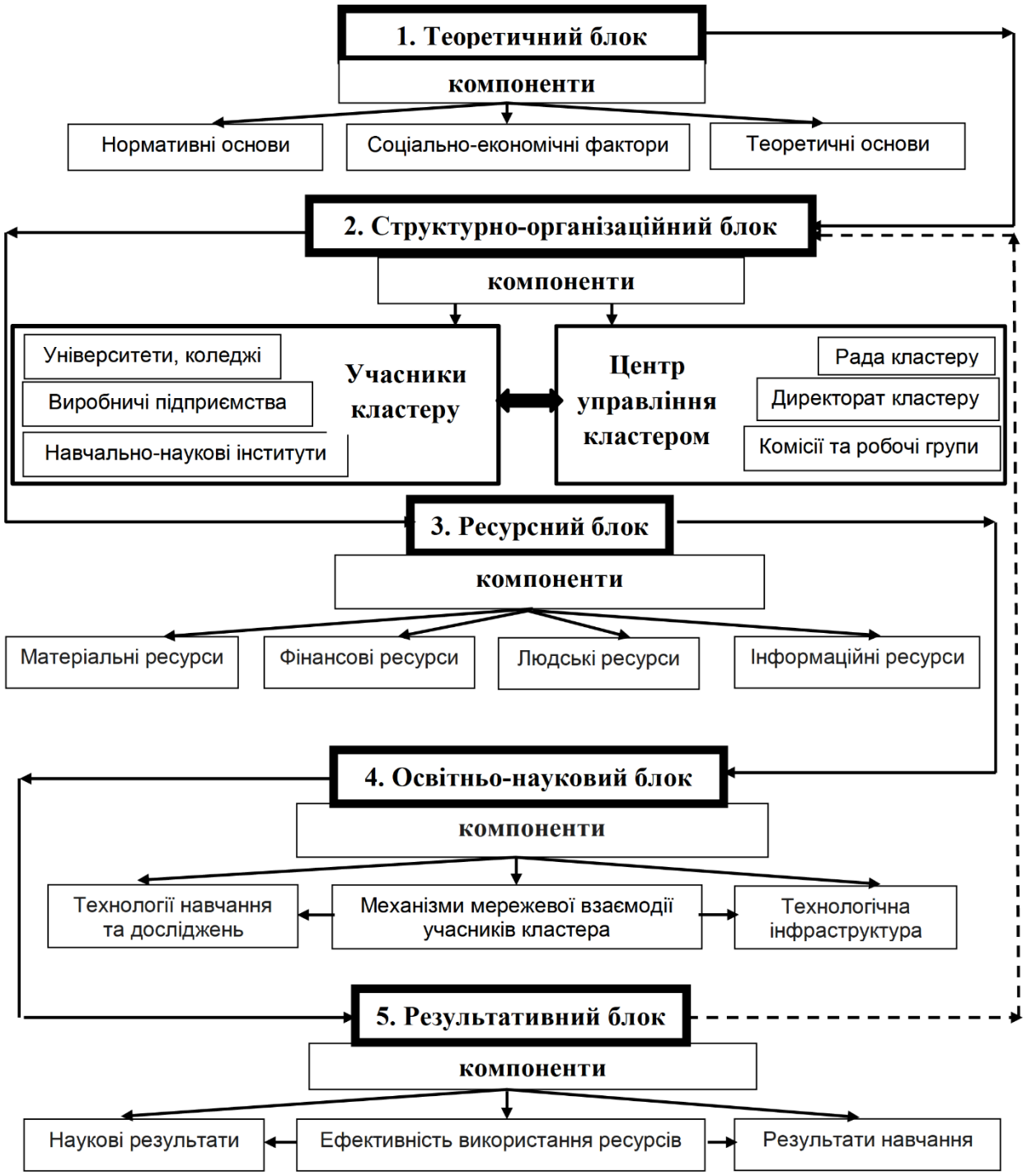

Рис. 1 Модель управління ТОНК.

Ефективне управління ТОНК спрямоване на створення сприятливого освітнього середовища, яке забезпечує набуття здобувачами освіти практичних навичок, необхідних для успішної роботи за фахом. Цього досягається шляхом узгодження зусиль закладів освіти, підприємств та інших учасників освітнього процесу кластеру, а також розробки та впровадження відповідних нормативно–правових та організаційних механізмів.

Усі стадії першого етапу експериментальної перевірки реалізації розробленої моделі характеризують закономірну послідовність формування і здійснення ефективних управлінських дій через впровадження наукового підходу до формування змісту управління кластером і разом з тим відображають специфічні умови досягнення ефективного управління освітнім процесом в умовах ТОНК.

На наш погляд, запропонована нами модель орієнтує керівництво кластеру, з одного боку, на послідовність управлінських дій, а з іншого, на можливість максимально використати увесь арсенал управлінського інструментарію для ефективного управління освітнім процесом підготовки фахівців в системі вищої освіти. Ефективність реалізації такої моделі можлива лише за умови цілеспрямованих управлінських дій на кожному етапі управління кластером. Тут важливе значення мають управлінські рішення, які в умовах інноваційного розвитку освітнього середовища ТОНК набувають особливого сенсу.

В результаті використання такого підходу ми отримаємо комплексну оцінку моделі управління ТОНК, визначимо її сильні та слабкі сторони та розробимо рекомендації щодо її вдосконалення.

Так, ми маємо можливість врахувати невизначеності, пов'язані з факторами, що впливають на управління ТОНК та отримати кількісні та якісні оцінки моделі.

В якості недоліків такого підходу, визначимо достатньо трудомістку та складну реалізацію цього процесу з необхідністю залучення сторонніх експертів.

Для проведення експериментальної перевірки моделі управління ТОНК маємо використати відповідне програмне забезпечення, що підтримує методи Дельфі, SWOT–аналізу, оцінки ризиків та нечітких множин. Залучимо до експертної оцінки фахівців з різних областей, таких як економіка, менеджмент, інформатика, математика.

До групи експертів увійшли:

1. Науковці в галузі освіти та управління — директори навчально–наукових інститутів та коледжів ТОНК, які є практиками із значним досвідом роботи в управлінні освітніми та науковими установами.

2. Представники стейкхолдерів кластера, таких як:

Зовнішні стейкхолдери – органи влади, підприємства та організації, які співпрацюють з кластером.

Внутрішні стейкхолдери — викладачі, студенти та випускники науково–навчальних інститутів, коледжів тощо. Всього було залучено необхідну кількість експертів – 25 осіб.

При складанні списку експертів ми врахували – досвід та знання експертів у галузі освіти та управління, їх практичний досвід роботи в управлінні освітніми та науковими установами, забезпечили представництво різних стейкхолдерів кластера.

Запрошення експертів до участі в оцінці моделі управління ТОНК було здійснено за допомогою електронної пошти із розсилкою відповідного листа–запрошення. Для опитування створена анкета за допомогою додатку Google–Forms. Експертам була надана інформація про модель управління, яка оцінюватися, про цілі та методи оцінки, про те, як буде використовуватися результат оцінки та про час для ознайомлення з моделлю управління та підготовки до оцінки.

Організація експериментальної перевірки моделі управління ТОНК включає:

1. Створення робочої групи, до складу робочої групи включено експертів з різних областей, таких як економіка, менеджмент, інформатика, математика та фахівці з проведення опитувань та аналізу даних.

2. Визначення цілей та завдань експериментальної перевірки, що полягають в оцінці ефективності моделі управління ТОНК, виявлення її сильних та слабких сторін, розробка рекомендацій щодо її вдосконалення.

Проведено опитування експертів з метою отримання думки щодо ключових факторів, що впливають на управління ТОНК, визначено ваги та пріоритетності цих факторів. Проведено складання SWOT–матриці, ідентифікація ризиків, пов'язаних з моделлю управління ТОНК, оцінка ймовірності та впливу ризиків та розроблено план реагування на ризики.

Використання нечітких множин для моделювання невизначеності, пов'язаної з факторами, що впливають на управління ТОНК. Надало нам можливість оцінити ефективність моделі управління ТОНК в умовах невизначеності.

3. Розробка плану експериментальної перевірки, що включає формування переліку етапів експерименту, визначення методів та інструментів, що використовуються на кожному етапі, терміни виконання кожного етапу.

4. Проведення експериментальної перевірки моделі управління ТОНК проведена згідно з розробленим планом, де з нашого боку забезпечено об'єктивність та неупередженість експерименту, точність, достовірність та якість аналізу даних.

В управлінні ТОНК важливим аспектом є врахування ризиків, які в будь–якому прояві, які впливають не тільки на сам процес управління, а й на функції ТОНК.

Визначення ризиків є важливою складовою перевірки моделі управління ТОНК. Це дозволяє оцінити ймовірність виникнення негативних подій, які можуть негативно вплинути на функціонування ТОНК та його результативність.

Для комплексної оцінки ризиків, пов'язаних з функціонуванням ТОНК, ми обрали кілька методів, які дозволяють врахувати як внутрішні, так і зовнішні чинники. Серед них – SWOT–аналіз, що допоможе нам ідентифікувати сильні та слабкі сторони системи, а також можливості та загрози зовнішнього середовища. Додатково, ми плануємо залучити експертів у галузі освіти та управління, які зможуть надати якісну оцінку потенційних ризиків на основі свого досвіду. Вибір цих методів обумовлений їхньою доведеною ефективністю в оцінці ризиків в освітніх системах, а також їхньою здатністю забезпечити різнобічний погляд на проблему.

Важливим аспектом у процесі визначення ризиків, є їх класифікація. Ризики, пов'язані з діяльністю ТОНК, можна класифікувати за різними ознаками: за сферою виникнення (внутрішні, пов’язані з діяльністю закладу, наприклад, недостатня кваліфікація персоналу, та зовнішні, пов’язані з факторами зовнішнього середовища, наприклад, зміни законодавства), за ймовірністю виникнення (низькі, середні, високі) та за наслідками (допустимі, критичні).

Після класифікації ризиків проводиться їх оцінка. Оцінка ризиків включає: визначення ймовірності виникнення ризику за п’ятибальною шкалою, визначення потенційних збитків у грошовому еквіваленті та розрахунок ризик-індексу як добутку ймовірності та наслідків.

Для зниження ідентифікованих ризиків можуть бути використані різні методи: уникнення ризику, зниження ризику (наприклад, шляхом підвищення кваліфікації персоналу, диверсифікації джерел фінансування), перенесення ризику (наприклад, шляхом страхування) та прийняття ризику. Вибір методу залежить від конкретного ризику та його характеристик

Зазначені методи дозволяють нам оцінити ймовірність виникнення негативних подій, які можуть негативно вплинути на функціонування ТОНК та його результативність.

Обумовимо мету використаного нами метода SWOT-аналізу (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) – це один з найпоширеніших методів стратегічного планування, який використовується для оцінки сильних та слабких сторін організації, а також можливостей та загроз, які існують у зовнішньому середовищі [9]. Суть методу SWOT ґрунтується на аналізі чотирьох груп факторів: Strengths (Сильні сторони) – це те, що дає організації перевагу над конкурентами. Це можуть бути такі фактори, як: досвідчений персонал; сильні бренди; унікальні технології; висока якість продукції.

Weaknesses (Слабкі сторони) – це те, що ставить організацію в невигідне становище порівняно з конкурентами. Це можуть бути такі фактори, як застаріле обладнання, недостатнє фінансування, відсутність інновацій;, низька кваліфікація персоналу. Opportunities (Можливості) – це сприятливі зовнішні фактори, які організація може використовувати для свого розвитку. Це можуть бути такі фактори як – зростання ринку, зміна законодавства, поява нових технологій, сприятливий політичний клімат тощо. Threats (Загрози) – це несприятливі зовнішні фактори, які можуть негативно вплинути на діяльність організації. Це можуть бути такі фактори: економічна криза, зростання конкуренції, зміна потреб клієнтів, несприятливі погодні умови [3].

SWOT-аналіз проводимо в кілька етапів. 1. Визначення факторів: шляхом мозкового штурму, анкетування експертів та аналізу літературних джерел ми визначаємо всі фактори, що впливають на діяльність ТОНК. 2. Класифікація факторів: отримані фактори систематизуємо за чотирма групами: сильні сторони, слабкі сторони, можливості та загрози. 3. Оцінка факторів: кожен фактор оцінюємо за шкалою від 1 до 5 за ступенем його впливу на діяльність ТОНК та заносимо дані в матрицю SWOT. 4. Формулювання стратегії: на основі отриманої матриці формуємо стратегію розвитку ТОНК, спрямовану на посилення сильних сторін, усунення слабких сторін, використання можливостей та нейтралізацію загроз. Варто зазначити, що SWOT-аналіз є корисним інструментом стратегічного планування, однак його результати слід інтерпретувати з урахуванням інших методів аналізу та динаміки зовнішнього середовища.

Перевагами методу SWOT є його простота та доступність, можливість залучити до аналізу широке коло учасників та отримати наочність результатів з можливістю використовувати результати для розробки стратегії розвитку ТОНК. Недоліками методу SWOT, можна визнати як суб'єктивність оцінок, складність врахування всіх факторів та неможливість кількісної оцінки результатів, хоча в нашому випадку, це не суттєві ускладнення.

Для нашого дослідження, метод експертних оцінок, або так званий метод Делфі, це корисний інструмент для перевірки моделі управління ТОНК, що дозволяє отримання думки фахівців, експерти з галузі економіка, менеджмент, інформатика, математика, які можуть надати цінну інформацію про ключові фактори, що впливають на управління ТОНК. Їхні знання та досвід допомагають нам у виявленні сильних та слабких сторін моделі.

В процесі управління ТОНК ми часто стикаємося з невизначеністю, пов'язаною з різними факторами, такими як: зміни в законодавстві, економічні та політичні фактори, технологічні інновації. Тут, експертні оцінки формують у кількісному показнику оцінки цієї невизначеності та її впливу на модель. Експерти можуть допомогти у виявленні та оцінці ризиків, пов'язаних з

моделлю управління ТОНК, що є важливим фактором у розробці плану реагування на ризики та мінімізації їх впливу.

Результати експертної оцінки використовуються для вдосконалення моделі управління ТОНК, що обумовлює необхідність додавання нових компонентів до моделі, зміну ваги та пріоритетності факторів, розробку нових методів для врахування невизначеності.

Використання методу експертних оцінок, безсумнівно, підвищує ефективність управління ТОНК. Завдяки залученню досвідчених фахівців ми отримуємо глибоке розуміння ключових факторів, що впливають на систему, і можемо більш точно прогнозувати результати наших дій. Це, в свою чергу, дозволяє розробляти більш обґрунтовані та ефективні управлінські рішення. Важливо зазначити, що для підвищення об'єктивності результатів ми плануємо поєднати експертні оцінки з аналізом статистичних даних та залучити широкий спектр експертів з різним досвідом. Природно, метод експертних оцінок має свої обмеження, пов'язані з суб'єктивністю. Для їх мінімізації ми розробили детальну анкету з чітко сформульованими питаннями та залучили незалежних експертів. Метод експертних оцінок – вважається потужним інструментом, який може використовуватися для вирішення складних проблем у різних сферах [5].

Експертні оцінки є важливим інструментом збору якісної інформації, який ми активно використовуємо для доповнення кількісних методів дослідження. Суть методу полягає в залученні висококваліфікованих фахівців для оцінки розробленої нами моделі управління ТОНК. Експертам пропонуються структуровані анкети з питаннями, що стосуються ефективності різних компонентів моделі, їхньої відповідності до реальних потреб закладів освіти та потенційних ризиків. Для обробки отриманих даних ми застосовуємо метод Дельфі, який передбачає проведення кількох турів опитування з метою досягнення консенсусу. Вибір як індивідуальних, так і колективних оцінок дозволяє отримати як деталізовану інформацію про думку кожного експерта, так і виявити загальні тенденції та досягти консенсусу щодо оцінки моделі.

Використовуючи цей метод ми маємо можливість отримати інформацію про складні проблеми, які неможливо дослідити іншими методами. Також, ми маємо можливість залучити до дослідження широкий спектр експертів.

Визначимо етапи проведення експертних оцінок. Перше, визначення цілей дослідження. На цьому етапі ми сформулюємо цілі дослідження та визначаємо, яку інформацію потрібно отримати від експертів. Друге, підбір експертів. На цьому етапі ми підбираємо експертів, які мають необхідні знання та досвід для того, щоб дати кваліфіковані оцінки. Третє, на цьому етапі нами розробляється методика дослідження, яка включає в себе формулювання питань для експертів, вибір методів обробки відповідей експертів. Четверте,

проведення безпосередньо опитування експертів. П’яте, обробка відповідей експертів. На цьому етапі проводимо обробка відповідей експертів та формулюємо висновки дослідження.

Метод Дельфі – фактично, це метод прогнозування та прийняття рішень, який заснований на опитуванні експертів.

Так, для аналізу ризиків, пов'язаних з діяльністю ТОНК, ми використали такий метод експертних оцінок. Опитування експертів проводиться в кілька турів. Після кожного туру експертам надається інформація про думки інших експертів. Це дозволяє експертам переглянути свої думки та зробити їх більш обґрунтованими. Ми провели опитування експертів, які мають досвід роботи в цій сфері, та задали їм такі питання:

– Які ризики, на Вашу думку, пов'язані з діяльністю ТОНК?

– Яка ймовірність виникнення кожного ризику?

– Які наслідки може мати кожен ризик?

– Які заходи можна вжити для зниження ризиків?

Так, на основі відповідей експертів ми склали перелік ризиків, пов'язаних з діяльністю ТОНК, оцінили ймовірність виникнення та наслідки кожного ризику і розробили план заходів для зниження ризиків.

Для перевірки моделі управління ТОНК ми використаємо метод нечітких множин. Це математичний метод, який застосовується для моделювання та аналізу нечітких та невизначених явищ. Цей метод дозволяє врахувати невизначеність, яка притаманна процесу правління ТОНК. Суть методу нечітких множин ґрунтується на понятті нечіткої множини, де нечітка множина – це множина, в якій елементи можуть мати ступінь належності, що знаходиться в діапазоні від 0 до 1. [8]. Наприклад, ми маємо нечітку множину – "студенти з високою успішністю". Ступінь належності студента до цієї множини може бути 0,8, якщо його середній бал становить 4,5, або 0,5, якщо його середній бал становить 4.

Метод нечітких множин виявився незамінним інструментом для оцінки ефективності моделі управління ТОНК, оскільки дозволив врахувати невизначеність і суб'єктивність, притаманні складним системам освіти. Для визначення ефективності моделі ми ввели нечіткі критерії, такі як рівень конкурентоспроможності, рівень інноваційної активності та рівень задоволеності учасників. Для кожного критерію було визначено лінгвістичні змінні (наприклад, "дуже низький", "високий") та відповідні функції належності. За допомогою нечітких логічних операцій ми об'єднали оцінки за різними критеріями в одну загальну оцінку ефективності моделі. Вибір методу нечітких множин був обумовлений його здатністю оперувати з нечіткою інформацією та враховувати різноманітні фактори, що впливають на ефективність системи.

На етапі оцінки ефективності моделі управління ТОНК проведено за допомогою методу нечітких правил та методу нечітких аналітичних ієрархій, що дозволило нам прийняти рішення про доопрацювання моделі. Наприклад, одним з нечітких критеріїв оцінки ефективності моделі управління ТОНК є "рівень конкурентоспроможності ТОНК". Для оцінки цього критерію використано наступну нечітку шкалу:

– Низький (0–0,4);
– Середній (0,4–0,6);
– Високий (0,6–1).

Наприклад, якщо ступінь належності ТОНК до нечіткої множини "високий рівень конкурентоспроможності" становить 0.6, то це свідчить про те, що модель управління ТОНК є ефективною.

Визначимо можливі ризики, пов'язані з діяльністю ТОНК: фінансові ризики – недостатнє фінансування ТОНК, нестабільність економічної ситуації, зростання цін на ресурси, зниження доходів ТОНК; організаційні ризики – низька ефективність управління ТОНК, недостатня координація дій учасників ТОНК, відсутність чіткої стратегії розвитку ТОНК, недосконаліть норма-тивно–правової бази; кадрові ризики – нестача кваліфікованих кадрів, відтік кадрів, низька мотивація праці, недосконала система підготовки та перепідготовки кадрів; інноваційні ризики – низька інноваційна активність ТОНК, недостатнє інвестування в інновації, відсутність ефективної системи комерціалізації інновацій; ринкові ризики – зростання конкуренції, зміна потреб ринку праці, зниження попиту на освітні послуги ТОНК; технологічні ризики – старіння освітніх технологій, відсутність доступу до сучасних технологій; репутаційні ризики – низький імідж ТОНК, зниження довіри до ТОНК з боку зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів.

В умовах нашого дослідження є сенс поєднання методу Дельфі, SWOT – аналізу, оцінки ризиків управління ТОНК та методу нечітких множин – це все методи, які використовуються для прийняття кращих рішень і ми вважаємо, що Їх можна поєднати для більш комплексного аналізу.

Так, метод Дельфі ми використовуємо для опитування експертів щодо їх думки про сильні, слабкі сторони, можливості та загрози для ТОНК. Це може допомагає отримати більш об'єктивну оцінку факторів, що впливають на ТОНК.

SWOT–аналіз використовується нами для систематизації інформації, зібраної за допомогою методу Дельфі за для візуалізації сильних, слабких сторін, можливостей та загрози для ТОНК.

Оцінка ризиків здійснюється нами для визначення ймовірності та впливу ризиків, з якими може зіткнутися ТОНК, за для розробки заходів для мінімізації ризиків.

Метод нечітких множин використовується нами для обробки нечіткої інформації, наприклад, думки експертів, сприяє прийняттю більш обґрунтованих рішень.

При поєднанні методу Дельфі, SWOT-аналізу, оцінки ризиків управління ТОНК та методу нечітких множин, ми по-перше, визначили мету цього процесу, зібрали інформацію про сильні і слабкі сторони ТОНК, про можливості і загрози та про ймовірні ризики, з якими може зіткнутися ТОНК. Наступним, був проведений аналіз зібраної нами інформації під час опитування експертів щодо їх думки про сильні, слабкі сторони, можливості, загрози та ризики для ТОНК. Проведений SWOT-аналіз, щоб систематизувати інформацію, зібрану за допомогою методу Дельфі та здійснена оцінка ризиків, для визначення ймовірність та вплив ризиків, з якими може зіткнутися ТОНК. Тут, був використаний метод нечітких множин для обробки нечіткої інформації, такої як думки експертів.

Отже, поєднання цих методів використано нами для перевірки моделі на практиці з метою оцінки точності та ефективності моделі, підтвердження дійсності моделі управління ТОНК. Ми вважаємо, що поєднання цих методів може бути дуже корисним інструментом для апробації моделі управління ТОНК.

На другому, констатувальному, етапі експериментальної перевірки моделі управління ТОНК на умовах інтеграції нами було визначено вихідний стан критеріїв показників запропонованої моделі, здійснена оцінка ризиків управління ТОНК, ідентифікація ризиків, пов'язаних з моделлю управління ТОНК, оцінка ймовірності та впливу ризиків, розроблений план реагування на ризики.

Отже, одним з важливих факторів апробації розробленої нами моделі управління ТОНК є оцінка ризиків з якими стикатиметься ТОНК та які впливають на результати його діяльності. Йдеться про фінансові ризики, які спричинені недостатнім фінансуванням, це ймовірність втрат або недоотримання прибутку, пов'язаних з фінансовою діяльністю кластера, зміна вартості ресурсів. Низька кваліфікація кадрів та недосконаліть інформаційних систем утворюють операційні ризики, це ймовірність втрат або недоотримання прибутку, пов'язаних з операційною діяльністю кластера. Стратегічні ризики, обумовлені зміною потреб ринку праці, появою нових конкурентів, старіння освітніх технологій, це ймовірність втрат або недоотримання прибутку, пов'язаних з невідповідністю стратегії кластера мінливим умовам зовнішнього середовища.

Зауважимо, що для ТОНК, як для локальної освітньої мережі існують певні ризики, які впливають на його діяльність і яких ми маємо позбутись та здійснювати постійний моніторинг з метою запобігання їх прояву.

Отже, класифікуємо ризики для ТОНК.

1. Недосконаліть освітніх програм, це недостатня відповідність освітніх програм потребам ринку праці, відсутність гнучкості та адаптивності програм, застарілі методи та підходи до навчання. Випускники не володіють необхідними навичками та знаннями для роботи. Тут, спостерігається певні проблеми, з одного боку перенасичення ринку праці фахівцями певних спеціальностей та з іншого – дефіцит кадрів з актуальними навичками.

2. Низька якість викладання – недостатня кваліфікація викладачів, недосконаліть системи підготовки та перепідготовки кадрів, відсутність мотивації у викладачів. Ризиком тут вважається неможливість врахувати індивідуальні потреби та здібності студентів, відсутність можливості своєчасно змінити траєкторію навчання, недосягнення максимального потенціалу студентами. Низька мотивація та залученість студентів до формальної та неформальної освіти, неефективність навчання та відсутність розвитку критичного мислення та креативності у студентах.

3. Недоступність освіти – висока вартість навчання, недосконала система стипендіального забезпечення, відсутність інклюзивності. Тут, йдеться про неможливість для багатьох людей отримати якісну освіту, збільшення соціальної нерівності, недостатній обсяг стипендій. Люди з особливими потребами не мають можливості отримати освіту, дискримінація людей з інвалідністю та недосягнення інклюзивного суспільства.

Важливо зазначити, що доступність освіти – це фундаментальне право людини, яке гарантується Конституцією України. Для забезпечення доступності освіти маємо вживати комплексних заходів на півні ТОНК.

4. Відтік кадрів – низький рівень заробітної плати, несприятливі умови праці, відсутність кар'єрних перспектив тощо. Низька мотивація та залученість фахівців на посади науково–педагогічних працівників, відтік кадрів за кордон, недосягнення стратегічних цілей.

5. Недосконала система оцінювання знань – застарілі методи та підходи до оцінювання, недостатня об'єктивність оцінювання, недосконаліть системи зворотного зв'язку. Неможливість оцінити реальні знання та навички студентів, низька мотивація та залученість студентів до наукової та пізнавальної роботи, неефективність навчання.

6. Недостатнє використання інформаційно–комунікаційних технологій – відсутність сучасного обладнання та програмного забезпечення, недосконаліть цифрової інфраструктури, низький рівень цифрової грамотності науково–педагогічних працівників.

7. Недостатня співпраця з бізнесом – відсутність чіткої системи взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами, недосконаліть механізмів логістики освітніх технологій, низький рівень комерціалізації наукових розробок тощо. Неефективна комунікація між освітою та бізнесом, неузгодженість потреб бізнесу та освітніх програм та відсутність спільних проектів.

8. Недостатнє фінансування – недосконала система бюджетного фінансування, відсутність альтернативних джерел фінансування, низький рівень інвестицій в освітньо-наукові проекти. Нестача коштів на освіту та науку, неефективне використання бюджетних коштів, бюрократичні перешкоди. Важливим аспектом тут є залежність освіти та науки від бюджетного фінансування, недосягнення інноваційного розвитку і відсутність стимулів для розвитку меценатства в країні.

9. Недосконаліть нормативно-правової бази – застаріле законодавство, відсутність чіткої регламентації діяльності освітніх кластерів, бюрократичні перешкоди. Законодавство не відповідає сучасним потребам освіти та науки, що стримує її інноваційний розвиток та створює бюрократичні перешкоди. Невизначеність правового статусу кластерів і відсутність стимулів для розвитку кластерів спричиняють неефективну координацію діяльності кластерів з боку держави.

10. Зовнішні виклики – глобалізація економіки, економічна криза, військова криза, політична нестабільність. Тут, йдеться про збільшення конкуренції на освітньому та науковому середовищі, зменшення бюджетного фінансування освіти та науки, зниження рівня інвестицій в освіту та науку, необхідність адаптації до світових стандартів освіти, відтік кадрів за кордон, зниження рівня життя та неможливість довгострокового планування.

Важливо зазначити, що війна в Україні – це не лише виклик для сьогодення, але й ризики для майбутнього країни. Тому подолання її наслідків потребуватиме значних зусиль та ресурсів. Військова криза в Україні посилює всі вищезазначені ризики, роблячи їх більш гострими та складними для вирішення. Тож, для мінімізація освітніх ризиків – це комплексне завдання, яке потребує спільних зусиль усіх учасників ТОНК.

Надалі, визначаємо вагу та пріоритетність факторів, що обумовлені експертами. Тут, використовуємо метод бальної оцінки, експертам пропонується оцінити кожен фактор за певною шкалою, що ґрунтується на його важливості для управління ТОНК та здійснюємо обробку та аналіз отриманих результатів опитування. Розрахуємо середнє значення для кожного фактора, фактори з найвищим середнім значенням будуть мати найвищу вагу та пріоритетність.

Склали список факторів, які розділили на категорії, як сильні сторони та слабкі сторони, можливості впливу ризиків і занесли цю інформацію у SWOT–матрицю, здійснили аналіз результатів, проаналізували фактори, які були визначені попередньо. Виявили, сильні сторони ТОНК, що можуть бути використані для того, щоб скористатися можливостями, та слабкі сторони ТОНК, які бути усунені або мають мінімальні ризики, яким ТОНК може протистояти.

Так, на підставі результатів опитування експертів, ми визначили сильні та слабкі сторони ТОНК. До слабких сторін ТОНК можна віднести такі як, нестача коштів для освітніх і дослідницьких проектів та інновацій, недосконаліть системи бюджетування, бюрократія, недостатня співпраця між структурними підрозділами ТОНК та бізнесом. Відсутність чіткої стратегії співпраці між освітніми, науковими та бізнес–структурами, недосконаліть комунікацій, недовіра та розбіжності в інтересах, низький рівень зарплат на рівні закладів освіти та деяких напрямках промисловості, нестача можливостей для кар'єрного зростання, несприятливий економічний клімат, теж вважаємо за прояви зовнішніх і внутрішніх слабких сторін ТОНК, тут, можна додати і недосконалу інфраструктуру кластеру обумовлену наявністю застарілого обладнання, недосконалу систему інформ.комунікацій, нестача сучасних лабораторій та дослідницьких центрів. До зовнішніх факторів слабкості ТОНК, ми віднесемо економічну нестабільність, військову кризу, недосконаліть законодавства, це створює несприятливий інвестиційний клімат, що в свою чергу формує недостатню маркетингову активність з боку менеджменту кластеру. Отже, це, не йде на користь впізнаваності кластера в регіоні з боку потенційних інвесторів та партнерів, тобто, це говорить про наявну неефективну систему можливостей кластера.

Вагомим аспектом слабкості кластеру є мало розвинена інфраструктура, відсутність бізнес–інкубаторів та мала кількість технопарків, а нестача консалтингових та інших послуг для малих та середніх підприємств регіону, ускладнює процес логістики знань та технологій.

Нестача кваліфікованих кадрів, низький рівень розвитку практичних навичок у здобувачів освіти, обумовлює низький рівень людського капіталу, що утворює несприятливі умови для розвитку освітньої мережі, набуття професійних компетентностей здобувачами освіти що затребувані на ринку праці тощо.

Пандемія COVID–19, обмеження на пересування та співпрацю, зміна пріоритетів у сфері досліджень, нестабільність політичної ситуації та військова агресія з боку росії, це також має потужний вплив на ефективність діяльності кластеру.

Важливо зазначити, що всі ці слабкі сторони взаємопов'язані. Успішний розвиток ТОНК можливий лише за умови комплексного підходу до процесу управління, який враховує всі ці слабкі сторони та дозволить подолати їх негативний прояв. Тут, необхідно: розробити чітку стратегію розвитку ТОНК, створити ефективну систему управління ТОНК, залучити до розвитку ТОНК всі зацікавлені сторони, створити сприятливі умови для розвитку інновацій, постійно вдосконалювати інфраструктуру кластеру, розвивати людський капітал тощо.

Завдяки подоланню впливу слабких сторін можна значно підвищити шанси на успішний розвиток ТОНК.

Нами визначено сильні сторони ТОНК. Вони об'єднують освітні, наукові та бізнес–структури, що дозволяє їм спільно використовувати ресурси та знання. Це призводить до більш ефективного використання ресурсів та кращих результатів досліджень та інновацій. ТОНК сприяє співпраці між різними учасниками кластера, що дозволяє їм обмінюватися досвідом, ідеями та знаннями, що призводить до більш ефективного вирішення проблем та кращих результатів досліджень та інновацій, створює синергію між різними учасниками кластера, це дозволяє їм досягти більшого, ніж вони могли б зробити самостійно, що призводить до більш швидкого розвитку інновацій та кращих результатів досліджень, дає доступ до талановитих людей з різних сфер, що дозволяє їм працювати над спільними проектами та досягати більш кращих результатів досліджень та інновацій.

А доступ до ринку для нових продуктів і послуг, дозволяє учасникам ТОНК швидше досягти успіху, що сприяє швидкому розвитку інновацій та кращих результатів досліджень, що може впливати на отримання підтримки з боку держави, це дозволяє ТОНК швидше розвиватися, співпрацювати з іншими кластерами в усьому світі та мати кращі освітні та наукові результати. Це призводить до більш швидкого розвитку інновацій та кращих результатів досліджень. ТОНК може створити інноваційну культуру, яка заохочує креативність та підприємництво, сприяє швидкому розвитку інновацій та отримання кращих результатів в своїй діяльності. А це, в свою чергу, створює сприятливий інвестиційний клімат, який приваблює інвестиції в дослідження та інновації, призводить до більш швидкого розвитку інновацій та кращих результатів досліджень. ТОНК може бути гнучким та адаптуватися до мінливих умов ринку, швидкого розвитку інновацій, з метою мати кращі результати досліджень тощо.

Важливо зазначити, що всі ці сильні сторони взаємопов'язані та сприяють успішному розвитку ТОНК.

На основі результатів SWOT–аналізу розробляється стратегія, яка допоможе ТОНК досягти цілей нашого дослідження та визначити ефективність моделі управління ТОНК.

Висновки. Проведене дослідження моделі управління ТОНК дозволило зробити ряд важливих висновків. Застосування комплексу методів, таких як SWOT-аналіз, метод експертних оцінок та нечітких множин, дало змогу всебічно оцінити ефективність розробленої моделі. Результати дослідження підтвердили, що модель має як сильні сторони, так і певні недоліки. Виявлено ключові фактори, що впливають на ефективність функціонування кластера, та визначено пріоритетні напрямки для подальшого розвитку. Зокрема, необ-

хідна посилена інтеграція освіти, науки та бізнесу, розвиток інноваційної діяльності та підвищення конкурентоспроможності випускників. Отримані результати можуть бути використані для розробки ефективних стратегій управління ТОНК та сприяти розвитку інноваційної економіки регіону.

Література:

1. Carlos Vázquez-Cid de León, Ana Luz Ramos-Soto, Miguel Ángel López Velasco. Swot Analysis and Consolidation of Research Groups at Public Universities in Mexico the Case of the State of Oaxaca. Kurdish Studies, 2024. 12(2), pp. 5315–5327. Retrieved from https://kurdishstudies.net/menu–script/index.php/KS/article/view/2694

2. Connolly Dan. Unveiling the Commonly Adopted Teaching Methods, Strategies, and Tools in College–Based Higher Education: Insights From a Delphi Study. April 2024. pp. 57–90 Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/383552572_Unveiling_the_Commonly_Adopted_Teaching_Methods_Strategies_and_Tools_in_College–Based_Higher_Education_Insights_From_a_Delphi_Study

3. Galtsova O., Pulina T., Holovko O. The use of swot analysis methodology for complex evaluation of enterprises' cluster association development under globalization. *Baltic Journal of Economic Studies. 2020. 6 (5).* pp.163–170. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/349313729_THE_USE_OF_SWOT_ANALYSIS_METHODOLOGY_FOR_COMPLEX_EVALUATION_OF_ENTERPRISES'_CLUSTER_ASSOCIATION_DEVELOPMENT_UNDER_GLOBALIZATION

4. Ghaleb, Belal. The Importance of Using SWOT Analysis in Business Success. *International Journal of Asian Business and Management. 2024. 3(4).* pp. 557–564. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/383692853_The_Importance_of_Using_SWOT_Analysis_in_Business_Success

5. Kruzhilko O., Volodchenkova N., Tokar O., Maistrenko V. Improvement of occupational risk assessment on the basis of expert methods. *Labour protection problems in Ukraine.* 2021. 37(2). pp. 3-8. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/352919948_IMPROVEMENT_OF_OCCUPATIONAL_RISK_ASSESSMENT_ON_THE_BASIS_OF_EXPERT_METHODS

6. Majka M. The Delphi Methodology. Novomatic Technology Poland. 10. 2024. P. 14 Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/384918911_The_Delphi_Methodology

7. Staszewska J. Cluster development – international analysis of automotive clusters.. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas Zarządzanie. 2019.* 20 (2). pp. 25–35. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/336358279_CLUSTER_DEVELOPMENT_–_INTERNATIONAL_ANALYSIS_OF_AUTOMOTIVE_CLUSTERS

8. Кривошеєв В.І., Гайдук О.М., Гусак С.І. Метод нечітких множин в управлінні транспортно–накопичувальними комплексами: монографія. – Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2014. – 320 с.

9. Мацерук А. А. Сталий розвиток міст і спільнот у системі цілей сталого розвитку // Актуальні проблеми управління соціально–економічними системами : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 15 груд. 2023 р. Луцьк : ЛНТУ, 2023. Ч. 1. С. 65–67.

References:

1. Carlos Vázquez-Cid de León, Ana Luz Ramos-Soto, & Miguel Ángel López Velasco. (2024). Swot Analysis and Consolidation of Research Groups at Public Universities in Mexico the Case of the State of Oaxaca. Kurdish Studies, 12(2), pp. 5315–5327. Retrieved from https://kurdishstudies.net/menu–script/index.php/KS/article/view/2694 [In English].

2. Connolly, Dan. (2024). Unveiling the Commonly Adopted Teaching Methods, Strategies, and Tools in College–Based Higher Education: Insights From a Delphi Study. April 2024. pp. 57–90 Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/383552572_Unveiling_the_Commonly_Adopted_Teaching_Methods_Strategies_and_Tools_in_College–Based_ Higher_Education_Insights_From_a_Delphi_Study [In English].

3. Galtsova, O., & Pulina, T., & Holovko, O. (2020). The use of swot analysis methodology for complex evaluation of enterprises' cluster association development under globalization. *Baltic Journal of Economic Studies. 6 (5).* pp.163–170. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/349313729_THE_USE_OF_SWOT_ANALYSIS_METHODOLOGY_FOR_COMPLEX_EVALUATION_OF_ENTERPRISES'_CLUSTER_ASSOCIATION_DEVELOPMENT_UNDER_GLOBALIZATION [In English].

4. Ghaleb, B. (2024). The Importance of Using SWOT Analysis in Business Success. *International Journal of Asian Business and Management. 3(4).* pp. 557–564. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/383692853_The_Importance_of_Using_SWOT_Analysis_in_Business_Success [In English].

5. Kruzhilko, O. & Volodchenkova, Nataliia & Tokar, O. & Maistrenko, V.. (2021). Improvement of occupational risk assessment on the basis of expert methods. *Labour protection problems in Ukraine. 37(2).* pp. 3-8. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/352919948_IMPROVEMENT_OF_OCCUPATIONAL_RISK_ASSESSMENT_ON_THE_BASIS_OF_EXPERT_METHODS [In English].

6. Majka, M. (2024). The Delphi Methodology. Novomatic Technology Poland. P. 14 Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/384918911_The_Delphi_Methodology [In English].

7. Staszewska, J. (2019). Cluster development – international analysis of automotive clusters. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas Zarządzanie.* 20 (2). pp. 25–35. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/336358279_CLUSTER_DEVELOPMENT_–_INTERNATIONAL_ANALYSIS_OF_AUTOMOTIVE_CLUSTERS [In English].

8. Kryvosheiev, V.I., & Haiduk, O.M., & Husak, S.I. (2014). Metod nechitkykh mnozhyn v upravlinni transportno–nakopychuvalnymy kompleksamy: monohrafiia. *[Fuzzy set method in the management of transport and storage complexes: monograph].* Dnipropetrovsk: Lira LTD. 320 p.

9. Matseruk A. A. (2023). Stalyi rozvytok mist i spilnot u systemi tsilei staloho rozvytku *[Sustainable development of cities and communities in the system of sustainable development goals]*. *Current problems of socio-economic systems management: materials of the IX International Scientific and Practical Conference,* Lutsk, December 15, 2023. Lutsk: LNTU, Part 1. pp. 65–67.

УДК 37.015.31:7]:78-057.874

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-105-116

Біла Олена Олександрівна доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної та початкової освіти, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, тел.: (063) 617-64-74, https://orcid.org/0000-0002-3143-718X

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЧЕРЕЗ СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ

Анотація. У статті розкривається сутність і значення методологічного принципу синтезу мистецтв як базового на етапі конструювання сучасної моделі духовно-творчого розвитку учнів у закладах загальної середньої освіти. Визначаються основні вимоги до створення мотиваційно-стимулюючого середовища, що дозволяють значно активізувати художньо-педагогічний процес у шкільних умовах. Виокремлюються методи, форми та засоби синтезу музики й інших видів мистецтв на різних етапах занурення школярів у світ музичного мистецтва у контексті закріплення їхніх умінь і навичок «слухати та чути», «дивитися та бачити», «мислити й усвідомлювати»; покрокової активізації художньої свідомості із виведенням її на найвищий практико-предметний діяльнісно-творчий рівень. Презентується авторський освітньо-мистецтвознавчий підхід до створення технологічного базису синтезу мистецтв з акцентом на актуалізацію, візуалізацію музичного образу здобувачами загальної середньої освіти, розширення у них асоціативного ряду, освоєння старшокласниками комплексного репертуару (класика, обробки народно-тематичного матеріалу, сучасна музика, введено вивчення пласту світової культури, що віддзеркалює загальнолюдські цінності). У статті доводиться, що одним із пріоритетних орієнтирів щодо конструктивного розв'язання прикладних питань художньо-естетичного виховання учнів є аспект комплексного розвитку дитячого досвіду емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва як соціально-культурної форми освоєння світу; дослідження міжособистісних відносин підлітків у колективі дає можливість вчителю музики розставити правильні акценти у питанні формування музично-естетичної культури школяра у всій складній системі зв'язків підростаючої особистості із зовнішнім світом.

Ключові слова: синтез мистецтв, музичне мистецтво, духовно-творчий розвиток учнів, музично-естетичне виховання школярів, освітньо-мистецтвознавчий підхід.

Bila Olena Oleksandrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Preschool and Primary Education, Izmail State Humanitarian University, Izmail, tel.: (063) 617-64-74, https://orcid.org/0000-0002-3143-718X

ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION OF SENIOR GRADE STUDENTS THROUGH THE SYNTHESIS OF ARTS

Abstract. The article reveals the essence and significance of the methodological principle of the synthesis of arts as a basic one at the stage of constructing a modern model of spiritual and creative development of students in secondary education institutions. The main requirements for creating a motivational and stimulating environment are determined, which allow significantly activating the artistic and pedagogical process in school conditions. The methods, forms and means of synthesizing music and other types of arts at different stages of immersion of schoolchildren in the world of musical art are distinguished in the context of consolidating their skills and abilities to "listen and hear", "look and see", "think and realize"; step-by-step activation of artistic consciousness with its bringing to the highest practical and subject-specific activity and creative level. The author's educational and art-historical approach to creating a technological basis for the synthesis of arts is presented, with an emphasis on the actualization and visualization of the musical image by secondary school students, the expansion of their associative range, and the mastery of a comprehensive repertoire by high school students (classics, processing of folk-themed material, modern music, and the study of the layer of world culture that reflects universal human values). The article proves that one of the priority guidelines for constructively solving applied issues of artistic and aesthetic education of students is the aspect of the comprehensive development of children's experience of emotional and value-based attitudes towards art as a socio-cultural form of mastering the world; the study of interpersonal relationships of adolescents in a team allows a music teacher to place the right emphasis on the issue of the formation of a schoolchild's musical and aesthetic culture in the entire complex system of relations between a growing personality and the outside world.

Keywords: synthesis of arts, musical art, spiritual and creative development of students, musical and aesthetic education of schoolchildren, educational and art-historical approach.

Постановка проблеми. Художньо-естетичне виховання можна розуміти у широкому чи вужчому сенсі. У широкому значенні – це формування духовних потреб людини, її моральних уявлень, інтелекту, розвитку ідейно-емоційного сприйняття та естетичної оцінки життєвих явищ. У такому розумінні художньо-естетичне виховання – це е виховання Людини. У вужчому сенсі – це здібність до сприйняття мистецтва, зокрема, синтезу мистецтв, як

одного із засобів художньо-естетичного виховання особистості. Воно здійснюється у різних формах діяльності, які ставлять за мету виховання емоційної чуйності до мистецтва, розуміння та глибоке переживання його змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як досвідчують дослідження К. Абульханової-Славської, І. Беха, А. Богуш, Л. Божович, В. Бойка, І. Кона, О. Кочетової, О. Кононко, Р. Немова, В. М'ясищева, О. Петровського, Д. Фельдштейна, Л. Середюк, Л. Сохань, І. Єрмакова та ін., особистісне самовираження слугує основою процесів самоствердження та самореалізації людини, що є значним у процесі її життєдіяльності. Аналіз праць дозволяє розкрити сутність поняття «самовираження особистості» та з'ясувати вікові особливості цього процесу [1, 3, 4, 6, 8].

Сучасна дослідниця К. Абульханова-Славська пояснює самовираження як «спосіб, яким людина реалізує себе як особистість у діяльності, у спілкуванні, у вирішенні життєвих проблем» [2]. Вчена вказує, що головними умовами самовираження є встановлення адекватності, яку визначає в більшості випадків сама особистість, між внутрішнім світом (його запитами, орієнтирами, цінностями) та зовнішнім способом вираження внутрішнього світу, безперервний рух до реальної суспільно та особисто значущої мети, наявність зростаючої перспективи особистості [2]. Особистісне самовираження є активною діяльністю людини, яка передбачає максимальне використання та розвиток її задатків та можливостей; особистісне самовираження має прояв у активній діяльності людини та дає їй змогу у предметно-практичних видах діяльності максимально використовувати свої задатки та можливості, реалізувати власну індивідуальність, продемонструвати особистість [3].

Мистецтво – це сильний засіб формування інтелекту, емоційної культури, почуттів, моральності. Для вчителя найголовніше – вміти спілкуватися з учнями та творчо ставитися до процесу художньо-естетичного виховання, зберігши при цьому основні засади програми та систематично оновлюючи методи роботи та музичний матеріал. Тільки за цих умов старшокласник може емоційно відгукнутися на мистецтво в різних його проявах. Слухання музики – одна з найкращих форм роботи для розвитку здібностей активно сприймати музику та уважно вслухатися у різні її особливості. Спостереження показують, що навчити дітей активно слухати музику – справа складна. **Мета статті** – розкрити значення синтезу мистецтв у процесі розвитку творчого самовираження старшокласників у музичній діяльності.

Виклад основного матеріалу. У ракурсі осмислення освітньо-мистецтвознавчих принципів у контексті взаємодії різних видів мистецтв інтерес представляє методологічний принцип синтезу музики і живопису. Живопис зі своєю наочно-образною домінантою з компетентним введенням

музичних засобів трансформує поліфонічне життєвостверджувальне навчальне середовище в оновлений емоційно-чуттєвий простір, надає йому нову звукову палітру художніх образів. У зазначеному сенсі сама музика постає «зримою», «відчутною» у свіжості фарб із образними «перспективами», що йдуть за горизонт. Компетентне застосування всіх засобів взаємодії кольору та звуку дозволяє створювати унікальне педагогічне середовище з широким спектром, у якому вдало корелюються гносеологічна, комунікативна, аксіологічна, креативна, катарсична, релаксаційно-гедоністична, терапевтична, виховна та соціально-культурна функції. Педагогічна здатність синтезу музики та живопису віддзеркалюється у допомозі дітям «слухати і чути», «дивитися і бачити», «мислити та усвідомлювати», активізувати художню свідомість і виводити її на практико-предметний діяльнісно-творчий рівень. Саме принцип синтезу мистецтв сьогодні належить до «лав сучасного технологічного авангарду, що поєднується з музикою, дозволяє зробити останню більш зрозумілою і доступною, видимою і «відчутною», перетворити її на захоплюючу подорож, відкриває для дітей нові знання, що створює позитивні враження, які формують гармонію почуттів, думок і дій» [4].

Одним із пріоритетних орієнтирів щодо конструктивного розв'язання прикладних питань художньо-естетичного виховання учнів є аспект комплексного розвитку дитячого досвіду емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва як соціально-культурної форми освоєння світу. Саме цей аспект, у свою чергу, гармонійно впливає на людину та суспільство, з'ясовуючи широке коло загальнолюдських питань і проблем, що презентують у своїх творах художники, музиканти та поети. Тому, педагогам закладів загальної середньої освіти необхідно не лише зацікавити школярів, а й «запалити» їхні почуття та повести за собою у світ мистецтва. Сприйнятий музичний звуковий ряд безпосередньо надає прямий психофізичний вплив на організм учня-слухача, результатом чого виявляються найпростіші емоційні біологічні реакції за своїм характером. Так, дуже гучне звучання чи різке наростання звучності викликає емоційне збудження. У такий самий спосіб діють і дисонанси. Тим більше, якщо вони поєднуються з гучністю, швидким темпом і чітким ритмічним малюнком з багатьма повтореннями. І, навпаки, тиха звучність, повільний темп і акустичні консонанси діють на суб'єктів освітнього процесу заспокійливо. У змістовно багатому творі такі емоції не відіграють істотної ролі, виконуючи функцію загального емоційного тла. Однак у танцювальній музиці, зокрема у примітивних шлягерах вони найчастіше є домінуючими [5].

Процес створення нових художніх цінностей, рух уперед у мистецтві можливий лише з урахуванням освоєння учнями вищих досягнень минулого, які зберегли неминучу цінність. Музика охоплює всі явища життя школярів і педагогів – від найменших до найбільших. Саме феномен людського як нота

великого акорду є зрозумілим композитору, як і поету-письменнику. Ми знайомі зі світовими шедеврами (Дон Жуаном, Ромео і Джульєтою, Отелло та іншими) не тільки з літературних творів В. Шекспіра, Вольтера, Шиллера, але й через музичні образи В. Моцарта, Д. Россіні, Д. Верді. Творчість видатних митців минулого та сучасності – це найширший і світлий світ, де суб'єкти освітнього процесу мають шанс знайти все те, що супроводжує зрілу людину на її життєвому шляху. Ідеться саме про такий світ, що мовби побудований «веселим і добрим чарівником», для якого мистецтво – не є перетворення дійсності, а і є самою багатобарвною, яскравою і могутньою дійсністю. Так, наприклад, життєві ритми музики Л. ван Бетховена мов би загрожували старому, уже віджилому. Такий імпульсивний початок був бурхливим, стрімким, наче вибух чи виверження вулкана. Композитору на той момент імпонував свідомий вибір первозданної міцності вірша та голосу поета, радісної вагомості та видимості образів. Об'єднуючи саме кілька видів мистецтва (умовно) у школярів може виникнути більш яскравіше уявлення про той час, а також вплив його на подальший культурний розвиток. У зазначеному сенсі відбувається процес активного пошуку учнями нових форм втілення, нових фарб, мелодій, образів, героїв тощо.

Доведено, діти підліткового віку більш чутливі до цілісного сприйняття мистецтва, а тому саме синтез музики, живопису та літератури збагачує їхнє музичне сприйняття, розвиває емоції. Зокрема, сучасні науковці підкреслюють, що ми маємо вчити дітей «бачити музику» і «чути живопис» [3]. Тому найбільш плідним й виступає синтез музики, живопису та літератури. І тут слід наголосити га тому, що сучасним школярам потрібне вивчення різних видів мистецтва, тому що мистецтво вчить любити життя через романтизм. Саме у серці будь-якої людини знаходиться таємниче джерело романтизму, високе почуття любові як прояв чи дія цього романтизму [5]. Ввести у чарівний і змістовно багатий світ ілюзорної, вишуканої краси, чуттєвого романтизму, педагог спроможний через образні приклади творів епохи відродження й імпресіонізму, з яким підлітки грунтовно ще мало знайомі. Сам термін «імпресіонізм» (враження) означає музичний напрям, аналогічний імпресіонізму у живописі та є паралельним символізму у літературі. Він зародився у Франції в останню чверть XIX століття, насамперед, у творчості Еріка Саті, Клода Дебюссі та Моріса Равеля. У той самий час, тонкі нюанси, гра світла і барвистих тіней яскраво продемонстровано у живописі Клода Моне (картини «Враження», «Схід сонця» (1872 р.)) та інших живописців-імпресіоністів.

Додамо, що якщо йдеться про поетичний ряд і його роль у синтезі мистецтв в освітньому просторі, то тут дуже проникливими і вишуканими, на наш погляд, є вірші С. Малларме (до прикладу вірш «Явище»). «Я не очікував нічого подібного! - Вигукнув С. Малларме після прослуховування Прелюдії

(К. Дебюссі). Ця музика продовжує емоції моєї поеми і при тому в декораціях, набагато більш пристрасних, ніж її колорит! Можливо, К. Дебюссі осяяла благодать вловити деякі ультразвуки, «включити струм» впливу на психіку їхніх слухачів» [6]. Як підкреслюють мистецтвознавці, у своїй стихії – символізмі – К. Дебюссі увібрав своєрідні бодлерівські хвилі. До прикладу, - це чудові його «Естампи» – «Пагоди», «Вечір у Гренаді», «Сади під дощем» та цикл «Образи».

Всю цю розкіш фарб і звуків сучасні педагоги можуть вдало продемонструвати та озвучити на уроках музичного мистецтва або на додаткових заняттях, що дозволить значно розширити кругозір в учнів-підлітків, поглибить їхній інтерес до музики, живопису та літератури. Ідеться про введення на уроках, позакласних і позашкільних заняттях мультимедійних презентацій, концертів-прослуховувань, екскурсій із відвідуванням театрів та музеїв тощо.

Своєрідність вищезазначених методів і організаційних форм в інноваційному освітньому просторі полягає саме в тому, що саме вони й дозволяють створити в ньому додаткову змістову цінність із елементами новизни. «Що ж є благо? Знання. Що є зло? Незнання. Хто розумний і вправний, той, зважаючи на обставини, одне відкидає, інше вибере. Однак він не боїться того, що відкидає, і не захоплюється тим, що вибирає, якщо душа його висока і непереможна» [6].

Слід зауважити, що у сучасний контекст змісту художньо-естетичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти закономірно введено вивчення пласту світової культури, що віддзеркалює загальнолюдські цінності. Серед них, ідеться про пошук відповідей на одвічне питання про перемогу добра чи зла. Відомо, що у західній культурі таким прикладом виступає звернення до цієї теми двох геніїв: Й. Гете драма «Фауст» та Ш. Гуно опера «Фауст». Сенека говорив, що «шляхетними робить нас душа, яка з будь-якого стану може піднятися над фортуною ... якщо будеш визначати благо і зло за міркою натовпу. Дивитися потрібно не на початок, а на кінець шляху» [8].

Саме такі цивілізовані погляди є актуальними для підростаючого покоління з його максималізмом та критичним ставленням. Через образ Демона, що надихнув багатьох творців XX століття на створення прекрасних творів, удається за можливе продемонструвати учнівській молоді символ свободи і стан пробудження високих почуттів. Бо боротьба добра і зла всередині такого героя й складає рушійну пружину для сюжетів багатьох творів мистецтва. Заперечуючи силу добра Бога з наголосом на створений ним жорстокий світ, «де лише злочини та страти», Демон має помсту не лише на адресу Бога, але й усьому світу через зло. Він зневажає земне життя за неповне щастя, яке дається людям, і самих людей, приречених на жалюгідне та нікчемне життя.

Пріоритетне освітнє завдання у сучасній моделі діяльності педагога-музиканта полягає в тому, щоб пробудити в душі кожного школяра відгук на красу в мистецтві, відчути кожен звук музики, побачити гру фарб на полотні художника та співпереживати літературним героям. У цьому сенсі слід спрямовувати соціально-педагогічний процес на пробудження в учнів їхніх найкращих якостей і здібностей (доброти, чуйності, патріотизму, шляхетності), щоб і надалі вони виросли культурними та гідними людьми на благо своєї великої Батьківщини. Зокрема, змістовно-цінний пласт у зазначеному контексті має літературний твір М. Гоголя «Тарас Бульба», образи якого втілено у героїчній опері М. Лисенка «Тарас Бульба», а також у кіномистецтві [10].

З метою визначення критеріїв щодо музично-естетичної культури підлітків, насамперед, слід враховувати, як вікові особливості школярів підліткового віку, так і їхні вихідні (стартові) можливості щодо комплексного сприйняття образів мистецтва. Діти у підлітковому та юнацькому віці значно частіше почуваються самотніми та незрозумілими, ніж люди старшого віку. Саме ці почуття породжують у підлітків невгамовну спрагу спілкування та появу різних угруповань з однолітками. Адже в їхньому суспільстві вони знаходять або сподіваються знайти те, чого найчастіше не знаходять у спілкуванні з дорослими: спонтанність, емоційне тепло, порятунок від нудьги та визнання власної значущості.

Стандартна ознака підліткових груп – надзвичайно висока конформність, тобто зміна думки чи поведінки під впливом реального чи уявного тиску з боку іншої людини чи групи людей. Відстоюючи свою незалежність від старших, підлітки часто абсолютно некритично ставляться до думок власної групи та її лідерів. Пристрасне прагнення бути «як усі» («все» – це виключно «свої») поширюється на зовнішній вигляд, стиль поведінки, і навіть на естетичні, зокрема і музичні, смаки, уподобання.

Дослідження міжособистісних відносин підлітків у колективі дає можливість вчителю музики розставити правильні акценти у питанні формування музично-естетичної культури школяра у всій складній системі зв'язків підростаючої особистості із зовнішнім світом. При цьому слід ураховувати, що сучасна ситуація у суспільстві ускладнює процес формування молоді. Істотний поділ різних музичних напрямів, вкрай чіткий поділ музики на «легку, естрадну» і класичну – «справжню» представляє певні труднощі для реалізації роботи з формування музично-естетичних уподобань школярів у закладах загальної середньої освіти [11].

Отже, до основних критеріїв щодо формування музично-естетичної культури підлітків рекомендуємо віднести:

1) загальну поінформованість про світ музичного мистецтва;

2) наявність любові та інтересу до музичного мистецтва.

Загальна поінформованість про світ музичного мистецтва вимірюється за допомогою широкого спектру діагностичного інструментарію, серед якого слід звернути увагу на наступні три методики.

Перша методика – це методика «Знайомство з музикою», що передбачає проведення діагностичного експерименту під час проведення уроку. Зокрема, учням пропонується наступне завдання: скласти «Афішу концерту класичної музики» із програмних творів світових та українських композиторів та пояснити свій вибір того чи іншого твору. Під час перегляду низки «Афіш» найвищу оцінку отримують саме ті учні, які включили музичні твори різних композиторів, стилів, форм і жанрів.

Наступна, друга методика «Друзі та музика» також пов'язана з виявленням в учнів музичних уподобань, тобто улюбленої музики. Підлітків залучають до складання програми музичного концерту для своїх однокласників. Зокрема, кожному учаснику експерименту слід поставити проблемне запитання: «Які музичні альбоми ти б подарував своєму товаришу на день народження?». Це слід зробити для репрезентативності самого розвідувального дослідження. Обробка результатів є подібною тій, що передбачена у попередній методиці.

Третю методику «Музичний калейдоскоп» доцільно провести безпосередньо на уроці під час реалізації підсумкового його етапу «узагальнення та закріплення отриманих знань». Учнів слід залучити до виконання низки творчих випробувань. За кожну правильну відповідь підліток має отримати стимул (наприклад, фішку). Учень, який набрав найбільшу кількість фішок, буде вважатися переможцем. Наприклад, на уроці музичного мистецтва вчитель вводить наступний комплекс наших авторських креативних завдань.

Перше завдання – участь у «Вікторині». Учитель включає фрагмент музичного твору (Є. Станкович. Фолькопера «Цвіт папороті» (фрагменти)). Якщо учасник називає твір вірно, він отримує одну фішку. Якщо у відповіді прозвучить ім'я композитора, то дві фішки. За умови повної відповіді (з назвою твору) – три фішки.

Друге завдання – участь в інтерактивній грі «Музичний калейдоскоп». На інтерактивній дошці учням слід прочитати 14 запитань. За кожну правильну відповідь вони мають отримати одну фішку. Серед широкого різноманіття запитань, можуть бути, наприклад, наступні: «Назва цього нелітаючого птаха з Австралії складається з двох нот. Що це за птах? (Додо)»; «Назвіть найвідоміший твір А. Вівальді, присвячений весні («Пори року»)»; «Цей музичний інструмент дуже нагадує величезне крило метелика. Що то за інструмент? (Арфа)»; «Як називається музичний твір, складений із популярних мотивів інших творів? (Попурі)»; «Якій тварині присвячено одну з пісень Бетховена? «Сурок»»; «Як звали італійського композитора та скрипаля

Вівальді? (Антоніо)»; «Чим маше диригент симфонічного оркестру, керуючи грою? (Паличкою)»; «Зі скількох лінійок, як правило, складається нотний стан? (П'ять)»; «Скільки виконавців у струнному квартеті? (Чотири)»; «Назва якої геометричної фігури збігається із назвою музичного інструменту? (Трикутник)»; «На що ставлять ноти музиканти? (Пюпітр)»; «Скільки музикантів у квінтеті? (П'ять)»; «Як називається довгий музичний твір, який виконує весь склад оркестру? (Симфонія)»; «Яку назву має вокальний цикл Л. Ревуцького, що пов'язаний із природою? (Сонечко)».

У процесі проведення такого експерименту слід вести включене спостереження за всіма учасниками, фіксувати кількість вірних відповідей і співвідносити їх із кількістю отриманих кожним учнем фішок. Наприкінці необхідно зробити певні висновки щодо рівнів розвитку музично-естетичної культури школярів підліткового віку. Розглядаючи особливості музично-естетичної культури учнів-підлітків, експерти переважно вбачають під цим вихідні дані про соціально-художній досвід особистості, що формується спочатку лише під прямим впливом музики та на наступному етапі зумовлює подальше задоволення високих внутрішніх потреб [5].

Звідси постає очевидним, що класична музика може стати зрозумілою для дитячої свідомості. Істотну допомогу у цьому контексті слід надати засобам образотворчого мистецтва, зокрема чудовим мальовничим полотнам, своєрідному світу наочно-образного змісту, що корелюється із наочно-образним мисленням учнів. У такий спосіб класична музична спадщина постане доступною для природного його освоєння (сприйняття, вивчення, виконання). Лише за таких педагогічних умов світ різноманітної класичної музики й має стати улюбленим, цікавим, цікавим. Процес усвідомленого та цілісного освоєння всіх засобів класичного мистецтва грунтується і на найкращих зразках народної музики, або сучасних напрямах музичної творчості [3].

Уведення різноманітних інноваційних педагогічних технологій в освітній процес на основі принципу синтезу мистецтв (музика, живопис, танець, театр, кіномистецтво) дозволяє успішно реалізувати наступні компоненти моделі духовно-творчого розвитку учнів у закладах загальної середньої освіти:

- діагностичний (вимірювання рівнів духовно-творчого розвитку учнів (вербальне та образотворче тестування, трансцендентальні виміри тощо);

- констатувальний (визначення початкових знань про гармонійне використання детермінант: раціоналізм – ірраціоналізм, розум – почуття, мислення – спонтанність, чітка побудова – імпровізація, логіка – інтуїція, тобто свідомості та несвідомого);

- технологічний (актуалізація, візуалізація музичного образу через суміжні образи мистецтва; стимулювання аперцептивності особистості (через

глибинне вивчення музичного образу та його асоціативного ряду); інтеграція процесів інтеріоризації й інтроспекції (активізація самостійних дій учнів, розширення їхнього особистісного досвіду, супровід школярів на етапі переходу їхніх почуттів із внутрішнього плану свідомості до найвищого ступеня усвідомлення); уведення адаптаційно-спрямовуючого дидактичного комплексу, що інтегрує контактно-активізуючі, мотиваційно-утворювальні, модуляційно-креативні складові); комплексне застосування репертуару на уроках, у позакласній та позашкільній роботі (класики, фольклору, «легкого» жанру на засадах взаємодії із живописом, хореографією, театром, кіно) [12].

Висновки. У цілому ж проблема розвитку музично-естетичної культури учнів в школі, будучи досить новою у структурі психолого-педагогічного знання, стимулює певні напрями для переосмислення багато чого з того, що накопичено в галузі музичної психології та психології підліткового віку, бо представляє новий підхід до проблеми розвитку дитини. Таким чином, проблема розвитку музично-естетичної культури сучасних учнів у школі, як досить нова у структурі психолого-педагогічного знання, виступає фундаментальним стимулом для переосмислення певних напрямів освітньої діяльності, що базується на вихідних положеннях музичної психології та психології підліткового віку. У такому сенсі процес обґрунтування методологічних засад педагогіки музично-творчого розвитку школярів підліткового віку закономірно пов'язаний з сучасними підходами до модернізації технологічного забезпечення художньо-освітнього процесу, знаходження та логіне поширення мистецтвознавчого тезаурусу, що, у свою чергу, забезпечує єдність рук, розуму та емоційно-чуттєвої природи учнів.

Література:

1. Біла О.О., Табакар Л. І. До питання про визначення показників творчої діяльності молодших школярів у художньо-естетичних проєктах: Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 04-05 березня 2021 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. – Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2021. С.110-113.

2. Біла О.О., Панченко І. В., Мітєва Т. Є. Креативність педагога як детермінанта успішної реалізації освітньої стратегії інтеграції засобів літературного, образотворчого та музичного мистецтва: Професійна підготовка фахівців мистецько-педагогічного профілю: теорія і практика : кол. монографія / за ред. О.О.Біла.; відп. ред. О.А.Бухнієва, Ізмаїл : ІДГУ. 2022. С. 27-44.

3. Бухнієва О.А. Парадигми сучасної організації музично-виховної роботи в закладах освіти. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Педагогічні науки №58 (2022) С.18-25. http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/561

4. Данько Н.П. Інтеграція видів навчальної діяльності на уроках музики в початкових класах. Актуальні питання мистецької освіти та виховання. 2013. №1, с. 175-184.

5. Зарицька В.В. Саморегуляція емоцій в структурі емоційного інтелекту. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.* Серія «Психологія». 2010. № 6. С.33 – 37.

6. Малларме С. Повні тексти творів. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/author.php?id=150

7. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : монографія. Київ : Промінь. 2006.

8. Лист 31 – Сенека – «Моральні листи до Луцилія». URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=9115

9. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти. Чернівці : Зелена Буковина. 2007.

10. Сироткіна Ж.Є. Взаємодія різних видів мистецтва як фактор формування професійних умінь майбутніх учителів початкових класів / Ж.Є. Сироткіна // Педагогічні науки : зб. наук. праць. Вип. 34. Херсон : Видавництво ХДУ, 2003. 324 с.

11. Цілинко І.О. Теоретичний аналіз емоційної саморегуляції особистості / Херсонський державний університет / «Молодий вчений». № 8 (23). Ч.1. 2-15. С. 161 – 164.

12. Шевчишина О. Позитивне мислення та емоційна саморегуляція у професійній діяльності педагога / Психологічні науки / Національна академія державної прикордонної служби України / №1(74), 2015. 10 с.

References:

1. Bila, O.O., Tabakar, L. I. (2021). Do pytannia pro vyznachennia pokaznykiv tvorchoi diialnosti molodshykh shkoliariv u khudozhno-estetychnykh proiektakh [On the issue of determining indicators of creative activity of younger schoolchildren in artistic and aesthetic projects]: Innovatsii v pochatkovii osviti: problemy, perspektyvy, vidpovidi na vyklyky sohodennia: materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Poltava, 04-05 bereznia 2021 r.) / Poltav. nats. ped. un-t imeni V.H. Korolenka. – Poltava : PNPU imeni V.H. Korolenka [in Ukrainian].

2. Bila, O.O., Panchenko, I. V., Mitieva, T. Ye. (2022). Kreatyvnist pedahoha yak determinanta uspishnoi realizatsii osvitnoi stratehii intehratsii zasobiv literaturnoho, obrazotvorchoho ta muzychnoho mystetstva [Teacher creativity as a determinant of successful implementation of the educational strategy of integrating literary, visual and musical arts]: Profesiina pidhotovka fakhivtsiv mystetsko-pedahohichnoho profiliu: teoriia i praktyka : kol. monohrafiia / za red. O.O.Bila.; vidp. red. O.A.Bukhniieva, Izmail : IDHU. [in Ukrainian].

3. Bukhniieva, O.A. (2022). Paradyhmy suchasnoi orhanizatsii muzychno-vykhovnoi roboty v zakladakh osvity [Paradigms of modern organization of musical and educational work in educational institutions]. Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky №58 [in Ukrainian].
http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/561

4. Danko, N.P. (2013). Intehratsiia vydiv navchalnoi diialnosti na urokakh muzyky v pochatkovykh klasakh [Integration of learning activities in music lessons in primary grades]. Aktualni pytannia mystetskoi osvity ta vykhovannia. №1, [in Ukrainian].

5. Zarytska, V.V. (2010). Samorehuliatsiia emotsii v strukturi emotsiinoho intelektu [Self-regulation of emotions in the structure of emotional intelligence]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Seriia «Psykholohiia». № 6. [in Ukrainian].

6. Mallarme, S. Povni teksty tvoriv [Full texts of works]. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/author.php?id=150 [in Ukrainian].

7. Masol, L.M. (2006). Zahalna mystetska osvita: teoriia i praktyka [General art education: theory and practice] : monohrafiia. Kyiv : Promin [in Ukrainian].

8. Lyst 31 – Seneka – «Moralni lysty do Lutsyliia» [Moral Letters to Lucilius]. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=9115 [in Ukrainian].

9. Otych, O.M. (2007). Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia: teoretychnyi i metodychnyi aspekty. Chernivtsi [Art in the system of developing the creative individuality of a future teacher of vocational training: theoretical and methodological aspects] : Zelena Bukovyna [in Ukrainian].

10. Syrotkina, Zh.Ie. (2003). Vzaiemodiia riznykh vydiv mystetstva yak faktor formuvannia profesiinykh umin maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [The interaction of different types of art as a factor in the formation of professional skills of future primary school teachers] / Zh.Ie. Syrotkina // Pedahohichni nauky : zb. nauk. prats. Vyp. 34. Kherson : Vydavnytstvo KhDU [in Ukrainian].

11. Tsilynko, I.O. Teoretychnyi analiz emotsiinoi samorehuliatsii osobystosti [Theoretical analysis of emotional self-regulation of the individual] / Khersonskyi derzhavnyi universytet / «Molodyi vchenyi». № 8 (23). Ch.1. 2-15. [in Ukrainian].

12. Shevchyshyna, O. (2015) Pozytyvne myslennia ta emotsiina samorehuliatsiia u profesiinii diialnosti pedahoha [Positive thinking and emotional self-regulation in the professional activities of a teacher] / Psykholohichni nauky / Natsionalna akademiia derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy / №1(74) [in Ukrainian].

УДК 378.147:004

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-117-128

Вискушенко Світлана Андріївна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології та перекладу, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0003-1557-1984

Вискушенко Дмитро Андрійович кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри екології, Поліський національний університет, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-1233-7650

Никитюк Юрій Андрійович доктор економічних наук, професор кафедри екології, Поліський національний університет, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0001-9142-7699

Андрійчук Тамара Вячеславівна кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри екології та географії, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0001-5402-9528

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. З розвитком цифрових технологій і зростанням потреби у більш гнучкому підході до навчання у складних умовах (пандемії, стихійні лиха, війни тощо) інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) стали незамінним інструментом забезпечення безперервного освітнього процесу. Статтю присвячено дослідженню ІКТ дистанційного навчання як альтернативного інструменту надання освітніх послуг за таких обставин. Увагу зосереджено на узагальненні та систематизації деяких існуючих сучасних засобів ІКТ дистанційного навчання, а також розглянуто їхні функції, специфіку та основні потреби, які вони задовольняють. Метою роботи є уточнити визначення понять «дистанційне навчання», «інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання» і з'ясувати загальні особливості розвитку технологій дистанційного навчання в освітньому середовищі українських закладів вищої освіти. Було описано базові аспекти певних найбільш застосовуваних в Україні технологічних платформ, ресурсів і інструментів для взаємодії між студентами та викладачами під час дистанційної форми навчання. Зокрема, висвітлено їхні загальні особливості,

виявлено відмінні характеристики, виділено найвагоміші переваги та недоліки. Результати дослідження засвідчують, що інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання необхідно впроваджувати в освітній процес у комплексі, поєднуючи їх між собою, що дозволить перекрити вади однієї платформи чи системи перевагами іншої. Висновки розвідки підкреслюють необхідність подальшого розвитку цифрової інфраструктури закладів вищої освіти, подальшого вдосконалення нормативно-правової бази для регулювання дистанційного навчання, а також підвищення рівня підготовки науково-педагогічних працівників. Робота може бути корисною для освітніх управлінців, викладачів та вчителів, зацікавлених у впровадженні ІКТ як основи для забезпечення безперервного та якісного навчального процесу.

Ключові слова: дистанційне навчання, інформаційно-комунікаційні технології, заклади вищої освіти, Google Диск, Google Форми, Moodle LMS, Zoom.

Vyskushenko Svitlana Andriivna Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor, Department of English Philology and Translation, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0003-1557-1984

Vyskushenko Dmytro Andriiovych Candidate of Sciences in Biology, Associate Professor, Department of Ecology, Polissia National University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0002-1233-7650

Nykytiuk Yurii Andriiovych Doctor of Sciences in Economics, Professor at the Department of Ecology, Department of Ecology, Polissia National University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0001-9142-7699

Andriichuk Tamara Viacheslavivna Candidate of Sciences in Biology, Associate Professor, Department of Ecology and Geography, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0001-5402-9528

THE IMPLEMENTATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES BY UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING

Abstract. With the development of digital technologies as well as the growing need for a more flexible approach to education in challenging situations (pandemic diseases, natural disasters, wars, etc.), information and communication technologies (ICT) have become essential tools in ensuring a continuous educational process. The

paper is dedicated to the study of ICT for distance learning as an alternative means to deliver educational services under such circumstances. The focus is on summarizing and systematizing existing modern ICT tools for distance learning, examining their functions as well as specific features, and identifying the main needs they meet. The aim of the study is to clarify fundamental terms, namely “distance learning” and “information and communication technologies for distance learning”. The special attention is drawn to the general features of some distance learning technologies within the educational environment of Ukrainian higher education institutions. Basic aspects of the most commonly used technological platforms, resources, and tools for interaction between students and academics during distance learning in Ukraine are described. In particular, their general peculiarities are highlighted, distinguishing characteristics are identified, and the most significant advantages and disadvantages are outlined. The results indicate that ICT for distance learning should be implemented comprehensively, combining various tools to cover the shortcomings of one platform or system with the benefits of another. The findings emphasize the need for further development of the digital infrastructure within higher education institutions, the establishment of the legal and regulatory framework for distance learning, and the enhancement of staff training. This study may be useful for educational administrators, academics, and teachers interested in implementing ICT as a foundation for ensuring a continuous and high-quality educational process.

Keywords: distance learning; information and communication technologies, higher education institutions, Google Disc, Google Forms, Moodle LMS, Zoom.

Постановка проблеми. Дослідження використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для ефективної організації дистанційного навчання та опис тенденцій у цьому напрямі є вкрай актуальними. Вони сприяють покращенню навчального процесу в закладах вищої освіти України, подоланню викликів адаптації у складних обставинах, а також розвитку цифрової компетенції викладачів загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій для здійснення дистанційної освітньої діяльності розглядалися з різних точок зору як у вітчизняних (Думанський Н. О., Живцовою Л. І. , Ярошенко Т. О., Вискушенко С. А., Вискушенко Д. А. та ін.) [1; 2; 3; 4], так і зарубіжних роботах (Cheema J. S., Garlinska M., Osial M., Proniewska K., Pregowska A. тощо) [5; 6; 7].

Питання розгляду наявних відкритих систем для дистанційних навчальних курсів, їх характеристик і функціоналу детально розглядав Н. О. Думанський, який наголошує, що базовою відмінністю між навчальним курсом у відкритій системі дистанційного навчання (LMS) та електронним підручником є те, що

учень не просто самостійно засвоює матеріал, а взаємодіє як з учителем, так і з іншими учнями [1, с. 94-103]. Порівняний аналіз, плюси та мінуси застосування інструментарію сервісів та платформ дистанційного навчання Zoom, Moodle, Google Meet, Google Classroom, EDMODO закладами вищої освіти було розкрито у роботі Живцової Л. І. [2, с. 29-36]. Дослідниця Ярошенко Т. О. проаналізувала етапи впровадження дистанційного навчання загалом, а також його переваги та недоліки. Авторкою підкреслюється важливість впровадження концепції навчання протягом життя [3, с. 8-21]. С. А. Вискушенко, Д. А. Вискушенко та співавтори приділили значну увагу висвітленню проблемі інтеграції ІКТ для налагодження дистанційного навчання закладами вищої освіти в часи кризових ситуацій різної природи, зокрема під час карантину, спричиненому пандемією COVID-19, та воєнного стану [4, с. 105-115]. Joginder Singh Cheema у своїй роботі сконцентрував увагу на ролі ІКТ під час дистанційного навчання. Цим науковцем було проаналізовано переваги та виклики використання зазначених технологій [5, с. 957-959]. Magdalena Garlinska, Magdalena Osial, Klaudia Proniewska, Agnieszka Pregowska представили стислий огляд сучасних технологій, які застосовувалися для надання освітніх послуг під час дистанційного навчання в період пандемії (COVID-19). Основна увага була приділена їхньому впливу на ефективність навчального процесу та психологічним наслідкам на користувачів. З'ясувалося, що як студенти, так і викладачі були задоволені дистанційним навчанням, тоді як батьки школярів часто висловлювали своє невдоволення [6].

Мета нашого дослідження – проаналізувати різні аспекти впровадження інформаційно-комунікаційних технологій для покращення дистанційного навчання в Україні, зокрема підходи до гнучкої організації навчального процесу та ефективності використання таких інструментів закладами вищої освіти як Moodle, Zoom та Google Диск, у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Перші кроки на шляху до розвитку комп'ютерних навчальних продуктів були пов’язані з періодом еволюції автономних комп’ютерів, оскільки до 70-х років минулого сторіччя вся навчальна діяльність проходила виключно в системах мейнфреймів з доступом користувачів через термінали, підключені до центрального мейнфрейма. Наприкінці 1970-х років нові інформаційні технології й технічні засоби (персональний мікрокомп’ютер, комп’ютерні системи, системи зв’язку, системи мультимедіа тощо) дали змогу значно полегшити навчальний процес.

З поширенням інтернету, основним завданням якого було відкрити доступ до раніше закритих джерел інформації, розширити можливості як внутрішніх, так і зовнішніх контактів й взаємодій для зростаючої кількісті користувачів, відбувся технологічний ривок вперед, що, в свою чергу, дало подальший поштовх розвитку цифрових технологій, які застосовуються в

освітньому процесі вищих навчальних закладів. Поступово, з плином часу інструменти, які раніше вважалися передовими, стають звичним явищем, а нові перебувають на стадії розробки та згодом широко впроваджуються у навчання [7, с. 1-5].

Якщо враховувати потреби сторін освітнього процесу та доступні інформаційно-комунікаційні технології, дуже важливо мати стратегічну дорожню карту та знати правильний шлях руху до цілі, зокрема з'ясувати специфіку реалізації дистанційної моделі навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Тому, перш за все, необхідно детально розглянути два фундаментальних поняття: «дистанційне навчання» та «інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання». Дистанційне навчання зазвичай визначають як індивідуалізований процес, під час якого людина здобуває знання, навички, вміння та розвиває пізнавальну діяльність. Цей процес переважно відбувається через опосередковану взаємодію між віддаленими учасниками навчального процесу в спеціалізованому середовищі, що базується на сьогочасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологіях. Мета навчання в межах дистанційного формату полягає у наданні освітніх послуг за рахунок впровадження актуальних інформаційно-комунікаційних технологій у процес навчання на різних освітніх або кваліфікаційних рівнях, згідно з державними стандартами освіти. Це охоплює програми підготовки населення до вступу у навчальні установи, навчання громадян інших держав та підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних співробітників. Основним завданням навчання у дистанційному форматі є гарантувати умови, які сприяють громадянам реалізувати їхнє конституційне право на освіту та професійну підготовку, підвищення кваліфікації попри стать, расу, національність, соціальний та майновий стан, тип занять, світогляд, політичні та релігійні переконання, стан здоров'я та місця проживання згідно з їх здібностями. Дистанційне навчання може впроваджуватися за допомогою наступних методів:

1) використання дистанційної моделі навчання як взятої окремо форми навчального процесу;

2) застосування інструментів інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації дистанційного навчання з метою здійснення освітньої діяльності в межах різноманітних форматів. Базові типи навчальних занять у дистанційному форматі включають лекційні, практичні, семінарські заняття, лабораторні роботи, консультації тощо, які проводяться зі здобувачами освіти дистанційно у синхронному або асинхронному режимах згідно з навчальним планом. Надання навчальних матеріалів та спілкування між сторонами навчання у дистанційному форматі в ході занять, що реалізуються віддалено, відбувається за допомогою відео-, аудіо-, графічного та текстового інформу-

вання синхронним чи асинхронним шляхом. Більше того, в установах вищої та професійної освіти інформаційно-комунікаційні технології для здійснення дистанційної освітньої діяльності можуть застосовуватись для методичної та дидактичної реалізації самостійної роботи, поточного та підсумкового контролю й в межах проведення навчальних занять. Інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання розглядаються як технології утворення, примноження, збереження, користування інтернет-ресурсами (ресурс, інформація в якому представлена у формі електронних даних), призначених для освітніх компонент (програм), таким же чином для налагодження та провадження процесу навчання, послуговуючись спеціальними програмами й інструментами інформаційно-комунікаційного спілкування, включаючи всесвітню систему сполучених комп'ютерних мереж (Інтернет) [8; 9; 10; 11].

Таким чином, інформаційно-комунікаційні технології для здійснення дистанційної освітньої діяльності як інструмент надання освітніх послуг використовуються для обробки, збереження, підтримки, покращення та оптимізації передачі інформації, що у свою чергу, призводить до удосконалення навчального процесу та методів навчання. За такої умови з'являється можливість проведення живої комунікації між учасниками навчального процесу в реальному часі, що дозволяє викладачу невідкладно реагувати на запитання здобувачів, коментувати та пояснювати певні аспекти, які постійно виникають під час взаємодії викладача та здобувача вищої освіти. У цьому контексті інформаційно-комунікаційні технології можуть стати ґрунтовною підтримкою для фахівців у галузі освіти під час кризових ситуацій.

Отже, розглянемо більш детально деякі з базових інструментів інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації дистанційної освітньої діяльності.

Останнім часом хмарні технології отримали динамічний розвиток і застосування, що надало можливість консолідувати викладачів та студентів на єдиній платформі, забезпечити двосторонній зв’язок, щоб здобувач вищої освіти міг вести безпосередній діалог й взаємодіяти з викладачем. На наш погляд, одним із найзручніших хмарних сервісів на сьогодні є Google Диск. По перше, безкоштовна його версія дає змогу користуватися 15 Гб простору для збереження даних. Більше того, якщо для здійснення освітньої діяльності зазначеного вище об’єму для зберігання даних недостатньо, то для українських користувачів є можливість перейти на платний тариф всього лише за 45 гривень на місяць та працювати із 100 Гб інформації. Виходячи з нашого досвіду, під час виникнення кризових ситуацій цього цілком достатньо для забезпечення викладання в дистанційному форматі освітніх компонент будь-яким педагогічним або науково-педагогічним працівником. Так, наприклад, за допомогою Google Форми можна здійснювати поточний і частково підсум-

ковий контроль, розміщуючи різні типи тестових завдань (з варіантами відповіді, тобто тести з однією вірною відповіддю з поміж множинного вибору; з короткими відповідями або з довгими відповідями, тобто тести з власноруч вписаними відповідями; прапорці, тобто тести з декількома коректними відповідями; спадний список, тобто тести з вибором однієї коректної відповіді з варіантів, що відображаються списком, який випадає; сітка прапорців, тобто тести для встановлення відповідності у вигляді таблиці з вибором однієї вірної відповіді в кожному рядку), надаючи здобувачам освіти доступ до них у наперед визначений час. Така варіативність тестових завдань дозволяє викладачу обирати рівень складності як для певної групи, так і для конкретного здобувача вищої освіти. Також важливим елементом при цьому є можливість запровадити заздалегідь обумовлені часові рамки для виконання наданих тестових завдань, оскільки у Google Формах є опція, яка дозволяє закрити доступ до тестів у будь-який момент і з будь-якого авторизованого у Google пристрою. Використання таких тестів під час занять надає можливість викладачу швидко отримувати об'єктивну інформацію щодо рівня засвоєння конкретного матеріалу всіма здобувачами вищої освіти та вчасно в разі потреби реагувати, тобто певним чином здійснювати корекцію освітньої діяльності. До того ж у хмарі на Google Диску можна розміщувати різноманітні авторські навчальні матеріали (власні відео лекції, аудіо матеріали, інструкції до лабораторних, семінарських та практичних занять, допоміжні матеріали для самостійної та індивідуальної робіт, презентації, додаткові завдання тощо) та надавати доступ до них лише тим особам, які вивчають відповідну освітню компоненту. Останнє вважається досить важливим як з міркувань безпеки, так і захисту власного авторського права. Слід звернути увагу, що фахівцями у сфері кібербезпеки рекомендовано надавати здобувачам освіти лише права читача для уникнення різноманітних непорозумінь та ненавмисного редагування наявних навчальних матеріалів.

Крім того, як вже зазначалося раніше, рушійною силою та одним з тригерів, що сприяв інтенсивному впровадженню різноманітних інструментів дистанційного навчання на регулярній основі в Україні та світі, стала всесвітня пандемія COVID-19. Інформаційно-комунікаційні технології сприяли виходу з кризової ситуації та допомогли зберегти неперервність навчального процесу. При цьому відбувся певний зсув на користь посиленого застосування інформаційно-комунікаційних технологій для організації дистанційного навчання на кшталт відкритої системи управління навчанням Moodle; комунікаційних платформ Zoom, Skype; месенджерів Viber, Telegram тощо.

Так, наприклад, з появою системи Moodle LMS, певна кількість закладів вищої освіти почали впроваджувати цю платформу як елемент освітнього процесу ще навіть до коронавірусної пандемії. Найвагомішими перевагами

Moodle LMS є, перш за все, те, що професорсько-викладацький склад вищого навчального закладу має можливість розмістити у відповідну систему тексти лекцій; розроблені матеріали до практичних, лабораторних, семінарських занять з завданнями до них; завдання для самоконтролю; додаткові матеріали тощо. Здобувачі вищої освіти, у свою чергу, мають доступ до завдань та необхідних для навчання файлів, обміну повідомленнями, оцінювання, календаря подій, а також передбачалась можливість перевірки робіт на плагіат (Unicheck) до 2024 року. Більше того, ця платформа вважається потужним засобом електронного тестування, забезпечуючи широким діапазоном можливостей. Здебільшого виявилося, що тестування є ефективним, якщо розробити високоякісні тестові завдання та коректно підбирати варіанти відповідей. Відповідальність за якість завдань покладається на розробників курсу. Не зважаючи на те, що за умови використання системи Moodle LMS відбувається спілкування між викладачем й студентом, але це так би мовити «непряма» взаємодія. Тому до базового недоліку цієї платформи можна віднести те, що існує можливість здійснення необ'єктивного оцінювання знань здобувача науково-педагогічним працівником, оскільки неможливо однозначно ідентифікувати здобувача, немає абсолютної впевненості, що особа, яка виконала завдання чи пройшла тест саме та, яка зазначена у журналі оцінок. Також деяким здобувачам вищої освіти може бути легше відповідати усно, а не надавати відповіді у письмовій формі. Однак на разі існує можливість інтегрувати інструменти проведення відеоконференцій (наприклад Zoom) із системою Moodle.

Створення платформи Zoom стало одним з найбільш грандіозних американських проєктів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Спочатку проєкт було розроблено для підключення офісних працівників, які працюють віддалено, однак в умовах пандемії коронавірусу виникла нагальна потреба у використанні цієї платформи для дистанційного навчання. Гнучкість та доступність платформи Zoom – можливість безкоштовно підключати одночасно 100 учасників та відносно низька вартість, якщо потрібно приєднати до 1000 осіб – стимулювали колосальний ривок у популяризації програми під час дистанційного навчання в часи кризи.

Першим недоліком, з яким зіткнулися науково-педагогічні працівники на початковому етапі використання додатку Zoom – проблема безпеки та конфіденційності. До конференції міг самовільно приєднатися «непроханий гість» та перешкоджати проведенню заняття. На позначення таких дій навіть виник термін «зумбомбінг» («Zoombombing») [12]. Але цю ваду було досить швидко усунуто, систему будо вдосконалено й ускладнено за рахунок введення наскрізного шифрування, використання паролю й «кімнати очікування» для того щоб підключитися до конференції. Однак й досі існує

ймовірність потрапляння «непроханих гостей» на заняття, особливо у випадку лекції, вебінару чи практичного (семінарського) заняття тощо з великою кількістю здобувачів. У такому разі у викладача не завжди є час й можливість передивитися всіх майбутніх учасників відеоконференції, яких буде доєднано до заняття. Крім того, здобувачі часто застосовують вигадані, несправжні імена. Тому для того щоб уникнути неприпустимих ситуацій під час проведення конференції, викладачу необхідно на першому ж занятті чи навіть заздалегідь обумовити те, що всі учасники навчального процесу мають використовувати власні прізвище та ім'я або ж прізвище, ім'я та по батькові українською, певною іноземною мовою чи транскодований варіант. Ще однією незручністю саме у безкоштовній версії додатку відеозв'язку Zoom виявився ліміт тривалості групових розмов до сорока (40) хвилин. Проте у зв'язку зі спалахом коронавірусної хвороби та воєнним станом це обмеження в Україні тимчасово не застосовується. До наступної вади платформи Zoom можна віднести те, що для передачі високоякісного зображення у груповій відеоконференції необхідна вихідна швидкість 3.0 Мбіт/с, а для його отримання 2.5 Мбіт/с. При наявності гірших параметрів відеозображення може бути неякісним або взагалі майже відсутнім. Так, наприклад, мілкі деталі ілюстративного матеріалу чи текст, який було написано на віртуальній онлайн дошці іноді буває досить важко диференціювати. Більше того, у випадку, коли відбувається одночасне використання сервісів не одним, а декількома учасниками-користувачами з однієї точки, тоді вимагається розширення ширини смуги підключення до Інтернету. Крім того, здобувачі вищої освіти, перебуваючи у сільській місцевості, досить часто не мають доступу до якісного Інтернету і тому не можуть транслювати відео та презентації й інші подібні матеріали. А іноді навіть буває і таке, що студенти просто не можуть взагалі долучитися до конференції у зв'язку з тим, що Інтернет, до якого вони мають доступ, нестабільний, слабкий та навіть регулярно переривається. Тому, за даними нашого опитування (338 респондентів), здобівачі (28 з 338 респондентів) були змушені шукати місця на підвищенні (височина, горище власної будівлі тощо) для того щоб взяти участь у навчальному процесі. Отже, якщо підключення до мережі Інтернет не є швидкісним, тоді під час використання платформи Zoom можуть виникнути проблеми.

До числа базових потреб, які задовольняє платформа Zoom можна віднести наступні:

1) орієнтація на здобувача вищої освіти – реалізація в повному обсязі запиту на створення справжнього віртуального класу для організації дистанційного освітнього процесу. Платформа дозволяє створити навчальне середовище надзвичайно наближене до традиційних форм. Викладач, а також студенти відображаються на одному екрані одночасно, у такий спосіб за

допомогою додатку всі мають можливість бачити один одного (здійснюється візуальний контакт) та співпрацювати протягом усього практичного чи лабораторного заняття, семінару або ж лекції. Тобто відбувається живе спілкування, справжній зворотній, двосторонній зв'язок. Крім того, сервіс відеоконференцій Zoom забезпечує користувачів такими цінними інструментами для навчання як віртуальна онлайн-дошка, демонстрація екрану (відео, аудіо), передача файлів, кімната обговорення (обговорення в невеликих групах де можна навіть встановити часові обмеження), опитування здобувачів. За таких умов навчання, як і під час традиційного заняття, виховання й розвиток зливаються воєдино, стають нероздільними процесами на занятті, оскільки постійно в полі уваги викладача знаходяться всі здобувачі вищої освіти. Якщо немає візуального контакту, живого спілкування, двосторонньої взаємодії, тоді здобувачів вищої освіти може не зацікавити ні дисципліна, ні викладач, що його викладає, ні сам процес навчання;

2) доступність й мобільність – забезпечення швидкого, легкого й безперешкодного входу в додаток відеозв'язку Zoom. Оскільки не всі студенти мають доступ до стаціонарного персонального комп'ютера вдома чи у гуртожитку, надзвичайно важливим є те, що платформа Zoom сумісна з багатьма іншими пристроями, а саме: ноутбуком, нетбуком, планшетом й навіть досяжна на мобільних пристроях, що надає можливість підключатися будь-коли і будь-де, тобто зникає такий бар'єр як відстань;

3) безпечність – використання додатку без шкоди для своєї приватності за рахунок автоматичного шифрування даних та трафіку, а також додаткових налаштувань;

4) масштабованість – програма дозволяє об'єднувати велику кількість користувачів. Особливо це стосується лекційних занять, коли необхідно одночасно підключити до 100 учасників безкоштовно і більше у платній версії;

5) зручність й економія часу – можливість записувати та зберігати відео проведеного заняття. Тобто, якщо з якихось причин один або декілька здобувачів вищої освіти будуть відсутніми на лекції, практичному занятті, семінарі чи лабораторній роботі, тоді викладач, за бажанням, може скористатися такою опцією як запис відеоконференції, зберегти її та по завершенню заняття відправити студентам на опрацювання.

Проаналізувавши деякі з найбільш застосовуваних в Україні технологій для забезпечення дистанційного навчання, ми дійшли до висновку, що кожна з них має як вагомі переваги, так і певні недоліки під час практичного застосування. Тому ми рекомендуємо застосовувати інформаційно-комунікаційні технології для реалізації дистанційного навчання в комплексі, перекриваючи недоліки однієї платформи чи системи перевагами іншої. Так, можна комбінувати одночасно, наприклад, Zoom та інші інструментами дистан-

ційного навчання на кшталт Google Форми, Moodle LMS тощо, тим самим забезпечуючи ідентифікацію здобувача під час виконання тих чи інших завдань. Поєднання інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання дозволяє зберігати, обробляти, створювати та ділитися наявним навчальним матеріалом, а також здійснювати перевірку рівня його засвоєння, що сприятиме покращенню якості провадження освітньої діяльності.

Висновки. Дистанційне навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій може застосовуватися разом з традиційним очним навчанням. Однак, на наш погляд, потрібно неухильно контролювати якість навчального процесу на всіх його етапах. Наразі є широкий вибір інструментів інформаційно-комунікаційних технологій, тому для їх виваженої інтеграції в навчальний процес необхідно покращити систему підвищення інформаційної грамотності професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти і максимально уніфікувати та стандартизувати використання відповідних програм, ресурсів й систем.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні можливостей, ризиків і переваг застосування традиційних інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання у поєднанні з інноваційними інструментами, зокрема з інтернетом речей (IoT), віртуальною та доповненою реальністю (VR/AR), штучним інтелектом (AI).

Література:

1. Думанський Н. 2011. Відкриті системи дистанційного навчання. Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 2011. № 699. С. 94–103.

2. Живцова Л. І. Дистанційне навчання з використанням сучасних інформаційних технологій. Український журнал будівництва та архітектури, 2022. № 2 (008). С. 29-36.

3. Ярошенко Т. О. Дистанційне навчання в системі вищої освіти: сучасні тенденції. Engineering and Educational Technologies, 2019. 7 (4). С. 8-21.

4. Вискушенко С. А., Вискушенко Д. А., Мосієнко О. В., Зорницький А. В. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій для організації дистанційного навчання українськими закладами вищої освіти в часи кризових ситуацій. Суспільство та національні інтереси, 2024. С. 105-115. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/16251/16323

5. Cheema J. S. Distance Learning: Information and Communication Technologies. IJCRT, 2018. Volume 6. Issue 1. pp. 957-959. URL: https://ijcrt.org/papers/IJCRT1872151.pdf

6. Garlinska M., Osial M., Proniewska K., Pregowska A. The Influence of Emerging Technologies on Distance Education. Electonics. MDPI AG, 2023. 12(7). URL: https://www.mdpi.com/2079-9292/12/7/1550

7. Collis B. Information technologies for education and training. Handbook on information technologies for education and training. University of Essen. Germany, 2002. pp. 1-20

8. Закон України про освіту. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

9. Інформаційні й комунікаційні технології. URL: https://ua5.org/svit/281-nformacjjn-jj-komunkacjjn-tekhnolog.html

10. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні : Постанова МОН України від 20 грудня 2000 р. URL: http://www.osvita.org.ua/distance/ pravo/00.htm

11. Типове положення про дистанційну форму здобуття вищої освіти. 2024. Erasmus+KA2 проєкт DEFEP Дистанційна освіта майбутнього: кращі практики ЄС у відповідь на запити сучасних здобувачів вищої освіти та ринку праці. URL: https://defep.chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/2_Standard-provision-For-the-organization-of-the-educational-process-for-distance-form-of-education_ukr.pdf

12. Cambridge dictionary.URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/zoombombing

References:

1. Dumanskyi N. 2011. Vidkryti systemy dystantsiinoho navchannia [Open distance learning systems]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika", 2011. № 699. C. 94–103 [in Ukrainian].

2. Zhyvtsova L. I. Dystantsiine navchannia z vykorystanniam suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii [Distance Learning Using Modern Information Technologies]. Ukrainskyi zhurnal budivnytstva ta arkhitektury, 2022. № 2 (008). S. 29-36.

3. Yaroshenko T. O. Dystantsiine navchannia v systemi vyshchoi osvity: suchasni tendentsii [Distance Learning in Higher Education: Current Trends]. Engineering and Educational Technologies, 2019. 7 (4). S. 8-21.

4. Vyskushenko S. A., Vyskushenko D. A., Mosiienko O. V., Zornytskyi A. V. Zastosuvannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii dlia orhanizatsii dystantsiinoho navchannia ukrainskymy zakladamy vyshchoi osvity v chasy kryzovykh sytuatsii [The Use of Information and Communication Technologies While Organizing Distance Learning in Ukrainian Higher Education Institutions in Times of Crisis Situations]. Suspilstvo ta natsionalni interesy, 2024. S. 105-115. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/16251/16323

7. Cheema J. S. Distance Learning: Information and Communication Technologies. IJCRT, 2018. Volume 6. Issue 1. pp. 957-959. URL: https://ijcrt.org/papers/IJCRT1872151.pdf

6. Garlinska M., Osial M., Proniewska K., Pregowska A. The Influence of Emerging Technologies on Distance Education. Electonics. MDPI AG, 2023. 12(7). URL: https://www.mdpi.com/2079-9292/12/7/1550

7. Collis B. Information technologies for education and training. Handbook on information technologies for education and training, University of Essen. Germany, 2002. pp. 1-20 [in English].

8. Zakon Ukrainy pro osvitu [Law of Ukraine on Education]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text.

9. Informatsiini y komunikatsiini tekhnolohii [Information and Communication Technologies]. URL: https://ua5.org/svit/281-nformacjjn-jj-komunkacjjn-tekhnolog.html [in Ukrainian].

10. Kontseptsiia rozvytku dystantsiinoi osvity v Ukraini : Postanova MON Ukrainy vid 20 hrudnia 2000 r [The Concept of Distance Education Development in Ukraine: Resolution of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 20, 2000]. URL: http://www.osvita.org.ua/distance/ pravo/00.htm [in Ukrainian].

11. Typove polozhennia pro dystantsiinu formu zdobuttia vyshchoi osvity. 2024. Erasmus+KA2 proiekt DEFEP Dystantsiina osvita maibutnoho: krashchi praktyky YeS u vidpovid na zapyty suchasnykh zdobuvachiv vyshchoi osvity ta rynku pratsi [Standard Provision for the Organization of the educational process for Distance Form of Education]. URL: https://defep.chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/2_Standard-provision-For-the-organization-of-the-educational-process-for-distance-form-of-education_ukr.pdf [in Ukrainian].

12. Cambridge dictionary.URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/zoombombing [in English].

УДК 502.51:91(28)(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-129-138

Герман Наталія Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри екології, географії і туризму, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, тел.: (067) 129-73-28, https://orcid.org/0000-0002-1732-2124

ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВОДНИХ РЕСУРСІВ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

Анотація. У статті здійснено аналіз основних еколого-географічних особливостей водних ресурсів Західного Полісся, що актуалізується нагальною потребою підвищення ефективності їх збереження і популяризації.

З'ясовано, що одним із виявів природної винятковості регіону Західного Полісся є функціонування в його межах транскордонного біосферного резервату з однойменною назвою «Західне Полісся». Це – другий у Європі і третій у світі тристоронній транскордонний біосферний резерват. Наголошено, що природа транскордонного біосферного резервату «Західне Полісся» унікальна, зокрема, тим, що містить велику кількість водойм. Транскордонний резерват «Західне Полісся» розташований між басейнами Балтійського і Чорного морів, у межах басейнів річок Західного Бугу і Прип'яті. Долини обох річок є ключовими екологічними коридорами, які мають загальноєвропейське значення. Долина Західного Бугу, яка проходить з півдня на північ уздовж східного кордону Європейського Союзу, перетинає один з найбільших у Європі болотно-озерно-лісових комплексів, що охоплюють різні види водно-болотних угідь

Окреслено, що водні ресурси Західного Полісся складаються з природних поверхневих і підземних вод. Охарактеризовано поверхневі води – річки і озера Західного Полісся. Акцентовано, що карстові озера Західного Полісся є не лише важливим природним ресурсом (як запас високоякісної прісної води), але й рекреаційно-оздоровчим. Зазначено, що підземні води Західного Полісся містять цінні родовища мінеральних вод різних типів, а саме хлоридно-натрієвого, сульфатно-натрієвого і гідрокарбонатно-хлоридно-кальцієвого. Їх наявність уможливлює розвиток місцевого санаторно-курортного лікування.

Наголошено, що водойми Західного Полісся є дуже чутливими до екологічних порушень. Однією з основних причин забруднення поверхневих вод є скиди неочищених і недостатньо очищених промислових і комунально-побутових стічних вод у водні об'єкти регіону.

Підсумовано, що питання екологічного стану водних ресурсів Західного Полісся пояснюється потребою вироблення відповідного інструментарію, спрямованого на підвищення збалансованості їх використання та зменшення антропогенного впливу на їх екосистеми.

Ключові слова: Західне Полісся, транскордонний біосферний резерват «Західне Полісся», водні ресурси, поверхневі води, підземні води, антропогенний вплив.

Herman Natalia Volodymyrivna candidate of pedagogical sciences, docent, professor of the department of ecology, geography and tourism, Rivne State University for the Humanities, Rivne, tel.: (067) 129-73-28, https://orcid.org/0000-0002-1732-2124

ECOLOGICAL AND GEOGRAPHICAL FEATURES OF WATER RESOURCES OF WESTERN POLISSIA

Abstract. The article analyzes the main ecological and geographical features of water resources of Western Polissia, which is becomes relevant due to the urgent need to increase the efficiency of their conservation and popularization.

It is found that one of the manifestations of natural exclusivity of Western Polissia region is the functioning of the transboundary biosphere reserve of the same name Western Polissia within its boundaries. This is the second trilateral transboundary biosphere reserve in Europe and the third in the world. It is emphasized that the nature of Western Polissia Transboundary Biosphere Reserve is unique, in particular, because it contains a large number of water bodies. Western Polissia Transboundary Reserve is located between the basins of the Baltic Sea and the Black Sea, within the basins of the rivers Western Bug and Prypiat. The valleys of both rivers are key ecological corridors of all-European importance. The valley of the Western Bug, which runs from south to north along the eastern border of the European Union, crosses one of Europe's largest marsh, lake and forest complexes, covering various types of wetlands.

It is outlined that the water resources of Western Polissia consist of natural surface waters and groundwaters. The surface waters, namely rivers and lakes of Western Polissia, are characterized. It is emphasized that the karst lakes of Western Polissia are not only an important natural resource (as a supply of high-quality fresh water), but also a recreational and health resource. It is noted that the groundwaters of Western Polissia contain valuable deposits of mineral waters of various types, namely sodium chloride, sodium sulfate, and calcium bicarbonate chloride type. Their presence makes it possible to develop local sanatorium and resort treatment.

It is emphasized that the water bodies of Western Polissia are very sensitive to environmental disturbances. One of the main causes of surface water pollution is

the discharge of untreated and insufficiently treated industrial and municipal wastewater into the water bodies of the region.

It is summarized that the issue of ecological state of water resources of Western Polissia is explained by the need to develop appropriate tools aimed at improving the balance of their use and reducing anthropogenic impact on their ecosystems.

Keywords: Western Polissia, Western Polissia Transboundary Biosphere Reserve, water resources, surface waters, groundwaters, anthropogenic impact.

Постановка проблеми. За запасами води, що формуються на території країни і є доступними для використання, Україна є однією з найменш забезпечених країн в Європі. Ця проблема посилюється іншою, а саме негативним впливом господарської діяльності людини на навколишнє середовище. Комунікуючи з природою, людина не лише необмежено витрачає її ресурси, але й забруднює її. З огляду на це, довкілля зазнає інтенсивного антропогенного впливу та негативних невідворотних трансформацій, зокрема зменшення запасів прісної води і погіршення їх якості. Не уникло цього й Західне Полісся – неповторний біогеографічний та історико-етнографічний регіон Східної Європи. Відтак в умовах сучасної екологічної ситуації в Україні актуальним є публічне обговорення питання нагальної потреби підвищення ефективності збереження та вироблення відповідного інструментарію збалансованого використання водних ресурсів Західного Полісся.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий науковий внесок у дослідження проблеми екологічного стану водних ресурсів Західного Полісся здійснили Володимир Бальковський [1], Марія Боярин [2], Іван Залеський [4], Ірина Нетробчук [6]. Вартісними для нашого дослідження став фактологічний матеріал наукової розвідки Юрія Фініковського і Лариси Солом'янюк [9], а також україномовних [2; 8] і польськомовних [10] інтернет-ресурсів.

Мета статті полягає в дослідженні еколого-географічних особливостей водних ресурсів Західного Полісся.

Виклад основного матеріалу. Полісся – географічний та історико-етнографічний регіон, територія якого охоплює північні райони Волинської, Рівненської, Житомирської, Київської, Чернігівської та Сумської областей України, південну частину Брестської області Білорусі, східну смугу Підляшшя Польщі та південний захід сучасної Калузької області Росії. Отже, одним із маркерів неповторності Полісся є його транскордонність – розташування території природного комплексу у межах різних держав. Походження назви «Полісся» безпосередньо пов'язане зі словом «ліс» й означає територію дрімучих лісів. У давнину (IX – X ст.) Полісся було зоною проживання слов'ян – дреговичів, волинян, древлян, а також балтських ятвягів. З огляду на це, його

ще називають прабатьківщиною слов'ян і прадавньою колискою слов'янства. Нині Полісся – це єдиний природний регіон Європи, що зберіг автентичні риси: еталонні з точки зору історичного фітоценогенезу заболочені ліси, що отримали статус пралісів, квазіпралісів та природних лісів, цінні масиви боліт, неповторні екосистеми заплав «європейської Амазонки» – річки Прип'ять, що слугують притулком для рідкісних і вразливих видів тварин, птахів, рослин і комах.

Українське Полісся поділяється на регіони за назвами областей: Волинське, Рівненське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Сумське. Водночас, в залежності від розташування щодо Дніпра, Українське Полісся поділяється на Правобережне і Лівобережне, а також відповідно на Західне і Східне.

Західне Полісся – етнокультурний регіон, що розташований на території трьох сучасних сусідніх держав: Польщі (Підляське і Люблінське воєводства), України (північні райони Волинської і Рівненської областей), а також Білорусі (південна частина Брестської області). Західне Полісся є не лише унікальним біогеографічним регіоном, а й автентичним багатокультурним ландшафтом прикордоння, де тісно взаємодіють різні культури, національності та релігії (православ'я, римо-католицизм, іудаїзм). Його органічною складовою є рідкісні рекреаційні ресурси та культурно-історичні пам'ятки, зокрема зразки традиційної поліської дерев'яної архітектури. Вияви багатокультурності Західного Полісся фіксуються в повсякденному житті його населення, місцевих культурних традиціях. Тут до сьогодні збережені пам'ятки нематеріальної культурної спадщини: давні звичаї, самобутній діалект, фольклор, автентична кухня, народні промисли і ремесла. Останні, зокрема, є носіями інформації про глибинний зв'язок традицій побутування місцевого населення з природнім середовищем [8].

Ще одним виявом природної винятковості регіону Західного Полісся є функціонування в його межах транскордонного біосферного резервату з однойменною назвою «Західне Полісся». Це – другий у Європі і третій у світі тристоронній транскордонний біосферний резерват. Його постання пов'язане з багаторічною програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (Man and Biosphere), мета якої полягає в сприянні і демонстрації збалансованих відносин між людиною і біосферою [5, с. 171-172].

В 2011 р. з метою охорони біологічного та ландшафтного різноманіття, а також забезпечення сталого розвитку цієї неповторної природної території, між урядами України, Білорусі і Польщі було підписано Угоду про створення транскордонного біосферного резервату «Західне Полісся». До його складу увійшли польський Поліський національний парк, український Шацький національний природний парк і білоруський заказник республіканського значення «Прибузьке Полісся». Загальна площа транскордонного біосферного резервату склала 263 016 га, а його української частини – 75 075 га [8].

Природа транскордонного біосферного резервату «Західне Полісся» унікальна, зокрема, тим, що містить велику кількість водойм. Транскордонний резерват «Західне Полісся» розташований між басейнами Балтійського і Чорного морів, у межах басейнів річок Західного Бугу і Прип'яті. Долини обох річок є ключовими екологічними коридорами, які мають загальноєвропейське значення. Долина Західного Бугу, яка проходить з півдня на північ уздовж східного кордону Європейського Союзу, перетинає один з найбільших у Європі болотно-озерно-лісових комплексів, що охоплюють різні види водно-болотних угідь.

Польська частина біосферного резервату «Західне Полісся» майже повністю охоплює територію Ленчисько-Влодавського поозер'я. До його складу входить близько 68 озер, найстаріших у Центральноєвропейській низовині. Це і льодовикові, і карстові озера. Нині їхню точну кількість дослідникам визначити доволі складно, оскільки деякі з них повільно зникають внаслідок заростання і поширення торф'яних боліт. Найбільше озеро Ленчисько-Влодавського поозер'я – Усьцівеж (Uściwierz), площа якого складає 284 га, а найглибше – П'ясечно (Piaseczno), глибина якого досягає 39 м [10].

Українська частина біосферного резервату «Західне Полісся» включає Волинське Полісся і розташована вздовж річки Прип'ять. Ядром українського сегменту транскордонного резервату є Шацький національний природний парк. Він характеризується великою кількістю озер, боліт, лук і озерних комплексів з особливостями флори і фауни, серед яких багато рідкісних і зникаючих видів, що занесені до Червоних книг України, Білорусі і Польщі, а також міжнародних Червоних списків [5, с. 172].

Всього на території Шацького національного природного парку знаходиться 23 озера загальною площею 6 400 га. За походженням вони належать до різних генетичних типів, але здебільшого їх утворення пов'язане з карстовими та давніми процесами льодовикового періоду. Живлення озер змішане й здійснюється за рахунок ґрунтових і напірних вод, а також атмосферних опадів. Вода в Шацьких озерах гідрокарбонатно-кальцієва з невисокою мінералізацією. Всі озера з'єднані між собою великою кількістю меліоративних каналів. Найбільше озеро – Світязь. Його площа становить понад 2 600 га, а глибина сягає 58 м. Саме тому озеро Світязь ще іноді називають «українським Байкалом» [3].

Білоруська частина біосферного резервату «Західне Полісся» представлена місцевим біосферним резерватом «Прибузьке Полісся» («Надбужанське Полісся»). Він був створений 2003 р. у південній частині Брестського району площею 7 950 га. Вже наступного 2004 р. його площа склала 48 024 га. Тоді ж він був визнаний резерватом біосфери ЮНЕСКО. Його провідною річковою артерією є Західний Буг. Аналізуючи стан транскордонного біосферного

резервату «Західне Полісся», Іван Залеський акцентує, що оскільки в новітній російсько-українській Білорусь виступає на боці російського агресора, державні зв'язки України і Польщі з нею розірвані. Ця обставина унеможливлює здійснення фахового аналізу сучасного стану білоруської частини біосферного резервату «Західне Полісся». Що ж стосується України і Польщі, то вони дотримуються положень Угоди про транскордонну співпрацю, підписаної ними 2011 р. Кожен із цих учасників Угоди зосереджує свою діяльність на актуальних проблемах екологічного стану транскордонного біосферного резервату «Західне Полісся», обмінюються досвідом і знаннями, доповнюючи один одного [4, с. 93-94].

Водні ресурси Західного Полісся складаються з природних поверхневих і підземних вод. Поверхневі води, в свою чергу, складаються з мережі річок, озер і водойм штучного походження. Підземні води знаходяться нижче рівня земної поверхні у товщі гірських порід. Вони мають відносно стабільні запаси, відіграють значно меншу роль у кругообігу речовин у природі, відзначаються застійним характером, а тому відрізняються вищим рівнем мінералізації [1, с. 160].

Річкова мережа Західного Полісся доволі розгалужена, однак водночас і розріджена. На території Волинської області знаходиться 132 річки, а Рівненської – 170. Орієнтовно, в межах Західного Полісся на площу 1 км^2 припадає 0,4 – 0,5 км річок, що в 2 – 2,5 рази менше, ніж у Карпатах. Ще більше густота річкової сітки зменшується у північних районах Полісся – до 0,25 – 0,47 км/км^2 (у басейні р. Прип'ять) і до 0,22 – 0,35 км/км^2 (у басейні Західного Бугу) [1, с. 161]. За характером течії річки Західного Полісся належать до рівнинного типу. Їх особливістю є дуже повільна течія – 0,1 – 0,2 м/сек [6, с. 82].

На території Західного Полісся поширені природні озера, більшість з яких має карстове походження. Найбільше карстових озер на півночі Волинської і Рівненської областей. На Волині їх чисельність складає 218, із загальною площею 13 678 га та ємністю 556 млн м^3. Серед них такі славнозвісні озера, як Світязь, Пулемецьке, Турське, Люцимир, Перемут, Оріхове, Волянське, Біле, Любязь, Пісочне. Найбільш відомі озера Рівненщини – Нобель і Біле [1, с. 163].

Акцентуємо, що карстові озера Західного Полісся є не лише важливим природним ресурсом (як запас високоякісної прісної води), але й рекреаційно-оздоровчим. Так, озера Світязь, Пулемецьке, Оріхове, Біле, Любязь, Пісочне і Нобель здавна відомі своїми унікальними природними властивостями, а тому активно використовуються з оздоровчо-рекреаційною метою [1, с. 164].

Підземні води Західного Полісся – це переважно води Українського кристалічного щита; вони входять до складу трьох артезіанських басейнів: Волино-Подільского, Прип'ятського і Українського. Підземні води Західного Полісся містять цінні родовища мінеральних вод різних типів, а саме

хлоридно-натрієвого, сульфатно-натрієвого і гідрокарбонатно-хлоридно-кальцієвого. Їх наявність уможливлює розвиток місцевого санаторно-курортного лікування. Перспективними у цьому контексті є мінеральні води Острога і Корця на Рівненщині, а також Журавичів на Волині [1, с. 165].

У Волинській області розвідано 9 родовищ мінеральних вод. Вони знаходяться в околицях міст Ковель і Луцьк, села Журавичі Ківерцівського району, селища Ратне, села Осниця Маневицького району, а також на території санаторію «Лісова пісня» в Шацькому районі. На Рівненщині розвідано 4 родовища, а саме Жобринське, Острозьке, Степанське і Олександрійське. Акцентуємо, що мінеральні хлоридно-карбонатно-натрієві води Степанського родовища віднесені до рідкісних; популярними серед місцевого населення є мінеральні води Острозького родовища. Увагу дослідників викликає той факт, що за 30 років експлуатації Жобринського родовища мінеральних вод рівень їх мінералізації лише підвищується [7, с. 45-46].

Річкова мережа Західного Полісся є дуже чутливою до екологічних порушень. Однією з основних причин забруднення його поверхневих вод є скиди неочищених і недостатньо очищених промислових і комунально-побутових стічних вод у водні об'єкти регіону. Переважна більшість промислових і комунальних підприємств суттєво перевищує встановлений рівень гранично допустимих скидів. Це пов'язано й з тим, що їхні очисні споруди є технічно застарілими, часто працюють зі значним перевантаженням і аваріями, вони є доволі примітивними полями фільтрації, або ж й взагалі відсутні.

Здійснена Іриною Нетробчук екологічна оцінка сучасного стану повергнених вод Західного Полісся виявила, що річки регіону є «більш-менш відносно чистими»; рівень їх забруднення напряму залежить від антропогенного навантаження. Для прикладу, однією з найбільш забруднених річок Західного Полісся є річка Турія, більша частина басейну якої розорана й урбанізована. Основне джерело забруднення – місто Ковель, зокрема підприємство «Ковельводоканал». Значного забруднення цій річці також завдають такі місцеві підприємства, як «КОМО», «Ковельський м'ясокомбінат», «Сільмаш», автопідприємства. Дослідження Ірини Нетробчук показало, що відносно кращим є екологічний стан тих річок, де зафіксовано менший ступінь антропогенізації їх екосистем. Так, річки Стохід, Вижівка, Цир, Прип'ять, Стир протікають через населені пункти, що не мають великих промислових підприємств, а тому не можуть суттєво впливати на якісний стан водойм. Саме з огляду на це, робить висновок авторка, вони є найчистішими відносно інших річок Західного Полісся [6, с. 85-86].

Вказана закономірність добре прослідковується на прикладі основної великої річки Західного Полісся – Прип'яті [9]. Здійснивши аналіз якості масивів поверхневих вод басейну верхів'я річки Прип'ять за гідрохімічними

показниками за період 2021 – 2023 рр., дослідниця Марія Боярин виявила наступне. В умовах відсутності у басейні цієї річки великих промислових і комунальних підприємств, якість води річки Прип'ять визначена нею як «дуже добра», «добра» за станом і «чиста», «досить чиста» за ступенем забрудненості [2, с. 22].

Висновки. Західне Полісся – неповторний біогеографічний і етнокультурний регіон, що розташований на території трьох сучасних сусідніх держав, а саме Польщі, України і Білорусі. Одним із виявів природної винятковості Західного Полісся є функціонування в його межах транскордонного біосферного резервату з однойменною назвою «Західне Полісся». Це – другий у Європі і третій у світі тристоронній транскордонний біосферний резерват. Його постання пов'язане з багаторічною програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (Man and Biosphere). Оскільки транскордонний біосферний резерват «Західне Полісся» охоплює території польсько-українсько-білоруського прикордоння, саме тому відіграє визначну роль на стику біогеографічних регіонів, міграційних шляхів і культурних ландшафтів.

Природа транскордонного біосферного резервату «Західне Полісся» виняткова зокрема й тим, що містить велику кількість водойм. Транскордонний резерват «Західне Полісся» розташований між басейнами Балтійського і Чорного морів, у межах басейнів річок Західного Бугу і Прип'яті. Долини обох річок є ключовими екологічними коридорами, які мають загальноєвропейське значення. Долина Західного Бугу, яка проходить з півдня на північ уздовж східного кордону Європейського Союзу, перетинає один з найбільших у Європі болотно-озерно-лісових комплексів, що охоплюють різні види водно-болотних угідь. Родзинкою біосферного резервату «Західне Полісся» є велика кількість карстових озер, що є не лише важливим природним ресурсом, але й рекреаційно-оздоровчим.

Підземні води Західного Полісся містять цінні родовища мінеральних вод різних типів, а саме хлоридно-натрієвого, сульфатно-натрієвого і гідрокарбонатно-хлоридно-кальцієвого. Їх наявність уможливлює розвиток місцевого санаторно-курортного лікування. Отже, завдяки вагомому потенціалу мінеральних вод Західного Полісся природно-географічний чинник регіону виразно підсилюється лікувально-оздоровчим.

Водойми Західного Полісся є дуже чутливими до екологічних порушень. Однією з основних причин забруднення їх поверхневих вод є скиди неочищених і недостатньо очищених промислових і комунально-побутових стічних вод у водні об'єкти регіону. Саме в цьому полягає нагальність питання екологічного стану водних ресурсів Західного Полісся, зокрема потреба вироблення відповідного інструментарію, спрямованого на підвищення збалансованості їх використання та зменшення антропогенного впливу на їх екосистеми.

Література:

1. Бальковський В.В. Стан водних ресурсів Західного економічного району України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Серія «Сільськогосподарські науки». 2012. Випуск 2 (58). С. 159-166.
2. Боярин М. Екологічна оцінка якості масивів поверхневих вод басейну верхів'я річки Прип'ять. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування». 2024. Вип. 2. С. 19-23.
3. Водні ресурси Шацького національного природного парку. URL: http://shpark.com.ua/doslidzhuy/pryroda-parku/vodoymy/ (дата звернення: 19.11.2024)
4. Залеський І.І. Стан транскордонного біосферного резервату «Західне Полісся». *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Серія «Сільськогосподарські науки». 2023. Випуск 3 (103). С. 85-96.
5. Мельнійчук М., Судима В., Безсмертнюк Т., Токарчук Д. Транскордонний біосферний резерват як форма поєднання природоохоронної та рекреаційної діяльності (на прикладі ТБР «Західне Полісся»). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Географія. 2017. № 1. С. 170-177.
6. Нетробчук І.М. Екологічна оцінка сучасного стану якості води річок Західного Полісся. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій:* зб. наук. пр. / голов. ред. Ф. В. Зузук. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2007. № 4. С. 81-87.
7. Тарасюк Н.А., Кирилюк Л.В., Шелест Я.Л. Мінеральні води Західного Полісся. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф.В. Зузука. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2018. № 15. С. 42-48.
8. Транскордонний українсько-польсько-білоруський біосферний резерват «Західне Полісся». URL: https://wownature.in.ua/oberihaymo/biosferni-rezervaty-v-ukraini/transkordonnyy-ukrainsko-polsko-biloruskyy-biosfernyy-rezervat-zakhidne-polissia/ (дата звернення: 27.05.2024)
9. Фініковський Ю., Солом'янюк Л. Річка Прип'ять: географічні характеристики та історія дослідження. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії.* Науковий збірник. Випуск 63. Матеріали Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, 24 - 25 жовтня 2017 року, м. Любомль. Упоряд. Г.Бондаренко, О.Остапюк, А.Силюк. Луцьк, 2017. С. 465-471.
10. Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie. URL: https://jeziorapolski.pl/pojezierze-leczynsko-wlodawskie/ (дата звернення: 23.11.2024).

References:

1. Balkovskyi, V.V. (2012). Stan vodnykh resursiv Zakhidnoho ekonomichnoho raionu Ukrainy [The state of water resources in the Western Economic Region of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia [Bulletin of the National University of Water and Environmental Engineering]*, Series "Agricultural Sciences", 2 (58), 159-166 [in Ukrainian].
2. Boiaryn, M. (2024). Ekolohichna otsinka yakosti masyviv poverkhnevykh vod baseinu verkhivia richky Prypiat [Environmental assessment of the quality of surface water massifs in the upper Pripyat River basin]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity [Scientific Bulletin of Vinnytsia Academy of Continuing Education]*, Series "Ecology. Public management and administration", 2, 19-23 [in Ukrainian].
3. Vodni resursy Shatskoho natsionalnoho pryrodnoho parku [Water resources of the Shatsk National Nature Park]. Retriewed from http://shpark.com.ua/doslidzhuy/pryroda-parku/vodoymy/ [in Ukrainian].

4. Zaleskyi, I.I. (2023). Stan transkordonnoho biosfernoho rezervatu «Zakhidne Polissia» [The state of the transboundary biosphere reserve “Western Polissya”]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia [Bulletin of the National University of Water and Environmental Engineering]*, Series “Agricultural Sciences”, 3 (103), 85-96 [in Ukrainian].

5. Melniichuk, M., Sudyma, V., Bezsmertniuk, T., Tokarchuk, D. (2017). Transkordonnyi biosfernyi rezervat yak forma poiednannia pryrodookhoronnoi ta rekreatsiinoi diialnosti (na prykladi TBR «Zakhidne Polissia») [Transboundary biosphere reserve as a form of combining environmental and recreational activities (on the example of TBR “Western Polissya”)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka [Scientific Notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University]*, Series «Geography», 1, 170-177 [in Ukrainian].

6. Netrobchuk, I.M. (2007). Ekolohichna otsinka suchasnoho stanu yakosti vody richok Zakhidnoho Polissia [Ecological assessment of the current state of water quality of rivers in Western Polissya]. *Pryroda Zakhidnoho Polissia ta prylehlykh terytorii* [*Nature of Western Polissia and the surrounding areas*], 4, 81-87 [in Ukrainian].

7. Tarasiuk, N.A., Kyryliuk, L.V., Shelest, Y.L. (2018). Mineralni vody Zakhidnoho Polissia [Mineral waters of Western Polissya]. *Pryroda Zakhidnoho Polissia ta prylehlykh terytorii* [*Nature of Western Polissia and the surrounding areas*], 15, 42-48 [in Ukrainian].

8. Transkordonnyi ukrainsko-polsko-biloruskyi biosfernyi rezervat «Zakhidne Polissia» [Transboundary Ukrainian-Polish-Belarusian Biosphere Reserve "Western Polissia"]. Retriewed from https://wownature.in.ua/oberihaymo/biosferni-rezervaty-v-ukraini/transkordonnyy-ukrainsko-polsko-biloruskyy-biosfernyy-rezervat-zakhidne-polissia/ [in Ukrainian].

9. Finikovskyi, Y., Solomianiuk, L. (2017). Richka Prypiat: heohrafichni kharakterystyky ta istoriia doslidzhennia [The Pripyat River: Geographical Characteristics and Research History]. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Liuboml ta Liubomlshchyna v ukrainskii ta yevropeiskii istorii [The Past and Present of Volyn and Polissya. Liuboml and Liuboml region in Ukrainian and European history]*, 63, 465-471 [in Ukrainian].

10. Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie [Łęczyńsko-Włodawskie Lake District]. Retriewed from https://jeziorapolski.pl/pojezierze-leczynsko-wlodawskie/ [in Polish].

УДК 378.016:796.894

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-139-149

Гуртова Тетяна Валентинівна кандидат наук з фізичного виховання та спорту, старша викладачка кафедри фізичного виховання, спорту і здоров'я, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, м. Львів, тел.: (032) 239-26-13, https://orcid.org/0000-0002-0943-8389

Безгребельна Олена Петрівна старша викладачка кафедри фізичного виховання, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: (032) 276-43-80, https://orcid.org/0000-0002-5982-8983

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК НОРМАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Робота присвячена фізичному вихованню здобувачів вищої освіти. Метою даного дослідження є виявлення потенцій фізичного виховання у закладах вищої освіти у нормалізації психологічного стану здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. Визначено, що фізичне виховання у закладах вищої освіти слід розглядати як «практичний» предмет, який є вкрай важливим для нормалізації психологічного стану та благополуччя учасників освітнього процесу. Досліджено, що оптимальна фізична активність, враховуючи її обґрунтований фізіологічний вплив на психологічний стан, має вирішальне значення для залучення студентської молоді до фізичного виховання у різних його формах протягом навчального дня та зменшення впливу сидячого способу життя. З'ясовано, що високий рівень фізичної активності – це одна з найбільш характерних ознак міцного психологічного стану. Установлено, що організація фізичного виховання у закладах вищої освіти у забезпеченні впливу на психологічний стан здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану, передбачає формування знань у питаннях фізичної активності, яке пов'язане з важливим значенням знань та умінь, навичок реалізовувати знання на практиці у досягненні позитивного результату в зміцненні психологічний стану, шляхом забезпечення належного рівня фізичного виховання. Зміст фізичного виховання в умовах воєнного стану, визначений важливістю і необхідністю проведення організаційних заходів для створення найбільш сприятливих умов покращання, поряд із фізичним, психологічного стану здобувачів вищої освіти. Дидактичними умовами

означеного є відображення в завданнях фізичного виховання необхідності формування умінь самостійно займатись фізичними вправами; поєднання різноманітних за способом впливу методів фізичного виховання; взаємопов'язане формування усіх компонентів бажання додатково займатись фізичними вправами; безперервність педагогічного впливу на фізичний та психологічний стан здобувачів вищої освіти. Таким чином, усі ці заходи скеровані на нівелювання впливу стихійних переживань в умовах воєнного стану задля протидії викликам, які неминуче трапляються з огляду на ситуацію війни.

Ключові слова: фізичне виховання, воєнний стан, здобувач вищої освіти, психологічний стан, фізичне здоров'я, психічне здоров'я.

Gurtova Tetyana Valentynivna PhD (science in physical education and sport), senior lecturer of the department of department of physical education, sports and health, Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S. Z. Gzhitskyi; 79010, Lviv, tel.: (032) 239-26-13, https://orcid.org/0000-0002-0943-8389

Bezgrebelna Olena Petrovna Senior Lecturer, Department of Physical Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, tel.: (032) 276-43-80, https://orcid.org/0000-0002-5982-8983

PHYSICAL EDUCATION AS A FACTOR OF NORMALIZATION OF THE PSYCHOLOGICAL STATE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Abstract. The work is devoted to the physical education of higher education students. The purpose of this study is to identify the potential of physical education in higher education institutions, in normalizing the psychological state of higher education students in the conditions of martial law. It was determined that physical education in higher education institutions should be considered a "practical" subject, which is extremely important for the normalization of the psychological state and well-being of participants in the educational process. It was studied that optimal physical activity, taking into account its substantiated physiological impact on the psychological state, is of decisive importance for involving student youth in physical education in its various forms during the school day and reducing the impact of a sedentary lifestyle. It was found that a high level of physical activity is one of the most characteristic signs of a strong psychological state. It was established that the organization of physical education in higher education institutions in ensuring the impact on the psychological state of higher education students in martial law

conditions involves the formation of knowledge in matters of physical activity, which is associated with the important importance of knowledge and skills, skills to implement knowledge in practice in achieving a positive result in strengthening the psychological state, by ensuring the appropriate level of physical education. The content of physical education in martial law conditions is determined by the importance and necessity of conducting organizational measures to create the most favorable conditions for improving, along with the physical, and psychological state of higher education students. The didactic conditions of the above are the reflection in the tasks of physical education of the need to form the skills to independently engage in physical exercises; the combination of various methods of physical education in terms of influence; the interconnected formation of all components of the desire to additionally engage in physical exercises; continuity of pedagogical influence on the physical and psychological state of higher education students. Thus, all these measures are aimed at leveling the impact of natural experiences in martial law to counteract the challenges that inevitably arise due to the war situation.

Keywords: students of higher education, physical education, martial law, psychological state, physical health, mental health.

Постановка проблеми. Попри складну і трагічну ситуацію війни в Україні студентська молодь навчається, чим забезпечує майбутнє нашої держави. Якісне формування висококваліфікованого фахівця у закладах вищої освіти (ЗВО) в умовах воєнного стану – виклик сьогодення, який потребує максимальної активізації професійних і людських якостей, задля спільної перемоги і на освітянській ниві.

Дослідження у галузі психології [5-7] засвідчують, що війна має довготривалі наслідки, особливо для молоді. Наперекір тривалій війні в Україні, частина здобувачів вищої освіти адаптувалися до стресу, втім, частина перебуває у певній невизначеності. Невизначеність завжди лякає. А страх перед невизначеністю – це ситуація, при якій людина хвилюється і переживає стрес щодо непередбачених подій, які можуть або не можуть відбутися. Вони впевнені, що нічого не контролюють у своєму житті, і тому ніби поставили його на паузу, відклали на невизначений термін «після перемоги».

Визначено [9], що постійна паніка, перевтома й невизначеність неабияк виснажують організм. У психології такий стан називають завмиранням [10]. Нині війна триває, а значить – загроза не минула. Досягти внутрішнього спокою допомагають не тільки психологічні засоби, першочергове значення у цьому процесі має фізична активність [11]. Відсутність якої визначною мірою вважається ще однією причиною тривоги та негативних емоцій [3]. Беззаперечно, що саме рух допомагає відчути легкість і надає позитивної енергії [9].

Доведено [1, 4], що фізична активність є чинником покращання психологічний стану, зменшення та запобігання таким станам, як тривога та депресія, покращуючи настрій та інші аспекти самопочуття. Дослідження [9, 10] свідчать про те, що користь фізичної активності полягає у протидії різним аспектів порушення психологічного стану. Вважається [11], що саме студентська молодь із найвищим ризиком психічних захворювань може отримати найбільшу користь від фізичної активності задля нормалізації психологічного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доводиться [1], що сфера освіти в умовах воєнного часу зазнала кардинальних змін. У наукових розвідках [2, 4], акцентується увага, що у здобувачів вищої освіти значно частіше, аніж в осіб інших вікових груп, розвиваються такі проблеми, як тривожний розлад, посттравматичний стресовий розлад, депресія, дисоціативні розлади (добровільна соціальна ізоляція, деперсоналізація, дереалізація, небажання розмовляти, каталонічний синдром), поведінкові розлади (зокрема агресія, асоціальна і злочинна поведінка, схильність до насильства), а також зловживання алкоголем і наркотичними засобами [3, 9]. Як свідчать емпіричні дослідження [5], психічні розлади насправді є «нормальною реакцією на ненормальні події». Таким чином, цілком закономірно, що довготривалий вплив воєнного стану на психологічний стан здобувачів вищої освіти є чинником «ризику багатьох і нерідко тривалих форм фізичної, психологічної та соціальної дезадаптації».

Численні дослідження [3, 4, 9, 10] доводять, що регулярна фізична активність сприяє розвитку та має численні переваги для фізичного, психічного, когнітивного та психосоціального здоров'я, що, безсумнівно, сприяє навчанню. Незважаючи на те, що більшість доказів отримано з перехресних досліджень, які демонструють зв'язок між фізичною активністю та різними аспектами здоров'я [1, 5], доступні емпіричні дослідження підтверджують ці перехресні докази. Експериментальні дані, хоч і більш обмежені щодо здобувачів вищої освіти, є достатніми, щоб підтвердити думку про те, що для студентської молоді фізична активність є визначальним фактором нормалізації фізичного та психологічного стану [9, 11].

Доведено [8], що пережитий стрес – якщо з ним не працювати – може спричинити проблеми з фізичним і психічним здоров'ям. Водночас молодий організм має високий потенціал до відновлення. Провідним чинником активації цього потенціалу визначено фізичну активність.

Численні наукові розвідки підтверджують [2, 3, 9], що фізичні вправи – це спосіб підвищення психологічного благополуччя. Засвідчено [4, 6], що фізичні вправи покращують сон, але користь фізичної активності для психологічного стану цим не обмежується. Доведено [11], що регулярне

виконання вправ, сприяє зменшення рівня стресу. Існують докази [4, 8] впливу фізичних вправ на підвищення рівня пам'яті і концентрації, нормалізації ваги тіла та покращання самооцінки.

Дослідження та мета-аналізи показують [9], що фізичні вправи також допомагають знизити тривожність. Зокрема, видання Business Insider у своїх дослідженнях приводить інформацію, що фізичні вправи більше впливають на психологічний стан, аніж економічний статус [5].

Вважається [1, 3], що в аспекті суттєвого погіршення психофізичної готовності студентської молоді питання збереження її здоров'я неможливо розглядати поза контекстом фізичного виховання, яка має у цьому ракурсі неабияке соціальне значення. Безсумнівно важливе й навіть непересічне значення дисципліни «Фізичне виховання» у закладі у ЗВО для усунення значної кількості негативних процесів, що спричинили у здобувачів вищої освіти відхилення від тієї норми, якою фахівці сьогодні характеризують здоров'я, внаслідок запровадження спочатку карантинних заходів безпеки, а далі воєнного стану.

Метою даного дослідження є виявлення потенцій фізичного виховання у ЗВО у нормалізації психологічного стану здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, систематизація, порівняння різних поглядів на досліджувану проблему, узагальнення даних науково-методичної та спеціальної літератури.

Виклад основного матеріалу. Задля здійснення наукової розвідки у визначеному керунку, насамперед зазначимо, що психологічний стан – це рівень психологічного благополуччя, який визначається не тільки відсутністю психічних захворювань, а й рядом біологічних факторів. Це перш за все стан душевного благополуччя (комфорту), адекватне ставлення до навколишнього світу, відсутність хворобливих психічних явищ (фобій, неврозів). У цілому, психологічний стан об'єднує здоровий дух та психіку особи із соціальним складником. Воно є важливим для втілення бажань, реалізації цілей, доброго фізичного самопочуття. З іншого боку – дослідження здоров'я кожного індивіда важливе для всього суспільства, має першочергове значення для особистого благополуччя, підтримки здатності зробити внесок в життя суспільства [4, 6].

Фізичне здоров'я неможливе без нормалізації психологічного стану, які є рівноцінно важливими складовими загального здоров'я. Психологічні розлади є чинником виникнення багатьох видів фізичних проблем зі здоров'ям: діабету, захворювань серця тощо. Думки і емоційні реакції впливають на фізичне здоров'я [8]. Людське тіло живе своїм власним життям, яке нерозривно пов'язане з життям психічним, хоч до нього не належить.

Здоров'я, життєвий успіх і так зване щастя в значній мірі залежить від набуття життєвої гармонійної цілісності психічного і тілесного компонентів.

Міжнародний стандарт психічного здоров'я зазначає, що психічні розлади можна розділити на дві групи: ендогенні та екзогенні. До першої групи входять захворювання, спричинені генетикою або порушеннями метаболізму. У другій групі – захворювання, що виникли внаслідок зовнішніх чинників, зокрема, внаслідок воєнних дій. Переважно сидячий спосіб життя протягом тривалого часу значно збільшують ризики погіршення психологічного стану незалежно від, або на додаток до впливу обмеження фізичної активності [6].

Зауважимо, що запровадженню воєнного стану передувало тривале дистанційне навчання. Пандемія і пов'язані з нею зміни, соціальні та фізичні обмеження, призвели до того, що більше третини здобувачів вищої освіти в Україні, а точніше 38% (згідно з даними), у 2020 році жили в стані постійного стресу. Ще 58% прагнуть покращити свій психологічний стан [3].

Дослідження показали [11], що брак рухів протягом дня та постійне сидіння викликають тривожність та депресію, а фізична активність, навпаки, забезпечує позитивні емоції. Лімфатична система потребує постійного руху м'язів, аби переміщувати рідину тілом та видаляти всі зайві речовини. Якщо руховий режим порушено, система починає давати збій, який викликає надлишок токсинів у тілі. Регулярне фізичне навантаження, з одного боку, допомагає підтримувати себе у відмінній формі, що вже позитивно впливає на самооцінку, з іншого боку – покращує настрій, з'являються сили досягати поставлених цілей, налагоджувати корисні зв'язки, використовувати можливості.

Високий рівень фізичної активності – це одна з найбільш характерних ознак міцного психологічного стану, яка змінюючи хімічні процеси у мозку, допомагає відволіктися, знизити тривожність, сконцентруватися на позитиві [6]. Не варто забувати й про те, що бездіяльність підвищує ризик виникнення ожиріння, діабету, остеопорозу, високого кров'яного тиску та низки серцево-судинних захворювань тощо. Поширеність і значний ризик захворювань у здобувачів вищої освіти, пов'язаний із недостатньою фізичною активністю, описується як пандемія [9].

Оптимальна фізична активність, враховуючи її обґрунтований фізіологічний вплив на психологічний стан, має вирішальне значення для залучення студентської молоді до фізичного виховання у різних його формах протягом навчального дня та зменшення впливу сидячого способу життя. У цьому аспекті важливо, що зв'язок фізичної активності та фізичної підготовки з когнітивними функціями та здоров'ям мозку, а також з академічною успішністю здобувачів вищої освіти, що доведено низкою наукових розвідок [1, 4, 7].

Відтак, фізична активність є чинником не тільки збереження психологічного стану, але й покращенням когнітивного розвитку протягом усього життя. У сукупності результати емпіричних розвідок [7, 10] свідчать про те, що підвищення аеробної підготовленості, отримане від фізичної активності, пов'язане з покращенням цілісності структури та функцій мозку, що є основою нормалізації психологічного стану.

Фахівці стверджують [3], що негативні відчуття, які виникають у воєнній реальності є нормальною реакцією. Втім, якість вищої освіти ототожнюється із якістю підготовки працеспроможних фахівців, що забезпечується належним станом їхнього здоров'я і є головним рушієм прогресу у всіх сферах діяльності суспільства і держави. Здоров'я, як державне надбання, вимагає відповідного до себе ставлення зі сторони усіх державних інститутів. Саме тому питання збереження та покращання здоров'я студентської молоді в умовах воєнного стану вважається одним із найактуальніших.

Не викликає сумніву [1], що роль фізичного виховання у підготовці висококваліфікованих фахівців в сучасній Україні як ніколи висока. Внесок фізичної культури у вищу освіту має полягати у забезпеченні здобувачів вищої освіти усіма аспектами знань про науково-практичні засади фізичної культури і здорового способу життя, а також в оволодінням системою практичних умінь і навичок, що є запорукою збереження та зміцнення здоров'я, психічного благополуччя й удосконалення психофізичних здібностей і якостей особистості. Удосконалення людського чинника неможливо без зміцнення здоров'я студентської молоді, їх фізичної підготовленості, без розвитку умінь і готовності підтримати належний стан здоров'я упродовж всього життя. Фізичне виховання у ЗВО традиційно розглядається як «практичний» предмет, який є вкрай важливим для нормалізації психологічного стану та благополуччя [2]. Отож, необхідно докласти зусиль для забезпечення якісного фізичного виховання здобувачів вищої освіти, що покликано сприяти підвищенню рівня їхньої фізичної активності, фізичного здоров'я й психологічного благополуччя.

Фізичне виховання у ЗВО має окремі структурні ланки, в основі яких стоять як загальнопедагогічні, так і специфічні завдання. Особливу роль у процесі фізичного виховання відіграє самостійний вибір конкретних і визначених для нього форм і засобів навчальних занять, що дозволяють йому забезпечити оптимальний рівень знань, рухових навичок і умінь в широкому спектрі фізичної культури з урахуванням викликів сьогодення.

Нині, в умовах воєнного стану, завдання фізичного виховання у ЗВО полягають у створенні умов для повної реалізації та фізичного та психічного розвитку здобувачів вищої освіти в ході навчального процесу, організованого на основі сучасних загальнонаукових і спеціальних технологій теорії, методики і практики фізичної культури. Досягнення поставленої у фізичному

вихованні мети передбачає вирішення виховних, освітніх і оздоровчих завдань.

Визначаємо умови, від яких залежить реалізація визначеної мети фізичного виховання у ЗВО в умовах воєнного стану. Приведемо їхній перелік:

– сформованість у здобувачів вищої освіти стійкого інтересу до занять фізичним вихованням, формування мотиваційного компоненту;

– педагогічне керівництво і контроль з боку викладачів;

– дотримання дидактичних принципів реалізації навчального процесу.

Що передбачає:

•·надання студентам теоретичних відомостей щодо можливостей фізичного виховання у нормалізації їхнього фізичного та психологічного стану;

•·формування завдань у досягненні оптимального фізичного та психологічного стану;

•·навчання здобувачів вищої освіти виконанню фізичних вправ і адекватного їх добору;

•·оволодіння методами фізичного виховання та їхніми компонентами (фізичне навантаження, обсяг та інтенсивність фізичного навантаження, тривалість і характер відпочинку тощо);

• навчання здобувачів вищої освіти самоконтролю в оцінюванні фізичного та психологічного стану та реакції організму на фізичне навантаження;

•·навчання здобувачів вищої освіти складання плану індивідуальних занять.

Дидактичними умовами забезпечення ефективності впливу фізичного виховання у нормалізації фізичного та психологічного стану здобувачів вищої освіти:

– відображення в завданнях фізичного виховання необхідності формування умінь самостійно займатись фізичними вправами;

– поєднання різноманітних за способом впливу методів фізичного виховання;

– взаємопов’язане формування усіх компонентів бажання додатково займатись фізичними вправами;

– безперервність педагогічного впливу на фізичний та психологічний стан здобувачів вищої освіти.

Результатом практичної реалізації визначеного має стати розвиток потреби у здобувачів вищої освіти у збереженні та покращанні свого стану психологічного стану. Що передбачає:

– усвідомлення у необхідності в самостійних систематичних заняттях фізичним вихованням;

– вироблення методики самостійних занять, розробки необхідних програм, враховуючи бажання обирати різні форми за індивідуальними графіками, використання контролю задля коригування планів.

В основі реалізації вищеприведеного – самовиховання, шляхом набуття здобувачами вищої освіти знань, а, надалі трансформація накопичених знань у поведінку. Спочатку треба зацікавити на заняттях фізичним вихованням, пояснити, в чому цінність й необхідність таких занять. Тобто, вихідний елемент – забезпеченні зв'язку знань з емоціями та формування переконань у необхідності подбати про психологічний стан, мінімізувати стихійні переживання в умовах воєнного стану. Мотивація до занять фізичними вправами позиціонується як вагомий чинник впливу на результати психологічного стану. Взаємозв'язок між мотивацією та психічним здоров'ям пояснюється теорією самовизначення [4].

Отримуючи інформацію про зміст, сутність занять, здобувач вищої освіти аналізує її на емоційному та когнітивному рівнях, відбираючи при цьому необхідне для себе, а також задовольняючи в тій чи іншій мірі свою потребу у фізичному вихованні як чинника збереження психологічного стану. Зміст фізичного виховання в умовах воєнного стану, визначений важливістю і необхідністю проведення організаційних заходів для створення найбільш сприятливих умов покращання психологічного стану здобувачів вищої освіти. Передбачено реалізацію наступного:

– Визначення арсеналу форм фізичної активності, в ході яких можна вирішувати завдання, що забезпечують досягнення поставленої мети занять фізичним вихованням в умовах воєнного стану. Для цього визначили певні форми: гігієнічна гімнастика (щоденно 10–30 хвилин), оздоровчі заходи (прогулянки, за гартувальні заходи тощо); активний відпочинок (дихальні вправи, інші вправи за уподобанням), самостійні заняття з використанням ефективних у фізичній рекреації видів вправ.

– Визначення стану сформованості мотивації до здійснення самостійної фізичної активності в умовах воєнного стану.

– Використання природних (вода, сонце, повітря) та гігієнічних чинників (гігієна роботи і відпочинку, харчування, особиста гігієна, відсутність шкідливих звичок). Слід звертати увагу здобувачів вищої освіти на необхідність систематично виконувати гігієнічні вимоги.

Відтак, з урахуванням наведеного, визначаймо, що організація фізичного виховання у ЗВО у забезпеченні впливу на психологічний стан здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану, передбачає формування знань у питаннях фізичної активності, яке пов'язане з важливим значенням знань та умінь, навичок реалізовувати знання на практиці у досягненні позитивного результату в зміцненні психологічний стану , шляхом забезпечення належного рівня фізичного виховання. У цьому аспекті дистанційне навчання має низку переваг, надаючи здобувачам вищої освіти багатий мультимедійний контент, доступний у будь-який час і в будь-якому місці.

Висновки: Нині висуваються специфічні вимоги до освітнього процесу фізичного виховання задля збереження здоров'я здобувачів вищої освіти вищої школи. Стрімке поширення пандемії Covid-19, а згодом впровадження воєнного стану зумовило нові виклики та потребу у оволодівати новими вміннями і навичками, формувати компетентності у здобувачів вищої освіти у форматі дистанційного чи змішаного навчання. Фізичне виховання в умовах воєнного стану може бути важливим фактором, що сприяє нормалізації психологічного стану здобувачів вищої освіти.

Дійовим механізмом збереження і зміцнення психологічного стану здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану є ефективна реалізація їхнього фізичного виховання у ході навчання з метою поширення кращої освітньої практики. Останні обумовлені необхідністю забезпечення повної реалізації їхнього фізичного розвитку в ході навчального процесу, як чинника регулювання психологічного стану. Організація занять фізичним вихованням в умовах воєнного стану, зумовлене важливістю і необхідністю проведення заходів для створення найбільш сприятливих умов покращання психологічного стану здобувачів вищої освіти Це забезпечується шляхом нівелювання впливу стихійних переживань в умовах воєнного стану задля протидії викликам, які неминуче трапляються з огляду на ситуацію війни.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розробці технології фізичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану.

Література:

1. Блавт О., Герасименко О., Гуртова Т. (2024). Основні напрями у реалізації фізичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Освіта. Інноватика. Практика*, 12(7), 7-13. https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i7-001

2. Конова Л. (2012). Психологічна корекція постстресового стану студентів засобами фізичного виховання. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 6. 80-83.

3. Стадник В.В. (2022). Педагогічні основи психологічного забезпечення процесу фізичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. Інноватика у вихованні, 16, 132-140. https://doi.org/10.35619/iiu.v1i16.488

4. Adams T. B., Moore M. T., John Dye N. D. (2008). The Relationship Between Physical Activity and Mental Health in a National Sample of College Females. *Women & Health*, 45(1), 69-85. https://doi.org/10.1300/J013v45n01_05

5. Biddle S.J.H., Fox K.R. (2000). Boucher S.H. *Physical activity and psychological well-being*. London: Routledge.

6. Crone D., Heaney L., Owens C. (2013). *Physical Activity and Mental*. London: Blackwell Publishing Ltd. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine.

7. Educating the Student Body: *Taking Physical Activity and Physical Education to School*. (2013). Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/18314

8. Fontaine K. R. (2015). Physical Activity Improves Mental Health. *Phys Sportsmed*, 28(10), 83-84. https://doi.org/10.3810/psm.2000.10.1256

9. Tyson P., Wilson K., Crone D., Brailsford R., Laws K. (2010). Physical activity and mental health in a student population. *Journal of Mental Health,* 9, 492-499. https://doi.org/ 10.3109/09638230902968308

10. Zhong W., Zhang G. (2021). Mental Simulation to Promote Exercise Intentions and Behaviors. *Frontiers in Psychology*, 12, 589622. https://doi.org/: 10.3389/fpsyg.2021.589622

11. Zahrt O. H., Crum A. J. (2020). Effects of physical activity recommendations on mindset, behavior and perceived health. *Preventive Medicine Reports,* 101027. https://doi.org/ 10.1016/j.pmedr.2019.101027

References:

1. Blavt, O., Herasymenko, O., Hurtova, T. (2024). Osnovni napriamy u realizatsii fizychnoho vykhovannia zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu [The main directions in the implementation of physical education of students under the conditions of martial state]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice.* Vyp. 12, No 7. S. 7–13. URL: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i7-001 [inUkrainian].

2. Konova L. (2012). Psykholohichna korektsiia poststresovoho stanu studentiv zasobamy fizychnoho vykhovannia. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu,* Vyp. 6. S. 80–83. [inUkrainian].

3. Stadnyk V. (2022). Relevance of innovation in the educational process of physical education: challenges of martial state [Pedagogical foundations of psychological support of the process of physical education of students of higher education in conditions of martial law] Innovation in education. Vyp. 16. S. 132–140. URL:https://doi.org/ 10.35619/iiu.v1i16.488 [inUkrainian].

4. Adams T. B., Moore M. T., John Dye N. D. (2008). The Relationship Between Physical Activity and Mental Health in a National Sample of College Females. *Women & Health*. № 45(1). P. 69-85. URL: https://doi.org/10.1300/J013v45n01_05.

5. Biddle S.J.H., Fox K.R., Boucher S.H. (2000). Physical activity and psychological well-being. London: Routledge.

6. Crone D., Heaney L., Owens C. (2013). *Physical Activity and Mental*. London: Blackwell Publishing Ltd. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine.

7. *Educating the Student Body: Taking Physical Activity and Physical Education to School*. (2013). Washington, DC: The National Academies Press. URL: https://doi.org/10.17226/18314

8. Fontaine K. R. (2015). Physical Activity Improves Mental Health. *Phys Sportsmed*. 28(10). P. 83-84. URL:https://doi.org/10.3810/psm.2000.10.1256

9. Tyson P., Wilson K., Crone D., Brailsford R., Laws K. (2010). Physical activity and mental health in a student population. *Journal of Mental Health.* № 9. P. 492-499. URL: https://doi.org/10.3109/09638230902968308

10. Zhong W., Zhang G. (2021). Mental Simulation to Promote Exercise Intentions and Behaviors. *Frontiers in Psychology.* 12, P. 589622. URL: https://doi.org/: 10.3389/fpsyg.2021.589622

11. Zahrt O. H., Crum A. J. Effects of physical activity recommendations on mindset, behavior and perceived health. *Preventive Medicine Reports.* 2020. P. 101027. URL: https://doi.org/10.1016/ j.pmedr.2019.101027

УДК 124.5:141.319.8

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-150-159

Дженджеро Оксана Леонідівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцентка кафедри підвищення кваліфікації працівників пробації Інституту професійного розвитку, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, тел.: (095) 418 17 34, https://orcid.org/0000-0002-9448-9999

Шмагалова Олена Іванівна магістрантка, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, тел.: (096) 769 23 84, https://orcid.org/0009-0003-8061-8192

ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Анотація. Поняття «цінність» є фундаментальною основою людського буття, певним критерієм усіх об'єктів та суб'єктів, орієнтиром як для кожного індивіда окремо, так і суспільства в цілому, що визначає зміст його існування. Цінності є своєрідним регулятором у взаємодії індивіда із суспільством і показником вищого рівня соціальної діяльності.

Виявлено, що низка загальнолюдських цінностей має дещо «розмитий» характер, наповнення залежить від галузі науки, яка їх описує, тому в цьому теоретичному дослідженні зазначену проблему розглянуто в аспекті філософії, культурології, етики, теології, педагогіки та ін. На основі попередніх досліджень виокремлено класифікації цінностей (індивідуальні цінності, колективні, універсальні; загальнолюдські, національні, соціальні; термінальні, інструментальні; домінантні, варіативні та девіантні; предметні і суб'єктні тощо), проаналізовано особливості цих класифікацій та чинників, що впливають на певну категорію цінностей (наприклад, соціум, особистий досвід індивіда, зміни в культурному контексті та ін.).

На підставі аналізу джерел доведено, що людину цікавить не лише завдання виживання, тобто забезпечення цілісності окремих осіб і всього виду; для індивіда важливо ще й задовольнити певні емоційні та духовні потреби. Система цінностей допомагає людині не тільки уникати й переборювати небезпеку, виконувати інші, притаманні всьому тваринному світу функції, але й творити, управляти виробництвом, досліджувати нові горизонти в науці – досягати успіхів в будь-якій сфері діяльності. Тому для людини однаково важливі матеріальні (життєво необхідні) цінності і духовні (моральні, інтелектуальні, естетичні тощо), оскільки вони забезпечують індивідуальний внутрішній баланс і гармонійне існування в соціумі.

У цій праці доведено, що цінності є невід'ємною частиною людського буття і його визначальною характеристикою, та окреслено перспективи подальших досліджень з аксіологічним компонентом.

Ключові слова: цінності, система цінностей, людина, наука, аксіологія.

Dzhendzhero Oksana Leonidivna Candidate of Pedagogical Sciences, docent, Associate Professor of the Department of Advanced Training of Probation Officers at the Institute of Professional Development, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, tel.: (095) 418 17 34, https://orcid.org/0000-0002-9448-9999.

Shmahalova Olena Ivanivna Master's student at the National University "Chernihiv Collegium" named after T. G. Shevchenko, Chernihiv, tel.: (096) 769 23 84, https://orcid.org/0009-0003-8061-8192

VALUES AS A DEFINING CHARACTERISTIC OF HUMAN BEING

Abstract. The concept of "value" is the fundamental basis of human existence, a certain criterion of all objects and subjects, a reference point for both each individual separately and society as a whole, which determines the meaning of its existence. Values are a kind of regulator in the interaction of the individual with society and an indicator of the highest level of social activity.

It has been revealed that a number of universal human values have a somewhat "blurred" nature, the content depends on the field of science that describes them, therefore, in this theoretical study, the specified problem is considered in the aspect of philosophy, cultural studies, ethics, theology, pedagogy, etc. Based on previous research, certain classifications of values have been identified (individual values, collective, universal; universal, national, social; terminal, instrumental; dominant, variational and deviant; objective and subjective, etc.), the features of these classifications and factors influencing a certain category of values have been analyzed (for example, society, personal experience of the individual, changes in the cultural context, etc.).

Based on the analysis of sources, it has been proven that a person is interested not only in the task of survival, that is, ensuring the integrity of individuals and the entire species; it is also important for an individual to satisfy certain emotional and spiritual needs. The system of values helps a person not only to avoid and overcome danger, perform other functions inherent in the entire animal world, but also to create, manage production, explore new horizons in science - to achieve success in any field of activity. Therefore, material (vital) values and spiritual (moral, intellectual, aesthetic, etc.) are equally important for a person, since they ensure individual internal balance and harmonious existence in society.

This work proves that values are an integral part of human existence and its defining characteristic, and outlines the prospects for further research with an axiological component.

Keywords: values, value system, man, science, axiology.

Постановка проблеми. В умовах демократизації, гуманізації та гуманітаризації системи освіти в Україні важливого значення набуває проблема духовного збагачення, переосмислення ціннісних орієнтацій особистості. Одним з пріоритетних напрямів розвитку освіти є формування цінностей у дітей, майбутніх учителів, держслужбовців та ін.

Поняття «цінність» у філософський обіг ввели в 60-х роках XIX ст. німецькі вчені Р. Лотце, Г. Коген. Відтоді це поняття закріпилося в дослідженнях з філософії, культурології. Сформувалась навіть спеціальна галузь знання – аксіологія, до завдань якої належить вивчення структури ціннісного світу, природи цінностей, їхнього місця в реальності.

Нині в Україні вже існує усвідомлення потреби досліджувати аксіологічні проблеми. Однак відсутність перекладів українською мовою і видань основних джерел з аксіології негативно впливає на якість досліджень у цій галузі.

Історію зародження та розвиток теорії цінностей досліджували О. Дробницький, М. Каган, Л. Столович, В. Тугаринов, Н. Чавчавадзе та ін. Про роль ціннісної свідомості в цілісному просторі культури, її теоретичне та практичне значення писали А. Гулига, І. Нарський.

Найважливішими питаннями залишається вивчення феномену цінностей та їх роль у людському бутті. І хоч проблему розглядали багато дослідників, їх погляди залишаються недостатньо систематизованими.

Мета дослідження – дослідити поняття цінностей як визначальної характеристики буття людини та виокремити певні категорії цінностей, спираючись на класифікації з деяких досліджень у галузі аксіології.

Об’єкт і предмет дослідження – поняття цінностей у системі наукових досліджень та шляхи формування ціннісних орієнтацій у сучасному аспекті.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв’язання завдань дослідження були використані такі методи: ретроспективний, порівняльний і системний аналізи – для системного аналізу праць вітчизняних і зарубіжних науковців; узагальнення – для визначення понятійного апарату, уточнення змісту поняття «цінності».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аксіологія як наука сформувалася та утвердилася в XX ст. (початки її становлення – остання третина XIX ст.). «Відкриття цінностей» – одне з найважливіших філософських досягнень цього періоду, що суттєво вплинуло на гуманітарне мислення і гуманітарні науки

XX ст., наслідком чого стало усвідомлення ролі цінностей в індивідуальному та суспільному житті.

Ціннісно-смислова сфера особистості в дослідженнях Г. Андрєєвої, Е. Фромма, І. Беха, В. Москаленко, К. Платонова, В. Зінченка, Е. Помиткіна трактується як вершина структури особистості і вищий рівень її соціальної діяльності. Питання усвідомлення особистістю сутнісного «Я» через власні ціннісні ставлення до себе і до зовнішнього світу стали предметом наукових розвідок Л. Виготського, Л. Божович, В. Крутецького, О. Леонтьєва, С. Рубінштейн та інших [16].

Такі дослідники, як І. Бех, Ж. Омельченко, Н. Полтавська, О. Столяренко, К. Чорна визначили, що ціннісні ставлення особистості ґрунтуються на гуманістичних принципах і виконують роль регулятора у відносинах між особистістю й оточенням [16].

Зарубіжні науковці Р. Перрі, Т. Парсонс, В. Віндельбанд, Р. Лінтон, Г. Рікерт розглядали проблему цінностей як філософську категорію.

Виклад основного матеріалу. Поняття «цінність» є неоднозначною та багаторівневою категорією. Вітчизняний автор теорії особистісно-орієнтованого виховання І. Бех трактує ціннісну систему особистості як складний регулятор людської життєдіяльності, що структурно й змістовно відображає особливості об'єктивної дійсності, охоплюючи і зовнішній для людини світ, і власне людину з усіма її об'єктивними характеристиками [1].

Як зазначають у своїх дослідженнях С. Возняк, В. Кононенко, до поняття «цінність» близьке інше – «значущість». Цінністю можна вважати все те, що особистість може цінувати, що є для неї значущим і важливим. Цінності, на думку Е. Фромма, упорядковують дійсність, вносять у неї осмислені оцінні моменти, співвідносяться не з істиною, а з уявленнями про ідеал, бажане, нормативне. Світ цінностей багатогранний.

У філософській та соціологічній літературі проблему значущості цінності розглядають у двох аспектах. У роботах В. Василенка, О. Дробницького, М. Кагана цінність звучить як позитивна чи негативна значущість предметів та явищ дійсності для життєдіяльності суб'єкта. Інші автори (В. Тугарінов, А. Гулига, І. Попов, Ю. Гранін, І. Огієнко) вважають, що цінність характеризує лише одну із форм значущості – позитивну. І. Бех, Д. Леонтьєв, М. Рокич класифікують цінності на термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби). У філософському енциклопедичному словнику В. Лісовий здійснює поділ цінностей на індивідуальні, колективні та універсальні. Універсальні, або вселюдські цінності, за висновком автора, – це ті, що прийняті різними народами, культурами, націями, цивілізаціями; колективні – це цінності певного суспільства, нації, цивілізації, самобутньої культури [15, с. 707-708].

Серед загальнолюдських моральних цінностей ми виокремлюємо доброту, чесність, справедливість, любов, красу, мудрість, гідність та ін. Національне, як зазначає В. Федорович, стосується не тільки «форми вияву певної духовної цінності, воно також надає унікальності її змістовій стороні, характеризуючи спосіб мислення, народну мораль, етику, естетику та правосвідомість, національну ідеологію, психологію, свідомість та самосвідомість» [14].

У цьому контексті актуальною є думка вітчизняного педагога В. Сухомлинського, який стверджував, що у невичерпному джерелі народної моралі нам треба «черпати духовну енергію справжньої людяності, дружби і товариськості, справжнього братства вільних людей» [13, с. 107].

Актуалізуючи проблему цінностей, особливостей їх формування та значущості для подальшої життєдіяльності індивіда в соціумі, інші дослідники обґрунтовують своєрідну ієрархічну модель провідних цінностей, якими керується людина, серед яких вихідними є саме безпосередні цінності етичного порядку [16].

Проаналізувавши наукову літературу щодо вивчення групових цінностей (І. Бех, М. Бобньова, Ю. Вебер, О. Кір'якова), ми зауважили, що ці дослідники враховують соціокультурні значення певних явищ групової життєдіяльності.

До цінностей, які визначають як педагогічні, науковці О. Веряєв, Е. Гусинський, М. Кісіль, Ю. Турчанінова, І. Шалаєв та ін. зараховують систему «взаємопов'язаних цінностей: цінності-цілі, цінності-засоби, цінності-відносини, цінності-якості, цінності-знання» тощо [12].

Увагу дослідників завжди привертала класифікація цінностей за Ф. Клакхон, яка поділяє їх на домінантні, варіативні та девіантні, обравши критерієм класифікації вплив цінностей на соціалізацію особистості. До першої групи цінностей науковиця зарахувала ті, прийняття яких людиною викликає соціальна похвала й заохочення; варіативні цінності не викликають особливого схвалення, а девіантні цінності заборонені і їх прийняття загрожує покаранням.

Треба зауважити, що серед усієї ієрархії цінностей вітчизняні психологи виділяють ті, котрі є загальнолюдськими, або глобальними, тобто притаманними максимальній кількості людей. До них належать воля, праця, творчість, гуманізм, солідарність, людяність, сім'я, нація, народ, діти тощо. М. Головатий зазначає, що ціннісні орієнтації формуються у процесі засвоєння людиною певного соціального досвіду і проявляються в його цілях, переконаннях, інтересах, тобто в процесі соціалізації [6]. Водночас К.-Г. Юнг зазначав, що цінності вмонтовані в архетип людини і є первинною основою для формування цінностей індивідуального несвідомого [18].

У своїй теорії культурних вимірів голландський соціолог Ґерт Гофстед посилається на концепцію ціннісних орієнтацій і розглядає цінності як ядро культури [3].

Більшість дитячих психологів схиляється до думки, що цінності формуються впродовж перших десяти років життя людини несвідомо й опосередковано. Люди можуть декларувати одні цінності, а в реальній ситуації чи експерименті – несвідомо вибирати поведінку, яка відповідає іншим цінностям.

На думку Г. Будінайте та Т. Корнілової, особистісними цінностями стають ті смисли, стосовно яких суб'єкт самовизначився [12], тобто найбільш значущими в діяльності людини є пріоритетні напрями життєдіяльності, які мають аксіологічний характер.

Сучасні українські дослідниці І. Галецька та І. Семків зазначають, що індивідуальні цінності є квінтесенцією людини та її взаємин зі світом. Сучасні психологічні теорії акцентують увагу на властивостях та механізмах формування цінностей, зосереджуючись на різних аспектах, розглядають кроскультуральні дослідження як головний шлях до пізнання сутності суспільних та індивідуальних цінностей . «Індивідуальні цінності – цілісна система когнітивних утворень, що закріплює підпорядковану певній особистісній логіці сукупність переконань, ідеалів, заборон, які особа прийняла як власні внутрішні орієнтири» [8, с. 192]. Однією з типологій цінностей, на які посилаються дослідниці, є модель Е. Шпрангера, в якій дослідник розглядав цінності як форму пізнання світу або ж форму життя і говорив про шість типів особистості.

Американський психолог Г. Олпорт, взявши цю модель за основу свого вчення, інтерпретував цінності як особистісні риси глибинного рівня, виділивши шість типів цінностей: теоретичність, економічність, естетичність, соціальність, політичність, релігійність [4].

Отже, науковці вважають, що такі критерії внутрішніх переваг, або мотиви ціннісного вибору, і є ціннісними уявленнями, оскільки вони, з одного боку, є результатом порівняння потреб індивіда з можливістю реалізувати їх у конкретних умовах, а з іншого – ще не передбачають наявності в індивіда схильності реагувати (діяти) в напрямі цього об'єкта чи ситуації певним чином [3].

Відома фахівчиня з теорії виховання Л. Аза виділяє два полюси ціннісного ставлення людини до світу: предметні і суб'єктні цінності. Перші є його об'єктами (предметами потреби у вигляді прагнень і переваг), а інші – відбиттям цього ставлення, де інтереси і потреби ніби перекладені мовою ідеального та уявного. Тоді предметні цінності є об'єктом оцінки, а суб'єктні – її критерієм [4].

Підсумовуючи результати аналізу різних джерел, констатуємо, що умовно цінності можна поділити на «нижчі» (матеріальні) і «вищі» (духовні). Матеріальні, біологічні, вітальні, тобто життєво необхідні, життєво забезпечувальні цінності важливі для нас, але не більше, ніж духовні, моральні, інтелектуальні, естетичні.

Також важливо акцентувати увагу на національних цінностях, які охоплюють незалежність, добросусідство, патріотизм, гідність, соціальний спокій, мир тощо. У будь-якій сфері людського життя і діяльності є своя система цінностей. Основною формою, у якій функціонують цінності-ідеали, існують уявлення про щось досконале чи бажане. В основі ідеалів є такі особливості цінностей, як надії, сподівання на краще майбутнє, очікування бажаного. Такими є ідеали всебічно розвиненої особистості або суспільства, у якому будуть задоволені всі розумні потреби людини.

Ціннісні орієнтації можуть не збігатися зі структурою цінностей, які функціонують у суспільній свідомості. Через такі обставини важливо розрізняти ціннісні орієнтації особистості й орієнтації особистості на цінності, поширені в конкретному суспільстві. Орієнтація на цінність є певним ставленням особистості до зовнішніх настанов, норм, звичаїв [6].

Отже, цінності особистості двобічні: вони водночас соціальні та індивідуальні. Їх соціальними передумовами є наявні в суспільстві ціннісні стереотипи, які сформовані через систему культури та освіти і створюють об'єктивні виміри існування. Індивідуальність проявляється залежно від ціннісного сприймання, що формується на основі власної системи духовних потреб та інтересів особистості, залежить від її специфічних особливостей, життєвого досвіду тощо. Формування власних культурних цінностей в Україні відбувалося у своєрідному протистоянні між різними культурними формами. Ці мандри у світі культури набували іноді вигляду розігрування різних варіантів поведінки, де моделювалося певною мірою входження народу в коло світової цивілізації. І саме національне самовизначення українського народу в драматичному XVII ст. загострило інтерес суспільства до універсальних основ європейської цивілізації – античності, християнства, просвітництва. Це час посиленої боротьби за незалежність, відкриття різних закладів освіти – осередків національної мудрості.

Таким чином різні елементи ціннісних орієнтацій становлять, з одного боку, етапи усвідомлення особистістю системи цінностей, яка існує поза нею, і перетворення їх під впливом низки чинників на систему особистісної соціальної орієнтації, а з іншого боку – відображають структурний ієрархічний характер системи цінностей особистості.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Зважаючи на вищезазначене та спираючись на досягнення сучасної теорії, цінності – це невід'ємна частина людського існування і визначальна характеристика буття. Можна припустити, що за умов зміни епох, ціннісної основи цивілізаційного розвитку об'єктивні підстави має поєднання процесу модернізації суспільства з процесом постмодернізації. Нині постала проблема відродження нації, відбуваються пошуки, спрямовані на відтворення такої ідеї для всієї нації, щоб на її засадах вибудувати ієрархію цінностей.

Успішність і темпи очікуваних перетворень значною мірою залежать від готовності всіх верств суспільства сприйняти й усвідомити необхідність та своєчасність змін. Саме тут насамперед постає проблема формування національної свідомості українського народу, що формується своєю чергою на основі архетипів української культури.

Література:

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Бліхар В. С. Ієрархія цінностей як життєво значима засада формування особистості. *Військово-науковий вісник.* 2010. № 13. С. 198–207. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vnv_2010_13_17
3. Бліхар В. С. Цінності: поняття, структура та підходи у контексті сучасних військових екзистенцій. *Вісник Львівського університету.* Серія *«Психологічні науки»*. 2022. Вип. 13. С. 11–20.
4. Бліхар М. П. Духовні цінності студентської молоді в сучасному українському суспільстві. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018. 168 с.
5. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. URL: http://prima.lnu.edu.ua/Pedagogika/library/vyshnevsky.pdf
6. Гладьо В. Сучасний світ крізь призму загальнолюдських цінностей. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35109/1/580.pdf
7. Головатий М. Ф. Соціологія молоді : курс лекцій. Київ : МАУП, 1999. 224 с.
8. Галецька І., Семків І. Індивідуальні цінності в дискурсі психологічних теорій. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27499/19-Haletska.pdf
9. Католик Г. В. Ціннісні орієнтації сучасної «золотої молоді». *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2014. Вип. 37. Т. VII. С. 85–96.
10. Католик Г. В. Психологія формування професійної Я-концепції практичного психолога : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 405 с.
11. Католик Г. В., Миколайчук М. І. Специфіка викладання психології в контексті духовного розвитку в системі сучасної вищої освіти. *Актуальні проблеми психології :* збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. 2015. Т. X. Вип. 27. С. 184–199.
12. Коблик В. О. Цінності особистості як предмет наукових досліджень. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7520/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B0_%D0%A6%D0%86%D0%9D%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%20%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%91%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%9F%D0%A0%D0%95%D0%94%D0%9C%D0%95%D0%A2%20%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A5%20%D0%94%D0%9E%D0%A1%D0%9B%D0%86%D0%94%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%AC.pdf
13. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1980. Т. 3. С. 5–297.
14. Федорович В. Національні і загальнолюдські духовні цінності – основа формування світогляду молодої України. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВУЗі* : зб. наук. праць. Рівне : Ліста, 2001. С. 418–420.

15. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 744 с.

16. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : монографія / за ред. В. В. Мачуського. Київ : ТОВ «Задруга», 2017. 220 с.

17. Jung K.-H. Versuch einer Darstellung der Psychoanalytischen Theorie. 1913.

References:

1. Bekh, I. D. (1998). *Osobystisno zoriyentovane vykhovannya [Personality-oriented education]*. Kyiv: IZMN [in Ukrainian].

2. Blikhar, V. S. (2010). Iyerarkhiya tsinnostey yak zhyttyevo znachyma zasada formuvannya osobystosti [Hierarchy of values as a vital principle of personality formation]. *Viyskovo-naukovyy visnyk – Military-scientific bulletin*, 13, 198-207. Retrieved from https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vnv_2010_13_17 [in Ukrainian].

3. Blikhar, V. S. (2022). Tsinnosti: ponyattya, struktura ta pidkhody u konteksti suchasnykh viyskovykh ekzystentsiy [Values: concept, structure and approaches in the context of modern military existences]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Lviv University Bulletin*, 13, 11-20 [in Ukrainian].

4. Blikhar, M. P. (2018). *Dukhovni tsinnosti studentskoyi molodi v suchasnomu ukrayinskomu suspilstvi [Spiritual values of student youth in modern Ukrainian society]*. Lviv [in Ukrainian].

5. Vyshnevskyi, O. I. (2006). *Teoretychni osnovy suchasnoyi ukrayinskoyi pedahohiky [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]*. Retrieved from http://prima.lnu.edu.ua/Pedagogika/library/vyshnevsky.pdf [in Ukrainian].

6. Hladio, V. *Suchasnyy svit kriz pryzmu zahalnolyudskykh tsinnostey [The modern world through the prism of universal human values]*. Retrieved from http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35109/1/580.pdf [in Ukrainian].

7. Holovatyi, M. F. (1999). *Sotsiolohiya molodi: kurs lektsiy [Sociology of Youth: Lecture Course]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].

8. Haletska, I. & Semkiv, I. (2006). *Indyvidualni tsinnosti v dyskursi psykholohichnykh teoriy [Individual values in the discourse of psychological theories]*. Retrieved from http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27499/19-Haletska.pdf [in Ukrainian].

9. Katolyk, H. V. (2014). Tsinnisni oriyentatsiyi suchasnoyi «zolotoyi molodi» [Value orientations of modern 'golden youth']. *Aktualni problemy psykholohiyi – Current problems of psychology*, 37 (VII), 85-96 [in Ukrainian].

10. Katolyk, H. V. (2013). *Psykholohiya formuvannya profesiynoyi YA-kontseptsiyi praktychnoho psykholoha [Psychology of the formation of a practical psychologist's professional self-concept]*. Lviv: Vydavnytstvo LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

11. Katolyk, H. V. & Mykolaychuk M. I. (2015). Spetsyfika vykladannya psykholohiyi v konteksti dukhovnoho rozvytku v systemi suchasnoyi vyshchoyi osvity [Specifics of teaching psychology in the context of spiritual development in the modern higher education system]. *Aktualni problemy psykholohiyi – Current problems of psychology*, 27 (X), 184-199 [in Ukrainian].

12. Koblyk, V. O. (2017). *Tsinnosti osobystosti yak predmet naukovykh doslidzhen [Personal values as a subject of scientific research]*. Retrieved from https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7520/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B0_%D0%A6%D0%86%D0%9D%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%20%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%91%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%9F%D0%A0%D0%95%D0%94%D0%9C%D0%95%D0%A2%20%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A5%20%D0%94%D0%9E%D0%A1%D0%9B%D0%86%D0%94%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%AC.pdf [in Ukrainian].

13. Sukhomlynskyi, V. O. (1980). Sertse viddayu dityam [I give my heart to children]. *Vybrani tvory – Selected works* (Vols 3), (pp 5-297). Kyiv: Radyanska shkola [in Ukrainian].

14. Fedorovych, V. (2001). Natsionalni i zahalnolyudski dukhovni tsinnosti – osnova formuvannya svitohlyadu molodoyi Ukrayiny [National and universal spiritual values are the basis for the formation of the worldview of young Ukraine]. *Psykholoho-pedahohichni osnovy humanizatsiyi navchal'no-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VUZi – Psychological and pedagogical foundations of humanization of the educational process at school and university* (pp 418-420). Rivne: Lista [in Ukrainian].

15. Shynkaruk, V. I. (2002). *Filosofskyy entsyklopedychnyy slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary*]. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].

16. Formuvannya tsinnisnykh oriyentyriv navchalno-vykhovnoho protsesu u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh [Formation of value orientations of the educational process in extracurricular *educational institutions]*. V. V. Machuskyi (Ed.). Kyiv: TOV ‘Zadruha’ [in Ukrainian].

17. Jung C. G. (1913). *Versuch einer Darstellung der Psychoanalytischen Theorie [Attempt at a Presentation of Psychoanalytic Theory]*.

УДК: 004.9:811.111

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-160-169

Жукова Анна Робертівна доктор філософії у галузі педагогіки, викладач кафедри іноземних мов та військового перекладу, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, https://orcid.org/0000-0002-7292-1605

Матіїв Юлія Василівна аспірантка Інституту краєзнавства імені Крип'якевича, викладач англійської мови кафедри іноземних мов та військового перекладу, Національна академія сухопутних військ імені П.Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0009-0003-5806-0487

Чернецька Світлана Богданівна викладач англійської мови, кафедри іноземних мов та військового перекладу, Національна академія сухопутних військ імені П.Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-6023-1965

МОБІЛЬНІ ДОДАТКИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Стаття присвячена одній із актуальних проблем сучасної освіти – використанню мобільних додатків для самостійного вивчення англійської мови. У контексті постійного зростання ролі технологій у навчальному процесі ця тема є надзвичайно важливою, оскільки мобільні додатки відкривають нові можливості для здобувачів освіти, роблячи процес навчання більш гнучким і доступним. У статті представлено огляд мобільних додатків, які у практиці авторів виявилися найефективнішими для самостійного оволодіння англійською мовою. Кожен додаток проаналізовано з точки зору його функціональних можливостей, навчального контенту та зручності у використанні.

Окрему увагу приділено специфіці мобільних додатків, яка включає індивідуальний підхід до користувача, інтерактивність, можливість відстеження прогресу та адаптивність до різних рівнів знань. У статті також досліджено роль цих додатків у розвитку ключових мовних навичок, таких як читання, письмо, слухання та говоріння, а також можливість інтеграції мобільних додатків у традиційні форми навчання.

Автори акцентують увагу на перевагах мобільних додатків, серед яких зручність використання, доступність у будь-який час та в будь-якому місці, а також різноманітність методів навчання. Разом із цим розглянуто й недоліки,

такі як залежність від технічних засобів, можливість втрати мотивації через недостатній контроль з боку викладача або обмеженість деяких функцій у безкоштовних версіях додатків.

Результати проведеного дослідження покликані сприяти подальшому вдосконаленню методик самостійного навчання англійської мови. Стаття підкреслює необхідність розробки мобільних додатків, що враховують індивідуальні потреби користувачів, і демонструє їх значення для розвитку сучасних освітніх технологій. Таким чином, представлена робота робить внесок у розширення можливостей здобувачів освіти, допомагаючи їм оволодівати англійською мовою ефективно, зручно та доступно.

Ключові слова: самостійне навчання, англійська мова, інформатизація освіти, мобільні додатки, цифрові інструменти, здобувачі освіти.

Zhukova Anna PhD, Lecturer, Department of Foreign Languages and Military translation, National Army Academy of Ukraine named after Hetman Petro Sahaidachnyi, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-7292-1605

Matiiiv Yuliia PhD student at the Krypyakevych Institute of Local History Krypiakevych Institute of Local History, lecturer of English at the Department of Foreign Languages and Military translation, National Academy of Sahaidachnyi National Academy of Land Forces, Lviv, https://orcid.org/0009-0003-5806-0487

Chernetska Svitlana Lecturer in English at the Department of Foreign Languages and Military Translation, National Academy of Sahaidachnyi National Army Academy, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-6023-1965

MOBILE APPLICATIONS AS TOOLS FOR SELF-STUDY OF ENGLISH

Abstract. The article is devoted to one of the most pressing problems of modern education - the use of mobile applications for self-study of English. In the context of the ever-increasing role of technology in the educational process, this topic is extremely important, as mobile applications open up new opportunities for students, making the learning process more flexible and accessible. The article presents an overview of mobile applications that have proved to be the most effective in the authors' practice for independent learning of English. Each app is analysed in terms of its functionality, learning content and ease of use.

Particular attention is paid to the specifics of mobile applications, which include an individual approach to the user, interactivity, the ability to track progress and adaptability to different levels of knowledge. The article also explores the role

of these applications in the development of key language skills, such as reading, writing, listening and speaking, as well as the possibility of integrating mobile applications into traditional forms of education.

The authors focus on the advantages of mobile applications, including ease of use, anytime, anywhere accessibility, and a variety of learning methods. At the same time, the authors also consider the disadvantages, such as dependence on technical means, the possibility of loss of motivation due to insufficient control by the teacher or limited functions in free versions of applications.

The results of the study are intended to contribute to the further improvement of methods of independent learning of English. The article emphasises the need to develop mobile applications that take into account the individual needs of users and demonstrates their importance for the development of modern educational technologies. Thus, the presented work contributes to the empowerment of learners, helping them to master English effectively, conveniently and affordably.

Keywords: self-study, English, informatization of education, mobile applications, digital tools, students.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де інформатизація відіграє провідну роль у всіх сферах діяльності людини, освітні процеси не можуть залишатися незмінними. Застосування інноваційних технологій та мобільних додатків стає не лише популярним, але й необхідним інструментом для ефективного навчання. Особливо ефективними є мобільні додатки для самостійного вивчення англійської мови, адже вони дозволяють створити гнучкіші системи навчання, що адаптовані до можливостей і потреб сучасних здобувачів освіти, дають можливість здобувачам освіти навчатися в умовах, які найкраще відповідають їхньому життєвому ритму та особистим обставинам. Проте попри важливість та ефективність використання мобільних додатків для вивчення англійської мови, проблема їх застосування саме для самостійного вивчення англійської мови здобувачами освіти залишається актуальною та потребує розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз нещодавніх наукових праць та статей підтверджує зростаючий інтерес до мобільного навчання серед науковців в Україні. Дослідники активно досліджують можливості, які відкривають цифрові технології в освітньому процесі, що засвідчує динамічний розвиток цієї галузі. Серед вчених, які зробили вагомий вклад у розвиток мобільних технологій в освіті, можемо виокремити таких авторів, як Ю. Буровицька [1], І. Власюк [2], Л. Конопляник [4], У. Проценко, Н. Базиляк, О. Вдовіна [5] та ін. Роботи цих науковців підтверджують важливість інтеграції мобільних додатків в освітній процес як засобу підвищення ефективності й доступності освіти.

Метою цієї статті є аналіз мобільних додатків та їх оцінка як інструменту для самостійного вивчення англійської мови здобувачами освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасній освіті інноваційні технології відіграють провідну роль, змінюючи традиційні методи навчання та забезпечуючи здобувачам освіти необмежений доступ до можливостей та різних ресурсів. Особливо ефективними є інноваційні технології у навчанні іноземних мов [1, с. 123].

Мобільні додатки для вивчення англійської мови є значущими інструментами, що забезпечують здобувачам освіти можливість вивчати мову у зручний для них час та у власному темпі. Такі додатки пропонують інтерактивні завдання, вправи та ігри, що роблять процес навчання більш ефективним та захопливим [5, с. 463].

Окрім того, мобільні додатки відкривають нові горизонти у навчанні мов, даючи можливість здобувачам освіти практикувати й вивчати мову в будь-який час та в будь-якому місці. Це особливо важливо для навчання англійської мови, де занурення в мовне середовище та постійна практика є критично важливими для досягнення впевненості та професійності [3, с. 50]. Мобільні додатки часто включають вправи, відео, ігри та інші інструменти, що допомагають вивчати лексику, лексику, вимову, та навички розуміння на слух. Також додатки надають миттєві зворотні зв'язки, що є важливим для вдосконалення мовних навичок, адже користувачі одразу можуть бачити свої помилки та одержати поради щодо їх виправлення [2, с. 796].

На наше глибоке переконання, мобільні застосунки є важливим інструментом самостійного вивчення англійської мови здобувачами освіти, який сприяє не лише розвитку мовних навичок, розширенню словникового запасу, але й підтримує безперервне навчання.

Далі розглянемо популярні й ефективні мобільні додатки для самостійного навчання англійської мови (Рис. 1).

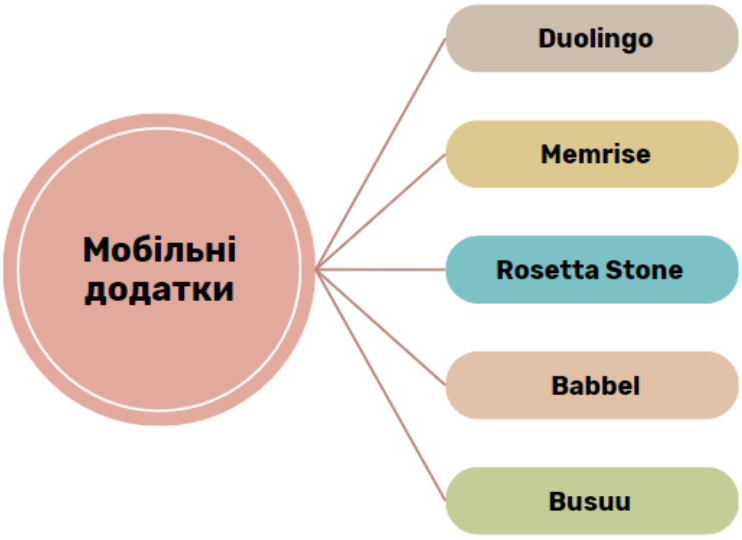

Рис. 1 Мобільні додатки для самостійного вивчення англійської мови

Duolingo – це один з найпопулярніших мобільних додатків для вивчення мов, у тому числі й англійської мови. Головними особливостями цього мобільного додатка є гейміфікація процесу навчання, персоналізація навчання, різноманітність вправ, безплатний доступ, соціальний компонент тощо [7, с. 2]. Здобувачі освіти під час роботи у додатку заробляють бали, виконуючи різноманітні вправи, проходять різні рівні складності, одержують нагороди за досягнення, що допомагає підтримувати мотивацію та зацікавленість у навчанні. Duolingo пропонує різні види вправ, що дають можливість розвивати всі аспекти мовних навичок: говоріння, читання, слухання та писання. Окрім того, додаток адаптує вправи до рівня знань кожного користувача, що дає змогу створити індивідуальний навчальний план. Окрім того, у додатку є можливість повторювати матеріал, який був важким для здобувача освіти, а також користувачі можуть змагатися зі своїми одногрупниками, друзями та іншими здобувачами освіти. Головні функції цього додатка безкоштовні, що робить його доступним для широкого кола користувачів. Також є платна версія, яка пропонує додаткові функції та відсутність реклами [5, с. 464].

Memrise – це мобільний додаток, створений з метою полегшення вивчення, запам'ятовування та повторення нової інформації. Цей додаток навчає за допомогою уроків, заснованих на інтересах користувача. Доступні курси з 11 різних мов світу. В уроках використовуються відеоматеріали з YouTube, Tiktok та інших джерел, які відповідають поточному рівню та інтересам користувача. Окрім того, додаток дає можливість практикуватися в розмовній англійській мові з унікальним партнером, який створений на базі штучного інтелекту – з MemBot. З цим партнером можна практикувати розмовну мову в будь-який час та в будь-якому місці, на вимогу.

Rosetta Stone – це мобільний додаток для вивчення мов, який використовує метод «dynamic immersion», де користувачі вивчають мову, слухаючи і бачачи її в різних контекстах. У додатку пропонуються інтерактивні та контекстні уроки мови, поєднані з функціями розширеного навчання. У Rosetta Stone можна виконувати найрізноманітніші вправи, щоб поліпшити володіння мовою в різних аспектах, включно зі словниковим запасом, правописом, формами дієслів і навіть вимовою, завдяки включеній у застосунок системі розпізнавання голосу (Рис. 2). Цей додаток одразу занурює у мовне середовище, допомагаючи поєднати усне мовлення та зображення. Опис звучить тією мовою, яку користувач вивчає, однак перекладу на рідну мову не передбачено. Спочатку це здається складним, але такий підхід найбільш близький до реального контексту, оскільки спонукає мислити логічно й знаходити швидкі рішення. Таким чином, користувач читає, чує, розмовляє та пише лише мовою, яку вивчає.

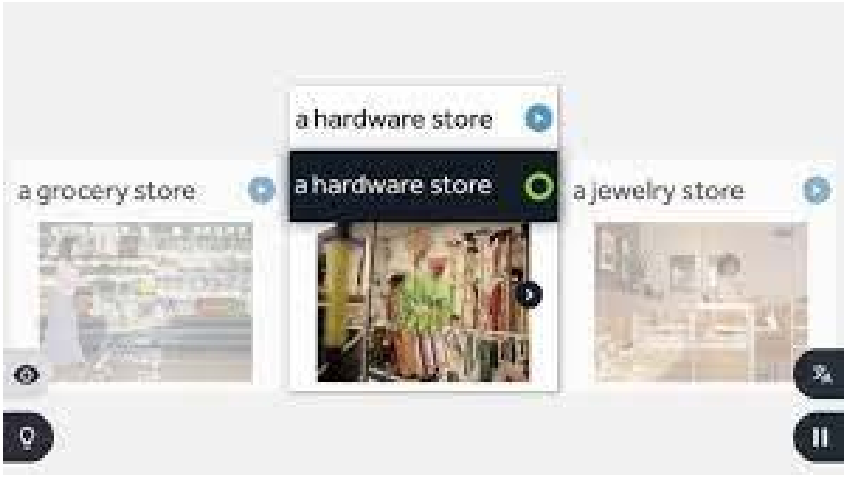

Рис. 2 Приклад завдань із додатку Rosetta Stone

Babbel – це популярний мобільний додаток для вивчення мов, який робить акцент на правильній вимові та розмовних навичках. Уроки, що пропонуються у цьому додатку, розроблені професійними лінгвістами та зорієнтовані на реальні життєві ситуації. Ці уроки допомагають користувачам засвоювати практичні знання, що можуть бути корисні як у повсякденному житті, так і в професійній діяльності. Крім того, Babbel пропонує інтерактивні діалоги, що дають можливість користувачам практикувати говоріння та слухання. Такі вправи допомагають розвивати навички вимови, інтонації та ведення розмови. Слід зауважити, що зазначений додаток використовує адаптивні методи навчання, які дають змогу підлаштовувати уроки під індивідуальні потреби кожного користувача, тобто додаток аналізує прогрес кожного користувача й пропонує вправи, які відповідають його рівню знань. Однією з провідних функцій Babbel є тренування правильної вимови. Цей додаток застосовує технологію розпізнавання мови, щоб допомогти користувачам покращити вимову й інтонацію. Значним недоліком для деяких користувачів може бути те, що додаток пропонує платну підписку, яка дає доступ до всіх уроків та функцій [5, с. 464].

Busuu – це мобільний додаток для вивчення мов, який дозволяє користувачам спілкуватися з носіями мови. У додатку доступні курси 12 мовами. Матеріал для вивчення розподіляється на уроки, які поділені за темами. Кожен урок ґрунтується на загальних розмовних сценаріях. Уроки містять вправи на вимову, словниковий запас, граматику, інтерактивні вікторини та розмовні заняття з носіями мови, які є членами спільноти Busuu. Користувачі обирають одну чи декілька мов і виконують уроки самостійно, вивчаючи граматику й лексику. Після цього вони можуть практикувати свої знання в усних або письмових розмовах із носіями мови в спільноті Busuu, вони виправляють роботу один одного, можуть спілкуватися голосовими

записами або в текстовому чаті. У додатку передбачено вільний доступ до всіх курсів та платний, що надає користувачам доступ до преміум-функцій. Вказівки щодо вимови, граматики, письма, періодичне повторення лексики та інші можливості, зокрема режим роботи в офлайні, доступні тільки тим, хто м має доступ до преміум-функцій (Рис. 3).

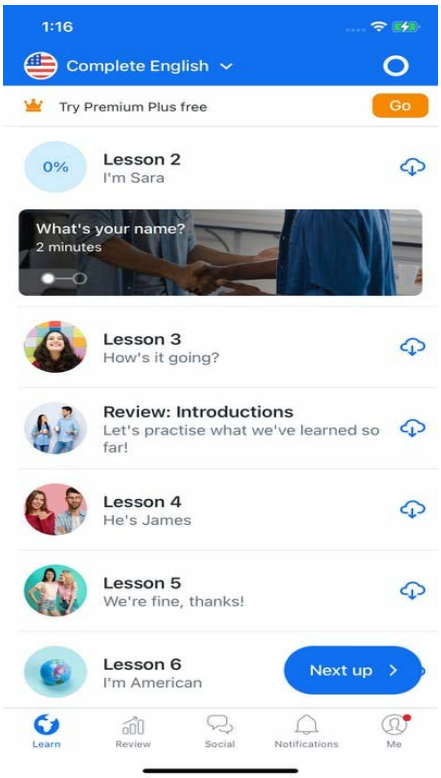

Рис. 3 Інтерфейс мобільного додатку Busuu

Як бачимо, зазначені мобільні додатки сприяють ефективному самостійному вивченню англійської мови, вони пропонують цікаві матеріали, різні види взаємодії з мовним матеріалом, забезпечують гнучкість, яка дає можливість адаптувати процес під індивідуальні потреби та рівень знань користувачів. Окрім того, ці додатки є легкими у роботі, їх зручно використовувати у будь-якому місці та в будь-який час. Проте попри численні переваги варто виокремити й деякі недоліки мобільних додатків під час самостійного вивчення англійської мови. [9].

Насамперед зауважимо, що застосування мобільних додатків може викликати залежність від технологій в освітньому процесі та мати негативні наслідки для розвитку навичок критичного мислення та самостійності серед здобувачів освіти. Ця залежність виникає у зв'язку з постійним використанням додатків, що дають готові відповіді та рішення, що може значно обмежити здатність до самостійного пошуку інформації та її аналізу [8, с. 23]. Коли

здобувачі освіти звикають одержувати відповіді легко й швидко за допомогою мобільних додатків, вони можуть втратити інтерес до самостійного пошуку інформації та її глибшого дослідження. Це призводить до зменшення здатності формулювати власні аргументи й думки, залежно від зовнішніх джерел. Критичне мислення вимагає здатності оцінювати інформацію, ставити запитання та розв'язувати проблеми, а постійне використання технологій обмежує розвиток цих навичок, адже здобувачі освіти стають менш схильними до аналізу інформації на аналітичному рівні, опираючись на автоматизовані відповіді [2, с. 800-801].

Щобільше при використанні мобільних додатків часто виникають технічні проблеми, що полягають у необхідності постійного підключення до мережі Інтернет, наявності багів у програмах тощо. Такі проблеми не тільки ускладнюють освітній процес, але й знижують мотивацію здобувачів освіти до самостійного вивчення іноземної мови [6].

Важливим питанням під час використання мобільних додатків є захист персональних даних. Зазвичай ці додатки вимагають реєстрації та введення персональних даних, таких як ім'я, вік, електронна адреса тощо. Це може створювати ризики для конфіденційності та безпеки цих даних. До прикладу, існує ризик, що персональні дані можуть бути передані третім сторонам або застосовані для рекламних цілей без згоди користувачів, що порушує їх права на приватність. З огляду на це, важливо аби мобільні додатки для навчання дотримувалися суворих стандартів захисту даних та гарантували прозорість у їх обробці, а також давали користувачам контроль над персональною інформацією та чітко інформували про те, як ці дані застосовуються.

Ще одним важливим питанням є те, що мобільні додатки самі по собі можуть стати серйозною проблемою, адже здобувачі освіти можуть використовувати свої гаджети не для вивчення мови, а для спілкування в чатах або соціальних мережах, ігор і таким чином відволікати себе.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає можливість стверджувати, що на сучасному етапі мобільні додатки відкривають нові можливості для вивчення англійської мови та є ефективним інструментом для самостійного навчання. Використання мобільних додатків забезпечує послідовний освітній процес, розвиток мовних навичок та вмінь здобувачів освіти, закріплення вивченого матеріалу, отримання зворотного зв'язку тощо. Виявлено, що існують також і недоліки, зокрема залежність від технологій, негативні наслідки для розвитку навичок критичного мислення та самостійності здобувачів освіти, технічні проблеми, захист персональних даних тощо. Подальші дослідження у цій сфері можуть зосередитись на вивченні особливостей інтеграції мобільних додатків та штучного інтелекту для самостійного навчання англійської мови.

Література:

1. Буровицька Ю., Гриженко Г. Мобільні технології для вивчення англійської мови майбутніми ІТ-спеціалістами. *Молодь і ринок*. 2023. №4/212. С. 123-128. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.279655.

2. Власюк І. Оптимізація процесу навчання читання англійською мовою через інноваційні технології та мобільні застосунки в епоху інформатизації. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. №5 (23). С. 792-804. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5(23)-792-804

3. Дибкова Л. Перспективи електронного навчання у 21 столітті за допомогою застосування мобільних девайсів. *Молодь і ринок*. 2019. №9 (176). С. 50-54. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.182054

4. Жукова А.Р., Боярко В.В. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті упроцесі формування лідерської компетенції здобувачів освіти*. (2024). Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems, 71, 22-29.

5. Конопляник Л. М. Роль цифрових інструментів при організації дистанційного навчання фахової іноземної мови в умовах пандемії. *Інноваційна педагогіка: наук. журнал*. Випуск 41. Т. 2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С.121-127. DOI https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/2.24.

6. Проценко У., Базиляк Н., Вдовіна О. Використання цифрових технологій у викладанні англійської мови в ЗВО. *Вісник науки та освіти*. 2024. №5 (23). С. 459-473. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5(23)-459-473.

7. Рідель Т. М., Кириченко Т.О. Вплив мобільного навчання на викладання англійської мови. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2023. Вип. 2. URL: http://journalsofznu.zp.ua/ (дата звернення: 02.07.2024).

8. Loewen S. et al. Mobile-assisted language learning: A Duolingo casestudy. *ReCALL*. 2019. P. 1-19.

9. Ballance O. J. Mobile language learning: more than just “the platform”. *Language Learning & Technology*. 2012. Vol. 16, no. 3. P. 21-23.

References:

1. Burovytska, Yu., & Hryzhenko, H. (2023). Mobilni tekhnolohii dlia vyvchennia anhliiskoi movy maibutnimy IT-spetsialistamy [Mobile technologies for learning English by future IT professionals]. *Molod i rynok, 4 – Youth and the market, 4* (212), 123-128. https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.279655 [in Ukrainian].

2. Vlasiuk, I. (2024). Optymizatsiia protsesu navchannia chytannia anhliiskoiu movoiu cherez innovatsiini tekhnolohii ta mobilni zastosunky v epokhu informatyzatsii [Optimization of the process of teaching reading in English through innovative technologies and mobile applications in the era of informatization]. *Aktualni pytannia u suchasnii nautsi – Topical issues in modern science*, 5 (23), 792-804. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5(23)-792-804 [in Ukrainian].

3. Dybkova, L. (2019). Perspektyvy elektronnoho navchannia u 21 stolitti za dopomohoiu zasto-suvannia mobilnykh devaisiv [Prospects for e-learning in the 21st century through the use of mobile devices]. *Molod i rynok – Youth and the market*, 9 (176), 50-54. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.182054 [in Ukrainian].

4. Zhukova A.R., Boyarko V.V. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v suchasnii osviti u protsesi formuvannia liderkoi kompetentsii zdobuvachiv osvity. (2024). *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems, 71, 22-29.*

5. Konoplianyk, L. M. (2021). Rol tsyfrovykh instrumentiv pry orhanizatsii dystantsiinoho navchannia fakhovoi inozemnoi movy v umovakh pandemii [The role of digital tools in organizing distance learning of a professional foreign language in a pandemic]. *Innovatsiina pedahohika: nauk. Zhurnal – Innovative pedagogy: scientific journal*, 41, 121-127. DOI https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/2.24 [in Ukrainian].

6. Protsenko, U., Bazyliak, N., & Vdovina, O. (2024). Vykorystannia tsyfrovykh tekhnolohii u vykladanni anhliiskoi movy v ZVO [The use of digital technologies in teaching English in higher education]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 5 (23), 459-473. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-5(23)-459-473 [in Ukrainian].

7. Ridel, T. M., Kyrychenko, T.O. (2023). Vplyv mobilnoho navchannia na vykladannia anhliiskoi movy [The impact of mobile learning on teaching English]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka – Pedagogical Sciences: Theory and Practice*, 2. URL: http://journalsofznu.zp.ua/ [in Ukrainian].

8. Loewen, S. et al. (2019). Mobile-assisted language learning: A Duolingo casestudy. *ReCALL*, 1-19 [in English].

9. Balance, O. J. (2012). Mobile language learning: more than just “the platform”. *Language Learning & Technology*, 16 (3), 21-23 [in English].

УДК 371.2

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-170-180

Зиско Віта Віталіївна викладач фортепіано кафедри музичного мистецтва, КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, тел.: (095) 312-46-44, https://orcid.org/0000-0001-7620-8690

Білозерова Олена Василівна викладач фортепіано кафедри музичного мистецтва, КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, тел.: (095) 486-99-79, https://orcid.org/0000-0002-0171-043X

Завіруха Лілія Анатоліївна викладач фортепіано кафедри музичного мистецтва, КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, тел.: (050) 973-70-46, https://orcid.org/0000-0002-9147-0977

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ ГРИ НА ФОРТЕПІАНО У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. У статті проаналізовано інноваційні технології формування мотивації навчання гри на фортепіано у майбутніх учителів музичного мистецтва як інтегровану професійно-особистісну якість, яку характеризує високий рівень оволодіння знаннями в галузі музикознавства, педагогічними компетенціями, музично-виконавськими вміннями. Висвітлено, що цьому сприяє розвинутий інтерес до сучасної музики, здатність художньо-обгрунтовано інтерпретувати зміст музичного твору в умовах виконавсько-педагогічної діяльності. Схарактеризовано, що мотивація навчання включає в себе багато складових (інтереси, потреби, емоції, цілі, суспільні ідеали), які вступають у нові відношення один з одним та постійно змінюються.

У статті представлено сучасну музику, яка характеризується пошуком нової виконавської манери гри на інструменті, нової музичної мови, нових засобів виразності, які завжди ідуть поруч і потребують оновлення ціннісних орієнтирів у музично-педагогічному процесі. Узагальнено, що саме інноваційні технології формування мотивації навчання гри на фортепіано у майбутніх учителів музичного мистецтва вдосконалюють, збагачують, розширюють зміст пізнавальної потреби студентів і озброюють її новими методами засвоєння, удосконалюючи виконання. Відображено,що саме даний феномен є специфічним і своєрідним засобом формування художнього мислення, оскільки у студентів розширюються інтонаційні основи композиторської техніки, а також знання про художні напрямки та стилі.

У статті описано інноваційні технології формування мотивації навчання гри на фортепіано у майбутніх учителів музичного мистецтва, що сприяють підвищенню ефективності цього процесу: створення ситуації успіху в процесі реалізації творчого потенціалу студента, забезпечення самоактуалізації та рефлексивності у процесі виконання фортепіанних творів сучасних композиторів, підвищення рівнів музично-теоретичної обізнаності в галузі сучасної фортепіанної музики, керування процесом формування мотивації студентів до вивчення сучасної фортепіанної музики.

Ключові слова: інноваційні технології, мотивація, фортепіано, майбутні учителі музичного мистецтва.

Zysko Vita Vitalyivna piano teacher of the Department of Musical Arts, KZVO "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Lutsk, tel.: (095) 312-46-44, https://orcid.org/0000-0001-7620-8690

Bilozerova Olena Vasylivna piano teacher of the Department of Musical Arts, KZVO "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Lutsk, tel.: (095) 486-99-79, https://orcid.org/0000-0002-0171-043X

Zavirukha Liliya Anatolyivna piano teacher of the Department of Musical Arts, KZVO "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Lutsk, tel.: (050) 973-70-46, https://orcid.org/0000-0002-9147-0977

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR FORMING THE MOTIVATION OF LEARNING THE PIANO IN FUTURE MUSIC TEACHERS

Abstract. The article analyzes innovative technologies of formation of motivation to learn to play the piano in future music teachers as an integrated professional and personal quality, which is characterized by a high level of mastery of knowledge in the field of musicology, pedagogical competences, musical performance skills. It is highlighted that this is facilitated by a developed interest in modern music, the ability to artistically and reasonably interpret the content of a musical work in the conditions of performing and pedagogical activity. It is characterized that learning motivation includes many components (interests, needs, emotions, goals, social ideals) that enter into new relationships with each other and are constantly changing.

The article presents modern music, which is characterized by the search for a new performing manner of playing the instrument, a new musical language, new means of expression, which always go hand in hand and require updating of value

guidelines in the musical and pedagogical process. It is summarized that it is the innovative technologies of forming the motivation of learning to play the piano among future teachers of musical art that improve, enrich, expand the content of the cognitive needs of students and equip it with new methods of learning, improving performance. It is shown that this particular phenomenon is a specific and unique means of forming artistic thinking, as the intonation basics of compositional technique, as well as knowledge of artistic directions and styles, are expanded among students.

The article describes innovative technologies for the formation of motivation for learning to play the piano in future music teachers, which contribute to increasing the effectiveness of this process: creating a situation of success in the process of realizing the student's creative potential, ensuring self-actualization and reflexivity in the process of performing piano works of modern composers, increasing the level of musical and theoretical awareness in the field of modern piano music, managing the process of forming students' motivation to study modern piano music.

Keywords: innovative technologies, motivation, piano, future music teachers.

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейський освітній простір, демократизація суспільства вимагають пошуку нових інноваційних технологій, впровадження новітніх принципів у підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва. Важливими завданнями сучасної освітньої системи України це духовне становлення та потреби в самовираженні особистості, формування її творчих здібностей. Суспільна потреба в ініціативних, авторитетних, усебічно освічених фахівців актуалізує соціальне замовлення на підготовку педагогів нової генерації, здатних до гнучкого мислення, що дозволяє самостійно поновлювати набуті знання, розширювати професійний кругозір і педагогічну майстерність.

Однією з провідних в галузі педагогічної науки та практики є проблема формування мотивації в навчанні гри на фортепіано. Її актуальність зумовлена суспільними вимогами до музичної освіти молодого покоління, ідеями переорієнтації освітнього процесу на розвиток особистості студента, виховання його самобутності, творчої активності, самостійності. Особливо важливим стає впровадження інноваційних технологій у формування мотивації навчання гри на фортепіано у сучасну музичну освіту з метою виховання творчої особистості, здатної самовдосконалюватися, розвиватися, здатної наповнювати освіту новим змістом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблемі мотивації педагогічної діяльності учителя музичного мистецтва в сучасних умовах представлено у працях О. Рудницької та емоційно-ціннісного ставлення до педагогічної праці. Окремі усвідомлення смислу музично-педагогіч-

ної діяльності схарактеризовано у працях Г. Падалки, Г. Ципіна. Питання застосування особистісно- орієнтованого навчання досліджувалися у роботах А. Козир, О. Михайличенко, О. Отич, О. Щолокова. Теоретичне обґрунтування інтересів та потреб до музично-педагогічній діяльності, фахової компетентності та виконавської майстерності подано в працях Л. Масол, О. Олексюк, Є. Проворова, Н. Цюлюпа, В. Шульгіна, О. Бурська, Н. Згурська, О. Щербініна.

Сучасна теорія і методика музичної освіти вимагає осмислення явищ музичного мистецтва у стрімко змінюваній соціокультурній ситуації. Недооцінка важливості формування мотивації навчання гри на фортепіано у майбутніх учителів музичного мистецтва суттєво ускладнює їх адаптацію до майбутньої професійної діяльності. Мотивація навчання музики в кожного студента виступає як складна мінлива структура,в якій місце домінуючого мотиву посідають то одні, то інші спонуки залежно від внутрішніх стимулів, обставин спілкування з викладачем, залежно від умов навчання. Важливість формування мотивації навчання гри на фортепіано у майбутніх учителів музичного мистецтва в музично-педагогічному процесі визначається адекватністю її формату і запитам часу, оскільки музична свідомість помітно трансформується під впливом нових ідей, артефактів незвичних форм і засобів художньої виразності.

Мета статті. Визначити найоптимальніші умови та інноваційні технології для формування мотивації навчання гри на фортепіано у майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. До інноваційного навчання належать технології інтерактивного навчання. Упровадження інтерактивного навчання сприяє розвитку креативності, створює сприятливі умови для розвитку самостійності студентів, змінює формування фахових компетентностей і способів набуття нових знань. Інтерактивне навчання—це процес активної взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу, спрямований на організацію співпраці, за якої кожен студент має можливість набути потрібного досвіду і професійної спроможності, а також можливість самореалізуватися.

Найважливіша мета сучасної вищої школи—це підвищення духовної культури сучасної молоді, яка була б здатна мислити творчо, вимогливо відноситися до себе, суспільства та результатам своєї діяльності. Розкриття можливостей та творчого потенціалу, постійного самовдосконалення та розвитку духовної культури потребує від особистості провідна динамізація процесів у суспільстві. Перед педагогами стоїть вагома проблема різноманітного комплексного виховання особистості, формування в неї якостей, які б відповідали вимогам сучасного суспільства. Рушійною силою для підвищення рівня освіти, формування активної індивідуальності кожної

особистості, яку саме останнім часом увагу вітчизняних й зарубіжних педагогів та психологів займають питання ставлення та розвитку мотиваційно-потребової сфери індивіда. Музичне мистецтво активізує емоції людини, структурує його чутливість та переживання, що в свою чергу вдосконалює інтелект[4].

У контексті нашого дослідження важливим є визначення терміна «мотивація». Однак аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу констатувати, що нині немає єдиного трактування цього поняття. Так, наприклад, В.Сухомлинський зауважує, що формування значущих соціальних і пізнавальних мотивів навчання сприятиме не тільки їх дійовому впливу на результат навчання, але й формуванню особистості студента; а у роботах Х.Хекхаузена підкреслюється, що для навчання важлива не будь-яка мотивація, а така, яка ґрунтується на пізнавальній потребі, на визнанні студентом результативно-процесуальної цінності цієї діяльності. Г.Костюк пропонує вважати мотивом, найбільш адекватним діяльності навчання, є спрямованість студента на оволодіння новими способами дій[3].

Однією з провідних в галузі педагогічної науки та практики є проблема мотивації в навчанні. Її актуальність зумовлена суспільними вимогами до музичної освіти молодого покоління, а відтак цілісного уявлення про специфіку вияву мотивації в навчальній музично-виконавській діяльності майбутнього учителя музичного мистецтва, шляхах і способах її формування в процесі навчання гри на фортепіано[1].

Низка авторів розглядають частково сутність виокремлених основ мотивації як мотивацію, що є тією психологічною реальністю, яка стоїть за ставленням людини до дійсності та розкриває його психологічну сутність (А. Козир, О. Михайличенко та ін.). Згідно ж з Н. Згурською, мотивувати музичну діяльність можуть тільки ті почуття, музичні, враження, ідеї, образи, які попадають у життєві межі емоційно-оцінної сфери особистості.

Вчені Л. Виготський, Б. Теплова, Г. Костюк зазначають, що сформована мотивація стає одним з найбільш дієвих засобів підвищення ефективності і якості навчального процесу. Становлення мотиваційної сфери в навчанні гри на фортепіано майбутнього учителя музичного мистецтва зумовлено розвитком його як особистості, яка спонукає його до активності для досягнення значущих цілей навчання і визначає його змістовні орієнтири і конкретні форми. Становлення мотиваційної сфери студента зумовлено розвитком його як особистості, яка володіє:

-життєвим і художнім досвідом;

-способами набуття музичних знань, навичок і умінь та їх реалізація у виконавській діяльності; змістовною спрямованістю інтересів, прагнень і потреб;

-унікальним співвідношенням естетичних і мотиваційно-вольових переживань, ціннісних орієнтацій.

Т.Гризоглазова вважає, що активізувати процес навчання – це означає сформувати достатньо стійкі інтереси тих, хто навчається. Вони, за переконанням дослідника, стануть спонукальною силою, мотивацією процесу навчання і зможуть забезпечити його успішність. З появою у студента пізнавального інтересу відбувається перебудова сприймання, пам'яті, мислення, уяви та інших психічних процесів, які розвивають здібності до діяльності [2, С. 22].

Зважаючи на позиції педагогічної теорії (Г. Падалка), сутність мотивації навчання полягає в уточненні змісту цілей, мотивів, потреб, якими керується студент, характеру взаємин між ними. Вона обумовлюється цілями, які переслідує студент, мотивами, якими він керується, і потребами, які він усвідомлює. Отже ми можемо впевнено вважати, що від сили та структури мотивації навчальної діяльності значною мірою залежить не тільки навчальна діяльність, а й успішність навчання[5].

Н.Рябуха стверджує, що, розробка методики вивчення цілей, потреб, інтересів, стимулюючих факторів як основних компонентів мотиваційної сфери суб’єкта є найважливішою складовою навчання. Для підсилення у студентів мотивації навчання викладач має працювати щонайменше у трьох напрямах: забезпечити необхідні ситуативні фактори, задіяти якомога більшу кількість мотивів; збільшити активізацію найбільш значущих мотивів. Мотивація повинна розглядатися як процес спрямовуючий і регулюючий діяльність суб’єкта навчання. Вона визначає змістову вибірковість у навчальній діяльності, впливає на вибір преференційних факторів, тому що справжні мотиви краще виявляються до ситуації вибору[7].

Володіння музичним інструментом, фортепіано, є основним елементом професійності педагога-музиканта, рівнем загальнокультурного розвитку особистості спеціаліста. У процесі фортепіанної підготовки фіксується та накопичується певний педагогічний, культурний, духовно-моральний та виконавський досвід, що постійно поширюється. Одним із засобів забезпечення гармонійної взаємодії в цьому процесі естетичного, виконавсько-творчого та педагогічного аспектів виступає формування у майбутніх учителів музичного мистецтва мотивації до вивчення сучасної фортепіанної музики в процесі фахового навчання.

Для сучасної фортепіанної музики характерним є пошук нової виконавчої манери гри на фортепіано, нових засобів виразності і нової музичної мови, які завжди йдуть поруч й потребують зміни ціннісних орієнтирів у музично-педагогічному процесі. Образний задум сучасного музичного твору розкривається не тільки на основі звичайного аналізу засобів в їх сукупній дії, важливого значення набуває впровадження в апарат його дослідження

техніко-стильового компонента, адже «стилістичний зріз» сучасного музичного твору включає напластування багатьох епох і вимагає у зв'язку з цим спеціального підходу.

Зауважимо, що в сучасних наукових дослідженнях є різні варіанти тлумачення поняття «сучасна музика». У вузькому значенні – це мистецький продукт, який створено у панівному в поточній історичний момент музично-естетичному напрямі або стилі; у широкому значенні до сучасного можна зарахувати твір незалежно від того, в який період він був створений, але в тому естетично-стилістичному напрямі, який залишається актуальним для сучасності.

З погляду нашого дослідження, важливим є аналіз щодо включення до загального плану навчального процесу сучасної музики, яка допомагає вирішувати такі музично-педагогічні завдання:

- музично-теоретичної обізнаності;
- набуття навичок самостійного вибору репертуару та опрацювання музичного матеріалу;
- музично-теоретичної обізнаності;
- засвоєння методу цілісного жанрово-стильового аналізу:
- розкриття самосвідомості та самоактуалізації в процесі вивчення сучасної фортепіанної музики.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що формування мотивації до вивчення сучасної музики у майбутніх учителів музичного мистецтва є одним з показників досконалої фортепіанної підготовки студентів і передбачає духовний, творчо-виконавський і музично-естетичний розвиток особистості. Саме ця система спонукань, спрямована на навчальну діяльність студентів, на вдосконалення знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного опанування сучасних музичних творів та їх використання у подальшій професійній діяльності.

Формуванні естетичного сприймання образів мистецтва, розвитку здатності до творчої самореалізації в процесі інтерпретації музики (О. Рудницька, Л. Арчажнікова, Г. Падалка) є необхідним компонентом фахового становлення майбутнього учителя музичного мистецтва є фортепіанна підготовка, завдання якої полягають у збагаченні, розширенні художньої компетентності студентів. Вона інтегрує в собі суттєві ознаки педагогіки та мистецтва, є гармонійним синтезом музичної педагогіки та загальної педагогіки.

Вивчення сучасної фортепіанної музики стає підґрунтям життєвого судження студента про музично-виконавську діяльність та сучасне мистецтво та надає можливість подальшого поглиблення у музичний зміст. Цей процесу інструментальної підготовки неможливе без навчального емоційно-образного відгуку. Інтерес до сучасної музики у процесі фахового навчання відіграє вагому роль у розвитку студента та заохочує його до музично-виконавської діяльності саме через реалізацію особистісних музичних уявлень.

Мотивоване відношення до вибору сучасного репертуару, його місця та ролі в навчальному процесі вважається вихідним положенням нашого дослідження, оскільки мотивація є найбільш важливим елементом навчального процесу, здійсненого студентом, його бажання вчитися. Під мотивацією до вивчення сучасної музики ми розуміємо вдосконалення умінь і навичок, необхідних для ефективного використання музичних творів у подальшій професійній діяльності та систему спонукань, які спрямовують навчальну діяльність студентів на більш глибоке її вивчення. Тому одним із головних завдань, які необхідно вирішувати викладачам в процесі навчання, є формування позитивної мотивації для її опанування, тобто задоволення пізнавальних інтересів, пов'язаних з розумінням і відтворенням сучасної музики, забезпечення високого рівня мотивації студентів.

Педагогу в інструментальному класі необхідно зацікавити майбутнього учителя музичного мистецтва найкращими зразками для набуття музично-естетичного досвіду, прихильності та смаку, тобто сформувати не тільки фортепіанну майстерність, але й всебічно розвинути особистість майбутнього педагога-виконавця, скоригувати мотивацію студента на високий рівень майстерності, якість виконавства у процесі вивчення сучасної фортепіанної музики.

Отже, сучасна музика за нашим дослідженням трактується як цілісний багатомірний феномен пізнання та відображення дійсності у предметно-чуттєвій формі мистецтв. Вона виступає з'єднуючим ланцюгом між реальним світом і його мистецьким відображенням, яке відбувається за певними законами переживання духовних цінностей та естетичних перетворень. Сучасна музика є одною з стрижневих категорій мистецтва. Вона має етнічне і загальнолюдське, раціональне та ірраціональне умовне і безумовне, чуттєве й понятійне, тому її цілком можна вважати цілісним та багатомірним явищем, яке обумовлює суперечливість між двома порізно спрямованими твердженнями, кожне з яких є правомірними у межах гармонійного співіснування у єдності.

Гра на будь-якому музичному інструменті є дуже складною діяльністю, яка потребує постійної свідомої координації рухів та слухового контролю у майбутніх учителів музичного мистецтва. Вона набувається розвитком мислення й волі та наполегливою працею з чітким розумінням поставлених завдань. Неможливо опанувати це ремесло без творчості й уміння. Саме це ремесло ґрунтується на поглибленому відтворенні його в межах емоційно-ціннісної сфери особистості та усвідомленні змісту музичного твору.

Навчання грі на фортепіано займає почесне місце в мистецькій освіті. Фортепіано--багатоголосний інструмент. За своїми можливостями жоден інструмент не може конкурувати з ним. Це дає можливість виконувати на фортепіано музику будь-яких стилів і жанрів – від невеликої п'єси до партитури.

Мотивація навчання сприятимуть почуття, музичний досвід педагога, його прагнення перетворити урок у творчий радісний процес співпраці. В галузі музичного виконавства педагог обов'язково повинен дати студентові основні загальні положення, спираючись на які він далі зможе піти своїм художнім шляхом самостійно, не потребуючи допомоги. Провідний напрям педагога – розвинути здатність майбутнього учителя музичного мистецтва до самостійної роботи з твором, осмислювати та аналізувати, навчити формувати завдання, щоб він міг зрозуміти і відчути, чому, для чого і як потрібно твір виконувати. Педагог має прагнути до духовної близькості з студентом, але ніяк не нав'язувати своїх категоричних суджень і оцінок, поглядів[6].

Формування мотивації навчання гри на фортепіано—означає наповнення навчально-виконавської діяльності студентів таким змістом, який би стимулював оцінне ставлення до художніх явищ, активізував творчий потенціал майбутніх учителів музичного мистецтва, створював можливості для самостійної роботи над музичним твором, спонукав до усвідомлення змісту оволодіння грою на фортепіано, забезпечував глибоке проникнення студентів у сутність музичного твору. При цьому має враховуватися, що становлення мотиваційної сфери майбутнього учителя музичного мистецтва зумовлено розвитком його як особистості. Джерело бажання лежить в інтелектуальних переживаннях, в необхідності емоційного забарвлення процесу навчання, в характері юнацької психіки. Ніякими розумовими зусиллями та прийомами не змусиш студента сидіти за фортепіано, якщо його не захопити образністю музичного мислення, простотою рішення технічних труднощів[6].

Отже, аналізуючи зазначене, пропонуємо декілька умов для Формування мотивації навчання гри на фортепіано у майбутніх учителів музичного мистецтва:

- аналізувати та направляти студента в його мотиваціях, виховувати в ньому більш етичні мотивації за необхідністю;
- полімотивація та формування позитивних мотивів;
- при будь-якій навчальній діяльності треба зміцнювати позитивні емоції при доланні труднощів та впливати на емоційну сферу студента;
- зацікавленість майбутнього учителя музичного мистецтва процесом завдяки емоційній та образній подачі матеріалу;
- кожне завдання повинно бути усвідомлене студентом, стати для нього значним і бути за складністю оптимальним.

Мотивація взагалі є рушійною силою поведінки людини і пов'язана зі збагаченням і розвитком особистості. Для створення стійкої позитивної мотивації у майбутнього учителя музичного мистецтва потрібно, щоб після кожного уроку був якісний аналіз, з підкреслюванням позитивних зрушень в оволодінні знаннями та уміннями, знаходження причин недоліків та методів

їх виправлення, а не тільки їх констатація. Саме домінуючим мотивом у студента повинен бути пізнавальний мотив. Такий підхід спрямований на формування у студента адекватної самооцінки.

О. Винославська стверджує, що прийом емоційного мотивування студента застосовується як найбільш дієвий засіб підвищення ефективності процесу навчання. Саме використання сучасних інтерактивних методів навчання та ІТ технологій на уроках, зокрема уроках фортепіано, є одним із способів вирішення цього завдання, що робить навчання яскравим і цікавим для молоді та формує емоційно позитивне ставлення до предмета[1].

У процесі наукового пошуку було встановлено, що *особливості мотивації оволодіння грою на фортепіано* визначаються індивідуальними відмінностями студента, спрямованістю особистості, вольовими зусиллями, актуальною ситуацією, яка включає процеси вибору між можливими варіантами дій.

Отже, навчання гри на фортепіано—складний процес, який містить художнє виконання і запам'ятовування, виконавську інтерпретацію; сприймання і розучування музичного твору, усвідомлення його образної сутності.

Проведений аналіз дозволяє нам виокремити такі особливості інноваційних технологій формування мотивації навчання гри на фортепіано у майбутніх учителів музичного мистецтва.

1. Конкретизовано сутність поняття «мотивація навчання гри на фортепіано», виявлено особливості формування навчання гри на фортепіано.
2. Встановлено загальний шлях формування навчання гри на фортепіано, який полягає в тому, щоб, перетворити наявні в студента спонуки навчання у зрілу мотиваційну сферу зі стійкою структурою, яка включає в себе усвідомлені, перспективні й дійові мотиви, опосередковані цілісною внутрішньою позицією майбутнього учителя музичного мистецтва, емоційно захопити студента грою на фортепіано, залучити його до сприймання високохудожніх музичних творів.
3. Виявлено,що знання чинників, під впливом яких формується навчання, дозволяє знижувати вплив негативних емоцій і дозволяє розвивати позитивну мотивацію. Усвідомлене ставлення до навчання гри на фортепіано визначається тим, які стимули активації навчання переважають—внутрішні, чи зовнішні. Саме застосування внутрішніх і зовнішніх мотивацій необхідні, для того щоб студент тривалий час зберігав відповідальне ставлення до занять на інструменті, а також мали переважати внутрішні стимули, коли виникає стійке ставлення до навчання і характер якого залежить від змісту мотивів.

Висновки. У вищій школі необхідно використовувати сучасні інноваційні технології навчання формування мотивації гри на фортепіано у майбутніх учителів музичного мистецтва так, щоб вони розвивали партнерські

стосунки, активізували мислення всіх учасників освітнього процесу, підвищували результативність навчання не лише за рахунок збільшення обсягу інформації, що передається,а й за рахунок глибини і швидкості її переробки, сприяли самовдосконаленню викладачів і майбутніх фахівців, забезпечували високі результати виховання й навчання студентів.

Література:

1. Винославська О.В. Психологія: навч. посіб. Київ: ІНКОС, 2005. 351 с.

2. Гризоглазова Т.І. Методика навчання гри на фортепіано: навч. посіб. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2018 . 169 с.

3. Занюк С.С. Психологія мотивації: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 304с.

4. Падалка Г.М. Мистецтво в інноваційному просторі педагогічної освіти. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки». 2018. Вип. 151 (2). С. 192-196.

5. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України. 2008. 274 с.

6. Ростовська І.О. Формування мотивації учня гри на фортепіано: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015р. 159 с.

7. Рябуха Н.О. Мініатюра як феномен музичної культури (на матеріалі фортепіанних творів українських композиторів кінця XIX – XX століть): дис. … канд. мист.: 17.00.01. Харків, 2004. 201 с.

References:

1. Vinoslavska, O.V., (2005). Psychology [*Psychology*]. Kyiv: INKOS [in Ukrainian].

2. Gryzoglazova, T.I., (2018). Modus discendi in piano [*The method of learning to play the piano*]. Kyiv: M.P. Dragomanov State University [in Ukrainian].

3. Zanyuk, S.S., (2002). Psychology motivation [*Psychology of motivation*]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

4. Padalka, H.M., (2018). Ars in porttitor spatium paedagogicae educationis [*Art in the innovative space of pedagogical education*]. Scientiae paedagogicae-Pedagogical Sciences, 151 (2), 192-196 [in Ukrainian].

5. Padalka, H.M., (2008). Ars paedagogia [*Art pedagogy*]. Kyiv: Education of Ukraine [in Ukrainian].

6. Rostovskaya, I.O., (2015) Formatio discipulorum causam ad canendum in piano [*Formation of the student's motivation to play the piano*]. Nizhin: NSU named after M. Gogol [in Ukrainian].

7. Ryabukha, N.O., (2024). Minima ut phaenomenon culturae musicae [Miniature as a phenomenon of musical culture]. Candidate of Arts. Kharkiv [in Ukrainian].

УДК 372.851:004:373.3

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-181-193

Зорочкіна Тетяна Сергіївна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, https://orcid.org/0000-0002-6321-0852

Здір Дарина Русланівна викладач кафедри початкової освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, https://orcid.org/0009-0009-4715-7025

Мар'ян Лілія Володимирівна здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ STEM-ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню формування математичної компетентності молодших школярів за допомогою STEM-освіти. Встановлено, що STEM-освіта є ефективним міждисциплінарним підходом, який сприяє розвитку ключових компонентів математичної компетентності: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, комунікативно-діяльнісного та рефлексивного. Застосування інтеграції природничих наук, технологій, інженерії та математики дозволяє учням усвідомити практичне значення математичних знань, розвинути логічне мислення та застосовувати отримані знання в реальних життєвих ситуаціях. У статті детально розглянуто критерії, показники та рівні сформованості математичної компетентності, а також методи їх діагностики. На основі результатів експериментального дослідження, проведеного серед учнів початкової школи, встановлено, що впровадження STEM-уроків значно підвищує рівень математичної компетентності. У експериментальному класі, де реалізовувалися елементи STEM-освіти, спостерігалося збільшення частки учнів із високим та достатнім рівнями математичної компетентності, зокрема зросла мотивація молодших школярів до вивчення математики та покращилися навички вирішення як стандартних, так і нестандартних задач. Відзначено ефективність STEM-уроків для формування навичок роботи в команді, зокрема вміння спільно аналізувати проблеми, пропонувати конструктивні рішення та аргументувати свою позицію. Результати дослідження підтверджують, що STEM-освіта не

лише сприяє інтеграції знань із різних освітніх галузей, а й формує позитивне ставлення до навчання та готує молодших школярів до викликів сучасного інформаційного суспільства. Завдяки комплексному підходу, STEM-освіта виступає потужним засобом розвитку творчого потенціалу учнів, формування практичних навичок і впровадження інноваційних методів навчання в освітній процес.

Ключові слова: математична компетентність, STEM-освіта, початкова школа, учні початкових класів, молодші школярі, математика.

Zorochkina Tetiana Doctor of Pedagogical Sciences, professor, head of the Department of Primary Education Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, https://orcid.org/0000-0002-6321-0852

Zdir Daryna lecturer of the Department of Primary Education Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, https://orcid.org/0009-0009-4715-7025

Marian Lilii Master's degree student, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

FEATURES OF DEVELOPING MATHEMATICAL COMPETENCE IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH STEM EDUCATION

Abstract. The article is devoted to studying the formation of mathematical competence in primary school students through STEM education. It has been established that STEM education is an effective interdisciplinary approach that fosters the development of key components of mathematical competence: motivational-value, cognitive, communicative-activity, and reflective. Integrating natural sciences, technology, engineering, and mathematics enables students to understand the practical significance of mathematical knowledge, develop logical thinking, and apply acquired knowledge in real-life situations. The article provides a detailed examination of the criteria, indicators, and levels of mathematical competence, as well as methods for their diagnosis. Based on the results of an experimental study conducted among primary school students, it was found that implementing STEM lessons significantly enhances the level of mathematical competence. In the experimental class, where STEM elements were integrated, an increase in the proportion of students with high and sufficient levels of mathematical competence was observed, including a rise in motivation for studying mathematics and improved skills in solving both standard and non-standard problems. The effectiveness of STEM lessons in developing teamwork skills was noted, particularly in the ability to collaboratively analyze problems, propose constructive

solutions, and justify one's position. The research results confirm that STEM education not only facilitates the integration of knowledge across various educational domains but also fosters a positive attitude toward learning and prepares primary school students for the challenges of the modern information society. Through its comprehensive approach, STEM education serves as a powerful tool for developing students' creative potential, forming practical skills, and introducing innovative teaching methods into the educational process.

Keywords: mathematical competence, STEM education, primary school, primary school students, young learners, mathematics.

Постановка проблеми. Сучасна освіта орієнтована на розвиток ключових компетентностей учнів, які забезпечують їхню успішну самореалізацію в умовах інформаційного суспільства. Однією з таких компетентностей є математична, що передбачає «виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини» [2]. Разом із цим, сучасний світ ставить перед освітою нові виклики, що спонукають до інтеграції різних галузей знань, формування творчого підходу до навчання та розвитку критичного мислення. У цьому контексті перспективним є застосування STEM-освіти (Science, Technology, Engineering, Mathematics), яка об'єднує природничі наукт, технології, інженерію та математику, дозволяючи формувати цілісну картину світу, забезпечувати учнів не лише теоретичними знаннями, а й практичними навичками. Особливої актуальності ця проблема набуває в початковій школі, коли закладаються основи для подальшого навчання. На цьому етапі важливо створити умови для цікавого, захоплюючого й ефективного навчання, що сприятиме глибокому засвоєнню матеріалу та формуванню позитивної мотивації до навчання.

Теоретичні аспекти впровадження STEM-освіти досліджено в роботах зарубіжних учених (George Lucas, Georgette Yakman, Jonathan W. Gerlach) та українських науковців (Андрущенко Т., Буліга С., Бревус С., Величко В., Гальченко С., Глоба Л., Гуляєв К., Камишин В., Клімова Е., Комова О., Лісовий О., Ніколенко Л., Норчевський Р., Попова М., Приходнюк В., Рибалко М., Стрижак О., Чернецький І.). Водночас проблема формування математичної компетентності молодших школярів за допомогою STEM-освіти залишається недостатньо висвітленою у наукових дослідженнях.

Мета статті - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність застосування STEM-освіти для розвитку математичної компетентності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. STEM-освіта передбачає інтеграцію природничих наук (Science), технологій (Technology), інженерії (Engineering) і математики (Math). У сучасній науковій літературі її розглядають як:

- інноваційну педагогічну технологію, спрямовану на розвиток розумово-пізнавальних та творчих якостей учнів;
- міждисциплінарний та інтегрований підхід до навчання;
- послідовність навчальних курсів і програм, що цілеспрямовано інтегрують природничі науки, технології, інженерію та математику [4, 5].

Спільними для цих підходів є «інтеграція природничих наук, технологій, інженерії, математики, міждисциплінарний підхід до навчання, практичне застосування знань: учні не просто засвоюють теоретичні концепції, але й навчаються інтегрувати ці знання у вирішення конкретних завдань, проблемне та проєктне навчання. Незалежно від того, чи розглядається STEM-освіта як інноваційна педагогічна технологія, міждисциплінарний підхід до навчання або як сукупність навчальних курсів та програм навчання, вона має на меті розвивати критичне мислення, креативність, здатність до самостійного вирішення проблем та вміння адаптуватися до швидких змін у сучасному світі, сприяє не тільки інтелектуальному розвитку учнів, але й готує їх до активної участі в соціально-економічному житті країни» [5, с. 790].

Основною метою впровадження STEM-освіти у початковій школі є «стимулювання допитливості, підтримка інтересу до навчання та пошуку знань, мотивації до самостійних досліджень, створення простих приладів, конструкцій тощо» [6].

Для реалізації цієї мети, на жаль, в початковій школі не впроваджено окремих обов'язкових навчальних STEM-програм, проте вчителями все частіше застосовуються елементи STEM-освіти, зокрема, проведення STEM-уроків, організація STEM-проєктів. Реалізація елементів STEM-освіти в освітньому процесі початкової школи дозволяє розвивати логічне мислення, розуміння математичних залежностей, уміння застосовувати математичні знання у практичних ситуаціях, а також аналізувати та вирішувати проблеми, пов'язані з реальними життєвими викликами, що сприяє безпосередньому формуванню математичної компетентності молодших школярів.

Відповідно до Закону України «Про освіту» «компетентність» є «динамічною комбінацією знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [3].

Державним стандартом початкової загальної середньої освіти визначено ключові та предметні компетентності. Ключовими є ті компетентності, які необхідні кожній людині для успішного особистого становлення, розвитку,

активної громадянської участі, соціальної інтеграції, предметні ж компетентності - це знання, уміння та навички, які формуються в межах певного предмета. Математична компетентність є як ключовою, так і предметною та передбачає «виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини» [2].

Щодо структури математичної компетентності, то М. Нісс із колегами стверджують, що математична компетентність складається з двох основних груп компонентів. Перша група пов'язана зі здатністю ставити запитання і знаходити відповіді за допомогою математики. Вона включає:

1. Математичне мислення – опанування математичного способу мислення.
2. Формулювання та розв'язування задач – розробка математичних задач і їх вирішення.
3. Математичне моделювання – аналіз та створення моделей.
4. Математичне обґрунтування – розробка формальних і неформальних доказів, перетворення евристичних аргументів на обґрунтовані докази.

Друга група зосереджена на оволодінні математичними інструментами та мовою, що охоплює:

1. Представлення математичних об'єктів і ситуацій.
2. Оперування математичними символами та формальними системами.
3. Спілкування в математиці, із нею та про неї.
4. Використання інструментів і засобів, зокрема інформаційних технологій [8].

Йо. Літнер, базуючись на дослідженнях Нісса, погоджується з його визначенням математичної компетентності, але виділяє шість додаткових компонентів:

1. Розв'язання задач – уміння працювати над задачами, спосіб вирішення яких наперед невідомий (включає інтерпретацію, застосування, оцінювання).
2. Міркування – створення та оцінювання математичних аргументів.
3. Застосування алгоритмів – виконання послідовності математичних дій, необхідних для розв'язання задачі.
4. Абстрагування – заміна реальних об'єктів математичними поняттями.
5. Установлення зв'язків – поєднання різних математичних понять.
6. Комунікація – обмін інформацією через математичні символи та знаки [8].

За дослідженнями «PISA», математична компетентність — це сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для успішного розв'язання задач із застосуванням математики. Керівник проєкту PISA Р. Тюрнер наголошує на шести ключових аспектах розвитку математичної компетентності:

1. Комунікація – інтерпретація математичної інформації, передача її іншими.
2. Математизація – перетворення реальних ситуацій у математичні моделі.
3. Інтерпретація – використання математичних об'єктів, таких як формули, графіки чи схеми, для заміщення реальних ситуацій.
4. Обґрунтування – створення доказів за допомогою різних підходів (аналітичних, синтетичних тощо).
5. Стратегічне мислення – вибір і впровадження математичної стратегії розв'язання задач.
6. Використання знаково-символічних засобів.

Спільними рисами концепцій Літнера та Тюрнера є абстрагування реальних об'єктів у математичні моделі, стратегічний підхід до розв'язування задач і ефективне використання математичної мови та символів [9].

М. Бурда, Д. Васильєва, О. Вашуленко та інші дослідники виділили кілька ключових компонентів математичної компетентності, які формують її структуру:

Ціннісно-мотиваційний компонент – спрямований на формування позитивного ставлення до навчання, стимулювання допитливості та інтересу до пізнання, а також розвиток внутрішньої мотивації до самостійного навчання.

Загальнокультурний компонент – акцентує увагу на розумінні математики як частини загальнолюдської культури, її історичного розвитку, ролі в інших науках та значенні у сучасному світі.

Навчально-пізнавальний компонент – передбачає засвоєння базових математичних знань, умінь та навичок, необхідних для успішного опанування інших дисциплін, а також для подальшого навчання та розвитку пізнавальної самостійності.

Інформаційний компонент – відображає здатність працювати з інформацією: знаходити, аналізувати, використовувати, зберігати та передавати її, включаючи опанування сучасними інформаційними технологіями.

Інтелектуальний компонент – пов'язаний із розвитком логічності, доказовості, критичності, гнучкості та широти мислення.

Комунікативний компонент – сприяє навчанню висловлювати свої думки чітко та аргументовано, вести діалог, сприймати та аналізувати думки інших, а також брати участь у дискусіях.

Світоглядний компонент – формується через розуміння історії розвитку математичних понять, зв'язків математики з іншими предметами, а також застосування математичних моделей для вирішення різноманітних задач [1].

Узагальнивши думки науковців, нами виокремлено чотири компоненти математичної компетентності молодших школярів: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативно-діяльнісний та рефлексивний (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Компоненти математичної компетентності молодших школярів та їх характеристика

Компонент	**Характеристика**
Мотиваційно-ціннісний	Передбачає позитивне ставлення до математики, інтерес до вирішення завдань, мотивацію до пізнання нового, самостійного навчання та застосування знань у реальному житті. Виявляється через ініціативність, задоволення від успіхів і активність у навчанні.
Когнітивний	Передбачає засвоєння математичних понять, формул, алгоритмів, розвиток логічного, критичного мислення та уміння застосовувати знання у стандартних і нестандартних ситуаціях. Проявляється у правильності рішень, узагальненні, аналізі та обґрунтуванні.
Комунікативно-діяльнісний	Включає вміння спілкуватися математичною мовою, формулювати й висловлювати свої думки, брати участь у діалогах і групових формах роботи. Також передбачає практичне використання математичних знань. Виявляється у чіткості думок, співпраці та дискусіях.
Рефлексивний	Охоплює здатність аналізувати власну діяльність, оцінювати досягнення, виявляти причини помилок та планувати шляхи вдосконалення знань. Проявляється у самооцінці, корекції дій, усвідомленні сильних і слабких сторін у підготовці.

На нашу думку, впровадження STEM-освіти, сприятиме ефективному формуванню кожного з компонентів математичної компетентності молодших школярів, що представлено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Можливості формування математичної компетентності молодших школярів засобами STEM-освіти

Компоненти математичної компетентності	**Можливості формування засобами STEM-освіти**
Мотиваційно-ціннісний	На STEM-уроках створюється інтерактивне середовище, яке демонструє практичну цінність математики через інтеграцію з іншими науками. Це підвищує інтерес до предмета. STEM-проєкти залучають учнів до вирішення реальних проблем, допомагаючи усвідомити значущість математичних знань.
Когнітивний	STEM-уроки сприяють формуванню глибоких знань завдяки використанню цифрових симуляцій, моделей та інших інструментів, які візуалізують математичні концепції. STEM-проєкти дозволяють застосувати ці знання на практиці, вирішуючи міждисциплінарні задачі.
Комунікативно-діяльнісний	STEM-уроки забезпечують розвиток комунікаційних навичок через роботу в групах, де учні спільно вирішують математичні завдання і дискутують щодо їх розв'язання. У STEM-проєктах учні співпрацюють, обмінюються ідеями та презентують результати своїх досліджень.
Рефлексивний	STEM-уроки дають можливість аналізувати помилки і вдосконалювати власну діяльність через самооцінку виконаних завдань. STEM-проєкти передбачають рефлексію на кожному етапі: від планування до підсумкового аналізу, що сприяє розвитку навичок самоконтролю та критичного мислення.

З метою перевірки ефективності формування математичної компетентності молодших школярів засобами STEM-освіти протягом квітня 2024 року було здійснено експериментальне дослідження на базі Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №3 Черкаської міської ради Черкаської області.

Експериментальне дослідження включало констатувальний та формувальний етапи.

На констатувальному етапі експериментального дослідження визначено критерії, показники та рівні математичної компетентності. Критерії та показники математичної компетентності молодших школярів відповідають описаним вище компонентам та характеристикам. Відповідно до них схарактеризовано високий, достатній, середній та початковий рівні математичної компетентності учнів початкових класів.

Високий рівень сформованості математичної компетентності. Учні демонструють стійку внутрішню мотивацію до вивчення математики, усвідомлюють її значущість у повсякденному житті та для інших дисциплін. Математичні знання глибокі та системні: учні легко орієнтуються в поняттях, законах і теоріях, вільно застосовують їх для розв'язання широкого спектра задач, включно зі складними й нестандартними. Вони володіють високим рівнем обчислювальних навичок, аналізу даних і математичного моделювання. Під час роботи в групах учні активно ініціюють та аргументують власні ідеї, вносять конструктивні пропозиції. Рефлексія глибока: учні здатні оцінювати свої результати, критично аналізувати помилки та визначати шляхи вдосконалення.

Достатній рівень сформованості математичної компетентності. Учні мають стійкий інтерес до математики, який може коливатися залежно від складності навчального матеріалу або завдань. Їхні знання добре структуровані, хоча можуть виникати труднощі з окремими темами. Вони здатні самостійно розв'язувати більшість типових задач, хоча при виконанні складних завдань можуть потребувати консультацій. Обчислювальні навички на достатньому рівні: можливі несуттєві помилки, які учні здатні самостійно виявляти та виправляти. Вони охоче беруть участь у групових обговореннях, здатні пояснити свої рішення та сприймати критику. Рефлексія є усвідомленою, проте іноді обмежується вказівкою на очевидні помилки.

Середній рівень сформованості математичної компетентності. Учні проявляють нестійкий інтерес до математики, який часто залежить від зовнішніх стимулів (похвали, успіху в навчанні). Їхні знання фрагментарні, що дозволяє успішно вирішувати лише типові задачі. При роботі з нестандартними або складними завданнями учні зазвичай потребують допомоги вчителя. Обчислювальні навички сформовані, але не автоматизовані, що призводить до частих помилок. У групових завданнях вони переважно дотримуються запропонованих вказівок, рідко пропонуючи власні рішення. Рефлексія поверхова: учні помічають помилки, але не завжди розуміють їхні причини.

Початковий рівень сформованості математичної компетентності. Учні мають слабку або відсутню мотивацію до вивчення математики, розглядають її як складну і малоцікаву дисципліну. Знання математичних понять поверхневі й неструктуровані, що значно ускладнює виконання навіть базових завдань. Обчислювальні навички слабо розвинені, характерні численні помилки, які учні не в змозі самостійно виправити. У груповій роботі вони переважно пасивні, не проявляють ініціативи та уникають відповідальності. Рефлексія майже відсутня: учні не усвідомлюють своїх помилок і не вміють оцінювати власну діяльність.

Також на констатувальному етапі експериментального дослідження було підібрано діагностичний інструментарій та з його допомогою здійснено діагностику рівнів сформованості математичної компетентності учнів 4-А (28 учнів) та 4-Б (30 учнів) класів. 4-А клас визначено як експериментальну групу, а 4-Б - як контрольну.

За результатами діагностики на констатувальному етапі експериментального дослідження встановлено, що високий рівень математичної компетентності мають 18% учнів експериментальної групи та 20% контрольної групи, достатній рівень виявлено у 21% учнів експериментальної групи та 20% учнів контрольної групи, середній рівень - у 36% експериментальної групи та 37% контрольної групи, початковий - у 25% учнів експериментальної групи та 23 % учнів контрольної групи (Рисунок 1).

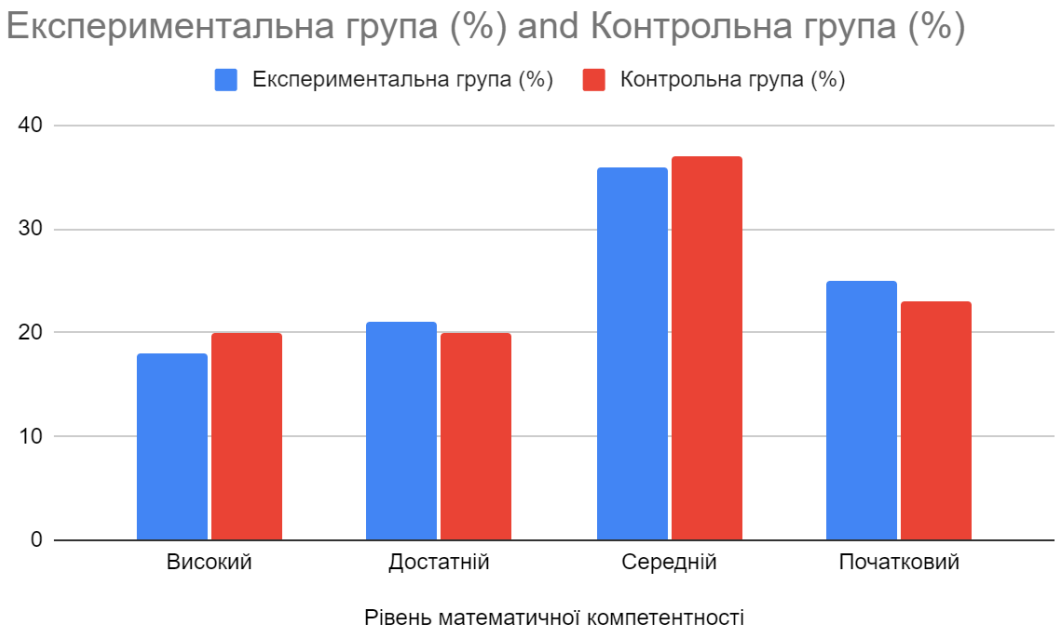

Рис. 1 Рівні математичної компетентності в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі експериментального дослідження

На формувальному етапі експериментального дослідження було розроблено та проведено в 4-А класі, тобто експериментальній групі 5 STEM-уроків:

1. Рух машинки.
2. Закони руху: що впливає на швидкість.
3. Літак у небі: як вітер впливає на політ?
4. Плануємо космічну місію: конструюємо ракету.
5. Інженерія та технології: виготовляємо найпростіший парашут.

STEM-уроки були побудовані з застосуванням технології інженерного проєктування та включали етапи представлені на рисунку 2.

Рис. 2 Етапи STEM-уроків з застосуванням елементів інженерного проектування

Варто зазначити, що кожен з уроків передбачав виготовлення певного технічного продукту, його тестування, а також розв'язування задач на рух, зокрема на час, відстань, швидкість, рух по двох маршрутах тощо. Цікавим для учнів було практичне розв'язування задач на рух, маніпулюючи з об'єктами. Таким чином, учні одночасно спостерігали застосування математичних знань в реальних ситуаціях.

Після проведення STEM-уроків в експериментальному класі було здійснено повторну діагностику рівнів математичної компетентності учнів. Аналіз її результатів засвідчив, що в контрольній групі рівні математичної компетентності не змінилися в значній мірі, в той час як в експериментальному класі високий рівень математичної компетентності підвищився на 7%, достатній - на 8%, а низький рівень зменшився на 11% (рисунок 3), що підтвердило ефективність застосування STEM-освіти для формування математичної компетентності молодших школярів.

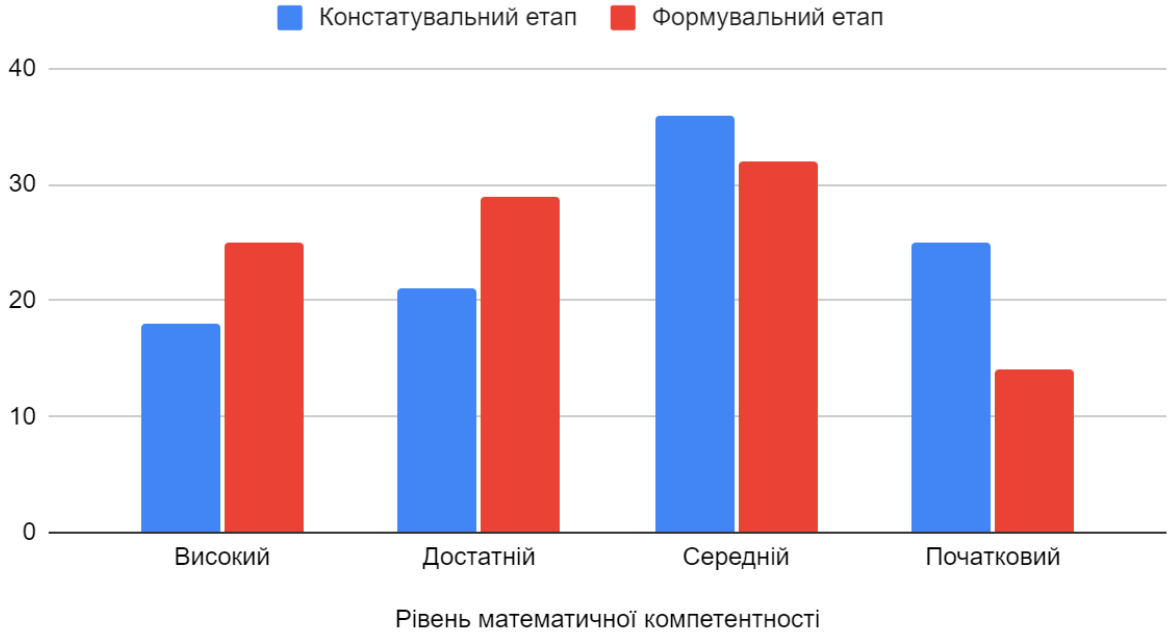

Рис. 3 Рівні математичної компетентності учнів експериментальної групи на констатувальному та формувальному етапах експериментального дослідження

Висновки. Отже STEM-освіта є ефективним засобом формування математичної компетентності молодших школярів, оскільки вона сприяє інтеграції знань з різних галузей, розвитку логічного мислення, творчості та здатності до вирішення практичних завдань. Завдяки застосуванню інтерактивних методів навчання, проєктної діяльності та сучасних технологій, STEM-освіта допомагає учням краще зрозуміти математичні поняття та їх практичне застосування. Важливим є також формування позитивного ставлення до навчання математики та науки загалом, що сприяє підвищенню мотивації до навчання.

Література:

1. Глобін О. І., Бурда М. І., Васильєва Д. В., Волошена В. В., Вашуленко О.П., Мацько Н. Д., Хмара Т. М. Компетентнісно орієнтована методика навчання математики: метод. Посібник. Київ: Педагогічна думка, 2015. 245с.

2. Державний стандарт початкової освіти. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text

3. Закон України «Про освіту». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

4. Зорочкіна Т.С., Здір Д.Р. Формування STEM-компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Випуск 6 / Ред. Кол.: В.Ф. Черкасов, О.А. Біда, Н.І. Шетеля та ін. Ужгород-Кропивницький : Видавництво «Код». 2024.с. 143-147.

5. Здір Д.Р. Дефініція поняття STEM-освіти у сучасній науковій літературі. *Вісник науки та освіти.* 2024. № 9 (27). С. 789-796

6. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) (№ 960-р). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#n8

7. Zdir D., Marian L. STEM lessons as one of the ways to implement STEM education in primary school. *XI International scientific and practical conference «Innovative Solutions to Modern Scientific Challenges»* (February 21-23, 2024) Zagreb, Croatia, International Scientific Unity. 2024. p. 155-157.

8. Niss M., Jensen T. H. (eds.): Kompetencer og matematiklæring. Uddannelsesstyrelsens temahæfteserie, Undervisningsministeriet (Ministry of Education). 2002. No 18. P. 1–334.

9. Turner R. Exploring mathematical competencies. Research Developments. 2010. P. 24. URL: https://research.acer.edu.au/resdev/vol24/iss24/5.

References:

1. Hlobil, O. I., Burda, M. I., Vasylieva, D. V., Voloshena, V. V., Vashulenko, O. P., Matsko, N. D., Khmara, T. M. (2015). «Kompetentnisno oriientovana metodyka navchannia matematyky: metod. posibnyk» [Competence-oriented methodology of teaching mathematics: methodological guide]. Kyiv: Pedahohichna dumka. 245 p. [in Ukrainian].

2. «Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity» [State Standard of Primary Education]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

3. «Zakon Ukrainy "Pro osvitu"» [Law of Ukraine "On Education"]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [in Ukrainian].

4. Zorochkina, T. S., Zdir, D. R. (2024). «Formuvannia STEM-kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv» [Formation of STEM competence in future primary school teachers]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*, Issue 6, edited by V. F. Cherkasov, O. A. Bida, N. I. Shetelia et al., Uzhhorod-Kropyvnytskyi: Vydavnytstvo «Kod», pp. 143-147 [in Ukrainian].

5. Zdir, D. R. (2024). «Definitsiia poniattia STEM-osvity u suchasnii naukovii literaturi» [Definition of the concept of STEM education in modern scientific literature]. *Visnyk nauky ta osvity*, No. 9 (27), pp. 789-796 [in Ukrainian].

6. «Kontseptsiia rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity)» [Concept for the development of natural and mathematical education (STEM education)] (№ 960-p). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#n8 [in Ukrainian].

7. Zdir, D., Marian, L. (2024). «STEM lessons as one of the ways to implement STEM education in primary school». *XI International scientific and practical conference «Innovative Solutions to Modern Scientific Challenges»* (February 21-23, 2024), Zagreb, Croatia, International Scientific Unity, pp. 155-157.

8. Niss, M., Jensen, T. H. (eds.) (2002). «Kompetencer og matematiklæring. Uddannelsesstyrelsens temahæfteserie» [Competences and Mathematics Learning]. *Undervisningsministeriet (Ministry of Education)*, No. 18, pp. 1–334.

9. Turner, R. (2010). «Exploring mathematical competencies». *Research Developments*, p. 24. URL: https://research.acer.edu.au/resdev/vol24/iss24/5.

УДК 37.091.3:796.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-194-200

Карасєвич Сергій Анатолійович доцент кафедри теорії і методики спорту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, https://orcid.org/0000-0002-3592-6503

МІСЦЕ РУХОВИХ ІГОР У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ РУХОВИХ ІГОР

Анотація У статті всебічно розглянуто значення рухових ігор у системі підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання. Зазначено, що рухливі ігри є важливим елементом педагогічної діяльності, оскільки вони дозволяють вирішувати комплексні завдання, пов'язані з фізичним, психоемоційним і соціальним розвитком учнів. У статті проаналізовано вплив рухових ігор на формування професійних компетенцій майбутніх педагогів, таких як методичні знання, педагогічна майстерність і комунікативні навички. Особлива увага приділена їхній ролі у підготовці вчителів до роботи з учнями різних вікових категорій, включаючи врахування індивідуальних особливостей дітей.

Автори наголошують, що рухові ігри сприяють розвитку педагогічного мислення, навичок організації навчально-виховного процесу та формуванню позитивного ставлення учнів до занять фізичною культурою. Окрім цього, у статті розглянуто різні форми організації рухових ігор, включаючи індивідуальні, парні, групові та інтегровані підходи. Підкреслено, що кожна форма має свої особливості, які необхідно враховувати при підготовці вчителя фізичного виховання.

Окрему увагу приділено інтегрованим ігровим підходам, які передбачають поєднання традиційних рухових ігор з іншими видами активності, такими як естафети, спортивні ігри чи рекреаційні вправи. Зазначено, що такі підходи є найбільш ефективними у формуванні командної роботи, комунікативних навичок і креативності майбутніх педагогів. У статті акцентовано, що рухові ігри дозволяють створити комфортне ігрове середовище, яке сприяє не лише фізичному розвитку учасників, але й формуванню морально-етичних цінностей.

Таким чином, стаття підкреслює багатогранність використання рухових ігор у підготовці майбутніх учителів фізичного виховання та визначає основні напрямки для вдосконалення їхньої організації. Представлений матеріал може бути корисним для педагогів, методистів, а також студентів, які спеціалізуються у сфері фізичного виховання.

Ключові слова: рухові ігри, фізичне виховання, професійна підготовка, методика викладання, ігрові вправи, педагогічні навички, командна робота, мотивація, емоційна стійкість, інтегровані підходи.

Karasevych Serhii Anatoliiovych Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Sports, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-3592-6503

THE ROLE OF MOVEMENT GAMES IN THE TRAINING SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION TEACHERS. FORMS OF ORGANIZING MOVEMENT GAMES

Annotationю The article comprehensively examines the significance of movement games in the training system of future physical education teachers. It highlights that movement games are an essential component of pedagogical activities as they address complex tasks related to the physical, psycho-emotional, and social development of students. The article analyzes the impact of movement games on the formation of professional competencies of future educators, such as methodological knowledge, pedagogical mastery, and communication skills. Special attention is given to their role in preparing teachers to work with students of different age groups, including the consideration of children's individual characteristics.

The authors emphasize that movement games foster the development of pedagogical thinking, organizational skills for managing the educational process, and the formation of students' positive attitudes toward physical education. Additionally, the article explores various forms of organizing movement games, including individual, pair, group, and integrated approaches. It underlines that each form has unique features that need to be considered when preparing a physical education teacher.

Particular focus is placed on integrated game-based approaches, which combine traditional movement games with other activities such as relays, sports games, or recreational exercises. It is noted that such approaches are most effective in developing teamwork, communication skills, and creativity in future educators. The article stresses that movement games create a comfortable play environment that promotes not only participants' physical development but also the formation of moral and ethical values.

Thus, the article underscores the multifaceted use of movement games in the preparation of future physical education teachers and identifies key directions for improving their organization. The presented material may be useful for educators, methodologists, and students specializing in physical education.

Keywords: movement games, physical education, professional training, teaching methodology, game exercises, pedagogical skills, teamwork, motivation, emotional resilience, integrated approaches.

Постановка проблеми. Підготовка вчителів фізичного виховання є багатогранним і складним процесом, що вимагає поєднання теоретичних знань, практичних умінь і творчого підходу до організації навчально-виховного процесу. Одним із ключових елементів у цьому контексті є використання рухових ігор, які мають важливе значення для формування як фізичних, так і соціальних навичок. Рухові ігри сприяють розвитку педагогічної майстерності, комунікативних здібностей і організаційних навичок майбутніх учителів, що є необхідними для ефективної роботи в освітніх установах різного рівня [1, с. 15].

Фізичне виховання в умовах сучасної освіти потребує використання інноваційних підходів, базованих на активному залученні учнів до ігрової діяльності. Рухові ігри відіграють важливу роль у формуванні мотивації до занять фізичною культурою, розвитку командної роботи, взаємоповаги та дисципліни. Крім того, вони створюють емоційний розряд і забезпечують рекреацію, що особливо актуально в умовах підвищення фізичних і психологічних навантажень на учнів [2, с. 27].

Попри важливість рухових ігор, їхнє використання у підготовці вчителів фізичного виховання вивчене недостатньо. Особливо мало уваги приділено розробці методичних рекомендацій щодо їхньої інтеграції у професійну підготовку педагогів [1, с. 42]. Також відсутня систематизація форм організації рухових ігор, яка враховувала б сучасні освітні вимоги, вікові особливості учнів і педагогічні цілі [3, с. 48].

У зв’язку із цим актуальність дослідження полягає у вдосконаленні методичних підходів до організації рухових ігор у системі підготовки вчителів фізичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рухові ігри як важливий педагогічний інструмент активно вивчаються у сфері фізичного виховання. У навчальному посібнику Г.В. Безверхньої [1, с. 16–18] детально розглянуто методичні аспекти організації рухливих ігор у професійній підготовці педагогів. Автор зазначає, що рухові ігри сприяють фізичному розвитку, а також формують організаційні та комунікативні навички, які критично важливі для вчителів фізичної культури.

Кругляк О. наголошує на ефективності використання рухливих ігор та естафет у шкільній програмі фізичного виховання [2, с. 29–31]. Він підкреслює, що такі ігрові форми активності є потужним засобом мотивації учнів до занять фізичною культурою, розвиваючи не лише фізичні, але й морально-етичні якості.

Пасічник В. і Мельник В. розширюють уявлення про рекреаційні аспекти рухливих ігор, зазначаючи, що вони створюють позитивний емоційний фон на уроках і виконують терапевтичну функцію [3, с. 62–65].

У роботі Є. Приступи досліджено методологію українських народних ігор і їхню роль у фізичному вихованні. Автор підкреслює, що народні ігри сприяють не лише фізичному, а й духовному розвитку дітей [4, с. 212–215].

Мета статті. Визначити роль рухових ігор у системі підготовки вчителів фізичного виховання та охарактеризувати різні форми їхньої організації.

Виклад основного матеріалу. Роль рухових ігор у підготовці вчителів фізичного виховання.

Рухові ігри відіграють важливу роль у формуванні професійних компетенцій майбутніх учителів фізичного виховання. Це багатофункціональний педагогічний інструмент, що дозволяє поєднати фізичну активність з розвитком особистісних і професійних якостей. Наприклад, методичні навички майбутніх педагогів формуються завдяки правильному плануванню уроків, яке базується на використанні рухових ігор. Вибір відповідних ігрових вправ дозволяє враховувати вікові, фізичні та психологічні особливості учнів, забезпечуючи ефективність навчального процесу [1, с. 56].

Комунікативні навички є ще одним важливим аспектом, який розвивається за допомогою рухових ігор. Участь у групових іграх сприяє формуванню довірливих відносин між педагогом і учнями, створює атмосферу взаємоповаги та співпраці. Такий підхід дозволяє педагогам ефективно взаємодіяти як з учнями, так і з колегами, вдосконалюючи навички активного слухання, аргументації та емпатії [2, с. 44].

Організаційні здібності майбутніх учителів фізичного виховання також активно формуються через участь у рухових іграх. Ці навички включають уміння керувати групами, розподіляти ролі серед учасників, підтримувати дисципліну та вирішувати конфлікти. Практичне застосування таких здібностей дозволяє педагогам організовувати навчальний процес із урахуванням потреб і можливостей кожного учня [3, с. 78].

Рухові ігри також сприяють формуванню емоційної стійкості майбутніх педагогів. Під час участі в ігровій діяльності студенти отримують можливість подолати стресові ситуації, навчитися конструктивно реагувати на труднощі та адаптуватися до змін у середовищі. Це особливо важливо для вчителів фізичного виховання, які працюють у динамічних умовах навчального процесу.

Форми організації рухових ігор

Організація рухових ігор може здійснюватися в різних формах, залежно від поставлених цілей, умов проведення та вікових особливостей учасників. Серед основних форм виділяють:

Індивідуальні ігри. Ця форма спрямована на розвиток самостійності та технічних навичок учасників. Наприклад, вправи, що вимагають індивідуаль-

ного виконання (кидки м'яча у ціль, стрибки через перешкоди), дозволяють педагогам оцінити рівень підготовленості кожного учня, надаючи персональні рекомендації для його вдосконалення. Такі ігри стимулюють самодисципліну та здатність до концентрації [1, с. 89].

Парні ігри. Ця форма сприяє розвитку комунікації, співпраці та довіри між учасниками. Наприклад, вправи на передачу м'яча, перетягування канату або спільне виконання завдань потребують активної взаємодії. Такі ігри створюють умови для формування партнерської підтримки та взаємоповаги [2, с. 45].

Групові ігри. Ця форма є найпоширенішою у фізичному вихованні, оскільки сприяє розвитку командної роботи, лідерських якостей та соціальних навичок. Учасники мають спільно вирішувати завдання, координувати дії та підтримувати один одного. Наприклад, командні змагання, такі як естафети чи спортивні квести, забезпечують активне залучення всіх учасників [3, с. 63].

Інтегровані підходи. Інтегровані ігри поєднують рухову активність із іншими видами діяльності, такими як творчі завдання, логічні вправи чи інтерактивні виклики. Наприклад, під час естафет можна включати елементи завдань з математики, історії або мови. Такі підходи дозволяють досягти одночасно кількох цілей: фізичного розвитку, закріплення знань із суміжних предметів і формування навичок креативного мислення [4, с. 198].

Значення рухових ігор для формування педагогічної майстерності

Рухові ігри не лише сприяють фізичному розвитку, а й стають основою для формування педагогічної майстерності. Участь у таких іграх дозволяє майбутнім педагогам відчути себе частиною команди, розвинути креативність та вдосконалити свої організаційні здібності. Завдяки інтерактивному характеру ігор студенти отримують практичний досвід у проведенні занять, що допомагає їм планувати навчальний процес, оцінювати його ефективність та адаптувати ігри до потреб конкретних груп учнів [2, с. 72].

Важливим аспектом є також соціалізація через ігри. Студенти вчаться працювати з різними віковими категоріями, враховувати індивідуальні потреби дітей і створювати позитивний емоційний фон у групах. Це дозволяє не лише зміцнити взаємодію між учасниками, а й забезпечити ефективну комунікацію між педагогами й учнями.

Висновки Рухові ігри є невід’ємною складовою системи підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, оскільки вони забезпечують розвиток ключових професійних компетенцій. Їхнє використання дозволяє одночасно вирішувати кілька завдань: удосконалювати фізичну підготовку, формувати навички організації ігрової діяльності, розвивати педагогічне мислення та комунікативні здібності. Учасники, залучені до рухових ігор, отримують можливість опанувати методики проведення занять, планувати ігрову діяльність, оцінювати її ефективність та адаптувати ігри до потреб конкретних груп учнів.

Однією з найважливіших переваг рухових ігор є їхній вплив на формування педагогічної майстерності майбутніх учителів. У процесі проведення ігор студенти вчаться створювати безпечне середовище, забезпечувати активну участь усіх учасників, підтримувати дисципліну та вирішувати конфліктні ситуації. Завдяки цьому вони отримують цінний практичний досвід, необхідний для роботи з різними віковими групами дітей.

Крім того, рухові ігри сприяють формуванню емоційної стійкості та стресостійкості вчителів. Вони створюють позитивний емоційний фон, допомагають зняти напругу і підвищують рівень мотивації до навчання. Особливо це важливо для забезпечення ефективного навчального процесу в умовах зростаючих вимог до вчителів фізичного виховання.

Ефективність рухових ігор значною мірою залежить від правильної організації. Вибір форм і методів ігор має базуватися на вікових, фізичних та психологічних особливостях учасників. Використання індивідуальних, парних, групових та інтегрованих форм дозволяє максимально адаптувати ігрову діяльність до потреб учнів. Особливо перспективними є інтегровані підходи, які поєднують рухові ігри з іншими видами активності, такими як естафети, рекреаційні вправи чи навіть завдання з інших предметів. Це дозволяє досягти гармонійного розвитку учасників та ефективно реалізовувати міжпредметні зв’язки.

Водночас залишається необхідність подальших досліджень у цій галузі. Серед перспективних напрямків можна виділити:

розробку методичних рекомендацій для використання рухових ігор у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами;

дослідження впливу рухових ігор на формування морально-етичних цінностей учасників;

систематизацію українських народних рухових ігор та їхню інтеграцію в сучасні навчальні програми.

Загалом, рухові ігри слід розглядати як потужний інструмент, що дозволяє не лише підготувати компетентних учителів фізичного виховання, але й підвищити ефективність освітнього процесу в цілому. Подальший розвиток методики їхнього використання відкриває широкі можливості для вдосконалення підготовки педагогів і покращення якості фізичного виховання у закладах освіти.

Рухові ігри відіграють важливу роль у системі підготовки вчителів фізичного виховання. Вони сприяють розвитку методичних, педагогічних і комунікативних навичок. Ефективність ігор значною мірою залежить від їхньої організації, врахування вікових особливостей та рівня фізичної підготовки учасників. Рекомендовано подальше дослідження інтегрованих підходів у використанні рухових ігор.

Література:

1. Безверхня Г. В., Семенов А. А., Килимистий М. М., Маслюк Р. В. Рухливі ігри: з методикою викладання. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. 104 с.
2. Кругляк О. Рухливі ігри та естафети в школі: посібник для вчителя. Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. 112 с.
3. Пасічник В., Мельник В. Рекреаційні ігри: навчальний посібник. Львів: ЛДУФК, 2018. 106 с.
4. Приступа Є., Слімаковський О., Левків В. Українські народні ігри, розваги та забави: методологія, теорія і практика. Львів: ЛДУФК, 2012. 432 с.
5. Чопик Р., Турчик І. Фізичне виховання. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 96 с.

References:

1. Bezverkhnia, H. V., Semenov, A. A., Kylymystyi, M. M., & Masliuk, R. V. (2014). Rukhlivi ihry: z metodykoiu vykladannia [Movement games: with teaching methodology]. Uman: VPC "Vizavi" [in Ukrainian].
2. Kruhliak, O. (2011). Rukhlivi ihry ta estafety v shkoli: Posibnyk dlia vchytelia [Movement games and relays in school: A teacher’s guide]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
3. Pasichnyk, V., & Melnyk, V. (2018). Rekreatsiini ihry: Navchalnyi posibnyk [Recreational games: A textbook]. Lviv: LDUFK [in Ukrainian].
4. Prystupa, Ye., Slimakovskyi, O., & Levkiv, V. (2012). Ukrainski narodni ihry, rozvahy ta zabavy: Metodolohiia, teoriia i praktyka [Ukrainian folk games, amusements, and entertainment: Methodology, theory, and practice]. Lviv: LDUFK [in Ukrainian].
5. Chopyk, R., & Turchyk, I. (2012). Fizychne vykhovannia [Physical education]. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychyi viddil DDPU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

УДК 37.04:304

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-201-211

Коренева Інна Миколаївна доктор педагогічних наук, професор, декан факультету природничої і фізико-математичної освіти Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, https://orcid.org/0000-0002-1117-7624

Луценко Олена Іванівна кандидат біологічних наук, доцент, завідувачка кафедри теорії і методики викладання природничих дисциплін, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, https://orcid.org/0000-0003-3705-8743

Самілик Валентина Іванівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики викладання природничих дисциплін, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, https://orcid.org/0000-0002-7556-7760

РУХОВА АКТИВНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ №3 В УКРАЇНІ

Анотація. В статті проаналізовано актуальні проблеми та виклики, з якими стикається система освіти в Україні в умовах воєнного стану. Особлива увага приділяється аналізу стану фізичної активності здобувачів та її впливу на здоров'я. За даними ВООЗ, 27,5% світового дорослого населення не досягають рекомендованого рівня фізичної активності, що викликає занепокоєння через значні регіональні, вікові та гендерні відмінності. Недостатній рівень фізичної активності характерний як для дорослих, так і для молоді, особливо серед жінок та дівчат. В Україні проблема малорухливого способу життя також набирає актуальності, що викликає збільшення неінфекційних захворювань, спричинених способом життя.

У статті описано вплив аутогенних та зовнішніх факторів на функціональний стан здобувачів в умовах дистанційного навчання, зокрема недостатня фізична активність, некомфортне робоче місце, шкідливі звички та ін. Наведено результати опитування, проведеного серед 170 респондентів із дев'яти закладів вищої освіти України, що дозволило встановити основні проблеми та рівень задоволеності освітнім процесом в умовах дистанційної освіти та воєнного стану.

Окрім цього, в статті подаються рекомендації щодо покращення функціонального стану студентів, підвищення ефективності освітнього процесу та забезпечення збереження здоров'я через залучення до рекреаційно-оздоровчих заходів. Рекомендації згруповані за чотирма рівнями організації освітнього процесу: державним, університетським, факультетським та особистісним.

Завдяки комплексному підходу до вирішення проблем підвищення рівня фізичної активності та здоров’я населення, стаття підкреслює важливість систематичних зусиль для досягнення Цілі сталого розвитку №3 «Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці».

Ключові слова: фізична активність, дистанційне навчання, функціональний стан, воєнний стан, рекреаційно-оздоровчі заходи, освітній процес, здоров’я.

Koreneva Inna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Natural and Physical and Mathematical Education, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical UniversityHlukhiv, https://orcid.org/0000-0002-1117-7624

Lutsenko Olena Ivanivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Theory and Methods of Teaching Natural Sciences, Oleksandr Dovzhenko Glukhiv National Pedagogical University, Glukhiv, https://orcid.org/0000-0003-3705-8743

Samilyk Valentyna Ivanivna Candidate of Pedagogic Sciences, Senior Lecturer at the Chair of Theory and Methods of Teaching Natural Sciences Of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, https://orcid.org/0000-0002-7556-7760

PHYSICAL ACTIVITY OF STUDENTS: CURRENT CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOAL #3 IN UKRAINE

Abstract. The article analyzes the current problems and challenges faced by the education system in Ukraine under martial law. Special attention is given to the analysis of physical activity and its impact on public health. According to WHO data, 27.5% of the global adult population does not meet the recommended level of physical activity, raising concerns due to significant regional, age, and gender differences. Insufficient physical activity is characteristic of both adults and young people, especially among women and girls. In Ukraine, the issue of a sedentary

lifestyle is also gaining relevance, leading to an increase in lifestyle-related non-communicable diseases.

The article describes the impact of autogenic and external factors on the functional state of students in the context of distance learning, including insufficient physical activity, uncomfortable workstations, harmful habits, and overall health status. The results of a survey conducted among 170 respondents from nine higher education institutions in Ukraine are presented, which allowed identifying the main problems and the level of satisfaction with the educational process under conditions of distance learning and martial law.

Additionally, the article provides recommendations for improving the functional state of students, enhancing the efficiency of the educational process, and ensuring health preservation through engagement in recreational and health-promoting activities. The recommendations are grouped into four levels of organization of the educational process: state, university, faculty, and personal levels.

By taking a comprehensive approach to addressing problems related to physical activity and public health, the article emphasizes the importance of systematic efforts to achieve Sustainable Development Goal #3: "Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages."

Keywords: physical activity, distance learning, functional state, martial law, recreational and health-promoting activities, educational process, health.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що міжнародна спільнота в кінці минулого століття запропонувала стратегію сталого розвитку суспільства, що виступає одночасно ідеалом і метою, до якої людство має прагнути у своїй діяльності та взаємовідносинах у сферах довкілля, соціуму та економіки [4]. Для досягнення цієї мети у 2000 році ООН було визначено Цілі розвитку тисячоліття, а у 2015 році окреслено Цілі сталого розвитку, досягнення яких має на меті забезпечення добробуту та благополуччя кожного громадянина планети. Україна нині бере активну участь у міжнародних ініціативах щодо досягнення 17 цілей сталого розвитку (ЦСР). Однією з важливих цілей сталого розвитку є ЦСР№3 – «Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці» [7]. Як і інші цілі сталого розвитку, ЦСР№3 має міжсекторальний характер, оскільки її досягнення можливе лише за умов комплексного підходу та синергії різних сфер діяльності суспільства, таких як медицина, охорона природи, економіка, освіта тощо [9; 10].

Мета цієї статті – окреслити актуальність рекреаційної рухової активності в контексті досягнення Україною Цілі сталого розвитку №3 «Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у

будь-якому віці» та виокремити фактори, що негативно впливають на стан рухової активності здобувачів.

Аналіз літератури з проблеми дослідження засвідчив, що проблематика забезпечення належного рівня рухової активності молоді та збереження її здоров'я умовах війни в Україні є актуальною не лише для вітчизняних, а й для зарубіжних дослідників. Сучасні закордонні дослідження стосуються переважно питань збереження психічного здоров'я добувачів і частково фізичного аспекту здоров'я, що пов'язаний з обмеженнями у перемішенні та дистанційною освітою спричиненими пандемією коронавірусної хвороби. Вітчизняні дослідники активізують свою увагу з проблематики вивчення факторів впливу на фізичне здоров'я здобувачів в умовах тривалого дистанційного навчання.

Теоретичні основи рекреаційно-оздоровчої рухової активності, а також оздоровчий та рекреаційний вплив фізичних навантажень і природних факторів довкілля на фізичний стан людини, досліджують у своїх працях такі вчені як Березуєва Т. С. [1], Блистів Т.В. [2], Гордієнко О. І., Мовчан, В. П. [3], Коренева І., Самілик В. [4] та ін. Вплив різних видів рухової активності здобувачів освіти на їхнє здоров'я та функціональний стан детально розглядають зарубіжні дослідники, зокрема Bellew B [12], Bergier, J.; Bergier, B.; Niźnikowska, E. [13], Güllü, A., Güllü, E. [18] та ін.

За даними ВООЗ [8], останні глобальні оцінки свідчать, що рівень фізичної активності 1,4 мільярда дорослих (27,5% світового дорослого населення) не відповідає рекомендованим показникам для покращення та захисту свого здоров'я. Особливого занепокоєння викликають значні відмінності в рівнях фізичної активності між регіонами, країнами, а також віковими групами та статями. У 2016 році серед дорослих рівень неактивності в країнах з високим рівнем доходу (36,8%) є удвічі вищим, ніж у країнах з низьким рівнем доходу (16,2%) [7]. Дослідження засвідчують, що у більшості країн жінки менш активні, ніж чоловіки, особливо на сході. Незважаючи на природну схильність підлітків та молоді до активних ігор і відпочинку, їхня фізична активність також залишається нижчою, ніж очікується. Глобальні дані показують, що більшість підлітків (81%) віком 11–17 років витрачають менше години на день на фізичну активність середньої та високої інтенсивності, причому дівчата менш активні, ніж хлопці (85% і 77,6% відповідно). Навіть у тих країнах, де досягнуто помірних покращень у рівнях фізичної активності серед підлітків, це покращення було помітніше серед хлопців, ніж серед дівчат, що ще більше закріпило статеві відмінності у фізичній активності, які зберігаються протягом усього життя.

Занепокоєння викликає те, що якщо ця тенденція збережеться, глобальне завдання скорочення смертності від неінфекційних хвороб на 15% між 2018 і

2030 роками не буде досягнуте для дорослих. Таким чином, існує нагальна потреба у збільшенні масштабу зусиль для формування здоров'я та благополуччя шляхом забезпечення достатнього рівня фізичної активності.

Третя ціль сталого розвитку безперечно стосується неінфекційних хвороб, пов'язаних зі способом життя [6]. За інформацією МОЗ України, спосіб життя впливає на здоров’я населення, викликаючи близько 50% неінфекційних хвороб, що спричиняють 80% смертності в країні. Кількість захворювань неухильно зростає [1]. Держава визнає важливість інформування дітей і молоді про здоровий спосіб життя та формування навичок відповідальної поведінки щодо здоров’я. Профілактика неінфекційних захворювань може врятувати тисячі життів, підвищити продуктивність праці, зменшити витрати на охорону здоров’я [2].

З метою досягнення ЦСР№3, у липні 2018 року уряд України затвердив Національний план заходів щодо неінфекційних захворювань для досягнення глобальних цілей сталого розвитку [6]. План передбачає інформування населення про наслідки низької фізичної активності та важливість щоденної 30-хвилинної фізичної активності для профілактики неінфекційних хвороб, а також про шкоду від недотримання гігієни сну та відпочинку, тривалого психоемоційного напруження та втоми. Планом передбачено розроблення навчальних матеріалів та рекомендацій щодо здорового способу життя і підготовка педагогів, обізнаних з цією проблематикою. Також передбачені заходи з дотримання безпечного способу життя і умов навчання дітей.

В Україні з 2016 року діє Національна стратегія з оздоровчої рухової активності на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація», яка визначає здоров’я громадян як найвищу цінність і визначає права осіб на оздоровчу рухову активність [5].

Незважаючи на нормативні вимоги, дослідження науковців свідчать про недостатній рівень рухової активності населення, застарілі підходи до організації занять фізичним вихованням у закладах освіти, обмеженість ресурсного забезпечення оздоровчо-рекреаційної діяльності, недостатню інформаційну підтримку та популяризацію таких заходів, а також недостатню увагу керівних органів до формування здоров’я населення. За даними досліджень, 56% населення взагалі не мали навіть низької рухової активності (1-2 заняття на тиждень) [5]. Наразі проблема малорухливого способу життя дітей стає все більш актуальною.

Особливої актуальності набуває формування здоров’язбережувальних умінь та навичок молоді, зокрема в умовах тривалого дистанційного навчання, зумовленого воєнним станом і обмеженими можливостями переміщення. Проблему загострює розташування закладів освіти на територіях, що належать до зони бойових дій, де рекреаційні можливості мінімальні. До таких закладів

належить Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, що розташований на відстані 15 км від кордону з країною-агресором. Тому залучення здобувачів освіти Глухівщини до рекреаційно-рухової активності є особливо важливим для збереження їх здоров'я та підтримання оптимального рівня функціонального стану організму.

Освіта в умовах воєнного стану вимагає швидких, чітких і доступних рішень, а також своєчасного інформування всіх учасників освітнього процесу, зокрема і про ризики, які на них очікують. Ключову роль в інформуванні відіграє ефективна комунікація з учасниками освітнього процесу: виявлення актуальних проблем і пошук оптимальних шляхів їх розв'язання. Основу нашого дослідження становили погляди й досвід студентів та викладачів України, отримані в результаті опитування. Для збору даних використовувалися анкети, розроблені у додатку Google Форми, що дозволило зручно і оперативно отримати необхідну інформацію.

Опитування проводилося у січні-лютому 2023 року. На цьому етапі дослідження було охоплено 170 респондентів з дев'яти закладів вищої освіти України, а саме: Глухівського НПУ ім. О. Довженка, НУБіП України, Рівненського ДГУ, Хмельницького НУ, Херсонського ДУ, Харківського НПУ ім.Г. Сковороди, Черкаського НУ ім. Б. Хмельницького, Житомирського ДУ ім.І. Франка, Вінницького ДПУ ім. М. Коцюбинського.

Метою опитування було з'ясування особливостей навчання та праці у закладах вищої освіти України, визначення рівня задоволеності освітнім процесом здобувачів і педагогічних працівників в умовах дистанційної освіти та воєнного стану. Також під час опитування оцінювалися тривалість перебування за комп'ютером, проблеми освітнього процесу, що турбують здобувачів та викладачів, а також суб'єктивна оцінка фізичного стану організму і проблем дистанційного навчання [3].

Результати опитувань дозволили виокремити ряд чинників, які негативно впливають на функціональний стан здобувачів та педагогів в умовах дистанційного навчання. Їх можна розподілити на дві групи: аутогенні (залежні від здобувача чи педагога) та зовнішні (незалежні від самої особи).

До аутогенних факторів відносимо:

- недостатню фізична активність у вільний час (тривале використання гаджетів, малорухомий спосіб життя, хобі, що не передбачають рухової активності, такі як читання художньої літератури, малювання, створення виробів тощо);
- некомфортно облаштоване робоче місце для навчання, що може спричиняти проблеми з опорно-руховою системою (невідповідні меблі, недостатнє освітлення, неправильно обрана відстань від екрану тощо);
- наявність шкідливих звичок, що впливають на функціональний стан організму (куріння, вживання психостимуляторів, алкоголю та інше);

- загальний стан здоров’я (фізичного та психічного), що може заважати активній руховій діяльності та участі в університетських заходах.

Серед зовнішніх факторів, що негативно впливають на функціональний стан, є:

- вимушене збільшення часу, проведеного за комп'ютером чи іншими гаджетами для навчання (сидячий спосіб життя), що пов’язане з умовами дистанційної освіти;
- зростання навчального навантаження, особливо збільшення обсягу навчальних завдань та їх складності в умовах підвищення рівня самостійної роботи і обмеженої комунікації з викладачами, що може призводити до стресу;
- зменшення взаємодії з академічною спільнотою (студентами та викладачами), що може негативно впливати на навчальну мотивацію та емоційний стан здобувачів;
- фінансові труднощі родини, що можуть змусити студента шукати підробіток, відволікаючи його від навчання, зменшуючи час на освоєння програми та знижуючи рівень виконання академічних завдань.

На основі аналізу наукових джерел з проблеми дослідження, вивчення практики організації рекреаційно-рухової активності здобувачів, діагностування окремих аспектів функціонального стану студентів факультету природничої і фізико-математичної освіти та аналіз їхньої залученості до рекреаційно-рухової активності пропонуємо рекомендації, що згруповані нами за чотирма рівнями організації освітнього процесу: державним, університетським, факультетським та особистісним.

На державному рівні доцільно уряду та міністерствам у сфері яких знаходиться галузь освіта та здоров’я провадити активну політику щодо дійсного виконання цілі сталого розвитку №3 «Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці». Варто зазначити, що достатньо нормативних засад в державі вже розроблено, зокрема, упроваджено Національний план заходів щодо неінфекційних захворювань для досягнення глобальних цілей сталого розвитку, Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація» та інші нормативні документи. Варто посилити контроль за виконанням прийнятих рішень та спрямувати увагу виконавчих органів на всіх рівнях (у тому числі територіальних громад) на профілактику захворювань шляхом організації доступних можливостей рекреаційної рухової активності та її широкої популяризації.

На університетському рівні доцільно розробити адаптовану до особливостей навчання систему психолого-педагогічного супроводу рекреаційної

рухової активності здобувачів, науково-педагогічних працівників та інших осіб. Ця система має передбачати відповідну частину формальної світи (організацію та проведення занять з фізичного виховання, дисциплін здоров'язбережувального та безпекового характеру, інформування про засади зміцнення та збереження здоров'я), залучення загальноуніверситетських кафедр до проведення таких занять. Також обов'язковим компонентом має бути неформальна освіта та організація позанавчальної діяльності здобувачів (організація заходів рекреаційно-рухового, інформаційного спрямування, тренінгів та майстер-класів, зустрічей з видатними особистостями у сфері спорту, рекреації, реабілітації). Важливою у цьому випадку є підтримка такої діяльності відділом виховної та міжнародної політики.

На рівні факультету діяльність системи психолого-педагогічного супроводу рекреаційної рухової активності здобувачів має забезпечуватися кураторами академічних груп, спортивним відділом студентського самоврядування факультету. Заходи мають спрямовувати на формування цінності збереження здоров'я, забезпечувати інтеграцію рекреаційної рухової активності викладачів та здобувачів й навчання (проведення польових практик, піших походів та екскурсій, організація інтеграційних свят з руховою активністю тощо).

Особистісний рівень передбачає самоосвіту та самовиховання здобувачів, взаємну мотивацію до рухової активності та залучення до спільної участі у спортивних клубах, секціях, гуртках.

Отже, проблематика здорового способу життя і забезпечення здорового функціонального стану кожного громадянина України, у тому числі здобувачів освіти, набуває особливої актуальності в умовах тривалого дистанційного навчання, спричиненого карантином та воєнним станом. Зменшення рівня рухової активності молоді, що навчається дистанційно, є великою проблемою. Як синхронний, так і асинхронний формати навчання вимагають присутності за комп'ютером чи іншим гаджетом, що зменшує рухову активність. Заняття рекреаційною руховою активністю є дієвим засобом для збереження та зміцнення здоров'я молоді та підтримання оптимальних показників функціонального стану.

Література:

1. Березуєва Т. С. Дослідження фізичної активності студентів в умовах дистанційного навчання і самоізоляції. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2022, Вип. 3 (351), С.225–233; DOI: 10.12958/2227-2844-2022-3(351)-225-233.

2. Блистів Т.В. Організаційно-методичне забезпечення оздоровчо-рекреаційної діяльності учнівської молоді у закладах позашкільної роботи туристсько-краєзнавчого напряму: автореф. дис... к.н. з фіз. вих. та спорту: 24.00.02. К.: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України, 2019. 29 с.

3. Гордієнко О. І., Мовчан, В. П. Шляхи удосконалення рухової активності студентів в умовах дистанційного навчання. *Rehabilitation and Recreation* . 2022 , No 10, С. 162–169

4. Коренева І., Самілик В. (2023). Вплив дистанційної освіти на здоров'я вчителів: приклад України. *Journal of Innovations and Sustainability* , *7* (1), 05. https://doi.org/10.51599/is.2023.07.01.05

5. КМУ України. Ухвалено Національний план заходів щодо неінфекційних захворювань. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uhvaleno-nacionalnij-plan-zahodiv-shchodo-neinfekcijnih-zahvoryuvan

6. Кошелева О. О., Рожеченко В. М. Організація рухової активності здобувачів вищої освіти під час карантину. URL: https://www.researchgate.net/profile/Iryna-Skrypchenko/ publication/348154899_Vikoristanna_strajkbolu_v_pidgotovci_majbutnih_pravoohoronciv_u_specializovanih_ZVO/links/5ff0d86d299bf140886865fc/Vikoristanna-strajkbolu-v-pidgotovci-majbutnih-pravo ohoronciv-u-specializovanih-ZVO.pdf#page=93

7. Коренева І.М., Коломієць М.Б. Сучасний стан рухової активності здобувачів: національний та міжнародний контекст. Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2024. № 11(45) 2024.С.456-468.

8. Коренева І.М. Система підготовки майбутніх учителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку: монографія. Суми, 2019. 526 с.

9. Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016.

10. Про затвердження Національного плану заходів щодо неінфекційних захворювань для досягнення глобальних цілей сталого розвитку. Розпорядження КМУ України №530-р від 26 липня 2018 року. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-planu-zahodiv-shchodo-neinfekcijnih-zahvoryuvan-dlya-dosyagnennya-globalnih-cilej-stalogo-rozvitku

11. Bellew B. Physical activity vs. Noncommunicable diseases [NCDs]: An assessment of Global, Regional and National context for physical activity policy development, implementation and evaluation. J. Sci. Med. Sport 2014, 18, 6–12.

12. Bergier, J.; Tsos, A.; Popovych, D.; Bergier, B.; Niźnikowska, E.; Ács, P.; Junger, J.; Salonna, F. Level of and factors determining physical activity in students in Ukraine and the Visegrad countries. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2018, *15*, 1738.

13. GBD 2015 SDG Collaborators. Measuring the health-related Sustainable Development Goals in 188 countries: a baseline analysis from the Global Burden of Disease Study 2015. *Lancet* (London, England). 2016; vol.388(10053). P. 1813-50. doi: 10.1016/S0140-6736(16)31467-2. URL: https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2816%2931467-2.

14. Global status report on physical activity 2022. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240059153

15. Guégan J-F, Suzán G, Kati-Coulibaly S, Bonpamgue DN, Moatti J-P. Sustainable Development Goal #3, “health and well-being”, and the need for more integrative thinking. *Veterinaria México OA*. 2018; vol.5(2). doi:10.21753/vmoa.5.2.443. URL: https://www.scielo.org.mx/pdf/vetmexoa/v5n2/2448-6760-vetmexoa-5-02-00003.pdf.

16. Güllü A., Güllü E. The Effect of Recreational Physical Activity Training on Bio-motor Characteristics of Secondary School Students. *Journal of Education and Training Studies* Vol. 7, No. 1, January 2019. P. 156-163. doi:10.11114/jets.v7i1.3781

17. Ionescu G.H., Firoiu D., Tănasie A., Sorin T., Pîrvu R., Manta A. Assessing the Achievement of the SDG Targets for Health and Well-Being at EU Level by 2030. *Sustainability* 2020, vol.12. doi:10.3390/su12145829. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/5da6/50a051038be589927f5450f3b8c0b57bf540.pdf?_ga=2.81896656.792694076.1673714523-746431531.1673714523

18. Minas H, Tsutsumi A, Izutsu T, Goetzke K, Thornicroft G. Comprehensive SDG goal and targets for non-communicable diseases and mental health. *International Journal of Mental Health Systems*. 2015; vol.9. P.12. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4359436/

References:

1. Berezuyeva, T. S. (2022). Doslidzhennya fizychnoyi aktyvnosti studentiv v umovakh dystantsiynoho navchannya i samoizolyatsiyi [Study of students' physical activity under conditions of distance learning and self-isolation]. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, 3(351), 225–233. https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-3(351)-225-233.

2. Blystiv, T. V. (2019). Orhanizatsiino-metodychne zabezpechennia ozdorovcho-rekreatsiinoi diialnosti uchnivskoi molodi u zakladakh pozashkilnoi roboty turystsko-kraieznavchoho napriamu: avtoref. dys... k.n. z fiz. vykh. ta sportu: 24.00.02 [Organizational and methodological support for health-recreational activities of student youth in out-of-school work institutions of tourism and local lore direction: Abstract of dissertation for the degree of Candidate of Sciences in Physical Education and Sports: 24.00.02]. Kyiv: Nat. Univ. of Physical Education and Sports of Ukraine. 29 p.

3. Hordiienko, O. I., & Movchan, V. P. (2022). Shliakhy udoskonalennia rukhovoi aktyvnosti studentiv v umovakh dystantsiinoho navchannia [Ways to improve the physical activity of students under distance learning conditions]. Rehabilitation and Recreation, (10), 162–169.

4. Koreneva, I., & Samylyk, V. (2023). Vplyv dystantsiinoi osvity na zdorovia vchyteliv: prykland Ukrainy [The impact of distance education on teachers' health: The case of Ukraine]. Journal of Innovations and Sustainability, 7(1), 05. https://doi.org/10.51599/is.2023.07.01.05

5. KMU Ukrayiny. (n.d.). Ukhvaleno Natsional′nyy plan zakhodiv shchodo neinfektsiynykh zakhvoryuvan [The National Plan of Action on Noncommunicable Diseases has been approved]. Uriadovyi portal. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/uhvaleno-nacionalnij-plan-zahodiv-shchodo-neinfekcijnih-zahvoryuvan

6. Kosheleva, O. O., & Rozhechenko, V. M. (n.d.). Orhanizatsiya rukhovoyi aktyvnosti zdobuvachiv vyshchoyi osvity pid chas karantynu [Organization of physical activity of higher education applicants during quarantine]. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Iryna-Skrypchenko/publication/348154899_Vikoristanna_strajkbolu_v_pidgotovci_majbutnih_pravoohoronciv_u_specializovanih_ZVO/links/5ff0d86d299bf140886865fc/Vikoristanna-strajkbolu-v-pidgotovci-majbutnih-pravoohoronciv-u-specializovanih-ZVO.pdf#page=93

7. Koreneva, I. M., & Kolomiiets, M. B. (2024). Suchasnyi stan rukhovoi aktyvnosti zdobuvachiv: natsionalnyi ta mizhnarodnyi kontekst [Current state of physical activity of students: national and international context]. Perspektyvy ta innovatsii nauky [Perspectives and Innovations of Science], (Seriya "Pedahohika", Seriya "Psykholohiya", Seriya "Medytsyna"), 11(45), 456-468.

8. Korenyeva, I. M. (2019). Systema pidhotovky maybutnikh uchyteliv biolohiyi do realizatsiyi funktsiy osvity dlya staloho rozvytku: monohrafiya [The system of training future biology teachers to implement the functions of education for sustainable development: Monograph]. Sumy.

9. Natsional′na stratehiya z ozdorovchoyi rukhovoyi aktyvnosti v Ukrayini na period do 2025 roku «Rukhova aktyvnist′ - zdorovyy sposib zhyttya - zdorova natsiya» [National Strategy on Health-Enhancing Physical Activity in Ukraine until 2025 "Physical activity - healthy lifestyle - healthy nation"]. (n.d.). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016

10. Pro zatverdzhennya Natsional′noho planu zakhodiv shchodo neinfektsiynykh zakhvoryuvan dlya dosyahnennya hlobal′nykh tsiley staloho rozvytku [On approval of the National Plan of Action on Noncommunicable Diseases to achieve the global sustainable development goals]. (2018, July 26). Rozporyadzhennya KMU Ukrayiny №530-r. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-planu-zahodiv-shchodo-neinfekcijnih-zahvoryuvan-dlya-dosyagnennya-globalnih-cilej-stalogo-rozvitku

11. Bellew, B. (2014). Physical activity vs. Noncommunicable diseases [NCDs]: An assessment of Global, Regional and National context for physical activity policy development, implementation and evaluation. Journal of Science and Medicine in Sport, 18, 6–12.

12. Bergier, J., Tsos, A., Popovych, D., Bergier, B., Niźnikowska, E., Ács, P., Junger, J., & Salonna, F. (2018). Level of and factors determining physical activity in students in Ukraine and the Visegrad countries. International Journal of Environmental Research and Public Health, 15, 1738.

13. GBD 2015 SDG Collaborators. (2016). Measuring the health-related Sustainable Development Goals in 188 countries: a baseline analysis from the Global Burden of Disease Study 2015. Lancet (London, England), 388(10053), 1813-50. doi:10.1016/S0140-6736(16)31467-2. Retrieved from https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2816%2931467-2

14. World Health Organization. (2022). Global status report on physical activity 2022. Retrieved from https://www.who.int/publications/i/item/9789240059153

15. Guégan, J.-F., Suzán, G., Kati-Coulibaly, S., Bonpamgue, D. N., & Moatti, J.-P. (2018). Sustainable Development Goal #3, “health and well-being”, and the need for more integrative thinking. Veterinaria México OA, 5(2). doi:10.21753/vmoa.5.2.443. Retrieved from https://www.scielo.org.mx/pdf/vetmexoa/v5n2/2448-6760-vetmexoa-5-02-00003.pdf

16. Güllü, A., & Güllü, E. (2019). The effect of recreational physical activity training on bio-motor characteristics of secondary school students. Journal of Education and Training Studies, 7(1), 156-163. https://doi.org/10.11114/jets.v7i1.3781.

17. Ionescu, G. H., Firoiu, D., Tănasie, A., Sorin, T., Pîrvu, R., & Manta, A. (2020). Assessing the Achievement of the SDG Targets for Health and Well-Being at EU Level by 2030. Sustainability, 12. doi:10.3390/su12145829. Retrieved from https://pdfs.semanticscholar.org/5da6/50a051038be589927f5450f3b8c0b57bf540.pdf?_ga=2.81896656.792694076.1673714523-746431531.1673714523

18. Minas, H., Tsutsumi, A., Izutsu, T., Goetzke, K., & Thornicroft, G. (2015). Comprehensive SDG goal and targets for non-communicable diseases and mental health. International Journal of Mental Health Systems, 9, 12. Retrieved from https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4359436/

УДК 796.015

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-212-219

Корягін Віктор Максимович доктор педагогічних наук, доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, Заслужений тренер України, завідувач кафедри фізичного виховання, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: 0505416134, https://orcid.org/0009-0001-3582-3088

Світлик Василь Володимирович старший викладач кафедри фізичного виховання, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: (067) 978-32-77

Гавриленко Микола Михайлович старший викладач кафедри фізичного виховання, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: (096) 230-53-58

Осінчук Володимир Володимирович старший викладач кафедри фізичного виховання, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: (067) 370-03-26

Оліярник Володимир Іванович старший викладач кафедри фізичного виховання, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: (068) 501-11-80

ВИЗНАЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ У СПОРТСМЕНІВ

Анотація. Прогрес спорту вищих досягнень пов'язується з обґрунтуванням елементів системи підготовки спортсменів і її орієнтації на спортивний результат.

Підготовка спортсменів високого класу – це складний, динамічний педагогічний процес, побудований на глибокому розумінні причин та чинників, що визначають його дієвість під безпосереднім впливом тих змін, які відбуваються у тому чи іншому виді спорту. Означене вимагає від фахівців комплексних знань найновіших наукових досягнень у питанні підготовки спортсменів високої кваліфікації.

Ці постулати повністю відносяться і до процесу підготовки баскетболістів, у тому числі, і високого класу. Підготовка баскетболістів високої кваліфікації вимагає від фахівців пошуку нових, більш ефективних засобів і методів тренування, системи оцінки їх функціональних і фізичних можливостей.

Фізична підготовка спортсменів має особливе значення завдяки збільшенню фізичного навантаження під час змагань. Це вимагає від спортсменів значних зусиль під час змагань [1], [2]. Відомо, що метою фізичної підготовки є різносторонній розвиток фізичних якостей, особливо, – витривалості, яка, у свою чергу, поділяється на загальну і спеціальну [1], [2] [3]. Спеціальна витривалість базується на фундаменті загальної витривалості, і є, по своїй суті, двома сторонами одного й того ж органічно поєднаного процесу.

Для того, щоб ефективно і постійно підвищувати фізичні можливості спортсменів, і, зокрема, спеціальну витривалість, необхідно знати, які вимоги пред'являються до фізичних якостей у спортивних іграх, а саме у баскетболі, самою грою [3], [4]. Особливу увагу при цьому необхідно приділяти тому, щоби відповідні тести відповідали основним вимогам теорії тестів. У сучасному баскетболі до спортсменів пред'являються однаково високі вимоги стосовно їх фізичної підготовки, а особливо витривалості. Без достатнього рівня розвитку витривалості дуже важко проводити ігри, особливо враховуючи те, що під час гри часто використовується система захисту «пресінг».

У даній роботі представлені результати дослідження спеціальної витривалості баскетболістів. Це пов'язано з тим, що на сучасному етапі система тренувань баскетболістів повинна у повній мірі враховувати та відображати ті дії, які необхідні під час гри, і, зокрема, проявляти високий ступінь розвитку спеціальної витривалості.

Ключові слова: сучасний баскетбол; фізична підготовка; спеціальна витривалість.

Koryahin Viktor Maksymovych Doctor of Pedagogy, Doctor of Physical Education and Sports, Professor, Honored Coach of Ukraine, Head of the Department of Physical Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, tel. (032) 2583290, tel.: 0505416134, https://orcid.org/0009-0001-3582-3088

Svitlyk Vasyl Volodymyrovych senior lecturer of the Department of Physical Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, tel.: (067) 978-32-77

Havrylenko Mykola Mykhailovych senior lecturer of the Department of Physical Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, tel.: (096) 230-53-58

Osinchuk Volodymyr Volodymyrovych senior lecturer of the Department of Physical Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, tel.: (067) 370-03-26

Oliyarnyk Volodymyr Ivanovych senior lecturer of the Department of Physical Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, tel.: (068) 501-11-80

DETERMINATION OF SPECIAL ENDURANCE IN ATHLETES

Abstract. The progress of sports of higher achievements is connected with the substantiation of the elements of the system of training athletes and its orientation on sports results.

The training of high-class athletes is a complex, dynamic pedagogical process, built on a deep understanding of the reasons and factors that determine its effectiveness under the direct influence of those changes that occur in one or another sport. This requires specialists to have comprehensive knowledge of the latest scientific achievements in the field of training highly qualified athletes.

These postulates fully apply to the process of training basketball players, including high-class ones. The training of highly qualified basketball players requires specialists to find new, more effective means and methods of training, a system for assessing their functional and physical capabilities.

The physical training of athletes is of particular importance due to the increased physical load during the competiton. This requires significant efforts from athletes during competitions [1], [2]. It is known that the purpose of physical training is the versatile development of physical qualities, especially endurance, which, in turn, is divided into general and special [1], [2] [3]. Special endurance is based on the foundation of general endurance, and is, in its essence, two sides of the same organically connected process.

In order to effectively and constantly increase the physical capabilities of athletes, and, in particular, special endurance, it is necessary to know what requirements are placed on physical qualities in sports games, namely in basketball, by the game itself [3], [4]. At the same time, special attention must be paid to the fact that the corresponding tests meet the basic requirements of the theory of tests. In modern basketball, equally high demands are placed on athletes regarding their physical training, and especially endurance. Without a sufficient level of endurance development, it is very difficult to play games, especially considering that during the game, the "pressing" defense system is often used.

This work presents the results of research on the special endurance of basketball players. This is due to the fact that, at the current stage, the training system of basketball players must fully take into account and reflect those actions that are necessary during the game, and, in particular, show a high degree of development of special endurance.

Keywords: modern basketball; physical training; special endurance.

Постановка проблеми. Участь у грі вимагає від баскетболістів максимальної мобілізації їхніх фізичних і функціональних можливостей.

Фізична підготовка у сучасному баскетболі набуває особливого значення у зв’язку з розширенням діапазону їхніх ігрових функцій.

Доведено, що для зростання спортивної майстерності баскетболістів велике значення має аспект, які саме методи і засоби необхідно використовувати під час тренування, їх органічний зв'язок з технічною і тактичною підготовкою [5], [6]. Тому питання встановлення критеріїв щодо окремих функцій та фізичних якостей баскетболістів є дуже важливим для того, щоб ефективно керувати тренувальним процесом. Більш того, ефективне керування тренувальним процесом неможливе, якщо не вирішені наступні завдання [7]:

1. Створення уніфікованої системи обліку та аналізу тренувальних навантажень.
2. Визначення найбільш ефективних засобів і методів тренування.
3. Оптимізація побудови тренувального процесу.
4. Розробка і уніфікація системи контролю за тренованістю баскетболістів і рівнем їх фізичної підготовленості.

Дослідження показали, що контроль спеціальної фізичної підготовленості баскетболістів дуже важливий для ефективного планування тренувального процесу спортсменів [3], [8]. При плануванні тренувального процесу баскетболістів на певні короткострокові або довгострокові (кілька років) періоди набуває значення питання вибору критеріїв, за якими можна визначити хід тренувань в умовах змін фізичної підготовленості спортсменів. Ці питання постійно знаходяться в полі зору фахівців [1], [2], [9]. Проте, сучасний баскетбол вимагає впровадження нових методів в цьому процесі, використання сучасних, принципово нових підходів до проблем тестового контролю, необхідності врахування розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Інтеграція інноваційних підходів до контролю фізичної підготовленості спортсменів є обов'язковою вимогою сьогодення. Розробка і уніфікація засобів і методів контролю фізичної підготовленості в спортивних іграх є потужним засобом підвищення ефективності тренувального процесу [3].

Протягом тривалого часу питання пошуку методів визначення рівня спеціальної фізичної підготовленості був у центрі уваги багатьох дослідників [2], [3], [4], [5].

Розробка і уніфікація системи моніторингу підготовки баскетболістів стала предметом досліджень багатьох вчених і практиків в цій галузі спорту. У баскетболі створена певна система контролю за фізичною формою спортсменів [3]. Тести зазвичай використовуються з наступною метою:

1. Виявлення рівня розвитку певних якостей і навичок у баскетболістів однієї або різних кваліфікацій, однієї або різних вікових груп.
2. Контроль ефективності засобів і методів навчання.
3. Контроль за динамікою спортивної майстерності баскетболістів протягом певного періоду.

4. Відбір до спортивної секції або команди.

5. Контроль за підготовкою баскетболістів в процесі підготовки до змагань. Це полегшує створення навчальних програм і більш ефективне управління тренувальним процесом.

Актуальність дослідження зумовлена потребою в аналізі системи тренування спеціальної витривалості баскетболістів, що дозволить на науковій основі цілеспрямовано підбирати засоби та методи тренування спеціальної витривалості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відзначити, що спеціальна витривалість, на думку спеціалістів [7], [8], [9], – одна з найважливіших якостей баскетболістів.

Для визначення рівня спеціальної витривалості баскетболістів використовуються різні тести. Для дітей різного віку рекомендуються спеціально підібрані тести з певними параметрами [8], для дорослих баскетболістів – з іншими параметрами [7], [9]. Аналіз останніх наукових робіт показує, шо актуальність цієї проблеми і необхідності вдосконалення як системи тестування спеціальної витривалості, так і пошуку нових, більш ефективних засобів і методів тренування.

Мета роботи. Дослідити рівень спеціальної витривалості у баскетболістів 11-16 років і розробити рекомендації щодо вдосконалення системи тренування цієї якості.

Матеріали та методи дослідження. У дослідженнях приймали участь юні баскетболісти 11-16 років у кількості 625 осіб.

У роботі використовувався теоретичний аналіз, узагальнення наукової та методичної літератури, педагогічне тестування в бігу по майданчику від однієї лицьової лінії до протилежної лицьової лінії 3 рази по 40 секунд через 1 хвилину відпочинку та пересування у захисній стійці 100 метрів з використанням сучасних нанотехнологій [7].

Ефективність ігрових дій спортсменів у значній мірі залежить від швидкості простих і складних рухових реакцій, швидкості рухів при виконанні ігрових прийомів та витривалості [7].

Важливим елементом в процесі підготовки спортсменів з ігрових видів спорту є не тільки методика тренування витривалості, у тому числі й спеціальної, а й методика визначення рівня розвитку цієї якості.

У спортивних іграх і, зокрема, в баскетболі, довгий час використовувалась нескладна процедура визначення рівня розвитку витривалості за допомогою секундоміра.

Завданням нашої роботи була розробка більш точного приладу з використанням сучасних технологій для визначення спеціальної витривалості спортсменів.

Під час створення пристрою для контролю спеціальної витривалості нам у відповідності до умов тесту необхідно було забезпечити можливість фіксації часу подолання певних проміжків дистанції з точністю до тисячних секунд. До складу розробленого пристрою для визначення рівня розвитку спеціальної витривалості (рис. 1) входять: стартові колодки, три установки, які здатні фіксувати і оперативно передавати на персональний комп'ютер інформацію про час подолання проміжків дистанції, з роздільною здатністю 0,01 с. На стартових колодках, уздовж дистанції на установках та на самому об’єкті розміщують ємнісні датчики переміщення . Інформативний сигнал між двома датчиками, що виникає, коли тестований проходить дистанцію, дає змогу реєструвати момент старту, час подолання кожного проміжку дистанції та фініш. Сигнал, отриманий датчиками, передається на мікроконтролер, де обробляється та через бездротові пристрої передавання інформації (Bluetooth) надходить на персональний комп’ютер

Використання розробленого приладу дає можливість значно підвищити точність результатів тестового контролю спеціальної витривалості. Отримання інформації з високим ступенем точності дозволяє не тільки визначити час проміжків дистанції, а й розрахувати швидкість стартового прискорення, максимальну швидкість пересування і стартове зусилля. На основі результатів математичних розрахунків показників можна точно і диференційовано оцінити рівень розвитку спеціальної витривалості [7].

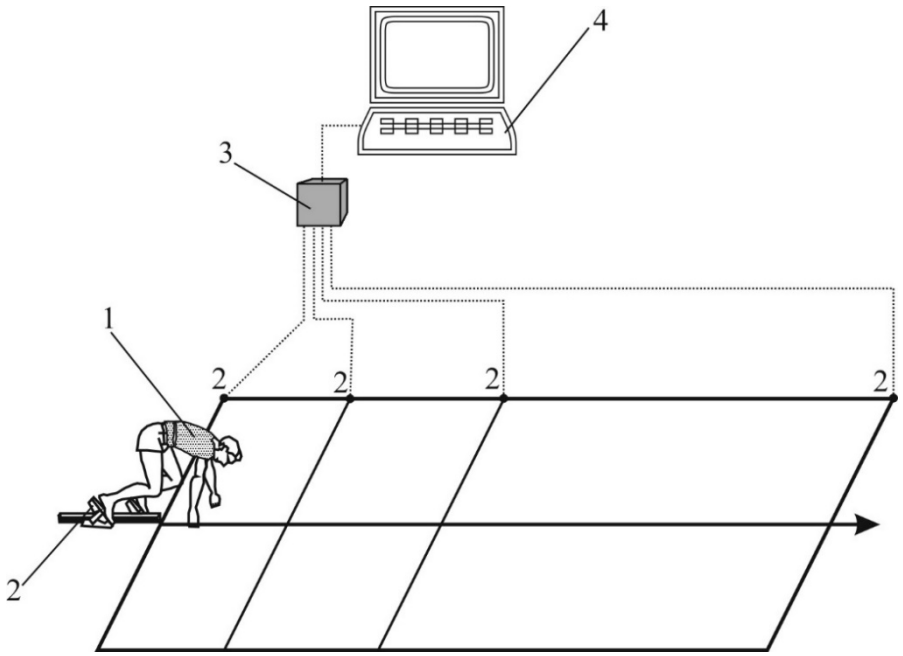

Рис. 1 Конструктивна схема засобу контролю спеціальної витривалості: 1 – суб'єкт конт ролю; 2 – ємнісні дат чики руху; 3 – мікроконт ролер; 4 – ПК

Отже, ґрунтуючись на диспозиціях комплексного підходу, пропонуємо на основі отриманої інформації контролю, поряд із визначенням часу подолання відрізків дистанції, розрахувати інші важливі характеристики із використанням методів математичної статистики.

Виклад основного матеріалу. В бігу 3х40 с через 1 хвилину відпочинку зафіксовані такі результати: 11 років – 458.8±8.35 м, 12 років – 467.1±8.5 м, 13 років – 489.8±8.1 м, 14 років – 501±9.05 м, 15 років – 515±7.01 м, 16 років – 525±7.95 м. Темп приросту від 11 до 12 років становить 8.3 м, від 12 до 13 років – 22.7 м, від 13 до 14 років – 11.2 м, від 14 до 15 років – 14 м, від 15до 16 років – 10 м. Відмічається незначний приріст від віку до віку до виключенням приросту від 12 до 13 років – 22.7 м. Це говорить про необхідність уважного ставлення до розподілу засобів і методів тренування у кожній віковій групі і в цілому у віці 11-16 років.

У тесті на пересування у захисній стійці 100 м по трикутнику зі сторонами 5 м кожна, зафіксовані наступні результати: 11 років – 41.9±1.85 с, 12 років – 38.1±1.65 с, 13 років – 36.6±1.61 с, 14 років – 34.24±1.58 с, 15 років – 35.93±1.61 с, 16 років – 30.86±1.52 м. Звертає на себе увагу той момент, що темпи приросту у цьому тесті також нерівномірні, що, у свою чергу, також свідчить про необхідність перегляду системи тренувань і підбору засобів і методів тренування з врахуванням вікових особливостей для більш ефективного тренування спеціальної витривалості.

Висновки.

1. Дослідження показали, що рівень спеціальної витривалості юних баскетболістів знаходиться на неналежному рівні і приріст показників спеціальної витривалості є нерівномірним, а темпи приросту – незначні.

2. До програм тренувань необхідно вносити засоби і методи, які спрямовані на розвиток спеціальної витривалості з урахуванням вікових особливостей, а, головне, які б забезпечували рівномірні темпи приросту цієї якості.

***Література*:**

1. Demcenco, A. (2017). Development of applicative coordination abilities of 12 - 13 years old pupils through basketball elements. *Journal of Physical Education and Sport*, 17(2), 79, 527 – 532. DOI:10.7752/jpes.2017.s2079

2. Івченко О. Взаємозв'язок фізичного розвитку баскетболістів 13-14 років з показниками змагальної діяльності. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації: збірник наукових праць*. Вінниця: ТОВ «Планер», 2017. 3(22), 304–309.

3. Koryahin, V. (2022). Assessment of Training Loads of Highly Qualified Basketball Players. *Physical Education Theory and Methodology*, 22(3s), 137-141.

4. Поплавський Л.Ю. Баскетбол: підручник для студентів вищих навчальних закладів фізичної культури і спорту. Київ: Олімпійська література, 2004, 445.

5. Мітова О.О. Теоретико-методичні основи контролю в командних спортивних іграх в процесі багаторічного вдосконалення: дис.. ... д-ра наук з фіз. вих. та спорту: 24.00.01 / О.О.Митова. – Київ: НУФВСУ, 2021.

6. Мітова О., Івченко О. Контроль параметрів уваги у баскетболістів 13-14 років на етапі попередньої базової підготовки. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. Харків, 2015. 5, 74-77.

7. Koryahin, V. (2018). Effectiveness of basketball players training process. Journal of Physical Education and Sport, 16 (2), 163, 1029-1030.

8. Поплавський Л.Ю., Маслова О.В., Безмилов М.М., Мітова О.О., Мурзін Є.В., Четвертак О.А. Навчальна програма для ДЮСШ, СДЮШОР, ШВСМ та спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю. Міністерство молоді та спорту України, Республіканський наук.-метод. кабінет, ФБУ, 2019. 166 с.

9. Tyshchenko, V., Hnatchuk, Y., Pasichnyk, V., Bubela, O. O., & Semeryak, Z. (2018). Factor analysis of indicators of physical and functional preparation of basketball players. *Journal of physical education and sport*, 18(4), 269, 1839-1844. https://doi.org/10.7752/jpes.2018.s4269

References:

1. Demcenco, A. (2017). Development of applicative coordination abilities of 12 - 13 years old pupils through basketball elements. *Journal of Physical Education and Sport*, 17(2), 79, 527 – 532. DOI:10.7752/jpes.2017.s2079

2. Ivchenko O. (2017). Vzaiemozviazok fizychnoho rozvytku basketbolistiv 13-14 rokiv z pokaznykamy zmahalnoi diialnosti. [The relationship between the physical development of basketball players aged 13-14 and indicators of competitive activity]. Vinnytsia: Planer. 3(22), 304–309. [in Ukrainian]

3. Koryahin, V. (2022). Assessment of Training Loads of Highly Qualified Basketball Players. *Physical Education Theory and Methodology*, *22*(3s), 137-141.

4. Poplavskyi, L.Yu. (2004). *Basketbol [Basketball]*. Kyiv: Olimpiiska Literatura. [in Ukrainian]

5. Mitova, O.O. (2021). Teoretyko-metodychni osnovy kontroliu v komandnykh sportyvnykh ihrakh v protsesi bahatorichnoho vdoskonalennia [Theoretical and methodological bases of control in team sports games in the process of long-term improvement]. Candidate's thesis. Kyiv, Ukraine.

6. Mitova, O.O., Ivchenko, O.M. (2015). Kontrol parametriv uvahy u basketbolistiv 13 – 14 rokiv na etapi poperednoi bazovoi pidhotovky. [Control of attention parameters in basketball players aged 13 – 14 at the stage of preliminary basic training]. Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk –. Slobozhansky scientific and sports bulletin. Kharkiv. 5, 74 – 77. [in Ukrainian]

7. Koryahin, V. (2018). Effectiveness of basketball players training process. *Journal of Physical Education and Sport, 16* (2), 163, 1029-1030. [in Ukrainian]

8. Poplavskyi, L.Yu., Maslova, O.V., Bezmylov, M.M., Mitova, O.O., Murzin, Ye.V., Chetvertak, O.A. (2019). Basketbol. Prohrama dlia dytiacho – yunatskykh sportyvnykh shkil, spetsializovanykh dytiacho – yunatskykh sportyvnykh shkil olimpiiskoho rezervu, shkil vyshchoi sportyvnoi maisternosti ta spetsializovanykh navchalnykh zakladiv sportyvnoho profiliu. Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy, Respublikanskyi naukovo-metodychnyi kabinet, FBU. [Basketball. Program for children and youth sports schools, specialized children and youth sports schools of the Olympic reserve, schools of higher sportsmanship and specialized sports schools]. Kyiv, Ukraine. 166. [in Ukrainian]

9. Tyshchenko, V., Hnatchuk, Y., Pasichnyk, V., Bubela, O. O., & Semeryak, Z. (2018). Factor analysis of indicators of physical and functional preparation of basketball players. *Journal of physical education and sport*, 18(4), 269, 1839-1844. https://doi.org/10.7752/jpes.2018.s4269

УДК 37.013.42

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-220-228

Криштанович Мирослав Франкович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-1750-6385

Ткачов Віктор Петрович аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0009-0002-0153-4007

АДАПТАЦІЯ ВЧИТЕЛІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Анотація. У сучасному світі освіта зазнає суттєвих трансформацій під впливом глобалізаційних процесів. Одним із найбільш важливих і водночас складних напрямів реформування освіти є впровадження інклюзивного навчання. Цей процес передбачає створення освітнього середовища, в якому кожна дитина, незалежно від її фізичних, розумових чи соціальних особливостей, має рівні можливості для розвитку, навчання та інтеграції в суспільство. Для успішної реалізації інклюзивної освіти важливу роль відіграє підготовка та адаптація вчителів, які повинні бути готовими до нових викликів та вимог.

Адаптація вчителів до інклюзивного навчання в умовах глобалізації є багатогранним процесом, який включає як підготовку вчителів до роботи з учнями з особливими потребами, так і розвиток їхньої здатності адаптуватися до швидких змін у соціокультурному середовищі. Це вимагає від вчителів не лише знань і навичок, але й гнучкості, здатності до постійного самовдосконалення та здобуття нових компетенцій. Одним із головних завдань є підготовка вчителів до створення інклюзивного освітнього середовища, яке відповідає вимогам інклюзії та забезпечує рівний доступ до освіти для всіх учнів. У цій ситуації важливо, щоб вчителі мали знання про різноманіття потреб учнів і були здатні застосовувати індивідуалізовані підходи в процесі навчання. Важливим аспектом є також розвиток вчительської емпатії та комунікаційних навичок, адже робота з дітьми з особливими потребами потребує особливого підходу, терпіння та уважності.

У контексті адаптації вчителів до інклюзивного навчання важливо також враховувати фактори соціокультурної адаптації. У глобалізованому світі все

більше учнів з різними культурними, мовними та соціальними особливостями приходять до школи. Вчитель повинен бути здатний не лише адаптувати свої методики до інклюзивного навчання, але й враховувати різноманітність культур та соціальних контекстів, у яких учні перебувають. Навчання в такому контексті вимагає особливих педагогічних умінь, таких як здатність до міжкультурної комунікації, врахування різноманітних освітніх потреб і створення сприятливого та безпечного середовища для навчання всіх учнів.

Не менш важливим є розвиток у вчителів умінь використовувати новітні технології та методи навчання, які відповідають вимогам інклюзивного підходу. Глобалізаційні зміни внесли значні корективи в навчальні програми, а також в саму природу освітнього процесу. Педагоги повинні мати навички використання цифрових технологій, доступних освітніх платформ і ресурсів для створення інклюзивних навчальних матеріалів.

Ключові слова: учні, вчителі, уміння, навички, інклюзивне навчання, глобалізаційні зміни, заклад загальної середньої освіти.

Kryshtanovych Myroslav Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-1750- 6385

Tkachov Viktor Graduate student of the Department of Pedagogy and Innovative Education Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/ 0009-0002-0153-4007

TEACHERS' ADAPTATION TO INCLUSIVE LEARNING IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION CHANGES

Abstract. In the modern world, education is undergoing significant transformations under the influence of globalization processes. One of the most important and at the same time difficult areas of educational reform is the implementation of inclusive education. This process involves the creation of an educational environment in which every child, regardless of their physical, mental or social characteristics, has equal opportunities for development, learning and integration into society. For the successful implementation of inclusive education, an important role is played by the training and adaptation of teachers, who must be ready for new challenges and requirements.

Adaptation of teachers to inclusive education in the context of globalization is a multifaceted process that includes both the training of teachers to work with students with special needs and the development of their ability to adapt to rapid changes in the socio-cultural environment. This requires teachers not only knowledge

and skills, but also flexibility, the ability to constantly improve themselves and acquire new competencies. One of the main tasks is to prepare teachers to create an inclusive educational environment that meets the requirements of inclusion and ensures equal access to education for all students. In this situation, it is important that teachers have knowledge about the diversity of students' needs and are able to apply individualized approaches in the learning process. An important aspect is also the development of teacher empathy and communication skills, because working with children with special needs requires a special approach, patience and attention. In the context of adapting teachers to inclusive education, it is also important to take into account factors of socio-cultural adaptation.

In a globalized world, more and more students with different cultural, linguistic and social characteristics come to schools. A teacher must be able not only to adapt his methods to inclusive education, but also to take into account the diversity of cultures and social contexts in which students are located. Teaching in this context requires specific pedagogical skills, such as the ability to communicate cross-culturally, to take into account diverse educational needs and to create a supportive and safe environment for learning for all students.

It is equally important to develop teachers' skills in using the latest technologies and teaching methods that meet the requirements of an inclusive approach. Globalization changes have made significant adjustments to curricula, as well as to the very nature of the educational process. Teachers must have the skills to use digital technologies, accessible educational platforms and resources to create inclusive teaching materials.

Keywords: students, teachers, skills, inclusive education, globalization changes, general secondary education institution.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому середовищі інклюзивне навчання стало важливою складовою розвитку освіти в усьому світі. Глобалізаційні процеси, які охоплюють усі сфери суспільного життя, зокрема освіту, сприяють значним змінам у підходах до навчання і виховання. Одним із основних викликів, який постає перед системою освіти в умовах глобалізації, є необхідність адаптації педагогів до роботи з учнями, що мають різноманітні освітні потреби. Інклюзивне навчання, яке передбачає створення рівних можливостей для навчання всіх учнів, у тому числі з особливими потребами, ставить перед вчителями нові вимоги та завдання. Це вимагає від вчителів не лише володіння традиційними педагогічними методами, а й здатності адаптувати свої навички до різноманітних учнівських потреб, враховувати культурні, соціальні, мовні та фізичні особливості учнів.

Глобалізація, з одного боку, забезпечує доступ до нових технологій, методик і ресурсів, що можуть підтримати цей процес, з іншого — створює

нові соціальні виклики, змішання культур, мовні бар'єри, зростання соціальної нерівності та інші фактори, що можуть ускладнити освітній процес.

Таким чином, важливою проблемою є недостатня підготовленість багатьох вчителів до роботи в умовах інклюзивного навчання, зокрема, до використання інноваційних методик і технологій, адаптованих до вимог глобалізованого світу. Ця проблема полягає не тільки в недостатній кількості навчальних матеріалів та спеціалізованих програм для підготовки педагогів до інклюзії, а й у відсутності чітких механізмів підтримки вчителів у процесі їх професійної адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інклюзивна освіта, як глобальний тренд у розвитку освіти, є предметом численних досліджень та публікацій в останні десятиліття. Зокрема, в умовах глобалізаційних змін проблема адаптації вчителів до інклюзивного навчання є однією з найбільш актуальних у педагогічній науці. Вітчизняні науковці у своїх дослідженнях висвітлюють різні аспекти глобалізація і її вплив на інклюзивне навчання, а саме: Будяк Л.В, Колупаєва А.А, Софій Н., Сварник М., Троханіс П., Таранченко О.М, Федоренко О., та ін., які зазначають, що глобалізація призводить до зростання культурної різноманітності учнів, що вимагає від вчителів більш гнучкого підходу до навчання та підтримки учнів, а інші акцентують на тому, що вчителі повинні не тільки мати відповідні знання, а й бути психологічно готовими до роботи з учнями з особливими потребами.

Отже, вирішення даних проблем потребує впровадження нових методик, підтримки професійного розвитку вчителів, а також розвитку міжкультурної компетентності і технологічних навичок для створення ефективного інклюзивного навчального середовища.

Метою статті є дослідження процесу адаптації вчителів до інклюзивного навчання в умовах глобалізаційних змін, виявлення основних викликів, з якими стикаються вчителі, а також аналіз існуючих підходів до підготовки та підтримки їх в умовах соціокультурної різноманітності. Окрім цього, метою є визначення ключових аспектів професійного розвитку вчителів, необхідних для ефективної роботи в інклюзивному освітньому середовищі, а також розгляд практик і методик, що можуть сприяти підвищенню їхньої компетентності в умовах швидких змін у глобалізованому світі.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивна освіта — це процес, який передбачає забезпечення рівних можливостей для всіх учнів, включаючи дітей з особливими освітніми потребами, у здобутті освіти на рівні з іншими. Урахування глобалізаційних змін, які несуть за собою зростання соціального, культурного та мовного різноманіття, стає важливим аспектом у створенні успішного інклюзивного середовища. Адаптація вчителів до роботи в таких умовах є одним із центральних завдань сучасної педагогіки, оскільки саме від

рівня підготовки педагогічного складу залежить ефективність інклюзивної освіти.

Глобалізаційні процеси призводять до значних змін в освітніх системах. Мобільність населення, міграція, змішування культурних традицій і мов сприяють тому, що сучасні школи все частіше стикаються з учнями, що мають різні соціальні, культурні та освітні потреби. У цьому контексті глобалізація не лише відкриває нові можливості для обміну педагогічним досвідом та ресурсами, але й ставить перед вчителями нові завдання — забезпечити рівний доступ до освіти для кожної дитини, незалежно від її фізичних чи соціальних особливостей.

Таким чином, в умовах глобалізації інклюзивне навчання стає важливою складовою освітнього процесу, що сприяє гармонізації суспільства через забезпечення соціальної справедливості та рівних прав на освіту для всіх. Вчителі мають бути готовими до роботи з дітьми, що мають різні потреби, здатними враховувати культурні відмінності та соціальні аспекти, пов'язані з міграцією та іншими змінами в суспільстві [1-3].

Адаптація вчителів до інклюзивного навчання — це процес, який потребує від них не тільки знань і навичок у традиційній педагогіці, але й готовності до змін. Важливими аспектами адаптації є, індивідуалізація підходу до учнів, де вчитель повинен бути здатним розпізнавати індивідуальні особливості кожної дитини та застосовувати різноманітні методи і стратегії для ефективного навчання, які можуть включати адаптовані навчальні матеріали, технології підтримки і т.д. Глобалізація сприяє зростанню культурного і мовного різноманіття серед учнів, тому вчителі повинні бути здатними взаємодіяти з дітьми з різних культур, враховувати мовні бар'єри та особливості соціалізації.

Вони повинні мати не лише знання з академічних дисциплін, а й вміння підтримувати емоційний клімат у класі, бути терплячими і чуйними до учнів з особливими потребами, створювати комфортне середовище для їхнього розвитку. А також повинні бути психологічно готові до роботи з учнями, які потребують особливої уваги, і володіти навичками кризового втручання, зокрема в разі конфліктних ситуацій або емоційних зривів в учнів.

Однією з головних проблем є недостатня підготовленість вчителів до роботи в інклюзивному середовищі. У багатьох країнах традиційна педагогічна підготовка не враховує потреби інклюзивної освіти, а тому вчителі стикаються з труднощами при роботі з дітьми з особливими потребами [4-5].

В Україні, зокрема, започатковано ряд ініціатив для підвищення кваліфікації вчителів у сфері інклюзивної освіти. Наприклад, проводяться тренінги, семінари, розробляються нові навчальні програми, які орієнтуються на інклюзивне навчання. У межах підготовки вчителів до роботи з дітьми з особливими

освітніми потребами важливо, щоб вони отримували знання про різноманітні методи та стратегії, які можуть бути застосовані в класі для підтримки учнів з різними потребами. Сюди входять і методи адаптації матеріалів, і використання сучасних технологій для покращення доступу до навчального контенту.

Таблиця 1.

Адаптація вчителів до інклюзивного навчання в умовах глобалізації

Аспект	Опис	Методи та стратегії	Виклики
Глобалізаційний вплив	Зростання культурного, мовного та соціального різноманіття серед учнів.	Міжкультурна комунікація, міжкультурна компетентність, розвиток соціальної толерантності у вчителів.	Мовні бар'єри, культурні відмінності.
Підготовка вчителів	Підвищення кваліфікації педагогів через спеціалізовані курси та тренінги, впровадження нових програм.	Курси, тренінги, семінари для вчителів з інклюзивного навчання, адаптовані навчальні програми.	Недостатня підготовка вчителів до роботи в інклюзивному середовищі.
Індивідуалізація навчання	Створення умов для адаптації навчального процесу під індивідуальні потреби кожного учня.	Диференційований підхід, індивідуальні освітні маршрути, підтримка вчителями кожного учня.	Відсутність індивідуальних ресурсів, різниця в навчальних можливостях.
Емоційна та соціальна компетентність	Підготовка вчителів до роботи з учнями з особливими потребами, розвиток емоційної підтримки для учнів.	Тренінги з емоційної підтримки, розвиток комунікативних навичок у вчителів, психо-соціальна підтримка.	Психологічне навантаження на вчителів, емоційне вигорання.
Технології підтримки	Використання цифрових технологій та інструментів для покращення доступу до навчальних матеріалів для всіх учнів.	Використання адаптованих програм і платформ для навчання, інтерактивні технології, програмне забезпечення для інклюзії.	Низький рівень цифрової грамотності серед вчителів, обмеження технічних ресурсів.
Міжнародний досвід	Вивчення та впровадження найкращих практик із країн з розвинутими системами інклюзивної освіти (Фінляндія, США, Великобританія).	Обмін досвідом, використання міжнародних стандартів і моделей інклюзивного навчання, участь у міжнародних конференціях.	Важкість імплементації міжнародного досвіду в національну освітню систему.

Джерело: сформовано авторами

В таблиці висвітлено важливі аспекти адаптації вчителів до інклюзивного навчання в умовах глобалізаційних змін, показано основні стратегії та методи, а також виклики, з якими можуть стикатися вчителі в процесі своєї професійної діяльності.

Крім того, важливим аспектом є розвиток у вчителів навичок комунікації з іншими спеціалістами (психологами, логопедами, соціальними працівниками), адже ефективна інклюзивна освіта передбачає тісну співпрацю різних фахівців.

Інклюзивне навчання в умовах глобалізації стикається з кількома важливими викликами, а саме зростання соціальної нерівності. Глобалізація, на жаль, не завжди супроводжується рівномірним економічним розвитком. Це призводить до збільшення соціальної нерівності серед учнів, зокрема через різний рівень доступу до освіти у багатих та бідних регіонах, а також через розшарування у рамках окремих шкіл. Мовні бар'єри. Міграція спричиняє потік учнів з різних країн, що може призводити до мовних труднощів у процесі навчання. Вчителі повинні бути здатними працювати з дітьми, які не володіють мовою навчання, що є додатковим викликом для адаптації навчальних матеріалів. Культурні бар'єри. У зв'язку з культурними відмінностями у школах все частіше можна зустріти учнів з різних культурних традицій. Це вимагає від вчителів глибокого розуміння цих відмінностей і застосування педагогічних методів, які будуть сприяти розвитку міжкультурної компетентності серед учнів [6-7].

Існують різноманітні методи і стратегії, які можуть бути використані для підтримки учнів з особливими освітніми потребами. Одним із найбільш популярних є диференційоване навчання, яке передбачає адаптацію методів, матеріалів та оцінювання відповідно до потреб кожного учня. Інклюзивне навчання також часто передбачає застосування проєктних методів, коли учні працюють в групах, що сприяє розвитку соціальних навичок, комунікації та взаємодопомоги.

Технології підтримки (наприклад, використання спеціалізованого програмного забезпечення або інтернет-платформ для навчання) є важливою частиною інклюзивного навчання, оскільки вони забезпечують доступ до навчальних матеріалів для учнів з особливими потребами. Використання сучасних технологій дає можливість дітям з обмеженими можливостями візуального чи слухового сприйняття здобувати знання, що значно полегшує їхнє навчання.

Багато країн, зокрема Фінляндія, Великобританія та США, вже мають великий досвід у впровадженні інклюзивного навчання. Вони демонструють високий рівень підготовки вчителів до роботи в інклюзивних класах. Однією з ключових складових успішного інклюзивного навчання в цих країнах є

розвиток системи постійної підготовки та підтримки педагогів, надання їм доступу до спеціалізованих курсів, тренінгів, методичних рекомендацій [8-10].

Вони також активно застосовують технології для створення доступного освітнього середовища для всіх учнів, включаючи дітей з обмеженими можливостями. Удосконалення інклюзивної освіти передбачає й поліпшення інфраструктури шкіл, створення адаптованих навчальних приміщень і підтримку спеціалістів для надання допомоги вчителям.

Висновки. Адаптація вчителів до інклюзивного навчання в умовах глобалізаційних змін є важливою складовою сучасної педагогічної практики. Глобалізація створює нові виклики для освіти, зокрема в сфері інклюзії, де важливо враховувати соціальну, культурну та мовну різноманітність учнів. Вчителі повинні не лише оволодіти спеціальними знаннями і методами роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, але й бути готовими до постійних змін у світоглядних, культурних та технологічних аспектах освіти.

Отже, для успішної адаптації вчителів до інклюзивного навчання необхідна комплексна підготовка педагогів, що включає теоретичні знання, практичні навички, психологічну підтримку та постійну професійну освіту. Створення ефективного інклюзивного середовища вимагає від вчителів не тільки професійних знань, але й готовності до змін, співпраці з іншими фахівцями та використання сучасних технологій, що забезпечують рівний доступ до освіти для всіх учнів.

Література:

1. Будяк Л.В. «Інклюзивне навчання в сільському загальноосвітньому закладі» - Черкаси, 2010.
2. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітньому просторі // *Актуальні проблеми виховання та навчання студентів із особливими потребами.* – К., 2012. – С. 124-128.
3. Колупаєва А.А. Сучасні інноваційні тенденції в освіті, навчанні та психолого-педагогічному супроводі дітей з с особливими потребами// *Основи соціальної педіатрії: навчально-методичний посібник* – К.,2016р.
4. Софій Н., Сварник М., Троханіс П. Права дітей з особливими освітніми потребами та рівний доступ до якісної освіти. – К.: *Міжнародний фонд «Відродження»,* 2006. – 64 с
5. Путівник для батьків дітей з особливими потребами: *Навчальнометодичний посібник у 9 книгах* / За заг. ред. Колупаєвої А.А. – К.: ТОВ ВПЦ «Літопис-ХХ» – 2010. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
6. Таранченко О.М. Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі / О.М. Таранченко, А.А. Колупаєва // *Особлива дитина : навчання і виховання.* – № 3(79). – 2016. – С. 7 – 18.
7. Таранченко О. Соціокультурний контекст змін в освіті осіб з особливими потребами в Україні / О. Таранченко// *Особлива дитина : навчання і виховання.* – № 4(80). – 2016. – С. 82 – 96.
8. Таранченко О.М. Вектори змін фахової діяльності педагогів у новому соціокультурному контексті / *Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії*/ О. М. Таранченко, // Зб. тез доп./ Редкол.: В.В.Засенко, А.А. Колупаєва, Н.І. Лазаренко, З.П.Ленів. - Вінниця: ТОВ фірма «Планета», 2016. – 416с. – С.18-20.

9. Федоренко О. Особливості впровадження технологій спільного викладання в процес навчання учнів з порушенням слуху в різних типах освітніх закладів / О.Федоренко // *Особлива дитина: навчання та виховання*. - № 4 (71). – 2014. – С. 75-81.

10. Формування позитивного ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку: *Навчально-методичний посібник.* – К.: ФО-П Придатченко П.М., 2007.

References:

1. Budyak L.V. (2010). «Inklyuzyvne navchannya v sil′s′komu zahal′noosvitn′omu zakladi» [Inclusive education in a rural general education institution]. Cherkasy, [in Ukrainian].

2. Kolupayeva A.A. (2012). Navchannya ditey z osoblyvymy potrebamy v zahal′no-osvitn′omu prostori [Teaching children with special needs in the general education space // Current problems of upbringing and teaching students with special needs]. *Aktual'ni problemy vykhovannya ta navchannya studentiv iz osoblyvymy potrebamy*, pp. 124-128. [in Ukrainian].

3. Kolupayeva A.A. (2016). Suchasni innovatsiyni tendentsiyi v osviti, navchanni ta psykholoho-pedahohichnomu suprovodi ditey z s osoblyvymy potrebamy. [Modern innovative trends in education, training and psychological and pedagogical support of children with special needs] *Osnovy sotsial'noyi pediatriyi: navchal'no-metodychnyy posibnyk*. [in Ukrainian].

4. Sofiy N., Svarnyk M., Trokhanis P. (2006). Prava ditey z osoblyvymy osvitnimy potrebamy ta rivnyy dostup do yakisnoyi osvity. [The rights of children with special educational needs and equal access to quality education]– K.: *Mizhnarodnyy fond «Vidrodzhennya»*, 64 s

5. Putivnyk dlya bat′kiv ditey z osoblyvymy potrebamy: Navchal′nometodychnyy posibnyk u 9 knyhakh . [Guide for parents of children with special needs: Educational and methodological manual in 9 books] Za zah. red. Kolupayevoyi A.A. – K.: TOV VPTS «Litopys-KHKH» – 2010. – *(Seriya «Inklyuzyvna osvita»).* [in Ukrainian].

6. Taranchenko O.M. (2016). Osvita ditey z osoblyvymy potrebamy za chasiv nezalezhnosti Ukrayiny: etapnist′ u stratehichnomu vymiri. [Education of children with special needs during the independence of Ukraine: stages in the strategic dimension] O.M. Taranchenko, A.A. Kolupayeva // *Osoblyva dytyna : navchannya i vykhovannya.* – № 3(79). pp. 7 – 18. [in Ukrainian].

7. Taranchenko O. (2016). Sotsiokul′turnyy kontekst zmin v osviti osib z osoblyvymy potrebamy v Ukrayini. [Sociocultural context of changes in the education of people with special needs in Ukraine]. O. Taranchenko// *Osoblyva dytyna : navchannya i vykhovannya.* – No. 4(80). pp. 82 – 96. [in Ukrainian].

8. Taranchenko O.M. (2016). Vektory zmin fakhovoyi diyal′nosti pedahohiv u novomu sotsiokul′turnomu konteksti / Osvita ditey z osoblyvymy potrebamy: vid instytualizatsiyi do inklyuziyi [Vectors of changes in the professional activity of teachers in the new socio-cultural context / Education of children with special needs: from institutionalization to inclusion] O. M. Taranchenko, // Zb. tez dop./ Redkol.: V.V.Zasenko, A.A. Kolupayeva, N.I. Lazarenko, Z.P.Leniv. - Vinnytsya: *TOV firma «Planeta»*, 416s. [in Ukrainian].

9. Fedorenko O. (2014). Osoblyvosti vprovadzhennya tekhnolohiy spil′noho vykladannya v protses navchannya uchniv z porushennyam slukhu v riznykh typakh osvitnikh zakladiv. [Features of the implementation of joint teaching technologies in the process of teaching students with hearing impairment in different types of educational institutions]. O.Fedorenko // *Osoblyva dytyna: navchannya ta vykhovannya*. - No. 4 (71). pp. 75-81. [in Ukrainian].

10. Formuvannya pozytyvnoho stavlennya do ditey z osoblyvostyamy psykhofizychnoho rozvytku: [Formation of a positive attitude towards children with psychophysical development features]. 2007. *Navchal'no-metodychnyy posibnyk*. – K.: FO-P Prydatchenko P.M. [in Ukrainian].

УДК 797:616-036.22-057.875

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-229-239

Мазур Тарас Романович кандидат наук з фізичного виховання та спорту, викладач, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, м. Львів, тел.: (032) 239-26-13, https://orcid.org/0000-0002-6893-3967

Кривуля Ярослав Юрійович старший викладач кафедри фізичного виховання та довійськової підготовки, Львівський національний університет природокористування, м. Дубляни, https://orcid.org/0009-0005-2108-8363

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Розглянуто питання трансформації практик фізичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. Мета роботи – виявлення та обґрунтування напрямів упровадження інновацій у фізичному вихованні здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти, скерованих на їхнє здоров'язбереження в умовах воєнного стану. Визначено, що серед основних завдань діяльності закладів вищої освіти в умовах воєнного часу – вирішення проблеми підтримки та зміцнення здоров'я студентської молоді, створення атмосфери здоров'язбереження в системі їхнього навчання, надання соціально-психологічної фізкультурно-оздоровчої допомоги. Досліджено, що модернізаційна стратегія в умовах воєнного стану передбачає передусім істотні зміни в педагогічній теорії та практиці фізичного виховання. З'ясована нагальна необхідність якісних змін у змісті усіх його ланок скерованих на здоров'язбереження студентства, як стратегічного ресурсу повоєнного відновлення країни. Установлено, що пріоритетом напрямом інноваційним розвитку галузі стає впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема технологій та засобів мобільного навчання, що забезпечують удосконалення освітнього процесу, доступність та ефективність навчальних технологій, особливо у разі використання технологій дистанційного навчання. Визначено, що чільним напрямом реалізації інноваційного підходу задля здоров'язбереження здобувачів вищої освіти є: модернізація системи цієї освіти шляхом пріоритетного використання індивідуалізації та диференціації навчання, вибору видів фізичної активності, відповідних їхньому соціально-психологічному та морфофункціонального статусу, стилю

та способу життя. Досліджено, що основу здоров'язберігаючого процесу здобувачів вищої освіти мають становити теоретично обґрунтовані й експериментально перевірені інноваційні практики фізичного виховання, організованого на основі сучасних загальнонаукових і спеціальних технологій теорії, методики та досвіду запровадження дистанційного навчання, яке в умовах воєнного стану намагається протидіяти численним викликам, яких зазнала освіта в Україні.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, фізичне виховання, воєнний стан, інновації, здоров'язбереження.

Mazur Taras Romanovych PhD (science in physical education and sport), senior lecturer of the department of physical education, sports and health, Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S. Z. Gzhitskyi, Lviv, tel.: (032)239-26-13, https://orcid.org/0000-0002-0943-8389

Kryvulya Yaroslav Yuriyovych senior Lecturer, Department of Physical Education and Pre-military Training, Lviv National University of Environmental Sciences, Dublyany, https://orcid.org/0009-0005-2108-8363

HEALTH-PRESERVING DIRECTIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN MARTIAL LAW CONDITIONS

Abstract. The article considers the transformation of physical education practices of higher education applicants under martial law. The work aims to identify and substantiate the directions of implementing innovations in physical education of higher education students of higher education institutions aimed at their health protection under martial law. It is determined that among the main tasks of higher education institutions in wartime are solving the problem of maintaining and improving the health of students, creating an atmosphere of health protection in their education system, and providing socio-psychological physical education and health care. It is proved that the modernization strategy under martial law involves, first of all, significant changes in the pedagogical theory and practice of physical education. The urgent need for qualitative changes in the content of all its links aimed at the health of students as a strategic resource for the post-war recovery of the country is revealed. It has been established that the priority of the innovative development of the industry is the introduction of modern information and communication technologies, in particular, technologies and means of mobile learning, which ensure the improvement of the educational process, accessibility and effectiveness of educational technologies, especially in the case of distance learning technologies. It

has been determined that the main direction of implementation of an innovative approach to the health of higher education students is the modernization of the system of this education through the priority use of individualization and differentiation of learning, the choice of types of physical activity that are appropriate to their socio-psychological and morphological and functional status, style and lifestyle. It has been investigated that the basis of the health-preserving process of higher education applicants should be theoretically grounded and experimentally tested innovative practices of physical education, organized based on modern general scientific and special technologies of theory, methodology and experience of introducing distance learning, which in the conditions of martial law is trying to counteract the numerous challenges faced by education in Ukraine.

Keywords: higher education students, physical education, martial law, innovation, health protection.

Постановка проблеми. Вища освіта, як і всі галузі суспільного життя, в умовах воєнного стану зазнала кардинальних змін. Організація занять фізичним вихованням попри тривалу російську агресію, зумовлене важливістю і необхідністю проведення заходів для створення найбільш сприятливих умов здоров'язбереженням здобувачів вищої освіти.

Забезпечення якості освіти у важких умовах війни, всебічний розвиток здобувачів вищої освіти, психологічне й фізичне здоров'я стали пріоритетним завданням МОН з початку введення воєнного стану в Україні [8]. Відтак, у системі вищої освіти надзвичайної значущості набуває саме фізичне виховання**,** яке є найбільш важливою структурою, яка закладає основи здоров'я у процесі здобуття освіти. Враховуючи те, що війна всеохопно впливає на фізичне здоров'я не тільки військовослужбовців, але й цивільного населення, щорічно особи із послабленим здоров'ям поповнюють ряди здобувачів вищої освіти, що є потужнім викликом сьогодення.

З час російсько-української війни система фізичного виховання вищої освіти в Україні опинилася перед низкою дестабілізаційних тенденцій, одна із яких стосується того, що сформовані багаторічною практикою попередніх періодів моделі виявились не дієвими. Вказане підтверджується результатами наукових досліджень [1, 5], згідно з якими у навчальних закладах вищої освіти (ЗВО) перманентно збільшується кількість здобувачів вищої освіти із відхиленнями у стані здоров'я. Це засвідчує існування тенденції до погіршення здоров'я носіїв інтелектуального потенціалу країни, а, відтак стану соціальної політики держави. Значною мірою така ситуація зумовлено низькою ефективністю традиційних підходів до організації, формування і реалізації змісту фізичного виховання у ЗВО, які вимагають адаптації до умова воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Погіршення стану здоров'я студентської молоді є однією із актуальних проблем освітньої галузі. Забезпечення належного стану здоров'я молоді неможливо розглядати поза контекстом фізичного виховання у ЗВО [2]. Визначено [4], що саме фізичне виховання посідає належне місце в педагогічній теорії та практиці й, котре як функція загальної педагогіки, є по суті технологією забезпечення здоров'я.

Учасники парламентських слухань «Молодь за здоровий спосіб життя», відзначають, що в окремих аспектах роботи щодо формування здорового способу життя становище залишається дуже складним, а іноді – навіть загрозливим для національної безпеки України» [8]. Проблема здоров'язбереження здобувачів вищої освіти вважається [6] одним із чинників, що зумовили реформу вітчизняної освіти. Це зумовлює необхідність вирішення найактуальніших питань галузі вищої школи [3] – забезпечення формування здорової особистості, що визначає загальний рівень економічного й соціального статусу країни й окреслює тенденцію пошуків у розв'язанні цього питання.

Згідно з поглядами [7] створення оновленої системи, перехід від архаїчних методик до передових методів супроводу фізичного виховання відповідне сучасному освітньому розвитку. В аспекті фізичного виховання молоді, як осередку інноваційного педагогічного руху, проблему обговорюється у науковому доробку [1, 2, 5] з огляду на вплив сучасних подій воєнного стану.

Упродовж останніх років проведено чимало наукових досліджень, присвячених удосконаленню системи фізичного виховання здобувачів вищої освіти на основі нововведень. Наукові праці [3, 6] свідчать, що однією з найважливіших напрямів розвитку системи фізичного виховання є удосконалення технологій здоров'язбереження. Авторські погляди на необхідність упровадження новітніх технологій у процес здоров'язбереження здобувачів вищої освіти засобами фізичного виховання, представлено у працях [3, 6, 7].

Мета роботи – виявлення та обґрунтування напрямів упровадження інновацій у фізичному вихованні здобувачів вищої освіти ЗВО, скерованих на їхнє здоров'язбереження в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення наукової розвідки у визначеному напрямі насамперед відзначимо, що згідно Закону України «Про вищу освіту», фізичне виховання є одним із пріоритетних напрямів сучасної педагогічної практики вищої школи.

Нині інновації набувають все більшої вагомості в різних галузях знань, включаючи вищу освіту [8]. Це відбувається завдяки здатності новітніх технологій підвищувати продуктивність, ефективність процесу й формувати нові та інноваційні рішення. Необхідність трансформації системи фізичного виховання обумовлена й реорганізацією системи освіти України відповідно до

європейських стандартів. Це цілком співзвучно із найактуальнішими тенденціями розвитку галузі: Міністерством освіти і науки України визначено та схвалило стратегічні напрями модернізації системи фізичного виховання молоді у навчальних закладах з урахуванням міжнародного досвіду і вітчизняних реалій з метою формування здоров'я молодого покоління, збереження генофонду нації та зміцнення обороноздатності держави [3].

Серед основних завдань діяльності ЗВО в умовах воєнного часу – вирішення проблеми підтримки та зміцнення здоров'я студентської молоді, створення атмосфери здоров'язбереження в системі їхнього навчання, надання соціально-психологічної фізкультурно-оздоровчої допомоги. Перелічене вимагає удосконалення системи заходів із впровадження і забезпечення прав молоді, що чітко визначено у Конституції України та Закону України «Про вищу освіту».

Тут варто зазначити, що студентська молодь є особливою соціальною групою, життєдіяльність котрої пов'язана із високим рівнем навчальними та емоційними перевантаженнями, викликаними розумовою працею в умовах браку часу, нервових напружень та стресових явищ [2]. Окрім того, вагомим чинником, який спонукає фахівців апелювати до удосконалення процесу фізичного виховання у ЗВО, є низькі соціальні фактори в умовах воєнного часу.

Закон України «Про вищу освіту» вимагає забезпечити не лише збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді у навчальному середовищі, але і його формування [8]. Вирішення цього завдання можливе не лише шляхом виховання і розвитку навичок здорового способу життя, переконання, певності у власній спроможності досягти певного рівня здоров'я, усвідомленого ставлення щодо його формування шляхом здоров'язбережувальної поведінки, але й вміння використовувати засоби здоров'язбережувальних технологій в умовах воєнного часу.

Прогрес в галузі знань теорії і методики фізичної виховання, збільшення у ній значущості наукової складової, вимагає розробки сучасних технологій фізичного виховання, які забезпечать вирішення головного завдання цієї системи в умовах воєнного часу – сформувати ставлення до здоров'я як найважливішої цінності, дати необхідні для життя кожного студента знання з валеології, навчити дотримуватися здорового способу життя, а, відтак, забезпечити формування здорової особистості попри виклики воєнного стану.

Модернізаційна стратегія в умовах воєнного стану передбачає передусім істотні зміни в педагогічній теорії та практиці фізичного виховання. При цьому прерогативним керунком є нагальна необхідність якісних змін у змісті усіх його ланок скерованих на здоров'язбереження студентства, як стратегічного ресурсу повоєнного відновлення країни.

Тож, нині фізичне виховання у ЗВО це, з одного боку фізкультурно-спортивна діяльність, а з іншого – навчальна дисципліна, що спрямована на виконання соціального замовлення – підготовку всебічно розвиненої гармонійної особистості, яка відповідає вимогам навчально-кваліфікаційних характеристик. Поряд із тим, нині фізичне виховання у ЗВО традиційно розглядається як «практичний» предмет, який є вкрай важливим для фізичного та ментального здоров'я та благополуччя [2].

Не можна не зважати на те, що сучасний етап фізичного виховання у системі вищої освіти, як важливої ланки соціальної політики, характеризується потужними еволюційними змінами. Ми долучаємось до ідей [7], що інформатизація сучасної освіти зумовлює потребу розроблення нової моделі фізичного виховання, заснованої на міждисциплінарних інтеграційних процесах застосування інноваційних технологій. Отож, необхідність інноваційних нововведень визначає потребу докорінної зміни усього процесу фізичного виховання здобувачів вищої освіти. Насамперед, це передбачає пошук та розробку нових інноваційних технологій з урахуванням викликів воєнного стану.

В основі інноваційних педагогічних технологій – ключове уявлення про інновацію, що передбачає оновлення, зміну, інтеграцію нового. У нашій інтерпретації в умовах воєнного стану воно передбачає нововведення скеровані на здоров'язбереження студентства задля поліпшення ходу і результатів цілісного процесу фізичного виховання здобувачів вищої освіти.

Разом з тим при побудові інноваційних здоров'язберігаючих технологій слід ураховувати, що психофізичний стан здобувачів вищої освіти – це складна динамічна система з великою кількістю внутрішньоструктурних зв'язків. Успішність існування таких систем під впливом чинників воєнного стану заснована на стійких співвідношеннях, які формуються під впливом фізичного виховання.

У цьому аспекті варто взяти до уваги теоретичні засади інновацій у фізичному вихованні, погляди на які викладено у низці праць [1, 3, 8]. Маємо підкреслити, що нині спостерігається перманентна еволюція новітніх електронних комунікацій, які використовуються в освітній діяльності, сприяючи підвищенню її ефективності. Пріоритетом напрямом розвитку галузі стає впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), зокрема технологій та засобів мобільного навчання, що забезпечують удосконалення освітнього процесу, доступність та ефективність навчальних технологій. Що особливо важливо у разі використання засобів дистанційного навчання.

Не викликає сумніву, що інтеграцією конкретизації, аналізу та конклюзії сукупності інформації в аспекті найновіших наукових досягнень можна

створити уявлення про новітні тенденції у цій галузі знань. Ми долучаємось до думки [8], що в умовах глобалізації, стрімкого поширення та інтенсивного використання ІКТ, активне упровадження результатів наукових досліджень, в основу якої покладено тенденції міжнародного досвіду, забезпечує підґрунтя для використання продуктивних ідей в умовах воєнного стану при побудові інноваційних здоров'язберігаючих технологій.

Інновацією можна вважати кінцевий результат, що відображається у створенні нового змісту, методів, форм організації процесу формування простору здоров'язбережування з використанням новітніх наукових досягнень. Що відповідно ідеям [1], щодо упровадження інноваційних технологій у навчальний процес із фізичного виховання, як провідного напряму розвитку і вдосконалення навчальних програм.

Маємо підкреслити, що інтерактивність, інтенсифікація процесу навчання, зворотний зв'язок – характерні переваги цих технологій, котрі зумовлюють доцільність їхнього застосування. Необхідність застосування ІКТ визначається тим, що активне й ефективне їхнє упровадження є важливим чинником формування оновленого змісту занять, що відповідає вимогам і процесу модернізації традиційної системи.

Нині ІКТ активно впливають на якість фізичного виховання здобувачів вищої освіти, оскільки змінюють схему передавання знань. Вони пов'язані із застосуванням комп'ютерів і телекомунікацій, спеціального устаткування, програмних та апаратних засобів, систем обробки інформації, тощо. Інтеграція ІКТ, як чільного чинника модернізації фізичного виховання призводить до появи нового покоління інформаційних освітніх технологій, що дають змогу істотно підвищити якість здоров'язберігаючих процесів.

Не можна не погодитися із думкою [7], що значення інновацій полягає у використанні нових прийомів і методів фізичного виховання, скерованих на формування у здобувачів вищої освіти потреби і навичок здоров'язбереження. Ми повністю підтримуємо [1] пошук шляхів підвищення ефективності фізичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО в умовах воєнного стану, як головного чинника їхнього здоров'язбереження. У цьому контексті, ми долучаємось до думки [5], що значною мірою підвищити дієвість цього процесу можна шляхом коректування технологій реалізації фізичного виховання здобувачів вищої освіти. Переконливим є погляд [7], що до інновацій зараховують не просто створення технологій, а й сутнісні зміни, які виявляються в новому способі діяльності, що забезпечує ефективність процесу фізичного виховання.

На окрему увагу заслуговує погляд [3] на механізми реалізації інноваційних технологій, як цілісної системи має визначатися єдністю усіх її структурних складових, а гнучкість і реактивність цієї системи, необхідний

для своєчасної адаптації до динамічних викликів, мають забезпечуватися шляхом своєчасної корекції педагогічних впливів у ході фізичного виховання здобувачів вищої освіти. Усі складники технології повинні функціонувати у належній, скерованій на кінцевий результат, узгодженій єдності.

Інноваційна технологія фізичного виховання здобувачів вищої освіти повинна давати можливість визначити її результативність. Критерієм ефективності запропонованих положень слугує підсумковий аналіз динаміки параметрів психофізичного стану здобувачів вищої освіти у процесі їхнього фізичного виховання. Варто врахувати, що нині висуваються специфічні вимоги до освітнього процесу фізичного виховання задля збереження здоров'я здобувачів вищої освіти вищої школи.

В аспекті нашого дослідження нам імпонує думка [6] щодо необхідності формування у здобувачів вищої освіти усвідомленого прагнення до самостійного фізичного вдосконалення шляхом активізації власного фізичного виховання через інноваційні ІКТ. Що передбачає використання комп'ютерних програмно-методичних ресурсів, мультимедійних видань, електронних лекцій, баз академічних та навчально-методичних праць, презентацій, комп'ютерних програм тощо для збільшення обсягу самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Є впевненість у тому, що таким шляхом можливо забезпечити набуття студентами умінь та навичок самовиховання та самоосвіти, скерованих на їхнє здоров'язбереження. Не можна не погодитися, що такі дії сприятимуть підвищенню мотивації до здоров'язбереження. Цьому беззаперечно сприятиме й перманентна діагностика фізичного стану здобувачів вищої освіти та контролю за виконанням ними індивідуальних завдань.

Безсумнівно, що інтерактивність, інтенсифікація освітнього процесу, зворотний зв'язок – характерні переваги інформатизації процесу оволодіння теоретичними основами здоров'язбережувальних технологій, які зумовлюють доцільність їхнього застосування.

За нашим переконанням, чільним напрямом реалізації інноваційного підходу задля здоров'язбереження здобувачів вищої освіти є: модернізація системи цієї освіти шляхом пріоритетного використання індивідуалізації та диференціації навчання, вибору видів фізичної активності, відповідних соціально-психологічному та морфофункціонального статусу здобувачів вищої освіти, стилю та способу їх життя. Що також вимагає сталого цільового спрямування у свідомості здобувачів вищої освіти на самоудосконалення. Із даних позицій розробка та впровадження інноваційних технологій у процесі здоров'яформування здобувачів вищої освіти насамперед повинні бути орієнтовані на особистість, яка розвивається. Відповідно до сучасних тенденцій розвитку освіти, цей процес повинен враховувати позицію студента і здійснюватися за принципом зворотного зв'язку.

Розбудова системи освіти в Україні потребує сьогодні нових, виважених, науково обґрунтованих підходів, які дали б можливість з'ясувати, проаналізувати та практично розв'язати проблеми здоров'язбереження українського студентства, що нагромадилися протягом останніх десятиліть з урахуванням специфічних соціально-економічних детермінант воєнного стану. Переконливими є судження [1], що перспективним у цьому напрямі є виявлення варіантів фізичної активності, які для конкретного студента є оптимальними з урахуванням їхніх особистих пристрастей. На цій підставі фахівець рекомендує конкретний вид спорту, і після занять здобувачі займаються цим спортом у формі позаакадемічної фізкультурної діяльності.

Можливість здобувачам здійснювати й самостійні заняття обраними видами спорту, як відомо, є однією з основних вимог Болонського процесу. Надання спортивної спрямованості фізичного виховання у ЗВО відповідно уподобанням здобувачів вищої освіти є провідним підходом до організації і реалізації змісту фізичного виховання студентської молоді в країнах Європе́йського Сою́зу.

Отож, наше дослідження розширює інформацію, що саме така самостійна діяльність забезпечує ефективність фізичного виховання здобувачів вищої освіти, а відтак, сприяє їхньому здоров'язбереженню та забезпечує стимулювання та мотивацію у цьому процесі.

З урахуванням усього вищевикладеного, виокремлюємо напрями інноваційних напрямів трансформації системи фізичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО, скерованих на їхнє здоров'язбереження. Серед котрих: інтерактивні технології фізичного виховання, оптимізація, особистісно зорієнтований підхід, пріоритетне використання індивідуалізації та диференціації у заняттях, індивідуального вибору видів фізичної активності в усіх можливих формах фізичного виховання із залученням активної участі здобувачів вищої освіти та органічний синтез їхніх елементів.

Висновки. Збереження та зміцнення здоров'я здобувачів вищої освіти залишається одним із головних завдань соціальної програми нашої держави, одного із пріоритетних напрямів його гуманізації, що є домінуючим фактором фізичного, психічного і соціального благополуччя, умовою і базисом повноцінного розвитку. ЗВО намагаються вжити заходів задля протидії негативних наслідків вимушеного обмеження рухової активності здобувачів вищої освіти, як наслідку упровадження тривалого воєнного стану.

Основу здоров'язберігаючого процесу здобувачів вищої освіти мають становити теоретично обґрунтовані й експериментально перевірені інноваційні практики фізичного виховання, організованого на основі сучасних загальнонаукових і спеціальних технологій теорії, методики та досвіду запровадження дистанційного навчання, яке в умовах воєнного стану намагається протидіяти численним викликам, яких зазнала освіта в Україні.

Трансформації системи фізичного виховання, через якісні модернізацій ні зміни, призводять до підвищення ефективності цього процесу, до здобуття кількісно і якісно нових результатів у цілому в аспекті здоров'язбереження здобувачів вищої освіти ЗВО. Важливою запорукою успішності інтеграції інноваційних технологій є їхнє комплексне використання.

Перспективи подальших досліджень заявленої проблеми вбачаємо у дослідженні практичного вивчення використання новітніх технологій у фізичному вихованні здобувачів вищої освіти.

Література:

1. Блавт, О., Герасименко, О., Гуртова, Т. (2024). Основні напрями у реалізації фізичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Освіта. Інноватика. Практика*, 12(7), 7-13. https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i7-001

2. Гуртова, Т., Незгода, С. (2023). Педагогічні основи корекції ментального здоров'я здобувачів вищої освіти у процесі фізичного виховання в умовах воєнного стану. *Освіта.* Інноватика. Практика, 11(4), 20-25. https://doi.org/:10.31110/2616-650X-vol11i4-003

3. Інноваційні технології в системі підготовки фахівців фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 2 жовтня – 12 листопада 2023 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. 36 с.

4. Мирошніченко, В. О., Євтушенко, І. М. (2023). Педагогічні умови мотивації студентів аграрних закладів вищої освіти до фізичного виховання в умовах воєнного стану. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*, 11(171), 128-133. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2023.11(171).26

5. Стадник, В.В. (2022). Педагогічні основи психологічного забезпечення процесу фізичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Інноватика у вихованні*, 16, 132-140. https://doi.org/10.35619/iiu.v1i16.488

6. Shevchenko, A.S., Shevchenko, V.V., Brown, G.W. (2024). The preventive direction of modern theories of health and health-saving in public health and education. *Inter Collegas, 11*(1), 45-51. https://doi.org/10.35339/ic.11.1.ssb

7. Uskova, S.M., Prus, N.M., Krivenda, V.S., Zhuravlyov, S.O. (2023). Development of physical education in educational institutions in today's conditions. Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports), 2(160), 45-48. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15. 2023.02(160).09

8. *War in Ukraine: Reshaping the Higher Education Sector. Analytical Report* / Ye. Nikolaiev, G. Riy, I. Shemelynets. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University, 2023.74 p.

References:

1. Blavt, O., Herasymenko, O., Hurtova, T. (2024). Osnovni napriamy u realizatsii fizychnoho vykhovannia zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu [The main directions in the implementation of physical education of students under the conditions of martial state]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice.* Vyp. 12, No 7. S. 7–13. URL: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i7-001[inUkrainian].

2. Gurtova, T., Nezhoda, S. (2022). Pedahohichni osnovy korektsii mentalnoho zdorovia zdobuvachiv vyshchoi osvity u protsesi fizychnoho vykhovannia v umovakh voiennoho stanu [Pedagogical fundamentals correction of the mental health of higher education students in the process of physical education under the conditions of martial state]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka*. Vyp. 11(4). S. 20–25. URL: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i4-003 [inUkrainian].

3. *Innovatsiini tekhnolohii v systemi pidhotovky fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu v zakladakh vyshchoi osvity* [Innovative technologies in the system of training physical education and sports specialists in higher education institutions]: materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, 2 zhovtnia – 12 lystopada 2023 roku. Lviv – Torun: Liha-Pres, 2023. 36 s.

4. Myroshnichenko V.O., Yevtushenko I.M. (2023). Pedahohichni umovy motyvatsii studentiv ahrarnykh zakladiv vyshchoi osvity do fizychnoho vykhovannia v umovakh voiennoho stanu [Pedagogical conditions of motivation of students of agrarian institutions of higher education for physical education in the conditions of martial law]. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports*). Vyp. 11(171). S. 128–133. URL https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2023.11(171).26 [inUkrainian].

5. Stadnyk V. (2022). Relevance of innovation in the educational process of physical education: challenges of martial state [Pedagogical foundations of psychological support of the process of physical education of students of higher education in conditions of martial law] *Innovation in education.* Vyp. 16. S. 132–140. URL:https://doi.org/ 10.35619/iiu.v1i16.488 [inUkrainian].

6. Shevchenko, A.S., Shevchenko, V.V., Brown, G.W. (2024). The preventive direction of modern theories of health and health-saving in public health and education. *Inter Collegas,* 11(1), 45-51. https://doi.org/10.35339/ic.11.1.ssb

7. Uskova, S.M., Prus, N.M., Krivenda, V.S., Zhuravlyov, S.O. (2023). Development of physical education in educational institutions in today's conditions. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports),* 2(160), 45-48. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15. 2023.02(160).09

8. *War in Ukraine: Reshaping the Higher Education Sector*. Analytical Report / Ye. Nikolaiev, G. Riy, I. Shemelynets. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University, 2023.74 p.

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:81'243]:37.041-043.86]:004.738.5](045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-240-249

Макарчук Вікторія Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (04744) 4-04-93, https://orcid.org/0000-0003-1383-121X

Байдюк Олександра Сергіївна викладач-стажист кафедри іноземних мов, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (04744) 4-04-93, https://orcid.org/0000-0001-7577-4292

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ САМООСВІТИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (ОНЛАЙН-КУРСИ, ВЕБІНАРИ, ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ)

Анотація. У статті розглянуто можливості сучасних освітніх технологій, таких як онлайн-курси, вебінари та платформи для вивчення іноземних мов, у розвитку самоосвіти майбутніх учителів іноземної мови. Проаналізовано переваги та виклики, пов’язані з використанням цих інструментів. Автори пропонують стратегії інтеграції цифрових ресурсів у професійну підготовку педагогів.

У статті досліджено роль сучасних освітніх технологій у розвитку самоосвіти майбутніх учителів іноземної мови. Розглянуто можливості онлайн-курсів, вебінарів і платформ для вивчення мов, які сприяють удосконаленню лінгвістичних, методичних та цифрових компетенцій. Проаналізовано переваги цих інструментів, зокрема їх доступність, адаптивність та інтерактивність, а також визначено основні виклики, пов’язані з їх впровадженням, такі як потреба у технічній грамотності та самодисципліні. Запропоновано рекомендації для ефективного використання освітніх технологій у професійній підготовці майбутніх педагогів.

У сучасному світі, де технології швидко розвиваються, використання сучасних освітніх технологій стає ключовим фактором у підготовці майбутніх вчителів іноземної мови. Онлайн-курси, вебінари та спеціалізовані платформи для вивчення іноземних мов надають унікальні можливості для розвитку самоосвіти, дозволяючи вчителям отримувати нові знання та навички в зручну для них годину.

У статті розкрито різноманітні інструменти та ресурси, що сприяють формуванню професійної компетентності вчителів, підвищують їх мотивацію

до навчання та забезпечують доступ до актуальної інформації. Зокрема, акцентується увагу на перевагах інтерактивних платформ, які дозволяють не лише вивчати мову, а й взаємодіяти з носіями мови, що є важливим аспектом у формуванні комунікативних навичок. Вимоги часу ставлять завдання щодо застосування на уроках іноземної мови технологій, які б сприяли інтелектуальному розвитку кожного учня в умовах колективного навчання.

Ключові слова: самоосвіта, майбутні вчителі, іноземна мова, освітні технології, онлайн-курси, вебінари, платформи.

Makarchuk Viktoriia Viktorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Educational Technologies and Pedagogical Creativity, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel. (04744) 4-04-93, https://orcid.org/0000-0003-1383-121X

Baidiuk Oleksandra Serhiivna Trainee Lecturer, Department of Foreign Languages, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (04744) 4-04-93, https://orcid.org/0000-0001-7577-4292

USE OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES TO DEVELOP SELF-EDUCATION OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS (ONLINE COURSES, WEBINARS, PLATFORMS FOR LEARNING FOREIGN LANGUAGES)

Abstract. The article considers the possibilities of modern educational technologies, such as online courses, webinars and foreign language learning platforms, in the development of future foreign language teachers' self-education. The advantages and challenges of using these tools are analysed. The authors propose strategies for integrating digital resources into teacher training.

The article explores the role of modern educational technologies in the development of future foreign language teachers' self-education. The possibilities of online courses, webinars and language learning platforms that contribute to the improvement of linguistic, methodological and digital competences are considered. The advantages of these tools, such as their accessibility, adaptability and interactivity, are analysed, and the main challenges associated with their implementation, such as the need for technical literacy and self-discipline, are identified. Recommendations for the effective use of educational technologies in the professional training of future teachers are proposed.

In the modern world, where technologies are developing rapidly, the use of modern educational technologies is becoming a key factor in the training of future foreign language teachers. Online courses, webinars and specialised platforms for

learning foreign languages provide unique opportunities for the development of self-education, allowing teachers to acquire new knowledge and skills at a convenient time.

The article examines various tools and resources that contribute to the development of teachers' professional competence, increase their motivation to learn and provide access to relevant information. In particular, the article focuses on the advantages of interactive platforms that allow not only learning a language but also interacting with native speakers, which is an important aspect in the development of communication skills. The requirements of the times set the task of using technologies in foreign language lessons that would contribute to the intellectual development of each student in a team-based learning environment.

Keywords: self-education, future teachers, foreign language, educational technologies, online courses, webinars, platforms.

Постановка проблеми. Сучасна педагогічна освіта вимагає від майбутніх учителів високого рівня професійної підготовки, зокрема в умовах глобалізації та інтеграції в освітній простір. Викладання іноземної мови вимагає постійного вдосконалення мовних компетенцій, педагогічної майстерності та адаптації до змінних освітніх умов. Традиційні форми навчання часто не відповідають потребам сучасного суспільства, адже вони не враховують динамічного розвитку інформаційних технологій та змін у форматах навчання.

Серед викликів сучасної освіти можна виділити: недостатню інтеграцію цифрових інструментів у процес професійної підготовки вчителів; відсутність системного підходу до формування навичок самоосвіти через використання сучасних технологій; низький рівень технічної грамотності деяких майбутніх педагогів, що обмежує можливості доступу до онлайн-ресурсів; недостатнє усвідомлення значущості самоосвіти для професійного розвитку.

Водночас сучасні освітні технології (онлайн-курси, вебінари, інтерактивні платформи для вивчення мов) відкривають нові можливості для організації навчання, підвищення доступності якісного освітнього контенту та розвитку самостійності в навчанні. Однак їх використання потребує дослідження та адаптації до системи професійної підготовки майбутніх учителів.

Таким чином, постає проблема пошуку ефективних підходів до використання сучасних освітніх технологій для розвитку самоосвіти майбутніх учителів іноземної мови, а також створення умов для інтеграції цих технологій у професійну підготовку педагогів..

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання сучасних освітніх технологій для розвитку самоосвіти та професійної підго-

товки майбутніх учителів іноземної мови привертає увагу багатьох дослідників. Зокрема, науковці розглядають різноманітні аспекти впровадження онлайн-ресурсів, вебінарів і платформ для вивчення мов у педагогічну освіту. Питання інтеграції освітніх технологій у підготовку педагогів досліджували такі науковці, як: Кравець В. М., яка вивчала вплив онлайн-ресурсів на формування професійних компетенцій вчителів; Западинська І. Г., що аналізувала ефективність платформ Duolingo, Babbel, Quizlet у процесі вивчення мов; Перевознюк В. В., який акцентував увагу на розвитку автономії учнів через цифрові інструменти.

Попри численні дослідження, існує потреба у поглибленому вивченні питання практичного використання освітніх технологій для самоосвіти саме майбутніх учителів іноземної мови.

Мета статті є вивчення можливостей сучасних освітніх технологій у розвитку самоосвіти майбутніх учителів іноземної мови, визначення їх переваг та викликів, а також розробка рекомендацій щодо їхнього ефективного використання.

Виклад основного матеріалу. Сучасний освітній процес зазнає значних змін завдяки впровадженню нових технологій. Особливо це стосується підготовки майбутніх вчителів іноземної мови, для яких самоосвіта є важливим аспектом професійного розвитку. Використання онлайн-курсів, вебінарів та платформ для вивчення іноземних мов відкриває нові горизонти для навчання та удосконалення навичок [3, с. 100].

Онлайн-курси стали найпопулярнішим інструментом для самоосвіти. Вони пропонують гнучкий графік навчання, що дозволяє студентам вибирати теми, які їх цікавлять, та вивчати матеріал у зручному для них темпі. Платформи, такі як Coursera, edX та Udemy, надають доступ до курсів від провідних університетів та викладачів, що забезпечує високу якість навчання. Крім того, онлайн-курси часто включають інтерактивні елементи, такі як тести та обговорення, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Вебінари є ще одним ефективним засобом для розвитку професійних навичок. Вони дозволяють вчителям отримувати актуальну інформацію від експертів у реальному часі, задавати питання та обговорювати тими колегами. Вебінари можуть охоплювати різноманітні аспекти викладання іноземних мов, від нових методик до використання технологій у класі. Це створює можливість для обміну досвідом та ідеями, що є важливим для професійного зростання [2, с. 115].

Сьогодні існує безліч платформ, що спеціалізуються на вивченні іноземних мов, таких як Duolingo, Babbel та Rosetta Stone. Ці ресурси пропонують інтерактивні вправи, ігри та можливість спілкування з носіями мови. Використання таких платформ допомагає майбутнім вчителям не лише

покращити свої мовні навички, а й ознайомитися з сучасними методами навчання, які вони можуть застосувати у своїй практиці. Використання сучасних освітніх технологій є важливим елементом у підготовці майбутніх вчителів іноземної мови. Онлайн-курси, вебінари та платформи для вивчення мов надають безліч можливостей для розвитку самоосвіти, що сприяє формуванню висококваліфікованих фахівців. Інтеграція цих технологій у навчальний процес не лише підвищує ефективність навчання, а й готує вчителів до викликів сучасного освітнього середовища [6, с. 36].

Самоосвіта є важливим елементом професійної підготовки педагогів. Вона сприяє вдосконаленню лінгвістичних та методичних навичок, розвитку критичного мислення та готовності до інновацій.

Самоосвіта є ключовим компонентом професійного зростання майбутніх учителів іноземної мови. У сучасному світі, де знання швидко змінюються і з'являються нові підходи до викладання, здатність самостійно навчатися стає визначальним фактором успішності педагога [6, с. 37].

Самоосвіта забезпечує:

- Постійне вдосконалення мовної компетенції. У сфері іноземних мов знання вимагають регулярного оновлення, особливо з огляду на динамічний розвиток лексики, граматики, культурних особливостей і мовленнєвих тенденцій.

- Опанування сучасних методик викладання. Учителі, які займаються самоосвітою, ознайомлюються з новими підходами, як-от комунікативний метод, інтегроване навчання предмета та мови (CLIL), використання технологій у викладанні.

У сучасному освітньому середовищі постійно зростають вимоги до вчителів, включаючи інтеграцію технологій, використання інтерактивних ресурсів і адаптацію до індивідуальних потреб учнів. Самоосвіта дозволяє вчителям бути готовими до цих змін і оперативно їх освоювати.

Майбутні вчителі, які звикають до самоосвіти, розвивають:

- Навички автономного навчання, що є основою для безперервного вдосконалення професійної майстерності.

- Критичне мислення, яке допомагає аналізувати різні джерела інформації, оцінювати їхню якість та обирати найкращі для використання в навчальному процесі [5, с. 112].

Знання іноземної мови та сучасних освітніх підходів відкриває можливості для участі у міжнародних програмах, конференціях, вебінарах і проєктах. Самоосвіта сприяє формуванню глобального бачення професії та розширенню кар'єрних перспектив. Освітні платформи, онлайн-курси та інші цифрові ресурси стають важливим інструментом самоосвіти. Завдяки їм майбутні вчителі:

- Оволодівають мовою через інтерактивні заняття.

- Отримують доступ до найкращих практик викладання та методичних матеріалів з усього світу.

Учитель, який постійно навчається, передає свої знання та підхід до самоосвіти учням, мотивуючи їх до безперервного навчання. Це створює позитивну атмосферу навчання та сприяє досягненню кращих результатів.

Сучасні освітні технології відіграють важливу роль у підтримці самоосвіти, зокрема майбутніх учителів іноземної мови. Ці технології забезпечують доступ до широкого спектра знань, створюють умови для індивідуалізованого навчання та підвищують ефективність засвоєння матеріалу. Завдяки освітнім технологіям майбутні вчителі отримують доступ до широкого спектра навчальних матеріалів і можуть організувати своє навчання відповідно до власного темпу та потреб. Основні інструменти:

- Онлайн-курси (Coursera, edX, Udemy): надають структуровані програми навчання, часто сертифіковані, які можна використовувати для вдосконалення знань. Переваги: доступ до актуального контенту, сертифікація, можливість навчатися у власному темпі. Приклад: курс з методики викладання іноземних мов на Coursera може допомогти майбутнім учителям опанувати сучасні підходи, такі як CLIL або TPR [5, с. 124].
- Вебінари: дозволяють спілкуватися з експертами в реальному часі, отримувати актуальну інформацію та обговорювати питання методики викладання. Вебінари забезпечують інтерактивну участь у навчанні в реальному часі. Переваги: можливість обговорення актуальних питань із експертами, інтерактивність. Використання: підвищення кваліфікації вчителів через обговорення нових освітніх методик та інструментів.
- Платформи для вивчення мов (Duolingo, Memrise, Rosetta Stone): забезпечують інтерактивне навчання з акцентом на практичне використання мови. Такі інструменти, як Duolingo, Memrise, Quizlet, допомагають вдосконалювати мовні навички через інтерактивне навчання. Переваги: персоналізовані уроки, використання гейміфікації, постійний моніторинг прогресу. Особливості: можливість тренувати аудіювання, вимову, граматику і лексику [4, с. 453].

Сучасні технології відкривають широкі можливості для самоосвіти, зокрема в освітньому середовищі. Вони сприяють ефективному засвоєнню знань, формуванню професійних компетенцій і забезпечують персоналізований підхід до навчання. Переваги використання сучасних технологій у самоосвіті:

- Доступність: ресурси доступні з будь-якої точки світу.
- Гнучкість: можливість навчатися у зручний час.
- Адаптивність: персоналізовані завдання та трекінг прогресу.

Сучасні технології значно спрощують і оптимізують процес самоосвіти.

Вони забезпечують доступ до якісного контенту, підвищують мотивацію, допомагають адаптувати навчання до індивідуальних потреб і формують нові компетенції. Це робить їх невід'ємною складовою професійного розвитку в умовах динамічних змін сучасного світу.

Впровадження сучасних технологій у підготовку майбутніх учителів відкриває широкі можливості для підвищення ефективності навчання. Однак цей процес супроводжується низкою викликів, які вимагають уваги освітніх установ, викладачів та студентів. Виклики впровадження технологій у підготовку майбутніх учителів:

- Технічна грамотність: не всі майбутні педагоги володіють достатніми навичками роботи з цифровими ресурсами.
- Мотивація: самоосвіта вимагає високого рівня самодисципліни.
- Якість контенту: не всі ресурси відповідають високим освітнім стандартам.

Виклики впровадження технологій у підготовку майбутніх учителів мають як технічний, так і педагогічний характер. Їх подолання вимагає комплексного підходу, що включає підвищення цифрової грамотності, вдосконалення освітніх програм, забезпечення якісними ресурсами та створення сприятливих умов для використання технологій. Лише за цих умов сучасні освітні технології зможуть стати ефективним інструментом у професійній підготовці педагогів [4, с. 456].

Освітні технології відіграють важливу роль у професійній підготовці педагогів, зокрема майбутніх учителів іноземної мови. Для забезпечення їх ефективного використання необхідно врахувати низку практичних рекомендацій, спрямованих на максимізацію користі та подолання можливих викликів. Рекомендації щодо ефективного використання освітніх технологій

- Створення програм з інтеграції технологій у підготовку педагогів.
- Підвищення цифрової грамотності через додаткові курси.
- Використання змішаного навчання, яке поєднує традиційні методи і цифрові ресурси.

Ефективне використання освітніх технологій у підготовці майбутніх учителів потребує інтеграції якісних цифрових ресурсів, підвищення цифрової грамотності, формування мотивації та розвитку технічної інфраструктури. Завдяки системному підходу та вдосконаленню навичок роботи з технологіями майбутні педагоги зможуть успішно адаптуватися до викликів сучасної освіти [7, с. 304].

Використання сучасних освітніх технологій для розвитку самоосвіти майбутніх учителів іноземної мови є важливим аспектом їхньої професійної підготовки. Цей процес дозволяє інтегрувати інноваційні підходи, підвищувати мотивацію до навчання та розширювати можливості для саморозвитку [1, с. 52].

В результаті аналізу літератури виокремлено напрями, які можуть сприяти ефективності самоосвіти в цій сфері:

1. Онлайн-платформи для навчання

Мовні сервіси: Duolingo, Babbel, Busuu, Rosetta Stone надають інтерактивні інструменти для вивчення мови.

MOOC (масові відкриті онлайн-курси): Платформи Coursera, edX, FutureLearn пропонують спеціалізовані курси з методики викладання іноземних мов.

YouTube-канали та подкасти: Відеоуроки від носіїв мови, освітні матеріали для вдосконалення граматики, словникового запасу та розуміння мови.

2. Використання мобільних додатків

Додатки, такі як Quizlet, Anki, Memrise, допомагають у створенні інтерактивних флеш-карток для запам'ятовування лексики.

Програми для автоматичного перевірення письма та граматики (Grammarly, Hemingway App) покращують навички письма.

3. Віртуальні симуляції та мовна практика

Мовні обміни: Платформи Italki, Tandem, Speaky дозволяють спілкуватися з носіями мови.

Віртуальна реальність (VR): Інструменти, такі як Mondly VR, створюють умови для занурення у мовне середовище.

Чат-боти: Взаємодія зі штучним інтелектом (наприклад, ChatGPT) для тренування розмовних навичок.

4. Цифрові інструменти для створення навчальних матеріалів

Програми для створення презентацій (Canva, Prezi) дозволяють візуалізувати навчальний матеріал.

Інтерактивні інструменти (Kahoot, Mentimeter) підходять для перевірки знань та залучення учнів.

5. Соціальні мережі та професійні спільноти

Участь у професійних групах у Facebook, LinkedIn, Discord сприяє обміну досвідом.

Використання Instagram та TikTok для підписки на освітні сторінки та контент від носіїв мови.

6. Хмарні технології для організації самоосвіти

Хмарні сервіси (Google Workspace, Microsoft 365) забезпечують доступ до матеріалів з будь-якого пристрою.

Онлайн-щоденники та нотатки (Evernote, Notion) дозволяють відстежувати прогрес навчання.

7. Адаптивні освітні системи

Інструменти штучного інтелекту (наприклад, платформи LingQ, Smartcat) підлаштовують матеріали під рівень студента.

Використання систем управління навчанням (LMS), таких як Moodle або Blackboard, допомагає структурувати самоосвіту.

Переваги впровадження сучасних технологій

Персоналізація навчання. Технології дозволяють адаптувати матеріал під індивідуальні потреби.

Доступність ресурсів. Майбутні вчителі мають можливість навчатися в будь-якому місці та в будь-який час.

Підвищення мотивації. Інтерактивний контент робить навчання цікавим.

Розвиток цифрових компетентностей. Це важлива складова професійної підготовки сучасного педагога.

Застосування сучасних освітніх технологій не лише сприяє розвитку мовних та педагогічних навичок, але й формує у майбутніх вчителів здатність до самостійного навчання протягом усього життя.

Висновки. Використання сучасних освітніх технологій є важливим засобом розвитку самоосвіти майбутніх учителів іноземної мови. Онлайн-курси, вебінари та платформи для вивчення мов допомагають забезпечити якісну підготовку, розширити доступ до знань та адаптувати навчання до індивідуальних потреб. Однак для ефективного впровадження цих технологій необхідно подолати виклики, пов'язані з технічною грамотністю та мотивацією. Інтеграція освітніх технологій у педагогічну підготовку сприятиме формуванню конкурентоспроможних фахівців.

Література:

1. Безлюдна В.В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.) / Віта Валеріївна Безлюдна. Дис.докт.пед.наук. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки та 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Рівне, 2018. 514 с.

2. Западинська І.Г. Самоосвіта викладача іноземних мов в умовах інформатизації сучасного суспільства. *Молодь і ринок.* 2019. №7 (174). С.115-119.

3. Коломієць Б.С. Педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. *Витоки педагогічної майстерності*. Полтава, 2018. Вип. 22. С. 100-103.

4. Кравець В.М. Самоосвітня діяльність як чинник професійного становлення майбутніх вчителів іноземної мови. V Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні дослідження у світовій науці» (7-9 серпня 2022 р.) Львів: Науково-видавничий центр: Scientific Publishing Center Sci-conf.com.ua, 2022. С. 453-459. Режим доступу: https://sci-conf.com.ua/v-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-world-science-7-9-08-2022-lviv-ukrayina-arhiv/.

5. Нечипоренко М.А. Формування готовності майбутніх учителів іноземних мов до професійно-особистісного саморозвитку / Марія Анатоліївна Нечипоренко. Дис.канд.пед. наук. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Вінниця-Тернопіль, 2019. 290 с.

6. Перевознюк В.В. Ресурсне забезпечення формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів англійської мови. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Серія 5. 2020. Вип. 73, т. 2. С. 36-39.

7. Тимченко О. І. Професійне становлення майбутніх вчителів іноземних мов у процесі самоосвіти: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2021. 412 с.

References:

1. Bezlyudna V.V. (2018). Teoriya i praktyka profesiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv inozemnykh mov u vyshchykh pedahohichnykh navchal′nykh zakladakh Ukrayiny (1948–2016 rr.) [Theory and practice of professional training of future teachers of foreign languages in higher pedagogical educational institutions of Ukraine (1948–2016)]. *Vita Valeriyivna Bezlyudna. Dys.dokt.ped.nauk. 13.00.01 – zahal'na pedahohika ta istoriya pedahohiky ta 13.00.04 – teoriya i metodyka profesiynoyi osvity. Rivne – Vita Valeriivna Bezlyudna. Doctor of Pedagogical Sciences Diss. 13.00.01 - general pedagogy and history of pedagogy and 13.00.04 - theory and methodology of professional education. Rivne,* 514 [in Ukrainian].

2. Zapadynska I.G. (2019). Samoosvita vykladacha inozemnykh mov v umovakh informatyzatsiyi suchasnoho suspil′stva [Self-education of a teacher of foreign languages in the conditions of informatization of modern society]. *Molod' i rynok – Youth and Market, №7 (174),* 115-119 [in Ukrainian].

3. Kolomiiets, B.S. (2018). Pedahohichni umovy formuvannia samoosvitnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia inozemnoi movy [Pedagogical conditions for the formation of future foreign language teachers' self-educational competence]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – The origins of pedagogical excellence, № 22,* 100-103 [in Ukrainian].

4. Kravets V.M. (2022). Samoosvitnya diyal′nist′ yak chynnyk profesiynoho stanovlennya maybutnikh vchyteliv inozemnoyi movy [Self-education as a factor in the professional development of future foreign language teachers]. V Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya «Suchasni doslidzhennya u svitoviy nautsi» (7-9 serpnya 2022 r.) L′viv: Naukovo-vydavnychyy tsentr Sci-conf.com.ua – The 5 th International scientific and practical conference Modern research in world science‖ Lviv: Scientific Publishing Center Sci-conf.com.ua, 453-459. Retrieved from: https://sci-conf.com.ua/v-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-world-science-7-9-08-2022-lviv-ukrayina-arhiv/ [in Ukrainian].

5. Nechiporenko M.A. (2019). Formuvannya hotovnosti maybutnikh uchyteliv inozemnykh mov do profesiyno-osobystisnoho samorozvytku [Formation of readiness of future teachers of foreign languages for professional and personal self-development]. Mariya Anatoliyivna Nechyporenko. Dys.kand.ped.nauk. 13.00.04 – teoriya i metodyka profesiynoyi osvity. Vinnytsya-Ternopil′ – Maria Anatoliivna Nechyporenko. Diss. Candidate of Pedagogical Sciences 13.00.04 - theory and methodology of professional education. Vinnytsia-Ternopil, 290 [in Ukrainian].

6. Perevozniuk, V.V. (2020). Resursne zabezpechennia formuvannia samoosvitnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv anhliiskoi movy [Resource support for the formation of future English teachers' self-educational competence]. *Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy Pedagogical Sciences: Realities and Prospects, seriia 5, issue 73, t. 2,* 36-39 [in Ukrainian].

7. Tymchenko O.I. (2021). Profesiyne stanovlennya maybutnikh vchyteliv inozemnykh mov u protsesi samoosvity [Professional formation of future teachers of foreign languages in the process of self-education]. Lviv: LNU named after Ivan Franko [in Ukrainian].

УДК 37.017:39(=161.2)-053.67]:37.041](045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-250-259

Макарчук Вікторія Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (04744) 4-04-93, https://orcid.org/0000-0003-1383-121X

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЧЕРЕЗ САМООСВІТУ

Анотація. У статті досліджується роль самоосвіти у формуванні національної ідентичності. Самоосвіта розглядається як інструмент для усвідомлення власної культурної спадщини, історичних цінностей та традицій. Підкреслюється, що сучасні технології, такі як онлайн-курси, цифрові бібліотеки, освітні платформи та соціальні мережі, створюють широкі можливості для особистісного розвитку та зміцнення національної свідомості. Автор аналізує, як використання інноваційних освітніх ресурсів сприяє розвитку критичного мислення, формуванню патріотизму та громадянської активності. Особлива увага приділяється ролі літератури, мистецтва, історичних досліджень і мовної практики у процесі самоосвіти. Зроблено висновок, що формування національної ідентичності через самоосвіту є ключовим чинником збереження національної унікальності та гармонійного розвитку особистості в умовах сучасного світу.

У статті розглядається значення самоосвіти як важливого засобу формування національної ідентичності сучасної молоді. Зазначається, що в умовах інформаційного суспільства самоосвіта дозволяє молоді глибше усвідомити власну національну приналежність, культурні традиції, історичну пам’ять та мову. Аналізуються сучасні методи та інструменти самоосвіти, включаючи використання цифрових платформ, онлайн-курсів, соціальних мереж і мультимедійних ресурсів. Особливу увагу приділено впливу літератури, мистецтва, історичних досліджень та активної участі в громадських проєктах на формування патріотизму й громадянської свідомості. Висновки підкреслюють, що самоосвіта є ефективним шляхом до зміцнення національної ідентичності, формування особистісних цінностей і підготовки молоді до активної участі у розбудові суспільства.

У статті визначаються поняття «національна ідентичність», обґрунтовують її важливість для молоді, аналізуються фактори, які впливають на її творення, та пропонують заходи щодо її ефективного формування в умовах вищої освіти.

Ключові слова: національна ідентичність, сучасна молодь, самоосвіта, патріотизм, культурна спадщина, історична пам’ять, цифрові платформи, громадянська свідомість, освітні технології, саморозвиток.

Makarchuk Viktoriia Viktorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Educational Technologies and Pedagogical Creativity, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (04744) 4-04-93, https://orcid.org/0000-0003-1383-121X

THE ROLE OF SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE IN THE PROFESSIONAL GROWTH OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Abstract. The article examines the role of self-education in the formation of national identity. Self-education is seen as a tool for understanding one's own cultural heritage, historical values and traditions. It is emphasised that modern technologies, such as online courses, digital libraries, educational platforms and social networks, create ample opportunities for personal development and strengthening of national consciousness. The author analyses how the use of innovative educational resources contributes to the development of critical thinking, patriotism and civic engagement. Particular attention is paid to the role of literature, art, historical research and language practice in the process of self-education. It is concluded that the formation of national identity through self-education is a key factor in preserving national uniqueness and harmonious development of the individual in the modern world.

The article examines the importance of self-education as an important means of forming the national identity of modern youth. It is noted that in the context of the information society, self-education allows young people to better understand their own nationality, cultural traditions, historical memory and language. The article analyses modern methods and tools of self-education, including the use of digital platforms, online courses, social networks and multimedia resources. Particular attention is paid to the impact of literature, art, historical research, and active participation in public projects on the formation of patriotism and civic consciousness. The conclusions emphasise that self-education is an effective way to strengthen national identity, form personal values, and prepare young people for active participation in society.

The article defines the concept of ‘national identity’, substantiates its importance for young people, analyses the factors that influence its creation, and proposes measures for its effective formation in higher education.

Keywords: national identity, modern youth, self-education, patriotism, cultural heritage, historical memory, digital platforms, civic consciousness, educational technologies, self-development.

Постановка проблеми. Формування національної ідентичності сучасної молоді є важливим завданням у контексті глобалізації, яка сприяє поширенню космополітичних ідей і зменшенню уваги до національних цінностей. Сучасні виклики, зокрема інформаційна війна, культурна гомогенізація та відчуження молоді від національних традицій, вимагають пошуку нових підходів для зміцнення національної свідомості. У цьому контексті самоосвіта стає потужним інструментом, який дозволяє молодим людям самостійно досліджувати культурну спадщину, історію, традиції та мову свого народу.

Проблема полягає в недостатньому використанні можливостей самоосвіти для популяризації національних цінностей серед молоді. Незважаючи на доступність сучасних цифрових технологій та інформаційних ресурсів, існує брак цілеспрямованих стратегій і програм, які б сприяли розвитку у молодого покоління інтересу до власної культури та історії. Це створює ризик втрати національної ідентичності, що може призвести до зниження рівня патріотизму та громадянської свідомості.

Вирішення цієї проблеми потребує комплексного підходу, який включає популяризацію самоосвіти, розробку доступних ресурсів для вивчення національної культури та впровадження цифрових платформ, які сприяють інтерактивному засвоєнню знань про історичну та культурну спадщину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування національної ідентичності молоді через самоосвіту активно досліджується в сучасній педагогіці, культурології та соціології. Учені підкреслюють важливість розвитку національної свідомості в умовах глобалізації, коли молодь часто зазнає впливу інших культур, що може послабити її зв'язок із рідною традицією. Роботи вчених у цій галузі, зокрема праці, присвячені культурній ідентичності, наголошують на значенні історичних та етнокультурних джерел у формуванні особистості. Зокрема, досліджується роль національної літератури, фольклору, мистецтва як джерел знань, які молодь може вивчати самостійно.

У соціологічних дослідженнях наголошується на необхідності формування у молоді патріотизму та громадянської активності через самоосвіту. Вчені вказують, що участь молоді в громадських ініціативах, волонтерських проєктах, спрямованих на популяризацію національних цінностей, сприяє формуванню стійкої національної ідентичності.

Мета статті полягає у вивченні ролі самоосвіти у формуванні національної ідентичності сучасної молоді, а також в аналізі інструментів, методів і ресурсів, які сприяють зміцненню національної свідомості та патріотизму.

Виклад основного матеріалу. Формування національної ідентичності сучасної молоді через самоосвіту є одним із ключових напрямів освітньої та

культурної діяльності, спрямованої на гармонійний розвиток особистості в умовах глобалізації. У статті розглядаються основні аспекти цього процесу, зокрема роль самоосвіти у зміцненні національної свідомості, значення культурної спадщини як ресурсу для ідентичності, а також сучасні підходи та інструменти для ефективної реалізації цього завдання.

Роль самоосвіти у формуванні національної ідентичності є фундаментальною, оскільки вона сприяє усвідомленому та глибокому розумінню особистістю своєї належності до певної нації. Самоосвіта дає можливість молоді вивчати історію, культуру, мову, літературу, фольклор та традиції свого народу поза межами формальної освіти. Завдяки цьому формуються глибокі знання та емоційний зв'язок із власною культурою. Через самоосвіту молодь має змогу аналізувати різні джерела інформації, вивчати історичні події з різних точок зору, критично осмислювати національні міфи та стереотипи. Це дозволяє формувати зрілу національну самосвідомість. Знання, отримані через самоосвіту, мотивують молодь цінувати і зберігати національні традиції, мову та культуру. Наприклад, вивчення традиційних ремесел, народної музики чи кулінарії сприяє відродженню культурної спадщини. Мова є ключовим елементом національної ідентичності. Самоосвіта дозволяє удосконалювати знання рідної мови, вивчати діалекти, літературу, створену рідною мовою, що сприяє її збереженню та популяризації.

Самоосвіта допомагає молоді зрозуміти, як національна ідентичність співвідноситься із загальнолюдськими цінностями. Завдяки цьому формується почуття гордості за свою країну без ізоляціонізму чи агресії до інших культур. У процесі самоосвіти молодь усвідомлює свою роль у збереженні та розвитку національної культури. Це стимулює активну участь у громадському житті, волонтерських рухах, культурних проєктах, що спрямовані на збереження спадщини. Сучасні технології (онлайн-бібліотеки, курси, платформи, відеолекції) роблять самоосвіту доступною для кожного. Молодь може досліджувати історію своєї країни, вивчати філософські твори національних мислителів та знайомитися з культурними досягненнями інших народів.

Самоосвіта сприяє збереженню зв'язків між поколіннями. Вивчення сімейної історії, традицій та спілкування зі старшими поколіннями допомагають молоді формувати власну національну ідентичність. Самоосвіта відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності, адже вона дозволяє кожному самостійно обирати джерела знань, які формують його світогляд, поглиблюють зв'язок із власною культурою та сприяють усвідомленню своєї ролі у розвитку нації. У сучасному світі, де процеси глобалізації стирають культурні відмінності, самоосвіта стає ефективним інструментом збереження національної самобутності.

Самоосвіта є важливим інструментом, який дозволяє молоді самостійно здобувати знання про національну історію, культуру, традиції та мову. Вона сприяє: глибшому усвідомленню національної приналежності; розвитку критичного мислення щодо історичних подій та культурних явищ; формуванню патріотизму та громадянської свідомості.

Сучасні інструменти та технології для самоосвіти відкривають безпрецедентні можливості для отримання знань та навичок у різних сферах. Їх використання значно спрощує доступ до інформації, робить навчання більш інтерактивним і персоналізованим. Сучасні технології роблять самоосвіту доступною, цікавою та ефективною. Їх використання допомагає молоді розвивати навички критичного мислення, поглиблювати знання про культуру й історію, формувати національну ідентичність і адаптуватися до вимог сучасного світу. В резудьтаті аналізу науково-педагогічної літератури виокремлено сучасні ресурси, які можуть бути використані молоддю для самоосвіти:

- *Онлайн-платформи*: Coursera, Prometheus, EdEra пропонують курси з української історії, культури та мови.
- *Цифрові бібліотеки:* Національні електронні ресурси, такі як *Дія.Освіта*, забезпечують доступ до культурної спадщини.
- *Соціальні мережі та подкасти:* Блоги, відео та аудіоматеріали, створені носіями ідей національної ідентичності, поширюють знання у доступній формі.
- *Інтерактивні інструменти:* Використання віртуальних екскурсій, ігрових симуляторів (наприклад, подорожі історичними місцями в онлайн-форматі) підвищує зацікавленість молоді.

Важливим компонентом є звернення до культурної спадщини, що включає: вивчення національної літератури та фольклору; ознайомлення з традиційними святами, обрядами та символікою; аналіз історичних подій через призму національної перспективи. Культурна спадщина відіграє важливу роль у формуванні індивідуальної та колективної ідентичності, оскільки вона є джерелом знань про походження, традиції, цінності та історію. Вона зберігає зв’язок між поколіннями, сприяє єдності нації та формує відчуття належності. Залучення цих аспектів до самоосвітніх практик сприяє збереженню й популяризації унікальних рис національної ідентичності.

Збереження історичної пам’яті: Культурна спадщина (матеріальна й нематеріальна) допомагає зберігати знання про важливі історичні події, досягнення нації, боротьбу за незалежність. Історична пам'ять, закарбована у пам’ятках, літературі, фольклорі, формує національну свідомість і зміцнює відчуття гордості за своє минуле.

Формування національної ідентичності: Мова, традиції, обряди є основою національної ідентичності. Вивчаючи рідну мову, фольклор, ремесла,

молодь розуміє свою унікальність у глобалізованому світі. Народні свята, музика, танці та мистецтво об'єднують людей і передають культурний код нації.

Зміцнення зв'язків між поколіннями: Культурна спадщина є інструментом діалогу між поколіннями. Старші передають молодшим знання, традиції, цінності, забезпечуючи спадкоємність. Усвідомлення ролі предків у створенні культурного багатства посилює відчуття відповідальності за його збереження.

Соціальна єдність: Спільна культурна спадщина зміцнює зв'язки між людьми, незалежно від їхнього регіону проживання чи соціального статусу.

Учасники традиційних свят або громадських ініціатив з відновлення пам'яток відчувають себе частиною єдиного цілого.

Самоусвідомлення та індивідуальна ідентичність: Дослідження сімейної історії, місцевих традицій або ремесел допомагає людині краще зрозуміти себе. ивчення локальної культури сприяє розвитку особистої гордості за свої корені та формуванню індивідуальної ідентичності.

Джерело натхнення для сучасності: Культурна спадщина служить основою для розвитку сучасного мистецтва, дизайну, літератури.

Відродження та адаптація народних мотивів у сучасних творчих проєктах збагачує культуру і робить її доступною для нових поколінь.

Роль у глобальному контексті: Усвідомлення власної культурної спадщини сприяє діалогу з іншими націями. Люди, які розуміють цінність свого, більш відкриті до розуміння та поваги до інших культур. Збереження культурної унікальності у глобалізованому світі допомагає зберігати різноманітність людства.

Освітня роль: Культурна спадщина є невичерпним джерелом для навчання. Музеї, бібліотеки, архіви та історичні пам'ятки передають знання через покоління. Розробка освітніх програм на основі національної спадщини формує у молоді почуття патріотизму та любові до культури.

Виклики у збереженні спадщини: Процеси глобалізації, урбанізація та технологічний прогрес можуть загрожувати унікальності культурної спадщини. Для її збереження важливі ініціативи на рівні держави, локальних громад та міжнародних організацій (наприклад, ЮНЕСКО).

Культурна спадщина є основою для формування ідентичності, оскільки вона зберігає минуле, визначає сучасність і впливає на майбутнє. Вона не лише дає можливість кожній людині відчути свою приналежність до нації, але й збагачує людство в цілому, підтримуючи культурне різноманіття.

Формування національної ідентичності через самоосвіту є важливим, але водночас складним процесом, що стикається з численними викликами та перешкодами. Сучасний глобалізований і інформаційно насичений світ створює як нові можливості, так і загрози. Нижче розглянуто основні труднощі:

Інформаційна перевантаженість. Проблема: Велика кількість джерел інформації, часто суперечливих або недостовірних, ускладнює відбір якісного

матеріалу для самоосвіти. Наслідок: Людина може заплутатися або отримати спотворені уявлення про історію, культуру та національну ідентичність.

Відсутність критичного мислення. Проблема: Молодь часто сприймає інформацію без належного аналізу, що може призводити до сприйняття пропаганди чи стереотипів. Наслідок: Формування викривленого або поверхневого розуміння національної ідентичності.

Глобалізація та культурна гомогенізація. Проблема: Глобалізація сприяє поширенню західних культурних цінностей, які можуть витісняти локальні традиції. Наслідок: Втрата інтересу до національної культури, мови, традицій серед молоді.

Недостатня мотивація до самоосвіти. Проблема: Відсутність зацікавленості у вивченні національної історії, культури та мови через вплив інших пріоритетів, таких як споживацький спосіб життя чи популярні розваги. Наслідок: Формування слабкої національної ідентичності або її ігнорування.

Політизація історії та культури. Проблема: Використання історії та культурної спадщини як інструменту політичної пропаганди. Наслідок: Молодь може сприймати національну ідентичність через призму ідеологічних інтересів, що викривлює її справжню сутність.

Брак доступу до якісних ресурсів. Проблема: У багатьох регіонах є обмежений доступ до національних культурних ресурсів, таких як музеї, архіви, бібліотеки чи якісні онлайн-курси. Наслідок: Молодь не має змоги отримувати достовірні знання про свою культуру та історію.

Мовна асиміляція. Проблема: Поширення іноземних мов, особливо англійської, часто призводить до нехтування рідною мовою. Наслідок: Ослаблення мовної ідентичності, що є важливою складовою національної самосвідомості.

Низький рівень цифрової грамотності. Проблема: Не всі молоді люди вміють ефективно користуватися сучасними технологіями для самоосвіти. Наслідок: Неможливість використовувати потенціал цифрових ресурсів для вивчення національної культури та історії.

Відсутність інституційної підтримки. Проблема: Недостатнє державне фінансування проєктів із популяризації національної історії та культури. Наслідок: Обмеження можливостей для розвитку освітніх ініціатив у сфері національної самоосвіти.

Вплив соціальних мереж. Проблема: Соціальні мережі часто просувають розважальний контент, що відволікає від самоосвіти, або поширюють неправдиву інформацію. Наслідок: Втрата інтересу до серйозного вивчення власної культури.

Шляхи подолання викликів: Розвиток критичного мислення через освітні програми та курси; популяризація культурної спадщини через інтерактивні та

сучасні формати (віртуальні екскурсії, гейміфікація); підтримка державою та громадськими організаціями освітніх і культурних ініціатив; забезпечення доступу до якісних ресурсів (бібліотек, онлайн-курсів, архівів); заохочення вивчення рідної мови та культури через соціальні проєкти та волонтерські ініціативи.

Попри численні виклики, самоосвіта залишається ефективним засобом формування національної ідентичності. Її успіх залежить від доступності ресурсів, рівня цифрової грамотності, підтримки з боку суспільства та держави, а також мотивації молоді до вивчення власної історії та культури.

Практичні рекомендації щодо розвитку самоосвітніх практик/ Для ефективного формування національної ідентичності через самоосвіту запропоновано:

- *Розробку спеціалізованих онлайн-курсів та проєктів:* Створення мобільних додатків з інтерактивними уроками з історії та культури.
- *Популяризацію історії та культури через соціальні мережі*: Використання TikTok, Instagram, YouTube для поширення коротких відео про національну спадщину.
- *Інтеграцію національних тем у неформальну освіту:* Проведення майстер-класів, тренінгів, квестів із національної тематики.
- *Підтримку молодіжних ініціатив:* Заохочення молоді до участі у громадських проєктах, спрямованих на вивчення та популяризацію національної культури.

Висновки. Самоосвіта є ключовим механізмом у формуванні національної ідентичності сучасної молоді. Використання сучасних технологій, інтерактивних методів навчання та активна популяризація національних цінностей дозволяють молоді усвідомлювати свою національну приналежність, сприяти збереженню культурної спадщини та брати активну участь у суспільному житті.

Формування національної ідентичності сучасної молоді через самоосвіту є важливим аспектом розвитку суспільства. Самоосвіта сприяє глибшому усвідомленню власної культурної спадщини, історії, мови та традицій, що є основою національної ідентичності. В результаті аналізу науково-педагогічної літератури виокремлено кілька ключових моментів, як самоосвіта може впливати на цей процес:

Знання історії та культури: Через самоосвіту молодь має можливість дізнатися більше про важливі етапи історії своєї країни, героїчні події, традиції та культуру. Це допомагає їй зрозуміти власне коріння та роль у сучасному світі.

Розвиток мовної ідентичності: Оволодіння рідною мовою є важливим фактором у формуванні національної ідентичності. Молодь, яка активно займається самоосвітою, може поглиблювати свої знання рідної мови, що сприяє розвитку мовної самосвідомості.

Інформаційні технології та доступ до ресурсів: Завдяки розвитку технологій, молодь має доступ до широкого спектру інформації. Інтернет, онлайн-курси, відеолекції та інші ресурси дають можливість не тільки отримувати знання про історію та культуру своєї країни, але й порівнювати їх з досвідом інших народів.

Громадянська позиція та патріотизм: Через самоосвіту молодь може сформувати зрілу громадянську позицію, усвідомлюючи важливість активної участі в житті країни. Це включає в себе не тільки знання національної історії, а й розвиток особистої відповідальності за майбутнє своєї держави.

Інтеграція в глобальний контекст: Самоосвіта також дозволяє молодим людям зберігати національну ідентичність, одночасно відкриваючи для себе інші культури та ідеї. Такий підхід сприяє розвитку мультикультурного світогляду, де національна ідентичність не є ізольованою, а активно взаємодіє з іншими культурами.

Активна участь у культурному житті: Самоосвітні ініціативи можуть включати участь у культурних заходах, фестивалях, виставках, де молодь знайомиться з традиціями, митцями, ремеслами своєї країни. Це допомагає зміцнити зв'язок з національною спадщиною.

Таким чином, самоосвіта є потужним інструментом для формування національної ідентичності серед молоді. Вона дозволяє не тільки глибше зрозуміти власну культуру, але й активно впливати на розвиток суспільства.

Література:

1. Гнатенко П. І. Культурна спадщина як чинник формування національної ідентичності. *Культура і сучасність*. 2020. № 2. С. 15–21.

2. Закон України «Про національно-патріотичне виховання» від 01.07.2021 № 1616-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 29. Ст. 242.

3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.

4. Кириленко І. О. Медіаосвіта як елемент формування ідентичності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 3. С. 60–67.

5. Колісник О. І. Педагогічні аспекти формування національної самосвідомості. Харків: Основа, 2015. 280 с.

6. Мартинюк В. В. Педагогічні умови формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Умань, 2022. 221 с.

7. Рибалко Л. Роль фольклору у формуванні національної свідомості молоді. *Українська культура: минуле, сучасне, перспективи*. 2018. № 5. С. 40–46.

8. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко, В. Євтушок, С. Гаряча, Л. Канішевська, І. Кучинська, С. Кучинський, О. Лісовець, І. Нестайко, Л. Павлова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Сеньовська, С. Толочко, С. Федоренко, І. Шкільна, В. Яcько ; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ : «Компрінт». 2024. 232 с.

References:

1. Hnatenko, P. I. (2020). Kulturna spadshchyna yak chynnyk formuvannia natsionalnoi identychnosti [Cultural heritage as a factor in the formation of national identity]. Kultura i suchasnist [Culture and Modernity], (2), 15–21 [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). Zakon Ukrainy "Pro natsionalno-patriotychne vykhovannia" vid 01.07.2021 No. 1616-IX [Law of Ukraine "On National-Patriotic Education" dated July 1, 2021, No. 1616-IX]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], (29), Art. 242 [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Zakon Ukrainy "Pro osvitu" vid 05.09.2017 No. 2145-VIII [Law of Ukraine "On Education" dated September 5, 2017, No. 2145-VIII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], (38–39), Art. 380.
4. Kyrylenko, I. O. (2021). Mediaosvita yak element formuvannia identychnosti [Media education as an element of identity formation]. Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh [Sociology: Theory, Methods, Marketing], (3), 60–67.
5. Kolisnyk, O. I. (2015). Pedahohichni aspekty formuvannia natsionalnoi samosvidomosti [Pedagogical aspects of forming national self-consciousness]. Kharkiv: Osnova.
6. Martyniuk, V. V. (2022). Pedahohichni umovy formuvannia natsionalnoi identychnosti studentskoi molodi v zakladakh vyshchoi pedahohichnoi osvity u pozaaudytornii roboti [Pedagogical conditions for the formation of national identity of student youth in higher pedagogical education institutions in extracurricular activities] (Doctoral dissertation, Uman). 221 s.
7. Rybalko, L. (2018). Rol folkloru u formuvanni natsionalnoi svidomosti molodi [The role of folklore in shaping the national consciousness of youth]. Ukrainska kultura: mynule, suchasne, perspektyvy [Ukrainian Culture: Past, Present, Prospects], (5), 40–46.
8. Zhurba, K., Bekh, I., Boiko, S., Yevtushok, V., Hariacha, S., Kanishevska, L., Kuchynska, I., Kuchynskyi, S., Lisovets, O., Nestaiko, I., Pavlova, L., Ragozina, V., Reipolska, O., Seniovska, N., Tolochko, S., Fedorenko, S., Shkilna, I., & Yas'ko, V. (2024). Utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti [Affirmation of Ukrainian national and civic identity] (K. Zhurba & O. Reipolska, Eds.). Kyiv: Komprint.

УДК 378.016:37.091.2](045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-260-270

Мартинюк Вікторія Валеріївна доктор філософії, викладач-стажист кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (066) 707-79-16, https://orcid.org/0000-0003-1386-9576

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Виховна робота у закладах вищої освіти є важливим компонентом освітнього процесу, що сприяє всебічному розвитку особистості студента. Сучасна вища школа не обмежується лише передачею знань і навичок; вона формує світогляд, цінності та соціально відповідальну поведінку. У період глобальних викликів, таких як інформатизація суспільства, культурна різноманітність і зростання ролі громадянської активності, виховна робота набуває нового змісту.

Ефективна організація виховного процесу передбачає системність, інтеграцію з навчальною діяльністю, застосування інноваційних підходів і залучення студентів до активної участі у житті університету. Основна мета виховної роботи — формування гармонійно розвиненої особистості, здатної адаптуватися до швидкоплинних змін сучасного світу, приймати відповідальні рішення та сприяти розвитку суспільства.

Значення виховної діяльності у закладах вищої освіти зумовлене глобальними викликами: необхідністю формування стійких моральних орієнтирів, здатністю до соціальної адаптації, толерантністю до культурного різноманіття та відповідальністю за власне майбутнє і майбутнє суспільства. Залучення студентів до активної участі у виховному процесі сприяє їхньому професійному зростанню та вихованню соціально відповідальних громадян.

У статті розглядаються концептуальні підходи до організації виховної роботи, методи та форми її реалізації, а також роль викладача як наставника. Особлива увага приділяється інноваційним підходам, які дозволяють враховувати потреби сучасного покоління студентів. Виховна робота спрямована на формування гармонійно розвиненої, творчої особистості, здатної до адаптації в сучасному світі. Основні завдання:

- формування цінностей демократичного суспільства;
- розвиток соціальних компетенцій;
- підвищення культурного рівня студентів;
- виховання поваги до національних традицій і багатокультурності.

Ключові слова: заклади вищої освіти, виховна робота, здобувачі освіти, методика виховання, принципи виховання.

Martynjuk Victoriia Valeryiivna doctor of philosophy, Trainee teacher, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna, https://orcid.org/0000-0003-1386-9576

ORGANIZATION AND METHODS OF EDUCATIONAL WORK IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. Educational work in higher education institutions is an important component of the educational process that contributes to the comprehensive development of a student's personality. Modern higher education is not limited to the transfer of knowledge and skills; it also shapes worldviews, values and socially responsible behaviour. In a period of global challenges, such as the informatisation of society, cultural diversity and the growing role of civic engagement, educational work takes on a new meaning.

Effective organisation of the educational process involves systematic approach, integration with educational activities, application of innovative approaches and involvement of students in active participation in the life of the university. The main goal of educational work is to form a harmoniously developed personality capable of adapting to the rapid changes of the modern world, making responsible decisions and contributing to the development of society.

The importance of educational activities in higher education institutions is driven by global challenges: the need to form stable moral guidelines, the ability to socially adapt, tolerance to cultural diversity and responsibility for one's own future and the future of society. Involvement of students in active participation in the educational process contributes to their professional growth and education of socially responsible citizens.

The article discusses conceptual approaches to the organisation of educational work, methods and forms of its implementation, as well as the role of the teacher as a mentor. Particular attention is paid to innovative approaches that allow taking into account the needs of the modern generation of students. The educational work is aimed at forming a harmoniously developed, creative personality capable of adaptation in the modern world. The main tasks are:

- formation of the values of a democratic society;
- development of social competences;
- raising the cultural level of students;
- fostering respect for national traditions and multiculturalism.

Keywords: higher education institutions, educational work, students, methods of education, principles of education.

Постановка проблеми. Сучасні заклади вищої освіти виконують важливу місію підготовки не лише висококваліфікованих фахівців, але й соціально відповідальних, всебічно розвинених особистостей. Однак виховна робота нерідко сприймається як другорядний компонент освітнього процесу, що обмежує її потенціал. Ця проблема зумовлена низкою чинників, серед яких недостатнє ресурсне забезпечення, брак системного підходу та інтеграції виховних і навчальних процесів, а також недостатня увага до формування ціннісних орієнтирів студентів у глобалізованому світі.

Особливості сучасного суспільства, такі як прискорення темпів життя, цифровізація, глобалізація та зростання культурного розмаїття, ставлять перед виховною роботою нові виклики. Водночас багато студентів стикаються з проблемами соціальної ізоляції, відсутності мотивації до саморозвитку, а також нестачею практичних навичок для вирішення життєвих і професійних завдань. Це вимагає оновлення підходів до організації виховного процесу, включаючи використання сучасних технологій і форм співпраці зі студентами.

Ключовою проблемою є забезпечення балансу між традиційними виховними методиками та новітніми підходами, що враховують потреби молоді та специфіку сучасного світу. Залишається актуальним питання залучення студентів до активної участі у виховних заходах, а також адаптація виховної роботи до індивідуальних особливостей кожного студента.

Таким чином, необхідно знайти ефективні способи інтеграції виховної роботи з навчальним процесом, удосконалити її методику, зробити її багатовимірною та інноваційною, щоб забезпечити гармонійний розвиток студентів і підготувати їх до викликів майбутнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика організації та методики виховної роботи в закладах вищої освіти привертає увагу багатьох науковців та практиків. У сучасних дослідженнях підкреслюється значення виховного компонента у формуванні професійної та громадянської ідентичності студентів, а також потреба в його оновленні відповідно до викликів часу. У працях таких дослідників, як Коваленко С.І., Гончарук Л.П. та Бондаренко Н.В., акцентується увага на важливості виховання як процесу формування світоглядних позицій і моральних якостей особистості. Їхні дослідження наголошують на інтеграції виховної роботи в навчальний процес, необхідності розвитку критичного мислення та навичок саморефлексії у студентів.

Сучасні публікації (Гагарін М.І., Мартинюк В.В.) розглядають впровадження цифрових технологій у виховну діяльність. У дослідженнях зазначається, що використання онлайн-платформ, соціальних мереж і мультимедійних засобів сприяє підвищенню зацікавленості студентів, розширенню можливостей комунікації та інтерактивності виховного процесу.

В умовах сучасних суспільних змін багато досліджень (зокрема, Сорока Н.О., Столяренко О.В.) зосереджені на питаннях національної ідентичності студентської молоді. Автори розглядають значення історико-культурної спадщини, мовного середовища, участі у національних святах і культурних заходах як складових формування патріотизму серед студентської молоді.

Метою статті є дослідження сучасних підходів до організації та методики виховної роботи в закладах вищої освіти, аналіз теоретичних і практичних аспектів цього процесу, а також визначення ефективних шляхів інтеграції виховної діяльності в освітнє середовище.

Виклад основного матеріалу. Виховання – процес складний, довготривалий, неперервний. Тому помилково думати, що процес виховання людини завершується закінченням загальноосвітньої школи. Скільки людина живе, стільки вона й зазнає виховних впливів. Ефективність виховної роботи значною мірою залежить від правильно вибудуваного процесу виховання, продуманого вибору форм і методів його реалізації. Завдання виховання у закладі вищої освіти реалізуються у процесі навчання і в цілеспрямованому впливі на здобувачів вищої освіти у поза навчальний час, тобто в процесі виховання. Науково-педагогічний працівник повинен знати завдання виховання студентів; професійно володіти усіма принципами та методами виховання, методикою реалізації основних виховних функцій, приймати науково обґрунтовані рішення при вихованні студентів [2, с.84].

Основні аспекти виховного процесу: цілеспрямований, багатофакторний, неперервний, комплексний, варіативний, двосторонній. Охарактеризуємо кожен вид вихованого процесу.

Цілеспрямований. Розрізняють у залежності від ступеня точності, від терміну дії загальні та конкретні цілі виховання.

Загальні цілі відображають найбільш загальні погляди суспільства на виховання людини, ідеал виховання. Ідеалом виховання є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна і національно свідома людина, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними і патріотичними почуттями, є носієм кращих надбань національної та світової культури, здатна до саморозвитку і самовдосконалення. Загальні цілі вказують шлях, за яким варто йти [5, с.67].

Конкретні цілі – це вже уточнені уявлення науково-педагогічного працівника про бажані зміни поведінки студента, про розвиток певних якостей особистості. Конкретні цілі обов'язково повинні бути ретельно і чітко сформульовані. Заклад вищої освіти – завершальний етап не тільки інтелектуального, а й і соціального інтегрування молодої людини в систему соціальних відносин. Саме тому перед ним поставлені такі практичні завдання виховання здобувачів вищої освіти: активізувати національно-патріотичне

виховання; залучати здобувачів вищої освіти до збереження і примноження традицій українського народу; популяризувати духовні й моральні цінності, притаманні українському народу; активізувати діяльність студентського самоврядування, інших студентських громадських і наукових організацій, клубів за інтересами, таборів праці і відпочинку; практикувати культурно-дозвільні заходи, щоб посилити культурнопросвітницький виховний вплив; формувати психологічну готовність до праці (спрямованість на професійну діяльність, сформованість професійно-значущих якостей) [4, с.46].

У виховному процесі виявляються численні суб'єктивні й об'єктивні фактори. Суб'єктивні фактори виражають внутрішні потреби особистості. Об'єктивні зв'язані з умовами, у яких особистість живе і формується. На результати виховання здобувача вищої освіти значною мірою впливає особистість науково-педагогічного працівника, його індивідуальність, ціннісні орієнтації, риси характеру [9, с.181].

Складність виховного процесу полягає в тому, що його результати не так швидко виявляють себе, як, наприклад, у процесі навчання. Процес виховання дуже динамічний, рухливий і мінливий. Неперервний виховний процес відрізняється тривалістю. По суті, він триває все життя. Розпочатий у родині, дошкільній установі, у школі процес виховання логічно й органічно має бути продовжений у вищій школі. Необхідна неперервна, систематична виховна робота з розвитку особистості. Комплексний, означає єдність цілей, задач, змісту, форм і методів виховного процесу. Формування особистісних якостей відбувається не по черзі, а одночасно, у комплексі, тому і педагогічний вплив повинний мати комплексний характер. Варіативний – неоднозначність і невизначеність результатів виховного впливу. У тих самих умовах останні можуть істотно відрізнятися. Це обумовлено великими індивідуальними розходженнями здобувачів вищої освіти, їхнім соціальним досвідом, ставленням до виховання, рівнем професійної підготовленості викладачів, їхньою майстерністю. Двосторонній виховний процес йде у двох напрямках: від науково-педагогічного працівника до здобувача вищої освіти (прямий зв'язок) і від здобувача вищої освіти до науково-педагогічного працівника (зворотний зв'язок). Керування процесом виховання будується на зворотних зв'язках, тобто на інформації, що надходить від здобувачів вищої освіти [3, с.87.]

Виховання сприяє: розвитку успадкованих фізичних особливостей і природних здібностей, набуттю нових рис і якостей, що формуються впродовж життя людини; розвитку умінь переборення внутрішніх суперечностей відповідно до особливостей суспільного розвитку; інтелектуальному, творчому розвитку особистості; розвитку здатності до спілкування з оточуючими, розуміння інших людей, а завдяки цьому і себе; розвитку потреб людини; розвитку особистості, яка постійно вдосконалюється [1, с.139.]

У процесі виховання не буває однакових ситуацій і стандартних підходів до використання тих чи інших методів. Багато тут залежить від знань, таланту, досвіду і творчості науково-педагогічного працівника. Вибір конкретних методів має узгоджуватися із завданням і змістом виховання здобувачів вищої освіти, конкретними умовами, в яких здійснюється виховний вплив, відповідати індивідуальним та віковим особливостям здобувачів вищої освіти, враховувати особливості студентського колективу [7, с.6].

Організація та методика виховної роботи у ЗВО є складним, багатогранним процесом, що потребує системного підходу, інноваційних рішень і активної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Ефективне виховання сприяє гармонійному розвитку особистості, формуванню громадянської свідомості та підготовці студентів до життя в умовах сучасного світу.

Особливості виховної роботи у ЗВО:

1. Індивідуальний підхід: Орієнтація на індивідуальні потреби кожного студента.
2. Інтеграція у навчальний процес: Поєднання виховної роботи з освітніми цілями.
3. Партнерство зі студентами: Активне залучення молоді до планування та реалізації виховних заходів.
4. Врахування сучасних тенденцій: Використання цифрових технологій, медіа та сучасних форм комунікації.

Виховна робота у закладах вищої освіти (ЗВО) є одним із ключових елементів формування особистості студента, який доповнює освітній процес і сприяє всебічному розвитку молоді. У сучасному суспільстві, що характеризується швидкими змінами, глобалізацією та цифровізацією, виховна діяльність у вищій школі повинна відповідати новим викликам, поєднуючи традиційні методи з інноваційними підходами.

Головною метою виховної роботи є формування гармонійно розвиненої, соціально відповідальної особистості, здатної адаптуватися до сучасного світу, критично мислити, брати участь у суспільному житті та професійній діяльності.

Основним показником ефективності виховної роботи є максимально можливе розширення особистісного простору майбутнього фахівця, що передбачає розвиток інтересів, можливостей випробувати себе в самих різноманітних сферах діяльності, засвоїти досвід різних міжособистісних відносин та оволодіти широкими соціальними функціями, що і характеризує процес становлення особистості [4, с.47].

Виховна робота в закладах вищої освіти (ЗВО) є важливою складовою освітнього процесу, яка спрямована на розвиток особистості студентів, їх соціальну, культурну, громадянську та професійну адаптацію. Це багатоаспектний процес, що поєднує різні методи, форми і підходи для досягнення гармонійного розвитку молоді.

Наведена нижче структурована таблиця відображає інформацію про організацію виховної роботи та основні аспекти організації виховної роботи у ЗВО.

Таблиця 1.

Організація виховної роботи у ЗВО

Категорія	**Зміст**
Основні принципи виховної роботи	
Гуманізм	Повага до особистості студента, врахування його потреб та інтересів.
Демократичність	Взаємодія на основі діалогу та співпраці.
Індивідуальний підхід	Урахування особливостей, здібностей і потенціалу кожного студента.
Інтеграція	Поєднання виховної роботи з навчальним процесом.
Безперервність	Систематична та послідовна реалізація виховних заходів.
Етапи організації виховної роботи	
Аналіз потреб студентів	Вивчення інтересів, ціннісних орієнтацій і проблем молоді.
Планування	Розробка програм, заходів і проєктів, що відповідають стратегічним цілям ЗВО.
Реалізація	Проведення виховних заходів, забезпечення їхньої доступності та участі студентів.
Моніторинг та оцінювання	Аналіз результатів і корекція підходів для підвищення ефективності.
Учасники виховного процесу	
Адміністрація ЗВО	Визначає стратегічний напрям виховної роботи.
Викладачі та наставники	Забезпечують безпосередню реалізацію виховної діяльності.
Студентське самоврядування	Організовує студентські ініціативи та підтримує їхню активність.
Батьки та громадськість	Сприяють взаємодії студентів із соціальним середовищем.

Ця таблиця дозволяє легко орієнтуватися у ключових аспектах організації виховної роботи в

Наступна таблиця структуровано подає інформацію про методику виховної роботи ЗВО

Таблиця 2.

Методика виховної роботи у ЗВО

Категорія	**Зміст**
Методи виховної роботи	
Вербальні	Бесіди, лекції, дискусії, консультації.
Практичні	Тренінги, проєкти, майстер-класи.
Емоційно-ціннісні	Організація культурних подій, театральних вистав, екскурсій.
Інтерактивні	Рольові ігри, моделювання ситуацій, робота в групах.
Форми виховної роботи	
Колективні	Конференції, тематичні вечори, святкові заходи.
Групові	Кураторські години, дискусійні клуби, студентські гуртки.
Індивідуальні	Наставництво, підтримка в особистісному розвитку.
Інноваційні підходи	
Цифрові технології	Використання онлайн-платформ, соціальних мереж, вебінарів.
Волонтерство	Організація благодійних проєктів, екологічних акцій.
Інтернаціоналізація	Участь студентів у міжнародних обмінах, програмах мобільності.

Ця таблиця дає чітке уявлення про основні методи, форми та інноваційні підходи, які використовуються у виховній роботі.

Викладач є ключовою фігурою у виховному процесі, виступаючи як наставник, організатор і приклад для студентів. Основними завданнями викладача є: формування етичних та професійних цінностей; залучення студентів до активної участі у виховних заходах; сприяння розвитку критичного мислення та самореалізації студентів [6, с.1].

Спираючись на основні принципи, зміст, напрями та форми Концепції національно-патріотичного виховання дітей, ЗВО ставить такі завдання виховання студентської молоді:

- підготовка на основі нових наукових досліджень з теорії нового типу, який гармонійно поєднує компетентність, духовність, якості, державного, громадського та культурного діяча;
- формування вміння оволодіти надбаннями сучасної національної та світової культури, мистецтва, науки виробляти власні оригінальні підходи, форми, методи, прийоми організації навчально-виховного процесу, відданості педагогічній справі та стійких якостей педагогічного подвижництва, любові до знань та наукової істини, вміння аргументовано спростовувати теорії, ідеї, позиції;

- розвиток самостійності, ініціативності, здатності компетентно вирішувати проблеми психологічного, пізнавального і практичного характеру в своїй майбутній професійній діяльності [7, с.1].

Випускник вищої школи, безумовно повинен бути вихованою людиною: вміти поводитись, гідно триматись у суспільстві, володіти гарними манерами. Здавалось на перший погляд старовинне слово "манера", означає образ чи спосіб дії, спосіб тримати себе в суспільстві, зовнішні форми поведінки. Без схвалення суспільством форм спілкування та поведінки, без поваги до оточуючих не можлива справжня інтелігентність, погіршується спільна діяльність, виключається співробітництво. Внутрішня вихованість виявляється у спиранні зовнішніх дій на міцний фундамент моральних переконань. Вихована людина повинна бути насамперед моральною людиною.

Життя постійно створює приклади моральної поведінки і нові можливості становлення моральних ідеалів. Між іншим навіть у вузі, піклуючись про становлення у студентів моральних принципів, важливо якось по-новому усвідомити і давно відомі, але дещо призабуті у сфері освіти, істини.

Ще Піфагор повчав: «Живи так, щоб твої друзі не стали ворогами, а твої вороги стали друзями». До однієї з таких істин і належить ядро моральності. У наш час відбувається переоцінка минулого. Деякі несвідомо обирають як цінність те, що ближче лежить і привабливо обіцяє швидке благо. У цей час дуже корисно звернутись до тих цінностей, які здавна визнавали на українській землі вічними [8, с.32].

Висновки. Виховна діяльність у ЗВО є невід'ємною складовою, спрямованою на формування гармонійно розвиненої особистості студента, здатної до активної громадянської позиції, професійного зростання та відповідальності за своє майбутнє.

Вона охоплює громадянсько-патріотичне, культурно-естетичне, екологічне виховання, а також сприяє розвитку здорового способу життя. Кожен із напрямів спрямований на забезпечення всебічного розвитку особистості студентів.

Організація виховної роботи передбачає використання інтерактивних методів, таких як тренінги, круглі столи, волонтерські ініціативи, культурні заходи та проєктна діяльність. Особливу увагу слід приділяти індивідуальному підходу до студентів та їх інтеграції в соціокультурне середовище ЗВО.

Ефективність виховної роботи залежить від взаємодії студентів, викладачів, адміністрації та зовнішніх партнерів. Створення сприятливого виховного середовища потребує скоординованої діяльності всіх сторін.

Використання цифрових платформ і медіаресурсів відкриває нові можливості для організації виховної роботи, сприяючи залученню студентів та підвищенню ефективності заходів.

Для вдосконалення виховної діяльності важливо впроваджувати системи моніторингу, зокрема анкетування, зворотний зв'язок зі студентами та

аналіз звітності. Це дозволяє адаптувати методику роботи відповідно до сучасних викликів.

Успішна організація виховної діяльності сприяє не лише особистісному зростанню студентів, а й підготовці до професійної діяльності, формуванню відповідального ставлення до суспільства та власної ролі в ньому.

Виховна робота в ЗВО є стратегічно важливим напрямом, який забезпечує соціокультурну та професійну адаптацію студентів. Її організація та методика потребують системного підходу, інтеграції сучасних практик і врахування індивідуальних потреб молоді. Ефективна реалізація виховної діяльності сприяє підготовці соціально активних, компетентних і відповідальних громадян.

Література:

1. Бондаренко Н. В. Модерна українська ідентичність як основа формування європейськості майбутньої еліти // Обдаровані діти-скарб нації: матер. III Міжнар. науково-практичної онлайн-конференції (м. Київ, 18-23 серпня 2022 р.) / Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 139-149. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731816 (дата звернення: 21.11.2024)

2. Гагарін М. І., Мартинюк В. В. Педагогіка партнерства: навч. посібник. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2024. 195 с.

3. Гончарук Л. П. Роль студентського самоврядування у формуванні соціальної активності молоді. *Освітні перспективи*. Київ, 2019. № 4, С. 87-92.

4. Коваленко С. І. Інтерактивні методи у виховній роботі ЗВО. *Педагогічні науки: теорія і практика*. Запоріжжя, 2020. № 2(23). С.45-52.

5. Мартинюк В.В. Формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі: теорія і практика: монографія; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2024. 116 с..

6. Про вищу освіту : Закон України від 01. 07. 2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18 (дата звернення: 21.11.2024)

7. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних заклада: Наказ МОН України від 16.06.2015 р. № 641. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0641729-15 (дата звернення: 21.11.2024)

8. Сорока Н. О. Громадянсько-патріотичне виховання у ЗВО: виклики сучасності. *Науковий вісник освіти України*. Київ, 2021. 3(45). С. 32-40.

9. Столяренко О.В. Педагогічні умови виховання толерантності у студентів вищих навчальних закладів технічного профілю. Вінниця 2023. 291 с.

References:

1. Bondarenko, N.V. (2022). Moderna ukrayins′ka identychnist′ yak osnova formuvannya yevropeys′kosti maybutn′oyi elity. [Modern Ukrainian identity as the basis for the formation of the European identity of the future elite] // Gifted children - the nation's treasure: *materials of the III International Scientific and Scientific Online Conference. III International Scientific and Practical Online Conference*. (pp. 139-149). Kyiv: Institute of Gifted Children of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukraine].

2. Gagarin, M. I., Martyniuk, V. V. (2024). Pedahohika partnerstva. [Pedagogy of partnership: a study guide]. Uman: Publisher ‘Sochinsky MM [in Ukraine].

3. Goncharuk, LP. (2019). Rol′ student·s′koho samovryaduvannya u formuvanni sotsial′noyi aktyvnosti molodi. [The role of student self-government in the formation of social activity of youth]. *Osvitni perspektyvy – Educational Perspectives*, 4, 87-92 [in Ukraine].

4. Kovalenko, S. I. (2020). Interaktyvni metody u vykhovniy roboti ZVO. [Interactive methods in the educational work of higher education institutions]. *Pedahohichni nauky: teoriya i praktyka – Pedagogical Sciences: Theory and Practice*, 2(23), 45-52 [in Ukraine].

5. Martyniuk, V.V. (2024). Formuvannya natsional′noyi identychnosti student·s′koyi molodi v zakladakh vyshchoyi pedahohichnoyi osvity u pozaaudytorniy roboti: teoriya i praktyka [Formation of the national identity of student youth in higher pedagogical education institutions in extracurricular activities: theory and practice] Uman: Publisher ‘Sochinsky MM’[in Ukraine].

6. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrayiny vid 01. 07. 2014 r. № 1556-VII. Data onovlennya: 28.09.2018 [On Higher Education: Law of Ukraine of 01. 07. 2014 № 1556-VII. Date of update: 28.09.2018]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18 [in Ukraine].

7. Pro zatverdzhennya Kontseptsiyi natsional′no-patriotychnoho vykhovannya ditey i molodi, Zakhodiv shchodo realizatsiyi Kontseptsiyi natsional′no-patriotychnoho vykhovannya ditey i molodi ta metodychnykh rekomendatsiy shchodo natsional′no-patriotychnoho vykhovannya u zahal′noosvitnikh navchal′nykh zaklada: Nakaz MON Ukrayiny vid 16.06.2015 r. № 641 [On approval of the Concept of national-patriotic education of children and youth, measures to implement the Concept of national-patriotic education of children and youth and methodological recommendations on national-patriotic education in general education institutions: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 16.06.2015, No. 641]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0641729-15 [in Ukraine].

8. Soroka, N. O. (2021). Hromadyans′ko-patriotychne vykhovannya u ZVO: vyklyky suchasnosti [Civic and patriotic education in higher education institutions: challenges of our time] Naukovyy visnyk osvity Ukrayiny – Scientific Bulletin of Education of *Ukraine*, 3(45), 32-40 [in Ukraine].

9. Stolyarenko, O.V. (2023). *Pedahohichni umovy vykhovannya tolerantnosti u studentiv* vyshchykh navchal′nykh zakladiv tekhnichnoho profilyu [Pedagogical conditions of tolerance education *in students of higher educational institutions of technical profile]*. Vinnytsia [in Ukraine].

УДК: 378:656.051:37.018:008:33

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-271-281

Нагаєв Віктор Михайлович доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування, Державний біотехнологічний університет, м. Харків, тел.: (095) 69-00-946, https://orcid.org/0000-0002-3130-6112

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАСОБАМИ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Анотація. Динамічний розвиток сучасного економічного мислення в системі транспортної логістики визначається сучасною гуманістичною парадигмою, яка відображає культурологічну спрямованість підготовки інженерних кадрів, через що формування економічної культури фахівців з транспортних технологій набуває принципово важливого значення. Особливо гостро ця педагогічна, економічна та соціальна проблема постає на рівні фахової підготовки інженерів з транспортних технологій на автомобільному транспорті в освітньому середовищі, де відмічається недостатній рівень аксіологічної спрямованості цього процесу. Майбутні інженери з транспортних технологій повинні бути озброєні механізмами економічної орієнтації логістичних процесів, методами маркетингових стратегій та методиками оптимізації технологічних витрат у процесі виробничої діяльності, що визначає актуальність даної педагогічної проблеми та необхідність формування їхньої економічної культури. Ці положення доводять необхідність пошуку інноваційних педагогічних технологій, форм та методик формування економічної культури майбутніх інженерів з транспортних технологій як освітнього результату в контексті аксіологічної домінанти цифрової педагогіки.

Розглянуто теоретичні, методичні та методологічні аспекти процесу формування економічної культури менеджерів на засадах методики імітаційного моделювання виробничих ситуацій у процесі їх фахової підготовки. Обґрунтовано компоненти економічної культури сучасного інженера з транспортних технологій, які визначаються мотиваційними, аксіологічними, діяльнісними та розвивальними аспектами. Запропоновано методику імітаційного моделювання виробничих ситуацій, засновану на впровадженні автодидактичних функцій в освітнє середовище, реалізації моделі культурологічної підготовки кадрів, високому рівні інформаційного забезпечення процесу формування економічної культури. Визначено дидактичні чинники

управління процесом формування економічної культури майбутніх інженерів з транспортних технологій в умовах побудови творчого освітнього середовища.

Ключові слова: економічна культура, майбутні інженери, транспортні технології, автомобільний транспорт, імітаційне моделювання, методика.

Nagayev Viktor Mykhailovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Business and Administration, State Biotechnological University, Kharkiv, tel.: (095) 69-00-946, https://orcid.org/0000-0002-3130-6112

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMING THE ECONOMIC CULTURE OF FUTURE TRANSPORT TECHNOLOGY ENGINEERS USING SIMULATION

Abstract. The dynamic development of modern economic thinking in the transport logistics system is determined by the modern humanistic paradigm, which reflects the cultural orientation of engineering personnel training, due to which the formation of the economic culture of transport technology specialists acquires fundamentally important importance. This pedagogical, economic and social problem is especially acute at the level of professional training of transport technology engineers in road transport in the educational environment, where an insufficient level of axiological orientation of this process is noted. Future transport technology engineers must be armed with mechanisms of economic orientation of logistics processes, methods of marketing strategies and methods of optimizing technological costs in the process of production activities, which determines the relevance of this pedagogical problem and the need to form their economic culture. This provision proves the need to search for innovative pedagogical technologies, forms and methods of forming the economic culture of future transport technology engineers as an educational result in the context of the axiological dominant of digital pedagogy.

The theoretical, methodological and methodological aspects of the process of forming the economic culture of managers on the basis of the methodology of simulation modeling of production situations in the process of their professional training are considered. The components of the economic culture of a modern transport technology engineer, which are determined by motivational, axiological, activity and developmental aspects, are substantiated. The methodology of simulation modeling of production situations is proposed, based on the introduction of autodidactic functions into the educational environment, the implementation of the model of cultural training of personnel, and a high level of information support for the process of forming economic culture. The didactic factors of managing the

process of forming the economic culture of future transport technology engineers in the conditions of building a creative educational environment are determined.

Keywords: economic culture, future engineers, transport technologies, automobile transport, simulation modeling, methodology.

Постановка проблеми. Сучасна цивілізація водночас інтерпретується безліччю факторів свого інноваційного розвиту. У цій системі важливе місце належить транспортним технологіям, які повинні бути забезпечені технічними, технологічними, економічними та соціальними складниками. Не підлягає сумніву важливість соціокультурного компоненту логістичних операцій та транспортних комунікацій, оскільки вони прямо або побічно пов'язані суспільними відносинами. Це зумовлює необхідність концентрації уваги на економічній культурі та удосконалення дидактичних засобів її формування та розвитку у майбутніх інженерів з транспортних технологій [1].

Теорією і методикою професійної освіти накопичено достатній досвід відпрацювання культурологічних навичок фахівців інженерного спрямування, однак питання модернізації дидактичного оновлення організаційних форм, методів та засобів цієї сфери потребують запровадження механізмів, враховуючи цифрові трансформації сучасної освіти. Одним з можливих підходів до реалізації дидактичної системи формування економічної культури майбутніх інженерів з транспортних технологій є використання засобів імітаційного моделювання. При цьому, як доводить практика інженерної освіти, фахівці транспортних технологій отримують методичний інструментарій відпрацювання культурологічних навичок в реально створених імітаційних моделях управлінських ситуацій [2].

Такий підхід дозволяє підвищити продуктивність професійної підготовки майбутніх фахівців та якісний рівень компонентів економічної культури, оскільки навчальний процес протікає в інтерактивному режимі безпосередньої комунікації з суб'єктами виробничої сфери. Окрім цього в начальний процес відлементується сучасні типові виробничі ситуації, які змодельовані на площині реальної практики та окреслені цифровими засобами комунікації [3]. Безумовно, ці аспекти визначають актуальність досліджуваної проблеми, але поряд з цим окреслюють низку проблемних аспектів, які торкаються моделювання навчального процесу у віддаленому доступі, технологічному забезпеченню досягнення освітнього результату, впровадженню надійних технічних засобів комунікації тощо. Аналіз і методичне обґрунтування цих педагогічних аспектів дозволяє окреслити наукову площину даної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна культура в широкому розумінні є складовою загальної культури, одночасно з тим висту-

пає як специфічна форма її опосередкування економічних цінностей у певній сфері діяльності. Тлумачення поняття «культура» вирізняється системною описовістю, що засвідчує багатогранність та неструктурованість її окремих підсистем. Економічна культура є видом загальної професійної культури фахівця, що відповідає блоку аксіологічних аспектів соціально-економічної відповідальної у певній сфері діяльності індивіда і організації [4;5].

Економічна культура є багатовимірним явищем, яке складається як із раціональних, так й ірраціональних компонентів, що взаємодіють між собою. Вона містить як базові економічні цінності й норми, сформовані в даному соціумі (професійній сфері), так і економічні закономірності, ідеї, концепції, традиції, певні установки та орієнтації людей щодо існуючої економічної системи і принципів взаємовідносин індивіда та економічних інститутів. Ці компоненти обумовлені соціально-економічними, національно-культурними, суспільно-історичними та ментальними факторами, які характеризуються сталістю і не піддаються швидким трансформаційним змінам у суспільному житті [6].

Результати аналізу семантичного змісту цієї категорії у більшості досліджень опосередковують економічну культуру як певну проекцією загальної культури на сферу економіки [7]. Тобто, культурологічна складова економічної діяльності залежить безпосередньо від ознак даної сфери діяльності, є її передумовою, що визначає спроможність активно впливати на неї, активізувати розвиток економіки.

Стандартом вищої освіти за спеціальністю 275 «Транспортні технології» загальними компетентностями передбачено такі професійні якості майбутніх фахівців [1]:

- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;
- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій,
- здатність оцінювати експлуатаційні, техніко-економічні, технологічні, правові, соціальні, та екологічні складові організації перевезень;
- критично оцінювати наукові цінності і досягнення суспільства у розвитку транспортних технологій.

Зміст цих освітніх компонентів визначає вагомість культурологічного складника професійної підготовки фахівців і необхідність формування економічної культури як невід'ємного атрибуту професійної компетентності майбутніх інженерів з транспортних технологій.

Мета статті полягає в обґрунтуванні дидактичних формування економічної культури фахівців з транспортних технологій на основі розробки методики імітаційного моделювання виробничих процесів галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування економічної культури майбутніх інженерів з транспортних технологій є складовою частиною більш широкої проблеми економіко-управлінського виховання - системи цілеспрямованого впливу суспільства на людину з метою формування у неї гуманістичного світогляду, розвитого економічного мислення, високої культури економічного поводження. Інженерна освіта вимагає, окрім опрацювання досвіду точних наук, оволодіння системою суспільно-економічних знань і розвитку на їх основі самостійного економічного мислення. Теоретичним фундаментом формування системи економічних знань інженера є філософія і політична економія. Однією з найважливіших задач формування економіко-інженерного мислення на сучасному етапі є здатність мислити категорією «ефективність», зіставляти витрати і результати, розкривати і використовувати наявні резерви. Важливо відзначити, що економічні і інженерні знання найбільше повно реалізуються на практиці тільки тоді, коли інженерна праця базується не лише на знаннях, вміннях та навичках, але й на досвіді творчої діяльності, який є результатом сукупності інтелектуально-евристичних вмінь та суспільно-орієнтованого, економічного науково-практичного світогляду [8].

Економіко-інженерне виховання покликане об'єднати суспільно-економічні знання, мотиви діяльності, ціннісні орієнтації і норми професійної діяльності інженера. Економічна культура інженера в контексті управлінського підходу - це процес цілеспрямованого формування ціннісних орієнтацій працівників інженерної галузі, які покликані науково-обґрунтовано розв'язати економічні протиріччя в технічній системі [9].

За умов вищенаведеного, викладач дисциплін економічного кого циклу повинен у майбутніх інженерів прищепити зацікавленість до економічних процесів в інженерній галузі, створити творче освітнє середовище на основі інтенсифікації самостійної та індивідуальної роботи здобувачів в умовах оцінки виробничих ситуацій на принципах симуляції та імітаційного моделювання.

Враховуючи попередній аналіз функціональної діяльності фахівців спеціальності 275 «Транспортні технології» [1], запропоновано такі основні вимоги до їх особистісних культурологічних якостей: комунікативність, як одна з головних вимогдо особистості для ефективної діяльності; адекватна

самооцінка та високий рівень рефлексії та саморозвитку; спрямованість на економічну діяльність та толерантну взаємодію; економічна відповідальність; економічна мотивація та мотивація досягнення успіху; організаційний дарвінізм, вміння адаптуватися у кризових ситуаціях; високий рівень самодисципліни, економічного самоконтролю.

З огляду на вище викладене [10-12] можна конкретизувати характеристики, які репрезентують економічну культуру інженерів з транспортних технологій:

– уміння визначати мету і завдання економічного професійного спілкування в інженерній галузі;

– уміння аналізувати предмет економічної оцінки технічних проектів, організовувати його обговорення;

– навички з управління економічними відносинами з клієнтами і діловими партнерами;

– володіння етикетними засобами для досягнення мети в системі транспортних комунікацій;

– уміння проводити ділові бесіди, дискусії, переговори з вирішення інженерних питань в системі економічних відносин;

– уміння переконувати співбесідника, доводити власну точку зору, обґрунтовувати економічну ефективність запропонованих логістичних проектів, оцінювати економічні ризики.

Проведене дослідження змісту професійної діяльності фахівців спеціальності 275 «Транспортні технології» дає можливість виокремити такі *елементи їх економічної культури*: організаційна культура; культура ділового спілкування; корпоративна культура; мовленнєвий етикет спілкування; професійна етика; володіння основними формами економічного планування та аналізу; володіння різноманітними техніками спілкування (заключення економічних контрактів, ведення ділових бесід, проведення проблемних нарад, переговорів тощо); вміння створювати атмосферу комфортної ділової комунікації, довіри та взаєморозуміння при вирішенні економічних конфліктів .

На підставі розгляду структури семантичного змісту економічної культури інженерів з транспортних технологій нами запропоновано *етапи формування* професійного феномену:

1. *Ціннісно-мотиваційний* (спрямований на усвідомлення і оволодіння здобувачами системою економічних цінностей, норм та правил професійної етики, і на цій підставі розвиток зацікавленості, потреб, інтересів та мотивації професійної діяльності як педагогічної умови успішного виконання інженерної діяльності).

2. *Когнітивно-прикладний* (відображає процес оволодіння фаховими, аксіологічними знаннями, комунікативними уміннями і навичками профе-

сійної взаємодії, ознайомлення з особливостями економічної діяльності інженера, змістом феномену «економічна культура» та його елементами: організаційною культурою, комунікаційною культурою, етикою ділового спілкування, мовленнєвим етикетом, етично-діловими уміннями і навичками, набуття досвіду їх застосування в умовах економічних відносин з різними суб'єктами виробничого середовища, що сприяє їх ефективному засвоєнню і подальшому застосуванню в інженерній діяльності.

3. *Професійно-діяльнісний* (безпосереднє ефективне оволодіння складовими економічної культури на основі застосування набутих знань (фахових, аксіологічних, мовленнєво-комунікативних), умінь (фахових, комунікативних, навичок професійної взаємодії, етично-ділових), культурологічних якостей (моральних, емоційно-вольових, інтелектуальних) в умовах професійної взаємодії фахівця-інженера з транспортних технологій.

У результаті дослідження визначено критерії сформованості економічної культури майбутніх інженерів з транспортних технологій: мотиваційний, когнітивний, операційний.

Мотиваційний критерій пов'язаний із професійною ідентичністю майбутнього фахівця і характеризує мотивацію до професійної діяльності, що передбачає наявність економічних цінностей, установок, інтересу, мотивів професійної діяльності, мотивацію професійного спілкування, яка спрямована на забезпечення ефективної взаємодії в системі економічних відносин у сфері транспортних операцій;

Когнітивний критерій характеризує системність фахових знань у галузі економічної культури (сутність та функції культури економічної діяльності; структурні компоненти етики ділового спілкування; механізм здійснення економічних операцій та ін.); аксіологічних знань (про цінності, правила та норми професійної етики, культуру економічного спілкування у професійній діяльності); комунікативних знань (про сутність, види, функції, засоби, методи і техніки професійного економічного спілкування та взаємодії, прийоми психологічного впливу).

Операційний критерій відображає сформованість фахових умінь і навичок в системі економічної культури та професійної діяльності інженера з вирішення економічних питань (уміння здійснювати аналіз, планування, організацію та контроль транспортних операцій; уміння формувати ефективну взаємодію між суб'єктами транспортних комунікацій; навички економічного аналізу та узагальнення транспортних операцій; уміння встановлювати «зворотний зв'язок» із партнерами в ситуації ділової комунікації; вміння вести ділову полеміку та переговори, дотримуватися комунікаційного етикету, володіти культурою ділового мовлення; здатність застосовувати різноманітні стилі та методи управління конфліктними ситуаціями з вирішення економічних проблем в системі реалізації транспортних технологій.

Проведений аналіз змісту освітньо-професійних програм за спеціальністю 275 «Транспортні технології (на автомобільному транспорті)» [1] в освітньому середовищі на прикладі Державного біотехнологічного університету першого та другого рівнів вищої освіти дозволив визначити напрями подальшого ефективного формування економічної культури фахівців-інженерів. Важливо на нашу думку забезпечити реалізацію педагогічної умови – оволодіння майбутніми інженерами аксіологічними знаннями шляхом спрямування змісту дисциплін циклу загальної і професійної підготовки на залучення до економічних цінностей, етичних норм і правил у професійній діяльності. Організація засвоєння вказаних знань відбувається у межах творчого освітнього середовища шляхом опанування навчальних дисциплін циклів: загальної підготовки («Філософія», «Корпоративна культура», «Українська мова за професійним спрямуванням»); професійної підготовки («Дослідження операцій і проектування транспортних систем», «Організація та управління перевезеннями пасажирів», «Економка транспортних перевезень», «Обліково-аналітична практика»). У зміст навчальних дисциплін підготовки фахівців зазначеної спеціальності було інтегровано теми і навчальні питання, які дозволяють сформувати аксіологічні та економіко-культурологічні знання: «Етика професійної підготовки інженера», «Аналіз економічної діяльності у транспорті», «Культура економічного спілкування інженера з транспортних технологій».

В умовах навчального процесу підготовки фахівців у формування економічної культури майбутніх фахівців спеціальності 275– «Транспортні технології» в освітньому середовищі на прикладі Державного біотехнологічного університету здійснюється з використанням комплексу дидактичних методів (проблемні, інтерактивні, тренінгові, кейс-метод, моделювання, ситуативні, ігрові) та організаційних форм навчання (лекції, семінарсько-практичні заняття, вебінари, тренінги, спецкурс, факультатив, навчальна та переддипломна практика та ін.). Окрім навчальних форм було активізовано виховні аспекти педагогічного впливу (робота в наукових гуртках, участь в конкурсах наукових робіт, тематичних тижнях, конференціях, бізнес-іграх, бізнес-турнірах та ін.).

Використання тренінгових технологій та комплексу інтерактивних і діалогових методів навчання задля оволодіння здобувачами вміннями і навичками культурологічної взаємодії з дотриманням економічних цінностей, норм і правил етики фахівця-інженера було розроблено на основі моделей імітаційного моделювання:

- розробка і впровадження професійно зорієнтованого тренінгу «Економічна культура фахівця-інженера з транспортних технологій»;
- використання тренінгових технік: інформаційної, симуляційної, практичного виконання професійних функцій з відпрацювання звичок економічної культури;

- використання комплексу інтерактивних і групових форм навчання (ситуаційні та ділові ігри, робота в малих групах, кейс-метод, комунікативні ситуаційні задачі);
- використання автоматизованого комплексного професійного тренінгу «Віртуальна економіка транспортних операцій» з використанням завдань і вправ розвитку етико-ділового спрямування.

Висновки. В умовах формування економічної культури майбутніх інженерів з транспортних технологій важливо забезпечити навчальний процес підготовки фахівців спеціальності 275– «Транспортні технології» інтерактивними методами та практико орієнтованими технологіями досягнення освітнього результату. Результатами дослідження доведено ефективність використання тренінгових технологій та комплексу інтерактивних і діалогових методів навчання задля оволодіння ціннісними орієнтирам, та етичними нормами економічної культури. Насамперед, використання тренінгових технологій на основі засобів імітаційного моделювання виробничих ситуацій (інформаційної та симуляційної технік, вправ з практичного виконання професійних функцій, кейс-технологій та тренінгів виробничих операцій) дозволяє інтенсифікувати навчальний процес, підвищити рівень мотивації фахівців, розширити зміст освітньої підготовки до рівня сформованості творчого культурологічного досвіду, що у підсумку сприятиме ефективній адаптації майбутніх інженерів з транспортних технологій в умовах виробництва.

Розроблено навчально-методичне забезпечення процесу формування економічної культури майбутніх фахівців-інженерів з транспортних технології, яке представлено комплексом дидактичних вправ професійного змісту та інтерактивних методів навчання (ділова гра, ігровий та соціально-психологічний тренінг, метод імітаційного моделювання), культурологічним тренінгом на основі діалогових і кейс-технологій. Використання засобів імітаційного моделювання в освітньому процесі дозволило розширити уявлення здобувачів про економічну культуру фахівців з транспортних технологій, розвинути їх професійно важливі якості економічної культури, вміння ділової етичної комунікації, навички обґрунтування економічних процедур транспортних технологій, а також розвинути організаційні здібності та внутрішню мотивацію до професійного вдосконалення, що сприяло формуванню у майбутніх інженерів з транспортних технологій економічної культури як вагомого компоненту загальної професійної компетентності.

Література:

1. Стандарт вищої освіти: освітній ступінь «бакалавр», галузь знань 27 Транспорт, спеціальність 275 Транспортні технології (за видами). Затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 27.02.2023 р. № 213. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/Fakhova%20peredvyshcha%20osvita/Zatverdzheni.standarty/2023/02/27/275-Transportni.tekhnolohiyi-za.vydamy-213-27.02.2023.pdf

2. Нагаєв В.М. Дидактичні засади формування управлінської культури менеджерів аграрної сфери. *Новий колегіум*. № 3, 2017. С. 72-77.

3. Михайлюк Н. В. Вплив освітнього середовища на формування професійної культури майбутніх бакалаврів банківської справи. *Moderní aspekty vědy. Svazek XXIX mezinárodní kolektivní monografie*. Vol.29, 2023. P. 291-328.

4. Яресько К.В. Культура управління навчальною діяльністю студентів: *монографія.* Х.: ХНУРЕ, 2004. 235 с.

5. Глушман Т.М. Компоненти професійної культури майбутнього менеджера організацій. *Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. № 5 (1), 2016. С. 8−13.

6. Яшник С. В. Теоретичні основи формування управлінської культури майбутніх фахівців аграрної галузі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.* Серія «Педагогічні науки». Вип. 100. Чернігів: ЧНПУ, 2012. С. 451-454.

7. Приступа В. В. Теоретико-методичний супровід формування економічної компетентності інженерів радіозв'язку. Вісник Національного авіаційного університету. 2011. № 2. С. 181–187.

8. Soroka O., Kalaur S., Vaniuha L. Educational paradigm of training managers in the sphere of culture: nowadays challenges. *Social Work and Education,* 2021. Vol. 8, No. 4., pp. 515–527.

9. Kalaur, S., & Soroka, O. Theoretical and methodological principles of the formation of professional culture and professional image among educators by means of the acmeological approach in war conditions. *Social Work and Education*. 10(1), 2023. pp. 99–110.

10. Brovko K.A., Ternopilska V.I. Corporate culture of personality: psychological aspects. *Topical issues of contemporary science: Collection of scientific articles*. C.E.I.M., Valencia, 2017. P. 176–178.

11. Гончар Л.В. Компоненти культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Теорія та методика навчання (з галузей знань).* Вип. 22. Т.1, 2020. С. 109-112.

12. Михайлюк Н. В. Професійна культура фахівця. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця:* мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків 30-31 травня 2019 р.). Харків: ХНЕУ, 2019. С. 366-367.

References:

1. Standart vyshchoi osvity: osvitnii stupin «bakalavr», haluz znan 27 Transport, spetsialnist 275 Transportni tekhnolohii (za vydamy) [Higher education standard: Bachelor's degree, field of knowledge 27 Transport, specialty 275 Transport Technologies (by type)]. Zatverdzheno i vvedeno v diiu nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 27.02.2023 r. № 213. [in Ukrainian]. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/Fakhova%20peredvyshcha%20osvita/Zatverd zheni. standarty/2023/02/27/275-Transportni.tekhnolohiyi-za.vydamy-213-27.02.2023.pdf/

2. Nahaiev, V.M. (2017). Dydaktychni zasady formuvannia upravlinskoi kultury menedzheriv ahrarnoi sfery [Didactic principles for forming the managerial culture of agricultural managers]. *Novyi kolehium – New Collegium*. № 3. S. 72-77. [in Ukrainian].

3. Mykhailiuk, N. V. (2023). Vplyv osvitnoho seredovyshcha na formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh bakalavriv bankivskoi spravy [The influence of the educational environment on the formation of the professional culture of future bachelors of banking]. *Moderní aspekty vědy. Svazek XXIKh mezinárodní kolektivní monografie – Modern aspects of science. Svazek XXI international collective monograph.* Vol.29. P. 291-328. [in Ukrainian].

4. Iaresko, K.V. (2024). Kultura upravlinnia navchalnoiu diialnistiu studentiv [Culture of student learning management]: *monohrafiia – monograph*. Kh.: KhNURE. 235 s. [in Ukrainian].

5. Hlushman, T.M. (2016). Komponenty profesiinoi kultury maibutnoho menedzhera orhanizatsii [Components of the professional culture of a future organizational manager]. *Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education» – Scientific Journal "ScienceRise: Pedagogical Education"*. 5 (1). S. 8−13. [in Ukrainian].

6. Iashnyk, S. V. (2012). Teoretychni osnovy formuvannia upravlinskoi kultury maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoi haluzi [Theoretical foundations of the formation of the management culture of future specialists in the agricultural industry]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Seriia «Pedahohichni nauky» – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University named after T. G. Shevchenko. Series "Pedagogical Sciences"*. Vyp. 100. Chernihiv: ChNPU. S. 451-454. [in Ukrainian].

7. Prystupa V. V. Teoretyko-metodychnyi suprovid formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti inzheneriv radiozviazku [Theoretical and methodological support for the formation of economic competence of radio communication engineers]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu – Bulletin of the National Aviation University*. 2011. № 2. S. 181–187. [in Ukrainian].

8. Soroka, O., Kalaur, S., Vaniuha, L. (2021). Educational paradigm of training managers in the sphere of culture: nowadays challenges. *Social Work and Education*, 8(4). pp. 515–527.

9. Kalaur, S., & Soroka, O. (2023). Theoretical and methodological principles of the formation of professional culture and professional image among educators by means of the acmeological approach in war conditions. *Social Work and Education*. 10(1). pp. 99–110.

10. Brovko, K. A., Ternopilska, V. I. (2017). Corporate culture of personality: psychological aspects. *Topical issues of contemporary science: Collection of scientific articles*. C.E.I.M., Valencia. P. 176–178.

11. Honchar, L.V. (2020). Komponenty kultury profesiinoi diialnosti maibutnikh menedzheriv [Components of the culture of professional activity of future managers]. *Teoriia ta metodyka navchannia (z haluzei znan) – Theory and methodology of teaching (from fields of knowledge)*. 22(1). P. 109-112 [in Ukrainian].

12. Mykhailiuk, N. V. (2019). Profesiina kultura fakhivtsia [Professional culture of a specialist]. Ekonomichnyi rozvytok i spadshchyna Semena Kuznetsia: *mat-ly Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Economic development and the legacy of Semyon Kuznets: materials of the International Scientific and Practical Conference* (m. Kharkiv 30-31 travnia 2019 r.). Kharkiv: KhNEU. S. 366-367. [in Ukrainian].

УДК.796.332-055.25:159.9.019.4

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-282-291

Олійник Михайло Олександрович кандидат наук з фізичного виховання і спорту, старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, тел.: (099)-17-25-250, https://orcid.org/0000-0001-8261-1603

Олійник Ірина Сергіївна доктор філософії галузь знань 01 - Освіта / Педагогіка, спеціальність «Фізична культура і спорт», старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, тел.: (066)-33-07-377, https://orcid.org/0000-0003-1888-1187

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ФУТБОЛЬНІЙ КОМАНДІ ДІВЧАТ 12-14 РОКІВ

Анотація. Статтю присвячено питанню психологічного клімату в спортивній команді дівчат 12-14 років. Авторами розглядаються різні підходи вивчення феномену психологічного клімату в спортивній команді та його вплив на спортивний результат, динаміку розкриття таланту окремих спортсменок, яким необхідна певна атмосфера, щоб проявляти свої здібності під час змагань, відчуваючи підтримку інших членів команди. Соціально-психологічний клімат розглядається як умова ефективної діяльності спортивної команди, оптимізація якої сприяє її розвитку і зростанню результативності. В роботі пояснюється поняття психологічного клімату спортивної команди як відносно стійку духовну атмосферу, що визначає відносини спортсменів один до одного. Розкриваються особливості формування позитивного психологічного клімату в спортивних командах. Пояснюється, що формування та підтримання психологічного клімату залежить від усвідомлення тренерами та спортивними психологами сукупності базових уявлень про складні феномени, що визначають життєдіяльність спортсменок у команді. Вивчаються особливості впливу тренера на соціально-психологічний клімат та міжособистісну взаємодію в футбольній дівочій команді. Розглядається оптимальне управління діяльністю та станом соціально-психологічного клімату в спортивному колективі тренерським складом. Висвітлюються ознаки психологічного клімату, оптимального для досягнення необхідних спортивних результатів. Обґрунтовується актуальність проведення психологічних досліджень з різних аспектів

підготовки спортсмена. В роботі представлено аналіз різних підходів до проблеми міжособистісних відносин між членами спортивного колективу спортивної команди, а також обґрунтовується необхідність створення сприятливого психологічного клімату в дівочій футбольній команді. У статті представлено результати дослідження психологічного клімату в футбольній команді дівчат 12-14 років, а також систематизовано психолого-педагогічні рекомендації щодо формування сприятливого психологічного клімату у футбольній дівочій команді.

Ключові слова: психологічний клімат, соціально-психологічний клімат спортивної команди, футбольна команда, дівчата, підлітки, спортсменки, емоційно-динамічний настрій, взаємини в колективі.

Oliinyk Mykhailo Oleksandrovych https://orcid.org/0000-0001-8261-1603

Oliinyk Iryna Serhiivna https://orcid.org/0000-0003-1888-1187

STUDY OF THE PSYCHOLOGICAL CLIMATE IN THE FOOTBALL TEAM OF GIRLS AGED 12-14 YEARS

Abstract. The article is devoted to the issue of psychological climate in a sports team of girls aged 12-14. The authors examine different approaches to studying the phenomenon of psychological climate in a sports team and its impact on the sports result, the dynamics of talent disclosure of individual athletes who need a certain atmosphere to show their abilities during competitions, feeling the support of other team members. The socio-psychological climate is considered as a condition for the effective activity of a sports team, the optimization of which contributes to its development and growth of performance. The paper explains the concept of the psychological climate of a sports team as a relatively stable spiritual atmosphere that determines the relationship of athletes to each other. The features of the formation of a positive psychological climate in sports teams are revealed. It is explained that the formation and maintenance of a psychological climate depends on the awareness of coaches and sports psychologists of a set of basic ideas about the complex phenomena that determine the life of female athletes in a team. The features of the coach's influence on the socio-psychological climate and interpersonal interaction in a girls' football team are studied. The optimal management of the activity and the state of the socio-psychological climate in the sports team by the coaching staff is considered. The signs of the psychological climate that is optimal for achieving the necessary sports results are highlighted. The relevance of conducting psychological research on various aspects of athlete training is substantiated. The paper presents an analysis of different approaches to the problem of interpersonal relations between

members of a sports team, as well as the need to create a favorable psychological climate in a girls' football team. The article presents the results of a study of the psychological climate in a football team of girls aged 12-14 years and systematizes psychological and pedagogical recommendations for the formation of a favorable psychological climate in a girls' football team.

Keywords: psychological climate, socio-psychological climate of a sports team, football team, girls, adolescents, female athletes, emotional and dynamic mood, team relationships.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток футболу як виду спорту у світі, його висока популярність диктує необхідність цілеспрямованих наукових досліджень з різних аспектів підготовки спортсменок. Поряд із технічною і тактичною підготовкою футболісток провідна роль належить психологічній підготовці.

На успішний виступ футболісток у змаганнях істотну роль відіграє рівень розвитку колективу, а також міжособистісні стосунки, які складаються в команді. Особлива роль у формуванні сприятливих міжособистісних стосунків у дитячій команді належить тренеру, оскільки підлітки, не маючи багатого соціального досвіду взаємодії, схильні до бурхливих проявів афектів і провокування міжособистісних конфліктів.

Сприятливий вплив колективу значний, але не можна забувати про склад цього колективу, потрібно знати його традиції, взаємовідносини між гравчинями. Трапляється, що там, де тренери приділяють недостатньо уваги знанню всіх цих особливостей колективу, формуються гравці з непоганими ігровими навичками, але нестійкі в моральному відношенні. Вони погано впливають на колектив, породжують в ньому нездорові тенденції [6].

Спортивна діяльність носить колективний характер, протікає в присутності інших людей та за їх участю. Спортивна команда представляє собою колектив зі своїми психологічними особливостями, в якому між спортсменками складаються певні відносини [10].

Заняття спортом супроводжуються спілкуванням під керівництвом тренера. Саме спілкування є самим могутнім чинником формування моральних якостей. Займаючись спортом спортсменки починають усвідомлювати причетність до колективу і відповідно до правил та розпоряджень, вчаться керувати своїми діями, співвідносити їх з діями інших. Так зміцнюється воля, формується дисциплінованість, звичка до дотримання норм моральної поведінки [2].

Спортивна команда досягає результатів, якщо в неї наявна ціннісно-орієнтаційна єдність, сприятливі міжособистісні стосунки і психологічний клімат [5].

Підібрати спортивний колектив, щоб її члени продуктивно взаємодіяли і могли себе реалізувати – головне завдання тренера. Проблема підготовки майбутніх тренерів до створення позитивного соціально-психологічного клімату в спортивній команді висвітлено в працях В.І. Воронової. Вчена обґрунтовує необхідність цілеспрямованої підготовки тренера до створення позитивного соціально-психологічного клімату в спортивній команді. Автор вказує: «Спортивна діяльність передбачає наявність різних об'єднань і колективів, у тому числі й тренерських, які беруть участь у процесі підготовки команд і визначають його якість. Крім цього, вона характеризується впливом стрес-факторів на тренуваннях і змаганнях, вплив яких знижує взаєморозуміння партнерів, погіршує психологічний клімат, що позначається негативно на результативності діяльності спортсменок. Особливо гостро ця проблема стоїть у видах спорту командно-ігрового характеру, де результативність визначається якістю взаємодії. Зазначена соціально педагогічна та психологічна специфіка сучасного спорту висуває великі вимоги до професійних здібностей тренера у сфері ефективного управління взаємовідносинами у спортивних колективах. Виходячи з цього, одним з аспектів підготовки педагогів, які працюють із дітьми у спортивних колективах, є формування в них компетентності в галузі згуртування спортивних об'єднань, створення та підтримання сприятливого для спортивних досягнень і розвитку особистості майбутнього спортсмена соціально-психологічного клімату» [2; 7].

В.І. Воронова зазначає, що психологічний клімат спортивної команди являє собою переважаючу і відносно стійку духовну атмосферу, що визначає відносини спортсменів один до одного. Вчений зазначає, що формування та підтримання психологічного клімату залежить від усвідомлення тренерами та психологами сукупності базових уявлень про складні феномени, що визначають життєдіяльність спортсменок у команді [1]. Нині дослідники вивчають різні психологічні аспекти підготовки спортсменів [3; 9]. Однак проблема психологічного клімату в підлітковій футбольній спортивній команді дівчат вивчена недостатньо.

Встановлено, що між станом соціально-психологічного клімату, рівнем розвитку колективу та ефективністю спільної діяльності його членів існує позитивний зв'язок. Тому оптимальне управління діяльністю та станом соціально-психологічного клімату у будь-якому колективі потребує спеціальних знань і вмінь від керівництва, а у випадку спортивної команди – від тренерського складу. Прийнято вважати, що спортивна команда досягає результатів, якщо вона має ціннісно-орієнтаційна єдність, сприятливі міжособистісні відносини та психологічний клімат [8].

Підібрати спортивний колектив, щоб її члени продуктивно взаємодіяли і могли себе реалізувати – головне завдання тренера. При цьому, крім добору,

слід ставити й завдання створення оптимального соціально-психологічного клімату у спортивному колективі, яке подібне до зведення будівлі, де кожна «цеглинка», а в нашому випадку – факт прояву взаємовідносин, має своє значення і робить свій внесок у підсумковий результат [4].

Отже, стан соціально-психологічного клімату спортивної команди є результатом системи взаємовідносин у групі, що формується, за цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу тренера.

Спираючись на дослідження Т.Ю. Ямчук, можна виділити такі ознаки психологічного клімату, оптимального для досягнення необхідних результатів:

1. сформована статусно-рольова структура;
2. довіра і висока вимогливість членів групи один до одного, доброзичлива і конструктивна критика, вільне висловлення власної думки під час обговорення питань, що стосуються всього колективу;
3. міжособистісні стосунки будуються переважно на основі внутрішньої мотивації, присутня задоволеність приналежністю до колективу;
4. достатня поінформованість членів команди про її завдання і стан справ під час їх виконання;
5. націленість на досягнення вищих результатів в діяльності з боку тренера і спортсменів;
6. дисципліна, як усієї групи, так і кожного її члена, а також прийняття на себе відповідальності за стан справ у групі кожним з її учасників;
7. високий ступінь емоційної включеності та взаємодопомоги між учасниками команди [6].

Іншими словами, ми розглядаємо соціально-психологічний клімат як умову ефективності діяльності спортивної команди, оптимізація якої сприяє її розвитку і зростанню результативності.

Прагнучи до забезпечення «еталонного» стану всіх елементів, що утворюють соціально-психологічний клімат і впливають на атмосферу в групі в її динамічному розвитку, а також з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей кожної спортсменки окремо, ми можемо здійснювати прямий позитивний вплив на ефективність змагальної діяльності спортивної команди, а також на динаміку розкриття таланту окремих спортсменок, яким необхідна певна атмосфера, щоб проявляти свої здібності під час змагальних ігор, відчуваючи підтримку інших членів команди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями психологічної підготовки в процесі загальної підготовки спортсменів займались такі науковці: В.І. Воронова 2017; Г.В. Ложкін, 2017; Ю.Д. Родіна, 2017; О. Шевяков, 2016; В.Й. Бочелюк, 2016.

Українські (А.І. Драчук 2017, В.В. Пантік, 2010, М.І. Воробйов, 2009; С. Кенані 2005) та зарубіжні (S.H. Morgan 2017; C.D. McLaren, 2016; P. Dillulio,

2015) науковці досить активно цікавились питанням психологічного клімату в спортивній команді.

Метою нашої роботи є вивчення психологічного клімату в футбольній команді дівчат 12-14 років, а також систематизація психолого-педагогічних рекомендацій щодо формування сприятливого психологічного клімату у футбольній дівочій підлітковій команді.

Методи дослідження. Нами був проведений аналіз та узагальнення даних науково-методичних літературних джерел і мережі «Інтернет» з проблеми дослідження, методи психодіагностики.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні прийняли участь 22 спортсменки жіночої статі футбольного клубу «Космос-Запоріжжя». Вік спортсменок від 12 до 14 років, стаж заняття спортом від 4 до 6 років. У процесі дослідження використовувалися такі методики:

- методика оцінки психологічної атмосфери в колективі (А.Ф. Фідлер);
- методика «Незакінчені речення».

Методика оцінки психологічної атмосфери в колективі (А.Ф. Фідлер) призначена для дослідження психологічної атмосфери в колективі. В основі лежить метод семантичного диференціала. Зупинимося докладніше на аналізі даних, отриманих у діагностиці за методикою оцінювання психологічної атмосфери в колективі (А. Ф. Фідлер).

Отримані під час дослідження дані відображено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники за методикою оцінювання психологічної атмосфери в колективі (А. Ф. Фідлер)

1.	Дружелюбність – Ворожість	4,2
2.	Згода – Незгода	3,7
3.	Задоволеність – Незадоволеність	3,9
4.	Захопленість – Байдужість	4,6
5.	Взаємна підтримка – Недоброзичливість	3,4
6.	Теплота – Холодність	4,3
7.	Співпраця – Відсутність співпраці	3,5
8.	Взаємовиручка – Відсутність взаємовиручки	4,1
9.	Цікавість – Нудьга	4,9
10.	Успішність – Не успішність	3,4

Згідно з даними, представленими в таблиці 1, можна констатувати, що в спортивній команді дівчат 12-14 років виявлено такі показники психологічної атмосфери:

- середній рівень вираженості дружелюбності;

- рівень прояву згоди середній;
- середній рівень задоволеності;
- вище середнього рівня захопленість;
- взаємна підтримка розвинена на рівні нижче середнього;
- рівень розвитку такої якості як теплота на рівні вище середнього;
- рівень розвитку співпраці на рівні нижче середнього;
- рівень вираженості взаємовиручки розвинена на середньому рівні;
- рівень вираженості цікавості на рівні вище середнього;
- рівень вираженості успішності розвинуто на рівні нижче середнього.

Таким чином, результати дослідження психологічного клімату в спортивній команді дівчат показали, що психологічний клімат у команді недостатньо сприятливий, оскільки більшість діагностованих психологічних якостей, мають вираженість і розвиненість на рівні нижче середнього, що несприятливо позначатиметься на прийнятті колективних рішень, згуртованості та зіграності футбольної команди.

Проаналізуємо дані, отримані за методикою «Незакінчені речення».

На перше незакінчене речення «Моя команда ...» більшість спортсменок підліткового віку (68,2 %) відповіли, що моя команда найкраща в районі, 23 % відповіли, що моя команда складається з хороших гравчинь, 8,8 % хлопців відповіли, що моя команда дружна і весела.

На наступне незакінчене речення «Мені подобається, коли в команді ...» більшість дівчат (59,8 %) відповіли, що мені подобається, коли у команді є успіхи, інші спортсменки відповіли, що їм подобається, коли в команді ніхто не лається і не сперечається.

На третє незакінчене речення «Мені не подобається, коли в команді ...» всі дівчата відповіли, що їм не подобається, коли в команді поразки в змаганнях.

На наступне незакінчене речення «Найбільше мені запам'яталося, коли в команді сталося ...» більшість футболісток (86,4 %) відповіли, що найбільше їм запам'яталося, коли в команді відбулася така подія: усі разом відзначали перемогу в змаганнях, 13,6 % хлопців відповіли, що їм найбільше запам'яталося святкування Нового року.

На п'яте незакінчене речення «Я хотів би потрапити в команду...» усі дівчата відповіли, на це речення, що вони не хотіли б би йти зі своєї команди.

На наступне незакінчене речення «У мене щоразу псується настрій, коли у команді ...» більшість спортсменок (77 %) відповіли, що в них щоразу псується настрій, коли в команді виникають конфлікти і суперечки, 23 % дівчат відповіли, що в них щоразу псується настрій, коли в команді є вилучення під час гри.

На сьоме незакінчене речення «У мене враження, що наша команда ...» більшість підлітків (65,3 %) відповіли, що в них враження, що їхня команда в майбутньому може виграти багато медалей, 34,7 % спортсменок відповіли, що в них враження, що їхня команда підготовлена.

На наступне незакінчене речення «Мені не подобається, коли люди ...» більшість спортсменок (82,9 %) відповіли, що їм не подобається, коли люди засуджують спортсменок за те, що вони програли суперникам, 17,1 % відповіли, що їм не подобається, коли люди не приходять підтримувати спортсменок на змагання.

На дев'яте незакінчене речення «Мені здається, що мої друзі по команді не ...» більшість футболісток (52,6 %) відповіли, що їм здається, що їхні друзі по команді не безвідповідальні спортсменки, 47,4 % дівчат відповіли, що їм здається, що їхні друзі по команді не підведуть команду в скрутну хвилину.

На останнє незакінчене речення «Мені дуже важливо, щоб ...» усі футболістки відповіли, що їм дуже важливо, щоб команда перемогала.

Результати діагностики показують, що більшість досліджуваних спортсменок 12-14 років свою команду описують через зовнішні показники: кількість медалей, перспективність команди, а внутрішні показники (згуртованість, зіграність, сприятлива психологічна атмосфера в команді) дівчатами усвідомлюються недостатньо.

Таким чином, результати дослідження психологічного клімату у футбольній команді дівчат 12-14 років підтвердили необхідність проведення цілеспрямованої роботи з формування сприятливого психологічного клімату засобами психології.

Висновки. Отже, розглянувши та проаналізувавши наукові літературні джерела, ми дійшли висновку, що психологічний клімат в спортивній команді це відносно стійкий, типовий для даного колективу емоційно-динамічний настрій. Одночасно він є інтегральною характеристикою групи та відображає об'єктивні і суб'єктивні умови життєдіяльності футбольної команди. Цілеспрямована і достатньо тривала психологічна підготовка призводить до того, що необхідність управління спортсменкою ззовні стає значно меншою. Таким чином можна стверджувати, що приділення уваги такому поняттю як психологічний клімат у підготовці футболісток 12-14 років є обов’язковою складовою їх становлення, як майбутніх висококваліфікованих спортсменок.

В результаті аналізу літератури нами були сформулювати такі психолого-педагогічні рекомендації щодо формування сприятливого психологічного клімату:

1. Мати традиції в спортивній команді. Традиції приймаються всіма членами спортивного колективу, а також обговорюються. Вони дають змогу

формувати позитивну групову взаємодію, у процесі реалізації традицій усі члени команди можуть розкритися і встановити позитивний контакт.

2. Залучення спортсменок у спільні суспільно-корисні справи, якими можуть бути бути прибирання території, надання кому-небудь допомоги, поїздки на екскурсії, спортивні походи, спортивні заходи тощо.

3. У групових справах не нав'язувати рішення, давати перший крок у їх обговоренні групі, яке можна згодом відкоригувати та доповнити. Під час групових обговорень або реалізації справи давати можливість висловитися кожному, щоб людина відчувала себе членом групи й отримала можливість самовираження та публічної взаємодії.

Література:

1. Воронова В.І. Психологія спорту: навч. посіб. – 2-ге вид., без змін. / В.І. Воронова/ – Київ: Нац. Ун-т фіз. виховання і спорту України: Олімпійська література, 2019. – 218 с.

2. Олійник Н.А., Войтенко С.М. Психологічні особливості спортивної діяльності: монографія. / Н.А. Олійник, С.М. Войтенко. – Вінниця: ВНАУ, 2020. – 240 с.

3. Петровська Т.В., Воронова В.І., Гринь О.Р. Технології психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності. / Т.В. Петровська, В.І. Воронова, О.Р. Гринь та ін. – Київ: Видавець Позднишев, 2021. – 166 с.

4. Терещенко Л.А. Феномен психологічної проблеми в консультуванні. / Л.А. Терещенко// Практичний психолог: Дитячий садок. – 2020. – С. 33-38.

5. Черепєхіна О.А. Особливості психологічної готовності психологів до професійної діяльності у спорті: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. / О.А. Черепєхіна. – Київ, 2006. – 23 с.

6. Ямчук Т.Ю., Алмаші С.І. Психологія спорту: курс лекцій з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання напряму підготовки 6.030103 «Практична психологія». / Т.Ю. Ямчук , С.І. Алмаші. – Мукачево: МДУ, 2017. 37 с.

7. Fedorchuk S., Lysenko E., Shynkaruk O. Constructive and non-constructive coping тstrategies and psychophysiological properties of elite athletes. / S. Fedorchuk, E. Lysenko, O. Shynkaruk // European Psychiatry, Vol. 56, 2019. – P. 306-307.

8. Moore M.A. Do psychosocial services make the starting lineup? Providing services to college athletes. / M.A. Moore // Journal of Amateur Sport, 2(2), 2016. – P. 50-74.

9. Sebbens J., Hassmen P., Crisp D., &Wensley K. Mental health in sport: Improving the early intervention knowledge and confidence of elite sport staff. / J. Sebbens, P. Hassmen , D. Crisp , & K.Wensley // Frontiers in Psychology, 2016. – P. 1-9.

10. Swann C., Telenta J., Draper G., Liddle S., Fogarty A., Hurley D., &Vella S. Youth sport as a context for supporting mental health: Adolescent male perspectives. / C. Swann, J. Telenta, G. Draper, S. Liddle, A. Fogarty, D. Hurley & S. Vella // Psychology of Sport & Exercise, 35, 2018. – P. 55-64.

References:

1. Voronova V.I. (2019). *Psykholohiia sportu [Psychology of sports]*. Kyiv: Nats. Un-t fiz. vykhovannia i sportu Ukrainy: Olimpiiska literatura [in Ukrainian].

2. Oliinyk N.A., Voitenko S.M. (2020). *Psykholohichni osoblyvosti sportyvnoi diialnosti [Psychological features of sports activities]*. Vinnytsia: VNAU [in Ukrainian].

3. Petrovska T.V, Voronova V.I & Hryn O.R (2021). Tekhnolohii psykholoho-pedahohichnoho suprovodu ta rozvytku subiektiv sportyvnoi diialnosti [Technologies of psychological and pedagogical support and development of sports subjects]. Kyiv: Vydavets Pozdnyshev [in Ukrainian].

4. Tereshchenko L.A. (2020). Fenomen psykholohichnoi problemy v konsultuvanni [The phenomenon of psychological problems in counseling]. *Praktychnyi psykholoh: Dytiachyi sadok – Practical psychologist: Kindergarten*, 33-38 [in Ukrainian].

5. Cherepiekhina O.A. (2006). Osoblyvosti psykholohichnoi hotovnosti psykholohiv do profesiinoi diialnosti u sporti [Peculiarities of psychological readiness of psychologists for professional activity in sports]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Kyiv [in Ukrainian].

6. Yamchuk T.Iu., & Almashi S.I. (2017). *Psykholohiia sportu: kurs lektsii z dystsypliny dlia studentiv dennoi ta zaochnoi formy navchannia napriamu pidhotovky 6.030103 «Praktychna psykholohiia» [Sports psychology: a course of lectures on the discipline for full-time and part-time students of the field of study 6.030103 «Practical Psychology»].* Mukachevo: MDU [in Ukrainian].

7. Fedorchuk S, Lysenko E, Shynkaruk O. (2019). Konstruktyvni ta nekonstruktyvni kopinh-stratehii ta psykhofiziolohichni vlastyvosti elitnykh sportsmeniv [Constructive and non-constructive coping тstrategies and psychophysiological properties of elite athletes]. *European Psychiatry, Vol. 56 – European Psychiatry, Vol. 56,* 306-307 [in Ukrainian].

8. Moore M. A. (2016). Chy vkhodiat psykhosotsialni sluzhby do startovoho skladu? Nadannia posluh sportsmenam koledzhu [Do psychosocial services make the starting lineup? Providing services to college athletes]. *Journal of Amateur Sport,* 2 (2) *– Journal of Amateur Sport,* 2 (2). (pp. 50-74).

9. Sebbens J., Hassmen P., Crisp D., & Wensley K. (2016). Psykhichne zdorovia v sporti: pokrashchennia znan pro rannie vtruchannia ta vpevnenosti elitnoho sportyvnoho personalu [Mental health in sport: Improving the early intervention knowledge and confidence of elite sport staff]. (pp. *Frontiers in Psychology – Frontiers in Psychology.* (pp. 1-9).

10. Swann C., Telenta J., Draper G., Liddle S., Fogarty A., Hurley D., & Vella S. (2018). Molodizhnyi sport yak kontekst dlia pidtrymky psykhichnoho zdorovia: pohliady cholovikiv-pidlitkiv [Youth sport as a context for supporting mental health: Adolescent male perspectives]. *Psychology of Sport & Exercise, 35 – Psychology of Sport & Exercise, 35.* (pp. 55-74).

УДК: 796.011:316.722

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-292-304

Паскаль Олена Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти, Державний заклад «Південно-український національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса, тел.: (097) 549-86-74, https://orcid.org/0000-0002-9872-4677

Паскаль Аліна Геннадіївна здобувачка першого бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальностями 231 Соціальна робота та 017 Фізична культура і спорт, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» 65020, м. Одеса, тел.: +4571528708

СОЦІАЛИЗУЮЧА ФУНКЦІЯ СПОРТУ ТА ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК СПОРТИВНОЇ АКТИВНОСТІ

Анотація. У статті обґрунтовано соціалізуючу функцію спорту та висвітлено багатоаспектний вплив соціального середовища на розвиток спортивної діяльності. Дослідження зосереджено на ролі спорту як інструменту інтеграції, розвитку соціальних навичок і популяризації здорового способу життя, а також його здатності сприяти індивідуальній адаптації та соціалізації в різноманітних суспільних контекстах. Визначено ключові соціальні фактори, що впливають на заняття спортом, зокрема роль сім'ї, навчальних закладів, місцевих громад, ЗМІ та громадських організацій. Ці фактори впливають на доступність занять спортом, залучення різних соціальних груп, їх мотивацію до фізичної активності. У дослідженні досліджуються механізми соціалізації в спортивному середовищі, що реалізуються через формування соціальних норм, розвиток ціннісних орієнтацій, навичок взаємодії, підвищення згуртованості суспільства.

Методологія дослідження включає як кількісний, так і якісний підходи, що забезпечує комплексний аналіз проблеми. У дослідженні використовувалися опитування за багатовимірною шкалою сприйняття соціальної підтримки (MSPSS) і шкалою спортивної мотивації (SMS-28), а також напівструктуровані інтерв'ю з тренерами, спортсменами та представниками громадських організацій. Також було проведено вторинний аналіз статистичних даних, який виявив регіональні відмінності в доступності спорту. Учасники представляли різні вікові, соціальні та гендерні групи, що забезпечувало репрезентативність та обґрунтованість висновків.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні системних взаємозв'язків між соціальними факторами та рівнем спортивної активності та розкритті бар'єрів, що перешкоджають реалізації соціалізаційного потенціалу спорту, таких як гендерні, економічні та соціальні обмеження. Практичне значення дослідження полягає у розробці рекомендацій щодо вдосконалення політики популяризації спорту, створення інклюзивних програм, спрямованих на подолання соціальних бар'єрів, покращення спортивної інфраструктури та забезпечення рівного доступу до фізичної активності для різних соціальних груп.

Результати підтверджують важливість спорту як соціального явища, яке сприяє інтеграції різних груп населення, зміцнює соціальну згуртованість та сприяє гармонійному розвитку суспільства. Встановлено, що високий рівень соціальної підтримки, зокрема з боку родини, друзів та місцевих громад, є критичним мотиваційним фактором для занять спортом. Однак економічні бар'єри, стереотипи та нерівний доступ до спортивної інфраструктури залишаються значними перешкодами для популяризації спорту серед вразливих соціальних груп. Особлива увага приділяється ролі спорту в інтеграції людей з обмеженими можливостями, етнічних меншин і молоді з неблагополучних верств населення.

Ключові слова: соціалізація, спортивна діяльність, соціальне середовище, соціальна підтримка, мотивація, інклюзія, гендер, здоровий спосіб життя.

Paskal Olena Viktorivna Associate Professor, Associate Professor, StateInstitution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, tel.: (097) 549-86-74, https//orcid.org/0000-0002-9872-4677

Pascal Alina Hennadiivna a bachelor's degree candidate specializing in 231 Social Work and 017 Physical Education and Sports, StateInstitution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, тел.: +4571528708

THE SOCIALIZING FUNCTION OF SPORTS AND THE IMPACT OF THE SOCIAL ENVIRONMENT ON THE DEVELOPMRNT OF SPORTS ACTIVITY

Abstract. The article substantiates the socializing function of sports and highlights the multidimensional impact of the social environment on the development of sports activity. The study focuses on the role of sports as an instrument of integration, development of social skills, and promotion of a healthy lifestyle, as well as its ability to facilitate individual adaptation and socialization in

diverse societal contexts. Key social factors influencing sports engagement are identified, including the role of family, educational institutions, local communities, media, and public organizations. These factors affect the accessibility of sports, the involvement of various social groups, and their motivation for physical activity. The study examines socialization mechanisms in sports environments, implemented through the formation of social norms, development of value orientations, interaction skills, and the enhancement of societal cohesion.

The research methodology incorporates both quantitative and qualitative approaches, providing a comprehensive analysis of the issue. The study employed surveys utilizing the Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS) and the Sport Motivation Scale (SMS-28), as well as semi-structured interviews with coaches, athletes, and representatives of public organizations. Secondary analysis of statistical data was also conducted, revealing regional disparities in sports accessibility. Participants represented diverse age, social, and gender groups, ensuring representativeness and validity of the findings.

The scientific novelty of the research lies in identifying systemic interrelations between social factors and the level of sports activity and uncovering barriers that hinder the socializing potential of sports, such as gender, economic, and social constraints. The practical significance of the study involves developing recommendations for improving sports promotion policies, creating inclusive programs aimed at overcoming social barriers, enhancing sports infrastructure, and ensuring equal access to physical activities for various social groups.

The results confirm the importance of sports as a social phenomenon that fosters the integration of different population groups, strengthens social cohesion, and promotes the harmonious development of society. It was established that a high level of social support, particularly from family, friends, and local communities, is a critical motivating factor for engaging in sports. However, economic barriers, stereotypes, and unequal access to sports infrastructure remain significant obstacles to promoting sports among vulnerable social groups. Special attention is given to the role of sports in integrating individuals with disabilities, ethnic minorities, and youth from disadvantaged backgrounds.

Keywords: socialization, sports activity, social environment, social support, motivation, inclusion, gender, healthy lifestyle.

Постановка проблеми. Спортивна активність є складником сучасного суспільства, яка виконує численні функції, пов’язані з фізичним, соціальним та культурним розвитком особистості. У глобалізованому світі спорт набув особливого значення як інструмент інтеграції, соціалізації та формування суспільних цінностей. Роль спортивної активності виходить далеко за межі простої фізичної діяльності, перетворюючись на потужний механізм впливу на різні аспекти суспільного життя, включаючи освіту, охорону здоров’я, економіку та політику.

Однією з ключових функцій спортивної активності є її здатність сприяти соціалізації індивідів, забезпечуючи можливості для розвитку соціальних навичок, формування ціннісних орієнтацій та ідентичності. Через участь у спортивних заходах людина засвоює соціальні норми, вчиться взаємодіяти з іншими, адаптується до колективних цілей та розвиває почуття відповідальності. Ці процеси особливо важливі в умовах висхідної урбанізації та цифровізації, коли фізична активність та міжособистісна комунікація стають дедалі актуальнішими для забезпечення психосоціального добробуту.

Спорт також виступає важливим чинником формування здорового способу життя, що має стратегічне значення для сучасних суспільств. Поширення спортивної культури сприяє зменшенню негативного впливу малорухливого способу життя, зниженню рівня захворюваності та поліпшенню загального фізичного стану населення. Крім того, регулярна спортивна активність впливає на психоемоційний стан особистості, сприяючи зниженню рівня стресу, підвищенню самооцінки та розвитку стійкості до викликів сучасного світу.

Соціальне середовище, у якому протікає спортивна діяльність, відіграє ключову роль у визначенні її впливу на особистість та суспільство загалом. Сім'я, освітні установи, громада та медіа створюють соціальні умови, що впливають на доступність спорту, його популяризацію та залученість різних соціальних груп. У цьому контексті спортивна активність стає важливим інструментом соціальної рівності та інклюзії, сприяючи подоланню бар'єрів між різними групами населення, зокрема за гендерними, етнічними чи соціально-економічними ознаками.

Однак, попри численні позитивні аспекти, спорт залишається недостатньо інтегрованим у суспільне життя певних соціальних груп, що вимагає додаткового дослідження його доступності та ефективності в різних соціальних контекстах. У сучасних умовах актуальними стають питання розробки інноваційних підходів до популяризації спортивної активності, адаптації спортивних програм до потреб суспільства та використання спорту як платформи для вирішення важливих соціальних завдань.

Соціальне середовище відіграє визначальну роль у формуванні, стимулюванні або, навпаки, гальмуванні спортивної активності як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Взаємодія індивіда із соціальним середовищем визначає його ставлення до спорту, рівень залученості та мотивацію до фізичної активності. У сучасному суспільстві спорт набув значення не лише як засіб підтримки фізичного здоров'я, а і як ефективний інструмент соціалізації, інтеграції та розвитку громад. У цьому контексті соціальне середовище виступає основним модератором, що впливає на доступність спорту, його сприйняття та культурну значущість.

Роль соціального середовища у стимулюванні спортивної активності реалізується через кілька ключових механізмів. Перш за все, підтримка сім'ї відіграє важливу роль у формуванні ставлення до спорту. Сімейні цінності, приклад батьків, а також матеріальна і моральна підтримка є основою мотивації до участі у спортивних заходах. Освітні установи, своєю чергою, створюють умови для залучення молоді до спорту, пропонуючи спортивні програми та змагання. Завдяки цьому формується культура спорту, яка сприяє розвитку фізичних навичок і соціальних компетенцій, таких як командна робота, лідерство та дисципліна.

Важливу роль відіграють місцеві громади, які через організацію спортивних заходів, створення інфраструктури й підтримку місцевих ініціатив сприяють популяризації спорту. Громадська підтримка формує середовище, у якому спорт стає значущим соціальним інститутом, що сприяє розвитку спільнот і створенню соціального капіталу. У цьому контексті критичну роль відіграють місцева влада та громадські організації, які забезпечують доступність спорту для різних вікових і соціальних груп.

Однак, соціальне середовище може також виступати бар'єром для спортивної активності. Економічні труднощі, нерівний доступ до спортивної інфраструктури, гендерні й культурні стереотипи можуть значно знижувати рівень участі в спорті. У регіонах із низьким рівнем економічного розвитку обмежена кількість спортивних об'єктів, відсутність кваліфікованих тренерів та недостатнє фінансування значно звужують можливості занять спортом. Гендерні та культурні упередження, особливо стосовно жінок, осіб з інвалідністю або етнічних меншин, також можуть гальмувати залучення цих груп до спортивного життя.

Соціалізуюча функція спорту є ключовим аспектом його впливу на суспільство. В умовах глобалізації та соціальних трансформацій спорт дедалі більше сприймається як універсальний інструмент інтеграції, розвитку соціальних навичок і популяризації здорового способу життя. Він забезпечує можливості для міжособистісної взаємодії, соціальної адаптації та гармонійного розвитку особистості. Завдяки заняттям спортом розвиваються такі важливі компетенції, як командна робота, лідерство, відповідальність і здатність вирішувати конфлікти, що відображає основні принципи суспільного життя.

Виховання здорового способу життя є одним із важливих завдань, яке вирішується завдяки спорту. У сучасному суспільстві, де поширюється малорухливий спосіб життя і зростає рівень хронічних захворювань, спорт слугує потужним інструментом популяризації фізичної активності та здорових звичок. Участь молоді у спортивних програмах є ефективним методом профілактики таких негативних явищ, як залежності чи антисоціальна поведінка.

Інтеграція різних соціальних груп через спорт є критично важливим завданням, особливо в умовах соціального розшарування чи культурного різноманіття. Спорт створює унікальні умови для стирання бар'єрів між соціальними, етнічними, гендерними та економічними групами, сприяючи їх об'єднанню. Це робить спорт значущим інструментом для зміцнення соціальної згуртованості та вирішення актуальних соціальних викликів.

Дослідження соціалізуючої функції спорту є необхідним для розробки стратегій, які сприяють подоланню бар'єрів і посиленню його впливу. Інтеграція знань із соціології, педагогіки, психології та інших наук дозволяє ефективніше використовувати спортивну активність як інструмент соціального розвитку і гармонізації суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд останніх наукових праць, присвячених соціалізуючій функції спорту та впливу соціального середовища на спортивну активність, демонструє широкий спектр підходів та висновків. Вони охоплюють як теоретичні так і емпіричні результати. Огляд теорій соціалізації у спорті з погляду Парсонса [8] та Бурдьє [3] підкреслює значущість спорту як соціального інституту, здатного інтегрувати індивідів у суспільство через прийняття норм, цінностей і ролей. Зокрема, у роботі Мамаєвої О.В. та Мамаєва Д.Ю. [1] наголошується, що ефективність соціалізації у спорті залежить від узгодження цінностей спорту з цінностями суспільства та особистості. Це вказує на необхідність створення умов, за яких спорт стає ефективним каналом соціалізації через свої функції. Цифровізація і вплив соціальних мереж на фізичну культуру розглядається у дослідженні Бондаренка І., Сергієнка Ю. та ін. [1]. Автори наголошують на нових можливостях для стимулювання спортивної активності через цифрові платформи, водночас звертаючи увагу на виклики, пов'язані з інформаційною нерівністю.

Міжнародні дослідження також підкреслюють вплив соціального середовища на мотивацію та успішність спортсменів. У дослідженні Muhammed Syafiq Syazwan bin Zainuddin та ін. [7] досліджується взаємозв'язок між соціальними факторами, середовищем та мотивацією спортсменів. Встановлено, що соціальна підтримка, зокрема з боку сім'ї та команди, значно підвищує мотивацію і продуктивність спортсменів. Результати систематичного огляду соціальних впливів у спорті, проведеного Porto Maciel та співавторів [9] засвідчує важливість соціального середовища як ключового чинника, що впливає на спортивну активність та мотивацію спортсменів, соціальну підтримку у спорті, зокрема з боку сім'ї, тренерів і товаришів по команді. У роботі Luc Martin, Mark Bruner, Mark Eys та Kevin Spink [6] розглядаються ключові аспекти соціального середовища, такі як згуртованість, соціальна ідентичність, ролі та конфлікти у спортивних групах. Автори надають загальний огляд сучасного стану знань та пропонують напрями

подальших досліджень, спрямованих на вдосконалення розуміння групових процесів у спорті, що робить цю роботу фундаментальною для вивчення соціалізації через спорт. У дослідженні Stahl, T. та співавторів [10] наголошується на ролі соціального середовища у формуванні активного способу життя. Результати дослідження демонструють, що соціальна підтримка, зокрема зі сторони сім'ї, друзів та громади, є ключовим фактором для залучення людей до фізичної активності. Автори підкреслюють необхідність створення сприятливих умов у соціальному середовищі для стимулювання фізичної активності та популяризації спорту.

Такі роботи, як дослідження Кристоффера Хенріксена [4] закладають основу для розуміння ролі екологічного підходу у розвитку талантів у спорті, базуючись на аналізі успішних середовищ у Скандинавії, але залишають простір для подальшого дослідження інтеграції молоді через спорт у різних культурних контекстах. Автор акцентує на важливості гармонійної взаємодії між атлетами та їхнім соціальним оточенням, включаючи сім'ю, тренерів та організації. Ця робота закладає основи для розробки інноваційних програм розвитку спортивного таланту з урахуванням соціального контексту.

Узагальнюючи можна зробити висновок, попри велику кількість досліджень, існують прогалини, які потребують подальшого аналізу. Зокрема, бракує робіт, що стосуються специфічних регіональних викликів, гендерних та вікових аспектів участі у спорті, а також впливу глобалізації та урбанізації.

Спорт є потужним інструментом соціалізації, який сприяє інтеграції індивідів у суспільство, формуванню соціальних навичок та ціннісних орієнтацій. Однак рівень спортивної активності значною мірою залежить від комплексу соціальних чинників, які визначають доступність спорту, мотивацію до участі та ефективність його соціалізуючої функції.

Соціалізуючі механізми у спортивному середовищі реалізуються через взаємодію між його учасниками та засвоєння соціальних ролей, норм і цінностей. Участь у командних видах спорту сприяє розвитку комунікативних навичок, лідерства, відповідальності та співпраці. Тренери та однолітки, що оточують спортсменів, стають важливими агентами соціалізації, які передають моделі поведінки та допомагають формувати ідентичність. Крім того, спорт забезпечує платформу для міжкультурного діалогу, сприяючи інтеграції представників різних етнічних та соціальних груп. Це особливо важливо в умовах глобалізації, коли спорт стає простором для взаєморозуміння та поваги між культурами.

Попри значний соціальний потенціал спорту, його розвиток часто недооцінює соціальний контекст. Нерівний доступ до спортивної інфраструктури, економічні та гендерні бар'єри, а також недостатня увага до регіональних особливостей перешкоджають залученню до спорту широких

верств населення. Наприклад, у багатьох регіонах недостатній рівень фінансування та брак кваліфікованих фахівців обмежують можливості для заняття спортом, особливо для молоді. Соціальні стереотипи також можуть перешкоджати участі окремих груп, таких як жінки або особи з інвалідністю, у спортивній діяльності.

Метою цієї статті є дослідження соціалізуючої функції спорту та впливу соціального середовища на розвиток спортивної активності з акцентом на аналіз соціальних чинників, які визначають рівень залученості до спорту, а також механізмів, що сприяють соціалізації через спортивну діяльність.

Для досягнення мети у дослідженні ставляться завдання: по-перше, необхідно оцінити роль ключових соціальних інститутів, таких як сім'я, освітні установи та місцеві громади, у формуванні спортивної активності. Аналіз впливу провідних соціальних інституцій дозволяє глибше зрозуміти, як саме соціальне середовище сприяє чи перешкоджає залученню індивідів до спорту; по-друге, дослідження спрямоване на вивчення механізмів соціалізації у спортивному середовищі. Зокрема, розглядаються такі аспекти, як передача соціальних норм і цінностей, формування соціальної ідентичності, а також розвиток соціальних навичок, включаючи комунікацію, лідерство і співпрацю. Особливу увагу приділено тому, як спорт сприяє інтеграції різних соціальних груп та формуванню згуртованості у суспільстві. По-третє, у дослідженні зроблено спробу ідентифікувати проблеми, пов'язані з недостатнім врахуванням соціального контексту у розвитку спорту. Аналіз таких бар'єрів, як нерівність доступу до спортивної інфраструктури, гендерні та економічні обмеження, відсутність інклюзивних програм, є важливим для розробки рекомендацій, спрямованих на подолання цих викликів.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні соціалізуючої функції спорту та впливу соціального середовища на розвиток спортивної активності було застосовано комплексний підхід, який забезпечив можливість всебічного аналізу соціальних чинників і механізмів, які впливають на рівень спортивної активності, а також обґрунтування отриманих наукових результатів.

Основним інструментом збору даних стало анкетне опитування, яке дозволило отримати кількісні показники щодо участі різних соціальних груп у спортивній діяльності, їхніх мотиваційних чинників та бар'єрів. Використовувалася «Багатомірна шкала сприйняття соціальної підтримки» україномовна версія опитувальника Multidimensional Scale of Perceived Social Support – MSPSS (Zimet et al., 1988) [2] та «Мотивація до спортивної активності» (Sport Motivation Scale, SMS-28) [11]. Анкета містила запитання щодо соціального середовища, джерел підтримки, частоти занять спортом, а також впливу соціальних чинників на участь у спортивній активності. Вибірка включала представників різних вікових і соціальних груп, що забезпечило репрезента-

тивність результатів та складалася з українських дітей зі статусом тимчасового захисту, які займаються стрибками на батуті у Копенгагенському батутному клубі (м. Копенгаген, Данія) у кількості 30 осіб.

Для глибшого розуміння механізмів соціалізації в спортивному середовищі було проведено напівструктуровані інтерв'ю. Методика інтерв'ювання базувалася на підході, запропонованому Д. Куном, і включала серію запитань, спрямованих на виявлення впливу тренерів, сім'ї, однолітків і соціальних інституцій на формування спортивної активності. Інтерв'ю проводилися з тренерами, спортсменами, батьками та представниками місцевих громад, що дозволило отримати якісні дані про соціальні процеси в контексті спорту. Доповненням до основних методів стало вторинне опрацювання статистичних даних. Було використано офіційні статистичні звіти про рівень залучення респондентів до спортивної активності, розвиток спортивної інфраструктури, а також дані соціологічних досліджень про популярність спорту серед різних соціальних категорій. Особливу увагу було приділено регіональним відмінностям у доступності спорту та їхньому впливу на соціалізуючу функцію. Використаний методологічний підхід дозволив отримати всебічну картину впливу соціального середовища на спортивну активність і проаналізувати ключові соціалізуючі механізми. Поєднання кількісних і якісних даних забезпечило валідність результатів і можливість формулювання обґрунтованих висновків, які можуть бути використані для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення спортивної політики та соціалізуючого потенціалу спорту.

На першому етапі дослідження було проведено дослідження за шкалою «Багатомірна шкала сприйняття соціальної підтримки» (MSPSS), адаптована для українського контексту. Методика дозволила оцінити рівень соціальної підтримки, яку отримують респонденти від сім'ї, друзів і близького оточення. Вибірка 30 респондентів, відібраних за принципом залучення до регулярної спортивної активності. Отримані результати свідчать про те, що високий рівень соціальної підтримки значно підвищує мотивацію до занять спортом, особливо серед молоді.

Таблиця 1.

Рівень соціальної підтримки респондентів за категоріями (за методикою MSPSS (Багатомірна шкала сприйняття соціальної підтримки)

Джерело підтримки	% співвідношення		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Сім'я	68%	22%	10%
Друзі	54%	30%	16%
Оточення	46%	38%	16%

Аналізуючи результати методики MSPSS, можна зазначити, що соціальна підтримка з боку сім'ї є найбільш вагомим фактором для респондентів. Майже 68% опитаних оцінюють цей рівень як високий, що свідчить про важливість родинних зв'язків у стимулюванні спортивної активності. Водночас соціальна підтримка з боку друзів і оточення має значний, але менш вагомий вплив, оскільки високі показники тут склали 54% і 46% відповідно. Це вказує на важливість широкого соціального середовища у формуванні зацікавленості спортом, але підтверджує провідну роль сім'ї.

Для вимірювання мотиваційних аспектів спортивної активності було використано шкалу мотивації до спортивної активності (SMS-28), яка дала змогу оцінити рівень внутрішньої та зовнішньої мотивації, а також амотивацію респондентів. Аналіз даних показав, що внутрішня мотивація, зокрема прагнення до самореалізації та задоволення від участі у спортивних заходах, домінує над зовнішніми мотивами, такими як соціальний статус чи фінансові винагороди.

Таблиця 2.

Рівень мотивації респондентів (за методикою SMS-28 (Шкала мотивації до спортивної активності))

Тип мотивації	% співвідношення		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Внутрішня	72%	18%	10%
Зовнішня	48%	32%	20%
Амотивація	16%	24%	60%

Методика SMS-28 дозволила виявити домінування внутрішньої мотивації серед респондентів: 72% опитаних мають високий рівень внутрішньої мотивації. Це свідчить про те, що основними чинниками залучення до спорту є бажання досягати власних цілей, самореалізовуватися і відчувати задоволення від занять спортом. Зовнішня мотивація, хоча і є важливим фактором (48% високих значень), здебільшого пов'язана із соціальним визнанням чи очікуваннями. Амотивація виявлена у незначної частини респондентів (16%), що вказує на переважно позитивне ставлення до спорту.

Зіставлення кількісних і якісних результатів показує, що респонденти з високим рівнем соціальної підтримки також демонструють вищі рівні мотивації до спортивної активності. Це підтверджує гіпотезу про важливість соціального середовища як фактора, що підсилює спортивну активність. Учасники дослідження з низьким рівнем соціальної підтримки частіше демонструють середній або низький рівень мотивації, що потребує подальшого аналізу для розробки стратегій залучення таких осіб до спорту.

На другому етапі було проведено якісний аналіз на основі напівструктурованих інтерв'ю. Інтерв'ю охоплювали тренерів, спортсменів і представ-

ників громадських організацій, пов'язаних зі спортом. Основні теми включали роль соціальних агентів, таких як тренери, сім'я та громада, у формуванні цінностей і норм, що сприяють спортивній активності. Учасники також ділилися досвідом подолання бар'єрів, пов'язаних із нерівним доступом до спортивної інфраструктури. Аналіз інтерв'ю показав, що тренери відіграють ключову роль у передачі соціальних норм і формуванні стійкої мотивації, тоді як підтримка громади є вирішальною для інтеграції соціально вразливих груп.

Отримані дані з кількісних і якісних джерел були зіставлені для забезпечення валідності результатів. Аналіз засвідчив, що інтеграція соціальної підтримки, мотиваційних стимулів і доступності спортивної інфраструктури створює сприятливі умови для розвитку спортивної активності. Водночас було виявлено низку бар'єрів, таких як економічна нерівність та стереотипи, що потребують усунення для забезпечення рівних можливостей у спорті.

Результати дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до розробки політик і програм, спрямованих на популяризацію спорту. Увага до соціального контексту та підтримка соціалізуючої функції спорту дозволять не лише підвищити рівень спортивної активності, а й сприятимуть гармонійному розвитку суспільства.

Проведений аналіз результатів дослідження аналіз підтверджує важливість соціальної підтримки та мотиваційних стимулів у популяризації спортивної активності, а також доцільність створення програм, спрямованих на посилення соціального середовища у спорті.

Висновки. Дослідження соціалізуючої функції спорту та впливу соціального середовища на розвиток спортивної активності підтвердило значущість соціального контексту для формування зацікавленості та залученості до спорту. Спортивна активність виявилася ефективним механізмом соціалізації, оскільки сприяє формуванню соціальних навичок, таких як співпраця, лідерство, відповідальність та комунікація. Особливо важливою є роль спорту у зміцненні соціальної згуртованості, подоланні соціальних бар'єрів та інтеграції різних груп населення, включаючи осіб із особливими потребами, представників етнічних меншин та молодь з соціально неблагополучних родин.

На основі отриманих результатів розроблено практичні рекомендації для розвитку спортивної культури та посилення її соціалізуючого потенціалу. Необхідним є створення інклюзивних програм, які враховують потреби різних соціальних груп і забезпечують рівний доступ до занять спортом. Такі програми мають бути орієнтовані на усунення економічних і інфраструктурних бар'єрів, а також подолання гендерних і соціокультурних стереотипів, що обмежують участь у спорті. Важливим напрямом є підтримка освітніх та громадських ініціатив, які сприяють популяризації спорту. Освітні установи

повинні інтегрувати фізичну активність до навчальних програм, створюючи умови для залучення молоді до регулярних занять спортом. Громадські організації мають розробляти та реалізовувати локальні спортивні заходи, що сприяють зміцненню зв'язків між членами громади. Координація між освітніми закладами, місцевою владою та громадськими ініціативами дозволить створити сталі механізми підтримки спортивної активності та забезпечити її довгостроковий вплив на соціальне життя.

Перспективи подальших досліджень відкривають широкі можливості для поглибленого аналізу впливу глобальних процесів, гендерних і вікових аспектів на спортивну активність і соціалізацію. Урахування цих чинників дозволить більш комплексно розкрити соціалізуючий потенціал спорту та сприяти розробці стратегій, спрямованих на забезпечення рівного доступу до спортивної діяльності для різних груп населення. Глобалізація значною мірою трансформує спортивну культуру, поширюючи нові моделі участі та популяризуючи різні види спорту. Міжнародні спортивні події, мас-медіа та цифрові платформи створюють умови для міжкультурного обміну і формування глобальної спортивної ідентичності. Водночас глобалізація висуває нові виклики, зокрема, пов'язані з комерціалізацією спорту, що може змінювати його соціалізуючу функцію. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення того, як глобалізація впливає на мотивацію до занять спортом, культурні уподобання та доступ до спортивної інфраструктури у різних регіонах світу. Особливо важливим є аналіз впливу міжнародних спортивних подій на локальні спільноти, а також на інтеграцію представників різних культур через спорт.

Література:

1. Мамаєва О. В., Мамаєв Д. Ю. Фізична культура і спорт як чинники соціалізації особистості. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* № 7. 2010, С. 58-60.

2. Мельник Ю. Б., Стаднік А. В. Багатомірна шкала сприйняття соціальної підтримки: метод. посіб. (укр. версія). Харків: ХОГОКЗ. 2023. 12 с.

3. Bourdieu P. (2022) Principles of Vision: General Sociology, V. 4.

4. Henriksen K. (2010) The ecology of talent development in sport: a multiple case study of successful athletic talent development environments in Scandinavia [Doctoral thesis]. Institute of Sport Science and Clinical Biomechanics, University of Southern Denmark.

5. Henriksen K., Stambulova N. (2023) The social environment of talent development in youth sport. *Frontiers in Sports and Active Living 5:1127151. doi: 10.3389/fspor.2023.1127151*

6. Luc Martin, Mark Bruner, Mark Eys & Kevin Spink (2014) The social environment in sport: Selected topics, International Review of Sport and Exercise Psychology, 7:1, 87-105.

7. Muhammed Syafiq Syazwan bin Zainuddin, Nur Shakila Mazalan, Fathiyah Mohd Kamaruzaman, Denise Koh Choon Lian, Wan Ahmad Munsif Wan Pa, Mohamad Nizam Nazarudin (2023) The Impact of Social Factors and Environment on Athlete Motivation and Performance in Sports. Internationai journal of academic research in progressive education and deveiopment. Vol. 1 2, No. 3.

8. Parsons T. (1966) The Concept of Society: The Components and Their Interrelations. In: T.Parsons. Societies: *Evolutionary and Comparative Perspectives. Englewood Cliffs* (NJ): Prentice-Hall.

9. Porto Maciel, L.F., Krapp do Nascimento, R., Milistetd, M., Vieira do Nascimento, J. & Folle, A. (2021) Systematic Review of Social Influences in Sport: Family, Coach and Teammate Support. Apunts Educación Física y Deportes, 145, 39-52.

10. Stahl, T., Rütten, A., Nutbeam, D., Bauman, A., Kannas, L., Abel, T., Lüschen, G., Rodríguez Diaz, J.A., Vinck, J., Zee, J. van der (2001). The importance of the social environment for physically active lifestyle: results from an international study. *Social Science & Medicine*: 52, p. 1-10.

11. Toward a new measure of intrinsic motivation, extrinsic motivation, and amotivation in sports: The Sport Motivation Scale (SMS) / L.G. Pelletier et al. Journal of Sport & Exercise Psychology. 1995. № 17. P. 35–53.

References:

1. Mamaieva O. V. & Mamaiev D. Yu. (2010) Fizychna kultura i sport yak chynnyky sotsializatsii osobystosti [Physical education and sports as factors of personality socialization]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu* – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports. № 7. (pp. 58-60) [in Ukrainian].

2. Melnyk Yu. B. & Stadnik A. V. (2023) Bahatomirna shkala spryiniattia sotsialnoi pidtrymky [Multidimensional scale of perception of social support]. Kharkiv: KhOHOKZ [in Ukrainian].

3. Bourdieu P. (2022) Principles of Vision: General Sociology, V. 4.

4. Henriksen K. (2010) The ecology of talent development in sport: a multiple case study of successful athletic talent development environments in Scandinavia [Doctoral thesis]. Institute of Sport Science and Clinical Biomechanics, University of Southern Denmark.

5. Henriksen K. & Stambulova N. (2023) The social environment of talent development in youth sport. *Frontiers in Sports and Active Living 5:1127151. doi: 10.3389/fspor.2023.1127151*

6. Luc Martin, Mark Bruner, Mark Eys & Kevin Spink (2014) The social environment in sport: Selected topics, International Review of Sport and Exercise Psychology, 7:1, 87-105.

7. Muhammed Syafiq Syazwan bin Zainuddin, Nur Shakila Mazalan, Fathiyah Mohd Kamaruzaman, Denise Koh Choon Lian, Wan Ahmad Munsif Wan Pa & Mohamad Nizam Nazarudin (2023) The Impact of Social Factors and Environment on Athlete Motivation and Performance in Sports. Internationai journal of academic research in progressive education and deveiopment. Vol. 1 2, No. 3.

8. Parsons T. (1966) The Concept of Society: The Components and Their Interrelations. In: T.Parsons. Societies: *Evolutionary and Comparative Perspectives. Englewood Cliffs* (NJ): Prentice-Hall.

9. Porto Maciel, L.F., Krapp do Nascimento, R., Milistetd, M., Vieira do Nascimento, J. & Folle, A. (2021) Systematic Review of Social Influences in Sport: Family, Coach and Teammate Support. Apunts Educación Física y Deportes, 145, 39-52.

10. Stahl, T., Rütten, A., Nutbeam, D., Bauman, A., Kannas, L., Abel, T., Lüschen, G., Rodríguez Diaz, J.A., Vinck, J. & Zee, J. van der (2001). The importance of the social environment for physically active lifestyle: results from an international study. *Social Science & Medicine*: 52, p. 1-10.

11. Toward a new measure of intrinsic motivation, extrinsic motivation, and amotivation in sports: The Sport Motivation Scale (SMS) / L.G. Pelletier et al. Journal of Sport & Exercise Psychology. 1995. № 17. P. 35–53.

УДК 004.02:004.5:004.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-305-319

Петухова Тетяна Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, Міжнародний гуманітарний університет, завідувачка кафедри дизайну, доцент, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-5300-0539

Трегуб Ангеліна Михайлівна кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, Хортицька національна академія (повна назва КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР), доцент кафедри, завідувач кафедри дизайну, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0001-9755-8067

Токарєв Олександр Віталійович Заслужений діяч мистецтв України, Міжнародний гуманітарний університет, професор кафедри дизайну, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0003-1354-9780

Тюрікова Олена Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, Одеська державна академія будівництва та архітектури, завідувачка кафедри дизайну архітектурного середовища, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-4279-7623

ГРАФІЧНИЙ ДИЗАЙН ЯК СУЧАСНИЙ ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У роботі розглядається роль графічного дизайну як засобу візуальної комунікації у суспільстві. Аналізуються його вплив на соціальні взаємодії, формування культурних норм та практики обміну інформацією. Особлива увага приділяється вивченню різних аспектів графічного дизайну, таких як використання кольору, форми, типографіки та композицій, а також їх вплив на сприйняття та поведінку людей. Визначається роль графічного дизайну як важливого способу комунікації. Підтримується твердження, що графічний дизайн потрібно розглядати в якості мови, використовуючи яку, можна значно розширити спектр інформації, що передається, поліпшити якість її сприйняття і підвищити компактність розміщення.

У статті розглядається ряд понять і явищ, що входять в орбіту графічного дизайну на сучасному етапі його розвитку, який характеризується як «комунікативний дизайн». До цього дня практика графічного дизайну зі створення та трансляції знаків і образів не так активно використовувалась у безпосередній вербальній комунікації між людьми, оскільки була задіяна в комунікації, націленій на передачу інформації, в якій інтерпретуються і

трактуються, з'єднуючись у новий наратив, окремі фрагменти та повідомлення. Вказано, що зміщення фокусу дизайну на питання комунікації акцентує технологічні та соціальні проблеми, організацію інформації та візуальну привабливість. Наголошується зростаюча значущість соціального аспекту в дизайні, де суспільство сприймає «технологічний» стиль як глобальну ідентичність, формуючи стандарти у графічному інтерфейсі.

Ключові слова: графічний дизайн, візуальні комунікації, комунікативний дизайн, мобільний додаток, знак, образ, інтерфейс користувача, графічний інтерфейс.

Petukhova Tetiana Anatoliivna candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, International Humanitarian University, Head of the Department of Design, Associate Professor, Odesa, https://orcid.org/0000-0001-5300-0539

Tregub Angelina Mykhailivna Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Khortytsia National Academy (full name: Municipal Institution of Higher Education "Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy" of Zaporizhzhia Regional Council), Assistant Professor and Head of the Department of Design, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0001-9755-8067

Tokarev Oleksandr Vitaliyovych Honored Artist of Ukraine, International Humanitarian University, Professor of the Department of Design, Odesa, https://orcid.org/0009-0003-1354-9780

Turikova Olena Mykolaivna candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture Head of the Department of Architectural Environment Design, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-4279-7623

GRAPHIC DESIGN AS A MODERN MEANS OF COMMUNICATION

Abstract. The paper examines the role of graphic design as a means of visual communication in society. Its impact on social interactions, the formation of cultural norms and practices of information exchange is analyzed. Special attention is paid to the study of various aspects of graphic design, such as the use of color, form, typography and compositions, as well as their impact on people's perception and behavior. The role of graphic design as an important method of communication is determined. The statement is supported that graphic design should be considered as a language, using which, you can significantly expand the range of transmitted information, improve the quality of its perception and increase the compactness of placement.

The article examines a number of concepts and phenomena that enter the orbit of graphic design at the current stage of its development, which is characterized as "communicative design". Until now, the practice of graphic design in creating and transmitting signs and images has not been so actively used in direct verbal communication between people, as it has been involved in communication aimed at transmitting information, in which individual fragments and messages are interpreted and interpreted, connecting into a new narrative. It is indicated that the shift in the focus of design to communication issues emphasizes technological and social problems, information organization and visual appeal. The growing importance of the social aspect in design is emphasized, where society perceives the "technological" style as a global identity, forming standards in the graphic interface.

Keywords: graphic design, visual communications, communicative design, mobile application, sign, image, user interface, graphic interface.

Постановка проблеми. Графічний дизайн, як засіб візуальної комунікації, відіграє значну роль у сучасному суспільстві, надаючи значний вплив на різні аспекти соціального життя. Він не тільки є інструментом передачі інформації, а й бере активну участь у формуванні культурних норм й цінностей. В епоху цифрових технологій та глобалізації, значення графічного дизайну зростає, стаючи ключовим елементом у процесі комунікації та взаємодії між людьми. Візуальна комунікація включає передачу інформації за допомогою візуальних засобів, таких як зображення, графіка, кольори і типографіка. Графічний дизайн, як її складова, відіграє роль у створенні візуальних послань, які можуть бути сприйняті швидко та ефективно. Дослідження показують, що візуальна інформація обробляється мозком значно швидше ніж текстова, що робить графічний дизайн незамінним інструментом у сучасному інформаційному просторі [1,2].

Комунікативна функція графічного дизайну як спосіб звернення до масової аудиторії передбачає активний діалог і взаємодію, засновані на професійній інтуїції художника, який експериментує символічними засобами: словами, знаками, символами, кольором, формою і т.д. Мистецька практика, що історично склалася, зафіксувала образотворчий характер способу передачі інформації, як найбільш ефективний для сприйняття і запам'ятовування людиною [3]. Цьому передували експериментальні міждисциплінарні творчі розробки з «проектування інформації» художніми засобами: плакат, друковані ЗМІ, зовнішня реклама та ін. Найбільш вдалі з них, що подолали межу звичайного оформлення, явилися прообразами сучасних яскравих робіт, розкривши естетичну сторону формування повідомлень, стали іконами стилю. На сучасному етапі розвитку суспільства в умовах великої кількості потоків інформації необмежені можливості комп'ютерних технологій вивели графічний та «комунікативний дизайн» на рівень об'єкту реального соціального значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На область безпосередньої комунікації між людьми як одну із головних корисних функцій дизайну звернули увагу ще на початку 1990-х років [4,5]. Згодом ця практика широко поширилася у зв'язку з появою Інтернету та нової культури спілкування через посередництво різних інтелектуальних пристроїв. Цей період історії культури характеризується посиленням соціальної складової у житті суспільства, збільшенням кількості всіляких некомерційних організацій і, відповідно, необхідністю розробки для них ознак ідентичності. Графічний дизайн не забарився відреагувати на нову культурну парадигму. Поняття «комунікативний дизайн» виникло у 1960-х рр., коли дизайнер-графік розширив прикладну сферу діяльності. Поряд із традиційними рекламними продуктами, він почав транслювати ідею необхідності присутності айдентики в телевізійній та кінопродукції [6].

За широтою охоплення термін «комунікація» такий самий широкий, як і термін «загальний дизайн», - і відсилає нас до парадигми діяльної теорії дизайну. Комунікація стала популярним предметом дослідження у соціології, психології, філології та філософії - практично у всій галузі гуманітарного знання. Стосовно наочної складової комунікації все частіше використовується термін візуальний, щоб позначити її основний предмет.

Формулювання цілей статті: У дослідженні необхідно зробити акцент на особливостях трансформацій предметного поля сучасного графічного дизайну: що сталося з його цілепокладанням, що залишилося у площині його філософії і як нові носії графіки та нові механіки взаємодії призвели до народження нових елементів у художній мові дизайну. Для цього розглянемо предмет нашого дослідження з кількох ракурсів, а саме: взаємозв'язку культури та дизайну, еволюції та трансформації комунікації в суспільстві, технікотехнологічного устрою як однієї з визначальних передумов графічного дизайну.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні у графічному, або комунікативному, дизайні (наведемо зараз ці терміни як синоніми) виділяють кілька напрямків, відокремлених своїм предметним полем. Один із найбільш активно розвиваються - «візуальні комунікації». Під цим терміном розуміються «...комунікації (передача інформації) у вигляді візуальної мови (зображень, знаків, образів, типографіки, інфографіки), з одного боку, і візуального сприйняття (органів зору, психології сприйняття) з іншого» [7]. Візуальна комунікація - такий спосіб спілкування, «...інформаційної взаємодії між людьми, яка здійснюється за допомогою образів, що візуально сприймаються» [8]. Характеризуючи змістовну складову образу знака, професор лінгвістики Вільям О'Грейді, що спеціалізується, серед іншого, на походженні мови, писав: «Усі письмові системи еволюціонували від піктографічних репрезентацій, які називаються піктограмами. Кожна піктограма була зображенням

предмета або предметів (у деяких випадках концептів), які вона репрезентувала, і, наскільки нам відомо, не містила жодного натяку на вираз. Цей тип комунікації знаходимо як серед древніх людей, так і у сучасному світі» [3].

Ще одним ракурсом, в якому розглядається предмет нашого дослідження, слід назвати співвідношення всієї культури та дизайну як одну з її сфер. Як і в культурі загалом, у новому предметному полі - візуальній комунікації - дизайнерська діяльність спрямована на збір інформації про функціональні, естетичні та символічні властивості того чи іншого об'єкта. Після збору фокус уваги зміщується на те, щоб виявити відмінності та подібності досліджуваного об'єкта з спорідненими йому об'єктами в аспекті традиції та новизни. Предметне поле графічного дизайну, яке включає такі категорії, як «фірмовий знак», «знаки навігації», «піктограми», поповнилося тепер і специфічними знаками графічного інтерфейсу [9].

Графічні інтерфейси - частина нового цифрового простору. Тут контекстуальне оточення знаків та образів потребує ще більш ретельної роботи. Є знаки, що набули стійкого змісту, який може бути крос-культурним або належати до будь-якої закритої культури. Більше того, стикаємося з суто інструментальними питаннями: як використовувати оптичні ілюзії, спотворення та текстові трактування. Основне утруднення для візуальної комунікації - це інтерактивність цифрового середовища [10]. Зміни масштабу внаслідок впливу користувача, необхідність створювати розгалужений сценарій дій, робота з мініатюрними об'єктами (наприклад, у мобільному додатку) – всі ці фактори стають ґрунтом для розробки нових прийомів та форм гармонізації.

Мобільний додаток - як форма донесення інформації до користувача і можливість отримати відгук - представляється новим простором комунікації, який дозволяє людям, машинам та різноманітним економічним агентам обмінюватися інформацією та взаємодіяти один з одним на відстані.

Одним із перших культурологів, який звернув увагу на властивості комунікації як такої, був канадець Герберт Маршал Маклюен. Він наводить міркування Алексіса де Токвіля про те, що «...книгодрукарський принцип одноманітності, безперервності і лінійності переборов складності древнього феодального і усного суспільства» [11]. З позиції дизайну, що працює з ідентичністю, це спостереження - чудове відкриття. Саме завдяки Маклюену винахід і впровадження книгодрукування можна вважати відправною точкою, народженням масової західної комунікативної культури. Наступні етапи відкриттів і винаходів, спрямованих на потреби комунікації, призвели до появи цілком своєрідної практики подання повідомлень: від точного відтворення початкового повідомлення (що закріплюється в друкованому тексті) до трактуємого образу, підпорядкованого технологічним можливостям носія [12]. Сучасні технології дозволяють подати інформацію як достовірну та

доказову, повноцінно «подати» її: описати, проілюструвати, систематизувати тощо, але водночас можливо і транслювати образи цілком фантазійні та абстрактні, мета яких - емоційний вплив на людину. На такому рівні розвитку технологій користувач не готовий задовольнятися побаченим, він вимагає, щоб інформація не лише надавалася, але засвоювалася сама собою. Тому дослідницький пріоритет у сфері комунікації відданий вивченню питань людського сприйняття.

Другий аспект розгляду еволюції графічного дизайну – зміна самих медіа технологій. Поява нових комунікаційних технологій завжди породжувала нові форми медіа, а сьогодні, навпаки, медіа сформували нові канали комунікації. Швидкість оприлюднення інформації багаторазово зросла. Авторів може виявитися більше, ніж глядачів (читачів та користувачів) – відповідно, зростає конкуренція в галузі виразності, а щоб, у свою чергу, досягти успіху в такій конкуренції, необхідно аналізувати інтереси та запити аудиторії - та впроваджувати необхідні форми медіа та контексти. Зараз інформаційний контент зачіпає майже всі канали сприйняття та використовує різноманітні засоби, такі як текст, графіка та звук. Ключовим критерієм ефекту впливу контенту стає його інтерактивність, тобто здатність активно взаємодіяти з користувачем. Отже, сучасний професіонал у галузі дизайну має навички роботи не тільки з поданням інформації, але й з різними формами взаємодії з нею. Таким чином, сучасний етап розвитку комунікативного дизайну актуалізує творчу діяльність, спрямовану на передачу контенту через різноманітні медіа. Американський графічний дизайнер Пол Ренд писав: «Поганий дизайн, якщо він не являється інструментом комунікації і не служить її цілям» [13].

На фоні посилення ролі візуалізації, як найбільш ємної і компактної форми передачі інформації, актуальними є розглянуті дизайнерами питання гармонійного поєднання естетики і доступності подачі інформації, вибір інструментів, перетворюючих інформацію у форму, її структурування, розстановка необхідних акцентів, наповнення додатковими змістами. Передумовою актуалізації даних питань став інтерактивний «інформаційний шум», дезорієнтуючий людину, викликаючий почуття втоми та байдужості. Подолати проблему інформаційного навантаження та оволодіти увагою соціуму – основне завдання професійного естетично орієнтованого дизайнера, який забезпечує візуальну адаптацію з використанням усіх стилістичних напрямів графічного дизайну.

Прикладне мистецтво графіки в контексті комунікативної візуалізації, що створює традиційними методами дизайну красивий, гармонійний у всіх відносинах, композиційно організований об'єкт, поповнилося новими специфічними напрямками та професіоналами в галузі дизайну комунікативного,

вирішаючого проблему мінімалізації текстових повідомлень з заміною їх на зображення, вивченням і аналізом аспектів сприймання, логіки побудови та впливу інформаційних повідомлень на людину. Найбільш затребуваним у результаті демократичних перетворень цей синтез елементів художньо-проектної творчості став у створенні айдентики бренду, реклами, упаковки, веб-сайтів тощо.

Найбільш яскраво та ефектно візуалізуються об'єкти графічного дизайну в рекламі, основними комунікативними функціями якої є: безпосередньо передача споживачеві інформації, вплив певної інформації на потенційного споживача, регулювання переконання споживача, установок та поведінки. Значною мірою успішне рішення задачі реалізації функцій реклами залежить від використання ключових принципів графічного дизайну: баланс, контраст, акцент, пропорція, повторення і патерн, рух, простір, різноманітність і єдність [14].

На сьогоднішній день графічний дизайн значною мірою відрізняється від індустріального дизайну. За великим рахунком сьогодні графічний дизайн представляє самостійний напрям прикладного мистецтва, дату виникнення якого прийнято пов'язувати з 1964 роком, коли Міжнародне товариство організацій графічного дизайну ICOGRADA провело перший конгрес, присвячений проблемам галузі [15]. Дизайнер-графік як спеціаліст є представником творчої професії та виконує функції «проектування інформації», а також використовує художні засоби з урахуванням особливостей сприйняття. Безліч яскравих робіт сучасних дизайнерів мають підкреслено інформаційну специфіку і, безперечно, становлять культурологічну та естетичну цінність для суспільства.

Графічний дизайн впливає на соціальні взаємодії, допомагаючи формувати та передавати культурні норми та цінності. Наприклад, візуальні елементи реклами можуть відбивати і зміцнювати соціальні стереотипи чи, навпаки, кидати їм виклик. Соціальні мережі та цифрові платформи надають дизайнеру можливість миттєво поширювати свої роботи на глобальному рівні, створюючи нові форми соціальної взаємодії та обміну інформацією.

Графічний дизайн є невід'ємною частиною реклами. Він відіграє важливу роль у створенні ефективної маркетингової кампанії, яка привертає увагу потенційних клієнтів та підвищує впізнаваність бренду. Однак, у сфері реклами графічний дизайн має свої особливості, що відрізняють його від інших галузей дизайну. Однією з основних особливостей графічного дизайну є здатність викликати емоційну реакцію у глядача. Дослідження показують, що люди зазвичай приймають рішення з урахуванням емоцій, а не на основі раціонального мислення. Тому ефективний графічний дизайн повинен мати здатність викликати у глядача бажану емоційну реакцію. Наприклад, дизайн логотипу компанії може використовувати певні кольори, щоб викликати почуття надійності, сили чи престижу. Одним із головних елементів графіч-

ного дизайну є типографіка [16]. Використання правильних типових опцій може значно покращити візуальний образ. Цікаво, що дослідження показують, що вибір шрифту та його розмір можуть впливати на здатність людини до читання та розуміння інформації. Наприклад, більші шрифти і шрифти, що легко читаються, частіше використовуються в рекламних матеріалах, щоб зробити інформацію більш доступною. Ще однією важливою особливістю графічного дизайну є використання кольорів. Кожен колір має властиві йому властивості і може викликати різні емоційні реакції у глядача. Наприклад, використання синього кольору в дизайні може викликати асоціації зі світом, спокоєм, професіоналізмом та надійністю. Згідно зі статистикою, понад 90% споживачів вважають колір одним із головних критеріїв при виборі продукту [17, 18].

Роль графічного дизайну у сфері маркетингу є вкрай важливою. Графічний дизайн є ключовим інструментом для компаній, які прагнуть просунути свій бренд і залучити більше клієнтів.

Графічний дизайн допомагає створювати унікальні та зображення, які добре запам’ятовуються та які здатні привернути увагу потенційних клієнтів та надалі підвищити впізнаваність бренду. Це можуть бути логотипи, упаковка продукції, рекламні банери, плакати, брошури та інші рекламні матеріали. Більше того, графічний дизайн дозволяє створювати ефективну візуальну концепцію для бренду, яка використовуватиметься на всіх матеріалах компанії. Візуальна концепція включає колірну схему, зображення, типографіку та інші елементи, які утворюють єдиний стиль і роблять бренд упізнаваним серед споживачів [19].

Також графічний дизайн є невід'ємною частиною дизайну веб-сайту. Веб-дизайн має бути орієнтований на цільову аудиторію та відповідати загальній візуальній концепції бренду компанії. Добре спроектований сайт з легким інтерфейсом та привабливим дизайном може залучити більше відвідувачів, покращити конверсію та підвищити впізнаваність бренду.

Загалом графічний дизайн відіграє важливу роль у маркетинговій стратегії компанії, підвищуючи якість її візуальної комунікації з потенційними клієнтами. Створення унікальних і незабутніх зображень, візуальної концепції та привабливого дизайну сайту дозволяє компанії виділитися на фоні конкурентів та краще продавати свої продукти та послуги.

Успішний графічний дизайн у рекламі має виконати кілька завдань, щоб бути ефективним та привабливим для потенційних клієнтів [20]:

1. Привернути увагу Графічний дизайн має бути помітним і викликати інтерес у потенційного клієнта. Унікальний дизайн, що запам'ятовується, може привернути увагу і виділитися серед конкурентів. Наприклад, використання яскравих кольорів, незвичайних форм та текстур може допомогти привернути увагу до реклами.

2. Передати інформацію Графічний дизайн повинен бути зрозумілим і чітким, щоб швидко та легко передавати інформацію про продукт або послугу, що рекламуються. Для цього необхідно використовувати відповідні шрифти, кольори, зображення та текст, які чітко передадуть суть реклами.

3. Викликати емоції Графічний дизайн може використовуватися для викликання певних емоцій у потенційних клієнтів. Це може бути стимулювання бажання купити продукт чи послугу, виклик посмішки чи ностальгії. Правильно підібрані кольори, зображення та текст можуть допомогти досягти бажаного емоційного відгуку.

4. Підвищити впізнаваність бренду Графічний дизайн допоможе створити відомий бренд, який буде пов'язаний з певними продуктами або послугами. Логотип, візуальна концепція та інші елементи повинні бути унікальними і такими, що легко запам'ятовуються, щоб потенційні клієнти могли асоціювати їх з брендом компанії.

5. Підвищити конверсію Мета будь-якої рекламної кампанії – збільшити конверсію, тобто кількість клієнтів, які купують продукти чи послуги, що рекламуються. Успішний графічний дизайн повинен привертати увагу, передавати інформацію, викликати емоції та підвищувати впізнаваність бренду, щоб допомогти підвищити конверсію.

Дотримання даних параметрів при розробці та створенні графічного дизайну сприятиме впізнаваності бренду, донесенню до споживача необхідної інформації, підвищенню рівня продажів, що є основними функціями реклами.

Культура та графічний дизайн перебувають у постійній взаємодії. Дизайнери черпають натхнення з культурних артефактів, традицій та тенденцій, одночасно впливаючи на сприйняття та розвиток цих культурних елементів. Кольорова палітра, шрифти і візуальні стилі можуть нести культурно специфічні значення і викликати певні емоційні реакції в аудиторії. Типографіка, або мистецтво оформлення тексту, є важливим елементом графічного дизайну. Вибір шрифту, його розмір, інтерліньяж та інші параметри можуть значно впливати на сприйняття та читання тексту. Соціологічні дослідження показують, що типографіка може формувати перше враження про бренд або продукт, впливаючи на рівень довіри та зацікавленості аудиторії.

Згідно з дослідженням компанії HubSpot [21], рекламні кампанії з використанням візуальних елементів показують вищі показники ефективності, ніж ті, що не використовують графічний дизайн. Так, за даними дослідження, пости у соціальних мережах із зображеннями отримують у середньому на 94% більше переглядів, ніж пости без них. Використання візуальних елементів рекламної кампанії збільшує охоплення аудиторії на 70%, а CTR (кількість кліків реклами) на 30%. Крім того, проведене дослідження компанією Kenshoo показало, що рекламні кампанії, створені з урахуванням соціальних та культурних особливостей цільової аудиторії, мають більш високу конверсію.

Один з найбільш відомих прикладів успішного використання графічного дизайну в маркетингу - це логотип компанії Apple. Дизайнери компанії створили яскравий та унікальний логотип з яблуком, який одразу асоціюється з брендом Apple та привертає увагу потенційних клієнтів. Але логотип – це не єдиний приклад вдалого використання графічного дизайну Apple. Ця компанія також відома своїм почуттям стилю та дизайну, яке відображається у кожному продукті: починаючи від iPhone і закінчуючи упаковкою продуктів. Таким чином, Apple демонструє те, що графічний дизайн може бути використаний не тільки для створення логотипу, а й для формування брендової ідентичності компанії, яка допомагає відрізнятися на ринку та залучати більше клієнтів.

З розвитком цифрових технологій графічний дизайн зазнає значних змін. Сучасні інструменти та програми дозволяють створювати більш складні та інтерактивні візуальні елементи. Глобалізація та доступність інтернет-технологій роблять графічний дизайн доступним для ширшої аудиторії, що сприяє його інтеграції у різні сфери життя – від освіти до маркетингу.

На думку професійної асоціації дизайнерів AIGA: «Тенденції графічного дизайну 2025 року стосуватимуться не лише візуальної привабливості, а й створення значних, доступних та технологічно вдосконалених вражень, які знайдуть відгук у різноманітної аудиторії по всьому світу» [22]. Передові тенденції, які будуть визначати графічний дизайн у 2025 році, надавши корисну інформацію для дизайнерів, маркетологів та компаній, які прагнуть йти на випередження [23]:

1. Співпраця в галузі дизайну, покращена за допомогою штучного інтелекту (ШІ). ШІ покликаний революціонізувати процес розробки дизайну, вийшовши за межі базової автоматизації і став справжнім помічником у творчому процесі. Ключові аспекти цієї тенденції: кольорові палітри та друкарські поєднання, створені за допомогою ШІ; продумані пропозиції щодо оформлення на основі контенту та керівництва бренду; автоматизоване створення ресурсів для мультиплатформних кампаній. Успішними дизайнерами у 2025 році стануть ті, хто зможе ефективно співпрацювати з інструментами ШІ, використовуючи їх для посилення свого творчого потенціалу, а не для його заміни.

2. Гіперперсоналізація за допомогою дизайну, що базується на даних. Інтеграція великих даних та дизайну досягне нового рівня, забезпечуючи безпрецедентний рівень персоналізації у візуальних комунікаціях. Тенденція проявиться у наступному: адаптивні логотипи, які змінюються залежно від демографії чи поведінки користувачів; персоналізовані колірні схеми у цифрових інтерфейсах; індивідуальні зображення та графіка у маркетингових матеріалах

3. Іммерсивні технології 3D і доповненої реальності. У міру того, як технології доповненої реальності (AR) стають все більш доступними, графічний дизайн все більше розмиватиме межі між цифровою та фізичною сферами. Тренд у дії: 3D-елементи, що легко інтегруються в 2D-дизайн; використання доповненої реальності у фізичному просторі бренду; інтерактивні 3D-зображення у цифровій рекламі

4. Дизайн, орієнтований на екологічність. Враховуючи, що в основу ставляться екологічні проблеми, методи стійкого дизайну стануть центральним напрямком у графічному дизайні. Тенденція включає: використання лише цифрових ресурсів для скорочення фізичних відходів; дизайн, що сприяє вторинній переробці; використання елементів, натхнених природою, та екологічних колірних палітр.

5. Кінетична типографія та моушн-дизайн. Оскільки екрани стають все більш модернізованими, статичні дизайни поступляться місцем динамічної, заснованої на русі друкарні та графіки.

6. Візуальна комунікація, заснована на нейронауці. Досягнення в галузі нейронауки визначатимуть вибір дизайну, що призведе до створення візуальних елементів, оптимізованих для когнітивної обробки та емоційної дії. Науково доведено, що колірні схеми та макети покращують запам'ятовування, коли використовуються в освітніх матеріалах та комунікаціях бренду. Ця тенденція впливатиме на: психологію кольору у брендингу та маркетингових матеріалах; дизайн макету для покращення інформаційної ієрархії; візуальні елементи, що викликають певні емоційні реакції.

7. Максималізм та цифровий декаданс. На відміну від тенденцій мінімалізму минулих років, у 2025 році відродяться сміливі, складні дизайни, що наголошують на візуальному достатку. Ключові елементи цього тренду: складні візерунки та текстури; сміливі поєднання кольорів та градієнти; поєднання різних стилів та епох дизайну.

8. Інклюзивний та доступний дизайн. Оскільки суспільство продовжує приділяти пріоритетну увагу інклюзивності, графічний дизайн розвиватиметься, щоб стати доступнішим та репрезентативнішим для різних аудиторій. Тренд у дії: адаптивні інтерфейси, що регулюють колірний контраст, розміри шрифту та макет залежно від потреб користувачів, забезпечуючи доступність без шкоди для естетичної привабливості.

9. Генеративний дизайн та алгоритмічна естетика. Алгоритми відіграватимуть все більшу роль у створенні унікальних елементів дизайну, відкриваючи нові естетичні можливості. Тренд у дії: фірмові стилі, що використовують генеративні алгоритми для створення унікальних візуальних активів, що постійно змінюються, зберігаючи при цьому основні елементи бренду.

10. Гібридна аналого-цифрова естетика. Ностальгічне поєднання традиційних дизайнерських технік із передовими цифровими інструментами створить унікальну естетику, що поєднує минуле та майбутнє. Прояви тренду: цифрові дизайни, що поєднують текстури та дефекти, що нагадують технології аналогового друку, у поєднанні з інтерактивними цифровими елементами.

Таким чином, можна відмітити, що за графічним дизайном майбутнє. Наближаючись до 2025 року, стає ясно, що графічний дизайн як і раніше буде динамічною областю, що розвивається. Перелічені тенденції відображають майбутнє, в якому технології та креативність переплітаються тісніше, ніж будь-коли раніше. Майбутнє, де дизайн стає більш персоналізованим, доступним і піклується про навколишнє середовище. Для дизайнерів ключем до успіху в цьому швидко змінному світі, будуть адаптивність, постійне навчання і готовність освоювати нові інструменти та методології. Залишаючись в курсі нових тенденцій і розуміючи їх основні рушійні сили, дизайнери зможуть залишатися в авангарді інновацій, створюючи роботи, які не тільки візуально привабливі, але й значущі та впливові .

Розглядаючи функцію графічного дизайну, як спосіб моделювання візуальних повідомлень для споживача, розповсюджених за допомогою засобів масової інформації, необхідно зазначити, що ця галузь проектно-художньої творчості в даний час об'єднала різні інформаційні середовища: друковане статичне середовище, що використовує матеріальні носії, динамічні тимчасові медіа- (теле - технології) та «цифру», нематеріальний характер якої відзначав британський цифровий дизайнер Neville Brody: «Цифровий дизайн схожий на живопис, тільки фарби ніколи не сохнуть». Новації та експерименти N. Brody в галузі журнального дизайну, запропонувавшого читачеві, всупереч традиційним правилам, мінімум тексту на фоні яскравих абстрактних зображень, поєднання різних гарнітур шрифтів та їх розташування на сторінці, знайшли відгук у масової аудиторії та стали взірцем для наслідування низки комерційних видань, зображень, знаків, образів, типографіки, що прагнуть за допомогою, інфографіки посилити спілкування з аудиторією читачів [24,25].

Таким чином, різноманіття способів та виразних засобів графічного дизайну, як комунікативного фактора активного зв'язку з масовою аудиторією, формування адекватного враження та залучення її до процесу взаємодії, дозволяє аргументовано стверджувати, що ця галузь проектної творчості є специфічною мовою спілкування, що використовується для розширення спектру інформації, що передається, гармонізації та естетизації змісту.

Висновки. Графічний дизайн як засіб візуальної комунікації відіграє ключову роль у сучасному суспільстві, впливаючи на соціальні взаємодії, культурні норми та практики обміну інформацією. Графічний дизайн відіграє важливу роль у створенні успішної рекламної кампанії. Він може привернути

увагу споживачів, зробити продукт помітним на ринку та допомогти встановити емоційний зв'язок із аудиторією. Використання різних засобів графічного дизайну, таких як кольори, шрифти, композиція та зображення, допоможе створити унікальний стиль рекламного дизайну. Тому для маркетологів та дизайнерів важливо враховувати особливості графічного дизайну при створенні рекламної кампанії. Більшість дизайнерських розробок пов'язані з різноманітною інформацією, що обумовлено різноманіттям об'єктів, які їм доводиться оформляти. Його значущість продовжує зростати в умовах цифрової епохи та глобалізації. Розуміння соціологічних аспектів графічного дизайну дозволяє глибше усвідомити його вплив та можливості, відкриваючи нові горизонти для досліджень та практичного застосування. Тенденції графічного дизайну 2025 року обіцяють відкрити нові можливості для творчого самовираження та ефективної візуальної комунікації.

Література:

1. Leeuwen Th. Van. Reading Images: the Grammar of Visual Design. Routledge. 2006. Pg. 4.

2. Lester P. M. Visual Communication: Images with Messages. Belmont, CA : Thomson Wadsworth, 2006.

3. Графічний дизайн - система візуальних комунікацій. 2023. URL: https://www.arthuss.com.ua/books-blog/hrafichnyy-dyzayn-osnovy-vizualnoyi-komunikatsiyi

4. Frascara J. Communication design : principles, methods, and practice. Allworth Communications, Inc., 2004. 208 p.

5. Gandelman C. Reading Pictures, Viewing Texts. Bloomington, 1991.

6. Garret L. Visual design: a problem-solving approach. Michigan : R. E. Krieger Pub. Co., 1975.

7. Riegl A. Historishe Grammatik der bildenden Künste. Graz- Cologne : Hermann Böhlaus, 1966.

8. Meggs Ph. B. A history of graphic design. Michigan : Van Nostrand Reinhold, 1992.

9. Гладун О. Візуалізація інформації: інфографіка. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: зб. наук. пр. / за ред. Даниленка В.Я. Харків*: ХДАДМ, 2012. № 4. С. 11-14.

10. Spacey J. Types of Communication Design. Simplicable. 2017. Septem. 06. URL: https://simplicable.com/new/communication-design

11. McLuhan H. M. Understanding Media: The Extensions of Man. New York: McGraw-Hill,1965.309 p.

12. Barnard, M. Graphic Design as Communication. London: Routledge, 2013. - 312 p.

13. Rand P. Thoughts of Design. New York: Van Nostrand Reinhold Co., 1970. 95 p.

14. Berger, J. The Art of Seeing. - London: Penguin, 1972. - 166 p.

15. ICOGRADA. URL: http://www.icograda.org/about/about.htm

16. Lupton E. Thinking Typographically. - New York: Princeton Architectural Press, 2014. - 224 p.

17. Dictionary of Graphic Design and Designers. London: Thames & Hudson, 2003. 239 p.

18. Frascara J. Visual Communications. In book. Communication design: principles, methods, practice. New York: Allworth Press, 2004. 225 p.

19. Скубченко А. Інтернет-технології як спосіб просування сучасних брендів. *Національний т ехнічний університ ет України «Київський політ ехнічний інст ит ут імені Ігоря Сікорського»* 2019. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/31833/1/ Skubchenko_ bakalavr.pdf.

20. Das Kommunikations modell nach Friedemann Schulz von Thun. Anwendung an einem beruflichen Praxisbeispiel. GRIN Verlag. 2018. URL: https://www.grin.com/document/445691.

21. HubSpot. https://www.hubspot.com/

22. AIGA advances design as a professional craft, strategic advantage, and vital cultural force. URL: https://www.aiga.org/

23. Тренди графічного дизайну. URL: https://ua.weblium.com/blog/trendi-grafichnogo-dizajnu

24. Herrera E., Fernández L. Diseñar es transformar las cosas en signos. *Convergências – Revista de Investigação e Ensino das Artes*, 2018.Vol I (1). URL: http://convergencias.ipcb.pt.

25. Nataliia Kravchenko Liudmyla Shanaieva-Tsymbal (2023) Multimodal Ukrainian Brand Narrative: Semiotics, Structure, Archetypes. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки.* URL: https://phil.duan.edu.ua/index.php/uk/ DOI: 10.32342/2523-4463-2023-2-26/2-2 /Users/User/Downloads/Phil_2_26_2_2023%20(1).pdf

References:

1. Leeuwen, Th. Van. (2006). Reading Images: the Grammar of Visual Design. Routledge. Pg. 4.

2. Lester, P. M. (2006).Visual Communication: Images with Messages. Belmont, CA: Thomson Wadsworth, 2006.

3.Hrafichnyy dyzayn - systema vizualnykh komunikatsiy [Graphic design - a system of visual communications]. 2023. URL: https://www.arthuss.com.ua/books-blog/hrafichnyy-dyzayn-osnovy-vizualnoyi-komunikatsiyi

4. Frascara, J. (2004). Communication design: principles, methods, and practice. Allworth Communications, Inc., 2004. 208 p.

5. Gandelman, C. (1991). Reading Pictures, Viewing Texts. Bloomington, 1991.

6. Garret, L. (1975).Visual design: a problem-solving approach. Michigan : R. E. Krieger Pub. Co..

7. Riegl, A. (1966).Historishe Grammatik der bildenden Künste. Graz- Cologne : Hermann Böhlaus.

8. Meggs, Ph. B. (1992). A history of graphic design. Michigan : Van Nostrand Reinhold.

9. Hladun, O. (2012). Vizualizatsiya informatsiyi: infohrafika [Information visualization: infographics] *Visnyk Kharkivskoyi derzhavnoyi akademiyi dyzaynu i mystetstv: zb. nauk. pr. / za red. Danylenka V.YA. Kharkiv: KHDADM [Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts: collection of scientific works/ edited by Danylenko V.Ya. Kharkiv: KhDADM*]. 2012. № 4. С. 11-14.

10. Spacey, J.(2017). Types of Communication Design. Simplicable. 2017. Septem. 06. URL: https://simplicable.com/new/communication-design

11. McLuhan, H. M. (1965). Understanding Media: The Extensions of Man. New York: McGraw-Hill, 1965. 309 p.

12. Barnard, M. (2013). Graphic Design as Communication. London: Routledge, 2013. 312 p.

13. Rand, P. (1970). Thoughts of Design. New York: Van Nostrand Reinhold Co., 1970. 95 p.

14. Berger, J. (1972). The Art of Seeing. - London: Penguin, 1972. - 166 p.

15. ICOGRADA. URL: http://www.icograda.org/about/about.htm

16. Lupton, E. (2014).Thinking Typographically. - New York: Princeton Architectural Press, 2014. 224 p.

17. Dictionary of Graphic Design and Designers. London: Thames & Hudson, 2003. 239 p.

18. Frascara, J. (2004). Visual Communications. In book. Communication design: principles, methods, practice. New York: Allworth Press, 2004. 225 p.

19. Skubchenko, A. (2019). Internet-tekhnolohiyi yak sposib prosuvannya suchasnykh brendiv [Internet technologies as a way to promote modern brands]. *Natsionalnyy tekhnichnyy universytet Ukrayiny «Kyyivskyy politekhnichnyy instytut imeni Ihorya Sikorskoho» [National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute".].* 2019. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/ 123456789/31833/1/Skubchenko_bakalavr.pdf.

20. Das Kommunikations modell nach Friedemann Schulz von Thun. Anwendung an einem beruflichen Praxisbeispiel. GRIN Verlag. 2018. URL: https://www.grin.com/document/445691.

21. HubSpot. https://www.hubspot.com/

22. AIGA advances design as a professional craft, strategic advantage, and vital cultural force. URL: https://www.aiga.org/

23. Trendy hrafichnoho dyzaynu [Graphic design trends]. URL:https://ua.weblium.com/ blog/trendi-grafichnogo-dizajnu

24. Herrera, E., Fernández, L. (2018). Diseñar es transformar las cosas en signos. *Convergências – Revista de Investigação e Ensino das Artes*, 2018.Vol I (1). URL: http://convergencias.ipcb.pt.

25. Nataliia Kravchenko Liudmyla Shanaieva-Tsymbal (2023) Multimodal Ukrainian Brand Narrative: Semiotics, Structure, Archetypes. URL: https://phil.duan.edu.ua/index.php/uk/ DOI: 10.32342/2523-4463-2023-2-26/2-2 /Users/User/Downloads/Phil_2_26_2_2023%20(1).pdf

УДК: 613.71:796(075.8)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-320-327

Поліщук Наталія Миколаївна докторка філософії, старша викладачка кафедри медико-біологічних основ фізичної культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https://orcid.org/0000-0003-3677-1248

Власюк Тетяна Миколаївна канд. економічних наук, доцентка, директорка Навчально-наукового інституту права та сучасних технологій, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9644-8608

Внукова Ольга Миколаївна канд. педагогічних наук, доцентка кафедри фізичного виховання та здоров'я, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9306-7700

ГІГІЄНА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. Гігієна фізичної культури і спорту є важливим компонентом освітнього процесу у підготовці фахівців галузі фізичного виховання та спорту, що сприяє забезпеченню фізичного та психічного здоров'я як студентів, так і професійних спортсменів. У статті досліджуються теоретичні основи та прикладні аспекти гігієнічних норм і вимог, які впливають на ефективність фізичного виховання, профілактику травматизму, підтримку функціонального стану організму та створення оптимальних умов для занять спортом. Визначено, що дотримання гігієнічних стандартів у навчально-тренувальному процесі відіграє ключову роль у профілактиці професійних захворювань, покращенні адаптаційних можливостей організму та формуванні культури здоров'я

Розглядається значення освітньої та виховної роботи, спрямованої на підвищення гігієнічної культури студентів і спортсменів. Особлива увага приділяється ролі викладачів та тренерів, які мають не лише передавати відповідні знання, а й формувати позитивні звички щодо дотримання правил особистої гігієни, гігієни праці та занять спортом. Зазначено, що розвиток гігієнічної компетентності в умовах сучасної системи освіти потребує інтеграції спеціальних знань у навчальні дисципліни.

Проаналізовано сучасний стан викладання дисципліни "Гігієна фізичної культури і спорту" у закладах вищої освіти. Визначено основні проблеми, пов’язані з недостатньою увагою до цієї тематики в освітньо-професійних програмах, а також обґрунтовано необхідність посилення міждисциплінарного підходу до вивчення гігієни. Окрему увагу приділено питанням технічного забезпечення занять, вентиляції приміщень, санітарного стану обладнання та одягу, а також правильного харчування спортсменів.

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні значущості дотримання гігієнічних норм у фізичній культурі та спорті, формуванні відповідних компетенцій у студентів, а також розробці рекомендацій для покращення умов навчально-тренувального процесу. Практичні рекомендації включають впровадження сучасних методів моніторингу гігієнічного стану спортивних об’єктів, забезпечення відповідних кліматичних умов у залах і на майданчиках, а також створення індивідуальних програм навчання з акцентом на гігієну.

Результати дослідження спрямовані на підвищення ефективності освітнього процесу, профілактику травматизму та професійних захворювань, а також гармонізацію навчально-тренувального процесу з принципами збереження здоров’я.

Ключові слова: гігієна, фізична культура, спорт, освітній процес, здоров'я, травматизм, викладання.

Polishchuk Nataliia Mykolaivna Doctor of Philosophy, Senior Lecturer**,** Department of Medical and Biological Foundations of Physical Culture, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https://orcid.org/0000-0003-3677-1248

Vlasiuk Tetiana Mykolaivna PhD in Economics, Associate Professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Law and Modern Technologies, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9644-8608

Vnukova Olha Mykolaivna Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Physical Education and Health, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9306-7700

HYGIENE OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. Hygiene of physical culture and sports is an essential component of the educational process in training specialists in the field of physical education and

sports. It contributes to ensuring both physical and mental health for students and professional athletes. The article examines the theoretical foundations and applied aspects of hygienic norms and requirements that influence the effectiveness of physical education, injury prevention, maintenance of functional body condition, and the creation of optimal conditions for sports activities. It is determined that adherence to hygienic standards in the educational and training process plays a crucial role in preventing occupational diseases, improving the body's adaptive capabilities, and fostering a culture of health.

The importance of educational and training work aimed at enhancing the hygienic culture of students and athletes is highlighted. Special attention is paid to the role of teachers and coaches, who are tasked not only with imparting relevant knowledge but also with cultivating positive habits regarding personal hygiene, workplace hygiene, and sports hygiene. It is noted that the development of hygienic competence within the modern education system requires the integration of specialized knowledge into academic disciplines.

The current state of teaching the discipline "Hygiene of Physical Culture and Sports" in higher education institutions is analyzed. Key problems associated with the insufficient focus on this subject in educational and professional programs are identified, along with the substantiation of the need for a multidisciplinary approach to studying hygiene. Particular attention is given to issues of technical provision for classes, ventilation of premises, sanitary conditions of equipment and clothing, as well as proper nutrition for athletes.

The purpose of the study is to scientifically substantiate the importance of adhering to hygienic norms in physical culture and sports, develop relevant competencies in students, and provide recommendations for improving the conditions of the educational and training process. Practical recommendations include the implementation of modern methods for monitoring the hygienic state of sports facilities, ensuring appropriate climatic conditions in halls and outdoor areas, and creating individualized educational programs with a focus on hygiene.

The results of the study aim to enhance the effectiveness of the educational process, prevent injuries and occupational diseases, and harmonize the educational and training process with health preservation principles.

Keywords: hygiene, physical culture, sports, educational process, health, injury prevention, teaching.

Постановка проблеми. Гігієна фізичної культури і спорту є ключовим елементом, що забезпечує здоров’я, безпеку та комфорт учасників навчально-тренувального процесу. Вона охоплює широкий спектр аспектів, починаючи від санітарно-гігієнічного стану спортивних споруд і обладнання до особистої гігієни, правильного режиму харчування, відпочинку та запобігання травматизму [1, с. 34]

У сучасних умовах зростає потреба у всебічній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту, які володіють знаннями та навичками дотримання і впровадження гігієнічних норм у професійній діяльності [2, с. 112]. На жаль, у багатьох навчальних закладах спостерігається недостатня увага до дисципліни «Гігієна фізичної культури і спорту», що може призводити до низки негативних наслідків [3, с. 54].

Відсутність відповідного рівня знань та практичних умінь у студентів з цього питання підвищує ризик травматизму, спричиняє перевантаження організму, знижує ефективність тренувань і погіршує загальний стан здоров'я [1, с. 45]. Неналежне дотримання гігієнічних норм також негативно впливає на мотивацію студентів, їхню працездатність і якість отримуваних знань [4, с. 198].

Особливої уваги потребують питання профілактики професійних захворювань і травм, які є поширеними серед спортсменів. Належне гігієнічне забезпечення сприяє не лише збереженню здоров'я, але й підвищенню результативності занять, гармонізації фізичного і психоемоційного стану учасників [4, с. 201]

Таким чином, інтеграція знань про гігієнічні норми та їх дотримання у систему підготовки майбутніх фахівців є нагальною потребою. Формування гігієнічної культури має стати одним із ключових завдань у сфері фізичного виховання і спорту, що дозволить знизити ризики, пов'язані зі станом здоров'я, і забезпечити високу якість освітнього процесу [2, с. 119].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гігієна фізичної культури і спорту є важливою галуззю наукових досліджень, що має на меті забезпечення оптимальних умов для фізичного виховання, тренувань і спортивних досягнень [4, с. 301]. У роботах Свистуна Ю.Д. і Гурінович Х.Є. (2010) висвітлено основні принципи гігієнічного забезпечення фізичного виховання та спорту [1, с. 45]. Автори наголошують, що створення належних умов, таких як якість повітря, освітлення, санітарний стан обладнання, сприяє ефективності тренувань і зменшенню травматизму [1, с. 58].

Проблема харчування спортсменів висвітлюється у працях Пішака В.П. і Радька М.М. (2006). Вони підкреслюють важливість раціонального харчування для підтримки здоров'я та працездатності спортсменів [5, с. 76]. Автори обґрунтовують необхідність включення в раціон макро- і мікронутрієнтів, які сприяють регенерації тканин, підвищенню витривалості та зміцненню імунної системи [5, с. 103].

Ячнюк І.О. та інші дослідники (2009) акцентують увагу на відновлювальних засобах для збереження працездатності спортсменів. До них належать фізіотерапія, масаж, водні процедури та раціональні графіки відпочинку [4, с. 215]. Ці заходи сприяють швидкому відновленню після фізичних навантажень і профілактиці перевтоми [4, с. 218].

Мета дослідження. Метою статті є аналіз теоретичних і прикладних аспектів гігієни фізичної культури і спорту та обґрунтування її ролі в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Гігієна фізичної культури і спорту як наукова дисципліна охоплює низку теоретичних і практичних положень, спрямованих на створення здорового середовища для занять фізичною активністю та спортом [1, с. 12]. Основними аспектами цієї дисципліни є дослідження впливу фізичних навантажень на організм людини, вивчення умов, які сприяють профілактиці травматизму, та розробка рекомендацій щодо забезпечення безпечного й ефективного навчально-тренувального процесу [3, с. 23].

Гігієнічні вимоги до місць занять фізичною культурою і спортом є базовими умовами для збереження здоров'я учасників навчально-тренувального процесу. Пушкар М.П. (2004) наголошує на необхідності забезпечення чистоти спортивних приміщень, відповідного температурного режиму та вентиляції [3, с. 18].

Харчування спортсменів є важливим компонентом, що сприяє збереженню працездатності та підтримці здоров'я. Пішака В.П. і Радько М.М. (2006) наголошують, що раціональне харчування сприяє підтримці оптимального стану організму та зменшує ризики травматизму [5, с. 89].

Режим праці та відпочинку під час тренувань і змагань є ще одним важливим елементом гігієнічного забезпечення. Ячнюк І.О. підкреслює, що недостатній відпочинок або надмірні тренування можуть спричинити перевтому, що негативно впливає на функціональний стан організму [4, с. 220].

Практичні рекомендації. Для вдосконалення навчально-тренувального процесу та підвищення рівня гігієнічного забезпечення занять фізичною культурою і спортом необхідно впроваджувати такі заходи:

Розробка методичних рекомендацій. Викладачі та тренери мають отримувати чіткі інструкції щодо організації гігієнічних умов у спортивних залах. Це включає не лише основи санітарного контролю, а й забезпечення відповідного температурного режиму (16–18°C для дорослих, 18–20°C для дітей), контроль рівня вологості (до 60%) та регулярне провітрювання приміщень.

Проведення лекцій і семінарів. Навчальні заходи мають охоплювати як теоретичні аспекти гігієни, так і демонстрацію практичних прикладів. Наприклад, тренери можуть організовувати майстер-класи з догляду за спортивним інвентарем, правильного використання захисного обладнання, а також особливостей підготовки спортивних споруд до занять.

Навчання студентів санітарному моніторингу. Студенти повинні брати активну участь у практичних заняттях, які охоплюють перевірку санітарного стану спортивних приміщень, оцінку якості повітря, освітлення та стану

спортивного обладнання. Ці навички сприятимуть формуванню відповідального ставлення до організації занять.

Складання індивідуальних програм гігієнічного забезпечення. Розробка персоналізованих планів, які враховують особливості кожного спортсмена або студента, зокрема режим харчування, відпочинку, фізичних навантажень та відновлювальних заходів, дозволить зменшити ризик перевтоми, травм і захворювань.

Модернізація спортивних об'єктів. Особливу увагу слід приділяти технічному забезпеченню спортивних споруд. Це включає встановлення сучасних систем вентиляції, використання антибактеріальних матеріалів для покриття підлог і стін, а також забезпечення доступу до якісної питної води.

Запровадження регулярного медичного моніторингу. Обов'язковими мають бути попередні та періодичні медичні огляди учасників навчально-тренувального процесу. Медичний контроль дозволяє своєчасно виявляти ризики для здоров'я та коригувати навантаження.

Популяризація гігієнічної культури серед студентів і спортсменів. Організація тематичних заходів, таких як конференції, круглі столи, конкурси або тренінги, допоможе підвищити рівень обізнаності учасників щодо важливості дотримання гігієнічних норм у спорті. Залучення відомих спортсменів та фахівців до таких подій сприятиме популяризації здорового способу життя.

Використання сучасних цифрових інструментів. Розробка мобільних додатків для моніторингу гігієнічних норм, нагадувань про медичні огляди або рекомендацій щодо харчування сприятиме автоматизації процесів і підвищенню їх ефективності.

Реалізація цих рекомендацій дозволить створити безпечні та комфортні умови для фізичної активності, забезпечить високу якість навчально-тренувального процесу та сприятиме збереженню здоров'я учасників.

Висновки. Гігієна фізичної культури і спорту є невід'ємною складовою підготовки фахівців у галузі фізичного виховання, що забезпечує оптимальні умови для навчально-тренувального процесу та збереження здоров'я його учасників. Правильне дотримання гігієнічних норм позитивно впливає на працездатність, фізичний стан і мотивацію спортсменів, зменшуючи ризик травматизму та професійних захворювань. У сучасному суспільстві, де фізична активність набуває дедалі більшого значення, інтеграція знань про гігієну в систему освіти є надзвичайно актуальною.

Впровадження гігієнічних норм у навчально-тренувальний процес сприяє гармонійному розвитку спортсменів та студентів, дозволяє ефективно використовувати фізичні ресурси організму, забезпечує комфортні умови для занять спортом і змагань. Дотримання температурного режиму, вентиляції, санітарно-гігієнічного стану спортивних приміщень, а також правильне

харчування та відпочинок є базовими складовими, що впливають на якість тренувального процесу.

Освітні програми закладів вищої освіти повинні враховувати сучасні виклики та тенденції у фізичній культурі, інтегруючи дисципліну «Гігієна фізичної культури і спорту» як обов'язковий компонент навчання. Така інтеграція дозволить формувати у студентів не лише теоретичні знання, але й практичні навички з організації безпечного і здорового середовища для фізичної активності. Особливу роль у цьому процесі відіграють викладачі, які є відповідальними за формування гігієнічної культури у майбутніх фахівців.

Подальші дослідження у цій галузі повинні бути спрямовані на удосконалення методик викладання дисципліни, розробку сучасних методичних рекомендацій, що враховують новітні наукові досягнення, і впровадження інноваційних підходів до забезпечення гігієнічних умов. Важливим є також підвищення обізнаності серед студентів та викладачів щодо значущості дотримання гігієнічних норм у спорті, зокрема через проведення семінарів, тренінгів та практичних занять.

Таким чином, забезпечення високого рівня гігієни у фізичній культурі є ключовим фактором для збереження здоров'я, профілактики травматизму та підвищення ефективності навчально-тренувального процесу.

Література:

1. Свистун Ю. Д., Гурінович Х. Є. Гігієна фізичного виховання і спорту. Львів: НВФ "Українські технології", 2010. 342 с.

2. Плахтій П. Основи гігієни фізичного виховання: навчальний посібник. Кам’янець-Подільський: МЕДОБОРИ, 2003. 240 с.

3. Пушкар М. П. Основи гігієни. Київ: Олімпійська література, 2004. 92 с.

4. Ячнюк І. О., Воробйов О. О., Романів Л. В., Ячнюк Ю. Б., Марценяк І. В., Білик Р. Р. Відновлювальні засоби працездатності у фізичній культурі і спорті. Чернівці: Книги – ХХІ, 2009. 432 с.

5. Пішак В. П., Радько М. М., Бабюк А. В. Вплив харчування на здоров’я людини. Чернівці: Книги – ХХІ, 2006. 500 с.

6. Свистун Ю. Д., Лаптєв О. П., Полієвський С. О., Шавель Х. Є. Гігієна спорту: посібник для студентів у галузі фізичного виховання та спорту. Львів: НВФ "Українські технології", 2012. 214 с.

7. Гігієна харчування з основами нутриціології: підручник. Київ: Здоров’я, 1999. 569 с.

References:

1. Svystun, Yu. D., & Hurynovych, Kh. Ye. (2010). Hihiiena fizychnoho vykhovannia i sportu [Hygiene of physical education and sports]. Lviv: NVF "Ukrainski tekhnolohii".

2. Plakhtii, P. (2003). Osnovy hihiieny fizychnoho vykhovannia: navchalnyi posibnyk [Basics of hygiene of physical education: Textbook]. Kamianets-Podilskyi: MEDOBORY.

3. Pushkar, M. P. (2004). Osnovy hihiieny [Basics of hygiene]. Kyiv: Olimpijska literatura.

4. Yachniuk, I. O., Vorobiov, O. O., Romaniv, L. V., Yachniuk, Yu. B., Martceniak, I. V., & Bilyk, R. R. (2009). Vidnovliuvalni zasoby pratsiazdatnosti u fizychnii kulturi i sporti [Restorative means of working capacity in physical culture and sports]. Chernivtsi: Knyhy – XXI.

5. Pishak, V. P., Radko, M. M., & Babyuk, A. V. (2006). Vplyv kharchuvannia na zdorovia liudyny [The influence of nutrition on human health]. Chernivtsi: Knyhy – XXI.

6. Svystun, Yu. D., Laptiev, O. P., Poliievskyi, S. O., & Shavel, Kh. Ye. (2012). Hihiiena sportu: posibnyk dlia studentiv u haluzi fizychnoho vykhovannia ta sportu [Hygiene of sports: A textbook for students in the field of physical education and sports]. Lviv: NVF "Ukrainski tekhnolohii".

7. Hihiiena kharchuvannia z osnovamy nutrytsiolohii: pidruchnyk [Food hygiene with basics of nutrition: Textbook]. (1999). Kyiv: Zdorovia.

УДК 377:17.024.4:78:008 (477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-328-340

Полянко Микола Олегович аспірант кафедри педагогіки та методики початкової освіти, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Чернівці, https://orcid.org/0009-0003-3509-1782

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ОСВІТНІХ ВЕКТОРІВ ТА ПРИНЦИПІВ МУЗИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ТЕРЕНАХ БУКОВИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНИ XIX СТ. - ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТ.

Анотація. Важливим фактором для гармонійного розвитку соціокультурного середовища завжди була прогресуюча система освіти, яка передбачала різнобічний розвиток особистості, як основи суспільства. Перейняття досвіду майстрів своєї справи, дослідження витоків та розвитку тих чи інших соціокультурних, наукових чи освітніх процесів, було й залишається одним з найважливіших чинників формування сучасного бачення розвитку системи освіти та створення нових векторів освітніх траєкторій, які відповідають потребам сьогодення.

Наповнення сучасних навчальних програм якісним навчальним матеріалом безперечно потребує глибокого аналізу наукових, культурних та освітніх надбань минулих поколінь, як фундаментальної бази для накопичення знань та формування нових ідей, а також розгляду та систематизації процесів розвитку освітніх систем для формування векторів розвитку, які б враховували всі успіхи чи помилки минулих поколінь та дали б змогу створити досконалішу систему навчання.

Мистецька освіта є основоположною ланкою формування соціокультурного середовища з високим рівнем громадянською свідомості та культури. Саме мистецтво є одним з найважливіших чинників формування суспільної та індивідуальної свідомості, як важливого чинника демократичного суспільства. Інвестування в розвиток мистецької освіти завжди було відмінним фактором держав з високим рівнем культурної самоідентифікації, адже завдяки цьому розвивається культурно-мистецький простір держави, створюючи сприятливі умови для розвитку суспільно-комунікативних зв'язків, які базуються на гносеологічному та емпатичному досвіді. Важливим є й створення культурно-мистецьких центрів, що дає змогу не тільки знайомити публіку з світовими мистецькими надбаннями, а й формувати унікальні мистецькі течії, які відображатимуть духовні та естетичні потреби суспільства в баченні митців

краю. Такий підхід важливий і для розвитку культурної дипломатії нашої країни, адже саме завдяки унікальному мистецькому продукту ми можемо представити важливі надбання нашого народу та налагоджувати міжнародні зв'язки в межах світового мистецького простору.

Ключові слова: Буковина, музика, освіта, педагог, виконавець, музичне товариство, мистецький простір.

Polianko Mykola Olehovych Postgraduate Student at the Department of of pedagogy and methods of primary education, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0003-3509-1782

EXPERIENCE IN THE FORMATION OF EDUCATIONAL VECTORS AND PRINCIPLES OF MUSICAL AND INSTRUMENTAL EDUCATION IN BUKOVYNA IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY. - THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY.

Abstract. An important factor for the harmonious development of the socio-cultural environment has always been the progressive education system, which provided for the versatile development of the individual as the foundation of society. Adopting the experience of the masters of their field, researching the origins and development of certain socio-cultural, scientific or educational processes, was and remains one of the most important factors in the formation of a modern vision of the development of the education system and the creation of new vectors of educational trajectories that meet the needs of today.

Filling modern educational programs with high-quality educational material undoubtedly requires a deep analysis of the scientific, cultural and educational heritage of past generations, as a fundamental basis for the accumulation of knowledge and the formation of new ideas, as well as consideration and systematization of educational systems development processes for the formation of development vectors that would take into account all the successes or mistakes of past generations and would make it possible to create a more perfect education system.

Art education is a fundamental link in the formation of a socio-cultural environment with a high level of civic consciousness and culture. Art itself is one of the most important factors in the formation of social and individual consciousness, as an important factor in a democratic society. Investing in the development of art education has always been a distinguishing factor of states with a high level of cultural self-identification, because thanks to this, the cultural and artistic space of the state develops, creating favorable conditions for the development of social and communicative ties, which are based on epistemological and empathic experience.

The creation of cultural and artistic centers is also important, which makes it possible not only to introduce the public to the world's artistic treasures, but also to form unique artistic currents that will reflect the spiritual and aesthetic needs of society in the vision of the artists of the region. This approach is also important for the development of cultural diplomacy of our country, because it is thanks to the unique artistic product that we can present the important assets of our people and establish international relations within the world artistic space.

Keywords: Bukovyna, music, education, teacher, performer, musical society, artistic space.

Постановка проблеми. Розвиток музично-інструментальної освіти завжди був пов’язаний з розвитком загальнокультурного, етичного рівня суспільсьства, його мистецьких та естетичних потреб. Зацікавленість музичним мистецтвом мала визначальне значення у формуванні свідомого громадянського суспільства, адже музика, як складова культурно-мистецької діяльності, завжди мала вплив на формування людської свідомості та особистості. Розповсюдження мистецьких надбань європейського культурно-мистецького простору дало можливість широкому розповсюдженню ідей гуманізму та демократичних цінностей.

Процес формування та розвитку унікального культурно-мистецького простору на теренах Західної України є надзвичайно цікавим та непростим. Він відбувався впродовж багатьох років, долаючи різноманітні труднощі та перепони. Незважаючи на різноманітні геополітичні, економічні та соціокультурні чинники, шлях розвитку мистецького життя краю невпинно продовжувався. Це якнайкраще відображає важливість та органічність мистецьких процесів в життєдіяльності буковинців. Ще з давніх часів, люди знаходили в музиці натхнення та здатність до самовираження. Музика була постійним супутником її слухачів протягом всіх найважливіших етапів її життя.

Безперечно, питання формування такого культурно-мистецького простору, який би відповідав тогочасним суспільним запитам було непростим завданням. Однак, саме завдяки наполегливій праці та здатності до міжкультурної комунікації на Буковині було створено потужні культурно-мистецькі центри, в яких почала свій розвиток професійна музично-інструментальна освіта. Дослідження цих процесів, аналіз успіхів та помилок при прийнятті фундаментальних рішень є надзвичайно важливим для удосконалення сучасної системи освіти. Саме тому, вивчення та аналіз досвіду формування освітніх векторів та принципів музично-інструментальної освіти на теренах Буковини в другій половини XIX ст. - першої третини XX ст. є надзвичайно актуальним і сьогодні

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти формування освітніх векторів та принципів музично-інструментальної освіти в Західній Україні у другій половині XIX ст. - першій третині XX ст.: висвітлюються такими українськими дослідниками як Філіпчук Н.О., Мазепа Т.Л., Саїнчук К.І., Павлюк О.М., Гаврильчик Л.М., Воловець М., Грищенко Ю.В., Глібовицький І.С. Матеріали досліджень дають змогу отримати велику кількість фактів та аналітичних матеріалів. Тим не менш для створення повноцінної та вичерпної характеристики досвіду формування освітніх векторів та принципів музично-інструментальної освіти на теренах Буковини в другій половини XIX ст. - першої третини XX ст. матерівали досліджень портебують якісного пропрацювання, аналізу, співставлення та системиатизації.

Мета статті – визначити засади формування освітніх векторів та принципів музично-інструментальної освіти на теренах Буковини в другій половини XIX ст. - першої третини XX ст.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи історичну ретроспективу розвитку мистецької освіти на теренах Західної України, варто відзначити декілька важливих культурно-мистецьких центрів та проаналізувати досвід їх діяльності в контексті формування сучасних підходів до мистецької педагогіки.

Одним з важливих регіонів України, який зробив вагомий вклад в розвиток культурно-мистецького простору нашої держави є Буковина. Дослідниця Л.М.Гаврильчик зазначає: «Говорячи про розвиток культури і мистецтв на Буковині, про інтеграцію краю в загальноєвропейський культурний простір, слід першочергово розглянути її австрійський період, з 1775 по 1918 рр., який часто називають «золотою добою» регіону, оскільки саме впродовж цих років обласний і районні центри області набувають своїх сучасних характерних рис та оформляються в архітектурному, економічному, освітньому, мистецькому та інших відношеннях.» [5, С. 208]. Варто зазначити, що початок періоду стрімкого економічного та культурного зростання краю став можливий внаслідок фінансового сприяння та культурної політики династії Габсбургів. Австрійська влада вважала за доцільне транслювати європейські культурні надбання на широку аудиторію, що створювало підґрунтя для формування духовних та естетичних потреб публіки.

Важливим фактором стрімкого мистецького зростання була глибока історична пісенна спадщина. На Буковині здавна розвивалися автентичні види мистецтва. Народна творчість найяскравіше проявлялася в пісенних традиціях. Дослідниця Н.Філіпчук зазначає: «Витоки музичного життя на Буковині кінця XVIII – XIX ст. (територія якої належала на той час до Австрії) слід шукати в народній пісні.» [9, С. 75]. Таким чином, населення краю мало унікальні фольклорні надбання та прихильність до мистецтва, що дало родюче підґрунтя для подальшого розвитку мистецького життя.

Окремо варто виділити й музично-інструментальний аспект народної творчості. Гра на музичних інструментах була досить популярною серед місцевих жителів та супроводжувала найважливіші святкові дні. Не менш важливим інструментальне виконавство було й у обрядовій діяльності. Серед музичного інструментарію були як унікальні та автентичні інструменти, так і ті, які використовувалися й в інших народностях. Дослідниця Л.М. Гаврильчик стверджує: «Серед буковинців-українців були поширені такі інструменти, як скрипка, бас, цимбали, а також трембіта – яка разом із буком – є символом краю. Сягаючи в довжині до трьох метрів, трембіта мала особливе значення для гуцулів, які використовували її для передачі сигналів оповіщення в гірській місцевості або в ритуальних цілях. Серед буковинців-румун і буковинців-молдаван були поширені скрипка, бас, цимбали, лютня, а виконували вони прості, мінорні, сповнені фігурацій мелодії в жанрі дойни, які нагадують мелодії народів Балкан.» [5, С. 208].

З огляду на таку мистецьку багатогранність можна зробити висновок, що Буковина здавна була краєм зі своїми особливими культурними надбаннями, тому народне мистецтво, яке передавалося від поклоніння до покоління створило своєрідний фундамент для подальшого сприйняття мистецтва суспільством та стрімкого зростання культурного рівня краю. Мистецтво було й залишається органічною частиною життя буковинців, як відображення світоголяду, ментальності та самоідентифікації.

Вже в середині XIX ст. почався активний розвиток мистецького життя Чернівців. Місцева інтелігенція активно запрошувала викладачів музичного мистецтва для організації приватних уроків. Саме завдяки особистій ініціативі таких поціновувачів музики, в місто почали активно з'їжджатися музиканти та педагоги, що дало змогу розширити мистецькі горизонти місцевої публіки та підвищити рівень мистецької освіченості. Безперечно, приватні уроки передбачали навчання тільки представників вищого соціального класу, які могли дозволити оплатити такі заняття, тому це не могло одразу призвести до масового розширення кола любителів музики. Тим не менш, таке явище дало поштовх розповсюдженню мистецького тренду, створення нових естетичних потреб та поступовому розширенню мистецької галузі.

Після стрімкого зростання прихильників музики, в Чернівцях почали організовуватися мистецькі товариства, які об'єднували людей, спраглих до мистецтва. Як зазначає дослідниця М.Воловець: «Першим таким товариством було «Співацьке товариство» (1859-1862 р.), керувати яким взявся вчитель музики, чех за походженням, Франц Колоусек. Йому на зміну прийшло «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині» (1862р.)» [1, С. 64]. Учасники товариств намагалися створити організовану систему мистецької життєдіяльності, яка потребувала як освітньої, так і виконавської складової.

Щоб забезпечити стрімкий культурний розвиток міста, поціновувачі музики намагалися спільними зусиллями створити всі можливі умови для розвитку мистецького простору. За відсутності концертних залів заможні містяни організовували концерти в своїх будинках чи апартаментах готелів, виконуючи концертні програми самотужки чи запрошуючи митців з інших міст. Таким чином за сприяння місцевої інтелігенції до Чернівців завітали з гастрольними турами багато виконавців, що дало змогу познайомитися із основними музичними тенденціями тих часів.

Важливою постаттю в процесі розвитку Чернівців, як культурно-мистецького центру другої половини XIX ст. був Карл Умлауф. Займаючи важливі адміністративні посади, він був достатньо матеріально забезпеченою людиною, щоб активно залучатися до розбудову мистецького простору міста. Досліджуючи вплив особистості К.Умлауфа на розвиток музичного мистецтва Чернівців, дослідниця Н.Філіпчук зазначає: «Він, згуртовуючи навколо себе найкращих музикантів міста, організовував сімейні вечірки, на яких лунала камерна та оперна музика. На цих заходах грали квартети Й. Гайдна, В.-А. Моцарта, Л.-В. Бетховена; виконували ораторії Й. Гайдна «Творчість» та «Пори року»; опери В.-А. Моцарта « Cosi fan tutte», «Весілля Фігаро», «Чарівна флейта», «Дон Жуан». Карл Умфлауф був великим натхненником і йому вдалося піднести музичне життя всього краю.» [9, С. 77]. Варто відзначити репертуарну політику даних концертів, яка включала в себе надбання світової класики. Це вказує на декілька важливих для розвитку мистецького рівня факторів. Безперечно, даний репертуар свідчить про вишуканість естетичних смаків місцевих поціновувачів музики, які поповнювали свій мистецький багаж найкращими зразками світової класики. Крім цього, такий репертуар вказує на високий рівень виконавської та артистичної підготовки виконавців, які були запрошені на такі заходи, адже виконання творів «Віденських класиків» потребує серйозної освітньої підготовки і в сьогоденні. Таким чином, завдяки цим мистецьким вечорам створювався своєрідний місток між Чернівцями та Віднем, що багато років служив джерелом взаємного культурно-мистецького збагачення.

Розширення музичної освіти в Чернівцях пов’язано з діяльністю «Товариства сприяння музичному мистецтву на Буковині», які вели активну громадську діяльність та запрошували музикантів, які б могли не тільки займатися концертною діяльністю, чи наданням приватних уроків, але й були б зацікавлені у створенні постійних освітніх інституцій. Безперечно, визначне значення для процесу розвитку музичної культури і освіти України другої половини XIX ст. – початку XX ст. відігравали визначні постаті митців: музикантів, композиторів, педагогів, диригентів, які могли б поєднати як виконавську, так і педагогічну та громадську діяльність. Таким чином, варто

зазначити, що була створена тенденція дуальної діяльності музиканта, який повинен був не тільки вміти якісно реалізовувати свої виконавські уміння, але й трансформувати їх в освітню площину та віднайти в собі педагогічний потенціал. Такий підхід свідчить не стільки про теоретизацію мистецької освіти того часу, як про практичний підхід та бажання любителів музики отримати виконавські вміння безпосередньо від артистів. Це вимагало неабиякої мистецької гнучкості від музикантів, які намагалися не втратити блискучу виконавську форму, займаючись паралельно педагогічною діяльністю.

Важливою постаттю для розвитку музичної освіти міста був Адальберт Гржималі – скрипаль, композитор, педагог. Його активна мистецька та громадська позиція сприяла стрімкому розвитку мистецької інфраструктури. Аналізуючи діяльність А.Гржімалі, дослідниця Л.М.Гаврильчик стверджує: «Гржімалі зробив колосальний внесок у подальший розвиток музичної освіти краю, розквіт самого Товариства, пожвавлення музичного життя краю в цілому. Найважливішою його справою було створення музичної школи при Товаристві, де Гржімалі керує скрипковим класом, викладає теоретичні предмети, вокал, гру на фортепіано. Також він керує чоловічим хоровим об'єднанням, а ще створює струнний квартет і оркестр.»[5, С. 211]. Варто окремо відзначити важливість створення музичної школи, як спеціалізованого навчального закладу, який функціонував на постійній основі та міг надати різносторонню музичну освіту та підготувати достатньо кваліфіковані мистецькі кадри, майбутніх митців краю. Важливим фактором, на який варто звернути увагу, стало створення струнного квартету та оркестру. Таке рішення було надзвичайно важливим для подальшого розвитку репертуарних можливостей буковинських митців, а також створювало передумови формування та професійного зростання мистецьких колективів, адже індивідуальні приватні заняття не могли дати повноцінних ансамблевих навиків. Таким чином, виконавці з хорошою індивідуальною підготовкою отримали змогу опанувати основи та здобувати досвід ансамблевої гри, яка вимагає розвитку навичок музичної комунікації, а також ритмічної, інтонаційної та штрихової дисципліни.

Дослідниця Л.М.Гаврильчик стверджує: «Плідна та багаторічна діяльність Гржімалі як керівника Музичного товариства об'єктивно сприяла формуванню та розвитку музичного життя різних народів, що мешкають на Буковині. Як заключний акорд і справжній тріумф Гржімалі стало виконання Дев'ятої симфонії Бетховена в рамках святкування сорокаріччя Музичного товариства. Святковий концерт відбувся 18 листопада 1903 р. за участю німецького, українського, румунського хорових колективів.» [5, С. 212] Отже, формування освітньої системи, яка передбачала вивчення оркестрових дисциплін, позитивно вплинуло на розвиток концертного життя міста.

Завдяки плідній співпраці таких митців як А.Гржімалі та мистецьких товариств краю розвиток мистецького простору значно пришвидшився. В цьому контексті є абсолютно зрозумілим популяризація академічного мистецтва та розширення кола поціновувачів мистецтва. Така зацікавленість музичним мистецтвом створила передумови для збільшення кількості товариств музичної спрямованості. Дослідниця Н.Філіпчук зазначає: «У багатонаціональному буковинському краї поряд з «Товариством філармонії», «Чернівецьким товариством співу», були створені і інші: українцями – «Товариство Буковинський кобзар»; німцями – «Спілка Шуберта», «Чоловіче хорове товариство», «Жіноче хорове товариство»; поляками – «Лютня»; євреями – «Хазамір»[8, С. 7]

Мистецькі товариства відігравали значну роль у розвитку мистецького життя регіону. Саме завдяки згуртованості поціновувачів мистецтва, які співпрацювали між собою стало можливим зростання якісних показників культурного рівня краю. Надзвичайно важливою функцією мистецьких товариств була громадська діяльність. Створення мистецького простору на зразок таких, які існували в європейських культурно-мистецьких центрах, потребувало неабияких організаційних та просвітницьких зусиль. Дослідниця Т.Мазепа зазначає: «До появи агенцій, концертних бюро, державних чи приватних філармоній товариства відповідали за інтенсивність і якість концертного життя в місті. Подібна наполегливість у прагненні максимально розширити культурно-музичні обрії пов'язана з мотивацією збагачення знань і уявлень про музику.»[2, С. 189]

Ще одним яскравим представником буковинської мистецької еліти був М.Левицький. За його ініціативою в 1905 році було створено музичну школу ім.М.Лисенка та «Товариства для плекання української пісні, музики і штуки драматичної», основною метою діяльності якого була утримання та організація діяльності школи [9, С. 80]. Орієнтуючись на найкращі зразки мистецької освіти на теренах Західної України того часу та приймаючи на навчання учнів з різних соціальних прошарків, навчальний заклад активно працював над створенням умов для здобуття учнями високого професійного рівня та виконавського досвіду. У музичній школі діяли чотири відділи: фортепіано; теорії музики й композиції; оркестрових інструментів; вокального і хорового співу;

Аналізуючи діяльність музичної школи ім.М.Лисенка дослідник К.Саїнчук зазначає: «За навчальним планом основним предметом був курс композиції, який тривав повних п'ять років і складався з наступних дисциплін: теорії музики, композиції, гармонії, контрапункту, основ музичної імпровізації.»; «Предмет «Історія музики» був обов'язковим для всіх учнів школи, його вивчали в останніх класах… Музична школа імені М.Лисенка в

Чернівцях була (після Львівського інституту) другою інституцією в Австро-Угорській імперії, де викладалася методика не лише загальної, а й української музики».[4, С. 29,30] Варто відзначити свідчення наявності в навчальних програмах таких дисциплін як «Теорія музики», «Гармонія», «Композиція» та «Контрапункт» що свідчить про новий етап розвитку мистецької освіти краю. Якщо раніше перевага віддавалася практичним дисциплінам та ансамблевим формам, то в даній музичній школі освітній вектор значно розширюється, що свідчить про підвищення вимог публіки до виконавців. Глибше пізнання теорії музики є важливим показником прогресу у відношенні музикантів до свого професійного рівня, здатності пізнавати музику та аналізувати її. Дисципліни «Гармонія», «Композиція» та «Контрапункт» давали можливість освоїти мінімальну базу знань необхідних вже не тільки для виконавської діяльності, але й для базових композиторських чи аранжувальних умінь.

Таким чином створювалося підґрунтя для широкої популяризації академічної музики серед різних верств населення та розвитку молодих талантів, які згодом стали не тільки виконавцями, а й композиторами. Таке розширення освітнього спектру не просто урізноманітнило навчальну програму, а відіграло важливе значення у збагаченні професійних надбань учнів та поглибленні культурно-мистецького рівня майбутніх митців. Такий набір знань створив передумови для утвердження та зміцнення високих професійних стандартів музикантів краю, що слугувало маркером стрімкого мистецького розвитку.

Ще одною непересічною особистістю, яка відіграла значну роль у процесі розвитку мистецького простору на теренах Західної України в другій половині XIX ст. був Кароль Мікулі. Уродженець Чернівців, А.Мікулі був непересічним музикантом, який здобув музичну освіту в одному з найбільших культурно-мистецьких осередків світу. Дослідник О.М.Павлюк зазначає: «Та в 1844 р., після смерті матері Карл залишає навчання і їде в Париж, щоб побачити Шопена. Мрія Карла Мікулі здійснилася: він не лише знайомиться з відомими композитором, але й стає його учнем»[3, С. 194]. Варто зазначити, що його мистецька освіта не обмежилася практичними заняттями з Ф.Шопеном. Підтверджуючи популярність напряму широкого освітнього спектру, К.Мікулі відвідує й заняття з теоретичних дисциплін. Дослідник І.С.Глібовицький стверджує: «Повертаючись до періоду навчання К.Мікулі у столиці Франції, нагадаємо, що молодий двадцятитрьохрічний буковинець вдосконалює свої знання гармонії та контрапункту (композиції) у А.Ребера – директора Паризької консерваторії. Загальновідомим фактом є його знайомство з видатними діячами культури та мистецтва – А.Мюссе, Г.Гайне, Ж.Санд, Ф.Лістом, Р.Вагнером.»[6, С. 220]. Варто окремо звернути увагу на велику кількість митців найвищого професійного рівня з якими зустрівся

К.Мікулі. Безперечно, це є свідченням високого інтересу митця до новітніх мистецьких тенденцій того часу, а також важливості міжособистісних контактів з видатними постатями для збагачення власного кругозору та перейняття духу високого мистецтва. Аналізуючи мистецькі та педагогічні здобутки К.Мікулі, дослідниця Н.Філіпчук зазначає: «Віртуозний соліст-музикант, керівник оркестру й хору в консерваторії та музичному товаристві, яке очолював, композитор і творчий педагог, учитель і наставник відомих композиторів Мечислава Солтиса, Дениса Січинського, Станіслава Невядомського, Мікулі володів кількома мовами, добре був обізнаний з культурою, етномузикою багатьох європейських народів.» [7, С. 298] Варто зазначити, будучи чудовим виконавцем, що К.Мікулі неабияк збагатив мистецьке життя краю своїми концертними виступами. Його мистецький досвід, занйомство з тогочасними передовими тенденціями мистецького простору Європи, особисті контакти та обмін досвідом з видатними митцями його часу – все це робило К.Мікулі унікальною та надзвичайно важливою особистістю для розвитку мистецького рівня краю.

Варто відзначити основні освітні принципи, якими керувалася діяльність освітніх закладів того часу, адже саме їх усвідомлення може послужити важливим фактором передачі освітнього досвіду для сучасних поколінь. Як зазначає дослідниця Н.Філіпчук: «Аналіз архівних документів засвідчує, що у діяльності провідних музичних навчальних закладів краю все більше стали виявлятися принципи природо- і культуровідповідності, народності, полікультурності, європейськості.»[9, С. 84]. Окремо варто висвітлити поєднання принципів полікультурності, як свідчення етичної міжкультурної комунікації. Дослідниця Л.М.Гаврильчик аналізуючи діяльність А.Гржималі в якості мистецького та громадського діяча та його вплив на міжкультурні відносини в буковинському мистецькому просторі, зазначає «У 1904 р., коли відзначалося 30-річчя його діяльності, в одній з промов було дотепно зазначено, що «ювіляр піклувався не лише про гармонію звуків, а й про гармонію взаємин між народами»[5, С. 212]. Також важливим є принцип європейськості, як свідчення культурної орієнтованості на найкращі мистецькі зразки того часу. Безумовно, питання принципів народності та культуровідповідності теж дуже важливі, адже саме вони давали змогу розширити аудиторію поціновувачів мистецтва. Таким чином завдяки гнучкості освітніх підходів та методів навчання вдалося налагодити якісний освітній процес та створити в Чернівцях професійний мистецький простір, який дав можливість регіону стати одним з культурних центрів на теренах Західної України кінця другої половини XIX – початку XX ст.

Висновки. Отже, варто відзначити, що процес формування музично-інструментальної освіти на теренах Буковини в другій половини XIX ст. -

першої третини XX ст. був поступовим та відбувався по еволюційному принципу.

Досвід утворення культурно-мистецьких центрів є надзвичайно важливим фактором розвитку культурного життя краю, тому саме аналіз таких формотворчих процесів розкриває перед нами проблематику взаємозв'язків між мистецтвом та соціокультурними запитами суспільства. Саме завдяки глибокій історичності народної творчості краю, любов до мистецтва, як органічної частини життєдіяльності людини, передавалася буковинцями від покоління до покоління. Така прихильність до мистецтва стала основоположним фактором подальшого стрімкого зростання культурного рівня регіону. Варто зазначити, що не тільки народна пісня, але й музично-інструментальне мистецтво відігравало зачну роль у житті буковинців. Гра на музичних інструментах була органічною частиною як обрядової діяльності, так і народних святкувань. Наявність унікальних музичних інструментів та органічне використання поширених у європейському мистецькому просторі дало підґрунтя для простішого сприйняття мистецтва різних народностей.

Важливим фактором стрімкого зростання мистецького простору на теренах Буковини в другій половини XIX ст. стала зацікавленість чернівчан можливістю отримати музичну освіту запрошуючи видатних митців не тільки для виконання концертних програм, але й для організації приватних уроків. Хоча спершу така освітня діяльність була дуже обмежена в кількості учнів та мала на меті надання учням більше практичних умінь, інтерес до комплексного навчального підходу стрімко зростав. Вже в перших мистецьких навчальних закладах, які були відкриті в Чернівцях освітній вектор був значно розширений, а програма охоплювала значну частину теоретичних та ансамблевих дисциплін. Завдяки цьому почався значний зріст професійного рівня учнів та стало можливим створення різного роду музичних колективів, (ансамблів, оркестрів), які могли б виконувати твори світового репертуару на достойному рівні. Безумовно, значним фактором було й перейняття передового європейського досвіду музикантами, які після навчання у великих мистецьких центрах поверталися на Буковину.

Надзвичайно важливими були й ті принципи за якими формувався навчальний процес у закладах мистецької освіти. Природо- і культуровідповідність, народність, полікультурність, європейськість стали основоположними принципами, якими керувалися керівники та викладацький склад закладів мистецької освіти того часу. Таким чином культурний рівень регіону розвивався в демократичному векторі, який передбачав розвиток навичок міжкультурною комунікації, пізнання мистецьких надбань різних народів, створення унікальних мистецьких проєктів в яких були залучені представники різних верств населення, розширення можливостей здобуття мистецької освіти для представників різних соціальних класів.

Література:

1. Воловець М. Основні напрями діяльності неукраїнських музичних товариств у формуванні професійних засад оркестрового виконавства в Західній Україні другої половини XIX – першої третини XX століття). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка та Національної музичної академії України імені Петра Чайковського.* Сер. Мистецтвознавство. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. № 1 (13). С. 62-67.
2. Гаврильчик Л.М. Особливості розвитку музичного мистецтва на Буковині на рубежі 18-20 ст. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова.* Сер. 14. Теорія і методика мистецької освіти Вип 29, 2023. С.207-213
3. Глібовицький І.С. Кароль Мікулі та його зв'язки з буковинським краєм *Українська культура: минуле сучасне, шляхи розвитку.* Випуск 15, 2009 (т.1). С.219-225
4. Мазепа Т. Л. Соціокультурні функції музичних товариств у європейському просторі XIX – початку XX століття *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. №4, 2017. С. 187 – 191.
5. Павлюк О. Буковина. Визначні постаті. 1774-1918. *Чернівці: Золоті литаври.* 2000. 250 с.
6. Саїнчук К. І. Музична освіта Буковини. *Чернівці: «Родовід».* 2011. 320 с.
7. Філіпчук Н.О. Національно-культурний контекст мистецької освіти Західної України *Проблеми підготовки сучасного вчителя* № 8 (Ч. 1), 2013. С. 293-301
8. Філіпчук Н.О. Розвиток музичної освіти на Буковині другої половини XIX – початку XX століття *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент* (4). С. 35-43.
9. Філіпчук Н.О. Розвиток особистісних якостей майбутніх музикантівпедагогів у вищих навчальних закладах Західної України (перша половина XX століття) навчальний посібник; наук. ред. І. А. Зязюн. *Чернівці: Зелена Буковина*, 2011. 192 с.

References:

1. Volovets, M. (2005). *Osnovni napryamy diyalnosti neukrayinskykh muzychnykh tovarystv u formuvanni profesiynykh zasad orkestrovoho vykonavstva v Zakhidniy Ukrayini druhoi polovyny XIX – pershoyi tretyny XX stolittya) [The main directions of activity of non-Ukrainian musical societies in the formation of professional foundations of orchestra performance in Western Ukraine in the second half of the 19th - the first third of the 20th century]*. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatyuka ta Natsionalnoyi muzychnoyi akademiyi Ukrayiny imeni Petra Chaykovskoho. Seriya Mystetstvoznavstvo [in Ukrainian].
2. Mazepa, T. L. (2017). *Sotsiokulturni funktsiyi muzychnykh tovarystv u yevropeyskomu prostori XIX – pochatku XX stolitta) [Socio-cultural functions of music societies in the European space in the 19th and early 20th centuries]*. Vysnyk Natsionalnoyi akademiyi kerivnykh kadriv kultury i mystetstv [in Ukrainian].
3. Pavliuk, O. (2000). *Bukovyna. Vyznachni postati. 1774-1918 [Bukovyna. Prominent figures. 1774-1918]*. Chernivtsi: Zoloti Lytavry [in Ukrainian].
4. Sayinchuk, K. I. (2011). *Muzychna osvita Bukovyny [Musical Education of Bukovina]*. Chernivtsi: Rodovid [in Ukrainian].
5. Havrylychyk, L. M. (2023). *Osoblyvosti rozvytku muzychnogo mystetstva na Bukovyni na rubezhi 18-20 st. [Features of the development of musical art in Bukovina at the turn of the 18th-20th centuries.]*. Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova Seriya [in Ukrainian].
6. Hlybovytsky, I. S. (2009). *Karol Mikuli ta yoho zvyazky z Bukovynskym krayem.[Karol Mikuli and his connections with the Bukovyna region]*. Ukrayinska kultura: mynule, suchasne, shlyakhy rozvytku. 15(1). [in Ukrainian].

7. Filipchuk, N. O. (2013). *Natsionno-kulturnyy konteskst mystetskoyi osvity Zakhidnoyi Ukrayiny [National and cultural context of art education in Western Ukraine]*. Problemy pidghotovky suchasnoho vchytelya [in Ukrainian].

8. Filipchuk, N. O. (2023). *Rozvytok muzychnoyi osvity na Bukovyni druhoï polovyny IX – pochatku XX stolittya. [The development of musical education in Bukovina in the second half of the 19th and early 20th centuries]*. Mystetska osvita: zmist, tekhnolohiyi, menedzhment [in Ukrainian].

9. Filipchuk, N. O. (2011). *Rozvytok osobystisnykh yakostey maybutnikh muzychykh* pedahohiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh Zakhidnoyi Ukrayiny (persha polovyna XX stolitta) [Development of personal qualities of future musicians and teachers in higher educational institutions *of Western Ukraine (first half of the 20th century)]*. Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].

УДК 378.14

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-341-349

Радомський Ігор Петрович кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу андрагогіки, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ, тел.: (044) 468- 33- 92, https://orcid.org/0000-0003-2452-0898

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Анотація. Сучасний розвиток системи військової освіти передбачає, що освітній процес має бути безперервним, наповнений корисною та актуальною інформацією.

Зазначено, що викладач вищої військової школи має провадити особисте навчання, спрямоване на підвищення професійної компетентності та професійний і особистісний розвиток упродовж життя.

Виокремлено суперечності які існують сьогодні у функціонуванні системи військової освіти.

Окреслено особливості системи підготовки військових фахівців для сил безпеки та оборони, серед яких: чітко виражена спеціалізація; інтенсивність та короткостроковість освітнього процесу; практичне спрямування навчання; вивчення важливих для безпеки держави предметів в області міжнародних відносин; якісний відбір кадрів для сил безпеки та оборони; використання принципу навчання протягом життя.

Зазначено, що наявна система військової освіти не повною мірою забезпечує набуття військовими фахівцями нових компетентностей для виконання службових (бойових) функцій відповідно до стандартів НАТО, а серед основних причин – недостатній рівень підготовки науково-педагогічних (педагогічних) працівників та інструкторів та, як результат, повільне впровадження сучасних інформаційних, інтерактивних та особистісно-орієнтованих освітніх технологій.

Важливим напрямом підвищення ефективності підготовки військових фахівців є удосконалення методичної грамотності викладацького складу у рамках програми НАТО «Удосконалення військової освіти» (Defence Education Enhancement Program – DEEP).

Розглядаючи кар'єрне зростання науково-педагогічних працівників, як важливий результат їх професійного розвитку, наголошено на взаємозв'язку

трьох його складниках: особистісній, професійній (викладацька, дослідницька та інша сфера діяльності) та посадовій.

Ключові слова: професійний розвиток, науково-педагогічний працівник, вищий військовий навчальний заклад, система військової освіти.

Radomski Igor Petrovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 468- 33- 92, ehttps://orcid.org/0000-0003-2452-0898

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF ACADEMIC STAFF OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN MODERN REALITIES

Abstract. The modern development of the military education system implies that the educational process should be continuous, filled with useful and relevant information.

It is noted that a teacher of a higher military school should conduct personal training aimed at improving professional competence and professional and personal development throughout life.

The contradictions that exist today in the functioning of the military education system are highlighted.

The author outlines the peculiarities of the system of training military specialists for the security and defence forces, including: a clearly defined specialisation; intensity and short-term nature of the educational process; practical orientation of training; study of subjects important for the security of the state in the field of international relations; high-quality selection of personnel for the security and defence forces; and the use of the principle of lifelong learning.

It is noted that the existing system of military education does not fully ensure that military specialists acquire new competencies to perform service (combat) functions in accordance with NATO standards, and the main reasons are the insufficient level of training of scientific and pedagogical (pedagogical) staff and instructors and, as a result, the slow introduction of modern information, interactive and personality-oriented educational technologies.

An important area of improving the effectiveness of training military specialists is the improvement of methodological literacy of the teaching staff within the framework of the NATO Defence Education Enhancement Programme (DEEP).

Considering the career development of academic staff as an important result of their professional development, the author emphasises the interconnection of its three components: personal, professional (teaching, research and other activities) and official.

Keywords: professional development, research and teaching staff, higher military educational institution, military education system.

Постановка проблеми. Важливим завданням сучасної освіти загалом та військової освіти зокрема є виховання волі та вміння вчитися, відповідно завданням закладів освіти є підготовка фахівців які не тільки опанували професійні компетенції, але й готових до подальшого постійного навчання, критично мислять, займають проактивну життєву позицію. Сучасний розвиток системи військової освіти саме це і передбачає – освітній процес має бути безперервним, наповнений корисною та актуальною інформацією.

В сьогоднішніх складних умовах війни з росією формується нова якість військової освіти в нашій державі, розгортається багаторівнева система професійної військової освіти, що акумулює актуальні бази знань, результати аналізу сучасного досвіду ведення бойових дій, вивчення процедур планування та прийняття військових рішень за стандартами НАТО, інноваційні форми та методи викладання, технології імітаційного моделювання та практику застосування видів, родів військ (сил), іноземні мови та підтримання навичок їх володіння. У підсумку весь цей кейс дає змогу втілити в життя принцип навчання протягом проходження військової служби [1].

Інтеграційний рух вітчизняної військової освіти до Європейського простору освіти висуває сьогодні нові вимоги й до професійних компетентностей науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ).

Слід враховувати, що важливим пріоритетом сучасної військової освіти є покращення якості викладання і навчання, а ключова роль у покращенні якості викладання і навчання у ВВНЗ відводиться науково-педагогічним працівникам, то ж для успішної реалізації цієї ролі сучасний викладач вищої військової школи має провадити особисте навчання, спрямоване на підвищення професійної компетентності та професійний і особистісний розвиток упродовж життя.

Але сьогодні у функціонуванні системи військової освіти існує ряд суперечностей, серед яких можна виокремити наступні:

– низька ефективність застосовуваних технологій навчання, їх невідповідність вимогам формування та розвитку у військових фахівців компетентностей, системних знань, умінь, навичок;

– невизначеність з підходами щодо теоретичної та практичної підготовки військових фахівців за часом, формами та методами організації, місцем проведення, інформаційним і матеріально-технічним забезпеченням;

– низька об'єктивність оцінки педагогічними працівниками рівня знань, умінь, навичок курсантів (слухачів); нераціональність обраних при цьому методик та інструментарію;

– зниження в діяльності науково-педагогічних працівників рівня інноваційної, навчально-методичної, наукової роботи; якості викладання навчальних дисциплін, розроблення та вдосконалення дидактичного забезпечення освітнього процесу; вимогливості в процесі навчання; професійного зростання; наполегливості в підготовці науково-педагогічних працівників через ад'юнктуру та докторантуру [2, с. 183].

Потрібно також брати до уваги, що у ВВНЗ нашої держави зараз навчаються здобувачі освіти, які мають досвід проходження військової служби на різних посадах у військах, наукові ступені та значний досвід участі в бойових діях, тому до викладачів ВВНЗ висуваються підвищені вимоги щодо професійної майстерності, а проблематика їх професійного розвитку стає дедалі актуальнішою, адже саме від професіоналізму викладача вищої військової школи значною мірою залежить досягнення здобувачами освіти у ВВНЗ програмних результатів навчання.

Отже, в системі військової освіти сьогодні актуальними є питання підготовки та подальшого професійного розвитку наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, підвищення рівня їх професіоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні проблеми професійної підготовки фахівців обґрунтовані В. Луговим, Л. Лук'яновою, Н. Ничкало, В. Радкевич та ін. Проблематику підготовки військових фахівців розглядають у своїх наукових працях В. Артемов, А. Вітченко, О. Діденко, А. Зельницький, Д. Іщенко, Б. Олексієнко, В. Осьодло, С. Салкуцан, В. Свистун, В. Стасюк, О. Торічний, В. Ягупов та ін. Питання формування та розвитку військово-професійної компетентності різних категорій військово-службовців висвітлювали О. Лагодинський, Л. Олійник, Р. Торчевський, та ін.

Метою статті є дослідження особливостей професійного розвитку науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів в сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу. Інтегрування нашої держави в Європейську та Євроатлантичну спільноту стимулює реформування Збройних Сил України відповідно до стандартів Організації Північноатлантичного договору (НАТО), що зумовлює вдосконалення системи військової освіти. Досвід ведення бойових дій переконливо засвідчує необхідність посилення вимог до професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України.

Інтеграція в європейський освітній простір призводить до зміни концептуальних засад військової освіти, що визначається переходом від знаннєвої до нової результативної парадигми, орієнтованої на формування якісно нового її змісту з урахуванням визначених стандартів освіти та досягнення кінцевого результату як здатності та готовності військового фахівця до успішної військово-професійної діяльності та професійного самовдосконалення впродовж життя [3, с. 251].

Досвід країн-членів НАТО свідчить про те, що система підготовки офіцерів та військових фахівців для сил безпеки й оборони вирізняється особливостями, серед яких можна виокремити наступні: чітко виражена спеціалізація, інтенсивність та короткостроковість освітнього процесу. Водночас для підготовки офіцерських кадрів як пріоритет визначається практичне спрямування навчання, що зорієнтовано на вирішення конкретних практичних завдань; вивчення важливих для безпеки держави предметів в області міжнародних відносин; якісний відбір кадрів для сил безпеки та оборони; використання принципу навчання протягом життя [4, с. 10].

Результати аналізу поточного стану системи військової освіти в нашій державі свідчать про наявність певних проблем і чинників, які стримують її ефективне функціонування. Зокрема наявна система військової освіти не повною мірою забезпечує набуття військовими фахівцями нових компетентностей для виконання службових (бойових) функцій відповідно до стандартів НАТО. До основних причин виникнення зазначеної проблеми (серед інших) належать використання застарілих підходів та принципів під час формування структури та змісту військової освіти, недостатній рівень підготовки науково-педагогічних (педагогічних) працівників та інструкторів та, як результат, повільне впровадження сучасних інформаційних, інтерактивних та особистісно-орієнтованих освітніх технологій [5, с. 219-220], [6].

А. Вітченко наголошує на нагальності оновлення традиційної практики професіоналізації науково-педагогічних працівників задля подолання наявних у ній недоліків (безсистемність, формалізм, знаннєцентризм, вузькоспеціальна спрямованість, низька мотивація щодо покращення результатів самоосвіти та застосування освітніх інновацій тощо), налагодження неперервного вдосконалення науково-педагогічної діяльності та забезпечення кар'єрного успіху викладачів, пошуку оптимальних підходів до підвищення кваліфікації в умовах нестабільності та конкуренції [7, с. 23-24].

Слід також враховувати, що переважна більшість військових викладачів та інструкторів не мають педагогічної освіти та зазнають труднощів в опануванні сучасними активними педагогічними технологіями та методиками викладання.

Саме тому професійний розвиток науково-педагогічних працівників є педагогічною проблемою, яка незалежно від політичного, соціально-економічного, технологічного розвитку країни потребує комплексного вирішення та об'єднання зусиль учених з різних галузей знань, а також практиків, чий досвід є невичерпним джерелом навчання дорослих [8, с. 159].

Важливим напрямом підвищення ефективності підготовки військових фахівців є удосконалення методичної грамотності викладацького складу в закладах військової освіти та керівників занять в системі підготовки в силах оборони України.

З метою підвищення методичної майстерності, впровадження світових освітніх стандартів і цінностей в закладах вищої військової освіти України наразі триває підготовка майстрів-інструкторів для курсів підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників у рамках програми НАТО «Удосконалення військової освіти» (Defence Education Enhancement Program – DEEP) [9]. В цьому контексті варто зазначити, що DEEP орієнтоване на популяризацію інтерактивного навчання, як форми організації пізнавальної діяльності здобувачів освіти, заснованої на суб'єкт-суб'єктних стосунках, взаємодії суб'єктів навчання та їх співпраці. Як відомо, інтерактивне навчання передбачає логіку освітнього процесу, яка відрізняється від звичної: йти не від теорії до практики, а від формування нового досвіду до його теоретичного осмислення через практичне застосування [5, с. 220].

Основними напрямами діяльності у межах програми НАТО DEEP для України є [9]:

– професійний розвиток науково-педагогічних працівників;
– удосконалення освітніх програм за стандартами НАТО;
– розвиток технологій дистанційного навчання та навчальних мереж;
– допомога в організації вивчення військовослужбовцями англійської мови;
– спільна робота експертів України та держав-членів НАТО щодо розвитку системи професійної військової освіти;
– проведення стажувань представників військових навчальних закладів України у військових навчальних закладах НАТО та держав-членів Альянсу;
– організація багаторівневої підготовки сержантів та старшин для потреб ЗС України [10, с. 10].

Серед пріоритетних завдань ВВНЗ, на думку українських дослідників, є забезпечення безперервного професійного розвитку науково-педагогічних працівників, спрямованого на досягнення високої конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг та підготовку висококваліфікованих офіцерських кадрів для сектору безпеки й оборони [11, с. 186].

Професійний розвиток науково-педагогічних працівників у ВВНЗ передбачений у формі індивідуальної підготовки, яка водночас є цілеспрямованим процесом і результатом опановування системою знань, умінь і навичок, професійних компетентностей, формування на їх основі професійного світогляду та мислення [11, с. 187].

Серед основних етапів професійного розвитку науково-педагогічних працівників можна виокремити: конкурсний відбір і планування їх діяльності; науково-педагогічна діяльність; моніторинг (оцінювання) діяльності науково-педагогічних працівників (зворотний зв'язок); визначення потреби у проходженні навчання; навчання викладачів за визначеними цілями; їх мотивація [12, с. 75].

Досліджуючи питання кар'єрного зростання науково-педагогічних працівників, як важливого результату їх професійного розвитку, науковці наголошують на взаємозв'язку трьох його складників: особистісній, професійній (викладацька, дослідницька та інша сфера діяльності) та посадовій.

Особистісний складник передбачає психологічне підґрунтя, зокрема самопізнання, визначення здібностей та кар'єрних орієнтацій (цінностей), самоорганізацію, мотивацію, постановку цілей тощо.

Професійний складник охоплює насамперед професійну діяльність науково-педагогічного працівника. Вона розкриває розвиток викладацької й дослідницької компетентностей фахівця, його професійне зростання, набуття нових знань та вдосконалення soft/transferable skills тощо. Професійний розвиток науково-педагогічного працівника може відбуватися завдяки формальній, неформальній та інформальній освіті.

Посадовий складник передбачає рух посадовими сходами вгору як в межах професії (від асистента викладача до професора і т.д.), так і у сфері управління закладом освіти (від завідувача відділу/кафедрою до директора/ректора і т.д.) [13, с. 22].

На сьогодні науково-педагогічна діяльність у ВВНЗ спрямована на підготовку висококваліфікованих військових фахівців, здатних вирішувати складні завдання і проблеми за невизначених умов та ґрунтується на перенесенні в освітній процес результатів наукової діяльності. В практичній площині наукова діяльність не має відмежовуватися від педагогічної, а викладацька робота має стати своєрідним підсумком наукової діяльності, тому пріоритетним завданням ВВНЗ є забезпечення професійного розвитку науково-педагогічних працівників.

Висновки. В системі військової освіти викладач ВВНЗ виступає ключовою фігурою у процесі підготовки компетентних військових фахівців для Збройних сил України та інших військових формувань. Постійний розвиток військової освіти та науки, змісту військово-професійної діяльності, активні зміни військової, соціальної, політичної ситуації в державі визначають наростальні вимоги до якості та ефективності освітнього процесу у ВВНЗ. Це, своєю чергою, спонукає до постійного професійного розвитку викладачів вищої військової школи, які реалізовують сучасні освітні програми, запроваджують інноваційні технології й методики в освітній процес ВВНЗ.

З огляду на це система професійного розвитку викладачів ВВНЗ має бути гнучкою, здатною змінювати зміст, методи та організаційні форми згідно з потребами Збройних сил України та інших військових формувань.

Тому важливим напрямом подальшого розвитку сектору безпеки та оборони України є удосконалення системи професійного розвитку науково-педагогічних (педагогічних, наукових) кадрів вищих військових навчальних

закладів та закладів освіти зі специфічними умовами навчання, спрямування її на формування особистості викладача, його професійної компетентності, фаховості, здатності до розв'язання складних завдань щодо організації освітнього процесу націленого на підготовку компетентних військових фахівців для ЗСУ та інших складових сил оборони.

Література:

1. Професійна військова освіта. Міністерство оборони України: веб-сайт. URL: https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-osvita-na-tauka/shho-take-profesijna-vijskova-osvita.html (дата звернення: 25.11.2024).

2. Приходько Ю. Актуальні проблеми трансформації стану та якості системи вищої військової освіти. *Військова освіта*. 2022. № 1 (45). С. 179–196.

3. Свистун В. І., Поливанюк В. В. Аналіз дефініції «професійна компетентність» військових фахівців. *Військова освіта*. 2023. № 2 (48). С. 251–266.

4. Руснак І., Мірненко В., Кас'яненко М., Оліферук В., Вітер Д. Інноваційна військова освіта: стан та перспективи розвитку. *Військова освіта*. 2021. № 2 (44). С. 9–20.

5. Ролін І., Серпухов О., Чернявський О., Вавілова Н. Використання таксономії Блума як інструменту активізації навчання військових лідерів, підрозділів та органів управління. *Військова освіта*. 2024. № 1(49). С. 219– 232.

6. Концепція трансформації системи військової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. №1490. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97 (дата звернення: 24.11.2024).

7. Вітченко А. Проблеми підвищення кваліфікації викладачів у сучасній вищій школі: від формотворчості й експериментаторства до інноваційного пошуку. *Військова освіта*. 2023. № 2 (48). С.18–33.

8. Олійник Л., Іллющенко С., Аксанов Т., Гнесь Б., Баранецька М. Проблема підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів України у науковому тезаурусі. *Військова освіта*. 2024. № 1 (49). С. 147–163.

9. Defence Education Enhancement Programme (DEEP), 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_139182.htm

10. Мірненко В., Вітер Д., Оліферук В. Трансформація системи військової освіти: основні тенденції та перспективи. *Військова освіта*. 2023. № 2 (48). С. 9–17.

11. Олійник Л., Іллющенко С., Аксанов Т., Гнесь Б., Семенов А. Структурна модель моніторингу якості індивідуальної підготовки науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів. *Військова освіта*. 2023. № 2 (48). С. 186–196.

12. Теоретичні основи і технологія професійного розвитку науково-педагогічних працівників університетів в умовах інтеграції вищої освіти і науки: монографія / О.Г. Ярошенко, О.В. Жабенко, Ю.А. Скиба, Н.О. Дівінська, І.Ю. Регейло, Г.П. Чорнойван; за ред. О.Г. Ярошенко. – Київ : Прінтеко, 2020.– 439 с.

13. Теоретичні основи і технологія професійного розвитку науково-педагогічних працівників університетів в умовах інтеграції вищої освіти і науки : методичні рекомендації/ Авторський колектив: Н. Дівінська, Н. Дяченко, О. Жабенко, І. Регейло, Ю. Скиба, Г. Чорнойван, О. Ярошенко ; за ред. О. Ярошенко. – К. : Інститут вищої освіти НАПН України, 2018. – 72 с.

References:

1. Profesiina viiskova osvita. [Professional military education]. [Ministerstvo oborony Ukrainy: veb-sait]. Retrieved from https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-osvita-na-tauka/shho-take-profesijna-vijskova-osvita.html [in Ukrainian].
2. Prykhodko, Yu. (2022). Aktualni problemy transformatsii stanu ta yakosti systemy vyshchoi viiskovoi osvity. [Current issues of transforming the state and quality of the higher military education system]. *Viiskova osvita*, 1 (45). 179–196. [in Ukrainian].
3. Svystun V. I., Polyvaniuk V. V. (2023). Analiz definitsii «profesiina kompetentnist» viiskovykh fakhivtsiv. [Analysis of the definition of 'professional competence' of military specialists]. *Viiskova osvita*. 2 (48). C. 251–266. [in Ukrainian].
4. Rusnak, I., Mirnenko, V., Kasianenko, M., Oliferuk, V., Viter, D. (2021). Innovatsiina viiskova osvita: stan ta perspektyvy rozvytku. [Innovative Military Education: State of the Art and Prospects for Development]. *Viiskova osvita*. 2 (44). 9–20. [in Ukrainian].
5. Rolin, I., Serpukhov, O., Cherniavskyi, O., & Vavilova, N. (2024). Vykorystannia taksonomii Bluma yak instrumentu aktyvizatsii navchannia viiskovykh lideriv, pidrozdiliv ta orhaniv upravlinnia. [Using Bloom's Taxonomy as a tool for enhancing the training of military leaders, units and command and control bodies]. *Viiskova osvita*, 1(49). 219– 232. [in Ukrainian].
6. Kontseptsiia transformatsii systemy viiskovoi osvity. [The concept of transformation of the military education system]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2022 r. №1490. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97 [in Ukrainian].
7. Vitchenko, A. (2023). Problemy pidvyshchennia kvalifikatsii vykladachiv u suchasnii vyshchii shkoli: vid formotvorchosti y eksperymentatorstva do innovatsiinoho poshuku. [Problems of Teacher Training in Modern Higher Education: From Formation and Experimentation to Innovative Research]. *Viiskova osvita*, 2(48), 18–33. [in Ukrainian].
8. Oliinyk, L., Illiushchenko, S., Aksanov, T., Hnes, B., & Baranetska, M. (2024). Problema pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv Ukrainy u naukovomu tezaurusi. [The Problem of Professional Development of Scientific and Pedagogical Staff of Higher Military Educational Institutions of Ukraine in the Scientific Thesaurus]. *Viiskova osvita*, 1 (49). 147–163. [in Ukrainian].
9. Defence Education Enhancement Programme (DEEP), 2022. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_139182.htm[in English].
10. Mirnenko, V., Viter, D., & Oliferuk, V. (2023). Transformatsiia systemy viiskovoi osvity: osnovni tendentsii ta perspektyvy. [Transformation of the military education system: main trends and prospects]. *Viiskova osvita*. 2 (48). 9–17. [in Ukrainian].
11. Oliinyk, L., Illiushchenko, S., Aksanov, T., Hnes, B., & Semenov, A. (2023). Strukturna model monitorynhu yakosti indyvidualnoi pidhotovky naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv. [Structural model for monitoring the quality of individual training of research and teaching staff of higher military educational institutions]. *Viiskova osvita*. 2 (48). 186–196. [in Ukrainian].
12. Yaroshenko, O. H., Zhabenko, O. V., Skyba, Yu. A., Divinska, N. O., Reheilo, I. Yu., & Chornoivan, H. P. (2020). Teoretychni osnovy i tekhnolohiia profesiinoho rozvytku naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv universytetiv v umo vakh intehratsii vyshchoi osvity i nauky: monohrafiia. [Theoretical foundations and technology of professional development of university academic staff in the context of integration of higher education and science: a monograph]. O. H. Yaroshenko (Red.). Printeko. 439. [in Ukrainian].
13. Divinska, N., Diachenko, N., Zhabenko, O., Reheilo, I., Skyba, Yu., Chornoivan, H., & Yaroshenko, O. (2018). Teoretychni osnovy i tekhnolohiia profesiinoho rozvytku naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv universytetiv v umovakh intehratsii vyshchoi osvity i nauky: metodychni rekomendatsii. [Theoretical foundations and technology of professional development of university academic staff in the context of integration of higher education and science: methodological recommendations]. O. Yaroshenko (Red.). Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy. 72. [in Ukrainian].

УДК 355.233:811(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-350-359

Собченко Тетяна Миколаївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків, тел.: (057) 700-69-09, https://orcid.org/0000-0002-9213-5556

Кін Олена Миколаївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків, тел.: (057) 700-69-09, https://orcid.org/0000-0002-1935-6483

Кириленко Сергій Анатолійович аспірант другого року навчання кафедри освітології та інноваційної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків, тел.: (057) 700-69-09, https://orcid.org/0009-0000-5156-0217

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО НЕПЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті авторами розглянуто актуальну в умовах викликів сьогодення проблему цифрової компетентності як складової готовності майбутніх фахівців до неперервного професійного розвитку.

Метою наукової статті є обґрунтування цифрової компетентності як складової готовності майбутніх фахівців до професійного розвитку. Окреслено комплекс теоретичних методів дослідження для вирішення завдань та досягнення мети.

У роботі представлено та здійснено аналіз вітчизняної законодавчої бази у сфері інформатизації та цифровізації системи освіти (проєкт «Цифрової адженди України - 2020», Концепція розвитку цифрових компетентностей, Концепція цифрової трансформації освіти і науки та ін.).

Визначено суть ключових понять «цифрова компетентність» (ключова компетенцією в цифровому середовищі, яка включає у себе володіння навичками використання цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) згідно з власними потребами та вимогами сучасного технологічного світу) та «готовність до неперервного професійного розвитку» (організований процес розвитку компетентностей, необхідних для ефективного виконання професійних завдань).

Розглянуто можливості використання цифрових сервісів у різних аспектах навчання (для організації навчального процесу, для спілкування та співпраці; для проведення оцінювання, для забезпечення дистанційного навчання; для підтримки освітнього процесу; для формування готовності до неперервного професійного розвитку).

Проаналізовано дидактичні можливості національної цифрової платформи Дія. Освіта для фахівців права (розроблені освітні серіали «Цифрові юристи», «Цифрові юристи 2.0»; проходження цифрограм - тесту для оцінки цифрової компетентності; створення освітніх серіалів для побудови власної (персональної) освітньої траєкторії тощо.

Окреслено подальші перспективи наукових розвідок.

Ключові слова: цифрова компетентність; готовність здобувачів; неперервний професійний розвиток; фахівці права; юристи.

Sobchenko Tetyana Mykolaivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Education and Innovative Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, tel.: (057) 700-69-09, https://orcid.org/0000-0002-9213-5556

Kin Olena Mykolaivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Education and Innovative Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, tel.: (057) 700-69-09, https://orcid.org/0000-0002-1935-6483

Kyrylenko Serhii Anatoliiovych second year postgraduate student, Department of Education and Innovative Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, tel.: (057) 700-69-09, https://orcid.org/0009-0000-5156-0217

DIGITAL COMPETENCE AS A COMPONENT OF FUTURE SPECIALISTS' READINESS FOR CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Abstract. In the article, the authors consider the problem of digital competence as a component of the readiness of future specialists for continuous professional development, which is relevant in the context of today's challenges.

The purpose of the scientific article is to substantiate digital competence as a component of future professionals' readiness for professional development. The author outlines a set of theoretical research methods for solving problems and achieving the goal.

The paper presents and analyzes the domestic legislative framework in the field of informatization and digitalization of the education system (the project “Digital Agenda of Ukraine - 2020”, the Concept of Digital Competence Development, the Concept of Digital Transformation of Education and Science, etc.)

The essence of the key concepts of “digital competence” (a key competence in the digital environment, which includes the possession of skills in the use of digital and information and communication technologies (ICT) in accordance with their own needs and the requirements of the modern technological world) and “readiness for continuous professional development” (an organized process of developing the competencies necessary for the effective performance of professional tasks) is defined.

The possibilities of using digital services in various aspects of learning (for organizing the educational process, for communication and cooperation; for assessment, for providing distance learning; for supporting the educational process; for forming readiness for continuous professional development) are considered.

The didactic capabilities of the national digital platform Diia. Education for legal professionals (developed educational series “Digital Lawyers”, “Digital Lawyers 2.0”; passing the digital program - a test to assess digital competence; creation of educational series to build your own (personal) educational trajectory, etc.

Further prospects for scientific research are outlined.

Keywords: digital competence; readiness of applicants; continuous professional development; legal professionals; lawyers.

Постановка проблеми. Цифрова трансформація у галузі освіти дозволяє зробити процес навчання більш мобільним, індивідуалізованим та доступним. Особливо це є важливим в умовах сучасних викликів українського суспільства. Дистанційний формат навчання у закладах освіти усіх рівнів України триває вже п’ятий рік та є вимушеною мірою.

У порівнянні з традиційною освітою, де здобувачі мають доступ лише до ресурсів, які надають викладачі, цифрова освіта використовує навчальний контент у вигляді тексту, зображень або відео та дозволяє здобувачам проходити онлайн-оцінювання або виконувати інші дії, головне, надає можливість створення індивідуальної траєкторії навчання.

Онлайн-навчання зазвичай доступніше з точки зору місця та часу, і є ефективною формою здобуття знань та формування професійних компетентностей, особливо під час війни. Проте, якість освіти залежить не тільки від формату, але і від якості викладання, змісту програми та рівня цифрової компетентності учасників освітнього процесу, а також від багатьох інших факторів.

Вивчення та дослідження питань формування цифрової компетентності учасників освітнього процесу, використання цифрових сервісів в процесі

навчання та готовність майбутніх фахівців до неперервного професійного розвитку є затребуваними проблемами, що потребують негайного їх вирішення як в Україні так і за її межами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслена проблема є актуальною у науково-педагогічному просторі, про що свідчать наукові доробки вчених, у яких розглянуто різні її аспекти.

У низці наукових праць описано можливості та перспективи діджиталізації освіти (Р. Гуревич, М. Кадемія, В. Кухаренко, М. Жалдак, С. Семеріков, Т.Собченко, С.Доценко, О. Буров, О. Спірін, Ю. Триус, А. Стрюк та ін.).

Також досліджено питання використання активних та інтерактивних методів навчання в закладах вищої освіти, в тому числі у форматі онлайн, в працях авторів (К. Біницької, І. Дичківської, М. Магури, М. Мохової, А. Стрюка, Ф. Бурханової, В. Євтушевського, В. Федотової та ін.).

У роботах авторів (Н. Сиротенко, О. Рибалко, О. Сороки, Г. Балла та ін.) описано основні педагогічні технології та способи створення дистанційних навчальних курсів.

Питання імплементації та використання цифрових технологій, технологій штучного інтелекту в освітній процес закладів вищої освіти досліджували (Т.Собченко, С.Доценко, О.Кін, Н.Ткачова, А.Боярська-Хоменко, А.Кім, Г.Алєксєєва, В.Хоменко, О.Несторенко, О.Матвійчук-Юдіна, К. Певень Н.Хміль, Н.Макогончук та ін.).

Цифрові сервіси стали необхідною частиною життя сучасного суспільства, із зростанням користувачів зростає і вплив на довкілля. Особливої уваги заслуговують дослідження впливу цифрових сервісів на довкілля (A. Batmunkh, E. Williams, Z. Batool, S. Ali, A. Rehman та ін.), оскільки допомагають зрозуміти вплив цифрових сервісів на навколишнє середовище та розробити рекомендації щодо зменшення їх негативного впливу.

Проблему готовності майбутніх фахівців до неперерного професійного розвитку вивчали (М.Семенов, О.Єсіпова, Р.Лимар, В.Ягупов, Є.Черновол П.Сливенко та ін.).

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок про те, що проблема формування цифрової компетентності як складової готовності майбутніх фахівців до неперервного професійного розвитку вимагає негайного її вирішення.

Мета статті – обґрунтування цифрової компетентності як складової готовності майбутніх фахівців до професійного розвитку. Згідно мети було поставлено такі завдання: аналіз вітчизняної законодавчої бази у сфері інформатизації та цифровізації системи освіти; визначення суті ключових понять «цифрова компетентність», «готовність до неперервного професійного розвитку»; окреслення можливостей використання цифрових сервісів у різних

аспектах навчання; аналіз дидактичних можливостей національної цифрової платформи Дія. Освіта для фахівців права.

Для вирішення завдань та досягнення мети використано комплекс теоретичних методів дослідження: вивчення та аналіз науково-педагогічних джерел, нормативної бази у сфері інформатизації та цифровізації системи освіти, онлайн-сервісів, платформ, цифрових інструментів, узагальнення результатів, синтез, систематизація та узагальнення теоретичних даних.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо за доцільне представити та проаналізувати вітчизняну законодавчу базу у сфері інформатизації та цифровізації системи освіти.

Так, у 2016 році Міністерством економічного розвитку та торгівлі України було представлено проєкт «Цифрової адженди України - 2020» [14]. Метою цього проєкту було визначення основних принципів, які мають бути використані для розвитку цифрового простору та цифрової економіки в Україні та окреслення напрямів розвитку цифрових технологій, які вважаються «цифровими трендами» [14].

У 2021 році Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію розвитку цифрових компетентностей, у якій *цифрова компетентність* є ключовою компетенцією в цифровому середовищі, яка включає у себе володіння навичками використання цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) згідно з власними потребами та вимогами сучасного технологічного світу [7, с.1].

Також Міністерством освіти і науки України було підготовлено та представлено до громадського обговорення проєкт Концепції цифрової трансформації освіти і науки (ред. 2021 р.), що передбачав комплексне бачення діджиталізації сфер освіти та науки на період до 2026 року [8]. Цифрова трансформація у сфері освіти і науки передбачає роботу у таких напрямах:

- побудова безпечного цифрового освітнього середовища;
- забезпечення закладів освіти необхідною цифровою інфраструктурою;
- підвищення рівня цифрової компетентності усіх учасників освітнього процесу;
- автоматизація збору та аналізу даних тощо [8].

Варто зазначити, що питання необхідності формування цифрової компетентності учасників освітнього процесі та використання цифрових сервісів в освітній діяльності детерміновано також в таких законодавчих та нормативно-правових актах, як от:

- «Опис рамки цифрових компетентностей для громадян України» (ред. 2021 р.) [10];
- проєкт «Концептуально-референтна Рамка цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників» (ред. 2021 р.) [6];

• Закон України «Про Національну програму інформатизації» (ред. 2022 р.) [11].

Неможливо не розглянути затребувані наразі сучасні технології штучного інтелекту та машинне навчання, оскільки цифрова компетентність включає здатність ефективно їх використовувати. У цьому напрямку зроблено на державному законодавчому рівні такі кроки:

• Кабінетом Міністрів України схвалено «Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні», як один із пріоритетних напрямів у сфері науково- технологічних досліджень (ред. 2020 р.) [5];

• МОН України, НАН України та Інститут проблем штучного інтелекту представили «Національну стратегію розвитку штучного інтелекту в Україні 2021-2030 рр..» (ред. 2021) [9],

• Міністерство цифровізації України розробило «Дорожню карту з регулювання штучного інтелекту в Україні» [2] та ін.

У науковій праці Т.Собченко та С.Доценко авторами схарактеризовано та узагальнено зв'язок основних методів штучного інтелекту та популярних технологій ШІ: класичний ШІ, машинне навчання (контрольоване навчання, неконтрольоване навчання, навчання з підкріпленням), штучні нейронні мережі, глибоке навчання. Також науковицями визначено, що використання ШІ у вищій освіті здійснюється за трьома напрямками: інституційний, підтримка студентів, методичний. Авторська позиція полягає в тому, що штучний інтелект швидко зростає в секторі освіти, що обумовлено його здатністю трансформувати багато аспектів процесів викладання та навчання [3].

На основі аналізу сучасних наукових праць [3; 4; 12;13] було зроблено висновок про те, що у закладах вищої освіти цифрові сервіси можуть бути використані для поліпшення різних аспектів навчання, зокрема:

1. *Організація навчального процесу.* Цифрові сервіси можуть допомогти організувати навчальний процес, забезпечуючи доступ до матеріалів навчання, відеоуроків, лекцій, завдань та тестів. Навчальні матеріали можуть бути розміщені в онлайн-бібліотеках або на платформах для навчання на відстані.

2. *Спілкування та співпраця*. Цифрові сервіси можуть забезпечити спілкування між студентами та викладачами, яке може бути необхідним для співпраці та обміну ідеями. Онлайн-форуми та групи у соціальних мережах можуть допомогти студентам обговорювати теми та працювати над спільними проектами.

3. *Оцінювання.* Цифрові сервіси можуть допомогти викладачам оцінювати роботи студентів, використовуючи онлайн-тестування та інші інструменти.

4. *Дистанційне навчання.* Цифрові сервіси можуть бути використані для віддаленого навчання, коли студенти не можуть бути присутніми на занят-

тях. Викладачі можуть проводити вебінари, використовуючи відеоконференції, та розміщувати матеріали для самостійного навчання на онлайн-платформах.

5. *Підтримка освітнього процесу*. Цифрові сервіси можуть надавати підтримку майбутнім фахівцям як у процесі навчанні, так і у подальшому професійному розвитку. Сучасні цифрові технології та технології штучного інтелекту забезпечують доступ до більшого об'єму інформації [3; 4; 12;13].

Розкриємо сутність поняття «готовність майбутніх фахівців права до професійного розвитку». Аналізуючи та узагальнюючи наявні науково-педагогічні праці, було зроблено висновок про те, що науковці (Ю.Медвідь, Ю.Нянько, В.Ворожбіт-Горбатюк, С.Морозова) розуміють поняття «готовність» у площині підготовки фахівців права, як особистісне утворення, що формується через цілеспрямований педагогічний вплив, ефективну організацію освітнього процесу.

Авторська позиція полягає в тому, що готовність майбутніх фахівців права до професійного розвитку є організованим процесом розвитку компетентностей, необхідних для ефективного виконання професійних завдань.

Майбутні спеціалісти мають бути компетентними, зокрема, обізнаними з сучасними технологіями для правників, онлайн сервісами для юридичних послуг. Наведемо приклад використання національної цифрової платформи Дія.Освіта у підготовці майбутніх фахівців, зокрема, фахівців права. Ця освітня платформа має широкий спектр різноманітних дидактичних можливостей:

- розроблені освітні серіали «Цифрові юристи», «Цифрові юристи 2.0»;
- цифрограм (тест для оцінки цифрової компетентності);
- створення освітніх серіалів для побудови власної (персональної) освітньої траєкторії тощо [1].

У найближчі роки тенденції в освіті будуть розвиватися завдяки зростанню можливостей Інтернету та пропускної здатності мережі, що полегшить впровадження цифрових технологій в освітню діяльність та використання їх у професійній діяльності.

Висновки. Цифровізація як основний тренд сучасного світу посіла провідні позиції в освіті. Основною умовою такого розвитку виступає модернізація національної освітньої системи, спрямована на підготовку майбутнього фахівця, готового до неперервного професійного зростання для здійснення своєї професійної діяльності у цифровому середовищі з урахуванням вимог до нових професій і ціннісних орієнтирів суспільства, що динамічно змінюються.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у вивченні проблеми формування цифрової компетентності майбутніх фахівців права у польській вищій школі.

Література:

1. Дія. Освіта. «Цифрові юристи 2.0». Режим доступу: https://osvita.diia.gov.ua/courses/digital-lawyers-2

2. Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні. URL: https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%B7_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A8%D0%86_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_compressed.pdf

3. Доценко С., Собченко Т. Оптимізація освітнього процесу закладів вищої освіти України засобами штучного інтелекту. *Молодь і ринок*. Вип. 2 (222), 2024. С. 7-13. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.297530

4. Ішутіна О.Є. Цифрова компетентність як складова готовності офіцерів до здійснення мовної підготовки у військових частинах Національної гвардії України. Вісник науки і освіти. Серії: філологія, культура і мистецтво, історія та археологія, соціологія. №1 (19). 2024. С.876-884. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-

5. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 2 грудня 2020 р. № 1556-р «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

6. Концептуально-референтна Рамка цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників : Проєкт Міністерства цифрової трансформації України від 2021 р. URL : https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2629-frame_pedagogical.pdf

7. Концепція розвитку цифрових компетентностей (затверджено Кабінетом Міністрів України. 2021) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/kabmin-skhvaliv-kontseptsiyu-rozvitku-tsifrovikh-kompetentnostey-do-2025-roku/Dodatok-2.pdf (дата звернення: 25.10.2024).

8. МОН України. Концепція цифрової трансформації освіти і науки: МОН запрошує до громадського обговорення. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki -monzaproshuye -dogromadskogo-obgovorennya

9. Національна стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні 2021-2030. (ред. 2021). Київ. [Електронний ресурс]. URL: https://wp.oecd.ai/app/uploads/2021/12/Ukraine_National_Strategy_for_Development_of_Artificial_Intelligence_in_Ukraine_2021-2030.pdf

10. Опис рамки цифрових компетентностей для громадян України : Міністерство цифрової трансформації України (ред. 2021 р.). URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf

11. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР. Дата оновлення: 01.01.2022 р. 86. URL: https://ips.ligazakon.net/document/Z980075

12. Собченко Т., Желізняк О. Практичне використання цифрових сервісів в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти як педагогічна проблема. Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві. Т.3 (49). 2023. С.63-75. DOI:10.55643/ser.3.49.2023.501

13. Собченко Т.М., Ткачов А.С., Ткачова Н.О. Формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів в освітньому середовищі педагогічного університету. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2022. Вип. 2 (51). С.145-148. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.51.145-148

14. Цифрова адженда України – 2020. Концептуальні засади (версія 1.0) : Проєкт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. 2016 р. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf

References:

1. Diia. Osvita. «Tsyfrovi yurysty 2.0» [Action. Education. «Digital Lawyers 2.0»] (n.d.). *osvita.diia.gov.ua/courses/digital-lawyers-2.* Retrieved from https://osvita.diia.gov.ua/courses/digital-lawyers-2

2. Dorozhnia karta z rehuliuvannia shtuchnoho intelektu v Ukraini. [Roadmap for the regulation of artificial intelligence in Ukraine]. [Electronic resource] (n.d.). *thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs*. Retrieved from https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%B7_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A8%D0%86_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_compressed.pdf [in Ukrainian].

3. Dotsenko, S.& Sobchenko, T.(2024). Optymizatsiia osvitnoho protsesu zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy zasobamy shtuchnoho intelektu [Optimization of the educational process of higher education institutions of Ukraine using artificial intelligence]. *Molod i rynok -Youth and Market*, 2 (222), 7-13. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.297530

4. Ishutina O.Ie. (2024). Tsyfrova kompetentnist yak skladova hotovnosti ofitseriv do zdiisnennia movnoi pidhotovky u viiskovykh chastynakh Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Digital competence as a component of officers' readiness for language training in military units of the National Guard of Ukraine]. *Visnyk nauky i osvity. Serii: filolohiia, kultura i mystetstvo, istoriia ta arkheolohiia, sotsiolohiia - Bulletin of Science and Education. Series: philology, culture and art, history and archeology, sociology*, 1 (19), 876-884. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-

5. Kabinet Ministriv Ukrainy. Rozporiadzhennia vid 2 hrudnia 2020 r. № 1556-r «Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini» [On Approval of the Concept of Artificial Intelligence Development in Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text [in Ukrainian].

6. Kontseptualno-referentna Ramka tsyfrovoi kompetentnosti pedahohichnykh y naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv: Proiekt Ministerstva tsyfrovoi transformatsii Ukrainy vid 2021 r. [Conceptual and Reference Framework for Digital Competence of Pedagogical and Scientific-Pedagogical Workers: Project of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine from 2021]. (n.d.) *osvita.diia.gov.ua.* Retrieved from https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2629-frame_pedagogical.pdf

7. Kontseptsiia rozvytku tsyfrovykh kompetentnostei (zatverdzheno Kabinetom Ministriv Ukrainy. 2021) [Concept for the Development of Digital Competencies (approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine. 2021)]. (n.d.). */thedigital.gov.ua* Retrieved from https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/kabmin-skhvaliv-kontseptsiyu-rozvitku-tsifrovikh-kompetentnostey-do-2025-roku/Dodatok-2.pdf.

8. MON Ukrainy. Kontseptsiia tsyfrovoi transformatsii osvity i nauky: MON zaproshuie do hromadskoho obhovorennia [Ministry of Education and Science of Ukraine. Concept of digital transformation of education and science: Ministry of Education and Science invites to public discussion]. (n.d.) *mon.gov.ua.* Retrieved from https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki -monzaproshuye -dogromadskogo-obgovorennya.

9. Natsionalna stratehiia rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini 2021-2030. (2021). [National Strategy for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine 2021-2030.] (n.d.) *wp.oecd.ai*. Retrieved from https://wp.oecd.ai/app/uploads/2021/12/Ukraine_National_Strategy_for_Development_of_Artificial_Intelligence_in_Ukraine_2021-2030.pdf [in Ukrainian].

10. Opys ramky tsyfrovykh kompetentnostei dlia hromadian Ukrainy: Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy (red. 2021 r.) [Description of the Digital Competence Framework for Citizens of Ukraine: Ministry of Digital Transformation of Ukraine (ed. 2021)]. (n.d.) *thedigital.gov.ua.* Retrieved from https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf

11. Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii: Zakon Ukrainy vid 04.02.1998 r.№ 74/98-VR. Data onovlennia: 01.01.2022 r. [On the National Informatization Program: Law of Ukraine dated 04.02.1998 No. 74/98-VR. Update date: 01.01.2022]. (n.d.). *ips.ligazakon.net*. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/Z980075

12. Sobchenko, T.& Zhelizniak, O. (2023). Praktychne vykorystannia tsyfrovykh servisiv v osvitnomu protsesi zakladiv vyshchoi pedahohichnoi osvity yak pedahohichna problema [Practical use of digital services in the educational process of higher pedagogical education institutions as a pedagogical problem]. *Sotsialno-ekonomichni vidnosyny v tsyfrovomu suspilstvi - Socio-economic relations in the digital society*, 3 (49, 63-75.

13. Sobchenko, T.M. & Tkachov, A.S.& Tkachova, N.O (2022). Formuvannia informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv v osvitnomu seredovyshchi pedahohichnoho universytetu [Formation of information and digital competence of future teachers in the educational environment of a pedagogical university]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: «Pedahohika. Sotsialna robota». - Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social work»*, 2 (51), 145-148.

14. Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020. Kontseptualni zasady (versiia 1.0): Proiekt Ministerstva ekonomichnoho rozvytku ta torhivli Ukrainy. 2016 r. [Digital Agenda of Ukraine – 2020. Conceptual Framework (version 1.0): Project of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. 2016]. (n.d.). *ucci.org.ua*. Retrieved from https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf

УДК 8:81.’06

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-360-373

Терлецька Любов Миколаївна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов і методик їх навчання, Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Київ, https//orcid.org/0000-0002-3690-5691

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У сучасному світі все більшої популярності починає набувати вивчення іноземної мови в дошкільному віці. Батьки, орієнтуючись на ситуацію в сучасному суспільстві, намагаються познайомити дитину з мовою якомога раніше, щоб у майбутньому вона змогла мати кращі перспективи та престижну професію, подорожувати та вільно спілкуватись іноземною мовою. Без сумніву, дошкільний вік є найбільш сприятливим для початку вивчення іноземної мови, тому що дітям цього віку властиве бажання вивчити щось нове задля спряйняття навколишнього світу.

У статті проаналізовано принципи навчання іноземних мов, реалізація яких допоможе педагогу (вчителю іноземної мови, вихователю закладу дошкільної освіти) проводити ефективні заняття для дітей, створити передумови для формування та вдосконалення іншомовленнєвих навичок (аудіювання та говоріння).Відповідно до вимог Стандарту дошкільної освіти (2021) визначено дескриптори результатів навчання, надано рекомендації батькам для успішного опанування іноземної мови дітьми дошкільного віку. У статті наведено види вправ та необхідні умови, дотримання яких допоможе дошкільникам вивчати іноземну мову легко та цікаво.Діти вивчають мову через взаємодію, пісні та ігри, слухаючи та імітуючи почуте, саме тому інтерес до вивчення нового, до спілкування з однолітками та дорослими створюють необхідні передумови для вивчення іноземної мови. Крім покращення когнітивних навичок, уваги, уяви, пам’яті іншомовне навчання допомагає у формуванні та вдосконаленні комунікативних навичок як рідної, так і іноземної мови. Використання пісень, ігор, віршів, казок, мультфільмів і т.д., які є частиною раннього вивчення мови, роблять заняття веселими та цікавими.Це розвиває довготривалий інтерес до іноземних мов і мотивує дітей продовжувати навчання, коли вони стають старшими, а також сприяє ефективнішому засвоєнню лексичних одиниць та формуванню іншомовної мовленнєвої компетентності.

Ключові слова:дошкільний вік, Стандарт дошкільної освіти, навчання, іноземна мова, принципи навчання, іншомовні навички, аудіювання, говоріння, рекомендації, особливості, методика.

Terletska Liubov Mykolaivna Phd (pedagogy),senior lecturer, Foreign languages and Methodology department, Faculty of pedagogical education, Borys Grinchenlo Kyiv Metropolitan University, Kyiv, https//orcid.org/0000-0002-3690-5691

TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO PRESCHOOL CHILDREN: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

Abstract. In modern world learning a foreign language in preschool age is becoming increasingly popular. Parents, guided by the situation in modern society, try to introduce the child to the language as early as possible so that in the future he (she) can have better prospects and a prestigious profession, travel and communicate fluently in a foreign language. Undoubtedly, preschool age is the most favorable for starting to learn a foreign language, because children of this age have a desire to learn something new to make sense of the world around them.The article analyzes the principles of teaching foreign languages, the implementation of which will help the teacher (foreign language teacher, preschool teacher) to conduct effective classes for children, create prerequisites for the formation and improvement of foreign language skills (listening and speaking).In accordance with the requirements of the Preschool Education Standard (2021), the descriptors are defined. The article presents the types of exercises and the necessary conditions that will help preschoolers learn a foreign language easily and interestingly.Children learn a language through interaction, songs and games, listening and imitating what they hear, which is why interest in learning new things, in communicating with peers and adults create the necessary prerequisites for learning a foreign language. In addition to improving cognitive skills, attention, imagination and memory, foreign language learning helps to form and improve communication skills both the mother tongue and the foreign language. The use of songs, games, poems, fairy tales, cartoons, etc., which are the part of early language learning, make classes fun and interesting.It develops a long-term interest for foreign languages and motivates children to continue learning when they get older, as well as contributes to more effective acquisition of vocabulary and the formation of foreign language competence.

Keywords: preschool age, Standard of preschool education, learning, foreign language, principles of learning, foreign language skills, listening, speaking, recommendations, features, methodology.

Постановка проблеми. Дошкільна освіта в Україні є важливим та невід’ємним рівнем у системі освіти. Базовий компонент дошкільної освіти

(Стандарт) визначає вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів освіти дитини дошкільного віку (6 (7) років), а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті відповідно до міжнародних стандартів якості освіти [5].Метою Стандарту є «збереження цінності дошкільного дитинства, визначення вимог до рівня розвитку, освіченості та вихованості дошкільнят, забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою».Забезпечення рівного доступу до дошкільної освіти для дітей дошкільного віку з врахуванням інтересів, здібностей, індивідуальних можливостей кожної дитини сприяє збереженню та збагаченню освітніх традицій України сучасними досягненнями та прогресивними світовими тенденціями у сфері освіти.Розвиток особистості дитини є однією з причин формування ключових компетентностей під час здобуття дошкільної освіти. Зміст роботи закладу дошкільної освіти визначається організацією педагогом основних видів діяльності, що збагачують досвід дитини та реалізуються як особистісне надбання дитини за підтримки батьків в умовах сімейного виховання.У Стандартіпредставлено взаємозв'язок між цінностями дошкільної освіти, напрямами освіти (змістом), процесом формування досвіду дитини в різних видах діяльності, що забезпечує освітній результат (формування компетентностей дитини старшого дошкільного віку): рухової і здоров'язбережувальної, особистісної, предметно-практичної та технологічної, сенсорно-пізнавалъної, логіко-математичної та дослідницької, природничо-екологічної та навичок, орієнтованих на сталий розвиток, ігрової, соціально-громадянської, мовленнєвої, художньо-мовленнєвої, мистецько-творчої (художньо- продуктивної, музичної, театралізованої) та інших, які формуються в початковій школі та впродовж життя[5].

Іноземна мова у закладі дошкільної освіти належить до варіативного складника Стандарту дошкільної освіти і передбачає формування іншомовної мовленнєвої компетентності дитини. Вибір методик навчання реалізується через академічну свободу педагога (вчителя іноземної мови, вихователя закладу дошкільної освіти). Однак варто сказати, що уміння педагога використовувати сучасні ефективні методики відповідно до вікових та психолого-фізіологічних особливостей дошкільників з опорою на реалізацію принципів навчання іноземної мови для дітей цього віку буде головною причиною успішного вивчення мови чи появи труднощів та відсутності інтересу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Навчання іноземної мови у закладах дошкільної освіти довгий час є предметом дослідження науковців, методистів, лінгвістів, психологів, вчителів.Питання іншомовної дошкільної освіти досліджували Сіроштан О.П., Бойко О.В., Кулікова І. А., Шкваріна Т. М., Марчій-Дмитраш Т. М., Білолипецький Д.А., Воронка Г.С. та інші. Мокіною А.Г визначено психофізіологічні передумови і методичну доцільність викорис-

тання наочності для навчання старших дошкільників англійської мови. Дзюбишиною Н.Б. проаналізовано погляди німецьких фахівців на запровадження навчання іноземних мов у дошкільній та початковій освіті. Огородник І.О аналізує різні погляди на вивчення іноземної мови на різних етапах дошкільного дитинства. Воробйова Т.В. обґрунтовує необхідність раннього навчання іноземній мові дітей дошкільного віку. Бойчук Г. Л. розкриває актуальність використання аудіовізуальних засобів у навчанні англійської мови дітей дошкільного віку.Трофаїла Н.Д.обгрунтовує доцільність вивчення іноземних мов у дошкільному віці. Камінкою В.Л. досліджено особливості навчання дошкільників двомовної комунікації. Шматко Т.В. визначено особливості організації та проведення гуртка з іноземної мови у ЗДО. Черепанова С.Б. розкриває важливість упровадження такого методичного інструменту як використання образотворчих, музичних та танцювальних можливостей для підвищення мотивації до вивчення іноземної мови.

Мета статті – дослідження особливостей навчання дітей дошкільного віку іноземної мови відповідно до Стандарту дошкільної освіти; визначення ефективних методик іншомовної дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Удосконалення дошкільної освіти передбачає запровадження принципу партнерства в навчанні, що ґрунтується на співпраці дітей, вихователів і батьків, забезпечення рівного доступу до закладів дошкільної освіти для всіх дітей, реалізацію індивідуально-орієнтованого підходу. У цьому комплексному плані реалізується самостійна творча діяльність дітей у навчально-виховному процесі з урахуванням вікових особливостей, психофізіологічного розвитку дітей[5].Ігрова діяльність як провідний вид діяльності дошкільника забезпечує спілкування з дітьми через взаємодію.Необхідною передумовою рефлексії діяльності дітей є активна організація навчально-виховного процесу. Вона передбачає пріоритетність отримання особистісного досвіду дитини. Ефективними методами організації навчально-виховного процесу є збагачення досвіду дитини та використання комплексу психолого-педагогічних впливів (навчальних прийомів, способів, методик), що сприяють формуванню компетентностей.

Інтегрований підхід до організації змісту та процесу дошкільної освіти забезпечує формування цілісної реалістичної картини світу дитини, основ світогляду. Відповідно до [5] основними характеристиками інтегрованого освітнього процесу є: радісне проживання подій, смислове наповнення, активне залучення дитини до спільної з дорослими та однолітками діяльності, взаємозбагачення соціальних контактів. Особистісно орієнтований підхід до організації змісту та процесу дошкільної освіти передбачае визначення базових якостей особистості, розвиток її активності, самостійності, ініціативності та креативності як індикаторів ефективності освітнього процесу.

Іноземна мова входить до варіативного складника Стандарту дошкільної освіти до Освітнього напряму «Мовлення дитини. Іноземна мова» та визначає такі результати (компетентності):

Дескриптори результатів навчання іноземної мови відповідно до Стандарту дошкільної освіти наведено у таблиці [5].

Іншомовна мовленнева компетентність	**Емоційно-ціннісне ставлення**	**Сформованість знань й умінь**	**Навички**
оперування дитиною на базовому рівні основами іншомовних фонетичних, лексичних і граматичних знань у процесі аудіювання, діалогічного та монологічного мовлення.	вияв інтересу до іноземної мови як засобу комунікації; мотивованість щодо іншомовного спілкування з однолітками та дорослими; демонстрування позитивної (вербальної та/або невербальної) реакції на іноземну мову в довкіллі; прояв почуття поваги до національної культури інших народів; дотримання мовленнєвого етикету під час спілкування іноземною мовою.	диференціація на слух звуків іноземної мови, фонетично-правильне оформлення власного мовлення; ситуативне застосування іншомовних лексичних одиниць; граматично правильне поєднання слів у словосполучення та нескладні речення; базова сформованість умінь сприймати на слух та розуміти зв'язне іноземне мовлення, включаючи пасивний мінімум; активна участь у створенні та реплікуванні нескладних діалогів з однолітками та дорослими в межах пізнавальних інтересів; розуміння та свідоме відтворення прикладів іншомовних римованих та прозових творів.	розуміння існування багатомовності та полікультурності в сучасному світі; свідоме сприймання іноземної мови як інструменту отримання нової інформації та контактування; здатність застосовувати набуті знання та вміння іншомовного спілкування в нових умовах; активне залучення до комунікативних дій іноземною мовою та правильне використання невербальних засобів спілкування.

Важлива роль у процесі формування іншомовної мовленнєвої компетентності належить підтримці батьків, яка може відбуватися через:

- підтримку інтересу дитини до опанування іноземною мовою завдяки розширенню та збагаченню знань про інші країни, народи, традиції тощо;
- заохочення дитини до активізації набутих іншомовних знань в розважальних і пізнавальних заходах (безпосередньо та через технічні засоби);
- забезпечення помірно обмеженого доступу до навчальних і розвивальних комп'ютерних ігор з елементами іноземної мови;
- використання аудіо- та відеоматеріалів іноземною мовою[5].

Багато батьків, усвідомлюючи необхідність володіння іноземними мовами, намагаються прищепити інтерес до вивчення мовиу дітей з раннього віку. Реагуючи на попит, багато закладів дошкільної освіти, різні центри розвитку сьогодні пропонують свої послуги в цій сфері.

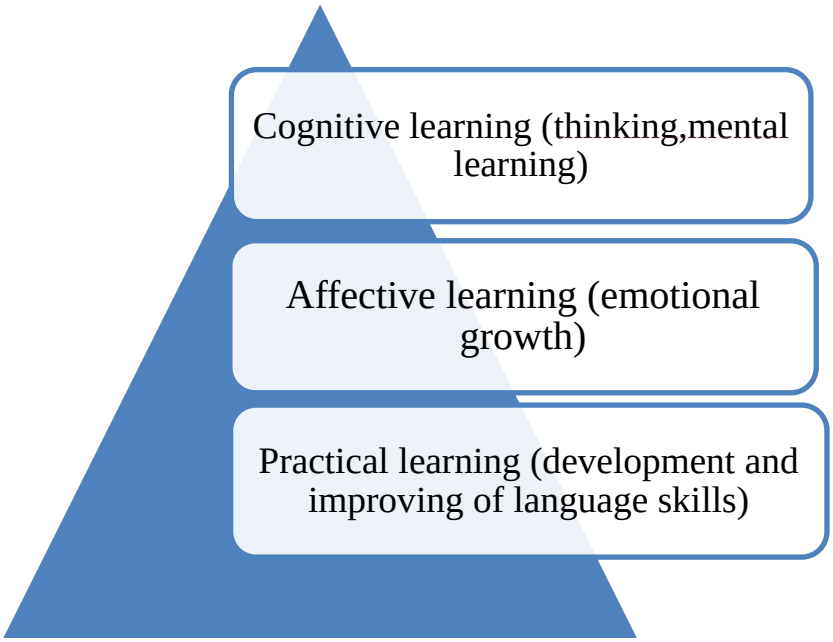
Актуальність проблеми навчання іноземної мови у дошкільному закладі обґрунтовується науковими даними щодо необхідності використовувати сенситивний період у дітей. Вікова група дітей дошкільного віку характеризується особливими психолінгвістичними характеристиками, специфікою мовної пам'яті, що дозволяє активно розширювати активний лексичний запас, формувати мовну здогадку, а також фонетичні, лексичні, граматичні навички.Дитина дошкільного віку здатна запам'ятовувати велику кількість лексичних одиниць за умови правильного структурування та вправляння в усному іншомовному мовленні.Особливості розвитку довготривалої пам'яті дозволяють дошкільнику легко запамятовувати іншомовні слова при умові систематичного повторення та комплексного розвитку навичок аудіювання та усного (монологічного та діалогічного) мовлення[7].

Дошкільний вік є найбільш сприятливим для оволодіння іноземною мовою через особливості дитини: швидке запам'ятовування, здатність аналізувати та систематизувати мовлення, природна здатність до імітації, відсутність мовного бар'єру[4]. Дитина в дошкільному віці найбільш відкрита для вивчення всього нового і здатна засвоювати цікаву їй інформацію, саме тому педагог (вчитель іноземної мови) повинен володіти сучасними методиками навчання іноземних мов, уміти використовувати технології дошкільного навчання відповідно до вікових та психолого-фізіологічних особливостей дітей. Саме у дошкільному віці формується інтерес та мотивація до вивчення іноземної мови, яка в майбутньому буде передумовою успішного оволодіння іншомовними мовленнєвими навичками та формування компетентностей.

Вивчення іноземної мови у дошкільному віці розвиває у дітей здатність краще ефективніше вивчати рідну мову через порівняння. Вивчення рідної та

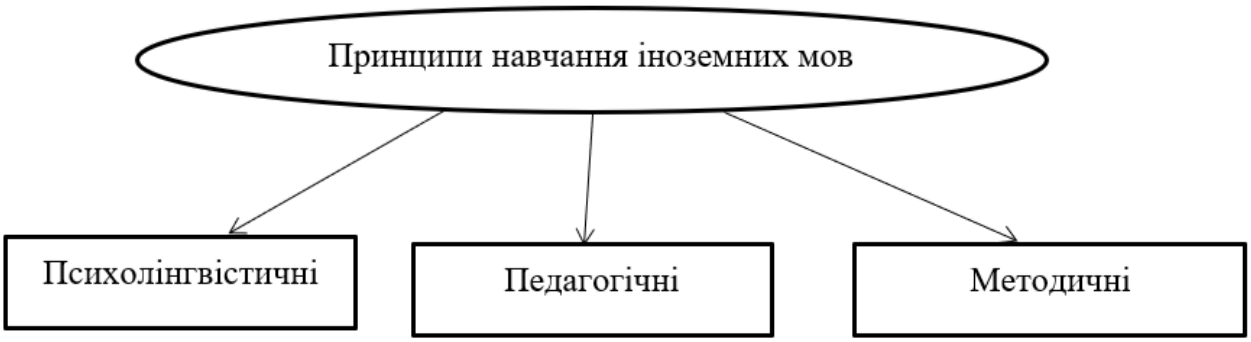
іноземної мов спряє покращенню навичок аудіювання, артикуляції та мовленнєвих навичок,покращує пам'ять дітей, їх сприйняття, мислення, уяву тощо.

Сучасного малюка іноземна мова оточує від народження, оскільки по радіо звучить багато пісень іноземною мовою, назви магазинів частково написані іноземною мовою, на упакуванні продуктів завжди є переклад кількома мовами світу, назви телефонів та побутової техніки, назви сайтів, комп'ютерних ігор, додатків, програм написані іноземною мовою, багато мультфільмів, фільмів звучать іноземною мовою, тому знання мови є запорукою успіху у майбутньому, оскільки відкриває багато різних можливостей для особистісного розвитку та вдосконалення, змоги подорожувати світом, володіючи однією або кількома іноземними мовами.Звісно успіх в оволодінні іноземною мовою залежить від багатьох чинників, які необхідно враховувати та використовувати комплексно.

Проблема вибору ефективної методики навчання іноземних мов для дітей дошкільного віку не втрачає актуальності.Методи іншомовного навчання змінюються та вдосконалюються з часом на основі практичних та методичних напрацювань лінгвістів, педагогів, вчителів іноземної мови, вихователів закладів дошкільної освіти, методистів, науковців відповідно до результатів впровадження в освітній процес.Ефективність методики навчання іноземних мов є основним чинником частотності її використання у закладах дошкільної освіти.

Розглянемо три основні групи принципів навчання іноземних мов, враховуючи психолого-фізіологічні особливості дітей дошкільного віку:

1) Психолінгвістичні (принцип врахування вікових та фізіологічних особливостей дошкільників, принцип поступовості в навчанні, принцип психологічного комфорту).Завдання повинні відповідати віковим особливостям та рівню іншомовних знань та умінь дошкільників. Пізнання навколишнього світу повинно відбуватись через ігрову діяльність як провідну для цієї вікової групи. Вивчення нових лексичних одиниць повинно відбуватись лише після повторення та вправляння в усному мовленні раніше вивчених слів та словосполучень, нескладних речень. Поступовість та структурованість у навчанні іноземних мов є запорукою успішного формування іншомовленнєвих умінь та навичок. Важливу роль для дошкільника має емоційний стан, тому принцип психологічного комфорту має вирішальне значення;

2) Педагогічні (принцип цілеспрямованості навчально-виховного процесу, принцип систематичності та послідовності, принцип креативності та новизни, принцип наочності).Кожне заняття з іноземної мови повинно мати мету, сприяти формуванню іншомовної мовленнєвої компетентності дошкільника, викликати інтерес, що сприяє активізації пізнавальної діяльності. Різноманітність видів діяльності під час заняття іноземної мови, використання зорової та слухової наочності сприятиме ефективності формування іншомовленнєвих навичок та мотивації до вивчення іноземної мови;

3) Методичні (принцип комунікативної спрямованості, принцип комплексності розвитку навичок іншомовної мовленнєвої діяльності (відповідно до Стандарту дошкільної освіти навичок аудіювання та усного мовлення), принцип врахування рідної мови, принцип використання автентичних матеріалів).Вправи повинні мати комунікативну спрямованість, сприяти залученню дошкільника до усного мовлення (монологічного та діалогічного) в реальних ситуаціях його життя.Використання автентичних матеріалів на заняттях з іноземної мови забезпечує формування слухо-вимовних навичок, фонематичного слуху.

Для ефективного засвоєння іншомовних знань дітьми дошкільного віку батькам варто дотримуватись таких рекомендацій:

- Використовуйте зміну мов (українська-іноземна) у повсякденному житті (речі, іграшки, предмети побуту і т.д).Переконайтесь, що Ви знаєте правильну вимову слів іноземною мовою (для цього можна скористатись онлайн-словником з функцією озвучування вимови слова).Звертайте увагу на вимову слів, за потреби повправляйтесь з правильною вимовою слів, допоможіть дитині, оскільки деякі звуки іноземної мови складні у вимові, не містять відповідників у рідній мові і потребують більше уваги;
- Використовуйте картки зі словами іноземної мови для кращої візуалізації та формування асоціацій, озвучуйте нові для дитини слова, використовуйте їх у словосполученнях та нескладних реченнях;
- Формуйте граматичні навички дитини складанням простих речень на прикладі ігор або казок;
- Змінюйте види діяльності кожні 5-7 хвилин для уникнення втомленості та підтримки інтересу та цікавості дошкільника.Контролюйте емоційний стан дитини;
- Використовуйте автентичні матеріали для вивчення іноземної мови (оригінальні пісні, вірші, казки, мультфільми, книги, дитячі телеканали з аудіодоріжкою іноземною мовою,YouTube канали та онлайн додатки для вивчення іноземної мови.Використання автентичних матеріалів сприятиме ефективному та легкому засвоєнню іноземної мови).

Оптимальним віком для початку навчання іноземної мови є вік 5-7 років, тому що до цього віку система рідної мови досить добре освоєна і до нової мови дитина ставиться вже свідомо, порівнюючи з рідною мовою. У дітей цього віку найбільш розвинена довготривала і оперативна пам'ять, завдяки чому все, що дитина вчить у цей період надовго залишається в її пам'яті при умові систематичного повторення та вправляння в усному мовленні. Також знайомство з іноземною мовою в дошкільному віці позитивно впливає на загальний психічний розвиток дитини, розвиток її мовної культури, розширення кругозору, сприяє повноцінному, своєчасному розвиткові дитини, збагаченню її інтелектуальної, вольової, емоційної, моральної та соціальної сфер у процесі оволодіння основами іншомовного спілкування.

Навчання іноземної мови сприяє розкриттю творчого потенціалу дитини, оволодінню вмінням працювати як самостійно,так і у дитячому колективі, допомагає формуванню гармонійної, всебічно розвиненої особистості. Вивчення іноземних мов розвиває в дітей пам'ять, уяву, увагу, формує навички міжособистісного спілкування.

Багаторазове прослуховування звуків, слів, словосполучень та речень та практичного вправляння в усному мовленні (монологічному та діалогічному)є

запорукою ефективного засвоєння іншомовного матеріалу.У закладі дошкільної освіти основна увагу слід приділяти формуванню та вдосконаленню іншомовленнєвих навичок аудіювання (сприймання іншомовного мовлення на слух) та усного мовлення (побудова висловлювань відповідно до ситуації мовлення з використанням тематичних лексичних одиниць, дотримуючись правильного порядку слів у реченні).Однак варто зазначити, що увага дошкільників є нестійкою, тому необхідне цікаве, мотивуюче навчання як необхідна умова формування компетентностей. Зміна видів діяльності, поєднання рухової та навчальної діяльностей сприятиме ефективності навчання іноземної мови на занятті.

Як правило, діти краще запам'ятовують назви об'єктів, явищ природи тощо при умові візуалізації. Зв'язок між словами та діями важливий для розвитку мовних навичок тому використання візуалізації є ефективним методом навчання дітей раннього віку. Діти вивчають слова іноземною мовою ефективніше, якщо їх представлення відбувається не лише за допомогою наочності, а й за допомогою дії, яку вони можуть спостерігати або виконувати самостійно. Тому вивчення слів,віршів та пісень варто супроводжувати рухами або жестами[8].Ретельно сплановане заняття іноземної мови, що враховує психологічно-фізіологічні та індивідульні особливості дошкільників у поєднанні з ефективною комунікативною методикою впливає на результат навчання і збагачує дитину позитивним досвідом вивчення іноземної мови.

З урахуванням вікових та особистісних особливостей дошкільнят необхідно створити умови для того, щоб всі діти могли бути залученими та брати активну участь.При цьому, крім традиційних сюжетно-рольових ігор, рекомендується використовувати рухливі ігри, в яких також можна використовувати аудіо та відеоматеріали. Дошкільники краще засвоюють іноземну мову в процесі взаємодії. Це може бути складання та відтворення діалогів, реплікування, монологічне мовлення з використанням іграшок, казкових героїв, героїв мультфільмів і т.д.Дошкільник повинен розуміти мету заняття та результат, відчувати необхідність використовувати іноземну мову як засіб спілкування.

Кожне заняття з іноземної мови у закладі дошкільної освіти повинно бути інтегрованим і спряти розширенню світогляду дитини та розвитку ключових компетентностей. Вправи повинні бути спрямованими на виявлення музичних, художніх, танцювальних, конструювальних талантів та здібностей дитини, врахування яких сприятиме підвищенню ефективності заняття. Важливою особливістю навчання дошкільнят є сюжетний спосіб організації заняття. Сюжетність забезпечує мотивацію іншомовної діяльності дітей на занятті, оскільки вони повинні постійно бути залученими до гри, взаємодії, казки, спілкування. Необхідною умовою ефективного вивчення іноземної

мови є систематичність занять. Гра повинні стати основою навчально-виховного процесу, завдяки чому дитина не тільки буде вивчати нові слова і виконувати вправи, а й процес навчання буде цікавим і мотивуючим.

Розучування римівок, скоромовок, віршів, пісень є дуже ефективною фонетичною вправою, оскільки окрім вдосконалення вимови звуків іноземної мови забезпечує формування та вдосконалення навичок аудіювання (сприймання іншомовного мовлення на слух).Римований текст завжди запам'ятовується дітьми краще, оскільки дитина вчиться чітко вимовляти слова у певному ритмі порівнюючи свою вимову з вимовою зразка (вчитель, педагог, спікер відео чи відео).Використання музики і пісень дозволить створити радісний настрій дітей та інтерес до вивчення іноземної мови, як засобу спілкування. Аудіо та відеоматеріали сприятимуть кращому засвоєнню та закріпленню іншомовних лексичних одиниць.Заняття з іноземної мови є частиною загального розвитку (емоційного, фізичного, інтелектуального і т.д.). Навчання дошкільнят іноземної мови необхідно проводити в ігровій формі, використовуючи іграшки, розучуючи пісні, вірші, римівки, інсценізуючи історії, розповіді, казки. Варто використовувати на заняттях різноманітні тематичні мультфільми іноземною мовою, розмальовки та інші цікаві методичні прийоми.

Підсумовуючи вищесказане, варто визначити особливості навчання іноземної мови у закладі дошкільної освіти, врахування яких допоможе педагогу (вчителю іноземної мови або вихователю) проводити заняття легко і цікаво, сприятиме виникненню інтересу до вивчення іноземної мови, сприятиме ефективності:

1) створення іншомовного середовища;
2) використання різних засобів для візуалізації, залучення органів чуття;
3) використання музики та ритму;
4) залучення дітей до мовних, сюжетно-рольових та інших видів ігор з метою формування іншомовних навичок відповідно до вимог Стандарту дошкільної освіти;
5) читання вголос вчителем (педагогом, спікем відео чи аудіо) як засіб формування аудитивних навичок та фонематичного слуху дошкільників;
6) систематичність занять з іноземної мови з тривалістю від 15 до 25 хвилин (залежно від вікових групи) та кількістю вправ, що забезпечують психологічний та ментальний комфорт дитини;
7) мотивуйте дитину до використання іноземної мови у повсякденному житті, надайте рекомендації батькам щодо допомоги дитині вдома;
8) використання сучасних комп'ютерних технологій (ігор, додатків, відео,мультфільмів і т.д.) з контролем часу використання. Для дітей дошкіль-

ного віку час використання не повинен тривати більше 15 хвилин для дітей 4-5 років, не більше як 20 хвилин для 6-річних дітей за один сеанс;

9) використання чітких вказівок на занятті для вивчення нових лексичних одиниць, повторення раніше вивчених слів та словосполучень, моделювання нескладних реченьу межах ситуацій мовлення;

10) вправляння в усному монологічному та діалогічному мовленні, формування фонетичних, лексичних і граматичних навичок дітей;

11) застосування інтегрованих методів навчання;

12) супровід вимови жестами або діями для створення асоціативної пам'яті;

13) залучення всіх дітей групи до взаємодії, використання різних видів вправ та діяльностей для формування іншомовних навичок;

14) поспілкуйтеся з батьками, надайте їм рекомендації щодо вивчення іноземної мови дитиною.

Навчання іноземної мови дітей дошкільного віку - це дуже захоплююча справа. Використовуючи ці практичні поради та методики, дошкільнята зможуть легко та цікаво вивчати мову, з нетерпінням чекати наступне заняття, з радістю розповідати про свої досягнення.

Висновки. Дитина дошкільного віку має сприймати заняття як гру, а не як навчання. У процесі набуття іншомовних знань дошкільник має досягати якісно нового рівня інтелектуального розвитку.Найважливішою метою дошкільного навчання є розвиток особистості дитини, що передбачає формування потреб та спеціальних інтересів, кмітливості та нестандартності мислення, творчої уяви і т.д.

Діти дошкільного віку мають чудову здатність засвоювати нову інформацію та легко набувати мовних навичок, здатності до успішної комунікації, а також когнітивної, соціальної та культурної обізнаності завдяки вивченню різних мов. Крім того, вивчення нової мови покращує здатність дитини критично мислити, бути креативною та вирішувати проблеми. Це виховує любов до навчання на все життя і заохочує емпатію, толерантність і розуміння інших культур.

Методичний пошук має бути спрямований на те, щоб знайти способи стимулювання мовної активності та активізації комунікативно-пізнавальної діяльності дошкільнят, що сприяє їхньому інтелектуальному розвитку. Провідними при ранньому навчанні є виховний та розвиваючий аспекти. Тільки розвинувши комунікативні здібності дошкільника, можна закласти основу, яка надалі допоможе дитині успішно опанувати будь-яку іноземну мову. Іноземна мова в дошкільному віці розглядається як засіб формування інтелекту дитини та розвитку її здібностей, спосіб самовираження, засіб взаємодії та комунікації.Іншомовні навички, сформовані у дитини у закладі

дошкільної освіти допоможуть їй почуватись впевнено,подолати страх до вивчення іноземної мови у початковій школі. Іншомовне навчання створює передумови для того, щоб викликати інтерес до мовного та культурного різноманіття світу, пошану до мов та культур інших народів. Вивчення іноземної мови допомагає покращити навички вирішення проблем, критичне мислення, емоційний розвиток та здатність до запам'ятовування.

Література:

1. Бойко О. В. Особливості формування мовленнєвої активності у дітей на заняттях з іноземної (англійської) мови // Наукові записки Ніжин. Держ. ун-ту імені М.Гоголя : наук. журн., №4. Ніжин: НДУ, 2006. – С. 45-48.

2. Воронка Г. С. Англійська мова для дітей. Книга для вчителів та батьків / Г. Воронка. К.: «Логос», 2001. 96 с

3.Кулікова І. А., Шкваріна Т. М. Англійська мова для дітей дошкільного віку: програма та методичні рекомендації. – 3-тє вид. зі змін. та доповн. – Тернопіль: Мандрівець, 2015. – 48 с..

4. Марчій-Дмитраш Т. М. Навчання іноземної мови дітей дошкільного віку : навчально-методичний посібник / Т. М. МарчійДмитраш. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2015. 64 с.

5. Наказ «Про затвердження Базового компонента дошкільної лсвіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція».[Електронний ресурс].-Режим доступу: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

6. Шкваріна Т.М. Англійська мова для наймолодших : програма, методичні рекомендації, розробки занять / Т. М. Шкваріна. – Х. : Видавнича група «Основа», 2005. – 176 с. – (Бібліотека журналу «Англійська мова та література» ; вип. 12

7. Dunn O. Beginning English with Young Children. London: Macmillan, 1983. 89 p.

8. Graham C. Jazz Chants for Children. Rhythms of American English through Chants. Songs and Poems. Teacher’s Edition. New York: Oxford University Press, 1979. 85p.

References:

1. Boiko O. V.(2006) Osoblyvosti formuvannia movlennievoi aktyvnosti u ditei na zaniattiakh z inozemnoi (anhliiskoi) movy.[Peculiarities of the formation of children's speech activity in foreign (English) language classes]. *Naukovi zapysky Nizhyn. Derzh. un-tu imeni M.Hoholia : nauk. Zhurn – Scientific notes of Nizhyn State University named after M.Gogol* ,4, 45-48 [in Ukrainian].

2. Voronka H. S.(2001) *Anhliiska mova dlia ditei. Knyha dlia vchyteliv ta batkiv . [English for children. A book for teachers and parents]*. Kyiv.: «Lohos» [in Ukrainian].

3. Kulikova I. A., Shkvarina T. M.(2015*) Anhliiska mova dlia ditei doshkilnoho viku: prohrama ta metodychni rekomendatsii. [English language for preschool children: program and methodical recommendations]* . Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].

4. Marchii-Dmytrash T. M.(2015) *Navchannia inozemnoi movy ditei doshkilnoho viku : navchalno-metodychnyi posibnyk [Teaching a foreign language to preschool children: a teaching and methodical guide]*.Ivano-Frankivsk: Vydavets Kushnir H. M. [in Ukrainian].

5. Nakaz «Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi lsvity (Derzhavnoho standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia» [Order «On approval of the Basic Component of Preschool Education (State Standard of Preschool Education) new edition»]. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/pro_novu_redaktsiyu% 20Bazovoho% 20komponenta% 20 doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

6. Shkvarina T.M.(2005) *Anhliiska mova dlia naimolodshykh : prohrama, metodychni rekomendatsii, rozrobky zaniat [English for the youngest: program, methodical recommendations, development of classes*].Kharkiv : «Osnova». [in Ukrainian].

7. Dunn O. Beginning English with Young Children. London: Macmillan, 1983. 89 p.

8. Graham C. Jazz Chants for Children. Rhythms of American English through Chants. Songs and Poems. Teacher’s Edition. New York: Oxford University Press, 1979. 85p.

УДК 378.433

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-374-386

Ткаченко Вероніка Петрівна кандидат педагогічних наук, Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0008-3212-7264

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглядаються методичні підходи до розробки та реалізації стратегій розвитку людського потенціалу в закладах вищої освіти України, що є важливими для підвищення конкурентоспроможності та забезпечення стійкого. Основна увага приділяється впровадженню інноваційних підходів, таких як цифровізація освітнього процесу, інклюзивне навчання та інтеграція новітніх технологій, а також принципам соціальної відповідальності, що відповідають сучасним вимогам ринку праці та освітнім стандартам. Важливим аспектом є аналіз моделей компетентнісного та адаптивного управління, які дозволяють забезпечити гнучкість та швидкість реагування на зміни в умовах непередбачуваних ситуацій, зокрема, в умовах відновлення країни після війни. Розглядаються також підходи до безперервного професійного розвитку, що є необхідними для формування у працівників вищих навчальних закладів навичок, орієнтованих на постійне вдосконалення. Ці моделі сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу, розвитку інноваційної організаційної культури, що дозволяє університетам адаптуватися до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, а також зміцнюють інституційну стабільність. Застосування цих моделей дозволяє не лише забезпечити якісну підготовку персоналу, але й сприяє інтеграції вищої освіти України в європейський освітній простір, що, у свою чергу, дозволить досягти стратегічних цілей, таких як розвиток науково-освітнього потенціалу та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Приділяється увага важливості створення механізмів моніторингу та оцінки ефективності реалізації стратегій розвитку людського потенціалу, що дозволяє коригувати стратегії у реальному часі та забезпечувати їх відповідність поточним вимогам. Це дає можливість навчальним закладам оперативно адаптувати освітні програми, методи викладання та управлінські рішення відповідно до змін, що відбуваються на ринку праці, а також потреб європейських стандартів у сфері освіти. Окрім цього, в статті розглядається роль міжуніверситетської співпраці та партнерств з міжнародними організаціями, що сприяє підвищенню якості освіти та підтримує стратегічну мету інтеграції України в європейську освітню спільноту.

Ключові слова: людський потенціал, людський потенціал вищої освіти, стійкий розвиток, конкурентоспроможність закладів вищої освіти, вища освіта

Tkachenko Veronika Petrivna PhD in Education, Senior Researcher, Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-3212-7264

METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR FORMING STRATEGIES FOR HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT IN THE SPHERE OF HIGHER EDUCATION

Abstract. The article examines methodological approaches to the development and implementation of human resource development strategies in higher education institutions of Ukraine, which are important for increasing competitiveness and ensuring sustainability. The main attention is paid to the implementation of innovative approaches, such as digitalization of the educational process, inclusive learning and integration of new technologies, as well as the principles of social responsibility that meet modern labor market requirements and educational standards. An important aspect is the analysis of models of competency and adaptive management, which allow for flexibility and speed of response to changes in conditions of unforeseen situations, in particular, in conditions of reconstruction of the country after the war. Approaches to continuous professional development, which are necessary for the formation of skills aimed at continuous improvement among employees of higher educational institutions, are also considered. These models contribute to increasing the efficiency of the educational process, developing an innovative organizational culture, which allows universities to adapt to changes in the internal and external environment, and also strengthen institutional stability. The use of these models allows not only to ensure high-quality personnel training, but also contributes to the integration of Ukrainian higher education into the European educational space, which, in turn, will allow achieving strategic goals, such as the development of scientific and educational potential and ensuring a high level of competitiveness at the international level. Attention is paid to the importance of creating mechanisms for monitoring and evaluating the effectiveness of the implementation of human resource development strategies, which allows adjusting strategies in real time and ensuring their compliance with current requirements. This enables educational institutions to quickly adapt educational programs, teaching methods and management decisions in accordance with changes taking place in the labor market, as well as the needs of European standards in the field of education. In addition, the article examines the role of inter-university cooperation and partnerships with international organizations, which

contributes to improving the quality of education and supports the strategic goal of Ukraine's integration into the European educational community.

Keywords: human potential, human potential of higher education, sustainable development, competitiveness of higher education institutions, higher education.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризується суттєвими змінами, викликаними як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Євроінтеграційні процеси, глобалізація, цифровізація та потреба в адаптації до нових економічних реалій вимагають від закладів вищої освіти не лише модернізації освітніх програм, а й системного підходу до розвитку людського потенціалу. В умовах післявоєнного відновлення країни стає особливо актуальним забезпечення конкурентоспроможної якості освіти, що може бути досягнута шляхом впровадження ефективних стратегій розвитку персоналу. Методичні основи побудови та запровадження стратегій розвитку людського потенціалу у сфері вищої освіти мають стати основою для формування інноваційної, адаптивної та соціально відповідальної освітньої системи. Це передбачає врахування сучасних тенденцій, таких як інтеграція цифрових технологій у навчальний процес, впровадження інклюзивних практик, а також формування культури безперервного професійного розвитку. Таким чином, дослідження методичних основ розвитку людського потенціалу вищої освіти є важливим кроком до забезпечення стійкого розвитку освітньої системи України, що відповідає викликам сьогодення та вимогам європейського освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях важливими є дослідження у різних аспектах щодо формування стратегій розвитку людського потенціалу у сфері вищої освіти, а саме: теоретичні основи розвитку людського потенціалу вищої освіти досліджували В.Луговий, Ж. Таланова, О. Слюсаренко [1]; дослідження стратегій забезпечення стабільності та сталості у фінансуванні вищої освіти досліджували група вчених N.Sookyong, L. Heesook, K. Hoonho, W. Serim [2]; питання запровадження дистанційного навчання було у полі зору B. Intang Sappaile та H. Sukoco [3]; методологія формування етнокультурної компетентності вивчав Isomiddinov Asliddin Baxridin o‘g‘li [4]; стратегії розвитку університету досліджував Watcharaporn Jantanukul [5]; вивчення перетинів між емоційним інтелектом та практиками сталого лідерства у закладах вищої освіти для покращення інституційного успіху присвячені дослідження Mbangula Daniel Kwalipo [6]; стратегії та рішення для розвитку людських ресурсів з навичками та талантами в умовах промислової революції викладено у роботах Nghiem Xuan Dung [7]; дослідження принципів навчання впродовж життя є предметом дослідження групи вчених K. Brodén, J. Johansson, L. Bergkvist, N. Humble [8];

гейміфікацію як методологічне стратегію у вищій освіті досліджували вчені M. C. Nydia Esther Ramírez Escamilla, M. C. María Guadalupe Ramírez López [9] та інші;

Мета статті є дослідження методичних засад формування стратегій розвитку людського потенціалу у сфері вищої освіти

Виклад основного матеріалу. Формування стратегій розвитку людського потенціалу у сфері вищої освіти є багатогранним процесом, що охоплює визначення ключових тенденцій і підходів на національному та інституційному рівнях. Цей процес спрямований на забезпечення конкурентоздатності та стійкості освітніх установ шляхом розкриття потенціалу викладачів, адміністративного й допоміжного персоналу, адже саме ці групи складають основу освітнього середовища. Нижче розглянемо основні аспекти цього питання.

Людський потенціал у сфері вищої освіти є основою для ефективного функціонування та розвитку навчальних закладів. Це сукупність різноманітних особистісних, професійних і творчих якостей, що забезпечують успішне виконання завдань у навчанні, науці та управлінні. Розглянемо основні категорії, які складають людський потенціал:

- викладачі є ключовою ланкою в процесі передачі знань та формуванні професійних навичок у студентів. Вони розробляють навчальні програми, адаптуючи їх до вимог сучасного ринку праці та наукових досягнень. Крім того, викладачі виконують роль наставників, підтримуючи студентів в їхньому розвитку як у професійному, так і в особистісному аспектах;
- адміністративний персонал забезпечує належну організацію навчального процесу, координує розклади, обслуговує студентів, підтримує викладачів і управляє навчальними та матеріальними ресурсами;
- науковці та дослідники сприяють розвитку нових технологій та знань, проводять дослідження, що забезпечують інновації у навчанні і розвитку науки, таким чином підвищуючи академічний рівень навчального закладу;
- студенти активно залучені в навчальний процес, прагнуть до здобуття нових знань і формування компетентностей. Вони також беруть участь у наукових дослідженнях і громадських ініціативах, що сприяють розвитку академічної спільноти;
- керівники освітніх закладів займаються стратегічним плануванням, управлінням ресурсами та впровадженням інновацій, щоб забезпечити конкурентоспроможність навчальних закладів як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Таким чином, людський потенціал у сфері вищої освіти є багатогранним і включає в себе всіх учасників освітнього процесу, які разом працюють над забезпеченням високого рівня навчання та розвитку науки.

Людський потенціал у сфері вищої освіти складається з низки важливих якостей, які забезпечують ефективне функціонування та розвиток навчальних закладів. Однією з таких якостей є професійна компетентність - наявність високого рівня знань, навичок та досвіду, що дозволяє якісно виконувати професійні обов'язки та успішно передавати знання студентам. Іншою не менш важливою характеристикою є інноваційність, тобто здатність адаптуватися до сучасних змін, упроваджувати новітні методики та технології, що підтримує актуальність освітніх програм і сприяє розвитку як викладачів, так і студентів. Мотивованість та залученість також відіграють важливу роль, адже інтерес до професійного зростання та готовність до самовдосконалення допомагають підтримувати високу якість навчального процесу та створювати сприятливе середовище для навчання. Крім того, важливою характеристикою є етичність, яка передбачає дотримання моральних та етичних стандартів. Це забезпечує здорову атмосферу для навчання, підтримує довіру між учасниками освітнього процесу та сприяє збереженню репутації навчального закладу. Таким чином, людський потенціал вищої освіти є ключовою складовою успіху та конкурентоспроможності освітніх установ, адже саме завдяки цим якостям забезпечується якість освіти та розвиток суспільства в цілому.

Тенденції розвитку людського потенціалу вищої освіти спрямовані на підвищення якості навчання, адаптацію до сучасних викликів і посилення конкурентоспроможності освітніх закладів. Основні тенденції вищої освіти сьогодні спрямовані на адаптацію до нових умов і вимог. Цифровізація та технологічні інновації змінюють підходи до навчання, дозволяючи використовувати онлайн-платформи, штучний інтелект і віртуальну реальність для персоналізації процесу та забезпечення доступу до освіти на відстані. Інтернаціоналізація освіти підвищує глобальну мобільність, розвиваючи співпрацю з міжнародними навчальними закладами, а також створює можливості для програм обміну та подвійних дипломів. Важливим аспектом є фокус на розвитку навичок XXI століття, таких як критичне мислення, креативність, емоційний інтелект і здатність вирішувати складні проблеми, які стають невід'ємною частиною навчальних програм. Розвиток науково-дослідницького потенціалу виявляється через створення нових лабораторій і наукових центрів, залучення студентів до дослідницьких проектів. Гнучкість освітніх програм дозволяє студентам обирати дисципліни, що відповідають їх інтересам і вимогам ринку праці, а також адаптувати навчання до змінюваних умов. Одночасно, університети приділяють велику увагу розвитку лідерських та соціальних навичок, що є важливими для успішної кар'єри, та забезпечують підтримку здоров’я та добробуту студентів і працівників через програми психічного здоров’я та соціальні ініціативи. Ці

тенденції сприяють ефективному розвитку людського потенціалу вищої освіти, формують сучасних фахівців та підвищують спроможність освітніх установ відповідати викликам сучасного світу.

Формування стратегій розвитку людського потенціалу вищої освіти потребує комплексного підходу, що враховує сучасні тенденції, потреби суспільства і динаміку ринку праці. Компетентнісний підхід у вищій освіті зосереджується на формуванні у студентів ключових компетенцій, необхідних для успішної кар'єри в умовах сучасного ринку праці. Цей підхід не лише надає глибокі знання, але й навички, що дозволяють випускникам ефективно адаптуватися до змінюваних вимог економіки. Основними компонентами компетентнісного підходу є критичне мислення, яке допомагає студентам аналізувати інформацію та ухвалювати обґрунтовані рішення; креативність, що сприяє генерації нових ідей; комунікаційні навички, які дозволяють ефективно спілкуватися та працювати в команді; технічні навички, необхідні для використання сучасних інструментів у професії; а також адаптивність і гнучкість, що забезпечують готовність до постійного навчання. Крім того, важливими є емоційний інтелект, що сприяє розумінню емоцій як власних, так і інших людей, і підприємницькі навички, які допомагають аналізувати ринкові можливості та організовувати роботу. Таким чином, компетентнісний підхід сприяє формуванню професіоналів, які не лише володіють знаннями, а й здатні їх застосовувати в реальному житті, адаптуючись до нових викликів та умов.

Інноваційний підхід у вищій освіті акцентує увагу на використанні сучасних технологій та новітніх методик навчання, що роблять процес засвоєння знань більш динамічним, доступним і ефективним. Цей підхід передбачає інтерактивність навчання та реагування на актуальні виклики, пов'язані з технологічним прогресом. Основними компонентами інноваційного підходу є онлайн-курси і змішане навчання, які розширюють доступ до освіти, а також гейміфікація, що підвищує мотивацію студентів через використання елементів ігрової механіки. Інтеграція штучного інтелекту дозволяє персоналізувати навчальний процес, аналізуючи індивідуальні потреби студентів та створюючи навчальні плани, що відповідають їхньому рівню знань. Технології віртуальної та доповненої реальності забезпечують практичне навчання через симуляції реальних ситуацій, а адаптивні освітні системи автоматично підлаштовують контент під темп навчання. Освітня аналітика допомагає відстежувати прогрес студентів і аналізувати ефективність навчальних методів. Крім того, проектно-орієнтоване та проблемно-орієнтоване навчання дозволяє застосовувати теоретичні знання на практиці, формуючи критичне мислення і аналітичні навички. Використання хмарних технологій забезпечує доступ до навчальних матеріалів у будь-який

час, а соціальні медіа сприяють взаємодії між студентами та викладачами. Таким чином, інноваційний підхід трансформує традиційну освіту, роблячи її більш адаптивною до потреб сучасних студентів і забезпечуючи їх необхідними навичками для успішної кар'єри в умовах цифрової економіки та глобалізації.

Інклюзивний підхід у вищій освіті зосереджений на створенні доступного та комфортного середовища для різних категорій студентів, включаючи іноземців, людей з особливими потребами та представників різних соціальних груп. Він передбачає реалізацію принципів рівноправності, різноманітності та поваги до індивідуальних потреб, забезпечуючи доступ до якісної освіти всім бажаючим. Зокрема, інклюзивний підхід передбачає фізичну доступність інфраструктури (ліфти, пандуси, спеціально обладнані аудиторії), підтримку студентів із сенсорними порушеннями (наприклад, зору або слуху) через адаптовані навчальні матеріали та технічні засоби, а також соціальну та психологічну допомогу. Університети забезпечують гнучкість у навчальних процесах, зокрема адаптацію графіків занять, форматів оцінювання та надання додаткового часу на іспити для студентів, які цього потребують. Культурна різноманітність є важливим аспектом інклюзивності. Це включає адаптаційні програми для іноземних студентів, мовну підтримку та заходи, спрямовані на інтеграцію студентів різних національностей і культур. Крім того, соціальна підтримка та фінансова допомога у вигляді стипендій, грантів і пільг забезпечують доступ до освіти для студентів з обмеженими фінансовими можливостями. Університети також впроваджують адаптивні технології, що підтримують інклюзивний підхід, такі як програми для читання тексту, аудіокниги та спеціальне обладнання, що дозволяє студентам з різними потребами ефективно навчатися. Такі ініціативи формують толерантне й підтримуюче середовище, де кожен студент відчуває себе цінним членом освітньої спільноти. Інклюзивний підхід, таким чином, сприяє створенню університетського середовища, що відповідає на сучасні виклики та підтримує розвиток різноманітного складу студентів, готуючи їх до життя у глобалізованому світі.

Модульний підхід у вищій освіті передбачає побудову освітніх програм за модульним принципом, що дозволяє студентам обирати окремі курси або блоки курсів для формування індивідуальної навчальної траєкторії. Це підвищує гнучкість навчального процесу та надає можливість адаптувати навчання під інтереси і потреби студентів. Основними характеристиками модульного підходу є персоналізація освітнього процесу, що дозволяє студентам самостійно обирати курси з доступних модулів, формуючи програму, яка відповідає їхнім професійним амбіціям і особистим здібностям. Гнучкість і адаптивність навчання також є важливими аспектами, оскільки

студенти можуть налаштовувати темпи навчання відповідно до своїх потреб, включаючи можливість проходження окремих курсів у прискореному режимі або віддаленому форматі. Модульний підхід відповідає сучасним вимогам ринку, оскільки університети можуть швидко оновлювати зміст окремих модулів, забезпечуючи студентів актуальними знаннями. Крім того, він сприяє міждисциплінарності, дозволяючи студентам комбінувати модулі з різних спеціальностей для отримання ширших компетенцій. Отже, модульний підхід у вищій освіті сприяє більш гнучкому та цілеспрямованому навчанню, що веде до особистісного та професійного розвитку студентів, роблячи систему вищої освіти більш адаптивною до потреб сучасного суспільства.

Партнерський підхід у вищій освіті є важливою стратегією, що полягає у активній співпраці університетів з бізнесом і промисловістю. Ця співпраця спрямована на визначення потреб ринку праці та актуальних навичок, необхідних для успішної кар'єри випускників. Завдяки партнерському підходу відбувається безпосередній зв'язок між академічною освітою та практичними вимогами роботодавців, що підвищує конкурентоспроможність студентів. Основні елементи цього підходу включають спільну розробку навчальних програм, що інтегрують актуальні знання та технології в освітній процес. Це забезпечує адаптацію навчання до вимог сучасного ринку. Студенти отримують можливість проходити стажування та практику в реальних умовах, що дозволяє їм набути практичного досвіду та краще зрозуміти специфіку роботи у своїй професії. Спільні проекти та дослідження надають студентам можливість працювати над реальними завданнями, які мають практичний вплив на бізнес. Консультації з розвитку навичок допомагають університетам адаптувати навчальний процес до швидко змінюваного ринку праці. Загалом, партнерський підхід не лише підвищує якість освіти, але й формує тісні зв'язки між академічною спільнотою та бізнесом, сприяючи успішній інтеграції випускників у професійне середовище.

Підхід до безперервного навчання (lifelong learning) у вищій освіті набуває все більшої популярності, оскільки сучасний ринок праці вимагає від фахівців постійного оновлення знань та навичок. Університети, усвідомлюючи цю потребу, все частіше розробляють програми, які сприяють професійному розвитку випускників та працюючих спеціалістів. Цей підхід передбачає створення гнучких і доступних навчальних форматів, які дозволяють фахівцям поєднувати навчання з роботою. Програми безперервного навчання можуть включати курси підвищення кваліфікації, онлайн-курси, семінари, вебінари та спеціалізовані сертифікаційні програми. Такі можливості дозволяють працівникам адаптуватися до нових вимог ринку, освоювати нові технології та вдосконалювати свої професійні навички. Безперервне навчання сприяє розвитку кар’єри, адже фахівці, які постійно вдосконалюють

свої знання, мають більшу конкурентоспроможність на ринку праці. Університети, що впроваджують цей підхід, формують культуру навчання протягом усього життя, стимулюючи фахівців до активного саморозвитку та професійного зростання.Таким чином, підхід до безперервного навчання не лише забезпечує постійний професійний розвиток, але й допомагає підтримувати адаптивність фахівців у швидко змінюваному світі, де нові знання і навички стають запорукою успіху.

Аналітично-орієнтований підхід у вищій освіті передбачає активне використання даних та статистичних методів для прийняття рішень, що стосуються організації навчального процесу. Основною метою цього підходу є оцінка ефективності освітніх програм та впровадження змін на основі отриманих даних. Завдяки збору та аналізу освітніх даних, університети можуть отримувати цінну інформацію про успішність студентів, участь у навчальних програмах, а також виявляти слабкі місця у навчальному процесі. Це дозволяє не лише оцінювати поточні освітні ініціативи, але й адаптувати їх відповідно до потреб ринку праці та вимог студентів. Аналітично-орієнтований підхід також включає в себе використання інструментів аналітики для прогнозування тенденцій у сфері освіти, що дозволяє університетам своєчасно реагувати на зміни і коригувати свої стратегії. Наприклад, аналіз даних про працевлаштування випускників може допомогти в ідентифікації актуальних навичок і знань, які потребують оновлення в навчальних програмах. Таким чином, аналітично-орієнтований підхід не тільки підвищує ефективність освітніх програм, але й забезпечує університетам можливість швидко адаптуватися до змінюваного середовища та покращувати якість освіти, орієнтуючи навчальні стратегії на реальні потреби ринку та студентів.

Особистісно-орієнтований підхід у вищій освіті акцентує увагу на розвитку унікальних талантів і потенціалу кожного студента, враховуючи їхні особисті інтереси, цілі та мотивацію. Цей підхід дозволяє створити навчальне середовище, яке максимально відповідає потребам і запитам студентів, що, у свою чергу, сприяє їхньому глибшому залученню у процес навчання.Завдяки особистісно-орієнтованому підходу викладачі можуть адаптувати навчальні програми та методи до індивідуальних стилів навчання та потреб студентів. Це включає використання різних форм навчання, таких як проєкти, дослідження, індивідуальні завдання та групові роботи, що дозволяє студентам обирати способи, які найкраще відповідають їхнім уподобанням. Цей підхід також передбачає активну підтримку та менторство з боку викладачів, що допомагає студентам розвивати їхні навички, визначати цілі та планувати кар'єрний шлях. Завдяки цьому студенти стають більш відповідальними за власний процес навчання, що підвищує їхню мотивацію та зацікавленість у здобутті знань. В результаті особистісно-орієнтований підхід

не тільки сприяє підвищенню успішності студентів, але й формує в них здатність до самостійного навчання та розвитку, що є важливими навичками в умовах швидко змінюваного світу.

Кожен з цих підходів вносить свій вклад у формування стратегій, що сприяють розвитку сучасного людського потенціалу вищої освіти. Комплексне застосування таких підходів дозволяє створити більш гнучку, інноваційну та ефективну освітню систему.

Методичні основи побудови та запровадження стратегій розвитку людського потенціалу вищої освіти України є ключовими для досягнення конкурентоспроможної якості освіти в контексті стійкого розвитку. Цей процес передбачає системний підхід до вдосконалення навчальних програм, залучення фахівців та адаптацію до вимог ринку праці. На першому етапі необхідно провести аналіз існуючої ситуації в галузі вищої освіти. Для цього використовуються методи SWOT-аналізу, опитувань та інтерв'ю. Заходи включають збір даних про потреби ринку праці та оцінку якості навчальних програм. Важливо зібрати статистичні дані про випускників, провести опитування серед роботодавців та оцінити задоволеність студентів. На основі отриманих даних формулюються конкретні, вимірювані цілі розвитку, використовуючи SMART-методологію та бенчмаркінг. Цей етап включає порівняння з кращими практиками інших університетів та пріоритизацію цілей на основі аналізу потреб. Наступним кроком є адаптація навчальних програм до вимог ринку праці. Для цього використовуються компетентнісний підхід і проектно-орієнтоване навчання. Програми повинні інтегрувати нові методи та зміст навчання з залученням експертів для розробки нових навчальних модулів. Забезпечення якісного навчання також вимагає професійного розвитку викладачів. Організація семінарів та тренінгів, а також програми професійного розвитку допоможуть викладачам залишатися в курсі новітніх тенденцій та методів викладання. Університети повинні активно співпрацювати з бізнесом і промисловістю для визначення актуальних навичок і потреб ринку праці. Це включає розробку спільних навчальних програм, стажувань та можливостей працевлаштування для студентів. У сучасному навчальному процесі важливо використовувати інноваційні технології, такі як онлайн-платформи та інтеграція штучного інтелекту. Це дозволяє університетам бути більш адаптивними до швидко змінюваного ринку праці. Для оцінки ефективності навчальних програм важливо впровадити систему моніторингу результатів навчання. Це включає визначення показників ефективності, збір даних про успішність студентів та аналіз результатів. Безперервне навчання є важливим аспектом професійного розвитку фахівців. Університети можуть пропонувати програми для безперервного професійного розвитку випускників, оцінюючи їхні потреби та

адаптуючи програми відповідно. Успішна реалізація стратегій розвитку людського потенціалу залежить від ряду факторів, таких як економічні зміни на ринку праці, соціальні потреби, технологічний прогрес та політичні ініціативи.

Цей комплексний підхід до розвитку людського потенціалу вищої освіти сприятиме підвищенню конкурентоспроможності випускників та їх здатності відповідати сучасним викликам ринку праці.

Також у контексті досягнення конкурентоспроможної якості вищої освіти в умовах стійкого розвитку, передбачають визначення чітких критеріїв та показників, як кількісних, так і якісних. Ці критерії є основою для оцінки ефективності реалізації стратегій і їх впливу на якість освітнього процесу. Кількісні показники дозволяють провести об'єктивну оцінку результатів діяльності вищих навчальних закладів та їх випускників, а саме:

- кількість випускників (загальна кількість випускників університетів за певний період);
- рівень працевлаштування (відсоток випускників, які знайшли роботу за фахом протягом 6-12 місяців після випуску);
- кількість програм підвищення кваліфікації (кількість курсів і тренінгів, запропонованих університетами для безперервного навчання);
- кількість наукових публікацій (обсяг наукової продуктивності викладачів та студентів у міжнародних та національних виданнях);
- обсяги фінансування (фінансування освітніх програм з боку держави, бізнесу, міжнародних фондів).

Якісні показники дозволяють оцінити не лише результати, але й процеси, що відбуваються в системі вищої освіти, до них відносять:

- задоволеність студентів (проведення опитувань для визначення рівня задоволеності студентів якістю навчання, умовами навчання та підтримкою з боку викладачів);
- оцінка викладачів (якість викладання та досвід викладачів, оцінювана за відгуками студентів та результатами атестації);
- інноваційність навчальних програм (ступінь інтеграції нових технологій та методів навчання в освітній процес);
- відповідність потребам ринку праці (аналіз, наскільки навчальні програми відповідають вимогам роботодавців та потребам економіки);
- розвиток м'яких навичок (оцінка прогресу студентів у розвитку таких навичок, як критичне мислення, комунікація та командна робота).

Для оцінки ефективності стратегій розвитку людського потенціалу необхідно впровадити систему моніторингу, яка включатиме:

- регулярний збір даних (систематичний моніторинг та аналіз кількісних і якісних показників);

- зворотний зв’язок (отримання відгуків від студентів, викладачів та роботодавців для коригування навчальних програм);
- аналіз тенденцій (вивчення змін у ринкових потребах та адаптація навчальних програм до нових викликів).

Визначення критеріїв та показників, як кількісних, так і якісних, є невід’ємною частиною процесу побудови та запровадження стратегій розвитку людського потенціалу вищої освіти. Це дозволяє забезпечити конкурентоспроможність випускників на ринку праці та підвищити якість освітнього процесу в цілому, що є важливим фактором у досягненні цілей стійкого розвитку України.

Висновки. Запровадження методично обґрунтованих стратегій розвитку людського потенціалу у вищій освіті України є критичним елементом для досягнення високої якості освіти в контексті стійкого розвитку, євроінтеграції та відновлення після війни. Стратегічний підхід до розвитку людського капіталу вимагає комплексного підходу, що включає не лише вдосконалення навчальних програм, а й розробку сучасних методик навчання та оцінки результатів, інтеграцію інноваційних технологій, а також активну співпрацю з європейськими та міжнародними навчальними закладами. Формування чітких алгоритмів, критеріїв оцінки та врахування зовнішніх факторів впливу, таких як соціально-економічні умови, глобальні тенденції в освіті, та інновації в галузі науки і техніки, дозволить університетам ефективно адаптуватися до викликів часу. Це також сприятиме інтеграції України у європейський освітній простір, дозволяючи національним навчальним закладам бути конкурентоспроможними на міжнародній арені, а також підвищити рівень якості освітніх послуг для студентів, забезпечуючи таким чином стійкий розвиток і соціальну відповідальність на рівні держави.

Література:

1. Lugovyi, V., Slyusarenko, O., & Talanova, Z. (2021). Two strategies for the higher education development: which from its does for Ukraine lack?. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (12), 35-52. https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-35-52

2. Sookyong N., Heesook L., Hoonho K., Serim W. (2024). A Study on Strategies for Ensuring Stability and Sustainability in Higher Education Finance. *The Korean Society for the Economics and Finance of Education*, 33(3):65-95. DOI:10.46967/jefe.2024.33.3.65

3. Sappaile B.I., Sukoco H. (2024). Factors Influencing Intention to Use Mobile Learning: A Quantitative Study in Higher Education. *Scientechno Journal of Science and Technology*. 3(1):145-158. DOI:10.55849/scientechno.v3i1.1047

4. Isomiddinov Asliddin Baxridin o‘g‘li. (2024). Methodology of formation of ethnocultural competence in students of pedagogical higher education. *Current research journal of pedagogics*. 5(7):22-26. DOI:10.37547/pedagogics-crjp-05-07-04

5. Jantanukul W. (2024). Rajabhat University Concept for Local Development: Strategies, Implementation, and Community Impact. DOI:10.60027/jelr.2024.789

6. Kwalipo M.D. (2024). Examining the intersections between emotional intelligence and sustainable leadership practices in higher education institutions to improve institutional success. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/384454332_Examining_the_intersections_between_emotional_intelligence_and_sustainable_leadership_practices_in_higher_education_institutions_to_improve_institutional_success

7. Dung N. X. (2024). Higher Education – Digital Transformation: Strategies and Solutions to Developing Human Resources With Skills and Talents in 4.0 Industrial Revolution – Theory and Orientation. *Journal Human Research in Rehabilitation*. 14(2):246-256. DOI: 10.21554/hrr.092401

8. Brodén K., Johansson J., L. Bergkvist, N. Humble. (2024). Design Principles for a Higher Education Course Focusing on Lifelong Learning. *The Electronic Journal of e-Learning*. 22(7):31-39. DOI:10.34190/ejel.22.7.3517

9. Escamilla M. C. Nydia Esther Ramírez, López M. C. María Guadalupe Ramírez. (2024). *Gamification as a Methodological Strategy in Higher Education.* DOI:10.1007/978-981-97-0661-7_12

References:

1. Lugovyi, V., Slyusarenko, O., & Talanova, Z. (2021). Two strategies for the higher education development: which from its does for Ukraine lack?. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (12), 35-52. https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-35-52

2. Sookyong N., Heesook L., Hoonho K., Serim W. (2024). A Study on Strategies for Ensuring Stability and Sustainability in Higher Education Finance. *The Korean Society for the Economics and Finance of Education*, 33(3):65-95. DOI:10.46967/jefe.2024.33.3.65

3. Sappaile B.I., Sukoco H. (2024). Factors Influencing Intention to Use Mobile Learning: A Quantitative Study in Higher Education. *Scientechno Journal of Science and Technology*. 3(1):145-158. DOI:10.55849/scientechno.v3i1.1047

4. Isomiddinov Asliddin Baxridin o‘g‘li. (2024). Methodology of formation of ethnocultural competence in students of pedagogical higher education. *Current research journal of pedagogics*. 5(7):22-26. DOI:10.37547/pedagogics-crjp-05-07-04

5. Jantanukul W. (2024). Rajabhat University Concept for Local Development: Strategies, Implementation, and Community Impact. DOI:10.60027/jelr.2024.789

6. Kwalipo M.D. (2024). Examining the intersections between emotional intelligence and sustainable leadership practices in higher education institutions to improve institutional success. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/384454332_Examining_the_intersections_between_emotional_intelligence_and_sustainable_leadership_practices_in_higher_education_institutions_to_improve_institutional_success

7. Dung N. X. (2024). Higher Education – Digital Transformation: Strategies and Solutions to Developing Human Resources With Skills and Talents in 4.0 Industrial Revolution – Theory and Orientation. *Journal Human Research in Rehabilitation*. 14(2):246-256. DOI: 10.21554/hrr.092401

8. Brodén K., Johansson J., L. Bergkvist, N. Humble. (2024). Design Principles for a Higher Education Course Focusing on Lifelong Learning. *The Electronic Journal of e-Learning*. 22(7):31-39. DOI:10.34190/ejel.22.7.3517

9. Escamilla M. C. Nydia Esther Ramírez, López M. C. María Guadalupe Ramírez. (2024). *Gamification as a Methodological Strategy in Higher Education.* DOI:10.1007/978-981-97-0661-7_12

УДК 373.2.017:811.111'373 (044)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-387-393

Трофаїла Наталія Дмитрівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https://orcid.org/0000-0002-9865-6133

ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР З МЕТОЮ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З СУСПІЛЬНИМ ДОВКІЛЛЯМ

Анотація. У статті висвітлено теоретичні аспекти використання дидактичних ігор з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності дітей щодо ознайомлення дітей з суспільним довкіллям. Визначено роль та обґрунтовано доцільність використання дидактичних ігор у навчанні. Розглянуто складові дидактичної гри та узагальнено вимоги до використання дидактичних ігор на заняттях.

У статті зазначається, що гра дарує щохвилинну радість, задовольняє актуальні невідкладні потреби, а ще – спрямована в майбутнє, бо під час гри у дітей формуються чи закріплюються властивості, уміння, здібності, необхідні їм для виконання соціальних, професійних, творчих функцій у майбутньому. І скрізь, де є гра, панує здоров'я, радість дитячого життя. Також проаналізовано особливу цінність гри у підготовці до різних сфер життя дитини, та наголошується на тому, що дидактичні ігри потрібно добирати відповідно до завдань навчально-виховного процесу.

Використовують дидактичні ігри у навчанні та вихованні дітей усіх вікових груп за необхідності актуалізувати їхній досвід, повторити, уточнити, закріпити набуті знання і уявлення про природні явища, працю і побут людини. Вдаються до них і після спостережень, екскурсій, бесід та інших занять.

Нерідко ігри з дидактичними матеріалами є основним засобом навчання і виховання, за допомогою яких вихователь готує дитину правильно сприймати предмети і явища навколишнього світу.

У процесі гри в дошкільників виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Використання дидактичних ігор та дидактичного матеріалу робить процес виховання цікавим, створює у дітей бадьорий настрій, полегшує засвоєння нового матеріалу. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких дитина розв'язує те чи інше розумове завдання, підтримують і посилюють пізнавальний інтерес.

Як і всі інші види ігор, дидактичні ігри стимулюють загальний особистісний розвиток дошкільників. Поєднання в них готового навчального змісту з ігровим задумом і діями вимагає від вихователя майстерного педагогічного керівництва ними.

Ключові слова: дидактична гра, діти дошкільного віку, ігрова діяльність, суспільне довкілля.

Trofaila Nataliia candidate of Pedagogical Siences, Associate Professor at the Department of Child Psychology and Pedagogy, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-9865-6133

USING DIDACTIC GAMES TO INTRODUCE CHILDREN TO THE SOCIAL ENVIRONMENT

Abstract. The article highlights the theoretical aspects of the use of didactic games in order to activate the educational and cognitive activity of children in familiarizing them with the social environment. The role and feasibility of using didactic games in education are determined and substantiated. The components of a didactic game are considered and the requirements for the use of didactic games in classes are summarized.

The article notes that the game gives every minute of joy, satisfies current urgent needs, and is also directed to the future, because during the game, children form or consolidate the properties, skills, abilities necessary for them to perform social, professional, creative functions in the future. And wherever there is a game, health and joy of children's life reign. The special value of the game in preparing for various spheres of a child's life is also analyzed, and it is emphasized that didactic games must be selected in accordance with the tasks of the educational process.

Didactic games are used in the education and upbringing of children of all age groups when it is necessary to update their experience, repeat, clarify, consolidate the acquired knowledge and ideas about natural phenomena, work and human life. They are also used after observations, excursions, conversations and other activities.

Often, games with didactic materials are the main means of education and upbringing, with the help of which the teacher prepares the child to correctly perceive objects and phenomena of the surrounding world.

In the process of playing, preschoolers develop the habit of concentrating, thinking independently, and developing attention. The use of didactic games and didactic material makes the upbringing process interesting, creates a cheerful mood in children, and facilitates the assimilation of new material. A variety of game actions, with the help of which the child solves one or another mental task, support and enhance cognitive interest.

Like all other types of games, didactic games stimulate the general personal development of preschoolers. The combination of ready-made educational content with a game plan and actions requires the teacher to skillfully guide them.

Keywords: didactic game, preschool children, game activity, social environment.

Постановка проблеми. У період становлення України як незалежної, економічно розвиненої держави проблема розвитку дитини набуває особливого значення. Глибокі знання, креативність, уміння спілкуватися, мобільність на сьогодні більш ніж важливі для кожного з нас. Розвинути задатки, які допоможуть дитині стати необхідною у суспільстві та самодостатньою, можна у процесі дидактичних ігор. Дидактичні ігри відповідають природним потребам дошкільників, оскільки поєднують у собі елементи навчання, прикладної, репродуктивної та творчої діяльності, що дає змогу розвивати емоційну сферу дитини, її пізнавальні інтереси, інтелектуальні та духовні потреби.

Дидактичні ігри займають значне місце в житті дитини дошкільного віку, адже саме завдяки ігровій діяльності дитині прищеплюється любов до навчання. Широка різноманітність та роль дидактичних ігор дає підстави на їх дослідження та активне використання у вихованні дошкільнят. У «Базовому компоненті дошкільної освіти» зазначено, що в дитинстві провідним видом діяльності є гра. Також він привертає увагу педагогів до необхідності повернути ігровій діяльності її провідне місце в життєдіяльності дитини дошкільного віку, аналізує необхідність уточнити ті особливості характеристики дошкільника, що пов’язані з розвитком ігрової діяльності та засвідчують компетентність дитини в її царині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічною обробкою дидактичних ігор, відбором і пропагандою ігрових форм як засобів виховання займалися: А. Бондаренко, А. Давидов, О. Янківська та ін.

Останнім часом дослідники Н. Короткова, Н. Михайленко, виявляли зацікавленість не так феноменом гри, як сутністю, структурою, динамікою стосунків, що в ній складаються. Цей напрям наближений до сучасних концепцій дошкільного виховання.

Мета статті – розкриття теоретичних аспектів використання дидактичних ігор для ознайомлення дітей з суспільним довкіллям.

Виклад основного матеріалу. Ознайомлення дітей з суспільним довкіллям у закладі дошкільної освіти спрямована на професійну підготовку майбутніх вихователів до роботи з дітьми в довкіллі (природному, предметному, соціальному). Як і в будь-якій фаховій методиці, можна виокремити фундаментальні і прикладні завдання професійної підготовки майбутнього вихователя.

До фундаментальних завдань належать:

• розробка на науково-теоретичних засадах цілісної системи інтегрованих знань про довкілля (природне, предметне, соціальне), дії дитини в довкіллі, безпеку її життєдіяльності;

• озброєння майбутніх вихователів методикою формування у дітей елементів природничо-наукової картини світу; оволодіння студентами системою загальних та специфічних законів про природу, соціум та поняттями, що пов'язані з ними;

• озброєння майбутніх вихователів знаннями про об'єкти, явища, процеси, з якими діти зустрічаються у довкіллі, та характером.

Гра для дошкільників виступає необхідним засобом активізації його навчально-пізнавальної діяльності, без чого неможливо отримати успішних і позитивних результатів навчання.

Особливо велику роль відіграє гармонійне поєднання дидактичної гри з навчальною діяльністю в ЗДО, коли діти переживають період адаптації та зміну провідних видів діяльності – ігрової на навчальну.

Для якісного використання дидактичних ігор вихователю слід дотримуватись чіткої структури ігрової діяльності, яка, включає наступні компоненти:

– спонукальний – потреби, мотиви, інтереси, прагнення, що визначають бажання дитини брати участь у грі;

– орієнтувальний – вибір засобів і способів ігрової діяльності;

– виконавський – операції, що уможливлюють реалізації ігрової мети;

– контрольно-оцінний – корекція і стимулювання активності ігрової діяльності.

У структурі навчального процесу на основі гри вчені виділяють такі етапи:

1. Орієнтація. Вихователь ознайомлює дітей з основними уявленнями, які використовуються у грі. Далі він дає характеристику імітації та ігрових правил.

2. Підготовка до проведення. Вихователь розкриває сценарій, зупиняючись на ігрових завданнях, правилах, ролях, ігрових діях, правилах підрахунку балів, приблизному типі рішень під час гри.

3. Проведення гри як такої. Вихователь організовує проведення самої гри, під час чого фіксує наслідки ігрових дій (слідкує за підрахунком балів, характером рішень, які приймаються), пояснює неясності і т. ін.

4. Обговорення гри. Вихователь проводить обговорення, в ході якого дається описаний огляд-характеристика «подій» гри та їх сприйняття учасниками, спрямовує дітей до аналізу проведеної гри. Особлива увага при цьому нерідко приділяється встановленню зв’язку змісту гри зі змістом навчального предмета.

Розвиток ігрової діяльності сприяє становленню стосунків між дітьми, в якому вирізняється три етапи:

1. Перші взаємини між дітьми мають не ігровий характер, хоча й розгортаються з приводу влаштування гри: обрання її місця, розподілу чи обміну іграшками тощо.

2. Ігри дітей відзначаються характеристикою «поряд, але не разом». При цьому виникає інтерес до діяльності однолітків та спроби наслідувати один одного. Прагнення когось з дітей залучитись до гри іншого малюка викликають в останнього негативні реакції: скарги дорослому, протести з приводу втручання у формі криків, плачу і т. ін. Між дітьми часто виникають конфлікти з цього приводу.

3. Виникають перші ігрові взаємодії дітей, чому сприяє спільні місце гри та іграшки. Ігрова взаємодія дітей відзначається наявністю обміну ігровими діями між ними.

В ігровій діяльності найбільш інтенсивно формуються психічні якості та особистісні особливості дитини. У грі складаються інші види діяльності, які потім набувають самостійного значення.

Ігрова діяльність впливає на формування довільності психічних процесів. Так, у грі у дітей починають розвиватися довільна увага і довільна пам'ять.

В умовах гри діти зосереджуються краще і запамятовують більше, ніж в умовах лабораторних дослідів. Свідома мета (зосередити увагу, запамятати і пригадати) виділяється для дитини раніше і легше всього в грі. Самі умови гри вимагають від дитини зосередження на предметах, включених в ігрову ситуацію, на утримання розігруваних дій і сюжету.

Якщо дитина не хоче бути уважною до того, що вимагає від нього майбутня ігрова ситуація, якщо не запамятовує умов гри, то вона просто не сприймається однолітками. Потреба в спілкуванні, в емоційному заохоченні змушує дитину до цілеспрямованого зосередження і запам'ятовування.

Ігрова ситуація і дії в ній чинять постійний вплив на розвиток сенсорної діяльності дитини дошкільного віку. У грі дитина вчиться діяти з замінником предмета – вона надає заміннику нову ігрову назву і діє з ним відповідно до назви. Предмет-замінник стає опорою для мислення. На основі дій з предметами-замінниками дитина вчиться мислити про реальний предмет.

Навчальні ігри викликають цікавість і емоційно захоплюють дітей лише в тому випадку, якщо несуть елементи новизни й зацікавленості. Нова інформація повинна ґрунтуватися на знайомих дітям фактах, подіях, на знаннях про призначення предметів, їх властивостей; повинна бути пов‘язана із засобами вирішення ігрових задач: постановка ігрової мети з використанням нових засобів її реалізації, поступове зростання самостійності дітей у ході гри.

Подібна демонстрація, спільна гра повторюються до тих пір, поки вони викликають цікавість у дітей. Поступово демонстрація гри ускладнюється й замінюється новим сюжетом із використанням додаткових іграшок, нових засобів реалізації ігрової задачі.

Для того щоб дидактичні ігри стимулювали різнобічну діяльність і задовольняли інтереси дітей, вихователь повинен добирати їх відповідно до

освітніх програм навчання та виховання для кожної вікової групи закладу дошкільної освіти, враховуючи пізнавальний зміст, ступінь складності ігрових завдань і дій.

Творче ставлення педагога до справи є передумовою постійного і поступового ускладнення, розширення варіативності ігор. Якщо у дітей згасає інтерес до гри, вихователь ініціює спільне придумування нових ігрових завдань, ускладнення правил, включення до пізнавальної діяльності різних аналізаторів і способів дій, активізацію всіх учасників гри.

У роботі з дітьми дошкільного віку використовують різні види дидактичних ігор: ігри з дидактичними іграшками, природним матеріалом, настільно-друковані та словесні ігри. В іграх з іграшками, природним матеріалом діти безпосередньо сприймають предмети. Ці ігри побудовані з урахуванням принципу наочності, у відповідності з прагненням дітей гратися конкретними речами. За допомогою їх діти пізнають різноманітні властивості предметів, порівнюють зіставляють їх.

Словесні ігри проводять без наочного матеріалу. Вони побудовані на діях та словах гравців. Їх використовують тільки після того, як у дітей сформульовані певні знання, про реальні предмети або явища. Обов'язково умовою кожної дидактичної гри є те, щоб вона була цікавою, щоб діти виконували всі дії з інтересом та задоволенням.

Постійний розвиток самостійних дидактичних ігор неможливий без наявності достатньої кількості ігрового матеріалу. Дидактична гра збагачує чуттєвий досвід дитини, забезпечує розвиток сприймання.

Отже, як і всі інші види ігор, дидактичні ігри стимулюють загальний особистісний розвиток дошкільників.

Висновки. Проаналізувавши психолого-педагогічні дослідження, ми розглянули основні теоретичні аспекти ознайомлення дошкільників з суспільним довкіллям, визначили ключові поняття, а також потенційні можливості дидактичної гри, які дозволяють розглядати її як один із провідних засобів формування уявлень про навколишнє середовище.

Література:

1. Артемова Л. Розвиток теорії і практики дитячої гри: Сторінки історії. *Дошкільна педагогіка*. К. 2000. № 7. С. 18-19.

2. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ / А. Богуш, Н. Гавриш. К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с.

3. Вернюк С.В. Роль ігрової діяльності в житті дитини [Електронний ресурс] Режим доступу: http://leleka.rv.ua/index.php?m=content&d=view&cid=501

4. Карасьова К.В. Самодіяльні ігри дитини. К : Шк. Світ, 2011. 128 с.

5. Зайцева Л. І. Знання про об'єкти довкілля як засіб розвитку початків обдарованості дитини-дошкільника. Освіта та розвиток обдарованої особистості. К., 2014. № 5 (24). С. 29–35.

References:

1. Artemova L. (2000) Rozvitok teorIyi I praktiki dityachoyi gri: StorInki IstorIyi [Development of the theory and practice of children's play: Pages of history]. K. Nr 7. pp. 18- 19. [in Ukraine].
2. Bogush A. (2008) Metodika oznayomlennya dItey z dovkIllyam u doshkIlnomu navchalnomu zakladI [Methods of acquainting children with the environment in preschool education]. K.: Vidavnichiy DIm «Slovo», 408 p. [in Ukrainian].
3. Vernyuk S.V. Rol IgrovoYi dIyalnostI v zhittI ditini [The role of play in a child's life]. (n.d.). leleka.rv.ua/index.php?m=content&d=view&cid=501 Retrieved from http://leleka.rv.ua/index.php?m=content&d=view&cid=501 [in Ukraine].
4. Karasova K.V. (2011) SamodIyalnI Igri ditini [Amateur children's games]. K.: Shk. SvIt. 128 p. [in Ukraine].
5. Zaytseva L. I. (2014) Znannya pro ob'Ekti dovkIllya yak zasIb rozvitku pochatkIv obdarovanostI ditini-doshkIlnika [Knowledge about the education of the preschool child]. K., Pp. 29–35. [in Ukrainian].

УДК: 159.95.98: 316.6:316.356.2.

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-394-401

Чиркова Тетяна Ігорівна кандидат психологічних наук, тел.: (067) 905-89-75, https://orcid.org/0000-0003-3742-3608

MILFA ЯК СУЧАСНИЙ АРХЕТИП, ЯКОГО НЕ БУЛО РАНІШЕ

Анотація. Стаття представляє сучасний констатативно-статистичний аналіз фактору актуальної проблеми, яка недостатньо глибоко досліджується останнім часом, але набуває актуальності, як на світовому рівні, так і на вітчизняному вперше за довгі роки досліджень, що проводяться серед категорій сучасних жінок. У статті розглянуті дані спостереження виведених особливостей та кількісних статистичних показників по констатації явища та притаманних поведінкових характеристиках. Проведено безпосередній огляд основних джерел супутніх видів комунікації та проблем досліджуваної категорії. Проаналізовано архетипічність сприйняття даної категорії представниць гендеру з точки зору протилежного гендеру. Детально проведено аналіз історично-соціальних умов першовитоків явища. Визначено специфіку даного виду проявів та поведінки у жінок. Надані основні показники досліджуваної вікової категорії, яка належить до даного виду сприйняття у суспільному свідомому та підсвідомому. Запропоновано суспільне відкрите обговорення з метою спостереження змін та явищ геронтологічного та фертильного розвитку. Виведені основні властивості певного виду реалізації себе жінками та запропоноване подальше систематичне дослідження явища точки зору змін суспільних ролей, життєвих та професійних функцій. Розписано, в чому саме полягає викривлення поведінки жіночого гендеру сучасному західному суспільстві, його основні властивості. Підрезюмовано основні схеми та позиції формування поведінки, в першу чергу, з позиції особливостей демографії, особливу увагу надано міжкультурним особливостям та їх впливу на формування принципово нового архетипу у суспільстві та певний зв’язок з фертильними показниками, що було виведено у процесі психологічного дослідження під час експерименту. Зроблено спроби підвищення інтересу до проведення експериментів у розвитку питання виникнення нових форм та типів поведінки з точки зору впливу на формування нового, в тому числі, віртуального міжгендерного спілкування, яке останніми роками набуває все більшої актуальності у соціально-мережевому просторі. Активно виведено спробу підтримувати на постійній основі профілактичний простір, який базується на аналізі та безпосередньо консультуванні, спрямоване на

виявлення випадків психологічного дискомфорту або самореалізації в якості, наприклад, безпосередньо психологічного консультування та підтримки тих категорій жінок, що вже мають питання та певні особливості, з приводу яких вони б хотіли проконсультуватися з психотерапевтом. Проведено роботу щодо систематизації теоретичних припущень та практичних експериментальних здобутків, які поступово систематизувалися у дослідженні та знаходили практичне застосування, що призводило до своєчасного виявлення нового архетипу та сукупних причин психологічного характеру, проблем із визначенням необхідності у профілактиці та дослідженнях. Доведено необхідність подальших досліджень, що сприятиме допомозі сучасним психологам-консультантам працювати у психологічному контексті та допомагати зберігати психічне здоров'я та стабільність у сучасному міжгендерному просторі та демографічній площині. Виявлено необхідність проаналізувати теоретичну підоснову та напрацювання з різних наукових точок зору на дане питання, і вивести чіткий перелік дій з розгляду процесів та етапів проведення безпосередньо більш глибоких подібних досліджень. В такому випадку, спостерігатиметься підвищення якості взаємодії у міжгендерних комунікаціях, зростатиме професійний рівень профілактичної роботи, а також – підвищення рівня демографії, вирішення демографічних проблем.

Ключові слова: MILFa, вікова обумовленість, міжгендерна комунікація, міжособистісні стосунки, віртуальні стосунки, чатування, сексуалізація образу, архетипи, нетиповість, демографічні чинники.

Chirkova Tatiana Ihorivna (PhD) Psychology, private psychologist, https://orcid.org/0000-0003-3742-3608

MILF AS A MODERN ARCHETYPE THAT DID NOT EXIST BEFORE

Abstract. The article presents a modern statistical analysis of the factor of the current problem, which has not been studied deeply enough recently, but is gaining relevance, both at the global level and domestically for the first time in many years of research conducted among the categories of modern women. The article reviews the observation data of the derived features and quantitative statistical indicators on the statement of the phenomenon and inherent behavioral characteristics. A direct review of the main sources of related types of communication and problems of the studied category is conducted. The archetypal perception of this category of representatives of the gender from the point of view of the opposite gender is analyzed. A detailed analysis of the historical and social conditions of the origins of the phenomenon is carried out.

The specificity of this type of manifestations and behavior in women is determined. The main indicators of the studied age category, which belongs to this type of perception in the social conscious and subconscious, are provided. A public open discussion is proposed to observe changes and phenomena of gerontological and fertile development. The main properties of a certain type of self-realization by women are deduced and further systematic research of the phenomenon from the point of view of changes in social roles, life and professional functions is proposed. It is described what exactly the distortion of female gender behavior in modern Western society consists of, its main properties. The need for further research has been proven, which will help modern counseling psychologists work in a psychological context and help maintain mental health and stability in the modern intergender space and demographic plane. It was found necessary to analyze the theoretical basis and developments from various scientific points of view on this issue, and to derive a clear list of actions from the consideration of the processes and stages of conducting directly more in-depth similar studies. In this case, there will be an increase in the quality of interaction in intergender communications, the professional level of preventive work will increase, as well as an increase in the level of demography, solving demographic problems.

Постановка проблеми. При дослідженнях міжгендерної комунікації та демографічних проблем, що набули особливої актуальності останні роки, був виділений особливий акцент, в даному випадку, на певні характеристики соціально-мережевих платформ міжгендерного спілкування та новітні прояви у комунікаціях як чоловіків, так і жінок, які поступово шукають нових форм прояву себе та реалізації в комунікації. Окрім основних висновків вивчення мережевих відносин у відповідних додатках та спостережень за видами проявів сучасних жінок, було констатовано особливість, що лежала досить глибоко психологічно, та стала в багатьох випадках новітнім явищем сучасного суспільства. В результаті глибокого дослідження емоційної комунікаційної складової у міжгендерних стосунках та тривалих психологічних консультацій жінок, було виявлено принципово нове, характерне розповсюдження та трендування явища «MILFa» (переклад з англійської абревіатури: мамуся, яка викликає сексуальне бажання), яке могло стати причиною появи розповсюдження та популяризації нового виду поведінки та стосунків, де молоді чоловіки відверто захоплюються жінками середнього віку (35-40-45), які викликають саме сильний сексуальний потяг, при цьому, вже, можливо, маючи дітей та відповідний юридично оформлений сімейний статус, залишаючись сексуально привабливими для чоловіків на багато років молодших за себе. Саме так, було досліджено, що картина проявів поведінки жіночого гендеру має, в даному випадку, певну характеристику, виявлені певні

властивості, що дозволяє дослідити поведінкові чіткі закономірності певного типу. Було проведено спроби виявити, як саме впливає, за характером, поведінка сучасних жінок, які транслюють сексуальність у зрілому віці та як це може вплинути на причину їх сприйняття такими та які саме прояви на це вказують. Психічні прояви можуть формуватися поступово, як і раніше виявлені особливості від віртуальної або безпосередньо живої комунікації, що виникає поступово і викликає характерний вид сприйняття та комунікації у подібності до того, яка складається міжгендерна комунікація із однолітками різного гендеру. Ми виявили також нові статистичні дані, що призвело до певних висновків нової соціально-психологічної проблематики. Як наслідок, було доведено існування нових психологічних проявів поведінки, наслідки яких можуть мати вплив, як на розповсюдження та розвиток нових форм психологічних стосунків, так і створити соціально-психологічний потенціал, залежностей або патологічних відхилень людини, так і до певних процесів психологічної патології, демографічних новоутворень, руйнування соціальних стереотипів, що потребує звернення особливої уваги і, також профілактичної роботи з боку практичних психологів, соціальних працівників, коучів та інших спеціалістів, що співпрацюють у сфері міжгендерних стосунків та консультують фертильні вікові категорії або спеціалізуються на роботі із жінками. Існують багато досліджень, що доводять складність роботи у різних видів комунікацій саме у віртуальному світі, тому є дуже важливим звернути увагу на загальний соціальний розвиток гендерної культури, виховання та наслідків у вигляді загострення соціальних кризових явищ у саме фертильного віку досліджуваних, які звертаються по допомогу, або тих, хто не усвідомлює, що має проблеми, які розвиваються та вже потребують допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У соціально-психологічних експериментах завжди надавалася перевага лонгітюдності статистичних вимірів та осучасненню проблем суспільства, актуальними викликами сьогодення. У дослідженнях соціальної психології кінця XX ст. - початку XXI ст. розпочали активно та широко використовувати на методи віртуального, соціально-мережевого інформаційного пошуку та сбору матеріалів, групи досліджуваних та експериментальної бази .

Досліджувати комунікацію у відносинах та її соціально-психологічні особливості було предметом психоантропології й антропології впродовж XX го сторіччя, після того було перейдено до практичного розрізу етно-психологічного консультування в сучасних європейських суспільствах світу.

Серед сучасних дослідників даного напряму можна виділити С. Паттерсона (Patterson C. H.), А. Леунга (S.A. Leung). Дослідження у своїх роботах про комунікативні соціальні особливості описували також О.Ф. Бондаренко, Т.І.Чиркова, Дж. Катс, П. Педерсен, Е. Сампсон. Представлені також дослідники А. Айви (A. Ivey), Е. Сампсона (Edward Sampson та Р. Ардила (R. Ardila).

Сучасний дослідник, О. Ф. Бондаренко називає науковий підхід до консультування у контексті культурології «культурно-доречним», П. Педерсен – «культурно-центрованим» (culturally centered), Д. Синха – «коренево культурним» (culturally rooted), А. Паранджпе – «соціально-релевантним» (social-relevant), П. Хейс – «культурно-сензитивним» (culturally sensitive), У. Кім та К. Хванг – «культурно- прийнятним» (culturally appropriate).

У питаннях архетипів, звичайно, слід спиратися на роботи К.Юнга, в кожній праці якого наведено ретельний аналіз явища архетипів та їх розповсюдження та психоаналітичного обґрунтування логіки проявів та контекстуального підґрунтя появи.

У контексті питання задоволеності соціальною взаємодією, узгодженості рольових очікувань у стосунках й адаптивної взаємодії у парі вивчали О.О. Бодальов, В.Н. Дружинін, О.О. Обозов, Г.С. Кочарян, О.С. Кочарян, В.А. Семиченко, В.В. Столін та інші. Дослідження механізмів порушення взаємодії в сім'ї з метою розробки методів профілактики сімейних конфліктів з урахуванням рольових очікувань займалися вчені Н.М. Ануфрієва, О.Ф. Бондаренко, П.П. Горностай, Л.В. Долинська, С.Д. Максименко, В.Б. Ольшанський, Т.М. Титаренко та ін. У зарубіжній психології серед тих, хто розробляв теоретико-методологічні засади сучасного адаптивного консультування, слід назвати Н. Пезешкіана, К. Роджерса, В. Сатира, Р. Шварца та ін.

Дослідження механізмів порушення гендерної взаємодії у парі з метою розробки методів профілактики сімейних конфліктів з урахуванням рольових очікувань як одного з найважливішого емоційно-регулюючого компонента сімейних стосунків проводили у власних наукових працях Н.М. Ануфрієва, О.Ф. Бондаренко, П.П. Горностай, Л.В. Долинська, С.Д. Максименко, В.Б. Ольшанський Т.М. Титаренко та інші. Питання міжкультурного спілкування, етнічної самосвідомості й ідентифікації досліджували Ю.В. Арутюнян, С.І. Брук, А.І. Донцов, Г.У. Солдатова, Г.В. Старовойтова, И.Д. Ладанов, К. Леві-Строс, М. Мід, Ю.П. Платонов, J.Berry, M.Bond, G. Hofstede, D.Matsumoto, W. G.Stephan, C.W.Stephan, H.C. Triandis та ін.

Мета статті полягає в практичному, статистично обґрунтованому аналізі нової для міжособистісних стосунків та міжгендерних комунікацій соціальної тенденції, яка може впливати на перебіг фертильних проявів, особливостей стосунків чоловіків та жінок, змінити демографічну ситуацію. Навести конкретні дані експериментального дослідження через спостереження, через які звернути увагу на масштабність соціальних змін у ролях, комунікаціях, віртуальних проявів, що існують актуально у міжнародному та вітчизняному суспільстві.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Проблема вивчення вікових особливостей різних гендерів не перестає бути актуальною вже досить великий період часу у сучасній науці. Але існують новітні явища сучасного світу, за якими наука не завжди встигає стежити, оскільки стрімкий розвиток соціальних мереж як форм комунікації між гендерами зумовив пришвидшення появи специфічних проблем, проявів особистості, що потребує ретельного вивчення.

Дане дослідження ґрунтується на методі спостереження, на практичній роботі психотерапевта із жінками різного віку та спостереженням у соціальних мережах різноманітних проявів людей, що спілкуються між собою.

MILFa – поняття, яке виникло у жаргоні англійської мови, як специфічний термін, який позначає жінку, яка є сексуально привабливою для чоловіків молодшого віку, попри її зрілий, дітей тощо.

Саме однією зі специфічних рис є те, що вони саме мають дітей.

Категорії «Мілф» можуть за віковою динамікою життя бути різні: існують ті, що народили рано та ті, що пізно, але виглядають теж сексуально.

Поняття MILFa іноземного походження обов'язково означає дослівно сексуально привабливу жінку, яка вже є середнього (зрілого) віку та має дитину або навіть кількох. При цьому, вона виглядає сексапільно, вітально та вівідно, транслюючи досить високе лібідо, яке збереглося в ній попри доросле насичене та наповнене відповідальністю за дітей життя. Тобто обов'язки сімейно-побутового характеру та професійний складний шлях не мають відображення на її сексуальній формі та спраги до життя.

MILFa привабливо та стильно виглядає. Має доглянуту фігуру та живий погляд. Поводиться як зовсім молода жінка.

Фактори, що зумовили появу Мілфи на побутовому рівні на вітчизняному просторі мають визначальний характер. З полегшенням побуту у 90х-00х нового століття, жінки відчули значне полегшення у веденні побуту та організації свого сімейного життя. Простіше кажучи, «Мілфу» як явище вітчизняному суспільству «подарувала» пральна машинка.

Соціально-історичні передумови виникнення поняття Мілфи. Ще у 70-80 роках 20го століття жінка у 30 років виглядала набагато старше та мала складний побут, саме тому це важко вкладалося із поняттям сексуальності та розвитку жіночності.

До того ж, культура сексу як така була відсутня у радянському суспільстві. Варто згадати хоча б «у Радянському Союзі сексу нема». Отже, наукове обгрунтування даного поняття має багато важливих точок зіткнення з історичними умовами.

Сучасна жінка, чиє дитинство пройшло вже у 90х роках, усвідомлює себе інакше від матерів – має більш глибоку сексуальну культуру, інформаційний вільний потік та самореалізацію, відповідно – самооцінку, умови для гармонізації сфер життя. Пізніше народжує. Але навіть із маленькими дітьми

у 40 років щойно після народження залишається сексуально привабливою свідомо.

Сучасна жінка «Мілфа» характеризується глибоким прийняттям себе та власного способу життя, вираженням любові до себе. Тактильно-чуттєвою формою взаємодії з протилежним гендером, постійною трансляцією окситоциново-наповненого способу поведінки.

На сьогодні, із практики, можна свідчити про те, що 65% жінок, що звертаються до психолога у віці 35-40-45 підходять під категорію «Мілфи».

Популярність таких жінок серед молодих чоловіків стрімко зростає, що говорить про те, що «Мілфа» стає для них сучасним архетипом, якого раніше не було, поряд з вже відомими архетипами «Мати» і так далі.

Висновки: Дане дослідження підтвердило гіпотезу про те, що насправді є першопричинами явищ, що лягли в основу появи, розповсюдження нового прообразу та архетипу нового покоління (явища) у сучасному суспільстві.

Таке нове поняття як “MILFa” історично в соціо-культурному розрізі загалом матиме позитивний вплив на розвиток гендеру та сприятиме демографічному та культурному прогресу. Однак, дане дослідження мало на меті звернути увагу на сучасне викривлення його ідей та підміну понять, що стає, останнім часом, причиною появи негативних явищ, які спричиняють розвиток деградаційного підходу до комунікацій та впливають на демографію у негативному ключі.

У порівнянні з сучасним суспільством України, ситуація у західному суспільстві має біль яскраво виражені тенденції до підміни понять ідей сексуальності в ключі розвитку ознак відсутності прояву жіночності як ознаки гендерної належності, як підміни понять до порушення естетичних норм у зовнішньому вигляді, що спричиняє кризові явища у стосунках між гендерами.

Західне суспільство переживає кризу ролей гендерів та намагається шукати нові шляхи вирішення основних, природних проблем нетрадиційними шляхами, що призводить до порушення традиційних шляхів вирішення демографічних проблем. Наше суспільство переживає кризу консервативізму проявів та самореалізації людини.

При загальному зниженні народжуваності у країнах Заходу та пізньому діапазоні батьківства як тенденції, явища зразку віртуальної міжгендерної комунікації спричиняє ще більші проблеми у реальному міжгендерному спілкуванні та викликає ризик залежностей на психологічному рівні, що призводить до порушень психіки у представників чоловічого гендеру.

Тому необхідне чітке розуміння першопричин, які стали обумовленням розвитку та поширення даної проблеми, щоб розуміти, які тенденції у майбутньому необхідно буде опрацьовувати психологам на теренах вітчизняного суспільства в профілактичному, на сьогоднішній момент, полі та розуміти, з якими явищами доведеться працювати найближчим часом у терапії чоловіків, з

якими працюють етнопсихологи або консультанти по роботі з міжнаціональними парами.

Обізнаність суспільства в даному ключі є першим та необхідним завданням, для того, щоб пояснити, наскільки глибоким та масштабним, що показує саме дослідження, явищем є криза реальної міжгендерної комунікації, яку спричиняють викривлені ідеї та підміна понять, які з самого початку мали на меті розвиток та прогрес. При цьому, вбачається гостра та актуальна необхідність працювати з жіночим населенням по всіх країнах щодо роз'яснення причин та наслідків негативних кризових явищ сучасної демографіїї та міжгендерної комунікації в цілому.

Перспективою подальших досліджень є продовження проведення соціально-орієнтованих лонгітюдних досліджень з метою розширення знань та розуміння першопричин та витоків явища нових видів та форм міжгендерної комунікації, допомоги уразливим категоріям, профілактика та поширення інформації для протидії демографічно-негативних явищ, які є загрозою існування для сучасного суспільства.

Література:

1. Bondarenko A. F., Fedko S. L. Socio-Cultural Competence of a Present-Day Counselor: Current Prospects and Future Challenges / A. F. Bondarenko, S. L.Fedko // Психолінгвістика. Психолингвистика. Psycholinguistics: [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М., 2017. – Вип. 21(1). – 214 с.

2. Льовочкіна А.М. Етнопсихологія: навчальний посібник / А.М. Льовочкіна. – К.: МАУП, 2002. – 142 с.

3. Титаренко Т.М. Психологія життєвої кризи / Т.М. Титаренко. – К. : Агропромвидав України, 1998. – 348 с.

4. Ivey G. Pure Gold or Therapeutic Alloy? Some Issues Raised By The Conference "Change: Psychoanalytic Perspectives" // Psychology in society (PINS). – 1998. – №. 23. – P

5. Patterson C. H. Multicultural Counseling: From Diversity to Universality // Journal of Counseling and Development. – 1996. – № 74. – P. 227–231.

6. Singha D. Culture and Psychology: Perspective of Cross-Cultural Psychology // Psychology & Developing Society. – 2002. – Vol. 14, № 11. – P. 11–25.

References:

1. Bondarenko, A. F., Fedko, S. L. (2017). Socio-Cultural Competence of a Present-Day Counselor: Current Prospects and Future Challenges. Psiholingvistika. Psiholingvistika. Psycholinguistics, 21(1) [in English].

2. L'ovochkina, A.M. (2002). Etnopsihologija [Ethnopsychology]. K.: MAUP [in Ukrainian].

3. Titarenko, T.M. (1998). Psihologija zhittєvoї krizi [Psychology of life crisis]. K. : Agropromvidav Ukraïni [in Ukrainian].

4. Ivey, G. (1998). Pure Gold or Therapeutic Alloy? Some Issues Raised By The Conference "Change: Psychoanalytic Perspectives" . Psychology in society (PINS), 23 [in English].

5. Patterson, C. H. (1996). Multicultural Counseling: From Diversity to Universality. Journal of Counseling and Development, 74, 227–231. [in English].

6. Singha, D. (2002). Culture and Psychology: Perspective of Cross-Cultural Psychology. Psychology & Developing Society, 14, 11, 11–25 [in English].

УДК 378. 018

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-402-412

Чичук Антоніна Петрівна доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0002-9982-3634

Кучай Тетяна Петрівна доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти, Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0003-3518-2767

Біда Олена Анатоліївна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти, Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0002-0448-0852

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В США

Анотація. З'ясовано особливості професійної підготовки майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в США. Науково-практичну проблему підготовки педагогів характеризують постулативність, традиційність, догматизм і брак доказових емпіричних досліджень, необхідних для обґрунтування актуальних підходів до підготовки педагогів у США. Система професійної підготовки майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в США є багаторівневою і побудована відповідно до всіх міжнародних стандартів. Оскільки освіта в США входить до кола нефедеральної відповідальності, а кожного штату та місцевого самоврядування окремо, то кожен штат встановлює свої власні вимоги до майбутніх фахівців. Однак існують і єдині вимоги, які обов'язково враховуються під час складання освітніх програм з підготовки педагогів до викладання іноземних мов в США. Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в США визначаються Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти. Існують два шляхи отримання сертифіката вчителя іноземних мов: традиційний та альтернативний. Труднощі у сприйнятті іноземного мовлення зумовлені чотирма факторами, що розкриті у статті. Існує різноманіття у методах та підходах щодо навчання іноземним мовам в США. Обґрунтовано

основні методи та підходи. Основною метою професійної підготовки американських педагогів іноземної мови є формування висококваліфікованого спеціаліста, який здатен здійснювати: науково-практичну і викладацьку діяльність відповідно суспільних до потреб і вимог дитини; сприяти розвитку іншомовної компетентності; досконало володіти предметом; здійснювати міждисциплінарні зв'язки; здійснювати порівняльний аналіз іноземної та рідної мов; брати участь у діяльності багатомовної спільноти в закладі освіти та за її межами; підвищувати кваліфікацію впродовж життя. Зазначено, що для освіти сучасної Америки з її різноманітним расовим, етнічним та соціальним складом дітей потрібен педагог іноземних мов, здатний позитивно сприймати й упроваджувати ідеї мультикультурності. Показано переваги університетської програми підготовки педагогів іноземних мов з PDSs-складником.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні педагоги, викладання іноземних мов, США, сертифікація педагогів.

Chychuk Antonina Petrivna Doctor of Pedagogical Sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, https://orcid.org/0000-0003-3518-2767

Kuchai Tetiana Petrivna Doctor of Pedagogical Sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, https://orcid.org/0000-0003-3518-2767

Bida Olena Anatoliivna Doctor Pedagogical Sciences, professor, head of the chair of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, https://orcid.org/0000-0002-0448-0852

FUTURE EDUCATORS PROFESSIONAL TRAINING FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN THE USA

Abstract. The features of the professional training of future teachers for teaching foreign languages in the USA are clarified. The scientific and practical problem of teacher training is characterized by postulation, traditionalism, dogmatism and the lack of evidence-based empirical research necessary to substantiate current approaches to teacher training in the USA. The system of professional training of future teachers for teaching foreign languages in the USA is multi-level and is built in accordance with all international standards. Since

education in the USA is within the sphere of non-federal responsibility, and each state and local government separately, each state sets its own requirements for future specialists. However, there are also common requirements that are necessarily taken into account when drawing up educational programs for training teachers for teaching foreign languages in the USA. Modern requirements for professional training of future teachers for teaching foreign languages in the USA are determined by the Pan-European Recommendations on Language Education. There are two ways to obtain a foreign language teacher certificate: traditional and alternative. Difficulties in perceiving foreign speech are due to four factors that are disclosed in the article. There is a variety of methods and approaches to teaching foreign languages in the USA. The main methods and approaches are substantiated. The main goal of professional training of American foreign language teachers is to form a highly qualified specialist who is able to carry out: scientific, practical and teaching activities in accordance with the social needs and requirements of the child; promote the development of foreign language competence; master the subject perfectly; carry out interdisciplinary connections; carry out a comparative analysis of foreign and native languages; participate in the activities of a multilingual community in an educational institution and beyond; improve qualifications throughout life. It is noted that the education of modern America with its diverse racial, ethnic and social composition of children requires a foreign language teacher who is able to positively perceive and implement the ideas of multiculturalism. The advantages of a university program for training foreign language teachers with a PDSs component are shown.

Keywords: professional training, future teachers, teaching foreign languages, USA, teacher certification.

Актуальність дослідження. Сучасний розвиток України, вибір шляху демократизації суспільства та входження країни до європейського освітнього простору передбачає запровадження європейських норм і стандартів у сфері освіти, науки і технологій, поширення науково-технічних досягнень. Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, вимагають створення умов для розвитку особистості кожного громадянина України та виховання покоління людей, здатних ефективно працювати та навчатися протягом усього життя, зберігаючи та примножуючи цінності національного культури та громадянського суспільства. Реалізація цієї мети потребує подальшої реконструкції національної системи освіти, спрямованої на підготовку нової генерації науково-педагогічних кадрів високого професійного рівня, здатних до саморозвитку, творчого пошуку та інноваційної педагогічної діяльності [1].

Тому проблема професійної підготовки майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в США набуває особливої актуальності.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Проблеми фахової підготовки вчителів іноземних мов досліджуються у працях зарубіжних дослідників, таких як Дж. Річардс, К. Джонсон, Р. Шульц та ін.

Цій проблемі присвячені дослідницькі роботи і українських дослідників (О. Зіноватна, М. Іконнікова, Т. Кошманова, М. Леврінц, С. Лук'янчук, М. Палій, В. Смілянська, Л. Товчигречко, С. Шандрук та ін.).

Сьогодні ж у дослідженнях проблеми професійних знань учителя іноземних мов науковці активно пропонують враховувати особливості професійно-педагогічної діяльності в закладах освіти, індивідуально-психологічні особливості особистості самого вчителя, рівень його професіоналізму і соціокультурний контекст, в умовах якого відбувається навчальний процес [3].

Мета дослідження. З'ясувати особливості професійної підготовки майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в США.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка педагогів до викладання іноземних мов – це підсистема національної системи вищої освіти Сполучених Штатів. В системі вищої освіти США поступово сформувалася диверсифікованість закладів освіти унаслідок децентралізованого управління. Диверсифікованість є відображенням потреб студентів, до яких належать інфраструктура закладів вищої освіти, навчальні програми, освітні стандарти. Система вищої освіти США є відкритою системою, доступною для різних соціальних та етнічних верств населення [5].

Американська дослідниця Р. Шульц вважає, що науково-практичну проблему підготовки педагогів до викладання іноземних мов характеризують постулативність, традиційність, догматизм і брак доказових емпіричних досліджень, необхідних для обґрунтування актуальних підходів до підготовки вчителів у США [7].

Концепція професійної підготовки майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в США визначає зміст і мету навчання в закладах вищої освіти, вивчення відповідних дисциплін, підходи до формування професійних компетентностей, форми організації навчального процесу, принципи підготовки. Аналіз навчальних планів та програм, вивчення технології забезпечення якості підготовки педагогів в американських університетах показали, що процес модернізації професійної мовної освіти відбувається за принципами варіативності та плюралізму, саме це і зумовлює поширення змішаних методів навчання іноземної мови, де комбінуються традиційні та інноваційні методи.

Система професійної підготовки майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в США є багаторівневою і побудована відповідно до всіх міжнародних стандартів: бакалаврат, магістратура, аспірантура та докторантура. Усі стандарти ліцензування майбутніх педагогів до викладання іноземн-

них мов в США є єдиними вимогами, але їх сертифікація – це процес, який відбувається в усіх 50 штатах, тому правила процедури її проведення встановлюються Департаментами освіти кожного штату.

Оскільки освіта в США входить до кола нефедеральної відповідальності, а кожного штату та місцевого самоврядування окремо, то кожен штат встановлює свої власні вимоги до майбутніх фахівців. Однак існують і єдині вимоги, які обов'язково враховуються під час складання освітніх програм з підготовки педагогів до викладання іноземних мов в США. У цілому професійна підготовка передбачає завершення затвердженої Департаментом освіти США освітньої програми підготовки педагогів на здобуття ступеня бакалавра або магістра, проходження практичної підготовки з проведенням пробних занять, складання тестів на академічні знання та навички, таких як, наприклад, серія іспитів Praxis, або / та Praxis Core Academic Skills for Educators (Core), Praxis Subject Assessments і Praxis Content Knowledge for Teaching Assessments, і проходження перевірки на чистоту репутації (a background check) [12].

Існують два шляхи отримання сертифіката вчителя іноземних мов: традиційний та альтернативний. Традиційний шлях передбачає проходження навчання протягом чотирьох років та отримання ступеня бакалавра у коледжі чи університеті в галузі освіти, який пройшов регіональну акредитацію та затверджений радою освіти штату. Спеціальність, яку має отримати кандидат у педагоги, вибирається на основі рівня та предметів, які кандидат бажає викладати.

Підставою до зарахування до освітньої програми бакалаврського рівня є диплом про середню освіту. Існують також онлайн освітні бакалаврські програми, розроблені лише як перехідні, щоб бути до них допущеними, кандидати повинні мати ступінь молодшого спеціаліста або його еквівалент на 60 кредитних годин.

Нетрадиційна або альтернативна сертифікація педагогів була спочатку запроваджена з метою заповнення гострої нестачі педагогів. Сьогодні альтернативна сертифікація широко поширена як спосіб залучення талановитих людей з усіх предметних галузей, які бажають викладати та мають ступінь бакалавра, але не мають освітнього досвіду.

Альтернативна програма сертифікації може проводитися як шкільними округами, так і некомерційними організаціями.

Процедура отримання сертифіката педагога до викладання іноземних мов в США альтернативним шляхом відбувається таким чином:

– до департаменту освіти штату подається заявочна форма та сертифікат про проходження тестів, вартість якої залежно від штату варіюється від 40 до 200 доларів;

– сертифікат на дозвіл викладацької діяльності у закладах освіти видається тільки після отримання обов'язкового прохідного балу за результатами пройдених тестів, перевірки біографії та відбитка пальця для підтвердження відсутності кримінального минулого [4].

Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в США визначаються Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти.

Труднощі у сприйнятті іноземного мовлення зумовлені чотирма факторами:

1. фактор того, хто говорить: скільки їх – багато чи один; як швидко вони говорять; з яким акцентом вони говорять;

2. фактор того, хто слухає: чи учасник він, чи «німий свідок» розмови; наскільки йому цікава тема розмови; наскільки глибоко він може зрозуміти зміст почутого;

3. фактор тексту: наскільки він складний лексично, граматично, інформаційно;

4. фактор реалій − на які екстралінгвістичні реалії він спирається;

5. фактор візуальної підтримки: наявність / відсутність візуальної підтримки; які малюнки, карти, діаграми, медіа-матеріали використовують для візуальної підтримки [11].

Існує різноманіття у методах та підходах щодо навчання іноземним мовам в США. Це такі основні методи та підходи:

Представлення-Практика-Продукування: цей підхід, передбачає представлення нової лексики чи граматики (нових лексичних чи граматичних функцій). Потім вібувається їх вживання у контрольованих умовах. І результат – вільне використання вивченого.

Лексичний метод: цей метод акцентує увагу саме на лексиці, граматика – на другому місці. Під час використання такого методу педагог часто застосовує автентичні ресурси, а діти працюють із текстами. Також наявна практика вивчених лексем у різних умовах: контрольованих, дещо вільних та вільних.

Навчання, що базується на змісті: поєднання граматичної, лексичної та функціональної частин мови. Ключовим принципом тут є мотивація дитини до навчання через використання матеріалів, зміст яких відповідає її інтересам та дає змогу дізнатися щось нове [10].

Метод функцій, які є головною складовою мови (лексичні, граматичні функції). Вивчення відбувається від найбільш вживаних до найменш вживаних лексем.

Граматико-перекладний підхід: тут використовують такі види роботи як заучування лексем напам'ять, акцентування уваги на грамотності, переклад текстів чи окремих речень з L2 на L1 та навпаки.

Навчання мови через інтеграцію: цей метод передбачає вивчення певного предмету іноземною мовою. Види роботи в аудиторії, матеріали та супровідні методики зберігаються за першим предметом (дисципліна, яку вивчають іноземною мовою) [9].

Повне фізичне відтворення: навчання відбувається через занурення в мову («exposure»). Усвідомлення передує використанню мовних одиниць. Часто, дітям потрібен період мовчання («silent period»), тому тут не застосовується примушення до продукування мовлення. Умова такого навчання – воно має відбуватися у спокійній атмосфері, особливо із дошкільниками та молодшими школярами.

Сугестивне відкриття: діти краще засвоюють матеріал, коли відкривають для себе щось нове самостійно, а не коли вчать матеріал, що викладений педагогом. Педагог надає дітям приклад цільової мови та просить їх знайти послідовність або закономірність та сформулювати відповідне правило. Отже, у процесі фахової підготовки педагогів до викладання іноземних мов в США постає проблема якісного опанування ними навчальним матеріалом, та одночасно, і методами викладання [3].

Н. Бідюк уточнює, що основною метою професійної підготовки американських педагогів іноземної мови є формування висококваліфікованого спеціаліста, який здатен здійснювати:

– науково-практичну і викладацьку діяльність відповідно суспільних до потреб і вимог дитини;

– розвиток іншомовної компетентності за допомогою інтерактивних, презентаційних і міжособистісних умінь;

– досконале володіння предметом спеціалізації й уміння здійснювати міждисциплінарні зв’язки;

– формування інформаційної культури засобами іноземної мови;

– здійснення порівняльного аналізу іноземної та рідної мов;

– участь у діяльності багатомовної спільноти у школі та за її межами;

– готовність до самоосвіти й освіти впродовж життя засобами іноземної мови [2].

Підготовку майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в університетах Сполучених Штатів традиційно поділяють на кампусний (теоретичний) та клінічний (практичний) досвід підготовки. Досягнення послідовності та співвідношення кампусного і клінічного досвіду, з одного боку, та педагогічної практики в умовах освітнього закладу, з іншого, є однією з найбільш актуальних у практичній підготовці майбутніх педагогів США. Для проходження педагогічної практики студенти обов’язково повинні набути кампусного лабораторного досвіду, який сприятиме формуванню рефлексивно-критичного ставлення до методів і цілей навчання, а також навчить майбутніх педагогів бути вдумливими та активними [8].

В системах педагогічної освіти багатьох країн світу роботу педагога розглядають як суто практичну діяльність, а найкращий спосіб стати педагогом – це навчатися в процесі роботи під керівництвом досвідчених педагогів-професіоналів.

Для освіти сучасної Америки з їхнім різноманітним расовим, етнічним та соціальним складом дітей потрібен педагог іноземних мов, здатний позитивно сприймати й упроваджувати ідеї мультикультурності. В справжніх професіях від кандидатів вимагається проходження структурованої інтернатури до того, як їх допустять до роботи. Інтернатура дає змогу відпрацювати здобуті навички, захищає суспільство від невмілих новачків і надає керівництво та підтримку практикам початківцям. Кваліфікація майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в США як справжніх професіоналів-практиків передбачає визнання та підтримку їх прав й обов'язків визначати власні професійні завдання в колективі дітей, приймати практичні рішення, брати участь в управлінні освітнім закладом тощо [7].

Переваги університетської програми підготовки вчителів іноземних мов з PDSs-складником визначені С. Шандрук: підтримка шкільного колективу, яка передбачає професійне тренування й спілкування в процесі роботи, підтримку й дружні стосунки у групі студентів-практикантів, визнання та винагороди, упевненість у власній ефективності, відчуття себе частиною шкільної сім'ї тощо.

Програми підготовки вчителів іноземних мов з PDSs-компонентом активізують такі сфери педагогічної освіти: використання практик викладання, що сприяють збільшенню взаємодії між студентами-практикантами; використання різноманітних методик викладання іноземних мов; використання інформаційних технологій як інструменту викладання іноземних мов; використання альтернативних форм оцінювання навчання студентів тощо.

З'ясовано, що близько 75 % опитаних менторів та університетських викладачів уважають майбутніх учителів іноземних мов, які навчалися за програмами з PDSs-компонентом, готовими розпочати свій перший рік викладання на вищому рівні порівняно зі студентами традиційних програм підготовки вчителів іноземних мов. Принципова відмінність практичної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у школах професійного розвитку (PDSs) – це новий підхід до менторингу (наставництва).

В США визначено такі складники клінічного компонента програм підготовки вчителів: партнерське викладання; дзеркальне викладання – записане на відео партнерське викладання; мікровикладання – проведення невеликого фрагмента уроку з групою своїх товаришів для тренування окремих педагогічних умінь; симуляції – спроби розв'язання поставлених педагогічних проблем у змодельованому класі; рефлексивне викладання –

проведення коротких уроків для своїх товаришів з колективним аналізом викладання, що завершується роздумом студента-вчителя про результати, яких він досяг у викладанні, а також осмисленням того, що нового він дізнався про викладання і навчання; використання протокольних матеріалів – перегляд відеозапису певної події в класі, що ілюструє відповідні теоретичні знання; кейс стаді – комплексне детальне викладення проблемних випадків з реальних ситуацій викладання та навчання, що подаються у формі описових доповідей, подальший їх аналіз і пошук оптимального рішення [6].

Висновок. З'ясовано особливості професійної підготовки майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в США. Науково-практичну проблему підготовки педагогів характеризують постулативність, традиційність, догматизм і брак доказових емпіричних досліджень, необхідних для обґрунтування актуальних підходів до підготовки педагогів у США.

Система професійної підготовки майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в США є багаторівневою і побудована відповідно до всіх міжнародних стандартів.

Оскільки освіта в США входить до кола нефедеральної відповідальності, а кожного штату та місцевого самоврядування окремо, то кожен штат встановлює свої власні вимоги до майбутніх фахівців. Однак існують і єдині вимоги, які обов'язково враховуються під час складання освітніх програм з підготовки педагогів до викладання іноземних мов в США. Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх педагогів до викладання іноземних мов в США визначаються Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти.

Існують два шляхи отримання сертифіката вчителя іноземних мов: традиційний та альтернативний.

Труднощі у сприйнятті іноземного мовлення зумовлені чотирма факторами, що розкриті у статті.

Існує різноманіття у методах та підходах щодо навчання іноземним мовам в США. Обґрунтовано основні методи та підходи.

Зазначено, що для освіти сучасної Америки з її різноманітним расовим, етнічним та соціальним складом дітей потрібен педагог іноземних мов, здатний позитивно сприймати й упроваджувати ідеї мультикультурності. Показано переваги університетської програми підготовки педагогів іноземних мов з PDSs-складником.

Подальшого дослідження потребує розгляд змістового проходження педагогічної практики студентів, майбутніх педагогів у США.

Література:

1. Безперервний професійний розвиток вчителів іноземних мов в Україні та за кордоном : монографія / Вознюк О.В., Гуманкова О.С., Дєньгаєва С.В., Зимовець О.А., Кравець О.Є., Кулак В.І., Михайлова О.С. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2023. 364

2. Бідюк Н. Формування іншомовної професійної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови в США. Професійне становлення особистості : проблеми і перспективи. К., 2011. 51–54

3. Дніпровська Т. В., Кондрашова О. В. Сучасні підходи до фахової підготовки майбутніх учителів англійської мови щодо застосування методів навчання учнів у закладах загальної середньої освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2023, 87. 84–88

4. Зінукова Н.В., Коробейнікова Т.І., Переворська О.І. Особливості підготовки вчителів та викладачів іноземних мов у закладах вищої освіти США Вісник університету Імені Альфреда Нобеля. Серія: педагогіка і психологія. Педагогічні науки. 2023. 1 (25). 26–33.

5. Леврінц, М. Система підготовки вчителів іноземних мов у США. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2 (96), 265–276

6. Шандрук С. Реформування системи підготовки вчителів іноземних мов в Україні: світовий досвід. Наукові записки Серія: Педагогічні науки. 2020. 161. 2018. 49–54.

7. Kuchai, O., Hrechanyk, N., Pluhina, A., Chychuk, A., Biriuk, L., & Shevchuk I. World Experience in the Use of Multimedia Technologies and the Formation of Information Culture of the Future Primary School Teacher. International Journal of Computer Science and Network Security, 22(3), 2022. 760-768.

8. Oseredchuk, O., Mykhailichenko, M., Rokosovyk, N., Komar, O., Bielikova, V., Plakhotnik, O., Kuchai, O. Ensuring the Quality of Higher Education in Ukraine. International Journal of Computer Science and Network Security, 2022. 22(12), 146-152.

9. Puhach, S., Avramenko, K., Michalchenko, N., Chychuk, A., Kuchai, O., & Demchenko, I. Formation of Specialists' Legal Competence in the System of Life Long Education. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 2021. 13(4), 91-112.

10. Schulz, R.A. Foreign language teacher development: MLJ Perspectives 1916–1999. Modern Language Journal, 2000. 496–522

11. Shetelya, N., Oseredchuk, O., Cherkasov, V., Kravchuk, O., Yarova, L., & Kuchai, O. Competency approach in preparing professionals in an innovative educational environment in higher education. Revista Conrado, 2023. 19(S3), 298-307.

12. Shuliak, A., Hedzyk, A., Tverezovska, N., Fenchak, L., Lalak, N., Ratsul, A., & Kuchai, O. Organization of Educational Space Using Cloud Computing in the Professional Training of Specialists. International Journal of Computer Science and Network Security, 2022. 22(9), 447-454.

References:

1. Bezperervnyy profesiynyy rozvytok vchyteliv inozemnykh mov v Ukrayini ta za kordonom [Continuous professional development of foreign language teachers in Ukraine and abroad]: monohrafiya / Voznyuk O.V., Humankova O.S., Dyen′hayeva S.V., Zymovets′ O.A., Kravets′ O.YE., Kulak V.I., Mykhaylova O.S. Zhytomyr : Vyd-vo ZHDU im. Ivana Franka, 2023. 364 [in Ukrainian].

2. Bidyuk N. (2011). Formuvannya inshomovnoyi profesiynoyi kompetentnosti u maybutnikh vchyteliv inozemnoyi movy v SSHA [Formation of foreign language professional competence in future foreign language teachers in the USA]. Profesiyne stanovlennya osobystosti: problemy i perspektyvy. K. 51-54 [in Ukrainian].

3. Dniprovs′ka T. V., Kondrashova O. V. (2023). Suchasni pidkhody do fakhovoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv anhliys′koyi movy shchodo zastosuvannya metodiv navchannya uchniv u zakladakh zahal′noyi seredn′oyi osvity [Modern approaches to professional training of future English teachers in the application of teaching methods in secondary education institutions]. Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchiy i zahal′noosvitniy shkolakh. 87. 84-88 [in Ukrainian].

4. Zinukova N.V., Korobeynikova T.I., Perevors′ka O.I. (2023). Osoblyvosti pidhotovky vchyteliv ta vykladachiv inozemnykh mov u zakladakh vyshchoyi osvity SSHA [Features of the training of teachers and lecturers of foreign languages in higher education institutions of the USA]. Visnyk universytetu Imeni Al′freda Nobelya. Seriya: pedahohika i psykholohiya. Pedahohichni nauky. 1 (25). 26-33. [in Ukrainian].

5. Levrints, M. (2020). Systema pidhotovky vchyteliv inozemnykh mov u SSHA [The system of training foreign language teachers in the USA]. Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi, 2 (96), 265–276 [in Ukrainian].

6. Shandruk S. Reformuvannya systemy pidhotovky vchyteliv inozemnykh mov v Ukrayini: svitovyy dosvid [Reforming the system of training foreign language teachers in Ukraine: world experience]. Naukovi zapysky Seriya: Pedahohichni nauky. 161. 2018. 49-54. [in Ukrainian].

7. Kuchai, O., Hrechanyk, N., Pluhina, A., Chychuk, A., Biriuk, L., & Shevchuk I. (2022). World Experience in the Use of Multimedia Technologies and the Formation of Information Culture of the Future Primary School Teacher. International Journal of Computer Science and Network Security, 22(3), 760-768.

8. Oseredchuk, O., Mykhailichenko, M., Rokosovyk, N., Komar, O., Bielikova, V., Plakhotnik, O., Kuchai, O. (2022). Ensuring the Quality of Higher Education in Ukraine. International Journal of Computer Science and Network Security, 22(12), 146-152.

9. Puhach, S., Avramenko, K., Michalchenko, N., Chychuk, A., Kuchai, O., & Demchenko, I. (2021). Formation of Specialists' Legal Competence in the System of Life Long Education. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 13(4), 91-112.

10. Schulz, R.A. Foreign language teacher development: MLJ Perspectives 1916–1999. Modern Language Journal, 2000. 496–522

11. Shetelya, N., Oseredchuk, O., Cherkasov, V., Kravchuk, O., Yarova, L., & Kuchai, O. (2023). Competency approach in preparing professionals in an innovative educational environment in higher education. Revista Conrado, 19(S3), 298-307.

12. Shuliak, A., Hedzyk, A., Tverezovska, N., Fenchak, L., Lalak, N., Ratsul, A., & Kuchai, O. (2022). Organization of Educational Space Using Cloud Computing in the Professional Training of Specialists. International Journal of Computer Science and Network Security, 22(9), 447-454.

УДК 378.14

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-413-424

Шемчук Вадим Андрійович кандидат педагогічних наук, старший дослідник, докторант наукового відділу організації підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів науково-методичного центру організації наукової та науково-технічної діяльності, Національний університет оборони України, м. Київ, тел.: (044) 271-07-87, https://orcid.org/0000-0001-8873-0443

ПІДГОТОВКА ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті розглядається актуальність і стратегічна важливість підготовки офіцерів запасу в умовах воєнного стану правового режиму як одного з ключових елементів забезпечення обороноздатності України. Автор приділяє увагу необхідності трансформації системи військової освіти шляхом гармонізації змісту навчальних програм із стандартами НАТО, оптимізації процесу підготовки військових фахівців, впровадження сучасних інформаційних технологій в освітній процес, а також підвищення кваліфікації наукових та науково-педагогічних працівників.

На основі аналізу сучасних досліджень, досвіду збройних сил провідних держав-членів НАТО та вітчизняної практики виявлено проблеми і суперечності в системі підготовки офіцерів запасу, які стримують її ефективність. Визначено основні напрямки реформування, зокрема створення єдиної мережі навчальних центрів, розробка перспективних військово-облікових спеціальностей, вдосконалення матеріально-технічної бази та зміцнення кадрового потенціалу.

Відзначимо такі принципи: науковості; систематичності та послідовності; доступності; зв'язку з військово-професійною діяльністю; свідомості, активності; практичної спрямованості; ґрунтовного оволодіння знаннями, вміннями, навичками; індивідуалізації, диференціації; особистісної орієнтації в освітньому процесі; оптимізації освітнього процесу; ресурсного забезпечення.

Пропонуються рекомендації щодо впровадження нових підходів до підготовки офіцерів запасу, які відповідають сучасним викликам і стандартам НАТО. Особливу увагу приділено необхідності формуванню та розвитку професійних компетентностей майбутніх офіцерів запасу, зокрема здатності до оперативного прийняття рішень, аналізу бойової обстановки тактичного рівня підготовки, роботи з сучасним озброєнням та організації ефективного управління підлеглим особовим складом.

Дослідження підкреслює важливість інтеграції національного та міжнародного досвіду у процес трансформації системи військової освіти, що дозволить забезпечити якісну підготовку офіцерів запасу для захисту національної безпеки та оборони України.

Ключові слова: формування, вища освіта, офіцер запасу, військова підготовка, майбутні офіцери, військовий фахівець, національна безпека, оборона держави, професійна компетентність, інноваційні технології.

Shemchuk Vadym Andriyovych Candidate of pedagogical sciences, Senior Researcher, Doctoral Student at the Scientific Department of Training and Certification of Scientific and Pedagogical Personnel of the Scientific and Methodological Centre for Organisation of Scientific and Scientific-Technical Activities, National Defence University of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 271-07-87, https//orcid.org/0000-0001-8873-0443

THEORETICAL COMPONENTS OF THE PROJECT ACTIVITY FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF FUTURE LAWYERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article examines the relevance and strategic importance of training reserve officers under martial law as one of the key elements of ensuring Ukraine's defence capability. The author pays attention to the need to transform the military education system by harmonising the content of curricula with NATO standards, optimising the process of training military specialists, introducing modern information technologies into the educational process, and improving the skills of research and teaching staff.

Based on the analysis of current research, experience of the armed forces of leading NATO member states and national practice, the problems and contradictions in the system of training reserve officers that hinder its effectiveness are identified. The main areas of reform are identified, including the creation of a unified network of training centres, development of promising military specialities, improvement of the material and technical base and strengthening of human resources.

The following principles should be noted: scientificity; systematicity and consistency; accessibility; connection with military and professional activities; consciousness, activity; practical orientation; thorough mastery of knowledge, skills, abilities; individualisation, differentiation; personal orientation in the educational process; optimisation of the educational process; resource provision.

The article offers recommendations for the introduction of new approaches to the training of reserve officers that meet modern challenges and NATO standards. Particular attention is paid to the need to form and develop the professional

competencies of future reserve officers, in particular the ability to make prompt decisions, analyse the combat situation at the tactical level of training, work with modern weapons and organise effective management of subordinate personnel.

The study emphasises the importance of integrating national and international experience into the process of transforming the military education system, which will ensure the quality of training of reserve officers to protect the national security and defence of Ukraine.

Keywords: formation, higher education, reserve officer, military training, future officers, military specialist, national security, state defence, professional competence, innovative technologies.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Успішна трансформація системи військової освіти можлива за рахунок: створення єдиної мережі навчальних центрів; розробки сучасних програм навчання, що відповідають вимогам часу; впровадження ефективних механізмів моніторингу та оцінювання якості підготовки; використання вітчизняного та міжнародного досвіду з підготовки військових фахівців; застосування штучного інтелекту в освітньому процесі.

Зростання вимог до військових фахівців в умовах воєнного стану вимагає від системи підготовки офіцерів: забезпечення готовності до самостійного прийняття рішень; адаптації до сучасних умов бойових дій; напрацювання навичок роботи з новітніми зразками озброєння.

Для забезпечення сумісності з державами-членами НАТО необхідно здійснювати гармонізацію змісту навчальних програм, оптимізувати процес підготовки військових фахівців і впроваджувати стандарти якості освіти.

Підготовка офіцерів запасу є критично важливою для забезпечення обороноздатності України в умовах воєнного стану. Ця система повинна оперативно реагувати на зміни в тактичних і стратегічних підходах до ведення збройної боротьби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень і публікацій з підготовки офіцерів запасу та формування професійних компетентностей присвячені роботи науковців: Баришніков В., Невмирок О. (шляхи вдосконалення підготовки офіцерів запасу в Україні) [1], Брюханової Н. (компетентний фахівець в сучасній професійній освіті) [2], Журавська Н. (особливості практичної підготовки у вишах країн Європейського союзу та Україні) [3], Зорій Я. (теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх офіцерів запасу в закладах вищої освіти) [4], Камалов Є. (обґрунтування рекомендацій з підвищення ефективності військової підготовки громадян України) [5], Кас'яненко М. (аналіз проблем професійної підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу) [6],

Приходько Ю. (теорії та методології дослідження трансформації систем різного походження) [7], Шемчук В., Хацаюк О., Ковтуненко А., Муштатов Ю., Корнієнко О., Соколовський В. (формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів) [8] та інші.

Вищезазначені напрацювання є прийнятними за своєю науково-методичною складовою частиною для використання в нашому дослідженні.

Мета статті. Головною метою нашого дослідження є визначення сутності підготовки офіцерів запасу як основа забезпечення національної безпеки та оборони держави. Завдання дослідження з'ясувати сутність підготовки офіцерів запасу як основа забезпечення національної безпеки та оборони держави.

Виклад основного матеріалу. Результати аналізу світових тенденцій і досвіду провідних держав-членів НАТО щодо трансформації військової освітньої галузі в умовах високої динаміки змін форм, способів і засобів ведення бойових дій та збройної боротьби, а також поточного стану системи військової освіти, свідчать про наявність певних проблем і чинників, які стримують ефективне функціонування системи військової освіти, що зумовлені новими викликами, які постали перед суспільством, державою, Збройними Силами та іншими складовими сил оборони України [9]. До основних причин виникнення зазначених проблем і чинників належать такі:

– використання застарілих підходів та принципів під час формування структури та змісту військової освіти, недосконалий процес прогнозування її розвитку;

– відсутність ефективної багаторівневої системи професійної військової освіти, що забезпечує набуття фахових компетентностей для виконання службових (бойових) функцій відповідно до стандартів НАТО;

– відсутність взаємосумісності структури військової освіти в складових силах оборони із структурами та організацією військової освіти держав-членів НАТО;

– неповна відповідність змісту військової освіти сучасному досвіду бойової та оперативної підготовки військ (сил), їх застосуванню у війнах, локальних конфліктах, антитерористичних і міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки стандартам держав-членів НАТО;

– повільне впровадження сучасних інформаційних, інформаційно-комунікаційних, інтерактивних, особистісно-орієнтованих освітніх технологій і технологій дистанційного навчання, зокрема, в рамках виконання Програми НАТО "Удосконалення військової освіти" (DEEP);

– недостатній рівень підготовки науково-педагогічних (педагогічних) працівників та інструкторів вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти…;

– недосконаліть організаційно-штатної структури військових навчальних закладів, навчальних частин (центрів) та її невідповідність динаміці розвитку Збройних Сил та інших складових сил оборони;

– недієва система відповідальності стейкхолдерів, військових навчальних закладів за якість підготовки військових фахівців, реалізацію законодавчо закріплених вимог щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення… якості освіти та освітньої діяльності;

– недостатнє забезпечення освітнього процесу новими, сучасними зразками озброєння та військової техніки, тренажерами, навчально-тренувальними системами, комплексами, лабораторіями, центрами моделювання тощо.

Ураховуючи наведене, подальший розвиток системи військової освіти потребує її трансформації, зокрема, підготовки офіцерів запасу.

Підготовка офіцерів запасу є важливою та відповідальною державною справою для забезпечення Збройних Сил України, інших відомств людським мобілізаційним ресурсом в умовах мирного часу, а також виконання обов'язків у періоди введення воєнного стану чи відсічі будь-якому агресору в збройній боротьбі.

Стратегія воєнної безпеки України передбачає досягнення ряду цілей щодо реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони та військового будівництва, серед яких визначено таку: професійний особовий склад ЗС України та інших складових сил оборони, який перебуває в центрі уваги держави, підтримується вдосконаленими системами кадрового менеджменту, підготовки до військової служби та військово-патріотичного виховання молоді, може бути в короткі строки посилений підготовленим і мотивованим військовим резервом [10]. Зазначена ціль має комплексний характер в умовах воєнного стану та агресії РФ проти України. Її реалізація повною мірою стосується системи підготовки офіцерів запасу із забезпечення потужного, диверсифікованого розвитку сектору безпеки і оборони України щодо мотивованих, психологічно стійких військових фахівців, здатних оперативно реагувати на зміни в поглядах щодо ведення бойових дій, готових ефективно виконувати поставлені бойові завдання в будь-яких екстремальних ситуаціях.

Система підготовки офіцерів запасу містить такі складові:

– військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, навчальні підрозділи вищих військових навчальних закладів;

– військово-облікові спеціальності, за якими ведеться військова підготовка громадян за програмами підготовки офіцерів запасу;

– програми військової підготовки офіцерів запасу за відповідними військово-обліковими спеціальностями;

– рішення замовників щодо започаткування підготовки офіцерів запасу за визначеними військово-обліковими спеціальностями;

– органи, що здійснюють управління у сфері підготовки офіцерів запасу;

– учасники освітнього процесу з підготовки офіцерів запасу.

Метою проведення військової підготовки є забезпечення Збройних Сил, інших утворених відповідно до закону військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення необхідною кількістю військовонавчених громадян для виконання військового обов'язку в запасі, проходження військової служби за контрактом або за призовом осіб офіцерського складу, проходження служби у військовому резерві Збройних Сил та інших утворених відповідно до закону військових формувань, а також забезпечення реалізації права громадян на рівні можливості у виборі професії шляхом здобуття додаткових знань, умінь і навичок, необхідних для належного виконання військового обов'язку в запасі у мирний час, обов'язків військової служби у воєнний час та для майбутньої професійної діяльності [11].

Військова підготовка громадян України у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти (далі ВВНЗ, ВНП ЗВО) – це організований, систематичний і цілеспрямований освітній процес формування необхідних для майбутньої служби у військах професійних знань, умінь і військово важливих якостей, який є цілісною складною педагогічною системою зі специфічним змістом, наявністю структурних елементів (підсистем) і формами зв'язків і відношень, які певною мірою залежать від особливостей кафедри військової підготовки (ВВНЗ, ВНП ЗВО) [12, с. 23].

Як і будь-яка інституція, складноорганізована структура, система підготовки офіцерів запасу функціоную та трансформується за притаманними їй закономірностями, принципами, суперечностями, останні, в свою чергу, є її рушійними силами.

Закономірності розвитку систем підготовки офіцерів запасу зумовлені:

– освітніми потребами громадян України;

– державною політикою в освітній сфері, забезпеченням національної безпеки та оборони в умовах воєнного стану;

– станом економіки, оборонно-промислового комплексу;

– ефективністю дидактичних основ з підготовки офіцерів запасу;

– науковими військово-технічними можливостями держави, станом військово-технічних та психолого-педагогічних знань і досліджень;

– національним та світовим досвідом у військовій сфері;

– потребами військ у висококваліфікованих військових фахівцях усіх освітніх рівнів і ступенів;

– ефективністю військово-управлінської діяльності на всіх ієрархічних рівнях управління підготовкою офіцерів запасу;

– рівнем військово-технічного, науково-педагогічного потенціалу системи підготовки офіцерів запасу;

– станом інфраструктури, матеріально-технічної бази ВВНЗ, ВНП ЗВО, навчальних центрів та їх відповідності сучасним вимогам;

– необхідністю врахування досвіду підготовки офіцерів запасу держав-членів НАТО.

Принципи тісно пов'язані із закономірностями розвитку систем підготовки офіцерів запасу та визначають основні вимоги до їх підготовки, загальну спрямованість, мету, зміст, організаційно-методичні засади, матеріально-технічні потреби освітнього процесу.

Відзначимо такі принципи: науковості; систематичності та послідовності; доступності; зв'язку з військово-професійною діяльністю; свідомості, активності; практичної спрямованості; ґрунтовного оволодіння знаннями, вміннями, навичками; індивідуалізації, диференціації; особистісної орієнтації в освітньому процесі; оптимізації освітнього процесу; ресурсного забезпечення.

До основних суперечностей, що мають місце в системі підготовки офіцерів запасу, можуть бути віднесені такі:

між:

– існуючою нормативно-правовою базою та потребами її вдосконалення;

– змістом підготовки офіцерів запасу та його відповідністю сучасним вимогам ведення збройної боротьби;

– застосовуваними педагогічними технологіями та необхідністю розширення їх спектру та удосконалення;

проведенням діагностико-контрольних, моніторингових процедур щодо якості підготовки офіцерів запасу та їх відповідності критеріям достовірності засвоєння навчальних програм;

– існуючою матеріально-технічною базою та її відповідністю умовам забезпечення вимог кваліфікаційних характеристик, навчальних планів та програм;

– кваліфікацією науково-педагогічних, педагогічних працівників та необхідністю її постійного підвищення шляхом самоосвіти та навчання на відповідних курсах.

З викладеного вбачається необхідність впровадження в систему підготовки офіцерських кадрів нових підходів. Зокрема, продовження ведення бойових дій по відбиттю широкомасштабного вторгнення Росії на територію України, спонукає до аналізу існуючої моделі військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу та розробки ефективних шляхів її удосконалення. Переопрацювання змісту підготовки офіцерів запасу на військових кафедрах, враховуючи стандарти підготовки країн НАТО, досвід бойових дій, наразі набуває першочергового значення, оскільки освітня діяльність істотно впливає на рівень професійної готовності майбутніх офіцерів [12, с. 13].

В умовах протистояння збройній агресії РФ зростають вимоги до системи підготовки офіцерів запасу, а саме:

– підготовка висококваліфікованих військових фахівців, здатних керувати підлеглим особовим складом в бою;

– підготовка офіцерів, що здатні проводити підготовку (удосконалення навченості) особового складу в воєнний час;

– напрацювання теоретичних знань та практичних навиків у офіцерського складу з експлуатації та застосування новітніх систем озброєння та військової техніки, зокрема, безпілотних літальних апаратів;

– вироблення у офіцерів готовності до прийняття самостійних рішень на ведення бою за непрогнозованих змін тактичної обстановки, застосування противником різних типів озброєння та готовності нести відповідальність за прийняте рішення;

– створення умов для здобуття навченості офіцерів аналізувати бойову обстановку, організовувати виконання бойових завдань, здійснювати всебічне забезпечення особового складу;

– вироблення у офіцерського складу творчого підходу, гнучкості, критичного аналізу при оцінці бойової обстановки з урахуванням сучасних поглядів на форми і способи застосування військ (сил);

– напрацювання у офіцерів умінь знаходити й узагальнювати інформацію, обмінюватися інформацією [12, с. 87].

Таким чином, дослідження та постійне вдосконалення системи підготовки офіцерів запасу завжди були і залишаються в сучасних умовах і викликах пріоритетними завданнями України та її ЗС, що зумовлюється такими основними чинниками:

– важливістю ефективної реалізації діючих і прийнятих останнім часом нормативно-правових актів з безпеки та оборони держави, військової підготовки громадян за програмами підготовки офіцерів запасу;

– агресією РФ проти України;

– необхідністю мати показники мобілізаційних ресурсів, що забезпечують поповнення ЗС України особовим складом в умовах війни, воєнного стану, надзвичайних ситуацій;

– потребою коригування моделей підготовки офіцерів запасу, термінів їх навчання відповідно до ступенів освіти та набутих спеціальностей;

– проблемними питаннями щодо підвищення якості підготовки офіцерів запасу за посадовими призначеннями;

– необхідністю використання досвіду держав-членів НАТО з підготовки офіцерських кадрів в умовах воєнного стану, збройних конфліктів, бойових дій.

Проблемні питання підвищення ефективності підготовки громадян України за програмами підготовки офіцерів запасу, нормативно-правової бази,

знайшли висвітлення в низці наукових досліджень [1; 4; 12; 13; 14; 15]. Узагальнюючи та доповнюючи наведені дослідження, з урахуванням воєнного стану держави, агресії РФ проти України, теоретичних основ трансформації систем, пропонуються наступні рекомендації:

Щодо внесення змін в систему військової підготовки офіцерів запасу:

– створення єдиної системи підготовки офіцерів запасу в Україні на основі мережі ВНП ЗВО, об'єднаних центрів, навчальних центрів відповідно до видів ЗС України, родів військ, спеціальних військ;

– здійснення оптимізації розподілу підготовки офіцерів запасу з урахуванням специфіки регіональних ВНП ЗВО;

– упорядкування системи відбору студентів на військову підготовку з обов'язковим урахуванням цивільних спеціальностей, споріднених з військово-обліковими спеціальностями ВНП ЗВО;

– оптимізація замовлення на підготовку офіцерів запасу відповідно до потреб ЗС України в умовах мирного та воєнного часу;

– продукування перспективних військово-облікових спеціальностей на основі нових знань, інформаційних та військово-технічних технологій;

– централізоване встановлення цін єдиним фінансовим органом за підготовку офіцерів запасу за відповідними військово-обліковими спеціальностями;

– уніфікація відповідно до вимог замовника програм загальновійськової, гуманітарної, тактичної та тактико-спеціальної підготовки в усіх ВНП ЗВО та ВВНЗ;

– динамічне коригування змісту підготовки офіцерів запасу з урахуванням вимог освітніх нормативних документів, сучасних і перспективних поглядів на форми і способи ведення збройної боротьби;

– ефективне застосування контрольно-діагностичних, моніторингових процедур при оцінюванні якості підготовки офіцерів запасу та якості освітнього процесу;

– вивчення, аналіз та використання вітчизняного досвіду підготовки офіцерів запасу у ВНП ЗВО з різних військово-облікових спеціальностей;

– активізація інноваційної діяльності системи підготовки офіцерів запасу шляхом виконання наукових досліджень з проблем воєнно-технічної тематики, педагогіки, психології, підвищення якості підготовки офіцерів запасу;

– стандартизація інформаційного, навчально-методичного забезпечення реалізації кваліфікаційних характеристик, навчальних планів, програм військової підготовки (продукти Інтернет, нормативно-правові документи, підручники посібники, методичні матеріали тощо);

– створення системи централізованого типового забезпечення елементами матеріально-технічної бази ВВНЗ та ВНП ЗВО, що проводять підготовку офіцерів запасу, в тому числі – на основі штучного інтелекту.

Висновки. Сучасні виклики, пов'язані з високою динамікою змін у формах і засобах ведення бойових дій, вимагають суттєвих змін у системі військової освіти, включаючи підготовку офіцерів запасу. Її трансформація повинна враховувати стандарти НАТО, досвід бойових дій, а також використання новітніх технологій і методів навчання. Аналіз сучасного стану системи військової освіти в Україні виявив низку проблем, серед яких: застарілі підходи до формування змісту навчання; низька ефективність багаторівневої системи професійної підготовки; недостатня інтеграція з практиками держав-членів НАТО; повільне впровадження сучасних освітніх технологій; недоліки в підготовці викладачів та інструкторів; обмеженість матеріально-технічного забезпечення.

Таким чином, ефективність військової освіти є визначальним чинником успішної реалізації оборонної політики України, а її вдосконалення є необхідною умовою забезпечення національної безпеки в умовах сучасних загроз.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі передбачають розвідки нормативно-правової бази з підготовки офіцерів запасу як концептуальна, організаційна, змістова та науково-методична основа формування людських мобілізаційних ресурсів.

Література:

1. Баришніков В.В. Шляхи вдосконалення підготовки офіцерів запасу в Україні / В.В. Баришніков, О.К. Невмирок // Системи обробки інформації. – 2015. – № 8 (133). – С. 158–161.

2. Брюханова Н.О. Компетентний фахівець – цільовий орієнтир сучасної професійної освіти / Н.О. Брюханова // Професійна освіта: методологія, теорія та технології. – 2015. – № 1. – С. 16-25.

3. Журавська Н.С. Особливості практичної підготовки у вишах країн Європейського союзу та Україні: порівняльний аспект / Н.С. Журавська // Вісник Національного університету оборони України. 2014. – № 5. – С. 53-57.

4. Зорій Я.Б. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх офіцерів запасу в закладах вищої освіти: дис. … доктора пед. наук : 13.00.04 / Зорій Ярослав Богданович. – Хмельницький : Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2019. – 644 с.

5. Камалов Є.В. Обгрунтування рекомендацій з підвищення ефективності військової підготовки громадян України : дис. … доктора філософії : 253 / Камалов Євген Віталійович. – Київ : Національний університет оборони України, 2021. – 127.

6. Кас'яненко М. Аналіз проблем професійної підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу / М. Кас'яненко //. Social Development and Security. – 2020. – Vol.10. – №5. – С. 161-168.

7. Prikhodko Yu.I. Fundamentals of theory and methodology for the study of the transformation of systems of various origins / Journal of Scientific Papers "Social Development and Security. – 2022. – Vol. 12 – №1 – P. 181–94.

8. Шемчук В. Формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів до дій в умовах радіаційної, хімічної та біологічної небезпеки / В. Шемчук, О.Хацаюк, А. Ковтуненко, Ю. Муштатов, О. Корнієнко, В .Соколовський // Збірник наукових праць «Військова освіта». – 2021. – № 1 (43). – С. 360–380.

9. Постанова Кабінету Міністрів України «Концепція трансформації системи військової освіти» : від 15 грудня 1997 р. № 1410 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1490) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF#Text.

10. Указ Президента України «Про Стратегію воєнної безпеки України» від 25 березня 2021 року № 121/2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу : від 01.02.2012 р. № 48 (Редакція від 27.12.2023 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-2012-%D0%BF#Text.

12. Указ Президента України «Стратегічний оборонний бюлетень України» від 17 вересня 2021 р. № 473/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n17.

13. Стратегія менеджменту військової освіти: Затверджена Міністром оборони України 12.12.2023 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/photo?fbid=672850318365064&set=pcb.672850445031718.

14. «Про затвердження Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу» : Спільний наказ Міністерства оборони України, Міністерства освіти і науки України від 14.12.2015 р. № 719/1289 (Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства оборони 2019-2921 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakononline.com.ua/documents/show/365198___686168.

15. «Політика Міністерства оборони України у сфері військової освіти», затверджена тимчасово виконуючим обов'язки Міністра оборони України 15 грудня 2021 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://armyinform.com.ua/2021/12/15/zatverdzheno-polityku-oboronnogo-vidomstva-u-sferi-vijskovoyi-osvity/.

References:

1. Baryshnikov, V.V., & Nevmyrok, O.K. (2015). Shliakhy vdoskonalennia pidhotovky ofitseriv zapasu v Ukraini [Ways to improve the training of reserve officers in Ukraine]. *Systemy obrobky informatsii – Information processing systems, 8 (133),* 158–161 [in Ukrainian].

2. Briukhanova, N.O. (2015). Kompetentnyi fakhivets – tsilovyi oriientyr suchasnoi profesiinoi osvity [Competent specialist - the target of modern vocational education]. *Profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii – Professional education: methodology, theory and technologies,* 1, 16-25. Retrieved from http://nbuv.gov.ua [in Ukrainian].

3. Zhuravska, N.S. (2014). Osoblyvosti praktychnoi pidhotovky u vyshakh krain Yevropeiskoho soiuzu ta Ukraini: porivnialnyi aspekt [Peculiarities of Practical Training in Higher Education Institutions of the European Union and Ukraine: Comparative Aspect]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy Kyiv – Bulletin of the National Defense University of Ukraine,* 5, 53-57 [in Ukrainian].

4. Zorii, Ya.B. (2019). Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnikh ofitseriv zapasu v zakladakh vyshchoi osvity [Theoretical and Methodological Bases of Training Future Reserve Officers in Higher Education Institutions]. *Doctor's thesis.* Khmelnytskyi: Khmelnytska humanitarno-pedahohichna akademiia [in Ukrainian].

5. Kamalov, Ye.V. (2021). Obgruntuvannia rekomendatsii z pidvyshchennia efektyvnosti viiskovoi pidhotovky hromadian Ukrainy [Substantiation of recommendations for improving the effectiveness of military training of Ukrainian citizens]. *PhD.* Kyiv : The National University of Defence of Ukraine [in Ukrainian].

6. Kas'ianenko, M. (2020). Analiz problem profesiinoi pidhotovky hromadian Ukrainy za prohramoiu pidhotovky ofitseriv zapasu [Analysing the Problems of Professional Training of Ukrainian Citizens in the Reserve Officer Training Programme*]. Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*. 5, 161-168 [in Ukrainian].

7. Prikhodko Yu.I. (2022). Fundamentals of theory and methodology for the study of the transformation of systems of various origins. *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security", 1*, 181–94 [in Ukrainian].

8. Shemchuk, V., Khatsaiuk, O., Kovtunenko, A., Mushtatov, Yu. Korniienko, O., & Sokolovskyi, V. (2021). Formuvannia profesiinykh kompetentnostei maibutnikh ofitseriv do dii v umovakh radiatsiinoi, khimichnoi ta biolohichnoi nebezpeky [Formation of professional competencies of future officers to act in conditions of radiation, chemical and biological hazards]. *Zbirnyk naukovykh prats «Viiskova osvita» – Collection of scientific papers «Military Education»*, 1 (43), 360–380 [in Ukrainian].

9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Kontseptsiia transformatsii systemy viiskovoi osvity» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Concept of Transformation of the Military Education System»]. (1997). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

10. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine «On the Military Security Strategy of Ukraine»]. (2021). Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661 [in Ukrainian].

11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia poriadku provedennia viiskovoi pidhotovky hromadian Ukrainy za prohramoiu pidhotovky ofitseriv zapasu» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Procedure for Conducting Military Training of Citizens of Ukraine under the Programme of Training of Reserve Officers»]. (2023). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-2012-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

12. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Stratehichnyi oboronnyi biuleten Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine «Strategic Defence Bulletin of Ukraine»]. (2021). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n17 [in Ukrainian].

13. Stratehiia menedzhmentu viiskovoi osvity: Zatverdzhena Ministrom oborony Ukrainy [Strategy for the management of military education: Approved by the Minister of Defence of Ukraine]. (2023). Retrieved from https://www.facebook.com/photo?fbid=672850318365064&set=pcb.672850445031718 [in Ukrainian].

14. «Pro zatverdzhennia Instruktsii pro orhanizatsiiu viiskovoi pidhotovky hromadian Ukrainy za prohramoiu pidhotovky ofitseriv zapasu» : Spilnyi nakaz Ministerstva oborony Ukrainy, Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [«On Approval of the Instruction on the Organisation of Military Training of Citizens of Ukraine under the Programme of Training of Reserve Officers» : Joint Order of the Ministry of Defence of Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine]. (2015). Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/365198___686168 [in Ukrainian].

15. «Polityka Ministerstva oborony Ukrainy u sferi viiskovoi osvity» [«The Policy of the Ministry of Defence of Ukraine in the Field of Military Education»]. (2021). Retrieved from https://armyinform.com.ua/2021/12/15/zatverdzheno-polityku-oboronnogo-vidomstva-u-sferi-vijskovoyi-osvity/ [in Ukrainian].

СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування»

UDC 354

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-425-433

Antipenko Iryna Viktorivna Doctor of Public Administration, Professor of the Department of Public Management and Administration of the Educational and Scientific Institute of Management and Entrepreneurship of the State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, tel.: (044) 249-25-91, https://orcid.org/0000-0001-9520-4353

Goncharenko Volodymyr Serhiyovych doctoral student of the Department of Public Management and Administration of the Educational and Scientific Institute of Management and Entrepreneurship of the State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, tel.: (044) 249-25-91, https://orcid.org/0009-0008-1569-9180

Vatsenok Andrii Volodymyrovych master's student of the Department of Public Management and Administration of the Educational and Scientific Institute of Management and Entrepreneurship of the State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, tel.: (044) 249-25-91

UKRAINE AS A WELFARE STATE: PROBLEMS OF FORMATION

Abstract. The article attempts to outline and analyze the process of Ukraine becoming a social state, identify the main problems and challenges the country faces on this path, and formulate recommendations for overcoming them, which will contribute to the formation of a just and sustainable society.

It was determined that the social state is an important element of modern society and a concept that assumes that the state assumes responsibility for ensuring the social well-being of its citizens, guarantees their social rights, social justice, implementation of social programs, a developed system of social protection, an active role of the state, involvement of citizens in the processes of making administrative decisions.

The problems of the formation of the welfare state are outlined, including: political and economic instability; limited financial resources; lack of legal support; corruption and ineffective management; inequality between regions; low level of social standards; outdated social infrastructure; social consequences of military conflicts; low level of involvement of citizens in social processes, etc.

It has been established that the problem of Ukraine's development as a social state consists in finding effective mechanisms for ensuring social guarantees and justice in the conditions of economic challenges and social transformations, which involves: reforming social policy; ensuring financial stability; transparent management and fight against corruption; modernization of social infrastructure; targeted use of social programs; support of vulnerable population groups; cooperation with civil society; innovative approaches and digitization; protection of social rights; flexible and adaptive policy, etc.

It was emphasized that the main goal of reforming and forming a high-quality social state should be the creation of an effective social protection system that will provide citizens with an adequate standard of living and social stability, and the introduction of European social standards will be an important step for harmonizing the Ukrainian social protection system with European models.

Keywords: social state, social welfare, social justice, social rights, social protection, management decisions.

Антипенко Ірина Вікторівна доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та підприємництва, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, тел.: (044) 249-25-91, https://orcid.org/0000-0001-9520-4353

Гончаренко Володимир Сергійович докторант кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та підприємництва, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, тел.: (044) 249-25-91, https://orcid.org/0009-0008-1569-9180

Ваценок Андрій Володимирович магістрант кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та підприємництва, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, тел.: (044) 249-25-91

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: ВИКЛИКИ ТА СПОСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Анотація. У статті здійснено спробу окреслити та проаналізувати процес становлення України як соціальної держави, виявити основні проблеми

і виклики, з якими країна стикається на цьому шляху, а також сформулювати рекомендації для їх подолання, що сприятиме формуванню справедливого та стійкого суспільства.

Визначено, що соціальна держава – це важливий елемент сучасного суспільства та концепція, яка передбачає, що держава бере на себе відповідальність за забезпечення соціального добробуту своїх громадян, гарантує їх соціальні права, соціальну справедливість, виконання соціальних програм, розвинену систему соціального захисту, активну роль держави, залучення громадян до процесів прийняття управлінських рішень.

Окреслено проблеми становлення соціальної держави, серед яких: політична та економічна нестабільність; обмежені фінансові ресурси; недостатність правового забезпечення; корупція та неефективне управління; нерівність між регіонами; низький рівень соціальних стандартів; застаріла соціальна інфраструктура; соціальні наслідки військових конфліктів; низький рівень залученості громадян до соціальних процесів та ін.

Встановлено, що проблема розвитку України як соціальної держави полягає в пошуку ефективних механізмів забезпечення соціальних гарантій та справедливості в умовах економічних викликів і соціальних трансформацій, що передбачає: реформування соціальної політики; забезпечення фінансової стабільності; прозоре управління та боротьбу з корупцією; модернізацію соціальної інфраструктури; цільове використання соціальних програм; підтримку вразливих груп населення; співпрацю з громадянським суспільством; інноваційні підходи та цифровізацію; захист соціальних прав; гнучку та адаптивну політику тощо.

Акцентовано, що основною метою реформування і формування якісної соціальної держави має стати створення ефективної системи соціального захисту, яка надасть громадянам адекватний рівень життя та соціальну стабільність, а впровадження європейських соціальних стандартів стане важливим кроком для гармонізації української системи соціального захисту з європейськими моделями.

Ключові слова: соціальна держава, соціальний добробут, соціальна справедливість, соціальні права, соціальний захист, управлінські рішення.

Problem statement. Development of Ukraine as a welfare state is an extremely relevant issue that requires a comprehensive study in the context of the country's socio-economic development, political changes, and European integration. After proclaiming independence in 1991, Ukraine embarked on a course to create a welfare state designed to ensure the rights and freedoms of its citizens, guarantee social protection, promote social justice, and improve the quality of life.

Today, social policy in Ukraine faces numerous challenges, including economic crises, social inequality, high poverty, corruption, and the war in the east of the country. These factors significantly complicate the implementation of the welfare state principles and affect the welfare of citizens. In the context of globalization and European integration processes, it is important to understand how these changes affect formation of the welfare state in Ukraine.

At present, we believe the following issues to be researched in the context of this topic: analysis of specifics features of the national social policy and relevant social programs, clarification of challenges of the welfare state formation, determination of the role of civil society in formation of the welfare state, establishment of peculiarities of impact and adaptation of European standards on the formation of the national welfare state, etc.

As we can see, the issue is relevant for understanding current trends in the country's development. Researching this topic would help not only to identify problems but also to develop effective strategies to overcome them, which will help strengthen social justice and improve the well-being of citizens.

Summary of recent studies and publications. The issues of Ukraine's formation as a social state and implementation of social policy have been researched by a number of domestic scholars, including: V. Babkin, O. Bermicheva, D. Yermolenko, M. Kravchenko, S. Kyrychenko, O. Pankevych, O. Petryshyn, V. Sirenko, O. Skrypnyuk, V. Shapoval, F. Shulzhenko, and others.

Giving credit for the research conducted, we note that despite the outlined thorough studies, the issue of institutionalization of the welfare state requires further elaboration. In view of this, this aspect requires additional research and coverage.

Objective of the study is to analyze the process of Ukraine's development as a welfare state, identify the main problems and challenges that the country faces on this path, and formulate recommendations for overcoming them, which would promote formation of a just and sustainable society.

Presentation of the body of the research paper. In the generally accepted sense, the «welfare state» is defined as a political system that seeks to provide its citizens with an appropriate level of welfare, social protection and justice, and the main characteristics of the welfare state are: guaranteeing human rights and fundamental freedoms; high level of social security; developed social institutions and programs that support vulnerable groups of the population; involvement of citizens in decision-making processes.

We support the opinion of O. Pankevych that the concept of «welfare state» should be considered at three levels: at the scientific level – as an idea or a separate concept; at the normative level – as a legally enshrined constitutional principle; at the empirical level – as the practice of state institutions to solve social problems of society [4, p. 32].

A clear understanding of the «welfare state» concept is impeded by a number of circumstances caused by the complexity of the phenomenon under study. First of all, it concerns the ambiguity of the term «welfare». In addition, the lack of a clear definition of the tasks of the state, which, according to modern theories, should not just be personification of power, but a kind of institution designed to ensure the life of society, also complicates the understanding of the definition under study.

We support the position that the welfare state is an important element of modern society and a concept that implies that the state assumes responsibility for ensuring the social well-being of its citizens, guarantees their social rights, social justice, implementation of social programs, a developed social protection system, an active role of the state, and the involvement of citizens in decision-making processes.

The development of Ukraine as a welfare state poses a number of challenges for modern national science, primarily related to the analysis of the constitutional and legal framework for realization of the goals and priorities of social and state development as set out in the Constitution of Ukraine. The proclamation of Ukraine's independence (1991) and the adoption of the Constitution (1996) set the country the task of being an active stakeholder in the social sphere (which had not been a priority before). This has led to a reassessment of priorities and renewal of the state's activities, which is reflected in its current functions [5, p. 40]. One of such functions that has undergone significant changes in the course of constitutional development is the social function of the state – «Ukraine is a sovereign and independent, democratic, social, legal state» (Article 1) [1].

However, in practice, the realization of the social function of the state faces numerous problems, including:

– political instability – constant change of governments and lack of political unity impede implementation of long-term social reforms and strategies;

– economic instability – frequent economic crises, inflation, unstable national currency exchange rate and low level of investment in social projects limit the state's ability to finance social programs;

– limited financial resources – budget deficits and insufficient funding for social sectors (healthcare, education, social protection, etc.) lead to limited access to quality services for citizens;

– lack of legal support – imperfect legislative framework in the field of social protection leads to problems with realization of social rights of citizens);

– corruption and mismanagement – problems with corruption in governmental structures and inefficient use of funds undermine efforts to introduce and implement social programs;

– inequality of regions – significant differences in the level of social support and access to social services in different regions of the country increase social inequality;

– low social standards – the level of pensions, social benefits and salaries in the social sector often remains below the subsistence line, which does not meet European standards;

– outdated social infrastructure – insufficient renovation and modernization of social infrastructure facilities, such as hospitals, schools and social institutions, reduce the efficiency of service delivery to the population;

– social consequences of military conflicts – the military aggression of the Russian Federation has created new challenges, in particular, for internally displaced persons, war veterans, their families and other vulnerable categories;

– low level of citizens' involvement in social processes – limited participation of civic organizations and activists in the development and monitoring of social policies reduces the transparency and effectiveness of these processes.

To solve these problems, it is necessary to implement comprehensive reforms aimed at improving economic stability, fighting corruption, strengthening social infrastructure, ensuring more efficient management of social resources, etc.

In particular, we believe that it is important that Ukraine strives for European welfare standards, which involves creating a sustainable welfare system based on the principles of justice, social protection and equal access to basic goods. In turn, European integration course of Ukraine necessitates reforming healthcare, pension, education, and other social institutions.

In addition, current research emphasizes the lack of effectiveness of existing social programs in Ukraine. Many scholars emphasize the importance of introducing a system of social services that will provide targeted assistance to those in need. This is especially true for the pension system, which needs to be modernized to meet demographic challenges.

As noted above, the problem of social inequality remains one of the most acute in the development of Ukraine as a welfare state. High poverty and unequal access to social benefits pose risks to social stability. Studies point to the need to revise the mechanisms of resource allocation and introduce new approaches to social policy. The current socio-economic situation in Ukraine, including high inflation, low incomes, and mass migration, requires comprehensive changes in social policy. Society expects the state to provide guarantees of access to quality education, healthcare, social protection, and fair pensions. Growing social pressure and demands on the government to effectively implement social programs increase the urgency of the problem.

Many studies focus on the adaptation of international practices to Ukrainian realities. For example, the experience of the Scandinavian countries in building a welfare state is useful in the context of Ukraine, as it emphasizes the importance of strong state support for social programs and the active role of the state in ensuring social rights of citizens, but the social experience of developed social practices cannot be «mechanically» transferred to «the Ukrainian soil» [3].

Financial stability and sustainable economic growth are the basis for development of a welfare state. The economic crisis and the war in Ukraine create additional burdens on social programs, which requires rational use of resources and the search for new sources of funding for the social sphere.

Today, Ukraine is in search of its own optimal model of socio-economic and administrative-territorial modernization, in a state of unstable democracy, and therefore unstable and inconsistent social policy [2].

Building a welfare state is not only an internal task for Ukraine, but also part of its integration aspirations in the international arena, which makes this topic especially relevant at the current stage of development. The problem of development of Ukraine as a welfare state consists in finding effective mechanisms for ensuring social guarantees and justice in the conditions of economic challenges and social transformations, which involves: reforming the social policy (development and implementation of strategic plans that take into account economic realities and modern needs of the society, including adaptation of current social protection programs to current conditions); ensuring financial stability (search for additional sources of financing, optimization of the state budget and attracting investments, which will allow the state to increase spending on social needs without placing a significant burden on the economy); transparent management and the fight against corruption (implementation of control mechanisms for the use of public funds and the fight against corruption in the field of social protection to increase the efficiency of spending); modernization of social infrastructure (investments in updating medical, educational and social institutions with the aim of improving the quality of service provision and access); targeted use of social programs (creation of effective systems for identifying those in need of social support, for targeted distribution of assistance and prevention of abuse); support of vulnerable populations (focusing on protecting the rights and ensuring an adequate standard of living for pensioners, large families, people with disabilities, the unemployed and other vulnerable categories); cooperation with civil society (involvement of non-governmental organizations and public initiatives in monitoring, development and implementation of social programs in order to increase transparency and responsibility); innovative approaches and digitalization (use of modern information and communication technologies to create transparent, effective and accessible online platforms that facilitate access to social services and their monitoring); protection of social rights (improvement of legal provision, which involves improvement of regulations on social guarantees and ensuring their observance in practice); flexible and adaptive policy (development of mechanisms for rapid response to economic and social crises, which would allow timely adaptation of policy to changing conditions and maintaining the stability of social payments and support), etc.

As we can see, ensuring social guarantees and justice requires a comprehensive approach, which involves systemic changes, effective management and active participation of various social institutions.

Conclusions. The status of the welfare state, as secured by the Constitution of Ukraine, makes the state to provide social protection and support to citizens, to create conditions for their decent life and development. However, implementation of these obligations faces numerous challenges (political and economic instability, insufficient financing of social programs, corruption and inefficient management, social inequality and regional disparities, military conflicts, the need for reforms and modernization, ineffective implementation of innovative solutions, etc.), which impede implementing a full-fledged social policy and innovations in this field.

Therefore, prospects for the development of Ukraine as a welfare state depend exclusively on the comprehensive reform of social institutions, the introduction of new approaches to the social policy and the integration of European standards. Issues of social justice, access to social benefits and reducing the level of inequality among the population remain important. In order for Ukraine to successfully develop as a welfare state, deep and systemic reforms in the social sphere are required. The main goal of such reforms should be creation of an effective social protection system that will provide citizens with adequate standards of living and social stability, and introduction of European social standards will be an important step for harmonizing the Ukrainian social protection system with European models.

References:

1. Konstytutsiya Ukrayiny – Constitution of Ukraine. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].

2. Kovalenko, N.V., Lugovenko, N.V. (2018). Tendentsiyi ta perspektyvy rozvytku Ukrayiny yak sotsial′noyi derzhavy [Trends and prospects for the development of Ukraine as a social state]. *Publichne upravlinnya XXI stolittya: svitovi praktyky ta natsional'ni perspektyvy – Public administration of the 21st century: world practices and national perspectives*, 421–424 [in Ukrainian].

3. Korzhenko, V.V. (2016). Paradyhmal′no-tsinnisni oriyentyry suspil′noho postupu ta publichne upravlinnya [Paradigmatic and value orientations of social progress and public administration]. *Derzhavne budivnytstvo – State construction*, 1. Retrieved from http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-1/doc/2/03.pdf [in Ukrainian].

4. Pankevich, O.Z. (2003). Sotsial′na derzhava: ponyattya ta zahal′noteoretychna kharakterystyka [Social state: concept and general theoretical characteristics]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].

5. Pilgun, N.V. (2011). Do pytannya pro sotsial′ne pryznachennya derzhavy [To the question of the social purpose of the state]. *Yurydychnyy visnyk – Legal Bulletin, 3(20), 40–43* [in Ukrainian].

Література:

1. Конституція України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

2. Коваленко Н.В., Луговенко Н.В. Тенденції та перспективи розвитку України як соціальної держави. *Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи.* 2018. С. 421–424.

3. Корженко В.В. Парадигмально-ціннісні орієнтири суспільного поступу та публічне управління. *Державне будівництво.* 2016. № 1. URL: http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-1/doc/2/03.pdf.

4. Панкевич О.З. Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01 / Панкевич Олег Зіновійович. Львів. 2003. 182 с.

5. Пильгун Н.В. До питання про соціальне призначення держави. *Юридичний вісник.* 2011. № 3(20). С. 40–43.

УДК 351.08.

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-434-443

Антонова Олена Ростиславівна доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри права та правового забезпечення авіаційної діяльності, Українська державна льотна академія, м. Кропивницький, тел.: (068) 865-68-18, https://orcid.org/0000-0002-6575-7915

РОЗВ'ЯЗАННЯ СПОРІВ/КОНФЛІКТІВ ЗАВДЯКИ МЕДІАЦІЇ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ – ОБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВИ НА ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНІ ВІДНОСИНИ ЛЮДИНИ ТА РОЗШИРЕННЯ ПРАВ СТОРІН

Анотація. Постановка проблеми. У статті досліджена проблема застосування медіації у виконавчому провадженні, яка стимулює сторони до пошуку рішень, які задовольняють інтереси обох сторін спору/конфлікту. Такий вибір обґрунтовано тим, що процесуальні можливості виконавчого провадження обмежені, адже ця стадія судового провадження спрямована на примусове виконання судових рішень (стаття 1 Закону України «Про виконавче провадження».

Метою статті є дослідження медіації на етапі виконавчого провадження (домовленостей) з точки зору державного впливу і приватних інтересів сторін.

Виклад основного матеріалу. Автором статті обґрунтовано, що у процесі медіації на стадії виконавчого провадження держава виступає у ролі управлінсько-правової організації, адже вона створює правове підгрунття для проведення медіація у виконавчому провадженні; забезпечує організаційні умови для домовленостей між сторонами спору/конфлікту. Зміст цих домовленостей не стосується зміни рішення суду, вони стосуються можливостей домовитись про порядок виконання рішення.

За визначенням автора, судове рішення відноситься як до акта примусового виконання (оскільки воно не враховує інтереси обох сторін), так і компромісного (оскільки у сторін є можливість відмовитися від примусового виконання).

В статті також акцентовано увагу на тому, що досі не врегульовані повноваження виконавців пропонувати сторонам завершити конфлікт шляхом процедури медіації.

Висновки. Доведено, що гнучкість процесу медіації дає змогу не лише розв'язати спір між особами, а й обмежити державне втручання у приватні відносини. Тут держава виконує субсидіарну роль – організовує умови для

реалізації потреб сторін, розширення їх прав. Переваги використання медіації у виконавчому провадженні полягають ще й тому, що завдяки цьому процесу зменшується кількість невдоволених на дії виконавця; збільшується кількості фактично виконаних виконавчих документів; максимально буде збережена інформація, яка стала відома у процесі врегулюванні спору/конфлікту.

Ключові слова: публічне управління, держава, управлінсько-правова організація, суспільство, виконавче провадження, приватний і державний виконавець, медіація, примусове виконання судових рішень, компроміс, мирова угода, конфіденційність, субсидіарна роль, приватні відносини, права людини.

Antonova Olena Rostyslavivna Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of Law and Legal Support of Aviation Activities, Ukrainian State Flight Academy, Kropyvnytskyi, tel.: (068) 865-68-18, https://orcid.org/0000-0002-6575-7915

RESOLUTION OF DISPUTES/CONFLICTS THROUGH MEDIATION IN ENFORCEMENT PROCEEDINGS - LIMITING THE STATE'S INTERFERENCE IN PRIVATE HUMAN RELATIONS AND EXPANDING THE RIGHTS OF THE PARTIES

Relevance. Statement of the problem. The article examines the issue of using mediation in enforcement proceedings, which encourages the parties to seek solutions which satisfy the interests of both parties to a dispute/conflict. Such a choice is justified by the fact that the procedural possibilities of enforcement proceedings are limited, since this stage of court proceedings is aimed at the enforcement of court decisions (Article 1 of the Law of Ukraine “On Enforcement Proceedings”).

The purpose of the article is to study mediation at the stage of enforcement proceedings (agreements) from the perspective of the State influence and private interests of the parties.

Summary of the main material. The author proves that in the process of mediation at the stage of enforcement proceedings, the State acts as an administrative and legal organization, since it creates the legal basis for mediation in enforcement proceedings; provides organizational conditions for agreements between the parties to a dispute/conflict. The content of these agreements does not relate to changing the court decision, but rather to the possibility of agreeing on the procedure for enforcement.

According to the author's definition, a court judgment can be either an act of enforcement (since it does not take into account the interests of both parties) or a compromise judgment (since the parties have the option to refuse enforcement).

The article also focuses on the fact that the powers of enforcement officers to offer the parties to resolve the conflict through mediation have not yet been regulated.

Conclusions. It is proved that the flexibility of the mediation process allows not only to resolve a dispute between individuals, but also to limit state interference in private relations. Here, the state plays a subsidiary role - it organizes conditions for the realization of the parties' needs and the expansion of their rights. The advantages of using mediation in enforcement proceedings also lie in the fact that this process reduces the number of people dissatisfied with the actions of the bailiff; increases the number of actually executed enforcement documents; and preserves the information that became known in the process of resolving the dispute/conflict to the maximum extent possible.

Keywords: public administration, state, administrative and legal organization, society, executive proceedings, private and state executor, mediation, enforcement of court decisions, compromise, settlement agreement, confidentiality, subsidiary role, private relations, human rights.

Постановка проблеми. Критерієм розвитку суспільства є його готовність мирним (медіаційним) шляхом врегульовувати конфлікти/спори. При чому на різних стадіях його врегулювання – на досудовій стадії, на стадії судового розгляду або на стадії виконавчого провадження. Остання – є найменш дослідженою і застосованою, хоча має неабияке значення для реалізації цілей виконавчого процесу. Її вагомість обумовлена ще й тим, що Україна, за аналітичними показниками Комітету міністрів Ради Європи, належить до країн, в яких довготривало не виконуються або несвоєчасно виконуються судові рішення національних судів (порушуються Україною пункт 1 статті 6 та статті 13 Європейської конвенції з прав людини [1]). Таке неналежне виконання судових рішень, за висновками експертів, пов’язане з обмеженими процесуальними можливостями виконавчого провадження, як завершальної стадії судового провадження, що спрямована на примусове виконання судових рішень (стаття 1 Закону України «Про виконавче провадження» [2].

Разом з тим медіація, як структурована процедура, може бути проведена під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу (статті 1, 3 Закону України «Про медіацію») [3]. Ця позасудова процедура у виконавчому провадженні надає можливість її учасникам реально виконувати судові акти, адже стимулює сторони до взаємних уступок, пошуку рішень, що задовольняють інтереси обох сторін спору/конфлікту. Тут держава скоріше виконує субсидіарну роль – організовує умови для реалізації потреб сторін, розширення їх прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові погляди на медіацію у виконавчому проваджені можна охарактеризувати як малодослідженими. Вчені і практики здебільшого спрямовують увагу на проблемах проведення медіації під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження. Втім на етапі виконання рішень судів лише окремі дослідники – О. Антонова [4], О Верба-Сидор [5], Г. Гаро, А. Зернова, Г. Єременко, Р. Коваль, С. Погоріла, В. Поліщук, О. Помазановська, Л. Романадзе, М. Саєнко, В. Ситюк [6], К. Каращук [7], Ю.Притика [8], Г. Степанова, Н. Григорчук [9], М. Ткаченко [10], І. Хохлова, К. Логойда [11] присвятили увагу цій темі. Разом із тим їх дослідження не торкаються проблем участі держави, як управлінсько-правової організації, у виконавчому провадженні.

Метою статті є дослідження медіації на етапі виконавчого провадження (домовленостей) з точки зору державного впливу і приватних інтересів сторін.

Виклад основного матеріалу. Розвиток законодавства у сфері медіації сприяв розширенню диспозитивних відносин, які надали суб'єктам права обирати більш сприйнятні засоби захисту своїх прав, самостійно упорядковувати свої відносини, діяти на власний розсуд. Зокрема, сторони отримали право вибору виду захисту – від судового до позасудового (договірного). Останній передбачає особливу участь як сторін, так і держави (управлінсько-правової організації).

Сприймаючи державу у ролі управлінсько-правової організації, спробуємо окреслити її участь у процесі медіації на стадії виконавчого провадження: по-перше, держава створює правове підґрунтя для проведення медіація у виконавчому провадженні; по-друге, держава забезпечує організаційні умови для домовленостей між сторонами спору/конфлікту.

Нормотворча діяльність держави у сфері медіації набула розмаху після підписання Україною Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році [12]. В результаті, у 2016 році, було розроблено і затверджено наказом Міністерства соціальної політики України перший документ «Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації)» [13], який врегулював порядок проведення соціальної медіації. Пізніше, у 2019 році, прийнято Закон України «Про соціальні послуги» [14] та визначена процедура надання соціальної послуги з медіації. У цьому ж році ухвалено Закон України «Про концесію» [15], завдяки якому сторони договору отримали право вільно обирати механізм захисту, включаючи медіацію. Указом Президента України було затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки (чинна і досі) [16]. Нині Офіс Президента працює над Концепцією розвитку системи правосуддя на 2024-2026 роки. Значним законодавчим проривом у сфері медіації став ухвалений у 2021 році

Закон України «Про медіацію» [3], який вплинув на процесуальний підхід у різних галузях права. Окрім законодавчої функції, держава, як управлінсько-правова організація, почала створювати умови для домовленостей. Зокрема, за участі Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора на базі системи надання безоплатної правничої допомоги запроваджено пілотний проєкт «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» [17] з метою запровадження примирних процедур до неповнолітнього правопорушника, що скоїв кримінальне правопорушення з потерпілим та відновлення його соціальних зв'язків із суспільством.

Зазначена вище законодавча база легалізувала медіацію на різних етапах розгляду спору/конфлікту. Така законодавча позиція свідчить про те, що судове рішення і вступ його у законну силу ще не означає, що спір вирішено між сторонами.

Важливо, щоб сторони за підтримки медіатора на добровільній основі досягти згоди для вирішення спору (Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах») і, відповідно, прийняли взаємоприйнятне рішення [18]. Зміст цього рішення не стосується домовленості про зміну рішення суду, воно надає сторонам можливість домовитись про порядок виконання рішення. Також на цьому етапі можна вирішити питання між сторонами, які не були охоплені судовим рішенням. Втім, такі умови примирення не повинні порушувати прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

Особливість розгляду спору/конфлікту на етапі виконання рішення суду полягає ще й тому, що на цьому етапі закріплена можливість подачі стягувачем (може бути фізична або юридична особа, держава, на користь чи в інтересах яких видано виконавчий документ) державному або приватному виконавцеві заяви про відмову від примусового виконання (повернення виконавчого документу). Таке рішення приймається за умов, якщо у боржника відсутнє майно, на яке може бути звернено стягнення, а здійснені виконавцем заходи щодо розшуку такого майна виявилися безрезультатними, або у разі, якщо у боржника відсутнє майно, на яке може бути звернено стягнення, а здійснені виконавцем заходи щодо розшуку такого майна виявилися безрезультатними (частина перша статті 37 Закону України «Про виконавче провадження») [2].

Враховуючи процесуальну особливість «інституту відмови від примусового виконання», судове рішення можна назвати як актом примусового виконання (оскільки воно не враховує інтереси обох сторін), так і компромісним актом (оскільки у сторін є можливість відмовитися від примусового виконання).

Варто також враховувати той факт, що суд має законодавчі підстави відмовити у задоволенні заяви про відмову від примусового виконання рішення (на підставі частини третьої статті 434 ЦПК України [19] та частини третьої статті 330 ГПК України [20]). Такий зворотний процесуальний хід можна пояснити тим, що виконавче провадження і судовий розгляд мають міцний процесуальний контент. До такого ж висновку прийшов і Європейський суд з прав людини (справа «Стаднюк проти України» (заява № 30922/05) у п. 21 Рішення від 27 листопада 2008 року), адже виконавче провадження і судовий розгляд є стадіями одного провадження [21].

Незважаючи на те, що стаття 3 Закону України «Про медіацію» розширила можливості проведення медіації, включаючи етап виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу, досі не врегульовані повноваження виконавців пропонувати сторонам завершити конфлікт шляхом процедури медіації [3]. Втім Закон України «Про виконавче провадження» (п. 2 ч. 1 ст. 39) надає можливість сторонам закінчити виконавче провадження у тому числі після затвердження судом мирової угоди, укладеної сторонами у процесі виконання рішення [2]. Постанова про закінчення виконавчого провадження виноситься в день настання відповідних обставин або в день, коли виконавцю стало відомо про такі обставини (ч. 2 ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження» [2]). У випадку затвердження судом мирової угоди, укладеної сторонами у процесі виконання рішення, виконавчий документ надсилається разом із постановою про закінчення виконавчого провадження до суду, який його видав (ч. 3 ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження» [2]). Такий спосіб узгодження інтересів сторін після прийнятого судового рішення та затвердження судом мирової угоди, укладеної у процесі виконання рішення, зафіксовано у Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 р. у справі № 753/16296/14-ц [22].

Продовжуючи тему мирової угоди у виконавчому проваджені, важливим є забезпечення принципу збереження конфіденційності спору або досягнутих сторонами домовленостей в мировій угоді. Проблема полягає у тому, що ухвала про затвердження мирової угоди буде опублікована в Єдиному державному реєстрі судових рішень (за винятком випадків розгляду справи в закритому засіданні), що вплине на обсяг конфіденційності мирової угоди. І це є не аби якою проблемою у цій процедурі.

Висновки. Дослідження медіації у виконавчому провадженні дає підстави зробити висновок, що медіація широко запроваджується на різних стадіях врегулювання, у тому числі після судового розгляду – під час виконавчого провадження. Адже винесення судового рішення і вступу його в законну силу ще не означає повного вирішення спору/конфлікту між його

сторонами, а також того, що сторони задоволені винесеним рішенням. Тож, незважаючи на імперативність норм процесуального законодавства для сторін провадження, навіть після ухвалення остаточного рішення, існує можливість впорядкувати відносини між собою. В результаті, медіація у виконавчому провадженні допомагає сторонам порозумітися та прийняти взаємоприйнятне рішення для них і суспільства в цілому. Така гнучкість процесу дає змогу не лише розв'язати спір між особами, а й обмежити державне втручання у приватні відносини. Тут держава скоріше виконує субсидіарну роль – організовує умови для реалізації потреб сторін, гарантує їх прав.

Переваги використання медіації у виконавчому провадженні полягають ще й тому, що завдяки цьому процесу зменшується кількість невдоволених на дії виконавця; збільшується кількості фактично виконаних виконавчих документів; максимально буде збережена інформація, яка стала відома у процесі врегулюванні спору/конфлікту.

Література:

1. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення: 24.11.2024).

2. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06. 2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2016. № 30. Ст. 542.

3. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 24.11.2024).

4. Антонова О. Р. Реалізація права на договірне регулювання спорів / конфліктів у процесі медіації: здатність держави забезпечити найвищі цінності безпеки і соціальне процвітання громадян. *Національні інтереси України.* 2024. № 2 , С. 349–361.

5. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України: навчальний посібник / за ред. О. Б. Верби-Сидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 416 с.

6. Гаро Г., Зернова А., Єременко Г. та ін. Адвокат та медіація. Харків: ФАКТОР-МЕДІА, 2022. 112 с.

7. Каращук К.Л. Медіація і примусове виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів. *Наукові перспективи*. 2023. № 7(37). С. 453–466.

8. Притика Ю.Д. Медіація у виконавчому провадженні з огляду на закордонний досвід. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 8. С. 607–617.

9. Степанова Г.М., Григорчук Н.П. Сучасна характеристика інституту медіації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 292–295. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/73.pdf (дата звернення: 24.11.2024).

10. Ткаченко М. Роль та інтереси виконавців та інших осіб при укладенні та затвердженні мирової угоди, яка має місце у виконавчому провадженні, судом. *Часопис Київського університету права,* 2019. С. 161–163. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/213/198 (дата звернення: 24.11.2024).

11. Хохлова І., Логойда К., Мирова угода у виконавчому провадженні: правова природа та практика використання *Science and education: problems, prospects and innovations*. Abstracts of the 3rd International Scientific and Practical Conference, 2-4 December 2020 p. Kyoto, Japan, 2020. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/SCIENCE-AND-EDUCATION-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-2-4.12.2020.pdf (дата звернення: 24.11.2024).

12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 24.11.2024).

13. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) : Наказ Міністерства соціальної політики від 17.08.2016 р. № 892. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text (дата звернення: 24.11.2024).

14. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 24.11.2024).

15. Про концесію : Закон України від 03.10.2019 р. № 155-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text (дата звернення: 24.11.2024).

16. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 : Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: /231/2021# https://zakon.rada.gov.ua/laws/show Text (дата звернення: 24.11.2024).

17. Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» : Наказ Міністерства юстиції, Міністерства Внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22.07.2024 р. № 2176/5/501/1076 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text (дата звернення: 24.11.2024).

18. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах : Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради. URL: https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf (дата звернення: 24.11.2024).

19. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2004. № 40-41, 42. Ст.492.

20. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1992. № 6. Ст.56.

21. Case of Stadnyuk v. Ukraine (Application no. 30922/05) 27.11.2008 URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89881 (дата звернення: 24.11.2024).

22. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 р. у справі № 753/16296/14-ц URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1013792/ (дата звернення: 24.11.2024).

References:

1. Yevropeys′ka konventsiya z prav lyudyny vid 04.11.1950 r [European Convention on Human Rights] from 04.11.1950. Retrieved from https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr [in Italy].

2. ZakonUkrainy “Pro vykonavche provadzhennia” vid 02.06. 2016 r. № 1404-VIII. [Law of Ukraine “About enforcement proceedings” from 02.06. 2016. № 1404-VIII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine,* 2016, № 30, Art. 542. [in Ukrainian].

3. ZakonUkrainy “Pro mediatsiyu” vid 02.06. 2016 r. № 1404-VIII. [Law of Ukraine “About mediation” from 16.11.2021. № 1875-IX. (n.d.). *zakon. rada. gov. ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text [in Ukrainian].

4. Antonova O.R., (2024). Realizatsiya prava na dohovirne rehulyuvannya sporiv / konfliktiv u protsesi mediatsiyi: zdatnist′ derzhavy zabezpechyty nayvyshchi tsinnosti bezpeky i sotsial′ne protsvitannya hromadyan. [Implementation of the right to contractual regulation of disputes/conflicts in the mediation process: the ability of the state to ensure the highest values of security and social prosperity of citizens]. *Natsional'ni interesy Ukrayiny - National Interests of Ukraine*. 2, 349–361 [in Ukrainian].

5. Verba-Sydor O. B., (2021). Al′ternatyvni sposoby vyrishennya tsyvil′nykh sporiv za zakonodavstvom Ukrayiny [Alternative methods of resolving civil disputes under the legislation of Ukraine]. L′viv : L′vivs′kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav - Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 416 p. [in Ukrainian].

6. Garo G., Zernova A., Eremenko G., et al. (2022). Advokat ta mediatsiya [Lawyer and Mediation]. Kharkiv: FAKTOR-MEDIA - Kharkiv: FAKTOR-MEDIA,. 112 p. [in Ukrainian].

7. Karashchuk K.L., (2023). Mediatsiya i prymusove vykonannya rishen′ sudiv ta inshykh yurysdyktsiynykh orhaniv [Mediation and enforcement of decisions of courts and other jurisdictional bodies]. *Naukovi perspektyvy - Scientific perspectives*, 7(37), 453–466 [in Ukrainian].

8. Prytyka Y.D., (2023). Mediatsiya u vykonavchomu provadzhenni z ohlyadu na zakordonnyy dosvid [Mediation in enforcement proceedings in view of foreign experience]. *Aktual'ni pytannya u suchasniy nautsi - Current issues in modern science*, 8, 607–617 [in Ukrainian].

9. Stepanova G.M., Hryhorchuk N.P., (2022). Hryhorchuk N.P. Suchasna kharakterystyka instytutu mediatsiyi [Modern characteristics of the mediation institute]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal - Legal scientific electronic journal*, 1, 292–295 Retrieved from http://www.lsej.org.ua/1_2022/73.pdf [in Ukrainian].

10. Tkachenko M., (2019). Rol′ ta interesy vykonavtsiv ta inshykh osib pry ukladenni ta zatverdzhenni myrovoyi uhody, yaka maye mistse u vykonavchomu provadzhenni, sudom. [The role and interests of executors and other persons in the conclusion and approval by the court of a settlement agreement that takes place in enforcement proceedings]. *Chasopys Kyyivs'koho universytetu prava - Journal of the Kyiv University of Law*. 161–163 Retrieved from https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/213/198 [in Ukrainian].

11. Khokhlova I., Logoyda K., (2020). Myrova uhoda u vykonavchomu provadzhenni: pravova pryroda ta praktyka vykorystannya *Science and education: problems, prospects and innovations* [Peace agreement in enforcement proceedings: legal nature and practice *Science and education: problems, prospects and innovations*]. Abstracts of the 3rd International Scientific and Practical Conference - Abstracts of the 3rd International Scientific and Practical Conference. Kyoto Retrieved from https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/SCIENCE-AND-EDUCATION-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-2-4.12.2020.pdf [in Japan].

12. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys′kym Soyuzom, Yevropeys′kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony vid 27.06.2014 r [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part] (n.d.). *zakon. rada. gov. ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].

13. Nakaz Ministerstva sotsial′noyi polityky “Pro zatverdzhennya Derzhavnoho standartu sotsial′noyi posluhy poserednytstva (mediatsiyi)” vid 17.08.2016 r. № 892 [Order of the Ministry of Social Policy On approval of the State Standard for Social Mediation Services” from August 17, 2016 №. 892]. (n.d.). *zakon. rada. gov. ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text [in Ukrainian].

14. Zakon Ukrayiny “Pro sotsial′ni posluhy” vid 17.01.2019 r. № 2671-VIII [Law of Ukraine “On social services” from January 17, 2019 № 2671-VIII]. (n.d.). *zakon. rada. gov. ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text [in Ukrainian].

15. Zakon Ukrayiny “Pro kontsesiyu” vid 03.10.2019 r. № 155-IX [Law of Ukraine “On concession” from 03.10.2019 № 155-IX]. (n.d.). *zakon. rada. gov. ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text [in Ukrainian].

16. Ukaz Prezydenta Ukrayiny “Pro Stratehiyu rozvytku systemy pravosuddya ta konstytutsiynoho sudochynstva na 2021-2023” vid 11.06.2021 r. № 231/2021 [Decree of the President of Ukraine “On the Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Judiciary for 2021-2023” from June 11, 2021 № 231/2021] (n.d.). *zakon. rada. gov. ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show Text [in Ukrainian].

17. Nakaz Ministerstva yustytsiyi, Ministerstva Vnutrishnikh sprav Ukrayiny, Ofisu Heneral′noho prokurora “Pro realizatsiyu pilotnoho proyektu “Prohrama vidnovnoho pravosuddya za uchastyu nepovnolitnikh, yaki ye pidozryuvanymy, obvynuvachenymy u vchynenni kryminal′noho pravoporushennya” vid 22.07.2024 r. № 2176/5/501/1076 [Order of the Ministry of Justice, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Prosecutor General's Office “On the implementation of the pilot project “Restorative Justice Program with the participation of minors who are suspects, accused of committing a criminal offense”from 07/22/2024 № 2176/5/501/1076] (n.d.). *zakon. rada. gov. ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text [in Ukrainian].

18. Pro deyaki aspekty mediatsiyi u tsyvil′nykh ta hospodars′kykh pravovidnosynakh : Dyrektyva 2008/52/YES Yevropeys′koho Parlamentu ta Rady [On certain aspects of mediation in civil and commercial matters: Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council]. Retrieved from https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf [in EC].

19. Tsyvil′nyy protsesual′nyy kodeks Ukrayiny vid 18.03.2004 r. № 1618-IV [Civil Procedure Code of Ukraine from March 18, 2004 № 1618-IV]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine,* 2004. № 40-41, 42. Art.492 [in Ukrainian].

20. Hospodars′kyy protsesual′nyy kodeks Ukrayiny vid 06.11.1991 r. № 1798-XII [Commercial Procedure Code of Ukraine from 06.11.1991 № 1798-XII]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine,* 1992. № 6. Art.56 [in Ukrainian].

21. Case of Stadnyuk v. Ukraine (Application no. 30922/05) 27.11.2008 Retrieved from https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89881

22. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehiyi suddiv Pershoyi sudovoyi palaty Kasatsiynoho tsyvil′noho sudu vid 30 veresnya 2020 r. u spravi № 753/16296/14-ts [Resolution of the Supreme Court composed of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation from September 30, 2020 in case № 753/16296/14-ц]. Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1013792/ [in Ukrainian].

УДК 711 (477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-444-461

Банах Уляна Тарасівна студентка, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, тел.: (095) 060-80-06, https://orcid.org/0009-0002-2955-6582

Лозинський Роман Мар'янович доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії України, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, тел.: (032) 239-47-69, https://orcid.org/0000-0001-5435-7636.

(НЕ)ДОСТУПНІСТЬ ЗЕЛЕНИХ ЗОН ЗА УМОВ ЩІЛЬНОЇ ЖИТЛОВОЇ ЗАБУДОВИ (ПРИКЛАД ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО РАЙОНУ СУЧАСНОГО ЛЬВОВА)

Анотація. Стаття привертає увагу до проблеми недостатньої кількості та поступового погіршення рівня доступності зелених зон для жителів великих міст України внаслідок інтенсивної житлової забудови. Її метою є встановити пішохідну доступність для жителів кварталів щільної житлової забудови в Шевченківському районі м. Львова двох розміщених у ньому парків, – парку імені 700-річчя Львова та Замарстинівського, – і на цій основі проаналізувати проблему забезпеченості населення зеленими зонами.

Схарактеризовано природні умови та історичні особливості заселення території Шевченківського району Львова як передумову його щільної заселеності. Проаналізовано розташовані на його території зелені зони, виявлено проблему їхньої недостатньості, невідповідність нормативним показникам кількості озеленених територій на одного жителя. Описано парк імені 700-річчя Львова та Замарстинівський парк як найбільші зелені зони й рекреаційні об'єкти. Обчислено показники пішохідної доступності цих парків для жителів навколишніх кварталів з одними з найвищих показників щільності забудови в місті. Встановлено, що лише для жителів північної та західної частини району забезпечено нормативну пішохідну доступність парків у межах 10 хв. Мікрорайони Підзамче та Збоїща розташовані на більшій відстані від парків.

Проаналізовано чинні у Львові документи стратегічного і просторового планування щодо розвитку зелених зон у ньому. Встановлено, що у частині, яка стосується міських зелених зон, ці документи частково є декларативними. Крім цього, вони орієнтовані передусім на збереження наявних парків, не

враховують сучасний просторовий розвиток Львова, не спроможні стати на заваді тиску житлового забудовника. Житлова та "зелена" політика міста належно не узгоджені між собою, принципів інтегрованого планування не дотримано.

Ключові слова: зелена зона, міське планування, Львів, житлова забудова, сталий розвиток.

Banakh Uliana Tarasivna student, Lviv Ivan Franko National University, Lviv, tel.: (095) 060-80-06, https://orcid.org/0009-0002-2955-6582

Lozynskyy Roman Marianovych Doctor of Science in Geography, Professor, Head of the Department of Geography of Ukraine, Lviv Ivan Franko National University, Lviv, tel.: (032) 239-47-69, https://orcid.org/0000-0001-5435-7636.

(IN)ACCESSIBILITY OF GREEN AREAS IN THE CONTEXT OF DENSE RESIDENTIAL DEVELOPMENT (THE EXAMPLE OF SHEVCHENKIVSKYI DISTRICT OF MODERN LVIV)

Abstract. The article draws attention to the problem of insufficient quantity and gradual deterioration of the level of accessibility of green areas for residents of large cities in Ukraine due to rapid residential development. It aims to establish pedestrian accessibility for residents of dense residential areas in Shevchenkivskyi district of Lviv of two parks located there – Park of the 700th anniversary of Lviv and Zamarstynivskyi park – and to analyze the problem of green areas provision on this premise.

The article characterizes the natural conditions and historical features of the settlement of the Shevchenkivskyi district of Lviv as a prerequisite for its population density. The green areas located on its territory are analyzed, and the problem of their insufficiency and non-compliance with the normative standards of the number of green areas per capita is exposed. The descriptions of the Park of the 700th anniversary of Lviv and Zamarstynivskyi park as the largest green areas and recreational facilities are provided. The authors calculated the indicators of pedestrian accessibility of these parks for the residents of the surrounding neighborhoods with one of the highest building densities in the city. It was found that only the residents of the northern and western parts of the district live within the normative 10-minute walking distance to the parks. The Pidzamche and Zboishcha neighborhoods are located farther from the parks.

The article analyzes the strategic and spatial planning documents on the development of green areas in Lviv. It establishes that these documents are partially declaratory regarding urban green areas. In addition, they are focused primarily on

preserving existing parks, do not consider Lviv's current spatial development, and cannot prevent the pressure of real estate developers. The city's housing and green policies are not adequately coordinated, and integrated planning principles are not followed.

Keywords: green area, urban planning, Lviv, residential development, sustainable development.

Постановка проблеми. Сучасний підхід до міського планування на засадах сталого розвитку передбачає акцент на екологічних аспектах розвитку міста. Одним з індикаторів сталого розвитку є наявність достатньої кількості зелених зон, адже вони поглинають вуглекислий газ і токсичні речовини з повітря, регулюють температуру та якість ґрунтових вод, пом'якшують наслідки злив і підтоплень, підтримують біорізноманіття. Їхній вплив поширюється на інші аспекти розвитку міст: покращення здоров'я та якості життя населення, а також створення естетичного образу міста. Проте недостатньо забезпечити місто зеленими зонами, вони мають бути ще й доступними. Власне доступ до екосистемних послуг, які надають зелені зони, є ключовим у концепції сталого міського планування [1]. Цей принцип зазначено в Цілі сталого розвитку №11: "забезпечити загальний доступ до безпечних, доступних і відкритих для всіх зелених зон та громадських місць, особливо для жінок і дітей, літніх людей та людей з інвалідністю" [2]. Міста України завдяки їхній компактній структурі часто стикаються з труднощами в підтриманні балансу між урбанізованою та природною територіями. Ця проблема є актуальною, зокрема, для Львова, який характеризується найвищою серед обласних центрів України щільністю забудови [3].

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Останні дослідження зелених зон мають найрізноманітніші контексти. Наприклад, у праці [4] систематизувано вигоду від наявності зелених зон для адаптації до змін клімату та пом'якшення їхніх наслідків, а також проаналізувано важливість цих зон для трьох просторових рівнів: місто, квартал та територія зони. У [5] досліджено роль парків у формуванні та посиленні соціальних зв'язків. Захисний ефект зелених зон від впливу шумових подразників та, як наслідок, їхню роль у профілактиці розвитку психосоціальних симптомів, пов'язаних зі стресом, висвітлено в [7]. Респонденти дослідження у [6], що проживають на відстані понад 1 км від зелених насаджень, мають у 1.42 раза вищі шанси страждати від стресу, ніж ті, що живуть на відстані менше 300 м. Наявність зелених зон на відстані менше 1 км значно пов'язана з вищою фізичною активністю довколишніх мешканців [8]. Люди, що живуть близько до зеленої зони, на 47% частіше досягають рекомендованої кількості кроків на день [9]. Дослідження [10] виявило суттєві розбіжності в доступності до зелених зон

між містами, а в працях [1, 11] аналізували відмінності між районами в межах міст. На прикладі Монреалю та Квебеку встановлено, що площі зелених зон у щільнозабудованих та густозаселених частинах міст є значно меншими, що впливає на екосистемні послуги, які можуть надати ці зони [12]. Автори [13] розробили інтегровану методологію моделювання пішохідної доступності міських зелених зон, яка призначена для використання мешканцями. Науковці КНУ ім. Т. Шевченка досліджували доступність зелених зон Києва та виявили, що тільки 45.4% киян забезпечені міськими зеленими зонами для повсякденного відпочинку на віддалі менше 500 м, а 15.5% містян не мають жодної такої зони в радіусі 1 км [14]. До того ж, зафіксовано значні розбіжності між адміністративними районами міста. Громадська організація "ЛУН Місто" проаналізувала охоплення Києва зеленими зонами та оцінила пішохідну доступність ділянок міста [15]. У праці [16] виявлено, що в Івано-Франківську на одного мешканця припадає 5.3 м^2 міських зелених зон (парків, скверів та площ), у той час як нормативний показник майже вдвічі більший (10 м^2/особу).

Питання доступності зелених зон у містах України, зокрема у Львові, потребує аналізу. Тож ця стаття має **за мету** дослідити відповідність показників пішохідної доступності міських зелених зон у щільнонаселеному районі Львова нормативним показникам кількості озеленених територій на одного мешканця, а також висвітлити наслідки їхньої нестачі.

Виклад основного матеріалу. Станом на 2023 р. площа зелених насаджень загального користування, яка включає об'єкти природно-заповідного фонду, на одного мешканця Львівської міської територіальної громади (ЛМТГ) становила 33.1 м^2/особу [3]. Проте для м. Львова цей показник є набагато нижчим з огляду на значні площі зелених зон на територіях приєднаних сіл. Останні точні дані про кількість зелених насаджень загального користування в місті надані ще в генеральному плані 2010 р. [17]. Тоді показник їхньої площі в розрахунку на одного мешканця становив 11.2 м^2/особу. Однак за 14 років місто зазнало значних змін, що однозначно змінило цей показник. У Львові зелені зони мають нерівномірний характер розподілу з переважною концентрацією в південно-східній частині міста. Райони, ближчі до центру та з високою щільністю забудови, вирізняються браком достатньої кількості зелених зон. Яскравим прикладом таких проблемних територій є Шевченківський район.

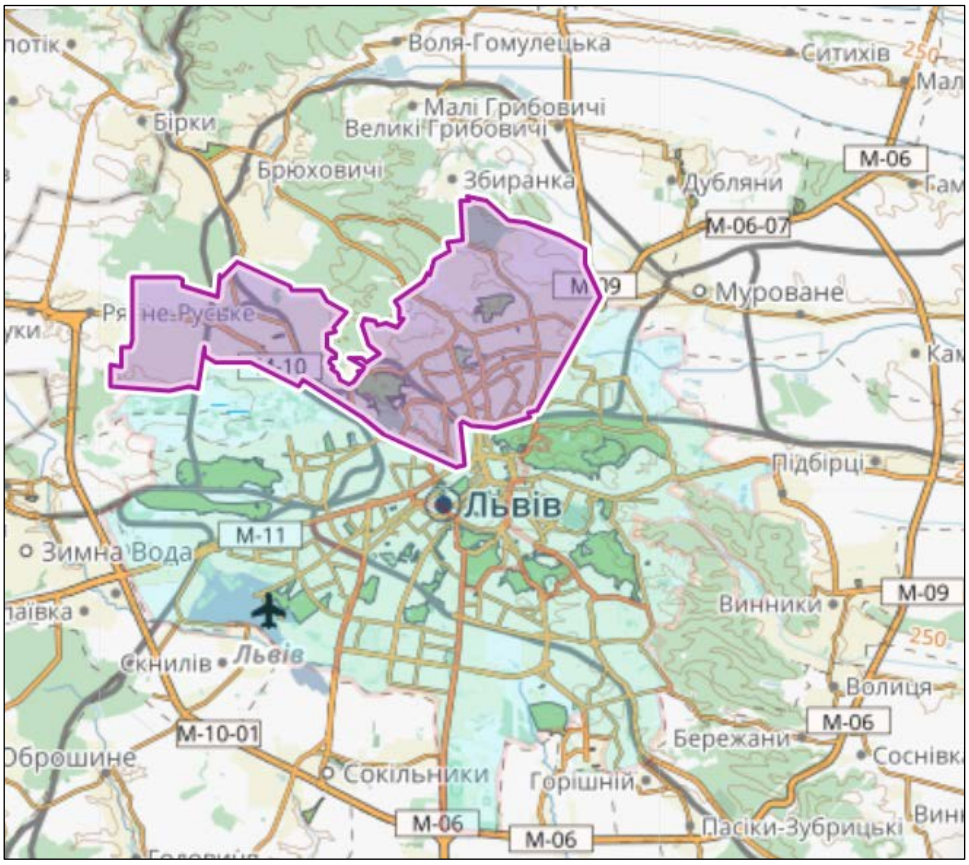

Рис. 1 Шевченківський район на карті Львова [18]

Це третій за кількістю населення та перший за кількістю житлових новобудов у Львові [19]. А в околі вулиць Чорновола–Варшавської та вздовж вул. Шевченка (обидві ділянки розташовані в межах району) фіксують найвищий рівень щільності забудови в місті. Такій щільності сприяли природно-історичні передумови розвитку району. Досліджувана територія, що включає північно-східну частину сучасного Шевченківського району, – це заболочена долина та заплава р. Полтви, що є частиною Надбужанської котловини. Хоча до адміністративних меж Львова ця територія частково ввійшла в 1937 р. після реалізації плану "Великий Львів" та остаточно вже в 1950-х рр. [20], її активне освоєння, одразу ж багатоквартирними житловими будинками, розпочалося щойно в 1970–1980-х рр. Зі здобуттям незалежності спостерігалося уповільнення забудови, та у 2000-х рр. процеси ущільнення відновилися, зокрема завдяки сприятливому рівнинному рельєфу, на відміну від інших районів Львова. Більша частина міста лежить у межах Львівського плато, що сприяло створенню парків у ділянках складного рельєфу горбогір'я, непридатних для забудови (див. рис. 2). Тому показники щільності забудови на цих територіях нижчі, ніж у Шевченківському районі, а зелені зони займають більшу частку площі.

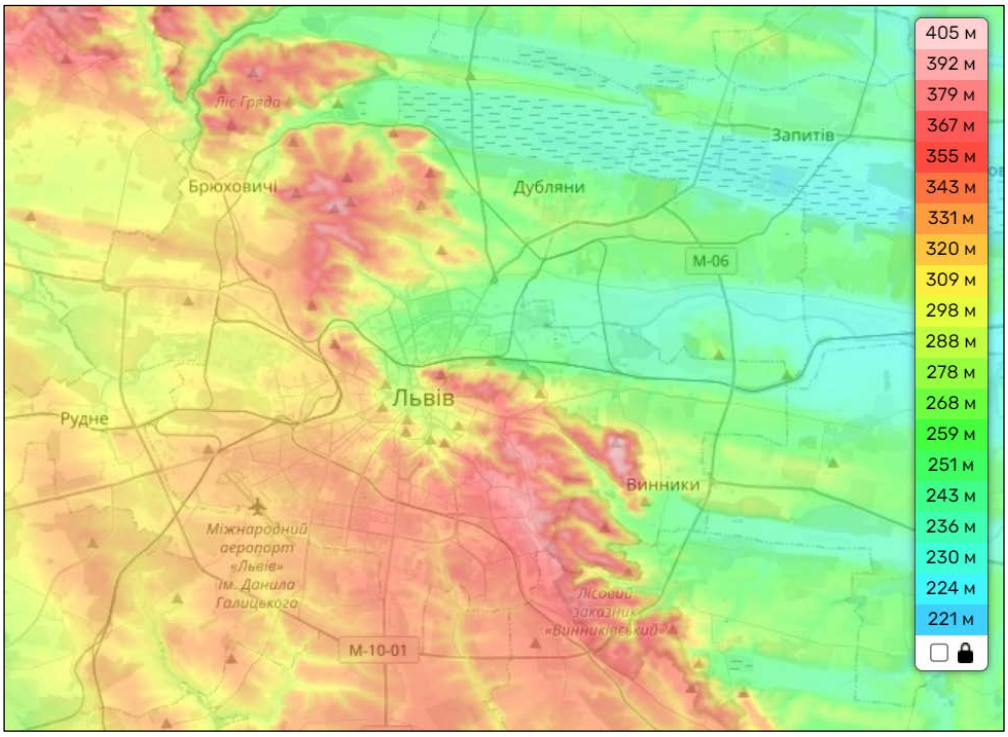

Рис. 2 Топографічна карта Львова з позначенням абсолютних висот [21]

На досліджуваній території розташовано два міські парки: парк імені 700-річчя Львова площею 20.2 га та Замарстинівський парк площею 33.1 га (згідно з даними Природно-заповідного фонду України [22]). За даними Львівської міської ради показники становлять 22.1 та 32.79 га [23], а розрахунки площ парків із використанням інструментів програмного забезпечення QGIS дають 18.4 та 32.26 га відповідно. Парк “Під Голоском” площею 2.45 га [23] створений на ділянці, яка за наявним планом зонування призначена для житлової забудови, а нову редакцію зонінгу з виділеною рекреаційною зоною ще не прийнято. До того ж, мікрорайон ще не є сформованим, точних даних про кількість мешканців немає, а в майбутньому, імовірно, відбуватимуться значні зміни в його розвитку. Із цих причин парк “Під Голоском” у дослідженні не враховано.

Досліджувана територія має високу щільність забудови та населення, тому парки імені 700-річчя Львова та Замарстинівський відіграють важливу роль як для формування мікроклімату, так і для відпочинку й покращення стану здоров’я жителів. Численні наукові дослідження виявили, що оптимальною є пішохідна доступність парку в межах 10 хв, що відповідає 800 м, а для декого визначальною може бути відстань 400 м [24]. Відповідно до цих показників лише мешканці північної та західної частини досліджуваної ділянки Шевченківського району мають нормативний доступ до парків (рис. 3).

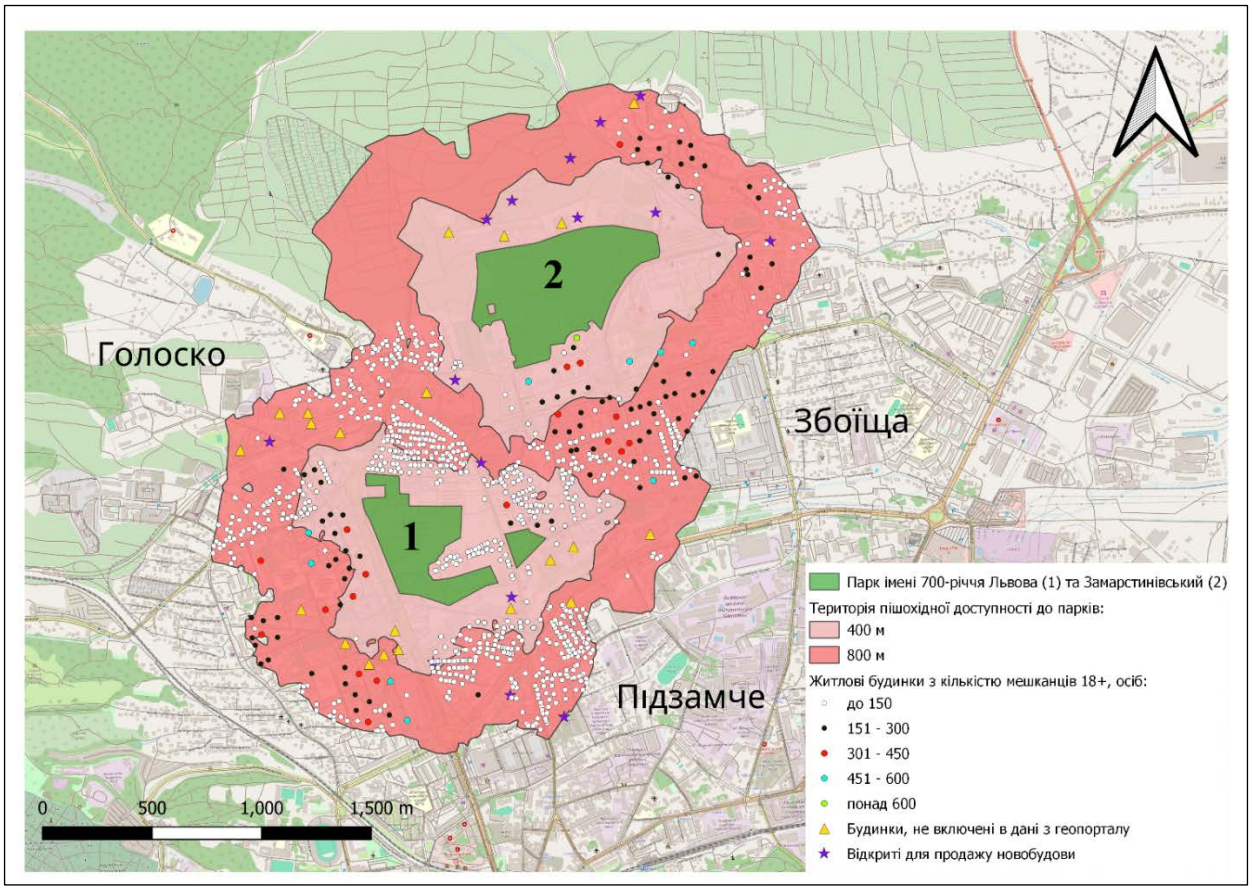

Рис. 3 Територія пішохідної доступності до парків у Шевченківському районі м. Львова. Створено У. Банах.

Мікрорайони Підзамче та Збоїща розташовані на більшій відстані від міських парків. Дослідження [9] показало, що, в разі збільшенні відстані до парку удвічі, ймовірність його відвідування зменшується майже на 50%. Отож унаслідок довших часових та енергетичних затрат на прогулянку до парків багато мешканців мікрорайонів Підзамче та Збоїща не отримують екосистемних послуг від міських зелених зон. Це є прикладом екологічної несправедливості, індикаторами якої є наявність та доступність зелених зон [25].

За даними геопорталу Львова про виборців, де враховано й неповнолітніх жителів, на території 10-хвилинної пішохідної доступності до парків проживає 59 728 осіб [18]. Оскільки дані є застарілими (адже зібрані на час місцевих виборів у Львівській області у 2020 р.), то вони не включають багато новобудов, які відтоді з'являлись на карті міста. Мешканців щонайменше 15-и житлових будинків, що завдяки високій поверховості концентрують велику кількість населення, не враховано. Крім того, у зв'язку з повномасштабною війною точних даних про нестабільну демографічну ситуацію в місті немає. У 2023 р. офіційно зареєстровано 107 тис. внутрішньо

переміщених осіб, а якщо врахувати незареєстрованих, то їхня кількість становить приблизно 150 тисяч [26]. Навіть якщо брати до уваги львів'ян, які внаслідок вторгнення покинули місто, загальна кількість мешканців на досліджуваній території вочевидь за 4 роки не зменшилася.

Державні будівельні норми встановлюють, що в містах із населенням від 250 тис. осіб, які розташовано в зоні широколистяних лісів, повинно бути мінімум 10 м^2 озеленених територій загального користування на особу [27]. Фактичні показники, що враховують три різні джерела даних, не досягають нормативного рівня (див. табл. 1). Якщо вважати, що реальна кількість населення є більшою, ніж станом на 2020 р., то різниця між нормативним та фактичним показником зросте.

Таблиця 1.

Нормативний та фактичні показники площі озеленених територій

Норми ДБН	Площа за даними ПЗФ	Площа за даними ЛМР	Площа згідно з QGIS
10 м^2/особа	8.92 м^2/особа	9.19 м^2/особа	8.48 м^2/особа

Складено за: [22–23, 27]

Унаслідок, обидва парки часто не справляються з кількістю відвідувачів, особливо парк імені 700-річчя Львова. Тоді ще лугопарк, він був створений у 1956 р. на торфовищах заплави р. Полтви. Спочатку територія здебільшого була розлогим лугом, лише на невеликій ділянці висаджено ліс із грабовою алеєю. Заболоченість території лугопарку унеможливлювала відпочинок жителів району.

Як один із заходів у межах Комплексної стратегії розвитку Львова 2012–2025 рр. упродовж 2016–2018 рр. здійснено реконструкцію парку [28]. У 2020 р. на південному схилі відновлено яблуневий сад, де зберегли декілька старих дерев. У 2022 р. відкрито багатофункціональний дитячий майданчик із секторами для дошкільнят і школярів (див. рис. 4). Зараз парк називають "найзаселенішим" у місті. На алеях іноді важко розминутися, а унікальний ігровий простір, який приваблює дітей з усіх частин міста, часто є переповненим.

Рис. 4 Багатофункціональний ігровий простір у парку імені 700-річчя Львова. Фото У. Банах.

Замарстинівський парк, який є просторішим, більше зберіг природний вигляд. Парк створено у 1978 р. У 2018 р. його реконструйовано, облаштовано мережу оздоровчих стежок-теренкурів загальною довжиною 6.7 км. Нові елементи одразу ж приваблювали мешканців житлових районів навколо: сім'ї з дітьми різного віку, людей похилого віку, бігунів, власників собак. У 2023 р. прийнято рішення про реновацію парку з акцентом на реабілітацію військових і цивільних осіб, що постраждали унаслідок повномасштабного вторгнення, адже неподалік парку розташовано реабілітаційний центр "НЕЗЛАМНІ" [29]. У планах передбачено облаштування інклюзивних доріжок, різноманітних дитячих ігрових і спортивних елементів для використання людьми з інвалідністю (див. рис. 5).

На території 10-хвилинної пішохідної доступності до обох парків зводять житлові новобудови. За даними ЛУН станом на жовтень 2024 р. у 15-и новобудовах розпочато продаж квартир [30]. Ймовірно, покупцями будуть молоді сім'ї, часто з дітьми, які охоче користуватимуться парками, що пропонують неординарні та привабливі простори. Тож у майбутньому навантаження на парки лише зростатиме.

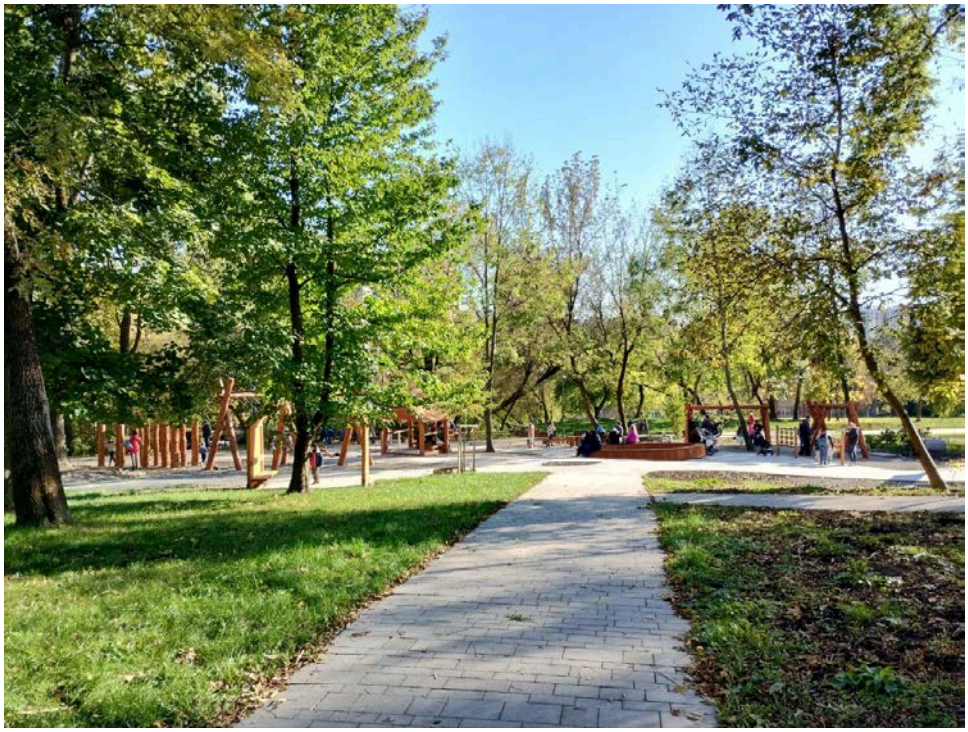

Рис. 5 Екологічний дитячий майданчик в Замарстинівському парку. Фото У. Банах.

Проблеми, пов'язані з нестачею зелених зон, почасти відображено в програмних документах Львова:

1. *Комплексна стратегія розвитку Львова 2012–2025 рр.* [28]. Чітко визначеної цілі, яка б стосувалася розвитку зелених зон, у стратегії немає, однак заплановано облаштування парків.

2. *Інтегрована концепція розвитку: Львів 2030* [31]. Однією із цілей визначено створення екологічного міста зі зразковим ставленням до довкілля. Розвиток природного каркасу входить до формування образу майбутнього міста. Для реалізації мети необхідно зберігати наявні та формувати нові парки, а також поєднувати їх у мережу за допомогою зелених зв'язків. У розділі секторальної стратегії щодо екології зазначено, що серед усіх потенційних негативних впливів зміни клімату Львів є найбільш вразливим до теплового стресу (15 балів із 24 можливих). Це, зокрема, спричинено нерівномірністю розподілу зелених зон у місті. Як ціль секторальної стратегії визначено розташування зелених зон і громадських парків у пішохідній доступності до щільних житлових районів міста, а одним із проєктів передбачено розвиток міських парків із покращенням їхньої інфраструктури та набору функцій.

3. *Комплексна екологічна програма на 2024–2028 рр. для Львівської міської територіальної громади* [3]. Метою програми, розробленої Інститутом екології НАН України, є "запобігання деградації довкілля, поліпшення екологічного стану та сталого розвитку Львівської міської територіальної

громади". Серед екологічних проблем ЛМТГ другою найгострішою проблемою визначено потребу покращення управління зеленими насадженнями для виконання ними основних екологічних та естетичних функцій, що відбуватиметься шляхом збільшення їхніх площ та поліпшення стану. Для виконання пункту "Охорона і раціональне використання природних рослинних ресурсів" передбачено такі заходи щодо зелених зон:

- озеленення територій та утримання зелених насаджень;
- оцінювання стану зелених насаджень у парках і скверах та забезпечення їхнього ознакування і догляду;
- розроблення проєктів утримання та реконструкції парків та скверів.

4. Програма комплексного розвитку та утримання парків, лісопарків, скверів і зелених зон Львівської міської територіальної громади на 2024–2028 рр. [23].

Завданнями програми є створення екологічної рівноваги між суспільством та природою, а також забезпечення належних умов для короткочасного відпочинку населення.

5. *План заходів "Зеленого міста"* [32]. Однією зі стратегічних цілей визначено розширення зелених зон та запровадження нових екологічних елементів в усьому місті з метою покращення умов проживання для мешканців та збільшення різноманіття флори та фауни міста. Для досягнення цілі запропоновано розвиток нових "зелених коридорів" та прокладання "міської зеленої мережі". Варто зазначити, що План заходів ще не затверджений Львівською міською радою.

Для території дослідження Генеральний план міста Львова до 2025 р. передбачає доволі великі площі під житлову забудову, багатоповерхову (до 15 поверхів) і змішаного характеру, на північ і захід від Замарстинівського парку та в новому мікрорайоні "Під Голоском" [17]. Згідно з новою редакцією плану зонування міста, який враховує детальні плани територій, ділянки під житлову забудову виділено також вздовж вул. Мазепи, Панча, просп. Чорновола, а в мікрорайоні "Під Голоском" дозволено більшу поверховість та щільність (рис. 6).

Наявна містобудівна документація не враховує питання забезпеченості зеленими зонами великої кількості населення в запланованих новобудовах. Крім того, що програмні документи міста щодо зелених зон є декларативними та найперше орієнтованими на збереження наявних парків, вони не враховують просторовий розвиток Львова. Житлова та "зелена" політика міста неузгоджені між собою, що є прикладом відсутності інтегрованого міського планування, яке, як зазначено у двох Лейпцизьких хартіях у 2007 р. та 2020 р. [33–34], є ключовим інструментом для створення "стійких міст, здатних вирішувати соціальні, економічні та екологічні проблеми й гарантувати високу якість життя". Навіть "Інтегрована концепція розвитку: Львів 2030", попри назву, значною мірою є декларативною, не сповна відповідає принципам інтегрованого планування.

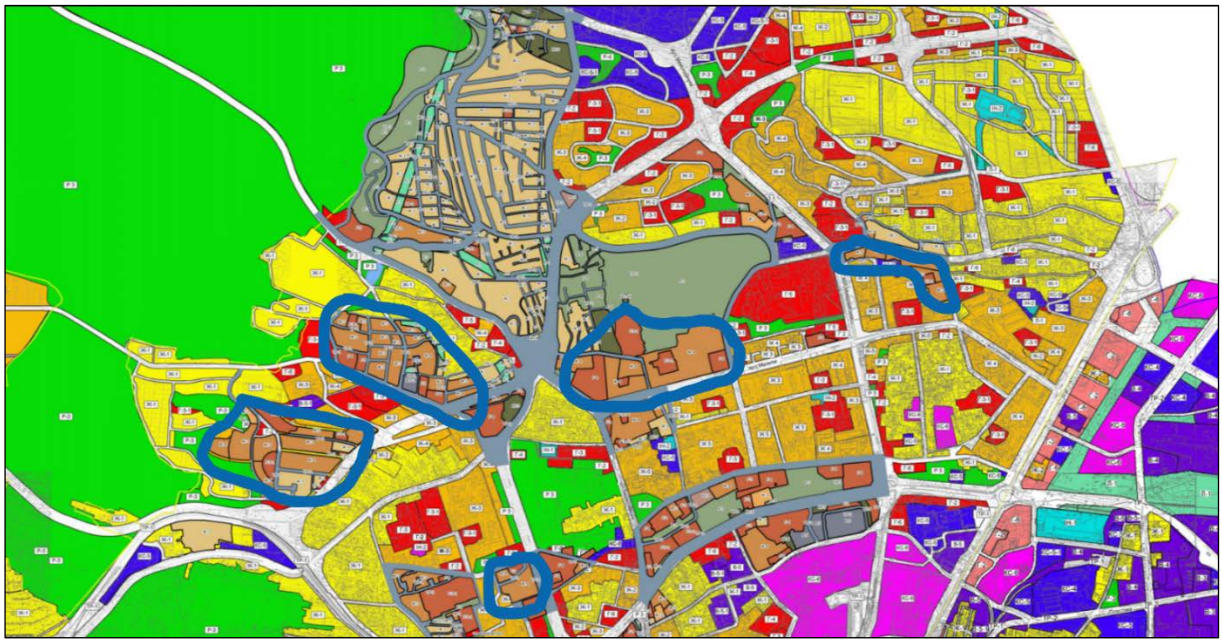

Рис. 6 Нові ділянки під щільну та високоповерхову житлову забудову на плані зонування з врахуванням детальних планів територій [35]

Відсутність повноцінних комплексних стратегій розвитку міста має вплив і на оцінку львів'янами зелених зон. За даними дослідження якості життя у Львівській громаді, яке здійснила комунальна установа "Інститут міста" у 2024 р., мешканці міста оцінили довкілля у 3.3 бали з 5 [36]. 44% львів'ян були більшою чи меншою мірою незадоволені кількістю зелених зон, а 54% – їхнім станом (див. рис. 7).

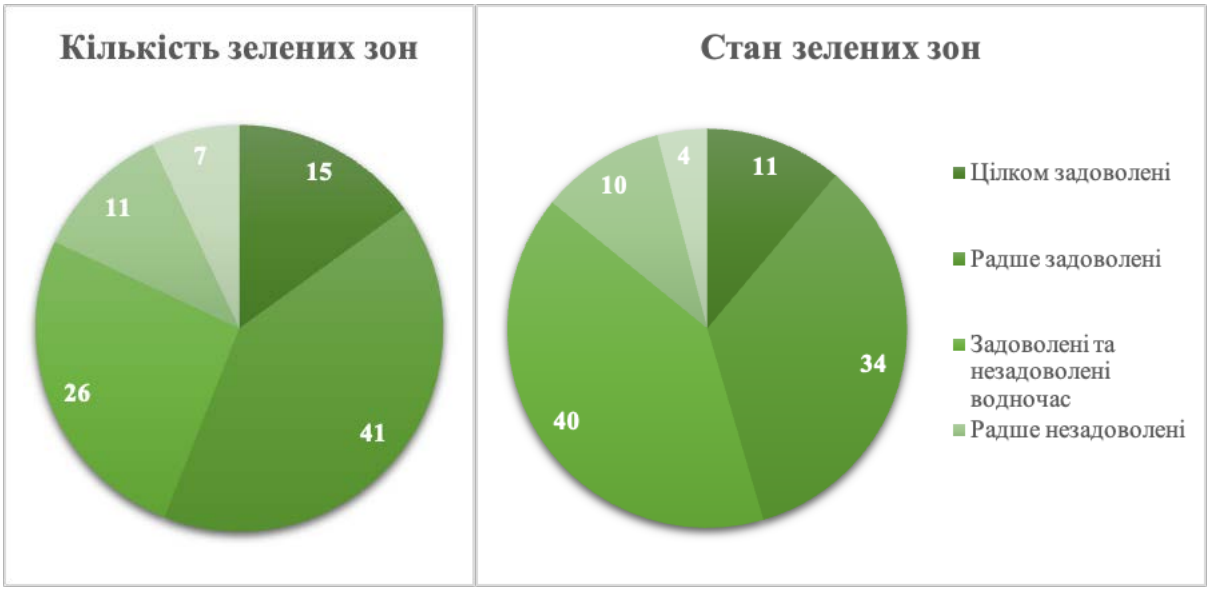

Рис. 7 Результати опитування львів'ян щодо кількості та стану зелених зон. Складено за [36].

Висновки. Сучасний просторовий розвиток Львова, зокрема інтенсивне житлове будівництво, загострює проблему доступності для його мешканців зелених зон. Яскравим прикладом є щільнозаселена територія Шевченківського району, де населення не має належного доступу до парків. Тут, навіть для ділянки 10-хвилинної пішохідної доступності середній показник площі зелених зон на одного мешканця становить 8.86 м^2/особу, натомість норма – 10 м^2. Інноваційні та якісні елементи облаштування парків сприяють тому, що ними із задоволенням користуються не лише мешканці навколишніх житлових кварталів, а і львів'яни з усіх районів міста. Уже сьогодні парки є переповненими, а інтенсивне житлове будівництво в районі збільшить кількість відвідувачів. Причинами проблем із наявністю і доступністю парків є, зокрема, декларативний характер затверджених програм щодо зелених зон, недостатня їх інтегрованість з іншими документами щодо розвитку міста. Під час планування подальших кроків із розбудови міста варто ретельніше аналізувати наявну ситуацію щодо просторового розподілу та доступності зелених зон загального користування. Ці результати необхідно брати до уваги в процесі складання містобудівної документації та стратегічних документів і забезпечувати принцип комплексності задля формування комфортного, здорового та сталого міста.

Література:

1. Analysing urban green space accessibility and quality: A GIS-based model as spatial decision support for urban ecosystem services in Brussels / P. Stessens et al. *Ecosystem Services.* 2017. Vol. 28. P. 328–340. URL: https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2017.10.016

2. 17 Цілей сталого розвитку | Global Compact. *Global Compact.* URL: https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/

3. Ухвала Львівської міської ради № 4526 від 28.03.2024 р. "Про затвердження Комплексної екологічної програми на 2024-2028 роки для Львівської міської територіальної громади". URL: https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/9E3691546179C0F0C2258AFA0047172B?OpenDocument

4. Mitigating and adapting to climate change: Multi-functional and multi-scale assessment of green urban infrastructure / M. Demuzere et al. *Journal of Environmental Management.* 2014. Vol. 146. P. 107–115. URL: https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2014.07.025

5. Kaźmierczak A. The contribution of local parks to neighbourhood social ties. *Landscape and Urban Planning.* 2013. Vol. 109, no. 1. P. 31–44. URL: https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2012.05.007

6. Gidlöf-Gunnarsson A., Öhrström E. Noise and well-being in urban residential environments: The potential role of perceived availability to nearby green areas. *Landscape and Urban Planning.* 2007. Vol. 83, no. 2-3. P. 115–126. URL: https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.03.003

7. Health promoting outdoor environments – Associations between green space, and health, health-related quality of life and stress based on a Danish national representative survey / U. K. Stigsdotter et al. *Scandinavian Journal of Public Health.* 2010. Vol. 38, no. 4. P. 411–417. URL: https://doi.org/10.1177/1403494810367468

8. The relation between proximity to and characteristics of green spaces to physical activity and health: A multi-dimensional sensitivity analysis in four European cities / M. Cardinali et al. *Environmental Research.* 2024. Vol. 241. Art. 117605. URL: https://doi.org/10.1016/j.envres.2023.117605

9. Safe Routes to Parks: Improving Access to Parks through Walkability. *National Recreation and Park Association.* URL: https://www.nrpa.org/contentassets/f768428a39aa4035ae55b2aaff372617/park-access-report.pdf

10. Inforegio – A walk to the park? Assessing access to green areas in Europe's cities. *European Commission.* URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/working-papers/2018/a-walk-to-the-park-assessing-access-to-green-areas-in-europe-s-cities

11. Wüstemann H., Kalisch D., Kolbe J. Access to urban green space and environmental inequalities in Germany. *Landscape and Urban Planning.* 2017. Vol. 164. P. 124–131. URL: https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2017.04.002

12. Ngom R., Gosselin P., Blais C. Reduction of disparities in access to green spaces: Their geographic insertion and recreational functions matter. *Applied Geography.* 2016. Vol. 66. P. 35–51. URL: https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2015.11.008

13. Lwin K. K., Murayama Y. Modelling of urban green space walkability: Eco-friendly walk score calculator. *Computers, Environment and Urban Systems.* 2011. Vol. 35, no. 5. P. 408–420. URL: https://doi.org/10.1016/j.compenvurbsys.2011.05.002

14. Шищенко П. Г., Гавриленко О. П., Циганюк Є. Ю. Доступність зелених зон в умовах компактного міста (на прикладі Києва). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Геологія. Географія. Екологія".* 2021. Вип. 55. С. 245–256. URL: https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-55-18

15. Де в Києві найближче до парків і скверів? *ЛУН Місто – Громадська організація дослідження комфорту та якості життя в українських містах.* URL: https://misto.lun.ua/ozelenennya

16. Moskalchuk N., Orfanova M. Greening of territories in the system of planning and improvement of the city of Ivano-Frankivsk. *Ecological Safety and Balanced Use of Resources.* 2024. Vol. 15, no. 1. P. 75–86. URL: https://doi.org/10.69628/esbur/1.2024.75

17. Матеріали генерального плану м. Львова. *Львівська міська рада.* URL: https://city-adm.lviv.ua/lmr/business/397-upravlinnia/upravlinna-arkhitekturi/generalnij-plan-m-lvova/1062-materiali-generalnogo-planu-m-lvova

18. Геопортал міста Львів. URL: https://map.city-adm.lviv.ua/

19. Гудзеляк І., Андрейчук Ю., Біланюк М. Географія нової забудови Львова. *Вісник Львівського університету. Серія географічна.* 2020. Вип. 54. С. 69–81. URL: http://doi.org/10.30970/vgg.2020.54.11822

20. Степанів О. Сучасний Львів. Краків; Львів : Укр. в-во, 1943. 168 с.

21. Топографічна карта Львів, висота, рельєф. *Топографічні карти.* URL: https://uk-ua.topographic-map.com/map-v1mrm2/Львів/

22. Парки Львова. URL: https://parky.lviv.ua/parky-lvova/

23. Ухвала Львівської міської ради № 3991 від 02.11.2023 р. "Про затвердження Програми комплексного розвитку та утримання парків, лісопарків, скверів і зелених зон Львівської міської територіальної громади на 2024-2028 роки". URL: https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.nsf/91c21bb29b2b4f47c22571340037f910/97e178ff5888f64ac2258a60002cc411?OpenDocument

24. Pedestrians and Park Planning: How Far Will People Walk? *Smart Cities News | Smart Cities Dive.* URL: https://www.smartcitiesdive.com/ex/sustainablecitiescollective/pedestrians-and-park-planning-how-far-will-people-walk/24937/

25. Environmental Justice in Accessibility to Green Infrastructure in Two European Cities/ C. de Sousa Silva et al. *Land.* 2018. Vol. 7, no. 4. P. 134. URL: https://doi.org/10.3390/land7040134

26. Lozynskyy R., Pantyley V., Zubyk A., Smaliychuk H. The effects of internal displacement on the host border regions (case study of the Lviv Region of Ukraine). *Europa XXI.* 2023. Vol. 45. P. 39–57. DOI: https://doi.org/10.7163/Eu21.2023.45.4

27. ДБН Б.2.2-12:2019. Планування та забудова територій. На заміну ДБН Б.2.2-12:2018; чинний від 2019-10-01. Вид. офіц. Київ: Укрархбудінформ, 2019. 177 с.

28. Комплексна стратегія розвитку Львова 2012–2025 рр. *Львівська міська рада.* URL: https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/0/23349f49bc91ba52c225793400489747/$FILE/%D0%A1%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%8F2.pdf

29. Замарстинівський парк облаштують для реабілітації. *Львівська міська рада.* URL: https://city-adm.lviv.ua/news/science-and-health/ecology/298682-zamarstynivskyi-park-oblashtuiut-dlia-reabilitatsii

30. ЛУН – Новобудови, продаж та оренда нерухомості в Україні. *ЛУН.* URL: https://lun.ua/

31. Ухвала Львівської міської ради № 1131 від 07.09.2021 р. "Про затвердження Інтегрованої концепції розвитку: Львів 2030". URL: https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.NSF/(SearchForWeb)/9C79AF352E47829AC2258718001FC021?OpenDocument

32. План заходів "Зеленого міста" Львів 2020–2035 рр. URL: https://ebrdgreencities.com/assets/Uploads/PDF/Lviv-GCAP-Final-UKR-merged_May-2020.pdf

33. Leipzig Charter on Sustainable European Cities. EU Ministers responsible for Urban Development. 2007. URL: https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/leipzig_charter_2007.pdf

34. The New Leipzig Charter. The transformative power of cities for the common good. 2020. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/brochure/new_leipzig_charter/new_leipzig_charter_en.pdf

35. Зонінг з врахуванням детальних планів території. *Львівська міська рада.* URL: https://city-adm.lviv.ua/lmr/plany-zonuvannia-2/3455-zoninh-z-vrakhuvanniam-detalnykh-planiv-terytorii

36. 3,54 бали з 5 – результати оцінювання якості життя у Львівській громаді. *Львівська міська рада.* URL: https://city-adm.lviv.ua/news/society/public-sector/302095-3-54-baly-z-5-rezultaty-otsiniuvannia-iakosti-zhyttia-u-lvivskii-hromadi

References:

1. Stessens P. et al. (2017). Analysing urban green space accessibility and quality: A GIS-based model as spatial decision support for urban ecosystem services in Brussels. *Ecosystem Services,* 28, 328–340. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2017.10.016 .

2. 17 Tsilei staloho rozvytku [17 Sustainable Development Goals] *Global Compact Network Ukraine.* Retrieved from https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/ [in Ukrainian].

3. Ukhvala Lvivskoi miskoi rady № 4526 vid 28.03.2024 r. "Pro zatverdzhennia Kompleksnoi ekolohichnoi prohramy na 2024-2028 roky dlia Lvivskoi miskoi terytorialnoi hromady" [Resolution of the Lviv City Council No. 4526 of 28.03.2024 'On Approval of the Comprehensive Environmental Programme for 2024-2028 for the Lviv City Territorial Community'] *Lvivska miska rada – Lviv City Council.* Retrieved from https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/ (SearchForWeb)/9E3691546179C0F0C2258AFA0047172B?Open Document [in Ukrainian].

4. Demuzere M. et al. (2014). Mitigating and adapting to climate change: Multi-functional and multi-scale assessment of green urban infrastructure. *Journal of Environmental Management*, 146, 107–115. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2014.07.025 .

5. Kaźmierczak A. (2013). The contribution of local parks to neighbourhood social ties. *Landscape and Urban Planning*, 109 (1), 31–44. DOI: https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2012.05.007 .

6. Gidlöf-Gunnarsson A., Öhrström E. (2007). Noise and well-being in urban residential environments: The potential role of perceived availability to nearby green areas. *Landscape and Urban Planning*, 83 (2-3), 115–126. DOI: https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.03.003 .

7. Stigsdotter U. K. et al. (2010). Health promoting outdoor environments – Associations between green space, and health, health-related quality of life and stress based on a Danish national representative survey. *Scandinavian Journal of Public Health*, 38 (4), 411–417. DOI: https://doi.org/10.1177/1403494810367468 .

8. M. Cardinali et al. (2024). The relation between proximity to and characteristics of green spaces to physical activity and health: A multi-dimensional sensitivity analysis in four European cities. *Environmental Research*, 241, art. 117605. DOI: https://doi.org/10.1016/j.envres.2023.117605

9. Safe Routes to Parks: Improving Access to Parks through Walkability. *National Recreation and Park Association.* Retrieved from https://www.nrpa.org/contentassets/f768428a39aa4035ae55b2aaff372617/park-access-report.pdf

10. Inforegio – A walk to the park? Assessing access to green areas in Europe's cities. *European Commission.* Retrieved from https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/working-papers/2018/a-walk-to-the-park-assessing-access-to-green-areas-in-europe-s-cities/.

11. Wüstemann H., Kalisch D., Kolbe J. (2017). Access to urban green space and environmental inequalities in Germany. *Landscape and Urban Planning*, 164, 124–131. DOI: https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2017.04.002 .

12. Ngom R., Gosselin P., Blais C. (2016). Reduction of disparities in access to green spaces: Their geographic insertion and recreational functions matter. *Applied Geography*, 66, 35–51. DOI: https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2015.11.008 /

13. Lwin K. K., Murayama Y. (2011). Modelling of urban green space walkability: Eco-friendly walk score calculator. *Computers, Environment and Urban Systems*, 35 (5), 408–420. DOI: https://doi.org/10.1016/j.compenvurbsys.2011.05.002 .

14. Shyshchenko P. H., Havrylenko O. P., Tsyhaniuk Ye. Yu. (2021). Dostupnist zelenykh zon v umovakh kompaktnoho mista (na prykladi Kyieva) [Accessibility of green areas in a compact city (based on the example of Kyiv)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia "Heolohiia. Heohrafiia. Ekolohiia" – Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University, series «Geology. Geography. Ecology»*, 55, 245–256. DOI: https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-55-18 [in Ukrainian].

15. De v Kyievi naiblyzhche do parkiv i skveriv? [Where in Kyiv is the closest to parks and squares?]. *LUN Misto – Hromadska orhanizatsiia doslidzhennia komfortu ta yakosti zhyttia v ukrainskykh mistakh – LUN City – NGO researching comfort and quality of life in Ukrainian cities.* Retrieved from https://misto.lun.ua/ozelenennya [in Ukrainian].

16. Moskalchuk N., Orfanova M. (2024). Greening of territories in the system of planning and improvement of the city of Ivano-Frankivsk. *Ecological Safety and Balanced Use of Resources*, 15 (1), 75–86. DOI: https://doi.org/10.69628/esbur/1.2024.75 .

17.Materialy heneralnoho planu m. Lvova [Materials of the master plan of the city of Lviv]. *Lvivska miska rada – Lviv City Council.* Retrieved from https://city-adm.lviv.ua/lmr/business/397-upravlinnia/upravlinna-arkhitekturi/generalnij-plan-m-lvova/1062-materiali-generalnogo-planu-m-lvova [in Ukrainian].

18. Heoportal mista Lviv [Geoportal of the city of Lviv]. *map.city-adm.lviv.ua.* Retrieved from https://map.city-adm.lviv.ua/ [in Ukrainian].

19. Hudzeliak I., Andreichuk Yu., Bilaniuk M. (2020). Heohrafiia novoi zabudovy Lvova [Geography of new development in Lviv]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia heohrafichna – Visnyk of the Lviv University. Series Geografy*, 54, 69–81. DOI: http://doi.org/10.30970/vgg.2020.54.11822 [in Ukrainian].

20. Stepaniv O. (1943). *Suchasnyi Lviv [Modern Lviv].* Krakiv; Lviv: Ukrainske vydavnytstvo [in Ukrainian].

21. Topohrafichna karta Lviv, vysota, relief [Topographic map of Lviv, height, relief] *Topohrafichni karty – Topographic maps.* Retrieved from https://uk-ua.topographic-map.com/map-v1mrm2/Львів/

22. Ukhvala Lvivskoi miskoi rady № 3991 vid 02.11.2023 r. "Pro zatverdzhennia Prohramy kompleksnoho rozvytku ta utrymannia parkiv, lisoparkiv, skveriv i zelenykh zon Lvivskoi miskoi terytorialnoi hromady na 2024-2028 roky" [Resolution of the Lviv City Council No. 3991 of 02.11.2023 'On Approval of the Programme for Comprehensive Development and Maintenance of Parks, Forest Parks, Squares and Green Areas of the Lviv City Territorial Community for 2024-2028'.] *Lvivska miska rada – Lviv City Council.* Retrieved from https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.nsf/91c21bb29b2b4f47c22571340037f910/97e178ff5888f64ac2258a60002cc411?OpenDocument [in Ukrainian].

23. Parky Lvova [Parks in Lviv]. *parky.lviv.ua.* Retrieved from https://parky.lviv.ua/parky-lvova/ [in Ukrainian].

24. Pedestrians and Park Planning: How Far Will People Walk? *Smart Cities News | Smart Cities Dive.* Retrieved from https://www.smartcitiesdive.com/ex/sustainablecitiescollective/pedestrians-and-park-planning-how-far-will-people-walk/24937/

25. C. de Sousa Silva et al. (2018). Environmental Justice in Accessibility to Green Infrastructure in Two European Cities. *Land,* 7 (4), 134. DOI: https://doi.org/10.3390/land7040134.

26. Lozynskyy R., Pantyley V., Zubyk A., Smaliychuk H. (2023). The effects of internal displacement on the host border regions (case study of the Lviv Region of Ukraine). *Europa XXI,* 45, 39–57. DOI: https://doi.org/10.7163/Eu21.2023.45.4 .

27. DBN B.2.2-12:2019. Planuvannia ta zabudova terytorii. Na zaminu DBN B.2.2-12:2018 [SBC B.2.2-12:2019. Planning and development of territories. To replace DBN B.2.2-12:2018] (2019); *from 1st October 2019.* Kyiv: Ukrarkhbudinform [in Ukrainian].

28. Kompleksna stratehiia rozvytku Lvova 2012–2025 rr. [Lviv Comprehensive Development Strategy 2012-2025]. *Lvivska miska rada –. Lviv City Council.* Retrieved from https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/0/23349f49bc91ba52c225793400489747/$FILE/%D0%A1%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%8F2.pdf [in Ukrainian].

29. Zamarstynivskyi park oblashtuiut dlia reabilitatsii [Zamarstynivka park to be equipped for rehabilitation]. *Lvivska miska rada –. Lviv City Council.* Retrieved from https://city-adm.lviv.ua/news/science-and-health/ecology/298682-zamarstynivskyi-park-oblashtuiut-dlia-reabilitatsii [in Ukrainian].

30. LUN – Novobudovy, prodazh ta orenda nerukhomosti v Ukraini [LUN - New buildings, sales and rental property in Ukraine]. *LUN.* Retrieved from https://lun.ua/ [in Ukrainian].

31. Ukhvala Lvivskoi miskoi rady № 1131 vid 07.09.2021 r. "Pro zatverdzhennia Intehrovanoi kontseptsii rozvytku: Lviv 2030" [Resolution of the Lviv City Council No. 1131 of 07.09.2021 "On Approval of the Integrated Development Concept: Lviv 2030"]. Lvivska miska rada – Lviv City Council. Retrieved from https://www8.city-adm.lviv.ua/ inTEAM/Uhvaly.NSF/(SearchForWeb)/9C79AF352E47829AC2258718001FC021?OpenDocument [in Ukrainian].

32. Plan zakhodiv “Zelenoho mista” Lviv 2020–2035 rr. [Lviv Green City Action Plan 2020-2035]. *EBRD Green Cities.* Retrieved from https://ebrdgreencities.com/assets/Uploads/PDF/Lviv-GCAP-Final-UKR-merged_May-2020.pdf

33. Leipzig Charter on Sustainable European Cities (2007). *EU Ministers responsible for Urban Development.*. Retrieved from https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/leipzig_charter_2007.pdf

34. The New Leipzig Charter. The transformative power of cities for the common good (2020). Retrieved from https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/brochure/new_leipzig_charter/new_leipzig_charter_en.pdf.

35. Zoninh z vrakhuvanniam detalnykh planiv terytorii [Zoning with consideration of detailed territory plans]. *Lvivska miska rada –. Lviv City Council.* Retrieved from https://city-adm.lviv.ua/lmr/plany-zonuvannia-2/3455-zoninh-z-vrakhuvanniam-detalnykh-planiv-terytorii [in Ukrainian].

36. 3,54 baly z 5 – rezultaty otsiniuvannia yakosti zhyttia u Lvivskii hromadi [3.54 points out of 5 - results of assessing the quality of life in the Lviv community]. *Lvivska miska rada –. Lviv City Council.* Retrieved from https://city-adm.lviv.ua/news/society/public-sector/302095-3-54-baly-z-5-rezultaty-otsiniuvannia-iakosti-zhyttia-u-lvivskii-hromadi [in Ukrainian].

УДК 351.82

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-462-478

Богданенко Анатолій Іванович кандидат наук з державного управління, голова Українського фонду міжнародного молодіжного співробітництва «Лідер» з підтримки питань освіти, науки та інновацій, докторант, Державний університет «Житомирська політехніка», м. Київ, тел.: (044) 467-62-53, https://orcid.org/0000-0003-0758-5809

ТЕОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ І МЕТОДОЛОГІЧНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ПРЕДМЕТА ДЕРЖАВНОГО І ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ХРИСТИЯНСЬКІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я

Анотація. Наведено аргументи на користь християнської теології, яка постійно акцентує увагу науковців на духовних та моральних ідеалах українського суспільства. Висвітлено та проаналізовано роль християнської церкви та теології в державному управлінні. Доведено, що впровадження знань про релігію в освіту і сучасну науку у поєднанні з етикою, ціннісними і аксіологічними і культурно-історичними векторами руху суспільства забезпечують стабільність розвитку Української держави.

Обґрунтовано, що внаслідок численних історичних, культурних і політичних трансформацій змінюється науковий дискурс соціальної думки українського православ'я, що приводить до духовних змін людини, суспільства і української держави. Доведено, що історія Української держави, церкви, культури і науки є оригінальною і унікальною. Отже, історія і теорія соціального вчення християнства наголошує на важливості соціальної думки українського православ'я як для сучасної державно-управлінської науки, так і для світового наукового співтовариства теологів, політологів, істориків і релігієзнавців.

Специфіка впливу християнського теологічного дискурсу виявляється в духовній культурі, християнській аскетиці, есхатології, теологічній раціональності як визначальної ціннісної, духовно-ідейної та релігійної складової концептуалізації предметного поля державного управління. На думку автора, науковцям важливо проаналізувати історію, культуру, соціальну трансформацію християнства, українського православ'я та їх вплив на державно-управлінський дискурс крізь призму зміни дії методологічних принципів внутрішніх духовних закономірностей процесу концептуалізації предмета державного управління та політології, а також схарактеризувати вплив

міждисциплінарних принципів формування предметного поля державного управління і теології як гуманітарної науки. Інакше кажучи, для сучасних науковців важлива теологічна концептуалізація державного управління в культурно-історичному і суспільно-політичному науковому дискурсі.

Проаналізовано механізми державного управління у сфері релігії Зазначено, що механізм державного управління у питаннях християнської комунікації включає низку елементів, основні з яких є такі: релігійних плюралізм, рівність всіх релігійних організацій перед законом, захист прав і свобод, громадян, соціальна і гуманітарна політика, освітні, наукові та культурно-історичні питання збереження духовної спадщини України, а також ефективність діяльності уряду та державного управління у важливих питаннях інтеграції релігії до суспільного простору і конфесіонального миру в Україні. Розглянуто методологічну основу християнської теології у міждисциплінарному синтезі з державним управлінням. З точки зору міждисциплінарного підходу було досліджено основні підходи до теології, окреслено методологічну важливість поняття «соціальна думка» у процесі наукового теологічного пізнання, яке є досить неоднозначним та нестійким.

Ключові слова: теологія, держава, суспільство, релігія, церква, цінності, традиції, історія, соціальна думка.

Bogdanenko Anatoliy Ivanovych Candidate of Sciences in Public Administration, Head of the Ukrainian Foundation for International Youth Cooperation “Leader” for Support of Education, Science and Innovation, Doctoral Student, State University “Zhytomyr Polytechnic”, Kyiv, tel.: (044) 467-62-53, https://orcid.org/0000-0003-0758-5809

THEOLOGICAL PRINCIPLES AND METHODOLOGICAL CONSTRUCTION OF THE SUBJECT OF STATE AND PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CHRISTIAN SOCIAL THOUGHT OF UKRAINIAN ORTHODOXNESS

Abstract. Arguments are presented in favor of Christian theology, which constantly focuses the attention of scientists on the spiritual and moral ideals of Ukrainian society. The role of the Christian church and theology in state administration is highlighted and analyzed. It is proven that introducing knowledge about religion into education and modern science, in combination with ethics, value and axiological, cultural and historical vectors of the movement of society, ensure the stability of the development of the Ukrainian state.

It has been substantiated that as a result of numerous historical, cultural and political transformations, the scientific discourse of the social thought of Ukrainian

Orthodoxy is changing, which leads to spiritual changes in man, society and the Ukrainian state. The history of the Ukrainian state, church, culture, and science has proven to be original and unique. Thus, the history and theory of the social teaching of Christianity emphasize the importance of the social thought of Ukrainian Orthodoxy both for modern state and administrative science and for the world scientific community of theologians, political scientists, historians and religious scholars.

The specifics of the influence of Christian theological discourse are manifested in spiritual culture, Christian asceticism, eschatology, theological rationality as a defining value, and spiritual-ideological and religious components of the conceptualization of the subject field of public administration. In the author's opinion, scientists need to analyze the history, culture, and social transformation of Christianity, Ukrainian Orthodoxy and their influence on the public administration discourse through the prism of changing the action of methodological principles of internal spiritual regularities of the process of conceptualizing the subject of public administration and political science, as well as to characterize the influence of the interdisciplinary tenets of the formation of the subject field of public administration and theology as a humanitarian science. In other words, for modern scientists, the theological conceptualization of public administration in the cultural-historical and socio-political scientific discourse is important.

The mechanisms of state administration in the field of religion are analyzed. It is noted that the mechanism of state administration in matters of Christian communication includes a number of elements, the main of which are the following: religious pluralism, equality of all religious organizations before the law, protection of rights and freedoms of citizens, social and humanitarian policy, educational, scientific and cultural-historical issues of preserving the spiritual heritage of Ukraine, as well as the effectiveness of the activities of the government and state administration in important matters of integrating religion into the public space and confessional peace in Ukraine. The methodological basis of Christian theology in interdisciplinary synthesis with state administration has been considered. From the point of view of the interdisciplinary approach, the main approaches to theology were investigated, the methodological importance of the concept of “social thought” in the process of scientific theological cognition, which is quite ambiguous and unstable, has been outlined.

Keywords: theology, state, society, religion, church, values, traditions, history, social thought.

Постановка проблеми. З поверненням теології до сучасного наукового дискурсу, з інтеграцією релігійної проблематики розвитку суспільства до державного управління в Україні починається новий етап конструктивного

діалогу Української держави та релігійних організацій. Синтез науки і релігії стає важливим кроком у підготовці фахівців для державної служби України, де головним завданням є формування управлінців нового покоління, вільних від стереотипів радянського атеїзму та адміністративно-командної системи авторитарної держави. Від сучасного державного службовця вимагається не лише компетентність у питаннях державного управління, володіння певними знаннями, уміннями й навичками з соціології, управління, психології, філософії і політології, а й чітке усвідомлення сучасних релігійних процесів церковного буття, які відбуваються в державі, бачення важливого місця та вагомої ролі християнської комунікації в державно-управлінському механізмі публічного управління, спрямовування власної службової діяльності на задоволення релігійних, культурних і гуманістичних потреб та інтересів громадян України.

Актуальність дослідження синтезу державного управління і християнської теології зумовлена необхідністю чіткого визначення сучасною наукою проблематичності концептуалізації важливих духовно-релігійних, ціннісних, ідейно-політичних, культурно-історичних та національно-патріотичних процесів українського державотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій висвітлює важливість теологічного підходу до сучасного державного і публічного управління. Д. Мартишин у монографії «Соціальна доктрина православної церкви в державотворчих процесах України: теоретико-методологічні засади» [3] акцентує увагу на ролі соціального вчення християнства у формуванні політологічного ставлення християнина до питань держави, суспільства, політичної ідеології, а також розглядає актуальні питання гуманітарної і соціальної політики українського православ'я. Професійна компетентність державних управлінців включає як спеціальні знання та навички, так і історичні, культурні, етичні і релігійні аспекти розвитку України. Про це постійно пишуть у своїх наукових працях знані українські історики, політологи, філософи, релігієзнавці і фахівці з питань державного управління, зокрема, В. Бліхар, В. Бондаренко, М. Васін, В. Воронін, В. Єленський, Ю. Кальниш, І. Козловський, А. Колодний, П. Кралюк, М. Маринович, В. Пасічник, Ю. Решетніков, О. Саган, А. Смирнов, Л. Филипович, Ю. Чорноморець, Г. Щокін, П. Яроцький.

Державно-управлінське розуміння місця християнської соціальної думки у процесах українського державотворення, культури й історії висвітлено в наукових працях представників українського православ'я — почесного патріарха Філарета (Денисенка), митрополита Епіфанія (Думенка), митрополита Іларіона (Рудника), митрополита Олександра (Драбинки), єпископа Віктора (Бедя), єпископа Гавриїла (Кризини), архімандрита Кирила (Говоруна),

протоієрея Олександра Трофимлюка, протоієрея Богдана Гулямова, протоієрея Георгія Коваленка, диякона Ростислава Дідуха.

Джерельною базою для вивчення соціальної думки українського православ'я мають стати такі церковні документи: Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) «Церква і світ на початку третього тисячоліття: Декларація Ювілейного Помісного Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату» [20]; Української православної церкви (УПЦ) «Основи соціальної концепції Української православної церкви» [14]. Значним спектром державницьких, культурологічних, національних, історичних проблем займається Православна церква України (ПЦУ) під духовним керівництвом митрополита Епіфанія (Думенка). Оскільки ця релігійна організація історично і духовно возз'єднана з «матір'ю-церквою» [19, с. XIII] Константинопольською православною церквою і вселенським патріархом, то фундаментальною частиною її соціального вчення є доктринальні документи «Константинопольського престолу» [19, с. XI]: «За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви» [11], «Документи Святого і Великого Собору Православної Церкви» [7]. Ці документи наочно демонструють теологічне ставлення православної церкви до процесів глобалізації, економіки, політики, культури, держави, нації і місії християнства в сучасному глобальному світі.

Мета статті — проаналізувати теологічні принци і методи конструювання предмета державного і публічного управління у християнській соціальній думці українського православ'я.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

— розглянути основні підходи до християнської теології;

— визначити сутність соціальної думки українського православ'я;

— виокремити методологічні принципи формування предмета державного управління на основі звернення до загальних теоретичних принципів християнської теології і соціального вчення християнства.

Виклад основного матеріалу. Підготовка фахівців з державного управління в Україні покладається на низку наукових шкіл з політології, управлінського менеджменту, філософії, але розглядаючи їх у світлі зарубіжного досвіду, варто зазначити, що в сучасній українській науці існує великий розрив між державно-управлінською теорією та християнською теологією, яка набула вагомого значення у наукових школах європейських і американських університетів. Останнім часом спостерігається певна актуалізація християнської есхатології та соціального вчення православної церкви, а отже, державне управління потребує наукового пошуку нової методології встановлення діалогу між представниками світської і церковної науки. Натомість у провідних країнах світу, наприклад, у Сполучених Штатах

Америки існують наукові школи з соціальної, політичної і публічної теології, соціальної доктрини християнства, релігієзнавства, релігійної етики, соціології релігії, екуменізму, еклезіології. Варто зауважити, що Даремський, Кембриджський, Єльський, Нотр-Дамський, Оксфордський, Гарвардський, Чиказький, Тюбінгенський університети активно займаються актуальними питаннями систематичної християнської теології. Берклійський центр релігії, миру та світової політики, університет Дьюка, Бостонський коледж з метою вивчення релігієзнавства, теології і духовної культури світу постійно займаються розробкою нових наукових програм і підходів до вивчення релігій світу. Таким чином, в американському і європейському науковому просторі розвинулась широка мережа науково-дослідних центрів, орієнтованих на спеціальні наукові дослідження у сфері політології, психології, права, соціології, державного управління і християнської теології.

На нашу думку, такі теологічні школи, духовно-просвітницькі центри, кафедри теології обов'язково мають розвиватися й в України, оскільки без конкуренції та співпраці світських і церковних науковців неможливо досягнути високих освітніх стандартів, а відтак і якості науково-дослідних проєктів. Сподіваємося, що чисельність працівників в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування, які реально розуміються на питаннях теології, світової духовної культури, історії релігії та релігійної самосвідомості щороку зростатиме, а найвищі щаблі державної влади мають посідати найбільш толерантні, освічені, демократичні, культурні, творчі працівники.

З точки зору багатьох науковців, соціальна думка церкви пояснює і відтворює соціальний процес буття християнина в аспекті теологічної інтерпретації концептуальних підходів християнства до розв'язання актуальних суспільно-історичних проблем людства (політика, економіка, культура і наука). Відповідно у християнській теології (соціальна доктрина, політична теологія) народжується понятійний категоріальний апарат, що тлумачить теологічне мислення релігійних мислителів, богословів і церковної ієрархії, висвітлюючи історичні, культурні, суспільно-політичні та соціальні особливості християнських традицій, ґрунтуючись на теоретико-концептуальних ідеях сьогодення. Теологічний пласт духовних ідей соціальної думки українського православ'я успішно використовується у процесі вирішення проблем сучасного українського суспільства. Звідси випливає, що вивчення державним управлінням релігійних концепцій, соціальної думки, церковних документів, прийнятих історичним християнством для розуміння сутності соціокультурних трансформацій громадянського суспільства, держави і різних сфер суспільного буття (історії, культури, економіки, політики, освіти, науки, права), актуальне для України як правової, соціальної і демократичної держави. Отже, під час вивчення соціальної думки церкви, предметом аналізу

для дослідника постають питання політики, історії та теорії держави, управління, цивілізаційного поступу, суспільного буття, теології і релігійної філософії. Таким чином, від дослідження переважно політологічних проблем науковець переходить до онтологічних, аксіологічних і світоглядних питань релігійної віри, цінностей релігії, сенсу буття, молитви, таїнств, богослужіння, співвідношення віри і знання, релігії і науки, віри і розуму, аналізу основних понять християнської теології в суспільствознавстві.

На наш погляд, соціальна думка церкви має аналізувати актуальні питання стосовно держави, людини, суспільства і певних політологічних, філософських, соціальних, культурологічних систем та теорій, представляти розуміння сутності духовного буття християнина в умовах соціально-історичного буття суспільства на конкретних етапах його історичного і політичного розвитку. Протоієрей Богдан Гулямов наголошує, що «православні соціальні доктрини зосереджені на досягненні гармонійного розвитку цілого суспільства» [4, с. 125].

Отже, теологи, акцентуючи увагу на соціальній думці церкви, використовують термін «соціо» у контексті соціокультурних трансформацій суспільства. Соціальна думка церкви осмислює життя суспільства, тобто, теологи, релігійні мислителі і філософи апелюють до первинного значення латинського слова «societas» — суспільство, соціальність, соціальне. Саме тому соціальне вчення християнства завжди пов'язане з процесами комунікації, спілкування людини Богом, взаємодії людей та їх взаємної залежності (людина, церква, держава, громадянське суспільство). Це виводить державне і публічне управління на новий рівень розуміння того, що життя глобального світу завжди супроводжується певними способами взаємодії людей (механізми управління), специфічними формами їхнього спілкування, що базуються на духовних ідеях, теологічних доктринах і політичних ідеологіях. Сьогодні соціальна думка українського православ'я акцентує увагу на питаннях взаємодії з державою, на формуванні національної ідеї, ідентичності, євангелізації і збереженні історії України.

На нашу думку, ефективні механізми державного та публічного управління мають ґрунтуватися на християнських цінностях, теологічних концептах — фундаменті української історії та культури. Невипадково українська держава надає високого значення українському православ'ю, релігійній культурі, питанням патріотизму, християнській моралі та релігійній етиці. П'ятий президент України Петро Порошенко свого часу наголошував на тому, що «власна Церква — це гарантія нашої духовної свободи, це запорука суспільної злагоди» [15]. Наведемо і слова митрополита Епіфанія (Думенка): «Ми — не державна Церква і не претендуємо на такий статус. Тим більше ми не Церква, прив'язана до якоїсь окремої політичної структури чи

якоїсь особи. Ми відкриті до співпраці зі всіма, хто бажає блага Церкві та Україні…

У цьому сенсі ми не державна, а справді народна Церква. Ми, саме завдяки підтримці українського народу, пройшли крізь страшні випробування XX століття. І після відновлення незалежності України, саме завдяки народній підтримці, ми зростали, зміцнювалися, розбудовувалися. Ми завжди були з українським народом, розділяючи його страждання, шукаючи гідну відповідь на виклики, радіючи здобуткам» [8].

Державне управління наголошує на необхідності захисту традиційних духовних цінностей, що тисячоліттями становили духовну, моральну і духовно-ідейну основу цивілізацій багатьох народів світу: цінностей традиційної сім'ї, свободи, гідності людського життя, в тому числі й життя релігійного, життя не тільки матеріального, а й духовного, а також цінностей гуманізму і релігійної різноманітності глобального світу. Духовні та моральні ідеї християнства не перешкоджають руху модернізації вперед і вгору, але перешкоджають руху людини назад і вниз, до хаотичної темряви, повернення до первісного стану суспільства у кам'яний вік.

Варто зазначити, що не всі християнські теологи і церковні лідери погоджуються з тим, що церковне життя, теологія і релігійна проблематика духовного буття людства постійно змінюються як і саме суспільство. Християнська теологія перебуває у безпосередній взаємодії з науковим світським середовищем філософії, релігієзнавства, політології, соціології, психології, історії культурології і педагогіки, а отже сучасна наука суттєво впливає на теологічний дискурс. Внаслідок наявності різних теологічних шкіл історичного християнства, значної кількості духовно-історичної та етичної богословської літератури (православ'я, католицизм, протестантизм), різних наукових підходів до концептуалізації предмета християнської теології, а також відсутності чіткої дефініції і уніфікованості багатьох понять, термінів теологічної науки, важливо зосередитись не лише на християнській таємниці віри і благочестя, а й на принципах діалогу сучасної світської і церковної науки, які лежать в основі формування важливого напряму ціннісного і релігійного осмислення наукових проблем в державному управлінні. Такий підхід дає змогу використовувати досягнення не лише державного управління, політології, а й аксіологічний вимір християнської соціальної думки в постійному уточненні предметного поля державного і публічного управління.

Не зважаючи на актуальні дослідження державного управління, церковної історії, релігієзнавства, християнської теології, які ґрунтуються на теоретичних положеннях сучасної науки і накопиченому практичному досвіді діалогу світської і церковної науки, залишилось ще багато невивчених питань соціального вчення українського православ'я у контексті державного і публічного управління.

Управлінська компетентність державних службовців і управлінців має враховувати не лише наукові знання та професійні навички з державного управління, але й здатність управлінців розуміти українську історію, культуру, релігію і християнську комунікацію, підтримувати християнські базові цінності, що формують ціннісний, духовно-моральний і етичний каркас сучасного суспільства. Саме завдяки компетентності управлінців у питаннях релігії, духовної культури і християнської теології можливе використання духовно-історичної спадщини України у процесі створення умов для сталого розвитку Української держави, культури суспільства, національного зміцнення та інтеграції духовно-релігійних цінностей людства у систему державного і публічного управління.

Християнська теологія як система наукового знання тісно пов'язана з філософією, соціологією, релігієзнавством, психологією, культурологією, історією і навіть політологією, оскільки науковці, політологи і політики можуть використовувати християнські доктрини, теорії і концепти як складові політичної ідеології. Принцип формування предмета теологічної науки варто розглядати через призму двох підходів: по-перше, як закономірне явище суто церковної внутрішньої комунікації в науковому товаристві теологів, філософів, церковних ієрархів, священиків і вірян, що є загальнонауковим проявом розвитку наукової конфесійної парадигми християнської теології (православ'я, католицизм, протестантизм); по-друге, як зовнішню комунікацію зі світською наукою, яка суттєво впливає на процеси сучасного теологічного дискурсу (світська університетська академічна теологія).

Із точки зору першого підходу, проблематизація наукового процесу християнської теології відбувається внаслідок суто християнської віри членів церкви, чи наукового співтовариства теологів, дослідників у межах конфесії, або традиції, але яка не зовсім відповідає сучасним запитам і наявним науковим проблемам сучасного відкритого глобального світу, які виходять за межі пояснювальної здатності старої парадигми теології. І саме цей суто конфесійний підхід, здебільшого агресивно захищається церковною системою, а всі альтернативні академічні світські проєкти вивчення теології, здебільшого, сприймаються як ворожі та небезпечні для духовного життя християнської громади, а отже і для наукового теологічного дискурсу. Відбувається повне нівелювання принципу наукового плюралізму (релігієзнавство, порівняльна теологія, філософія), встановлення жорстких меж предметного поля теологічної науки, клерикальний (ієрархічний) контроль за розвитком наукового пізнання. Церковні ієрархи, священики і теологи схильні до суттєвого спрощення проблем теології, що звісно є негативним і деструктивним явищем в межах дискурсу сучасної науки. Такий вузький підхід до проблем релігії і теології свідчить про ігнорування

богословами основних принципів науковості, об'єктивності, плюралізму, відкритості в межах наукового дискурсу гуманітарної науки.

Другий підхід нами детально розглянуто у контексті державного управління, що дає унікальну можливість продемонструвати глибинний потенціал християнської теології у питаннях суспільствознавства, історії, культури і політології. Отже, спираючись на другий підхід формування предмета сучасної теології в контексті світського наукового дискурсу, доведено, що реальні наукові проблеми сьогодення детермінують важливі питання християнської теології (соціального вчення церкви, політичної теології, соціальної доктрини християнства, морального богослов'я).

На нашу думку, варто поєднувати ці два підходи у сучасному науковому дискурсі гуманітарної науки. Наголосимо, що у контексті церковного буття як основи культурологічного, суспільствознавчого та історичного дискурсу поєднується релігійна віра в методологічну необмеженість теологічних формул минулого християнства і церковний контекст, що є єдино правильним у пізнанні Бога, церкви, людини, держави і суспільства.

Християнська теологія детально характеризує духовні й релігійні межі державно-управлінської призми конструювання духовного життя українського суспільства і процесів державотворення. Йдеться про тісний взаємовплив християнського теологічного і державно-управлінського наукового дискурсу, який полягає у прямій детермінації предметного поля державного управління із запитами духовно-релігійної, культурно-історичної і національної самоідентифікації особистості і суспільства. У такий спосіб предмет державного управління окреслюється духовно-релігійними, історичними і культурними межами актуалізованих українським суспільством проблем і релігійних явищ з одного боку, а з іншого — домінуючим типом політичного дискурсу сьогодення, який замикає теми досліджень з проблематики державного і публічного управління. Цей теологічний принцип полягає у підпорядкованості та детермінованості наукового дискурсу державного управління, що характеризується необхідною відповідністю змісту і сутності фундаментальних досліджень сучасної науки духовно-релігійним цінностям, християнській етиці, моральним нормам, духовно-етичним ідеалам українського народу.

Християнська теологія пропонує методологічний підхід до розуміння духовно-історичних і релігійних принципів формування державно-управлінського дискурсу та його предмета як постійної взаємодії держави, церкви, людини і громадянського суспільства, а також синергії теології, есхатології, політичної ідеології, філософії історії, релігії, науки та політичної системи, яка актуалізується у духовній і ціннісній системі координат розвитку багатогранних процесів українського державотворення. Отже, християнська теологія як наука є багатокомпонентною і складною у своєму історичному розвиткові.

Але сьогодні сучасний багатовекторний теологічний дискурс християнства набуває ознак відкритості до питань реального глобального світу. Трансформація теологічного дискурсу в межах державно-управлінської науки супроводжується суттєвою зміною ціннісних детермінант формування наукового дискурсу крізь призму культурно-історичних, політичних і соціально-економічних змін буття України. І саме історія християнства наочно ілюструє тісний взаємозв'язок багатьох релігійних, культурно-історичних, цивілізаційних, політичних і соціальних процесів українського державотворення, яке кристалізується у християнській теологічній думці. Важливе питання про ставлення християнства до держави постійно обговорюється у богословській, філософській та політологічній науці. Найпоширенішою помилкою в обговоренні цього питання є євангельська заповідь: «Віддайте кесареве кесареві, а Богові Боже». Висновки, які випливають з цього твердження, добре відомі. Мовляв, християнство, як раніше навчали радянські атеїсти та викладачі кафедри наукового атеїзму та марксизму, приймає будь-яку політичну владу. Православ'я лише вчить боятися Бога, шанувати царя і молитися за нього, і навіть якщо він є диктатором чи узурпатором. Ось це хибне правило політичної лояльності з усіма його наслідками і вважається єдиною основою соціального вчення православної церкви, яка має прийматися при вирішенні питання про ставлення християнства до влади, держави, політики, права і філософії. Це грубе припущення, з точки зору християнської соціальної думки, є радикально неправильним і потребує наукового пояснення і обговорення.

Умовна політична лояльність є лише однією сторінкою історичного літопису християнства. Поряд з цією моделлю історичного християнства існують й інші точки зору, діаметрально протилежні, наприклад, історія теології визволення і формування християнської соціальної доктрини як науки у XX сторіччі. Найімовірніше, політична лояльність є переважно елементом минулого християнства. Сьогодні для зміцнення ціннісних основ українського суспільства, особливо в умовах соціально-політичних викликів процесів глобалізації і війни, християнська теологія може суттєво зміцнити компетенції державних управлінців у прийнятті духовно-обґрунтованих історичних і політичних важливих державних рішень.

Функціонування державних та публічних механізмів управління, історія держави і права ілюструють різні спроби організації взаємодії між церквою і політичною владою, християнською теологією та державною ідеологією. Сучасне українське суспільство стоїть перед складним вибором найефективніших з погляду перспективи розвитку сучасної людини форм, методів, інструментів та механізмів взаємодії церкви, держави та громадянського суспільства. Державне управління приходить до наукової концептуалізації та

підтримки фундаментальних ідей християнства (релігійної віри, духовних цінностей, теологічних теорій), особливо у тих випадках, коли ставиться під сумнів сама ідея права як квінтесенції добра, справедливості, загального блага та гуманізму. «Виходячи з природної для персоналістичного християнського гуманізму відмови від всіх форм відвертого і прихованого насилля над особистостістю, соціальна доктрина просто змушена звертатися до спільнотної солідарності (та любові у міжособистих відносинах у спільноті) як до головного джерела формування оновленої соціальності» [5, с. 96].

Не менш важливу роль у зміцненні демократичних процесів і довіри громадян до державних інституцій відіграють українські християнські церкви. Теологічні знання, етичні принципи, духовні ідеї християнства підтримують духовну і соціальну згуртованість українського народу. Водночас, ефективна комунікація державних управлінців і службовців, дотримання ними етичних християнських норм, забезпечують не лише ефективність державотворчих процесів, але й формують основу для довгострокової стабільності культурно-історичного і суспільно-політичного розвитку України. Компетентні у релігійній проблематиці політики і державні керманичі, на наш погляд, відіграють важливу роль у формуванні духовно-моральних й ціннісних основ розвитку українського суспільства, що сприяє соборності, солідарності і духовній єдності народу навколо історичної і національної культурної спадщини.

Висновки. Попри фундаментальність вагомих досягнень української історичної науки, культурології, релігієзнавства і філософії, тема інтеграції теології до державно-управлінської науки розглядалася лише в межах окремих нечисельних наукових статей. Тобто можна констатувати відсутність ґрунтовних досліджень з тематики християнської комунікації і механізмів державного управління. На нашу думку, існують так звані «білі плями» в українському науковому дискурсі державного управління, релігієзнавства і релігійної філософії в межах проблематики щодо вагомої ролі і впливу християнської теології на політичні ідеї та трансформацію сучасного світу. Зокрема, недостатньо опрацьовано вплив еклезіології, соціальної думки християнства, політичної теології на визначення основних аспектів предмета державного управління (витоки держави, суспільна управлінська політика, процеси державотворення). Однією з основних причин відсутності ґрунтовних досліджень сучасної теологічної проблематики та її впливу на важливі питання державного і публічного управління є багатовекторність, комплексність та методологічна складність консервативної християнської теології.

Доведено, що проблематика формування предмета і предметного поля сучасної християнської теології є складною через свою історичність, традиціоналізм, консерватизм, комплексність, методологічну неоднорідність, необхідність міждисциплінарного дослідження і конструктивного діалогу

науки і релігії. Отже, сучасна наука демонструє методологічну складність визначення чітких меж предмета християнської теології. На нашу думку, не можна християнську теологію зводити лише до історичних питань формування святими отцями проблемного поля християнської теології, тріадології і пневматології. Християнська теологія динамічна, вона потребує уточнення векторів свого руху й актуального контексту, оскільки постійно розвиваються людина, суспільство і церква. Основні аспекти динамічності у трактуванні предмета християнської теології потребують наукового дискурсу, обговорення і певного консенсусу.

Сучасна світська наука суттєво розширює простір християнської теології і її предметне поле. І саме тому реальні сутнісні проблеми теології потребують релігійного і наукового плюралізму, міждисциплінарного синтезу світської і церковної науки як умови здійснення актуального наукового дискурсу, зокрема й теологічного.

У цьому ключі варто досліджувати питання механізмів державного і публічного управління у сфері релігії. Адже державне управління розвивається, уточнює межі свого предметного поля залежно від стану проблем держави і сучасного суспільства. Культура, історія, релігія, реальна політика актуалізують реальні наукові проблеми. Таким чином, варто досліджувати взаємозв'язок держави, церкви, людини і громадянського суспільства як певні детермінанти методологічних меж предметного поля державного і публічного управління. Отже, обґрунтовується необхідність дослідження державно-управлінської проблематики з позиції християнської теології.

Доведено, що християнська наука (теологія, соціальне вчення, релігійна етика) має бути відкритою та публічною, доступною для дослідження світськими науковцями. Важливим аспектом актуальності розвитку християнської теології як науки є реальні запити сучасної людини у контексті викликів процесів глобалізації, потреби держави і громадянського суспільства, які суттєво детермінують межі предметного поля соціальної думки українського православ'я. Теологічний дискурс соціальної думки українського православ'я є культурно, історично і соціально орієнтованим, формуючи предметну проблематику християнської теології на основі конкретних практичних запитів українського суспільства. Предмет соціального вчення православної церкви є духовно і соціально конструйованим релігійно-філософським концептом, який випливає із засад християнської теології, моралі і реальних культурних, історичних, соціальних і суспільно-політичних запитів сучасного світу, що й визначає тематику наукових досліджень християнської теології. Цей міждисциплінарний підхід демонструється на прикладі результатів досліджень державного управління і теології, які позитивно сприймаються суспільством і відповідають загальноприйнятій науковій методології і актуальності сучасної науки.

Концептуалізація основних принципів християнської теології доводить, що соціальна думка українського православ'я має певну історичність, систематичність, комплексність та методологічну догматичну єдність, оскільки з точки зору історії християнства, церква незалежно від історичної, культурної епохи й реальної політики держави зберігає вічні цінності релігії, моральні й духовні ідеали християнського гуманізму, впливаючи на формування духовних інтересів людини.

Розглянуто, що у процесі дослідження історії, теорії Української держави і християнства формується певний духовно-ідейний простір для ілюстрації основних принципів та ідей соціальної думки українського православ'я. У науковому дискурсі соціального вчення православної церкви відбулися численні зміни у культурній і соціальній спрямованості та різних підходів наукового осмислення.

Література:

1. Бліхар В. С. Соціально-філософська проблематика у творчій спадщині митрополита Андрея Шептицького: [Монографія]. Київ: Край, 2009. 272 с.
2. Богданенко А. І. Християнська теологія як церковна комунікація / А. І. Богданенко, Д. С. Мартишин. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. 80 с.
3. Богданенко А. І., Мартишин Д. С. Християнські концепти державного управління: українське православ'я. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 96 с.
4. Гулямов Б. С. Основні етапи розвитку соціального вчення християнських церков. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 7 : Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наук. праць]. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 42 (55). С. 118-126.
5. Гулямов Б. С. Сучасне соціальне вчення Константинопольського патріархату. *Освітній дискурс*: збірник наукових праць. 2020. Вип. 28 (11). С. 90-98.
6. Дідух Ростислав. Сучасні напрямки, принципи й парадигми соціальної доктрини Православної Церкви України. *Труди Київської Духовної Академії*: науковий збірник Київської православної богословської академії. 2022. № 22 (194). С. 62–75.
7. Документи Святого і Великого Собору Православної Церкви. Київ: Відкритий Православний Університет Святої Софії-Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 112 с.
8. Епіфаній Думенко, митрополит. Доповідь Предстоятеля на Помісному Соборі 27 липня 2023 року. *Православна Церква України* [Електронний ресурс] / URL: https://www.pomisna.info/uk/document-post/dopovid-predstoyatelya-na-pomisnomu-sobori-27-lypnya-2023-r/ (дата звернення: 16. 11. 2024).
9. Епіфаній Думенко, митрополит. Нехай ніхто не падає духом! Збірка роздумів і порад Блаженнійшого Митрополита Епіфанія. Київ: Моя Церква, Православна Церква України, 2024. 168 с.
10. Єленський Віктор. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця XX — початку XXI століття. Львів: Український католицький університет, 2013. 504 с.
11. За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви. *РІСУ. Релігійно-інформаційна служба України* [Електронний ресурс] / URL: https://risu.ua/za-zhittya-svitu-na-shlyahu-do-socialnogo-etosu-pravoslavnoji-cerkvi_n103522 (дата доступу: 16.11.2024).

12. Коваленко Ю. Відкрите Православ'я в його ідеї і реальності. *Релігійна безпека/ небезпека України*. Збірник наукових праць і матеріалів. За ред. проф. Анатолія Колодного. Київ: УАР, 2019. С. 149–155.

13. Мартишин Д. С. Соціальна доктрина православної церкви в державотворчих процесах України: теоретико-методологічні засади: монографія. Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2019. 514 с.

14. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. Київ : Інформ. – вид. центр УПЦ, 2002. 80 с.

15. Порошенко Петро. «Томос — це ще один акт проголошення Незалежності України». *Радіо Свобода* [Електронний ресурс] / URL: https://www.radiosvoboda.org/a/29693767.html (дата звернення: 16. 11. 2024).

16. Саган О. Н. Православна Церква України: конституювання та перспективи розвитку. Київ: 2019. 103 с.

17. Томас Бремер. Церква та імперія. Нариси історії російського православ'я. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 264 с.

18. Філіпчук Георгій. «Педагогіка» особистої і національної Гідності. Публіцистика. Київ: Вид. Товариства «Просвіта», 2018. 44 с.

19. Хрисавгіс Іоан. Варфоломій: Апостольська місія. Пророче бачення / Пер. англ. Л. Лозової. КИЇВ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2021. 296 с.

20. Церква і світ на початку третього тисячоліття: Декларація Ювілейного Помісного Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату. *РІСУ. Релігійно-інформаційна служба України* [Електронний ресурс] / URL: https://risu.ua/cerkva-i-svit-na-pochatku-tretogo-tisyacholittya_n34612 (дата звернення: 16. 11. 2024).

References:

1. Blikhar V. S. (2009). Sotsialno-filosofska problematyka u tvorchii spadshchyni mytropolyta Andreia Sheptytskoho: monohrafiia[Socio-philosophical issues in the creative heritage of Metropolitan Andrei Sheptytsky: monograph]. *Krai – Land*, 272 p. [in Ukrainian].

2. Bogdanenko A. I., Martyshyn D. S. (2024). Khrystyianska teolohiia yak tserkovna komunikatsiia [Christian theology as church communication]. *Vydavnytstvo Lira-K – Lira-K Publishing House*, 80 p. [in Ukrainian].

3. Bogdanenko A. I., Martyshyn D. S. (2022). Khrystyianski kontsepty derzhavnoho upravlinnia: ukrainske pravoslavia [Christian concepts of state governance: Ukrainian Orthodoxy]. *Vydavnytstvo Lira-K – Lira-K Publishing House*, 96 p. [in Ukrainian].

4. Huliamov B. S. (2020). Osnovni etapy rozvytku sotsialnoho vchennia khrystyianskykh tserkov. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 7 : Relihiieznavstvo. Kulturolohiia. Filosofiia: zb. nauk. prats [The main stages of the development of the social teaching of Christian churches. Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 7: Religious studies. Culturology. Philosophy: collection of scientific works]. *Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova – Publishing House of the National University named after M. P. Drahomanov*, Issue 42 (55), p. 118-126 [in Ukrainian].

5. Huliamov B. S. (2020). Suchasne sotsialne vchennia Konstantynopolskoho patriarkhatu [Modern social teaching of the Patriarchate of Constantinople]. *Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats – Educational discourse: collection of scientific works*. Issue 28 (11), p. 90-98 [in Ukrainian].

6. Didukh Rostyslav. (2022). Suchasni napriamky, pryntsypy y paradyhmy sotsialnoi doktryny Pravoslavnoi Tserkvy Ukrainy [Modern directions, principles and paradigms of the social doctrine of the Orthodox Church of Ukraine]. *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii: naukovyi zbirnyk Kyivskoi pravoslavnoi bohoslovskoi akademii – Works of the Kyiv Theological Academy: scientific collection of the Kyiv Orthodox Theological Academy*. No 22 (194), p. 62–75 [in Ukrainian].

7. Dokumenty Sviatoho i Velykoho Soboru Pravoslavnoi Tserkvy [Documents of the Holy and Great Council of the Orthodox Church]. (2016). *Vidkrytyi Pravoslavnyi Universytet Sviatoi Sofii-Premudrosti, DUKh I LITERA – Open Orthodox University of St. Sophia-Wisdom, SPIRIT AND LETTER*, 112 p. [in Ulrainian].

8. Epiphanius Dumenko, Metropolitan. Dopovid Predstoiatelia na Pomisnomu Sobori 27 lypnia 2023 roku [Report of the Primate at the Local Council on July 27, 2023]. (n. d.). *Pravoslavna Tserkva Ukrainy – Orthodox Church of Ukraine*. Retrieved from: https://www.pomisna.info/uk/document-post/dopovid-predstoyatelya-na-pomisnomu-sobori-27-lypnya-2023-r/ [in Ukrainian].

9. Epiphanius Dumenko, Metropolitan. (2024). Nekhai nikhto ne padaie dukhom! Zbirka rozdumiv i porad Blazhenniishoho Mytropolyta Epifaniia [Let no one lose heart! A collection of reflections and advice of His Beatitude Metropolitan Epiphanius]. *Moia Tserkva, Pravoslavna Tserkva Ukrainy – My Church, Orthodox Church of Ukraine*, 168 p. [in Ukrainian].

10. Ielenskyi Viktor. (2013). Velyke povernennia: relihiia u hlobalnii politytsi ta mizhnarodnykh vidnosynakh kintsia XX – pochatku XXI stolittia [The Great Return: Religion in Global Politics and International Relations of the Late 20th – Early 21st Century]. *Ukrainskyi katolytskyi universytet – Ukrainian Catholic University*, 504 p. [in Ukrainian].

11. Za zhyttia svitu. Na shliakhu do sotsialnoho etosu Pravoslavnoi Tserkvy [For the life of the world. On the way to the social ethos of the Orthodox Church]. (n. d.). *RISU. Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy – RISU. Religious Information Service of Ukraine.* Retrieved from: https://risu.ua/za-zhittya-svitu-na-shlyahu-do-socialnogo-etosu-pravoslavnoji-cerkvi_n103522 [in Ukrainian].

12. Kovalenko Yu. (2019). Vidkryte Pravoslavia v yoho idei i realnosti. Relihiina bezpeka/nebezpeka Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats i materialiv. Za red. prof. Anatoliia Kolodnoho [Open Orthodoxy in its ideas and realities. Religious security/danger of Ukraine. Collection of scientific works and materials. Edited by prof. Anatoly Kolodny]. *UAR – UAR*, p. 149–155 [in Ukrainian].

13. Martyshyn D. S. (2019). Sotsialna doktryna pravoslavnoi tserkvy v derzhavo-tvorchykh protsesakh Ukrainy: teoretyko-metodolohichni zasady: monohrafiia [Social doctrine of the Orthodox Church in state-building processes of Ukraine: theoretical and methodological foundations: monograph]. *DP "Vydavnychyi dim "Personal" – SE "Personal" Publishing House"*, 514 p. [in Ukrainian].

14. Osnovy sotsialnoi kontseptsii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy [Fundamentals of the Social Concept of the Ukrainian Orthodox Church]. (2002). *Inform. – vyd. tsentr UPTs – Inform. - Publishing Center of the UOC*, 80 p. [in Ukrainian].

15. Poroshenko Petro. "Tomos – tse shche odyn akt proholoshennia Nezalezhnosti Ukrainy" ["Tomos is another act of declaring the Independence of Ukraine"]. (n. d.) *Radio Svoboda – Radio Liberty*. Retrieved from: https://www.radiosvoboda.org/a/29693767.html [in Ukrainian].

16. Sahan O. N. (2019). Pravoslavna Tserkva Ukrainy: konstytuiuvannia ta perspektyvy rozvytku [The Orthodox Church of Ukraine: constitution and development prospects]. *Kyiv – Kyiv*, 103 p. [in Ukrainian].

17. Thomas Bremer. (2018). Tserkva ta imperiia. Narysy istorii rosiiskoho pravoslavia [The Church and the Empire. Essays on the history of Russian Orthodoxy]. *DUKh I LITERA – SPIRIT AND LETTER*, 264 p. [in Ukrainian].

18. Filipchuk Heorhii. (2018). "Pedahohika" osobystoi i natsionalnoi Hidnosti. Publitsystyka ["Pedagogy" of personal and national dignity. Publicism]. *Vyd. Tovarystva "Prosvita" – "Prosvita" Publishing House*, 44 p. [in Ukrainian].

19. Chryssavgis John. (2021). Varfolomii: Apostolska misiia. Proroche bachennia / Per. anhl. L. Lozovoi [Bartholomew: Apostolic mission. Prophetic vision / Trans. English. L. Lozova]. *DUKh I LITERA – SPIRIT AND LETTER*, 296 p. [in Ukrainian].

20. Tserkva i svit na pochatku tretoho tysiacholittia: Deklaratsiia Yuvileinoho Pomisnoho Soboru Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu [The Church and the World at the Beginning of the Third Millennium: Declaration of the Jubilee Local Council of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate]. (n. d.) *RISU. Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy – RISU. Religious Information Service of Ukraine*. Retrieved from: https://risu.ua/cerkva-i-svit-na-pochatku-tretogo-tisyacholittya_n34612 [in Ukrainian].

УДК 657.422.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-479-491

Бондаренко Ігор Валерійович аспірант кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, тел.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0009-0002-9850-9296

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена розкриттю механізмів державного фінансового регулювання агропромислового комплексу в Україні. Встановлено, що аграрний сектор наразі не спроможний розвиватися відповідно до принципів самофінансування й самоокупності, через це державне сприяння агропромисловому комплексу – неодмінна умова його стабільного розвитку й гарантування продовольчої безпеки країни. Державна підтримка агропромислового комплексу економіки, ставши невіддільною складовою державного регулювання, є комплексом різних засобів та форм економічного впливу на розвиток сільського господарства для забезпечення сталості та конкурентоспроможності всіх типів господарств, формування змог для насичення ринку якісною продукцією, розвитку територій сільських населених пунктів та досягнення продовольчої безпеки держави. Дієве державне регулювання сфери потрібне для того, щоб усунути кризові явища та гарантувати її наступний динамічний розвиток. Практика високорозвинених держав, агропромисловий комплекс котрих тривалий період утворювався, зазнаючи впливу держави, вказує на те, що в умовах ринкової економіки продуктивність аграрного виробництва значним чином залежить від рівня державного сприяння галузі.

Здійснено аналіз головних механізмів державної підтримки агропромислового комплексу в Україні. Відзначено, що загальна державна підтримка сільського господарства України доволі помірна. Однак є необхідність не стільки отримання державної підтримки, скільки результативного її застосування, своєю чергою, в Україні програми бюджетної підтримки потерпають від постійного недофінансування. Аргументовано головні вектори державного регулювання агропромислового виробництва й головний інструментарій їх втілення.

Визначено, що фінансове регулювання агропромислового комплексу є своєрідною сукупністю засобів фінансового плану, через котрі можна здійснювати вплив на діяльність різних сфер агропромислового комплексу.

Отже, підсумовуючи вивчення інструментів фінансового регулювання розвитку економіки держави, можливо узагальнити, що тільки в разі сполучення внутрішніх джерел фінансування й існуючих ресурсів фінансово-кредитних закладів і за державної підтримки розвитку інфраструктури фінансово-кредитного забезпечення виробництва можливо забезпечити стабільну фінансову основу діяльності аграрної сфери економіки України.

Ключові слова: регулювання, агропромисловий комплекс, державне фінансове регулювання, механізми, державна підтримка.

Bondarenko Ihor Valeriiovych postgraduate student of the department of public administration, tourism and hotel and restaurant business, V. I. Vernadsky Tavri National University, Kyiv, tel.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0009-0002-9850-9296

MECHANISMS OF STATE FINANCIAL REGULATION OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX IN UKRAINE

Abstract. The article is devoted to the disclosure of mechanisms of state financial regulation of the agro-industrial complex in Ukraine. It is determined that the agricultural sector is currently incapable of development on the principles of self-financing and self-sufficiency, therefore state support of the agro-industrial complex is an indispensable condition for its sustainable development and ensuring the food security of the state. State support of the agro-industrial complex of the economy, being an integral part of state regulation, is a set of various instruments and forms of economic influence on the development of agriculture in order to form stability and competitiveness of all categories of farms, create opportunities for saturating the market with high-quality food, develop rural areas and achieve food security of the country. Effective state regulation of the industry is necessary to overcome crisis phenomena and ensure its further intensive development. The experience of highly developed countries, the agro-industrial complex of which has long been formed under the influence of the state, shows that in a market economy, the efficiency of agricultural production largely depends on the level of state support for the industry. The main mechanisms of state support of the agro-industrial complex in Ukraine are analyzed. It is noted that the general state support of agriculture in Ukraine is quite moderate. However, there is a need not so much to receive state support as to use it effectively, in turn, budget support programs in Ukraine suffer from constant underfunding. The main directions of state regulation of agro-industrial production and the main instruments of their implementation are substantiated.

It is established that the financial regulation of the agro-industrial complex is a kind of complex of financial instruments, with the help of which it is possible to

influence the work of various spheres of the agro-industrial complex. Thus, generalizing the study of the financial regulation tools of the development of the state economy, it can be concluded that only under the condition of combining internal sources of financing and available resources of financial and credit institutions and with state support for the development of the infrastructure of financial and credit support of production can a stable financial basis for the functioning of the agrarian sector of the economy of Ukraine be created.

Keywords: regulation, agro-industrial complex, state financial regulation, mechanisms, state support.

Постановка проблеми. В нинішніх інтенсивних обставинах зростання вітчизняної економіки агропромисловий комплекс та ринок аграрної продукції, а також їх дієве функціонування є вагомою передумовою державної продовольчої безпеки. Реальна вимога сьогоднішніх реалій – гарантування зростання ролі держави й органів публічного управління у фінансовому регулюванні агропромислового комплексу. Вивчаючи іноземний досвід у зазначеному секторі, можливо зробити висновок, що переважна частина іноземних держав постійно збільшує власний вплив на фінансові відносини в галузі виробництва аграрної продукції, що дозволяє мінімізувати можливі явища негативного характеру, що залежать від обсягів виробництва. Це формує потребу змін в процедурі державного фінансового регулювання агропромислового комплексу згідно з принципами теорії продуктивного його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика висвітлювалася такими ученими як С. Антонова, К. Бондаревська, В. Вакуленко, Л. Васільєва, Ю. Гудзь, М. Гурський, О. Дудка, О. Зеленська, О. Коваленко, В. Корбутяк, С. Майстро, А. Науменко, А. Ревуцька, М. Хорунжий, С. Юрчишина та іншими. Даючи високу оцінку здобуткам дослідників, наголосимо, що з огляду на постійний брак фінансів у підприємств аграрного сектора це питання вимагає наступного розгляду та вдосконалення.

Мета статті – розкриття механізмів державного фінансового регулювання агропромислового комплексу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Суть державного регулювання у наукових та навчальних джерелах переважно формулюється як комплекс заходів для реалізації підтримуючої, компенсаційної, обмежувальної, а також іншої регулюючої діяльності держави, націленої на формування передумов результативного функціонування ринку і розв’язання серйозних соціально-економічних проблем розвитку вітчизняної економіки та всього суспільства. Поширені в наукових та навчальних джерелах формулювання суті державного регулювання економіки й процедури цього регулювання певним чином є

формальними, не характеризують місце цих явищ у системі суспільних відносин. Вивчення суті державного регулювання повинне виходити з того, що діяльність держави на сучасному етапі виражає водночас надбудовні відносини (політичні й правові відносини, ідеологія та психологія різних соціальних категорій чи соціуму в цілому, заклади й організації – держава, політичні партії, суспільні організації) й базисні відносини.

В економічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення сутності поняття «регулювання». Певні труднощі в трактуванні цього терміна в економічному сенсі пов'язані з тим, що воно обов'язково супроводжується додатковим словом: державне, фінансове, банківське й т. д. Це означає, що зміст терміна «регулювання» частково розкривається в інших категоріях. Такий стан речей безпосередньо вказує на наявність проблем визначення суті поняття «регулювання» в економічній науці [1].

Варто звернути увагу на думку К. В. Бондаревської, яка пропонує розглядати регулювання економіки у вузькому розумінні як динамічний процес впливу у відповідних умовах державних органів влади, міжнародних організацій, об'єднань фізичних і юридичних осіб на діяльність економічних суб'єктів для досягнення визначеної мети з використанням методів та відповідних їм інструментів [2].

Васільєва Л.М. зазначає, що основна мета державного регулювання аграрної сфери полягає в усуненні або часткової ліквідації притаманних сільському господарству як її базового сектору, так званих провалів ринку внаслідок значних коливань обсягів виробництва та цінової кон'юнктури, що відбуваються під впливом зовнішніх факторів. Воно є невід'ємним і ефективним інструментом раціональної організації та розвитку агропромислового виробництва [3].

Зважаючи на специфіку сільськогосподарського виробництва, фінансовим регулюванням аграрної сфери слід вважати процедуру цілеспрямованого впливу на можливості аграрних суб'єктів, що визначає застосування спеціалізованого регулювального механізму для зростання прибутковості сільськогосподарських підприємств, зростання доходів державного бюджету й гарантування конкурентоздатності аграрного продовольства на національних та зовнішніх ринках. Отже, узагальнюючи вивчення інструментів фінансового регулювання розвитку економіки держави, можливо дійти висновку, що тільки в разі сполучення внутрішніх джерел фінансування й існуючих ресурсів фінансово-кредитних закладів і за державної підтримки розвитку інфраструктури фінансово-кредитного забезпечення виробництва можливо забезпечити стабільну фінансову основу діяльності аграрної сфери економіки України.

Аграрний сектор є особливою галуззю національної економіки, тому що завдяки йому в державі формуються величезні грошові потоки. Його розвиток

має визначальний вплив на рівень життя українського народу, оскільки в ньому працюють близько 20% зайнятого населення і виробляється 12-14% валового внутрішнього продукту країни. Розвиток аграрного сектора має принципове значення для держави, особливо з огляду на вступ України до СОТ. Успішне вирішення завдань ефективного розвитку аграрного сектора економіки України, зростання його конкурентоспроможності, за умов невирішеності світової продовольчої проблеми, набуває не лише суто національної, а й міжнародної ваги. Звідси досить важливу роль у розвитку аграрного сектора повинна відігравати держава, проводячи реформи галузі та створюючи умови для ефективного виробництва сільськогосподарської продукції. Але, поки що аграрна реформа не дала очікуваного результату, суттєво не підвищила обсяги та ефективність аграрного виробництва, раціонального використання його земельно-ресурсного потенціалу і, як наслідок, забезпечення продовольчої безпеки країни. Проведені зміни не змогли стимулювати сталий розвиток сільськогосподарських підприємств. До того ж очевидним фактом стало руйнування виробничого потенціалу галузі та зниження рівня життя населення [4].

Експерти у сфері вітчизняної аграрної політики єдині в думці, що для сталого розвитку галузі необхідна підтримка держави, яка виражається в ефективному використанні набору інструментів і механізмів державного регулювання аграрної сфери, заснованих на ідеї аграрного протекціонізму. При цьому основою розвитку сільськогосподарського виробництва в умовах сучасних економічних реалій повинне стати розвинене інституційне середовище, здатне формувати умови для активізації інвестиційно-інноваційних та інтеграційних процесів, розвитку імпортозамінних виробництв, підвищення кваліфікації кадрів. Механізми державної підтримки та регулювання галузі повинні спиратися на економічні важелі та інструменти: податки, кредити, субсидії, гранти тощо. В основі формування концепції ефективного аграрного виробництва і збалансованої державної аграрної політики лежить ідея збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної сфер сільських територій. Стійкість розвитку аграрного сектору економіки передбачає активізацію ролі держави, яка за рахунок різноманітних інструментів впливу, включаючи правові нормативи та планування, опосередковано контролює і регулює як виробництво сільськогосподарської продукції, так і процес її реалізації [5].

На основі поданого вище, можливо дійти висновку, що сучасне аграрне виробництво є високотехнологічною сферою, яка перебуває у тісному зв'язку із наукою та технікою і потребує пильної уваги. Проблемами згаданої сфери займаються як певні інститути, котрі призначені для розвитку агропромислового комплексу, так і держава. З метою розв'язання окреслених проблем

варто володіти стратегічним баченням трансформаційних процесів в аграрній сфері економіки, що зважає не лише на перспективу, а також дає оцінку пройденим етапам. Тобто, аграрна сфера повинна мати детально напрацьовану та аргументовану стратегію розвитку.

Механізм державного регулювання аграрного сектора економіки – це спосіб дій суб'єкта регулювання заснований на базових функціях і принципах, що забезпечує за допомогою форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення певної мети і вирішення протиріч. При цьому економічні функції держави визначають напрями її діяльності, завдання і цілі, а механізм державного регулювання забезпечує способи їх реалізації. До базових функцій органів державного регулювання розвитку аграрного сектора, на наш погляд, необхідно віднести: визначення мети, завдань і моделі розвитку, формування правил економічних взаємин і ведення агробізнесу, координація та контроль дотримання інтересів економічних суб'єктів, стимулювання і контроль економічних процесів [6].

Система механізмів державної підтримки аграрної сфери в розвинених зарубіжних країнах характеризується не стільки стимулюванням виробництва (хоча, наприклад, податки виступають як механізм стимулювання сільськогосподарського виробництва або його обмеження, а зниження податкового тиску дає можливість на макроекономічному рівні підвищити стабільність функціонування господарського механізму фермерського виробництва, збільшити обсяги оборотних засобів і підняти рівень самофінансування), скільки вирішенням соціальних завдань – підтримка рівня доходів фермерів, розвиток сільської інфраструктури й природоохоронні заходи. Що стосується державної політики підтримки аграрного сектору в Україні, то вона повинна в сучасних умовах стосуватися, насамперед, стимулювання вітчизняного виробництва сільськогосподарської продукції та реалізації експортоорієнтованої стратегії його розвитку, що слугуватиме поштовхом для зростання всієї економіки країни і на цій основі підвищення рівня життя населення України [7].

Щодо агропромислового комплексу, як показує аналіз дослідженої літератури, використовуються такі механізми державної підтримки:

– податкова політика, що здійснюється шляхом призначення диференціальної ставки податків, уведення податкових пільг, звільнення від податків тощо;

– грошово-кредитна політика, за допомогою якої уряд впливає на грошовий обіг;

– бюджетна політика передбачає розподіл коштів бюджету за різними напрямами, виділяючи пріоритетним на даний момент галузям великі асигнування. Держава здійснює субсидування відсоткових ставок за кредитами для агропромислових підприємств, формування регіональних і державних продовольчих фондів, лізинг та ін.;

– цінова політика в цілому здійснюється шляхом регулювання цін, установлення граничних цін на деякі суспільно значимі товари й послуги, граничних рівнів рентабельності для підприємств-монополістів і критеріїв, що визначають величину цін;

– планування, якому належить особливе місце в системі підтримки аграрного сектору. Інструментами при цьому є прогнози, цільові програми, перспективні й поточні плани, що мають рекомендаційний характер;

– дотації з бюджету – це асигнування з державного бюджету, що виділяються підприємствам за продану продукцію для покриття збитків, у тому числі планових, наприклад дотації до цін на продукти харчування для зниження витрат споживачів;

– підтримка сфер освіти, охорони здоров'я, охорона навколишнього середовища, соціальна політика, підтримка наукових досліджень;

– державне замовлення, коли держава виступає найбільшим прямим замовником продукції;

– механізм обмежень і заборон певних видів економічної діяльності, державне ліцензування та реєстрація;

– зовнішньоекономічна політика, що припускає законодавче встановлення ставок мит, обмінних курсів валют, використання іноземних позик, інвестицій, валютних обмежень [8].

Звідси доволі значущою вважається оптимальна взаємодія між процесом державного й ринкового регулювання, проте вона має залежати від співвідношення попиту і пропозиції на агропродовольчому ринку, зважаючи на інтереси як виробників, так і споживачів сільськогосподарського продовольства.

Як свідчить практика розвинених країн світу, активна політика аграрного державного протекціонізму має вигляд пріоритетного стратегічного напрямку розвитку та сприяє росту виробництва та забезпечення країни власним продовольством, що є запорукою продовольчої безпеки держави та нації [9].

М.М. Гурським запропоновано розглядати сутність механізмів державного фінансового регулювання агропромислового комплексу як: по-перше, систему дій, яка містить комплекс організаційно-адміністративних, юридичних, соціально-економічних засобів, упорядкованих певним чином з метою подолання перешкод, що стоять на шляху реалізації фінансових інтересів суб'єктів агропромислового комплексу; по-друге, спосіб перетворення фінансових ресурсів державного регулювання на відповідні результати державної політики (бюджетно-податкова, грошово-кредитна, цінова) у контексті реалізації комплексу організаційно-економічних, політичних та правових засобів. З точки зору концепції системності структура механізмів державного фінансового регулювання агропромислового комплексу має включати низку

елементів: суб'єкти регулювання (державні органи влади); інструментарій (форми, методи та інструменти); об'єкт регулювання (агропромисловий комплекс); стратегічні цілі та індикатори фінансового регулювання розвитку агропромислового комплексу; ефекти, які генеруються в процесі реалізації механізму [10].

Дослідження свідчать про те, що властиве сучасній системі агробізнесу державне регулювання не виконує своєї основної функції, тобто не забезпечує справедливих правил гри між основними суб'єктами економічних відносин, не послаблює численних антагонізмів регіонального розвитку, що викликані майновим розшаруванням населення та структурною розбалансованістю аграрного сектору економіки. Окрім цього, наявний інституціональний каркас не сприяє формуванню нової моделі суспільних відносин, що мали базуватися на принципах інноваційності та демократизму [11].

До основних проблем державної підтримки сільського господарства в Україні потрібно віднести відсутність довіри до держави у цій сфері з боку сільгоспвиробників та недостатній рівень впливу заходів бюджетної підтримки на розвиток вітчизняного сільського господарства. Це обумовлено тим, що програми бюджетної підтримки в Україні страждають від постійного недофінансування; а також, правила розподілу бюджетних коштів за відповідними програмними підтримками зазвичай схвалюється на щорічній основі і часто змінюється з року в рік (тобто виробники сільськогосподарської продукції часто не отримують підтримки, коли вона їм терміново потрібна). Також, потрібно врахувати корупційні прояви, наявність обмежень та ускладнень для доступу до програм бюджетної підтримки для сільгоспвиробників [12].

Усе це значно гальмує інтеграцію України в міжнародний економічний простір. Увага до інституційних перетворень та неврахування інституціональних особливостей є основним прорахунком під час проведення трансформаційних перетворень, було не враховано трансформаційні можливості економіки, що впливають на потенціал підприємств АПК. Особливу увагу слід приділити детінізації частини доходів переробних підприємств, що виявляється у значній збитковості. Вагомою причиною збитковості є незадовільне виконання державою функцій щодо формування чинного законодавства, покликаного регулювати економічні відносини суб'єктів господарювання. Детінізація можлива лише у разі створення таких умов, за яких невигідними будуть приховування доходів і створення навмисної збитковості переробних підприємств. Таким чином, нейтралізувати негативні процеси може лише комплексно обґрунтоване державне регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК [13].

М.Й. Хорунжий вважає, що для того, щоб створити нормальні умови виробничо-фінансової та зовнішньоекономічної діяльності для всіх партнерів

АПК, необхідно створити відповідні економічні та господарські механізми. Господарський механізм, як вважає вчений, виражає економічні, юридичні, політичні, морально-етичні відносини управління. Його складовим елементом є економічний механізм, під яким слід розуміти сукупність методів і форм управління виробництвом на основі використання економічних законів і категорій [14].

Удосконалення механізмів державного регулювання аграрної галузі повинне бути спрямоване на створення траєкторії його сталого розвитку, збільшення обсягу виробництва аграрної продукції, достатньому для вирішення проблеми продовольчої безпеки та реалізації політики імпортозаміщення, підвищення економічної, соціальної, екологічної ефективності функціонування сільського господарства. Крім того, система державного регулювання має сприяти розвитку ринкової інфраструктури, підтримці стабільної, сприятливої кон'юнктури на ринку шляхом проведення державних інтервенцій, забезпечення товаровиробників доступними кредитами [15]. Створення ефективної державної системи підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств, на думку економістів, має відбуватися шляхом формування пакета законодавчих актів і нормативних документів регулятивного характеру, які доповнюють та розвивають попередньо ухвалений закон чи інший нормативний документ. Окрім того, повинен бути досягнутий певний компроміс між органами виконавчої та законодавчої влади, органами прокурорського нагляду та судочинства, суспільства у цілому. Автори справедливо зазначають, що регуляторні акти, що ухвалюються органами управління, повинні кореспондентуватися із загальними нормами законів, основними принципами, закріпленими в законодавстві, оскільки не може функціонувати нормативний акт, що суперечить закону або не відповідає йому [16].

Досягнення стратегічних цілей державної фінансової підтримки розвитку сільського господарства перебуває у прямому зв’язку зі здійсненням заходів стосовно покращення видів підтримки, процедур розподілу й освоєння ресурсів бюджетного фінансування. Головними заходами досягнення стратегічних цілей державної фінансової підтримки розвитку аграрної сфери економіки вважаються наступні:

– створення комплексної законодавчо-нормативної основи для зростання стимулюючого значення бюджетної підтримки. Захід визначає передусім формування інституційної сфери й пріоритетів для: стабілізації та розвитку агропромислового виробництва, гарантування продовольчої безпеки й забезпечення продуктами населення, захисту національного товаровиробника на внутрішньому й зовнішньому ринках;

– зростання регулюючої функції державної фінансової підтримки розвитку сільського господарства. Захід визначає гарантування принципів:

стабільності – держава зобов'язана створювати належні умови для підтримки; адресності – державна підтримка забезпечується прямо товаровиробникам; гарантованості – зобов'язання щодо підтримки сільгоспвиробників, в тому числі, відповідно до окремих напрямів; обмеженості – комплекс інструментів, одержаних із бюджету, обмежений обсягами державного плану бюджету; рівнодоступності – всі форми господарювання володіють однаковим правом на бюджетну підтримку); зважання на міжнародні зобов'язання – реалізація державної підтримки здійснюється, зважаючи на зобов'язання, які Україна взяла перед міжнародним товариством, прогнозування двосторонніх зобов'язань розпорядників й отримувачів бюджетного фінансування;

– здійснення моніторингу дієвості бюджетних програм відповідно до низки головних особливостей стосовно розвитку форм господарювання, зростання масштабів виробництва, утворення вертикальної і горизонтальної інтеграції, насичення внутрішнього ринку й зростання експорту, сприяння прибутковості й рентабельності за формами сільськогосподарських товаровиробників, виплат на гектар угідь, поголів'я та ін.

Таким чином, державна підтримка агропромислового комплексу – обов'язкова передумова його стабільного розвитку й гарантування продовольчої безпеки країни. Державна програма фінансової підтримки аграрних підприємств у нашій державі відзначається недовершеністю та регулярним недофінансуванням. Крім того, варто зважати на корупційні вияви, існування обмежень і ускладнень для доступу до програм бюджетної підтримки для широкого кола сільгоспвиробників. Зважаючи на це, вимагають перегляду підходи щодо розподілу державних фінансів в аграрному секторі, використання відповідних процедур реалізації і покращення дієвості державної підтримки аграрних підприємств.

Висновки. Отже, фінансове регулювання агропромислового комплексу є специфічною сукупністю інструментів фінансового плану, через котрі можна здійснювати вплив на діяльність різних сфер АПК. Враховуючи специфічний характер АПК, державне фінансове регулювання розвитку АПК варто визнавати механізмом цілеспрямованого впливу на можливості суб'єктів у секторі виробництва аграрної продукції, котрі визначають застосування державного регулювального механізму, націленого на поліпшення ефективності діяльності АПК, збільшення доходів державного бюджету й конкурентоспроможності сільськогосподарського продовольства не тільки на українських, а також і на глобальних ринках.

Література:

1. Юрчишина С.І. Фінансова складова в системі державного регулювання розвитку підприємств агропромислового комплексу України. *Економічний аналіз.* 2017. № 4. С. 118-123

2. Бондаревська К.В. Тенденції розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК.* 2014. № 11. С. 36-40

3. Васільєва Л.М. Удосконалення механізму державного регулювання регіональних агропромислових комплексів (міжрегіональна модель). *Економіка та держава.* 2011. № 8. С. 102-106.

4. Антонова С.Є., Корбутяк В.І. Основні тенденції державного регулювання розвитку агропромислового комплексу України. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. URL: https://ep3.nuwm.edu.ua/4421/1/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%A1.%20%D0%84.%20%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B7%D0%B0%D1%85.pdf

5. Вакуленко В.Л. Шляхи вдосконалення державного регулювання агровиробництва. *Економіка і суспільство.* 2018. Випуск 19. С. 110-115

6. Дудка О.І. Механізм державного регулювання аграрного сектору економіки. *Інвестиції: практика та досвід.* 2016. № 13. С. 99-102

7. Майстро С.В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/GALUZEVE/06-MAYSTRO.pdf.

8. Науменко А.О. Державне регулювання агропромислового комплексу України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2019. № 4. С. 93-97.

9. Зеленська О.О. Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні. *Вісник ЖДТУ.* 2012. № 1 (59). С. 108-112

10. Гурський М.М. Механізми державного фінансового регулювання агропромислового комплексу: дис. на здобуття ступеня док. філософії за спеціальністю 281«Публічне управління та адміністрування». Чернігів: Національний університет «Чернігівська політехніка», 2021. 236 с.

11. Ревуцька А.О. Трансформація відносин власності в аграрному секторі економіки України. https://lib.udau.edu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/ca09c4f0-341e-4f0a-a8c2-1a732a4f79ea/content

12. Зеленська О.О. Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні. *Вісник ЖДТУ.* 2012. № 1 (59). С. 108-112

13. Гудзь Ю.Ф. Механізм державного регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2017. Випуск 13. С. 79-86

14. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу. К. : КНЕУ, 2005. 292 с

15. Вакуленко В.Л. Шляхи вдосконалення державного регулювання агровиробництва. *Економіка і суспільство.* 2018. Випуск 19. С. 110-115

16. Коваленко О.Ю. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва. *Ефективна економіка.* 2013. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_40.

References:

1. Yurchyshyna, S.I. (2017). Finansova skladova v systemi derzhavnoho rehuliuvannia rozvytku pidpryiemstv ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy [Financial component in the system of state regulation of the development of enterprises of the agro-industrial complex of Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis, 4*, 118-123 [in Ukrainian].

2. Bondarevska, K.V. (2014). Tendentsii rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky [Trends in the development of the agrarian sector of the economy]. *Ekonomika APK – Economics of the Agricultural Complex, 11*, 36-40 [in Ukrainian].

3. Vasilieva, L.M. (2011). Udoskonalennia mekhanizmu derzhavnoho rehuliuvannia rehionalnykh ahropromyslovykh kompleksiv (mizhrehionalna model) [Improving the mechanism of state regulation of regional agro-industrial complexes (interregional model)]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State, 8*, 102-106 [in Ukrainian].

4. Antonova, S.Ie. & Korbutiak, V.I. Osnovni tendentsii derzhavnoho rehuliuvannia rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy [Main trends in state regulation of the development of the agro-industrial complex of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia – Bulletin of the National University of Water Management and Environmental Management.* Retrieved from https://ep3.nuwm.edu.ua/4421/1/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%A1.%20%D0%84.%20%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%B7%D0%B0%D1%85.pdf [in Ukrainian].

5. Vakulenko, V.L. (2018). Shliakhy vdoskonalennia derzhavnoho rehuliuvannia ahrovyrobnytstva [Ways to improve state regulation of agricultural production]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society, 19*, 110-115 [in Ukrainian].

6. Dudka, O.I. (2016). Mekhanizm derzhavnoho rehuliuvannia ahrarnoho sektoru ekonomiky [Mechanism of state regulation of the agricultural sector of the economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 13*, 99-102 [in Ukrainian].

7. Maistro, S.V. Sutnist ta napriamy derzhavnoho rehuliuvannia ahrarnoho rynku v zarubizhnykh krainakh [Essence and directions of state regulation of the agricultural market in foreign countries]. Retrieved from http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/GALUZEVE/06-MAYSTRO.pdf [in Ukrainian].

8. Naumenko, A.O. (2019). Derzhavne rehuliuvannia ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy [State regulation of the agro-industrial complex of Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Derzhavne upravlinnia – Academic notes of V.I. Vernadsky TNU. Series: State administration, 4*, 93-97 [in Ukrainian].

9. Zelenska, O.O. (2012). Systema prodovolchoi bezpeky: sutnist ta iierarkhichni rivni [Food security system: essence and hierarchical levels]. *Visnyk ZhDTU – Bulletin of ZhDTU, 1 (59)*, 108-112 [in Ukrainian].

10. Hurskyi, M.M. (2021). Mekhanizmy derzhavnoho finansovoho rehuliuvannia ahropromyslovoho kompleksu [Mechanisms of state financial regulation of the agro-industrial complex]. *Candidate's thesis.* Chernihiv: Natsionalnyi universytet «Chernihivska politekhnika» [in Ukrainian].

11. Revutska, A.O. Transformatsiia vidnosyn vlasnosti v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Transformation of property relations in the agricultural sector of the economy of Ukraine]. Retrieved from https://lib.udau.edu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/ca09c4f0-341e-4f0a-a8c2-1a732a4f79ea/content [in Ukrainian].

12. Zelenska, O.O. (2012). Systema prodovolchoi bezpeky: sutnist ta iierarkhichni rivni [Food security system: essence and hierarchical levels]. *Visnyk ZhDTU – Bulletin of ZhDTU, 1 (59)*, 108-112 [in Ukrainian].

13. Hudz, Yu.F. (2017). Mekhanizm derzhavnoho rehuliuvannia rozvytku ekonomichnoho potentsialu pererobnykh pidpryiemstv APK [Mechanism of state regulation of the development of the economic potential of processing enterprises of the agricultural complex]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University, 13*, 79-86 [in Ukrainian].

14. Khorunzhyi, M.I. (2005). Orhanizatsiia ahropromyslovoho kompleksu [Organization of the agro-industrial complex]. K. : KNEU [in Ukrainian].

15. Vakulenko, V.L. (2018). Shliakhy vdoskonalennia derzhavnoho rehuliuvannia ahrovyrobnytstva [Ways to improve state regulation of agricultural production]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society, 19*, 110-115 [in Ukrainian].

16. Kovalenko, O.Iu. (2013). Derzhavne rehuliuvannia silskohospodarskoho vyrobnytstva [State regulation of agricultural production]. *Efektyvna ekonomika – Effective economy, 3*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_40 [in Ukrainian].

УДК 35.072

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-492-503

Борисов Максим Петрович аспірант кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, 01042, тел.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0009-0004-5798-3535

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ

Анотація. Уточнено термін «механізми державного управління інноваційним розвитком економіки», пояснюючи їх як комплекс принципів, завдань, функцій, методів, інструментів, форм й алгоритму їх застосування органами державного управління з метою гарантування ефективного сприяння й розвитку інноваційної діяльності, підтримки посилення інноваційних процесів в аспекті гарантування розвитку економіки держави, раціонального застосування й заохочення ресурсного, трудового, науково-освітнього, інноваційного потенціалів та гарантування соціально-економічної й екологічної дієвості використання інновацій в управлінні розвитком економіки.

Доказано, що на фоні розвитку децентралізованих публічно-владних відносин прямо мережева модель взаємодії суб'єктів механізмів державного управління інноваційним розвитком економіки утворює довіру між інституціями управління, а також корпоративне зацікавлення усіх стейкхолдерів (органів влади на всіх рівнях управління, бізнесу, громадськості й наукової сфери). З'ясовано, що найефективніша форма мережевої моделі інноваційного розвитку економіки для дієвого об'єднання заходів та ресурсів з метою комерціалізації інновацій і втілення інтересів стейкхолдерів – кластеризація. Через це кластерна модель утворення механізмів державного управління інноваційним розвитком економіки застосовується як ефективний інструмент узгодження цілей управління, оптимальної консолідації організаційних та самоорганізаційних ресурсів стейкхолдерів заради гарантування інноваційного зростання економіки.

Проаналізовано головні механізми державного управління інноваційним розвитком економіки України на засадах кластеризації, зокрема нормативно-правовий механізм, організаційно-економічний механізм, інституційний механізм, фінансово-економічний механізм. Встановлено, що функціонування механізмів державного управління інноваційним розвитком

економіки України повинне спрямовуватися на: збільшення частки наукоємного виробництва й сектора надання ділових послуг; фінансово-економічну націленість соціуму через появу венчурних елементів, посилення горизонтальних зв'язків, стійкі зміни в структурі форм власності, гнучке управління, превалювання застосування непрямих методів регулювання над прямими; зменшення проблем зайнятості за допомогою утворення нових високооплачуваних робочих місць; зведення до мінімуму застосування невідновних ресурсів та шкідливих викидів відповідно до принципів раціоналізації структури виробництва й використання, посилення застосування рециклічних технологій; налагодження міжнародної науково-технічної співпраці та ін.

Ключові слова: державне управління, механізм, інноваційний розвитком економіки, кластер, кластеризація.

Borysov Maksym Petrovych postgraduate student of the department of public administration, tourism and hotel and restaurant business, V. I. Vernadsky Tavri National University, Kyiv, tel.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0009-0004-5798-3535

MECHANISMS OF STATE MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UKRAINE ON THE BASIS OF CLUSTERIZATION

Abstract. The concept of "mechanisms of state management of innovative economic development" is clarified, interpreting them as a set of principles, tasks, functions, methods, tools, forms and algorithms for their use by state administration bodies to ensure effective support and development of innovative activity, promote the activation of innovative processes in the context of ensuring the development of the country's economy, rational use and stimulation of resource, labor, scientific and educational, innovative potentials and ensure socio-economic and environmental efficiency of the use of innovations in managing economic development. It is proven that in the conditions of the formation of decentralized public-governmental relations, the network model of interaction of subjects of state management mechanisms of innovative economic development directly forms trust between management institutions and the corporate interest of all stakeholders (government bodies at all levels of management, business, public and scientific sector). It has been established that the most effective form of the network model of innovative economic development for the purpose of effective consolidation of measures and resources for the commercialization of innovations and the realization of the interests of stakeholders is clustering. Therefore, the cluster model of formation of mechanisms of state management of innovative economic development is used as

an effective tool for coordinating management goals, optimal combination of organizational and self-organizational resources of stakeholders to ensure innovative economic development.

The main mechanisms of state management of innovative economic development of Ukraine on the basis of clustering have been analyzed, in particular, the regulatory and legal mechanism, organizational and economic mechanism, institutional mechanism, financial and economic mechanism. It has been established that the functioning of mechanisms of state management of innovative economic development of Ukraine should be oriented towards: increasing the share of knowledge-intensive production and the sphere of business services; financial and economic organization of society through the emergence of venture elements, strengthening horizontal ties, sustainable shifts in the structure of forms of ownership, flexible management, the prevalence of the use of indirect methods of regulation over direct ones; minimization of employment problems by creating new high-paying jobs; minimization of the use of non-renewable resources and harmful emissions on the basis of rationalization of the structure of production and consumption, activation of the use of recycling technologies; establishment of international scientific and technical cooperation, etc.

Keywords: public administration, mechanism, innovative development of the economy, cluster, clusterization.

Постановка проблеми. Проблема інноваційного розвитку економіки України як невід'ємної частини механізмів державного управління, аргументування їх теоретичних принципів та релевантних закономірностей стосовно оновлення й системного введення у суспільстві займає головну позицію у парадигмі розвитку України на сучасному етапі. По-особливому актуальним зазначене питання стає в обставинах інтенсифікації інтеграційних та глобалізаційних процесів, бажання утворити відкриту соціально-економічну модель в країні, імплементувати інноваційні інформаційні технології, зосереджуючи увагу на потребі забезпечення механізмів державного управління інноваційним розвитком економіки на базі формування знань, технологій, їхньому пришвидшеному освоєнню в економіці. Одна з ключових проблем української економіки, що вимагає розв'язання, - брак комплексного механізму державного управління інноваційним розвитком економіки, котрий даватиме змогу нейтралізувати потенційні небезпеки інноваційній діяльності, застосовувати та заохочувати соціально-економічні можливості держави і в цілому забезпечувати відповідний рівень економічної безпеки в Україні. З огляду на це по-особливому актуальними стають питання введення у практику кластерної моделі механізмів державного управління інноваційним розвитком економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика висвітлювалася такими ученими як Н. Бондарчук, Т. Вітренко-Хрустальова, М. Войнаренко, С. Гривко, О. Квілінський, С. Соколенко, Т. Степанова, Т. Шестаковська та іншими. Однак наразі цілісно не відображені механізми державного управління інноваційним розвитком економіки України відповідно до принципів кластеризації. Не втрачають актуальність питання напрацювання кластерної моделі утворення механізмів державного управління інноваційним розвитком економіки, встановлення сутності комплексного механізму державного управління інноваційним розвитком економіки України відповідно до принципів кластеризації. Це аргументує потребу наступних наукових пошуків, націлених на покращення існуючого теоретичного й практичного гарантування вибору та втілення стратегічних векторів покращення механізмів державного управління інноваційним розвитком економіки України на базі підтримки зростання ступеня їх наукового обґрунтування.

Мета статті – розкриття механізмів державного управління інноваційним розвитком економіки України на засадах кластеризації.

Виклад основного матеріалу. З метою гарантування життєдіяльності держави та благополуччя її населення на сучасному етапі перед державним управлінням постають усе нові завдання задля пошуків дієвих інструментів стосовно утворення й втілення механізмів державного управління, щоб відповідати на виклики сьогоднішніх реалій. Ефективність механізмів державного управління інноваційним розвитком економіки спричиняє усунення проблем соціального плану, збільшення ступеня інноваційних змог територій, ефективності їхньої економіки, відповідного рівня прибутковості бізнесу та доходів громадян і, як наслідок, загального покращення соціальних стандартів, стосовно якості життя та розвитку бізнес-сфери.

В Україні стану інноваційної діяльності притаманні регресивні ознаки, а зміни позитивного характеру в зазначеному аспекті – несистемні (властиві тільки певні нюанси інноваційного розвитку у деяких регіонах та на окремих підприємствах). Насамперед це супроводжується недосконалим нормативно-правовим механізмом державного управління інноваційним розвитком економіки України, передусім у таких ситуаціях: якщо надана державна фінансова підтримка здебільшого блокується законом про державний бюджет, бракує системності щодо утворення такого механізму, незадовільний ступінь діяльності апарату державного управління інноваційною діяльністю в економіці України, недостатній захист прав інтелектуальної власності. Подібний стан речей спричинив великі втрати науково-інноваційних і кадрових ресурсів, невідповідність галузевої будови економіки нинішнім глобалізаційним запитам, зменшення ступеня інноваційної діяльності суб’єктів економіки та ін. Однією з передумов такого занепаду слід визнавати

не тільки неналежний ступінь фінансування, а також брак комплексного механізму державного управління інноваційним розвитком економіки України.

На нашу думку, механізми державного управління інноваційним розвитком економіки – це комплекс принципів, завдань, функцій, методів, інструментів, форм й алгоритму їх застосування органами державного управління з метою гарантування ефективного сприяння та розвитку інноваційної діяльності, підтримки посилення інноваційних процесів в аспекті гарантування розвитку економіки держави, раціонального застосування й заохочення ресурсного, трудового, науково-освітнього, інноваційного потенціалів та гарантування соціально-економічної й екологічної дієвості використання інновацій в управлінні розвитком економіки.

Дослідження, проведені С. Соколенком, показали, що кластери в сучасних умовах посилення конкуренції на глобальних ринках є фундаментальною організаційною основою для реалізації ключових принципів становлення національної та регіональної економіки і відповідної розробки стратегій соціально-економічного розвитку регіонів. Розуміння конкурентних переваг нових виробничих систем та активне формування регіональних інноваційних кластерів відкриває перед регіонами нові перспективи динамічного економічного розвитку та успішного подолання "викликів" з боку конкурентів [1].

Ефективність кластерної моделі досягається за рахунок інноваційності, розвитку взаємодопомоги, поєднання кооперації з конкуренцією та поширення взаємообміну інформацією, знаннями, ноу-хау та патентами. Підтвердженням цьому є думка Н. Тарнавської, що сьогодні на перше місце в геоекономічній конкуренції вийшли інтегровані бізнес-групи, які об'єднують інноваційні проекти і велике виробництво та здійснюють свою діяльність на основі ділових мереж [2].

Як відомо, кластеризація є процесом створення кластерів та інших мережевих інтегрованих структур для досягнення цілей цих об’єднань шляхом забезпечення відповідних умов та вжиття організаційно-економічних заходів їх учасниками. Цілями кластеризації є гармонізація інтересів кожного з учасників кластерних об’єднань, досягнення синергетичних зв’язків, прискорення економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності окремих економічних суб’єктів (підприємств, регіонів, країн, окремих територій і міст) 200 шляхом використання переваг суспільного поділу праці і ущільнення їх науково-виробничої взаємодії тощо [3].

Кластери – це своєрідні комплекси підприємств, дослідницьких центрів, наукових установ, органів державного управління, профспілок, громадських організацій тощо, які пов’язані технологічним ланцюжком і доповнюють один одного. Специфікою кластерних структур є широка участь у них гнучких

підприємницьких структур малого і середнього бізнесу, що активно сприяють формуванню інноваційних "точок зростання". Застосування кластерного підходу передбачає формування кластерів на певних територіях з підприємств, що виконують різні функції, але об'єднані одним технологічним процесом, результатом якого є кінцевий продукт, створений зусиллями всіх учасників процесу, починаючи з тих, хто займався науковими розробками та підготовкою кадрів, і закінчуючи технологами, пакувальниками та дилерською мережею. Цей підхід заснований на врахуванні позитивних синергетичних ефектів регіональної агломерації, мережевих принципах організації господарського процесу та дифузії знань і вмінь за рахунок міграції персоналу. Крім того, відсутні кордони між секторами та видами діяльності, які, в свою чергу, розглядаються як взаємопов'язані та взаємодоповнюючі. На сьогоднішній день кластеризація саме і є тією формою внутрішньої інтеграції та кооперування, що здатна забезпечити як стійкість, так і синергетичний ефект протидії ударам глобальної конкуренції з боку монопольних ТНК [4].

На наш погляд, інноваційний кластер (метою створення якого є досягнення ефекту синергії) представляє собою географічну та цільову концентрацію взаємозалежних підприємств та організацій, які формують суміжні етапи створення та впровадження інновацій у галузях економіки, включає: ядро кластера (науково-дослідницькі центри, освітні установи (університети, бізнес-школи, бізнес-інкубатори), підприємства та компанії, венчурні компанії, патентні бюро) та інфраструктурну мережу, що формуються навколо ядра кластера (спеціалізовані постачальники, сервісні компанії, технологічні посередники, страхові компанії, торговельні асоціації, соціально-побутова і природоохоронна сфери, органи державної влади та органи місцевого самоврядування тощо), і сприяє інноваційному розвитку економіки та вирішенню соціальних та екологічних проблем суспільства. Слід зазначити, що держава не тільки має сприяти створенню інноваційних кластерів, але і сама має стати активним учасником мережі [5].

Головною метою механізмів державного управління інноваційного розвитку економіки в Україні є формування організаційно-правових, соціально-економічних умов для забезпечення відтворення, розвитку та використання наявного науково-технічного потенціалу країни для поліпшення структури та якості сільськогосподарського виробництва, покращення соціальної інфраструктури села, орієнтованої на формування сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату, шляхом раціонального поєднання методів й форм державного регулювання інноваційної діяльності. Тому, потрібна пряма підтримка держави інноваційної діяльності в економіці, яка має передбачати оптимізацію коштів Державного бюджету на таких пріоритетних напрямах: виконання цільових програм з підтримки селекції у

рослинництві і тваринництві; забезпечення докорінного поліпшення ґрунтів, охорони лісів і водних ресурсів; здійснення протиепізоотичних заходів; підтримка розвитку фундаментальних досліджень, прикладних науково-дослідних і конструкторських розробок; підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації спеціалістів і робітничих кадрів; розвиток матеріально-технічної бази соціальної сфери села, агропромислового комплексу, шляхового господарства на селі; реконструкція, утримання й ремонт існуючих меліоративних міжгосподарських систем, будівництво споруд для запобігання негативним наслідкам стихійних природних явищ; опосередкована державна підтримка інвестиційної діяльності в економіці через створення сприятливих умов. Нарешті, розуміючи сутність та завдання інноваційно-інвестиційної політики, можна визначити причини виникнення проблемних питань вітчизняної інноваційно-інвестиційної сфери, наслідком яких є низька інноваційно-інвестиційна активність суб'єктів господарювання в економіці України [6].

На початковому етапі створення механізму державного управління функціонуванням інноваційних кластерних структур в економіці основними є принципи визначення мети й системності управління. У зв'язку з тим, що в нашому дослідженні втіленням організаційно-економічного механізму є кластерна форма взаємодії пов'язаних організацій, необхідно визначити місію, цілі, завдання та порядок розробки стратегії, які будуть регулювати подальший розвиток економіки. Глобальне призначення інноваційного кластеру слід визначити через систему стратегічних цілей. Від того, наскільки правильно сформульовані цілі, залежать не тільки постановка завдань, які стоять перед кластером, а й те наскільки організації будуть зацікавлені, щоб стати його учасниками. Тому стратегічні цілі не повинні бути абстрактними і нездійсненними. Вони мають враховувати інтереси уряду, регіональних та місцевих органів влади, всіх учасників взаємодії, а також бути соціально орієнтованими [7].

Проаналізуємо головні механізми державного управління інноваційним розвитком економіки України на засадах кластеризації.

Проведений аналіз законодавства щодо інноваційного розвитку економіки України встановив, що при визначенні засад стратегії інноваційної політики не повною мірою враховуються стан та перспективи розвитку економіки, об'єктивні умови діючого технологічного укладу, особливості функціональних взаємозв'язків органів влади в умовах децентралізації щодо інноваційного розвитку економіки. Актуальними стають пошук, становлення, імплементація норм функціонування інноваційних інституцій, функції яких повинні орієнтуватись на взаємодію держави, науки та виробництва як ключового вектора державного управління інноваційною діяльністю,

підтримувати належні умови для реалізації інноваційних процесів, стати однією з умов стійкого розвитку економіки України. Оцінивши стан функціонування нормативно-правового механізму державного управління інноваційним розвитком економіки України, встановлено, що економічні суб'єкти інноваційної діяльності не можуть самостійно, без належної підтримки держави вирішувати проблеми щодо їх функціонування і розвитку [8].

Варто зауважити, що в інноваційному законодавстві України існують значні прогалини, велика кількість нормативно-правових актів потребують доповнень, доопрацювань і уточнень. Існуючі недоліки деякою мірою ослаблюють ефективність інноваційного законодавства та, як результат, – дієвість механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки. Ліквідація недоліків інноваційного законодавства повинна торкатися питань методичного, організаційного та морально-психологічного плану й спричинені суттю діючих нормативно-правових актів.

Створення організаційно-економічного механізму державного управління функціонуванням інноваційних кластерних структур в економіці – один із головних пріоритетів підвищення інноваційності та конкурентоспроможності підприємств за рахунок залучення інвестицій у високотехнологічну інфраструктуру, що сприяє підвищенню економічного потенціалу та задає темпи економічного розвитку країни. Основними складовими елементами організаційно-економічного механізму є: суб'єкт як рушійна сила, що запускає в дію механізм; об'єкт, на який спрямована дія суб'єкта; цілі, під якими маються на увазі заплановані результати дії механізму; методи, що включають у себе інструментарій, способи і технології процесів досягнення цілей; форми (організаційне і правове оформлення методичного забезпечення); кошти – ресурси, необхідні для досягнення поставлених цілей. Головну роль в управлінні інноваційним кластером відіграють кластерна асоціація та координаційна рада, які забезпечують його ефективну роботу. Реалізація організаційно-економічного механізму кластерної політики сприяє зростанню конкурентоспроможності продукції за рахунок використання потенціалу ефективної взаємодії учасників кластера [9].

Виділяють такі основні рівні інституційного механізму державного управління інноваційного розвитку економіки в Україні:

1) міжнародний рівень, відповідно до якого регулювання здійснюється згідно із встановленими договорами, квотами, стандартами та членством у міжнародних організаціях (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (ІФАД), Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), Кодекс Аліментаріус, система управління безпечністю харчових продуктів (HACCP); міжнародний стандарт управління виробництвом і поставками безпечної продукції (Global GAP);

2) європейський рівень, який містить сукупність правил і норм, що регулюють сферу виробництва та торгівлі сільськогосподарською продукцією (Постанова Ради Європи №834/2007 від 28 червня 2007 року "Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів", Регламент (ЄС) №1307/2013 Ради ЄС про заснування спільних правил для схем прямої підтримки фермерів у рамках Спільної сільськогосподарської політики);

3) національний рівень (Верховна Рада України; Міністерство економічної політики та продовольства України, Комітет з питань економічної політики та земельних відносин, Український фонд підтримки підприємництва, Український державний фонд підтримки фермерських господарств);

4) регіональний рівень (обласні департаменти агропромислового розвитку, регіональні відділення Українського державного фонду підтримки фермерських господарств);

5) місцевий рівень (районні відділи агропромислового розвитку, сільські та селищні ради) [10].

Функціонування фінансово-економічного механізму державного управління інноваційним розвитком економіки України узгоджується з національною стратегією щодо соціально-економічного розвитку та повинно бути орієнтовано на державні управлінські дії, які забезпечують реалізацію нововведень, інноваційних технологій та організаційно-правових структур. Дія фінансово-економічного механізму державного управління інноваційним розвитком економіки України складається із сукупності комплексних, взаємопов'язаних елементів:

1) вибір ефективних стратегій і пріоритетів розвитку інноваційної сфери;

2) координація дій усіх стейкхолдерів інноваційного розвитку економіки України в напрямку розробки комплексного підходу до вирішення поставлених завдань;

3) концентрація фінансових ресурсів на пріоритетних напрямах інноваційного розвитку економіки і забезпечення єдності науково-технічної й інноваційної політик держави з метою залучення фінансування інноваційних проєктів;

4) збереження та стимулювання розвитку інноваційного потенціалу, його своєчасного використання для підтримки належного технологічного рівня і переходу на вищі технології;

5) фінансування підготовки й перепідготовки кадрів у сфері інноваційного підприємництва та підтримки науковців;

6) забезпечення сприятливих фінансово-економічних умов для інноваційної діяльності шляхом формування належної інфраструктури, сучасної інформаційної індустрії щодо обслуговування інвесторів і споживачів інноваційної продукції; вирішення проблем діяльності науково-дослідних установ, технопарків тощо; стимулювання міжнародного співробітництва тощо;

7) використання нових підходів до підтримки підприємств, які проводять інноваційну діяльність; формування діючої біржі інновацій;

8) розробка і впровадження програм інноваційного іміджу економіки України [11].

Таким чином, існуючий механізм державного регулювання інноваційного розвитку не дозволяє створити промислово розвинуту країну з модернізованою економікою. Для переходу від сировинної економіки до інноваційної в Україні необхідно створити цілісну національну інноваційну систему з розвинутою інфраструктурою, цивілізованим ринком технологій та правовою охороною результатів інтелектуальної праці. Тому тільки вдосконалення механізму державного регулювання інноваційної діяльності, створення, розвиток і впровадження інноваційних інститутів, які в сучасних умовах не представлені в Україні, збільшення обсягів фінансування і формування адекватних механізмів ефективності інноваційного відтворення економіки дозволять створити умови відмінні від сучасних і сприяти інноваційному розвитку економіки України [12].

Отже, функціонування механізмів державного управління інноваційним розвитком економіки України повинне спрямовуватися на: збільшення частки наукоємного виробництва й сектора надання ділових послуг; фінансово-економічну націленість соціуму через появу венчурних елементів, посилення горизонтальних зв'язків, стійкі зміни в структурі форм власності, гнучке управління, превалювання застосування непрямих методів регулювання над прямими; зменшення проблем зайнятості за допомогою утворення нових високооплачуваних робочих місць; зведення до мінімуму застосування невідновних ресурсів та шкідливих викидів відповідно до принципів раціоналізації структури виробництва й використання, посилення застосування рециклічних технологій; налагодження міжнародної науково-технічної співпраці та ін.

Висновки. Отже, розгляд наукових підходів щодо розвитку закономірностей та концепції утворення механізмів державного управління інноваційним розвитком економіки підтвердив існування загальноприйнятих концептуальних напрямків: нормативно-правова основа; теоретико-концептуальні фактори; існування спеціалізованих структур, діяльність яких спрямована на координацію інноваційного розвитку економіки; утворення інноваційної культури громадян; надання фінансів для інноваційної діяльності; комерціалізація інновацій; напрацювання програм та стратегій інноваційного розвитку.

В основі кластерної моделі розвитку економічної системи лежить кластер як інноваційна структура, яка консолідує підприємства, організації, наукові установи та ін., що відзначаються географічною близькістю або існуванням спільних технологій, навичок, стратегій розвитку та іншим. З метою їх ефективного утворення та успішного функціонування треба гарантувати належне фінансування, відповідний ступінь процесів управління,

зростання інноваційної частки, що визначає формування належних передумов для зростання змог генерування та комерціалізації результатів наукових досліджень та напрацювань задля їх наступного застосування, розвиток науково-технологічного потенціалу, інфраструктурну підтримку та ін. Отже, кластеризація, яка передбачає формування кластерів й інших мережевих структур, - дія, що здатна чинити вплив на умови, в котрих знаходиться національна економіка. Попри те, що вони відзначаються переходом до високотехнологічних режимів і великим впливом глобалізаційного фактора, процеси кластеризації вітчизняної економіки не стали значно поширеними. Вони розвиваються в обставинах нерозвинутості інноваційної інфраструктури або недосконалої заохочувальної й податкової політики держави, а також впливу інших несприятливих умов, які постають в секторі управління національною економікою. Через це в цілеспрямованій діяльності щодо утворення та розвитку систем кластеризації є потужний потенціал збільшення ефективності вітчизняної економіки.

Література:

1. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці. К.: Логос, 2004. 848 с.
2. Войнаренко М. Концепції кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні. *Економіст.* 2000. № 1. С. 29-31.
3. Квілінський О.С., Степанова Т.О. Кластеризація як спосіб підвищення стійкості суб'єктів малого бізнесу. *Економічний вісник Донбасу.* 2010. № 1. С. 150-158.
4. Бондарчук Н.В. Державно-приватне партнерство і можливості підвищення конкурентоздатності на основі кластеризації економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 10. С. 85-88.
5. Вітренко-Хрустальова Т.М. Напрямки вдосконалення механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки України. *Теорія та практика державного управління.* 2013. Вип. 3. С. 195-202.
6. Шестаковська Т.Л. Теоретичні аспекти державного регулювання інноваційного розвитку економіки. Чотирьохрівневе забезпечення соціально-економічного розвитку в умовах євро інтеграційних процесів (держава. Регіон, галузь, підприємство): монографія кафедри економічної теорії. Чернігів. ЧНТУ. 2016. С. 102-115.
7. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці. К.: Логос, 2004. 848 с.
8. Гривко С.Д. Механізми державного управління інноваційним розвитком економіки України на засадах кластеризації: дис. на здобуття наук. ст. канд. наук з держ. управ. Чернігів: національний університет «Чернігівська політехніка», 2021. 230 с.
9. Гривко С.Д. Організаційно-економічний механізм державного управління функціонуванням кластерних структур в економіці. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2017. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1759.
10. Бондарчук Н.В. Державно-приватне партнерство і можливості підвищення конкурентоздатності на основі кластеризації економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 10. С. 85-88.
11. Гривко С.Д. Механізми державного управління інноваційним розвитком економіки України на засадах кластеризації: дис. на здобуття наук. ст. канд. наук з держ. управ. Чернігів: національний університет «Чернігівська політехніка», 2021. 230 с.
12. Вітренко-Хрустальова Т.М. Напрямки вдосконалення механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки України. *Теорія та практика державного управління.* 2013. Вип. 3. С. 195-202.

References:

1. Sokolenko, S.I. (2004). *Klastery v hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the global economy]*. K.: Lohos [in Ukrainian].
2. Voinarenko, M. (2000). Kontseptsii klasteriv – shliakh do vidrodzhennia vyrobnytstva na rehionalnomu pivni [Cluster concepts – the way to the revival of production at the regional level]. *Ekonomist – Economist, 1*, 29-31 [in Ukrainian].
3. Kvilinskyi, O.S., & Stepanova, T.O. (2010). Klasteryzatsiia yak sposib pidvyshchennia stiikosti subiektiv maloho biznesu [Clustering as a way to increase the stability of small business entities]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbas, 1*, 150-158 [in Ukrainian].
4. Bondarchuk, N.V. (2011). Derzhavno-pryvatne partnerstvo i mozhlyvosti pidvyshchennia konkurentozdatnosti na osnovi klasteryzatsii ekonomiky [Public-private partnership and opportunities for increasing competitiveness based on clustering of the economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 10*, 85-88 [in Ukrainian].
5. Vitrenko-Khrustalova, T.M. (2013). Napriamky vdoskonalennia mekhanizmu derzhavnoho rehuliuvannia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Directions for improving the mechanism of state regulation of innovative development of the economy of Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration, 3*, 195-202 [in Ukrainian].
6. Shestakovska, T.L. (2016). *Teoretychni aspekty derzhavnoho rehuliuvannia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky. Chotyrokhrivneve zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku v umovakh yevro intehratsiinykh protsesiv (derzhava. Rehion, haluz, pidpryiemstvo) [Theoretical aspects of state regulation of innovative development of the economy. Four-level provision of socio-economic development in the context of European integration processes (state. Region, industry, enterprise)]*. Chernihiv. ChNTU [in Ukrainian].
7. Sokolenko, S.I. (2004). *Klastery v hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the global economy]*. K.: Lohos [in Ukrainian].
8. Hryvko, S.D. (2021). Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia innovatsiinym rozvytkom ekonomiky Ukrainy na zasadakh klasteryzatsii [Mechanisms of public administration of innovative development of the economy of Ukraine on the principles of clustering]. *Candidate's thesis.* Chernihiv: natsionalnyi universytet «Chernihivska politekhnika» [in Ukrainian].
9. Hryvko, S.D. (2017). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm derzhavnoho upravlinnia funktsionuvanniam klasternykh struktur v ekonomitsi [Organizational and economic mechanism of state management of the functioning of cluster structures in the economy]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – State management: improvement and development, 8*. Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1759 [in Ukrainian].
10. Bondarchuk, N.V. (2011). Derzhavno-pryvatne partnerstvo i mozhlyvosti pidvyshchennia konkurentozdatnosti na osnovi klasteryzatsii ekonomiky [Public-private partnership and opportunities for increasing competitiveness based on clustering of the economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 10*, 85-88 [in Ukrainian].
11. Hryvko, S.D. (2021). Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia innovatsiinym rozvytkom ekonomiky Ukrainy na zasadakh klasteryzatsii [Mechanisms of public administration of innovative development of the economy of Ukraine on the principles of clustering]. *Candidate's thesis.* Chernihiv: natsionalnyi universytet «Chernihivska politekhnika» [in Ukrainian].
12. Vitrenko-Khrustalova, T.M. (2013). Napriamky vdoskonalennia mekhanizmu derzhavnoho rehuliuvannia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Directions for improving the mechanism of state regulation of innovative development of the economy of Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration, 3*, 195-202 [in Ukrainian].

УДК 314/316.4

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-504-515

Васиньова Надія Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри публічної служби й управління навчальними закладами ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава, https://orcid.org/0000-0002-7019-0247

Іванов Євген Вікторович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри публічної служби й управління навчальними закладами ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава, https://orcid.org/0000-0001-6511-2474

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ І АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Анотація. На сучасному етапі дослідження проблем адаптації ветеранів набувають особливої ваги. Після повернення з бойових дій військовослужбовці часто стикаються з численними труднощами – від медичних і психологічних до соціально-економічних, які потребують комплексного підходу. В цьому контексті, забезпечення всебічної державної підтримки для реінтеграції ветеранів є важливим кроком, адже успішна адаптація сприяє не лише їхньому особистому благополуччю, а й загальному розвитку суспільства. Це допомагає зміцнити соціальну єдність і моральне здоров'я нації, що є вирішальним для стабільності країни в умовах сучасних викликів.

У законодавстві України щодо адаптації військовослужбовців після бойових дій існує кілька протиріч і недоліків, які можуть ускладнювати реінтеграцію ветеранів у цивільне життя. До основні з них авторами віднесено відсутність єдиної системи адаптації; прогалини у професійній адаптації та працевлаштуванні; обмеженість правового забезпечення для сімей військових; слабка координація, взаємодія між державними і громадськими організаціями; відсутність доступної інформації про права та можливості; проблеми з фінансуванням програм адаптації тощо. Наявні протиріччя є ключовими факторами, які спричиняють негативний вплив на процес ефективної адаптації військових до цивільного життя.

У статті проаналізовано методи та техніки, спрямовані на зменшення стресу, відновлення соціальних зав'язків, навчання навичкам самодопомоги та покращення фізичного здоров'я. Окреслено комплекс соціально-психологіч-

ної реабілітації та адаптації учасників бойових дій як інструмент їхньої успішної інтеграції до цивільного життя. Визначено основні компоненти реабілітації, такі як психологічна підтримка, соціальна адаптація, психоосвіта, фізична активність і підтримка в розвитку нових інтересів. Підкреслено важливість розробки цілісної моделі адаптації, що охоплює всі рівні підтримки для військовослужбовців, зокрема участь структур, відповідальних за медичну, соціальну та професійну підтримку.

Ключові слова: соціально-психологічна реабілітація, адаптація, військовослужбовці, ветерани, учасники бойових дій, цивільне життя, комплекс соціально-психологічної реабілітації та адаптації

Vasynova Nadiia Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Service and Management of Educational Institutions, State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University», Poltava, https://orcid.org/0000-0002-7019-0247

Ivanov Yevhen Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Service and Management of Educational Institutions, State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University», Poltava, https://orcid.org/0000-0001-6511-2474

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION AND ADAPTATION OF MILITARY PERSONNEL TO CIVILIAN LIFE: CHALLENGES AND WAYS TO OVERCOME THEM

Abstract. At the present stage, research into the problems of veterans' adaptation is of particular importance. After returning from combat, servicemen and women often face numerous difficulties – from medical and psychological to socio-economic – that require a comprehensive approach. In this context, providing comprehensive state support for the reintegration of veterans is an important step, as successful adaptation contributes not only to their personal well-being but also to the overall development of society. It helps to strengthen social cohesion and the moral health of the nation, which is crucial for the country's stability in the face of modern challenges.

There are several contradictions and shortcomings in the Ukrainian legislation on the adaptation of servicemen after combat operations that can complicate the reintegration of veterans into civilian life. The main ones are the lack of a unified system of adaptation; gaps in professional adaptation and employment; limited legal support for military families; poor coordination and interaction between government and non-governmental organizations; lack of accessible information about rights and

opportunities; problems with financing adaptation programs, etc. The existing contradictions are key factors that have a negative impact on the process of effective adaptation of the military to civilian life.

The article analyzes methods and techniques aimed at reducing stress, restoring social ties, teaching self-help skills, and improving physical health. The complex of social and psychological rehabilitation and adaptation of combatants as a tool for their successful integration into civilian life is outlined. The main components of rehabilitation are identified, such as psychological support, social adaptation, psychoeducation, physical activity and support in the development of new interests. The importance of developing a holistic model of adaptation that covers all levels of support for military personnel, including the participation of structures responsible for medical, social and professional support, is emphasized.

Keywords: social and psychological rehabilitation, adaptation, military personnel, veterans, combatants, civilian life, complex of social and psychological rehabilitation and adaptation

Станом на 2024 рік в Україні нараховується близько 1,2 мільйона офіційно зареєстрованих учасників бойових дій, більшість із яких брали участь у сучасних військових конфліктах, зокрема у війні на сході України, а також в повномасштабному протистоянні з 2022 року. Цей статус надає певні пільги та допомогу, включаючи медичне забезпечення, соціальну підтримку, а також послуги з адаптації та реабілітації, які організовуються через Міністерство у справах ветеранів України. Проте ця група людей, стикається з низкою специфічних труднощів, до яких належать як медичні проблеми, так і психологічні виклики, адаптація до мирного життя, інтеграція у суспільство та забезпечення гідних умов для реабілітації. Актуальність питання полягає в необхідності забезпечення всебічної підтримки для адаптації ветеранів, адже їх успішна інтеграція може позитивно вплинути не лише на їхнє життя, а й на загальний розвиток суспільства, зміцнення соціальної єдності та підтримку морального здоров'я нації [1; 2].

Проблема психологічної стабільності, збереження здоров'я і працездатності осіб, що беруть участь у військових конфліктах, наразі потребує комплексного, більш ґрунтовного дослідження. За сучасних умов ця проблеми привертає увагу великого числа дослідників [4]. на підставі існуючої нормативно-правової бази України висвітлюють ініціативи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції та поширення досвіду ведення бойових дій. Авторами запропоновано в модель активної політики військового формування (правоохоронного органу спеціального призначення) на ринку праці запровадити соціальну інституцію військового інструктора, обґрунтовано вдосконалення механізму державного управління забезпечення військ

(сил) людськими ресурсами. В межах нашого дослідження практичне значення має праця [8], в якій обґрунтовано течії соціально-психологічної адаптації ветеранів та інтегровано в сучасні умови російсько-української війни, нормативно-правові засади та особливості соціальної політики в Україні з питань захисту прав учасників бойових дій. Крім того, авторами експериментально перевірено рівень соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій різного віку до мирних умов життя [4; 8]. Г. Пріб, Я. Раєвська, Л. Бегеза [5; 6] в низці наукових праць доводять, що окрім умов зовнішнього середовища та фізичних процесів, на успішність адаптації особистості в умовах бойових дій впливають психологічні властивості та характеристики особистості.

Слід відмітити наукові праці зарубіжних фахівців-практиків, а саме: «Система приятелів: ветерани допомагають ветеранам подолати ПТСР», T. White (Т. Вайт) [13]; «Складний перехід від військового до цивільного життя», R. Morin (Р. Морін) [12].

Метою статті – є визначення комплексу соціально-психологічної реабілітації та адаптації учасників бойових дій, що обумовило такі завдання:

– дослідити особливості соціально-психологічної реабілітації та адаптації учасників бойових дій, зокрема розкрити ключові аспекти, закріплені у законодавчій базі;

– окреслити комплекс соціально-психологічної реабілітації та адаптації учасників бойових дій до цивільного життя.

Виклад основного матеріалу. Соціально-психологічна адаптація – це процес пристосування людини до нового (оновленого) для нього середовища й пристосування суспільства до потреб конкретної особистості через повне або часткове їх задоволення [8]. Так, поняття «соціальна адаптація» можна розглядати як процес входження особи в соціально-ролеві зв’язки і відносини, оволодіння нею соціальними нормами, правилами, цінностями, соціальним досвідом, соціальними відносинами і діями [10].

У свою чергу, соціальна адаптація особи здійснюється в двох сферах:

– соціально-психологічній сфері життєдіяльності особи – системі суспільно-психологічних зав’язків і відносин особи, що виникають при виконання нею різних соціально-психологічних ролей, тому розрізняють соціально-психологічну адаптацію особи;

– сфері професійних, навчально-пізнавальних і інших діяльнісних зав’язків і відносин особи, тому потрібно говорити ще і про професійно-діяльнісної соціальної адаптації особи. У зв'язку з цим прийнято виділяти первинну і вторинну соціалізацію [9].

Слід зазначити, що найточніше відбиває процес і результати діяльності психолога при наданні допомоги в процесі соціально-психологічної адаптації –

психологічна реабілітація. Психологічна реабілітація вченими трактується як допомога особи на усіх етапах формування нової системи значимих стосунків: від виникнення первинного розладу самосвідомості у формі негативних значимих стосунків до формування позитивних значимих стосунків особи до себе в співвіднесеній зі світом у минулому, сьогоденні і майбутньому свого життя [5].

Учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час. Перелік підрозділів, що входили до складу діючої армії, та інших формувань визначається Кабінетом Міністрів України [7].

На державному рівні реалізуються програми, спрямовані на підтримку ветеранів через заходи соціальної допомоги, психологічної підтримки, медичної реабілітації та правової адаптації. В Україні питання соціально-психологічної та правової адаптації учасників бойових дій закріплено в законодавчих актах, зокрема у Законі «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», який передбачає надання пільг, соціальної підтримки та різноманітних послуг для учасників бойових дій, які сприяють їхній інтеграції в мирне життя. Ці законодавчі норми передбачають доступ до психологічних консультацій, правову допомогу, пільги на медичне обслуговування, освіту, працевлаштування та інші важливі соціальні послуги.

Також особливу увагу приділено створенню програм адаптації та реабілітації для ветеранів у Міністерстві у справах ветеранів України, яке займається координацією процесів соціально-психологічної реабілітації. Додатково реалізуються спеціальні регіональні програми, які враховують місцеві особливості й потреби [11].

Таким чином, законодавство України визначає три основні складові адаптації особистості після участі у бойових діях:

1. Психологічна адаптація – засвоєння системи цінностей, норм, установок і моделей поведінки, прийнятих у цивільному суспільстві, для успішного виконання вимог, що висуваються до особистості у мирному середовищі;

2. Правова адаптація – набуття знань про правові норми, що регулюють соціальний і правовий статус особи, звільненої з військової служби, та членів її сім'ї, включаючи їх права, обов'язки та можливості. Сюди також входить ознайомлення з державними установами й організаціями, які можуть надати підтримку в освоєнні правових норм та реалізації прав і можливостей;

3. Професійна адаптація – вдосконалення наявних професійних знань та навичок або опанування новими, з урахуванням обраної професії, що сприяє подальшому успішному працевлаштуванню.

Очевидно, що закріплення соціально-психологічної та правової підтримки учасників бойових дій у законодавстві України спрямоване на полегшення їхньої адаптації до цивільного життя та забезпечення захисту їх прав і інтересів. Утім у законодавстві України щодо адаптації військовослужбовців після бойових дій існує кілька протиріч і недоліків, які можуть ускладнювати реінтеграцію ветеранів у цивільне життя. До основні з них можна віднести відсутність єдиної системи адаптації; прогалини у професійній адаптації та працевлаштуванні; обмеженість правового забезпечення для сімей військових; слабка координація, взаємодія між державними і громадськими організаціями; відсутність доступної інформації про права та можливості; проблеми з фінансуванням програм адаптації тощо. Наявні протиріччя є ключовими факторами, які спричиняють негативний вплив на процес ефективної адаптації військових до цивільного життя. До шляхів їх подолання, на нашу думку, можна віднести:

- розробку цілісної програми реінтеграції військових;
- покращення взаємодії та координації між державними і громадськими організаціями;
- забезпечення стабільного фінансування програм;
- запровадження доступної системи інформування ветеранів про їхні права і можливості.

На основі огляду наукової літератури з проблеми дослідження [5–6; 8–9; 12–13]. з'ясовано, що психологічні наслідки участі у бойових діях мають складну структуру, яка включає низку специфічних психотравматичних проявів. Серед основних порушень виділяються: бойовий стрес, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожно-депресивні розлади, стани дезадаптації, зокрема формування поведінкових компенсаторних механізмів, таких як агресивність та соціальна відчуженість, що можуть виступати у ролі захисних реакцій. До того ж, психологічні травми зазвичай мають накопичувальний ефект, і після повернення до цивільного життя у ветеранів зберігаються реакції, що характеризуються готовністю до негайного реагування на потенційну небезпеку, швидкими спалахами агресії на мінімальні провокації. Подібні стани значно знижують їх соціальну та професійну адаптивність, що призводить до зниження працездатності та ризику розвитку певних залежностей.

Щодо діагностки психічних станів, рівня нервово-психічної діяльності, що проводиться психологами і психіатрами, то ці складові мають бути основним змістом роботи в ході медичного обстеження військовослужбовців після їх повернення з районів бойових дій. При цьому особлива увага має бути приділена проведенню групових і індивідуальних бесід, в ході яких необхідно зорієнтувати в проблемах, що виникають в процесі реадаптації учасників бойових дій до звичайних умов життєдіяльності. Психологічна допомога повинна сприяти успішній адаптації військовослужбовця до нових умов життя [9].

Травматичні події та обставини кардинально змінюють звичний спосіб життя людей, їх побут, стосунки, мрії, цінності, пріоритети, що потребує постійної адаптації до кризових умов. Наявність кризи, з одного боку, може негативно відобразитись на умовах життя, а з іншого – спонукати до пошуку нових можливостей, втілення нереалізованого потенціалу та прихованих людських ресурсів, вироблення ефективних психологічних стратегій адаптації Г. Пріб, Л. Бегеза, Я. Раєвська [5; 6] зазначають, що «…основними векторами психологічного супроводу військовослужбовців/ветеранів, учасників бойових дій на етапі їх адаптації до мирного життя є: соціальна адаптація, психологічна адаптація, професійна адаптація, законодавчі зміни».

Отже, психологічна допомога військовослужбовцям / учасникам бойових дій має включати декілька напрямів:

1. Діагностика синдрому соціально-психологічної дезадаптації у військовослужбовця (психоемоційного стану у цивільному житті, використовуваних стратегій адаптації, поведінки) на підставі результатів психодіагностики індивідуальних особливостей військовослужбовця.

2. Психологічне консультування (індивідуальне і сімейне). У індивідуальних бесідах необхідно дати військовослужбовцям можливість висловити усе наболіле, виявляючи зацікавленість їх розповіддю. Потім доцільно роз'яснити, що переживаний ними стан є тимчасовим, подібне властиво всім, хто брав участь у бойових діях. Дуже важливо, щоб вони відчули розуміння і побачили готовність допомогти їм з боку не лише фахівців, але і близьких, рідних. Потужним засобом психологічної реабілітації є щирий прояв розуміння і терпіння до проблем осіб, що пережили психотравматичні військові умови. Спостерігається тенденція, що відсутність такого розуміння і терпіння з боку близьких призводить до негативних наслідків, трагічних зокрема.

3. Психокорекційна робота. Психологічна корекція або психокорекція - це діяльність по виправленню (коригуванню) тих особливостей психічного розвитку, які по прийнятій системі критеріїв не відповідають оптимальній моделі (нормі). Кваліфікована психотерапевтична допомога потрібна тим військовослужбовцям, у яких відзначаються різко виражені і запущені порушення адаптації (депресія, алкоголізм, девіантна поведінка тощо).

4. Навчання навичкам саморегуляції (прийомам зняття напруженості за допомогою релаксації, аутотренінгу і іншим методам).

5. Соціально-психологічні тренінги з метою підвищення адаптивності військовослужбовця і його особового розвитку.

6. Допомога в професійному самовизначенні, профорієнтація в цілях перенавчання і подальшого працевлаштування.

Ураховуючи вище зазначене та аналізуючи результати досліджень і власних міркувань, визначено комплекс соціально-психологічної реабілітації та адаптації учасників бойових дій, який включає мету, методи та обґрунтування для кожного компонента (див. табл. 1.).

Таблиця 1.

Комплекс соціально-психологічної реабілітації та адаптації учасників бойових дій

Компонент	Мета	Методи	Обґрунтування
1. Психологічна підтримка та корекція травматичних наслідків	зниження рівня стресу та емоційного напруження, опрацювання травматичного досвіду	- індивідуальна та групова психотерапія; - релаксаційні техніки (дихальні вправи, медитація, м'язова релаксація); - психологічні консультації	Допомагає зменшити вплив травматичних спогадів, покращує здатність до управління стресом і сприяє емоційному відновленню
2. Соціальна адаптація та підтримка	відновлення соціальних зв'язків, сприяння інтеграції до суспільного життя	- групи підтримки для ветеранів; - робота з родинами учасників бойових дій; - програми працевлаштування, тренінги, стажування	Сприяє відновленню соціальних зв'язків і підтримка з боку оточення допомагають ветеранам почуватись частиною громади та дають відчуття підтримки
3. Психоосвіта та розвиток навичок самодопомоги	навчання навичкам управління емоціями та стресом для тривалого психологічного благополуччя	- психоосвітні тренінги про природу стресу та методи подолання негативних емоцій - навчання методам самодопомоги; - робота з мотивацією та життєвими цілями	Дає учасникам бойових дій інструменти для тривалої самодопомоги та зміцнює їхню здатність до подолання кризових ситуацій самостійно
4. Фізична активність та оздоровчі заходи	Відновлення фізичного здоров'я та зниження рівня стресу через фізичну активність	- програми фізичної реабілітації (заняття з тренером, спортивні активності); - заняття на природі, екскурсії, табори	Фізична активність зменшує рівень тривожності, підвищує рівень енергії та сприяє загальному оздоровленню, що позитивно впливає на психічне здоров'я
5. Підтримка в розвитку нових інтересів і хобі	Надання можливості для самовираження, відновлення почуття мети та змісту життя	- творчі майстер-класи (арт-терапія, музична терапія); - навчальні курси та тренінги для розвитку нових навичок	Розвиток інтересів сприяє поверненню радості життя, забезпечує зайнятість та відволікає від негативних переживань, підвищуючи емоційну стійкість та психологічне благополуччя

Цей комплекс охоплює ключові сфери відновлення та сприяє всебічній адаптації учасників бойових дій до цивільного життя, проте не є вичерпаним. Тому як, процес соціально-психологічної адаптації військовослужбовців/ветеранів, учасників бойових дій є складним процесом пристосування особистості до нових умов життя. Для успішної адаптації важливими аспектами психологічної допомоги є впровадження системи психотерапевтичних методів, засобів та технік, які сприяють розвитку навичок саморегуляції та емоційного відновлення/благополуччя; пошуку способів створення психоемоційних ресурсів у вирішенні складних життєвих ситуацій; формуванню мотиваційних моделей соціальних перспектив життєдіяльності ветеранів та учасників бойових дій [5].

Також доцільною є розробка цілісної моделі соціальної адаптації військовослужбовців у якій, повинні знайти своє місце всі працюючі з учасниками бойових дій організаційні структури, такі як:

– військові комісаріати, основним завданням яких є постановка на облік, створення комп'ютерної бази даних, систематичне інформування структур, що займаються питаннями соціальної адаптації цієї категорії осіб;

– органи соціального захисту, що займаються питаннями матеріального забезпечення (грошових виплат, пільг) і правового захисту учасників бойових дій і їх сімей;

– органи охорони здоров’я, основним завданням якої має бути медична реабілітація ветеранів бойових дій і організація роботи медико-відновлювальних центрів для учасників військових дій;

– фахівці, що забезпечують соціально-психологічну і психологічну реабілітацію учасників бойових дій (психологи і психотерапевти) і які діють в тісній співпраці з медиками;

– служба зайнятості, в компетенцію якої входить вирішення питань професійної підготовки і перепідготовки колишніх військовослужбовців, а також сприяння їм в працевлаштуванні;

– організації самих учасників військових дій, що вирішують передусім проблему моральної підтримки ветеранів і членів їх сімей.

Висновки. Теоретичний аналіз джерельної бази дослідження проблеми соціально-психологічної реабілітації та адаптації учасників бойових дій дозволив окреслити комплекс основних напрямів відновлення, а саме: психологічний, соціальний, професійний, фізично-оздоровчий і культурний, які є важливими для повернення військових до повноцінного цивільного життя. Крім того, ці заходи спрямовані на підтримку психічного здоров’я, зміцнення соціальних зв’язків, професійну адаптацію, покращення фізичного стану, забезпечення можливості самовираження через нові інтереси та цінності. Однак запропонований комплекс методів і технік реабілітації та

адаптації не є вичерпним, адже адаптація може потребувати й інших заходів, залежно від індивідуальних потреб військовослужбовців. Наприклад, деякі учасники можуть потребувати більш інтенсивної терапевтичної підтримки, специфічної медичної допомоги, юридичної консультації тощо. Проте підкреслимо, що важливою складовою у цьому процесі є забезпечення комплексного та тривалого супроводу в процесі реінтеграції до цивільного життя.

До перспектив подальших досліджень відносимо розгляд українського та світового досвіду особливостей реінтеграції військовослужбовців до цивільного життя.

Література:

1. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України URL: https://data.mva.gov.ua/ (дата звернення: 14.11.2024)
2. Важкі цифри: як сприймати нові дані про військові втрати URL: https://www.dw.com/uk/vazki-cifri-ak-sprijnali-ukrainci-novi-dani-pro-vijskovi-vtrati/a-68381601
3. Закон України Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення: 14.11.2024)
4. Медвідь М. М., Звєрєв М. В. Забезпечення військ (сил) людськими ресурсами шляхом створення та розвитку соціальної інституції військових інструкторів як елемента механізму державного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Вип. № 1 (55). DOI:10.34213/ap.19.01.06
5. Пріб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців/ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус.* Вип. 35. 2022. С. 159–163. URL: http://habitus.od.ua/journals/2022/35-2022/23.pdf DOI https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.35.23
6. Пріб Г. А., Раєвська Я. М., Бегеза Л. Є. Соціально-психологічні особливості адаптації особистості в умовах бойових дій. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. Том 33 (72) № 2. 2022. С. 104-109. DOI https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/17 URL: http://www.psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/2_2022/17.pdf
7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту від 22.10.1993 р. - № 3551-XII (редакція 01.10.2024 р.) URL: https://protocol.ua/ua/pro_status_veteraniv_viyni_garantii_ih_sotsialnogo_zahistu/
8. Саранча І., Стасюк В. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій до умов життя. *Scientific Issues of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Section: Pedagogics and Psychology, 71,* 2022. 127-133. https://doi.org/10.31652/2415-7872-2022-71-127-133
9. Сорока О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх вчителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій: дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2016. 534 с.
10. Соціально-психологічна адаптація URL: https://studfile.net/preview/6327410/page:8/ (дата звернення: 14.11.2024)
11. Урядовий контактний цент URL: https://ukc.gov.ua/knowdledge/hto-maye-pravo-otrymaty-status-uchasnyka-bojovyh-dij-z-nastupnoyu-informatsiyeyu/ (дата звернення: 14.11.2024)

12. Morin, R. (2011). The Difficult Transition from Military to Civilian Life. *Pew Research Center*. URL: http://www.pewsocialtrends.org/2011/12/08/the-difficult-transition-from-military-to-civilian-life/

13. White, T. (2014). The buddy system. Veterans help veterans combat PTSD. *Stanford Medicine, Balancing Act. The immune system.* URL: https://stanmed.stanford.edu/2014fall/the-buddy-system.html#

References:

1. Analitychna informatsiia za danymy Ministerstva u spravakh veteraniv Ukrainy [Analytical information according to the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine] Retrieved from https://data.mva.gov.ua/ [in Ukrainian]

2. Medvid M. M., Zvieriev M. V. (2019) Zabezpechennia viisk (syl) liudskymy resursamy shliakhom stvorennia ta rozvytku sotsialnoi instytutsii viiskovykh instruktoriv yak elementa mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia [Provision of troops (forces) with human resources through the creation and development of the social institution of military instructors as an element of the public administration mechanism] *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia.* DOI:10.34213/ap.19.01.06 [in Ukrainian]

3. Prib, H. A., Beheza, L. Ye., Raievska, Ya. M. (2022) Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia viiskovosluzhbovtsiv/veteraniv: problematyka vyvchennia [Social and psychological adaptation of servicemen/veterans: problems of study]. *Habitus.* Vyp. 35. S. 159-163. Retrieved from http://habitus.od.ua/journals/2022/35-2022/23.pdf DOI https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.35.23 [in Ukrainian]

4. Prib, H. A., Raievska, Ya. M., Beheza, L. Ye. (2022) Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti adaptatsii osobystosti v umovakh boiovykh dii [Social and psychological features of personality adaptation in combat conditions]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia*. Tom 33 (72) № 2. S. 104-109. Retrieved from http://www.psych.vernadsky journals.in.ua/journal/2_2022/17.pdf DOI https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/17 [in Ukrainian]

5. Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu vid 22.10.1993 r. - № 3551-XII (redaktsiia 01.10.2024 r.) [On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protection of 22.10.1993 - No. 3551-XII (revision of 01.10.2024)] Retrieved from https://protocol.ua/ua/pro_status_veteraniv_viyni_garantii_ih_sotsialnogo_zahistu/ [in Ukrainian]

6. Sarancha I., Stasiuk V. (2022) Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia uchasnykiv boiovykh dii do umov zhyttia [Social and psychological adaptation of combatants to living conditions] *Scientific Issues of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Section: Pedagogics and Psychology, 71*, 127-133. https://doi.org/10.31652/2415-7872-2022-71-127-133 [in Ukrainian]

7. Soroka, O. V. (2026) Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnikh vchyteliv pochatkovoi shkoly do vykorystannia art-terapevtychnykh tekhnolohii: dys. … d-ra ped. nauk : 13.00.04. [Theoretical and methodological bases of training future primary school teachers to use art therapy technologies: Doctor of Pedagogical Sciences] Ternopil, 534 s. [in Ukrainian]

8. Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia [Social and psychological adaptation] Retrieved from https://studfile.net/preview/6327410/page:8/ [in Ukrainian]

9. Uriadovyi kontaktnyi tsentr [Government contact center] Retrieved from https://ukc.gov.ua/knowdledge/hto-maye-pravo-otrymaty-status-uchasnyka-bojovyh-dij-z-nastupnoyu-informatsiyeyu/ [in Ukrainian]

10. Vazhki tsyfry: yak spryimaty novi dani pro viiskovi vtraty [Hard numbers: how to perceive new data on military losses] Retrieved from https://www.dw.com/uk/vazki-cifri-ak-sprijnali-ukrainci-novi-dani-pro-vijskovi-vtrati/a-68381601 [in Ukrainian]

11. Zakon Ukrainy Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu [Law of Ukraine On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protectione] Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text [in Ukrainian]

12. Morin, R. (2011). The Difficult Transition from Military to Civilian Life. Pew Research Center. URL: http://www.pewsocialtrends.org/2011/12/08/the-difficult-transition-from-military-to-civilian-life/ [in English]

13. White, T. (2014). The buddy system. Veterans help veterans combat PTSD. Stanford Medicine, Balancing Act. The immune system. URL: https://stanmed.stanford.edu/2014fall/the-buddy-system.html# [in English]

УДК 351.74: 075

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-516-526

Верещак Олександр Олександрович доктор філософії у галузі публічного управління та адміністрування, https://orcid.org/0000-0002-7262-5400

РЕФОРМУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Системний аналіз положень Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» демонструє, що в умовах дії воєнного стану, а також в період післявоєнного відновлення військовослужбовців мають визначені соціальні гарантії, які доцільно згрупувати таким чином: соціальні гарантії під час проходження військової служби та захисту територіальної цілісності й суверенітету держави (грошове, продовольче, речове, медичне, житлове забезпечення); соціальні гарантії військовослужбовців та/або членів їх родин пов'язані із проходженням військової служби та настанням соціальних ризиків (виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців);пільгове забезпечення військовослужбовців та/або членів їх родин під час проходження військової служби та захисту територіальної цілісності й суверенітету держави (пільги на проїзд, на оплату житла та комунальних послуг, на оплату навчання дітей військовослужбовців тощо); соціальні гарантії військовослужбовців поза межами дії воєнного стану (трудові, соціальні, службові); соціальні гарантій осіб з числа ветеранів, інвалідів війни; пенсійне забезпечення військовослужбовців.

Обґрунтовано, що завдання інституцій, що складають систему цивільного контролю в аналізованому сегменті, з урахуванням режиму воєнного стану, повинні значно виходити за межі суто контрольно-наглядової функції. Потенціал цих інституцій, і в першу чергу інститутів громадянського суспільства повинен спрямовуватись на пошук резервів та додаткових джерел для максимізації виконання завдань соціального забезпечення військовослужбовців ат членів їх родин. Крім того, інститути громадянського суспільства здатні забезпечувати міжнародні, міжурядові та інші види комунікацій органів військово-політичного управління України та відповідних суб'єктів міжнародного права, як окремих держав, так і міжнародних організацій.

Запропоновано законодавче врегулювання гарантій реалізації цивільного контролю в сфері безпеки та оборони під час дії правового режиму воєнного стану через внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Ключові слова: публічне управління, цивільний контроль, інституту громадянського суспільства, соціальний захист військовослужбовців. гарантії, пільги та пенсійне забезпечення військовослужбовців.

Vereschak Oleksandr Oleksandrovych Doctor of Philosophy in Public Administration and Management, https://orcid.org/0000-0002-7262-5400

REFORMING CIVILIAN CONTROL IN THE SYSTEM OF SOCIAL SECURITY FOR MILITARY PERSONNEL UNDER MARTIAL LAW

Abstract. A systematic analysis of the provisions of the Law of Ukraine “On Social and Legal Protection of Military Personnel and Members of Their Families” demonstrates that under martial law, as well as during the period of post-war reconstruction, military personnel have certain social guarantees, which are expedient to group as follows: social guarantees during military service and protection of the territorial integrity and sovereignty of the state (monetary, food, material, medical, housing); social guarantees of military personnel and/or their family members related to military service and the occurrence of social risks (payment of a one-time cash benefit in the event of death, disability or partial disability without establishing the military personnel's disability); preferential provision of military personnel and/or their family members during military service and protection of the territorial integrity and sovereignty of the state (benefits for travel, for payment of housing and utilities, for payment of education for children of military personnel, etc.); social guarantees of military personnel outside the scope of martial law (labor, social, service); social guarantees of persons from among veterans, war invalids; pension provision of military personnel.

The tasks of the institutions that make up the civil control system in the analyzed segment, taking into account the martial law regime, should significantly go beyond the purely control and supervisory function. The potential of these institutions, and primarily civil society institutions, should be aimed at finding reserves and additional sources to maximize the implementation of the tasks of social security of military personnel and their family members. In addition, civil society institutions are able to provide international, intergovernmental and other types of communications between the military-political administration of Ukraine and relevant subjects of international law, both individual states and international organizations.

The author proposes a legislative regulation of guarantees for the implementation of civilian control in the field of security and defense during the legal regime of martial law by amending the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law".

Keywords: public administration, civil control, civil society institutions, social protection of military personnel. guarantees, benefits and pension provision for military personnel.

Постановка проблеми. Соціальне забезпечення військовослужбовців в будь-якій країні – це запорука ефективності реалізації ними своїх завдань із забезпечення національної безпеки та підтримки обороноздатності держави. Для України дане питання, в умовах протидії російській агресії, набуло нового значення, враховуючи багаторічні процеси руйнації обороноздатності України фактично до 2014 року. Слід навести два важливих зауваження з урахуванням яких, нами вирішуватиметься завдання підвищення ефективності соціального забезпечення та значущості суспільного статусу військовослужбовців через формування якісного механізму цивільного контролю в сфері безпеки та оборони:

– по-перше, система їх соціального забезпечення перебуває в процесі перманентного вдосконалення з 2014 року, але наслідки прямого вторгнення рф на територію України та тимчасову окупацію деяких районів формує нову систему вимог до держави в контексті всебічної реалізації прав військовослужбовців на соціальний захист. В цьому контексті акценти зміщуються в бік проактивного соціального захисту таких категорій осіб як: військовополонені військовослужбовці, військовослужбовців з обмеженими фізіологічними можливостями набутими в період та за наслідками агресії рф, ветерани, військовослужбовці члени родини яких є військовополоненими або знаходяться на територіях тимчасово окупованих рф без можливості їх репатріації на територію підконтрольну Україні;

– по-друге, цивільний контроль в аналізованій сфері повинен здійснюватися за активної участі не лише традиційних інститутів громадянського суспільств, але і за участі спеціалізованих ветеранських та інших організацій військовослужбовців та членів їх родин. Такі інститути не можуть вважатися класичними оскільки вони мають тісні зв’язки із військовим та політичним керівництвом держави, які повинні використовуватись для задоволення соціальних потреб та забезпечення соціального захисту усіх перелічених вище категорій осіб. Одним із специфічних напрямків такої взаємодії слід навести участь військово-політичного керівництва в процесах повернення полонених на територію України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз та виокремлення проблем реформування цивільного контролю в системі соціального забезпечення військовослужбовців в умовах воєнного стану, аналіз системи соціального захисту військовослужбовців, визначення механізмів запровадження цивільного контролю в системі соціального забезпечення військовослужбовців аналізують багато українських та закордонних вчених, у тому числі: О. Бєлов Ю. Вичалківська, В. Горбулін, А. Качинський, І. Коул, О. Литвиненко, Д. Нелсон, В. Пилипчук, О. Пошедін, М. Сіцінська, Г. Ситник, П. Фівер, та ін.

Мета статті полягає у обґрунтуванні шляхів реформування цивільного контролю в системі соціального забезпечення військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Держава не лише бере на себе обов'язок регулювати суспільні відносини, але робити це в сталий спосіб, створюючи гарантії безпечного снування суспільства та його розвитку на певній території. На цій території – території держави – поширюється певний правовий режим реалізації суспільних процесів, і лише за умови коли безпекове середовище не задовольняє потреб населення та характеризується високим ступенем зовнішніх чи внутрішніх загроз, тоді держава повинна змінювати правовий режим на спеціальний – режим воєнного стану.

Метою введення воєнного стану є створення умов для здійснення органами державної влади, військовим командуванням, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями наданих їм повноважень у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [1, с. 247-248]. І тут одразу необхідно зробити застереження, що запровадження воєнного стану не означає узурпацію влади, а навпаки – її концентрацію з метою максимального ефективного вирішення безпекових проблем та усунення зовнішніх загроз суверенітету держави, а отже і для народу, як для єдиного джерела влади.

Екстраполюючи даний висновок на аналізовану нами проблему – підвищення ефективності цивільного контролю – ми наголошуємо на тому, що концентрація влади у військово-політичного керівництва не означає обмеження можливостей інститутів цивільного контролю. Навпаки, ми можемо говорити про наявність нового рівня можливостей, які доступні через існування особливого взаємозв'язку таких специфічних інститутів цивільного контролю, як ветеранські організації тощо, із діючим військовим керівництвом. Тоді воєнна стан повинен розглядатися нами як нова якість суспільної реальності існування системи соціальних гарантій для військовослужбовців та членів їх родин, а також тих категорій осіб, які вибули з військової служби внаслідок інвалідності тощо.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Таким чином, контури адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану створюють необхідні умови для функціонування особливої моделі цивільного контролю в сфері оборони, яка спрямовується на досягнення максимального рівня соціального захисту військовослужбовців. Системний аналіз положень Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» демонструє, що в умовах дії воєнного стану, а також в період післявоєнного відновлення військовослужбовців мають визначені соціальні гарантії, які доцільно згрупувати таким чином:

– соціальні гарантії під час проходження військової служби та захисту територіальної цілісності й суверенітету держави (грошове, продовольче, речове, медичне, житлове забезпечення);

– соціальні гарантії військовослужбовців та/або членів їх родин пов’язані із проходженням військової служби та настанням соціальних ризиків (виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців);

– пільгове забезпечення військовослужбовців та/або членів їх родин під час проходження військової служби та захисту територіальної цілісності й суверенітету держави (пільги на проїзд, на оплату житла та комунальних послуг, на оплату навчання дітей військовослужбовців тощо);

– соціальні гарантії військовослужбовців поза межами дії воєнного стану (трудові, соціальні, службові);

– соціальні гарантій осіб з числа ветеранів, інвалідів війни;

– пенсійне забезпечення військовослужбовців [2].

Таким чином, традиційно відбувається диференціація соціального забезпечення військовослужбовців під час дії воєнного стану та поза межами цього особливого правового режиму. Це означає, що і система цивільного

демократичного контролю в даному сегменті сфери безпеки і оборони також матиме відповідні особливості.

Ще до періоду повномасштабного вторгнення рф в Україну, але вже під час дії особливих режимів антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил склалася ситуація, коли держава, законодавчо наділивши військовослужбовців особливим соціальним статусом з усіма правами, що випливають із нього, пільгами, компенсаціями та гарантіями, фактично не може забезпечити їхню повну реалізацію відносно військовослужбовців і членів їхніх родин через відсутність необхідної економічної бази, достатнього обсягу фінансових ресурсів, чіткого механізму реалізації задекларованих гарантій і пільг, вимагаючи при цьому неухильного та якісного виконання військовослужбовцями своїх службових обов'язків.

Власне тому завдання інституцій, що складають систему цивільного контролю в аналізованому сегменті, з урахуванням режиму воєнного стану, повинні значно виходити за межі суто контрольно-наглядової функції. Потенціал цих інституцій, і в першу чергу інститутів громадянського суспільства повинен спрямовуватись на пошук резервів та додаткових джерел для максимізації виконання завдань соціального забезпечення військовослужбовців ат членів їх родин. Крім того, інститути громадянського суспільства здатні забезпечувати міжнародні, міжурядові та інші види комунікацій органів військово-політичного управління України та відповідних суб'єктів міжнародного права, як окремих держав, так і міжнародних організацій.

Така функція інститутів цивільного контролю в сфері безпеки і оборони не є притаманною для концепту контроль-наглядової діяльності, але з у рахуванням особливостей правового режиму воєнного стану та рівня безпекових загроз суверенітету та територіальній цілісності держави, саме суб'єкти цивільного контролю повинні консолідувати зусилля та спільний потенціал в питаннях першочергово соціального забезпечення військовослужбовців. Ми наголошуємо, що в умовах воєнного стану консолідація суспільного ресурсу в Україні, соціального капіталу громадянського суспільства – це об'єктивна вимога для подальшого цивілізаційного розвитку української нації, а тому питання номінального виконання функцій вважається нами в таких умовах недоречним та рудиментарним. Демократичне суспільство повинно мати гнучку адаптивну модель цивільного контролю в сфері безпеки та оборони, і саме тому реалізації інституціями, на які покладена функція здійснення такого контролю додаткових повноважень в умовах воєнного стану є об'єктивною потребою для існування власне самого об'єкту контролю – безпекового середовища держави.

Трансформація підходів до організації системи цивільного контролю в аспекті дотримання стандартів соціального забезпечення військовослужбовців

відбувається в умовах вже реально діючого режиму воєнного стану. Тому ми повинні виходити із того, що будь-які пропозиції із підвищення ефективності механізмів реалізації цивільного контролю повинні відповідати щонайменше двом критеріям:

– відносної легкості у запровадженні та простоти процедур імплементації нововведень;

– розширення участі інститутів громадянського суспільства з урахуванням вимог до обмеженості їх інклюзивної участі пов'язаної із інтересами національної безпеки.

Тут ми повинні наголосити на тому, що всі інші суєти цивільного контролю в сфері безпеки і оборони, які мають статус органів публічного управління, набувають особливого статусу та дещо змінені функції з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану. Це заздалегідь закріплено на законодавчому рівні та передбачено особливістю дії механізму стримань і противаг, а також конституційно-правовою моделлю функціонування держави. Тобто віднайти потенційні напрямки для удосконалення механізму їх функціонування доволі складно та видається нам недоцільним, оскільки повнота публічної влади концентрується у військового-політичного керівництва держави, і додаткове втручання в його діяльність інших владних суб'єктів може створити певні конфлікти та штучні непорозуміння в побудові ієрархії. Це в свою чергу лише ослабить оборонну спроможність України та є потенційним ризиком втрати політичної керованості суспільних процесів в державі під час дії воєнного стану.

Досвід протистояння агресії рф протягом 2022-2024 рр. продемонстрував реальний потенціал в цілому всього демократичного суспільства та його інститутів, що стало важливою компонентною військового та матеріально-технічного забезпечення багатьох елементів системи національної безпеки. Саме цей досвід дає нам всі підстави стверджувати про доцільність розширення ролі інститутів громадянського суспільства, як суб'єктів здійснення цивільного контролю під час діє правового режиму воєнного стану. І розширення такої ролі повинно відбуватись в тому числі, але не виключно, за рахунок наділення їх додатковими спеціальними функціями, свободами ат правами під час реалізації чи навіть делегування державою їм окремих представницьких та інших функцій в процесі залучення міжнародної допомоги та додаткових зовнішніх ресурсів для підвищення рівня соціального забезпечення військовослужбовців.

За таких обставин існує потреба для законодавчого закріплення гарантій реалізації цивільного контролю в сфері безпеки та оборони під час дії правового режиму воєнного стану. З цією метою пропонується закон України «Про правовий режим воєнного стану» доповнити статтею 27-1 такого змісту:

«Стаття 27-1. Особливості здійснення демократичного цивільного контролю під час дії воєнного стану.

1. У межах повноважень, наданих відповідно до Конституції України, сектор безпеки і оборони підлягає демократичному цивільному контролю з урахуванням особливостей реалізації своїх повноважень під час дії воєнного стану суб'єктами, що входять до системи цивільного контролю визначених цим Законом.

2. Громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто. Громадські об єднання в процесі здійснення демократичного цивільного контролю під час дії воєнного стану окрім прав визначених Законом України «Про національну безпеку України» набувають додаткових можливостей, а саме:

– брати участь в забезпеченні потреб сектору безпеки та оборони шляхом реалізації волонтерських програми та проектів, благодійних програм та проектів, а також надання іншої допомоги на громадських засадах органам військового командування, органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування;

– активно залучати міжнародні, закордонні громадські та інші неурядові організації до задоволення потреб сектору безпеки та оборони.

3. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть делегувати громадським організаціям виконання окремих повноважень та функцій держави (переважно але не виключно представницького характеру) під час виконання завдань із забезпечення потреб сфери безпеки та оборони, військового командування для протидії зовнішній агресії. Делегування таких повноважень відбувається на громадських засадах.

4. Громадські об'єднання, що мають статус спілок ветеранів та інших організацій, як об'єднують в собі військовослужбовців звільнених з військової служби під час дії правового режиму воєнного стану включаються до складу громадських рад при всіх без виключення органах військового командування та державної влади та приймають участь в соціальному захисті та соціальному забезпеченні військовослужбовців та членів їх родин.

5. Під час реалізації повноважень та прав визначених цією статтею члени громадських об'єднань зазначених в частині четвертій цієї статті набувають правового статусу військовослужбовців, що несуть альтернативну військову службу.

6. Сфера реалізації громадськими організаціями та громадянами демократичного цивільного контролю в межах та обсягах визначених цією статтею може бути обмежена виключно Законом України «Про державну таємницю».».

Таким чином, ми на законодавчому рівні закріплюємо суттєве розширення прав і можливостей інститутів громадянського суспільства в контексті реалізації ними завдань із цивільного контролю за всією сферою безпеки та оборони під час дії воєнного стану, та особливо – в аспекті соціального забезпечення та захисту військовослужбовців. На наше глибоке переконання таке розширення прав і можливостей дасть змогу задіяти один із найбільш потужних потенціалів – потенціал громадянського суспільства – при вирішенні проблеми консолідації всіх наявних ресурсів для відсічі зовнішньої збройної агресії.

Особливий акцент, ми розміщуємо в сфері залучення вказаних вище інститутів громадянського суспільства під час діяльності громадських рад органів військового командування та політичного керівництва країни в умовах дії режиму воєнного стану.

У кінцевому залишку саме рівень соціального забезпечення визначає відповідний статус військовослужбовців сил оборони України у порівнянні із іншими військовослужбовцями країн-членів НАТО. Саме стандарти соціального забезпечення військовослужбовців країн-членів цього альянсу є основою реформування відповідної системи в Україні.

Стандарти країн-членів НАТО із організації системи забезпечення соціального захисту вказаної категорії осіб демонструють доцільність створення спеціального органу державної влади, який би опікувався проблемами ветеранів воєнних дій. В Україні створене спеціальне Міністерство у справах ветеранів України, основним напрямком діяльності якого є всебічне забезпечення потреб відповідної категорії осіб із числа колишніх військовослужбовців.

Тобто ми маємо ситуацію, коли соціальне забезпечення осіб, в тому числі і діючих військовослужбовців, які в наслідок воєнних дій набули відповідний статус ветеранів, покладається не на Міністерство оборони України, а на спеціально створений орган, який має однаковий правовий статус із Міністерством оборони України, але при цьому входить до системи органів публічного управління в сфері забезпечення соціальних гарантій держави.

При вказаному міністерстві також створено відповідну Громадську раду при Міністерстві у справах ветеранів України. Так, відповідно до Наказу Міністерства у справах ветеранів України від 27.03.2019 року № 7 на вказану громадську раду покладається комплекс функціональних можливостей із реалізації цивільного (громадського) контролю в частині дотримання стандартів та гарантій соціального захисту ветеранів [3].

Такий феномен є доволі унікальним в контексті побудови системи цивільного нагляду в сфері безпеки та оборони, оскільки Міністерство у

справах ветеранів України, відповідно до Закону України «Про національну безпеку» не відноситься до предметної сфери такого контролю. Тобто інститути, що реалізують такий контроль фактично позбавлені можливостей реалізовувати контрольно-наглядові функції в обсягу та у спосіб визначений саме вказаним вище законом. Натомість, і це очевидно, що громадський контроль за діяльністю Міністерства у справах ветеранів України, а також за показниками та результатами його діяльності все ж таки відбувається.

Подібна практика диференціації інституцій держави за правовим статусом осіб, потреби яких повинні задовольняти такі інституції не є ефективною з точки зору функціонування системи цивільного контролю за сектором безпеки та оборони. Але наявність окремого міністерства, яке опікується проблемами доволі соціально вразливої категорії осіб, дозволяє розвантажити організаційно та фінансово Міністерство оборони України. Тому останнє може більш ефективно виконувати завдання із забезпечення обороноздатності України, системи національної безпеки держави. Проблему ми вбачаємо у тому, що під час дії правового режиму воєнного стану, а також у післявоєнний період відновлення України кількість ветеранів, і особливо із числа діючих військовослужбовців буде надзвичайно великою. Це створюватиме ризики диференціації та деконцентрації, а фактично відсутності відповідальності за соціальний захист саме такої категорії військовослужбовців, оскільки вони набуватимуть так би мовити подвійного підпорядкування:

– з боку Міністерства оборони України щодо несення їх поточної військової служби, а отже забезпечення їх як кадрових військовослужбовців;

– з боку Міністерства у справах ветеранів України, в контексті реалізації повноти прав, що надаються їм в межах статусу ветерана війни.

Висновки. Таким чином, вирішення проблеми ефективності реалізації державної політики відносно соціального захисту військовослужбовців ми вбачаємо у механізмі матричного цивільного контролю за сектором безпеки та оборони в контексті реалізації владно-управлінських відносин та державної політики гарантування й задоволення соціальних потреб осіб, що мають статус ветеранів війни, а також осіб, які суміщають даний статус із статусом кадрового військовослужбовця.

Література:

1. Бєлєвцева В. В. Адміністративно-правові режими забезпечення стабільності держави. *Вчені записки Кримського федерального університету імені В. І. Вернадського. Юридичні науки.* 2012. №2. С. 244-251.

2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#n306

3. Про затвердження Положення про Громадську раду при Міністерстві у справах ветеранів України: наказ Міністерства у справах ветеранів України від 27.03.2019 року № 7. URL: https://mva.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-gromadsku-radu-pri-ministerstvi-u-spravah-veteraniv

References:

1. Bielievtseva, V. V. (2012), Administratyvno-pravovi rezhymy zabezpechennia stabilnosti derzhavy [Administrative and legal regimes for ensuring the stability of the state]. Vcheni zapysky Krymskoho federalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Yurydychni nauky - Scientific notes of the Crimean Federal University named after V. I. Vernadsky. Legal sciences, №2, pp. 244-251 [in Ukrainian].

2. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikh simei: Zakon Ukrainy [On social and legal protection of military personnel and members of their families: Law of Ukraine], vid 20.12.1991 № 2011-XII, available from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#n306 [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Hromadsku radu pry Ministerstvi u spravakh veteraniv Ukrainy: nakaz Ministerstva u spravakh veteraniv Ukrainy [On approval of the Regulations on the Public Council under the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine: Order of the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine], vid 27.03.2019 roku № 7, available from https://mva.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-gromadsku-radu-pri-ministerstvi-u-spravah-veteraniv [in Ukrainian].

УДК 35.08

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-527-538

Верхолаз Вадим Дмитрович аспірант, Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», https://orcid.org/0009-0004-7034-8077

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ МАРКЕТИНГУ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. У статті здійснено систематизацію теоретичних підходів до питання застосування маркетингу у системі публічного управління.

Маркетинг у публічному управлінні – це маркетингова діяльність державних та регіональних органів управління та/або їх представників, які виступають виробниками, споживачами чи посередниками (постачальниками) у процесах обміну товарами, послугами, ідеями та інші цінностями.

Специфіка маркетингу у публічному управлінні визначається такими характерними рисами: опосередкованістю ринкових відносин, оскільки значна частина продукції це послуги, ідеї, пріоритети, що належать до суспільних, колективних благ, а цілями діяльності виступає досягнення відповідності потребам та очікуванням широких соціальних груп населення; обмеженістю бюджетних коштів та ресурсних можливостей; тривалістю, масштабністю за сферою дії, відбувається порівняно у стабільних умовах, тому приваблива для підприємців, які розраховують отримати прибуток від економії на масштабах виробництва і не дуже схильних до ризику; активністю у формі участі у відкритих аукціонах, торгах тощо; реалізованістю в умовах суспільної відкритості, контрольованості з боку суспільства; залежністю від рішень органів влади, від політичної кон'юнктури.

Основними завданнями, які покликаний вирішувати маркетинг у публічному управлінні, є також: аналіз ринку, його структуризація, аналіз та прогнозування суспільного попиту на товари та послуги; підвищення конкурентоспроможності власних виробників та захист внутрішнього ринку; формування позитивного іміджу держави; допомога вітчизняним підприємствам для виходу на зовнішні ринки; проведення рекламних заходів на державному рівні (соціальна реклама) та ін.

Зазначено, що маркетинг в системі публічного управління є сукупністю заходів держави, спрямованих на створення необхідних умов розвитку та функціонування всіх сфер життєдіяльності суспільства і країни, виявлення та

формування певних потреб населення, а також здійснення заходів щодо їх ефективної реалізації та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Публічний маркетинг має стати невід'ємною частиною системи державного управління соціально-економічними та політичними процесами в країні в умовах ринку.

Ключові слова: публічне управління, маркетинг, публічний маркетинг, державний маркетинг, соціально-економічні ефекти.

Verkholaz Vadym Dmytrovych graduate student of the National Aerospace University named after M.E. Zhukovsky "Kharkiv Aviation Institute", https://orcid.org/0009-0004-7034-8077

SYSTEMATIZATION OF THEORETICAL APPROACHES TO THE ISSUE OF MARKETING APPLICATION IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

Abstract. The article systematizes theoretical approaches to the issue of marketing application in the public administration system.

Marketing in public administration is the marketing activity of state and regional government bodies and/or their representatives, who act as producers, consumers or intermediaries (suppliers) in the processes of exchange of goods, services, ideas and other values.

The specificity of marketing in public administration is determined by the following characteristic features: the indirectness of market relations, since a significant part of the products are services, ideas, priorities that belong to public, collective goods, and the goals of the activity are to achieve compliance with the needs and expectations of broad social groups of the population; the limited budget funds and resource capabilities; the duration, scale in terms of scope, takes place in relatively stable conditions, therefore it is attractive for entrepreneurs who expect to profit from economies of scale of production and are not very prone to risk; activity in the form of participation in open auctions, tenders, etc.; implementation in conditions of public openness, control by society; dependence on decisions of government bodies, on the political situation.

The main tasks that marketing in public administration is called upon to solve are also: market analysis, its structuring, analysis and forecasting of public demand for goods and services; increasing the competitiveness of its own producers and protecting the domestic market; forming a positive image of the state; assisting domestic enterprises to enter foreign markets; conducting advertising events at the state level (social advertising), etc.

Marketing in the public administration system is a set of state measures aimed at creating the necessary conditions for the development and functioning of all spheres of society and the country's life, identifying and forming certain needs of the population, as well as implementing measures to effectively implement them and increase the competitiveness of the national economy. Public marketing should become an integral part of the system of state management of socio-economic and political processes in the country in market conditions.

Keywords: public administration, marketing, public marketing, state marketing, socio-economic effects.

Постановка проблеми. Сьогодні маркетинговий підхід досить широко використовується у діяльності різних типів організацій. Під впливом досягнень комерційних організацій, у тому числі завдяки застосуванню всього комплексу маркетингу, до його освоєння перейшли некомерційні організації, органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Закономірно, що дослідників також цікавлять тенденції у розвитку маркетингу, процеси його інтеграції в різні види управління.

Основним критерієм діяльності будь-якої держави, стану розвитку економіки є добробут людей. У зв'язку з цим, однією з основних функцій держави є надання державних послуг, що мають значення для всього населення, і в тому числі тих послуг, які ні приватний, ні некомерційний сектор не хочуть або не можуть надавати населенню, наприклад, з причини відсутності достатніх ресурсів. Держава як суб'єкт господарської діяльності з одного боку та державні установи, що виступають виробниками товарів та послуг з іншого боку при роботі з населенням повинні використовувати методи схожі при роботі на ринку.

Соціально-економічні процеси у суспільстві сьогодні досить складні та суперечливі. Рішення, які приймаються державними органами без об'єктивної та достовірної інформації, широкого обговорення та консультацій у суспільстві, часто викликають значний резонанс та невдоволення окремих соціальних груп. Для ефективного вирішення різноманітних складних завдань, що стоять перед державою, необхідно поєднувати застосування отриманих досягнень усіх галузей науки, де особливе місце відведено маркетингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання політичного маркетингу, маркетингу у публічному управлінні, маркетингу у державному управлінні аналізують багато економістів, соціологів, водночас існують несистемні дослідження даного феномену у системі публічного управління. Так, проблеми маркетингу у державному управління аналізують: О. Білик, Є.Вилгін, О. Дейнега, О.Кравцов, Т.Кравцова, М. Криштанович, Л.Курносенко, О.Лащенко, Т. Панфілова, Т. Пахомова, Н. Подольчак, Є. Ромат, А. Штирліна та ін.

Аналіз зазначених робіт дозволяє зробити висновок про те, що дослідники розуміють призначення маркетингу: це не тільки комплекс взаємопов'язаних елементів (компетенцій, функцій, що здійснюються суб'єктами управління), у тому числі аналітичної та прогнозної функцій з виявлення, врахування інтересів та потреб різних соціальних груп і подальшого планування діяльності органів влади і підвідомчих їм організацій, але також це інструмент для створення конкретних товарів та послуг, мають суспільне значення. Певною мірою у роботах знаходить відбиток ідея у тому, що застосування інструментів маркетингу та його технологій забезпечує державним і муніципальним службовцям певні переваги щодо створення умов стійкого розвитку території і поліпшення якості життя населення.

Метою статті є систематизація теоретичних підходів до питання застосування маркетингу у системі публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Нові концепції та парадигми маркетингу вимагають відповідного теоретичного обґрунтування, що успішно здійснюють зарубіжні та українські вчені. Теоретичний внесок у розвиток концепцій та нових парадигм маркетингу останні десятиліття вносять Т. Левітт, П. Друкер, Ф. Котлер, М. Бейкер, Р. Бартелс, які вважають, що в основі розуміння сутності маркетингу лежить концепція взаємовигідного обміну між двома (або більше) сторонами, які мають щось цінне один для одного і вступили у взаємини з метою обміну товару на гроші або інші товари. У цьому концепція обміну співвідноситься з основними ринковими категоріями потреби й потреби споживачів, попиту, ціни, які збудовані ієрархічно [1]. І цей тип обміну, на їхню думку, завжди є процесом, тривалість якого може бути різною. Саме ця характеристика обміну дозволяє М. Бейкеру визначити маркетинг як процес, пов'язаний із встановленням взаємовигідних відносин обміну [2].

Наприкінці XX століття філософія маркетингу та його концепції, у тому числі в яких акцентується увага на соціальних аспектах (наприклад, у маркетингу відносин, маркетингу великих соціальних спільностей, маркетингу як інструменті управління ринками державних, муніципальних та соціальних послуг) сприймаються владою та поступово адаптуються до системи управління.

Звернемося до понятійного апарату, який використовується в роботах з маркетингу. В основному в теоретичних працях використовуються поняття «філософія маркетингу», «концепції маркетингу», «технології маркетингу», «механізми маркетингу», «маркетинговий підхід». При цьому дослідники рідко диференціюють поняття «маркетинговий підхід як сукупність прийомів, способів, що застосовуються на практиці суб'єктами управління для досягнення цілей, з поняттям «маркетинговий підхід як науковий підхід, що застосовується для вирішення теоретичної проблеми» [3]. Безсумнівно, що

конкретний науковий підхід пов'язаний з конкретною науковою методологією, як вченням про систему принципів і способів, правил і норм, прийомів та операцій, здійснення яких дозволяє зрозуміти досліднику, як влаштована наукова теорія, яким чином вона розвивається, як будуються гіпотези та відбуваються емпіричні докази.

Аналіз маркетингового підходу як наукового підходу передбачає такі характеристики: це системність, тобто сукупність елементів (включаючи ідеї та цінності, потреби суб'єктів маркетингу, формування відносини між ними, а також механізми та інструменти, які використовуються ними), їх концептуальна єдність, накопичення кількісних і якісних змін, що визначають періодизацію маркетингу. Особливий інтерес представляє висновок про наукову природу маркетингу, визначення якої дозволяє досліднику віднести його до тієї чи іншої теорії та наукової дисципліни. Водночас, маркетинг є комбінованою міждисциплінарною теорію, у дослідженнях поруч із економічним, соціологічним, державно-управлінськими підходами спостерігається і міждисциплінарний підхід. Суть такого підходу полягає в тому, що незалежно від наукової спеціальності дослідники для пояснення тенденцій у розвитку маркетингу та виникнення його нових концепцій, для виявлення факторів, що детермінують поведінку споживачів, використовують ідеї з економічних, політичних, управлінських теорій, з теорії психології поведінки споживачів та організацій, соціології та поведінки груп, теорій кількісних методів аналізу та прийняття рішень [3].

У сучасній науці все більше говорять про такі інструменти регулювання публічної політики, як «територіальний маркетинг», «державний маркетинг», «публічний маркетинг». Наприклад, маркетинг регіону, виступаючи складовою регіональної політики (що включає регіональну промислову політику), спрямований на вирішення проблем регіону та його територіальних утворень; включає в себе розробку та реалізацію довгострокової концепції комплексного розвитку економіки (у тому числі промисловості) та соціальної сфери території, поступового усунення негативних явищ і рішення, складних соціально-економічних проблем [4]. Водночас, маркетинг у сфері регіону, її внутрішніх суб'єктів, і навіть зовнішніх суб'єктів, відграю важливу роль у розвитку регіону. В даний час все частіше в публікаціях, виступах науковців можна чути про державний маркетинг або публічний маркетинг.

Збільшити результативність публічного управління поза використанням такої науки як маркетинг дуже малоймовірно. Різноманітність і часом суперечливість, що проходять ринкових процесів вимагає втручання держави, а, отже, у маркетингу необхідно виділяти окремо «державний маркетинг».

Держава в ринкових процесах як посередник між продавцем і споживачем займає особливе місце. В результаті дії механізмів попиту та пропозиції

відбувається задоволення потреб населення, в той же час держава, не втручаючись безпосередньо в зазначені процеси повинна здійснювати регулювання цього процесу та сприяти найбільш ефективному досягненню угоди інтересів з найменшими витратами суспільства. Одночасно з цим однією з головних цілей держави є ефективне функціонування всієї національної економіки в цілому і кожного економічного агента на ринку, кожного громадянина соціального суспільства, надаючи суспільні блага та послуги неекономічного характеру. Тобто держава має досягати балансу як у розвитку економіки, так і в соціальній сфері. Досягнення такого балансу є головною проблемою для всіх держав.

Наведені вище обставини вказують на необхідність забезпечення маркетингового підходу до публічного управління як в цілому, так і при проведенні окремих заходів, незалежно від їх масштабів.

Застосування міждисциплінарного підходу набуває особливої актуальності щодо маркетингу у публічному управлінні. У цьому випадку об'єктом дослідження можуть бути специфічні умови реалізації маркетингового підходу. Обов'язковою умовою аналізу таких умов є, звичайно, розуміння сутності публічного управління. Враховуючи, що теоретичне визначення поки що не усталене, можна дати таке визначення: публічне управління - це вид управління, суб'єктами якого є органи державної влади на державному і регіональному рівнях, органи місцевого самоврядування, які здійснюють свої компетенції, у тому числі надання державних та муніципальних послуг з метою задоволення суспільних інтересів. Зауважимо, що в узагальненому вигляді носіями таких інтересів є представники громадянського суспільства, до складу яких входять не тільки громадяни, а й громадські організації, включаючи некомерційні, політичні партії та громадські об'єднання, професійні спілки. Система державних послуг, категорії одержувачів, джерела фінансування залежить від предметів ведення публічно-правових утворень і закріплених компетенцій за суб'єктами публічного управління. Наявність суспільного інтересу зумовлює різні форми участі представників громадянського суспільства у всіх процесах публічного управління: це внесення пропозицій до проектів адміністративних регламентів з організації та надання послуг, оцінка якості публічних послуг (державних, муніципальних, соціальних), в цілому оцінка діяльності органів державної влади та їх посадових осіб, внесення громадянами та громадськими організаціями пропозицій до законопроектів та нормативно-правових актів. Така залученість представників громадянського суспільства дозволяє припустити про інтегрування такої концепції, як маркетинг відносин у процеси публічного управління.

Маркетинг у публічному управлінні – це маркетингова діяльність державних та регіональних органів управління та/або їх представників, які

виступають виробниками, споживачами чи посередниками (постачальниками) у процесах обміну товарами, послугами, ідеями та інші цінностями.

Специфіка маркетингу у публічному управлінні визначається такими характерними рисами [5]:

- опосередкованістю ринкових відносин, оскільки значна частина продукції це послуги, ідеї, пріоритети, що належать до суспільних, колективних благ, а цілями діяльності виступає досягнення відповідності потребам та очікуванням широких соціальних груп населення;
- обмеженістю бюджетних коштів та ресурсних можливостей;
- тривалістю, масштабністю за сферою дії, відбувається порівняно у стабільних умовах, тому приваблива для підприємців, які розраховують отримати прибуток від економії на масштабах виробництва і не дуже схильних до ризику;
- активністю у формі участі у відкритих аукціонах, торгах тощо;
- реалізованістю в умовах суспільної відкритості, контрольованості з боку суспільства;
- залежністю від рішень органів влади, від політичної кон'юнктури.

Інструментами маркетингу в публічному управлінні частіше виступають SWOT- та STEP- аналіз, технології сегментування та оцінки ємності ринків, оцінки конкурентоспроможності та позиціонування країн та регіонів, а також класичні інструменти товарної, цінової, комунікаційної та збутової (розподільчої) політики щодо відповідних об'єктів.

Розглядаючи тенденції сучасної національної економіки, слід відмити курс на інноваційний розвиток. Всебічна модернізація ключових галузей промисловості та інфраструктури є основою економічної політики України. Наша країна робить ставку на інновації. В умовах стійких макроекономічних показників, високого рівня фінансової, соціальної та політичної стабільності для серйозних гравців на європейському та світовому ринку відкриваються нові перспективи для надійних та сучасних інвестицій. Виразно вимальовуються контури нашої нової та довгострокової економічної політики, в основі якої – повноцінна та всебічна модернізація ключових галузей промисловості та інфраструктури. Запровадження цифровізації у всі сфери діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування формують прозорі процедури прийняття управлінських рішень та управління державною та комунальною власністю.

Маркетинг є невід'ємним інструментом, що рухає інноваційний розвиток економіки. Згідно з результатами практики застосування маркетингових інструментів в економіці останніх десятиліть, стрімко збільшується важливість присутності у всіх сферах маркетингу методів та інструментів, в основі яких також закладено креативну (творчу) складову.

Маркетинг в публічному управлінні визначається специфікою об'єкта, яким виступають, зазвичай, державні послуги, надані даним сектором і суб'єкта, тобто державними органами управління. Так, маркетинг в публічному управлінні - це, перш за все, підхід до такої системи публічного управління, що ставить на важливе місце задоволення споживачів і виробників державних послуг та виступає як специфічна форма реалізації маркетингу.

Як об'єкти маркетингу в публічному управлінні виступають також товари та послуги, необхідні для функціонування організацій та галузей, що фінансуються з державного бюджету, а також товари та послуги для потреб органів державного управління, підприємств, організацій та установ, що перебувають у державній власності для виконання завдань, що фінансуються з державного бюджету; значущі для держави соціальні інститути; права, обов'язки та функції громадян і організацій, значущі для існування та розвитку держави і суспільства, - процеси споживання державних послуг, сплата податків, участь у виборах, виконання військових, судових та інших цивільних обов'язків, функцій. Особливе місце у складі об'єктів маркетингу займають суспільні норми і правила поведінки, цінності, ідеї, програми, заходи, інформація.

Метою публічного маркетингу має бути насамперед максимальне задоволення потреб громадян (матеріальних і духовних) у межах виділених суспільних витрат. Публічний маркетинг повинен вивчати потреби та інтереси, їх суть, структуру, пріоритетність, фактори та тенденції розвитку. За твердженням Ф. Котлера, в державному секторі основою маркетингу є цінність для населення і задоволення суспільства. Маркетинг передбачає використання підходу, орієнтованого на клієнта (громадянина), тобто підходу, що допомагає звертатися до скарг клієнта, змінювати його сприйняття держави та покращувати результати роботи [6].

Основними завданнями, які покликаний вирішувати маркетинг у публічному управлінні, є також: аналіз ринку, його структуризація, аналіз та прогнозування суспільного попиту на товари та послуги; підвищення конкурентоспроможності власних виробників та захист внутрішнього ринку; формування позитивного іміджу держави; допомога вітчизняним підприємствам для виходу на зовнішні ринки; проведення рекламних заходів на державному рівні (соціальна реклама) та ін. [7].

Маркетинг має низку функцій. Однією є інтегруюча господарська функція. Усі функції державного та муніципального управління повинні бути підпорядковані спільній ідеї, задуму маркетингу, пошуку, розпізнавання та задоволення потреб населення. Інтегруюча функція маркетингу дозволяє здійснювати координацію всіх підфункцій і збільшити ефективність взаємодії всіх цілеспрямованих процесів для досягнення необхідного результату, тобто забезпечує синергетичний ефект [8; 9].

Використання маркетингового підходу у публічному управлінні ґрунтується на наступних характеристиках [10]:

- новизна товару, послуги, основу якої складають сучасні технології;
- нестандартність, яка може виражатися у поєднанні несумісних (на перший погляд) компонентів;
- доцільність у використанні. Наприклад, на ринку існує безліч товарів, що дивують своїми поєднаннями: кнопка для стресонестійких користувачів персональних комп'ютерів або бінарний наручний годинник (безперечно, це нові та нестандартні товари, проте не кожен з них приносить пряму користь споживачеві);
- розвиток публічного управління на основі креативної ідеї має бути націлене на подальший розвиток, підвищення іміджу, залучення інвестицій та ін.

Необхідно встановити взаємозв'язок між використанням маркетингового підходу та раціональним результатом процесу.

Кінцевий результат використання маркетингу виражатиметься саме в економічних показниках. Практична сутність маркетингу має превалювати над творчої складової процесу чи результату, оскільки оцінка ефективності маркетингової ідеї буде проводитися не за рівнем її оригінальності, а за рівнем економічної результативності.

Застосування інструментів публічного маркетингу пов'язане і з глобалізаційними процесами, що проходять у всьому світі. Найважливішим напрямом економічної політики у розвитку національної економіки є розвиток і підтримка конкуренції та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національних виробників. Для вирішення таких складних завдань самостійне підприємство не має достатніх ресурсів та можливостей. Внаслідок чого цю функцію перебирає держава. У розпорядженні держави для забезпечення необхідного рівня конкуренції є ефективні інструменти. Їх можна поділити на непрямі та прямі, спрямовані на регулювання обсягів виробництва, експорт та імпорт товарів та ін. Саме маркетинговий підхід у публічному управлінні дозволить забезпечити якісне та ефективне виявлення, формування та задоволення потреб населення.

Говорячи про макромаркетинг як інструмент публічного регулювання, в першу чергу слід виділити створення маркетингових центрів як державних установ з виконанням функцій з надання маркетингових послуг, у тому числі у сфері ринку товарів виробничо-технічного призначення, а також вдосконалення маркетингової освіти.

Використання, по суті, маркетингових заходів органами влади на всіх рівнях управління сприяє підвищенню конкурентоспроможності виробництв щодо яких вони проводяться.

Застосування публічного маркетингу в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування може бути засобом досягнення та підвищення конкурентоспроможності як національної економіки, так і всієї держави.

При використанні своєї діяльності держава зможе вирішувати такі завдання:

- ефективно ставити цілі та завдання розвитку суспільства та досягати їх;
- формувати позитивний імідж держави та досягти високого авторитету серед світової спільноти;
- аналізувати ринок, проводити його структуризацію, прогнозувати його розвиток та кон'юнктуру;
- регулювати імпорт-експорт за допомогою інструментів маркетингу, простежувати стан і своєчасно вживати заходів щодо зміни станів зовнішнього та внутрішнього ринків;
- надавати допомогу в досягненні конкурентоспроможності національних виробників, при цьому захищаючи внутрішній ринок;
- досягати оптимальних міжгалузевих і регіональних пропорцій, розвитку конкуренції та ін.

Висновки. Аналіз теоретичних досліджень дозволяє зробити такі висновки. Більшістю дослідників виявлена стійка тенденція, адаптація маркетингу в організаціях, що належать до некомерційної сфери. Зафіксовано посилення соціальних аспектів маркетингу та їх подальша реалізація в концепціях стратегічного, соціально орієнтованого (соціально-етичного), індивідуального маркетингу, маркетингу відносин, маркетингу великих соціальних спільностей. Є припущення, що це пояснює причини запозичення маркетингу та його адаптації в некомерційній сфері: завдяки застосуванню всього комплексу маркетингу формуються стійкі зв'язки, лояльні та довірчі відносини зі споживачами послуг, задовольняються їхні потреби за допомогою послуг, підвищується соціальний ефект діяльності цього типу організацій. Дослідниками доведено доцільність застосування маркетингу у діяльності органів влади та підвідомчих їм організацій як сукупності функцій, як інструменту для створення конкретних продуктів та послуг, що мають суспільне значення.

Виходячи з проведеного аналізу, можна зробити висновок про те, що маркетинг в системі публічного управління є сукупністю заходів держави, спрямованих на створення необхідних умов розвитку та функціонування всіх сфер життєдіяльності суспільства і країни, виявлення та формування певних потреб населення, а також здійснення заходів щодо їх ефективної реалізації та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Публічний маркетинг має стати невід'ємною частиною системи державного управління соціально-економічними та політичними процесами в країні в умовах ринку.

Література:

1. Криштанович М., Пахомова Т., Панфілова Т., Курносенко Л., Вилгін Є. Маркетинг у публічному управлінні в системі забезпечення економічної безпеки. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 5(52). С. 532–542. https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.52.2023.4167
2. Baker M. J. The marketing manual. Routledge, 1998 279 p.
3. Кравцова Т., Лащенко О., Кравцов О. Використання маркетингового підходу в діяльності органів публічного управління медичною сферою. *Аспекти публічного управління.* 2021. № 9(4). С. 72-84.
4. Ромат Є. В. Маркетинг у публічному управлінні. *Вісник КНТЕУ.* 2016. № 4. С. 56–67.
5. Дейнега О. В., Дейнега І. О. Імплементація маркетингової концепції в діяльність органів публічного управління. Інфраструктура ринку. 2021. Випуск 52. С. 83–89. URL: http://www.market-infr.od.ua/ journals/2021/52_2021/16.pdf.
6. Котлер Ф. Основи маркетингу. Класичне видання. Київ: Науковий світ, 2023. 622 с.
7. Шатун В. Т., Зосімова І. О. Маркетинг в публічному управлінні : сутність, специфіка, класифікація. Наукові праці Чорноморського *державного ун-ту ім. П. Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Державне управління*. 2016. Т. 267. Вип. 255. С. 181–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Npchdu_2016_267_255_30.
8. Подольчак Н. Ю., Білик О. І., Ханик Ю.-Б. Р. Поняття публічного маркетингу та приклади його застосування в Україні. *Інвестиції : практика та досвід*. 2020. № 1. С. 155–158
9. Штирліна А. А. Методологія маркетингу надання послуг в системі державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 9. URL:http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1004.
10. Гавриш-Мусафір А.О. Маркетинг органів публічної влади як механізм підвищення рівня життя населення. *Молодий вчений*. 2016. № 8. С. 221-225.

References:

1. Kryshtanovych, M. & Pakhomova, T. & Panfilova, T. & Kurnosenko, L. & Vylhin, Ye. (2023), Marketynh u publichnomu upravlinni v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky [Marketing in public administration in the system of ensuring economic security]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice - Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, № 5(52), pp. 532–542. https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.52.2023.4167 [in Ukrainian].
2. Baker M. J. (1998), The marketing manual. Routledge [in English].
3. Kravtsova, T. & Lashchenko, O. & Kravtsov, O. (2021), Vykorystannia marketynhovoho pidkhodu v diialnosti orhaniv publichnoho upravlinnia medychnoiu sferoiu [Using the marketing approach in the activities of public administration bodies in the medical sphere]. *Aspekty publichnoho upravlinnia - Aspects of public administration*, № 9(4), pp. 72-84 [in Ukrainian].
4. Romat, Ye. V. (2016), Marketynh u publichnomu upravlinni [Marketing in public administration]. *Visnyk KNTEU - Bulletin of KNTEU*, № 4, pp. 56–67 [in Ukrainian].
5. Deineha, O. V. & Deineha, I. O. (2021), Implementatsiia marketynhovoi kontseptsii v diialnist orhaniv publichnoho upravlinnia [Implementation of the marketing concept in the activities of public administration bodies]. *Infrastruktura rynku - Market infrastructure,* Vypusk 52, pp. 83–89, available from http://www.market-infr.od.ua/ journals/2021/52_2021/16.pdf [in Ukrainian].
6. Kotler, F. (2023), Osnovy marketynhu. Klasychne vydannia [Fundamentals of marketing. Classic edition]. Kyiv: Naukovyi svit [in Ukrainian].

7. Shatun, V. T. & Zosimova, I. O. (2016), Marketynh v publichnomu upravlinni : sutnist, spetsyfika, klasyfikatsiia [Marketing in public administration: essence, specificity, classification]. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho un-tu im. P. Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska *akademiia». Seriia : Derzhavne upravlinnia Scientific works of the Black Sea State University named after P. Mohyla of the Kyiv-Mohyla Academy complex. Series: State administration*, T. 267, vyp. 255, pp. 181–187, available from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Npchdu_2016_267_255_30 [in Ukrainian].

8. Podolchak, N. Yu. & Bilyk, O. I. & Khanyk, Yu.-B. R. (2020), Poniattia publichnoho marketynhu ta pryklady yoho zastosuvannia v Ukraini [The concept of public marketing and examples of its application in Ukraine]. *Investytsii : praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, № 1, pp. 155–158 [in Ukrainian].

9. Shtyrlina, A. A. (2016), Metodolohiia marketynhu nadannia posluh v systemi derzhavnoho upravlinnia [Methodology of marketing of services in the system of public administration]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok - Public administration: improvement and development*, № 9, available from http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1004 [in Ukrainian].

10. Havrysh-Musafir, A.O. (2016), Marketynh orhaniv publichnoi vlady yak mekhanizm pidvyshchennia rivnia zhyttia naselennia [Marketing of public authorities as a mechanism for improving the standard of living of the population]. *Molodyi vchenyi - Young scientist*, № 8, pp. 221-225 [in Ukrainian].

УДК 354.1(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-539-547

Гайдученко Світлана Олександрівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, https://orcid.org/0000-0003-3173-4763

Кондратенко Наталія Олегівна доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, https://orcid.org/0000-0003-3305-9570

Коляда Тетяна Анатоліївна кандидат юридичних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри менеджменту, маркетингу та забезпечення якості у фармації, Національний фармацевтичний університет, https://orcid.org/0000-0002-6929-8939

МОДЕРНІЗАЦІЯ КАДРОВИХ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

Анотація. Ефективне функціонування системи охорони здоров'я значною мірою залежить від якісного кадрового забезпечення, високого рівня професійної підготовки, мотивації персоналу та його здатності адаптуватися до сучасних викликів. В Україні кадровий потенціал медичної галузі стикається з низкою проблем, серед яких дефіцит кваліфікованих фахівців, особливо у сільській місцевості, міграція кадрів за кордон, низька оплата праці та недостатній рівень соціального захисту. До цього додаються виклики, пов'язані з цифровізацією медичних послуг, реформуванням системи публічного управління та зростанням конкуренції за професійні кадри.

Ці проблеми загострюються обмеженістю фінансових ресурсів, що створює необхідність модернізації кадрових механізмів. Їхнє вдосконалення має бути спрямоване на формування стратегічного підходу до управління персоналом, підвищення кваліфікації працівників, створення сприятливих умов праці та стимулювання професійного розвитку. Реалізація таких заходів сприятиме підвищенню ефективності роботи медичних закладів та відповідатиме сучасним потребам системи охорони здоров'я.

Авторами було проаналізовано останні публікації і з'ясовано, що питання впливу реформ системи охорони здоров'я на кадрові механізми залишається недостатньо вивченою та визначає необхідність подальших досліджень, спрямованих на пошук нових підходів до управління людськими ресурсами в системі охорони здоров'я України.

Автори сформулювали сутність понять «кадри», «кадровий потенціал» та «кадрові механізми», що дозволило розкрити зв'язки між кадровим потенціалом і ефективністю системи.

Було проаналізовано сучасний стан кадрового забезпечення системи охорони здоров'я в Україні та виявлено низку проблем, які зумовлюють потребу у модернізації механізмів управління.

Зроблено висновок, що визначальним чинником сталого розвитку галузі є модернізація кадрових механізмів у системі охорони здоров'я. Її реалізація дозволить створити ефективну систему управління персоналом, що відповідатиме потребам суспільства та забезпечуватиме готовність до реагування на сучасні виклики, включаючи глобальні кризи та пандемії.

Ключові слова: кадри, кадровий механізм, охорона здоров'я, система охорони здоров'я, управління системою охорони здоров'я, публічне управління.

Haiduchenko Svitlana Oleksandrivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Management and Public Administration, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-3173-4763

Kondratenko Nataliia Olegivna Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Management and Public Administration, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-3305-9570

Koliada Tetiana Anatoliivna PhD, Associate Professor, Associate Professor at the institution of higher education, Department of Management, Marketing, and Quality Assurance in Pharmacy, National University of Pharmacy, https://orcid.org/0000-0002-6929-8939

MODERNIZATION OF PERSONNEL MANAGEMENT MECHANISMS IN THE HEALTHCARE SYSTEM: CHALLENGES AND PROSPECTS IN UKRAINE

Abstract. The effective functioning of the healthcare system largely depends on quality personnel management, a high level of professional training, staff

motivation, and the ability to adapt to modern challenges. In Ukraine, the medical sector's workforce faces a range of issues, including a shortage of qualified specialists, particularly in rural areas, workforce migration abroad, low wages, and insufficient social protection. These challenges are compounded by the digitalization of medical services, public administration reforms, and growing competition for professional staff.

These problems are further exacerbated by limited financial resources, emphasizing the need for the modernization of personnel management mechanisms. Such modernization should focus on developing a strategic approach to personnel management, enhancing staff qualifications, creating favorable working conditions, and promoting professional development. Implementing these measures will improve the efficiency of healthcare institutions and address the current needs of the healthcare system.

The authors analyzed recent publications and identified that the impact of healthcare system reforms on personnel management mechanisms remains underexplored, underscoring the necessity for further research aimed at finding innovative approaches to managing human resources in Ukraine's healthcare system.

The authors have defined the concepts of «personnel», «personnel potential», and «personnel mechanisms», which allowed them to reveal the relationships between personnel potential and the effectiveness of the healthcare system.

The current state of personnel provision in Ukraine's healthcare system was analyzed, and several issues were identified, demonstrating the need to modernize management mechanisms.

It was concluded that the modernization of personnel management mechanisms is a key factor for the sustainable development of the healthcare sector. Its implementation will enable the creation of an effective personnel management system that meets societal needs and ensures readiness to address contemporary challenges, including global crises and pandemics.

Keywords: personnel; personnel mechanism; healthcare; healthcare system; healthcare system management; public administration.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування системи охорони здоров’я значною мірою залежить від якості кадрового забезпечення, рівня професійної підготовки, мотивації та адаптованості персоналу до сучасних викликів. В Україні система кадрових механізмів у сфері охорони здоров’я стикається з низкою проблем, серед яких: нестача кваліфікованих працівників, зокрема в сільській місцевості; масовий відтік медичних кадрів за кордон; низький рівень соціального захисту та оплати праці; недостатній рівень професійної підготовки й перепідготовки кадрів у відповідь на потреби сучасної медицини.

Додатковими викликами стають трансформаційні процеси в системі публічного управління, цифровізація медичних послуг, зростання конкуренції за фахівців та необхідність впровадження інноваційних підходів до організації праці. Ці проблеми ускладнюються обмеженістю фінансових ресурсів і потребують модернізації кадрових механізмів, які б відповідали стратегічним пріоритетам розвитку охорони здоров'я та забезпечували підвищення ефективності роботи медичних закладів.

В умовах реформування медичної галузі необхідним є розроблення нових підходів до управління кадровими ресурсами, які включатимуть не лише підвищення рівня кваліфікації медичних працівників, а й створення сприятливих умов для їх роботи, розвитку та мотивації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кадрові механізми управління в системі охорони здоров'я є одним із ключових елементів забезпечення ефективного функціонування галузі. У наукових працях Криничко Л. Р. наголошується на важливості підготовки та перепідготовки медичних кадрів, а також адаптації освітніх програм до сучасних потреб галузі. Авторка акцентує увагу на необхідності підвищення мотивації працівників через удосконалення системи оплати праці та умов роботи [1].

Лазуренко О. О. та Сміла Н. В. досліджують питання кадрового забезпечення в контексті децентралізації. Вони відзначають проблему нерівномірного розподілу медичних працівників між міськими та сільськими територіями, що знижує доступність медичних послуг для населення [2].

У працях Савіної Т. В. розглянуто міжнародний досвід модернізації кадрових механізмів у сфері охорони здоров'я. Дослідниця виділяє такі ключові напрямки, як впровадження цифрових технологій у кадрове управління, розвиток професійної мобільності медичного персоналу та інтеграція нових компетенцій у практичну діяльність [3].

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, залишається недостатньо вивченим питання впливу реформ системи охорони здоров'я на кадрові механізми, а також проблеми збереження та розвитку кадрового потенціалу в умовах економічної нестабільності. Це визначає необхідність подальших досліджень, спрямованих на пошук нових підходів до управління людськими ресурсами в системі охорони здоров'я України.

Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану кадрового забезпечення у сфері охорони здоров'я, визначення основних викликів, що впливають на ефективність кадрових механізмів, та обґрунтування перспективних напрямів їх модернізації. Особлива увага приділяється аналізу міжнародного досвіду, розробці стратегій для залучення, утримання та професійного розвитку медичних працівників, а також впровадженню інноваційних підходів до управління кадрами в умовах реформування галузі.

Виклад основного матеріалу. Модернізація кадрових механізмів управління системою охорони здоров'я України є ключовою умовою підвищення ефективності функціонування медичної галузі та забезпечення якісного медичного обслуговування населення. У контексті реформування системи охорони здоров'я виклики, пов'язані з кадровим забезпеченням, потребують комплексного аналізу та впровадження нових стратегій.

Глибоке розуміння понять «кадри», «кадровий потенціал» та «кадрові механізми» дозволить розкрити зв'язки між кадровим потенціалом і ефективністю системи, а також виявити слабкі місця в чинних механізмах управління та визначити ключові виклики, такі як дефіцит кадрів, низький рівень мотивації чи відтік кваліфікованих спеціалістів, і запропонувати перспективні напрями розвитку.

Отже, кадри – це сукупність працівників, які виконують певні завдання та функції в організації, установі чи галузі, маючи необхідні знання, навички та кваліфікацію. У ширшому розумінні кадри – це всі люди, зайняті у трудовій діяльності, яка забезпечує досягнення цілей організації чи системи.

Кадри це людський ресурс, без якого функціонування будь-якої організації чи системи неможливе. Вони виконують основні процеси, пов'язані з досягненням стратегічних і тактичних цілей, реалізують інновації, підтримують стабільність і забезпечують розвиток організації. Кадри формують базу для створення матеріальних і нематеріальних цінностей, здійснюють управління ресурсами та взаємодіють із зовнішнім середовищем.

Кадровий потенціал – це сукупність професійних, освітніх, морально-етичних і фізичних характеристик працівників, які визначають їхню здатність виконувати трудові функції на високому рівні ефективності. Він встановлює можливості працівників у досягненні цілей організації, включаючи їхню кваліфікацію, компетенції, досвід, мотивацію та готовність до професійного розвитку.

Кадровий потенціал характеризує рівень підготовки та спроможність кадрів до виконання професійних завдань на високому рівні. Він відображає не лише наявні компетенції, знання та навички працівників, але й їхню здатність адаптуватися до змін, освоювати нові технології, брати участь у стратегічних перетвореннях організації. Організації з високим кадровим потенціалом мають конкурентні переваги на ринку завдяки гнучкості та ефективності роботи своїх працівників.

Кадрові механізми – це система методів, інструментів, процедур і заходів, що застосовуються для управління людськими ресурсами. Вони охоплюють:

- підбір і адаптацію кадрів, тобто процеси найму, відбору персоналу, оцінки компетенцій і адаптації нових працівників;

- розвиток кадрів: навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовка та створення умов для професійного зростання;
- мотивація і стимулювання, що полягає у впровадженні систем оплати праці, бонусів, соціальних гарантій і можливостей для кар'єрного розвитку;
- оцінювання ефективності кадрів, яке виражається у проведенні атестацій, аналізу результатів роботи та моніторинг продуктивності;
- розподіл і використання, тобто управління зайнятістю, розподіл навантаження та створення ефективних робочих груп;
- формування та підтримка бази працівників, готових до заміщення ключових посад у разі потреби.

Отже, кадрові механізми є системою управлінських заходів і процедур, які спрямовані на використання, розвиток і стимулювання кадрового потенціалу. Без ефективних кадрових механізмів потенціал кадрів може залишатися нереалізованим. Розкриття потенціалу кадрів можливе через навчання, тренінги, оцінювання ефективності, ротацію та створення можливостей для професійного зростання кадрові механізми допомагають повністю реалізувати можливості працівників.

Аналіз сучасного стану кадрового забезпечення системи охорони здоров'я в Україні виявляє низку проблем, які зумовлюють потребу у модернізації механізмів управління. Серед ключових викликів - дефіцит медичних кадрів, оскільки останніми роками Україна стала джерелом медичних кадрів для багатьох країн ЄС та інших регіонів світу.

Так, за даними Центру медичної статистики МОЗ України у 2021 році кількість лікарів (без стоматологів) складала 143887, у 2022 році – 137549 осіб, а у 2023 році – 133237 осіб. Середній медичний персонал у 2021 році складав 261255 осіб, у 2022 році – 241147, а у 2023 році – 229368 осіб. Отже, ми бачимо значне зниження кількості медичних працівникі [4].

Проаналізувавши статистичні дані, можна зробити висновок, що в Україні існує суттєва диспропорція у забезпеченні медичними кадрами між міськими та сільськими регіонами. У містах зосереджена переважна більшість медичних фахівців, що забезпечує значно вищий рівень доступності медичних послуг для мешканців цих територій. У сільській місцевості ситуація значно гірша: спостерігається недостатня кількість лікарів та медичних сестер, що спричиняє обмежений доступ до якісної медичної допомоги.

Така диспропорція є наслідком кількох ключових факторів. По-перше, у містах зосереджені великі медичні установи, такі як лікарні, спеціалізовані клініки та діагностичні центри, що потребують значного штату кваліфікованих працівників. По-друге, міські регіони пропонують медичним фахівцям більше можливостей для професійного розвитку, вищу оплату праці, кращі

умови праці та інфраструктуру для проживання. По-третє, у сільській місцевості часто бракує сучасного медичного обладнання, необхідного для виконання професійних обов'язків, що також стримує молодих фахівців.

Згідно з даними Міністерства охорони здоров'я, у сільській місцевості показник забезпеченості лікарями може бути вдвічі нижчим, ніж у міських регіонах. Особливо гостро ця проблема стосується таких напрямків, як педіатрія, акушерство та гінекологія, кардіологія та терапія.

Дефіцит медичних кадрів у сільській місцевості призводить до таких наслідків, як зниження рівня ранньої діагностики захворювань, обмеження профілактичної медицини, а також збільшення навантаження на існуючий персонал. Це підкреслює необхідність розробки ефективних програм стимулювання медичних працівників до роботи у сільській місцевості. До таких заходів можуть належати підвищення заробітної плати, забезпечення службовим житлом, фінансування підвищення кваліфікації, а також модернізація сільських медичних закладів [5].

За даними ВООЗ, протягом останніх років в Україні спостерігалося суттєве зниження рівня забезпеченості лікарями. Останні роки показник становить 29,9 на 10 тисяч населення. Для порівняння, за даними ВООЗ, середній показник забезпеченості лікарями в Європейському регіоні у 2018 році складав 34,1 на 10 тисяч населення, а у світі – 15,6 [6].

Отже, сучасна система охорони здоров'я стикається з численними викликами, що потребують вдосконалення кадрових механізмів управління. Основною проблемою є не лише дефіцит кваліфікованих медичних кадрів, але й їх нерівномірний розподіл між регіонами, низький рівень мотивації працівників, а також недостатній розвиток системи професійного навчання та адаптації до новітніх вимог.

Подолання цих викликів потребує стратегічного підходу, який базується на розробці та впровадженні нових кадрових механізмів. Перш за все, важливим напрямом є створення стратегічного плану кадрової політики у сфері охорони здоров'я. Такий план має враховувати національні потреби у фахівцях, тенденції демографічних змін, стан здоров'я населення та міжнародний досвід організації кадрового забезпечення. Ефективна кадрова політика повинна бути орієнтована на формування збалансованої системи підготовки, розподілу та утримання медичних працівників, здатної забезпечити якісне надання послуг у всіх регіонах країни.

Не менш важливим аспектом є вдосконалення системи підготовки медичних кадрів. Сучасна освіта має відповідати реаліям швидкоплинного розвитку медичної науки та технологій. Інтеграція інноваційних методик навчання, розвиток симуляційних центрів, впровадження міждисциплінарного

підходу є основою для формування висококваліфікованих фахівців, які здатні ефективно працювати.

Мотивація медичних працівників також є ключовим чинником кадрової політики. Підвищення заробітної плати, впровадження програм соціального захисту, стимулювання професійного розвитку через систему грантів, стажування та наукових проєктів сприятимуть підвищенню престижу медичних професій. Такі заходи дозволять зменшити рівень трудової міграції, що є однією з гострих проблем галузі.

Додатково, впровадження цифрових технологій у кадрове управління відкриває нові можливості для оптимізації процесів реєстрації, атестації, моніторингу професійної діяльності та розподілу кадрів. Цифрові інструменти дозволяють створювати електронні бази даних, вести прозорий облік працівників, оцінювати їхню ефективність, а також сприяти своєчасному плануванню потреб у фахівцях на основі аналітичних даних.

Перспективи модернізації кадрових механізмів у системі охорони здоров'я включають кілька ключових результатів. Перш за все, створення нових механізмів управління кадрами дозволить досягти балансу у розподілі медичних працівників між регіонами. Це сприятиме підвищенню доступності якісної медичної допомоги для населення як у міських, так і у сільських районах. Окрім того, зниження рівня міграції медичних працівників забезпечить стабільність кадрового потенціалу, а покращення умов праці сприятиме професійному зростанню фахівців.

На нашу думку, Національна програма розвитку медичних кадрів із чітко визначеними цілями та завданнями стане основою для реалізації цих змін. Її впровадження вимагатиме значних інвестицій у систему охорони здоров'я, зокрема у навчальні заклади, науково-дослідні інститути, сучасні технології та матеріально-технічну базу. Використання міжнародного досвіду в управлінні медичними кадрами дозволить запровадити найкращі практики і зробити кадрову систему гнучкою, адаптивною до сучасних викликів.

Висновки. Врахоюючи вищевикладене, зазначимо, що модернізація кадрових механізмів у системі охорони здоров'я є одним із ключових напрямів розвитку галузі. Реалізація комплексних заходів у цій сфері забезпечить створення ефективної системи управління кадрами, здатної відповідати потребам населення та реагувати на глобальні виклики, такі як пандемії та кризи. Збалансований підхід до розподілу ресурсів, стимулювання професійного розвитку, вдосконалення навчання та цифровізація процесів сприятимуть підвищенню якості медичних послуг та зміцненню кадрового потенціалу. У результаті це забезпечить сталий розвиток системи охорони здоров'я та підвищення добробуту суспільства.

Література:

1. Криничко Л.Р. Розробка кадрового механізму державного управління системою охорони здоров'я. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2020. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/42.pdf (дата звернення: 22.11.2024)
2. Лазуренко О. О., Сміла Н. В. Особливості професійного становлення лікаря в умовах неперервної професійної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 2022. № 2. С. 65-68.
3. Савіна Т. В. Кадрове забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні: стан та перспективи розвитку. *Інвестиції: практики та досвід*. 2017. № 15. С. 95-98.
4. Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України. *Офіційний сайт*. URL: http://medstat.gov.ua/ukr/main.html (дата звернення: 22.11.2024)
5. Міністерство охорони здоров'я. *Офіційний сайт*. URL: https://moz.gov.ua/uk/pro-ministerstvo (дата звернення: 22.11.2024)
6. World Health Organization. URL: https://www.who.int/ (дата звернення: 22.11.2024)

References:

1. Krynychko L.R. (2020) Rozrobka kadrovoho mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia systemoiu okhorony zdorovia. [Development of a Personnel Mechanism for Public Administration in the Healthcare System] *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. [Public Administration: Improvement and Development*] Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/42.pdf [in Ukrainian].
2. Lazurenko O. O., Smila N. V. (2022) Osoblyvosti profesiinoho stanovlennia likaria v umovakh neperervnoi profesiinoi osvity [Features of Professional Development of a Doctor in the Context of Continuous Professional Education] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology],2, 65-68* [in Ukrainian].
3. Savina T. V. (2017) Kadrove zabezpechennia sfery okhorony zdorovia v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Personnel Provision in the Healthcare Sector in Ukraine: Current State and Development Prospects]. *Investytsii: praktyky ta dosvid [Prospects. Investments: Practice and Experience]*, 15, 95-98 [in Ukrainian].
4. Tsentr hromadskoho zdorovia Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy [Public Health Center of the Ministry of Health of Ukraine] *Ofitsiinyi sait [Official website]* Retrieved from http://medstat.gov.ua/ukr/main.html [in Ukrainian].
5. Ministerstvo okhorony zdorovia [Ministry of Health of Ukraine] *Ofitsiinyi sait [Official website]* Retrieved from https://moz.gov.ua/uk/pro-ministerstvo [in Ukrainian].
6. World Health Organization. Retrieved from https://www.who.int/ [in Ukrainian].

УДК 338.48:334.012.64

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-548-557

Гібкін Кирило Романович аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Державного торговельно-економічного університету, м. Київ, тел.: (066) 304-00-74, https://orcid.org/0000-0002-5913-7293

ІННОВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Анотація. Державне-приватне партнерство (ДПП) є важливим інструментом розвитку туристичної галузі, оскільки воно сприяє залученню приватного капіталу, інноваційних технологій та управлінського досвіду до реалізації стратегічних проектів у сфері туризму. Завдяки ДПП можливе ефективне використання ресурсів, модернізація туристичної інфраструктури, підвищення якості послуг та створення нових робочих місць. Воно забезпечує синергію зусиль держави та бізнесу, дозволяючи вирішувати соціально-економічні завдання та підвищувати конкурентоспроможність національного туристичного продукту на міжнародному ринку. Особливо актуальним є впровадження інноваційних механізмів ДПП в умовах обмеженості державних ресурсів і необхідності швидкого реагування на глобальні виклики..

У статті проаналізовано впровадження інноваційних механізмів державного-приватного партнерства у туристичній галузі України як інструменту підвищення її конкурентоспроможності та стійкості до сучасних викликів. Розглянуто нормативно-правову базу, існуючі моделі ДПП та їхнє застосування в умовах обмежених ресурсів і глобальної економічної нестабільності. Особливу увагу приділено можливостям інтеграції цифрових технологій, формуванню туристичних кластерів і залученню іноземних інвесторів. Виявлено основні бар'єри на шляху реалізації ДПП у сфері туризму, зокрема низький рівень координації між учасниками партнерства, нестача фінансування та бюрократичні труднощі. Запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів ДПП, спрямованих на розвиток туристичної інфраструктури, підтримку інноваційних проектів і формування привабливого туристичного іміджу України на міжнародній арені.

Стаття розглядає сучасні підходи до впровадження інноваційних механізмів державного-приватного партнерства у туристичній галузі України. У центрі уваги — аналіз існуючих моделей співпраці між державою та бізнесом, їх ефективність у розвитку туристичної інфраструктури та підвищенні якості

послуг. Особливий акцент зроблено на визначенні бар'єрів і викликів, що стоять на шляху реалізації ДПП, а також на розробці рекомендацій для подолання цих перешкод.

Наведені в статті приклади включають успішні практики впровадження державного-приватного партнерства у туристичній галузі, як на національному, так і на міжнародному рівнях. Зокрема, розглядаються проєкти модернізації туристичної інфраструктури в Україні за участю приватних інвесторів, створення туристичних кластерів, що об'єднують місцеві громади, бізнес і державу, а також розвиток інноваційних туристичних продуктів за підтримки цифрових технологій. На міжнародному рівні аналізуються кейси країн ЄС, таких як Іспанія та Польща, які успішно використовують моделі ДПП для стимулювання туристичного потоку, зокрема через створення інтегрованих туристичних зон і культурних об'єктів. Ці приклади демонструють можливості адаптації таких практик до українських реалій для забезпечення стійкого розвитку галузі.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, туристична галузь, інноваційні механізми, туристична інфраструктура, сталий розвиток, цифрові технології, туристичні кластери, інвестиції, конкурентоспроможність, міжнародний досвід.

Hibkin Kyrylo Romanovych postgraduate student of the Department of Public Management and Administration State University of Trade and Economics, Kyiv, tel.: (066) 304-00-74, https://orcid.org/0000-0002-5913-7293

INNOVATIVE MECHANISMS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS A TOOL FOR DEVELOPMENT OF THE TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE

Abstract. Public-private partnership (PPP) is an important tool for the development of the tourism industry, as it contributes to the attraction of private capital, innovative technologies and management experience to the implementation of strategic projects in the tourism sector. Thanks to PPP, it is possible to effectively use resources, modernize tourism infrastructure, improve the quality of services and create new jobs. It provides synergy of efforts between the state and business, allowing to solve socio-economic problems and increase the competitiveness of the national tourism product in the international market. The implementation of innovative PPP mechanisms is especially relevant in conditions of limited state resources and the need to quickly respond to global challenges. The article analyzes the implementation of innovative mechanisms of public-private partnership in the tourism industry of Ukraine as a tool for increasing its competitiveness and

resilience to modern challenges. The regulatory framework, existing PPP models and their application in conditions of limited resources and global economic instability are considered. Particular attention is paid to the possibilities of integrating digital technologies, forming tourism clusters and attracting foreign investors. The main barriers to the implementation of PPP in the tourism sector are identified, in particular, the low level of coordination between partnership participants, lack of funding and bureaucratic difficulties. Practical recommendations are proposed for improving PPP mechanisms aimed at developing tourism infrastructure, supporting innovative projects and forming an attractive tourism image of Ukraine in the international arena.

The article considers modern approaches to the implementation of innovative mechanisms of public-private partnership in the tourism industry of Ukraine. The focus is on the analysis of existing models of cooperation between the state and business, their effectiveness in developing tourism infrastructure and improving the quality of services. Special emphasis is placed on identifying barriers and challenges that stand in the way of PPP implementation, as well as on developing recommendations for overcoming these obstacles.

The examples presented in the article include successful practices of implementing public-private partnerships in the tourism industry, both at the national and international levels. In particular, the paper examines projects to modernize tourism infrastructure in Ukraine with the participation of private investors, the creation of tourism clusters that unite local communities, business and the state, as well as the development of innovative tourism products supported by digital technologies. At the international level, the paper analyzes cases of EU countries, such as Spain and Poland, which successfully use PPP models to stimulate tourism flows, in particular through the creation of integrated tourist zones and cultural sites. These examples demonstrate the possibilities of adapting such practices to Ukrainian realities to ensure sustainable development of the industry.

Keywords: public-private partnership, tourism industry, innovation mechanisms, tourism infrastructure, sustainable development, digital technologies, tourism clusters, investments, competitiveness, international experience.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток туристичної галузі в Україні стикається з численними викликами, зокрема недостатньо розвиненою інфраструктурою, обмеженістю фінансових ресурсів, низькою інвестиційною привабливістю та відсутністю ефективної координації між державними і приватними структурами. У контексті посилення глобальної конкуренції на туристичному ринку стає очевидним, що традиційні механізми управління і фінансування не забезпечують необхідної динаміки розвитку.

Державне-приватне партнерство є перспективним інструментом для вирішення цих проблем, оскільки дозволяє залучати інвестиції, сучасні технології та управлінський досвід приватного сектора для реалізації стратегічних проектів. Водночас, впровадження ДПП в Україні залишається обмеженим через низку бар'єрів, таких як законодавча невизначеність, брак прозорих механізмів співпраці та недостатня довіра між партнерами.

Наукові завдання дослідження полягають у всебічному аналізі сучасного стану туристичної галузі України, дослідженні теоретичних основ і практичних аспектів державного-приватного партнерства, виявленні основних проблем і бар’єрів його впровадження в умовах українського ринку, а також вивченні успішного міжнародного досвіду реалізації ДПП у туристичному секторі. Особлива увага приділяється розробці інноваційних механізмів ДПП, які сприятимуть залученню інвестицій, впровадженню цифрових технологій, удосконаленню туристичної інфраструктури та створенню конкурентоспроможного туристичного продукту, а також формуванню рекомендацій для вдосконалення нормативно-правової бази та забезпечення ефективної співпраці між державою і приватним сектором.

Практичні завдання дослідження полягають у розробці рекомендацій для вдосконалення нормативно-правової бази, спрямованої на підтримку державного-приватного партнерства у туристичній галузі України, створенні механізмів залучення інвестицій та приватного капіталу в розвиток туристичної інфраструктури, формуванні інструментів інтеграції інноваційних технологій у реалізацію проектів ДПП, а також у підготовці практичних рішень для покращення координації між державними та приватними структурами з метою підвищення ефективності реалізації спільних проектів та створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту.

Таким чином, актуальним є дослідження інноваційних механізмів ДПП, які можуть стати каталізатором розвитку туристичної галузі, підвищення її конкурентоспроможності та формування позитивного іміджу України на світовій туристичній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз свідчить про зростаючу увагу до державно-приватного партнерства як ефективного інструменту розвитку туристичної галузі в Україні. Зокрема, Кошарний О.М. та Кошарний В.О. досліджують заходи та умови, що підвищують ефективність використання ДПП у цій сфері, акцентуючи на необхідності вдосконалення системи регулювання туризму та залучення інвестицій для модернізації інфраструктури [1].

Нездоймінов С.Г. та Александрочкіна П.О. аналізують науково-теоретичні аспекти розвитку ДПП, досліджуючи світовий та вітчизняний досвід співпраці бізнесу та держави у сфері рекреації та туризму, і пропонують шляхи розвитку підприємницької діяльності на засадах регіонального ДПП [2].

Рибак С.П. та інші розглядають модель ДПП у розвитку туризму, визначаючи поняття партнерства, аналізуючи види державної підтримки туристичної галузі та висвітлюючи основні складові моделі партнерства [3].

Мета статті - дослідження інноваційних механізмів державного-приватного партнерства у туристичній галузі України, аналіз їх ефективності та потенціалу для розвитку галузі, визначення проблем, що заважають реалізації партнерських проектів, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення механізмів співпраці між державним і приватним секторами. Основна увага приділяється пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності національного туристичного продукту, модернізації інфраструктури та інтеграції цифрових технологій для забезпечення сталого розвитку галузі.

Виклад основного матеріалу. Туристична галузь України є важливою складовою національної економіки, що має значний потенціал для зростання завдяки багатій культурній спадщині, природним ресурсам і географічному розташуванню. Проте розвиток галузі стримується низкою проблем, серед яких: недостатній рівень інфраструктури, низька інвестиційна активність, слабка інтеграція сучасних технологій та недостатня координація між державними і приватними структурами. У цьому контексті державне-приватне партнерство (ДПП) виступає перспективним механізмом для вирішення зазначених проблем, забезпечуючи синергію ресурсів, досвіду та інновацій.

Попри позитивну динаміку розвитку, туристична галузь України залишається нерозвиненою порівняно з країнами Європи. Наприклад, згідно з даними Державного агентства розвитку туризму, у 2022 році Україну відвідали лише 1,2 мільйона іноземних туристів, тоді як Польщу – понад 17 мільйонів. Основні причини такого розриву – повномасштабне військове вторгнення в Україну, що створює небезпеку для відвідувачів, недостатній рівень сервісу, відсутність сучасної інфраструктури та обмежена підтримка з боку держави.

Прикладом успішного місцевого проєкту є створення туристичного маршруту «Шлях Гедиміновичів», що охоплює кілька історичних об'єктів у Західній Україні. Цей проект реалізовано за підтримки місцевих громад і приватного бізнесу, однак відсутність національної підтримки обмежує його масштабування [3].

ДПП є інструментом, який дозволяє ефективно використовувати ресурси держави та приватного сектору для реалізації масштабних проектів. У Польщі, наприклад, державою були ініційовані численні проекти реставрації замків, таких як Мальборк, на умовах ДПП. Інвестори отримали можливість відкривати готелі та ресторани на базі реставрованих об’єктів, що сприяло збільшенню туристичних потоків і створенню нових робочих місць. Це не лише забезпечило збереження культурної спадщини, але й стимулювало розвиток місцевої економіки завдяки залученню туристів, створенню нових послуг і підвищенню рівня зайнятості населення.

В Україні схожим проектом могло б стати відновлення замку в Хотині, який щороку приваблює тисячі туристів, однак потребує інфраструктурного покращення. Реалізація такого проекту на умовах ДПП могла б включати будівництво сучасного туристичного центру, готелю та закладів харчування. Крім того, можна було б створити інтерактивний музейний простір, що використовує доповнену реальність, де відвідувачі зможуть побачити історичні події, пов'язані з фортецею, через віртуальні експозиції. Такий підхід приверне нову аудиторію, включаючи молодь і сімейних туристів, що позитивно вплине на відвідуваність і прибутковість об'єкта [4].

Ключовим аспектом успішної реалізації проекту є залучення локальних підприємців, які могли б запропонувати туристам послуги харчування, сувенірної продукції та організації екскурсій. Водночас, важливо забезпечити державну підтримку, зокрема у вигляді спрощення процедур ліцензування для приватних інвесторів, надання податкових пільг і субсидій на перші етапи реалізації проекту. Це дозволить не лише зберегти унікальний культурний об'єкт, але й перетворити його на центр регіонального розвитку, що стане прикладом успішного використання ДПП у туристичній галузі України.

Інноваційні механізми ДПП передбачають використання сучасних технологій для підвищення ефективності проектів. Наприклад, у Португалії впроваджено цифрову платформу для моніторингу та управління туристичними проектами на умовах ДПП, що дозволило значно скоротити час реалізації ініціатив. Ця платформа забезпечує прозорість процесу реалізації проектів, автоматизує звітність і сприяє кращій комунікації між державними та приватними партнерами, дозволяючи швидше реагувати на зміни у вимогах чи умовах ринку [5].

В Україні доцільно використовувати блокчейн-технології для прозорого управління проектами ДПП, що допоможе підвищити довіру між партнерами. Блокчейн може гарантувати прозорість фінансових операцій, спростити контроль за виконанням контрактів і зменшити ризики корупції. Крім того, технології штучного інтелекту можуть бути використані для аналізу даних про туристичні потоки, прогнозування попиту та оптимізації управлінських рішень. Такі інструменти дозволять підвищити ефективність управління ресурсами, мінімізувати витрати та забезпечити кращий сервіс для туристів [6].

Також перспективним є створення туристичних кластерів, як це реалізовано у Франції, де кластер «Прованс» об'єднує місцевих виноробів, готельєрів і транспортні компанії. В Україні подібний підхід можна реалізувати, наприклад, у Карпатському регіоні, де велика кількість місцевих виробників, готелів та екотуристичних ініціатив може бути інтегрована в єдиний кластер. Цей кластер міг би включати спільні маркетингові кампанії, координацію інфраструктурних проектів і використання цифрових платформ для просування туристичного продукту [7].

Окрім цього, важливо впроваджувати елементи екологічної стійкості в ДПП-проекти. Наприклад, використання «зелених» технологій у будівництві туристичних об’єктів або встановлення відновлювальних джерел енергії може стати конкурентною перевагою для України. Такий підхід не лише покращить екологічний імідж країни, але й сприятиме залученню іноземних туристів, які дедалі більше цінують екологічно відповідальні подорожі [8].

Інтеграція таких інноваційних механізмів дозволить Україні не лише підвищити ефективність існуючих проектів ДПП, але й створити умови для залучення більшого числа інвесторів, зміцнивши конкурентні позиції країни на міжнародному туристичному ринку[9].

Для ефективного впровадження ДПП необхідно вдосконалити нормативно-правову базу та забезпечити прозорість процесів. Наприклад, адаптація досвіду Іспанії щодо створення національного фонду підтримки ДПП дозволить спрямовувати кошти на реставрацію історичних пам’яток і розвиток інфраструктури. Такий фонд може забезпечити фінансування не лише великих національних проектів, але й підтримку регіональних ініціатив, спрямованих на популяризацію локальних туристичних продуктів [10].

Успішною ініціативою може стати проект створення інтегрованої туристичної зони на базі Карпатського регіону, який об'єднує екологічний туризм, етнокультурні фестивалі та спортивний відпочинок. Для його реалізації важливо залучити міжнародні гранти, приватних інвесторів та забезпечити підтримку держави. У рамках такого проекту можна створити сучасні туристичні комплекси, що поєднують місцеві традиції з інноваційними технологіями, такими як інтерактивні екскурсії, мобільні додатки для туристів та цифрові платформи для бронювання послуг.

Крім того, значну увагу варто приділити розвитку транспортної інфраструктури в Карпатському регіоні, що є ключовим елементом для залучення туристів. Будівництво або модернізація доріг, створення залізничних вузлів та запуск нових авіамаршрутів можуть суттєво збільшити доступність регіону. У цьому контексті державно-приватне партнерство стане оптимальним механізмом для реалізації таких масштабних проектів, забезпечуючи рівномірний розподіл витрат і ризиків між державою та бізнесом.

Інтеграція екологічних стандартів у проекти ДПП також має велике значення для Карпатського регіону. Використання відновлювальних джерел енергії, екологічно чистих матеріалів у будівництві та впровадження технологій управління відходами допоможе зберегти унікальну природу Карпат, що є одним із основних факторів туристичної привабливості регіону.

Окрім інфраструктурного розвитку, важливо стимулювати місцеві громади до участі у таких проектах. Це може бути досягнуто через створення програм навчання для місцевих підприємців, підтримку стартапів у сфері

туризму та культурних ініціатив. Таким чином, інтеграція екологічного, культурного та інфраструктурного компонентів у рамках ДПП може стати ефективним інструментом для розвитку Карпатського регіону як конкурентоспроможного туристичного напряму.

Висновки. Державне-приватне партнерство (ДПП) є важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку туристичної галузі в Україні. Це партнерство дозволяє ефективно поєднувати ресурси, досвід і компетенції держави та приватного сектора для реалізації стратегічно важливих проектів. Міжнародний досвід свідчить, що ДПП є одним із найефективніших механізмів для модернізації туристичної інфраструктури, збереження культурної спадщини, підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту та залучення іноземних туристів.

Приклади з Польщі, Іспанії та Франції демонструють, як співпраця між державою та бізнесом сприяє вирішенню ключових проблем галузі. У Польщі реставрація історичних замків за участю приватних інвесторів значно збільшила туристичний потік і стимулювала регіональну економіку. В Іспанії створення національного фонду підтримки ДПП дозволило розвивати туристичні зони, які стали центрами міжнародного туризму. У Франції туристичні кластери, такі як «Прованс», об'єднують місцеві підприємства, забезпечуючи синергію між виноробами, готельєрами та транспортними компаніями.

В Україні потенціал впровадження ДПП значний, але його реалізація стикається з багатьма бар'єрами, серед яких: низький рівень довіри між державою і бізнесом, складні бюрократичні процедури, законодавчі прогалини та недостатній рівень фінансування. Успішна реалізація проектів на умовах ДПП можлива лише за умови створення сприятливого інвестиційного клімату, вдосконалення правового регулювання та впровадження інноваційних технологій.

Інноваційні механізми, такі як блокчейн-технології, цифрові платформи для моніторингу проектів, використання штучного інтелекту для аналізу туристичних потоків і створення інтерактивних туристичних продуктів, можуть стати рушійною силою для розвитку галузі. Створення туристичних кластерів, наприклад, у Карпатському регіоні, відкриває широкі можливості для розвитку екологічного туризму, організації етнокультурних фестивалів, спортивних заходів та залучення іноземних інвесторів.

Окрім модернізації інфраструктури, важливо забезпечити інтеграцію екологічних стандартів у проекти ДПП. Використання «зелених» технологій у будівництві, застосування відновлювальних джерел енергії та створення систем управління відходами сприятиме збереженню природних ресурсів, що є основою туристичної привабливості України.

Ключовим аспектом успішного впровадження ДПП є залучення місцевих громад до участі у проектах. Це може бути досягнуто шляхом створення

програм навчання для місцевих підприємців, підтримки стартапів у сфері туризму та сприяння розвитку локальних ініціатив. Активна участь громад дозволить створити стійку економічну модель, яка буде вигідною як для місцевих мешканців, так і для інвесторів.

Таким чином, розвиток ДПП у туристичній галузі України є не лише можливістю вирішення поточних проблем, але й стратегічним завданням, що визначає майбутнє галузі. Ефективне використання механізмів ДПП дозволить модернізувати інфраструктуру, зберегти культурну спадщину, розширити спектр туристичних послуг і зміцнити позиції України на світовому туристичному ринку. Інтеграція держави, бізнесу та громад у єдиний механізм співпраці сприятиме сталому розвитку, підвищенню якості життя місцевого населення та формуванню позитивного міжнародного іміджу країни.

Література:

1. Кошарний О.М., Кошарний В.О. Державно-приватне партнерство як інструмент розвитку туристичної сфери. Вісник Національного транспортного університету. Серія «Економічні науки». 2015. Вип.3(33). С.159-163.

2. Нездоймінов С.Г., Александрочкіна П.О. Розвиток державно-приватного партнерства в туристичній сфері: регіональні аспекти. Економіка і суспільство. 2018. Вип.18. С.622-629.

3. Рибак С.П. та інші. Модель державно-приватного партнерства в розвитку туризму. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 38/2023

4. Захарова С.Г. Теоретико-методичні засади формування механізмів управління державно-приватним партнерством у туристичній галузі: дис. ... д-ра екон. наук. URL: https://uacademic.info

5. Smirnov V. Public-Private Partnership as a Tool for Tourism Development: International Experience and Ukrainian Perspectives. Journal of Tourism Studies, 2023.

6. World Bank Group. Public-Private Partnerships: Reference Guide Version 3. URL: https://ppp.worldbank.org

7. European Commission. Best Practices in Public-Private Partnerships in Tourism Development. URL: https://ec.europa.eu

8. Міністерство економіки України. Аналітичний звіт щодо розвитку туризму в Україні. URL: https://me.gov.ua

9. Spain National Fund for Public-Private Partnerships. Annual Report 2022. URL: https://spainpppfund.es

10. Poland Agency for Tourism Development. Public-Private Partnerships in Regional Tourism Projects. URL: https://polandtourism.pl

References:

1. Kosharnyi O.M., Kosharnyi V.O. (2015). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instrument rozvytku turystychnoi sfery. [Public-private partnership as a tool for the development of the tourism sector] *Visnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu. Economic Sciences Series - Bulletin of the National Transport University. Seriia «Ekonomichni nauky»*., 3(33), 159–163. [in Ukrainian]

2. Nezdoiminov S.H., Aleksandrochkina P.O. (2018) Rozvytok derzhavno-pryvatnoho partnerstva v turystychnii sferi: rehionalni aspekty.[Development of public-private partnerships in the tourism sector: Regional aspects] *Ekonomika i suspilstvo-Economy and Society*, 18, 622–629. [in Ukrainian]

3. Rybak S.P ta inshi (2023). Model derzhavno-pryvatnoho partnerstva v rozvytku turyzmu [The model of public-private partnership in tourism development.] *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriia ekonomichna - Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. Economic Series. Legal Series* , 38. [in Ukrainian]

4. Zakharova, S.G. (n.d.). Teoretyko-metodychni zasady formuvannia mekhanizmiv upravlinnia derzhavno-pryvatnym partnerstvom u turystychnii haluzi [Theoretical and methodological foundations for the formation of mechanisms for managing public-private partnerships in the tourism sector] : dyi. URL: https://uacademic.info. [in Ukrainian]

5. Smirnov, V. (2023). Public-private partnership as a tool for tourism development: International experience and Ukrainian perspectives. Journal of Tourism Studies. [in English]

6. World Bank Group. (n.d.). Public-Private Partnerships: Reference Guide Version 3. URL: https://ppp.worldbank.org. [in English]

7. European Commission. (n.d.). Best practices in public-private partnerships in tourism development. URL: https://ec.europa.eu. [in English]

8. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Analitychnyi zvit shchodo rozvytku turyzmu v Ukraini [Analytical report on tourism development in Ukraine] URL: https://me.gov.ua [in Ukrainian]

9. Spain National Fund for Public-Private Partnerships. (2022). Annual Report 2022. URL: https://spainpppfund.es. [in English]

10. Poland Agency for Tourism Development. (n.d.). Public-Private Partnerships in regional tourism projects. URL: https://polandtourism.pl. [in English]

УДК 328.185:352.07

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-558-571

Горбата Людмила Петрівна доктор філософії (PhD), доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Національний авіаційний університет, Київ, https://orcid.org/0009-0007-6576-8925

АНТИКОРУПЦІЙНІ ПРОГРАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті досліджено проблемні аспекти, які виникають при впровадженні антикорупційних програм органів місцевого самоврядування в Україні. Проаналізовано роль місцевих органів влади у забезпеченні належного управління, підвищенні прозорості та запобіганні корупційним проявам на рівні територіальних громад. Враховуючи важливість місцевого самоврядування для ефективного функціонування держави та реалізації прав громадян, розглянуто теоретичні та практичні підходи до розробки та впровадження антикорупційних програм на місцевому рівні. Особлива увага приділена проблемам, що виникають через відсутність єдиних стандартів та недостатній рівень координації між центральними, регіональними та місцевими органами влади. Проблеми корупції на місцевому рівні часто є наслідком недосконалості нормативно-правової бази, обмеженого доступу до інформації, а також недостатньої громадської участі в процесах прийняття рішень. Крім того, авторка звертає увагу на недостатній рівень навчання та підготовки кадрів, що працюють у органах місцевого самоврядування, а також на відсутність ефективного контролю за виконанням антикорупційних заходів. У статті також розглянуто існуючі антикорупційні механізми та інструменти, що застосовують органи місцевого самоврядування, зокрема, щодо забезпечення прозорості публічних закупівель, управління бюджетними коштами, а також боротьби з конфліктами інтересів. Окремо зазначено, що для ефективної реалізації антикорупційних програм необхідно вдосконалювати внутрішні процедури, посилювати відповідальність за порушення антикорупційного законодавства та активніше залучати громадськість до моніторингу діяльності органів місцевого самоврядування. У результаті аналізу запропоновано низку рекомендацій для підвищення ефективності антикорупційних програм на місцевому рівні, зокрема, необхідність удосконалення системи антикорупційного моніторингу, посилення навчання посадових осіб органів місцевого самоврядування, а також розвитку партнерства між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства для більш ефективної протидії корупційним проявам.

Ключові слова: антикорупційна політика, антикорупційна програма, громадський контроль, територіальні громади, публічне управління, сталий розвиток.

Horbata Liudmyla Petryvna Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of Public Management and Administration of the National Aviation University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0007-6576-8925

ANTI-CORRUPTION PROGRAMS OF LOCAL GOVERNMENT BODIES: PROBLEM ASPECTS

Abstract. The article examines the problematic aspects that arise when implementing anti-corruption programs of local self-government bodies in Ukraine. The role of local authorities in ensuring proper governance, increasing transparency and preventing corruption at the level of territorial communities is analyzed. Taking into account the importance of local self-government for the effective functioning of the state and the realization of citizens' rights, theoretical and practical approaches to the development and implementation of anti-corruption programs at the local level are considered. Special attention is paid to the problems arising from the lack of uniform standards and the insufficient level of coordination between central, regional and local authorities. Corruption problems at the local level are often the result of the imperfect regulatory framework, limited access to information, and insufficient public participation in decision-making processes. In addition, the author draws attention to the insufficient level of education and training of personnel working in local self-government bodies, as well as to the lack of effective control over the implementation of anti-corruption measures. The article also examines the existing anti-corruption mechanisms and tools used by local self-government bodies, in particular, to ensure the transparency of public procurement, management of budget funds, as well as combating conflicts of interest. It is specifically stated that for the effective implementation of anti-corruption programs, it is necessary to improve internal procedures, strengthen responsibility for violations of anti-corruption legislation, and more actively involve the public in monitoring the activities of local self-government bodies. As a result of the analysis, a number of recommendations were proposed to increase the effectiveness of anti-corruption programs at the local level, in particular, the need to improve the system of anti-corruption monitoring, strengthen the training of officials of local self-government bodies, as well as the development of partnerships between public authorities and civil society institutions for more effective countermeasures against corruption.

Keywords: anti-corruption policy, anti-corruption program, public control, territorial communities, public administration, sustainable development.

Постановка проблеми. Корупція, без сумніву, є однією з найсерйозніших глобальних проблем сучасного світу, вплив якої поширюється на життя кожної людини, як безпосередньо, так і опосередковано. Згідно з результатами нещодавнього соціологічного дослідження, серед основних причин корупції громадяни визначають: безкарність та неефективність судової системи та законодавства; нечесність частини представників влади, зокрема у випадках, коли корупцією займаються ті, хто має боротися з цим явищем; усталена традиція хабарництва [1].

Перші дві проблеми вимагають комплексних та довгострокових реформ у публічному управлінні, тоді як третю можна вирішити значно швидше, і це залежить від кожного громадянина. Локальна корупція є основою для розвитку корупції, оскільки вона виникає через звичку давати або брати хабарі чи звертатися до знайомих, які «порішають» проблему. Таким чином, для ефективної боротьби з корупцією в Україні необхідно зробити два ключові кроки: почати зміни з особистої відповідальності та зосередити зусилля на антикорупційних заходах на рівні територіальних громад.

Місцеве самоврядування визнано важливим елементом демократичної системи публічної влади на глобальному рівні. Воно є важливим інститутом, який сприяє зміцненню демократії та правової держави, а також становить основу для реалізації принципів громадянського суспільства та конституціоналізму. Місцеві органи влади є безпосередньо пов’язаними з потребами громадян на місцях, що робить їх ключовими у вирішенні багатьох актуальних питань, зокрема соціальних, економічних і політичних. Так, одним із важливих завдань у цій сфері є інтеграція антикорупційних механізмів у систему місцевого самоврядування як інструментів для протидії корупції. Це вимагає не тільки вдосконалення організаційних і правових засад боротьби з корупцією, а й активного впровадження нових стратегій, що сприятимуть запобіганню корупційним проявам на місцях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток правового забезпечення функціонування антикорупційних органів досліджували такі науковці, як О. Бандурка, В. Білоус, В. Драган, Д. Заброда, М. Мельник, Н. Рибалка, С. Рогульський, Р. Тучак, М. Хавронюк та інші. Питання інтеграції антикорупційних програм органів місцевого самоврядування у загальну систему протидії корупції аналізували у своїх працях В. Демінчук, К. Ростовська, Н. Сметаніна, Т. Філіпенко, А. Філіпенко та ін. Однак аналіз існуючих наукових праць показує недостатнє висвітлення питання розробки та реалізації таких програм, хоча ця проблема є надзвичайно важливою для успішного функціонування антикорупційної політики на місцевому рівні.

Мета статті полягає у дослідженні основних проблем, що виникають при реалізації антикорупційних програм на рівні органів місцевого самовряду-

вання, аналізі їх ефективності, а також виявленні основних перешкод на шляху реалізації таких програм.

Виклад основного матеріалу. Антикорупційна програма є основним документом, що визначає антикорупційну політику органу та систему управління корупційними ризиками. Відповідно до статті 19 Закону України «Про запобігання корупції» [2], така програма є обов'язковою для обласних рад та Київської міської ради. Її наявність у інших органах місцевого самоврядування також не суперечить законодавству, а, навпаки, підтверджує прагнення до прозорої та відкритої політики. Органи місцевого самоврядування у межах територіальних громад мають здебільшого плани заходів (наприклад, План заходів виконавчого комітету Ірпінськоі міської ради щодо запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією, на 2024 рік – як того вимагає чинне законодавство), а Бориславська, Варашська, Жмеринська та інші ради – актикорупційні програми.

Розробка антикорупційної програми є наступним кроком після оцінки корупційних ризиків та визначення заходів щодо їх усунення. Звіт про оцінку корупційних ризиків і реєстр ризиків повинні бути додані до програми як її структурні елементи. Окрім оцінки ризиків, документ також має містити принципи антикорупційної політики, заходи з навчання та поширення інформації про антикорупційні програми, а також положення щодо моніторингу і перегляду програми.

Основні принципи антикорупційної політики органу місцевого самоврядування формуються з урахуванням національного та міжнародного законодавства, а також результатів попередніх антикорупційних програм. Вони включають відмову від корупції, нетерпимість до корупційних проявів, а також визначення стратегічних цілей і конкретних заходів для їх досягнення.

У розділі оцінки корупційних ризиків вказується формат оцінювання, склад робочої групи, методи та джерела інформації, а також результати їх врахування. У розділі навчання та поширення інформації міститься програма навчання, плани інформаційних заходів, таких як вебінари, конференції, а також інші форми інформування.

Моніторинг і оцінка виконання програми включають визначення процедур та періодичності моніторингу, а також процедуру перегляду програми. Оцінка виконання здійснюється на основі індикаторів, таких як зменшення випадків корупційних правопорушень, усунення або зниження корупційних ризиків, навчання співробітників тощо.

Програма затверджується органом місцевого самоврядування після публічного обговорення, яке має відбуватися в відкритій та прозорій формі. Всі пропозиції та зауваження, отримані під час обговорення, повинні бути розглянуті, а прийняті зміни мають бути погоджені з відповідними органами.

Ефективна організація боротьби з корупцією на місцевому рівні є цілком досяжною метою. Серед численних заходів, які успішно застосовуються у державній антикорупційній практиці, антикорупційні програми займають особливе місце, оскільки вони мають комплексний організаційно-правовий характер.

Дослідники К. Ростовська, Н. Сметаніна, Т. Філіпенко та А. Філіпенко [3–6] відзначають високий потенціал антикорупційних програм, підкреслюючи, що в поєднанні з іншими елементами антикорупційної політики вони можуть стати ефективним інструментом боротьби з корупцією на місцевому рівні.

Державна влада активно підтримує впровадження антикорупційних програм на рівні органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Одним із найефективніших способів протидії корупції є забезпечення максимальної прозорості в діяльності державних і місцевих чиновників.

Офіційне визнання корупції як проблеми на найвищому політичному рівні, затвердження Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки та ухвалення низки антикорупційних законів у 2014–2024 роках (зокрема, Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України», Закон України «Про очищення влади» та ін.) сприяли активному впровадженню антикорупційних програм на місцевому рівні.

Як свідчить антикорупційна практика на місцевому рівні, саме в цей період у більшості регіонів започатковується антикорупційне програмування як важливий інструмент боротьби з корупцією, а програми протидії корупції розглядаються як універсальний комплексний механізм антикорупційної політики. Важливо зауважити, що сучасне законодавство не визначає поняття «антикорупційна програма». Більшість антикорупційних програм запозичили визначення, сформульоване Національним агентством з питань запобігання корупції (далі – НАЗК): «Антикорупційна програма – це документ, реалізація якого сприяє формуванню негативного ставлення до корупції серед працівників державних органів та юридичних осіб, і який визначає правила, стандарти і процедури для виявлення, протидії та запобігання корупційним правопорушенням» [7]. Таким чином, антикорупційна програма є комплексним заходом антикорупційної політики, що передбачає синхронне використання правових, економічних, освітніх, організаційних та інших заходів для боротьби з корупцією, навіть коли такі документи іменуються планами протидії корупції.

У процесі реалізації антикорупційних програм, які затверджуються органами місцевого самоврядування, з’являються варіативні підходи до визначення цих програм. Наприклад, якщо проаналізувати антикорупційні програми Рівненської обласної ради на 2024–2026 роки [8] або Київської обласної ради на 2024–2026 роки [9], можна сформулювати таке визначення:

антикорупційна програма органів місцевого самоврядування є комплексом заходів, які включають завдання, ресурси, виконавців і терміни реалізації, спрямованих на дієву систему протидії корупції – запровадження інструментів, які сприяють мінімізації корупційних ризиків у всіх аспектах діяльності; формування культури доброчесності – організацію навчальних заходів, тренінгів та інших активностей, спрямованих на виховання доброчесності серед посадових осіб органів місцевого самоврядування, а також популяризація високих етичних стандартів; зміцнення неприйняття корупції – інформування про негативні наслідки корупції через публічні обговорення, висвітлення таких випадків і притягнення винних до відповідальності.

Один із найбільш складних моментів при аналізі антикорупційних програм полягає у визначенні цілей та завдань цих організаційно-правових документів. Ціль програми є бажаним результатом, до якого прагнуть її розробники, тоді як завдання являють собою сукупність послідовних дій і заходів, необхідних для досягнення поставленої мети в установлені терміни. Аналіз антикорупційних програм органів місцевого самоврядування показує, що ці програми містять різні за змістом і обсягом цілі. Найбільш поширеною основною метою антикорупційної програми органів місцевого самоврядування є зниження рівня корупції шляхом впровадження комплексної системи правових, соціально-економічних, організаційно-управлінських та інших заходів щодо запобігання та протидії корупції в діяльності місцевих органів влади. Проте досягнення цих цілей часто ускладнюється через відсутність конкретних механізмів їх реалізації в програмах. Наприклад, мета Антикорупційної програми Київської обласної ради на 2024–2026 роки полягає у створенні дієвої системи запобігання, виявлення та протидії корупції, забезпеченні узгодженості та послідовності антикорупційних заходів обласної ради. Програма спрямована на впровадження прозорих і відкритих механізмів у її роботі, мінімізацію корупційних ризиків, формування культури доброчесності та дотримання принципу верховенства права серед посадових осіб місцевого самоврядування, працівників виконавчого апарату та депутатів. Водночас метою є зміцнення довіри громадян до діяльності обласної ради [9].

Крім основної мети, у більшості антикорупційних програм (наприклад, антикорупційних програм Чернівецької обласної ради на 2021-2025 роки [10] або Вінницької обласної ради на 2022-2023 роки [11]) передбачено також додаткові або проміжні цілі, пов’язані з основною метою. Найчастіше зустрічаються такі цілі:

1) захист прав і законних інтересів громадян, суспільства та держави від корупції;

2) сприяння органам місцевого самоврядування у здійсненні антикорупційних заходів;

3) підвищення рівня правової культури та антикорупційної поведінки серед населення;

4) подальше впровадження механізмів прозорості, відкритості, зниження корупційних ризиків у роботі органів місцевого самоврядування, а також у доброчесності посадових осіб та депутатів місцевих рад, включаючи управління комунальною власністю територіальних громад та інші аспекти.

Проаналізовані антикорупційні програми органів місцевого самоврядування містять такі основні розділи:

– організаційно-правове регулювання антикорупційної діяльності;

– оцінка корупційних ризиків і заходи щодо підвищення ефективності реалізації антикорупційної політики;

– інформаційно-пропагандистська складова антикорупційних програм;

– механізми моніторингу виконання програми;

– критерії (показники) ефективності реалізації антикорупційної програми;

– очікувані результати від впровадження програми.

Для вдосконалення правового регулювання протидії корупції, антикорупційні програми розробляються на основі чинних нормативно-правових актів, що охоплюють окремі напрями антикорупційної діяльності (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про запобігання корупції», Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки», Постанови Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220 «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки» та ін.), а також антикорупційних нормативних актів, спрямованих на вдосконалення організації антикорупційної діяльності (Порядку подання антикорупційних програм, змін до них на погодження до НАЗК, Методології управління корупційними ризиками, затвердженими наказом НАЗК від 28.12.2021 № 830/21 «Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 17.02.2022 за № 219/37555, Методичних рекомендацій щодо підготовки антикорупційних програм органів влади, затверджених рішенням НАЗК від 19.01.2017 № 31 (із змінами) та ін.).

Організаційно-правові заходи з реалізації антикорупційної програми зазвичай включають:

– створення спеціалізованих антикорупційних органів та забезпечення їх ефективної діяльності (наприклад, постійні комісії з питань боротьби з корупцією, комісії з оцінки корупційних ризиків, консультанти з питань запобігання корупції);

– покладання обов’язків щодо протидії корупції на спеціалізовані структурні підрозділи місцевих рад або створення комісій з протидії корупції;

– розробка та затвердження антикорупційних програм в органах місцевого самоврядування;

– організація та проведення антикорупційного моніторингу;

– створення центрів підвищення кваліфікації для посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо протидії корупції;

– організація системи контролю за дотриманням антикорупційних обмежень працівниками органів місцевого самоврядування.

Інформаційно-просвітницька складова антикорупційних програм полягає в реалізації низки заходів, а саме:

а) проведення щорічних конференцій, круглих столів, семінарів та інших заходів із питань запобігання і протидії корупції, що організовуються за участю посадових осіб місцевих рад;

б) публікація результатів антикорупційної діяльності на сайтах органів місцевого самоврядування;

в) моніторинг та контент-аналіз публікацій у засобах масової комунікації з антикорупційних питань;

г) створення спеціалізованих телевізійних програм, присвячених проблемам протидії корупції;

д) випуск матеріалів соціальної реклами, орієнтованих на антикорупційну тематику.

Усі ці заходи свідчать про формування в органах місцевого самоврядування комплексної системи антикорупційної пропаганди, яка є необхідною складовою ефективної антикорупційної політики. Однак варто зазначити, що цей процес реалізується з різною активністю та результативністю в різних органах місцевого самоврядування.

Одним із найскладніших аспектів реалізації антикорупційних програм органів місцевого самоврядування є оцінка їх результативності. У більшості випадків ефективність реалізації антикорупційних програм оцінюється через формування та моніторинг показників їх ефективності. Ці показники можуть бути як кількісними, так і якісними. Серед кількісних показників можуть бути такі:

– загальна кількість проведених антикорупційних експертиз проектів антикорупційних програм органів місцевого самоврядування;

– загальна кількість публікацій з антикорупційної тематики;

– загальна кількість працівників органів місцевого самоврядування, які подали декларації про свої доходи;

– загальна кількість працівників органів місцевого самоврядування, які пройшли курси підвищення кваліфікації за антикорупційними освітніми програмами;

– загальна кількість засідань спеціалізованих консультативних, координаційних або експертних антикорупційних органів (рад, комісій тощо);

– загальна кількість перевірок щодо дотримання антикорупційного законодавства;

– загальна кількість соціологічних досліджень з антикорупційної тематики тощо.

Якісні показники виконання антикорупційних програм, як правило, полягають у динаміці зміни кількісних показників з часом, тобто протягом періоду реалізації програми. Однак основними проблемами оцінки ефективності антикорупційних програм органів місцевого самоврядування є застосування лише кількісних та якісних показників без врахування причин корупційної поведінки. Тому для підвищення ефективності антикорупційного планування та програмування на рівні місцевого самоврядування варто: по-перше, розробляти стратегічні антикорупційні документи на довгострокову перспективу (10-15 років), які можуть інтегровані у стратегії сталого розвитку або «концепції» тощо; по-друге, продовжувати наукові дослідження в галузі прогнозування та планування антикорупційної діяльності на різних рівнях; по-третє, розпочати розробку освітніх програм з антикорупційного планування для різних категорій слухачів, враховуючи успішний досвід їх реалізації в органах місцевого самоврядування.

Таким чином, заходи з протидії корупції в органах місцевого самоврядування повинні базуватися на відповідних програмних документах. Підготовка такої програми включає кілька етапів, зокрема:

– аналіз наявних ресурсів для створення антикорупційної програми, зокрема кадрові ресурси (ініціативна група, представники правоохоронних органів, політики, експерти, громадські організації, активні громадяни, підприємства). Також необхідно передбачити кошти та інформацію для залучення зовнішніх експертів;

– діагностика проблем: визначення якісних та кількісних характеристик проблем, можливостей та обмежень для їх вирішення, виявлення слабких місць у системі публічного управління на місцевому рівні та найбільш актуальних питань для громадян;

– навчання: ознайомлення з теорією та практикою боротьби з корупцією, розробка ідей та методів;

– інформування громадськості: роз'яснення діяльності, залучення активних громадян і зовнішніх фахівців;

– розробка антикорупційної політики: визначення цілей і пріоритетів програми;

– формалізація політики: визначення завдань, індикаторів досягнення, критеріїв та числових показників по кожному структурному елементу системи;

– опис програми: визначення набору проєктів і заходів у межах визначених напрямків;

– створення механізму реалізації програми: формування керівного та контрольного органів, робочих груп за напрямками, розробка системи мотивації та підтримки діяльності цих груп;

– організація моніторингу: вимірювання індикаторів досягнення цілей, оцінка якості виконання, розробка механізму коригування програми;

– затвердження програми: обговорення та затвердження програми рішенням представницького органу місцевого самоврядування.

На практиці існує поширена думка, що виконання антикорупційної програми є відповідальністю тільки антикорупційного уповноваженого. Проте така позиція є неправильною, оскільки ця програма має на меті запобігання корупції та зменшення корупційних ризиків в усій структурі органу публічної влади. Тому для реалізації заходів і виконання встановлених правил повинні бути залучені усі посадові особи, незалежно від їхнього статусу та посади.

Для забезпечення повного та ефективного виконання антикорупційної програми її положення необхідно інтегрувати до стратегічних та оперативних планів органу місцевого самоврядування. Це дозволить адекватно прогнозувати потребу в ресурсах, необхідних для реалізації цієї програми.

Моніторинг виконання антикорупційної програми має здійснюватися не рідше ніж один раз на півріччя протягом терміну її дії, відповідно до встановлених термінів. Він полягає в тому, що антикорупційний уповноважений збирає, аналізує та узагальнює інформацію про хід виконання програми. У встановлені терміни відповідальні виконавці надають необхідні дані для оцінки своєчасності та повноти виконання передбачених заходів, їх актуальності та відповідності організаційному середовищу. У разі невиконання заходу або затримки в його виконанні аналізуються причини цього та визначається необхідність перегляду програмних положень.

Порядок взаємодії антикорупційного уповноваженого з відповідальними виконавцями під час моніторингу може бути визначений як самою програмою, так і внутрішніми регламентами чи положеннями органу місцевого самоврядування.

Отримавши необхідну інформацію, антикорупційний уповноважений оцінює фактичний стан та ефективність реалізації антикорупційної політики органу, заходів щодо зменшення корупційних ризиків, навчальних і інформаційних ініціатив, враховуючи індикатори та показники, визначені в програмі.

У разі виявлення недоліків у положеннях програми відповідальні виконавці та антикорупційний уповноважений можуть запропонувати заходи для їх усунення. За необхідності може бути проведена додаткова оцінка корупційних ризиків, ініційовано перегляд програми в межах визначеного порядку.

Згідно з методологією, звіт про результати моніторингу виконання антикорупційної програми органу місцевого самоврядування має бути наданий керівнику виконавчого органу для прийняття рішень і оприлюднений на офіційному вебсайті органу місцевого самоврядування. Однак для створення ефективної системи запобігання корупції також важливо залучити

місцеву раду депутатів до моніторингу, наприклад, через заслуховування періодичних звітів і пропозицій щодо вдосконалення програми.

На сайті органу місцевого самоврядування мають публікуватися результати моніторингу щодо заходів впливу на корупційні ризики, що фіксуються в реєстрі ризиків. Обласні ради також зобов'язані надавати інформацію про стан виконання антикорупційної програми до НАЗК.

Оцінка виконання програми покликана проаналізувати зміни, які відбулися в діяльності органу внаслідок управління корупційними ризиками, та сприяти вдосконаленню цього процесу. На відміну від моніторингу, оцінка проводиться після завершення терміну дії програми і є етапом підготовки нового документа, під час якого встановлюється ефективність кожного заходу, передбаченого програмою.

Індикатори виконання заходів мають бути конкретними і вимірювальними, що дозволяє точно оцінити виконання програми загалом. Результативність виконання програми оцінюється за кількома показниками: прогрес у досягненні індикаторів виконання заходів, у виконанні груп заходів, а також у виконанні програми загалом.

Оцінка ефективності програми також включає дані з опитувань зацікавлених сторін, результати тестувань посадових осіб, інформацію про можливі випадки корупції та інші форми контролю, наприклад, планові перевірки та зовнішній аудит. Звіт про оцінку корупційних ризиків публікується на сайті органу місцевого самоврядування та використовується для підготовки нової програми. Крім того, він може бути обговорений на засіданні місцевої ради [12].

З огляду на вищевикладене, шляхи удосконалення антикорупційних заходів на місцевому рівні можуть включати такі ключові аспекти:

– посилення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування: упровадження відкритих реєстрів та платформ для публікації інформації про бюджети, тендери, рішення місцевих рад, а також діяльність комунальних підприємств. Це сприятиме підвищенню рівня обізнаності громадян та зменшенню можливостей для корупційних правопорушень;

– створення незалежних механізмів моніторингу та оцінки: заснування незалежних органів або робочих груп, що регулярно перевіряють ефективність антикорупційних програм на місцевому рівні. Такі органи повинні мати право здійснювати перевірки та надавати рекомендації з удосконалення антикорупційної політики;

– розвиток системи електронного урядування: впровадження електронних платформ для надання адміністративних послуг, що дозволить значно знизити людський фактор та можливості для корупційних дій при видачі дозволів, ліцензій та інших адміністративних актів;

– покращення правової освіти та професійної підготовки посадових осіб органів місцевого самоврядування: проведення регулярних тренінгів, семінарів та інших освітніх заходів для посадових осіб органів місцевого самоврядування з питань антикорупційного законодавства, етики поведінки та протидії корупції;

– підтримка громадського контролю та громадської участі: створення механізмів для залучення громадськості до процесів ухвалення рішень, забезпечення можливості громадянам та місцевим організаціям брати участь у контролі за виконанням антикорупційних програм;

– інтеграція з національними антикорупційними ініціативами: встановлення координації між органами місцевого самоврядування та державними органами, що займаються боротьбою з корупцією, для забезпечення єдиної стратегії та надання відповідних ресурсів (наприклад, підписання Декларації розбудови доброчесності в органах місцевого самоврядування [13].

– покращення співпраці з міжнародними організаціями: активна співпраця з міжнародними організаціями, такими як ООН, Світовий банк, Transparency International, для отримання досвіду та експертної підтримки в розробці та реалізації ефективних антикорупційних практик на місцевому рівні.

Ці заходи сприятимуть створенню більш ефективної та прозорої системи місцевого самоврядування, здатної протистояти корупційним ризикам і забезпечити добробут та сталий розвиток територіальної громади.

Висновки. Отже, антикорупційна програма є комплексом взаємопов'язаних завдань, ресурсів, термінів реалізації та учасників, що оцінюється за допомогою цільових індикаторів і передбачає узгоджене застосування правових, економічних, освітніх, організаційних та інших заходів, спрямованих на протидію корупційним проявам у органах місцевого самоврядування. Антикорупційна програма представляє собою систему цілей, ресурсів, заходів, механізмів і технологій їх реалізації, а також методів мотивації учасників програми для усунення недоліків у функціонуванні управлінської системи.

Згадані вище положення свідчать про те, що антикорупційні програми є формою соціального планування для боротьби з негативними явищами в суспільстві, яким притаманні системність, комплексність, науковість, реалістичність та забезпеченість необхідними ресурсами.

Література:

1. Корупція. Погляд громадян: актуальність проблеми, розуміння причин розповсюдження, знання заходів протидії корупції та оцінка їх ефективності. Результати соціологічного опитування. URL: https://youkraina.com.ua/files/Factum_Group_YOU%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf.

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

3. Ростовська К.В. Актуальні питання інформаційно-аналітичного забезпечення державної антикорупційної політики. Порівняльно-аналітичне право. № 5, 2018. С. 244–246.

4. Сметаніна Н.В. Антикорупційний комплаєнс у системі запобігання корупції. Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України: збірник тез міжнародної конференції (м. Харків, 22 верес. 2021 р.). Харків, 2021, С. 258–261.

5. Філіпенко Т.В., Філіпенко А.С. Правові засади підготовки антикорупційних програм органами влади. Маріупольський державний університет. Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики, Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, 19 травня 2020 року. Маріуполь, 2020, С. 199–202.

6. Демінчук В.А. Дискусійні аспекти оцінки ефективності антикорупційної політики України. Прикарпатський юридичний вісник. № 6(2), 2017. С. 17–20. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v6_2017/part_2/6.pdf.

7. Антикорупційні програми органів державної влади. Офіційний сайт НАЗК. URL: https://nazk.gov.ua/uk/antykoruptsijni-programy-yaki-nadijshly-na-pogodzhennya.

8. Антикорупційна програма Рівненської обласної ради на 2024-2026 роки: Рішення Рівненської обласної ради від 22 грудня 2023 року № 837. URL: https://ror.gov.ua/antykoruptsiyna-prohrama.

9. Антикорупційна програма Київської обласної ради на 2024-2026 роки: Рішення Київської обласної ради від 16 травня 2024 року № 916-26-VIII. URL: https://kor.gov.ua/antykoruptsiyna-prohrama.

10. Антикорупційна програма Чернівецької обласної ради на 2021–2025 роки: Рішення Чернівецької обласної ради від 30 березня 2021 року №24-2/21. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/AKP-CHernivetskoyi-oblasnoyi-rady-2021-2025.pdf.

11. Антикорупційна програма Вінницької обласної ради на 2024–2026 роки: Рішення Вінницької обласної ради від 23 лютого 2024 року № 766. URL: https://vinrada.gov.ua/upload/docs/6df8efde686acbf627e5fe342c106d3e.pdf.

12. Довідник із запобігання корупції в органах місцевого самоврядування. / Хавронюк М. І., Піскунова О. Б., Москалець Н.В., Хань О.О. Київ, ТОВ «Франко Пак», 2024. 138 с. URL: https://zhmerinka-adm.gov.ua/media/files/NfrnSAdA5YikGF79a74hRQ93K.pdf.

13. Декларація розбудови доброчесності в органах місцевого самоврядування. Офіційний сайт НАЗК. URL: https://nazk.gov.ua/uk/deklaratsiya-dobrochesnyh-gromad.

References:

1. Koruptsiia. Pohliad hromadian: aktualnist problemy, rozuminnia prychyn rozpovsiudzhennia, znannia zakhodiv protydii koruptsii ta otsinka yikh efektyvnosti. Rezultaty sotsiolohichnoho opytuvannia [Corruption. Citizens' view: relevance of the problem, understanding of the reasons for its spread, knowledge of measures to combat corruption and assessment of their effectiveness. Results of a sociological survey]. Retrieved from https://youkraina.com.ua/files/Factum_Group_YOU%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf [in Ukrainian].

2. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku № 1700-VII [On the Prevention of Corruption: Law of Ukraine of October 14, 2014 No. 1700-VII]. *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text [in Ukrainian].

3. Rostovska, K.V. (2018). Aktualni pytannia informatsiino-analitychnoho zabezpechennia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky [Current issues of information and analytical support of state anti-corruption policy]. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative and analytical law*. 5, 244–246 [in Ukrainian].

4. Smetanina, N.V. (2021). Antykoruptsiinyi komplaiens u systemi zapobihannia koruptsii [Anti-corruption compliance in the system of corruption prevention]. Mizhnarodnoi konferentsii: "Protydiia zlochynnosti i koruptsii: mizhnarodni standarty ta dosvid Ukrainy" – The international conference "Combating crime and corruption: international standards and experience of Ukraine", Kharkiv, September 22, (pp. 258–261) [in Ukrainian].

5. Filipenko, T.V., Filipenko, A.S. (2020). Pravovi zasady pidhotovky antykoruptsiinykh prohram orhanamy vlady [Legal principles of preparing anti-corruption programs by government bodies]. IX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii zdobuvachiv vyshchoi osvity i molodykh uchenykh "Suchasnyi rozvytok derzhavotvorennia ta pravotvorennia v Ukraini: problemy teorii ta praktyky" – The IX International Scientific and Practical Conference of Higher Education Applicants and Young Scientists "Modern development of statehood and lawmaking in Ukraine: problems of theory and practice", Mariupol, May 19, (pp. 199–202) [in Ukrainian].

6. Deminchuk, V.A. (2017). Dyskusiini aspekty otsinky efektyvnosti antykoruptsiinoi polityky Ukrainy [Discussion aspects of assessing the effectiveness of anti-corruption policy of Ukraine]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Prykarpatskyi yuridchiy visnyk.* 6(2), 17–20. Retrieved from http://www.pjv.nuoua.od.ua/v6_2017/part_2/6.pdf [in Ukrainian].

7. Antykoruptsiini prohramy orhaniv derzhavnoi vlady. Ofitsiinyi sait NAZK [Anti-corruption programs of state authorities. Official website of the NACP]. (n.d.). *nazk.gov.ua.* Retrieved from https://nazk.gov.ua/uk/antykoruptsijni-programy-yaki-nadijshly-na-pogodzhennya [in Ukrainian].

8. Antykoruptsiina prohrama Rivnenskoi oblasnoi rady na 2024 2026 roky: Rishennia Rivnenskoi oblasnoi rady vid 22 hrudnia 2023 roku № 837 [Anti-corruption program of the Rivne Regional Council for 2024-2026: Decision of the Rivne Regional Council dated December 22, 2023 No. 837]. (n.d.). *ror.gov.ua.* Retrieved from https://ror.gov.ua/antykoruptsiyna-prohrama [in Ukrainian].

9. Antykoruptsiina prohrama Kyivskoi oblasnoi rady na 2024-2026 roky: Rishennia Kyivskoi oblasnoi rady vid 16 travnia 2024 roku № 916-26-VIII [Anti-corruption program of the Kyiv Regional Council for 2024-2026: Decision of the Kyiv Regional Council dated May 16, 2024 No. 916-26-VIII]. (n.d.). *kor.gov.ua.* Retrieved from https://kor.gov.ua/antykoruptsiyna-prohrama [in Ukrainian].

10. Antykoruptsiina prohrama Chernivetskoi oblasnoi rady na 2021–2025 roky: Rishennia Chernivetskoi oblasnoi rady vid 30 bereznia 2021 roku №24-2/21 [Anti-corruption program of the Chernivtsi Regional Council for 2021-2025: Decision of the Chernivtsi Regional Council dated March 30, 2021 No. 24-2/21]. (n.d.). *nazk.gov.ua.* Retrieved from https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/AKP-CHernivetskoyi-oblasnoyi-rady-2021-2025.pdf [in Ukrainian].

11. Antykoruptsiina prohrama Vinnytskoi oblasnoi rady na 2024–2026 roky: Rishennia Vinnytskoi oblasnoi rady vid 23 liutoho 2024 roku № 766 [Anti-corruption program of the Vinnytsia Regional Council for 2024–2026: Decision of the Vinnytsia Regional Council of February 23, 2024 No. 766]. (n.d.). *vinrada.gov.ua.* Retrieved from https://vinrada.gov.ua/upload/docs/6df8efde686acbf627e5fe342c106d3e.pdf [in Ukrainian].

12. Khavroniuk, M.I., Piskunova, O.B., Moskalets, N.V., Khan, O.O. (2024). Dovidnyk iz zapobihannia koruptsii v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia [Handbook on preventing corruption in local government bodies]. Kyiv, TOV «Franko Pak», 138. Retrieved from https://zhmerinka-adm.gov.ua/media/files/NfrnSAdA5YikGF79a74hRQ93K.pdf [in Ukrainian].

13. Deklaratsiia rozbudovy dobrochesnosti v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia. Ofitsiinyi sait NAZK [Declaration on building integrity in local government bodies. Official website of the NACP]. (n.d.). *nazk.gov.ua.* Retrieved from https://nazk.gov.ua/uk/deklaratsiya-dobrochesnyh-gromad [in Ukrainian].

УДК 330.322

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-572-583

Гордієнко Олександр Сергійович аспірант кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, тел.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0000-0002-5249-0561

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню правового регулювання інвестицій в Україні, яке охоплює низку законів, нормативно-правових актів і механізмів, що регулюють умови ведення бізнесу й інвестування в економіку України. З'ясовано, що на тлі структурної трансформації економіки України постала гостра проблема щодо великих інвестицій. В гарантуванні відродження й зростання інвестиційної діяльності головне значення має науково аргументована державна інвестиційна політика. Відповідне правове регулювання інвестиційної діяльності – один з найбільш значущих інструментів державної підтримки інвестиційних процесів і здійснення інвестиційної політики держави. Державне регулювання інвестиційної діяльності передбачає створення належних умов для втілення економічних, науково-технічних і соціальних програм розвитку соціуму й утворення комфортного інвестиційного клімату в Україні.

Проаналізовано еволюцію розвитку правового регулювання інвестицій в Україні. Наведено основні нормативно-правові акти, нормами яких регулюються інвестиції та інвестиційна діяльність в Україні. Виокремлено недоліки правового регулювання інвестицій в Україні.

Визначено, що інвестиційне законодавство вимагає наступного покращення, оскільки, попри розгалужену систему правових актів, вести мову про цілісну та взаємоузгоджену систему законодавства нині зарано. Однією з основних проблем є брак збалансованого, послідовного та узагальненого регулювання інвестиційних правовідносин, в той же час, коли комплекс інвестиційного законодавства є дуже розгалуженим та надалі збільшується. Таким чином, вітчизняне законодавство в секторі регулювання інвестиційної діяльності є нестабільним, нормативно-правова основа весь час змінюється, тому що під час її утворення одні нормативно-правові акти ухвалюються, інші відміняються чи їхні положення відображаються в інших нормативно-правових актах.

Встановлено, що в Україні потрібно вводити заходи щодо покращення і зростання дієвості правового регулювання інвестиційної діяльності, що буде

сприяти покращенню благополуччя держави, сформує сприятливі передумови для інвесторів і надасть державні гарантії. З метою поліпшення інвестиційної привабливості України, а також її регіонів потрібно сформувати такі передумови, щоб в іноземних інвесторів не виникала боязнь інвестувати в економіку України.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, правове регулювання, нормативно-правові акти, проблеми, удосконалення.

Hordiienko Oleksandr Serhiiovych postgraduate student of the department of public administration, tourism and hotel and restaurant business, V. I. Vernadsky Tavri National University, Kyiv, tel.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0000-0002-5249-0561

LEGAL REGULATION OF INVESTMENTS IN UKRAINE

Abstract. The article is devoted to the study of the legal regulation of investments in Ukraine, which includes a set of laws, regulatory legal acts and procedures that regulate the conditions for doing business and investing in the economy of Ukraine. It is determined that in the conditions of structural restructuring of the Ukrainian economy, the need for significant investments is an acute problem. A scientifically based state investment policy plays a decisive role in ensuring the revival and development of investment activity. Proper legal regulation of investment activity is one of the most important instruments of state support for investment processes and the implementation of the state's investment policy. State regulation of investment activity aims to ensure the implementation of economic, scientific, technical and social programs for the development of society and the formation of a favorable investment climate in Ukraine.

The evolution of the development of legal regulation of investments in Ukraine is analyzed. The main regulatory legal acts that regulate investments and investment activity in Ukraine are presented. The shortcomings of legal regulation of investments in Ukraine are highlighted.

It has been established that investment legislation requires further improvement, because, despite the extensive system of legal acts, it is premature to talk about a holistic and mutually agreed system of legislation. One of the main problems is the lack of balanced, systematic and unified regulation of investment legal relations, while the array of investment legislation is too extensive and continues to grow. Thus, national legislation in the field of regulation of investment activities is unstable, the regulatory framework is constantly changing, since in the process of its formation, some regulatory acts are adopted, others are repealed or their provisions are reflected in other regulatory acts. It has been found that in

Ukraine it is necessary to implement measures to improve and increase the efficiency of legal regulation of investment activities, which will contribute to the growth of the country's welfare, create favorable conditions for investors and provide state guarantees. To improve the investment attractiveness of Ukraine and its regions, it is necessary to create such conditions so that foreign investors are not afraid to invest in the economy of Ukraine.

Keywords: investments, investment activity, legal regulation, regulatory legal acts, problems, improvement.

Постановка проблеми. В нинішніх обставинах розвитку, зважаючи на глобалізаційні й євроінтеграційні процеси у вітчизняній економіці, термінове завдання нашої держави – гарантування зростання конкурентоздатного й високотехнологічного виробництва, розв’язати котре можна через залучення інвестицій. Однак залучення капіталу, в тому числі іноземного, не має трансформуватися в постійний «продаж» національної економіки, а повинне реально гарантувати поліпшення благополуччя держави, що можна реалізувати завдяки належному правовому регулюванню інвестиційної діяльності. Слід зауважити, що державне економічне зростання потребує систематичного залучення додаткового фінансування, через це інвестиційні процеси мають вагоме значення в розвитку кожної економіки. Національний ринок здатний гарантувати інвестування в економіку лише в разі сприятливого інвестиційного клімату та забезпечення додержання прав інвесторів. Своєю чергою, це ставить вимогу щодо стабільного правового забезпечення цієї галузі, іншими словами, низки нормативно-правових актів, які призначені для регулювання процесів інвестування у нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика висвітлювалася такими ученими як В. Бондаренко, В. Герзанич, К. Гуменна, А. Косенко, О. Линник, К. Павлик, Х. Петровська, Т. Разіна, В. Рябенко, І. Черленяк та іншими. Вивчення наукових праць згаданих дослідників вказує на те, що головна увага вчених зосереджена на таких проблемах, як правові нюанси заохочення інвестицій в регіональному розвитку, правове регулювання інвестицій у галузі інновацій і технологій, розгляд правової сфери для інвесторів в Україні, з’ясування проблем і рекомендацій стосовно її покращення з метою формування сприятливих передумов для інвестиційної діяльності та ін. Водночас не достатньо вивченими вважаються актуальні проблеми встановлення правового регулювання інвестицій в Україні із врахування сучасних умов розвитку вітчизняної економіки, що спричиняє актуальність теми статті.

Мета статті – дослідження правового регулювання інвестицій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання інвестиційної діяльності передбачає управління державними інвестиціями та, крім того, регулювання умов інвестиційної діяльності й контроль за її реалізацією всіма інвесторами, а також учасниками інвестиційної діяльності. Формування правового базису державного регулювання інвестиційної діяльності – найбільш значуща функція держави, до котрої відносяться ухвалення законів та правил, які здійснюють регуляцію економічної діяльності та, крім того, контроль їх реалізації. Законодавча основа держави визначає юридичні принципи функціонування економіки, виконання котрих – обов'язок всіх суб'єктів економічної діяльності.

У правового регулювання інвестицій є власна історія розвитку й воно відлягає під вдосконалення кожного року. Саме осмислення згаданого феномена по суті не може відбуватися без неодмінного вивчення його історичного досвіду. Правове регулювання інвестицій включає перелік законів, нормативно-правових актів і механізмів, котрі регулюють умови провадження бізнесу й інвестування в економіку України. Всі науковці, які досліджували дану проблематику, виділяли по кілька стадій історії розвитку правового регулювання інвестицій в Україні, проте одностайно першим етапом історії розвитку й становлення названого вище правового феномена назвали період, коли було проголошено незалежність України.

На нашу думку, найбільш чітко виокремив еволюцію розвитку правового регулювання інвестицій в Україні В.П. Рябенко. Так, науковець виділив такі етапи:

1. Період проголошення незалежності в України.

2. На другому етапі одним з перших кроків щодо врегулювання відносин у інвестиційній сфері в Україні стало прийняття Верховною Радою України законів України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10 вересня 1991 р. № 1540-XII та «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII. Головною метою впровадження таких законів було забезпечення рівного захисту прав, інтересів і майна учасників інвестиційної діяльності на території України та закріплення її регулювання на державному рівні. Окрім того, державне регулювання сприяло утворенню захисного механізму для інвестицій, прибутків, законних прав та інтересів іноземних інвесторів на території України, забезпечення дотримання гарантій держави у здійсненні інвестиційної діяльності на її території та чітка регламентація правового режиму діяльності іноземних інвесторів в межах України.

3. Період, коли з боку держави для забезпечення позитивного інвестиційного клімату в Україні було скасовано державну реєстрацію (перереєстрацію) іноземних інвестицій. Процес державної реєстрації іноземних інвестицій був досить складним і відбирав у іноземних інвесторів багато часу через наявні

складнощі в самому механізмі реєстрації. Державна реєстрація іноземних інвестицій здійснювалась шляхом присвоєння органом державної реєстрації інформаційному повідомленню реєстраційного номера, який на всіх трьох примірниках засвідчувався підписом посадової особи та скріплювався печаткою органу державної реєстрації, та внесення таким органом відповідного запису до журналу обліку. Перший примірник інформаційного повідомлення повертався заявникові як підтвердження факту державної реєстрації іноземних інвестицій, другий – надсилався до п'ятого числа місяця, що настає за звітним кварталом, поштовим відправленням Міністерство економічного розвитку, третій – залишався в органі державної реєстрації. Таким чином, через необхідність вчинити велику кількість дій щоб зареєструвати іноземні інвестиції, потенційні іноземні інвестори не виявляли великого бажання пізнавати цей багатогранний механізм реєстрації інвестицій та в більшості випадків відмовлялися від інвестиційної діяльності на території України. В свою чергу, відмова від такої процедури сприяла покращенню інвестиційного клімату в Україні і приваблювала більше іноземних інвесторів.

4. Період «нормотворчий», оскільки надалі з боку держави було видано не один акт, пов'язаний із регулюванням інвестиційної діяльності, провадження та подальша дія яких позитивно вплинула на інвестиційну діяльність в Україні. Введення в дію таких нормативно-правових актів як: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» від 20 вересня 2019 року № 132-IX, Положення про порядок здійснення іноземних інвестицій шляхом набуття у власність нерезидентами облігацій внутрішніх державних позик, затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 19.01.2004 р. № 17, Постанова Національного банку України від 10.08.2005 р. «Про врегулювання питань іноземного інвестування в Україну» та інших подібних актів було важливим, оскільки саме відомчі нормативно-правові акти є безпосередньою правовою основою правового регулювання інвестиційної діяльності, адже в них деталізуються та конкретизуються закони України, вирішуються всі процедурні питання, завдяки чому інвестор отримує конкретний правовий інструментарій для здійснення інвестиційної діяльності.

5. Період сьогодення, який характеризується внесенням змін до вже наявних нормативно-правових актів, ухваленням та впровадженням нових законів. Безпосередньо, базою поточних дій у сфері інвестицій є напрацювання минулого досвіду у реалізації інвестиційної діяльності, налаштування позитивного клімату для іноземних інвесторів тощо. На сьогодні в Україні існує велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють відносини в інвестиційній сфері, та в цілому створено правове підґрунтя для здійснення інвестиційної діяльності [1].

Проте, як зауважують вчені, вітчизняне законодавство в секторі регулювання інвестиційної діяльності є нестійким, нормативно-правова основа весь час змінюється, тому що під час її утворення одні нормативно-правові акти ухвалюються, інші відміняються, чи їхні положення відображаються в інших нормативно-правових актах. Можливо дійти висновку, що як сфера інвестицій, так і сфера нормативно-правового базису в зазначеному секторі не стабільні, постійно відбувається їхній розвиток та вони вимагають системного внесення змін, покращення й доопрацювання.

Разіна Т.І. правильно зазначала в свої науковій праці про те, що значна кількість нормативно-правових актів, які регулюють питання інвестицій та інвестиційної діяльності, зумовлює необхідність проведення їх систематизації та прийняття консолідованого нормативно-правового акту, який буде регулювати всі основні питання інвестиційної діяльності [2]. Водночас, попри цілу низку проблем, все таки, як показує подане вище, останніми роками активно відбувається робота стосовно врегулювання відносин у сфері інвестицій, а у вітчизняному інвестиційному законодавстві помітне наближення до стабілізації.

Наразі можна констатувати, що інвестиційна галузь України є доволі регламентованою, адже інвестиційні відносини регулюються численними законами та іншими нормативно-правовими актами. Базовою нормативно-правовою одиницею в інвестиційній площині – це закони. Першими результатами плідного процесу законотворчості стали закони України “Про захист іноземних інвестицій на Україні” від 10 вересня року та “Про інвестиційну діяльність” від 18 вересня 1991 р. ЗУ “Про захист іноземних інвестицій” має на меті захист інвестицій, прибутків, законних прав та інтересів іноземних інвесторів на території України. Водночас законодавець визначає правовий режим діяльності іноземних інвесторів, а також державні гарантії стосовно здійснення інвестиційної діяльності в Україні. Другий закон, ЗУ “Про інвестиційну діяльність”, закріплює всі правові, економічні, соціальні можливості для здійснення інвестиційної діяльності, зокрема, порядок здійснення інвестиційної діяльності, роль держави в регулюванні інвестиційної діяльності та гарантії прав суб’єктів інвестиційної діяльності. Заслуговує увагу і ЗУ “Про режим іноземного інвестування” від 19 березня 1996 р. [3].

Гуменна К. в своїх працях зазначає, що згідно з процесами, які відбуваються під час інвестиційної діяльності, доцільно виділити наступні структурні рівні правового регулювання інвестиційного законодавства: міжнародний (правові акти міжнародних інституцій, міжнародні угоди), національний (правові акти центральних органів державної влади), регіональний (правові акти, що регулюють інвестиційну діяльність на рівні регіонів), локальний, місцевий (правові акти місцевих органів державної виконавчої влади та акти органів місцевого самоврядування) [4].

Особливе правове регулювання мають іноземні інвестиції, тобто цінності, що вкладаються іноземними інвесторами (юридичними особами, створеними відповідно до законодавства іншого, ніж законодавство України; фізичними особами – іноземцями, які не мають постійного місця проживання на території України і не обмежені у дієздатності; іноземними державами, міжнародними урядовими і неурядовими організаціями; іншими іноземними суб'єктами інвестиційної діяльності, які визнаються такими відповідно до законодавства України) в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту. Правове регулювання іноземних інвестицій здійснюється за нормами Господарського кодексу України (від 16 січня 2003 року № 436-IV), Закону України «Про режим іноземного інвестування» (від 19 березня 1996 року № 93/96-ВР), Закону України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» (від 10 вересня 1991 року № 1540а-XII) [5].

До міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють інвестиційну діяльність, належать: Угода про Міжнародний валютний фонд, Вашингтонська конвенція 1965 р. «Про порядок вирішення інвестиційних суперечок між державами й іноземними особами іншої держави» (ратифіковано Законом України від 16.03.2000 р.), Сеульська конвенція 1985 р. «Про організацію багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій». За матеріалами конференції було прийнято низку законів України, серед яких «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 03.06.1992 р., Договори до Європейської енергетичної Хартії, прийняті на Першій конференції ЮНКТАД в Женеві в 1964 р., Декларацію про встановлення нового міжнародного економічного порядку і Хартію економічних прав і обов'язків держав, прийняті у формі Резолюцій Генеральної Асамблеї ООН «Про заходи зміцнення довіри в міжнародних економічних відносинах» (1984 р.) і «Про міжнародну економічну безпеку» (1985 р.), Угода про співробітництво в галузі інвестиційної діяльності, Конвенція про захист прав інвестора від 28.03.1997 р. До цього переліку можна також додати нормативно-правові акти, що регулюють транскордонне співробітництво [6].

Створення правової основи державного регулювання інвестиційної діяльності є найважливішою функцією держави, до якої належать прийняття законів і правил, що регулюють економічну діяльність, а також контроль їх виконання. Законодавча база держави встановлює юридичні принципи функціонування економіки, виконувати які зобов'язані всі суб'єкти економічної діяльності. Правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні здійснюється шляхом прийняття Верховною Радою законодавчих актів, видання

указів Президента, нормативних актів Уряду (постанов, розпоряджень). Закони, законодавчі і нормативні акти визначають об'єкт і е зміст регулювання інвестиційної діяльності. Законодавством установлені напрями регулювання умов інвестиційної діяльності, до яких належать:

– система податків із диференціацією суб'єктів та об'єктів оподаткування, податкових ставок і пільг;

– проведення кредитної та амортизаційної політики, у тому числі шляхом прискорення амортизації основних фондів;

– надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв;

– державні норми та стандарти;

– антимонопольні заходи;

– роздержавлення і приватизація власності;

– умови користування землею, водою та іншими природними ресурсами;

– політика ціноутворення;

– проведення державної експертизи інвестиційних програм та проектів будівництва;

– інші заходи [7].

Правове гарантування інвестиційної діяльності, регламентація й формування сприятливої інституційно-правової процедури для суб'єктів інвестиційного процесу – одні з найбільш ефективних інструментів сприяння державній інвестиційній діяльності. Результативній реалізації інвестиційної діяльності повинні передувати напрацювання і втілення дієвого законодавчого забезпечення. А мета забезпечення інвестиційної політики на рівні законодавства – створення відповідних умов для втілення соціальних, економічних й науково-технічних програм розвитку економіки країни та, крім того, захист та сприяння інвестиційній діяльності. Наразі на рівні держави не вийшло утворити дієвої господарсько-правової моделі реалізації інвестиційної діяльності. Наразі нормативно-правова основа регулювання інвестицій в Україні налічує більше 100 різного роду нормативних документів, певні положення котрих – неоднозначні та суперечливі, а зміни та доповнення до цієї основи часто роблять гіршими умови діяльності іноземних інвесторів. Попри великий обсяг нормативних актів, недосконале законодавство нині – одна з головних причин, що стримують зростання інвестиційної діяльності.

Водночас необхідно наголосити, що в цьому значенні «більше» не завжди означає «краще». По-перше, інвестиційне законодавство України, незважаючи на значну кількість ініціатив у необхідному напрямі, все ще залишається далеким від досконалості. По-друге, велика кількість законодавчих актів та нормативних документів, виданих різними органами та гілка ми влади, суттєво ускладнює орієнтування у великому законодавчому просторі. По-третє,

надто часті зміни законодавства (навіть задля його поліпшення) знижують інвестиційні рейтинги нашої держави – адже однією з основ них вимог потенційних інвесторів є стабільність законодавства, а їй аж ніяк не сприяють різкі стрибки та радикальні заходи, навіть зроблені з найкращими намірами. Тому українське законодавство потребує удосконалення по декількох напрямах:

1) недостатньо врегульоване питання виділення та обігу землі. З одного боку, мораторій на продаж землі обумовлює відсутність в Україні ринку землі як такого. З іншого, існують нормативні та адміністративні труднощі із виділенням земельних ділянок під інвестиційні проекти. На сьогодні розроблено пакет законодавчих змін, якими буде запроваджено нові підходи у сфері планування територій, забезпечено конкурентні засади та прозорість при набутті прав на землю, зменшено відповідні інвестиційні ризики та підвищено захист інвесторів, створено умови для унеможливлення зловживань у сфері земельних відносин та будівництва тощо

2) потребує реформування дозвільна система. Насамперед, необхідне полегшення процедур, пов'язаних із початком та закінченням підприємницької діяльності, спрощення механізму отримання дозволів та ліцензій та зменшення їх кількості до необхідного мінімуму. Варто також створити чітку, просту та зрозумілу систему перевірок.

3) система нарахування та стягнення податків і зборів в України є ускладненою і накладає помітне навантаження на підприємницьку діяльність. Більш того, недосконалим є механізм повернення ПДВ експортерам, а та кож застосування спеціальних податкових режимів [8].

Герзанич В.М. виділяє 3 основних напрями удосконалення законодавства в інвестиційній сфері з метою поліпшення залучення іноземних інвестицій:

1. Законодавство та регулюючі акти стосовно встановлення нового бізнесу для іноземних інвесторів, такі як торговельне право, акціонерне право, законодавство про партнерства, стандарти бухгалтерського обліку та інші законодавчі акти, регулюючі іноземну власність, мають бути наріжним каменем для удосконалення інвестиційного законодавства. Сюди ж відноситься розробка внутрішньогалузевих вимог у стратегічних галузях економіки. Для України варто розробити вимоги, що впливають на ведення бізнесу, включаючи такі сфери, як соціально-трудові відносини, залучення іноземних спеціалістів тощо у таких галузях, як металургія, машинобудування, хімічна промисловість, агропромисловий комплекс. Також наразі ще одним стримуючим чинником для іноземних інвестицій в Україні є невизначеність з правами власності. Необхідно їх удосконалювати, змінюючи Господарський кодекс, Цивільний кодекс, Закон України «Про режим іноземного інвестування». З метою удосконалення прав власності іноземних

інвесторів на земельні ділянки внесення змін потребують Земельний кодекс України, Закон України «Про землеустрій», Закон України «Про Державний земельний кадастр».

2. Захист іноземних інвестицій. Для України на сьогоднішній день важливо чітко прописати можливість використання міжнародного арбітражу у випадку виникнення суперечок та заборону на експропріацію без компенсації. До того ж наразі важливо для довгострокових іноземних інвестиційних проектів у стратегічні галузі прописати окремі положення у загальному законодавстві, згідно з якими профільні урядові міністри матимуть право заключати особливі інвестиційні угоди з інвесторами. З метою уникнення зловживань при такому ручному режимі відповідні інвестиційні угоди мають містити положення про стабільність (які гарантують стабільність усіх засадничих правових й економічних умов угоди), що захищатиме інвестора від односторонніх змін податкового законодавства або обмежуватиме право міністра достроково припиняти положення угоди тощо.

3. Податковий режим. Варто відзначити, що доцільно здійснювати заходи, спрямовані на вдосконалення контролю за недопущенням подвійного оподаткування, контролю за обміном валют, допуском до банківських кредитів тощо. Всі зазначені аспекти вдосконалення нормативно-правового регулювання іноземного інвестування в Україні слід ураховувати при формуванні інвестиційної політики України, що має бути відображене у відповідних законодавчих актах. Проте зміни до законодавства мають бути підкріплені економічними та організаційно-інституційними заходами, спрямованими на вдосконалення інвестиційної політики держави. Також доцільним вважаємо оцінити можливі обсяги іноземних інвестицій за умови різних регулюючих дій Уряду України. [9].

Розгляд стану правового регулювання в інвестиційній діяльності України вказує на те, що інвестиційне законодавство вимагає наступного вдосконалення, оскільки, попри розгалужену систему правових актів, вести мову про цілісну та взаємоузгоджену систему законодавства нині зарано. Однією з основних проблем є брак збалансованого, послідовного та узагальненого регулювання інвестиційних правовідносин, в той же час, коли комплекс інвестиційного законодавства є дуже розгалуженим та надалі збільшується. Таким чином, вітчизняне законодавство в секторі регулювання інвестиційної діяльності є нестабільним, нормативно-правова основа весь час змінюється, тому що під час її утворення одні нормативно-правові акти ухвалюються, інші відміняються чи їхні положення відображаються в інших нормативно-правових актах.

Тому сьогодні необхідно удосконалити нормативно-правові умови регулювання інвестиційних потоків, забезпечити баланс взаємовідносин держави та приватного інвестора в системі державно-приватного партнерства, підвищити

привабливість України для вкладень національного й іноземного капіталу в інноваційний розвиток країни. Необхідно створити стабільне законодавство, яке має забезпечув ти державні гарантії захисту вітчизняних та іноземних інвестицій протягом тривалого часу, унормувати питання щодо страхування інвестиційних ризиків. Без формування базових умов, необхідних для реалізації інвестиційного процесу, всі спроби пожвавити інвестиційний процес за допомогою заходів цілеспрямованого регулювання інвестиційних потоків, до яких відносяться пряме фінансування інвестиційних проектів, видача державних гарантій, пільгових кредитів і інших заходів, будуть неефективними [10].

Таким чином, в Україні потрібно реалізувати заходи щодо удосконалення й зростання результативності правового регулювання інвестиційної діяльності, що буде сприяти покращенню благополуччя держави, сформує сприятливе середовище для інвесторів і буде забезпечувати державні гарантії. З метою поліпшення інвестиційної привабливості України, а також її регіонів потрібно сформувати такі передумови, щоб іноземні інвестори не мали страху щодо інвестування в економіку України.

Висновки. Отже, в Україні нормативно-правове забезпечення у секторі інвестицій – досить складне й недосконале. Високий ступінь корупції й бюрократизму мають вплив на збільшення ризиків для інвесторів й результативність розвитку інвестиційної діяльності. В податково-митній законодавчій базі є багато недоліків, через це вона не спроможна гарантувати належний захист прав інвесторів. Через це у нашій країні слід втілювати заходи щодо покращення й удосконалення ефективності правового регулювання інвестицій, що гарантуватиме зростання благополуччя країни й сформує належне підгрунтя для інвесторів, щоб вони не боялись інвестувати свої фінанси в економіку України.

Література:

1. Рябенко В. Історія становлення та розвитку адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 148. С. 296-302.

2. Разіна Т.І. Становлення та розвиток адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні. *Право та державне управління.* 2019. № 3 (36). С. 206-211.

3. Линник О. Нормативно-правове регулювання управління інвестиціями. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 14 (28). С. 93-100.

4. Гуменна К.Р. Систематизація інвестиційного законодавства України. *Демократичне врядування.* 2013. Вип. 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013.

5. Павлик Б.В. Правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні. URL: https://dspace.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/7557/%D0%9E%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D0%BA%D1%83%20%D1%81%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%B9.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=293.

6. Гуменна К.Р. Систематизація інвестиційного законодавства України. *Демократичне врядування.* 2013. Вип. 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013.

7. Петровська Х. Правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні. *Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету*. 2020. С. 225-228.

8. Косенко А.В. Нормативно правовий механізм державного регулювання інвестиційних потоків в Україні. *Економіка будівництва і міського господарства.* 2013. № 2. С. 149-159.

9. Герзанич В.М., Черленяк І.І., Бондаренко В.М. Шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання іноземного інвестування в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2015. № 10. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=904.

10. Косенко А.В. Нормативно правовий механізм державного регулювання інвестиційних потоків в Україні. *Економіка будівництва і міського господарства.* 2013. № 2. С. 149-159.

References:

1. Riabenko, V. (2023). Istoriia stanovlennia ta rozvytku administratyvno-pravovoho rehuliuvannia investytsiinoi diialnosti v Ukraini [History of the formation and development of administrative and legal regulation of investment activity in Ukraine]. *Scientific Collection «InterConf» – Scientific Collection «InterConf», 148*, 296-302 [in Ukrainian].

2. Razina, T.I. (2019). Stanovlennia ta rozvytok administratyvno-pravovoho rehuliuvannia investytsiinoi diialnosti v Ukraini [Formation and development of administrative and legal regulation of investment activity in Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration, 3 (36)*, 206-211 [in Ukrainian].

3. Lynnyk, O. (2023). Normatyvno-pravove rehuliuvannia upravlinnia investytsiiamy [Normative and legal regulation of investment management]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and technology today, 14 (28)*, 93-100 [in Ukrainian].

4. Humenna, K.R. (2013). Systematyzatsiia investytsiinoho zakonodavstva Ukrainy [Systematization of investment legislation of Ukraine]. *Demokratychne vriaduvannia – Democratic governance, 12*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013 [in Ukrainian].

5. Pavlyk, B.V. Pravove rehuliuvannia investytsiinoi diialnosti v Ukraini [Legal regulation of investment activities in Ukraine]. Retrieved from https://dspace.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/7557/%D0%9E%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D0%BA%D1%83%20%D1%81%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%B9.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=293 [in Ukrainian].

6. Humenna, K.R. (2013). Systematyzatsiia investytsiinoho zakonodavstva Ukrainy [Systematization of investment legislation of Ukraine]. *Demokratychne vriaduvannia – Democratic governance, 12*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013 [in Ukrainian].

7. Petrovska, Kh. (2020). Pravove rehuliuvannia investytsiinoi diialnosti v Ukraini [Legal regulation of investment activity in Ukraine]. *Naukovi zakhody Yurydychnoho fakultetu Zakhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu – Scientific activities of the Faculty of Law of the Western Ukrainian National University*, 225-228 [in Ukrainian].

8. Kosenko, A.V. (2013). Normatyvno pravovyi mekhanizm derzhavnoho rehuliuvannia investytsiinykh potokiv v Ukraini [Normative and legal mechanism of state regulation of investment flows in Ukraine]. *Ekonomika budivnytstva i miskoho hospodarstva – Economics of construction and municipal economy, 2*, 149-159 [in Ukrainian].

9. Herzanych, V.M., Cherleniak, I.I. & Bondarenko, V.M. (20155). Shliakhy vdoskonalennia normatyvno-pravovoho rehuliuvannia inozemnoho investuvannia v Ukraini [iWays to improve the regulatory and legal regulation of foreign investment in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development, 10*. Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=904 [in Ukrainian].

10. Kosenko, A.V. (2013). Normatyvno pravovyi mekhanizm derzhavnoho rehuliuvannia investytsiinykh potokiv v Ukraini [Normative and legal mechanism of state regulation of investment flows in Ukraine]. *Ekonomika budivnytstva i miskoho hospodarstva – Economics of construction and municipal economy, 2*, 149-159 [in Ukrainian].

УДК 351.84:355.1:323.2

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-584-598

Грищенко Ірина Миколаївна доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Національний авіаційний університет, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8191-1177

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ, ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ЗАГИБЛИХ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ, ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ЗАГИБЛИХ ЗАХИСНИКІВ ТА ЗАХИСНИЦЬ УКРАЇНИ

Анотація. Дослідження присвячене висвітленню особливостей державної політики соціального захисту ветеранів та членів їхніх сімей в Україні, з акцентом на практичні аспекти реалізації цієї політики в Київській області. В процесі дослідження були використані такі матеріали: 1) праці українських науковців, присвячені дослідженню державної політики соціального захисту ветеранів та їх родин; 2) нормативно-правові акти України; 3) прес-релізи Київської військової адміністрації. Для досягнення мети дослідження застосовувалися такі наукові методи: системно-структурний (для упорядкування концептуальних засад закону, який регулює соціальний захист ветеранів), методи схематичного й графічного відображення даних (для візуалізації теоретичних і практичних основ дослідження); метод логічного узагальнення результатів (для формулювання висновків). В ході дослідження описано систему державної політики соціального захисту ветеранів в Україні, яка включає надання психологічної, юридичної та медичної допомоги, соціалізацію, реабілітацію, а також підтримку бізнес-проєктів. Аналіз показав, що в Україні впроваджено численні інструменти для підтримки ветеранів, серед яких гранти на розвиток бізнесу, професійне навчання, реабілітаційні модулі тощо. Практичні аспекти реалізації державної політики соціального захисту на прикладі Київської області продемонстрували ефективність створення спеціалізованих центрів, таких як центри життєстійкості, мобільні реабілітаційні модулі, інклюзивні хаби для ветеранів та їхніх родин, а також програми працевлаштування й надання грантів. Приклад Київської області підтвердив важливість співпраці органів місцевої влади, громадських організацій та бізнесу для забезпечення сталого розвитку ініціатив соціального захисту. Висновки підкреслюють що, реалізація державної політики соціального захисту

ветеранів на Київщині продемонструвала значний прогрес, але потребує системного підходу до розв'язання проблем фінансування, доступності послуг і розширення спектру допомоги, зокрема через інтеграцію цифрових технологій, підвищення кваліфікації спеціалістів та міжсекторальну співпрацю.

Ключові слова: механізми публічного управління, соціальний захист, ветерани, члени сім'ї ветерана, державна політика, система соціального захисту, людський капітал.

Gryshchenko Iryna Mykolaivna Doctor of Public Administration, Professor of Department of Public Management and Administration, National Aviation University, https://orcid.org/0000-0002-8191-1177

STATE POLICY IN THE SPHERE OF SOCIAL PROTECTION OF WAR VETERANS AND THEIR FAMILIES, FAMILY MEMBERS OF FALLEN WAR VETERANS, FAMILY MEMBERS OF FALLEN DEFENDERS OF UKRAINE

Abstract. The research is devoted to highlighting the peculiarities of the state policy of social protection of veterans and their families in Ukraine, with a focus on the practical aspects of implementing this policy in Kyiv region. The following materials were used in the study: 1) works of Ukrainian scholars on the state policy of social protection of veterans and their families; 2) regulatory legal acts of Ukraine; 3) press releases of the Kyiv Military Administration. To achieve the research objective, the following scientific methods were used: systemic and structural (to organise the conceptual foundations of the law regulating the social protection of veterans), methods of schematic and graphical display of data (to visualise the theoretical and practical foundations of the study); method of logical generalisation of results (to formulate conclusions). The study describes the system of state policy for social protection of veterans in Ukraine, which includes the provision of psychological, legal and medical assistance, socialisation, rehabilitation, and support for business projects. The analysis shows that Ukraine has implemented numerous tools to support veterans, including business development grants, vocational training, rehabilitation modules, etc. The practical aspects of the implementation of the state social protection policy in Kyiv region demonstrated the effectiveness of creating specialised centres, such as resilience centres, mobile rehabilitation modules, inclusive hubs for veterans and their families, as well as employment and grant programmes. The case of Kyiv region confirmed the importance of cooperation between local authorities, NGOs and businesses to ensure the sustainable

development of social protection initiatives. The conclusions emphasise that the implementation of the state policy of social protection of veterans in Kyiv region has demonstrated significant progress, but requires a systematic approach to solving the problems of financing, accessibility of services and expanding the range of assistance, in particular through the integration of digital technologies, professional development and cross-sectoral cooperation.

Keywords: public administration mechanisms, social protection, veterans, veteran family members, public policy, social protection system, human capital.

Постановка проблеми. 1 березня 2014 року верхня палата російського парламенту, за ініціативою президента росії, ухвалила рішення про дозвіл на введення військових сил рф на територію України, включаючи Кримський півострів. 16 березня в Криму був проведений так званий «референдум», за підсумками якого рф здійснила незаконну анексію частини території України. 12 квітня того ж року диверсійні групи країни-агресорки розпочали захоплення адміністративних установ і населених пунктів на сході України. Вже 13 квітня Рада національної безпеки і оборони України оголосила про старт антитерористичної операції із залученням Збройних сил, спрямованої на протидію збройній агресії росії у Донецькій та Луганській областях [1].

З початком повномасштабної війни у 2022 році до складу Сил оборони України долучилися як колишні військовослужбовці, так і люди, які до цього не мали військового досвіду. Така ситуація призвела до суттєвого збільшення кількості потенційних ветеранів, а також до зміни демографічного й соціального портрета ветеранської спільноти [1]. Наразі, типовий ветеран російсько-української війни здебільшого є чоловіком віком від 30 до 45 років, який належить до активної працездатної категорії населення. Представники цієї групи можуть мати різноманітний професійний досвід, але в умовах війни більшість з них залучені до служби в Збройних Силах України або активно займаються волонтерською діяльністю. Водночас відзначається швидке зростання кількості жінок серед ветеранів. Наразі їхня частка складає приблизно 9% від загальної кількості [2].

Варто зазначити, що уряд України схвалив Стратегію ветеранської політики на період 2030 року та затвердив операційний план заходів з її реалізації у 2024-2027 роках. Державна політика у сфері соціального захисту ветеранів має комплексний характер і включає широкий спектр пільг. Серед них: медичні послуги, матеріальна допомога, пільги в оподаткуванні, підтримка у сфері освіти, працевлаштування, а також житлові пільги та інші види допомоги.Тож, державна політика соціального захисту ветеранів повинна

бути спрямована на забезпечення потреб ветеранів та адаптуватися до динамічних змін, враховуючи нові виклики соціального й економічного характеру. Для цього необхідно проводити детальні дослідження, спрямовані на вивчення актуальних потреб ветеранів і проблем, з якими вони стикаються при отриманні державної підтримки. Це дозволить підвищити ефективність існуючих програм та створити нові, які краще відповідатимуть реаліям життя ветеранів в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова база поточного дослідження щодо державної політики соціальної підтримки й захисту ветеранів та членів їх сімей в Україні ґрунтується на наукових працях, що розкривають аспекти державної політики, нормативно-правового регулювання та практичної реалізації заходів у цій сфері.

Зокрема, автори Г. Слозанська на ін. [3] зосередили увагу на соціальній підтримці ветеранів та їх сімей у контексті російсько-української війни, акцентуючи на адаптації існуючих механізмів до воєнного і повоєнного часу. Дослідники підкреслили важливість системного підходу, який враховує як матеріальні, так і психологічні аспекти підтримки. Розгляд проблем соціального захисту ветеранів війни був продовжений у роботі науковців А. Колоска та І.Цимбалюка [4]. Їхній аналіз виявив основні прогалини у реалізації прав ветеранів, зокрема в аспекті доступу до пільг і програм реабілітації. Їхнє дослідження доповнило попередні напрацювання, висвітлюючи недоліки адміністративного управління. У свою чергу, Я. Митько [5] зосередився на вдосконаленні законодавства, яке регулює соціальний захист учасників бойових дій. Автор проаналізував існуючі нормативно-правові акти, визнач-ивши необхідність гармонізації законодавчої бази відповідно до міжнародних стандартів, що створило підґрунтя для майбутніх законодавчих ініціатив.

Інші автори В. Ляшук і О. Макеєва [6] дослідили забезпечення соціальних прав військовослужбовців і ветеранів у період дії воєнного стану. Їхній акцент на пошуку практичних рішень у складних умовах сприяв формуванню нових підходів до реалізації соціальних гарантій.

Аналіз державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців продовжив науковець Л. Мазуренко [7], який вивчав нормативно-правове забезпечення цього питання. Його робота дала змогу окреслити основні принципи та підходи до розробки ефективної політики у сфері соціального захисту ветеранів. В дослідженні автора Є. П. Гордієнко [8] зосереджено увагу на інституційному забезпеченні державної політики, звертаючи увагу на необхідність координації між органами влади та підвищення ефектив-

ності їхньої роботи. Наукова праця К. В. Бортняка та Т. П. Макарової [9], досліджує сучасний стан адміністративно-правової системи соціального захисту військовослужбовців та їх сімей.

Науковиця та експертка міжнародних проєктів, що орієнтовані на розвиток ветеранського руху для відновлення та стійкості громад Л.П. Горбата у своїх дослідженнях [10, 11] розкриває шляхи вирішення проблемних питань у забезпеченні ефективності ветеранського руху у межах територіальних громад, зокрема щодо формування системи внутрішньої політики територіальної громади щодо захисту й підтримки ветеранів, запровадження системи менторства «ветеран-ветерану», отримання послуг ветеранами війни через створення «єдиного вікна», створення мапи надання соціальних, медичних та ін. послуг.

Проаналізовані наукові дослідження системно розкривають різні аспекти соціального захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей, членів сімей загиблих ветеранів війни, членів сімей загиблих захисників та захисниць України, забезпечуючи цілісний підхід до вирішення актуальних проблем у цій сфері. Проте, незважаючи на значні напрацювання в цьому напрямі, державна політики соціального захисту ветеранів та членів їх сімей потребує додаткових розвідок та осучаснення.

Мета статті полягає у висвітленні ключових особливостей державної політики соціального захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей, членів сімей загиблих ветеранів війни, членів сімей загиблих захисників та захисниць України. Для розкриття мети визначено такі завдання:

– розкрити особливості державної політики соціального захисту ветеранів;

– проаналізувати систему соціального захисту ветеранів в Україні;

– висвітлити кращі практики соціального захисту ветеранів на прикладі Київської області.

Виклад основного матеріалу. Система соціального забезпечення ветеранів війни та членів їхніх сімей, а також сімей загиблих (померлих) ветеранів і Захисників України - це інтегрована структура, що об’єднує органи державної влади, підприємства, установи та організації, що взаємодіють між собою та іншими системами державного управління з метою формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України. Ця система функціонує у тісній взаємодії з іншими елементами державного управління з метою розроблення та реалізації політики, спрямованої на підтримку соціальних прав і гарантій зазначених категорій населення.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» спрямований на забезпечення соціального захисту ветеранів війни [12] та передбачає такий концептуальний підхід до реалізації державної політики соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України (рис. 1).

Мета цього закону, як і всієї нормативної бази, що регулює питання соціального захисту ветеранів – забезпечення дотримання прав ветеранів війни та розвиток системи їх соціального захисту, медичного забезпечення, психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, а також гідного вшанування пам'яті та формування образу ветерана у суспільстві.

Нам випало жити у період збройного захисту України від країни-агресора росії, яка вирішила вкрасти нашу історію, знищити мову та українців. Саме тому уперше в новітній історії України мільйони громадян, які до цього не знали і не уявляли, що таке війна, змушені були взяти в руки зброю і стати на захист незалежності та територіальної цілісності України.

Наразі близько 1,2 млн осіб в Україні вже мають ветеранський статус, серед них майже 400 тис – ветерани АТО/ООС. Вже на 23 році своєї Незалежності країна отримала нових борців за її суверенітет. Герої Небесної сотні, постраждалі учасники Революції Гідності – ціною власного життя і здоров'я відстояли європейський шлях розвитку України. Вже більше 10 років Україна зі зброєю у руках бореться проти росії, яка тимчасово окупувала території України. Щоденно зростає кількість захисників України, які потребують соціального захисту. Саме на захист прав і свобод ветеранів, спрямована державна політика соціального захисту ветеранів.

Провівши аналіз положень законодавства можемо констатувати, що під єдиною державною політикою варто розуміти системний, задекларований і підкріплений реальними діями та фінансуванням підхід держави, спрямований на визнання і підтримку ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих ветеранів війни, членів сімей загиблих захисників та захисниць України. Ця політика визначає основну мету, окреслює цільову аудиторію, містить механізми виявлення потреб та інструменти для їх задоволення, встановлює способи оцінки ефективності впровадження заходів і їх впливу на добробут ветеранів та їхніх родин.

Цілі реалізації державної політики соціального захисту ветеранів

1. Забезпечення прав та соціальних гарантій ветеранів і членів їхніх сімей.
2. Реабілітація та адаптація ветеранів до мирного життя.
3. Підтримка сімей загиблих (померлих) ветеранів і Захисників, і Захисниць України.

Принципи реалізації державної політики соціального захисту ветеранів

1. Принцип соціальної справедливості.
2. Принцип комплексності.
3. Принцип належного фінансового забезпечення.
4. Принцип відкритості інформації.
5. Принцип рівного доступу до пільг та гарантій.
6. Принцип прозорості діяльності органів влади.
7. Принцип підзвітності посадових осіб.

Функції реалізації державної політики соціального захисту ветеранів

1. Надання соціальних гарантій і пільг.
2. Організація медичної, психологічної та соціальної реабілітації ветеранів.
3. Адаптація ветеранів до мирного життя через освітні та професійні програми.
4. Фінансування соціального захисту ветеранів та їхніх сімей.
5. Контроль за виконанням законодавства у сфері соціального
1. Інформування про права, пільги та механізми їх реалізації.
2. Розробка та впровадження державних програм підтримки ветеранів і їхніх сімей.
3. Моніторинг соціально-економічного становища ветеранів.
4. Координація між органами влади, громадами та організаціями ветеранів.
5. Забезпечення рівного доступу до соціальних послуг і ресурсів.

Особливості фінансування реалізації державної політики соціального захисту ветеранів

Особливості фінансування державної підтримки соціального захисту ветеранів визначаються участю державного та місцевого бюджетів у покритті витрат, передбачених законодавством. Благодійні внески підприємств на підтримку ветеранів звільняються від оподаткування, а витрати на поховання ветеранів покриваються за кошти державного бюджету відповідно до порядку, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Рис. 1 Цілі, принципи та функції реалізації державної політики соціального захисту ветеранів, членів їх сімей

Джерело: складено автором на основі [12]

Як бачимо з рис.1, на якому систематизовано цілі, принципи, функції та особливості фінансування державної політики, одним із ключових завдань ветеранської політики є прозора комунікація з громадянами про їх перспективи. Ветерани та члени їх сімей повинні читко розуміти свої можливості, будувати реалістичні плани й мати впевненість у взаємодії з державою та органами місцевого самоврядування.

В таблиці 1 автором систематизовано пільги та соціальна допомога для ветеранів війни, членів їх сімей та джерела їх фінансування.

Таблиця 1.

Пільги та соціальна допомога для ветеранів війни, членів їх сімей та джерела їх фінансування

Категорія пільг	Пільги та соціальна допомога	Джерело фінансування
1	2	3
Медичне забезпечення	Безкоштовне лікування, госпіталізація, лікування в санаторіях, забезпечення ліками та протезування.	Державний бюджет, місцеві бюджети.
Житлове забезпечення	Першочергове надання житла; знижки на оплату житла та комунальних послуг: 75% для ветеранів, 100% для людей з інвалідністю, 50% для учасників війни; забезпечення житлом осіб, які потребують покращення умов проживання.	Державний бюджет, місцеві бюджети.
Транспортні пільги	Безкоштовний проїзд міським транспортом; раз на рік знижка 50% на міжміський транспорт; для осіб з інвалідністю 1 групи – безкоштовний міжміський проїзд разом із супроводжуючим.	Державний бюджет, компенсація перевізникам.
Трудові права	Право на додаткову відпустку (14 днів), залишення на роботі у разі скорочення штату, право на працевлаштування при ліквідації підприємства.	Кошти роботодавців, державні програми підтримки зайнятості.
Фінансова підтримка	Щорічна грошова допомога; допомога у випадках тимчасової непрацездатності для працюючих осіб з інвалідністю (до 4 місяців поспіль або до 5 місяців на рік).	Державний бюджет, соціальні фонди.
Податкові пільги	Звільнення від сплати податків, мита та зборів згідно з податковим та митним законодавством.	Податкові надходження скорочуються відповідно до законодавства.
Пільги на послуги зв'язку	Позачергове користування послугами зв'язку; встановлення телефонів на пільгових умовах; абонплата – 50% від тарифу.	Державний бюджет, підтримка з боку компаній зв'язку.
Соціальне обслуговування	Позачергове обслуговування закладами соціального догляду.	Державний бюджет, місцеві бюджети.
Пільги на оренду	Звільнення осіб з інвалідністю від орендної плати за нежитлові приміщення.	Місцеві бюджети, підтримка орендодавців.
Освітні пільги	Можливість безкоштовного навчання для ветеранів або їхніх дітей віком до 23 років.	Державний бюджет, освітні субвенції.

Джерело: систематизовано автором на основі [12]

На жаль, сьогодні в Україні відсутній цілісний підхід у реалізації державної політики щодо соціального захисту ветеранів та їх родин. Кількість ветеранів війни та членів їхніх сімей, членів сімей загиблих ветеранів війни, членів сімей загиблих захисників та захисниць України невпинно зростає, зростають і вимоги до якості та кількості надання соціальної підтримки, тому нормативно-правове забезпечення потребує постійного оновлення, а фінансування заходів з реалізації державної політики соціального захисту ветеранів – пошуку нових джерел фінансування.

Маємо констатувати, що проведений нами аналіз виявив деякі прогалини в реалізації державної політики соціального захисту, зокрема: програми визначення потреб ветеранів і способи їх задоволення позбавлені системності й орієнтуються, у деяких випадках, на хибні пріоритети. До того ж держава, наразі, у період загострення ситуації на переважній частині лінії фронту, не спроможна гарантувати всі соціальні виплати й пільги, закріплені в законодавстві. Якщо ситуація залишиться незмінною, найближчим часом ветерани, які повернуться до цивільного життя, зіткнуться з невідповідністю між своїми потребами й внеском у захист країни та ставленням держави й суспільства до них. Це може призвести до серйозних соціальних наслідків.

У цьому контексті доцільно звернутися до практичних аспектів реалізації державної політики соціального захисту ветеранів та членів їх сімей у Київській області. Саме ця область України демонструє комплексний підхід до реалізації державної політики соціального захисту ветеранів і членів їхніх сімей, впроваджуючи ініціативи, спрямовані на підтримку життєстійкості громад.

Зокрема, у м.Ржищеві відкрився Центр життєстійкості, що став сімнадцятим подібним закладом в регіоні. Основною метою цього простору є забезпечення юридичної, психологічної та соціальної допомоги, а також медичної координації для родин військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та мешканців громади. Центр працює у партнерстві з Центром зайнятості, пропонуючи підтримку в працевлаштуванні та оформленні грантових заявок, що відповідає сучасним потребам соціального захисту й економічної інтеграції. Значну увагу приділено питанням ментального здоров'я, зокрема діагностиці психологічного стану, груповим заходам підтримки та навчанням технік емоційного відновлення, що сприяє зменшенню емоційного виснаження серед населення [13].

Центр життєстійкості у Ржищівській громаді також є прикладом інклюзивного підходу до організації соціальної допомоги. Відвідувачі мають доступ до консультацій професійних юристів і психологів, а також можуть брати участь в діяльності, яка допомагає відновити фізичний та емоційний баланс. Послуги Центру є безоплатними, що робить їх доступними для широкого кола

осіб. Ця ініціатива є частиною масштабної програми ментального здоров'я «Ти як?», ініційованої першою леді України Оленою Зеленською, що підкреслює важливість міжсекторального партнерства й державної підтримки в умовах сучасних викликів. Розширення таких центрів в інших громадах Київщини обіцяє підвищити ефективність соціального захисту й створити сталі механізми підтримки для вразливих категорій населення [11].

В 2024 році у м. Обухові Київської області відкрився мобільний реабілітаційний модуль, що став третім в Україні та другим на Київщині. Цей інклюзивний простір площею 72 м², оснащений сучасним реабілітаційним обладнанням, надає послуги фізичної й психологічної реабілітації для ветеранів, членів їхніх родин і цивільного населення, які постраждали внаслідок російської агресії. У модулі працює мультидисциплінарна команда фахівців, серед яких кейс-менеджери, психологи, лікарі фізичної та реабілітаційної медицини, фізичні терапевти, логопеди та юристи. Основними напрямками роботи є фізична реабілітація, супровід протезування, ерготерапія, мовленнєва та психологічна допомога, організація груп підтримки, а також сприяння працевлаштуванню й перекваліфікації [14].

Даний Проєкт реалізовано як частину соціальної франшизи благодійного фонду «Майнді» у співпраці з Координаційним центром з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України, ГО «Безбар'єрність» та Всеукраїнською програмою ментального здоров'я «Ти як?». Реалізація стала можливою завдяки підтримці учасників спільноти «Бізнес без бар'єрів» - компанії Visa та ПриватБанку, а також за сприяння Київської обласної державної адміністрації, Обухівської районної державної адміністрації та Обухівської міської ради [14].

На Київщині ефективно впроваджуються заходи соціально-економічної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей, спрямовані на підвищення рівня зайнятості та підтримку підприємницької ініціативи. З початку 2024 року послугами Київської обласної служби зайнятості скористалися 550 учасників бойових дій, з яких 141 особа вже успішно працевлаштована. Особливої уваги заслуговує реалізація програми «Грант для ветеранів та членів їхніх сімей», у межах якої 67 осіб отримали фінансову підтримку для створення або розвитку власного бізнесу. Така ініціатива сприяє створенню 157 нових робочих місць у таких галузях, як громадське харчування (відкриття кав'ярень) та легка промисловість (виробництво текстильних товарів і одягу) [15].

В Ірпені Київської області у 2024 році відкрито інклюзивний простір «VETERAN SPACE. IRPIN», який став третім хабом такого формату в області. Цей унікальний центр створено для надання комплексної допомоги ветеранам і їхнім родинам, включаючи психологічну, юридичну підтримку, сприяння реабілітації, соціалізації та розвитку бізнес-ініціатив. Цей хаб є результатом співпраці Київської обласної військової адміністрації, Ірпінської міської ради

та платформи «VETERAN. PRO» Міністерства у справах ветеранів. Фінансування проєкту забезпечено за рахунок меценатів, тоді як представники місцевого бізнесу здійснили ремонт і облаштування приміщення. Ірпінська міська рада забезпечила встановлення сходового підйомника для осіб з інвалідністю та закупівлю необхідних меблів. Цей простір став ще одним важливим елементом інфраструктури підтримки ветеранів на Київщині, спрямованої на їх успішну адаптацію та інтеграцію в суспільство [16].

На відновлення людського капіталу та добробут ветеранів спрямований спільний проєкт БугуртСіч та Центру психічного здоров'я Міністерства охорони здоров'я України. БугуртСіч працює не тільки для того, щоб реабілітувати ветеранів, а для того, щоб залучити туди молодь, з'єднувати їх з ветеранами та дати змогу ветеранам передати бойовий досвід в природному бою через бугуртний спорт (середньовічне бойове мистецтво).

Заслуговують на увагу практичні кроки з реалізації в Київській області програми розвитку людського капіталу. Один із учасників цього проєкту С.Замідра доводить, що збройна агресія в Україні спричинила значні соціальні та економічні потрясіння, що підвищили рівень соціальної напруженості. Знизити рівень соціальної напруженості можливо за допомогою розвитку соціального капіталу, який сприяє активній участі громадян у процесах прийняття ришень та підвищує прозорість й підзвітність влади. Це особливо важливо в умовах повоєнного відновлення, чи подолання наслідків глобальних чи локальних криз, коли довіра до влади є критично важливою для успішної реалізації реформ [17].

Проаналізований практичний досвід реалізації державної політики соціального захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей, членів сімей загиблих ветеранів війни, членів сімей загиблих захисників та захисниць України в Київській області продемонстрував багатогранний підхід до реалізації державної політики, що включає створення спеціалізованих центрів, реабілітаційних модулів, програм працевлаштування та грантової підтримки. Ці заходи є свідченням системного підходу до розв'язання проблем соціальної інтеграції й реабілітації ветеранів, адаптованого до сучасних викликів і потреб постраждалих від війни.

З одного боку, створення інклюзивних просторів, таких як «VETERAN SPACE. IRPIN», мобільних реабілітаційних модулів та центрів життєстійкості, забезпечує доступність допомоги широкому колу ветеранів та їх родинам, а з іншого боку - ці практики зачасто залежать від зовнішнього фінансування, що створює ризики їхньої можливості в умовах обмежених ресурсів державного бюджету.

Крім того, важливим викликом залишається недостатня територіальна доступність таких послуг для віддалених громад, що обмежує їхню ефектив-

ність для значної частини цільової аудиторії. Також варто відзначити, що, незважаючи на зростання попиту на психологічну допомогу, обсяг і якість реабілітаційних послуг потребують подальшого вдосконалення, особливо в контексті довготривалого відновлення.

Висновки. Формуючи висновки даного дослідження, варто наголосити, що наразі захист соціальних прав військовослужбовців та ветеранів становить одну з ключових і найбільш актуальних проблем сучасної України, оскільки від цього залежить не лише ефективність функціонування державних інститутів, а й загалом її існування як суверенної правової держави. Без усвідомлення того, що людина є найвищою соціальною та правовою цінністю держави, і без забезпечення належного механізму реалізації її прав, національна держава втрачає перспективи повноцінного розвитку. Захист прав і свобод громадян є фундаментальною функцією держави, яка водночас є актуальним напрямом удосконалення правової системи й механізмів правозастосування. Водночас недостатність або низька ефективність правового забезпечення соціальних прав ветеранів призводить до зростання соціальної напруги та недовіри до державних органів.

В цьому контексті, важливим завданням держави, у співпраці з громадянським суспільством та територіальними громадами, є впровадження ефективних механізмів соціальної реінтеграції ветеранів, які повертаються до мирного життя після виконання військових обов'язків.

Цей процес передбачає формування комплексної державної політики, орієнтованої не лише на тимчасове вирішення поточних проблем, але й на створення довгострокових стратегій реабілітації й адаптації ветеранів. Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на те, щоб замість фрагментарного вдосконалення окремих норм чинного законодавства ініціювати системне реформування нормативно-правової бази, яке забезпечить комплексне розв'язання питань соціального захисту військовослужбовців і ветеранів, що є важливим для посилення легітимності державної влади та зміцнення соціального капіталу і розвиток людського капіталу в Україні.

Література:

1. Український ветеранський фонд. Потреби ветеранів. 2023. https://veteranfund.com.ua/analitics/needs-of-veterans-2023/

2. Український ветеранський фонд. Портрет ветерана російсько-української війни 2014–2022 рр. 2022. https://veteranfund.com.ua/analitics/portret_veterana/

3. Слозанська Г., Горішна Н., Бибик, Д., Криницька, І. Соціальна підтримка ветеранів/ветеранок російсько-української війни та їх сімей у воєнний та повоєнний час. *Social Work and Education*, 2023. *10*(1), 47–62. DOI: 10.25128/2520-6230.23.1.5

4. Колосок А., Цимбалюк І. Соціальний захист ветеранів війни. *Ввічливість. Humanitas,* 2024. 3, 187–196, doi: DOI: 10.32782/humanitas/2024.3.26

5. Митько Я. Шляхи вдосконалення законодавства, яке визначає правові засади соціального захисту учасників бойових дій. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2019. № 2 (1). С. 154–159. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.24

6. Ляшук В., Макеєва О. Проблеми забезпечення соціальних прав військовослужбовців та ветеранів. *Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень:* збірник матеріалів Міжнар. наук. конф.(м. Київ, 23 квітня 2024 р.) С. 312–314. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова. https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/63552

7. Мазуренко Л. І. Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців: Нормативно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми політики, 2023. 71,* DOI:10.32782/app.v71.2023.31

8. Гордієнко Є. П. Інституційне забезпечення реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій. *Social and humanitarian policy*. 2020. DOI:10.34213/ap.20.02.27

9. Бортняк К. В., Макарова Т. П. Сучасний стан адміністративно-правової системи соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* 2024. DOI:10.32782/TNU-2707-0581/2024.2/20

10. Горбата Л. П., Синельник Т. Б. Роль ветеранського руху у відновленні та стійкості громад (на прикладі територіальних громад Київської області). Державне управління: удосконалення та розвиток. № 11 (2023). URL: https://nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/2435/2471.

11. Територіальні громади: механізми забезпечення стійкості : монографія / Грищенко І.М., Горбата Л. П. Київ, НУБіП України, 2024. 345 с. ISBN 978-617-8368-16-6 URL : https://dglib.nubip.edu.ua/items/22dfbd9c-3afc-43d1-866c-b13b8cfb1626

12. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text

13. Київська обласна військова адміністрація. У Ржищеві розпочав роботу центр життєстійкості для підтримки родин військовослужбовців та ВПО. 2024. https://koda.gov.ua/u-rzhyshhevi-rozpochav-robotu-czentr-zhyttyestijkosti-dlya-pidtrymky-rodyn-vijskovosluzhbovcziv-ta-vpo/

14. Київська обласна військова адміністрація. В Обухові відкрився мобільний реабілітаційний модуль для фізичного та психологічного відновлення. 2024. https://koda.gov.ua/v-obuhovi-vidkryvsya-mobilnyj-reabilitaczijnyj-modul-dlya-fizychnogo-ta-psyhologichnogo-vidnovlennya/

15. Київська обласна військова адміністрація. Підтримка ветеранів на Київщині: нові робочі місця, гранти на бізнес та ваучери на навчання. 2024. https://koda.gov.ua/ pidtrymka-veteraniv-na-kyyivshhyni-novi-robochi-misczya-granty-na-biznes-ta-vauchery-na-navchannya/

16. Київська обласна військова адміністрація. Руслан Кравченко: На Київщині відкрили ще один хаб для ветеранів. 2024. https://koda.gov.ua/ruslan-kravchenko-na-kyyivshhyni-vidkryly-shhe-odyn-hab-dlya-veteraniv/

17. Gryshchenko Iryna, Zamidra Serhii (2024). Current Issues in Social Development and Social Capital Development in the Context of Territorial Communities' Recovery in Ukraine to Ensure Sustainable Development. Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín “Věda a perspektivy” je registrován v České republice, №8(39), 2024. P. 38-52. URL : http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/issue/view/265/363

DOI: https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-8(39)

References:

1. Ukrainskyi veteranskyi fond. (2023). Potreb veteraniv [Needs of Veterans]. Retrieved from https://veteranfund.com.ua/analitics/needs-of-veterans-2023/ [in Ukrainian].

2. Ukrainskyi veteranskyi fond. (2022). Portret veterana rosiisko-ukrainskoi viiny 2014–2022 rr. [Portrait of a Veteran of the Russo-Ukrainian War 2014–2022]. Retrieved from https://veteranfund.com.ua/analitics/portret_veterana/ [in Ukrainian].

3. Slozanska, H., Horishna, N., Bybyk, D. and Krynytska, I. (2023). Sotsialna pidtrymka veteraniv/veteranok rosiisko-ukrainskoi viiny ta yikh simey u voiennyi ta povoyennii chas [Social Support for Veterans of the Russo-Ukrainian War and Their Families During and After the War]. *Social Work and Education*, *10*(1), 47–62. [in Ukrainian].

4. Kolosok, A., & Tsymbaliuk, I. (2024). Sotsialnyi zakhyst veteraniv viiny [Social Protection of War Veterans]. *Humanitas*, *3*, 187–196. DOI: 10.32782/humanitas/2024.3.26 [in Ukrainian].

5. Mytko, Ya. V. (2019). Shliakhy vdoskonalennia zakonodavstva, yake vyznachaie pravovi zasady sotsialnoho zakhystu uchasnykiv boiovykh dii [Ways to Improve Legislation Defining the Legal Framework for Social Protection of Combatants]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, *2*(1), 154–159. DOI: 10.32844/2618-1258.2019.2-1.24 [in Ukrainian].

6. Liashuk, V., & Makeieva, O. (2024). Problemy zabezpechennia sotsialnykh prav viiskovosluzhbovtsiv ta veteraniv [Problems of Ensuring the Social Rights of Servicemen and Veterans]. In P. V. Horinov (Ed.), *Polityka ta pravo v umovakh dii voiennoho stanu: poshuk rishen. Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii (Kyiv, April 23, 2024)* (pp. 312–314). Kyiv: Vyd-vo UDU. Retrieved from https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/63552 [in Ukrainian].

7. Mazurenko, L. I. (2023). Osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtsiv: Normatyvno-pravove zabezpechennia [Key Principles of State Policy in the Field of Social Protection of Servicemen: Regulatory and Legal Support]. *Aktualni problemy polityky*, *71*. DOI: 10.32782/app.v71.2023.31 [in Ukrainian].

8. Hordiienko, Ye. P. (2020). Instytutsiyne zabezpechennia realizatsii derzhavnoi polityky sotsialnoho zakhystu uchasnykiv boiovykh dii [Institutional Support for Implementing State Policy on Social Protection of Combatants]. *Social and Humanitarian Policy*. DOI: 10.34213/ap.20.02.27 [in Ukrainian].

9. Bortniak, K. V. and Makarova, T. P. (2024). Suchasnyi stan administratyvno-pravovoi systemy sotsialnoho i pravovoho zakhystu viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikh simey v Ukraini [Current State of the Administrative and Legal System of Social and Legal Protection for Servicemen and Their Families in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2024.2/20 [in Ukrainian].

10. Gorbata, L., Synelnuk, T. (2023). Rol′ veterans′koho rukhu u vidnovlenni ta stiykosti hromad (na prykladi terytorial′nykh hromad Kyyivs′koyi oblasti). [The role of the veteran movement in the rektoration and stability of communities (on the example of territorial communities of the Kyiv region). *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*. Retrieved from: https://nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/2435/2471 [in Ukrainian].

11. Gorbata, L. and Gryshchenko, I. (2024), *Terytorial'ni hromady: mekhanizmy zabezpechennya stiykosti* [Territorial communities: mechanisms for ensuring stability]. Kyiv, Ukraine. Retrieved from: https://dglib.nubip.edu.ua/items/22dfbd9c-3afc-43d1-866c-b13b8cfb1626 [in Ukrainian].

12. Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu: Zakon Ukrainy vid 22.10.1993 № 3551-XII [On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection: Law of Ukraine, October 22, 1993, No. 3551-XII]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text [in Ukrainian].

13. Kyivska oblasna viiskova administratsiia. (2024). U Rzhyshchevi rozpochav robotu tsentr zhyttiestiykosti dlia pidtrymky rodyn viiskovosluzhbovtsiv ta VPO [In Rzhyschiv, a Resilience Center Opened to Support Families of Servicemen and IDPs]. Retrieved from https://koda.gov.ua/u-rzhyshhevi-rozpochav-robotu-czentr-zhyttyestijkosti-dlya-pidtrymky-rodyn-vijskovosluzhbovcziv-ta-vpo/ [in Ukrainian].

14. Kyivska oblasna viiskova administratsiia. (2024). V Obukhovi vidkryvsia mobilnyi reabilitatsiinyi modul dlia fizychnoho ta psykholohichnoho vidnovlennia [In Obukhiv, a Mobile Rehabilitation Module Opened for Physical and Psychological Recovery]. Retrieved from https://koda.gov.ua/v-obuhovi-vidkryvsya-mobilnyj-reabilitaczijnyj-modul-dlya-fizychnogo-ta-psyhologichnogo-vidnovlennya/ [in Ukrainian].

15. Kyivska oblasna viiskova administratsiia. (2024). Pidtrymka veteraniv na Kyivshchyni: novi robochi mistsia, granty na biznes ta vauchery na navchannia [Support for Veterans in Kyiv Region: New Jobs, Business Grants, and Learning Vouchers]. Retrieved from https://koda.gov.ua/pidtrymka-veteraniv-na-kyyivshhyni-novi-robochi-misczya-granty-na-biznes-ta-vauchery-na-navchannya/ [in Ukrainian].

16. Kyivska oblasna viiskova administratsiia. (2024). Ruslan Kravchenko: Na Kyivshchyni vidkryly shche odyn khab dlia veteraniv [Ruslan Kravchenko: Another Hub for Veterans Opened in Kyiv Region]. Retrieved from https://koda.gov.ua/ruslan-kravchenko-na-kyyivshhyni-vidkryly-shhe-odyn-hab-dlya-veteraniv [in Ukrainian].

17. Gryshchenko Iryna, Zamidra Serhii (2024). Current Issues in Social Development and Social Capital Development in the Context of Territorial Communities' Recovery in Ukraine to Ensure Sustainable Development. Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín "Věda a perspektivy" je registrován v České republice, №8(39), 2024. P. 38-52. URL : http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/issue/view/265/363

DOI: https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-8(39) [in English].

8(8)
2024
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК: 354:351

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-599-614

Гуменюк Василь Васильович кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ, тел. (044)279-55-86, https://orcid.org/0000-0001-6299-6024

ДЕРЖАВНЕ СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ОСНОВА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО УКОРІНЕНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена одному із аспектів державного управління, пов'язаному із стратегічним плануванням економічного і соціального розвитку держави. Проаналізовано наукові публікації з цієї тематики та практику стратегування у роботі влади інших країн, сформульовані основні підходи до стратегічного планування в діяльності уряду, актуалізовано невирішені питання запровадження державного стратегічного планування. Розкрито передумови та основні чинники запровадження в Україні системи державного стратегічного планування як головної ланки процесу державного управління. Обґрунтовано необхідність стратегічної планової основи у здійсненні державної економічної політики, спрямованої на забезпечення національно укоріненого економічного розвитку. Висвітлено механізм запровадження моделі державного управління на основі стратегічного планування, акцентовано увагу на необхідності проактивної участі держави в здійснення національно орієнтованої економічної політики. Показано, що результатом стратегічного планування є стратегічний план економічного і соціального розвитку України на п'ятирічний строк, що відповідатиме строку повноважень уряду, обраного на час каденції Президента України. Констатовано, що такий план відіграватиме роль системоутворюючого і координуючого інституту при формуванні, задля виконання його завдань, відповідних субпланових документів у виді секторальних програм та проєктів їх реалізації, досягаючи узгодже-них цілеспрямованих дій органів влади на різних рівнях та забезпечуючи відповідність субпланових документів меті національно укоріненого розвитку економіки держави в інтересах і на благо народу України.

Ключові слова: державне стратегічне планування, державне управління, стратегія, національно укорінений розвиток, стратегічний план, документи планування, економічний розвиток, механізм, цільова програма, проєкт.

Humeniuk Vasyl Vasylovych PhD in Economics, Senior Researcher of Department of Sectoral Forecasting and Market Conjuncture, SI «Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine», Kyiv, tel.: (044) 279-55-86, https://orcid.org/0000-0001-6299-6024

STATE STRATEGIC PLANNING AS THE BASIS OF A MECHANISM FOR ENSURING NATIONALLY-ROOTED ECONOMIC DEVELOPMENT IN UKRAINE

Abstract. The article is devoted to one of the aspects of public administration related to strategic planning of the economic and social development of the state. Scientific publications on this topic and the practice of strategizing in the work of the authorities of other countries are analyzed, the main approaches to strategic planning in government activities are formulated, and unresolved issues of introducing state strategic planning are updated. The prerequisites and main factors for introducing the state strategic planning system in Ukraine as the main link in the public administration process are revealed. The need for a strategic planning framework in the implementation of state economic policy aimed at ensuring nationally rooted economic development is substantiated. The mechanism for introducing a state administration model based on strategic planning is highlighted, and attention is focused on the need for proactive participation of the state in the implementation of a nationally oriented economic policy. It is shown that the result of strategic planning is a strategic plan for the economic and social development of Ukraine for a five-year period, which will correspond to the term of office of the government elected for the term of office of the President of Ukraine. It is stated that such a plan will play the role of a system-forming and coordinating institution in the formation, in order to fulfill its tasks, of relevant sub-plan documents in the form of sectoral programs and projects for their implementation, achieving coordinated targeted actions of authorities at different levels and ensuring the compliance of sub-plan documents with the goal of nationally rooted development of the state economy in the interests and for the benefit of the people of Ukraine.

Keywords: government strategic planning, public administration, strategy, nationally rooted development, strategic plan, planning documents, economic development, mechanism, target program, project.

Постановка проблеми. За роки незалежності України розуміння державного управління як активного чинника впливу на економічний розвиток із застосуванням всіх класичних функцій управління, перш за все функції стратегічного планування, практично зійшло нанівець у лексиконі владних інституцій, що обумовлено як орієнтацією політики на ліберальні цінності

ринкової економіки, що вбачалися єдиним концептом трансформації командно-адміністративного способу господарювання, так і невдалою практикою адміністративного управління на основі директивного планування розвитку економіки і соціальної сфери до початку 90-х років минулого століття. Незважаючи на позитивний досвід розумної участі держави у забезпеченні економічного розвитку на планованій основі у Китаї, Індії, В'єтнамі, повоєнних Німеччині, Південній Кореї та Японії, або ж у Франції чи країнах Скандинавії, в Україні державне стратегічне планування спершу, наприкінці 90-х років, згадувалося в деяких актах влади як "індикативне планування", а згодом взагалі вийшло з ужитку в діяльності уряду.

Водночас є безсумнівним, що розвинені країни світу при здійснення внутрішньої, як і зовнішньої політики опікуються виключно власними національними інтересами, що забезпечується активними засобами і інститутами влади. Окрім національно орієнтованого законодавства істотну роль відіграє стратегування на рівні державного управління та розробка відповідних планових інструментів організації діяльності уряду. Особливої ваги національно орієнтований стратегічний підхід на системній плановій основі набуває під час ліквідації наслідків воєн, економічних криз, стихійних лих та інших загрозливих для безпеки держави подій, а також у зв'язку з реагуванням на геополітичні регіональні і глобальні виклики.

Тому недосконаліть інституту державного управління у цілісному розумінні всіх його логічно-обумовлених послідовних функцій, базовою з яких є стратегічне планування, не сприяє ефективності роботи органів влади. Вирішення цієї проблеми необхідно для консолідації зусиль виконавчої влади на стратегічно вивірених завданнях відбудови економіки країни і впорядкування існуючої безсистемної практики розробки численних програмних документів, виходячи перш за все з національних інтересів України на основі реалізації стратегії національно укоріненого розвитку [1, С. 39]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам державного управління, зокрема стратегічного планування, приділяється значна увага вітчизняних та зарубіжних учених як у теоретико-методологічному аспекті, так і в прикладних розробках. Серед вітчизняних учених найбільш відомі праці В. Гейця, В. Горбуліна, А. Качинського, О. Литвиненка, А. Коваленка та ряду інших вчених.

Зокрема, В. Геєць акцентує увагу на необхідності дотримання в Україні європейських принципів державного управління та підкреслює, що на період післявоєнної відбудови економіки державне управління повинно орієнтуватися на адаптацію до критичних стартових умов відбудови і вирішення тих завдань, що постануть перед суспільством. Це вимагатиме доповнення загальноєвропейських принципів державного управління в мирний час

принципами щодо продуктивності, адаптивності, стабільності, субсидіарності, здатності й оперативності координування функцій і практичності дій з субнаціональними організаціями (урядовими і неурядовими), проєктності в плануванні, інклюзивності результатів, дотримуваності публічного інтересу і залученості інститутів громадянського суспільства [2, С.14].

Монографія В. Горбуліна та А. Качинського містить вагомі напрацювання щодо поєднання стратегічного планування та стратегічного менеджменту, розкриття змісту та ролі національних цінностей, інтересів та цілей як основи стратегічного планування у сфері національної безпеки [3].

Ряд публікацій з цієї тематики (О. Євмєшкіна, А. Коваленко, Н. Сітнікова) стосуються висвітлення світового досвіду, зокрема ряду країн Європейського Союзу, та історичних аспектів модернізації державного стратегічного планування в Україні, а також питань стратегічного планування галузевого та регіонального розвитку (О. Берданова, В. Вакуленко, В. Тертичка, Ю.Шаров).

Серед останніх публікацій стаття В. Борщевського, О. Василиці і Є. Матвєєва [4], у якій автори звернули увагу на ряд проблем, що стосуються публічного управління в умовах воєнного стану, зокрема на інституційні прогалини в нормативно-правовому забезпеченні адміністративно-територіальної реформи, та опортуністичну поведінку значної частини населення, а також окреслили підхід до стратегування розвитку держави та її регіонів і наголосили на необхідності формування в Україні нової системи стратегічного управління розвитком держави та її регіонів і громад з урахуванням актуальних потреб воєнного часу. При цьому до основних механізмів розвитку публічного управління, орієнтованих на підвищення його ефективності шляхом впровадження нової моделі стратегування та ефективних інструментів стратегічного планування вказані вчені відносять фінансовий, соціальний і ринковий.

Ряд робіт секторального спрямування, наприклад, присвячені стратегічному плануванню в системі ООН, в окремих галузях економіки, у сфері освіти, навіть у забезпеченні ефективності правотворчості тощо, проте вони не торкаються питань стратегічного планування як функції виконавчої влади, у більшості подані з точки зору застосування правил і механізмів планування, що використовуються у бізнес-менеджменті.

Більшість робіт зарубіжних вчених за останні роки стосуються стратегічного планування на рівні міст і мікрорегіонів, особливо країн Європи, вбачаючи причину цього в тому, що стратегічне планування розвитку таких агломерацій є необхідною умовою доступу до фондів ЄС. Тематику подібних досліджень можна узагальнити в таких трьох напрямах: міське планування в муніципалітетах; планування бюджету та скорочення витрат і проведення реформ; ефективність стратегічного планування в державному секторі [5].

Деякі публікації присвячені європейському досвіду публічного управління, але стосуються переважно лише аналізу і програмування публічної політики, основним продуктом якого є "політико-адміністративна програма", а його реалізація покладається на "політико-адміністративну структуру" [6, С.189].

Цікавим є факт, що англомовні статті, які безпосередньо стосуються державного стратегічного планування, переважно написані авторами з Європи та Північної Америки, що, ймовірно, може свідчити про те, державне стратегічне планування частіше досліджується в регіонах, де воно вже є потужним інструментом управління [5, С.18].

При цьому урядова практика розвинених країн подається у контексті так званого публічного менеджменту (public management) як способі державного управління, зорієнтованому на результат адміністрування, що повинен мати дедалі більшу цінність для суспільства. Водночас, в науковому дискурсі зустрічаються і концепти "занепаду влади", втрати владою спроможності оперативно реагувати на виклики сьогодення і запити населення на належну якість послуг держави [7].

Метою статті є обґрунтування необхідності стратегічної планової основи у здійсненні державної економічної політики та висвітлення механізму запровадження відповідної моделі державного управління на основі стратегічного планування як інституту проактивної участі держави в забезпеченні національно укоріненого економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Для України, яка зазнала руйнівних наслідків війни і продовжує потерпати від значних втрат економічного і ресурсного потенціалу, постає екзистенційне питання її існування в подальшому як суверенної держави, для якої безпекові чинники стають визначальними. Головним завданням держави нині є і залишатиметься на осяжне майбутнє відбудова та зміцнення економічного потенціалу країни на новій індустріально-виробничій основі з орієнтацією на сучасні технології і види діяльності майбутнього з дотриманням національних інтересів.

Вагомим науковим обґрунтуванням шляхів вирішення такого завдання є розроблюваний вченими ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" під керівництвом академіка НАН України А. Гриценка підхід до формування економічної політики на основі стратегії національно укоріненого економічного розвитку, яка за своєю суттю є локальною відповіддю на глобальні геоекономічні зрушення [8, С. 39]. Стратегія спрямована на "поєднання внутрішньої інклюзивності, яка спирається на мобілізацію всіх внутрішніх чинників, із зовнішньою інклюзивністю, що означає використання глобалізації для реалізації інтересів національного соціально-економічного розвитку" [8, С. 49]. Реалізація такої стратегії потребує активної ролі держави, перш за все в особі органів виконавчої влади, до компетенції яких відноситься формування та здійснення політики у всіх сферах суспільного життя.

Економічна політика і практика державного управління успішних країн свідчить про незмінну ключову роль держави у зміцненні їх суверенітету та економічної могутності, особливо в періоди подолання наслідків криз, стихійних лих, воєнних руйнувань та під час повоєнної відбудови. Цьому певною мірою сприяє і адекватне глобальним викликам сучасне розуміння мети, змісту та завдань державного управління, яке дозволяє адаптуватися до біфуркацій глобального середовища, забезпечуючи національні інтереси та розвиток держави.

Саме такого бачення активної ролі держави бракує Україні, яка перебуває в тяжкій економічній кризі, спричиненій війною та хибною політикою влади за всі роки незалежності, наслідками чого стали занепад національної економіки, внутрішні та зовнішні виклики єдності суспільства та суверенітету держави, зубожіння населення і слабка інституційна спроможність практично всіх інститутів влади. Водночас, це не свідчить, що держава як така втрачає свою ключову роль у суспільстві, а, навпаки, підтверджує те, що лише сильні інститути влади спроможні забезпечити відродження економіки на принципово нових засадах національного укорінення розвитку. При цьому слід зважати на те, що досвід інших країн, набутий за час відбудови після війни, як слідує зі своєрідних і зовсім несхожих історій їх відновлення та зростання, не може сліпо копіюватися, хоча б з огляду на те, що нині зовсім інший світ і кардинально інші умови існування та розвитку в ньому кожної держави. Такий досвід має враховуватися, але при цьому повинен трансформуватися в спектр нових сучасних можливостей та механізмів їх реалізації. Тому одним із напрямів можливих реформ, вкрай необхідних Україні, має стати політична актуалізація основної функції державного управління – державного стратегічного планування і впровадження його в практику роботи виконавчої влади з урахуванням нинішнього геополітичного і національно-господарського стану нашої держави.

Статтею 116 Конституції України встановлено, що Кабінет Міністрів України забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, зокрема забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування і з цією метою розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України та забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності і здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону.

Статтею 9 Господарського кодексу України визначені форми реалізації державою економічної політики. При цьому встановлено, що у сфері

господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому. Економічна політика реалізується у формах економічної стратегії та економічної тактики, а її правове закріплення здійснюється шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах економічного і соціального розвитку України та окремих її регіонів, програмах діяльності Кабінету Міністрів України, цільових програмах економічного, науково-технічного і соціального розвитку, а також відповідних законодавчих актах.

Економічна стратегія відповідно до цього Кодексу включає визначення пріоритетних цілей економіки, засобів та способів їх реалізації, виходячи зі змісту об'єктивних процесів і тенденцій, що мають місце в національному та світовому господарстві, наявності необхідних ресурсів та враховуючи законні інтереси суб'єктів господарювання, і на основі економічної стратегії формуватиметься стратегічний план соціально-економічного розвитку країни. Водночас економічна тактика визначається як сукупність найближчих цілей, завдань, засобів і способів їх досягнення для реалізації стратегічного курсу економічної політики в конкретних умовах, що складаються в поточному періоді розвитку економіки, і вона відображатиметься у річних планах розвитку.

Відповідне тлумачення поняття державної політики можна також знайти в рішенні Конституційного Суду України, де в мотивувальній частині визначено, що "під державною політикою розуміються стратегічні напрями діяльності держави в економічній, соціальній, гуманітарній, екологічній, правовій та інших сферах її внутрішнього життя, а також у сфері відносин з іншими державами на певну історичну перспективу. Засади внутрішньої і зовнішньої політики – це відправні ідеї, основні принципи стратегічної лінії діяльності держави у названих сферах. Визначення таких засад згідно з пунктом 5 частини першої статті 85 Конституції України належить до компетенції Верховної Ради України" [9].

Таким чином, в Конституції та засадничих актах економічного законодавства України закладені підвалини для формування інституту державного стратегічного планування на загальнодержавному рівні.

Нині основним інструментом, що використовується урядом для управління економікою і соціальною сферою, є прогнози і програми, що передбачені чинним нині Законом України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України", які формуються у порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 106 "Про затвердження Порядку розроблення та виконання

державних цільових програм". Згаданим законом, як зазначено в його преамбулі, мали б визначатися правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави. При цьому видається невиправданим звуження сфери застосування таких документів лише сегментом державного регулювання, що є лише однією із складових системи державного управління, поряд з адміністративними приписами, корпоративним управлінням державними підприємствами та адміністративним (директивним) застосуванням інструментів державного замовлення, надання допомоги, гарантій та інших форм підтримки з боку держави. Однак зазначені наміри у законі не реалізовані, він містить лише перелік принципів, на яких має базуватися державне прогнозування, та перелік прогнозних і програмних документів і органів влади, до компетенції яких віднесено їх розроблення.

Загалом можна стверджувати, що жодний з чинних законодавчих актів та програмних документів не визначає державне стратегічне планування в якості основи управління економікою, хоча потреба в цьому певною мірою усвідомлюється владою. Зокрема, у Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 №831-р серед ключових проблем неефективного врядування, що потребують вирішення, названо неврегульованість системи державного стратегічного планування і констатовано, що розв'язання проблем у сфері державного стратегічного планування можливе шляхом розроблення і прийняття відповідного закону, посилення інституційної спроможності центральних органів виконавчої влади та розвитку компетенцій державних службовців у цій сфері.

Кілька законодавчих ініціатив, що мали місце, починаючи з 2010 року, стосовно намірів прийняти закон про державне стратегічне планування залишилися без логічного завершення у виді прийнятого закону. Зокрема законопроєкт № 9407 від 03 листопада 2011 р. дійшов під час розгляду у Верховній Раді України до повторного другого читання, але так і не був прийнятий.

Запровадження стратегічного планування у діяльності органів виконавчої влади повинно стати одним із суттєвих чинників і національно-орієнтованих основ реформи державного управління, порівняно з більшістю заходів, здійснюваних урядом на шляху інтеграції з ЄС, які переважно стосуються державної служби і кадрового забезпечення органів влади. В ряді випадків такі заходи робляться шляхом копіюванням норм права ЄС, без належної

адаптації до фактичного стану справ у країні, тому нерідко мають формальні зміст і форму, придатні для звітності перед ЄС і підтвердження "відданості України фундаментальним реформам та досягненню системних трансформацій" [10], безвідносно до суті і результатів трансформацій та їх необхідності для реалізації і захисту національних інтересів.

Наукові дискурси про міру участі держави в економіці, зокрема в її ліберальній концепції, де роль держави зводиться до мінімально необхідних суспільних функцій, залишають поза увагою ту обставину, що держава є гарантом прав і свобод громадян і має опікуватися економічною спроможністю забезпечувати їх достойний рівень життєдіяльності, отже не є стороннім спостерігачем, утримуваним за кошти платників податків. Відтак, незалежно від концептуальної моделі економіки можна стверджувати, що держава буде успішною і інституційно спроможною, навіть в ролі "нічного сторожа", коли діятиме на передбачуваній, стратегічно вивіреній, плановій основі, не вдаючись у національно-ідеологічну специфіку розуміння стратегічного плану, його ролі та змісту.

Держава в особі органів влади має нести відповідальність перед суспільством у сфері своєї діяльності, тому владні інститути справлятимуть певний активний цілеспрямований вплив (є активними компонентами) на всі сторони суспільного життя і він має проявлятися на довгостроковій плановій основі, що необхідно для передбачуваності і очікуваної результативності дій влади, а отже для зміцнення довіри до неї у соціумі. При цьому предметом стратегічного планування можуть бути завдання щодо реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави в розрізі, наприклад, таких категоріальних сегментів: 1) вплив на формування правового середовища засобами правової політики (акти влади та інші формальні інститути); 2) вплив на формування економічних умов господарювання засобами регуляторної політики (регулятори зовнішньоекономічної діяльності, стимули, пільги, інші види підтримки держави, правила публічних закупівель; 3) вплив на застосування адміністративно-договірних засобів забезпечення економічної безпеки держави та здійснення соціальної політики (державне замовлення, управління державними підприємствами, приватизація, проєкти державно-приватного партнерства, угоди про розподіл продукції, програми соціальної допомоги тощо). Ці три основні напрями у скоординованому застосуванні є базовими для усвідомленого, активного і раціонального впливу держави на формування нової ідеології бачення майбутнього країни і моделі національної економіки, зорієнтованої на цілі національно укоріненого розвитку.

Поєднати і узгодити діяльність органів влади у згаданих вище напрямах можливо у процесі активного державного управління, у систему якого органічно вбудований інститут стратегічного планування, що здатний забезпечити

здійснення економічної політики, яка втілить у життя принцип "що відповідає національним інтересам України, то має бути вигідно бізнесу".

У зв'язку з цим становить інтерес модель системи державного управління на основі стратегічного планування економічного і соціального розвитку України [11], що може бути впроваджена в практику діяльності виконавчої влади як певна новація у підході до ролі держави в реалізації політики у широкому спектрі ключових сфер суспільного життя – від економічної безпеки до якості життя населення, відповідальність за які несе уряд згідно з чинним законодавством.

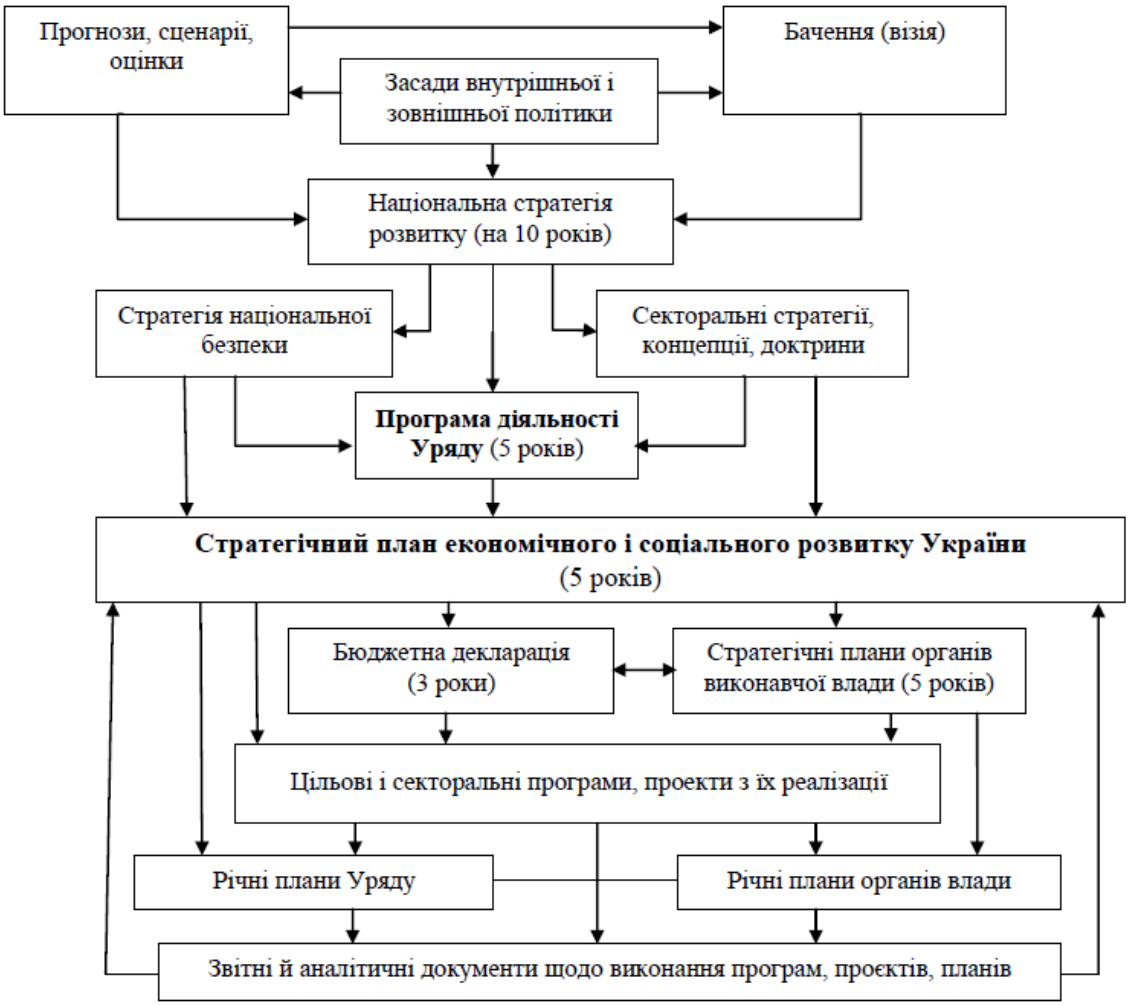
Основою моделі є розроблений і затверджений Урядом Стратегічний план економічного і соціального розвитку України, що формуватиметься на п'ятирічний період каденції Президента України і нового складу Кабінету Міністрів України, у якому визначені завдання і способи їх виконання з метою реалізації Програми діяльності Кабінету Міністрів, схваленої постановою Верховної Ради України, і з урахуванням визначених законом засад внутрішньої та зовнішньої політики та відповідно до стратегії національно укоріненого розвитку економіки. Водночас саме на основі такого плану має розроблятися середньостроковий план дій Уряду (на трирічний період) та план пріоритетних дій Уряду на період до одного року, передбачені параграфом п'ятим Регламенту Кабінету Міністрів України.

У даній моделі предметом планування виступатимуть процеси (види діяльності органів влади в межах визначених законом повноважень) та способи їх здійснення, що стосуються реалізації економічної і соціальної політики у сферах компетенції виконавчої влади і спрямовані на досягнення цілей політики. Суб'єктами планування загальнодержавної ланки управління є уряд та центральні органи виконавчої влади, а суб'єктами планування регіонального рівня – місцеві державні адміністрації. Учасниками планування є юридичні та фізичні особи, залучені до процесу планування з певним обсягом експертних, дорадчих, наглядових, контрольних функцій.

При цьому, функцію методологічного, методичного, інформаційно-аналітичного і контрольного забезпечення формування і виконання Стратегічного плану економічного і соціального розвитку України доцільно виділити в окремий сегмент публічного управління, яким опікуватиметься Агентство стратегічного розвитку, створення якого має бути передбачено відповідним законом, яким запроваджуватиметься пропонована модель. Модель пропонується реалізувати у складі ряду документів стратегічного планування, які викладені на рис.1.

Рисунок 1.

Документи стратегічного планування в системі державного управління

Джерело: складено автором.

При цьому доцільно зберегти чинний порядок розробки прогнозу економічного і соціального розвитку на п'ять років та на наступний і два подальші роки, показники яких слугуватимуть як вихідними умовами, так і проміжними маркерами та індикаторами, відповідно, можливого поточного коригування чи оцінки остаточного виконання завдань стратегічного плану.

Слід сподіватися, що запропонована модель значно посилить спроможність виконавчої влади у здійсненні активної економічної політики за рахунок синергетичного ефекту від координуючої ролі стратегічного плану, оскільки його завдання, спрямовані на досягнення національно укоріненого розвитку економіки, заплановані (передбачені) в єдиному документі і скоординовані за суб'єктами виконання, стануть основою для розробки на їх виконання відповідних програм та проєктів, які, тим самим, автоматично матимуть єдину

координуючу базу і позбавляться хаотичності, політичної кон'юнктурності, неузгодженості, формальності, що характерні для нинішньої практики стратегування та програмування у діяльності органів виконавчої влади. Вагомим сприятливим чинником запровадження стратегічного планування в діяльності органів влади вбачається застосування у сфері державного стратегічного планування інформаційно-комунікативних можливостей цифрових технологій, які нині широко використовуються переважно у сегменті діяльності виконавчої влади, пов'язаному з веденням державних реєстрів і наданням адміністративних послуг.

Механізм впровадження інституту стратегічного планування у систему державного управління передбачає ряд кроків як аналітичного, так і нормопроєктувального характеру, які у сукупності мають бути логічно пов'язані і мати певне цільове спрямування не лише на досягнення мети, але, насамперед на формування публічної управлінської складової механізму практичного забезпечення економічної стійкості та безпеки на засадах національно укоріненого економічного розвитку.

З стратегічним плануванням має бути інтегровано середньострокове (на 3 роки) бюджетне планування, що здійснюється на підставі Бюджетної декларації, передбаченої ст. 33 Бюджетного кодексу України, бо саме планові показники фінансових ресурсів держави є вагомими чинниками, які визначають можливості уряду у застосуванні стратегічних інструментів планування у виді державних цільових та інших програм і планів заходів з їх реалізації.

При цьому важливо, що стратегічне планування в запропонованій моделі не передбачає встановлення адміністративних завдань чи директивних планових кількісних показників для приватних суб'єктів господарювання, відтак не є засобом втручання в економічну діяльність і не суперечить засадам ринкової економіки.

Механізм реалізації моделі складається з певних послідовних організаційних, нормопроєктувальних та інших інституціональних етапів (заходів), що включають:

- аналітичну діагностику всього корпусу чинного законодавства з питань діяльності виконавчої влади та порядку її організації через сукупність концептуальних, стратегічних, програмних, проєктних і подібних їм документів на предмет оцінки їх ролі, спроможності, виконуваності та доцільності. За результатами повинна бути підготовлена відповідна доповідь, що має бути використана на наступному етапі;

- підготовка проєкту змін до законів України ("Про засади зовнішньої та внутрішньої політики України", "Про Кабінет Міністрів України", "Про центральні органи виконавчої влади", "Про Регламент Кабінету міністрів України"), згідно з якими б: 1) запроваджувалося державне стратегічне плану-

вання як повноваження і функція уряду та центральних органів виконавчої влади на підставі пункту 12 частини першої статті 92 та пункту 10 статті 116 Конституції України; 2) приводилися у відповідність з запровадженим правовим інститутом стратегічного планування положення ряду інших законів, що стосуються діяльності виконавчої влади, зокрема Закони України "Про місцеві державні адміністрації", "Про засади державної регіональної політики", "Про засади державної регуляторної політики", "Про державні цільові програми" тощо, як внесенням змін/доповнень чи викладення в новій редакції, так і шляхом скасування тих чи інших норм;

- підготовка урядом і подання на розгляд Верховної Ради України проєкту Закону України "Про стратегічне планування економічного і соціального розвитку України", яким, окрім основного змісту, мають бути визначені: 1) порядок введення його в дію, що включає сукупність положень про порядок переходу від існуючого інституту державного управління на основі стратегічного прогнозування і програмування до інституту державного управління на основі стратегічного планування, передбаченого цим нормативно-правовим актом (перехідні положення) та 2) порядок набрання ним чинності та відповідні зміни до чинних законів, а також положення про скасування (за необхідності) тих законів, які дублюватимуть положення нового закону (прикінцеві положення закону);

- підготовка та прийняття Кабінетом міністрів України та центральними органами виконавчої влади необхідних підзаконних методично-інструктивних нормативно-правових актів задля забезпечення належного застосування прийнятого нового вищевказаного закону (згідно з відсилочними нормами цього закону) і приведення ними чинних підзаконних актів у відповідність із згаданим законом.

Центральним положенням вказаного Закону має стати запровадження стратегічного плану економічного і соціального розвитку України (СПР) як основи здійснення урядом економічної політики. Такий план стане основою для системного бачення економічного і соціального розвитку держави і створення на його основі програм, планів та стратегій нижчого рівня. Зміст цього плану визначатиметься, виходячи з бачення урядом концептуальної моделі розвитку держави в розрізі окремих секторів, галузей, державних і комунальних підприємств, територій комплексного розвитку тощо, та формуватиметься у складі відповідних розділів.

У вищезгаданому проєкті закону мають бути встановлені обов'язкові приписи щодо особливостей процесу планування та порядку виконання СПР, що не знайшло свого відображення у попередній законопроєктній практиці. Зокрема процес планування має здійснюватися як спосіб узгодження діяльності всіх органів виконавчої влади по горизонталі (центральний рівень)

і по вертикалі центр-регіон або центр-галузь, а також по горизонталі субрівня регіон-регіон, регіон-підприємство підприємство-підприємство.

Процес виконання СПР має ґрунтуватися на програмно-проєктному підході, і передбачати, що проєкти розробляються в обов'язковому порядку для виконання безпосередньо завдань СПР, або прийнятих на виконання таких завдань програм. При цьому програми мають містити об'єкт та предмет планування, а проєкти – об'єкт, предмет та конкретні дії і заходи з виконання завдання плану чи програми стосовно предмету планування. Наприклад, об'єкт – регіон, предмет – процес розвитку транспортної мережі, конкретні дії – завдання, строки, виконавці. До складу проєктів в обов'язковому порядку мають включатися графіки їх виконання, як правило у візуально сприйнятній для контролю формі, наприклад, графік Ганта або мережевий граф з виділенням критичних завдань (послідовно прямо пов'язані завдання, що безпосередньо впливають на строк завершення проекту).

Висновки. Вирішення нагальних проблем відновлення економіки України під час війни та завдань її реконструктивної відбудови в повоєнний період вимагає від держави формування і здійснення соціально-економічної політики, адекватної нинішньому кризовому стану країни та викликам глобального світу. Її особливістю і базовою основою мають стати національні інтереси України, що відповідатимуть стратегії національно укоріненого економічного розвитку.

Рушієм і організуючою силою реалізації такої стратегії вбачається проактивна економічна політика влади, що здійснювалася б на основі Стратегічного плану економічного і соціального розвитку України на п'ятирічний строк, що відповідатиме строку повноважень Уряду, обраного на час каденції Президента України. Цей план став би символом і гарантом стабільності і прогнозованості політики Уряду в економічній і соціальній сферах та міг би відігравати роль системоутворюючого і координуючого інституту при формуванні, задля виконання завдань плану, відповідних субпланових документів у виді секторальних програм та проєктів їх реалізації, досягаючи узгоджених цілеспрямованих дій органів влади на різних рівнях та забезпечуючи відповідність субпланових документів меті національно укоріненого розвитку держави в інтересах і на благо народу України.

Розглянута у статті концептуальна модель системи державного управління на основі стратегічного планування економічного і соціального розвитку держави може бути впроваджена в практичну діяльність органів виконавчої влади шляхом прийняття відповідного закону після попереднього виконання заходів правотворчого і організаційно-методичного змісту, які зазвичай використовуються при впровадженні новацій у правовому регулюванні діяльності органів влади та відповідних відносин адміністративного характеру.

Подальші розвідки з окресленої в даній статті проблеми стосуватимуться розробки механізму реалізації розглянутої вище моделі державного управління на основі стратегічного планування економічного і соціального розвитку, зокрема підготовки концепції та тексту відповідного законопроєкту, з урахуванням позитивних положень тих наявних на сьогодні проєктів законів, що пропонувалися суб'єктами законодавчої ініціативи і розглядалися Верховною Радою України, але не були прийняті.

Література:

1. Гриценко А.А. Стратегії економічної стійкості у нестабільному середовищі // Економіка і прогнозування. 2022. № 3. С. 33–43.
2. Геєць В.М. Формування профілю стратегічно важливих видів промислової діяльності в Україні (погляд на перспективу) // Економіка України. 2023. № 9. С. 3–29.
3. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія. Київ: НІСД, 2010. 288 с.
4. Борщевський В.В., Василиця О.Б., Матвеєв Є.Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку // Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2022. № 2 (76). С. 30–35.
5. Bernardo de Almeida Villanueva, Anderson Catapan. Government strategic planning: an integrative review of academic production. Europub Journal of Social Sciences Research, Portugal, v.2, n.1, p. 2-25, jan./dec., 2021.
6. Кньопфель П., Ларю К., Варон Ф., Малишева Н. Аналіз і пілотаж публічної політики. Київ: Алерта, 2010. 424 с.
7. Наїм М. Занепад влади: Від владних кабінетів до полів битви церков, а потім і до держави, або чому сьогодні бути при владі означає зовсім інше, ніж колись. Київ: Форс Україна, 2018. 448 с.
8. Гриценко А.А. Національно укорінений розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні геоекономічні зрушення // Економіка України. 2023. № 4. С. 38–54.
9. Рішення Конституційного Суду України від 2 березня 1999 року № 2-рп/99 у справі про комунальні послуги (абзац четвертий пункту 2 мотивувальної частини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-99#Text.
10. Звіт в межах Пакету розширення Європейського Союзу 2024 року, 30 жовтня 2024 р. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf.
11. Гуменюк В.В. Стратегічне планування як спосіб здійснення державного управління // Економічна теорія. 2023. № 4. С. 45–71.

References:

1. Hrytsenko A.A. (2022). Stratehii ekonomichnoi stiikosti u nestabilnomu seredovyshchi [Strategies for economic sustainability in an unstable environment]. *Ekonomika i prohnozuvannia - Economics and forecasting, 3, pp. 33-43* [in Ukrainian]
2. Heiets V.M. (2023). Formuvannia profiliu stratehichno vazhlyvykh vydiv promyslovoi diialnosti v Ukraini (pohliad na perspektyvu) [Formation of the profile of strategically important types of industrial activity in Ukraine (a look at the future)]. *Ekonomika Ukrainy - Economy of Ukraine, 9, pp.3-29* [in Ukrainian]

3. Horbulin V.P. & Kachynskyi A.B. (2010). *Stratehichne planuvannia: vyrishennia problem natsionalnoi bezpeky [Strategic planning: solving national security problems*]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

4. Borshchevskyi V.V., Vasylytsia O.B., Matveiev Ye.E. (2022). Publichne upravlinnia v umovakh voiennoho stanu: instytutsiini transformatsii, stratehichne planuvannia ta mekhanizmy rozvytku [Public administration under martial law: institutional transformations, strategic planning and development mechanisms]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Publichne upravlinnia i administruvannia – State and Regions. Series: Public management and administration, 2, pp.30-35* [in Ukrainian].

5. Bernardo de Almeida Villanueva, Anderson Catapan. Government strategic planning: an integrative review of academic production. Europub Journal of Social Sciences Research, Portugal, v.2, n.1, p. 2-25, jan./dec., 2021.

6. Knopfel P., Lariu K., Varon F., Malysheva N. (2010). *Analiz i pilotazh publichnoi polityky* [*Analysis and Pilotage of Public Policy*]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

7. Naim M. (2018). *Zanepad vlady: Vid vladnykh kabinetiv do poliv bytvy tserkov, a potim i do derzhavy, abo chomu sohodni buty pry vladi oznachaie zovsim inshe, nizh kolys [The Decline of Power: From Cabinets of Power to the Battlefields of the Churches and Then to the State, or Why Being in Power Today Means Completely Different Than It Used to*]. Kyiv: Force Ukraine [in Ukrainian].

8. Hrytsenko A.A. (2023). Natsionalno ukorinenyi rozvytok ekonomiky yak lokalna vidpovid na hlobalni heoekonomichni zrushennia [Nationally rooted economic development as a local response to global geoeconomic shifts] *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine, 4, pp. 38-54* [in Ukrainian]

9. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 2 bereznia 1999 roku № 2-rp/99 u spravi pro komunalni posluhy (abzats chetvertyi punktu 2 motyvuvalnoi chastyny) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated March 2, 1999 No. 2-rp/99 in the case on municipal services (paragraph four of paragraph 2 of the motivational part)]. (n.d.) *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-99#Text [in Ukrainian]

10. Zvit v mezhakh Paketu rozshyrennia Yevropeiskoho Soiuzu 2024 roku, 30 zhovtnia 2024 r [Report within the framework of the European Union Enlargement Package 2024, October 30, 2024] Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf. [in Ukrainian].

11. Humeniuk V.V. (2023). Stratehichne planuvannia yak sposib zdiisnennia derzhavnoho upravlinnia [Strategic planning as a method of implementing public administration] *Ekonomichna teoriia – Economic theory, 4, pp. 45–71* [in Ukrainian].

Примітка. Статтю підготовлено за результатами дослідження, виконаного в рамках наукового проєкту "Формування засад національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку України в умовах гібридної системи "мир-війна" (держ. реєстраційний № 0123U100965).

УДК 351:338.124(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-615-627

Жигало Іван Іванович кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, Інститут економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-7176-599X

Копець Галина Романівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, Інститут економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-4984-6448

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ПОДОЛАННІ БАР'ЄРІВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню розвитку соціального підприємництва в Україні, зокрема аналізу бар'єрів, що обмежують його ефективний розвиток, та розгляду ролі держави у подоланні цих перешкод. Соціальне підприємництво в Україні є важливим інструментом для вирішення соціальних проблем, таких як безробіття, бідність, і соціальна нерівність. Однак його розвиток гальмується низкою перешкод, серед яких відсутність чіткої законодавчої бази, недостатнє фінансування, проблеми з доступом до ринків, а також слабка інституційна підтримка. У статті розглядаються основні бар'єри, з якими стикаються соціальні підприємці, а також проблеми, пов'язані з недосконалістю існуючих законодавчих ініціатив і механізмів підтримки. Особлива увага приділена ролі держави у вирішенні цих проблем. Обґрунтовано, що для стимулювання розвитку соціального підприємництва необхідно не лише створити сприятливі умови на рівні законодавства, але й забезпечити фінансову підтримку у вигляді пільгових кредитів, грантів і податкових пільг. Держава також повинна сприяти формуванню ефективної інфраструктури для соціальних підприємств, створюючи бізнес-інкубатори, консультаційні центри та інші ресурси для підтримки підприємців на різних етапах розвитку. Важливим є також поліпшення доступу соціальних підприємств до ринків, що потребує розвитку партнерств між державними та приватними організаціями. Крім того, стаття пропонує рекомендації щодо вдосконалення державної політики, зокрема в контексті фінансової підтримки, створення нових механізмів для залучення інвестицій та підтримки соціальних проєктів. Аналізуються можливості інтеграції соціальних підприємств у

національну економіку через державні програми підтримки, а також за допомогою міжнародного співробітництва, що дає можливість залучити зовнішні інвестиції і ресурси. Висвітлені в статті пропозиції можуть стати основою для розробки державної стратегії щодо підтримки соціального підприємництва в Україні та сприяти створенню сприятливого середовища для розвитку цієї важливої галузі в умовах економічних і соціальних змін.

Ключові слова: соціальне підприємництво, державна політика, державне управління, фінансування, інституційна підтримка, соціальна інфраструктура.

Zhygalo Ivan Ivanovych PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Organizations, Institute of Economics and Management, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-7176-599X

Kopets Halyna Romanivna PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Organizations, Institute of Economics and Management, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-4984-6448

DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE: ROLE OF THE STATE IN OVERCOMING BARRIERS

Abstract. The article is devoted to the study of the social entrepreneurship development in Ukraine, in particular, the analysis of barriers that limit its effective development, and the consideration of the state role in overcoming these obstacles. Social entrepreneurship in Ukraine is an important tool for solving social problems, such as unemployment, poverty, and social inequality. However, its development is hampered by a number of barriers, including the lack of a clear legislative framework, insufficient funding, problems with access to markets, and weak institutional support. The article examines the main barriers that social entrepreneurs face, as well as problems associated with the imperfection of existing legislative initiatives and support mechanisms. Particular attention is paid to the role of the state in solving these problems. It is substantiated that to stimulate the development of social entrepreneurship, it is necessary not only to create favorable conditions at the legislative level, but also to provide financial support in the form of preferential loans, grants, and tax breaks. The state should also contribute to the formation of an effective infrastructure for social enterprises, creating business incubators, consulting centers and other resources to support entrepreneurs at different stages of development. It is also important to improve access of social enterprises to markets, which requires the development of partnerships between public and private

organizations. In addition, the article offers recommendations for improving state policy, in particular in the context of financial support, the creation of new mechanisms for attracting investments and supporting social projects. The possibilities of integrating social enterprises into the national economy through state support programs, as well as through international cooperation, which makes it possible to attract external investments and resources, are analyzed. The proposals highlighted in the article can become the basis for developing a state strategy for supporting social entrepreneurship in Ukraine and contribute to creating a favorable environment for the development of this important industry in the context of economic and social changes.

Keywords: social entrepreneurship, public policy, public administration, financing, institutional support, social infrastructure.

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціально-економічного розвитку України зростає значення соціального підприємництва як ефективного інструменту вирішення суспільно важливих проблем, таких як безробіття, соціальна ізоляція вразливих груп населення, екологічні виклики та інші. Соціальні підприємства поєднують бізнес-моделі з соціальною місією, сприяючи сталому розвитку регіонів і підвищенню добробуту суспільства. Однак, розвиток соціального підприємництва в Україні стикається з численними бар'єрами, такими як недостатня законодавча база, обмежений доступ до фінансування, низький рівень обізнаності про модель соціального підприємництва та недостатня підтримка з боку державних інституцій. У цьому контексті держава відіграє ключову роль у створенні сприятливих умов для функціонування та зростання соціальних підприємств.

Дослідження ролі держави в подоланні бар'єрів розвитку соціального підприємництва є актуальним не лише для України, але й для інших країн, що перебувають у процесі формування ринкової економіки та модернізації соціальної політики. Це сприяє підвищенню ефективності соціально-економічних реформ, зміцненню соціальної згуртованості та реалізації потенціалу соціального підприємництва як важливого чинника сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує важливість вивчення ролі держави у подоланні існуючих бар'єрів та створенні сприятливого середовища для розвитку соціального підприємництва в Україні. Зокрема, у публікаціях науковців Браунагель А.В., Анфілов Д.Ю. [1], Терюханова І.М. [2], Тюріна М.М. [3] підкреслюється необхідність створення чіткої та прозорої законодавчої бази для соціальних підприємств. У дослідженні [3] розглянуто проблемні питання пов'язані з правилом застосування податкової соціальної пільги, та виконання податковою соціальною пільгою як соціальним інструментом покладеною на неї функції. А в джерелі [2] доведено, що сьогодні

чинний нормативний документ, який регламентує надання дозволу на право користуватися пільгами підприємствам громадських організацій осіб з інвалідністю, є неефективним, не сприяє створенню та збереженню робочих місць для осіб з інвалідністю, проте часто створює умови для незаконного отримання дозволу та пільг з оподаткування підприємствам, які не повинні отримувати такий дозвіл.

Водночас однією з основних проблем, на яку звертають увагу дослідники, є обмежений доступ соціальних підприємств до фінансових ресурсів (Горин В.П., Булавинець В.М. [4], Ільченко В.М., Пістунова В.О. [5], Ільченко В.М., Кисельов В.Р. [6], Лункіна Т.І. [7]). Ільченко В.М. та Пістунова В.О. у джерелі [5] наводять проблеми, які заважають швидкому розвитку соціального підприємництва в країні і перешкоджають пошуку альтернативних варіантів фінансування та їх дієвому використанню, а у джерелі [6] обґрунтовуються міри фінансового забезпечення в діяльності та розвитку соціального підприємництва з окресленням ефекту від використання грошових ресурсів на регіональному рівні.

Дослідження також підтверджують важливість створення інфраструктури для соціальних підприємств, зокрема бізнес-інкубаторів та центрів підтримки. У статті дослідника Ворончак І.О. [8] обґрунтовано роль інфраструктурного забезпечення у розвитку соціальної відповідальності бізнесу. Охарактеризовано функції й елементи інфраструктури соціальної відповідальності бізнесу, а також механізм її співпраці з бізнесом. Визначено проблеми у взаємодії вітчизняного бізнесу з елементами інфраструктури соціальної відповідальності та шляхи їх подолання. Запропоновано напрями державної політики підтримки інфраструктурного забезпечення соціальної відповідальності бізнесу. Науковець Харченко М.В. [9] встановив, що структурна диверсифікація національної економіки на основі інноваційного розвитку стримується низьким технічним, технологічним, інформаційним рівнем розвитку транспортно-логістичної інфраструктури та незадовільним станом її базових елементів. Науковці Кулиняк І.Я., Копець Г.Р. та Гарасюк І.Р. [10] наголошують на необхідності формування інформаційно-комунікаційного середовища для соціальних підприємств, зокрема, розроблення та поширення соціальних рекламно-інформаційних технологій, які є надзвичайно важливими, тому що підвищують інформованість населення про ті чи інші соціальні проблеми та сприяють їх уникненню. Насамперед, перед організаціями, що відповідають за створення рекламно-інформаційних технологій з метою попередження невідкладних, важливих соціальних проблем, стоїть завдання вміло та зрозуміло донести «болючу» інформацію до населення, не викликавши паніки чи інших негативних реакцій.

Усі ці аспекти відображають необхідність комплексний підхід до розвитку соціального підприємництва, вивчення якого дозволяє виявити ключові бар'єри та шляхи їх подолання, забезпечуючи необхідну підтримку з боку держави, бізнесу та громадянського суспільства.

Метою статті є виявлення основних бар'єрів, що гальмують розвиток соціального підприємництва в Україні, та дослідження можливостей державної підтримки в їх подоланні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бар'єри, з якими стикаються соціальні підприємства в Україні, є результатом низки чинників, включаючи відсутність чіткої законодавчої бази, недостатнє фінансування та проблеми з доступом до ринків, що значно ускладнює їх розвиток у сучасних економічних умовах.

Науковці Біла І.С., Шевченко О.О. [11, с. 31] виокремлюють такі ключові проблеми, які перешкоджають активізації розвитку соціального підприємництва в Україні:

1) недостатність фінансової та інституційної державної підтримки;

2) нестача мотивації створення соціальних підприємств і низький рівень інформованості суспільства про їхній значний позитивний потенціал;

3) значна залежність соціального підприємництва від іноземної підтримки та інвестицій.

Родченко В.Б., Прус Ю.І. [12, с. 76] на основі досліджень наукових джерел систематизували бар'єри розвитку соціального підприємництва в Україні та поділили їх на зовнішні (законодавчі, соціальні, економічні, регуляторні) та внутрішні (фінансові, кадрові, управлінські).

Браунагель А.В., Анфілов Д.Ю. [1] у своєму дослідженні акцентують увагу на такий вагомий бар'єр, що стримує розвиток соціального підприємництва в Україні, – це відсутність чіткої законодавчої бази, яка б визнавала, визначала та регулювала діяльність соціального підприємництва. За словами науковців, необхідно ухвалити закон, який чітко визначатиме критерії соціального підприємництва та регулюватиме механізм державної підтримки цієї сфери. Однією з головних проблем є нестача фінансових ресурсів для започаткування і розвитку соціальних підприємств. Хоча останнім часом спостерігається зростання зацікавленості вітчизняних інвесторів, донорських компаній та благодійних організацій у фінансуванні соціальних підприємств в Україні, значна частина фінансування надходить від іноземних фондів та організацій. Іншою серйозною перешкодою є низька обізнаність громадян щодо особливостей, механізмів і перспектив розвитку соціального підприємництва. Популяризація цих ідей та успішних практик створить умови для подальшого розвитку цього сектору в Україні.

Погоджуємося із твердженням науковців Білик О.І. та Корецька Т.М. [13], які вважають, що практично кожне вітчизняне соціальне підприємство стикається з такими проблемами, як відсутність спеціалізованих послуг із його розвитку; неможливість ефективної конкуренції соціальних підприємств у сфері державних закупівель через великі розміри контрактів, вимоги до попередньої кваліфікації, затримки платежів тощо; обмеженість доступу до інвестиційних фінансових ресурсів через недостатнє розуміння інвесторами і кредиторами сутності та гібридних бізнес-моделей соціальних підприємств; відсутність стартового капіталу; труднощі в доступі до зростання капіталу; відсутність інформації про соціальний вплив та значення соціальних підприємств.

Підсумовуючи, основними бар'єрами, які гальмують розвиток соціального підприємництва, є:

1. Відсутність законодавчого регулювання. В Україні відсутній чіткий правовий статус для соціальних підприємств, що ускладнює їхню реєстрацію та отримання податкових пільг. Це також впливає на доступ до державних програм підтримки та фінансування соціальних проєктів.

2. Фінансові труднощі. Більшість соціальних підприємств стикаються з проблемами залучення інвестицій. Низька довіра з боку інвесторів через нестабільну економічну ситуацію та відсутність гарантій прибутковості таких підприємств створює значні обмеження.

3. Обмежений доступ до ресурсів. Соціальні підприємства часто не мають доступу до якісних освітніх програм, консультацій з розвитку бізнесу та мереж професійної підтримки.

4. Низька обізнаність суспільства. Ідея соціального підприємництва ще недостатньо поширена серед населення, що знижує підтримку таких ініціатив як з боку споживачів, так і потенційних партнерів.

5. Культурні та комунікаційні бар'єри. Недовіра між учасниками ринку та недостатній рівень етики в бізнесі стають значними перешкодами для соціальних підприємців, особливо на етапі розширення масштабів діяльності.

Як зазначається у статті «Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби» [14] соціальне підприємництво, на відміну від традиційного бізнесу, несе на собі подвійне навантаження та подвійні ризики: соціальні та економічні. Це означає, що соціальне підприємство має спрямовувати частину свого доходу не на власне збагачення, а на фінансування соціальних ініціатив, які зазвичай не приносять прибутку, а в деяких випадках навіть можуть бути збитковими. Для досягнення успіху в такому бізнесі необхідно бути не лише ефективними менеджерами, а й маючи глибокі знання в соціальній сфері та маркетингу, оскільки це підприємство несе подвійне навантаження – економічне та соціальне. Тому, щоб соціальний бізнес був успішним, він має вміло поєднувати бізнесові навички з орієнтацією на соціальні потреби і цілі.

Україна, яка переживає виклики, спричинені повномасштабним вторгненням та численні соціальні виклики, дедалі більше звертається до соціальних підприємств як до рушіїв відновлення громад і сталого розвитку [15]. Попри всі проблемні моменти, рух соціального підприємництва активно поширюється в Україні. За останні два роки кількість соціальних підприємств зросла на 60 %, хоча громадськість, держава, суспільство та інвестори не дуже знайомі з цією сферою [14]. Підтримка соціальних підприємств не лише сприяє розв'язанню соціальних проблем, але й стимулює економічне зростання, особливо в умовах війни, коли відновлення економіки стає нагальним завданням. В умовах конфлікту такі підприємства виконують важливу роль не тільки в локальному вирішенні соціальних питань, але й у підтримці економічної стабільності, зокрема в регіонах, які постраждали від бойових дій. Вони сприяють створенню нових робочих місць, допомагають інтеграції внутрішньо переміщених осіб і забезпечують збереження активності місцевих громад, що є важливою складовою економічного відновлення [15].

Найважливішим результатом соціального підприємництва, на думку науковиці Кот Л. [16], є зростання соціальної доданої вартості інновації – підвищення якості життя населення за рахунок:

– дотримання (досягнення) мінімальних стандартів якості життя;

– знаходження нових методів вирішення соціальної проблеми;

– збалансованого результату взаємодії ресурсів та самоорганізації споживачів послуг.

В Україні є чимало способів залучення зовнішніх інвестицій, що дозволять перетворити соціальну ідею в реальність. Для фінансування створення соціального підприємства в Україні під час російсько-української війни розроблені та впроваджені урядові ініціативи: єРобота, кредитна програма «5-7-9», компенсації за працевлаштування ВПО, гранти на підтримку мікро та малого бізнесу тощо. Ще одним джерелом залучення коштів є краудфандингові платформи, соціальні інвестиції від громадян або юридичних осіб, гранти іноземних чи українських організацій і фондів. Поширеними формами фінансування також є бізнес-інкубатори, бізнес-акселератори, венчурні фонди. Одним з проєктів, що допомагає розвивати соціальний бізнес є Школа усвідомленого підприємництва. Ідея цієї громадської організації полягає у популяризації соціального підприємництва серед молоді та заохоченні до створення такого бізнесу [17].

Для підтримки розвитку соціального підприємництва в Україні Уряд розширив грантові програми підтримки бізнесу та закликав місцеві громади долучатися до їх співфінансування [18]. На 28 грудня 2023 р. від початку дії програми «Власна справа» [19] у липні 2022 р. програма налічувала майже 13 тис. переможців, які отримають від держави мікрогрантів на 3 млрд грн. Кошти перераховано на рахунки понад 75 % грантоотримувачів для відкриття власної справи або масштабування підприємств, які вже діють [20].

Міністерство економіки України [21] спільно з Міністерством фінансів України запустило програму «Доступний факторинг», яка працюватиме в рамах популярної програми «Доступні кредити 5–7–9 %» і має посилити державну підтримку українського бізнесу. За допомоги програми «Доступний факторинг» малий та середній бізнес зможе поповнити обіговий капітал та отримати додаткові можливості для розвитку.

Розглядаючи можливість запровадження додаткових стимулів для розвитку бізнесу під час війни, для підприємців важливою є стабільність економічних правил гри в країні, щоб у цих складних умовах правила та процедури роботи не змінювались кардинально [22].

Таким чином, підсумуємо, що у працях багатьох науковців [13; 23] зазначається, що для розвитку соціального підприємництва в Україні необхідна підтримка держави шляхом розробки та реалізації державних програм. Для збереження та розвитку соціального підприємництва як ефективного інструменту створення робочих місць та вирішення соціальних проблем на місцях необхідна активна міжнародна підтримка, подальший розвиток партнерства у цій сфері, а також створення відповідних мережевих структур. Проте для забезпечення сталого розвитку соціального підприємництва неможливо обійтися без системної підтримки цієї сфери з боку держави та надання нею економічної підтримки соціальним підприємцям в Україні. Це не обов'язково має бути грошовим, але також може бути гарантовано шляхом надання переваг або субсидування товарів і послуг, що надаються соціальними підприємцями [24].

Зокрема, Продіус О.І., Славенко Є.А. [23] вказують на необхідності впровадження курсу з соціального підприємництва в програми вищої освіти для молоді, що дозволить підготувати майбутніх соціальних підприємців та поширювати знання про цей сектор і його можливості. Вони також зазначають важливість розробки та запровадження відповідного законодавства для регулювання соціального підприємництва, створення умов для його розвитку та захисту. Окрім того, науковці підкреслюють необхідність регулярного моніторингу і аналізу діяльності соціальних підприємств з метою виявлення проблем, з якими вони стикаються, і пошуку шляхів для їх вирішення. Вони вважають важливим формування мереж підтримки, що забезпечать соціальним підприємствам належну підтримку та можливість обміну знаннями та ресурсами для посилення їх здатності вирішувати соціальні питання. Також інформування громадськості через кампанії, які популяризують практичне застосування соціального підприємництва, може сприяти підвищенню обізнаності та залученню нових учасників до цього сектора.

Основними проблемами розвитку соціального підприємництва є відсутність належної взаємодії та комунікації між учасниками, а також недостатнє розуміння їхніх потреб і можливостей. Екосистема соціального підприєм-

ництва стане більш результативною, якщо її підтримуватиме платформа, яка забезпечить регулярні можливості для особистих зустрічей, обміну досвідом, навчання між рівними, а також сприятиме ефективній комунікації між донорами, інвесторами і соціальними підприємцями. Важливо також налагодити співпрацю з бізнес-спільнотою, що може допомогти в наставництві та сприяти зростанню і масштабуванню соціальних підприємств. Популяризація соціального підприємництва дозволить змінити стереотипи щодо соціальних проблем, залучити ширші верстви населення та бізнес до їх вирішення, сприятиме кращій взаємодії між урядом, громадянським суспільством і бізнесом, а також допоможе формувати бізнес, орієнтований на вирішення соціальних задач [25].

Враховуючи результати наукових джерел та власних досліджень, наведемо у таблиці 1 систематизований перелік основних бар'єрів розвитку соціального підприємництва в Україні та пропозицій щодо ролі держави у їхньому подоланні.

Таблиця 1.

Основні бар'єри розвитку соціального підприємництва в Україні та пропозиції щодо ролі держави у їхньому подоланні

Бар'єри розвитку соціального підприємництва	Пропозиції щодо ролі держави у подоланні бар'єрів
1. Відсутність законодавчої бази	Визначення правового статусу соціальних підприємств, створення окремих нормативно-правових актів, які б регулювали їх діяльність і забезпечували пільги.
2. Низька обізнаність громадськості	Створення інформаційних кампаній, організація семінарів та тренінгів для популяризації ідей соціального підприємництва серед населення.
3. Обмежений доступ до фінансування	Створення державних програм для підтримки соціальних підприємств через пільгові кредити, субсидії та державне фінансування проектів.
4. Низька інституційна підтримка	Заснування організацій, які надаватимуть юридичні, бухгалтерські та бізнес-консультації для соціальних підприємців.
5. Проблеми з інтеграцією у ринок	Створення державних і приватних партнерств для допомоги соціальним підприємствам у розвитку ринкових каналів збуту та партнерств.
6. Відсутність належної інфраструктури	Розвиток спеціалізованих інкубаторів і хабів для соціальних підприємств, надання приміщень для ведення бізнесу за пільговими умовами.
7. Корупційні бар'єри	Введення електронних платформ для подачі заявок на підтримку, створення відкритих реєстрів і прозорих процедур у наданні пільг та грантів.

Джерело: систематизовано авторами

Таким чином, роль держави у розвитку соціального підприємництва в Україні є надзвичайно важливою, оскільки вона безпосередньо впливає на створення сприятливого середовища для соціальних підприємців.

Висновки. В Україні соціальне підприємництво має великий потенціал для вирішення соціальних проблем, таких як безробіття, бідність, інтеграція вразливих груп населення. Однак для ефективного розвитку цього сектору необхідно подолати низку бар'єрів, серед яких відсутність чіткої законодавчої бази, недостатня фінансова підтримка, низька обізнаність громадськості та проблеми з доступом до ринків.

Підтримка з боку держави є важливим чинником, що дозволяє соціальним підприємствам розвиватися та адаптуватися до змінюваних умов ринку, зокрема в умовах російсько-української війни та економічної нестабільності. Загалом, ефективне державне регулювання та підтримка можуть допомогти соціальному підприємництву стати важливим драйвером соціальних змін і економічного зростання в Україні.

Перспективи подальшого дослідження полягають у аналізі нових інноваційних моделей соціального підприємництва, які можуть бути адаптовані до українських реалій в умовах російсько-української війни, зокрема через цифровізацію соціальних послуг, розвиток еко-бізнесу та інші актуальні напрями.

Література:

1. Браунагель А.В., Анфілов Д.Ю. Соціальне підприємництво як сучасний вектор розвитку економіки. Економіка та суспільство. 2022. № 38.

2. Терюханова І.М. Пільгове оподаткування підприємств громадських організацій осіб з інвалідністю: законодавчий аспект соціальної проблеми. Український соціум. 2023. № 4. С. 37-49.

3. Тюріна М.М. Економічні наслідки застосування податкової соціальної пільги на підприємстві в умовах змін податкового законодавства. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 23. С. 78-81.

4. Горин В.П., Булавинець В.М. Соціальне підприємництво як інструмент диверсифікації фінансування соціальної політики. Агросвіт. 2021. № 15. С. 29-35.

5. Ільченко В.М., Пістунова В.О. Можливості фінансування соціального підприємництва в Україні. Підприємництво та інновації. 2023. Вип. 26. С. 47-51.

6. Ільченко В.М., Кисельов В.Р. Фінансове забезпечення розвитку та інструментарій фінансової підтримки соціального підприємництва. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2022. № 28. С. 140-149.

7. Лункіна Т.І. Соціальне підприємництво в Україні як сучасний тренд розвитку: особливості, фінансові аспекти. Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 39. С. 297-303.

8. Ворончак І.О. Інфраструктурне забезпечення соціальної відповідальності бізнесу як фактор розвитку організаційної культури вітчизняних підприємств. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13(1). С. 50-54.

9. Харченко М.В. Транспортно-логістична інфраструктура та її місце в соціально-економічній системі підприємств України. Економічний простір. 2020. № 153. С. 83-88.

10. Кулиняк І.Я., Копець Г.Р., Гарасюк І.Р. Заходи забезпечення соціальної рекламно-інформаційної кампанії у протидії поширенню пандемії COVID-19. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 36. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1142.

11. Біла І.С., Шевченко О.О. Соціальне підприємництво – сучасний тренд економічного розвитку. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. 2021. № 6(1). С. 28-33.

12. Rodchenko V. B., Prus Yu. I. Social Entrepreneurship in Ukraine: Problems and Prospects. Проблеми економіки. 2017. № 3. С. 72-78.

13. Білик О.І., Корецька Т.М. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. Ефективна економіка. 2020. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7587. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.1.67.

14. Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби. URL: https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vdpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi.

15. Соціальна економіка та соціальні підприємства: розповідаємо про зростаючий тренд в Україні та світі / Platform for Social Change. URL: https://social-change.com.ua/sotsialna-ekonomika-ta-sotsialni-pidpryyemstva-rozpovidayemo-pro-zrostayuchyj-trend-v-ukrayini-ta-sviti.

16. Кот Л.Л. Феномен соціального підприємництва як один з ключових факторів розвитку національної економіки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Вип. 40. С. 48-54.

17. Назарук В. Як створити соціальне підприємство під час війни / Економічна правда. URL: https://epravda.com.ua/columns/2024/05/9/713485.

18. Наступного року бізнес зможе отримати 15 тисяч грантів від уряду, - Юлія Свириденко / Міністерство економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=c74148d4-a157-4b39-bb9a-005e6eeb5101&title=NastupnogoRokuBiznes.

19. Власна справа: понад 2 тисячі українців отримають мікрогранти на старт або розвиток бізнесу від держави на 536 млн грн. / Міністерство економіки України. URL: https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e66c0081-208b-4985-988b-f3b6d1387c74&title=VlasnaSprava.

20. Інструменти підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні. Грудень 2023 року./ Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/news/ komentari-ekspertiv/instrumenty-pidtrymky-biznesu-v-period-voyennoho-stanu-v-ukrayini-hruden.

21. Нові можливості для українського бізнесу: запущено програму держпідтримки «Доступний факторинг» / Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/novi-mozhlyvosti-dlia-ukrainskoho-biznesu-zapushcheno-prohramu-derzhpidtrymky-dostupnyi-faktorynh.

22. Допомога під час війни: як держава може стимулювати розвиток бізнесу / УНІАН. URL: https://www.unian.ua/economics/finance/dopomoga-ukrajincyam-pid-chas-viyni-2022-yak-derzhava-mozhe-stimulyuvati-rozvitok-biznesu-novini-ukrajina-11953230.html.

23. Продіус О.І., Славенко Є.А. Соціальне підприємництво та його роль в умовах інклюзивного економічного розвитку. Економіка: реалії часу. 2024. № 4(74). С. 81-88.

24. Kornetskyy A. Social Entrepreneurship in Ukraine: An Effective Tool for Overcoming Challenges? / Social Business In UA. URL: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/social-entrepreneurship-in-ukraine-an-effective-tool-for-overcoming-challenges.

25. Social entrepreneurship in Ukraine: driving social impact in the face of a conflict / Reach for Change. URL: https://reachforchange.org/articles/interview-petro-darmoris.

References:

1. Braunahel A.V., Anfilov D.Yu. (2022). Sotsialne pidpryiemnytstvo yak suchasnyi vektor rozvytku ekonomiky [Social entrepreneurship as a modern vector of economic development]. Economy and Society, 38.

2. Teriukhanova I.M. (2023). Pilhove opodatkuvannia pidpryiemstv hromadskykh orhanizatsii osib z invalidnistiu: zakonodavchyi aspekt sotsialnoi problemy [Preferential taxation of enterprises of public organizations of people with disabilities: the legislative aspect of the social problem]. Ukrainian Society, 4, 37-49.

3. Tiurina M.M. (2018). Ekonomichni naslidky zastosuvannia podatkovoi sotsialnoi pilhy na pidpryiemstvi v umovakh zmin podatkovoho zakonodavstva [Economic consequences of the application of tax social benefits at the enterprise in the context of changes in tax legislation]. Investments: practice and experience, 23, 78-81.

4. Horyn V.P., Bulavynets V.M. (2021). Sotsialne pidpryiemnytstvo yak instrument dyversyfikatsii finansuvannia sotsialnoi polityky [Social entrepreneurship as a tool for diversifying social policy financing]. Agrosvit, 15, 29-35.

5. Ilchenko V.M., Pistunova V.O. (2023). Mozhlyvosti finansuvannia sotsialnoho pidpryiemnytstva v Ukraini [Opportunities for financing social entrepreneurship in Ukraine]. Entrepreneurship and Innovation, 26, 47-51.

6. Ilchenko V.M., Kyselov V.R. (2022). Finansove zabezpechennia rozvytku ta instrumentarii finansovoi pidtrymky sotsialnoho pidpryiemnytstva [Financial support for development and tools for financial support for social entrepreneurship]. Problems of innovation and investment development, 28, 140-149.

7. Lunkina T.I. (2020). Sotsialne pidpryiemnytstvo v Ukraini yak suchasnyi trend rozvytku: osoblyvosti, finansovi aspekty [Social entrepreneurship in Ukraine as a modern development trend: features, financial aspects]. Market infrastructure, 39, 297-303.

8. Voronchak I.O. (2017). Infrastrukturne zabezpechennia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu yak faktor rozvytku orhanizatsiinoi kultury vitchyznianykh pidpryiemstv [Infrastructural support for social responsibility of business as a factor in the development of the organizational culture of domestic enterprises]. Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy, 13(1), 50-54.

9. Kharchenko M.V. (2020). Transportno-lohistychna infrastruktura ta yii mistse v sotsialno-ekonomichnii systemi pidpryiemstv Ukrainy [Transport and logistics infrastructure and its place in the socio-economic system of enterprises of Ukraine]. Economic space, 153, 83-88.

10. Kulyniak I.Ya., Kopets H.R., Harasiuk I.R. (2022). Zakhody zabezpechennia sotsialnoi reklamno-informatsiinoi kampanii u protydii poshyrenniu pandemii COVID-19 [Measures to ensure a social advertising and information campaign to combat the spread of the COVID-19 pandemic]. Economy and Society, 36. Available at https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1142.

11. Bila I.S., Shevchenko O.O. (2021). Sotsialne pidpryiemnytstvo – suchasnyi trend ekonomichnoho rozvytku [Social Entrepreneurship – a Modern Trend of Economic Development]. Proceedings NaUKMA. Economic Sciences, 6(1), 28-33.

12. Rodchenko V. B., Prus Yu. I. (2017). Social Entrepreneurship in Ukraine: Problems and Prospects. Economic problems, 3, 72-78.

13. Bilyk O.I., Koretska T.M. (2020). Perspektyvy rozvytku sotsialnoho pidpryiemnytstva v Ukraini [Prospects for the Development of Social Entrepreneurship in Ukraine]. Effective Economy, 1. Available at http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7587.

14. Sotsialne pidpryiemnytstvo yak vidpovid suspilstva na sotsialni potreby [Social entrepreneurship as a response of society to social needs]. Available at https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vdpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi.

15. Sotsialna ekonomika ta sotsialni pidpryiemstva: rozpovidaiemo pro zrostaiuchyi trend v Ukraini ta sviti [Social economy and social enterprises: we talk about the growing trend in Ukraine and the world] / Platform for Social Change. Available at https://social-change.com.ua/sotsialna-ekonomika-ta-sotsialni-pidpryyemstva-rozpovidayemo-pro-zrostayuchyj-trend-v-ukrayini-ta-sviti.

16. Kot L.L. (2021). Fenomen sotsialnoho pidpryiemnytstva yak odyn z kliuchovykh faktoriv rozvytku natsionalnoi ekonomiky [The phenomenon of social entrepreneurship as one of the key factors in the development of the national economy]. Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University, 40, 48-54.

17. Nazaruk V. (2024). Yak stvoryty sotsialne pidpryiemstvo pid chas viiny [How to create a social enterprise during the war] / Economic Truth. Available at https://epravda.com.ua/columns/2024/05/9/713485.

18. Nastupnoho roku biznes zmozhe otrymaty 15 tysiach hrantiv vid uriadu, - Yuliia Svyrydenko [Next year, businesses will be able to receive 15 thousand grants from the government, - Yulia Svyrydenko] / Ministry of Economy of Ukraine. Available at https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=c74148d4-a157-4b39-bb9a-005e6eeb5101&title=NastupnogoRokuBiznes.

19. Vlasna sprava: ponad 2 tysiachi ukraintsiv otrymaiut mikrohranty na start abo rozvytok biznesu vid derzhavy na 536 mln hrn [Own business: more than 2 thousand Ukrainians will receive microgrants for starting or developing a business from the state for 536 million UAH]. / Ministry of Economy of Ukraine. Available at https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e66c0081-208b-4985-988b-f3b6d1387c74&title=VlasnaSprava.

20. Instrumenty pidtrymky biznesu v period voiennoho stanu v Ukraini. Hruden 2023 roku [Business support instruments during martial law in Ukraine. December 2023]. / National Institute for Strategic Studies. Available at https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/instrumenty-pidtrymky-biznesu-v-period-voyennoho-stanu-v-ukrayini-hruden.

21. Novi mozhlyvosti dlia ukrainskoho biznesu: zapushcheno prohramu derzhpidtrymky «Dostupnyi faktorynh» [New opportunities for Ukrainian business: the state support program "Affordable Factoring" has been launched] / Government portal. Available at https://www.kmu.gov.ua/news/novi-mozhlyvosti-dlia-ukrainskoho-biznesu-zapushcheno-prohramu-derzhpidtrymky-dostupnyi-faktorynh.

22. Dopomoha pid chas viiny: yak derzhava mozhe stymuliuvaty rozvytok biznesu [Aid during war: how the state can stimulate business development] / UNIAN. Available at https://www.unian.ua/economics/finance/dopomoga-ukrajincyam-pid-chas-viyni-2022-yak-derzhava-mozhe-stimulyuvati-rozvitok-biznesu-novini-ukrajina-11953230.html.

23. Prodius O.I., Slavenko Ye.A. (2024). Sotsialne pidpryiemnytstvo ta yoho rol v umovakh inkliuzyvnoho ekonomichnoho rozvytku [Social entrepreneurship and its role in the context of inclusive economic development]. Economics: realities of the time, 4(74), 81-88.

24. Kornetskyy A. (2019). Social Entrepreneurship in Ukraine: An Effective Tool for Overcoming Challenges? / Social Business In UA. Available at https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/social-entrepreneurship-in-ukraine-an-effective-tool-for-overcoming-challenges.

25. Social entrepreneurship in Ukraine: driving social impact in the face of a conflict / Reach for Change. Available at https://reachforchange.org/articles/interview-petro-darmoris.

УДК: 37.091.31:355.541.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-628-637

Казначеєв Дмитро Георгійович доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки кандидат юридичних наук, доцент, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, тел.: 0963393471, https://orcid.org/0000-0001-5193-7176

Бодирєв Дмитро Анатолійович старший викладач кафедри вогневої підготовки, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, тел.: 0679544830, https://orcid.org/0000-0003-1070-619X

Кандаур Катерина Анатоліївна здобувач вищої освіти III курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, тел.: 0968051863, https://orcid.org/0009-0005-5991-9550

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ РІЗНИХ СТРІЛЕЦЬКИХ СТІЙОК

Анотація. У сучасних умовах ведення бойових дій ефективність стрільби є критично важливою складовою для виконання завдань. Одним із ключових факторів, що впливають на результативність стрільби, є вибір правильної стрілецької стійки. Порівняльний аналіз різних стрілецьких позицій стає актуальним через зростання вимог до тактичної підготовки поліцейських і військових. Це обумовлено динамічністю сучасного бойового середовища та необхідністю адаптації тактичних прийомів. Вивчення ефективності стійок сприяє підвищенню загальної бойової готовності та безпеки. Фронтальна стійка забезпечує стабільність і контроль завдяки розташуванню ніг трохи ширше плечей. Це дозволяє зменшити вплив відбою, покращуючи точність стрільби. Вона ефективна для носіння бронежилета, оскільки захищає життєво важливі органи. Однак фронтальна стійка має недолік — меншу вертикальну стабільність, що впливає на точність на великих відстанях. Для підвищення мобільності деякі стрільці висувають вперед ногу слабкої руки, покращуючи свободу рухів. Стійка Вівера, створена Джеком Вівером, забезпечує контроль над зброєю завдяки нахилу вперед і характерному розташуванню рук. Стійка Чепмена, як її модифікація, передбачає більш розслаблену позицію і підходить для різних стрільців, включаючи тих, хто має провідне ліве око. Center Axis Relock, розроблена

Полом Каслом, підходить для ближнього бою, де важливі мобільність і контроль. Її агресивний нахил до тіла зменшує ризик втрати зброї при фізичному контакті. Ключовим елементом стійки є хват пістолета, що забезпечує стабільність під час стрільби. Класичний хват передбачає протидіючі рухи рук: сильна рука штовхає пістолет вперед, слабка притягує до тіла, компенсуючи відбій. Варіанти хвата вимагають практики для досягнення максимальної ефективності. Кожна стійка має свої переваги та недоліки, які залежать від фізичних особливостей стрільця і тактичних завдань. Фронтальна стійка проста в освоєнні, підходить для початківців. Стійки Вівера та Чепмена орієнтовані на досвідчених стрільців для специфічних бойових умов. Подальші дослідження стрілецьких стійок сприятимуть вдосконаленню навчальних програм і рекомендацій щодо їх використання в різних бойових ситуаціях, зокрема за укриттями та в русі. Оптимізація техніки стрільби підвищить ефективність дій і мінімізує ризики для стрільців.

Ключові слова: Фронтальна стійка, стабільність, контроль, відбій, точність, хват пістолета, стійка Вівера.

Kaznacheev Dmytro Heorhiyovych Associate Professor of the Department of Tactical and Special Training, Candidate of Law, Associate Professor of Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, tel.: 0963393471, https://orcid.org/0000-0001-5193-7176

Bodyrev Dmytro Anatoliyovych senior lecturer of the Department of Fire Training, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, tel.: 0679544830

Kandaur Kateryna Anatolyivna third-year graduate of the Faculty of Training Specialists for Criminal Police Units of the National Police of Ukraine, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, tel.: 0968051863, https://orcid.org/0009-0005-5991-9550

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF DIFFERENT SHOOTING STANDS

Abstract. In modern conditions of combat operations, the effectiveness of shooting is a critically important component of task performance. One of the key factors affecting shooting performance is choosing the right shooting stance. The comparative analysis of different shooting positions becomes relevant due to the growing demands for tactical training of police and military personnel. This is due to the dynamism of the modern combat environment and the need to adapt tactical techniques. Studying the effectiveness of the racks helps to increase the overall

combat readiness and security of security forces. The front stance provides stability and control by placing the feet slightly wider than the shoulders. This allows you to reduce the impact of recoil, improving the accuracy of shooting. It is effective for wearing body armor, as it protects vital organs. However, the front post has a disadvantage — less vertical stability, which affects accuracy at long distances. To increase mobility, some shooters move the leg of the weak arm forward, improving freedom of movement. The Weaver Stance, created by Jack Weaver, provides weapon control with a forward lean and distinctive hand placement. Chapman's stance, as a modification, provides a more relaxed stance and is suitable for a variety of shooters, including those with a dominant left eye. Designed by Paul Castle, the Center Axis Relock is suitable for close combat where mobility and control are important. Its aggressive inclination to the body reduces the risk of losing the weapon during physical contact. The key element of the rack is the pistol grip, which provides stability during shooting. The classic grip involves opposing movements of the hands: the strong hand pushes the gun forward, the weak one pulls it to the body, compensating for the recoil. Grip variations require practice to achieve maximum efficiency. Each stance has its advantages and disadvantages, which depend on the shooter's physical characteristics and tactical tasks. The front rack is easy to master, suitable for beginners. Weaver and Chapman racks are aimed at experienced shooters for specific combat conditions. Further research on rifle racks will contribute to the improvement of training programs and recommendations for their use in various combat situations, in particular behind shelters and on the move. Optimizing shooting techniques will increase the effectiveness of actions and minimize risks for shooters.

Keywords: Front stance, stability, control, recoil, accuracy, pistol grip, Weaver's stance.

Постановка проблеми. У сучасних бойових умовах ефективність стрільби стає критично важливою для забезпечення виконання оперативних завдань. Одним із ключових елементів, що впливають на точність і швидкість стрільби, є вибір правильної стрілецької стійки. Правильна стійка забезпечує стабільність, контроль над зброєю, а також зменшує вплив відбою, що є необхідним для збереження точності в умовах стресу або під час ведення вогню в русі.

Фронтальна стійка є базовою позицією, яка забезпечує рівномірний розподіл навантаження на тіло стрільця. Вона дозволяє тримати зброю стабільно, зменшувати фізичне навантаження та оптимально використовувати бронежилет, що особливо важливо для поліцейських і військових. Ця стійка підходить для стрільців з різними домінантними оком і рукою, що робить її універсальною. Водночас вона має певні обмеження, зокрема меншу

вертикальну стабільність, що може впливати на точність при стрільбі на великі відстані.

Стійка Вівера, розроблена Джеком Вівером, є більш спеціалізованою позицією, яка дозволяє краще контролювати зброю за рахунок специфічного нахилу і розташування ніг. Однак, її освоєння потребує більше часу та практики, а самі її елементи можуть бути менш зручними для новачків.

Модифікована стійка Чепмена, у свою чергу, є спрощеною версією стійки Вівера, яка підходить як для початківців, так і для досвідчених стрільців, що мають різні фізичні особливості.

Ще одним важливим тактичним рішенням є **стійка Center Axis Relock,** яка надає перевагу в ближньому бою. Вона дозволяє зберігати контроль над зброєю навіть у тісному просторі або при фізичному контакті з противником. Її особливістю є близьке до тіла розташування зброї, що збільшує маневреність і захищає від втрати пістолета.

Ключовим елементом для кожної з позицій є **хват пістолета.** Класичний хват забезпечує протидію відбою завдяки взаємодії рук, однак для його освоєння також потрібні тренування. Варіанти хвата в різних стійках, як-от у стійці Вівера або Center Axis Relock, мають свої особливості і впливають на ефективність стрільби.

Основна проблема полягає у виборі оптимальної стійки залежно від бойових умов і фізичних характеристик стрільця. Універсальної позиції, яка б забезпечувала однаково високу ефективність у всіх ситуаціях, не існує. Кожна стійка має свої переваги та недоліки, які стають критичними у різних тактичних сценаріях. Наприклад, фронтальна стійка ідеально підходить для статичних завдань або роботи під прикриттям, але може бути менш ефективною в динамічних ситуаціях. Стійка Вівера, навпаки, забезпечує кращий контроль під час стрільби в русі, проте вимагає більше фізичних зусиль.

Таким чином, основна проблема полягає у необхідності розробки методик, які дозволять ефективно адаптувати техніку стрільби до конкретних умов бою. Особливу увагу варто приділити дослідженню впливу бронежилетів і іншого спорядження на вибір стійки, а також оптимізації техніки стрільби за укриттями. Це дозволить підвищити загальну бойову ефективність та зменшити ризики для життя і здоров'я стрільців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо фронтальної стійки та інших позицій для стрільби, таких як стійка Вівера і стійка Чепмена, демонструє важливість стабільності та контролю під час стрільби. Важливі аспекти формування та розвитку технік стрільби висвітлюються такими українськими науковцями, як Бондаренко С. В. та Гриценко В. Г., а також міжнародними експертами, які досліджують ефективність різних стрілецьких стійок.

Мета статті - проведення порівняльного аналізу ефективності різних стрілецьких стійок.

Виклад основного матеріалу. Фронтальна стійка є однією з основних позицій для стрільби, що забезпечує стабільність та контроль під час стрільби. У цій позиції ноги стрільця розташовані трохи ширше плечей, що дозволяє оптимізувати баланс тіла і зменшити вплив відбою. Руки в цій стійці випрямлені в ліктях, що також допомагає впоратися з силою відбою при стрільбі.

При фронтальній стійці стрілець розташовує своє тіло фронтально до загрози, що є важливим аспектом для тих, хто використовує бронежилет. Ця позиція дозволяє максимально використовувати переваги скелета, зменшуючи навантаження на м'язи, що в свою чергу підвищує ефективність стрільби. У цій стійці руки формують трикутник, що забезпечує ефективне прицілювання, оскільки стрілець штовхає пістолет вперед. Фронтальна стійка є універсальною: вона підходить для стрільців з сильною правою рукою та провідним лівим оком, а також навпаки. Однак, слід зазначити, що один з недоліків цієї позиції полягає у меншій вертикальній стабілізації, що може вплинути на точність стрільби при великих відстанях [1, с. 84].

Деякі стрільці, аби підвищити мобільність і стабільність, висувають вперед ногу, що розташована на боці слабкої руки. Це дає змогу покращити підтримку та забезпечити більшу свободу рухів, що є критично важливим у ситуаціях, коли потрібно швидко реагувати на зміни обстановки [3, с. 5].

Стійка Вівера, розроблена Джеком Вівером у 1950-х роках, відрізняється від фронтальної стійки своєю побудовою. При цій стійці слабка рука тягне пістолет до тіла, що створює характерну позицію, схожу на боксерську стійку з нахилом вперед. Нога на боці слабкої руки зазвичай трохи зігнута в коліні, в той час як друга нога майже випрямлена. Ця позиція також передбачає перенесення ваги тіла вперед, що може покращити контроль над пістолетом [7, с. 40].

Фронтальна стійка є важливою технікою, яка забезпечує стабільність і контроль під час стрільби. Її конструкція дозволяє максимально використовувати переваги анатомії стрільця, зменшуючи навантаження на м'язи. У порівнянні зі стійкою Вівера, фронтальна стійка надає стрільцеві можливість тримати тіло фронтально до загрози, проте має певні недоліки, пов'язані з вертикальною стабільністю. Вибір стійки залежить від індивідуальних уподобань стрільця, його фізичних можливостей і тактичних завдань [8, с. 57].

Правильний хват пістолета є основою стабільної та ефективної стрільби. Класичний хват передбачає, що сильна рука стрільця розташована високо на рукоятці, тоді як слабка рука охоплює сильну ззаду. У цій позиції сильна рука зазвичай трохи зігнута в лікті, а слабка — більш сильно, з лікутем, що дивиться вниз. Цей метод забезпечує ефективну стабілізацію пістолета під час стрільби,

адже сильна рука має штовхати пістолет вперед, а слабка — назад, до тіла. Такий протилежний рух м'язів сприяє стабільності пістолета та допомагає впоратися з силою відбою [9, с. 51].

У контексті класичного хвату варто зазначити стійку Джека Вівера. Вона характеризується тим, що великий палець слабкої руки охоплює сильну ззаду. Проте слід зауважити, що цей метод не є оптимальним для стрільби з напівавтоматичного пістолета. Перевагами цієї стійки є надання стрільцеві стабільної платформи для пострілу, однак вона має й недоліки: стійка може виглядати неприродною, і для її освоєння потрібно значно більше практики.

Стійка Чепмена є модифікованою версією стійки Вівера. У цій стійці м'язи більш розслаблені: слабка нога знаходиться ближче до тіла, а сильна рука висувається вперед. Цей варіант більше підходить для стрільців з провідним лівим оком, але й для правшів також може бути корисним. Стійка Center Axis Relock була розроблена поліцейським інструктором Полом Каслом [2, с. 220]. Вона включає тактичні елементи і забезпечує, щоб пістолет розташовувався близько до тіла стрільця. Ця позиція також нагадує боксерську стійку, де слабка нога виставлена вперед. Агресивний кут нахилу пістолета дозволяє тримати його близько до тіла без необхідності згинати зап'ястя. Таким чином, зображення на прицілі вирівнюється перед лівим оком [6, с. 64].

У цій стійці сильна рука витягнута вперед наполовину або на дві третини, а цілик розташовується на відстані 30-40 см від ока. Пістолет нахилений в бік слабкої руки, що допомагає розташувати приціл навпроти лівого ока. Ця техніка також покращує контроль над відбоєм завдяки рівному зап'ястю. Важливо, що в цій стійці використовується інший хват: сильна рука штовхає пістолет у долоню допоміжної. Перевагами стійки Center Axis Relock є те, що зброя розміщена близько до тіла, що дозволяє стрільцеві бути більш маневреним у замкнутому просторі та пришвидшує процес прицілювання. Крім того, ця позиція забезпечує кращий захист від можливих спроб супротивника забрати зброю [5, с. 219].

Стійка, в якій ствол пістолета спрямований безпосередньо на ціль, є базовою для багатьох початківців. У цій позиції не має значення, чи стоять ноги паралельно, чи одна нога виступає вперед. Важливо, щоб тіло стрільця було нахилене вперед, що дозволяє підтримувати баланс і контролювати рух. Визначення цієї стійки досить умовне, оскільки стрільба може відбуватися з різних положень: за укриттям, з-за стовпа чи на ходу [9, с. 17].

Удосконалення хвату пістолета та стійок є ключовими аспектами для досягнення високої точності та стабільності при стрільбі. Класичний хват, стійка Вівера, модифікована стійка Чепмена та Center Axis Relock представляють різні підходи до цієї техніки, кожен з яких має свої переваги та недоліки. Вибір оптимальної позиції та методу залежить від індивідуальних уподобань стрільця, його фізичних можливостей і тактичних потреб.

У сучасних бойових умовах, стрілецька тактика і позиції стрільців набувають особливого значення, оскільки вони безпосередньо впливають на ефективність ведення вогню. Розглядаючи різні типи стрілецьких стійок, можна виділити їх переваги та недоліки, що дозволяє визначити найбільш оптимальні позиції для ведення вогню в залежності від конкретних умов [8, с. 35].

Фронтальна стійка. Переваги: фронтальна стійка забезпечує високу стійкість, що є критично важливим для точності стрільби. Вона також надає високий рівень мобільності вліво і вправо, що дозволяє стрільцеві швидко реагувати на зміни ситуації. Максимальний кут огляду по фронту сприяє спостереженню за ворогом та контролю за ситуацією. Крім того, висока ергономічність у захисному спорядженні дозволяє комфортно знаходитися в цій позиції протягом тривалого часу.

Недоліки: основними недоліками є погана мобільність вперед і назад, що може обмежити можливості стрільця під час динамічного бою. Максимальний профіль стрільця у цій стійці робить його більш вразливим для вогню противника. Також, обмежена можливість виконувати тактичну акробатику може стати критично важливою в певних ситуаціях.

Проміжна стійка. Переваги: проміжна стійка вирізняється високою стійкістю та найкращою влучністю стрільби. Вона забезпечує високу мобільність в усі сторони, що дає можливість стрільцеві швидко змінювати позиції та реагувати на загрози. Однією з ключових переваг є можливість переносу вогню на 90°, а також повна можливість виконувати тактичну акробатику, що є важливим в умовах нестабільної обстановки. Проте, проміжна стійка має недолік у вигляді часткового відкриття одного боку стрільця, що може підвищити ризик враження з флангу [4, с. 23].

Висновки. Отже, кожна стрілецька стійка має свої специфічні переваги та недоліки, які необхідно враховувати при виборі позиції для ведення вогню з автоматичної зброї. Доцільно опрацьовувати та використовувати ці стійки в залежності від конкретних умов бойових дій, аналізуючи переваги та недоліки кожної позиції. В подальших дослідженнях важливо розглянути ефективність різних видів стрілецьких стійок під час пересування з зупинками. Також, значним аспектом є вивчення впливу засобів індивідуального бронезахисту на результати стрільби, а також оптимізація положення стрілка за перешкодами для покращення ефективності ведення вогню.

Висновки. Аналіз різних стрілецьких стійок виявляє їхні специфічні переваги та недоліки, які впливають на ефективність стрільби залежно від умов бойової ситуації. **Фронтальна стійка** є однією з базових і найбільш універсальних позицій, що забезпечує високу стабільність і контроль над зброєю. Завдяки розташуванню ніг трохи ширше плечей та випрямленим рукам, ця стійка дозволяє ефективно поглинати відбій і забезпечувати точність

стрільби. Основна її перевага — фронтальне розташування до загрози, що оптимізує використання бронежилета і знижує навантаження на м'язи.

Однак, фронтальна стійка має і свої недоліки. Її вертикальна стабільність нижча порівняно з іншими позиціями, що може вплинути на точність при стрільбі на великих відстанях. Деякі стрільці, щоб підвищити мобільність, змінюють положення ніг, виставляючи вперед ногу слабкої руки. Це покращує свободу рухів і дає змогу швидко адаптуватися до змін тактичної ситуації.

Стійка Вівера, створена в 1950-х роках, пропонує інший підхід до контролю зброї. Завдяки боксерському положенню тіла і специфічному хвату, ця стійка дозволяє краще управляти зброєю в динамічних умовах. Проте вона потребує більше фізичних зусиль і може здатися неприродною для стрільців-початківців. **Модифікована стійка Чепмена** є спрощеною версією стійки Вівера і більше орієнтована на комфорт стрільця. Вона дозволяє зберігати стабільність при меншому напруженні м’язів і підходить для стрільців з різними фізіологічними особливостями, такими як домінантне ліве око. Серед сучасних інновацій важливо виділити **Center Axis Relock**. Ця стійка була розроблена для ближнього бою і включає в себе тактичні елементи, що забезпечують високу маневреність. Завдяки близькому до тіла розташуванню зброї, вона дозволяє ефективно діяти у вузьких просторах і швидко прицілюватися. Також важливою перевагою є підвищена безпека при фізичному контакті з противником, що знижує ризик втрати зброї.

Ключовим елементом будь-якої стійки є **хват пістолета**, від якого залежить контроль над відбоєм і точність стрільби. Класичний хват, що використовує протидіючі рухи рук, забезпечує стабільність, але вимагає регулярних тренувань для досягнення автоматизму.

Усі розглянуті стійки мають свої сильні сторони і певні обмеження. **Фронтальна стійка** є ідеальною для початківців завдяки простоті і зручності освоєння, тоді як стійки **Вівера** і **Чепмена** більше підходять для досвідчених стрільців, які діють у складних тактичних умовах. **Center Axis Relock** знаходить своє застосування в ближньому бою, особливо в умовах обмеженого простору. Вибір оптимальної стійки залежить від кількох факторів: фізичних характеристик стрільця, його домінантного ока та руки, умов ведення бою, а також специфіки тактичних завдань.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення адаптивності цих стійок до різних бойових сценаріїв, включаючи використання укриттів та ведення вогню в русі. Також важливо враховувати вплив сучасних засобів індивідуального бронезахисту на вибір і ефективність стрілецьких позицій.

Комплексний підхід до вдосконалення техніки стрільби, заснований на аналізі переваг і недоліків кожної стійки, дозволить підвищити загальну бойову ефективність і знизити ризики для життя і здоров’я стрільців.

Література:

1. Бодирєв, Д. А., Завістовський О. Д. Нові підходи у методиці викладання вогневої підготовки під час воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. С. 246-249.
2. Бондаренко, С. В., Гриценко В. Г. Зорова працездатність як фактор підвищення результативності у кульовій стрільбі. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2024. С. 118-123
3. Боровик, М. О., Надутий А. В., Лукін Б. П. Визначення компонентів психофізичної готовності поліцейських до застосування табельної вогнепальної зброї в умовах воєнного стану. 2023. С. 57-80
4. Власенко І.В., Симоненко Г.В. Вплив умов вогневого контакту на результати використання вогнепальної зброї. Збірник наукових праць. Харків: Харківський університет Повітряних сил імені Івана Кожедуба. Випуск 2014. С. 85-91.
5. Власенко, І. В., Владимиров М. В. Дослідження умов використання поліцейськими стрілецьких стійок при стрільбі з автоматичної зброї. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану: зб. наук. пр. Харків: ХНУВС, 2024. С. 218-222, 2024.
6. Мислива, О.О., Бодирєв Д. А. Вогнева підготовка: інновації vs. традиції. ДДУВС. 2021. С. 63-66.
7. Навчання поліцейських на початковому етапі вогневої підготовки: методичні рекомендації. кол. авт.; за заг. ред. к.ю.н., доц. Поливанюка В.Д. Дніпро: ДДУВС, 2019. 52 с.
8. Тактична та тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції України: навч. посіб. Бондаренко Я.Г., Прокопенко О.Ю., Сергієнко Д.В., Кущенко В.О. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 308 с.
9. Тимофєєв В.П., Макруха Є.О., Булдакова А.Є. Вогнева підготовка працівників МВС України та інших воєнізованих формувань в умовах воєнного стану. ДДУВС. 2022. С. 69

References:

1. Bodyryev, D.A., Zavistovs′kyy O.D. (2023) Novi pidkhody u metodytsi vykladannya vohnevoyi pidhotovky pid chas voyennoho stanu. [New approaches in the methodology of teaching fire training during martial law] Analitychno-porivnyal′ne pravoznavstvo. P. 246-249 [in Ukrainian].
2. Bondarenko, S. V., Hrytsenko V. H. (2024) Zorova pratsezdatnist′ yak faktor pidvyshchennya rezul′tatyvnosti u kul′oviy stril′bi. [Zorov's working capacity as a factor of increasing performance in shot put] Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. P. 118-123 [in Ukrainian].
3. Borovyk, M. O., Nadutyy A. V., Lukin B. P. (2023) Vyznachennya komponentiv psykhofizychnoyi hotovnosti politseys′kykh do zastosuvannya tabel′noyi vohnepal′noyi zbroyi v umovakh voyennoho stanu. [Determination of the components of the psychophysical readiness of police officers to use service firearms under martial law] P. 57-80 [in Ukrainian].
4. Vlasenko I.V., Symonenko H.V. (2014) Vplyv umov vohnevoho kontaktu na rezul′taty vykorystannya vohnepal′noyi zbroyi. [The influence of conditions of fire contact on the results of the use of firearms] Zbirnyk naukovykh prats′. Kharkiv: Kharkivs′kyy universytet Povitryanykh syl imeni Ivana Kozheduba. Vypusk. P. 85-91 [in Ukrainian].
5. Vlasenko, I.V., Vladymyrov M.V. (2024) Doslidzhennya umov vykorystannya politseys′kymy strilets′kykh stiyok pry stril′bi z avtomatychnoyi zbroyi. [Study of the conditions of police use of shooting positions when firing automatic weapons] Pidhotovka pravookhorontsiv v systemi MVS Ukrayiny v umovakh voyennoho stanu: zb. nauk. pr. Kharkiv: KHNUVS. P. 218-222 [in Ukrainian].

6. Myslyva, O.O., Bodyryev D. A. (2021) Vohneva pidhotovka: innovatsiyi vs. tradytsiyi. [Fire training: innovations vs. traditions] DDUVS. P. 63-66 [in Ukrainian].

7. Navchannya politseys′kykh na pochatkovomu etapi vohnevoyi pidhotovky: metodychni rekomendatsiyi.[Training of police officers at the initial stage of fire training: methodical recommendations] kol. avt.; za zah. red. k.yu.n., dots. Polyvanyuka V.D. Dnipro: DDUVS, 2019. P. 52 [in Ukrainian].

8. Taktychna ta taktyko-spetsial′na pidhotovka pratsivnykiv Natsional′noyi politsiyi Ukrayiny: navch. posib. [Tactical and tactical-special training of employees of the National Police of Ukraine: training. manual] Bondarenko YA.H., Prokopenko O.YU., Serhiyenko D.V., Kushchenko V.O. Kharkiv: Khark. nats. un-t vnutr. sprav, 2017. P. 308 [in Ukrainian].

9. Tymofyeyev V.P., Makrukha YE.O., Buldakova A.YE. (2022) Vohneva pidhotovka pratsivnykiv MVS Ukrayiny ta inshykh voyenizovanykh formuvan′ v umovakh voyennoho stanu. [Fire training of employees of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and other paramilitary formations under martial law] DDUVS. P. 69 [in Ukrainian].

УДК 37.014.543:004.738.5](075.8)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-638-646

Карковська Вероніка Ярославівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-0178-4137

Федорович Уляна Михайлівна завідувач кафедри лабораторної медицини, заслужений працівник освіти України, КЗВО ЛОР «Львівська медична академія імені Андрея Крупинського», м. Львів, https://orcid.org/0009-0003-3513-7461

Головчак Марія Ігорівна доктор філософії з публічного управління та адміністрування, асистент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-9890-6948

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК РУШІЙ УПРАВЛІНСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ОСВІТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглядається значення цифровізації як ключового фактора, що сприяє розвитку сучасної освіти. Цифровізація виступає потужним рушієм управлінських трансформацій, змінюючи підходи до організації освітнього процесу та управлінських практик.

Автори звертають увагу на різницю між термінами «цифровізація» та «цифрова трансформація», вказуючи, що перше стосується автоматизації чи оптимізації окремих завдань, тоді як друге включає глибокі та системні зміни в організаціях. Зазначено, що приклади цифровізації в освіті включають впровадження онлайн-платформ для управління навчальними матеріалами, автоматизації оцінювання та моніторингу успішності здобувачів освіти. Цифрова трансформація в освіті передбачає адаптацію навчальних планів до нових цифрових реалій, змішане навчання, нові форми взаємодії між викладачами і студентами та перегляд організаційних структур закладів освіти.

Встановлено, що у процесі інтеграції цифрових інструментів важливим аспектом є забезпечення зручності їх використання в освітньому процесі та сприяння створенню нових форм взаємодії між викладачами та студентами. Впровадження управлінських підходів до цифрової трансформації в освіті сприятиме значному покращенню якості освітнього процесу та ефективності

управлінських функцій. Рекомендовано сприяти впровадженню інноваційних підходів через активне використання цифрових технологій, зокрема створення адаптивних платформ, що враховують індивідуальні потреби студентів, а також розвиток нових форматів навчання (змішане, онлайн, гібридне).

У подальших дослідженнях необхідно зосередитися на розробці та впровадженні нових моделей цифрового управління в освіті, інтеграції сучасних цифрових інструментів в освітній процес, дослідженні етичних аспектів цифрової трансформації та забезпеченні рівного доступу до цифрових освітніх ресурсів для всіх здобувачів освіти.

Ключові слова: цифровізація, освіта, управління, цифрові технології, освітні інновації, здобувачі освіти.

Karkovska Veronika Yaroslavivna D.Sc. in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-0178-4137

Fedorovych Uliana Mychajlivna Honored educator of Ukraine, Head of the Department of Laboratory Medicine, Communal Institution of Higher Education of Lviv Regional Council «Andrei Krupynskyi Lviv Medical Academy», Lviv, https://orcid.org/0009-0003-3513-7461

Holovchak Mariia Ihorivna PhD, Assistant of the Department of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-9890-6948

DIGITALIZATION AS A DRIVER OF MANAGERIAL TRANSFORMATIONS IN EDUCATION: A THEORETICAL ASPECT

Abstract. The article examines the significance of digitalization as a key factor contributing to the development of modern education. Digitalization acts as a powerful driver of managerial transformations, changing the approaches to organizing the educational process and management practices.

The authors highlight the difference between the terms "digitalization" and "digital transformation," noting that the former refers to the automation or optimization of specific tasks, while the latter involves deeper and systemic changes within organizations. It is noted that examples of digitalization in education include the implementation of online platforms for managing educational materials, automating assessments, and monitoring students' progress. Digital transformation in education entails adapting curricula to new digital realities, blended learning, new forms of interaction between teachers and students, and the revision of organizational structures in educational institutions.

It has been established that an important aspect of integrating digital tools is ensuring their ease of use in the educational process and facilitating the creation of new forms of interaction between teachers and students. The implementation of managerial approaches to digital transformation in education will significantly improve the quality of the educational process and the efficiency of managerial functions. It is recommended to promote the implementation of innovative approaches through the active use of digital technologies, including the creation of adaptive platforms that consider the individual needs of students, as well as the development of new learning formats (blended, online, hybrid).

Further research should focus on the development and implementation of new models of digital management in education, the integration of modern digital tools into the educational process, the study of the ethical aspects of digital transformation, and ensuring equal access to digital educational resources for all learners.

Keywords: digitalization, education, management, digital technologies, educational innovations, education seekers.

Постановка проблеми. Цифровізація освіти стає одним із основних напрямів розвитку суспільства, відкриваючи нові можливості для навчання та викладання. Освітній процес все більше інтегрується з цифровими платформами, ресурсами та інструментами, які роблять знання доступнішими для всіх. Завдяки цьому з'являються сучасні підходи до навчання, які враховують індивідуальні потреби здобувачів освіти й викладачів [1].

Однак разом із новими можливостями цифровізація приносить і виклики.

Зокрема, це стосується як технічних бар'єрів, так і необхідності адаптації учасників освітнього процесу до нових форматів навчання. Особливо актуальним це стає в умовах кризи, зокрема війни, яка ускладнює доступ до навчання і ставить під загрозу розвиток освітньої системи.

Крім того, виникає необхідність у розробці нових підходів до управління освітою, що враховують інтеграцію цифрових технологій. Недостатній рівень цифрової компетентності управлінців, нерівність у доступі до технічних ресурсів та забезпечення кібербезпеки є додатковими перешкодами на шляху до ефективної цифрової трансформації.

Сьогодні українська система освіти потребує не лише модернізації, але й підтримки на рівні держави, громади та кожного окремого учасника освітнього процесу. Важливо знайти баланс між використанням цифрових технологій та збереженням гуманності й тепла у спілкуванні, яке завжди було основою навчання. Особливу увагу слід приділити створенню умов, які сприятимуть сталому розвитку освіти навіть в умовах глобальних криз, забезпечуючи доступність, якість і безперервність освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу і необхідне теоретико-методологічне підгрунтя для дослідження складають праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджували питання цифровізації освіти, її впливу на інновації, сталий розвиток та управлінські трансформації.

Зокрема, А. Вісвізі, М. Літрас і Л. Даніела підкреслили роль освіти як рушія сталого інклюзивного розвитку та необхідність переосмислення ролі здобувачів освіти і викладачів[2]. В. Терзієв М. Нічев та П. Богданов вказали на виклики реформування європейської освіти, зокрема потребу в стратегічному управлінні та адаптації до нових стандартів [3].

Маропе Р. Т. М. досліджував взаємозв'язок між освітою, сталим розвитком і глобалізацією, звертаючи увагу на міжнародні конфлікти [4]. Також зазначено іншими вченими, що економіка освіти залишається недостатньо зрілою, і вимагає розробки науково обґрунтованих підходів для вирішення існуючих проблем, зокрема через освітні проєкти [5].

Організаційні та нормативні аспекти цифрової трансформації в освіті аналізуються М. Дем’янчуком та І. Боднарук. Вони зазначають важливість створення ефективних політик та стратегій, які забезпечують інтеграцію цифрових технологій у освітні процеси, а також необхідність адаптації закладів освіти до нових вимог та стандартів [6]. У свою чергу, І. Вербовський дослідив роль та значення цифрового сегмента в управлінні та розвитку освітнім процесом для виявлення цілей та формату освітнього процесу [7].

Метою статті є обґрунтування ролі цифровізації як рушія управлінських трансформацій в освіті, аналізуючи її вплив на модернізацію освітніх процесів, удосконалення управлінських рішень та забезпечення доступу до освіти через освітні інновації.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація є одним із важливих факторів, які сприяють розвитку сучасної освіти [10]. Вона виступає не лише як технологічний інструмент, але й як потужний рушій управлінських трансформа-цій, який змінює підходи до організації освітнього процесу та управлінських практик. Впровадження цифрових технологій в українську систему освіти дозволяє значно покращити ефективність управління закладами освіти, підвищити доступність освіти й створити нові можливості для навчання як для здобувачів освіти, так і для викладачів.

Досить часто терміни «цифровізація» та «цифрова трансформація» можуть бути непорозумілими, оскільки обидва поняття пов'язані з впровадженням цифрових технологій у різні сфери діяльності. Однак між ними існує суттєва різниця. Цифровізація зазвичай стосується процесу інтеграції цифрових технологій для автоматизації чи оптимізації окремих завдань [8], тоді як цифрова трансформація охоплює більш глибокі та системні зміни в організаціях чи галузях, включаючи зміну стратегії, культури та моделей бізнесу на основі цифрових інновацій [9].

У сфері освіти прикладом цифровізації може бути впровадження онлайн-платформ для управління навчальними матеріалами, автоматизації оцінювання чи використання електронних журналів для моніторингу успішності здобувачів освіти, що дозволяє зручніше здійснювати певні процеси, але не змінює саму структуру або модель освітнього процесу.

Водночас, цифрова трансформація в освіті передбачає більш глибокі зміни, такі як адаптація навчальних планів до нових цифрових реалій, запровадження змішаного навчання, створення нових форм взаємодії між викладачами і студентами через цифрові сервіси, а також перегляд організаційних структур закладів освіти для ефективного використання цифрових технологій [11]. Наприклад, університети можуть розробити стратегії цифрового навчання, де основна роль відводиться інтерактивним онлайн-курсам, а також використанню аналітики навчальних результатів для персоналізації освітніх траєкторій студентів.

Цифрові інструменти та нові моделі управління в освітній сфері стають важливими аспектами для успішної цифрової трансформації освіти. Впровадження таких інструментів, як наприклад, Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams та інших платформ для дистанційного навчання, створює можливості для інтерактивної взаємодії між викладачами та здобувачами освіти, а також сприяє управлінню освітнім процесом в реальному часі, відповідно дозволяє оптимізувати робочі процеси, полегшує моніторинг успішності та надає студентам інструменти для самостійного навчання. Однак успішна інтеграція цифрових технологій потребує не лише технічного забезпечення, але й розвитку нових управлінських підходів, що дозволяють ефективно інтегрувати ці інструменти в освітній процес та стратегію розвитку закладів освіти в цілому [12].

Впровадження управлінських підходів до цифрової трансформації в освіті є багатоступеневим процесом, який потребує ретельного планування та узгодження з існуючими потребами закладів освіти. На початковому етапі важливо провести детальний аналіз поточних освітніх процесів, з'ясувати потреби в цифрових інструментах і визначити чіткі цілі цифровізації, зокрема покращення якості освіти та оптимізацію управлінських функцій.

Наступним етапом є вибір відповідних цифрових інструментів та платформ, які найбільше відповідають вимогам закладів освіти. На основі даних виборів розробляється стратегія цифрової трансформації, яка враховує потребу в підготовці викладачів і здобувачів освіти до роботи з новими технологіями. Окрему увагу варто приділити навчанню персоналу, яке може включати тренінги з використання нових цифрових платформ, а також розвитку необхідних компетентностей (у т.ч. цифрових) для ефективного управління цифровими процесами.

У процесі інтеграції цифрових інструментів важливим аспектом є забезпечення зручності їх використання в освітньому процесі та сприяння створенню нових форм взаємодії між викладачами та студентами. Після впровадження цифрових технологій здійснюється моніторинг їх ефективності, що дозволяє оперативно вносити необхідні корективи та вдосконалювати стратегії. Цей процес є циклічним та безперервним, сприяючи постійному вдосконаленню освітніх процесів і забезпечуючи успішну цифрову трансформацію освіти. В результаті створюються сприятливі умови для розвитку навчальних закладів і підвищення якості освіти в цілому, що є основою науково обґрунтованого удосконалення освітніх практик.

Впровадження управлінських підходів до цифрової трансформації в освіті сприятиме значному покращенню якості освітнього процесу та ефективності управлінських функцій. Цифрові інструменти дозволять знизити адміністративне навантаження на викладачів і адміністрацію закладів освіти, спростивши процеси планування, оцінювання та контролю. Завдяки впровадженню нових технологій з'явиться можливість для персоналізації навчання, яка дозволить краще враховувати індивідуальні потреби здобувачів та підвищити їх успішність. Використання сучасних платформ для онлайн-навчання, змішаних форм навчання та інтерактивних інструментів забезпечить доступ до знань у будь-який час і з будь-якого місця, що збільшить доступність освіти [13]. Крім того, цифрові рішення дозволяють ефективно використовувати ресурси, сприяючи оптимізації освітніх процесів і підвищенню якості освітніх послуг. В цілому, цифровізація освіти не лише вдосконалює освітній процес, але й допомагає створювати нові можливості для розвитку його учасників, стимулюючи інноваційні підходи в освітній діяльності.

Рекомендується активно впроваджувати цифрові технології в управлінські освітні процеси, забезпечуючи належну підготовку викладачів та адміністраторів до використання нових інструментів. Варто приділяти увагу постійному моніторингу ефективності цифрових інструментів та вдосконаленню онлайн-платформ, щоб вони відповідали сучасним вимогам студентів і викладачів. Не менш важливо забезпечити навчання з цифрової грамотності для всіх учасників освітнього процесу, що дозволить максимально ефективно використовувати потенціал новітніх технологій у навчанні та управлінні освітою.

Освітні інновації включають в себе нові підходи, методи, інструменти та технології, які значно покращують процеси навчання, викладання та управління в закладах освіти [14]. Вони охоплюють інтерактивні методи навчання, використання адаптивних навчальних систем, онлайн-платформи та нові моделі взаємодії між студентами та викладачами. Зв'язок освітніх інновацій з цифровізацією полягає в тому, що цифрові технології стають основою для

розвитку та реалізації цих інновацій. Наприклад, віртуальні аудиторії, мобільні додатки для навчання, платформи для онлайн-курсу є яскравими прикладами цифрових інструментів, що сприяють інноваціям у освітньому процесі.

Рекомендуємо сприяти впровадженню інноваційних підходів через активне використання цифрових технологій, зокрема створення адаптивних платформ, що враховують індивідуальні потреби студентів, а також розвиток нових форматів навчання (змішане, онлайн, гібридне). Якщо змішане та онлайн навчання не потребують пояснення, то варто пояснити термін «гібридне навчання». На наш погляд, гібридне навчання – це поєднання різних форм освітнього процесу, зокрема традиційного (очної присутності) та онлайн-навчання. Такий формат дозволяє поєднати переваги як фізичної взаємодії між викладачем і студентами, так і можливості для самостійного навчання з використанням цифрових ресурсів. Тобто, гібридне навчання орієнтується на більшу свободу у виборі форм навчання.

Крім того, рекомендуємо проводити дослідження та аналіз ефективності освітніх інновацій для постійного вдосконалення процесу навчання та підготовки фахівців, які зможуть ефективно працювати в умовах цифрової економіки.

Висновки. Цифровізація як рушій управлінських трансформацій в освіті є важливим аспектом, який сприяє змінам у підходах до управління освітніми процесами та ресурсами. В умовах швидкої технологічної еволюції традиційні моделі управління не завжди можуть ефективно реагувати на нові виклики. Тому цифровізація стає основним інструментом для адаптації закладів освіти до нових вимог часу. Цифрові технології в освіті дозволяють модернізувати управлінські процеси, автоматизуючи рутинні операції, спрощуючи доступ до навчальних ресурсів і покращуючи взаємодію між учасниками освітнього процесу.

Управлінські трансформації через цифровізацію включають перехід від традиційних форм організації роботи закладів освіти до гнучких та інклюзивних моделей. Водночас важливим є удосконалення цифрової інфраструктури та підготовка кадрів, здатних працювати з новими технологіями.

Отже, цифровізація в освіті є не лише технічним процесом, а й каталізатором змін в управлінських підходах, що дозволяє створювати більш адаптивні, інклюзивні та ефективні освітні системи, здатні швидко реагувати на зміни в суспільстві та науково-технічний прогрес.

У подальших дослідженнях слід зосередитися на розробці і впровадженні нових моделей цифрового управління в освіті, зокрема в контексті інтеграції сучасних цифрових інструментів в освітній процес. Важливим напрямом буде дослідження етичних аспектів цифрової трансформації та забезпечення рівного доступу до цифрових освітніх ресурсів для усіх здобувачів освіти.

Література:

1. Каневська І., Приступа Л. (2023). Теоретичні аспекти цифровізації вищої освіти: проблеми і перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*, (53). DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-58
2. Visvizi A., Lytras M., Daniela L. (2018). Education, Innovation and the Prospect of Sustainable Growth and Development. *The Future of Innovation and Technology in Education: Policies and Practices for Teaching and Learning Excellence*. P. 297–305.
3. Terziev V., Nichev N., Bogdanov P. (2017). Prospects for development of higher education in Bulgaria. *International E-Journal of Advances in Education*, Vol. III, Issue 9. P. 438–449.
4. Marope P. T. M., Chakroun B. Holmes K.P. (2015). Unleashing the Potential Transforming Technical and Vocational Education and Training. Published in 2015 by the United Nations Educational. *Scientific and Cultural Organization*, Paris. 7. 225 p.
5. Sabodash O. A., Kalyakina I. M., Kosnikov S. N., Elizarova N. S., Borisov E. A. Sorgutov I. V. (2021). Economics of education and prospects for its development. *Linguistics and Culture Review*, № 5(S1). P. 451–459.
6. Дем'янчук М., Боднарук І. (2022). Цифровізація освіти як фактор підготовки фахівців XXI століття. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*, № 1 (4). С. 74–81. DOI: https://doi.org/10.15804/ve.2022.04.09
7. Вербовський І. А. (2024). Ефективність цифровізації в управлінні освітніми ресурсами: аналіз та стратегії оптимізації. *Академічні візії*, (27). URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/838
8. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів. URL: https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv
9. Мельниченко А., Дергалюк, М. (2023). Управлінські виміри цифрової трансформації освіти в контексті формування потенціалу розвитку регіонів. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*, (7 (37)). DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-222-233
10. Карковська В., Головчак М., Пилипець В., Сачук Ю. (2024). Розвиток цифрових компетентностей у публічному управлінні: методологія розробки та управління вебінарами для публічних службовців. *Суспільство та національні інтереси*, (7 (7)). DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-7(7)-581-588
11. Шовкопляс, О. А., Базиль, О. О., Зубань, Ю. О., Купенко, О. В., Кравченко, Ю. А., Літвіненко, О. А., …Чибіряк, Я. І. (2020). Модель організації змішаного навчання у вищому навчальному закладі. Сумський державний університет. 91 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/89138/1/Shovkoplias_zvit_2020.pdf
12. Цифрові інструменти вчителя: функції, переваги, застосування. URL: https://osvita.ua/school/method/91206/#google_vignette
13. Berezovska I., Holovchak M. (2024). Distance education in Ukraine: from COVID-19 to the Long-Last Armed Conflict. In Hands-on Science: science education and sustainability. Universidade de Vigo, PP. 27-30.
14. Бут Н. А. (2023). Значення інноваційного менеджменту в освітньому середовищі. URL: https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/17332/1/But.pdf

References:

1. Kanevska, I. & Prystupa, L. (2023). Teoretychni aspekty tsyfrovizatsii vyshchoi osvity: problemy i perspektyvy rozvytku [Theoretical aspects of digitalization of higher education: problems and prospects for development]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (53). DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-58 [in Ukrainian].

2. Visvizi, A., Lytras, M. & Daniela, L. (2018). Education, Innovation and the Prospect of Sustainable Growth and Development. *The Future of Innovation and Technology in Education: Policies and Practices for Teaching and Learning Excellence*. 297–305.

3. Terziev, V., Nichev, N. & Bogdanov, P. (2017). Rrospects for development of higher education in Bulgaria. *International E-Journal of Advances in Education*. III, (9), 438–449.

4. Marope, P. T. M., Chakroun, B. & Holmes, K.P. (2015). Unleashing the Potential Transforming Technical and Vocational Education and Training. *Published in 2015 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* 7, 225.

5. Sabodash, O. A., Kalyakina, I. M. & Kosnikov, S. N., Elizarova N. S., Borisov E. A. & Sorgutov I. V. (2021). Economics of education and prospects for its development. *Linguistics and Culture Review*, 5(S1), 451–459.

6. Dem'ianchuk, M. & Bodnaruk, I. (2022). Tsyfrovizatsiia osvity yak faktor pidhotovky fakhivtsiv XXI stolittia [Digitalization of education as a factor in the training of specialists of the XXI century]. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*, 1(4), 74–81. DOI https://doi.org/10.15804/ve.2022.04.09 [in Ukrainian].

7. Verbovskyi, I. A. (2024). Efektyvnist tsyfrovizatsii v upravlinni osvitnimy resursamy: analiz ta stratehii optymizatsii [The effectiveness of digitalization in the management of educational resources: analysis and optimization strategies]. *Akademichni vizii*, (27). Retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/838 [in Ukrainian].

8. Tsyfrovizatsiia: perevahy ta shliakhy podolannia vyklykiv [Digitalization: Benefits and Ways to Overcome Challenges]. Retrieved from https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv [in Ukrainian].

9. Melnychenko, A. & Derhaliuk, M. (2023). Upravlinski vymiry tsyfrovoi transformatsii osvity v konteksti formuvannia potentsialu rozvytku rehioniv [Management Dimensions of Digital Transformation of Education in the Context of Forming the Development Potential of Regions]. *Naukovi perspektyvy (Naukovì perspektivi)*, (7 (37)). DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-222-233 [in Ukrainian].

10. Karkovska, V., Holovchak, M., Pylypets, V. & Sachuk, Yu. (2024). Rozvytok tsyfrovykh kompetentnostei u publichnomu upravlinni: metodolohiia rozrobky ta upravlinnia vebinaramy dlia publichnykh sluzhbovtsiv [Development of Digital Competencies in Public Administration: Methodology for Developing and Managing Webinars for Public Servants]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, (7 (7)). DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-7(7)-581-588 [in Ukrainian].

11. Shovkoplias, O. A., Bazyl, O. O., Zuban, Yu. O., Kupenko, O. V., Kravchenko, Yu. A., Litvinenko, O. A., ... & Chybiriak, Ya. I. (2020). Model orhanizatsii zmishanoho navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [A model of organizing blended learning in a higher educational institution]. *Sumskyi derzhavnyi universytet*, 91. Retrieved from https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/89138/1/Shovkoplias_zvit_2020.pdf [in Ukrainian].

12. Tsyfrovi instrumenty vchytelia: funktsii, perevahy, zastosuvannia [Digital tools for teachers: functions, benefits, applications]. Retrieved from https://osvita.ua/school/method/91206/#google_vignette [in Ukrainian].

13. Berezovska, I. & Holovchak, M. (2024). Distance education in Ukraine: from COVID-19 to the Long-Last Armed Conflict. In Hands-on Science: science education and sustainability. *Universidade de Vigo*, 27-30.

14. But, N. A. (2023). Znachennia innovatsiinoho menedzhmentu v osvitnomu seredovyshchi [The value of innovative management in the educational environment]. Retrieved from https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/17332/1/But.pdf [in Ukrainian].

УДК 330.117:338.45

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-647-658

Квасній Любов Григорівна доцент, кандидат економічних наук, професор кафедри математики та економіки, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, тел.: 0967423721, https://orcid.org/0000-0003-3054-0158

Квасній Зеновій Васильович кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій, економіки та підприємництва, Прикарпатський інститут імені Михайла Грушевського Приватного акціонерного товариства «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом», м. Трускавець, тел. 0981278497, https://orcid.org/0000-0001-9124-1579

Костюк Святослав Олегович аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ, тел.: 0503714471, https://orcid.org/0009-0009-8627-6780

ВПЛИВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВУГІЛЬНИХ ГРОМАД НА ІНТЕГРОВАНИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ В УКРАЇНІ

Анотація. В статті досліджено вплив публічного управління на процеси трансформації вугільних громад та їх внесок у формування інтегрованого інвестиційного клімату в Україні. Автори аналізують сучасні виклики, пов'язані із закриттям вугільних шахт, соціально-економічною реабілітацією регіонів та екологічною адаптацією. Значну увагу приділено розробці стратегій державного та місцевого управління, які сприяють залученню інвестицій, диверсифікації економіки громади та розвитку сталого бізнесу. Дослідження підкреслює необхідність інтегрованого підходу до формування інвестиційного клімату, що враховує інтереси місцевих жителів, інвесторів та держави. У статті пропонуються практичні рекомендації для органів влади щодо покращення механізмів державного управління з метою стимулювання інвестиційної привабливості та забезпечення сталого розвитку трансформаційних регіонів. Дослідження акцентує увагу на ролях ефективного партнерства між державними структурами, бізнесом та громадським сектором у процесі трансформації вугільних громад. Особливу увагу приділено механізмам фінансової підтримки, таким як державні та міжнародні гранти, інвестиційні фонди, кредитні програми та державно-приватне партнерство.

Також у статті аналізуються бар'єри, які перешкоджають створенню сприятливого інвестиційного клімату, зокрема бюрократичні перепони, недостатня прозорість процедур, досить чіткої законодавчої бази та обмежений доступ до фінансування. Автори підкреслюють важливість впровадження інноваційних підходів до управління, таких як цифровізація, прозорість у прийнятих рішеннях та широке залучення громадськості до обговорення планів розвитку. Основні висновки дослідження наголошують, що успішна трансформація вугільних громад залежить від інтегрованих управлінських рішень. Матеріали дослідження будуть корисними для державних органів, наукової спільноти, бізнесу та міжнародних партнерів, зацікавлених у трансформації вугільних громад та зміцненні інтегрованого інвестиційного клімату України.

Ключові слова: вугільні громади, інвестиції, інтегрований інвестиційний клімат, трансформаційні процеси,публічне управління.

Kvasniy Lyubov Hryhorivna Associate Professor, Candidate of Economic Sciences, Professor of the Department of Mathematics and Economics, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, tel.: 0967423721, https://orcid.org/0000-0003-3054-0158

Kvasnii Zenovii Vasilyovych Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Organizational Management, Economics and Entrepreneurship, Mykhailo Hrushevskyi Precarpathian Institute of the Private Joint-Stock Company "Higher Educational Institution "Interregional Academy of Personnel Management", Truskavets, tel.: 0981278497, https://orcid.org/0000-0001-9124-1579

Kostiuk Svyatoslav Olehovych postgraduate student of the Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, tel.: 0503714471, https://orcid.org/0009-0009-8627-6780

THE IMPACT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF COAL COMMUNITIES TRANSFORMATION ON THE INTEGRATED INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE

Abstract. The article examines the impact of public administration on the processes of coal communities transformation and their contribution to the formation of an integrated investment climate in Ukraine. The authors analyze modern challenges associated with the closure of coal mines, socio-economic rehabilitation of regions and environmental adaptation. Considerable attention is paid to the

development of state and local governance strategies that contribute to attracting investment, diversifying the community economy and developing sustainable business. The study emphasizes the need for an integrated approach to the formation of an investment climate that takes into account the interests of local residents, investors and the state. The article offers practical recommendations for authorities to improve public administration mechanisms in order to stimulate investment attractiveness and ensure sustainable development of transformation regions. The study focuses on the roles of effective partnerships between government agencies, business and the public sector in the transformation of coal communities. Particular attention is paid to financial support mechanisms, such as state and international grants, investment funds, loan programs and public-private partnerships. The article also analyzes barriers that prevent the creation of a favorable investment climate, in particular bureaucratic obstacles, insufficient transparency of procedures, a sufficiently clear legislative framework and limited access to financing. The authors emphasize the importance of implementing innovative approaches to management, such as digitalization, transparency in decisions and broad public involvement in discussing development plans. The main conclusions of the study emphasize that the successful transformation of coal communities depends on integrated management decisions. The research materials will be useful for government agencies, the scientific community, business and international partners interested in the transformation of coal communities and strengthening the integrated investment climate of Ukraine.

Keywords: coal communities, investments, integrated investment climate, transformation processes, public administration.

Постановка проблеми. Трансформація вугільних громад України є єдиною з найактуальніших проблем сучасного економічного та соціального розвитку країни. Закриття шахт і скорочення вугільного виробництва створюють серйозні проблеми для регіонів, які традиційно залежали від вугільної промисловості. Серед них – високий рівень безробіття, зниження доходів місцевих бюджетів, посилення соціальної напруги та деградація екосистем.

У цих умовах необхідним стає перехід до нових моделей розвитку, орієнтованих на диверсифікацію економіки, створення нових робочих місць та підвищення якості життя населення. Водночас у секторі є залучення інвестицій для забезпечення сталого розвитку таких регіонів. Однак існуючі механізми публічного управління в Україні часто є недостатньо ефективними, що ускладнює формування сприятливого інвестиційного клімату в громадах, які перебувають у процесі трансформації.

Особливу роль у цьому контексті відіграє здатність влади до координації всіх зацікавлених сторін – держави, місцевого самоврядування, бізнесу та

громадянського суспільства – для розробки та реалізації комплексних стратегій розвитку. У зв'язку з цим потребують теоретичного та практичного обґрунтування механізми публічного управління, які сприяють підвищенню інвестиційного клімату, підвищенню економічної активності та забезпеченню сталого розвитку вугільних громад України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інвестицій в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України є темою багатьох наукових досліджень. Питання вдосконалення інвестиційного клімату в таких умовах висвітлюють Торбич Б. В., Волос М. В., Гарбуз М. О., Соколов А. В., Солодкий І. С., Якубець М. Р.[1] У своїх роботах І. О. Мошляк [2] розглядає вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на інвестиційне середовище України, зокрема в умовах економічних криз і збройних конфліктів. Мусіна Л. А., Кваша Т.К., Олексюк Г.В., Попадинець Н.М. [9-10] акцентують увагу на трансформаційних аспектах екологізації економіки України. У цьому контексті науковці А. Шворак, М.Кулинич, Д.Філюк [3] досліджували вплив нових соціально-економічних і геополітичних факторів, що призвели до виникнення низки проблем у розвитку вугільної галузі. Серед них виокремлюють скорочення вугільно-промислового комплексу, недостатній розвиток інфраструктури сільських територій, підвищення соціального добробуту населення. Особливу увагу приділено питанням публічного управління, серед яких прозорість, скорочення адміністративних бар'єрів та запровадження механізмів страхування ризиків, пов'язаних із трансформаційними процесами вугільної галузі. Дослідження також акцентують увагу на важливості міжнародної підтримки у створенні сприятливих умов для залучення інвесторів. Науковці досліджують міжнародний аспект інвестиційного клімату України в умовах війни, аналізуючи співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями, такими як МВФ і Світовий банк, для залучення ресурсів на відновлення економіки [14]. В їх роботах також розглядаються механізми забезпечення безпеки інвестицій та стабілізації макроекономічної ситуації. Проте питання результативності впливу публічного управління у сфері трансформації вугільних громад на інтегрований інвестиційний клімат України потребує подальшого аналізу і комплексного дослідження.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів публічного управління у процесі трансформації вугільних громад України. Особливо увага приділяється впливу таких механізмів на формування сприятливого інвестиційного клімату, стимулювання економічної активності та забезпечення сталого розвитку регіонів, які відзначають зміни внаслідок скорочення вугільної промисловості.

Виклад основного матеріалу. Вугільна галузь є однією з найбільш проблемних сфер економіки України. Державні підприємства в цьому секторі переважно збиткові і впродовж тривалого часу постійно скорочували обсяги виробництва вугілля, що наразі становить лише близько 13% від загального обсягу виробництва. [3] Проте за 2024р. спостерігається позитивна динаміка зростання обсягу видобутку вугілля на державних підприємствах. З початку 2024 року обсяги видобутку вугілля на державних шахтах зросли на 24%, попри воєнні ризики, знеструмлення, обстріли та нестачу персоналу. [2] Загалом, не зважаючи на значні природні запаси вугілля, вугільна промисловість України перебуває в кризовому стані.

В таблиці 1 наведено вплив стану вугільної галузі на інвестиційну привабливість України.

Таблиця 1.

Оцінка впливу стану вугільної галузі на інвестиційну привабливість України

Стан вугільної галузі	Вплив на інвестиційну привабливість України
Скорочення обсягів видобутку вугілля	Зменшення економічної активності у вугільних регіонах, втрата робочих місць, зниження доходів місцевих бюджетів.
Закриття шахт	Зростання соціальної напруги, відтік населення, додаткові інвестиції у реабілітацію території.
Відсутність модернізації галузі	Застаріла інфраструктура, висока енерговитратність, низька конкурентоспроможність на міжнародних ринках.
Екологічні проблеми через вугільну галузь	Зниження екологічної привабливості регіонів, підвищення витрат на вирішення екологічних проблем.
Недостатнє фінансування трансформації	Відсутність умов для залучення інвесторів, уповільнення диверсифікації економіки.
Потреба у відновленні шахтарських міст	Збільшення потреб у державних та міжнародних інвестиціях для розвитку інфраструктури та створення нових бізнесів.
Висока залежність від вугільної промисловості	Низька диверсифікація економіки, що знижує інвестиційну привабливість регіонів.
Потенціал для альтернативної енергетики	Створення можливостей для інвестицій в проекти «зеленої» енергетики та екологічної модернізації.

**Джерело: сформовано на основі власних спостережень*

Науковці акцентують увагу, що «аналізуючи інвестиційну привабливість країни, інвестор розглядає інвестиційний потенціал конкретних підприємств певної галузі чи регіону з позицій перспективності розвитку, прибутковості та ризикованості вкладень у них».[10]

Аналіз наукових джерел засвідчує, що важливе місце у векторі реалізації засад «зеленого» переходу до кліматично-нейтральної економіки, зокрема – безвуглецевої енергетики посідає відмова від спалювання вугілля. Проте відмова від використання вугілля в енергетиці зовсім не означає необхідність закриття шахт. Статистичні дані показують, що частка вугілля в Україні стала більшою, ніж у світових масштабах, тоді як частка нафти та газу значно менша.

Рис. 1 Діаграми структури запасів вуглеводневої викопної сировини у світі та в Україні

**Джерело: сформовано на основі [11; 15]*

Україна долучилася до міжнародних зобов'язань припинити використання вугілля з енергетичною метою до 2030 року. Тому використання природного потенціалу вугільних родовищ доцільне для неенергетичних цілей, що узгоджується з переходом до безвуглецевої економіки. Це може сприяти залученню інвестицій у високотехнологічну переробку вугільної сировини, що значно збільшить додану вартість, створену у вугільних громадах. Синергетичний ефект від міжгалузевого використання вугілля стимулюватиме розвиток у цих громадах інноваційних галузей, тісно пов'язаних із вугільною промисловістю.

Глобальні технологічні зміни спрямовані на розвиток та популярність інноваційних технології для виробництва матеріалів, пов'язаних із створенням «зеленої» та низьковуглецевої енергії, електрифікацією виробничих процесів і зберіганням енергії. Тому доцільними є альтернативні напрями непаливного використання вугілля. Цей напрямок є перспективним як для інвестування, так і для проведення подальших наукових досліджень в плані покращення інтегрованого інвестиційного клімату в Україні.

Таблиця 2.

Альтернативні напрями непаливного використання вугілля

Напрям	Характеристика напряму
Виробництво активованого вугілля	Використання для очищення води, повітря та в промислових фільтраційних системах.
Хімічна сировина	Переробка компонентів для синтезу пластмас, фарб, добрив, вибухових речовин.
Виробництво карбіду кремнію	Створення матеріалів для абразивної обробки, напівпровідників і високотемпературних компонентів.
Коксохімічна продукція	Утримання коксівного газу, смолу, ароматичних вуглеводнів для хімічної промисловості.
Виробництво графіту	Використовується у виробництві електродів, батарей і як вогнетривкий матеріал.
Вуглецеві матеріали для композитів	Використовується для створення легких і міцних матеріалів у будівництві та авіакосмічній галузі.
Виробництво каталітичних матеріалів	Створення каталізаторів для промислових хімічних процесів.
Фармацевтика	Зміст вуглецевих компонентів для медичних сорбентів та інших препаратів.

**Джерело: сформовано на основі [2-6; 11-15]*

Синергія між місцевими органами влади, державними інституціями, міжнародними організаціями та приватним сектором може слугувати важливим фактором успішної реалізації трансформаційних програм та механізмів публічного управління. Забезпечення прозорості, інклюзивності та інноваційності в управлінських процесах дозволить не тільки мінімізувати негативні соціально-економічні дослідження переходу від вуглецевої економіки, але й створити умови для довгострокового економічного зростання.

Таблиця 3.

Механізми публічного управління для покращення інвестиційного клімату, підвищення економічної активності та забезпечення сталого розвитку вугільних громад України

Механізм публічного управління	Спрямованість та ефекти
Інституційна підтримка економічної диверсифікації	- Створення спеціалізованих органів або агенцій для трансформації вугільних регіонів. - Підтримка проєктів розвитку нових галузей економіки.
Податкове стимулювання інвестицій	- Встановлення податкових полів для інвесторів, які реалізують проєкти у пріоритетних сферах. - Скасування частини місцевих податків для новостворених підприємств.
Фінансова підтримка бізнесу та громад	- Запровадження грантових програм для малого і середнього бізнесу. - Надання пільгових кредитів для розвитку підприємництва.
Розвиток інфраструктури	- Інвестиції в транспортну, енергетичну та цифрову інфраструктуру. - Будівництво індустріальних парків із сучасними умовами для бізнесу.
Запровадження спеціальних економічних зон (СЕЗ)	- Надання особливих економічних і правових умов для залучення інвесторів. - Звільнення від митних зборів на імпортне обладнання.
Прозорість управлінських процесів	- Створення електронних платформ для видачі інвестиційних проєктів. - Автоматизація дозвільних процедур для зниження бюрократії.
Освітні програми та перекваліфікація	- Організація навчальних курсів для перекваліфікації працівників, зайнятих у вугільній галузі. - Створення центрів професійного розвитку.
Громадсько-приватне партнерство (ГПП)	- Залучення приватного капіталу до фінансування регіональних проєктів. - Спільна реалізація проектів у соціальній та економічній сферах.
Інтеграція до міжнародних ініціатив	- Участь у програмах ЄС та міжнародних організацій з трансформації вугільних регіонів. - Утримання фінансування для «зелених» проєктів.
Моніторинг та оцінка ефективності політики	- Впровадження системи оцінки впливу на економіку, екологію та соціальну сферу. - Публічне звітування про результати реалізації політики.

**Джерело: сформовано на основі [3-5; 11-13]*

Нами сформовано практичні рекомендації органам влади щодо вдосконалення механізмів державного управління для стимулювання інвестицій та забезпечення сталого розвитку трансформаційних регіонів:

1.Розробка чіткої стратегії регіонального розвитку, що передбачає:

- затвердження комплексної стратегії трансформації регіонів з акцентом на економічну диверсифікацію, використання місцевих ресурсів та залучення інвестицій;

- визначення пріоритетних галузей для інвестування, наприклад, «зелену» енергетику, переробну промисловість чи цифрову економіку.

2.Покращення інвестиційного клімату на основі:

- спрощення процедури реєстрації бізнесу, надання дозвільної документації та доступу до інфраструктури;

- забезпечення прозорості регуляторного середовища шляхом впровадження цифрової платформи для взаємодії бізнесу з владою;

- запровадження податкових пільг для інвесторів у пріоритетні галузі.

3. Розвиток інфраструктури за рахунок:

-інвестування в розвиток транспортної, енергетичної та цифрової інфраструктури, яка є базою для залучення інвестицій;

-створення індустріальних парків та технопарків із сучасною логістикою та комунікаціями.

4. Створення спеціальних економічних зон (СЕЗ) у трансформа-ційних регіонах із спеціальними правовими та економічними умовами, які сприяють залученню інвестицій.

5. Підтримка малого та середнього бізнесу (МСБ) шляхом забезпе-чення доступу до дешевих кредитів та грантів для створення нових бізнесів.

6. Розширення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями (Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ) для фінансування інфраструктурних та соціальних проектів; ініціювання створення інвестиційних форумів для представлення регіональних можливостей перед міжнародними інвесторами.

7. Розвиток програми співпраці між бізнесом і громадою для підвищення соціальної відповідальності.

8.Запровадження системи моніторингу та оцінки впровадження політик і стратегій, які дозволять тимчасово коригувати заходи для досягнення цілей; використовувати дані про ефективність заходів для прозорої звітності перед громадою та інвесторами.

На нашу думку, описані альтернативні напрями та пропозиції сприятимуть зростанню потенціалу для інновацій, розширенню сфери застосування вугілля поза межами його традиційного використання як палива і покращенню інвестиційного клімату в Україні.

Висновки. Публічне управління має ключову роль у трансформації вугільних громад, спрямованих на забезпечення сталого розвитку та створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні. Акцент на розвиток «зеленої» енергетики, низьковуглецевих технологій та альтернативного використання вугілля відкриває нові можливості для інвестування, покращення екологічного балансу та зміцнює позиції України в міжнародному інвестиційному середовищі. Успішна трансформація вугільних громад України може стати моделлю для інших регіонів, які перебувають у подібних умовах, демонструючи важливість ефективного публічного управління в процесах соціально-економічної трансформації. Дослідження може сприяти удосконаленню існуючих механізмів управління, розробці нових підходів та реалізації стратегічних цілей сталого розвитку країни.

Література:

1. Торбич Б. В., Волос М. В., Гарбуз М. О., Соколов А. В., Солодкий І. С., Якубець М. Р. Принципи покращення інвестиційного клімату в умовах воєнного стану. Академічні візії. Вип. 27. 2024. С. 1-7

2. Мошляк І. О. Інвестиційний клімат в Україні та напрями його покращення. Вчені записки Університету «КРОК». 2019., вип. 54 Т. 2. С. 65-71. DOI: 10.31732/2663-2209- 2019-53-65-71.

3. Шворак Л., Кулинич М., Філюк Д. Сталий інклюзивний розвиток територіальних громад Волинської області в умовах трансформації вугільної галузі. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2022. №2. С. 21-33

4.Видобуток вугілля на державних шахтах попри війну… URL: https://www.epravda.com.ua/news/2024/04/2/711904/

5.Дорожня карта кліматичних цілей України до 2030 року. URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/dk-clim-ciley-full2.pdf

6. Ліквідація шахт – не вирок, а нагода створити нову економіку. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/28/710497/

7. Інвестиційний клімат. Про інвестиції: [Веб-сайт]. URL: http://про- інвестиції.укр/інвестиційний-клімат/

8. Національний банк України: [Веб-сайт]. URL: https://bank.gov.ua/

9. 20 друзів України. Forbes: [Веб-сайт]. URL: https://forbes.ua/inside/polshcha- estoniya-ssha-ta-shche-17-krain-yaki-naybilshe-dopomagayut-pid-chas-viyni-reyting- druziv-ukraini-vid-forbes-24082022-7895

10. Гуцан Т. Мельникова О. Тенденції інвестиційної привабливості України в умовах воєнного стану. Galician economic journal, No 2 (87) 2024 https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02

11. World Investment Report 2023 // UnitedNations Conference on Trade and Development: [Website]. URL: https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023

12. Індекс інвестиційної привабливості України 2023. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/ 2023/12/EBA-InvestIndex_-2023_UA.pdf

13. Arons S. Ukraine Reconstruction May Cost $1.1 Trillion, EIB Head Says. URL: https://www.bnnbloomberg.ca/ukraine-reconstruction-may-cost-1-1-trillion-eib-head-says-1.1781648

14. Нікольчук Ю. М., Лопатовська О. О. Інвестиційна привабливість України: основні тенденції, проблеми та ключові вектори вирішення. Innovation and Sustainability. 2023. № 1. С. 164–175. URL: https://ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/article/view/158/159

15. Інвестиції в Україну та відновлення економіки. Міністерство економіки України. Відділ зв'язків з гро-мадськістю та засобами масової інформації, 21/12/2022. Державні сайти України. URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=62bfd716-8665-4a4c-9e2d-6325ba53b3c8&title=InvestitsiiVUkrainuTaVidnovlenniaEkonomiki

References:

1. Torbych B. V., Volos M. V., Harbuz M. O., Sokolov A. V., Solodkyi I. S., Yakubets M. R. (2024). Pryntsypy pokrashchennia investytsiinoho klimatu v umovakh voiennoho stanu [Principles of improving the investment climate in martial law] Akademichni vizii – Academic visions. Vol. 27. 1-7 [In Ukrainian].

2. Moshliak I. O. (2019). Investytsiinyi klimat v Ukraini ta napriamy yoho pokrashchennia [Investment climate in Ukraine and directions for its improvement] Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific notes of the University "KROK". Vol. 54. 2. 65-71. DOI: 10.31732/2663-2209- 2019-53-65-71. [In Ukrainian].

3. Shvorak L., Kulynych M., Filiuk D. (2022). Stalyi inkliuzyvnyi rozvytok terytorialnykh hromad Volynskoi oblasti v umovakh transformatsii vuhilnoi haluzi [Sustainable inclusive development of territorial communities of the Volyn region in the conditions of transformation of the coal industry.]. *Ekonomichnyi chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic journal of Volyn National University named after Lesya Ukrainka*. no. 2. Pp. 21-33[In Ukrainian].

4. Vydobutok vuhillia na derzhavnykh shakhtakh popry viinu…[Coal production in state mines despite the war]. Available at: https://www.epravda.com.ua/news/2024/04/2/711904/ [In Ukrainian].

5. Dorozhnia karta klimatychnykh tsilei Ukrainy do 2030 roku. [Road map of Ukraine climate goals by 2030]. Available at: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/dk-clim-ciley-full2.pdf [In Ukrainian].

6. Likvidatsiia shakht – ne vyrok, a nahoda stvoryty novu ekonomiku [The liquidation of mines is not a sentence, but an opportunity to create a new economy]. Available at: https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/28/710497/[In Ukrainian].

7. Investytsiinyi klimat[Investment climate]. Pro investytsii – About investment: [Veb-sait]. Available at: http://про- investytsii.ukr/investytsiinyi-klimat/ [In Ukrainian].

8. Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]: [Veb-sait]. Available at: https://bank.gov.ua/ [In Ukrainian].

9. 20 druziv Ukrainy [20 friends of Ukraine] Forbes – Forbes: [Veb-sait]. Available at: https://forbes.ua/inside/polshcha- estoniya-ssha-ta-shche-17-krain-yaki-naybilshe-dopomagayut-pid-chas-viyni-reyting- druziv-ukraini-vid-forbes-24082022-7895 [In Ukrainian].

10. Hutsan T. Melnykova O. (2024). Tendentsii investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Trends in the investment attractiveness of Ukraine under martial law] Galician economic journal, no. 2. 87. Available at: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu 2024.02 [In Ukrainian].

11. World Investment Report 2023 []. UnitedNations Conference on Trade and Development: [Website]. Available at: https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023 [In Ukrainian].

12. Indeks investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy (2023). [Investment attractiveness index of Ukraine 2023]. Available at: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/EBA-InvestIndex_-2023_UA.pdf. [In Ukrainian].

13. Arons S. Ukraine Reconstruction May Cost $1.1 Trillion, EIB Head Says. Available at: https://www.bnnbloomberg.ca/ukraine-reconstruction-may-cost-1-1-trillion-eib-head-says-1.1781648. [In English]

14. Nikolchuk Yu. M., Lopatovska O. O. (2023). Investytsiina pryvablyvist Ukrainy: osnovni tendentsii, problemy ta kliuchovi vektory vyrishennia [Investment attractiveness of Ukraine: main trends, problems and key solution vectors]. Innovation and Sustainability, vol. 1, pp. 164–175. Available at: https: //ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/article/view/158/159. [In Ukrainian].

15. Investytsii v Ukrainu ta vidnovlennia ekonomiky. [Investments in Ukraine and economic recovery] (2022). Ministerstvo ekonomiky Ukrainu. Viddil zviazkiv z hromadskistiu ta zasobamy masovoi informatsii, Derzhavni saity Ukrainy. Retrieved from https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=62bfd716-8665-4a4c-9e2d-6325ba53b3c8&title=InvestitsiiVUkrainuTaVidnovlenniaEkonomiki [in Ukrainian].

УДК 339.138

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-659-666

Коляда Тетяна Анатоліївна кандидат юридичних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри менеджменту, маркетингу та забезпечення якості у фармації, Національний фармацевтичний університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-6929-8939

Верхолаз Олександр Станіславович аспірант, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, https://orcid.org/0009-0001-5559-9191

Верхолаз Вадим Дмитрович аспірант, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Харків, https://orcid.org/0009-0004-7034-8077

ІМПЕРАТИВИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Стаття присвячена аналізу можливостей реформування системи публічного управління України через призму маркетингових технологій, які все більше застосовуються в публічному управлінні для підвищення прозорості, підзвітності та громадської довіри. У роботі акцентується увага на інтеграції клієнтоорієнтованих підходів, брендингу та сучасних цифрових інструментів у практику публічного адміністрування. Маркетингові технології розглядаються як інноваційний інструмент формування ефективної комунікації між державними інституціями та зацікавленими сторонами, а також як засіб покращення якості надання державних послуг.

У статті аналізується міжнародний досвід використання маркетингових інструментів у реформуванні публічної політики, включаючи кейси успішних практик європейських країн та США. Особливу увагу приділено адаптації таких підходів до українських реалій, враховуючи сучасні виклики євроінтеграції, диджиталізації та високих вимог до прозорості діяльності державних органів. Розглядаються способи впровадження маркетингових стратегій, зокрема через використання відкритих даних, платформ зворотного зв'язку та інформаційно-комунікаційних технологій.

Запропоновані у статті рекомендації спрямовані на розробку комплексного підходу до модернізації публічного управління, зокрема через вдоскона-

лення управлінських процесів, посилення взаємодії між державою і громадськістю, а також зміцнення довіри до публічних інституцій. Результати дослідження вказують на необхідність переходу до інноваційних методів управління, що відповідають сучасним вимогам громадського запиту та європейським стандартам.

Ключові слова: публічне управління, маркетингові технології, реформування, прозорість, підзвітність, клієнтоорієнтованість, комунікація, брендинг, євроінтеграція, державні інституції.

Koliada Tetiana Anatoliivna PhD, Associate Professor, Associate Professor at the institution of higher education, Department of Management, Marketing, and Quality Assurance in Pharmacy, National University of Pharmacy, Kharkiv, tel.: (050) 520-32-02, https://orcid.org/0000-0002-6929-8939

Verkholaz Oleksandr Stanislavovych Phd, student the National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, https://orcid.org/0009-0001-5559-9191

Verkholaz Vadym Dmytrovych Phd, student the National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, https://orcid.org/0009-0004-7034-8077

IMPERATIVES FOR REFORMING UKRAINE'S PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM THROUGH THE LENS OF MARKETING TECHNOLOGIES

Abstract. The article is dedicated to analyzing the possibilities of reforming Ukraine's public administration system through the lens of marketing technologies, which are increasingly employed in the public sector to enhance transparency, accountability, and public trust. The study emphasizes the integration of client-oriented approaches, branding, and modern digital tools into the practice of public administration. Marketing technologies are viewed as an innovative tool for establishing effective communication between public institutions and stakeholders, as well as improving the quality of public services.

The article examines international experiences in utilizing marketing instruments in public policy reform, including case studies of successful practices in European countries and the United States. Particular attention is given to adapting such approaches to Ukrainian realities, taking into account contemporary challenges of European integration, digitalization, and high demands for transparency in public sector operations. Methods for implementing marketing strategies, such as the use of open data, feedback platforms, and information and communication technologies, are explored.

The recommendations proposed in the article aim at developing a comprehensive approach to modernizing public administration, particularly by improving management processes, strengthening interactions between the state and the public, and fostering trust in public institutions. The study results underline the need to transition to innovative management methods that meet contemporary public demand and align with European standards.

Keywords: public administration, marketing technologies, reform, transparency, accountability, client orientation, communication, branding, European integration, public institutions.

Постановка проблеми. У контексті постійних реформ в Україні трансформація системи публічного управління є важливим елементом для забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності в роботі публічних органів. З розвитком європейської інтеграції та цифровізації, існуючі механізми публічного управління стають недостатніми для задоволення сучасних вимог громадян. Необхідність впровадження інноваційних підходів, таких як маркетингові технології, в систему публічного управління є надзвичайно важливою. Маркетингові технології здатні забезпечити покращення надання державних послуг, сприяти ефективнішій комунікації між державними інституціями та громадянами, а також сприяти відновленню довіри до публічних інститутів. Однак залишається виклик щодо ефективної адаптації цих інструментів до українських реалій з урахуванням сучасних європейських вимог та викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в галузі публічного управління та маркетингових технологій підкреслюють важливість впровадження маркетингових підходів у державний сектор. Вчені досліджували вплив клієнтоорієнтованих підходів, брендингу та цифрових інструментів на публічне управління, відзначаючи позитивний вплив на прозорість та довіру громадян до органів влади [1-6]. Міжнародний досвід, зокрема практики європейських країн та США, показує, як маркетингові технології можуть ефективно використовуватися для покращення відносин між урядом та громадянами, а також для підвищення якості державних послуг [7]. Водночас, в Україні потребує подальшого розвитку питання адаптації цих інструментів з урахуванням євроінтеграційних процесів та цифрових змін.

Метою статті є аналіз необхідності реформування системи публічного управління України через використання маркетингових технологій. Окрему увагу буде приділено оцінці міжнародного досвіду та запропонування моделі для впровадження маркетингових технологій у публічне управління України з урахуванням сучасних вимог та стандартів європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Маркетингові підходи у контексті публічної політики розглядаються як інструмент, що сприяє підвищенню ефективності державного управління завдяки інтеграції клієнтоорієнтованих принципів, сучасних технологій і стратегій комунікації. Використання таких підходів ґрунтується на необхідності глибокого розуміння потреб суспільства та забезпечення прозорості, підзвітності й оперативності в реалізації публічних ініціатив. Особливу увагу приділяють аналізу очікувань громадськості, що дозволяє адаптувати політику до соціальних запитів та економічних умов.

Ключовим аспектом є запровадження технологій для сегментації аудиторії, яка дозволяє формувати цільові комунікаційні стратегії для різних груп населення. Завдяки цьому забезпечується максимальна відповідність політичних рішень потребам окремих соціальних сегментів. Водночас, важливе місце займає позиціонування державних програм як інструментів вирішення ключових проблем суспільства, що формує позитивне сприйняття політики серед громадськості.

Інтеграція цифрових інструментів, включаючи соціальні мережі, платформи електронного врядування та CRM-системи, дозволяє підвищити оперативність та якість зворотного зв'язку, створюючи ефективні канали комунікації між владою і суспільством. У сучасних умовах глобалізації та диджиталізації маркетингові підходи також сприяють посиленню громадської участі у процесах ухвалення рішень, що є важливим чинником розвитку демократичних інститутів. Водночас їх використання передбачає проведення регулярного моніторингу та оцінки впливу політики, що дозволяє коригувати стратегії відповідно до змін соціально-економічного середовища.

У контексті євроінтеграційних прагнень України маркетингові технології мають стратегічне значення для адаптації державного управління до стандартів ЄС. Це включає розвиток прозорих механізмів прийняття рішень, побудову довіри до інституцій влади та створення передумов для активної взаємодії з міжнародними партнерами. Отже, маркетингові підходи у публічній політиці слугують не лише інструментом підвищення ефективності управління, але й засобом формування сталого демократичного суспільства.

Міжнародний досвід застосування маркетингових технологій у публічному секторі свідчить про зростаюче значення маркетингу як інструменту підвищення ефективності державного управління. У розвинених країнах світу використання маркетингових підходів сприяє покращенню комунікації між органами влади та громадянами, підвищенню довіри до інституцій, а також забезпеченню більш прозорого та орієнтованого на громадян підходу до надання послуг. Одним із ключових напрямів є застосування концепції соціального маркетингу, який спрямований на зміну поведінки населення у соціально значущих питаннях, таких як здоров'я, екологія чи громадська

безпека. Наприклад, у США кампанії з популяризації здорового способу життя використовують сучасні технології цифрового маркетингу, зокрема соціальні мережі та інтернет-платформи, для ефективнішого досягнення аудиторії. У країнах Європейського Союзу значну увагу приділяють брендингу територій, спрямованому на підвищення інвестиційної привабливості регіонів та стимулювання туристичної діяльності. Успіх таких програм залежить від інтегрованого використання інструментів маркетингу, включно з дослідженням потреб цільової аудиторії, розробкою відповідних комунікаційних стратегій та активним залученням громадськості.

Також, у країнах Європейського Союзу маркетингові технології активно впроваджуються у публічний сектор з метою підвищення ефективності державного управління та покращення взаємодії між владою і громадянами. Одним із ключових напрямів є брендинг територій, який охоплює створення позитивного іміджу регіонів, міст або навіть країн на міжнародному рівні. Такий підхід спрямований на залучення інвестицій, стимулювання туристичної активності та сприяння економічному розвитку.

Особливе місце займають комунікаційні кампанії, які організовуються державними установами з метою інформування громадян про соціальні, екологічні або економічні ініціативи. Уряди країн ЄС активно використовують інструменти цифрового маркетингу, включаючи соціальні мережі, контекстну рекламу, а також створення інтерактивних платформ для діалогу з громадянами. Наприклад, у Данії проводиться активна комунікація щодо екологічних програм, спрямованих на популяризацію відновлюваних джерел енергії та зменшення вуглецевого сліду.

Ще одним важливим аспектом є розвиток концепції смарт-міст, де поєднуються цифрові технології, інноваційні послуги та маркетингові підходи. У цьому контексті маркетингові стратегії спрямовані на формування позитивного іміджу таких міст, як Барселона, Гельсінкі та Відень, які відомі своїм інтегрованим підходом до екологічного, економічного та соціального розвитку. Наприклад, Барселона активно використовує цифрові інструменти для просування міських ініціатив, а Гельсінкі створює платформи для участі громадян у прийнятті рішень.

Важливим елементом є також просування здорового способу життя та соціальної згуртованості через соціальний маркетинг. Наприклад, у Швеції успішно реалізуються кампанії, спрямовані на боротьбу з алкоголізмом і курінням, які охоплюють як традиційні, так і цифрові медіа. Німеччина, у свою чергу, активно застосовує маркетингові інструменти для просування енергоефективності та зменшення споживання енергії серед населення.

Отже, країни ЄС демонструють успішний досвід адаптації маркетингових технологій до потреб публічного сектору, що сприяє підвищенню

прозорості, залученню громадян до процесу прийняття рішень та покращенню якості державних послуг.

Враховуючи вищезазначене, наголошуємо, що маркетингові технології є важливим інструментом для посилення взаємодії між державними органами та зацікавленими сторонами, що сприяє підвищенню прозорості, довіри та ефективності управлінських процесів. Одним із ключових завдань є створення ефективних каналів комунікації між державою та громадськістю, які забезпечують оперативний і двосторонній обмін інформацією. Це передбачає використання різноманітних форматів комунікацій, таких як прес-конференції, інтерактивні вебінари, електронні платформи для консультацій та обговорень, а також спеціалізовані мобільні додатки, що дозволяють громадянам отримувати актуальну інформацію і висловлювати свої думки щодо державних ініціатив.

Соціальні мережі відіграють ключову роль у формуванні діалогу між владою і громадянами. Завдяки високій швидкості поширення інформації, широкому охопленню аудиторії та можливості персоналізації комунікацій, соціальні мережі стали ефективним інструментом залучення громадян до обговорення суспільно важливих питань. Органи публічної влади можуть використовувати соціальні платформи для поширення інформації про реформи, запуску соціальних кампаній і збору зворотного зв'язку. При цьому важливим є дотримання принципів відкритості, об'єктивності та адаптації повідомлень до потреб і запитів цільових аудиторій.

Методи врахування думок зацікавлених сторін при прийнятті управлінських рішень включають проведення опитувань, громадських консультацій, фокус-груп та відкритих обговорень. Ці методи дозволяють не лише виявити очікування та потреби різних соціальних груп, але й підвищити рівень їхньої залученості до процесу ухвалення рішень, що, у свою чергу, сприяє формуванню довіри до органів влади. Важливим є також аналіз зібраних даних і забезпечення прозорості у їх використанні для обґрунтування управлінських рішень. Отже, інтеграція маркетингових технологій у систему взаємодії з зацікавленими сторонами сприяє ефективному вирішенню суспільно значущих завдань, підвищує легітимність рішень органів влади та забезпечує сталий розвиток суспільства.

На нашу думку, використання маркетингових технологій у реформуванні публічного управління України має бути спрямоване на підвищення прозорості, ефективності та орієнтованості державних послуг на потреби громадян. Важливим напрямом є впровадження інструментів соціального маркетингу, які дозволяють формувати відповідальну поведінку громадян у питаннях охорони здоров'я, екології та громадської безпеки. Необхідно розвивати цифрові платформи для комунікації між органами влади і

населенням, що сприятиме оперативному обміну інформацією, залученню громадян до прийняття рішень та забезпеченню прозорості управлінських процесів. Особлива увага має приділятися брендингу територій, що дозволить підвищити інвестиційну та туристичну привабливість регіонів через просування їхніх конкурентних переваг. Важливим є також формування стратегій інформаційної безпеки, спрямованих на протидію дезінформації та зміцнення довіри до інституцій публічної влади. Використання маркетингових технологій у процесі реформування має базуватися на детальному аналізі потреб та очікувань різних груп громадян, забезпечуючи індивідуалізований підхід до комунікації та управління. Інтеграція таких технологій повинна бути поступовою, із врахуванням міжнародного досвіду та адаптацією до соціально-культурних особливостей України. Застосування маркетингових підходів сприятиме не лише покращенню функціонування державного управління, але й формуванню сталого демократичного суспільства, здатного до ефективної взаємодії з глобальним середовищем.

Висновки. Імперативи реформування системи публічного управління України крізь призму маркетингових технологій обумовлені необхідністю адаптації до сучасних вимог демократичного суспільства та євроінтеграційних прагнень. Маркетингові підходи відіграють стратегічну роль у формуванні прозорих механізмів прийняття рішень, підвищенні довіри до державних інституцій та стимулюванні активної взаємодії з міжнародними партнерами. Використання інструментів соціального маркетингу, брендингу територій та цифрових технологій сприяє покращенню комунікації між владою і громадянами, а також підвищенню якості надання державних послуг. У цьому контексті впровадження маркетингових технологій має бути спрямоване на зміцнення принципів сталого розвитку, демократичності та інноваційності системи управління, що дозволить підвищити ефективність діяльності органів публічної влади та забезпечити інтеграцію українського публічного управління у загальноєвропейський управлінський простір.

Література:

1. Гриджук І. А. Реалізація концепції маркетингу в публічному управління територіальним розвитком. *Інвестиції: практика і досвід*. 2019. № 2. С. 113–117.

2. Олексюк Г. В., Попадинець Н. М., Самотій Н. С. Управління територіальними громадами на засадах територіального маркетингу : теоретико-методологічні аспекти. *Регіональна економіка.* 2021. № 3. С.15–27.

3. Дейнега О. В., Дейнега І. О. Імплементація маркетингової концепції в діяльність органів публічного управління. Економіка та управління підприємствами. 2021. Вип.52. С. 83–89.

4. Кравцова, Т., Лащенко, О., Кравцов, О. Використання маркетингового підходу в діяльності органів публічного управління медичною сферою. *Аспекти публічного управління*, 2021. № 9(4). С. 72–84.

5. Угоднікова О. І. Цифровий публічний маркетинг як елемент інформаційної політики держави. Економіка та держава. 2022. № 2. С.93–96.

6. Ромат Є. В., Гаврилечко Ю.В. Маркетинг у публічному управлінні : монографія. Київ: Київський національний економічний університет, 2018. 288с.

7. Янковець Т. М., Поремський М.О. Європейський досвід застосування цифрового маркетингу в публічному управлінні в Україні. Економіка та держава. 2022. № 7. С. 95–101.

References:

1. Hrydzhuk I. A. (2019) Realizatsiia kontseptsii marketynhu v publichnomu upravlinnia terytorialnym rozvytkom [Implementation of the Marketing Concept in Public Administration of Territorial Development] *Investytsii: praktyka i dosvid [Investment: Practice, and Experience]*, 2, 113-117 [in Ukrainian].

2. Oleksiuk H. V., Popadynets N. M., Samotii N. S. (2021) Upravlinnia terytorialnymy hromadamy na zasadakh terytorialnoho marketynhu: teoretyko-metodolohichni aspekty [Management of Territorial Communities on the Basis of Territorial Marketing: Theoretical and Methodological Aspects] *Rehionalna ekonomika [Regional Economy],3, 15-27* [in Ukrainian].

3. Deineha O. V., Deineha I. O. (2021) Implementatsiia marketynhovoi kontseptsii v diialnist orhaniv publichnoho upravlinnia [Implementation of the Marketing Concept in the Activities of Public Administration Bodies] *Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy [Economics and Business Management], 52, 83-89* [in Ukrainian].

4. Kravtsova, T., Lashchenko, O., Kravtsov, O. (2021) Vykorystannia marketynhovoho pidkhodu v diialnosti orhaniv publichnoho upravlinnia medychnoiu sferoiu [Use of the Marketing Approach in the Activities of Public Administration Bodies in the Healthcare Sector] *Aspekty publichnoho upravlinnia [Aspects of Public Administration], 9(4),72-84* [in Ukrainian].

5. Uhodnikova O. I. (2022) Tsyfrovyi publichnyi marketynh yak element informatsiinoi polityky derzhavy [Digital Public Marketing as an Element of the State's Information Policy] *Ekonomika ta derzhava [Economics and State]*,2, 93-96 [in Ukrainian].

6. Romat Ye. V., Havrylechko Yu.V. (2018) Marketynh u publichnomu upravlinni: monohrafiia [*Marketing in Public Administration: Monograph]* Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet [in Ukrainian].

7. Yankovets T. M., Poremskyi M.O. (2022) Yevropeiskyi dosvid zastosuvannia tsyfrovoho marketynhu v publichnomu upravlinni v Ukraini [European Experience of Using Digital Marketing in Public Administration in Ukraine] *Ekonomika ta derzhava [Economics and State]*, 7,95-101 [in Ukrainian].

УДК 38.567

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-667-673

Кравчук Ольга Юріївна кандидат політичних наук, доцент кафедри психології, філософії, соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, тел.: 067-16-12-974, https://orcid.org/0000-0001-7802-1934

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: НОВІ РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ

Анотація. Визначено, що сучасний розвиток ШІ відкриває нові можливості для підвищення ефективності державних послуг, автоматизації рутинних процесів, забезпечення доступності даних та оптимізації ресурсів. Охоплено ключові аспекти, що стосуються як потенційних переваг, так і численних ризиків. У публічному управлінні ШІ може значно покращити процес прийняття рішень, надаючи керівникам швидкий доступ до великої кількості даних та їхнього аналізу, що дозволяє приймати обґрунтовані та своєчасні рішення. Також, за рахунок аналізу великих масивів інформації, можна краще розуміти потреби громадян і адаптувати державні послуги до соціальних викликів.

Однак, впровадження ШІ у цій сфері супроводжується низкою ризиків, які можуть значно вплинути на безпеку, стабільність і довіру громадян до державних установ. Один з основних ризиків – це можливість зловживань, які виникають через використання непрозорих алгоритмів, що можуть сприяти дискримінації певних соціальних груп. Алгоритми, навчені на історичних даних, можуть відтворювати упередження та соціальні стереотипи, що призводить до несправедливих рішень. Крім того, державні структури, які залежать від ШІ, можуть стати мішенню для кібератак з боку зловмисників, що створює загрозу національній безпеці, особливо під час воєнних дій. Існує також ризик втрати конфіденційності особистих даних громадян, адже ШІ-системи часто інтегруються з іншими базами даних, що ускладнює контроль над доступом до інформації.

Іншим важливим ризиком є розмивання відповідальності за прийняття рішень. Коли рішення приймає ШІ, особливо без людського втручання, визначення відповідальної особи може стати проблематичним, що ускладнює виправлення помилок та забезпечення підзвітності у публічному управлінні. В умовах воєнного часу додатковим ризиком стає можливість зовнішнього втручання через саботаж або модифікацію алгоритмів, що використовуються

в критично важливих державних структурах, таких як енергетичний сектор, охорона здоров'я та транспорт. Це може призвести до серйозних наслідків для держави і суспільства в цілому.

Тема використання ШІ в публічному управлінні потребує розробки нових правових і етичних стандартів, спрямованих на зменшення вразливостей та забезпечення прозорості алгоритмів. Необхідно розробляти комплексні механізми контролю та перевірки роботи ШІ, щоб забезпечити дотримання етичних норм і захист прав громадян.

Ключові слова: штучний інтелект, публічне управління, загрози, виклики, державні структури, алгоритм, безпека.

Kravchuk Olga Yuriyivna Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Philosophy, Social and Humanitarian disciplines, Admiral Makarov National Shipbuilding University, tel.: 067-16-12-974, https://orcid.org/0000-0001-7802-1934

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PUBLIC ADMINISTRATION: NEW RISKS AND THREATS

Abstract. It was determined that the modern development of AI opens up new opportunities for increasing the efficiency of public services, automating routine processes, ensuring data availability and optimizing resources. Key aspects related to both potential benefits and numerous risks are covered. In public administration, AI can significantly improve decision-making by giving managers quick access to large amounts of data and their analysis, enabling informed and timely decisions. Also, due to the analysis of large arrays of information, it is possible to better understand the needs of citizens and adapt public services to social challenges.

However, the implementation of AI in this area is accompanied by a number of risks that can significantly affect the security, stability and trust of citizens in government institutions. One of the main risks is the possibility of abuse arising from the use of non-transparent algorithms that may contribute to the discrimination of certain social groups. Algorithms trained on historical data can reproduce biases and social stereotypes, leading to unfair decisions. In addition, government entities that depend on AI can become targets for cyberattacks by attackers, posing a threat to national security, especially during times of war. There is also a risk of losing the privacy of citizens' personal data, because AI systems are often integrated with other databases, which makes it difficult to control access to information.

Another important risk is the erosion of responsibility for decision-making.When decisions are made by AI, especially without human intervention, determining who is responsible can become problematic, making it difficult to

correct errors and ensure accountability in public administration. In a wartime environment, an additional risk is the possibility of external interference through the sabotage or modification of algorithms used in critical government structures such as the energy sector, health care, and transportation. This can lead to serious consequences for the state and society as a whole.

The topic of using AI in public administration requires the development of new legal and ethical standards aimed at reducing vulnerabilities and ensuring the transparency of algorithms. It is necessary to develop comprehensive mechanisms for monitoring and verifying the operation of AI to ensure compliance with ethical standards and protection of citizens' rights.

Keywords: artificial intelligence, public administration, threats, challenges, state structures, algorithm, security.

Постановка проблеми. Сучасні виклики, такі як зростання кіберзагроз, політична нестабільність, війна, потреба в оперативному прийнятті рішень та оптимізації державних процесів, підкреслюють важливість впровадження ШІ в публічне управління. Ці технології можуть допомогти покращити аналіз великих даних, оптимізувати ресурси та підвищити якість державних послуг. Водночас, використання ШІ несе низку значних ризиків, які можуть мати серйозні наслідки для держави та суспільства. Одним із найбільш актуальних є ризик упередженості алгоритмів, через яку автоматизовані рішення можуть спричиняти несправедливість, дискримінацію та соціальну нерівність. Залежність від алгоритмічних рішень у державному секторі підвищує ризик виникнення помилок, розмивання відповідальності та зловживань, що може призвести до недовіри громадян до державних установ.

Також важливими є загрози для конфіденційності й безпеки особистих даних громадян, оскільки публічні служби все більше інтегруються з цифровими системами і ШІ. Крім того, в умовах політичної нестабільності або війни ШІ може стати інструментом для зловмисних впливів і маніпуляцій з боку недоброзичливих осіб чи країн. Тому виявлення та мінімізація ризиків є ключовими аспектами для ефективного та безпечного впровадження ШІ у публічне управління. Це забезпечить довіру громадян до автоматизованих рішень, захистить права людей і допоможе уникнути негативних наслідків застосування цих технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. Юбенкс досліджує наслідки використання автоматизованих систем і штучного інтелекту в управлінні, особливо вплив на соціально незахищені групи.

Гассер Ю. пропонує модель для управління ризиками в різних рівнях систем, надає практичні рекомендації з управління ризиками впровадження ШІ у публічному управлінні.

Кейт Кроуфорд оглядає прогалини в дослідженнях ШІ, зокрема соціальні та етичні ризики, і пропонує напрямки для майбутніх досліджень.

В. Дігнум пропонує основні принципи етики для застосування ШІ в суспільстві, які корисні для оцінки ризиків і розробки етичних рамок в публічному управлінні.

А. Шевченко, С. Барановський у своїй монографії розглядають передумови та наукові засади створення Стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні, а також засоби та шляхи її ефективної імплементації.

Мета статті - проаналізувати основні загрози та ризики, які виникають у процесі його впровадження.

Виклад основного матеріалу. Використання штучного інтелекту (ШІ) у публічному управлінні відкриває великі перспективи для покращення якості обслуговування громадян, оптимізації ресурсів та підвищення ефективності роботи державних структур. Проте, впровадження ШІ також несе значні ризики, які необхідно ідентифікувати та враховувати, щоб уникнути потенційно негативних наслідків для суспільства.

Першим ризиком є загроза конфіденційності та безпеки даних. ШІ вимагає великих обсягів даних для аналізу та навчання, що часто включає персональні та конфіденційні дані громадян. Невідповідний рівень захисту цих даних може призвести до їх витоку, що становить небезпеку для особистої інформації громадян, а також загрозу довіри до державних інституцій. Окрім цього, зростає ризик кібератак, оскільки системи, що використовують ШІ, можуть стати цілями для хакерів.

Другий значний ризик пов’язаний з автоматизацією та прийняттям рішень ШІ без належного контролю. ШІ здатен швидко аналізувати великі обсяги даних і генерувати рекомендації або навіть приймати рішення на основі алгоритмів. Однак, це створює загрозу прийняття помилкових або необ'єктивних рішень, оскільки алгоритми можуть бути упередженими через неправильні налаштування або необ’єктивність даних, які використовуються для навчання моделі. Без належного людського контролю та прозорості у процесі прийняття рішень ці помилки можуть призвести до серйозних порушень прав громадян.

Третій ризик стосується втрати робочих місць у державному секторі. Впровадження автоматизованих систем, здатних виконувати завдання, які раніше виконували люди, може призвести до зменшення кількості робочих місць, особливо для працівників, які виконують рутинні обов’язки. Це може викликати соціальну напругу, особливо в умовах, коли не будуть запропоновані альтернативні варіанти працевлаштування або перекваліфікації для звільнених працівників.

Четвертий ризик полягає у можливості надмірного контролю та спостереження. ШІ може забезпечити значно ширші можливості для моніторингу та збору даних про громадян, що може створити ризик зловживань, порушення права на приватність та втрати довіри суспільства до державних інституцій. Зокрема, якщо держава використовуватиме ШІ для постійного контролю над поведінкою громадян, це може створити атмосферу надмірного контролю, яка не відповідає демократичним цінностям і принципам відкритості.

П'ятий ризик стосується залежності від технологічних компаній, які розробляють та підтримують системи ШІ. З огляду на те, що більшість технологій штучного інтелекту розробляються приватними компаніями, уряди можуть опинитися у залежності від зовнішніх постачальників програмного забезпечення та інфраструктури. Це може створити як загрозу безпеці, так і втрату суверенітету у прийнятті управлінських рішень.

Таким чином, впровадження ШІ у публічне управління несе низку ризиків, які мають бути детально вивчені та оцінені перед повномасштабним застосуванням. Держави повинні запроваджувати системи ШІ обережно, забезпечуючи дотримання принципів етики, прозорості та відповідальності. Важливо також створити законодавчі та нормативні механізми, які захищатимуть громадян від можливих зловживань та забезпечуватимуть безпеку й справедливість у прийнятті рішень.

Враховуючи сучасні виклики, можна розширити перелік ризиків, які можуть бути актуальними під час впровадження штучного інтелекту (ШІ) в публічне управління.

1. Ризик несанкціонованого впливу на рішення через маніпуляцію ШІ: використання ШІ для аналізу і прийняття рішень може стати ціллю для маніпуляцій, де за допомогою непрозорих алгоритмів недобросовісні особи або групи зможуть змінювати пріоритети у державному управлінні в інтересах певних сторін, що послаблює об'єктивність і незалежність ухвалених рішень.

2. Ризик «розмиття» відповідальності серед управлінців: впровадження ШІ може створити ситуацію, коли відповідальність за наслідки автоматизованих рішень буде важко визначити. Це може призвести до уникнення відповідальності з боку посадовців і погіршення управління, оскільки прийняті помилкові рішення можуть списувати на технічні помилки або збої алгоритмів.

3. Ризик втрати контролю над алгоритмами через їх складність: по мірі розвитку ШІ технології стають дедалі складнішими і менш прозорими. Це може призвести до ситуації, коли навіть розробники не зможуть пояснити, як саме алгоритм приймає певні рішення, що ускладнює контроль і підзвітність ШІ у критичних ситуаціях.

4. Ризик надмірної залежності від ШІ для прийняття стратегічних рішень:

надмірна довіра до ШІ може спричинити зниження навичок критичного мислення і стратегічного аналізу серед керівників, які можуть покладатися на системи ШІ, навіть у випадках, коли потрібен гнучкий і людський підхід. Це призведе до «технологічного детермінізму», де людський фактор стає менш значущим.

5. Ризик втрати інноваційності через шаблонність ШІ-процесів: ШІ може структурувати процеси і рішення так, що обмежуватиме інноваційний підхід у публічному управлінні. Це пов'язано з тим, що алгоритми, які оптимізують ефективність, часто використовують перевірені шаблони, які можуть застаріти і стати гальмом для новаторства в управлінні.

6. Ризик «економічної залежності» від технологічних корпорацій: залучення технологічних гігантів для розробки й обслуговування ШІ може створити економічну залежність, особливо якщо критично важливі алгоритми чи технологічна підтримка надаються закордонними компаніями. Це може створити ризик для економічної незалежності і здатності держави контролювати власні процеси.

7. Ризик зниження конфіденційності даних через інтеграцію з іншими системами: під час інтеграції ШІ з іншими державними системами існує ризик неконтрольованого обміну інформацією між відомствами, що може призвести до витоку даних або доступу до конфіденційної інформації третіми особами, особливо якщо доступ не буде жорстко контролюватися.

8. Ризик дегуманізації взаємодії з громадянами: все частіше ШІ використовують для обслуговування громадян (автоматичні відповіді, чат-боти тощо), що може призвести до дегуманізації державних послуг і зниження рівня задоволеності населення через відсутність «людського фактора» у взаємодії.

9. Ризик невідповідності морально-етичних норм при автоматизації рішень

ШІ приймає рішення, керуючись алгоритмами, а не морально-етичними нормами, тому може ухвалювати рішення, які суперечать соціально прийнятним цінностям. Це створює ризик, що автоматизація прийняття рішень може іноді суперечити етичним стандартам суспільства.

10. Ризик використання ШІ для підривної діяльності зсередини: у разі наявності недобросовісних співробітників або зовнішнього втручання існує ризик, що ШІ може бути використаний для підриву державних інтересів. Це може бути як приховане маніпулювання даними, так і використання можливостей ШІ для поширення дезінформації.

Ці ризики підкреслюють необхідність ретельного контролю над процесом впровадження ШІ в державному секторі та розробки систем перевірки та підзвітності, які б враховували нові виклики, що постають перед суспільством у контексті автоматизації управління.

Висновок. У результаті дослідження потенційних ризиків впровадження штучного інтелекту у публічне управління можна зробити висновок, що хоча ШІ відкриває значні можливості для підвищення ефективності державних процесів, він також несе численні виклики, які потребують уважного аналізу та управління. Основними ризиками є можливість упередженості в алгоритмах, порушення конфіденційності даних громадян, зловживання через непрозорість рішень, а також вразливість до кіберзагроз, що особливо актуально в умовах сучасних криз і військових дій. Зниження цих ризиків потребує чіткого нормативно-правового регулювання, розробки етичних стандартів, прозорих процедур контролю і підзвітності, а також постійного моніторингу роботи ШІ-систем. Важливо забезпечити відповідальність і контроль над рішеннями, прийнятими з використанням ШІ, та зберегти людський фактор у процесах, які вимагають соціальної чутливості та гнучкості. Лише за таких умов можливе ефективне і безпечне впровадження штучного інтелекту у публічне управління, що сприятиме зростанню довіри громадян і забезпечить стабільний розвиток цифрової держави.

Література:

1. Digital Birmingem. (2017). Retrieved from http://digitalbirmingham.co.uk.
2. Eubanks, V. (2018). «Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor.»
3. Gasser, U., Almeida, V. (2017). «A Layered Model for AI Governance.»IEEE Internet Computing, 21(6), 58-62.
4. Crawford, K., Calo, R. (2016). «There is a Blind Spot in AI Research.» Nature, 538(7625), 311-313.
5. Virginia Dignum (2020). «Artificial Intelligence and Ethics: An Introduction to the Special Issue.» Umeå University 130(1), 1-15.
6. А.І.Шевченко. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні: монографія. Київ: ІПШІ, 2023. 305 с. doi.org/10.15407/development_strategy_2023

References:

1. Digital Birmingem. (2017). Retrieved from http://digitalbirmingham.co.uk.
2. Eubanks, V. (2018). «Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor.»
3. Gasser, U., Almeida, V. (2017). «A Layered Model for AI Governance.»IEEE Internet Computing, 21(6), 58-62.
4. Crawford, K., Calo, R. (2016). «There is a Blind Spot in AI Research.» Nature, 538(7625), 311-313.
5. Virginia Dignum (2020). «Artificial Intelligence and Ethics: An Introduction to the Special Issue.» Umeå University 130(1), 1-15.
6. Shevchenko, A. I. (2023). Stratehiia rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini [Strategy for the development of artificial intelligence] p. 305. doi.org/10.15407/development_strategy_2023 [in Ukraine]

УДК 351.342

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-674-686

Куценко Антон Олегович аспірант кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, тел.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0009-0008-6990-3060

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена визначенню напрямів удосконалення системи публічного управління сферою охорони здоров'я України. З'ясовано, що непросту ситуацію, яка склалася у вітчизняній системі охорони здоров'я, спричинила війна, розв'язана Російською Федерацією. Система й до російської агресії стикалася з проблемами, приміром, низькою, порівняно з очікуваною, тривалістю життя; недостатніми, проти інших країн, витратами на медицину, й великою часткою витрат, які змушені покривати пацієнти. В нинішніх реаліях ситуацію ускладнено тим, що маємо знищені та пошкоджені медичні заклади, громадяни змушені переміщатися, втрачаються медичні працівники.

Встановлено, що суть публічного управління в охороні здоров'я полягає в систематичній роботі, яку провадять державні й недержавні організації, метою якої є цілі й завдання, пов'язані з тим, щоб організовувати, координувати й надавати медичні послуги, щоб була доступною якісна медична допомога та щоб контролювати й регулювати процеси, які відбуваються в цій галузі. Завдяки цій діяльності розробляються і впроваджуються стратегії, програми й політики, організовується робота, яку провадять медичні установи, та реалізується можливість залучати до взаємодії інші суспільні сектори, аби медичне обслуговування ставало більш якісним, на вищому рівні забезпечувалося піклування про громадське здоров'я.

Наведено головні аспекти та напрями удосконалення публічного управління у сфері охорони здоров'я (вдосконалювати політики й інституції, що займаються публічним управлінням у сфері охорони здоров'я, аби керувати відновними процесами; посилювати медичні послуги, врахувавши особливі потреби громадян, поява яких пов'язана з війною, розвиваючи реабілітаційну допомогу та послуги в частині психічного здоров'я; посилювати систему, що охоплює громадське здоров'я, та готовність зіткнутися з надзвичайними ситуаціями в медичній галузі; зміцнювати й підвищувати кваліфікацію

персоналу в царині надання медичних послуг, інтегруючи освіту й наукову діяльність у цій системі в міжнародний контекст; відновлювати і змінювати мережу медзакладів, враховуючи сучасні підходи в госпітальному плануванні; розвивати електронну охорону здоров'я та посилювати кібербезпеку; забезпечувати фінансову стабільність медичної сфери, користуючись гнучкими методами фінансового забезпечення, розширювати програму, до якої входять медичні гарантії, та розвивати добровільне медичне страхування; посилювати систему, що управляє якістю: розробляти і впроваджувати елементи системи, що забезпечує якість у медичній сфері, на рівні держави й медичного закладу; відновлювати фармацевтичний сектор та покращувати доступ до медикаментів).

Визначено, що в нинішніх реаліях удосконалення публічного управління у сфері охорони здоров’я потрібно відновити країну й забезпечити умови, за яких її громадянам гарантуватиметься благополучне майбутнє.

Ключові слова: публічне управління, охорона здоров’я, війна, повоєнне відновлення, удосконалення.

Kutsenko Anton Olehovych postgraduate student of the department of public administration, tourism and hotel and restaurant business, V. I. Vernadsky Tavri National University, Kyiv, tel.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0009-0008-6990-3060

IMPROVEMENT OF THE PUBLIC HEALTH MANAGEMENT SYSTEM OF UKRAINE

Abstract. The article is devoted to identifying areas for improving the public health management system of Ukraine. It is established that the Ukrainian health care system is going through difficult times caused by the war and military aggression of the Russian Federation. Before this conflict, the system already had its problems, such as low life expectancy, insufficient spending on health care compared to other countries, and a large share of costs borne by patients. Currently, the situation has worsened due to the destruction and damage to medical institutions, population displacement, and loss of medical workers.

It is defined that public administration in the field of health care is a systematic activity of state and non-state organizations aimed at achieving goals and objectives related to the organization, coordination and provision of medical services, ensuring access to quality medical care, as well as exercising control and regulation in this area. It includes the development and implementation of strategies, programs and policies, as well as the organization of the work of medical institutions and cooperation with other sectors of society in order to improve the quality of medical care and ensure the health of citizens.

The main aspects and directions of improving public administration in the health sector are presented (improving public administration policies and institutions in the health system in order to guide the recovery process; strengthening medical services to take into account the special needs of the population arising from the war, through the development of rehabilitation care and mental health services; strengthening the public health system and preparedness for extraordinary situations in the health sector; strengthening and improving the qualifications of human resources in the health system through the integration of education and scientific activities in this area into the international context; restoring and transforming the network of medical institutions taking into account modern approaches to hospital planning; developing e-health and strengthening cybersecurity; ensuring the financial stability of the health system through the introduction of flexible financing methods, expanding the health guarantee program and developing the voluntary health insurance market; strengthening the quality management system: developing and implementing elements of a quality assurance system in health care at the national level and at the level of a health care institution; restoration of the pharmaceutical sector and improvement of access to medicines). It was found that in modern conditions, improving public administration in the field of health care is a necessary condition for the restoration of the country and ensuring the future well-being of its citizens.

Keywords: public administration, health care, war, post-war recovery, improvement.

Постановка проблеми. У нинішніх реаліях, коли відбувається стрімка глобалізація й вітчизняна економіка здійснює європейську інтеграцію, конче необхідно користуватися новою політикою публічного управління в медичній царині, від результатів діяльності якої передусім залежить, як розвиватиметься країна в цілому та соціальна безпека в тому числі. Сучасна соціальна парадигма мусить базуватися на усвідомленні, що охороняти здоров'я – це не тільки обов'язок усіх держав перед своїми громадянами, що полягає в тому, аби забезпечити доступні та якісні медичні послуги, а й важливий перспективний спосіб реалізувати економічну діяльність. Тож є актуальною проблематика перетворення, в ході якого така діяльність трансформує свої соціально-витратні характеристики на ефективні соціально-інвестиційні, інакше кажучи, інвестувати в людину, в її соціальні можливості – принципово важливо, адже таким чином створюється соціальний капітал і фундамент, на якому економічно й політично розвивається Україна. Трансформувати систему, що займається публічним управлінням у вітчизняній медичній галузі, передусім вимагають реальні суспільно-політичні й економічні процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика висвітлювалася такими ученими як М. Білинська, Я. Гуга, О. Кіфоренко, О. Кіян, О. Краснова, В. Круглов, В. Куйбіда, О. Мотайло, В. Пашнєв, О. Петроє, Т. Плужнікова, О. Сидорчук, М. Соловій та іншими. Відзначаючи важливість наукових напрацювань, варто зауважити, що необхідно продовжувати наукові дослідження щодо цієї проблематики, адже потрібно науково обґрунтувати заходи, спрямовані на те, щоб зберегти наявні позитивні тенденції й належно реагувати на появу нових загроз та можливостей, від яких залежить, яким чином розвиватиметься охорона здоров'я. Попри існування багатьох наукових досліджень на вказану тему, беручи до уваги обставини, що склалися в державі й до яких призвела війна, необхідно й надалі досліджувати публічне управління в галузі надання медичних послуг.

Мета статті – визначення напрямів удосконалення системи публічного управління сферою охорони здоров'я України.

Виклад основного матеріалу. Система охорони здоров'я займає важливе місце серед галузей, що є головними в соціально-економічному житті, нею визначається, наскільки якісно живуть громадяни, вона демонструє наявний сталий економічний розвиток. За нинішніх умов їй потрібна особлива державна увага й підтримка. Україною як соціально відповідальною та демократичною державою мають бути виконані відповідні соціально важливі завдання, зокрема вона мусить забезпечити адекватне медичне обслуговування громадян та високоякісні й доступні медичні послуги. Враховуючи наявність непростої фінансово-економічної ситуації в державі та загрози, яка з'явилася спершу у зв'язку з пандемією COVID-19, а потім – російсько-українською війною, беручи до уваги її наслідки, особливої актуальності набуває потреба забезпечити ефективну роботу й розвиток сфери надання медичних послуг. Воєнний конфлікт і глобальні виклики, що постають перед здоров'ям, постійно зростаючи, змушують побачити в публічному управлінні в охороні здоров'я дуже вагоме завдання, яке мусять виконати держави й міжнародні організації. Потреба вдосконалити це управління – очевидна, адже від нього залежить, наскільки якісно житимуть мільйони людей, чи ефективною буде медична допомога й чи спроможні країни подолати надзвичайні ситуації.

Цариною, що займається охороною здоров'я, охоплено різноманітні грані, в яких проявляється життєдіяльність людей, включно з економічними, соціальними, політичними й екологічними питаннями. Для забезпечення належного управління в названій галузі, необхідне поєднання зусиль, яких докладають органи державного управління та місцевого самоврядування і якими передбачено, що буде створена ефективна система публічного управління, завдяки котрій з'явиться можливість відкритого впливу владними

інститутами на взаємодію держави, місцевого самоврядування, бізнесу й населення, щоб узгодити їхні інтереси й отримати максимальні вигоди. Перед цим управлінням стоїть головна ціль – поліпшити здоров'я людей та забезпечити майбутнім поколінням благополучне життя. З цією метою користуються різними управлінськими методами й засобами, що разом здатні визначити, будуть досягнуті бажані результати, чи ні.

Публічне управління – це реалізація державної політики та управління державними програмами, що передбачає організацію, координацію та нагляд за державними установами та людьми, які в них працюють. Державні управлінці несуть відповідальність за виконання повсякденних операцій уряду та забезпечення ефективного та результативного надання державних послуг громадянам. Ця сфера охоплює широкий спектр діяльності, включаючи бюджетування, управління персоналом, аналіз політики та надання державних послуг [1].

Публічне управління – це сфера послуг, яка підтримує громадянське суспільство та забезпечує потреби громадськості. Публічне управління також є ключовим інструментом влади для забезпечення суспільних інтересів. Публічне управління інтегрує та синтезує теорії та припущення з інших дисциплін, включаючи науки про поведінку, системні та природничі науки. Оскільки публічне управління властиве всім націям, незалежно від їхньої системи управління, важливо зрозуміти всі його особливості, а також хід його розвитку із зазначенням видатних особистостей, які зробили найбільший внесок у вказане управління [2].

Існує також наукова думка, що «публічне управління» – це діяльність органів державного управління, органів місцевого самоврядування, представників приватного сектору та інститутів громадянського суспільства в межах визначених законом повноважень і функціональних обов’язків (планування, організації, керівництва, координації та контролю) щодо формування та реалізації управлінських рішень суспільного значення, політики розвитку держави та її адміністративно-територіальних одиниць. Публічне управління забезпечує значне підвищення ефективності управлінської діяльності внаслідок високого рівня громадської підтримки та консолідації суспільства навколо спільних цілей, воно пов’язане з демократичними цінностями, принципами верховенства права, поваги до гідності людини, недискримінації, рівності, справедливості, безпеки, ефективності та ін. [3].

Пандемія COVID-19 продемонструвала нагальну потребу у вирішенні значного кола проблем у сфері охорони здоров’я. Диспропорції щодо підходів у системі публічного управління охороною здоров’я, які особливо відчувають сільські та віддалені населені пункти, пов’язані з відсутністю лікарень та закладів охорони здоров’я, недостатньою кількістю місць для тестування,

обмеженим фінансуванням, неефективністю прийняття рішень. Сфера охорони здоров'я постійно розвивається в усьому світі, щоб відповідати на потреби та виклики суспільства. Концепцію покращення публічного управління охороною здоров'я необхідно реалізовувати фундаментально, розширюючи інфраструктуру, базу навичок і звертаючись до програм навчання та розвитку. Оскільки ці зміни поки що не в повній мірі реалізуються, то проблема публічного управління сферою охорони здоров'я, за низького фінансового та інфраструктурного забезпечення надавачів послуг, є актуальною. Публічне управління охороною здоров'я пов'язане з управлінням усіма ресурсами та державними коштами, які цілеспрямовано розподіляються для покращення медичної сфери. Управлінський аспект громадського здоров'я включає концентрацію та зосередження на управлінні структурою державних організацій охорони здоров'я за допомогою секторальних програм та політики, які компенсують витрати на медичні послуги. Успіх глобальних впливів у сфері охорони здоров'я вимагає ефективного впровадження заходів з нагляду за охороною здоров'я та кадровим складом, використанням потенціалу приватного сектора у сучасних моделях державно-приватного партнерства [4].

Таким чином, наукова література містить різні формулювання явища публічного управління. Однак у межах цієї дослідницької роботи є важливим розуміння, що публічне управління як вид діяльності містить, у тому числі, наступні складові: мету, задачі, координацію та групову роботу. Враховуючи це, в публічному управлінні в царині охорони здоров'я варто вбачати систематичну роботу, яку провадять державні й недержавні організації, метою якої є цілі й завдання, пов'язані з тим, щоб організовувати, координувати й надавати медичні послуги, щоб якісна медична допомога була доступною та щоб контролювати й регулювати процеси, які відбуваються в цій галузі. Завдяки цій діяльності розробляються і впроваджуються стратегії, програми й політики, організовується робота, яку провадять медичні установи, та реалізується можливість залучати до взаємодії інші суспільні сектори, аби медичне обслуговування ставало більш якісним, на вищому рівні забезпечувалося піклування про громадське здоров'я.

Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Всесвітня організація охорони здоров'я, за останній час, приділяють значну увагу показникам ефективності утворення механізмів публічного управління в системі охорони здоров'я, оцінюючи на їх основі рівень розвитку різних країн світу в цілому. Міжнародний досвід у наданні медичних послуг підтверджує, що впровадження гуманітарно орієнтованої парадигми глобального економічного розвитку і соціального прогресу, яка базується на якості людських ресурсів, сприяє реалізації основного права людини на життя і здоров'я, та, отже, досягненню довголіття [5].

Враховуючи вже існуючи дослідження, можна впевнено стверджувати, що впровадження системи охорони здоров'я, аналогічної до тієї, що функціонує в країнах Європи, має великий потенціал для України, за умови її адаптації до місцевих реалій. Це вимагає стратегічного планування щодо розвитку механізмів управління системою охорони здоров'я в Україні, зокрема у сфері сімейної медицини, з урахуванням міжнародного досвіду та аналізу результатів його застосування в пілотних проектах з конкретних напрямків [6].

Запровадження воєнного стану в Україні спричинило радикальні зміни у функціонуванні системи охорони здоров'я. Потреба в наданні невідкладної медичної допомоги зросла внаслідок збройних конфліктів, що супроводжуються численними пораненнями, зокрема серед цивільного населення. Заклади охорони здоров'я опинилися під значним навантаженням через збільшення кількості поранених, військових та цивільних, а також через значну кількість внутрішньо переміщених осіб, які потребують медичних послуг. Крім того, руйнування медичної інфраструктури, проблеми з постачанням медикаментів та обладнання, мобілізація медичних працівників суттєво ускладнили надання якісної медичної допомоги. Бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) в Україні провело кількісне серійне кросс-секційне дослідження, яке мало на меті оцінити потреби в охороні здоров'я та рівень доступу до медичних послуг серед дорослого населення країни, спираючись на дані, надані самими респондентами. Згідно з результатами дослідження, головними перешкодами для отримання медичної допомоги під час воєнного стану стали вартість медичних послуг, а також часові та транспортні обмеження. Однак причини обмеженого доступу до медичних послуг різнилися залежно від типу допомоги. Зокрема, для отримання первинної медичної допомоги та лікування хронічних захворювань основними проблемами були відмова з боку медичних установ або їх недоступність. Висока вартість медикаментів і лікування стала головною перешкодою для отримання допомоги при травмах. Відмова в наданні послуг також залишалася основною причиною обмеженого доступу до невідкладної медичної допомоги. Водночас покращився доступ до закладів первинної медичної допомоги, а кількість людей, які відкладали звернення за медичною допомогою, зменшилася. Хоча доступ до лікарських засобів покращився, зростання їхньої вартості все ще є серйозним викликом для багатьох домогосподарств. Також такі проблеми, як дефіцит медикаментів, закриття аптек і питання безпеки, стають менш поширеними [7].

Відновлення галузі охорони здоров'я в повоєнній Україні має бути цілеспрямованим, керованим і системним, для цього необхідно провести ретельний і детальний аналіз її діяльності як планового об'єкта дій. Ефективність державних і громадських механізмів управління системою охорони здоров'я у

повоєнний період ускладниться відсутністю чіткого бачення майбутніх нормативних, організаційних, функціональних підходів і моделей, а також відсутністю визначеності векторів розвитку сфери охорони здоров'я та майбутнього фінансування лікарень на деокупованих територіях. З метою визначення ефективних форм післявоєнного відновлення сфери охорони здоров'я мають бути розроблені чіткі вектори розвитку та державно-громадські механізми управління для досягнення найкращої моделі охорони здоров'я на деокупованих територіях та вони мають бути чітко усвідомлені суспільством для досягнення необхідних цілей її змін [8].

Публічне управління у сфері охорони здоров'я передбачає управління та координацію діяльності та ресурсів у сфері охорони здоров'я для покращення загального стану здоров'я та добробуту громад і населення, включаючи планування, організацію, реалізацію та оцінку програм і послуг громадського здоров'я. Сутність публічного управління у сфері охорони здоров'я є багатогранною та включає кілька ключових аспектів:

1. Управління здоров'ям населення: управлінці у сфері охорони здоров'я працюють над оцінкою та вирішенням потреб здоров'я всього населення, а не окремих осіб. Тобто важливим завданням є визначення тенденцій у сфері охорони здоров'я, факторів ризику та впровадження стратегій сприяння та захисту здоров'я громад.

2. Розробка політики: управлінці у сфері охорони здоров'я відіграють вирішальну роль у розробці та реалізації політики охорони здоров'я на місцевому, регіональному та національному рівнях. Вони співпрацюють із політиками для створення ефективних й обґрунтованих стратегій для вирішення проблем громадського здоров'я.

3. Планування та оцінка програми: управлінці у сфері охорони здоров'я несуть відповідальність за розробку, впровадження та оцінку програм охорони здоров'я. Це передбачає оцінку ефективності прийняття рішень на основі даних для покращення результатів для здоров'я.

4. Розподіл ресурсів: управлінці у сфері охорони здоров'я беруть участь у розподілі ресурсів, у тому числі фінансових, людських і технологічних ресурсів, щоб забезпечити достатнє фінансування та укомплектування персоналом програм охорони здоров'я відповідно до потреб громади.

5. Готовність до надзвичайних ситуацій і реагування: управлінці у сфері охорони здоров'я відіграють важливу роль у підготовці та реагуванні на надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров'я, такі як епідемії захворювань, пандемії та інші кризи в галузі охорони здоров'я. Вони розробляють та впроваджують плани реагування на надзвичайні ситуації для пом'якшення впливу таких подій на населення.

6. Залучення громади: ефективне управління охороною здоров'я передбачає співпрацю з членами громади та зацікавленими сторонами.

Залучення громади допомагає зрозуміти її унікальні потреби, зміцнити довіру та гарантувати, що управління у сфері охорони здоров'я є компетентним.

7. Збір та аналіз даних: управлінці у сфері охорони здоров'я покладаються на достовірні дані для прийняття обґрунтованих рішень. Вони збирають, аналізують та інтерпретують дані про здоров'я, щоб визначати тенденції, оцінювати вплив управлінських рішень і керувати майбутніми ініціативами у сфері охорони здоров'я.

8. Консалтингова діяльність: управлінці у сфері охорони здоров'я часто виступають за політику та програми, які зміцнюють здоров'я та запобігають захворюванням. Вони працюють над підвищенням обізнаності про проблеми громадського здоров'я та заручаються підтримкою політиків та громадськості.

9. Міжгалузеве співробітництво: публічне управління охороною здоров'я передбачає співпрацю з фахівцями з різних галузей, включаючи медицину, епідеміологію, соціальну роботу, екологію тощо. Міжгалузева командна робота має важливе значення для вирішення складних і багатогранних проблем громадського здоров'я.

10. Постійне покращення якості: управлінці у сфері охорони здоров'я прагнуть до постійного вдосконалення надання послуг охорони здоров'я. Сюди входять моніторинг та оцінка програм, визначення областей для покращення та впровадження змін для підвищення ефективності [9].

Удосконалення публічного управління охороною здоров'я можливе за рахунок вирішення критичних потреб у створенні ефективних кадрів науковців та управлінців, підвищення готовності реагувати на загрози захворювань та ефективного впровадження програм охорони здоров'я. Концепція управління охороною здоров'я та аналіз навичок вимагає успішної практики за допомогою сучасних механізмів публічного управління. Органи публічної влади та заклади охорони здоров'я зосереджуються на розвитку фахівців із охорони здоров'я, щоб полегшити доступ до якісної медичної допомоги. Ключовими напрямами визначається контроль, технічні консультації та ефективна реалізація розробленої політики, норм і керівних принципів [10].

Забезпечувати охорону та підвищувати рівень здоров'я населення – це чи не найважливіше завдання, яке стоїть перед державним управлінням в охороні здоров'я. Через військову агресію, вчинену на території України Російською Федерацією, була критично перевантажена національна медична галузь. У зв'язку з цим завдано серйозних пошкоджень медичними закладам і зріс попит на отримання різних медичних послуг, на яких раніше не фокусувалася увага як на першочергових. Загострення проблеми відбулося через те, що виникла масштабна міграція населення й медиків. Завдяки відновленій національній системі охорони здоров'я, із врахуванням нинішніх обставин, ефективно відновлюватиметься людський капітал, основний чинник

післявоєнної відбудови держави. Однак відновити пошкоджену медичну інфраструктуру – означає вирішити тільки один аспект рекомендованих кроків. Головною метою є так змінити охорону здоров'я, аби вона була спроможною не тільки гарантувати громадянам якісну та своєчасну медичну допомогу, а й протистояти будь-яким надзвичайним ситуаціям у цій сфері.

Щоб подолати негативні явища, які спричинили воєнні дії, конче необхідно вдосконалити публічне управління в галузі охорони здоров'я, головні напрямки якого полягають у тому, щоб:

1. Вдосконалювати політики й інституції, що займаються публічним управлінням у сфері охорони здоров'я, аби керувати відновними процесами;

– впровадити універсальні підходи й механізми врядування, за допомогою яких будуть забезпечені професійна автономія, сталість та ефективність, притаманні національним інститутам у царині охорони здоров'я;

– створити ефективну систему, в межах якої здійснюється міжсекторальне співробітництво, щоб забезпечити цілісний підхід до медичної сфери на державному рівні, основою якої виступають обґрунтовані політичні рішення й фактичні дані;

– розробити систему, що забезпечить медичні заклади ефективним управлінням, зробить їх підзвітними громадськості й контрольованими ними.

2. Посилювати медичні послуги, щоб врахувати особливі потреби громадян, спричинені війною, розвиваючи реабілітаційну допомогу й послуги, що сприятимуть психічному здоров'ю:

– розширити медичні послуги, додавши терапію травматологічного, ортопедичного, опікового та інтенсивного плану;

– вдосконалити пакети програми, що містить медичні гарантії, щоб були враховані потреби, які мають ветерани війни та особи, постраждалі від воєнної агресії.

3. Посилювати систему громадського здоров'я, аби вона могла протистояти надзвичайним ситуаціям у медичній галузі:

– забезпечити роботу ефективно діючої системи громадського здоров'я, яка націлена на те, щоб зберегти і зміцнити здоров'я громадян, запобігти захворюванням та реагувати на їхнє виникнення;

– створити координаційний механізм у системі охорони здоров'я й забезпечити відповідні умови для того, щоб працювала національна система крові, аби пацієнти могли отримати якісну та безпечну донорську кров у достатніх обсягах.

4. Зміцнювати й підвищувати кваліфікацію персоналу в охороні здоров'я, інтегруючи освіту й наукову діяльність у цій галузі в міжнародний контекст:

– планувати й забезпечувати потрібний кадровий потенціал для медичної галузі, згідно з потребами;

– створювати умови, за яких медичні працівники професійно розвиватимуться.

5. Відновлювати і змінювати мережу медзакладів, враховуючи сучасні підходи в госпітальному плануванні:

– розширювати послуги, які надає первинна медична допомога, впроваджувати мультидисциплінарні команди в первинній медичній допомозі;

– укладати багаторічні договори, сторонами яких є Національна служба здоров'я України й медичні заклади.

6. Розвивати електронну охорону здоров'я та посилювати кібербезпеку:

– створити єдиний медичний інформаційний простір, що матиме національну і транскордонну інтероперабельність та наскрізні процеси й сервіси;

– забезпечити інфраструктурні й технічні умови, за яких будуть надаватися якісні медичні послуги з обов’язковим користуванням інформаційно-комунікаційними системами на кожному рівні;

– створити зручні та прозорі інструменти, за допомогою яких користувачам стане доступною повна інформація щодо їхнього здоров'я та можна буде управляти цими даними.

7. Забезпечувати фінансову стабільність системі громадського здоров'я, запроваджуючи гнучкі методи фінансового забезпечення, розширювати програму медичних гарантій та розвивати добровільне медичне страхування.

8. Посилювати систему, що управляє якістю: розробляти і впроваджувати елементи системи, що забезпечує якість у медичній сфері, на рівні держави й медичного закладу.

9. Відновлювати фармацевтичний сектор та покращувати доступ до медикаментів):

– гармонізувати державні політики, відповідно до яких лікарські засоби й медичні вироби стають доступними;

– сформувати незалежну агенцію, що оцінюватиме медичні технології, аби забезпечити обґрунтованість і доказову базу, на підставі чого відбираються та оцінюються з токи зору ефективної дії лікарські засоби й медичні вироби;

– стимулювати розвиток фармацевтики, інвестуючи в процеси, під час яких відбувається вивчення та розробка, локалізація й використання інших методів, за допомогою яких освоюються новітні технології для того, щоб виготовляти лікарські засоби й медичні вироби;

– забезпечувати умови, за яких якісні, ефективні та безпечні лікарські засоби будуть доступними громадянам завдяки суворій регуляторній системі.

Висновки. Отже, непросту ситуацію, яка склалася у вітчизняній системі охорони здоров'я, спричинила війна, розв’язана Російською Федерацією.

Система й до російської агресії стикалася з проблемами, приміром, низькою, порівняно з очікуваною, тривалістю життя; недостатніми, проти інших країн, витратами на медицину, й великою часткою витрат, які змушені покривати пацієнти. В нинішніх реаліях ситуацію ускладнено тим, що маємо знищені та пошкоджені медичні заклади, громадяни змушені переміщатися, втрачаються медичні працівники. Через війну більш як 195 медичних закладів зруйновані, майже 1523 – мають часткові пошкодження. У зв'язку з цим медичні послуги стали надаватися набагато гірше, хоча в нинішні непрості воєнні часи люди потребують їх найбільше. До того додалася масова міграція людей, втрата медиків, збільшена потреба в отриманні різноманітних видів медичної допомоги. Реакцією на існування цих викликів є не тільки необхідність відновлення зруйнованої інфраструктури, а й потреба так змінити охорону здоров'я, щоб вона характеризувалася більшою ефективністю й була спроможною протистояти будь-яким надзвичайним ситуаціям. Це може відбутися завдяки тому, що стануть кращими координація та комунікація, яку здійснюють між собою медичні заклади, збільшиться медичний персонал, що матиме необхідні ресурси, стануть доступнішими та більш якісними медичні послуги, якими зможуть користуватися всі громадяни. Вдосконалене публічне управління в галузі медицини – це обов'язкова умова, виконавши яку, можна відновити країну й забезпечити її громадянам майбутнє благополуччя.

Література:

1. Пашнєв В. Необхідність удосконалення публічного управління у сфері охорони здоров'я в умовах війни. *Успіхи і досягнення у науці.* 2024. № 2.3 (3). С. 181-193.
2. Кіфоренко О. Поняття публічного управління: історичний генезис. *Таврійський науковий вісник.* 2022. № 3. С. 30-36.
3. Куйбіда В.С., Білинська М.М., Петроє О.М. Публічне управління: термінол. слов. Київ: НАДУ, 2018. 224 с.
4. Краснова О.І., Плужнікова Т.В. Особливості механізму державного регулювання сфери охорони здоров'я. *Інвестиції: практика та досвід.* 2018. №. 7. С. 46-48.
5. Пашнєв В. Необхідність удосконалення публічного управління у сфері охорони здоров'я в умовах війни. *Успіхи і досягнення у науці.* 2024. № 2.3 (3). С. 181-193.
6. Мотайло О.В. Зарубіжний досвід державного управління у сфері охорони здоров'я. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 9. http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1807.
7. Сидорчук О., Соловій М., Гуга Я. Удосконалення публічного управління надання медичних послуг в закладах охорони здоров'я. *Національні інтереси України.* 2024. № 4 (4). С. 574-582.
8. Кіян О.С. Проблематика досліджень механізмів державного та громадського управління охороною здоров'я. https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/view/86/1419/2953-1.
9. Пашнєв В. Необхідність удосконалення публічного управління у сфері охорони здоров'я в умовах війни. *Успіхи і досягнення у науці.* 2024. № 2.3 (3). С. 181-193.
10. Круглов В.В. Державно-приватне партнерство в секторі охорони здоров'я. *Публічне управління і адміністрування в Україні.* 2018. Вип. 3. С. 61-64.

References:

1. Pashniev, V. (2024). Neobkhidnist udoskonalennia publichnoho upravlinnia u sferi okhorony zdorovia v umovakh viiny [The need to improve public administration in the field of health care in wartime]. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi – Successes and achievements in science, 2.3 (3),* 181-193 [in Ukrainian].

2. Kiforenko, O. (2022). Poniattia publichnoho upravlinnia: istorychnyi henezys [The concept of public administration: historical genesis]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk – Tavria Scientific Bulletin, 3,* 30-36 [in Ukrainian].

3. Kuibida, V.S., Bilynska, M.M. & Petroie, O.M. (2018). *Publichne upravlinnia [Public administration]*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

4. Krasnova O.I. & Pluzhnikova T.V. (2018). Osoblyvosti mekhanizmu derzhavnoho rehuliuvannia sfery okhorony zdorovia [Features of the mechanism of state regulation of the health care sector]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 7,* 46-48 [in Ukrainian].

5. Pashniev, V. (2024). Neobkhidnist udoskonalennia publichnoho upravlinnia u sferi okhorony zdorovia v umovakh viiny [The need to improve public administration in the field of health care in wartime]. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi – Successes and achievements in science, 2.3 (3),* 181-193 [in Ukrainian].

6. Motailo, O.V. (2020). Zarubizhnyi dosvid derzhavnoho upravlinnia u sferi okhorony zdorovia [Foreign experience of public administration in the field of health care]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development, 9.* Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1807 [in Ukrainian].

7. Sydorchuk, O., Solovii, M. & Huha, Ya. (2024). Udoskonalennia publichnoho upravlinnia nadannia medychnykh posluh v zakladakh okhorony zdorovia [Improving public administration of medical services in health care institutions]. *Natsionalni interesy Ukrainy – National interests of Ukraine, 4 (4),* 574-582 [in Ukrainian].

8. Kiian, O.S. Problematyka doslidzhen mekhanizmiv derzhavnoho ta hromadskoho upravlinnia okhoronoiu zdorovia [Issues of research into mechanisms of state and public health care management]. Retrieved from https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/view/86/1419/2953-1 [in Ukrainian].

9. Pashniev, V. (2024). Neobkhidnist udoskonalennia publichnoho upravlinnia u sferi okhorony zdorovia v umovakh viiny [The need to improve public administration in the field of health care in wartime]. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi – Successes and achievements in science, 2.3 (3),* 181-193 [in Ukrainian].

10. Kruhlov, V.V. (2018). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v sektori okhorony zdorovia [Public-private partnership in the health care sector]. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini – Public management and administration in Ukraine, 3,* 61-64 [in Ukrainian].

УДК 338.242

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-687-693

Лазор Оксана Дмитрівна доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та менеджменту, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, https://orcid.org/0000-0001-7699-8338

Климчук Олександр Васильович доктор економічних наук, професор кафедри публічного управління та менеджменту, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, https://orcid.org/0000-0002-9427-9561

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В АГРОПРОДОВОЛЬЧОМУ СЕКТОРІ

Анотація. У статті розглядаються ключові аспекти державної структурної політики імпортозаміщення, її значення для розвитку національної економіки та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників. Вивчено особливості конкурентних позицій суб'єктів реального сектору економіки через впровадження політики імпортозаміщення. Оцінюються теоретичні підходи та практичні аспекти реалізації цієї політики, а також роль інновацій, інвестицій та державної підтримки для стимулювання внутрішнього виробництва. Досліджено внесок вітчизняних і зарубіжних вчених, щодо розвитку теоретичних і практичних основ імпортозаміщення.

Аналізується стратегічний підхід до реалізації державної політики імпортозаміщення в Україні, зокрема в агропродовольчому секторі. Зосереджено увагу на важливості інновацій, технологічного оновлення та підтримки малого і середнього бізнесу для покращення конкурентоспроможності. Описано пріоритети, такі як впровадження нових технологій, біотехнологій, розвиток науково-дослідних інститутів та технопарків. Розглянуто важливість створення сприятливих фінансових та регуляторних умов для бізнесу, інвестицій у виробничі потужності та інфраструктуру. Стратегія імпортозаміщення також включає підтримку експорту, екологічну сталість та використання відновлювальних ресурсів. Окремо акцентується на значенні агропродовольчого сектору для продовольчої безпеки та сталого розвитку економіки України.

Послідовність реалізації державної політики імпортозаміщення в Україні обумовлена оцінкою поточної ситуації та визначенням стратегічних цілей; розробкою правових і економічних інструментів; інвестиціями в розвитку

інфраструктури та технологій; поінформуванням та освіченістю підприємців із підготовки до змін у ринкових умовах; підтримкою експорту щодо стратегії імпортозаміщення тощо.

Ключові слова: імпорт товарів, державна політика, агропродовольчий сектор, імпортозаміщення, міжнародний ринок.

Lazor Oksana Dmytrivna Doctor of Sciences in Public Administration, Professor of the Department of Public Administration and Management, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0001-7699-8338

STRATEGIC PRIORITIES OF THE STATE POLICY OF IMPORT SUBSTITUTION IN THE AGRICULTURE SECTOR

Abstract. The article examines the key aspects of the state structural policy of import substitution, its importance for the development of the national economy and increasing the competitiveness of domestic producers. Special attention is paid to the issue of improving the competitive positions of the subjects of the real sector of the economy through the effective implementation of the policy of import substitution. Theoretical approaches and practical aspects of the implementation of this policy are evaluated, as well as the role of innovation, investment and government support to stimulate domestic production. The contribution of domestic and foreign scientists to the development of the theoretical and practical foundations of import substitution has been studied.

The strategic approach to the implementation of the state policy of import substitution in Ukraine, in particular in the agro-food sector, is analyzed. The focus is on the importance of innovation, technological upgrading and support of small and medium-sized businesses to improve competitiveness. Priorities are described, such as the introduction of new technologies, biotechnologies, the development of research institutes and technoparks. The importance of creating favorable financial and regulatory conditions for business, investment in production facilities and infrastructure was considered. The import substitution strategy also includes export support, environmental sustainability and the use of renewable resources. Special emphasis is placed on the importance of the agro-food sector for food security and sustainable development of the economy of Ukraine.

The sequence of implementation of the state policy of import substitution in Ukraine is determined by the assessment of the current situation and the definition of strategic goals; development of legal and economic instruments; investments in the development of infrastructure and technologies; informing and educating entrepreneurs in preparation for changes in market conditions; export support regarding import substitution strategy, etc.

Keywords: import of goods, state policy, agro-food sector, import substitution, international market.

Стратегічні пріоритети державної економічної політики імпортозаміщення в Україні є важливою складовою забезпечення економічної незалежності країни, розвитку національних виробників та зниження залежності від імпортних товарів. В умовах економічних викликів і нестабільності, реалізація ефективної стратегії імпортозаміщення дозволяє не лише зменшити дефіцит торгового балансу, а й сприяти розвитку локального виробництва, створенню нових робочих місць та зміцненню національної економіки.

Значний внесок у дослідження проблем державної структурної політики імпортозаміщення зробили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Багато уваги питанням реалізації цієї політики, зокрема покращенню конкурентних позицій суб'єктів реального сектору економіки, приділили О. Амоша, У. Вайсенбургер, К. Гіршхаузен, В. Геєць, Гж. Колодка, О. Мних, Т. Осташко, В. Шевчук та ін. [1–2].

Наявність імпорту та залежність національної економіки від імпортних товарів не завжди є негативним явищем. Все залежить від обсягів і структури імпорту. Якісна та конкурентоспроможна імпортна продукція стимулює здорову конкуренцію для вітчизняних товарів, змушуючи їх виробників покращувати якість, планувати та впроваджувати інновації. Без конкуренції місцеві виробники можуть звикнути до протекціоністської політики, що знижує їхню мотивацію до вдосконалення продукції та бізнес-процесів.

Метою статті є обґрунтування стратегічних пріоритетів державної політики імпортозаміщення в агропродовольчому секторі.

Забезпечення продовольчої безпеки та відновлення агропродовольчого сектору є одним з ключових стратегічних пріоритетів імпортозаміщення щодо зменшення залежності від імпорту продовольчих товарів. Це особливо важливо для аграрного сектору, адже більша частина продуктів харчування, таких як молочні, м'ясні продукти та деякі види овочів і фруктів, імпортуються з інших країн. Стратегія полягає в активному розвитку сільськогосподарського виробництва через модернізацію фермерських господарств, впровадження інноваційних технологій, підтримку місцевих виробників. Важливим також є розвиток експорту для підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції (АП) на міжнародних ринках.

Диверсифікація джерел постачання та розвиток внутрішнього виробництва полягає в диверсифікації постачання сировини та товарів для ключових галузей економіки. Завдяки імпортозаміщенню можна значно знизити залежність від окремих країн чи постачальників, що зменшує ризики, пов'язані з глобальними політичними та економічними кризами. Розвиток локальних виробників і підвищення їхньої конкурентоспроможності через підтримку

держави (субсидії, податкові пільги, кредити на вигідних умовах). Окрім сільського господарства, важливим напрямом є імпортозаміщення в промисловості, зокрема у важкій, машинобудівній, хімічній та фармацевтичній галузях [1, 2].

Тема стратегічних пріоритетів державної політики імпортозаміщення в агропродовольчому секторі є важливою для розвитку національної економіки та забезпечення продовольчої безпеки країни. Для того щоб детально розглянути ці пріоритети, зазвичай розглядають кілька ключових аспектів: політичні, економічні, інфраструктурні та технологічні (табл. 1).

Таблиця 1.

Стратегічні пріоритети державної політики імпортозаміщення в агропродовольчому секторі

Стратегічні пріоритети	Характеристика
1	2
Підвищення виробництва та розвитку місцевих сільськогосподарських підприємств	
Модернізація виробництва	стратегічний пріоритет підвищення ефективності аграрного виробництва щодо впровадження інноваційних методів для підтримки фермерів, малих і середніх аграрних підприємств, а також розвитку інфраструктури
Створення кластерів	для формування сільськогосподарських структур, що допомагає консолідувати ресурси, об'єднати зусилля підприємств і отримати вигоди від співпраці на всіх етапах ланцюга постачання
Розвиток внутрішніх ринків та зниження залежності від імпорту	
Підтримка місцевих виробників	стратегічний напрямок створення сприятливих умов для розвитку вітчизняних виробників через державні програми підтримки щодо зниження податкових платежів, надання субсидій на придбання техніки, технічне оснащення фермерських господарств
Заміщення імпортних товарів	акцент на імпортозаміщення в агропродовольчому секторі передбачає розвиток виробництва таких товарів, які раніше були імпортовані. Напр., продукти внутрішнього попиту, такі як олія, молочні продукти, зернові культури та ін.
Розвиток сільськогосподарської науки та технологій	
Інновації та новітні технології	впровадження нових технологій у аграрному секторі, таких як біотехнології, нові методи вирощування та обробки продукції дозволять покращити продуктивність та конкурентоспроможність
Аграрна наука і освіта	підвищення рівня аграрної науки та освіти допоможе розвивати нові ідеї для сільського господарства, а також підвищити кваліфікацію робочої сили
Фінансова підтримка та розвиток кредитування	
Доступ до фінансування	підтримка аграріїв через кредитні програми, субсидії, державні гранти для модернізації та розвитку бізнесу
Фінансова стабільність та страхування ризиків	забезпечує розвиток системи страхування сільськогосподарських ризиків, зокрема від кліматичних змін, що допоможе знизити фінансову нестабільність і створити більш сприятливі умови для інвестицій

Продовження таблиці 1

1	2
Експортні можливості та інтеграція в міжнародні ринки	
Розвиток експорту	сприяє розширенню експортних можливостей, що дозволяє країні утримувати конкурентоспроможність на міжнародних ринках, а також знижувати залежність від зовнішніх постачальників
Нові ринки та торгові угоди	агропродовольчої продукції можливі через укладання двосторонніх угод або участі в міжнародних організаціях
Екологічні та сталий розвиток	
Збереження ресурсів і екологічна відповідальність	Імпортозаміщення враховує такі екологічні аспекти, як сталий розвиток та ефективне використання земельних і водних ресурсів для довгострокового розвитку аграрного сектору
Сертифікація та екологічні стандарти	впровадження екологічно чистих стандартів і сертифікацій для АТ розширює експортні можливості та створює конкурентні переваги на світових ринках
Законодавче забезпечення та реформи	
Правова база	регулює аграрний сектор щодо впровадження реформ в сфері земельної політики, підтримки фермерства, розвитку кооперації
Захист прав аграріїв	забезпечення правової захищеності для малих та середніх виробників, захист від нечесної конкуренції або монополізму

Відповідно до основних пріоритетів реалізації державної політики таких як інновації та технологічне оновлення впровадження нових технологій у аграрному секторі обумовленні забезпеченням таких іновацій як біотехнології, нові методи вирощування та обробки продукції, що дозволять покращити продуктивність та конкурентоспроможність. Імпортозаміщення не обмежується лише зменшенням обсягів імпорту, а й включає активну інвестиційну політику в інноваційні та технологічні розробки. Це дозволяє локальним виробникам не лише зменшити залежність від зовнішніх постачальників, але й підвищити свою ефективність та конкурентоспроможність на світовому ринку. Спільне співробітництво держави, наукових установ та бізнесу для впровадження новітніх технологій та процесів. Розвиток науково-дослідних інститутів та технопарків, що займаються інноваціями в виробництві та новими матеріалами [2, с. 50].

Підтримка малого і середнього бізнесу малих та середніх підприємств забезпечує можливість створення робочих місць й слугує стимулом для розвитку економіки. Стратегія державної політики повинна включати прості та доступні фінансові інструменти для малих і середніх підприємств, а також спрощення процедур ведення бізнесу. Податкові канікули, знижені ставки податків на прибуток, підтримка експортних можливостей та навчальні програми для підприємців – усе це сприятиме зростанню конкурентоспроможності місцевих виробників [1, 2].

Послідовність реалізації державної політики імпортозаміщення в Україні обумовлена оцінкою поточної ситуації та визначенням стратегічних

цілей: *перше*, що необхідно зробити, – це провести детальний аналіз поточного стану економіки, визначити найбільш важливі галузі для імпортозаміщення та поставити конкретні цілі (напр., скорочення імпорту певних товарів на певний відсоток). Вона здійснюється відповідно до основних пріоритетів сучасності таких як [2, с. 49]:

1. *Розробка правових і економічних інструментів* щодо створення законодавчої та регуляторної бази для підтримки локальних виробників, здійснюється, зокрема через пільгові кредити, субсидії, пільги для малого та середнього бізнесу, вдосконалення митної політики.

2. *Інвестиції в розвиток інфраструктури та технологій* в контексті стимулювання інвестицій в оновлення виробничих потужностей та інноваційні проекти, що також включає розвиток логістичної інфраструктури та сприяння створенню науково-технічних парків.

3. *Інформування та освіта* є важливою частиною стратегії імпортозаміщення через освітні ініціативи щодо бізнесу та суспільства, котра включає підготовку підприємців до змін у ринкових умовах, а також надання технічної та технологічної підтримки для підприємств.

4. Підтримка експорту щодо стратегії імпортозаміщення не повинна обмежуватись лише внутрішнім ринком. Потрібно розвивати експортоорієнтовані виробництва та налагоджувати нові торгові партнерства.

Під час забезпечення екологічної сталості в умовах глобальних екологічних викликів важливо реалізовувати стратегію імпортозаміщення, яка також враховує принципи сталого розвитку. Розвиток зелених технологій, використання відновлювальних ресурсів та зниження негативного впливу виробництва на навколишнє середовище мають стати важливими пріоритетами. Це стосується як агропродовольчого сектору, так і інших галузей економіки (наприклад, виробництва енергії з поновлюваних джерел). Підтримка підприємств, що дотримуються екологічних стандартів, також важлива для забезпечення якості продукції та зниження витрат на її виробництво [1, 2].

Імпортозаміщення в агропродовольчому секторі є стратегічно важливим завданням для забезпечення продовольчої безпеки, розвитку внутрішнього виробництва, зниження зовнішньої залежності та створення умов для сталого розвитку аграрного сектору. Пріоритети державної політики повинні сприяти інтеграції економічних, екологічних та соціальних аспектів, а також активно використовувати інноваційні технології для підвищення конкурентоспроможності.

Висновок. Реалізація стратегічних пріоритетів імпортозаміщення в Україні має значний потенціал для розвитку економіки. Вона сприятиме зменшенню залежності від імпорту, створенню робочих місць, зниженню торгового дефіциту та покращенню економічної стабільності. Однак для цього необхідна

чітка координація дій між урядом, бізнесом та науково-освітніми установами для забезпечення необхідних інвестицій, технологій і ринкових умов для розвитку національних виробників.

Література:

1. Пугач С., Візнюк І, Долинний С. Аналіз ефективності розроблених процедур та політик в сфері громадського здоров'я для підвищення резильєнтності волонтерів під час воєнного конфлікту. Суспільство та національні інтереси, 2024. Вип. 1 (1). С. 70-80.

2. Цап М.В. Макроекономічні передумови державної структурної політики імпортозаміщення в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». Вип. 8. Ч. 1. Херсон: ХДУ. 2014. С. 46–50.

References:

1. Puhach S., Vizniuk I, Dolynnyi S. (2024). Analiz efektyvnosti rozroblenykh protsedur ta polityk v sferi hromadskoho zdorov'ia dlia pidvyshchennia rezylientnosti volonteriv pid chas voiennoho konfliktu [Analysis of the effectiveness of the developed procedures and policies in the field of public health to increase the resilience of volunteers during military conflict]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, 1 (1), 70-80 [in Ukrainian].

2. Tsap, M.V. (2014). Makroekonomichni peredumovy derzhavnoi strukturnoi polityky importozamishchennia v Ukraini [Macroeconomic prerequisites of the state structural policy of import substitution in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Seriia «Ekonomichni nauky». Kherson: KhDU, 8(1), 46–50 [in Ukrainian].

УДК-323.2:328.18(045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-694-706

Лелеченко Анжела Павлівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Національний авіаційний університет, https://orcid.org/0000-0002-0850-3724

СПІВРОБІТНИЦТВО ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ КОРУПЦІЇ

Анотація. Корупція в Україні залишається однією з найбільш гострих проблем, що вкрай сильно впливає на всі сфери життя, економічний розвиток і міжнародну репутацію держави. З'ясовано, що запобігання проявам корупції потребує системного підходу і передбачає синергетичне поєднання діяльності державних інституцій та громадськості. Дослідження спрямоване на розкриття напрямів співробітництва й взаємодії органів публічної влади з громадськістю у сфері протидії проявам корупції. У ході дослідження були використані такі матеріали: праці українських науковців, присвячені дослідженню корупційних процесів в Україні; міжнародні звіти й рейтинги (рейтинги Corruption Perceptions Index, звіти Національного Антикорупційного Бюро України та ін.). Для досягнення мети дослідження застосовувалися такі наукові методи: економіко-статистичний метод (для аналізу динаміки міжнародного індексу CPI, кількості засуджених за корупцію в Україні), методи систематизації (для упорядкування напрямів взаємодії публічних інституцій з громадськістю у сфері протидії проявам корупції). Проведено оцінку поточного стану корупції в Україні на основі аналізу індексу Corruption Perceptions Index. Встановлено, що, попри певні позитивні зрушення, рівень корупції залишається високим, що вкрай сильно впливає на репутацію країни на міжнародній арені. Аналіз діяльності державних інституцій України виявив їхню активність у сфері протидії корупції, зокрема в реалізації законодавчих реформ й посиленні антикорупційних заходів. Установлено, що діяльність державних органів у сфері запобігання та протидії корупції характеризується певною динамікою, пов'язаною зі зниженням деяких важливих показників, що ставить під сумнів системну ефективність антикорупційної політики, потребуючи вдосконалення механізмів реалізації стратегій й розширення співпраці з іншими державними і світовими партнерами. Визначено ключові напрями взаємодії органів публічної влади з громадськістю, які сприяють більшій прозорості й підзвітності, серед яких: поінформованість громадськості, залучення громадськості до прийняття рішень, подання звернень, співпраця з громадянським суспільством, налагодження дієвого зворотного зв'язку. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на з'ясування соціального ефекту від взаємодії органів публічної влади з громадськістю у сфері протидії проявам корупції.

Ключові слова: органи публічної влади, громадськість, громадські організації, корупція, громадянське суспільство, співробітництво, взаємодія, євроінтеграція.

Lelechenko Anzhela Pavlivna Doctor of Public Administration, professor, Professor of Department of Public Management and Administration, National Aviation University, https://orcid.org/0000-0002-0850-3724

COOPERATION OF PUBLIC AUTHORITIES WITH THE PUBLIC IN THE SPHERE OF COMBATING CORRUPTION

Abstract. Corruption in Ukraine remains one of the most acute problems, significantly affecting all aspects of life, economic development, and the country's international reputation. Preventing corruption requires a systemic approach and synergistic collaboration between state institutions and civil society. This research aims to explore the directions of cooperation and interaction between public authorities and the public in the fight against corruption. The study draws on materials from Ukrainian scholars dedicated to researching corruption processes in Ukraine, as well as international reports and rankings (such as the Corruption Perceptions Index and reports from the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine). The research employs scientific methods, including economic-statistical analysis (to assess the dynamics of the Corruption Perceptions Index and the number of corruption convictions in Ukraine) and systematization methods (to organize the directions of interaction between public institutions and civil society in anti-corruption efforts). An evaluation of the present state of corruption in Ukraine indicates that, despite certain positive strides, corruption levels persist at a high level, exerting a substantial impact on the country's global standing. The analysis of Ukrainian state institutions' activities highlights their engagement in anti-corruption efforts, particularly through legislative reforms and strengthened anti-corruption measures. Nevertheless, the efficacy of anti-corruption policies comes under scrutiny due to fluctuations in critical indicators. Further research could explore the social impact of interactions between public authorities and civil society in combating corruption.

Keywords: public authorities, public participation, civil society organizations, corruption, cooperation, interaction, European integration.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення корупція залишається однією з трьох найбільш актуальних проблем в Україні, поступаючись лише збройній агресії рф та економічним труднощам, зокрема високій вартості життя та низьким доходам населення. За даними соціологічного опитування «Корупція в Україні 2023: розуміння, сприйняття, поширеність», проведеного Національним агентством з питань запобігання корупції (далі – НАЗК),

Антикорупційною ініціативою ЄС (далі – EUACI) та за серйозністю різних типів корупції в Україні: політична корупція на найвищому рівні є однією з найбільш серйозних проблем для майже 76,7% громадян та 76,3% представників бізнесу; на другому місці – корупція в бізнесі (у тому числі при взаємодії бізнесу та чиновників) є значним тягарем для 59,4% населення та 52,6% підприємців; третю сходинку посіла повсякденна побутова корупція (школи, лікарні) – для 38,8% населення та 17,0% бізнесу. Водночас спостерігається позитивна динаміка у несприйнятті корупційних проявів: частка громадян, які негативно ставляться до корупції зросла з 49% у 2021 році до 61,2% у 2023 році, також цей показник збільшився і серед бізнесу з 16,3% до 46,3%% [1].

У цьому контексті особливої ваги набуває антикорупційна діяльність органів публічної влади та громадськості, активна співпраця яких не лише формує відповідний рівень довіри, а й підвищує ефективність реалізації антикорупційних заходів, представлених у Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки. Дана програма визначає покрокову стратегію побудови майбутнього без корупції, спрямовану на посилення антикорупційних ініціатив та зміцнення громадянського несприйняття корупційної поведінки. При цьому громадськість виступає особливим партнером у виявленні фактів корупції, моніторингу виконання антикорупційних програм і забезпеченні контролю за прозорістю діяльності органів публічної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел, що стосуються взаємодії органів публічної влади з громадськістю, реалізації ними ефективної антикорупційної політики, дають змогу виявити певні напрями досліджень, які охоплюють теоретичні засади й практичні підходи до боротьби з корупцією.

У науковому доробку L. Antonova та ін. [2] розкриваються питання взаємодії державних органів влади з громадянським суспільством, підкреслюється важливість їх співпраці для ефективного запобігання й протидії корупційним проявам. Дослідники описують загальні теоретичні уявлення про співпрацю різних акторів у боротьбі з корупцією, однак не пропонують конкретних прикладів або кейсів, що значно обмежує практичну цінність роботи.

Т. Хабарова [3] також звертається до теми взаємодії громадянського суспільства й держави у досліджуваній сфері, проте акцентує увагу на їх ролі у запобіганні й протидії корупції в Україні. Авторка описує теоретичні засади функцій громадянських інститутів, однак не розкриває зміст проблем, з якими ці інститути стикаються на практиці; не вдається до аналізу застосування ефективних механізмів взаємодії громадських організацій з державними органами влади, що є важливим аспектом у процесі боротьби з корупцією.

Інші автори, Н. Бочарова, В. Шкабаро та Ю. Палеєва [4] здійснили компаративний аналіз участі громадськості у боротьбі з проявами корупції в

зарубіжних країнах, що дало змогу узагальнити їх досвід з метою імплементації кращих світових практик в України.

Серед публікацій у наукометричних базах, що дотичні до теми співробітництва органів державної влади з громадськістю у сфері протидії корупції, заслуговують на увагу дослідження І. Грищенко [5] та В. Олійника [6], що досліджують механізми здійснення державними інституціями громадянського суспільства контролю за діяльністю органів влади в умовах євроінтеграційних процесів, а також наукові доробки Р. Овчаренко та Т. Продан [8], які досліджували громадський контроль на державному та регіональному рівнях.

Оригінальним та своєчасним у цьому контексті є дослідження О. Щирова та Н. Філіпенко [7], які виокремлюють глобальні наслідки корупції як фундаментальної загрози миру та безпеці. Натомість їх робота зосереджена на міжнародних аспектах протидії корупції і не дає конкретних відповідей на питання ефективної боротьби з корупцією в умовах України.

Водночас, у публікаціях А. Абдуллаєв [10] пропонує загальний огляд ролі громадянського суспільства у боротьбі з корупцією в Україні.

Натомість, запропоновані Н. Гришиною та К. Ростовською [9] щодо врегулювання питань взаємодії суб'єктів державної антикорупційної політики з громадськістю. Авторки висвітлюють роль різних учасників процесу формування та реалізації антикорупційної політики, акцентують увагу на його теоретичних засадах, однак практичні проблеми й бар'єри залишаються невизначеними.

Незважаючи на досить велику кількість робіт із різних аспектів проявів корупції в державі та безумовну цінність наукових розвідок зазначених авторів, для науки державного управління все ще бракує комплексних досліджень сучасних механізмів взаємодії держави й громадянського суспільства, розробки перспективних напрямів налагодження співробітництва органів публічної влади з громадськими інституціями. Саме це і зумовило актуальність та практичну значимість дослідження.

Мета статті. Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування засадничих принципів та визначення пріоритетних напрямів налагодження співробітництва й взаємодії органів публічної влади з громадськістю у сфері протидії проявам корупції на міжнародному та національному рівнях.

Відповідно до поставленої мети сформульовано наступні завдання:

- надати оцінку поточному стану проявів корупції в Україні на основі індексу *Corruption Perceptions Index*,
- здійснити аналіз основних викликів у діяльності державних інституцій України та сформулювати пропозиції пріоритетних напрямів взаємодії органів публічної влади з громадськістю у сфері протидії проявам корупції.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві прозорість і доброчесність у державному управлінні визначають ефективність розвитку

країни та сприяють формуванню довіри громадян до органів влади [2]. Високий рівень довіри мотивує громадян до активної участі у суспільних процесах, зменшує соціальну напругу та відкриває нові можливості для економічного зростання.

Протягом тривалого періоду часу корупція залишається однією з найсерйозніших проблем України, викликаючи постійні дискусії як серед українського суспільства, так і на міжнародній арені. Щорічний світовий Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI), розроблений міжнародною організацією Transparency International, залишається одним із найбільш відомих інструментів оцінки рівня корупції в різних країнах світу. Цей показник базується на думках експертів і представників бізнесу, який дає змогу отримати об'єктивну картину.

Необхідно зауважити, що CPI не лише відображає реальний стан справ у сфері боротьби з корупцією, а й демонструє результати реформ та ініціатив, спрямованих на усунення корупційних проявів. Окрім того, цей індекс широко використовують міжнародні партнери для оцінки прозорості управлінських процесів та потенціалу співпраці. Країни з високими показниками CPI приваблюють більшу кількість іноземних інвесторів та мають значні можливості для розвитку економічних зв'язків.

Для України цей індекс виконує роль індикатора, що дає змогу оцінити зміни у сфері боротьби з корупцією та їх вплив на репутацію держави на міжнародній арені. У 2023 році Україна отримала 36 балів зі 100 можливих щодо світового Індексу сприйняття корупції, посівши 104 місце серед 180 країн (рис. 1).

Рис. 1 Динаміка індексу сприйняття корупції в Україні за 2013-2023 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [11]

Це обумовлює об'єктивність кроків нашої держави та більшості країн світу до подолання проблем пов'язаних із продовженням реформ і вдоско-

налення антикорупційної політики для досягнення позитивного результату в довгостроковій перспективі. Така ситуація свідчить про наявність певних позитивних змін, хоча корупція все ще залишається серйозною пробле-мою, особливо у воєнний період та період євроінтеграційних процесів, коли ефективне використання ресурсів має значення для досягнення спільних цілей.

З метою проведення антикорупційної діяльності в Україні розпочали свою діяльність суб'єкти, яких держава уповноважила вживати заходи із запобігання і протидії корупції та щодо яких окреслила загальні напрями здійснення їхніх повноважень. Спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції є: Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), спеціалізована антикорупційна прокуратура (далі – САП) та органи Національної поліції України.

Усі ці публічні інституції створені для забезпечення прозорості, справедливості й законності у сфері державного управління. Їхня діяльність спрямована на виявлення, розслідування й запобігання корупційним правопорушенням, а також на притягнення винних осіб до відповідальності. НАБУ займається проведенням досудових розслідувань у справах, пов'язаних із корупцією, яка завдає значної шкоди державі, включаючи зловживання у сфері державних закупівель, фінансів і розподілу ресурсів. САП здійснює процесуальне керівництво у таких справах, забезпечуючи ефективне представництво обвинувачення в судах. Органи Національної поліції України – виконують завдання, пов'язані із наданням поліцейських послуг у таких сферах: захист прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, забезпечення публічної безпеки та порядку, протидія злочинності, а також надання допомоги особам, які з різних причин потребують такої підтримки в межах, визначених законом. НАЗК відповідає за профілактичні заходи, зокрема моніторинг декларацій посадових осіб, виявлення конфліктів інтересів і розробку політик з антикорупційного навчання.

Разом із цим, з 5 вересня 2019 року до системи судоустрою України додався Вищий антикорупційний суд (далі – ВАСУ), який є ключовою судовою інстанцією, що розглядає корупційні справи, забезпечуючи неупередженe правосуддя та сприяючи формуванню прецедентів для боротьби з корупцією.

Важливо підкреслити, що всі ці інституції взаємодіючі між собою, забезпечують комплексний підхід до боротьби з проявами корупції.

Для прикладу, аналіз результатів роботи НАБУ та САП за перше півріччя 2024 року в умовах воєнного стану, дозволив виявити, що в цей період їх діяльність була спрямована на розкриття корупційних злочинів, включаючи високопосадовців державних підприємств («Укренерго» та «Укргазвидобування»). Окрім цього, було приділено увагу корупційним схемам, які завдають значних збитків державі. До ключових показників боротьби з проявами корупції варто віднести: розпочаті 323 розслідування; оголошені підозри 166

особам; скеровані до суду 64 обвинувальних акти стосовно 131 особи, а також проведенні відшкодування до державного бюджету більше ніж на 1,1 млрд. грн, що значно більше, ніж за цей же період попереднього 2023 року.

У першому півріччі 2024 року економічний вплив від діяльності НАБУ та САП склав понад 3,7 мільярда гривень, що є новим рекордом для антикорупційних органів, порівняно з 2023 роком, де цей показник за рік складав 4 672 млрд. грн. Крім того, завдяки превентивним заходам, вдалося зекономити приблизно 3,4 мільярда гривень, частину з яких передачею на потреби оборони - закупівлю БПЛА для ЗСУ.

Водночас, зростання кількості розпочатих розслідувань, обвинувальних актів та засуджених за корупцію осіб (рис. 2), свідчить про те, що в умовах сьогодення українці стали менш толерантними до корупції, що є негативним в період євроінтеграційних процесів.

Варто розуміти, що вищезазначена динаміка може бути результатом як підвищення професійного рівня антикорупційних інституцій, так і активізації діяльності правоохоронної та судової систем, хоча залишається відкритим питання, чи є цей прогрес довготривалим і чи збережеться тенденція у наступних періодах? Загалом, діяльність НАБУ та САП демонструє позитивну динаміку, зниження деяких важливих показників, водночас ставиться під сумнів системна ефективність антикорупційної політики в умовах нинішніх викликів, що потребує вдосконалення механізмів розширення співпраці антикорупційних установ із іншими державними та міжнародними інституціями. Разом із цим, найбільший виклик полягає у забезпеченні сталості цих результатів, адже зниження певних показників у 2024 році може свідчити про ускладнення в умовах триваючої війни або про недостатнє ресурсне забезпечення досліджуваних інституцій.

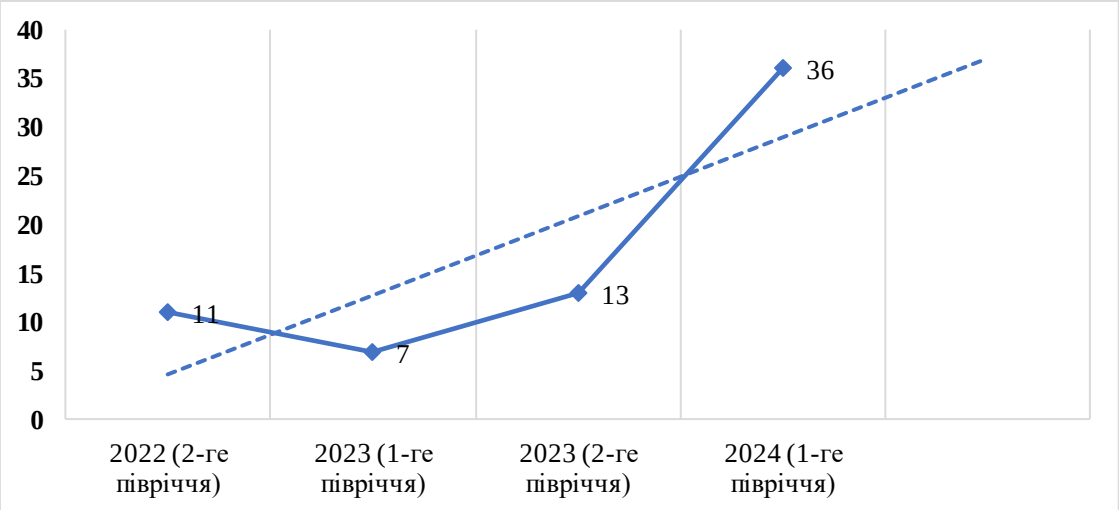

Рис. 2 Динаміка кількості осіб, засуджених за корупцію у 2022-2023 роках та І півріччі 2024 року

Джерело: побудовано автором на основі [12, 13]

Тож, значна варіативність у чисельності засуджених за корупцію вказує не лише на зусилля антикорупційних органів, але й на активізацію громадськості в частині контролю за діяльністю органів влади, а також вказує на потребу комплексного підходу до викорінення цього явища. Досягнення системних змін неможливе без активної співпраці органів публічної влади з громадськістю, адже саме залучення суспільства сприяє посиленню прозорості, громадського контролю та формуванню нульової толерантності до корупції.

У цьому тандемі стає зрозумілим, що громадянське суспільство у взаємодії з органами публічної влади здатне реалізувати всі основні функції, які сприяють підвищенню прозорості й неупередженості державних структур у сфері запобігання та боротьби з корупцією. Визначальна роль у цьому процесі відводиться засобам масової інформації як важливому інструменту становлення громадянського суспільства. Саме ЗМІ генерують правову культуру громадян, поширюючи демократичні цінності та є одним із головних суб'єктів антикорупційної боротьби, виконуючи функцію своєрідного громадського контролю.

Громадські організації, а також різноманітні фонди беруть активну участь у розробці антикорупційних програм, моніторингу законопроєктів, проведенні пропагандистських кампаній, а також спеціалізованих досліджень, спрямованих на вивчення економіко-правових та соціальних аспектів цього явища. Водночас профспілки разом із профільними міністерствами контролюють дотримання законодавства у сфері зайнятості, захищаючи тим самим соціально-трудові права громадян від корупційних ризиків.

Громадські організації, діючи незалежно від державних інституцій, виконують важливу функцію із забезпечення неупередженого нагляду за діяльністю посадовців органів публічної влади. При здійснені контролю та моніторингу управлінських процесів, діяльність громадських організацій направлена на виявлення фактів порушення антикорупційного законодавства та притягнення до дисциплінарної відповідальності державних службовців. За твердженням Ю. Нисневича, громадський контроль як невід'ємна складова найбільш ефективного демократичного засобу впливу суспільства на публічну владу виступає «четвертою владою» [14, с. 68–80] та сприяє підвищенню прозорості і підзвітності влади.

Пріоритетні напрями взаємодії органів публічної влади з громадськістю у сфері протидії проявам корупції представлено на рис. 3.

Рис. 3 Напрями взаємодії органів публічної влади з громадськістю у сфері протидії проявам корупції

Джерело: власна розробка автора

За моніторинговими оцінками, найбільш ефективними формами громадської участі у боротьбі з корупцією є проведення незалежних розслідувань фактів корупції та здійснення контролю і моніторингу адміністративних практик у сферах із високими корупційними ризиками. Громадський контроль охоплює широкий спектр інструментів, серед яких громадська експертиза рішень владних органів, антикорупційна оцінка нормативно-правових актів, аналіз регуляторного впливу, моніторинг витрат бюджетних коштів і перевірка достовірності декларацій держслужбовців [5, 6].

Політичні партії, соціальні рухи та бізнес-спільнота доповнюють цей механізм через формування громадської думки щодо неприйнятності корупції, розробку пропозицій для антикорупційної політики та контроль за прове-

денням виборів і референдумів. Крім того, соціальні ініціативи на місцевому рівні, такі як організації громадян за місцем проживання чи роботи, здійснюють моніторинг впровадження рішень органів публічної влади, що сприяє зниженню корупційних ризиків у розв'язанні локальних проблем. Завдяки таким формам співпраці громадянське суспільство стає ефективним партнером держави у боротьбі з проявами корупції, забезпечуючи тим самим найбільш відкритий і відповідальний механізм управління.

Взаємодія влади з громадськими організаціями, активістами та незалежними експертами дає змогу не лише у більш ефективний спосіб виявляти та розслідувати корупційні схеми, а й запобігати корупційним або пов'язаним із корупцією правопорушенням шляхом удосконалення механізмів правового управління та регулювання, а також впровадження кращих антикорупційних практик [8].

Враховуючи, що громадськість найбільш зацікавлена у реалізації антикорупційних ініціатив, її співробітництво з органами публічної влади у сфері протидії проявам корупції є ключовою і сприяє посиленню довіри до державних інституцій та підвищенню ефективності їхньої роботи.

Висновки. Високий рівень корупційних ризиків в Україні стає серйозною перешкодою на шляху до впровадження європейських стандартів у сфері управління державою, підриваючи довіру до органів публічної влади та сповільнюючи започатковані реформи. У таких умовах актуалізується питання удосконалення існуючих та створення нових форм партнерства та співробітництва державних інституцій з громадськістю, що сприяє підвищенню прозорості, зменшенню корупційних загроз і забезпеченню дотримання принципів відкритого управління.

У рамках дослідження було проаналізовано рівень корупції в Україні за допомогою індексу *Corruption Perceptions Index*, що дозволило виявити як окремі позитивні тенденції, так і негативні чинники, які деструктивно впливають на міжнародну репутацію країни. Усі респонденти відзначають корупцію другим за масштабом викликом після військової агресії.

Оцінка діяльності державних інституцій засвідчила їхню активність у сфері протидії корупції, включаючи впровадження законодавчих реформ та посилення антикорупційних заходів. Проте було встановлено, що динаміка зниження певних показників ефективності викликає сумніви щодо системної дієвості антикорупційної політики держави, особливо в умовах сучасних викликів, що актуалізує необхідність удосконалення механізмів посилення співпраці з національними і міжнародними партнерами. Крім того, визначено ключові напрями взаємодії органів публічної влади з громадськістю, спрямовані на підвищення прозорості та підзвітності, зокрема: інформування населення, залучення громадян до процесів прийняття управлінських рішень,

подання звернень, співпраця з громадськими організаціями та забезпечення ефективного зворотного зв'язку.

Відповідно, процес формування та становлення антикорупційних інституцій в Україні потребує комплексного підходу, що передбачає консолідацію зусиль різних інституцій (приватний бізнес, державні установи й громадські організації) та об'єднання їх навколо комплексних антикорупційних ініціатив, використовуючи сучасні цифрові технології, інноваційні платформи та спеціалізовані сервіси. Така інтеграція повинна бути направлена на зниження корупційних ризиків та сприятиме розбудові культури доброчесності, підкреслюючи важливість спільних зусиль усіх зацікавлених сторін.

Література:

1. Корупція в Україні 2023: розуміння, сприйняття, поширеність. Національне Агенство з питань запобігання корупції. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/Pages/70/f5/70f5b2f90b754dc70de685d9bba25223e3e717f15583322324126276f8ff51ec6849901.pdf (дата звернення: 06.11.2024).

2. Antonova L., Mishchenko D., Bandura I., Abdullayev V., Dolhyi O. Interaction between public authorities and civil society institutions in the field of preventing and combating corruption. Interacción y perspectiva: Revista de Trabajo Social, 2022. 12(1), С. 76–92. URL: https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8628499

3. Хабарова Т. Роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, № 35, 2023. С. 178–184. DOI: 10.26565/2075-1834-2023-35-20

4. Бочарова Н. В., Шкабаро В., Палеєва Ю. До питання про участь громадськості у протидії корупції в зарубіжних країнах. У Omul, criminologia, ştiinţa: Materialele conferinţei ştiinţifice internaţionale, 2023. (ed. II, С. 254–255). Chişinău. UTL:https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/254-256_8.pdf

5. Gryshchenko, Iryna M., Denysova, Alina V., Ovsiannikova, Olga O., Buha, Hanna S., Kiselyova, Elena I. (2021). Means for control over the activities of public authorities by Civic Democratic Institutions: the conceptual framework analysis. *Cuestiones Politicas*, 39(69), 797-814. https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.49 https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/36329

6. Gryshchenko, I., Lazor, O., Oliinyk, V., Lazor, O., & Yunyk, I. (2023). Strategic public policy providers in the context of european integration. *Amazonia Investiga*, 12(64), 175-187. https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.17 URL: https://amazoniainvestiga.info/check/64/17-175-187.pdf

7. Щиров О., Філіпенко Н. Корупція як фундаментальна загроза миру та безпеці. Пропілеї права та безпеки, 2024. DOI: 10.32620/pls.2024.4.15

8. Gryshchenko, I., Yermak, O., Ovcharenko, R., Prodan, T., Hadzhiieva, A. B. (2024) Public Control and Crime Prevention : Interaction at the State and Regional Levels. *Pakistan Journal of Criminology*, 2024, 16(3), pp. 763-778. URL: https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59170800600

9. Гришина Н., Ростовська К. Взаємодія суб'єктів державної антикорупційної політики з громадськістю щодо її формування і реалізації. Scientific Collection «InterConf+», 2023. 30(143), С. 283–294. DOI: 10.51582/interconf.19-20.02.2023.031

10. Абдуллаєв В. А. Роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції. Механізми публічного управління, 2021. 3(1), DOI: 10.32836/2310-9653-2021-3.1

11. Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції. Режим доступу: URL: https://cpi.ti-ukraine.org/#

12. Національне Антикорупційне Бюро України. Звіти діяльності. URL: https://reports.nabu.gov.ua/archive/

13. Непохитність та ефективність: результати роботи НАБУ і САП у першому півріччі 2024 року. URL: https://nabu.gov.ua/news/nepokhytnist-ta-efektyvnist-rezul-taty-roboty-nabu-i-sap-u-pershomu-pivrichchi-2024-roku/ (дата звернення: 08.11.2024)

14. Нисневич Ю. А. Інформаційно-комунікаційна стабілізація політичної системи. Політологічний Вісник № 1(6), 2006. С. 68-80.

References:

1. Koruptsiya v Ukrayini 2023: rozuminnya, spryynyattya, poshyrenist′. Natsional′ne Ahenstvo z pytan′ zapobihannya koruptsiyi. [Corruption in Ukraine 2023: understanding, perception, prevalence. National Agency for Prevention of Corruption]. URL: https://nazk.gov.ua/wpcontent/uploads/Pages/70/f5/70f5b2f90b754dc70de685d9bba25223e3e717f15583322324126276f8ff51ec6849901.pdf [in Ukraine].

2. Antonova L., Mishchenko D., Bandura I., Abdullayev V., Dolhyi O. (2022). Interaction between public authorities and civil society institutions in the field of preventing and combating corruption. Interakciia i perspektyvy: Zhurnal po trudoznavstviu [Interaction and Perspective: Journal of Social Work], 12(1), 76–92. https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8628499 [in English].

3. Khabarova T. (2023). Rol' hromadians'koho suspil'stva u zapobihanni ta protydii koruptcii. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Pravo» [Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Law"], 35, 178–184. DOI: 10.26565/2075-1834-2023-35-20 [in Ukraine].

4. Bocharova N. V., Shkabaro V. M., Paleieva Yu. S. (2023). Do pytannia pro uchast' hromads'kosti u protydii koruptcii v zarubizhnykh krajinakh. U Omul', kryminolohiia, stiintsa: Materialy konferencii stiintsevykh konferencii [Omul, criminology, science: Materials of the scientific conference], II edition, 254–255. Chișinău. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/254-256_8.pdf [in Ukraine].

5. Gryshchenko, Iryna M., Denysova, Alina V., Ovsiannikova, Olga O., Buha, Hanna S., Kiselyova, Elena I. (2021). Means for control over the activities of public authorities by Civic Democratic Institutions: the conceptual framework analysis. *Cuestiones Politicas*, 39(69), 797-814. https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.49 https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/36329 [in English].

6. Gryshchenko, I., Lazor, O., Oliinyk, V., Lazor, O., & Yunyk, I. (2023). Strategic public policy providers in the context of european integration. *Amazonia Investiga*, 12(64), 175-187. https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.17 URL: https://amazoniainvestiga.info/check/64/17-175-187.pdf [in English].

7. Shchyrov O., Filypenko N. (2024). Koruptciia yak fundamential'na zahroza myru ta bezpeci. Propilei prava ta bezpeky [Propileia of Law and Security]. DOI: 10.32620/pls.2024.4.15 [in Ukraine].

8. Gryshchenko, I., Yermak, O., Ovcharenko, R., Prodan, T., Hadzhiieva, A. B. (2024) Public Control and Crime Prevention : Interaction at the State and Regional Levels. *Pakistan Journal of Criminology*, 2024, 16(3), pp. 763-778. URL: https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59170800600 [in English].

9. Hryshyna N., Rostovska K. (2023). Vzaemodiia sub'iektiv derzhavnoi antikoruptciinoi polityky z hromads'kistiu shchodo ii formuvannia i realizacii. Scientific Collection «InterConf+» [Scientific Collection «InterConf+»], 30(143), 283–294. https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2023.031 [in Ukraine].

10. Abdullayev V. A. (2021). Rol' hromadians'koho suspil'stva u zapobihanni ta protydii koruptcii. Mekhanizmy publichnoho upravlinnia [Mechanisms of Public Administration], 3(1), UDK 351:328.185:323.2. https://doi.org/10.32836/2310-9653-2021-3.1 [in Ukraine].

11. Transparency International Ukraine. (n.d.). Indeks spryiniattia koruptsii [Corruption Perceptions Index]. Retrieved from https://cpi.ti-ukraine.org/# [in Ukraine].

12. Natsionalne Antykoruptsiine Biuro Ukrainy. (n.d.). Zvity diialnosti [Activity Reports]. Retrieved from https://reports.nabu.gov.ua/archive/ [in Ukraine].

13. Nepokhytnist′ ta efektyvnist′: rezul′taty roboty NABU i SAP u pershomu pivrichchi 2024 roku [Steadfastness and efficiency : the results of the work of NABU and SAP in the first half of 2024]. URL: https://nabu.gov.ua/news/nepokhytnist-ta-efektyvnist-rezul-taty-roboty-nabu-i-sap-u-pershomu-pivrichchi-2024-roku/ [in Ukraine].

14. Nysnevych, Y. (2006). Informatsiyno-komunikatsiyna stabilizatsiya politychnoyi systemy [Information and communication stabilization of the political system]. Politolohichnyy Visnyk № 1(6). Pp. 68-80. [in Ukraine].

УДК 340.116

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-707-719

Назаренко Сергій Анатолійович доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри кафедри менеджменту та державної служби, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, тел.: (0472) 37-21-42, https://orcid.org/0000-0003-3367-5875

Самойленко Лариса Яківна Самойленко Лариса Яківна, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, тел.: (0472) 37-21-42, https://orcid.org/0000-0002-0335-3077

Пустовіт Дмитро Юрійович магістрант кафедри менеджменту та державної служби, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, тел.: (0472) 37-21-42, https://orcid.org/0009-0006-3419-6752

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА КОМУНІКАЦІЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. В статті досліджено антикорупційну політику та комунікаційні стратегії у сфері охорони здоров’я України, враховуючи значний вплив повномасштабної війни на систему охорони здоров’я. Війна в Україні спричинила надмірне навантаження на медичну інфраструктуру, зокрема через збільшення кількості поранених та інші фактори, що впливають на надання медичних послуг. Разом з тим, система охорони здоров’я стикається з численними корупційними викликами, зокрема з ризиком нецільового використання бюджетних коштів, гуманітарної допомоги, а також закупівель медичного обладнання та ліків. У роботі розглядаються міжнародні прецеденти антикорупційної політики в медичних сферах країн, які стикалися з подібними викликами. На основі цього аналізу виділяються ефективні заходи, які можуть бути адаптовані до українського контексту, зокрема впровадження електронних систем закупівель, децентралізація управління та залучення громадських організацій.

Автори детально аналізують чинне законодавство України щодо протидії корупції та роль державних органів у забезпеченні прозорості закупівель і використання бюджетних коштів. У статті зазначається, що попри зусилля України у створенні законодавчої бази та впровадженні електронних систем (як-от ProZorro), ефективність антикорупційної політики у сфері охорони

здоров'я залишається низькою через нестачу контролю та координації між органами влади. В результаті, запропоновано комплекс заходів для підвищення прозорості діяльності в медичній сфері, зокрема: розширення функціоналу електронних систем закупівель з використанням інструментів штучного інтелекту для виявлення аномалій, залучення громадськості та міжнародних партнерів для моніторингу процесів, а також проведення регулярних незалежних аудитів. Автори підкреслюють, що комплексний підхід до подолання корупції, включаючи законодавчі зміни, вдосконалення управлінських процесів та активізацію громадянського суспільства, є необхідним для забезпечення ефективності системи охорони здоров'я України в умовах війни.

Ключові слова: антикорупційна політика, охорона здоров'я, публічне управління, прозорість закупівель, електронні системи, громадський контроль.

Nazarenko Serhii Anatoliiovych Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Management and Public Administration, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, tel.: (0472) 37-21-42, https://orcid.org/0000-0003-3367-5875

Samoylenko Larysa Yakivna PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Public Administration, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, tel.: (0472) 37-21-42, https://orcid.org/0000-0002-0335-3077

Pustovit Dmytro Yuriiovych Master's student of the Department of Management and Public Administration, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, tel.: (0472) 37-21-42, https://orcid.org/0009-0006-3419-6752

ANTI-CORRUPTION POLICY AND COMMUNICATION IN THE FIELD OF HEALTHCARE

Abstract. This article examines the anti-corruption policy and communication strategies in Ukraine’s healthcare sector, considering the substantial impact of the full-scale war on the healthcare system. The war in Ukraine has imposed excessive strain on the healthcare infrastructure, particularly due to the increasing number of wounded individuals and other factors affecting the delivery of medical services. At the same time, the healthcare system faces numerous corruption challenges, including the risk of misappropriating budget funds, humanitarian aid, and the procurement of medical equipment and medicines. The study reviews international precedents of anti-corruption policies in the healthcare sectors of countries that have faced similar challenges. Based on this analysis, effective measures are identified that could be adapted to the Ukrainian context, such

as implementing electronic procurement systems, decentralizing management, and engaging public organizations.

The authors thoroughly analyze Ukraine's current anti-corruption legislation and the role of state agencies in ensuring transparency in procurement and the use of budgetary funds. The article notes that, despite Ukraine's efforts to establish a legislative framework and implement electronic systems (such as ProZorro), the effectiveness of anti-corruption policies in the healthcare sector remains low due to a lack of control and coordination between government bodies. Consequently, a set of measures is proposed to increase transparency in healthcare activities, including expanding the functionality of electronic procurement systems through the use of artificial intelligence tools to detect anomalies, involving the public and international partners in monitoring processes, and conducting regular independent audits. The authors emphasize that a comprehensive approach to combating corruption, encompassing legislative changes, improvement of management processes, and the activation of civil society, is necessary to ensure the effectiveness of Ukraine's healthcare system in wartime conditions.

Keywords: anti-corruption policy, healthcare, public governance, procurement transparency, electronic systems, public oversight.

Постановка проблеми. Поточна ситуація в Україні, зумовлена повномасштабною війною, суттєво вплинула на функціонування всіх сфер суспільного життя, зокрема й системи охорони здоров'я. Війна призвела до значних навантажень на медичні заклади, руйнування інфраструктури та збільшення кількості поранених і хворих, що потребують негайної допомоги. У таких умовах забезпечення ефективного публічного управління в сфері охорони здоров'я стає критично важливим завданням держави.

Одночасно з цим, корупційні виклики в системі охорони здоров'я набувають особливої гостроти. Обмеженість ресурсів, необхідність швидкого прийняття рішень та послаблення контролю за використанням бюджетних коштів створюють сприятливий ґрунт для корупційних проявів. Зокрема, зростає ризик нецільового використання гуманітарної допомоги, закупівель неякісних медикаментів та обладнання за завищеними цінами. Це не лише підриває ефективність медичної допомоги, але й знижує довіру громадськості до державних інституцій. Крім того, корупційні скандали у сфері медичного документування працездатності та придатності до військової служби військовозобов'язаних створюють надзвичайний суспільний резонанс на тлі психологічної напруги населення. Роль публічного управління в цих умовах полягає у забезпеченні прозорості та підзвітності в діяльності медичних установ. Державні інституції мають впроваджувати ефективні антикорупційні механізми та забезпечувати відкриту комунікацію з громадськістю щодо використання бюджетних коштів та гуманітарної допомоги.

Необхідність дослідження зумовлена тим, що в умовах повномасштабної війни ефективність системи охорони здоров'я стає питанням національної безпеки. Корупційні прояви можуть призвести до катастрофічних наслідків, зокрема до зниження якості медичних послуг, дефіциту необхідних препаратів та обладнання. Це підриває довіру громадян до держави та створює соціальну напругу. Дослідження антикорупційної політики та комунікації в сфері охорони здоров'я є важливим для розуміння того, як покращити прозорість та підзвітність державних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання антикорупційної політики постійно перебувають у фокусі уваги науковців, так само як і створення ефективної комунікації та простору публічного управління в сфері охорони здоров’я. Не применшуючи цінності існуючих досліджень, все ж варто виокремити здобутки таких науковців як Аніщенко М., Гречко О., Матвійчук А., Нестеренко К., Чернишова В. та багатьох інших. Однак, в сучасних умовах соціальної напруги на тлі корупційних скандалів у галузі охорони здоров’я, вини кає потреба в переосмисленні підходів до ефективної протидії таким явищам.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є визначення ефективності антикорупційної політики та комунікаційних стратегій у сфері охорони здоров'я України в умовах війни. Таким чином, дане дослідження спрямоване на виявлення проблемних аспектів у реалізації антикорупційної політики та розробку рекомендацій для підвищення її ефективності. Це сприятиме зміцненню системи охорони здоров'я та забезпеченню прав громадян на якісну медичну допомогу навіть в умовах повномасштабної війни.

Виклад основного матеріалу. У сучасному глобалізованому світі проблема корупції в сфері охорони здоров'я набуває особливої актуальності, особливо в контексті збройних конфліктів. Багато країн, що переживають військові дії, стикаються з посиленими корупційними ризиками, які підривають ефективність медичних послуг та знижують довіру населення до державних інституцій. Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виявити ефективні стратегії протидії корупції та адаптувати їх до українських реалій.

Під час епідемії Еболи в Сьєрра-Леоне (2014-2016 рр.) корупція стала однією з головних перешкод у боротьбі з поширенням захворювання. Зловживання гуманітарною допомогою, нецільове використання коштів та непрозорість у закупівлях медичного обладнання призвели до значних втрат людських життів. У відповідь уряд країни за підтримки міжнародних партнерів впровадив низку антикорупційних заходів, зокрема створення спеціальних антикорупційних комітетів при медичних установах, які контролювали розподіл ресурсів та запровадження електронних систем закупівель, що підвищило прозорість процесів та знизило можливості для зловживань [1].

Після військових дій в Іраку система охорони здоров'я стикнулася з масовою корупцією, що перешкоджало відновленню країни. За підтримки Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) уряд Іраку впровадив комплексну реформу, яка включала: розробку нової нормативно-правової бази, спрямованої на боротьбу з корупцією; впровадження механізмів громадського контролю, зокрема участь громадських організацій у моніторингу медичних послуг; підвищення заробітної плати медичного персоналу з метою зменшення стимулів до корупційних дій [2].

В Афганістані корупція в сфері охорони здоров'я стала системною проблемою. Для її подолання були застосовані такі стратегії:

– децентралізація управління медичними закладами, що дозволило підвищити підзвітність на місцевому рівні;

– співпраця з неурядовими організаціями, які забезпечували альтернативні канали надання медичних послуг;

– впровадження мобільних клінік, що зменшило залежність населення від корумпованих стаціонарних закладів [3].

В усіх окреслених ситуаціях програми боротьби з корупцією у медичній сфері реалізовувались за міжнародної підтримки, зокрема в рамках Конвенції ООН проти корупції, що ратифікована і в Україні [4], підтримки Всесвітньої організації здоров’я та Світового банку. Отже, узагальнити міжнародний досвід боротьби з корупцією в сфері охорони здоров’я можна у формі наступних першочергових заходів:

– інституційні реформи, спрямовані на підвищення прозорості та підзвітності;

– впровадження технологічних рішень, зокрема електронних систем управління та закупівель;

– активна участь громадськості у моніторингу та контролі за діяльністю медичних установ;

– міжнародна підтримка та співпрацю з організаціями, які мають експертизу в антикорупційних заходах.

Ефективна боротьба з корупцією в сфері охорони здоров'я в Україні значною мірою залежить від наявності належної нормативно-правової бази та політичної волі до її впровадження. Законодавча основа України щодо запобігання та протидії корупції постійно вдосконалюється, враховуючи міжнародні стандарти та рекомендації. Базовим нормативно-правовим актом, який регулює питання запобігання та протидії корупції в Україні, є Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [5]. Цей закон встановлює правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції, визначає коло суб'єктів відповідальності та механізми контролю. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922-VIII [6] регулює процедури закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти. У сфері охорони здоров'я це має особливе значення через

великі обсяги закупівель медикаментів, обладнання та послуг. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI [7] забезпечує громадянам право на доступ до інформації про діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування, включаючи сферу охорони здоров'я. Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII [8] впроваджує медичну реформу в Україні, встановлюючи принципи фінансування системи охорони здоров'я за принципом «гроші йдуть за пацієнтом». На цьому комплекс нормативно-правового забезпечення не обмежується, та охоплює ще багато різноманітних підзаконних нормативно-правових актів. Однак, ключовою все ж варто вважати Антикорупційну стратегію на 2021-2025рр., котра затверджена відповідним Законом [9] та визначає пріоритетні напрямки державної політики у сфері запобігання та протидії корупції.

Система діючих законодавчих актів та державних ініціатив свідчить про значні зусилля України в напрямку запобігання корупції в сфері охорони здоров'я. Впровадження електронних систем, підвищення прозорості та залучення громадськості є ключовими кроками в цьому процесі. Проте, для досягнення максимального ефекту необхідно забезпечити ефективне впровадження законів на всіх рівнях, підвищити відповідальність посадових осіб та продовжувати адаптувати законодавство до сучасних викликів.

Корупція в сфері охорони здоров'я України залишається одним з найгостріших викликів для публічного управління, особливо в умовах повномасштабної війни. Відомі корупційні випадки не лише підривають ефективність системи охорони здоров'я, але й негативно впливають на довіру громадськості до державних інституцій.

Державне підприємство «Медичні закупівлі України» було створено з метою централізованої та прозорої закупівлі медикаментів та медичного обладнання [10]. Проте, на сьогодні репутація даної установи вже дискредитована корупційними скандалами та результатами розслідувань НАБУ та ДБР [11].

Корупційні скандали у сфері охорони здоров'я мають багатогранний негативний вплив на систему охорони здоров'я та суспільство в цілому. Корупція призводить до закупівлі неякісних або фальсифікованих медичних препаратів, що ставить під загрозу життя та здоров'я пацієнтів, а також неефективного використання ресурсів, що обмежує доступність та якість медичних послуг. Корупція в медичній чфері призводить також до недостатнього фінансування критично важливих напрямків, оскільки кошти відводяться на корупційні схеми. Але при цьому корупційні скандали негативно впливають на імідж України на міжнародній арені, що може призвести до: зменшення обсягів міжнародної допомоги, ускладнення інтеграційних процесів з Європейським Союзом та погіршення інвестиційного клімату, що впливає на розвиток медичної інфраструктури. Крім того, варто зважати економічні втрати для держави в результаті корупційних проявів та зниження

господарської ефективності медичної галузі. Такі потенційні негативні наслідки корупції в сфері охорони здоров'я узагальнено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Негативні наслідки корупції в сфері охорони здоров'я

Негативні наслідки	Прямий вплив	Опосередкований вплив	Відтермінований вплив	Напрямки протидії
Зниження якості медичних послуг	Пацієнти отримують неякісне або неправильне лікування	Зростання недовіри до системи охорони здоров'я	Погіршення загального стану здоров'я населення	Підвищення контролю якості, регулярні перевірки
Вимагання хабарів за медичні послуги	Пацієнти платять за безкоштовні послуги	Збільшення фінансового навантаження на сім'ї	Соціальна нерівність, зниження доступності медичних послуг	Запровадження антикорупційних заходів, гарячі лінії для скарг
Непрозорі тендери та закупівлі	Закупівля неякісних ліків та обладнання	Неефективне використання бюджетних коштів	Погіршення матеріально-технічної бази, зниження ефективності лікування	Реформа системи закупівель, громадський контроль
Підробка медичних документів	Неправильна діагностика та лікування	Поширення недостовірної статистики	Відсутність реальної картини здоров'я населення	Цифровізація медичних даних, посилення відповідальності
Зловживання службовим становищем медпрацівниками	Неправомірне призначення ліків або процедур	Підвищення витрат пацієнтів, можливі побічні ефекти	Зростання резистентності до ліків, погіршення здоров'я	Впровадження стандартів лікування, контроль призначень
Приховування медичних помилок	Відсутність відповідальності за професійні дії	Зниження довіри до медичного персоналу	Непокращення якості медичних послуг, повторення помилок	Створення системи звітності про помилки, навчання персоналу
Корупція в медичній освіті	Низький рівень підготовки фахівців	Зниження якості медичного обслуговування	Погіршення здоров'я населення, втрата авторитету медицини	Реформа освітньої системи, антикорупційні заходи в освіті
Неправомірне використання благодійних коштів	Кошти не доходять до потребуючих	Втрата довіри до благодійних організацій	Зменшення обсягу благодійної допомоги, зростання соціальних проблем	Аудит використання коштів, прозорість фінансових операцій
Корупція при ліцензуванні та акредитації закладів	Робота некваліфікованих медичних установ	Ризик для життя та здоров'я пацієнтів	Збільшення кількості медичних помилок, зниження якості послуг	Посилення контролю за ліцензуванням, незалежна акредитація
Незаконний обіг медичних препаратів	Поширення фальсифікованих ліків	Неефективне або шкідливе лікування	Погіршення епідеміологічної ситуації, зростання смертності	Боротьба з підробками, посилення регулювання фармацевтичного ринку

Джерело: складено автором

Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) активно розслідують корупційні злочини у сфері охорони здоров'я, однак кількість розкритих та доведених справ залишається недостатньою. Корупційні скандали у сфері охорони здоров'я України мають системний характер та негативно впливають на всі аспекти функціонування галузі. Вони призводять до погіршення якості медичних послуг, зниження довіри громадськості, економічних втрат та соціальної нерівності. Вирішення цієї проблеми вимагає комплексного підходу, який включає законодавчі зміни, посилення інституційної спроможності антикорупційних органів, активізацію громадського контролю та підвищення соціального статусу медичних працівників.

Ефективна комунікація між владою та громадськістю є одним з ключових елементів у запобіганні та протидії корупції в сфері охорони здоров'я. Засоби масової інформації та соціальні мережі відіграють вирішальну роль у висвітленні корупційних випадків, формуванні громадської думки та стимулюванні прозорості в діяльності державних інституцій. Засоби масової інформації (ЗМІ) традиційно виступають як «четверта влада», здійснюючи контроль за діяльністю державних органів та висвітлюючи корупційні випадки. В Україні журналістські розслідування стали потужним інструментом виявлення та оприлюднення корупційних схем у сфері охорони здоров'я [12]. Соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter, Telegram, стали важливим каналом для швидкого поширення інформації про корупційні випадки. Громадяни мають можливість безпосередньо повідомляти про корупційні дії, обговорювати проблеми та об'єднуватися для колективних дій [12].

Попри позитивний вплив, існують ризики такої комунікації:

– фейкові новини: розповсюдження недостовірної інформації може дискредитувати боротьбу з корупцією;

– маніпуляції громадською думкою: використання медіа для політичних цілей;

– порушення прав на приватність: неправомірне оприлюднення персональних даних.

Ефективна двостороння комунікація між державними органами та громадськістю є ключовою для запобігання корупції. Прозорість та відкритість влади сприяють підвищенню довіри та активній участі громадян у процесах прийняття рішень. Відкриті дані про бюджетні витрати, закупівлі, кадрові призначення дозволяють громадськості контролювати діяльність владних структур. Впровадження електронних сервісів, таких як портал «Дія», спрощує комунікацію між громадянами та владою, зменшує корупційні ризики, пов'язані з бюрократичними процедурами. Громадські організації та активісти відіграють важливу роль у моніторингу та реалізації антикоруп-

ційних заходів. Співпраця між владою та громадянським суспільством підвищує ефективність антикорупційних політик.

Покращення системи комунікації у сфері охорони здоров'я має ґрунтуватися на вдосконаленні саме використання інформаційних технологій, зокрема шляхом розробки та впровадження стандартів прозорості інформації на державному рівні, розширенні функціоналу електронних сервісів, мобільних додатків, чат-ботів для зворотнього зв'язку та інформування громадян, а також популяризації освітніх програм з медіаграмотності для різних вікових груп. що допоможе громадянам критично оцінювати інформацію та протидіяти маніпуляціям

Основними бар'єрами у боротьбі з корупцією є недовіра населення до державних органів та відсутність ефективної комунікації. Це вказує на необхідність підвищення прозорості діяльності влади та активного залучення громадськості до антикорупційних заходів. Для цілей встановлення сильних та слабких сторін антикорупційної політики у сфері охорони здоров'я може бути використано методику SWOT-аналізу. Цей метод дозволяє сформувати цілісне уявлення про поточний стан та перспективи розвитку антикорупційних заходів. Результати такого аналізу узагальнено в таблиці 2.

Таблиця 2.

SWOT-аналіз антикорупційної політики у сфері охорони здоров'я

	Сильні сторони	**Слабкі сторони**
Внутрішні фактори	- Розвинена законодавча база	- Недостатня реалізація законів
	- Спеціалізовані антикорупційні органи	- Відсутність належного контролю
	- Електронні системи закупівель	- Низький рівень довіри громадськості
	Можливості	**Загрози**
Зовнішні фактори	- Міжнародна співпраця	- Політична нестабільність
	- Сучасні технології	- Військові дії та конфлікти
	- Активізація громадянського суспільства	- Стійкість корупційних практик

Джерело: складено автором

Розглянемо складові наведеного аналізу більш детально. Так, сильні сторони (Strengths) охоплюють:

– наявність розвиненої нормативно-правової бази: Закони України «Про запобігання корупції» та «Про публічні закупівлі» встановлюють правові основи для боротьби з корупцією;

– створення спеціалізованих антикорупційних органів: НАБУ, НАЗК та САП активно займаються розслідуванням корупційних злочинів;

– впровадження електронних систем закупівель: система ProZorro підвищує прозорість та конкурентність процедур закупівель.

Слабкі сторони (Weaknesses) антикорупційної політики у сфері охорони здоров'я включають:

– недостатню ефективність реалізації законодавства: наявність законів не завжди гарантує їхнє виконання на практиці;

– відсутність належного контролю та нагляду: слабка координація між державними органами та недосконалі механізми контролю;

– низький рівень довіри громадськості: населення скептично ставиться до зусиль влади у боротьбі з корупцією.

Можливості (Opportunities) антикорупційної політики у сфері охорони здоров'я охоплюють:

– посилення міжнародної співпраці: участь у програмах ЄС та інших міжнародних ініціативах сприяє обміну досвідом та отриманню ресурсів;

– використання сучасних технологій: впровадження електронних сервісів та систем моніторингу;

– активізація громадянського суспільства: залучення НУО та громадян до антикорупційних заходів.

Загрози (Threats) антикорупційної політики у сфері охорони здоров'я варто визначити наступним чином:

– політична нестабільність: зміни в політичному керівництві можуть призвести до зміни пріоритетів;

– військові дії та конфлікти: відволікають ресурси та увагу від боротьби з корупцією;

– стійкість корупційних практик: глибоко вкорінені корупційні схеми важко викорінити.

SWOT-аналіз показав, що, незважаючи на наявність певних сильних сторін, антикорупційна політика в сфері охорони здоров'я України має суттєві слабкі сторони, які перешкоджають її ефективності. Водночас існують можливості для покращення ситуації за умови активного використання сучасних технологій, посилення міжнародної співпраці та залучення громадськості. Загрози, пов'язані з політичною нестабільністю та військовими діями, вимагають особливої уваги та адаптації стратегій.

Оцінка ефективності антикорупційних заходів у сфері охорони здоров'я України є ключовим етапом для виявлення недоліків та формулювання рекомендацій щодо їх усунення. Цей розділ спрямований на визначення ефективності існуючих заходів та програм, а також на аналіз впливу корупційних скандалів на систему охорони здоров'я. Використовуючи комплексний підхід, який включає аналіз законодавчої бази, статистичних даних та експертних

оцінок, ми прагнемо надати об'єктивну оцінку поточного стану справ у контексті публічного управління в Україні.

Оцінка ефективності існуючих заходів та програм свідчить про низький рівень результативності антикорупційної політики у сфері охорони здоров'я України. Основними причинами низької ефективності є недостатня політична воля, стійкість корупційних практик, низький рівень заробітної плати медичного персоналу та відсутність належного контролю.

На основі проведеного дослідження та аналізу виявлених проблем у сфері антикорупційної політики та комунікаційних стратегій в охороні здоров'я України, в умовах повномасштабної війни, необхідно розробити практичні рекомендації для покращення ситуації. Ці рекомендації спрямовані на підвищення ефективності антикорупційних заходів, посилення прозорості та вдосконалення комунікації між владою та громадськістю. Відповідно, для забезпечення дієвості нормативно-правового регулювання антикорупційної політики необхідно максимально посилити повноваження НАБУ та НАЗК, що підвищить їх авторитетність. Крім того. Варто максимізувати кримінальну відповідальність за корупційні злочини в сфері охорони здоров’я.

Корупція в публічних закупівлях залишається однією з найбільших проблем. Для її подолання рекомендується розширити функціонал електронної системи ProZorro, включаючи впровадження інструментів штучного інтелекту для виявлення аномалій та потенційних корупційних схем. Крім того, варто підвищити прозорість тендерних процедур шляхом обов'язкового оприлюднення всієї документації та протоколів засідань тендерних комітетів. Необхідно також запровадити систему незалежного аудиту публічних закупівель з залученням громадських організацій та експертів.

Висновки. У процесі проведеного дослідження було детально проаналізовано антикорупційну політику та комунікаційні стратегії в сфері охорони здоров'я України в умовах повномасштабної війни, що триває на території держави. Було виявлено основні недоліки та прогалини в поточній антикорупційній політиці, а також перешкоди в комунікації між владою та громадськістю, які негативно впливають на ефективність заходів боротьби з корупцією.

Зокрема, дослідження підтвердило, що існуючі антикорупційні заходи в сфері охорони здоров'я є недостатньо ефективними в умовах повномасштабної війни в Україні. Це зумовлено низкою факторів, серед яких виділяються недостатня реалізація законодавства, непрозорість процедур публічних закупівель, відсутність належного контролю за фінансовими потоками та недостатня професійна підготовка кадрів. Аналіз законодавчої бази та нормативно-правових актів показав, що, незважаючи на наявність розвиненої нормативної основи, її практична реалізація зустрічає значні перешкоди.

Узагальнюючи основні висновки, слід зазначити, що повномасштабна війна має подвійний вплив на корупційні практики в сфері охорони здоров'я. З одного боку, вона сприяє посиленню корупції через обмеження громадського контролю, зростання тіньової економіки та психологічні фактори, пов'язані зі стресом та нестабільністю. З іншого боку, підвищення патріотизму та громадянської свідомості, а також посилений міжнародний контроль можуть стати чинниками послаблення корупційних практик. Однак, загальний баланс свідчить про те, що негативні фактори переважають, що вимагає негайних та рішучих дій з боку органів публічного управління.

У підсумку, дослідження підкреслює важливість комплексного підходу до вирішення проблеми корупції в сфері охорони здоров'я України. В дослідженні наведені рекомендації з підвищення ефективності антикорупційної політики у сфері охорони здоров’я, котрі грунтуються на посиленні відповідальності та невідворотності покарання. Поєднання реформування законодавчої бази, вдосконалення управлінських процесів, активізації громадянського суспільства та впровадження сучасних технологій може стати запорукою успішної протидії корупції та покращення системи публічного управління в Україні.

Література:

1. Transparency International. (2015). Health Sector Corruption in Sierra Leone. URL: https://www.transparency.org/en/publications/health-sector-corruption-in-sierra-leone

2. World Health Organization. (2014). Country Cooperation Strategy for WHO and Iraq 2012–2017. URL: https://apps.who.int/iris/handle/10665/137029

3. Edward A., et al. (2011). Configuring Balanced Scorecards for Measuring Health System Performance: Evidence from 5 Years’ Evaluation in Afghanistan. PLoS Med, 8(7). URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5161713/

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Ратифікована в Україні із заявами Законом N 251-V (251-16) від 18.10.2006, ВВР, 2006, N 50, ст.496. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

5. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

6. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19

7. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17

8. Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19

9. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93

10. Державне підприємство «Медичні закупівлі України». URL: https://mpu.gov.ua/uk/about

11. Сокирчук Н. Скандал під час чуми. В уряді війна за медичні закупівлі. Главком. 24.03.2020. URL: https://glavcom.ua/country/health/skandal-pid-chas-chumi-v-uryadi-viyna-za-medichni-zakupivli-668158.html

12. Мотринич М. Боротьба за журналістські розслідування в Україні, навіть у тумані війни. Global Investigative Journalism Network. 14.09.2023. URL: https://gijn.org/ua/istorii/borotba-za-zurnalistski-rozsliduvanna-v-ukraini-navit-u-tumani-vijni/

References:

1. Transparency International. (2015). Health Sector Corruption in Sierra Leone. Retrieved from https://www.transparency.org/en/publications/health-sector-corruption-in-sierra-leone

2. World Health Organization. (2014). Country Cooperation Strategy for WHO and Iraq 2012–2017. Retrieved from https://apps.who.int/iris/handle/10665/137029

3. Edward, A., Kumar, B., & Adams, A. (2011). Configuring balanced scorecards for measuring health system performance: Evidence from 5 years' evaluation in Afghanistan. PLoS Medicine, 8(7). https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001066

4. Konventsiia Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii proty koruptsii [United Nations Convention Against Corruption]. (2006). Ratified in Ukraine with statements by Law No. 251-V, October 18, 2006, VRU, 2006, No. 50, Article 496. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

5. Zakon Ukrainy "Pro zapobihannia koruptsii" [Law of Ukraine "On Prevention of Corruption"], No. 1700-VII. (2014, October 14). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

6. Zakon Ukrainy "Pro publichni zakupivli" [Law of Ukraine "On Public Procurement"], No. 922-VIII. (2015, December 25). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19

7. Zakon Ukrainy "Pro dostup do publichnoi informatsii" [Law of Ukraine "On Access to Public Information"], No. 2939-VI. (2011, January 13). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17

8. Zakon Ukrainy "Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naselennia" [Law of Ukraine "On State Financial Guarantees for Medical Services to the Population"], No. 2168-VIII. (2017, October 19). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19

9. Zakon Ukrainy "Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky na 2021-2025 roky" [Law of Ukraine "On the Principles of State Anti-Corruption Policy for 2021-2025"], No. 2322-IX. (2022, June 20). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93

10. Derzhavne pidpryiemstvo "Medychni zakupivli Ukrainy" [State Enterprise "Medical Procurement of Ukraine"]. Retrieved from https://mpu.gov.ua/uk/about

11. Sokyrchuk, N. (2020, March 24). Skandal pid chas chumy: V uriadi viina za medychni zakupivli [Scandal During the Plague: A Government War over Medical Procurement]. Glavkom. Retrieved from https://glavcom.ua/country/health/skandal-pid-chas-chumi-v-uryadi-viyna-za-medichni-zakupivli-668158.html

12. Motrynych, M. (2023, September 14). Borotba za zhurnalistski rozsliduvannia v Ukraini, navit u tumani viiny [The Fight for Investigative Journalism in Ukraine, Even Amid the Fog of War]. Global Investigative Journalism Network. Retrieved from https://gijn.org/ua/istorii/borotba-za-zurnalistski-rozsliduvanna-v-ukraini-navit-u-tumani-vijni/

УДК 35.304.39

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-720-732

Нестеренко Галина Петрівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту неперервної освіти, Державний Університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, тел.: (066) 180-18-88, https://orcid.org/0000-0002-1106-3790

Міньковська Анастасія Олександрівна студентка Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, тел.: (068) 080-14-99, https://orcid.org/0009-0008-3642-5293

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Ефективність державної антикорупційної політики залежить не лише від формування нормативно-правового поля та притягнення до відповідальності, а й від формування негативного ставлення громадськості до корупції та формування антикорупційної культури суспільства загалом. Сформована на високому рівні антикорупційна культура суспільства є запобіжником до вчинення правопорушень пов'язаних з корупцією.

Проблема формування антикорупційної культури українського суспільства знаходиться в полі наукових інтересів вітчизняних дослідників та міжнародної спільноти. Без активної участі громадянського суспільства неможливо успішно протидіяти корупції як в країні, так і у світі. Це спонукало авторів до проведення дослідження антикорупційної культури серед громадян України весною 2024 року з метою визначити погляди суспільства на проблеми протидії та боротьби з корупцією, розробки пропозицій для вдосконалення підходів до формування антикорупційної культури суспільства.

Основною перешкодою у формуванні антикорупційної культури суспільства є не усвідомлення або незнання громадськістю своїх прав та обов'язків. Тому одним із напрямків державної антикорупційної політики має бути формування антикорупційної свідомості серед громадян, проведення систематичної, комплексної роз'яснювальної роботи щодо своїх прав, обов'язків, дій у випадку зустрічі з корупцією у суспільному житті.

Проведення інформаційних кампаній, освітніх заходів у сфері протидії та боротьби з корупцією має стати традицією в нашому суспільстві. Цим

повинні займатись не лише органи публічної влади, а й інститути громадянського суспільства. Головною метою інформаційних кампаній, освітніх програм, навчальних тренінгів та семінарів має бути формування у громадян розуміння, що боротьба з корупцією є спільною справою, яка вимагає активної участі кожного; формування правових знань, системи антикорупційних цінностей та поведінки.

Ключові слова: корупція, протидія корупції, запобігання корупції, державна політика, антикорупційна культура, органи публічної влади, громадськість.

Nesterenko Halyna Petrivna PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Administration and Management, The Educational and Scientific Institute of Continuing Education, State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, tel.: (066) 180-18-88, https//orcid.org/0000-0002-1106-3790

Minkovska Anastasiia Oleksandrivna student of the Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, tel.: (068) 080-14-99, https://orcid.org/0009-0008-3642-5293

EFFECTIVENESS OF THE STATE POLICY OF FORMING AN ANTI-CORRUPTION CULTURE IN UKRAINIAN SOCIETY

Abstract. The effectiveness of the state anti-corruption policy depends not only on the formation of the legal framework and prosecution, but also on the formation of a negative public attitude to corruption and the formation of an anti-corruption culture of society in general. A high-level anti-corruption culture of society is a deterrent to corruption-related offences.

The problem of developing an anti-corruption culture in Ukrainian society is in the field of scientific interests of domestic researchers and the international community. Without the active participation of civil society, it is impossible to successfully combat corruption both in the country and globally. This prompted the authors to conduct a study of anti-corruption culture among Ukrainian citizens in spring 2024 to determine the views of society on the problems of countering and combating corruption, and to develop proposals for improving approaches to the formation of anti-corruption culture in society.

The main obstacle to the formation of an anti-corruption culture in society is the public's lack of awareness or ignorance of their rights and responsibilities. Therefore, one of the directions of the state anti-corruption policy should be to create anti-corruption awareness among citizens, to conduct systematic, comprehensive

explanatory work on their rights, responsibilities, and actions in case of encountering corruption in public life.

Conducting information campaigns and educational events in the field of countering and combating corruption should become a tradition in our society. This should be done not only by public authorities, but also by civil society institutions. The main goal of information campaigns, educational programmes, training sessions and seminars should be to create an understanding among citizens that the fight against corruption is a common cause that requires the active participation of everyone; to develop legal knowledge, a system of anti-corruption values and behaviour.

Keywords: corruption, anti-corruption, prevention of corruption, public policy, anti-corruption culture, public authorities, public.

Постановка проблеми. Одним із важливих чинників забезпечення ефективності провадження антикорупційної політики є формування антикорупційної культури суспільства. Без формування «нульової толерантності», нетерпимості до проявів корупції у громадян у повсякденному житті неможливо зменшити рівень корупції країні.

Формування антикорупційної культури в українському суспільстві є однією з ключових задач державної антикорупційної політики. Державна політика в цій сфері має бути спрямованою на систематичне проведення інформаційних кампаній та освітніх заходів щодо створення стійкого імунітету суспільства до корупції та корупційних правопорушень.

Формування антикорупційної культури має відбуватися у тісному взаємозв'язку держави та громадянського суспільства. Лише забезпечення активної участі громадян у запобіганні та боротьбі з корупцією через розвиток інститутів громадянського суспільства, підвищення правової та етичної обізнаності громадян про негативні наслідки корупції дозволить знизити рівень корупційних правопорушень та підвищить рівень несприйняття корупції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування антикорупційної політики приділяють увагу не лише політичні діячі, а й громадськість та науковці. Останніми роками дослідження спрямовані на пошук підходів для формування ефективних механізмів боротьби з корупцією та виконання вимог міжнародної спільноти щодо приведення у відповідність до міжнародних документів. Дослідженню організаційно-правового поля боротьби з корупцією та вдосконаленню національного законодавства присвячено праці В.Аве'рянова, Т.Брус, В.Вербановський, В.Ковальов, В.Козак, Д.Мартинов, А.Михненко, А.Мудров, В.Побережного, О.Руснак та ін.; історико-ретроспективний аналіз запобігання та боротьби з корупцією в

Україні проводили А.Лещенко, С.Мирославський; в умовах дії воєнного стану питання боротьби з корупцією розглядали О.Булгакова, К.Нестеренко; питання формування антикорупційної свідомості та культури були предметом розгляду праць О.Брисковської, В.Горник, О.Євмешкіної, С.Сімак та ін.. Незважаючи на це питання формування антикорупційної кутуми суспільства все ще залишаються актуальними і потребують нових пошуків.

Метою статті є аналіз ефективності державної політики щодо формування антикорупційної культури суспільства в Україні на основі емпіричного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Впровадження державної політики формування антикорупційної культури українського суспільства є важливим елементом побудови демократичної держави. Така політика спрямована на створення суспільного середовища, де корупційні прояви стають неприпустимими як з правової, так і з етичної точки зору. Головною метою державної політики формування антикорупційної культури є досягнення високого рівня антикорупційної свідомості серед громадян, підвищення довіри до державних інститутів та забезпечення сталого розвитку суспільства. Тому завданням є створення системи заходів, що сприятимуть мінімізації корупційних ризиків, підвищенню відкритості й прозорості публічного управління, доброчесності та відповідальності публічних управлінців.

Для забезпечення розвитку антикорупційної культури суспільства недостатньо лише проведення освітніх заходів та інформаційних кампаній, важливим завданням є усунення прогалин в антикорупційному законодавстві, перегляд санкцій та ступеня відповідальності за корупційні правопорушення, контролю за дотриманням антикорупційних норм органами публічної влади. Іншим важливим завданням є підвищення незалежності та ефективності діяльності владних інституцій, відповідальних за запобігання, виявлення та розслідування корупційних правопорушень. Також необхідно приділити увагу налагодженню співпраці між різними державними органами, між державою та громадянським суспільством.

Антикорупційною стратегією на 2021-2025 роки визначено принципи антикорупційної політики на вказаний період, серед яких є ті, що стосуються антикорупційної культури:

- забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов’язані з корупцією правопорушення, що створює додатковий стримувальний ефект для всіх суб’єктів правовідносин;
- формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права [1].

Отже, крім нормативно-правового регулювання забезпечення запобігання та боротьби з корупцією, забезпечення контролю за дотриманням

антикорупційних стандартів, необхідним є і проведення просвітницької роботи щодо формування антикорупційної культури.

Проблема низького рівня антикорупційної культури серед громадян України спонукало до проведення дослідження весною 2024 року з метою визначити погляди суспільства на зазначену проблему та розробки пропозицій для вдосконалення підходів до формування антикорупційної культури суспільства.

У процесі дослідження було використано комплекс методів, таких як анкетування, експертних оцінок, теоретичної та емпіричної інтерпретації понять, статистичні, метод аналізу.

Інформаційна база даних дослідження складається з результатів анкетування серед громадян України різного віку, статі, рівня освіти. Об'єм дослідження: параметр статі, параметр віку, параметр освіти, параметр зайнятості, 2 параметри оцінки ставлення до корупції як соціального явища, 3 освітніх параметри, 2 параметри обізнаності. Для дослідження було обрано складові формування та впровадження антикорупційної культури, зміст яких слід дослідити (розглядалося ставлення до корупції, реакції респондентів на вчинені корупційні правопорушення, шляхи подолання корупції).

При підготовці до запуску анкети було визначено низку запитань, які є ключовими для вивчення та розуміння громадянської позиції. Саме аналізу відповідей анкети можна зрозуміти настрої суспільства та використати їх як основу для розробки пропозицій, які в перспективі могли б використати урядовці для того, щоб зменшити кількість корупційних правопорушень.

Анкетування складається з п'ятнадцяти запитань. Було зроблено вибірки опитаних за статтю, віком, освітою та місцем роботи для того, щоб краще прослідкувати як рівень освіченості, життєвий досвід та сфера зайнятості впливає на суспільну думку та світосприйняття. Загальна кількість респондентів, яка прийняла участь в анкетуванні - 80 осіб. Серед них 27 осіб (33,8%) - чоловіки і 53 особи (66,3%) - жінки.

Для опрацювання результатів анкетування респондентів було поділено на чотири вікові групи:

Перша група (від 18 до 30 років) включає молодь: студентів, осіб, які тільки починають свою кар'єру або мають невеликий досвід роботи. Цей віковий проміжок характеризується більшою відкритістю до змін та впровадження нових ідей, проте може спостерігатися менша залученість до суспільно-політичних процесів.

Друга група (від 31 до 50 років) охоплює людей середнього віку. Особи цього вікового діапазону можуть бути активними на ринку праці, мати сім'ї та бути більш відповідальними. Вони мають більше життєвого досвіду та роботи, що впливає на їхнє світобачення та ставлення до будь-яких змін у суспільстві.

Третя група (від 50 років до 65 років) включає людей, які наближаються до пенсійного віку або вже перебувають на пенсії (залежно від сфери зайнятості). Вони зазвичай мають багатий життєвий досвід і складно адаптуються до змін.

Четверта група (старше 65 років) люди пенсійного віку, які мають особливі потреби та інтереси, пов'язані зі здоров'ям, соціальними послугами та пенсійними питаннями. Перелічені фактори безпосередньо впливають на їхнє ставлення до законодавства та політичних процесів. Ця категорія населення є більш консервативною до змін та нововведень.

Отже, в анкетуванні взяли участь 48,8% людей, що відносяться до першої вікової групи, 32,5% – до другої вікової групи, 12,5% – до третьої вікової групи і 6,3% четвертої вікової групи.

Серед 80 опитаних респондентів повну загальну середню освіту мають 15 осіб (18,8%), диплом бакалавра – 32 особи (40%), диплом магістра – 28 осіб (35%), ступінь кандидата наук та доктора філософії – 4 особи (5%), ступінь доктора наук – 1 особа (1,2%).

Щодо сфери зайнятості та місця роботи - варіантів відповідей багато. Участь в анкетуванні брали люди різних професій і статусів – від студентів до пенсіонерів.

На запитання «Як ви ставитеся до проявів корупції як суспільного явища?» із 80 опитаних респондентів 72 особи (90%) відповіли – негативно, 8 осіб (10%) обрали відповідь – нейтрально, відповіді позитивно не було (Рис. 1).

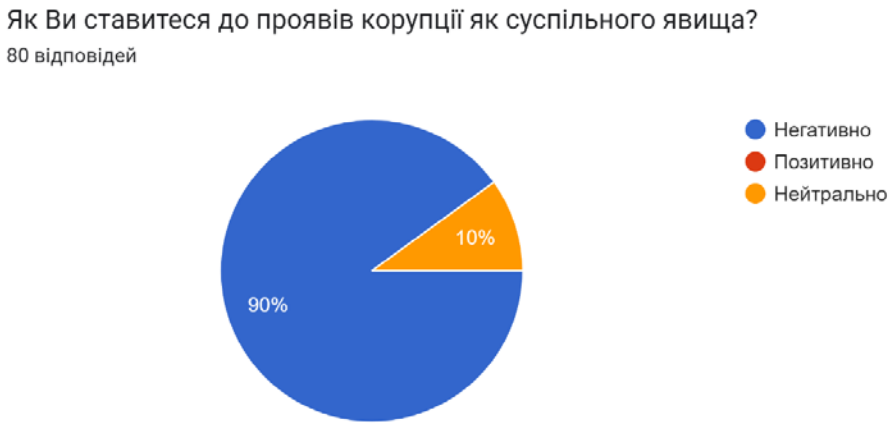

Рис. 1 Розподіл відповідей респондентів щодо ставлення до проявів корупції як суспільного явища

Наступним запитанням було «Чи є Україна однією з найкорумпованіших держав світу?». Серед 80 респондентів 41 особа (51,2%) обрала відповідь «скоріше так, ніж ні», 29 осіб (36,3%) обрали відповідь – «так», 5 осіб (6,3%)

обрало відповідь «ні», 5 осіб (6,3%) обрали відповідь – «скоріше ні, ніж так» (Рис. 2).

Рис. 2 Розподіл відповідей респондентів щодо питання «Чи є Україна однією з найкорумпованіших держав світу?»

Аналіз даних, представлених на рисунку 2, свідчить про те, що переважна більшість громадян України оцінює рівень корупції в країні як дуже високий або високий. Ці результати свідчать про наявність глибокої проблеми корупції в Україні, що негативно впливає на суспільну довіру до політичної еліти та владних інституцій. Важливо продовжувати інформаційно-освітні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності громадян про їхні права та можливості участі в антикорупційних заходах.

На запитання «Чи притаманна українському суспільству антикорупційна культура?» серед 80 опитаних респондентів 61 особа (76,3%) відповіли – «ні», 19 осіб (23,8%) – «так»(Рис. 3).

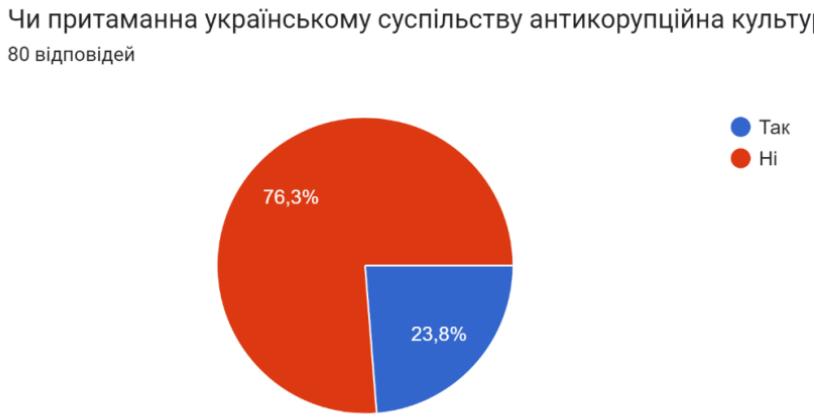

Рис. 3 Розподіл відповідей респондентів щодо питання «Чи притаманна українському суспільству антикорупційна культура?»

На запитання «Чи важливо, щоб елементи антикорупційної культури прищеплювались дітям зі школи?» серед 80 опитаних респондентів 77 осіб (96,3%) відповіли – «так», 3 особи (3,7%) відповіли – «ні» (Рис. 4).

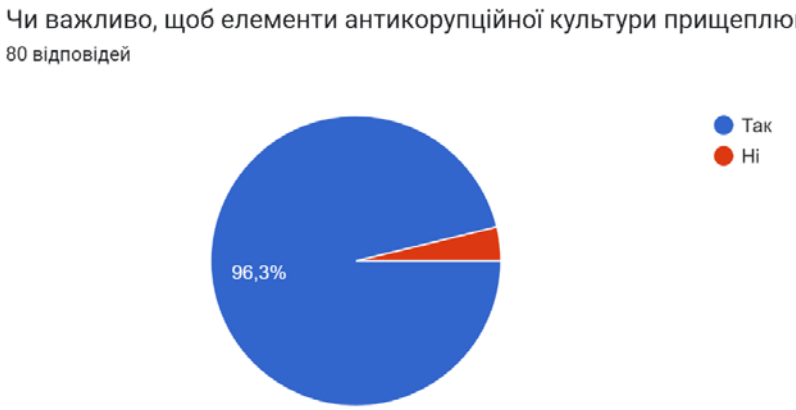

Рис. 4 Розподіл відповідей респондентів щодо питання «Чи важливо, щоб елементи антикорупційної культури прищеплювались дітям зі школи?»

На запитання «Чи потрібно впроваджувати в школі уроки антикорупційної культури?» серед 80 опитаних респондентів 68 осіб (85%) відповіли – «так», 12 осіб (15%) відповіли – «ні» (Рис. 5).

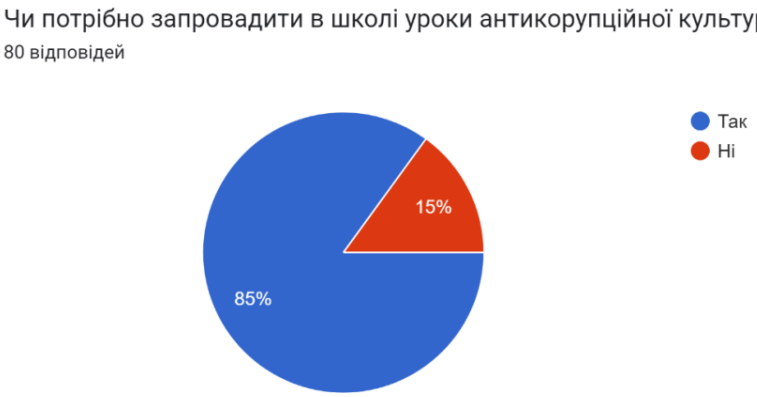

Рис. 5 Розподіл відповідей респондентів щодо питання «Чи потрібно впроваджувати в школі уроки антикорупційної культури?»

На запитання «Чи вважаєте ви, що «подяка» виражена матеріальними речами (подарунки, солодощі, напої тощо) посадовій особі (лікар, вчитель, державний службовець, працівник ЦНАПу), яка виконувала роботу в межах своїх службових повноважень є проявом корупції?» серед 80 опитаних респондентів 45 осіб (56,3%) відповіли – «так», 35 осіб (43,8%) відповіли – «ні» (Рис. 6).

Рис. 6 Розподіл відповідей респондентів щодо питання про подарунки службовим особам за виконання посадових обов'язків

На запитання «Чи вважаєте ви, що відвідування органів державної влади або комунальної власності без черги «за домовленістю» є проявом корупції?» серед 80 опитаних респондентів 64 особи (80%) відповіли – «так», 16 осіб (20%) відповіло – «ні» (Рис. 7).

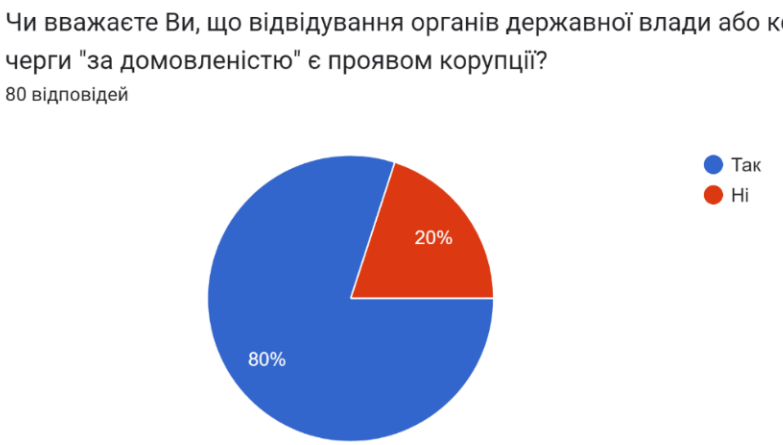

Рис. 7 Розподіл відповідей респондентів щодо питання «Чи вважаєте ви, що відвідування органів державної влади або комунальної власності без черги «за домовленістю» є проявом корупції?»

На ситуаційне запитання «Уявімо, що в Україні уповноважені органи розслідують і доводить до суду справу пов'язану з корупційним правопорушенням, вчиненими можновладцем (наприклад, міністр чи депутат Верховної Ради України). Йому виносять справедливий вирок відповідно до чинного законодавства. Чи вплинуло б рішення по цій справі на ставлення до

корупції та вчинення корупційних дій?» серед 80 опитаних респондентів 69 осіб (86,3%) відповіли – «так», 11 осіб (13,7%) відповіли – «ні» (Рис. 8).

Рис. 8 Розподіл відповідей респондентів щодо питання чи вплинуло б рішення по кримінальній корупційній справі на ставлення до корупції та вчинення корупційних дій

На запитання «Чи зменшиться рівень корупції в Україні, якщо будуть виноситись справедливі вироки суду щодо осіб, які вчинили корупційні правопорушення, і кількість таких вироків буде збільшено?» серед 80 опитаних респондентів 73 особи (91,3%) відповіли – «так», 7 осіб (8,8%) відповіли – «ні» (Рис. 9).

Рис. 9 Розподіл відповідей респондентів щодо питання про залежність рівня корупції від збільшення показників притягнення порушників до юридичної відповідальності

На запитання «Безкарність породжує вседозволеність. Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що уникнення покарання за корупційні злочини породжують більш нові тяжкі злочини?» серед 80 опитаних респондентів 77 осіб (96,3%) відповіли – «так», 3 особи (3,7%) відповіли – «ні» (Рис. 10).

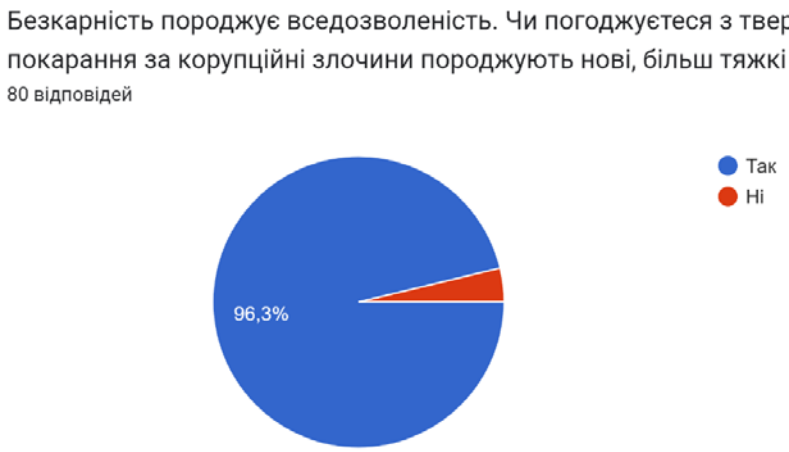

Рис. 10 Розподіл відповідей респондентів щодо питання з твердженням, що уникнення покарання за корупційні злочини породжують більш нові тяжкі злочини?

На запитання «Чи вважаєте Ви, що роз'яснення антикорупційної політики, навчання антикорупційної грамотності громадян різного віку сприятиме зменшенню проявів корупції?» серед 80 опитаних респондентів 72 особи (90%) відповіли – «так», 8 осіб (10%) відповіли – «ні» (Рис. 11).

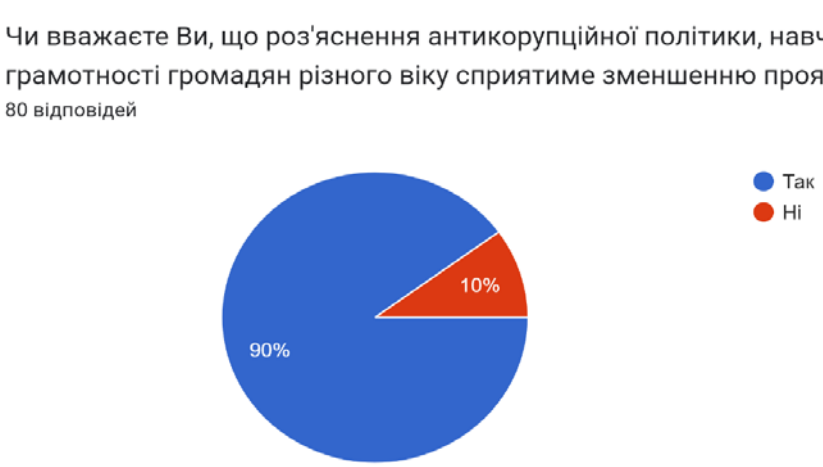

Рис. 11 Розподіл відповідей респондентів щодо питання проведення навчання з антикорупційної грамотності громадян та впливу на рівень корупційних правопорушень

Отже, за результатами опрацювання анкет з'ясовано достатньо високий рівень несприйняття корупції українським суспільством. Опитування показало, що більшість українців вважають корупцію однією з найсерйозніших проблем суспільства, що заважає розвитку країни. Високий рівень корупції сприймається як перешкода для проведення воєнної кампанії у боротьбі з російським агресором та є чинником, що знижує рівень стійкості країни у період дії воєнного стану. Громадяни зазначають, що корупційні схеми присутні у всіх сферах соціального та суспільного життя, включаючи державне та місцеве управління, судову систему та правоохоронні органи, медицину, освіту, бізнес.

Ставлення громадян до корупції значною мірою залежить від їх особистого досвіду. Саме особистий досвід корупції формує негативне ставлення до державних інститутів та знижує рівень довіри до влади. Громадяни, які частіше стикалися з корупційними проявами чи корупцією, висловлюють скептицизм щодо можливості реальних змін у боротьбі з цим ганебним явищем.

Важливим аспектом є також готовність громадян та недержавних громадських організацій брати участь у боротьбі з корупцією. Хоча певна частина населення готова підтримувати антикорупційні ініціативи, брати участь у громадських заходах, спрямованих на підвищення прозорості та підзвітності влади, проте їм не вистачає знань як це робити. Тож актуальним є проведення інформаційних кампаній щодо можливостей, способів, методів громадськості у запобіганні та боротьбі з корупцією. Освіта та інформаційна робота є чинниками формування антикорупційної культури суспільства та формування т.зв. «нульової толерантності» громадян до корупції. Інформаційні кампанії, освітні програми, тренінги та семінари мають на меті формування у громадян розуміння, що боротьба з корупцією є спільною справою, яка вимагає активної участі кожного.

Також дослідження показало, що значна частина населення підтримує потребу посилення антикорупційного законодавства. Громадяни вважають, що реальні вироки та більш суворі покарання за корупційні правопорушення сприятимуть підвищенню довіри до державних органів у боротьбі з корупцією.

Таким чином, дослідження щодо рівня антикорупційної культури в суспільстві та подальших кроків її формування є одним із інструментів розуміння ефективності антикорупційної політики та заходів, що впроваджує держава на формування антикорупційної культури. Громадська думка відображає реальний стан справ у суспільстві, рівень довіри до державних інституцій та готовність громадян до участі у боротьбі з корупцією. Аналіз ставлення громадян України до проявів корупції в суспільстві дозволяє

виявити основні проблеми та бар'єри у боротьбі з цим явищем, оцінити ефективність існуючих заходів та розробити рекомендації для їхнього вдосконалення. Це сприяє підвищенню рівня обізнаності населення про корупційні ризики, формуванню негативного ставлення до корупції та активній участі громадян у антикорупційних ініціативах. Успішна реалізація цих заходів вимагає комплексного підходу, що включає співпрацю між державними органами, громадянським суспільством та міжнародними партнерами, а також політичної волі та рішучих дій з боку державних лідерів.

Висновки. Державна політика формування антикорупційної культури українського суспільства є багатогранною та охоплює різні аспекти суспільного життя. Вона спрямована на створення умов для ефективної протидії корупції, формування високого рівня антикорупційної свідомості серед громадян та забезпечення прозорості та підзвітності публічного управління.

Проведення освітньо-інформаційної кампанії для формування антикорупційної культури в суспільстві повинна бути однією з головних функцій антикорупційної політики, спрямована на підвищення рівня обізнаності громадян про шкоду корупції та важливість дотримання антикорупційних норм. Це включає проведення різного роду освітніх курсів і програм, тренінгів та семінарів, що допомагають формувати у громадян негативне ставлення до корупції та сприяють виробленню антикорупційних моделей поведінки. Починаючи зі школи треба виховувати розуміння негативного впливу корупції на суспільство; через різні освітні заходи формувати відторгнення корупції надаючи молоді знання правил поведінки у випадку проявів корупції. Для усього суспільства необхідним є постійне роз'яснення дій та заходів, що проводить держава у боротьбі з корупцією, навчати як поводитись у випадку прояву корупції в різних закладах та державних і місцевих органах публічної влади; підвищити якість захисту викривачів корупції та посилити зацікавленість у викриванні корупції. Усе це сприятиме формуванню антикорупційної культури українського суспільства та підвищить ефективність запобігання та боротьби з корупцією.

Література:

1. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки : Закон України від 20.06.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text (дата звернення 19.11.2024)

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky na 2021-2025 roky» [Law of Ukraine «On the principles of the state anti-corruption policy for 2021-2025»] (20.06.2022). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text [in Ukrainian].

УДК 343.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-733-741

Павлова Наталія Валеріївна кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, тел.: (096) 598-98-58, https://orcid.org/0000-0002-1572-4648

Вареник Даніїл Сергійович здобувач вищої освіти ІІІ курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, тел.: (063) 307-98-42, https://orcid.org/0009-0007-8633-9361

Бингар Ярослав Юрійович здобувач вищої освіти ІІІ курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, тел.: (098) 754-26-57, https://orcid.org/0009-0005-5991-9550

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИКИ ЩОДО РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних можливостей криміналістики у процесі розкриття кримінальних правопорушень, з акцентом на проблеми, що виникають як у теоретичному, так і практичному аспектах цієї сфери. Зокрема, розглядаються новітні технології, а також їх ефективність у виявленні та доведенні вини правопорушників. Окрему увагу приділено ролі штучного інтелекту та автоматизації процесів у криміналістиці, що дає змогу значно прискорити розслідування. Разом із тим, висвітлюються актуальні проблеми, що стримують повноцінне впровадження сучасних інструментів криміналістики. Це питання фінансування, кваліфікації кадрів, а також нормативного регулювання застосування нових методів. У статті також розглядаються етичні аспекти використання технологій і можливі ризики їх неналежного застосування. Крім того, у статті аналізуються виклики, пов'язані з інтеграцією сучасних криміналістичних технологій у правову систему України. Розглядаються питання адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів у сфері криміналістики та боротьби зі злочинністю, а також проблеми співпраці між правоохоронними органами та науковими установами. Автори розглянули такі важливі аспекти сучасної

криміналістики, як використання новітніх технологій у зборі та збереженні доказів, що стає дедалі актуальнішим у контексті сучасних викликів, з якими стикається Україна. Зокрема, застосування дронів та камер відеоспостереження для документування місця події дозволяє отримувати дані з нових ракурсів, підвищуючи ефективність розслідування. Також, однією з ключових проблем теорії криміналістики є недостатня інтеграція міждисциплінарних знань у процес розслідування. Сучасні злочини часто мають складний і багатогранний характер, тому важливо залучати експертів з різних областей, таких як психологія, соціологія та інформаційні технології.

Ключові слова: криміналістика, кримінальні правопорушення, штучний інтелект, війна, розслідування, кібербезпека, новітні технології, медіа, камери спостереження.

Pavlova Natalia Valerievna candidate of law, associate professor, Department of criminology and pre-medical training, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, tel.: (096) 598-98-58, https://orcid.org/0000-0002-1572-4648

Varenyk Daniil Sergeevich applicant for higher education of the third year of the Faculty of Training of Specialists for the Criminal Police Units of the National Police of Ukraine, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, tel.: (063) 307-98-42, https://orcid.org/0009-0007-8633-9361

Bynhar Yaroslav Yuriiovych applicant for higher education of the third year of the Faculty of Training of Specialists for the Criminal Police Units of the National Police of Ukraine, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, tel.: (098) 754-26-57, https://orcid.org/0009-0005-5991-9550

MODERN POSSIBILITIES OF CRIMINALISTICS ON DISCLOSURE AND INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES: PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE

Abstract. The article is devoted to the analysis of modern possibilities of criminology in the process of disclosure of criminal offenses, with an emphasis on problems arising both in theoretical and practical aspects of this sphere. In particular, the latest technologies are considered, as well as their effectiveness in identifying and proving the guilt of offenders. Special attention is paid to the role of artificial intelligence and automation of processes in forensic science, which makes it possible to significantly speed up the investigation. At the same time, the topical issues hindering the full implementation of modern forensic tools are highlighted. This is a matter of financing, qualification of personnel, as well as regulatory regulation of

the application of new methods. The article also discusses the ethical aspects of the use of technologies and the possible risks of their improper use. In addition, the article analyzes the challenges associated with the integration of modern forensic technologies into the legal system of Ukraine. The issues of adaptation of Ukrainian legislation to international standards in the field of criminology and the fight against crime, as well as the problems of cooperation between law enforcement agencies and scientific institutions are considered. The authors considered such important aspects of modern forensic science as the use of new technologies in the collection and preservation of evidence, which is becoming increasingly relevant in the context of the current challenges facing Ukraine. In particular, the use of drones and CCTV cameras to document the scene allows you to obtain data from new angles, increasing the effectiveness of the investigation. Also, one of the key problems of forensic theory is the lack of integration of interdisciplinary knowledge into the investigation process. Modern crimes are often complex and multifaceted, so it is important to attract experts from various fields, such as psychology, sociology and information technology.

Keywords: criminology, crime, artificial intelligence, criminologist, war, investigation.

Постановка проблеми. Сучасна криміналістика стикається з численними викликами у процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Незважаючи на значні досягнення у розвитку нових технологій та методів, існують проблеми, які стримують їх ефективне впровадження. Серед основних проблем можна виділити недостатнє фінансування криміналістичних лабораторій, відсутність кваліфікованих фахівців, а також недосконаліть нормативно-правової бази, що регулює використання нових технологій. Ці фактори заважають не лише повному реалізації потенціалу сучасних криміналістичних методів, але й можуть призводити до помилкових рішень у кримінальних провадженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження склали роботи таких науковців: В. П. Бахіна, В. А. Журавля, Є.П. Іщенко, В.С. Кузьмічова, О.В. Пчеліної, М.В. Салтевського, Р.Л. Степанюка, В.М. Шевчука, В.Ю. Шепітька, Ю.М. Чорноус та ін.

Метою написання статті є всебічний аналіз сучасних можливостей криміналістики у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, а також визначення основних проблем, що виникають у цій сфері.

Виклад основних положень. У процесі формування окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень науковці підкреслюють важливість дотримання певних принципів, які відображають сутність даної дисципліни. Ці принципи є основою для розроблення специфіч-

них криміналістичних методик і визначають систему методів і засобів, що використовуються для розслідування злочинів. Вони також формують структуру окремих методик, що має важливе значення для правозастосовних органів, які застосовують ці методики у своїй практичній діяльності. Значення принципів у криміналістиці полягає в тому, що вони забезпечують систематичний підхід до розслідування, дозволяючи фахівцям організовано і ефективно використовувати наявні методи та інструменти. У контексті криміналістичної науки ці принципи слугують основою для розвитку нових підходів і технологій, що сприяють удосконаленню практики розслідування кримінальних правопорушень [1].

Сучасні можливості криміналістики щодо розкриття кримінальних правопорушень полягають у застосуванні новітніх технологій та методів, які значно підвищують ефективність розслідування кримінальних правопорушень. Криміналістика, як наука, постійно еволюціонує, адаптуючись до нових викликів, які постають перед правоохоронними органами. Використання цифрових технологій, таких як аналітика великих даних, штучний інтелект і автоматизовані системи, дозволяє правоохоронцям швидше збирати, обробляти та аналізувати інформацію, що стосується кримінальних правопорушень. Це сприяє виявленню закономірностей, які можуть залишатися непоміченими при традиційних методах розслідування.

У сучасному контексті боротьби зі злочинністю в Україні важливо зазначити, що, незважаючи на існуючі технологічні рішення, країна має враховувати досвід зарубіжних країн, впроваджуючи інноваційні підходи, зокрема так звану «розумну техніку». Ці технології не лише покращують ефективність попередження, розкриття та профілактики злочинів, але й дозволяють правоохоронним органам діяти проактивно, запобігаючи злочинності ще до її скоєння. Впровадження нових технологій стає необхідним кроком для підвищення рівня безпеки в суспільстві та захисту прав громадян.

Зокрема, В. В. Аброськін підкреслює зростаючу популярність кіберрозвідки, що використовується правоохоронними органами в інших країнах. Цей метод є більш досконалим і ефективним у попередженні злочинності, оскільки дозволяє накопичувати та аналізувати великий обсяг інформації, що стосується можливих кримінальних правопорушень. Кіберрозвідка забезпечує не лише своєчасний доступ до актуальних даних, але й можливість вжиття превентивних заходів на основі зібраної інформації [2].

Джерелами для кіберрозвідки можуть слугувати різноманітні медіаресурси, включаючи традиційні медіа, такі як газети, радіо та телебачення, а також сучасні платформи, зокрема інтернет-видання, блоги, соціальні мережі та відеохостинги. Завдяки цьому широкий спектр інформаційних джерел дозволяє правоохоронним органам отримувати не лише формальні дані, але й

«неформальну» інформацію, яка може виявитися критично важливою для своєчасного реагування на загрози безпеці. Таким чином, активне використання нових технологій, включаючи кіберрозвідку, є необхідним для ефективної боротьби зі злочинністю в Україні [2].

Своєю чергою, ряд учених наголошує на необхідності впровадження технологій штучного інтелекту в процес попередження та розслідування кримінальних правопорушень, акцентуючи увагу на їх потенціалі для криміналістики в Україні. Штучний інтелект може суттєво змінити підходи до збору та аналізу доказів, автоматизуючи рутинні процеси та підвищуючи точність розслідувань. Використання алгоритмів машинного навчання для обробки великих обсягів даних дозволяє правоохоронним органам виявляти закономірності, що можуть залишатися непоміченими при традиційних методах розслідування. Це створює можливості для більш ефективного прогнозування кримінальних активностей і прийняття оперативних рішень [3].

Крім того, інтеграція штучного інтелекту в криміналістику відкриває нові горизонти для співпраці між різними відомствами та організаціями. Впровадження спільних платформ, що використовують штучний інтелект, дозволяє об'єднувати ресурси та інформацію з різних джерел, що, у свою чергу, підвищує рівень координації між правоохоронними органами. Такі технології також сприяють навчанням персоналу та вдосконаленню методик роботи, що є особливо важливим у умовах швидко змінюваного кримінального середовища. У результаті, технології штучного інтелекту можуть суттєво підвищити ефективність криміналістичних процесів в Україні, забезпечуючи більш точний та швидкий підхід до розслідувань [4, с. 110].

Також важливим аспектом сучасної криміналістики є використання новітніх технологій у зборі та збереженні доказів, що стає дедалі актуальнішим у контексті сучасних викликів, з якими стикається Україна. Зокрема, застосування дронів та камер відеоспостереження для документування місця події дозволяє отримувати дані з нових ракурсів, підвищуючи ефективність розслідування. Дрони можуть забезпечити аерофотозйомку, що дозволяє охопити великі території та отримати детальні зображення, які важко зафіксувати традиційними методами. Це особливо важливо в ситуаціях, коли слідство має справу з великими або важкодоступними місцями кримінального правопорушення [5].

Сьогодні в Україні вже спостерігається активне впровадження таких технологій. Державні органи, включаючи поліцію, почали використовувати дрони для моніторингу місць скоєння правопорушень та для збору доказів, що значно підвищує оперативність і точність слідчих дій. Крім того, відеокамери, які встановлені в громадських місцях, також відіграють важливу роль у документуванні правопорушень. Системи відеоспостереження з можливістю

аналітики, які включають розпізнавання облич, допомагають швидше виявляти підозрюваних і зв'язувати їх з конкретними злочинами.

Ці технології не лише спрощують процес збору доказів, але й підвищують їхню достовірність. Використання сучасних засобів фіксації інформації, таких як цифрові камери з високою роздільною здатністю, дозволяє зменшити ризик помилок або спотворення даних, які можуть виникнути внаслідок людського фактору. Збір доказів у реальному часі, наприклад, під час масових заходів або протестів, стає можливим завдяки цим інноваціям. Це особливо важливо для документування ситуацій, які можуть бути спірними або викликати суперечки.

На завершення, інтеграція міждисциплінарних підходів у криміналістиці, таких як психологія, соціологія та інформаційні технології, також відкриває нові можливості для розкриття злочинів. Залучення експертів з різних галузей допомагає розширити розуміння кримінальних поведінкових патернів та підвищує ефективність слідчих дій. З урахуванням цих сучасних можливостей, криміналістика стає потужним інструментом у боротьбі зі злочинністю, що забезпечує більш ефективну роботу правоохоронних органів у сучасному світі [6, с. 120-122].

Сучасні можливості криміналістики щодо розкриття кримінальних правопорушень стикаються з низкою теоретичних і практичних проблем, які потребують детального вивчення. Незважаючи на численні досягнення в галузі технологій та методів, традиційні підходи до розслідування злочинів часто виявляються недостатніми для вирішення нових викликів. Серед основних проблем є відсутність гармонізації між теоретичними аспектами криміналістики і їх практичним застосуванням у слідчій діяльності. Це призводить до нерегулярного використання новітніх технологій та методів, що, в свою чергу, знижує ефективність розслідувань.

Однією з ключових проблем теорії криміналістики є недостатня інтеграція міждисциплінарних знань у процес розслідування. Сучасні злочини часто мають складний і багатогранний характер, тому важливо залучати експертів з різних областей, таких як психологія, соціологія та інформаційні технології. Наявність такого міждисциплінарного підходу дозволить краще зрозуміти мотивацію злочинців та особливості їх поведінки, що може суттєво поліпшити ефективність слідства. Проте в Україні, як і в багатьох інших країнах, ще існує певний консерватизм у підходах до дослідження кримінальних правопорушень, що заважає використанню нових наукових розробок [7, с. 64-66].

З практичної точки зору, нерідко виникають проблеми з впровадженням новітніх технологій у щоденну слідчу діяльність. Хоча багато правоохоронних органів мають доступ до сучасних технологій, таких як системи відеоспосте-

реження та аналітичні платформи, їхнє використання часто обмежене через брак навчання та підготовки персоналу. Правоохоронці потребують постійного підвищення кваліфікації, щоб ефективно використовувати нові технології, а також розуміти, як ці технології можуть бути застосовані для вирішення конкретних кримінальних проваджень. Відсутність відповідних навчальних програм або ресурсів може призводити до зниження ефективності розслідувань.

Останньою, але не менш важливою проблемою є питання етики та конфіденційності у використанні нових технологій. Використання дронів, камер відеоспостереження та інших інструментів для збору доказів викликає законодавчі та етичні суперечки, пов'язані з правами людини та приватністю. В Україні питання етики стає особливо актуальним у контексті боротьби зі злочинністю, оскільки необхідно знайти баланс між забезпеченням безпеки суспільства і дотриманням прав особи. Тому розробка чітких норм і рекомендацій щодо використання нових технологій у криміналістиці стає важливим завданням для науковців і практиків у цій сфері [8, с. 44-45].

Для вирішення проблем, що виникають у криміналістиці, необхідно розвивати міждисциплінарний підхід, який включає в себе залучення фахівців з різних галузей, таких як психологія, соціологія, інформаційні технології та право. Це дозволить не лише поглибити теоретичні знання, а й підвищити якість практичних розслідувань. Важливо також організувати регулярні навчальні програми для правоохоронців, які допоможуть їм освоїти нові технології та методи розслідування. Впровадження сучасних освітніх платформ і курсів, а також співпраця з науковими установами можуть суттєво підвищити рівень підготовки фахівців, забезпечуючи їм необхідні навички для ефективного використання новітніх технологій у слідчій діяльності.

Щоб вирішити етичні питання, пов’язані з використанням новітніх технологій у криміналістиці, Україні слід розробити чіткі законодавчі рамки, які регулюють використання дронів, систем відеоспостереження та інших інструментів збору доказів. Ці норми мають враховувати права людини та забезпечувати баланс між забезпеченням безпеки суспільства і дотриманням приватності особистості. Публічні консультації з громадськістю та експертами з етики допоможуть визначити допустимі межі використання нових технологій. Тільки за умови дотримання етичних стандартів та правових норм можна досягти ефективного впровадження новітніх технологій у криміналістику, що підвищить довіру суспільства до правоохоронних органів і зменшить ризик зловживань [9, с. 40-48].

Разом із тим, актуальні проблеми, які стримують повноцінне впровадження сучасних інструментів криміналістики, мають складний і багатогранний характер. По-перше, недостатнє фінансування правоохоронних органів обмежує можливості для придбання новітніх технологій і обладнання, які можуть суттєво підвищити ефективність розслідувань. Брак ресурсів не тільки

впливає на якість збирання та обробки доказів, а й заважає реалізації навчальних програм для підвищення кваліфікації кадрів. У таких умовах працівники правоохоронних органів часто не мають змоги вчасно отримувати нові знання та навички, необхідні для ефективного використання сучасних методів криміналістики.

По-друге, питання нормативного регулювання застосування нових методів криміналістики також є критично важливим. В Україні ще не розроблені чіткі правові рамки, які б регламентували використання нових технологій, що може призводити до правових колізій та етичних проблем. Відсутність адекватного законодавства ставить під загрозу не лише ефективність слідства, а й права громадян, що може негативно вплинути на довіру суспільства до правоохоронних органів. Тому вирішення цих питань є необхідним для забезпечення ефективності та законності криміналістичної діяльності в Україні.

Отже, сучасні можливості криміналістики щодо розкриття кримінальних правопорушень охоплюють широкий спектр технологічних і методичних інновацій, які значно підвищують ефективність слідства. Однак, незважаючи на ці досягнення, криміналістика стикається з проблемами, що потребують адекватного реагування. Забезпечення балансу між безпекою суспільства і правами особистості стане запорукою успішної роботи криміналістики в Україні. Таким чином, реалізація цих заходів не лише підвищить ефективність розслідувань, а й зміцнить довіру громадськості до правоохоронних органів.

Література:

1. Павлова Н.В. Наукові передумови формування окремих криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка.* 2022. Вип.2(98). Львів, 2022.

2. Аброськін В. В. «Open source intelligence» як складова кіберрозвідки в протидії кримінальним правопорушенням. *Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів:* матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 25 лют. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 17-19.

3. Павлова Н.В. Основні профілактичні заходи при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2023.* Вип. 1 (101). Львів, 2023.

4. Єфімов М. М. Методика розслідування шахрайств, пов'язаних із купівлею-продажем товарів через мережу «Інтернет»: теоретичні та праксеологічні засади : монографія / М. М. Єфімов, Н. В. Павлова, С. В. Чучко. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 200 с.

5. Chirath De Alwis, Chamalka De Silva. Uses Of Unmanned Aerial Vehicles (UAVs). In Crime Scene Investigations, 28th October 2019 by Forensic Focus. URL: https://www.forensicfocus.com/articles/uses-of-unmanned-aerial-vehicles-uavs-in-crime-scene-investigations/ (дата звернення: 13.10.2024).

6. Криміналістика : підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. - 4-те вид., перероб. і допов. - Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. - 820 с.

7. Пряхін Є. В. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень : навчальний посібник / Пряхін Є.В. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 164 с.

8. Кулешник, Я. Ф. Застосування інформаційних технологій для автоматизованої ідентифікації осіб: навчально-методичний посібник / Я. Ф. Кулешник, В. В. Сеник, О. В. Сорокач. - Львів : ЛьвДУВС, 2019. 126 с.

9. Матеріали для практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Криміналістика» для студентів денної форми навчання першого (бакалаврський) рівня галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» / уклад.: В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В.М. Шевчук, та ін. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2023. 98 с.

References:

1. Pavlova N.V. (2022). Naukovi peredumovy formuvannya okremykh kryminalistychnykh metodyk rozsliduvannya kryminal′nykh pravoporushen′, vchynenykh shlyakhom shakhraystva [Scientific prerequisites for the formation of separate forensic methods for investigating criminal offenses committed by fraud]. *Visnyk LDUVS im. E.O. Didorenka*. L′viv, 2(98) [in Ukrainian].

2. Abros′kin V.V. (2021). «Open source intelligence» yak skladova kiberrozvidky v protydiyi kryminal′nym pravoporushennyam ["Open source intelligence" as a component of cyber intelligence in countering criminal offenses]. *Vykorystannya dosyahnen′ suchasnoyi nauky y tekhniky v rozkrytti zlochyniv: materialy mizhvidom. nauk.-prakt. kruhloho stolu* (Kyyiv, 25 lyut. 2021 r.). Kyyiv : Nats. akad. vnutr. sprav. S. 17-19 [in Ukrainian].

3. Pavlova N.V. (2023). Osnovni profilaktychni zakhody pry rozsliduvanni kryminal′nykh pravoporushen′, vchynenykh shlyakhom shakhraystva [The main preventive measures in the investigation of criminal offenses committed by fraud]. *Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka*. L′viv, 1 (101) [in Ukrainian].

4. Yefimov M.M. (2022). Metodyka rozsliduvannya shakhraystv, pov″yazanykh iz kupivleyu-prodazhem tovariv cherez merezhu «Internet» [Methods of investigation of fraud associated with the purchase and sale of goods through the Internet]: *teoretychni ta prakseolohichni zasady : monohrafiya / M. M. Yefimov, N. V. Pavlova, S. V. Chuchko. – Odesa : Vydavnychyy dim «Hel'vetyka»*, 200 s. [in Ukrainian].

5. Chirath De Alwis, Chamalka De Silva. Uses Of Unmanned Aerial Vehicles (UAVs). In Crime Scene Investigations, 28th October 2019 by Forensic Focus. URL: https://www.forensicfocus.com/articles/uses-of-unmanned-aerial-vehicles-uavs-in-crime-scene-investigations/ (date of treatment: 13.10.2024) [in Ukrainian].

6. Kryminalistyka [Criminalistics]: pidruchnyk / R. I. Blahuta, O. I. Harasymiv, O. M. Dufenyuk ta in.; za zah. red. YE. V. Pryakhina. - *4-te vyd., pererob. i dopov. - L'viv: L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav*, 2023. - 820 s. [in Ukrainian].

7. Pryakhin Y.V. (2022). Kryminalistychni zasoby ta metody rozsliduvannya kryminal′nykh pravoporushen′ [Forensic means and methods of investigating criminal offenses]: *navchal'nyy posibnyk / Pryakhin YE.V. L'viv: L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav*, 164 s. [in Ukrainian].

8. Kuleshnyk, Y.F. (2019). Zastosuvannya informatsiynykh tekhnolohiy dlya avtomatyzovanoyi identyfikatsiyi osib [Application of Information Technologies for Automated Identification of Persons]: *navchal'no-metodychnyy posibnyk / YA. F. Kuleshnyk, V. V. Senyk, O. V. Sorokach.* - L′viv : L′vDUVS, 126 s. [in Ukrainian].

9. Materialy dlya praktychnykh zanyat′ ta samostiynoyi roboty z navchal′noyi dystsypliny «Kryminalistyka» dlya studentiv dennoyi formy navchannya pershoho (bakalavrs′kyy) rivnya haluzi znan′ 08 «Pravo» spetsial′nosti 081 «Pravo» / uklad. [Materials for practical training and independent work on the discipline "Criminalistics" for full-time students of the first (bachelor) level of the field of knowledge 08 "Law" specialty 081 "Law "/way.]: *V. YU. Shepit'ko, V. A. Zhuravel', V.M. Shevchuk, ta in. Kharkiv: Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho*, 2023. 98 [in Ukrainian].

УДК 711 (477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-742-764

Пановик Петро Романович студент, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, тел.: (098) 324-11-48, https://orcid.org/0009-0001-9973-5685

Лозинський Роман Мар'янович доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії України, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, тел.: (032) 239-47-69, https://orcid.org/0000-0001-5435-7636

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВЕЛОМЕРЕЖІ МІСТА ТЕРНОПОЛЯ

Анотація. Стаття розвиває дослідження, які стосуються питання розвитку веломобільності в містах України. Її метою є напрацювання базових рекомендації для розвитку велосипедної мережі м. Тернополя на основі огляду проблем сучасності та минулого десятиріччя.

Проаналізовано стратегічні та програмні документи щодо розвитку веломережі міста, – дві концепції (на 2011–2016 рр. і 2015–2025 рр.) і дві програми (на 2016–2020 рр. і 2021–2024 рр.), – та стан їхнього виконання. Виявлено, що всі вони не були належно виконані, що зумовлено частково об'єктивними причинами, частково – недостатньою їх якістю. Здійснено інвентаризацію наявних велошляхів у Тернополі, на її основі складено картосхему та таблицю з технічними характеристиками велодоріжок і велосмуг. Вияволено сутєві вади наявної мережі, зокрема, – ненормативна ширина велошляхів, різноманітні технічні порушення і невідповідності, закладені в процесі облаштування велошляхів.

Подано пропозиції до створення нового програмного документу з розвитку веломережі у м. Тернополі. Він має базуватися на основі аналізу минулих помилок і створенні механізмів їх недопущення в майбутньому, вивченні позитивних прикладів інших міст, активному пошуку всіх можливих фінансових й інших ресурсів, а також відкритості до нових підходів і готовності експериментувати за умов обмеженого фінансування капітальних робіт. Це дасть змогу розвивати велорух у Тернополі як дійсну альтернативу автомобілю і громадському транспорту, що поліпшить зручність і безпеку пересуванням містом та якість життя в ньому. Доречно також розробити дві версії програми для різних бюджетних сценаріїв: за умов відсутності видатків бюджету розвитку та за умов їх наявності.

Ключові слова: велосипедна мережа, Тернопіль, велосипедний рух, веломобільність, стала мобільність, програма розвитку.

Panovyk Petro Romanovych student, Lviv Ivan Franko National University, Lviv, tel.: (098) 324-11-48, https://orcid.org/0009-0001-9973-5685

Lozynskyy Roman Marianovych Doctor of Science in Geography, Professor, Head of the Department of Geography of Ukraine, Lviv Ivan Franko National University, Lviv, tel.: (032) 239-47-69, https://orcid.org/0000-0001-5435-7636.

THE BICYCLE NETWORK DEVELOPMENT PROBLEMS IN TERNOPIL

Abstract. The article develops research on the development of cycling in Ukrainian cities. Its purpose is to create basic recommendations for developing the bicycle network of Ternopil based on a review of the problems of the present and the last decade.

The strategic and program documents on the development of the city's bicycle network - two concepts (for 2011-2016 and 2015-2025) and two programs (for 2016-2020 and 2021-2024) - and the state of their implementation are analyzed. It was found that they were not adequately implemented, partly due to objective reasons and partly due to their insufficient quality. An inventory of existing bicycle paths in Ternopil was made, and a map and table with technical characteristics of bicycle paths and bicycle lanes were compiled on its basis. Significant shortcomings of the existing network were identified, in particular, the abnormal width of bicycle paths, various technical violations, and inconsistencies in the process of bicycle path arrangement.

Proposals for creating a new program document for developing the bicycle network in Ternopil are presented. It should be based on the analysis of past mistakes and the creation of mechanisms to prevent them in the future, the study of positive examples of other cities, the active search for all possible financial and other resources, as well as openness to new approaches and willingness to experiment in the face of limited funding for capital works. Taking all of this into account will make it possible to develop cycling in Ternopil as a viable alternative to cars and public transport, which will improve the convenience and safety of movement in the city and the quality of life in it. Developing two program versions for different budget scenarios without development budget expenditures and their presence is also appropriate.

Keywords: bicycle network, Ternopil, cycling, cycling mobility, sustainable mobility, development program.

Постановка проблеми. Сучасний Тернопіль, подібно до інших великих українських міст, стикається з проблемою збільшення кількості автомобілів на міських вулицях на тлі зростання рівня автомобілеволодіння серед українців. Водночас вулиці історичних частин міст часто не здатні ефективно пропустити таку кількість автомобілів. До проблеми додається негативний вплив на довкілля через автомобільні викиди парникових газів. У разі автомобілецентричного розвитку транспортної інфраструктури також поглиблюватимуться проблеми соціально-економічного характеру, адже якість життя тих, хто не може дозволити собі автомобіль, за відсутності зручних альтернативних методів пересування залишатиметься нижчою, якщо порівняти з користувачами автомобілів.

У відповідь на загострення проблеми автомобілізації міст у світі з'явилася концепція сталої мобільності. Вона передбачає "організацію пересування людей та вантажів у такий спосіб, що забезпечує високу доступність для всіх, безпеку, енергоефективність та мінімальний вплив на довкілля" [1]. На загальнодержавному рівні "Національна транспортна стратегія на період до 2030 року" враховує світову тенденцію стримування автомобілізації в містах "завдяки розвитку громадського та мускульного транспорту" [2], частиною якого є і велосипедний рух, який здійснюється силою м'язів користувачів.

Розвиток велосипедного руху є одним із ключових пріоритетів у межах реалізації концепції сталої мобільності. Затверджений "План сталої міської мобільності Тернопільської міської територіальної громади" визначає велосипедний транспорт як "ефективний інструмент для зниження навантаження вулично-дорожньої мережі, покращення екологічної ситуації та підвищення якості життя громадян" [1]. Велосипед є енергоефективним та не створює шкідливого впливу на довкілля, він займає мінімальну площу в просторі вулиці, користування ним є порівняно дешевим, має позитивний вплив на здоров'я людей і загалом є якісною альтернативою автомобілю для регулярних пересувань містом.

Будівництво безпечних велодоріжок та велосмуг є одним із головних стимулів зростання кількості регулярних користувачів велосипедів. Як показали результати дослідження в Новому Орлеані (штат Луїзіана, США), облаштування велосмуги на одній із вулиць спричинило вже за декілька місяців зростання на ній кількості велосипедистів-чоловіків на 44 % та кількості велосипедисток на 133 % [3]. Влада Тернополя усвідомила важливість створення велошляхів на початку 2010-х років, коли затвердили першу "Концепцію розвитку велосипедного руху і облаштування велосипедної інфраструктури на 2011–2016 роки", на заміну якій згодом міською радою прийнято нові програмні документи. У межах їх реалізації в місті створено

велодоріжки й велопішохідні доріжки. Станом на травень 2024 р. сумарна протяжність велошляхів у місті становила 9150 м.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження міських веломереж українськими науковцями мають найрізноманітніші контексти. Однак наукових статей, присвячених безпосередньо велоруху в м. Тернопіль, майже немає. Лише О. Кашуба та С. Гудзь, проаналізувавши закордонні політики сприяння розвитку велоруху, сфокусувалися на концепції велоцентру й запропонували збудувати його в тернопільському парку Шевченка [4]. З інших праць виділимо статтю Л. Скорик та В. Пінчук, які на прикладі Києва описали поширені проблеми розвитку українських веломереж [5]. Вони звернули увагу на недосконаліть нормативних документів і поширене у масовій свідомості сприйняття велосипеда як розважального засобу пересування. Л. Скорик і В. Пінчук також з'ясували, що ключова відмінність веломереж українських міст, як порівняти зі західноєвропейськими, є в тому, що веломережі складаються із окремих відрізків шляху без належного сполучення між ними. Це порушує принцип прямого зв'язку між житловими районами та центром й іншими загальноміськими точками притягання.

Мета статті та постановка завдань. *Об'єктом* цього дослідження є система облаштованих велодоріжок та велопішохідних доріжок у м. Тернополі, яку називають велосипедною мережею або просто веломережею. *Предметом* дослідження є проблеми її розвитку. *Мета дослідження* – напрацювання базових рекомендації для розвитку велосипедної мережі м. Тернополя на основі огляду проблем сучасності та минулого десятиріччя. *Завдання* дослідження:

1) порівняти передбачені в програмних документах різних періодів заходи розвитку веломережі з реальною поточною ситуацією;

2) охарактеризувати основні проблеми розвитку веломережі, зокрема ті, що стосуються технічних характеристик велошляхів;

3) описати можливості розвитку веломережі за умов воєнного стану.

Методи і джерела. Для дослідження проблем розвитку веломережі міста Тернополя використано комплекс методів, серед яких є як загальнонаукові, так і спеціалізовані, притаманні географічній науці.

Первинна база даних дослідження отримана методом спостереження. Упродовж 2022–2024 рр. обстежено всі велошляхи м. Тернополя, виміряно їхню ширину, створено базу світлин. Додатково залучено стратегічні та програмні документи Тернопільської міської ради, які отримано у відповідь на офіційний запит до органу місцевого самоврядування. Проаналізовано їхній зміст та здійснено порівняння з ситуацією на місцевості, яка була вже відомою завдяки попереднім спостереженням.

На цій основі створено карту наявних велошляхів Тернополя, а на основі контент-аналізу програм – карти перспективних велошляхів, облаштування

яких передбачено ними. Для створення карт використано середовище інтерактивних онлайн-карт Google My Maps. Завдяки йому також визначено довжини велошляхів. Зібрані матеріали про велодоріжки й велопішохідні доріжки синтезовано, у результаті створено класифікацію велошляхів за типом, наявністю маркування та підходом щодо створення, результати представлено в таблиці.

Нормативні документи ДСТУ 8906:2019 "Планування та проектування велосипедної інфраструктур" [6] та ДБН В.2.3-5:2018 "Вулиці та дороги населених пунктів" [7], а також успішний приклад розвитку веломережі в м. Львові, стали порівняльною основою для виокремлення і аналізу проблем розвитку веломережі м. Тернополя. Для обговорення, яке стосується перспектив розвитку, залучено відомості про видатки міського бюджету Тернопільської міської територіальної громади (МТГ) за поточний та декілька попередніх років.

Виклад основного матеріалу. Першим програмним документом щодо розвитку веломережі в місті була "Концепція розвитку велосипедного руху і облаштування велосипедної інфраструктури у м. Тернополі на 2011–2016 роки" [8]. Вона, хоча й містила якісні рекомендації та передбачала будівництво 65 км велодоріжок, але не була реалізованою, і вже пізніші програмні документи зазначали, що за період її дії в місті не з'явилося жодних велосипедних доріжок [9].

Тому її замінила нова "Концепція впровадження велосипедної інфраструктури та розвитку велосипедного руху в місті Тернополі на 2015–2025 роки" (далі – Концепція) [10], розроблена спільно з групою активістів "ВелоТернопіль". Вона є чинною сьогодні. Концепція ставила амбітну мету зростання частки регулярних користувачів велосипедів у загальній структурі мобільності до 20 % до 2020 року. Ключове досягнення Концепції – розроблення схеми велосипедної мережі, яку згодом представили як інтерактивну онлайн-карту, котра все ще доступна для перегляду [11]. Створення веломережі в Тернополі передбачалося в чотири етапи:

I. 2015–2016 рр. – маркування велодоріжок у парках і скверах й створення "зеленого маршруту" довкола Тернопільського водосховища;

II. 2016–2018 рр. – маркування магістрального веломаршруту "Аляска-Дружба-Східний";

III. 2018–2021 рр. – створення велошляхів, які з'єднають між собою мікрорайони, та прокладання альтернативних маршрутів;

IV. 2021–2025 рр. – створення ВелоХабів та продовження створення велодоріжок від Тернополя до прилеглих сіл.

Концепція передбачає появу велошляхів на відрізках вулиць, доріг і паркових алей сумарною протяжністю 117,6 км: I етап – 18,2 км, II – 11,6 км, III – 32,9 км, IV – 54,9 км. Важливо зазначити, що реальна протяжність

велошляхів може вийти значно більшою, якщо, наприклад, на одному відрізку вулиці облаштовуватимуть велодоріжки з обох сторін. Частина відрізків IV етапу розташовані за межами Тернопільської МТГ. Матеріали з Концепції щодо етапів впровадження та пропонованої схеми велосипедної мережі міста Тернополя представлено на карті (рис. 1).

Концепція є документом стратегічного характеру – вона визначає візію розвитку веломережі міста та встановлює рамки головних етапів цього процесу й містить пропоновану схему веломережі як ключовий орієнтир. Документами, які уточнюють поточні завдання для реалізації Концепції й визначають виділені суми коштів та технічні деталі щодо конкретних вулиць, протяжностей ділянок, типів велошляхів, є програми розвитку велоінфраструктури. Таких програм є дві: “Програма розвитку велосипедної інфраструктури міста на 2016–2020 роки” [10] (далі – Програма 1 або Програма на 2016–2020 рр.), термін дії якої завершився, а також діюча “Програма розвитку велосипедної інфраструктури на 2021–2024 роки” [12] (далі – Програма 2 або Програма на 2021–2024 рр.).

Програма на 2016–2020 роки передбачала облаштування 51,3 км велошляхів різних типів (рис. 2). З міського бюджету на її виконання планували виділення 4,8 млн грн., ще 23,2 млн грн. передбачено залучити з інших джерел, зокрема грантових.

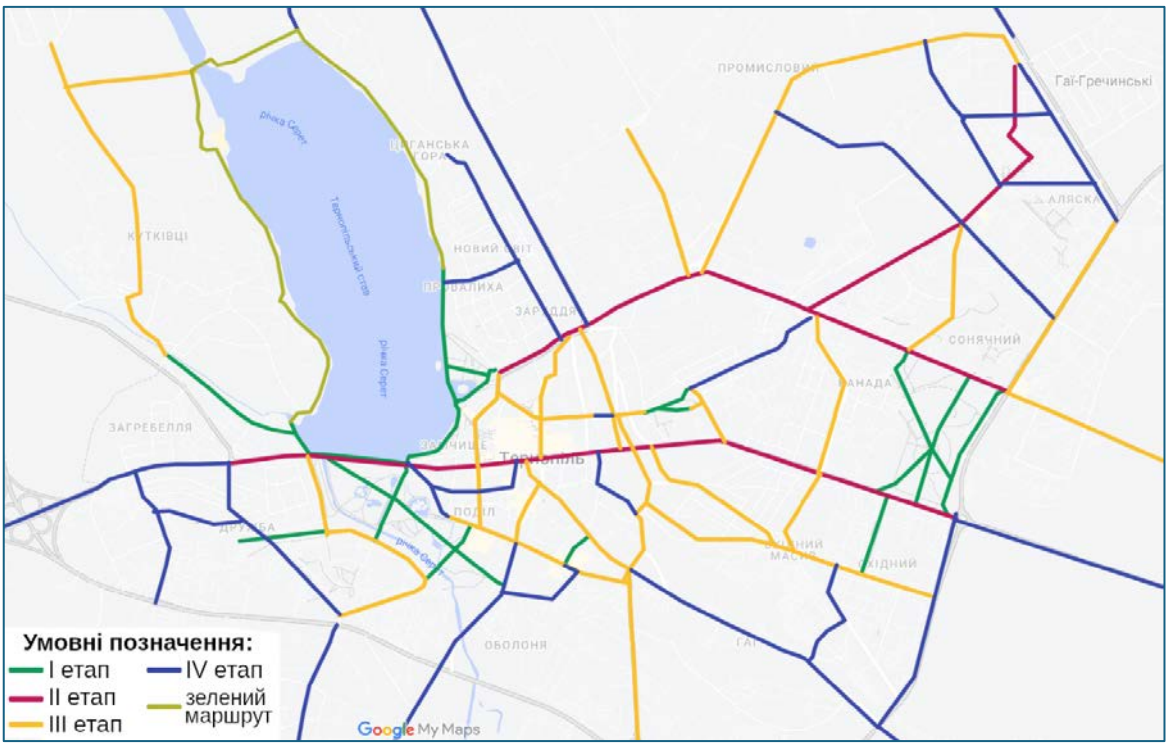

Рис. 1 Пропонована схема велосипедної мережі згідно з Концепцією
(створено П. Пановиком на основі [5]).

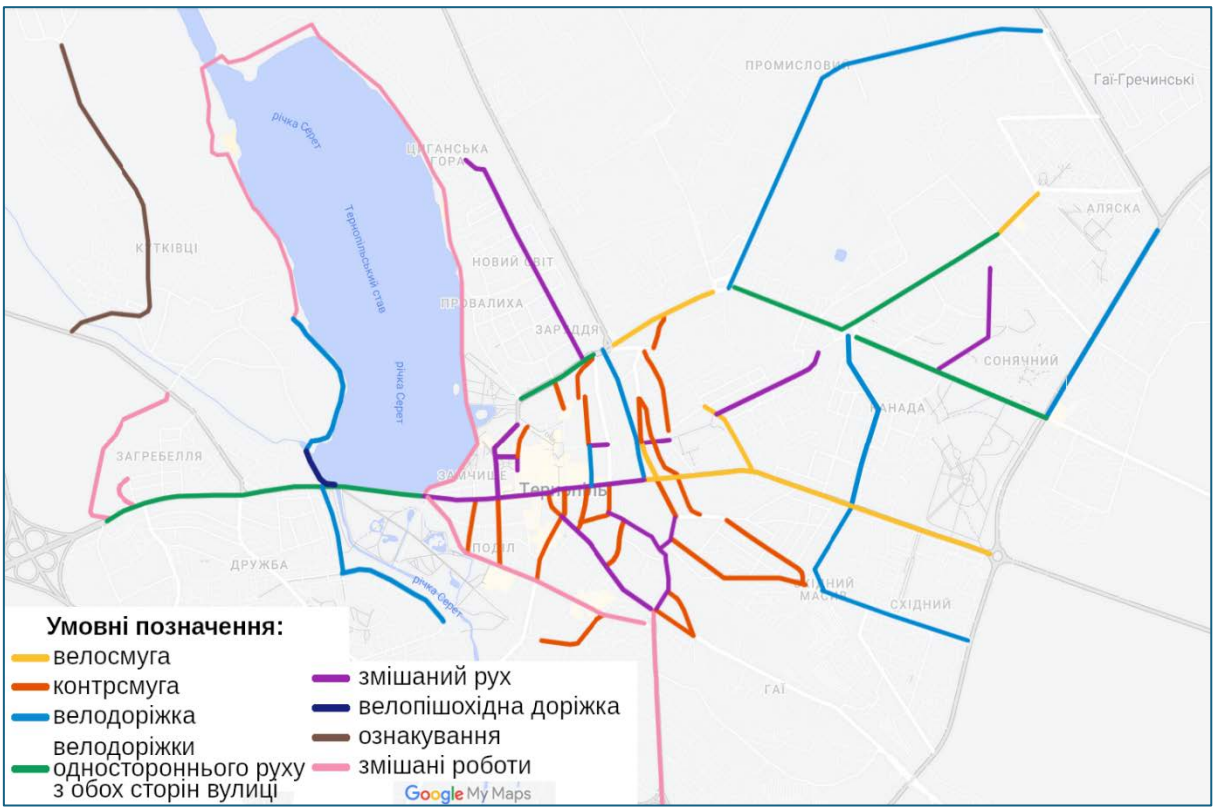

Рис. 2 Заходи розвитку веломережі в "Програмі розвитку велосипедної інфраструктури міста на 2016–2020 роки"

(створено П. Пановиком на основі [10]).

Найбільш невиправданою частиною Програми на 2016–2020 рр. видається облаштування 9976 м велосипедних контрсмуг на багатьох вулицях з одностороннім рухом. Такі вулиці зазвичай мають достатню ширину для облаштування велошляхів, однак велосипедні контрсмуги не набули поширення в українських містах. Контрсмуга – це велосмуга, велосипеди на якій рухаються в напрямку, протилежному до потоку автомобілів на вулиці. Окрім ризиків підвищеної аварійності (лобове зіткнення є найбільш травматичним, адже кінетична енергія зустрічних швидкостей сумується), запропоновані контрсмуги на вулицях Тернополя часто не враховують особливостей рельєфу. До того ж Програма 1 планувала їх найбільше на вулицях, які або не включені до пропонованої схеми веломережі з Концепції, або облаштування яких передбачали на третьому й четвертому етапах. Значна частка цих вулиць мають сповільнений рух, тому там, можливо, і немає потреби в спеціально облаштованих велошляхах. До того ж, у разі облаштування контрсмуг виникали б значні ризики їхньої запаркованості автомобілями за відсутності фізичного відокремлення від сусідніх смуг руху. За період дії Програми 1 жодну

контрсмугу так і не створили. З усіх локацій, зазначених у ній, велошлях з'явився лише на вул. Чорновола – там створено повноцінну велодоріжку.

Друга частина Програми 1 – створення магістрального веломаршруту Сонячний-Дружба-Східний протяжністю 11 765 м. Він мав складатися з ділянок із велосмугами та ділянок з велодоріжками одностороннього руху з обох сторін вулиць. Попри пріоритетність, цю частину реалізовано лише на 8 % – облаштовано велодоріжку протяжністю 540 м на дамбі, але лише з однієї сторони, і створено велошляхи на окремих ділянках навколо кільцевого перехрестя вул. Текстильної й просп. Злуки.

Третя частина Програми 1 передбачала облаштування рекреаційних маршрутів протяжністю 45 км. На рис. 2. позначено лише їхню малу частину, а саме зелений маршрут навколо водосховища й декілька велошляхів у парку Здоров'я в західній частині міста, адже Програма 1 не деталізує більшість їхніх локацій. Цю частину реалізовано лише на 10 %: з'явилися велодоріжки в парку Шевченка, зокрема, вздовж набережної, на зеленому пляжі Циганка, у парку Сопільче, у парку Здоров'я, а також велопішохідні доріжки вздовж вул. Чумацької на шляху на Дальній пляж. Зелений маршрут навколо водосховища замкнути все ж не вдалося.

Четверта частина стосувалася створення 29 514 м велодоріжок і велосмуг другої категорії. Її реалізовано на приблизно 1% – велодоріжки з'явилися лише на окремих ділянках вул. Лесі Українки.

Варто зазначити, що заходи Програми 1 не передбачали облаштування достатньої кількості велошляхів у віддалених від центру мікрорайонах модерністичної забудови ("Дружба", "Аляска", "Тинда", "Східний") й фокусувалися здебільшого на центральній частині міста.

Як підсумовує наступна Програма на 2021–2024 рр., упродовж 2016–2020 рр. у місті облаштовано 8 093 м велошляхів. Це становить лише 15,8 % від протяжності, запланованої попередньою Програмою 1, показник реалізації є низьким. З передбачених 4,8 млн грн з міського бюджету виділено лише 2,3 млн грн, кошти з інших джерел не залучалися [13].

"Програма розвитку велосипедної інфраструктури на 2021–2024 роки" [12] за структурою дуже подібна до попередньої, але деякі суттєві речі є відмінними. Насамперед змінились обсяги коштів на реалізацію програми. Заплановані сумарні видатки з бюджету громади цього разу збільшили до 6 млн грн, а передбачені кошти з інших джерел скоротили до 3 млн грн. У програмі є розбіжності очікуваних показників між таблицею заходів і додатками. Згідно з таблицею заходів Програми 2, у 2021–2024 рр. заплановано облаштувати 11 500 м велошляхів. Згідно з додатками, у планах є облаштування 45 037 м велошляхів. Карту запланованих заходів згідно з додатками Програми 2 наведено на рис. 3.

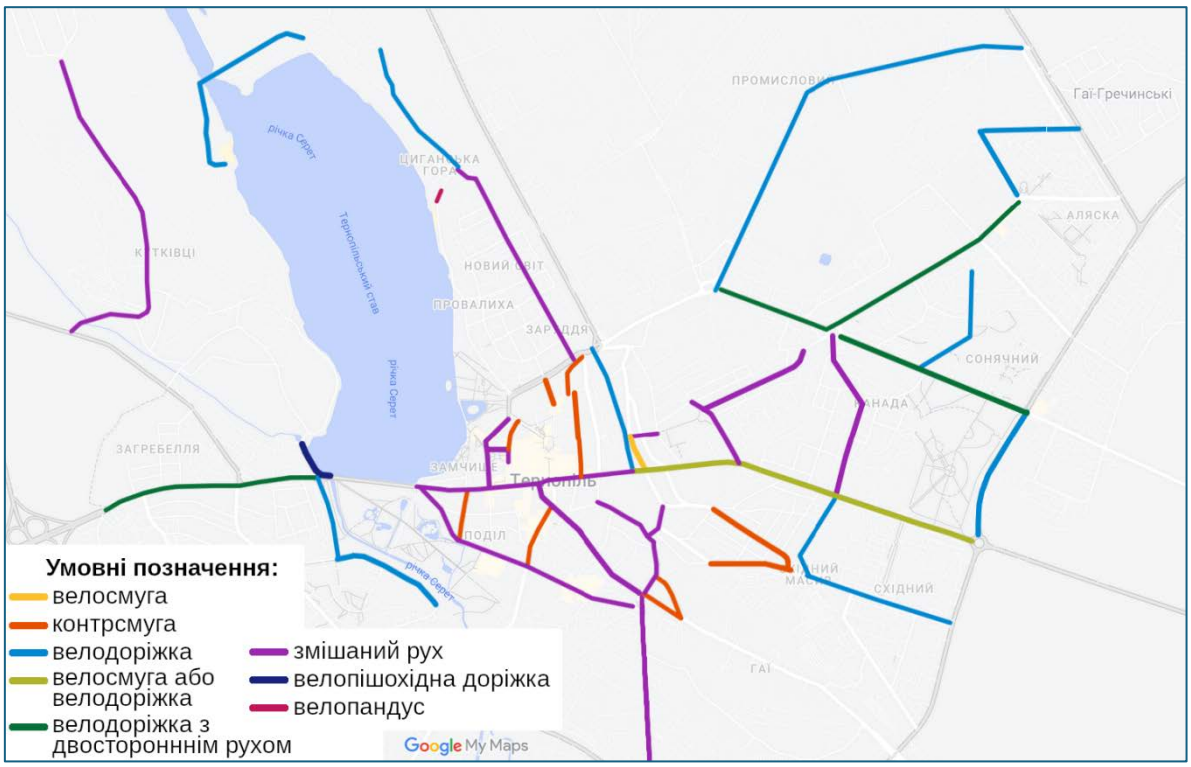

Рис. 3 Заходи розвитку веломережі в "Програмі розвитку велосипедної інфраструктури на 2021–2024 роки"

(створено П. Пановиком на основі [12]).

У Програмі на 2021–2024 роки звужено перелік запланованих заходів. Зникли контрсмуги на вулицях Монюшка, Зеленій, Веселій, Глиняній, Дівочій, Гоголя, Пирогова, Шпитальній, Шашкевича, провулку Галицькому, частинах бульвару Шевченка й вул. Татарської. Це можна вітати з огляду на описані раніше ризики створеннчя контрсмуг. Деякі контрсмуги новою Програмою все ще передбачено, однак вони здебільшого є доречними.

У Програмі на 2021–2024 рр. змінено підходи до облаштування велодоріжок на магістральних вулицях. Велодоріжки з одностороннім рухом з обох боків вулиці замінено на велодоріжки з двостороннім рухом з однієї сторони вулиці. Однак, таке рішення не відповідає рекомендаціям ДБН В.2.3-5:2018 [7] і не забезпечує достатню зручність користувачам велосипедів. На жаль, із плану заходів виключили велошляхи на вулицях Крушельницької і Збаразькій, попри значну потребу в них для зручного з'єднання центральної і північно-східної частин міста. У віддалених від центру мікрорайонах модерністичної забудови передбачено велошляхи лише на "Алясці", але немає прямого велошляху до ТРЦ "Подоляни", який є в Концепції. Програма 2 передбачає завершення рекреаційного маршруту навколо Тернопільського

водосховища через облаштування велодоріжок від Дальнього пляжу до с. Біла та від с. Біла до вул. Новий Світ і створення велосипедного пандусу на схилі Циганської гори. Також Програмою 2 додатково заплановано 2 000 м рекреаційних велошляхів без конкретного зазначення локацій, тому вони не позначені на рис. 3.

Рівень реалізації Програми на 2021–2024 рр. є вкрай низьким. Облаштовано лише 230 м велодоріжки на вул. Лесі Українки та 100 м велодоріжки на просп. Злуки поблизу перехрестя з вулицею 15 квітня.

Станом на 2024 р., останній, на який розрахована поточна Програма, і передостанній, на який розрахована Концепція, веломережа Тернополя складається з велошляхів сумарною протяжністю 9 150 м. Це становить 7,6 % від запланованого облаштування велошляхів згідно з Концепцією. Сумарна протяжність наявних велодоріжок Тернополя 6640 м (72,6 % протяжності всіх велошляхів), велопішохідних доріжок – 2510 м (27,4 %). У місті не створено жодної велосмуги й жодного велосипедного коридору, також відсутні виділені смуги для руху громадського транспорту. За межами облаштованих велошляхів велосипедисти вимушені рухатися на вулицях спільно з автомобілями, а на паркових алеях – спільно з пішоходами. Усі наявні шляхи веломережі нанесено на рис. 4, ця карта доступна для онлайн-перегляду за покликанням: https://bit.ly/4dWwGEL

Рис. 4 найкраще демонструє поширену серед українських міст проблему відсутності зв’язків між велошляхами в різних частинах міста, яку відзначили на прикладі Києва дослідниці Л. Скорик та В. Пінчук [5]. Веломережа в поточному стані є розірваною. Найбільш цілісну систему велошляхів формують велодоріжки на зеленому пляжі Циганка, набережній парку Шевченка й дамбі водосховища. Поруч із ними, але не пов’язано безпосередньо, розташована велодоріжка в парку Шевченка, яка починається від будівлі ДПС і завершується біля ресторану “Шинок”. Окрему систему формують велошляхи навколо кільцевого перехрестя вулиці Текстильної і проспекту Злуки. І останніми з’єднаними є велопішохідна доріжка на вул. Протасевича й велодоріжка на вул. Лесі Українки.

На жаль, магістральні велошляхи, передбачені ІІ етапом Концепції, так і не було створено. Наявна веломережа забезпечує лише локальні потреби користувачів велосипедів в окремих частинах міста, замість того щоб бути цілісною альтернативою іншим видам транспорту в масштабі всього міста.

Рис. 4 Наявні велошляхи в м. Тернополі станом на травень 2024 р.
(створено П. Пановиком).

Дещо ліпшою є ситуація з реалізацією зеленого маршруту навколо водосховища. На сході, південному сході й півдні він фактично вже є, а на заході створено окремі ділянки. Проте ситуація в інших місцях є гіршою, велодоріжки в парку Здоров'я та в центральній частині парку Сопільче ні з чим не пов'язані, а в парку Національного відродження не облаштовано жодного запланованого Концепцією велошляху.

Під час дослідження обстежено всі наявні в Тернополя велошляхи, зібрано дані про *їхні технічні характеристики*. Виміряно ширину, а також створено базу їх фотографій, деякі з них як ілюстративні приклади велошляхів різних типів наводимо нижче (рис. 5). Відомості про технічні характеристики велошляхів представлено в табл. 1.

Фактично всі велодоріжки мають двосторонній рух велосипедів, адже на жодній із вулиць немає їх дублювання з іншого боку. Деякі велошляхи порушують норми ДБН В.2.3-5:2018 та ДСТУ 8906:2019 – вони є меншими за 2,5 м у локаціях зі звичайними умовами та меншими за 2 м у локаціях зі стислими умовами. Їх у таблиці підкреслено в колонці "Ширина". Загалом лише 7 із 22 велошляхів у Тернополі правильно облаштовані й не мають проблем із дотриманням вимог до ширини.

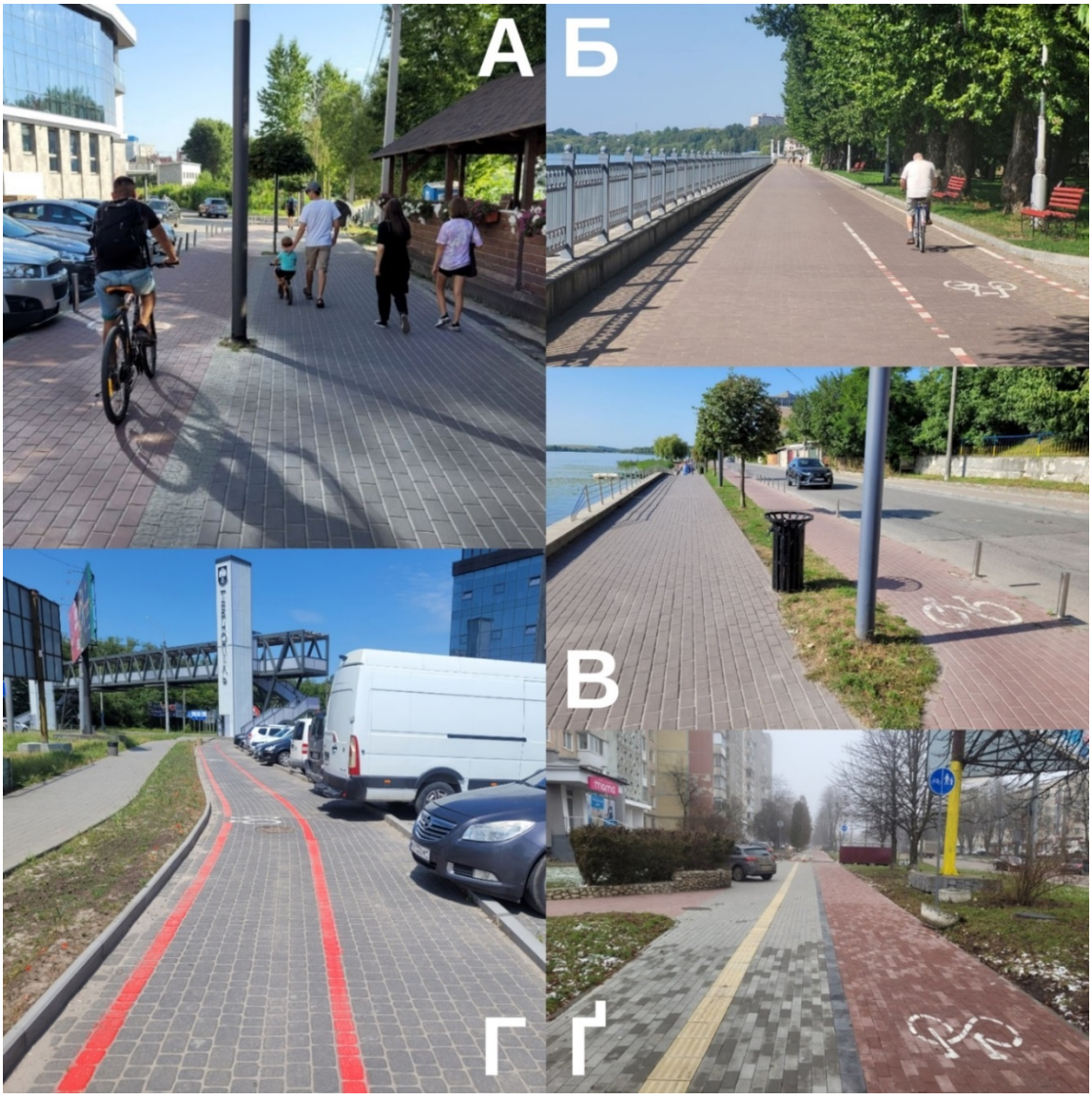

Рис. 5 Приклади велошляхів у м. Тернополі.

А – частково відокремлена деревами й опорами ліхтарів велодоріжка перед заводом “Опілля”; Б – велодоріжа поруч із пішохідною доріжкою на набережній у парку Шевченка; В – відокремлена велодоріжка на пляжі Циганка; Г – нещодавно створена лініями розмітки відокремлена велодоріжка на Збаразькому кільці; Ґ – велодоріжка поруч із пішохідною доріжкою на вул. Лесі Українки (фото П. Пановика)

Крім ненормативної ширини, у Тернополі є й інші вади технічного характеру щодо облаштування велошляхів. Деякі з них наведено на рис. 6. На кільцевому перехресті між вул. Лозовецькою та вул. Збаразькою і між Збаразькою та Енергетичною встановлено знаки велошляхів, але роботи цим і обмежились. Старий тротуар тепер вважається велошляхом, але фактично він

не є придатним для велоруху через погану якість покриття, відсутність зв'язків та понижень бордюрів. Тому в табл. 1 ці ділянки позначені як неправильно облаштовані.

Таблиця 1.

Технічні характеристики велошляхів м. Тернополя

Локація	Тип	Марку-вання	Під-хід	Дов-жина, м	Шири-на, м
Набережна (від Надставної церкви до острівця Кохання)	ВзП	Роз	ЛР	900	*1,6* – 2,5
Набережна (від острівця Кохання до заводу "Опілля")	ВзП	Роз	ЛР	685	2
Пляж Циганка	ВВ	Роз	Кп	445	*1,9*
Дамба водосховища	ВзП	Роз	Кп	590	*1,6*
Центральна алея парку Сопільче	ВзП	Роз	Кп	535	*1,9*
вул. Чумацька (Кутківецький ліс)	ВП	Зн	Кп	705	—
вул. Чумацька (від мікрорайону Кутківці до Дальнього пляжу)	ВП	Зн	Кп	655	2,5
Парк Здоров'я	ВзП	Відс	Кп	320	*1*
Парк Шевченка (від ДПС до "Шинка")	ВзП	Роз	Кп	515	*1,2 – 2*
вул. Чорновола	ВВ	Роз	Кп	360	*1,6*
кільце Лозовецька – Збаразька	СТ	*Зн*	*Зн*	60	—
кільце Збаразька – Енергетична	СТ	*Зн*	*Зн*	150	—
кільце Енергетична – Злуки – Текстильна	ВзП	*Зн*	Кп	220	*2*
вул. Енергетична	ВзП	*Відс*	Кп	165	2
вул. Київська, 10, 14	ВзП	*Зн*	Кп	260	*1,5*
бульвар Петлюри	ВзП	Роз	Кп	515	*1,5*
просп. Злуки поблизу перехрестя з вул. 15 квітня	ВзП	*Відс*	Кп	100	2,5
Збаразьке кільце (перед ТЦ "Golden Ring")	ВВ	Роз	ЛР	80	*1,5*
Підволочиське шосе (мікрорайон Варшавський)	ВзП	*Відс*	Кп	170	2,5
вул. Протасевича	ВП	Зн	Кп	1150	2,5
вул. Лесі Українки 14, 16, 18	ВзП	Роз	Кп	360	*2*
вул. Лесі Українки (перед "Рандеву" й котельнею)	ВзП	*Відс*	Кп	210	*2,1*

Джерело: розроблено авторами

Пояснення до табл. 1.

Тип шляху: ВзП – велодоріжка, суміжна із пішохідною, ВВ – відокремлена велодоріжка; ВП – велопішохідна доріжка, СТ – старий тротуар. Маркування: Роз – розмітка, Зн – знак; Відс – відсутнє. Підхід: ЛР – створено лініями розмітки, Кп – капітальний підхід, Зн – встановлено тільки знак.

Рис. 6 Проблеми технічного характеру під час облаштування велошляхів.

А – відсутність пониження бордюрного каменю й велопереїзду на перехресті вул.Чорновола й вул. Коперника; Б – споруда (МАФ), встановлена на немаркованій велодоріжці забудовником, яка перегороджує шлях; В – встановлення на вул. Збаразькій знаку велошляху перед наявним тротуаром без жодних робіт з облаштування самого велошляху; Г – велодоріжка без маркування на вул. Лесі Українки (фото П. Пановика)

Для маркування велопішохідної доріжки достатньо лише дорожнього знака, а для велодоріжок – слід наносити розмітку (символ велосипеда й, за потреби, – відмежувальні лінії). Правильне маркування мають лише 13 велошляхів із 22. Решту позначено в табл. 1 курсивом: для 4 велодоріжок встановлено лише знак без розмітки, а 5 – не мають жодного маркування.

Унаслідок відсутності правильного маркування велодоріжкою користуються пішоходи, а це може призводити до конфліктів і аварійних ситуацій.

На жаль, у місті переважає підхід облаштування велошляхів, суміжних із пішохідними доріжками і тротуарами. На противагу 14 велодоріжкам, облаштованим поруч із пішохідними шляхами, є лише 3 велодоріжки, які відокремлено від пішохідних потоків фізичними бар'єрами (ділянкою газону, деревами, вуличними меблями, бордюром). Тільки фізичне розділення здатне мінімізувати ризик конфліктів під час руху та сприяти безпеці й комфорту пішоходів і користувачів велосипедів.

У місті значно переважає капітальний підхід облаштування нових велошляхів, тобто – ремонтні роботи на ділянці й укладання нового покриття. Так створено 17 велошляхів із 22. Лише 3 велодоріжки виділено простішим способом – нанесенням ліній розмітки на наявне покриття.

Обговорення. За умов воєнного стану і повномасштабного вторгнення Росії в Україну громади вимушено перерозподілили свої бюджети, зокрема, щоб збільшити витрати на оборону країни. Ще раніше, у 2020 р. відбувся перерозподіл бюджету, зумовлений пандемією COVID-19. Сьогодні бюджет Тернопільської МТГ на 2024 р. є значно відмінним від бюджетів у роки до вторгнення і до пандемії. Для розвитку веломережі важливою є стаття видатків під назвою "Організація благоустрою населених пунктів", а саме її частина спеціального фонду, яка наповнюється з бюджету розвитку. Якщо у 2019 р., останньому до пандемії COVID-19, видатки на благоустрій громади з бюджету розвитку Тернопільської МТГ становили 112 млн грн [14], то у 2021 р., останньому перед вторгненням, їх зменшили до 64 млн грн. [15]. У бюджеті Тернопільської МТГ на 2024 р. залишено лише 500 тис. грн. з бюджету розвитку на благоустрій громади [16].

Такі показники бюджетних видатків означають, що за умов воєнного стану місто не здійснюватиме капітальних ремонтів і реконструкцій, завдяки яким з'явилися більшість велошляхів громади у другій половині 2010-х років. З 2022 р. фінансування Програми на 2021–2024 рр. з міського бюджету призупинили. Однак, місто здатне виділяти кошти на поточні ремонти, ліквідації аварійностей та інші некапітальні зміни. Для цього у бюджеті Тернопільської МТГ на 2024 р. є 398 млн грн. загального фонду для статті видатків "Організація благоустрою населених пунктів" [16].

Отже, попри відсутність коштів для нових капітальних проєктів розвитку веломережі, місто все таки має порівняно великий обсяг коштів загального фонду для благоустрою. Однак для появи в місті за умов воєнного стану нових велошляхів потрібно знайти обґрунтування їхнього облаштування за кошти загального фонду бюджету Тернопільської МТГ. Такі рішення були, тут можна навести приклад оновлення розмітки велодоріжки на набережній

парку Шевченка в холодний сезон 2023–2024 рр. (рис. 7). Ці роботи технічно є лише відновленням розмітки, а не капітальною зміною.

Окрім оновлення стертої велосипедної розмітки, сьогодні важливим є маркування велошляхів, перелічених у табл. 1. Капітальні роботи з їх облаштування виконано в попередні роки, але потрібне маркування так і не з'явилося. Варто нанести розмітку у вигляді малюнка велосипеда і встановити знаки, де їх не вистачає.

Рис. 7 Оновлення розмітки велодоріжки на набережній в парку Шевченка. Зліва – фото грудня 2022 р., справа – фото травня 2024 р. (Фото П. Пановика)

Влада Тернополя регулярно оновлює всю дорожню розмітку на міських вулицях. Це створює перспективи для появи на них велосмуг. Технічно для цього достатньо було б затвердити нову схему організації дорожнього руху, після чого нанести оновлену розмітку, яка включатиме велосмуги. Такі велосмуги могли б з'являтись і на вулицях, на яких Програмою на 2021–2024 роки передбачено облаштування велодоріжок із двостороннім рухом, вони мали б тимчасовий характер – після завершення війни й відновлення видатків місто змогло б провести капітальні зміни з облаштування повноцінних велодоріжок на вулицях і прибрати велосмуги зі схем організації дорожнього руху. У парках облаштування за допомогою розмітки нових велошляхів, передбачених першим етапом Концепції, мало б бути значно простішим, адже

паркові алеї не є частиною вулично-дорожньої мережі, і для них не потрібно затверджувати схеми організації дорожнього руху. Так само, як місто оновило розмітки на набережній у парку Франка, воно могло б облаштувати велошляхи в інших парках шляхом нанесення нових ліній розмітки навіть у найближчі місяці.

Інший шлях – залучати грантові кошти для будівництва нових велошляхів. Такий підхід передбачала Програма на 2016–2020 рр. Для його реалізації потрібно "моніторити" грантові програми, і за умов успішної комунікації з грантодавцем місто могло облаштувати нові велошляхи навіть капітальним підходом.

Цього року завершується дія "Програми розвитку велосипедної інфраструктури на 2021–2024 роки" Наступного 2025 р. завершуватиметься період дії "Концепції впровадження велосипедної інфраструктури та розвитку велосипедного руху в місті Тернополі на 2015–2025 роки". Уже зараз місту варто створити робочі групи з розроблення нових програмних документів. До цих робочих груп потрібно залучити представників громадськості, зокрема велоактивістів. За умов воєнного стану доречно розробити дві версії програм розвитку веломережі для різних бюджетних сценаріїв: за умов відсутності видатків бюджету розвитку та за умов їх наявності.

Найґрунтовнішим програмним документом щодо розвитку веломережі є Концепція на 2015–2025 роки. Більшість її положень доречно зберегти, зокрема пропоновану схему веломережі міста. Розроблена ще у 2015 р., схема, за умов її реалізації, справді забезпечить місто цілісною системою безпечних і зручних велошляхів, які перетворять велосипед у сприйнятті жителів Тернополя на якісну альтернативу іншим способам пересування.

На схемі нової Концепції варто позначити вже наявні велошляхи, які стануть опорними ланками для майбутнього розвитку веломережі Тернополя. Доцільно врахувати досвід оновлення програмних документів у Львові, і в нову Концепцію розвитку велоруху обов'язково включити розвиток веломережі в населених пунктах Тернопільської МТГ. Важливо вибудовувати співпрацю з сусідніми територіальними громадами, зокрема Білецькою, Байковецькою, Великобірківською, Великогаївською, Великоберезовицькою, Озернянською та Підгороднянською, для спільного розроблення і реалізацій проєктів велошляхів між поселеннями. Доречно зберегти поетапність запропонованої Концепції. Це б дало змогу швидко реалізувати більшість заходів облаштування велошляхів першого етапу, передбаченого Концепцією.

Потреба облаштування магістрального веломаршруту Сонячний-Дружба-Східний є особливо нагальною з огляду на аварійність мосту між вул. Руською та просп. Бандери, що суттєво зменшило кількість містких одиниць громадського транспорту, які курсують між Центром і Східним

масивом [17]. Зміна організації дорожнього руху на просп. Бандери й поява велосмуг стимулювала б розвиток велоруху за умов аварійного мосту.

У контексті можливого облаштування велошляхів нанесенням ліній розмітки, доречно врахувати ширину тротуарів. Імовірно, на частині вулиць, облаштованих в радянський період, ширина тротуарів на окремих ділянках може дозволяти облаштування на них велодоріжок лініями розмітки зі збереженням старого покриття.

Головним пріоритетом розвитку веломережі сьогодні має бути пошук можливостей з'єднання наявних відрізків велошляхів між собою за умов відсутності капітальних видатків із міського бюджету розвитку.

У довгостроковому періоді, якщо буде відновлено капітальні видатки, доцільно орієнтуватися передусім на облаштування нових велошляхів на магістральних вулицях, ширина яких є достатньою для створення велодоріжок з одностороннім рухом з обох сторін. Такими є вул. 15 квітня, вул. Лесі Українки, просп. Злуки, східна частина просп. Степана Бандери. Варто також повернути в програмні документи облаштування велошляху на вул. Крушельницької, де можна створити двосторонню велодоріжку по центру вулиці під зеленими насадженнями. У перспективний проєкт вул. Галицької також доцільно обов'язково включити велодоріжки. Вулиця проходить долиною р. Рудки і, не маючи складного рельєфу, вона слугувала б найшвидшим сполученням між Центром і Сонячним масивом.

Важливо також врахувати попередні помилки. Нові велодоріжки й велосмуги потрібно облаштувати чітко відповідно до вимог ДБН В.2.3-5:2018 [7] і ДСТУ 8906:2019 [6] й уникати ситуацій, за яких на вулиці велодоріжка є лише з одного боку й має ширину, меншу за мінімально допустиму для велодоріжок із двостороннім рухом. Окрему увагу потрібно звертати на правильне маркування нових велошляхів і виконувати його одразу після завершення робіт з укладання нового покриття.

Не потрібно обмежуватися типами велошляхів, які вже облаштовано на території Тернополя. Станом на травень 2024 р. у місті немає жодного велосипедного коридору, велосмуги чи велосипедної контрсмуги, немає прикладів облаштування велодоріжок з обох сторін вулиці, облаштування виділених смуг для руху громадського транспорту.

Наостанок, потрібно ретельно виконувати програмні документи щодо розвитку веломережі міста Тернополя. Після відновлення видатків на благоустрій міста з бюджету розвитку доцільно обов'язково щороку включати в проєкти бюджету Тернопільської МТГ видатки на облаштування нових велошляхів. Ремонти вулиць потрібно узгоджувати з програмними документами щодо розвитку веломережі й не допускати суттєвих оновлень стану вулиць без появи на них велошляхів, якщо вони передбачені програмними документами.

Місто Тернопіль у попередні роки мало й позитивні приклади появи нових велошляхів, не передбачених планами заходів чи схемами жодних програмних документів щодо розвитку веломережі. Це, зокрема, велодоріжки на бульварі Петлюри, Привокзальному майдані, західній частині вул. Чорновола, на вул. Енергетичній, перед будинками на вулиці Київській, поблизу Збаразького кільця й Варшавського мікрорайону, а також значна за протяжністю велопішохідна доріжка на вул. Протасевича. Вони з'явилися здебільшого завдяки локальним проєктам ремонтів і реконструкцій, і цей підхід варто також розвивати.

Висновки. Розвиток веломережі міста Тернополя є актуальним і за умов воєнного стану. Проблема зростання автомобілекористування зберігається, до звичної кількості автомобілів жителів міста додався транспорт внутрішньо переміщених осіб, які вимушено приїхали в Тернопіль. Проблема нестачі якісних і зручних альтернатив пересуванню автомобілем загострюється аварійністю мосту між вул. Руською та просп. Степана Бандери, що не дозволяє продовжувати рух містких двосекційних тролейбусів маршрутами з великими пасажиропотоками між центром міста та Східним масивом.

Велосипедний рух є невід'ємною частиною системи сталої міської мобільності, облаштування нових безпечних та зручних велошляхів – найкращий метод сприяти його розвитку. Велосипед є економічно доступним та екологічно чистим видом пересування і, за умов наявності велошляхів й супутньої велосипедної інфраструктури, може стати реальною альтернативою автомобілю та громадському транспорту для різних категорій жителів міста Тернополя.

Попри відсутність виділених із міського бюджету коштів на капітальні ремонти й реконструкції, владі Тернополя варто розвивати велошляхи, використовуючи інші некапітальні підходи, або використовуючи інші кошти, в тому числі грантові. Прикладом некапітального підходу є облаштування велошляху за допомогою нанесення розмітки, що можна виконувати на паркових алеях, створюючи велодоріжки, і на міських вулицях, створюючи велосмуги й велосипедні контрсмуги після внесення змін до схем організації дорожнього руху.

Найближчим часом перед органами місцевого самоврядування постане завдання розроблення нових програмних документів з організації велоруху, адже термін дії попередніх завершується. Цей процес доцільно організувати відповідально, з використанням методів партисипації та із залученням експертів із питань розвитку міських веломереж.

Станом на 2024 р. Тернопіль має порівняно великий досвід створення програмних документів із розвитку веломережі, однак показники їхньої реалізації є низькими. Нові програми й стратегії мають базуватися на

критичнішому оцінюванні наявних ресурсів і планувати розвиток веломережі оптимальніше та реалістичніше.

За умов обмежених ресурсів найгострішим є питання пріоритетності. Розробляючи нові програмні документи з розвитку веломережі варто найбільш повно врахувати наявний досвід й поточну ситуацію, визначити вже створені на території міста велошляхи як опорні ланки, навколо яких має далі розвиватися веломережа. Пріоритети нових програм варто визначати, використовуючи відомості про поточне користування велошляхами та загальну активність велоруху в різних частинах міста.

Література:

1. План сталої міської мобільності Тернопільської міської територіальної громади : Додаток до рішення Тернопільської міської ради від 18.02.2022. URL: https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/proekti-rishen-sesii/proekti-rishen-sesii-tmr/57868.html (дата звернення: 24.05.2024).

2. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року : Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 №430-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text (дата звернення: 24.05.2024).

3. Parker K. M., Gustat J., Rice J. C. Installation of Bicycle Lanes and Increased Ridership in an Urban, Mixed-Income Setting in New Orleans, Louisiana. Journal of Physical Activity and Health. 2011. Vol. 8, s1. P. S98–S102. URL: https://doi.org/10.1123/jpah.8.s1.s98 (date of access: 24.05.2024).

4. Кашуба О., Гудзь С. Закордонний досвід формування велосипедної мережі та його вплив на створення велоцентрів в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Архітектура». 2023. Т. 5, № 2. С. 67–76. URL: https://doi.org/10.23939/sa2023.02.067 (дата звернення: 17.11.2024).

5. Скорик Л., Пінчук В. Планувальні принципи організації велосипедної інфраструктури великих міст україни на прикладі Києва. Вісник Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. 2024. № 1. С. 36–40. URL: https://doi.org/10.32782/naoma-bulletin-2024-1-5 (дата звернення: 17.11.2024).

6. ДСТУ 8906:2019 «Планування та проєктування велосипедної інфраструктури» : Прийнято наказом ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 15.10.2019 №311. URL: https://u-cycle.org.ua/projects/velodstu-2/ (дата звернення: 24.05.2024).

7. ДБН В.2.3-5:2018 зі зміною №1 «Вулиці та дороги населених пунктів» : Затверджено наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 24.04.2018 №103, наказами Мінрегіону України від 30.12.2021 №367, від 31.01.2022 №22, від 08.04.2022 №62, від 16.05.2022 №72. URL: https:// e-construction.gov.ua/laws_detail/3199686959802877315?doc_type=2 (дата звернення: 24.05.2024).

8. Концепція розвитку велосипедного руху і облаштування велосипедної інфраструктури у м. Тернопіль. URL: https://ternopilcity.gov.ua/app/webroot/files/file/VELO_T.doc (дата звернення: 24.05.2024).

9. Програма розвитку велосипедної інфраструктури міста на 2016-2020 роки : Додаток до рішення Тернопільської міської ради від 03.03.2016 №7/6/65, зі змінами відповідно до рішень Тернопільської міської ради від 15.12.2017 №7/21/27, від 20.12.2019 7/42/4. URL: https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii-arhiv/4589.html (дата звернення: 27.05.2024).

10. Концепція впровадження велосипедної інфраструктури та розвитку велосипедного руху у місті Тернополі на 2015-2025 роки : Додаток до рішення виконавчого комітету Тернопільської міської ради від 22.04.2015 №365. URL: https://ternopilcity.gov.ua/vikonavchiy-komitet/arhiv-rishennya-vikonavchogo-komitetu/537.html (дата звернення: 24.05.2024).

11. Проект велодоріжок. ВелоТернопіль. URL: https://umap.openstreetmap.fr/uk-ua/map/map_33824#13/49.5565/25.5971 (дата звернення: 24.05.2024).

12. Програма розвитку велосипедної інфраструктури на 2021-2024 роки : Додаток до рішення Тернопільської міської ради від 18.12.2020 №8/2/12. URL: https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/45103.html (дата звернення: 27.05.2024).

13. Пояснювальна записка про кінцеві результати виконання Програми розвиту велосипедної інфраструктури міста на 2016-2020 роки : Взята до відома рішенням Тернопільської міської ради від 05.03.2021 №8/4/26. URL: https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/47095.html (дата звернення: 27.05.2024).

14. Розподіл видатків місцевого бюджету на 2019 рік : Додаток №3 до рішення Тернопільської міської ради від 19.12.2018 №7/31/14 «Про бюджет м. Тернополя (громади) на 2019 рік». URL: https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/aktualna-redaktsiya-byudgetu-gromadi/ (дата звернення: 26.05.2024).

15. Розподіл видатків бюджету Тернопільської міської територіальної громади на 2021 рік : Додаток №3 до рішення Тернопільської міської ради від 18.12.2020 №8/2/17. URL: https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/aktualna-redaktsiya-byudgetu-gromadi/ (дата звернення: 26.05.2024).

16. Розподіл видатків місцевого бюджету на 2024 рік : Додаток №3 до рішення міської ради від 15.12.2023 №8/34/4. URL: https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/aktualna-redaktsiya-byudgetu-gromadi/ (дата звернення: 26.05.2024).

17. Відбудуться зміни у русі громадського транспорту через обмеження проїзду через міст біля «Політеху» у Тернополі. *Тернопільська міська рада.* URL: https://ternopilcity.gov.ua/news/76974.html (дата звернення: 27.05.2024).

References:

1. Plan staloi miskoi mobilnosti Ternopilskoi miskoi terytorialnoi hromady : Dodatok do rishennia Ternopilskoi miskoi rady vid 18.02.2022 [Sustainable Urban Mobility Plan of the Ternopil Urban Territorial Community: Appendix to the decision of the Ternopil City Council dated 02/18/2022]. Retrieved from https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/proekti-rishen-sesii/proekti-rishen-sesii-tmr/57868.html [in Ukrainian].

2. Natsionalna transportna stratehiia Ukrainy na period do 2030 roku : Skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.05.2018 №430-r [National Transport Strategy of Ukraine for the period until 2030: Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 05/30/2018 No. 430-r]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text [in Ukrainian].

3. Parker, K. M., Gustat, J. & Rice, J. C. (2011). Installation of Bicycle Lanes and Increased Ridership in an Urban, Mixed-Income Setting in New Orleans, Louisiana. Journal of Physical Activity and Health, 8 (1), S98–S102. Retrieved from https://doi.org/10.1123/jpah.8.s1.s98.

4. Kashuba, O. & Hudz, S. (2023). Zakordonnyi dosvid formuvannia velosypednoi merezhi ta yoho vplyv na stvorennia velotsentriv v Ukraini [Abroad experience of the formation of a bicycle network and its impact on the creation of cycling centers in Ukraine]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriia: «Arkhitektura» – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series of Architecture, 5 (2), 67-76. Retrieved from https://doi.org/10.23939/sa2023.02.067 [in Ukrainian].

5. Skoryk, L. & Pinchuk, V. (2024). Planuvalni pryntsypy orhanizatsii velosypednoi infrastruktury velykykh mist ukrainy na prykladi Kyieva [The planning principles of the organization of the bicycle infrastracture in the largest cities of Ukraine on the example of Kyiv]. Visnyk Natsionalnoi akademii obrazotvorchoho mystetstva i arkhitektury – Bulletin of National Academy of Visual Arts and Architecture, 1, 36-40. Retrieved from https://doi.org/10.32782/naoma-bulletin-2024-1-5 [in Ukrainian].

6. DSTU 8906:2019 “Planuvannia ta proiektuvannia velosypednoi infrastruktury” : Pryiniato nakazom DP “Ukrainskyi naukovo-doslidnyi i navchalnyi tsentr problem standartyzatsii, sertyfikatsii ta yakosti” vid 15.10.2019 №311 [DSTU 8906:2019 «Planning and design of bicycle infrastructure»: Adopted by order of the State Enterprise «Ukrainian Research and Training Center for Standardization, Certification and Quality» dated 10/15/2019 No. 311]. Retrieved from https://u-cycle.org.ua/projects/velodstu-2/ [in Ukrainian].

7. DBN V.2.3-5:2018 zi zminoiu №1 “Vulytsi ta dorohy naselenykh punktiv” : Zatverdzheno nakazom Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy vid 24.04.2018 №103, nakazamy Minrehionu Ukrainy vid 30.12.2021 №367, vid 31.01.2022 №22, vid 08.04.2022 №62, vid 16.05.2022 №72 [DBN V.2.3-5:2018 with amendment No. 1 “Streets and roads of settlements”: Approved by order of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine dated 04/24/2018 No. 103, by orders of the Ministry of Regional Development of Ukraine dated 12/30/2021 No. 367, dated 01/31/2022 No. 22, dated 04/08/2022 No. 62, dated 05/16/2022 No. 72] Retrieved from https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3199686959802877315?doc_type=2 [in Ukrainian].

8. Kontseptsiia rozvytku velosypednoho rukhu i oblashtuvannia velosypednoi infrastruktury u m. Ternopil [Concept for the development of bycicle traffic and the building of bicycle infrastructure in the city of Ternopil]. Retieved https://ternopilcity.gov.ua/app/webroot/files/file/VELO_T.doc [in Ukrainian].

9. Prohrama rozvytku velosypednoi infrastruktury mista na 2016-2020 roky : Dodatok do rishennia Ternopilskoi miskoi rady vid 03.03.2016 №7/6/65, zi zminamy vidpovidno do rishen Ternopilskoi miskoi rady vid 15.12.2017 №7/21/27, vid 20.12.2019 7/42/4 [Program for the Development of the City's Bicycle Infrastructure for 2016-2020: Appendix to the decision of the Ternopil City Council dated 03.03.2016 No. 7/6/65, with amendments in accordance with the decisions of the Ternopil City Council dated 15.12.2017 No. 7/21/27, dated 20.12.2019 7/42/4]. Retrieved from https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii-arhiv/4589.html [in Ukrainian].

10. Kontseptsiia vprovadzhennia velosypednoi infrastruktury ta rozvytku velosypednoho rukhu u misti Ternopoli na 2015-2025 roky : Dodatok do rishennia vykonavchoho komitetu Ternopilskoi miskoi rady vid 22.04.2015 №365 [Concept for the implementation of bicycle infrastructure and the development of bicycle traffic in the city of Ternopil for 2015-2025: Appendix to the decision of the executive committee of the Ternopil City Council dated 04/22/2015 No. 365]. Retrieved from https://ternopilcity.gov.ua/vikonavchiy-komitet/arhiv-rishennya-vikonavchogo-komitetu/537.html [in Ukrainian].

11. VeloTernopil proekt velodorizhok [VeloTernopil project of bicycle paths]. Retrieved from https://umap.openstreetmap.fr/uk-ua/map/map_33824#13/49.5565/25.5971 [in Ukrainian].

12. Prohrama rozvytku velosypednoi infrastruktury na 2021-2024 roky : Dodatok do rishennia Ternopilskoi miskoi rady vid 18.12.2020 №8/2/12 [Program for the Development of the Bicycle Infrastructure for 2021-2024: Appendix to the decision of the Ternopil City Council dated 12/18/2020 No. 8/2/12]. Retrieved from https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/45103.html [in Ukrainian].

13. Poiasniuvalna zapyska pro kintsevi rezultaty vykonannia Prohramy rozvytu velosypednoi infrastruktury mista na 2016-2020 roky : Vziata do vidoma rishenniam Ternopilskoi miskoi rady vid 05.03.2021 №8/4/26 [Explanatory note on the final results of the implementation of the Program for the Development of the City's Bicycle Infrastructure for 2016-2020: Taken into account by the decision of the Ternopil City Council dated 05.03.2021 No. 8/4/26]. Retrieved from https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/47095.html [in Ukrainian].

14. Rozpodil vydatkiv mistsevoho biudzhetu na 2019 rik : Dodatok №3 do rishennia Ternopilskoi miskoi rady vid 19.12.2018 №7/31/14 “Pro biudzhet m. Ternopolia (hromady) na 2019 rik” [Distribution of local budget expenditures for 2019: Appendix No. 3 to the decision of the Ternopil City Council dated December 19, 2018 No. 7/31/14 “On the budget of the city of Ternopil (community) for 2019”]. Retrieved from https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/aktualna-redaktsiya-byudgetu-gromadi/ [in Ukrainian].

15. Rozpodil vydatkiv biudzhetu Ternopilskoi miskoi terytorialnoi hromady na 2021 rik : Dodatok №3 do rishennia Ternopilskoi miskoi rady vid 18.12.2020 №8/2/17 [Distribution of budget expenditures of the Ternopil City Territorial Community for 2021: Appendix No. 3 to the decision of the Ternopil City Council dated December 18, 2020 No. 8/2/17]. Retrieved from https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/aktualna-redaktsiya-byudgetu-gromadi/ [in Ukrainian].

16. Rozpodil vydatkiv mistsevoho biudzhetu na 2024 rik : Dodatok №3 do rishennia Ternopilskoi miskoi rady vid 15.12.2023 №8/34/4 [Distribution of local budget expenditures for 2024: Appendix No. 3 to the decision of the Ternopil City Council dated 12/15/2023 No. 8/34/4]. Retrieved from https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/aktualna-redaktsiya-byudgetu-gromadi/ [in Ukrainian].

17. Vidbudutsia zminy u rusi hromadskoho transportu cherez obmezhennia proizdu cherez mist bilia “Politekhu” u Ternopoli [There will be changes in public transport due to restrictions on traffic across the bridge near Polytech in Ternopil]. Ternopilska miska rada – Ternopil City Council. Retrieved from https://ternopilcity.gov.ua/news/76974.html [in Ukrainian].

УДК 351

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-765-773

Проць Роман Романович кандидат сільськогосподарських наук, докторант, Державний університет «Житомирська політехніка», https://orcid.org/0009-0008-9143-2234

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В США: НАПРЯМКИ ІНТЕГРУВАННЯ

Анотація. Дослідження міжнародних практик державного регулювання розвитку альтернативних джерел енергії є важливим для визначення ефективних стратегій боротьби зі змінами клімату та енергетичною залежністю. Аналіз успішних моделей різних країн, зокрема Сполучених Штатів Америки, дозволяє виявити найкращі практики, адаптувати їх до національних умов та забезпечити стійкий розвиток енергетичного сектору. Це сприяє зниженню викидів парникових газів та підвищенню екологічної безпеки, що є пріоритетом для глобальної спільноти. Вивчення міжнародних регуляторних підходів допомагає ідентифікувати бар'єри та можливості для впровадження альтернативних джерел енергії в різних країнах. Аналіз фінансових стимулів, законодавчих ініціатив, технологічних інновацій та інфраструктурних проектів, що підтримують розвиток зеленої енергетики, дозволяє розробляти ефективні політики та програми, що відповідають специфічним потребам кожної держави. Особливу увагу приділено досвіду США, де інтеграція наукових досягнень з державною політикою створює сприятливе середовище для інновацій та технологічного прогресу. Міжнародний обмін досвідом сприяє зміцненню співпраці між країнами у сфері досліджень та розвитку альтернативних джерел енергії. Це веде до спільних проектів, технологічних партнерств та обміну знаннями, що прискорює інновації та знижує витрати на дослідження та впровадження нових технологій. Співпраця на міжнародному рівні забезпечує синергію зусиль у досягненні глобальних енергетичних та екологічних цілей. Аналіз міжнародних практик регулювання дозволяє прогнозувати майбутні тенденції та виклики у сфері альтернативної енергетики, що є важливим для стратегічного планування та забезпечення енергетичної безпеки країни. Глибоке розуміння глобальних трендів дозволяє державам ефективно адаптувати свої політики, інвестувати в перспективні технології та забезпечувати сталий розвиток енергетичного сектору, відповідно до вимог сучасності та майбутнього. Це особливо актуально для України, яка прагне

інтегрувати міжнародний досвід у власні реалії для досягнення енергетичної незалежності та екологічної стійкості.

Ключові слова: альтернативні джерела енергії, державне регулювання, міжнародні практики, зелена енергетика, інновації, екологічна безпека, енергетична безпека, США, стратегічне планування, інфраструктура

Prots Roman Romanovych Candidate of Agricultural Sciences, doctoral student, Zhytomyr Polytechnic State University, https://orcid.org/0009-0008-9143-2234

STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES IN THE USA: DIRECTIONS OF INTEGRATION

Abstract. Researching international practices of state regulation of alternative energy development is crucial for identifying effective strategies to combat climate change and energy dependence. Analyzing successful models from various countries, particularly the United States, reveals best practices that can be adapted to national conditions to ensure sustainable development of the energy sector. This contributes to the reduction of greenhouse gas emissions and the enhancement of environmental safety, a priority for the global community. Studying international regulatory approaches helps identify barriers and opportunities for the implementation of alternative energy sources in different countries. Analyzing financial incentives, legislative initiatives, technological innovations, and infrastructure projects that support the development of green energy allows for the creation of effective policies and programs that meet the specific needs of each state. Special attention is given to the experience of the USA, where the integration of scientific achievements with government policy creates a conducive environment for innovation and technological progress. International exchange of experience strengthens cooperation among countries in the research and development of alternative energy sources. This leads to joint projects, technological partnerships, and knowledge sharing, which accelerates innovations and reduces costs for research and implementation of new technologies. Cooperation at the international level ensures synergy in achieving global energy and environmental goals. Analyzing international regulatory practices allows for predicting future trends and challenges in the field of alternative energy, which is vital for strategic planning and ensuring national energy security. A deep understanding of global trends enables states to effectively adapt their policies, invest in promising technologies, and ensure sustainable development of the energy sector, in accordance with the demands of the present and the future. This is particularly relevant for Ukraine, which seeks to

integrate international experience into its realities to achieve energy independence and environmental stability.

Keywords: alternative energy sources, state regulation, international practices, green energy, innovation, ecological safety, energy security, USA, strategic planning, infrastructure.

Постановка проблеми. Дослідження міжнародних практик державного регулювання розвитку альтернативних джерел енергії є необхідним для розуміння ефективних стратегій, які використовуються різними країнами у боротьбі зі змінами клімату та енергетичною залежністю. Аналіз успішних моделей дозволяє визначити кращі практики, адаптувати їх до національних умов та забезпечити стійкий розвиток енергетичного сектору. Це сприяє зниженню викидів парникових газів та підвищенню екологічної безпеки, що є пріоритетом для глобальної спільноти. Крім того, вивчення міжнародних регуляторних підходів допомагає ідентифікувати бар'єри та можливості для впровадження альтернативних джерел енергії в різних країнах. Це включає аналіз фінансових стимулів, законодавчих ініціатив, технологічних інновацій та інфраструктурних проектів, що підтримують розвиток зеленої енергетики. Розуміння цих аспектів дозволяє розробляти більш ефективні політики та програми, які відповідають специфічним потребам та потенціалу кожної держави.

Міжнародний обмін досвідом також сприяє зміцненню співпраці між країнами у сфері досліджень та розвитку альтернативних джерел енергії. Це може призвести до спільних проектів, технологічних партнерств та обміну знаннями, що прискорює інновації та зменшує витрати на дослідження та впровадження нових технологій. Співпраця на міжнародному рівні забезпечує синергію зусиль у досягненні глобальних енергетичних та екологічних цілей.

Таким чином, аналіз міжнародних практик регулювання дозволяє прогнозувати майбутні тенденції та виклики у сфері альтернативної енергетики. Це важливо для стратегічного планування та забезпечення енергетичної безпеки країни. Завдяки глибокому розумінню глобальних трендів, держави можуть більш ефективно адаптувати свої політики, інвестувати в перспективні технології та забезпечити сталий розвиток енергетичного сектору, що відповідає вимогам сучасності та майбутнього. Все це актуалізує підняту нами тему статті, особливо в контексті інтегрування цього досвіду до реалів України.

Структура статті передбачає аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування мети й завдання дослідження. Висвітлення ключових методів досягнення мети дослідження. Виклад основного матеріалу й формування висновків по результатам дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що важливі аспекти дослідження державного регулювання розвитку альтернативних джерел енергії розкривалися в роботах таких вчених, як О. Кирпенко, К. Лозова, Г. Петрик, Г. Романенко, Д. Мірошниченко, Є. Таран, С. Воронов, М. Сердюк, А. Козаченко, О. Білий, П. Ярмолюк, В. Кравець, Т. Гайдай, Б. Мельник, О. Денисенко, Н. Калашник, Є. Притула, І. Журавель, Д. Василенко, Г. Федорчук, З. Кириченко, О. Ткаленко, Р. Шевченко, Л. Василюк, М. Приходько, О. Горбач, І. Буряк, Д. Кирилюк, В. Михайленко, М. Бондар, Л. Кучма, Р. Ткач, А. Шевчук та ін. До прикладу, для розуміння ролі державного регулювання у розвитку альтернативних джерел енергії, розглядаємо ряд досліджень, що аналізують як законодавчі, так і практичні аспекти цього процесу. Я. С. Бенедик зосереджує увагу на взаємодії міжнародних організацій в організаційному механізмі розвитку відновлюваної енергетики, зокрема на роль Міжнародного енергетичного агентства [1, 5]. Г. Д. Джумагельдієва досліджує правове забезпечення енергозбереження, наголошуючи на необхідності законодавчих ініціатив для стимулювання використання альтернативних джерел енергії [2].

Значну увагу приділено розвитку законодавства, як це видно з робіт С. Л. Гоштинара, що розглядає шляхи розвитку українського законодавства про альтернативні джерела енергії [3]. О. М. Губрієнко в своїй дисертації аналізує організаційно-правові засади державного управління у галузі електроенергетики, розкриваючи особливості національного контексту [4]. І. А. Гамбург та С. Л. Гамбург обговорюють проблеми та перспективи правової регламентації застосування "зеленого" тарифу в Україні, що є ключовим інструментом стимулювання використання відновлювальних джерел енергії [6].

Розвиток вторинних енергоресурсів та їх використання на підприємствах харчової промисловості також знаходять відображення в працях Д. О. Єрьоменка і І. М. Лебедєва, що демонструє практичне застосування альтернативних джерел в промисловості [8]. М. С. Габрель розглядає особливості використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергозбереження, акцентуючи на важливості інноваційних підходів в регіональній промисловості [9]. У контексті адміністративно-правових аспектів державного регулювання, Ю. В. Ващенко детально розглядає державне регулювання у сфері енергетики, висвітлюючи ключові напрямки політики та її вплив на енергетичний сектор [10]. Р. А. Александрова присвячує увагу вторинним енергетичним ресурсам чорної металургії, що вказує на потенціал переробки промислових відходів в енергію [11].

Віддаючи належне науковому внеску провідних вчених, зазначимо, що низка теорій і концепцій в контексті визначення досвіду США, досі зали-

шаються не розкритими повною мірою, що й зумовило вибір даної тематики, її сучасну актуальність.

Метою дослідження є характеристика особливостей державного регулювання розвитку альтернативних джерел енергії в США Об'єктом дослідження виступає державне регулювання в США. Методологія статті передбачає застосування наступних методів, зображених на табл.1.

Таблиця 1.

Методологія дослідження

№	Методи	Характеристика
1	Метод індукції та дедукції, порівняння і систематизації	для визначення та характеристики особливостей державного регулювання розвитку альтернативних джерел енергії в США
2	Метод синтезу і аналізу	для доведення важливості дослідження міжнародного досвіду
3	Метод морфологічного аналізу	для групування засад державного регулювання розвитку альтернативних джерел енергії в США
4	Графічний й табличний методи	для якісного подання результатів дослідження
5	Абстрактно-логічний метод	для формування теоретичних узагальнень і висновків дослідження

Основне завдання статті являє собою визначення яким чином інтегрувати досвід США у сфері державного регулювання розвитку альтернативних джерел енергії.

Виклад основного матеріалу. Досвід США у розвитку альтернативних джерел енергії відзначається значними інвестиціями в наукові дослідження та інновації. Країна активно підтримує розвиток таких напрямків, як сонячна, вітрова, геотермальна та біоенергетика через гранти, субсидії та податкові стимули. Федеральні агентства, зокрема Міністерство енергетики США (DOE), відіграють ключову роль у фінансуванні проектів, спрямованих на підвищення ефективності та зниження вартості відновлюваних джерел енергії. Це сприяє не лише технологічному прогресу, але й створенню нових робочих місць у зеленої економіці (табл.2).

Таблиця 2.

Особливості розвитку альтернативних джерел енергії в США

Особливості	Сутність
Інноваційні технології та наукові дослідження	США активно інвестують у наукові дослідження та розробку новітніх технологій у сфері альтернативної енергетики. Провідні університети та дослідницькі інститути співпрацюють з приватним сектором для створення ефективніших та доступніших рішень, таких як високоефективні сонячні панелі, вдосконалені вітрові турбіни та системи зберігання енергії
Державна підтримка та нормативне регулювання	Державне регулювання відіграє ключову роль у стимулюванні розвитку альтернативних джерел енергії в США. Федеральні програми, податкові пільги та гранти сприяють залученню інвестицій у відновлювані енергетичні проекти
Розвинена інфраструктура та інтеграція відновлюваних джерел енергії	США мають розвинену інфраструктуру, яка підтримує інтеграцію альтернативних джерел енергії в національну енергосистему. Це включає сучасні мережі розподілу електроенергії, системи зберігання енергії та мережі зарядних станцій для електромобілів

Інтеграція наукових досягнень з державною політикою є ще однією важливою складовою успіху США у цій сфері. Співпраця між урядом, академічними установами та приватним сектором дозволяє швидко впроваджувати інноваційні рішення та адаптувати регуляторні механізми до змінних умов ринку. Наприклад, ініціативи щодо розвитку електричних транспортних засобів та будівельної енергоефективності сприяють зменшенню залежності від викопного палива та зниженню викидів парникових газів. Такий комплексний підхід забезпечує стабільний розвиток альтернативної енергетики та підвищує конкурентоспроможність США на глобальному ринку. Крім того, США активно розвивають інфраструктуру для підтримки альтернативних джерел енергії, включаючи мережі розподілу електроенергії, системи зберігання енергії та зарядні станції для електромобілів. Важливу роль відіграють державні програми, спрямовані на модернізацію енергетичної інфраструктури та підвищення її стійкості до зовнішніх викликів, таких як зміни клімату та природні катастрофи. Також велика увага приділяється освіті та підготовці кадрів, що забезпечує наявність кваліфікованих спеціалістів для реалізації масштабних проектів у сфері зеленої енергетики. Завдяки цим зусиллям США зберігають свою лідерську позицію у глобальній боротьбі за стійке енергетичне майбутнє (рис.1).

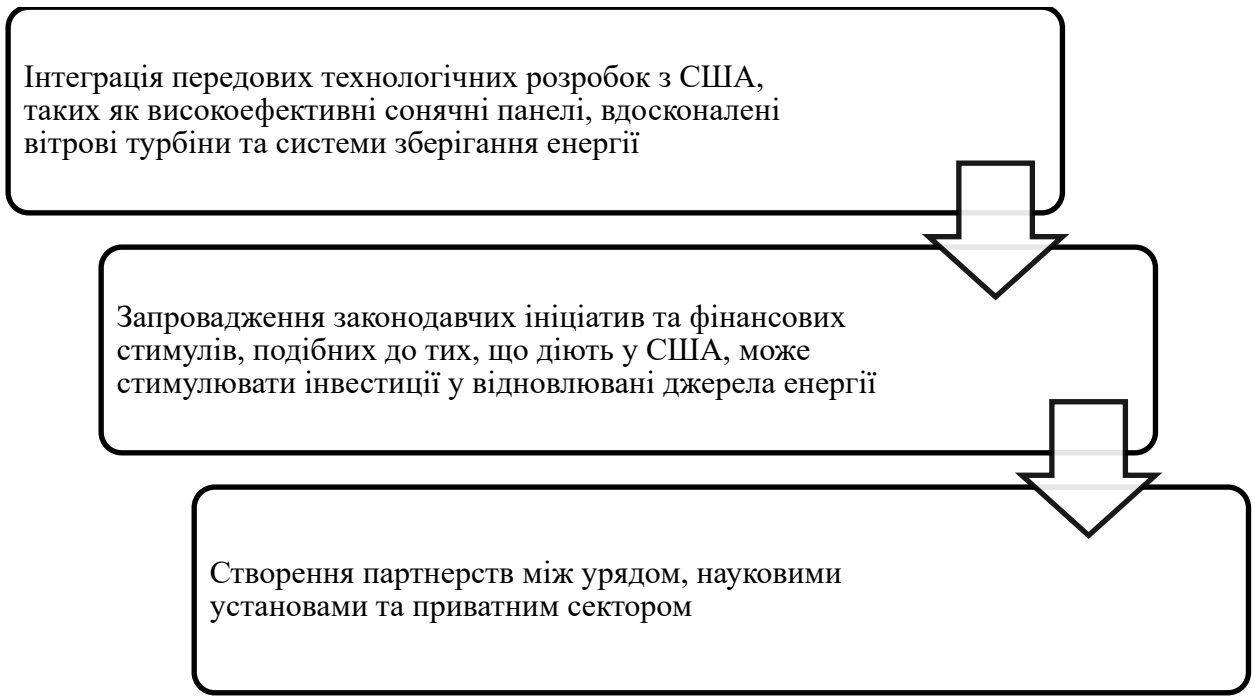

Рис. 1 Можливо інтегрування досвід США

Державне регулювання розвитку альтернативних джерел енергії в США ґрунтується на комплексній політиці, яка включає законодавчі ініціативи, фінансові стимули та нормативні акти. Федеральні урядові агентства, такі як Міністерство енергетики (DOE) та Адміністрація енергетичної інформації (EIA), відіграють ключову роль у формуванні та впровадженні стратегій підтримки відновлюваних джерел енергії. Законодавчі акти, наприклад, Закон про чисту енергію (Clean Energy Act) та податкові кредити для сонячної та вітрової енергетики, створюють сприятливі умови для інвесторів та підприємців, стимулюючи розвиток нових технологій та збільшення виробництва чистої енергії. Крім того, державне регулювання включає встановлення стандартів та вимог до енергоефективності, а також підтримку досліджень і розробок у галузі зеленої енергетики. Федеральні програми, такі як Програма інноваційної мережі (Grid Modernization Initiative) та Національна програма досліджень у сфері відновлюваної енергії, спрямовані на модернізацію енергетичної інфраструктури та підвищення її стійкості. Державні регулятори також співпрацюють з місцевими органами влади та приватним сектором для впровадження регіональних проектів з розвитку альтернативних джерел енергії, забезпечуючи тим самим інтеграцію різних рівнів управління та координацію дій у національних та глобальних енергетичних ініціативах. Такий підхід дозволяє США ефективно просуватися до енергетичної незалежності та зниження викидів парникових газів.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що США займають провідні позиції у сфері розвитку альтернативних джерел енергії завдяки своїй потужній економічній базі та інноваційному потенціалу. Країна активно інвестує в дослідження та розробки, що сприяє створенню передових технологій та ефективних рішень у галузі зеленої енергетики. Такий підхід дозволяє США не лише підтримувати власний енергетичний сектор, але й впливати на глобальні тенденції у розвитку альтернативних джерел енергії. Ключовим фактором успіху США є їхня здатність інтегрувати наукові досягнення з державною політикою. Співпраця між урядом, науковими установами та приватним сектором створює сприятливе середовище для впровадження новаторських ідей та технологій. Це забезпечує гнучкість та адаптивність регуляторних механізмів, що дозволяє ефективно реагувати на виклики та можливості, що виникають у сфері альтернативної енергетики. Крім того, США мають розвинену інфраструктуру та систему підтримки, яка стимулює розвиток альтернативних джерел енергії. Це включає не лише фінансові інструменти та податкові стимули, але й освітні програми та ініціативи, спрямовані на підвищення обізнаності населення щодо переваг зеленої енергетики. Такий комплексний підхід забезпечує стійкий розвиток енергетичного сектору та підтверджує позицію США як лідера у цій важливій галузі.

Література:

1. Бенедик Я. С. Міжнародне енергетичне агентство в організаційному механізмі співробітництва держав у сфері відновлюваної енергетики. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 3. С. 171–176.

2. Джумагельдієва Г. Д. Правове забезпечення енергозбереження : автореф. дис. … докт. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2012. 32 с.

3. Гоштинар С. Л. Шляхи розвитку законодавства з альтернативних джерел енергії в Україні. Актуальні проблеми земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права : збірник матеріалів науковопрактичної конференції (10.12.2021 р.). За ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Х.: Юрайт, 2021. С. 53–56.

4. Губрієнко О. М. Організаційно-правові засади державного управління у галузі електроенергетики в Україні : дис. … канд. юрид. наук :12.00.07. Запоріжжя, 2006. 248 с.

5. Бенедик Я. С. Роль міжнародних організацій системи ООН у сфері відновлювальної енергетики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 34. Том 3. С. 122–126.

6. Гамбург І. А., Гамбург С. Л. Правова регламентація застосування «зеленого» тарифу в енергетиці України: проблеми та перспективи. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 218–220.

7. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики. За заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Факт, 2003. 384 с.

8. Єрьоменко Д. О., Лебедєв І. М. Напрямки використання вторинних енергоресурсів на підприємствах харчової промисловості. Праці Таврійського державного агротехнологічного університету. 2012.Вип. 12. Т. 4. С. 133–138.

9. Габрель М. С. Особливості використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергозбереження у промисловості регіону. Інноваційна економіка. 2013. № 2(40). С. 101–106.
10. Ващенко Ю. В. Державне регулювання у сфері енергетики України: адміністративно-правовий аспект: автореферат дис. … докт. юрид. наук : 12.00.07. К., 2015. 36 с.
11. Александрова Р. А. Вторинні енергетичні ресурси чорної металургії та їх використання. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2017. Вип. 15. С. 113–117.

References:

1. Benedyk, Ya. S. (2016). Mizhnarodne enerhetychne ahentstvo v orhanizatsiynomu mekhanizmi spivrobitnytstva derzhav u sferi vidnovlyuvalnoyi enerhetyky [The International Energy Agency in the organizational mechanism of state cooperation in the field of renewable energy]. Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo, (3), pp. 171–176. [in Ukrainian].
2. Dzhumaheldiyeva, H. D. (2012). Pravove zabezpechennya enerhozberezhennya: avtoref. dys. … dokt. yuryd. nauk [Legal support for energy saving: Author's abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Legal Sciences]. Donetsk, 32 p. [in Ukrainian].
3. Hoshtynar, S. L. (2021). Shlyakhy rozvytku zakonodavstva z alternatyvnykh dzherel enerhiyi v Ukrayini [Ways of developing legislation on alternative energy sources in Ukraine]. In A. P. Hetman & M. V. Shulha (Eds.), Aktualni problemy zemelnoho, ahrarnoho, ekolohichnoho ta pryrodnoresursnoho prava: zbirnyk materialiv naukovopraktychnoyi konferentsiyi (pp. 53–56). Kharkiv: Yurayt. [in Ukrainian].
4. Hubriyenko, O. M. (2006). Orhanizatsiyno-pravovi zasady derzhavnoho upravlinnya u haluzi elektroenerhetyky v Ukrayini: dys. … kand. yuryd. nauk [Organizational and legal principles of state management in the field of electric power industry in Ukraine: Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences]. Zaporizhzhya, 248 p. [in Ukrainian].
5. Benedyk, Ya. S. (2015). Rol mizhnarodnykh orhanizatsiy systemy OON u sferi vidnovlyuvalnoyi enerhetyky [The role of international organizations of the UN system in the field of renewable energy]. Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, (34), Vol. 3, pp. 122–126. [in Ukrainian].
6. Hamburh, I. A., & Hamburh, S. L. (2020). Pravova rehlamentatsiya zastosuvannya “zelenoho” taryfu v enerhetytsi Ukrayiny: problemy ta perspektyvy [Legal regulation of the "green" tariff application in the energy sector of Ukraine: problems and prospects]. Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal, (7), pp. 218–220. [in Ukrainian].
7. Aver’yanyov, V. B. (Ed.). (2003). Derzhavne upravlinnya: problemy administratyvno-pravovoyi teoriyi ta praktyky [State management: problems of administrative and legal theory and practice]. Kyiv: Fakt, 384 p. [in Ukrainian].
8. Yer'yomenko, D. O., & Lebedyev, I. M. (2012). Napryamky vykorystannya vtorynnykh enerhoresursiv na pidpryyemstvakh kharchovoyi promyslovosti [Directions for the use of secondary energy resources at food industry enterprises]. Pratsi Tavriyskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu, (12), Vol. 4, pp. 133–138. [in Ukrainian].
9. Habrel, M. S. (2013). Osoblyvosti vykorystannya netradytsiynykh ta vidnovlyuvanykh dzherel enerhozberezhennya u promyslovosti rehionu [Features of using non-traditional and renewable sources of energy saving in the industry of the region]. Innovatsiyna ekonomika, (2)(40), pp. 101–106. [in Ukrainian].
10. Vashchenko, Yu. V. (2015). Derzhavne rehulyuvannya u sferi enerhetyky Ukrayiny: administratyvno-pravovyy aspekt: avtoref. dys. … dokt. yuryd. nauk [State regulation in the energy sector of Ukraine: administrative and legal aspect: Author's abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Legal Sciences]. Kyiv, 36 p. [in Ukrainian].
11. Aleksandrova, R. A. (2017). Vtorynni enerhetychni resursy chornoyi metalurhiyi ta yikh vykorystannya [Secondary energy resources of the ferrous metallurgy and their use]. Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoyi vlasnosti, (15), pp. 113–117. [in Ukrainian].

УДК 351.8:004

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-774-783

Рибкіна Світлана Олексіївна доктор філософії зі спеціальності «Публічне управління та адміністрування», доцент кафедри публічного управління та права, комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», м. Дніпро, тел.: (050) 644-40-07, https://orcid.org/0000-0002-1063-6462

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ КРАЇН

Анотація. Цифрова трансформація є ключовим фактором для підвищення конкурентоспроможності країн. Вона не лише оптимізує державні послуги і підвищує їх доступність, але й створює умови для розвитку бізнесу та залучення інвестицій. Успішна реалізація цифрових стратегій може суттєво змінити економічний ландшафт і забезпечити стійке зростання в умовах глобалізації. У статті досліджується вплив цифрової трансформації на підвищення конкурентоспроможності країн у контексті глобалізації. Автором проаналізовано, процеси впровадження інформаційних та комунікаційних технологій у сферу публічного управління як чинник впливу на різні аспекти національної економіки, такі як ефективність державного управління, соціальний розвиток, економічне зростання та інновації. У результаті огляду наукової літератури, у статті визначено, що цифрова трансформація є ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності країн. Проаналізовано, що цифровізація сприяє інтеграції країн у глобальні ланцюги доданої вартості та підвищення економічної значимості. Визначені та візуалізовані системоутворювальні компоненти поняття національної конкурентноспроможності. Здійснено оцінку впливу цифровізації у глобальному вимірі пропонуємо в контексті рівнів ІЛР (Індекс людського розвитку), Індексу цифрової залученості та глобального індексу конкурентноспроможності країн світу. Сформульовані наступні висновки: конкурентоспроможність країни залежить від збалансованого розвитку технологічного та людського капіталу; для досягнення високих показників конкурентоспроможності необхідна комплексна стратегія розвитку; цифрова трансформація є не лише технологічним процесом, але й цілісним соціально-економічним явищем. Перспективними подальшими напрямами досліджень є здійснення детального аналізу впливу цифрової трансформації на окремі сектори економіки, дослідження бар'єрів та ризиків, пов'язаних з цифровою трансформацією, а також порівняльне

геопросторове дослідження, що включає оцінку ефективності різних моделей цифрової трансформації.

Ключові слова: глобалізація, конкурентноспроможність, громадянське суспільство, цифровізація, інновації, ідентичність, публічне управління.

Rybkina Svitlana Oleksiivna PhD in public administration, Associate Professor of the department of public management and law, Communal Institution of Higher Education “Dnipro Academy of Continuing Education” of Dnipropetrovsk Regional Council, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-1063-6462

THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON THE MANAGEMENT OF COUNTRY COMPETITIVENESS

Abstract. Digital transformation is a key factor in increasing the competitiveness of countries. It not only optimizes public services and increases their accessibility, but also creates conditions for business development and investment. Successful implementation of digital strategies can significantly change the economic landscape and ensure sustainable growth in a globalized world. The article examines the impact of digital transformation on the competitiveness of countries in the context of globalization. The author analyzes the processes of introducing information and communication technologies into the public administration as a factor of influence on various aspects of the national economy, such as the efficiency of public administration, social development, economic growth and innovation. Based on a review of the scientific literature, the article determines that digital transformation is a key factor in increasing the competitiveness of countries. The author analyzes how digitalization contributes to the integration of countries into global value chains and increases their economic importance. The system-forming components of the concept of national competitiveness are identified and visualized. The impact of digitalization in the global dimension is assessed in the context of the SPI (Social Progress Index), the Digital Inclusion Index and The Global Competitiveness Index of countries. The following conclusions have been made: the country's competitiveness depends on the balanced development of technological and human capital; a comprehensive development strategy is needed to achieve high competitiveness; digital transformation is not only a technological process but also a holistic socio-economic phenomenon. Promising further areas of research include a detailed analysis of the impact of digital transformation on individual sectors of the economy, a study of barriers and risks associated with digital transformation, and a comparative geospatial study that includes an assessment of the effectiveness of different models of digital transformation.

Keywords: globalization, competitiveness, civil society, digitalization, innovation, identity, public administration.

Постановка проблеми. В умовах зростання та посилення проявів глобалізації, важливо продовжити досліджувати особливості трансформації процесів національної ідентичності. Глобальні економічні рейтинги дозволяють відобразити особливості розвитку продуктивних сил, їх просторового аналізу та сформувати підходи до ідентифікації національної конкурентноспроможності, яка відображає особливості міжнародної спеціалізації на світовому ринку. Відтак, актуальним є дослідження впливу цифровізації у системі публічного управління конкурентноспроможністю країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади формування поняття міжнародної конкурентноспроможності досліджувалося багатьма науковцями, зокрема Л. Антонюк, В. Брич, Г. Верясова, С. Войтко, В. Іванова, В. Охота, О. Покрас, А. Таранич, І. Чепелюк. Роль держави в управлінні конкурентноспроможністю аналізується у працях Є. Войнової, В. Сиченка, О. Шевченка. Особливості застосування фінансово-економічного механізму управління конкурентноспроможністю висвітлені у працях І. Дегтярьової, О. Карінцевої та М. Харченко. Сутність цифрової трансформації країн було описано у роботі Г. Маслівець.

Метою статті є визначення особливостей сучасних процесів цифровізації як чинника підвищення глобального індексу конкурентоспроможності країн світу та трансформацією процесів публічного управління, що супроводжують ці зміни.

Виклад основного матеріалу. В умовах посилення проявів глобалізації на усіх рівнях розвитку суспільних та економічних систем, питання визначення конкурентної позиції та терміну пристосування до ринкового середовища стають дедалі актуальнішими в контексті формування пріоритетних напрямів державної політики. Формування конкурентноспроможності, як якісної та конкурентної позиції країни в певному глобальному ринковому середовищі у визначеному хронометричному проміжку у своєму становленні здійснюється на декількох рівнях виділення, а саме залежить від специфікації експортної орієнтації до цілісного зростання економіки. Як визначає Є. Войнова, в залежності від стадії та рівня конкурентноспроможності принципово змінюється і роль держави та механізмів управління, які упроваджуються у практичний вимір [3, с. 36–45]. Так на стадіях формування нульової та початкової конкурентноспроможності державою чітко регламентуються політичні, економічні, інноваційні механізми управління і в залежності від необхідності може удосконалюватися і нормативно-правовий механізм. Вже на стадії факторної та абсолютної конкурентноспроможності, де зростають чинники зовнішніх та внутрішніх факторів роль держави в управлінні може нівелюватися. О. Покрас та С. Войтко визначають пряму взаємозалежність мж

показником ІЛР (індексом людського розвитку) та ІГК (індексом глобальної конкурентноспроможності), що може пояснюватися через співвимірність наявності високого рівня соціального захисту, освіченості, наявності чіткої економічної політики в державі, високотехнологічним експортом [7]. У дослідженні В. Брич систематизовано основні напрями забезпечення міжнародної конкурентноспроможності, зокрема як сукупність таких чинників, як створення сприятливих конкурентних умов розвитку в державі, розвиток інноваційної складової економічної системи [2, с. 56–61]. У результаті кластерного аналізу рівня продуктивності, достатку та прибутку економік країн, продемонстровано, що найвищі показники конкурентноспроможності мають групи країн, які відносяться до G-20, відтак процеси територіальної організації та розвитку продуктивних сил впливають на становлення поняття конкурентноспроможності [10, с. 256–267]. У численних наукових розвідках досліджено, що для досягнення високих показників конкурентноспроможності визначається співвідношення принципу географічного детермінізму з поняттям відкритості економіки [1, с. 45–49]. Як зазначає Г. Маслівець, управління конкурентноспроможністю ґрунтується на процесах обробки великих масивів інформації, необхідних для прийняття рішень, що спрямовано на досягнення стратегічної мети [6, с. 50–56]. Відтак, важливо дослідити вплив цифрової трансформації у системі публічного управління конкурентноспроможністю (рис. 1).

Рис. 1 Системоутворювальні компоненти формування поняття національної конкурентноспроможності

Джерело: узагальнено автором на основі [2, с. 16-19; 5, с. 80–81].

У частині конкретизації сутності процесів цифровізації, як складника глобалізації оптимізація державних послуг через упровадження інформаційних та комунікаційних технологій дозволяє урядам автоматизувати низку процесів, зменшуючи бюрократичні аспекти та покращуючи доступ до послуг. Зокрема, електронні платформи, такі як, наприклад, портал Дія в Україні, дають можливість громадянам отримати державні послуги миттєво та онлайн, що підвищує ефективність у взаємодії між державою та громадянами. Цифровізація сприяє відкритості державних процесів через використання відкритих даних. Це сприяє процесам розвитку громадянського суспільства, дозволяє громадянам та бізнесу отримувати доступ до важливої інформації, стимулює інновації та розвиток нових сервісів. Завдяки посиленню процесів автоматизації та цифровізації, країни можуть зменшити витрати на управління та підвищити ефективність витрат. Це може призвести до покращення соціальних результатів і збільшити рівень економічної конкурентоспроможності країн в цілому. Країни з високим рівнем цифровізації стають більш привабливими для іноземних інвесторів як вирішальний фактор для бізнесу при виборі місця для інвестицій [4, с. 199–211]. Як наслідок, цифровізація сприяє інтеграції країн у глобальну економіку, залученості до глобальних ланцюгів доданої вартості. Відтак, цифровізація як складник глобалізації впливає на конкурентоспроможність країни, оскільки впровадження цифрових технологій у публічному управлінні та економіці сприяє підвищенню ефективності, прозорості та інноваційності.

Вплив цифровізації у публічному управлінні відіграє значущу роль у підвищенні конкурентоспроможності країн через оптимізацію управлінських процесів, покращення доступності державних послуг, стимулювання інновацій та залучення інвестицій. Цей процес не лише зміцнює економіку, але й сприяє соціальному розвитку та покращенню якості життя громадян, що відображається у глобальних рейтингах [9, с. 24–31]. Цифровізація як чинник розвитку конкурентноспроможності реалізується у чотирьох вимірах глобальних ланцюгів доданої вартості, а саме через створення вартості, посилюючи фокус спеціалізації держави на більш конкретних видах діяльності і можливостях розширення міжнародного охоплення. Паралельно з цим цифрова трансформація спонукає до розширення діяльності у частині модернізації і стратегічного управління завдяки появі нових цифрових платформ. Цифрова трансформація є системним стратегічним процесом, що впливає на зміни, передбачає інтеграцію цифрових технологій в усі сфери діяльності держави, зміну її роботи та цінності, які формуються. Цей процес, попри пріоритетність цифрових технологій, виходить за рамки механічного оцифровування, вимагаючи змін у ціннісній парадигмі розвитку громадянського суспільства, необхідності культурних зрушень, зміни бізнес-моделей та операцій. Підвищуючи ефективність та сприяючи інноваціям, цифровізація сприяє зростанню бізнесу та забезпечує конкурентні переваги у все більш технологічному та цифровому

світі [8, с. 258–268]. Застосування цифрової трансформації в державному та публічному секторі має вирішальне значення, оскільки підвищує ефективність, прозорість та доступність державних послуг. Це також дозволяє державному сектору приймати рішення на основі даних, покращуючи результати у більш ширшому спектрі політичних сфер. В умовах зростання очікувань громадян та бюджетних обмежень цифрова трансформація може стати ключем до досягнення стратегічних результатів за використання менших ресурсів.

Для оцінки впливу цифровізації у глобальному вимірі пропонуємо також проаналізувати компоненти ІЛР (Індекс людського розвитку), а саме його компонент Індекс цифрової залученості (показник доступу до інформації та комунікації) [13]. Глобальний індекс людського розвитку охоплює низку відомостей стосовно соціального прогресу за останні 13 років (протягом 2011-2024 років) у 170 країнах (рис. 2). Цей показник кількісно вимірює ступінь інтеграції цифрових технологій у державні послуги, а також можливості доступу громадян до державних послуг онлайн. Ці фундаментальні показники соціального прогресу в цифрову епоху оцінюються через доступність до державних документів, надання державних послуг через цифрові платформи та можливість громадян взаємодіяти з урядовцями та (або) брати участь у процесах прийняття рішень онлайн. Саме ці показники мають вирішальне значення, оскільки вони надають інформацію про готовність уряду до цифрової трансформації.

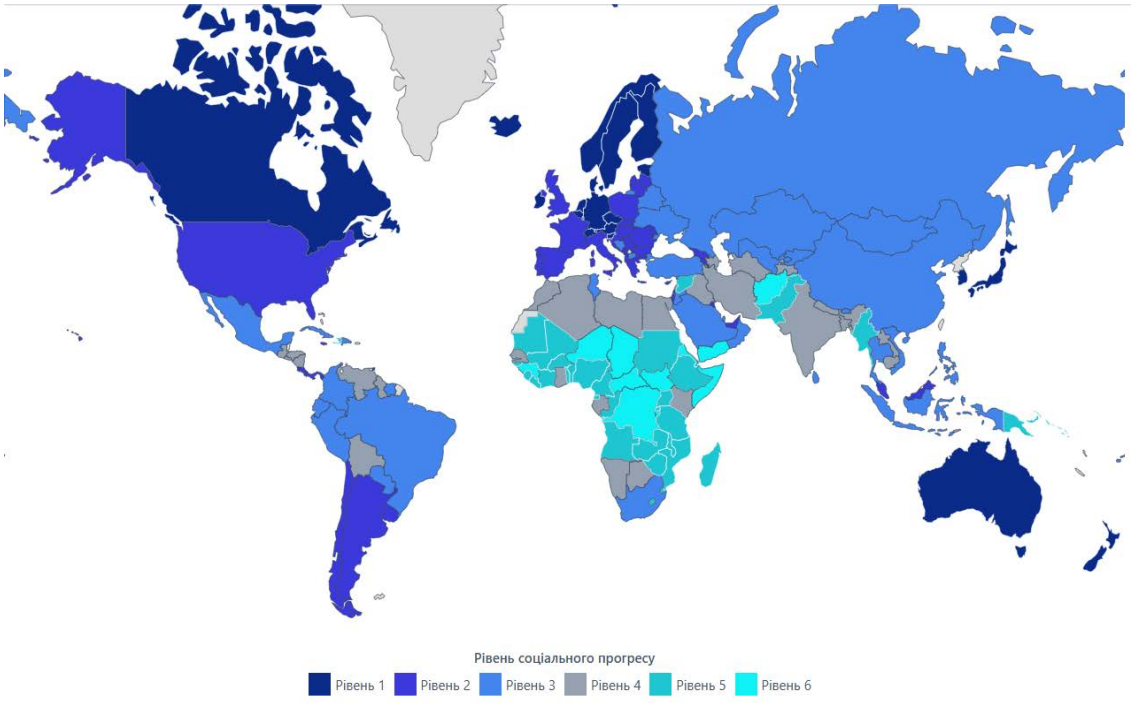

Рис. 2 Групи країн за рівнем ІЛР станом на 2023 р. [12]

Чинники, що впливають на конкурентоспроможність національних економік, утворюють складну мозаїчну структуру, в якій кожен компонент відіграє свою роль. Неефективне управління розподілом державних ресурсів та високий рівень інфляції, як правило, сприяють гальмуванню економічного розвитку [14, с. 65–71]. Натомість, надійний захист інтелектуальної власності, розвинене громадянське суспільство, стимулюють інновації та інвестиції. Важливу роль відіграють також людський капітал та його постійне оновлення. Якісна освіта, підвищення кваліфікації працівників та безперервний доступ до нових знань і технологій є ключовими факторами зростання продуктивності праці.

Варто зазначити, що вплив цих факторів на економіку кожної країни є індивідуальним та залежить від її специфічних умов, історичного розвитку та поточного стану [11, с. 6–12]. Проте у будь-якому випадку вплив цифровізації значно підвищує швидкість трансформаційних зрушень у системі публічного управління. Необхідність сприяння балансування між технологічною інтеграцією та інвестиціями в людський капітал, буде мати вирішальне значення для підвищення показника конкурентноспроможності країн. Як відзначено у дослідженні М. Чепелюк: «Аналіз даних за моделлю четвертої промислової революції свідчить про зростаючий ризик соціальної нестабільності в країнах з високим рівнем технологічного розвитку, але недостатньо підготовленою робочою силою. Такі економічні гіганти, як Японія, Франція та Республіка Корея, можуть зіткнутися з серйозними соціальними проблемами через дисбаланс між технологічним прогресом і рівнем кваліфікації працівників. З іншого боку, країни, що активно інтегрують технології, зокрема країни нової індустріалізації: Індія та Бразилія, повинні дбати про збалансований розвиток, інвестуючи як у технологічні інновації, так і в людський капітал» [11, с. 6–12].

Висновки. У дослідженні проаналізовано особливості впровадження інформаційних та комунікаційних технологій у сферу публічного управління як чинника зростання показника конкурентноспроможності національних економік країн світу. Вплив цифровізації найбільш активно проявляється у системі підвищення ефективності державного управління у частині автоматизації процесів, зменшення бюрократії, підвищення прозорості; сприянню соціального розвитку через покращення доступу до державних послуг, розвиток громадянського суспільства; активізації процесів економічного зростання через залучення інвестицій, підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку. Визначено, що цифрова трансформація є ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності країн, а впровадження інформаційних технологій у сферу публічного управління сприяє оптимізації процесів, покращенню якості життя громадян та залученню інвестицій.

Сформульовано взаємозалежність між показником конкурентоспроможності країн відносно збалансованого розвитку технологічного та людського капіталу. Відтак, необхідно поєднувати інвестиції в цифрові технології з інвестиціями в освіту та підвищення кваліфікації персоналу. Проаналізовано процеси цифровізації в контексті сприяння інтеграції країн у глобальні ланцюги доданої вартості. Завдяки цифровим технологіям країни можуть розширювати свою участь у міжнародній торгівлі та підвищувати свою економічну значимість. Для досягнення високих показників конкурентоспроможності необхідна комплексна стратегія розвитку, яка включає як цифровізацію, так і інші фактори, такі як інновації, якісна освіта та розвинена інфраструктура. Здійснено аналіз таких показників, як Індекс людського розвитку (ІЛР) та Індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК), що дозволяє оцінити ефективність цифрової трансформації та її вплив на загальний розвиток країни. Таким чином, досліджено взаємозв'язок між цифровою трансформацією та супутніми факторами, що впливають на зростання конкурентоспроможності країн світу.

Література:

1. Апостол О.І. Закордонний досвід державного управління конкурентноспромож-ністю України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. №2 (25). С. 45–49

2. Брич В. Я., Охота В. І. Міжнародна конкурентоспроможність країн в умовах глобалізації : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 212 с.

3. Войнова Є.І. Глобальна конкурентноспроможність країни : обгрунтування категорії, типи, фактори та наслідки. *Економіка і суспільство*. 2018. №16. С. 36–45.

4. Карінцева О.І., Дегтярьова І.Б., Харченко М.О. Залучення іноземних інвестицій як інструмент забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку країни. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка».* 2020. №3. С. 199–211.

5. Маня О.В. Глобальні причини та сучасні тенденції розвитку цифрових інновацій. *Розвиток економіки та бізнес-адміністрування: наукові течії та рішення* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 21 жовтн. 2021 р. К.: НАУ, 2021. С. 80–81

6. Маслівець Г.Ю., Ігнатенко О.С. Вплив інформаційного складника на управління конкурентноспроможністю регіону. *Публічне управління і адміністрування в Україні.* 2021. №5. С. 50–56

7. Покрас О.С., Войтко С.В. Глобальна конкурентноспроможність країн у вимірах людського розвитку, інноваційного потенціалу та сталого розвитку. *Ефективна економіка.* 2015. №12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4665 (дата звернення 15.11.2024 р.)

8. Сиченко В.В., Рибкіна С.О., Соколова Е.Т. Трансформації публічних комунікацій в умовах розвитку соціокультурного середовища. *Державне будівництво.* 2024. №1(35). С. 258–268.

9. Соколова Е.Т., Підлепян Н.В. Удосконалення механізмів управління суспільними системами в умовах глобалізації. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Публічне управління та адміністрування.* 2024. № 1. С. 24–31. DOI: https://doi.org/10.54891/2786-698X-2024-1-

10. Таранич А.В. Оцінка та порівняння міжнародної конкурентноспроможності країн. *Економіка і організація управління.* 2021. №4 (44). С. 256–267

11. Чепелюк І.М. Індекс глобальної конкурентноспроможності як показник опірності країн світу в умовах глобальної кризи. Бізнесінформ. 2020. №8. С. 6–12

12. Global Social Progress Index. URL: https://www.socialprogress.org/social-progress-index (дата звернення 13.11.2024 р.)

13. Luisa Marti, Rosa Puertas, Analysis of European competitiveness based on its innovative capacity and digitalization level. *Technology in Society*. 2023. №72. https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2023.102206. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160791X23000118 (дата звернення 10.11 2024 р.)

14. Sychenko V., Shevchenko O. Public management of sustainable development of Ukraine. 2023. Modern Science — Moderní věda. №3. С. 65-71.

References:

1. Apostol, O.I. (2020). Zakordonnyi dosvid derzhavnoho upravlinnia konkurentnospromozhnistiu Ukrainy [Foreign experience of state management of Ukraine's competitiveness]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*, 2 (25), 45–49 [in Ukrainian].

2. Brych, V. Ya. & Okhota, V. I. (2019). *Mizhnarodna konkurentospromozhnist krain v umovakh hlobalizatsii [International competitiveness of countries in the context of globalization]*. Ternopil : TNEU [in Ukrainian].

3. Voinova, Ye.I. (2018). Hlobalna konkurentnospromozhnist krainy : obhruntuvannia katehorii, typy, faktory ta naslidky [Global competitiveness of a country: rationale for the category, types, factors and consequences]. *Ekonomika i suspilstvo*, 16, 36–45 [in Ukrainian].

4. Karintseva, O.I. & Dehtiarova, I.B. & Kharchenko, M.O. (2020). Zaluchennia inozemnykh investytsii yak instrument zabezpechennia konkurentospromozhnosti ta staloho rozvytku krainy [Attracting foreign investment as a tool for ensuring the country's competitiveness and sustainable development]. Visnyk SumDU. Seriia «Ekonomika», 3, 199–211 [in Ukrainian].

5. Mania, O.V. (2021). Hlobalni prychyny ta suchasni tendentsii rozvytku tsyfrovykh innovatsii [Global causes and current trends in the development of digital innovations]. Proceedings from *II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Rozvytok ekonomiky ta biznes-administruvannia: naukovi techi ta rishennia» - II International scientific and practical conference Economic development and business administration: scientific trends and solutions (pp. 80–81).* Kyiv: NAU [in Ukrainian].

6. Maslivets, H.Iu. & Ihnatenko, O.S. (2021).Vplyv informatsiinoho skladnyka na upravlinnia konkurentnospromozhnistiu rehionu [The impact of the information component on the management of regional competitiveness]. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*, 5, 50–56 [in Ukrainian].

7. Pokras, O.S. & Voitko, S.V. (2015). Hlobalna konkurentnospromozhnist krain u vymirakh liudskoho rozvytku, innovatsiinoho potentsialu ta staloho rozvytku [Global competitiveness of countries]. Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia, 4 (44), 256–267 [in Ukrainian].

8. Chepeliuk, I.M. (2020). Indeks hlobalnoi konkurentnospromozhnosti yak pokaznyk opirnosti krain svitu v umovakh hlobalnoi kryzy [Global Competitiveness Index as an Indicator of Resilience of Countries in the Global Crisis]. *Biznesinform*, 8, 6–12 [in Ukrainian].

9. Global Social Progress Index. Retrieved from https://www.socialprogress.org/social-progress-index

10. Luisa Marti & Rosa Puertas (2023). Analysis of European competitiveness based on its innovative capacity and digitalization competitiveness of countries in terms of human development, innovation potential and sustainable development]. *Efektyvna ekonomika*. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4665 [in Ukrainian].

11. Sychenko, V.V. & Rybkina, S.O. & Sokolova, E.T. (2024). Transformatsii publichnykh komunikatsii v umovakh rozvytku sotsiokulturnoho seredovyshcha [Transformations of public communications in the context of the development of the socio-cultural environment.]. *Derzhavne budivnytstvo,* 1(35), 258–268 [in Ukrainian].

12. Sokolova, E.T. & Pidlepian, N.V. (2024). Udoskonalennia mekhanizmiv upravlinnia suspilnymy systemamy v umovakh hlobalizatsii [Improving mechanisms for managing social systems in the context of globalization]. Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia, 1, 24–31 [in Ukrainian].

13. Taranych, A.V. (2021). Otsinka ta porivniannia mizhnarodnoi konkurentnospromozhnosti krain [Assessment and comparison of international level. *Technology in Society*, 72. https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2023.102206. Retrieved from https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160791X23000118

14. Sychenko, V. & Shevchenko, O. (2023). Public management of sustainable development of Ukraine. *Modern Science — Moderní věda*, 3, 65-71.

УДК 351:304.4-055.2

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-784-796

Сербин Андрій Володимирович аспірант кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, тел.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0009-0002-6295-3264

РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Анотація. Стаття присвячена визначенню розвитку публічної політики гендерної рівності та рівних можливостей. Беручи до уваги, що Україна прагне інтегруватися до світової спільноти, рівні права, якими можуть володіти й жінки, й чоловіки в будь-якій царині життєдіяльності, в тому числі тій, що пов'язана з публічним управлінням, виступають і як вимога, і як необхідність. Та, попри наявність значних здобутків, досягнутих законодавчою базою щодо регулювання питань, пов'язаних із жіночими й чоловічими правами, фактично в гендерній політиці рівність можливостей присутня недостатньо. Традиційним прикладом нерівності є кількість осіб, які представляють різну стать, у складі органів публічного управління. Разом з тим суспільна свідомість містить глибоку вкоріненість гендерних стереотипів, і щоб їх подолати, необхідні час та серйозні зусилля, яких мають докласти всі соціальні інституції. Відтак останніми роками суспільство стало з більшим розумінням сприймати проблеми, які стосуються гендерної рівності.

З'ясовано, що з часом усвідомлення того, якою за своїм змістом є гендерна політика, зазнавало динамічних змін, відображенням чого стала термінологія. З роками стало зрозуміло, що вимога тільки подолати жіночу дискримінацію – це важлива, але не достатня умова, щоб ефективно реалізувати права й можливості жінок. Гендерна політика переорієнтувала свій зміст із потреби пасивно захищати права жінок до обов'язковості надавати їм рівні можливості стосовно того, щоб утілити в життя свої права. Якраз в основі цієї позиції містяться сучасні дослідження гендерної політики. Іншими словами, за своїм змістом публічна гендерна політика повинна як свій базис розглядати активну парадигму, що має на меті гендерну рівність і необхідність захищати інтереси жінок, надаючи їм рівні з чоловіками можливості, аби вони відстоювали власні інтереси, а державою та державним управлінням, мусять забезпечуватися рівні права з огляду на статеву ознаку.

Акцентовано на тому, що завдяки гендерній рівності відбувається формування засад, на яких зростають країни. Торгівлею загострюються наявні

вияви гендерних нерівностей, створені соціальними, структурними ієрархіями. Разом з тим існування структурних гендерних нерівностей виступають як бар'єр на шляху процесів, під час яких створюється торговий потенціал держави для використання можливостей, якими володіє глобальний ринок і які виникають як результат лібералізаційних дій. В Євросоюзі гендерна рівність внесена до інституціоналізованої системи, що відповідає за стандарти праці, її підтримала Міжнародна організація праці та міжнародний порядок гідної праці. Ухвалені Цілі сталого розвитку, в тому числі цілі, які ставить перед собою Порядок денний на 2030 рік, орієнтовані на те, що гендерна рівність посилиться в пріоритетах на рівні держави й програми, що працює на глобальний розвиток. Таким чином, у висновку наголошується на тому, що необхідно усунути різні гендерні прогалини, які наявні в державній політиці України.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерна політика, публічне управління, публічна політика, рівні можливості.

Serbyn Andrii Volodymyrovych postgraduate student of the department of public administration, tourism and hotel and restaurant business, V. I. Vernadsky Tavri National University, Kyiv, tel.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0009-0002-6295-3264

DEVELOPMENT OF PUBLIC POLICY ON GENDER EQUALITY AND EQUAL OPPORTUNITIES

Abstract. The article is devoted to the definition of the development of public policy of gender equality and equal opportunities. Given Ukraine's desire to integrate into the world community, equality of women and men in all spheres of life, in particular in the sphere of public administration, is a requirement and necessity. However, despite the great achievements of the legislative framework in regulating the rights of women and men, in fact, gender policy is far from equality of opportunities. Usually, inequality is manifested in the number of representatives of different sexes in public administration bodies. In addition, gender stereotypes are deeply rooted in public consciousness, overcoming which requires time and significant efforts from all social institutions. Therefore, in recent years, understanding of problems related to gender equality has increased in society. It has been established that the understanding of the content of gender policy has changed dynamically over time, which has also been reflected in terminology. Over time, it has become clear that demanding only the elimination of discrimination against women is an important, but not sufficient condition for the effective realization of their rights and opportunities. The content of gender policy is reoriented from the

passive protection of women's rights to providing them with equal opportunities to realize their rights. This position is the basis of modern gender policy research. That is, the content of public gender policy should be based on the active paradigm of gender equality and protection of women's interests by providing them with equal opportunities with men in order to defend their own interests, and the state and public administration, in turn, should ensure equal rights on the basis of gender. It is emphasized that gender equality forms the basis for the growth of countries. Trade exacerbates existing gender inequalities, which are the result of social, structural hierarchies. At the same time, structural gender inequalities serve as barriers to building a country's trade potential in order to take advantage of the opportunities of the global market that arise as a result of liberalization. The EU has institutionalized gender equality in its labour standards framework, supported by the International Labour Organization and its international decent work order. The adoption of the Sustainable Development Goals, in particular the goals and targets of the 2030 Agenda, promises to strengthen the priority of gender equality at the national level and on the global development agenda.. Thus, the conclusion is drawn about the need to address various gender gaps in Ukrainian public policy.

Keywords: gender, gender equality, gender policy, public administration, public policy, equal opportunities.

Постановка проблеми. Гендерну рівність розглядають як один із принципів, завдяки якому забезпечуються права людини. В період, коли відбуваються суспільні зміни, трансформуються соціально-економічні й політичні процеси, стає очевидним, що розширюються можливості, за допомогою яких жінки й чоловіки реалізуються професійно, що їм однаково доступний ринок праці, долається дискримінація та гендерно зумовлене насильство. Разом з тим набуває актуальності і має бути широко обговорена потреба розв’язати, зокрема, наступні проблемні питання: як забезпечити умови, за яких жінки й чоловіки будуть рівноправними учасниками політичного життя та різних сфер суспільної життєдіяльності, потреба дотримуватися принципів, що гарантують соціальну справедливість. Практично процес, у ході якого формується та впроваджується гендерна політика як компонент, яким володіють європейські цінності, як повага до права кожної особистості, розглядають як складову, що її містить довгострокова загальнонаціональна стратегія розвитку, основана на закріплених в українських законах європейських принципах і стандартах, у тому числі таких, завдяки яким уніфікуються та стандартизуються правила й процедури владних органів, однак ще не перебуває у відповідності до сучасного рівня розвитку відносин у суспільстві, відтак ним мають бути враховані нові вимоги Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика висвітлювалася такими ученими як Л. Бондар, С. Була, А. Герц, Л. Гонюкова, К. Задоєнко, Т. Кагановська, Л. Клим, Л. Кормич, М. Крочук, І. Максименко, Т. Мельник, Д. Михайльонок, А. Назарчук, Н. Педченко, О. Приходько, Т. Семененко, О. Уварова, А. Халецька, Ю. Шпіньова та іншими. Проаналізувавши дискурсний простір, де гендерна рівність та рівні можливості розглядаються як проблематика, тлом якої виступає публічна політика, можна стверджувати, що ці процеси дуже цікаві як науковцям та практикам, так і вітчизняним мас-медіа й усьому українському суспільству. Це не дивує, якщо пам'ятати, наскільки важливе значення для демократичного державотворення відводиться політиці, що забезпечує гендерну рівність.

Мета статті – визначення розвитку публічної політики гендерної рівності та рівних можливостей.

Виклад основного матеріалу. Загалом як вкрай складний феномен гендер не має єдиного універсального визначення. Так, наприклад, А.А. Герц зазначає, що поняття «гендер» (gender) означає соціальне очікування від представників кожної статі, як соціальний конструктор, що визначає соціальну стать людини [1]. М.І. Крочук дає визначення гендеру як певного соціально-рольового статусу, який визначає соціальні можливості кожної статі в тій чи іншій сферах життєдіяльності. Категорії «гендер» і «гендерна рівність» мають міждисциплінарний характер, оскільки репрезентують біологічно-психологічний аспект у соціально-правових відносинах між статями. Гендер є одним із важливих чинників суспільної стратифікації, що суттєво визначає життєві можливості індивіда і його статус у суспільстві, впливає на формування й реалізацію його соціального потенціалу. Гендерна рівність – цінність для об'єктивного права та інструмент утвердження держави соціально-правової орієнтації, а також досягнення суспільної гармонії та забезпечення прав людини з урахуванням антропосоціальної специфіки статі як жінки, так і чоловіка [2].

У найширшому розумінні «гендер» розуміється як змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин чоловіків і жінок, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі. У перекладі з англійської мови «гендер» буквально означає граматичний рід – чоловічий, жіночий, середній. Надалі це поняття почало означати не тільки біологічні (генетико-морфологічні, анатомічні, фізіологічні), а й соціо-статеві характеристики жіночої статі із властивими їй способами життя, поведінкою, намірами і прагненнями. Гендер

стосується не лише чоловіків і жінок як окремих індивідів, а й характеризує відносини між ними як соціально-демографічними групами та гендерні відносини загалом – те, як реалізуються соціальні ролі чоловіків і жінок, дівчат та юнаків, як вони соціально вибудовуються [3].

Таким чином, на нашу думку, в поняття гендеру варто вкладати значення соціально-рольового статусу, завдяки котрому здійснюється визначення соціальних можливостей груп, спираючись на їхню гендерну ідентичність, місцем реалізації яких виступають ті чи інші царини життєдіяльності. Наукова література досить часто трактує рівність як формально-правову категорію, тобто це рівність перед законом, процесуальна рівність та рівність можливостей, за допомогою яких відбувається розкриття й реалізація здібностей та законних інтересів. Рівність як явище має тісний зв'язок із дискримінацією, що характеризується будь-яким розрізненням, обмеженням, неоднаковим ставленням. Суть прямої гендерної дискримінації проявляється через упереджене ставлення, яке відчуває особа однієї статі у порівнянні з тим, яким є ставлення до особи іншої статі в однакових обставинах, до того ж упередженість виникає якраз у зв'язку зі статтю особи.

Рівень залучення жінок до політичної активності та доступу до прийняття рішень може розглядатись як один із ключових показників гендерної рівності суспільства. Гендерна рівність у прийнятті рішень необхідно розглядати з точки зору того, чи знаходяться жінки на посадах, обіймаючи які, можна ухвалювати рішення або впливати на їхнє ухвалення нарівні з чоловіками. Є підстави стверджувати, що окремо політика рівності є необхідною, але недостатньою умовою для гендерної інтеграції. Для цього важливою є не просто форма політики, але її зміст і процес розробки. У цьому відношенні є важливе питання: наскільки гендерна політика адресовані іншим галузевим – і, де це доречно — інша міжгалузева політика (наприклад, середовище)? У випадку обох гендерних особливостей та гендерно інтегрованої політики існує цілий ряд наявні аналітичні інструменти для оцінки змісту та наслідки політики на гендерних ролях, ресурсах та гендерні потреби та інтереси жінок та чоловіки [4].

Зміст гендерної рівності розширюється з метою досягнення гендерної справедливості, і станом на сьогодні визнається існування двох обов'язкових взаємодоповнюючих компонентів: антидискримінаційне законодавство та політика з гендерної рівності. Обидва елементи є важливими, доповнюють один одного і мають бути включені у законодавство та політику. Неповне розуміння відмінностей та взаємозв'язку між цими двома концепціями іноді викликає припущення, що політика з гендерної рівності обмежується прийняттям анти-дискримінаційних актів, і що «позитивні права» жінок суперечать принципам відмови від дискримінації [5].

Під гендерною рівністю розуміються «рівні можливості самореалізації жінок і чоловіків, гарантії дотримання прав і свобод з урахуванням особливостей статей, взаємні обов'язки та спільна відповідальність в процесі життєдіяльності» [6]. Гендерна рівність передбачає суспільство, в якому і жінки, і чоловіки володіють рівними можливостями, правами та обов'язками в усіх сферах життя. Рівність між жінками та чоловіками означає, що представники обох статей можуть на рівних мати доступ до освіти і охорони здоров'я, управління і влади, мають рівні можливості у досягненні фінансової незалежності, працюючи на когось або керуючи власним бізнесом, реалізації своїх особистісних та професійних потреб та інтересів. Критичним аспектом у досягненні гендерної рівності є наділення жінок повноваженнями і більш широкими можливостями в різних сферах розвитку суспільства, а також залучення чоловіків до процесу досягнення гендерної рівності. Ролі, які жінки і чоловіки грають у суспільстві, незначною мірою визначені біологічно, однак значною мірою – соціально. Вони постійно змінюються, хоча, зумовлені культурою або релігією, ці ролі різняться залежно від географічного знаходження та тимчасових змін [7].

Гендерною рівністю передбачається, що жінка й чоловік володіють однаковим статусом. Рівність, яка притаманна жіночій та чоловічій статі, означає, що рівні соціальні статуси жінки й чоловіка та їхня можливість бути учасниками в суспільному, державному та приватному житті, підґрунтям чого є усвідомлені особистісні потреби й інтереси, подолана ієрархічність, відповідно до якої чоловікам історично приписувалися риси вищих істот, а їхню діяльність та її результати вважали суспільно значимішими, ніж роботу і здобутки, які виконали й досягли жінки. Правилами гендерної рівності передбачено, що в жінок і чоловіків є рівні можливості, щоб цілком реалізувати права людини й потенціал для здійснення свого внеску в розвиток національного, політичного, економічного, соціального й культурного життя і стати користувачами його результатів.

Узагальнюючи наявні підходи щодо визначення гендерної рівності, вбачається за можливе виокремити такі її основні характеристики:

1) закріплення гендерної рівності у нормативно-правових актах, що є передумовою створення розгалуженої системи актів, які комплексно регулюють сферу забезпечення рівності прав чоло-віків та жінок;

2) визначення для чоловіків та жінок рівних правових можливостей, враховуючи при цьому окремі потреби кожної статі;

3) втілення гендерної рівності у суспільні відносини відбувається через забезпечення правомірної поведінки чоловіків і жінок, зокрема щодо використання прав, виконання обов'язків, дотримання заборон тощо;

4) передбачення можливостей нести чоловікам і жінкам рівні види та міри відповідальності за аналогічні проступки, не нівелюючи при цьому принципом індивідуалізації відповідальності [8].

Як слушно зазначає Т. Мельник, «оскільки реальне становище жінки характеризується великою віддаленістю від становища чоловіка, то особливий наголос у структурі ґендерних стратегій та їх реалізації ставиться завжди на політиці щодо становища жінок. Це не виключає, а навпаки, передбачає у структурі ґендерної політики наявність надзвичайно важливого її напряму – поліпшення становища чоловіків у напрямі формування більш високих за ґендерною якістю світогляду, поведінки, громадських і державних форм діяльності, долання неадекватності сприйняття ними сучасних перетворень світового й національного рівнів насамперед у сфері ґендеру. Отже, складовими державної ґендерної політики є політика щодо жінок, забезпечення їм рівного соціального статусу з чоловіками шляхом гарантування можливостей для їх рівноправного розвитку як соціально-демографічної групи, а також політики щодо чоловіків, формування в них ґендерної свідомості, культури ґендерної поведінки, орієнтації на паритетність відносин з жінкою» [9].

Україна як демократична держава взяла на себе відповідальність за гарантування умов для діяльності обох статей, а також їх підтримку. Держава має спрямовувати свою законодавчу та державотворчу діяльність на створення відносин гендерного паритету між жінками та чоловіками в усіх сферах суспільного життя. Публічна політика сьогодні поступово орієнтується на створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, при цьому вона проводиться з урахуванням міжнародних документів, підписаних Україною. Це, зокрема, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та інші. Підтвердженням цього є визначення Міністерства України соціальної політики головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики з питань рівності прав та можливостей жінок і чоловіків [10].

Українське законодавство є гендерно-збалансованим, передбачає всі основні види рівності та соціального захисту, закріпленні як на конституційному, так і на законодавчому рівнях. Проте проблема у сфері розширення прав і можливостей жінок та чоловіків залишається, так як вітчизняна практика свідчить про неповне виконання державою її зобов’язань. Зокрема, в державному управлінні гендерна нерівність проявляється як: обмеження можливостей професійного зростання жінок та їх участі в політичній, бізнесовій, матеріальній мережах; низький рівень гендерного паритету в суспільній свідомості та жіночої солідарності; незадовільне залучення соціально і професійно-активних жінок, які здобули сучасну освіту та володіють більш ефективними підходами до вирішення політичних питань і державного управління; відсутність суспільної стратегії, ідеології та культури, правил рівної конкуренції щодо залучення жінок у політику та державне управління;

подолання суспільної невіри в покращення становища в державі у випадку збільшення жінок на найвищих державних посадах та в парламенті [11].

На національному рівні забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків гарантується Законом України «Про забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року, в якому впроваджується гендерні підходи як цілісний процес і стратегічний намір. Відповідно до статті 7 Закону України «Про колективні договори та угоди» виробничі, трудові, соціальні та економічні відносини встановлюють взаємні зобов'язання сторін, включаючи забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 р., Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р., Закон України «Про оплату праці» також створюють нормативно-правову базу державної гендерної політики. Зазначимо, що динаміка скорочення гендерного розриву в оплаті праці залишається позитивною: за останні 5 років відбулося скорочення на 7,4%. Україною ратифіковано міжнародні конвенції в сфері гендерної рівності, зокрема: Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінки (ратифіковано 12 березня 1981 р.); Конвенцію Ради Європи про захист прав людини та основ свободи (з протоколами до них) (ратифіковано Законом від № 475/97-ВР від 17.07.97); Європейську соціальну хартію (переглянута) (із застереженнями та заявами) (ратифікована законом № 137-V від 14.09.2006 р. БВР, 2006 р., № 43); Конвенцію Міжнародної організації праці № 156 про рівні можливості і рівне ставлення до працюючих чоловіків і жінок: працівники з сімейними обов'язками (ратифіковано Законом від 22 жовтня 1999 року № 1196-XIV (1196-14); Конвенцію Міжнародної організації праці № 100 про рівну винагороду чоловікам і Жінки-працівниці за працю рівної цінності (ратифіковано 10 серпня 1956 р.); Конвенцію Міжнародної організації праці № 111 про дискримінацію в Повага до зайнятості та занять (ратифіковано 4 серпня 1961 р.); резолюцію Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир і безпека» (Національний План заходів щодо виконання Постанови затверджено розпорядженням Кабміну Міністри України № 1544 від 28 жовтня 2020 р.) [12].

Світові тенденції ґендеризації, що знайшли документальне відображення в міжнародних актах, формулюються так: глобалізація ґендерної впорядкованості світового співтовариства; конституційне закріплення національних державних механізмів щодо забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок; світове законодавче закріплення державного забезпечення рівних прав і можливостей статей у національних суспільствах; зближення змісту в підходах національних державних механізмів до забезпечення рівних прав і можливостей; зближення рис і особливостей законодавчого закріплення рівних прав і можливостей у різних державах світу,

регіонах, національних суспільствах; посилення впливу ґендерної ідеології на свідомість населення світу, регіонів, національних суспільств; урізноманітнення форм ґендерної демократії в національних суспільствах, регіонах, світовому співтоваристві, що змінює їхнє обличчя і порядок життя; формування ґендерної культури в системі культури сучасної цивілізації; ґендеризація політичної, економічної та інших видів культури; утвердження ґендерного компонента в державній політиці національних держав і на світовому рівні; оволодіння ґендерним змістом у діяльності політичних партій і громадських об'єднань; формування суверенної особистості з розумінням необхідності й почуттям потреби в рівних правах і можливостях, їх правового забезпечення як умови самоутвердження й освоєння справедливості й свободи самовираження. Крім того, дослідники виокремлюють ще такі світові тенденції, як ґендерна активність чоловіків і забезпечення гендерної рівності [13].

На українських теренах забезпечують нормативно-правовий супровід для того, щоб реалізувати гендерний підхід, Закон про рівні можливості чоловіків і жінок та нормативні документи, якими створюються механізми, що гарантують гендерну рівність на рівні держави й регіонів. Але досі немає нормативно-правових актів, завдяки яким могли б бути розроблені інструменти, якими володіють гендерна рівність і рівні можливості та які визначаються національними програмами і стратегічними документами, а це заважає впроваджувати гендерну рівність у різноманітних галузях життя суспільства.

Незважаючи на прогрес, Україна все ще займає невтішні позиції у гендерному співвідношенні у сфері політичних прав та можливостей. Справедливо зазначити, що повної гендерної рівності не вдалося досягти жодній країні світу. Разом з тим, питання гендерної рівності сьогодні є наскрізною темою порядку денного глобального розвитку і кожна країна розробляє власну ґендерну політику, спрямовану на подолання гендерних проблем. На сьогодні принцип гендерної рівності стає все більше орієнтованим на досягнення справедливої представленості та «включеності» за гендерною ознакою, і цей принцип як орієнтир правового регулювання висуває вимогу активної державної політики з гендерного питання, що має бути направлена на вчинення позитивних дій, коли це є необхідним для перерозподілу влади й ресурсів між жінками і чоловіками для забезпечення більш адекватного балансу (як приклад – введення квот для подолання явного дисбалансу представництва жінок і чоловіків у органах влади). Забезпечення гендерної рівності у сфері державного управління безпосередньо пов'язане з дотриманням гендерної справедливості, принципів ефективності державної служби, стабільності кадрів тощо. Відсутність механізмів забезпечення гендерної рівності в системі державного управління нівелює засади демократич-

ного управління. Гендерне питання стає дуже актуальним і в контексті рішучих євроінтеграційних прагнень України. Станом на сьогодення Україна ввійшла в новий історичний період, у якому погляд на зміст гендерної рівності змінився і межі гендерних ролей стають усе розмитішими. Вказане відобразилося на переосмисленні гендерного питання, розширенні змісту принципу гендерної рівності та вимог до діяльності влади, що ним висуваються [14].

Еволюція процесу становлення та розвитку політики гендерної рівності й рівних можливостей в межах Європейського Союзу була досить тривалою й непростою. На початковому етапі акцентувалась увага на проблемах ринку праці у контексті вирішення проблем трудового права, а в подальшому напрям забезпечення гендерної рівності розширився до питань сімейного життя (шлюбу), жіночого насильства, вийшовши до сфери публічності й рівнозначної участі жінок у суспільно-політичній сфері та державному управлінні. Науковцями ключові тенденції розвитку політики гендерної рівності та рівних можливостей в ЄС, які є позитивним досвідом для України:

– імплементація гендерного компоненту до стратегій, поточних планів й програм розвитку суспільства;

– нормативно-правове забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на основі узгодження національних законодавств з міжнародними стандартами;

– поширення державного впливу на становлення гендерної ідеології у свідомості всього населення з метою ліквідації патріархальних стереотипів й запобігання різних проявів дискримінації за статевою ознакою;

– становлення гендерної культури як важливої складової культури сучасної цивілізації;

– врахування гендерного компонента в суспільно-політичну культуру світового співтовариства;

– актуалізація гендерних питань на рівні діяльності політичних партій і громадських об'єднань [15].

Забезпечити дотримання ґендерної рівності – означає здійснення тривалого процесу, в ході якого жінки просуваються до органів державної влади, чим передбачена для них необхідність отримати відповідний управлінський досвід, володіти сталою та сильною мотивацією вести державну діяльність. На нашу думку, будівництво публічної політики відбувається з використанням наукової статистичної бази. Завдяки гендерній статистиці може відбутися посилення гендерної свідомості в осіб, які займаються публічною політикою. Потребує вдосконалення гендерна статистика та процес, під час якого створюється ефективна соціальна система, що моніторить, яким чином розвиваються жінки. Здійснивши дослідження та розробивши ці статистики, варто визначитися з основними показниками

моніторингу й оцінки того, яке становище займають жінки в економічній, політичній, освітній, медичній та сімейній сферах, та здійснити інтегрування цих показників до регулярної статистики, яку демонструють державні сектори з метою інституціоналізації збору, аналізу й поширення гендерної інформації. Врахувавши такий досвід, потрібно виконати роботу зі створення національної та місцевої баз, де міститиметься гендерна статистика, зайнятися розробкою методів та засобів, якими користується гендерний аналіз і які можуть бути застосовані у вітчизняних умовах, моніторячи стан і тенденції жіночого розвитку, здійснювати надання надійних статистичних даних та оцінку, щоб розробляти й переглядати публічну політику.

Узагальнивши наявні підходи, якими користуються органи державної влади та органи місцевого самоврядування, аби реалізувати гендерну рівність у сфері національної публічної політики, представивши практичні аспекти її впровадження, можна дійти висновку, що в нинішніх реаліях гендерною політикою в цілому виконуються сучасні демократичні вимоги, які ставить європейська спільнота, нею може забезпечуватися ефективна реалізація громадянських прав і свобод.

Висновки. Отже, гендерну рівність розглядають не тільки як головне право людини. Це, крім того, визначальна ознака, якою володіє процвітаюча сучасна економіка, що є основою стійкого інклюзивного розвитку. Гендерною рівністю відіграється важлива роль у тому, щоб чоловікам і жінкам була надана можливість здійснення повноцінного внеску в домашні справи, на робочому місці, в життя громади, аби покращити суспільство й загалом економіку. Через гендерну рівність всі люди не вважаються однаковими, однак підставою для їхніх прав, обов'язків та можливостей не може слугувати їхня стать. Необхідно визнавати різноманітність в усіх її проявах. Україною загалом ще не досягнутий значний прогрес щодо цього питання, його необхідно вирішувати в комплексі, задіявши загальнонаціональний, регіональний та місцевий рівні. Оскільки зараз наявне переважання тільки декларацій у сфері державного управління та місцевих гендерних ініціатив. Майбутні дослідження доцільно присвятити також іншим напрямам, в яких розвивається державна політика України, націлена на те, щоб дотримувалися принципи гендерної рівності на місцях, приміром, щоб були обґрунтовані варіанти, в яких проявляється соціальне підприємництво в межах об’єднаних територіальних громад. Проте питання доступності інформації – це досі серйозне обмеження щодо цього. У статті розкрито наявність значного потенціалу, завдяки якому в Україні може бути досягнена гендерна рівність, це оптимістичний фактор, однак мало формалізований у контексті державної політики.

Література:

1. Герц А.А. Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність: навчальний посібник. К.: Видавництво «ФОП Голембовська О.О.», 2018. 326 с.
2. Крочук М.І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2011. № 4. С. 466-471
3. Кормич Л.І. Паритетна демократія як чинник сучасного демократичного розвитку. *Актуальні проблеми політики.* 2004. № 19. С. 12-17
4. Шпіньова Ю.О. Гендерний аналіз у процесі формування публічної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 16. С. 130-134.
5. Уварова О.О. Рівність за ознакою статі в економічній сфері: зобов'язання України перед ЄС (ключові Директиви ЄС щодо забезпечення гендерного балансу на ринку праці та в професійній діяльності, їх розвиток у практиці Суду Справедливості). Х.: видавництво «НТМТ», 2015. 150 с.
6. Кормич Л.І. Паритетна демократія як чинник сучасного демократичного розвитку. *Актуальні проблеми політики.* 2004. № 19. С. 12-17
7. Бондар Г.Л., Михайльонок Д.В. Гендерна політика в системі публічного управління України. Публічне управління та митне адміністрування. 2020. № 4 (23). С. 34-41
8. Назарчук А.В. Змістовно-понятійна характеристика гендерної рівності у державній службі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. № 2.83. С. 311-315.
9. Мельник Т.М. Творення суспільства ґендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з тендерної рівності. К. : Стилос, 2010. 440 с.
10. Гонюкова Л.В., Педченко Н.С., Сучасний механізм упровадження гендерної політики в Україні. *Вісник НАДУ при Президентові України.* 2016. № 2. С. 114-120
11. Була С., Клим Л. Основні шляхи вдосконалення гендерної політики у системі державного управління в Україні. *Історико-політичні проблеми сучасного світу.* 2019. № 40. С. 153-159
12. Халецька А. Гендерна рівність у вимірі публічної політики України в умовах євроінтеграції: реформи та зміни. https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/85aec4ae-05a1-432d-a9ef-0cfbc9866e8d/content
13. Максименко І.О., Приходько О.М. Формування гендерної політики в публічному управлінні. https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/9179/1/19%20%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%2022-23.11.2021.pdf#page=266
14. Кагановська Т.Є, Семененко Т.О. Сутність принципу гендерної рівності в системі органів публічної влади України. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. 2021. №* 32. С. 33-38
15. Задоєнко К.О. Законодавство Європейського Союзу у сфері забезпечення політики гендерної рівності: досвід для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 23. С. 144-150.

References:

1. Herts, A.A. (2018). *Prava liudyny, seksualna oriientatsiia ta henderna rivnist [Human rights, sexual orientation and gender equality]*. K.: Vydavnytstvo «FOP Holembovska O.O.» [in Ukrainian].
2. Krochuk, M.I. (2011). Henderna rivnist yak skladova zahalnoho pryntsypu rivnosti [Gender equality as a component of the general principle of equality]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs, 4*, 466-471 [in Ukrainian].
3. Kormych, L.I. (2004). Parytetna demokratiia yak chynnyk suchasnoho demokratychnoho rozvytku [Parity democracy as a factor of modern democratic development]. *Aktualni problemy polityky – Current problems of politics, 19*, 12-17 [in Ukrainian].

4. Shpinova, Yu.O. (2021). Hendernyi analiz u protsesi formuvannia publichnoi polityky [Gender analysis in the process of public policy formation]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 16*, 130-134 [in Ukrainian].

5. Uvarova, O.O. (2015). *Rivnist za oznakoiu stati v ekonomichnii sferi: zoboviazannia Ukrainy pered YeS (kliuchovi Dyrektyvy YeS shchodo zabezpechennia hendernoho balansu na rynku pratsi ta v profesiinii diialnosti, yikh rozvytok u praktytsi Sudu Spravedlyvosti) [Gender equality in the economic sphere: Ukraine's obligations to the EU (key EU Directives on ensuring gender balance in the labor market and in professional activities, their development in the practice of the Court of Justice)]*. Kh.: vydavnytstvo «NTMT» [in Ukrainian].

6. Kormych, L.I. (2004). Parytetna demokratiia yak chynnyk suchasnoho demokratychnoho rozvytku [Parity democracy as a factor of modern democratic development]. *Aktualni problemy polityky – Current problems of politics, 19*, 12-17 [in Ukrainian].

7. Bondar, H.L. & Mykhailonok, D.V. (2020). Henderna polityka v systemi publichnoho upravlinnia Ukrainy [Gender policy in the public administration system of Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia – Public administration and customs administration, 4 (23)*, 34-41 [in Ukrainian].

8. Nazarchuk, A.V. (2024). Zmistovno-poniatiina kharakterystyka hendernoi rivnosti u derzhavnii sluzhbi [Content and conceptual characteristics of gender equality in the civil service]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University, 2.83*, 311-315 [in Ukrainian].

9. Melnyk, T.M. (2010). *Tvorennia suspilstva gendernoi rivnosti: mizhnarodnyi dosvid. Zakony zarubizhnykh krain z tendernoi rivnosti [Creating a society of gender equality: international experience. Laws of foreign countries on gender equality]*. K.: Stylos [in Ukrainian].

10. Honiukova, L.V. & Pedchenko, N.S. (2016). Suchasnyi mekhanizm uprovadzhennia hendernoi polityky v Ukraini [Modern mechanism for implementing gender policy in Ukraine]. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, 2*, 114-120 [in Ukrainian].

11. Bula, S. & Klym, L. (2019). Osnovni shliakhy vdoskonalennia hendernoi polityky u systemi derzhavnoho upravlinnia v Ukraini [Main ways to improve gender policy in the system of public administration in Ukraine]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu – Historical and political problems of the modern world, 40*, 153-159 [in Ukrainian].

12. Khaletska, A. Henderna rivnist u vymiri publichnoi polityky Ukrainy v umovakh yevrointehratsii: reformy ta zminy [Gender equality in the dimension of public policy of Ukraine in the context of European integration: reforms and changes]. https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/85aec4ae-05a1-432d-a9ef-0cfbc9866e8d/content [in Ukrainian].

13. Maksymenko, I.O. & Prykhodko, O.M. Formuvannia hendernoi polityky v publichnomu upravlinni [Formation of gender policy in public administration]. https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/9179/1/19%20%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%2022-23.11.2021.pdf#page=266 [in Ukrainian].

14. Kahanovska, T.Ie. & Semenenko, T.O. (2021). Sutnist pryntsypu hendernoi rivnosti v systemi orhaniv publichnoi vlady Ukrainy [The essence of the principle of gender equality in the system of public authorities of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni VN Karazina – Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University, 32*, 33-38 [in Ukrainian].

15. Zadoienko, K.O. (2019). Zakonodavstvo Yevropeiskoho Soiuzu u sferi zabezpechennia polityky hendernoi rivnosti: dosvid dlia Ukrainy [European Union Legislation in the Field of Ensuring Gender Equality Policy: Experience for Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience, 23*, 144-150 [in Ukrainian].

УДК 316.334.3; 316.334.4

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-797-808

Сидоренко Наталія Сергіївна доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, тел.: (056) 756-46-26, https://orcid.org/0000-0003-4622-2779

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті аналізуються характеристики інституційної та адміністративної спроможності, зокрема субсидіарність та ставлення до співпраці в багаторівневій координації та управлінні; етика та доброчесність; відкритість, інклюзивність; орієнтація на результативність та результат; розумність. Розглянуто етапи оцінки рівня інституційної та адміністративної спроможності, зокрема 1) оцінювання ефективності державного управління в конкретній сфері політики; 2) перевірка спроможності національних систем забезпечити передумови для ефективної роботи державного управління; 3) оцінка адміністративної спроможності з організаційної точки зору; 4) оцінка інституційної та адміністративної спроможності на індивідуальному рівні, оцінку роботи та/або навичок персоналу.

Виділено деякі загальні уроки з досвіду європейських країн щодо вимірювання інституційної та адміністративної спроможності, серед яких: застосування системного підходу під час вимірювання, з метою інтеграції рівнів виміру (система, організація, індивід); цілеспрямованість вимірювання інституційної та адміністративної спроможності; необхідність оцінки та контролю діяльності з удосконалення забезпечення спроможності з концентрацією на корисності отриманих навичок; формулювання та впровадження заходів реагування на розбудову потенціалу спроможності; підбір персоналу має спрямовуватись на заповнення загальних прогалин у спроможності; навчання є поширеною формою посилення адміністративної спроможності; процедурні механізми можуть бути спеціально розроблені для підвищення якості формулювання та реалізації політики, особливо для стимулювання інновацій; відкриті або внутрішні конкурси та організаційні зміни є джерелом посилення інновацій; доцільне застосування нетворкінгу.

Обгрунтовано, що заходи з удосконалення інституційної та адміністративної спроможності мають розроблятись та впроваджуватись за допомогою

інклюзивного підходу, із залученням стейкголдерів до процесів удосконалення інституційної та адміністративної спроможності, через партнерство та діалог між усіма рівнями влади.

Ключові слова: інституційна спроможність, адміністративна спроможність, публічне управління, державна політика, надання послуг.

Sydorenko Natalia Serhiivna Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines and Public Administration, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, tel.: (056) 756-46-26, https://orcid.org/0000-0003-4622-2779

ENSURING INSTITUTIONAL AND ADMINISTRATIVE CAPACITY OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES: EUROPEAN EXPERIENCE

Abstract. The article analyzes the characteristics of institutional and administrative capacity, in particular, subsidiarity and attitude to cooperation in multi-level coordination and management; ethics and integrity; openness, inclusiveness; orientation to performance and results; rationality. The stages of assessment of the level of institutional and administrative capacity are considered, in particular 1) assessment of the effectiveness of state administration in a specific policy area; 2) verification of the ability of national systems to provide prerequisites for the effective work of public administration; 3) assessment of administrative capacity from an organizational point of view; 4) assessment of institutional and administrative capacity at the individual level, assessment of work and/or personnel skills.

Some general lessons from the experience of European countries regarding the measurement of institutional and administrative capacity are highlighted, including: the use of a systemic approach during measurement, with the aim of integrating measurement levels (system, organization, individual); purposefulness of measuring institutional and administrative capacity; the need to assess and monitor capacity building activities with a focus on the usefulness of acquired skills; formulation and implementation of capacity building response measures; recruitment should aim to fill general capacity gaps; training is a common form of administrative capacity building; procedural mechanisms can be specially designed to improve the quality of policy formulation and implementation, especially to stimulate innovation; open or internal competitions and organizational changes are a source of increased innovation; appropriate use of networking.

It is justified that measures to improve institutional and administrative capacity should be developed and implemented with the help of an inclusive approach, with the involvement of stakeholders in the processes of improving institutional and administrative capacity, through partnership and dialogue between

all levels of government.

Keywords: institutional capacity, administrative capacity, public administration, state policy, service provision.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення інституційної та адміністративної спроможності (IAC) є однією з провідних тем Середньострокового плану Європейської мережі публічного управління (EUPAN). У Плані зазначається, що «модернізація уряду та посилення адміністративної спроможності залишаються передумовою успіху будь-яких дій, спрямованих на зростання та згуртованість, як це передбачено стратегією «Європа – 2030». Удосконалення IAC має значення як для процесу адміністративної реформи, так і для реалізації політики згуртованості. Вона вимагає від державного сектору інноваційності та орієнтації на майбутнє. Тому в рамках неформального співробітництва країн EUPAN важливо розуміти: як оцінювати цей план та його внесок у розробку та реалізацію політики; як ефективно та результативно посилити цю здатність. Набуття Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу актуалізує означену проблематику.

Аналіз *останніх досліджень і публікацій.* «IAC» та «Розбудова адміністративної спроможності» (PAC) були розроблені як концепції в межах таких дисциплін, як адміністративні науки, дослідження впровадження політики, а також організаційні та управлінські дослідження [1, 2, 3, 4]. Ці концепції стали актуальними для міжнародної політики співробітництва в галузі розвитку, і останнім часом вони стоять на першому місці порядку денного як ЄС, так і його держав-членів. З одного боку, сприяння належному рівню IAC є повторюваним пріоритетом у Рекомендаціях для конкретних країн (CSR): у 2014 році 20 країн-членів отримали конкретні рекомендації на тему «Державне управління та розумне регулювання». З іншого боку, Комісія нарощує свої зусилля з підтримки країн-членів в PAC шляхом виділення ресурсів та розробки конкретних інструментів, таких як «Інструментарій модернізації державного управління».

Однак, хоча ці поняття зараз широко використовуються, загально-прийнятого визначення поки немає.

Міжнародні організації розробили власні визначення:

«Процес, за допомогою якого індивіди, організації та суспільства отримують, зміцнюють та підтримують можливості для встановлення та досягнення власних цілей розвитку протягом тривалого часу» («Програма розвитку націй», ПРООН,1998);

«Здатність окремих осіб та організацій або організаційних одиниць виконувати функції ефективно, результативно та стало» (ПРООН, 2008);

«Здатність управляти складними процесами та взаємодіями, які складають роботу політико-економічної системи» (Світовий банк, 2004);

Процес, за допомогою якого індивіди; групи; організації; установи і суспільства підвищують свої здібності до: (1) виконання основних функцій, вирішення проблем, визначення та досягнення цілей; і (2) розуміння та задоволення своїх потреб розвитку в широкому сталому контексті» (Організація економічного співробітництва та розвитку, 1998).

«(Здатність) отримувати та використовувати інформацію, що має відношення до успішної реалізації політики» (Організація економічного співробітництва та розвитку, 2012).

Всі ці визначення, хоч і різні, акцентують увагу на тому, що забезпечення інституційної та адміністративної спроможності стосується ефективної реалізації політики та досягнення результатів політики та стосується таких цілей:

– особистості (особистісні навички, знання, вміння);
– організації (уряд, його відомства або агентства – особливо у зв'язку з їхньою адаптацією та стійкістю, а також впливом на навколишнє середовище);
– суспільство та інституційна система (сприятливе середовище, наприклад, національний – регіональний – галузевий контекст).

Тому наявність кваліфікованих людських ресурсів та організаційних активів у сприятливому середовищі має вирішальне значення.

Мета дослідження*:* проаналізувати зміст та структурне наповнення концептів інституційної та адміністративної спроможності.

Виклад результатів дослідження. Досвід країн ОЕСР та наукова література зазвичай пов'язують адміністративну спроможність з наявністю таких детермінант:

Таблиця 1.

Детермінанти адміністративної спроможності

– Багаторівнева координація – Етика та доброчесність	➢ Світовий банк «Адміністративна спроможність у нових державах-членах: межі інновацій?» (2006) [5]. ➢ Сімона Майло, Лондонська школа економіки (LSE) "Процес нарощування потенціалу для управління політикою розвитку" – Процес розбудови потенціалу для Управління політикою розвитку (2011) [6].
– Відкритість та інклюзивність	➢ Федон Ніколаїдес, Європейський інститут публічного управління (EIPA), «Адміністративна спроможність для ефективної імплементації права ЄС» (2012) [7]. ➢ Школа управління Hertie «Звіт про врядування 2014» [8].
– Орієнтація на продуктивність та результат	➢ Дослідження ESPON «SMART – IST, розумні інститути для розвитку територій» (2012) [9]. ➢ ПРООН «Професіоналізм та етика на державній службі: питання та практики в окремих регіонах» (2000) [10].

Крім того, концепція «розумності», що передбачає цифровізацію та інновації, є постійним і спільним елементом дебатів щодо ІАС і включає відкриті дані та інструменти електронного урядування. На основі вищезазначеного огляду, інституційну та адміністративну спроможність можна визначити як:

«Набір характеристик, якими повинні володіти державні адміністрації та інші державні або приватні органи, що займаються наданням державної політики та послуг, щоб мати можливість визначати «хорошу» політику та ефективно її реалізовувати, досягаючи таким чином суспільних амбіцій» [11].

Ці характеристики можна узагальнити таким чином:

– Субсидіарність та ставлення до співпраці в багаторівневій координації та управлінні. Європейські, національні, регіональні та місцеві уряди діють у багаторівневих системах з метою вирішення колективних проблем. Підхід має бути неієрархічним, але з використанням синергії та взаємодоповнюваності.

– Етика та доброчесність – діяльність з метою просування антикорупційних практик та спільних суспільних цінностей, таких як рівність та екологічність.

– Відкритість, інклюзивність – відкритість до діалогу з громадянським суспільством та активна участь у взаємодії з громадянами та зацікавленими сторонами у прийнятті рішень та наданні політики/послуг, водночас залишаючись незалежними від політичних та інших видів тиску, які суперечать загальним інтересам. Таким чином, прозорість та підзвітність є необхідною умовою для того, щоб дозволити зацікавленим сторонам та отримувачам полісів: мати право голосу щодо вибору політики та її реалізації; стежити за розвитком подій і з'ясовувати результати; і домагатися виправлення ситуації, де це необхідно, забезпечуючи ясність щодо того, хто несе відповідальність за кожну дію (або бездіяльність), а також щодо процедур, доступних для отримання інформації та відшкодування.

– Орієнтація на результативність та результат – цей підхід ґрунтується на плануванні, а також на чіткому визначенні необхідних проміжних/кінцевих цілей, які мають бути досягнуті вчасно, ефективно та результативно. Це передбачає, з одного боку, стійкість, гнучкість і здатність передбачати (і навіть керувати) зміни. З іншого боку, слід розвивати рефлексивність і орієнтацію на навчання, щоб постійно розвиватися, використовуючи успіхи та невдачі та їх причини.

– Розумність – здатність виявляти «правильні» відповіді на потреби суспільства шляхом застосування інновацій та ІКТ-рішень, які є актуальними, корисними та співзвучні потребам та пріоритетам громадян.

Розглянемо етапи оцінки рівня ІАС.

Крок 1: Як виміряти ефективність державного управління в конкретній сфері політики? На міжнародному рівні існує кілька «вимірювань», включаючи комплексні показники (КП), що стосуються ефективності державного управління в різних сферах політики. Вони використовуються для побудови орієнтирів і порівнянь між різними країнами, які походять «з серії спостережуваних фактів, що можуть виявити відносне положення (наприклад, країни) в певному регіоні». КП націлені на конкретні сфери державного втручання, такі як охорона здоров'я, бізнес, юстиція тощо, і є корисним інструментом як для аналізу політики, так і для публічної комунікації. Цінним і добре відомим прикладом є звіт Світового банку Doing Business CI, який складається з 11 різних показників [12]. Країни займають місця від 1 до 189. Високий рейтинг свідчить про те, що нормативно-правове середовище та ширший контекст є більш сприятливими для запуску та діяльності бізнесу.

Вимірювання результативності відбувається також на національному рівні. У країнах EUPAN майже всі важливі сектори державного втручання мають конкретні показники, які враховують як якість, так і кількість наданих послуг. Цікаві приклади можна знайти в Бельгії щодо: судової системи (де використовувані показники розглядаються з точки зору затримок, кількості звернень), охорони здоров'я (тобто час очікування, лікарські помилки), державних закупівель (тобто зменшення навантаження, швидкість) [11].

Вимірювання ефективності відбувається також на субнаціональному рівні. Наприклад, провінції та муніципалітети в Нідерландах мають можливість оцінювати свої адміністративні компетенції («bestuurskracht»). Зовнішнє та незалежне бюро, як правило, проводить оцінювання на основі семи принципів Нідерландського кодексу належного врядування (відкритість та чесність, участь, належні контакти з громадянами, ефективність та результативність, легітимність, навчання та вдосконалення, а також підзвітність). Що стосується порівняння ефективності роботи різних адміністрацій, то цікаве дослідження було проведено Нідерландським інститутом соціальних досліджень, в якому порівнюються державні показники в дев'яти державних службах у 28 розвинених країнах [8].

Нарешті, оцінка адміністративної спроможності може проводитися зовнішніми приватними суб'єктами, спеціалізованими державними установами або внутрішньо (самооцінка). Цікавий досвід зовнішнього оцінювання у Швеції, де державний орган (Statskontoret) оцінює інші державні органи на вимогу уряду. Агентство розробляє конкретні моделі та методології для кожної оцінки, які враховують різні аспекти циклу державного втручання (загальну ефективність, організаційні заходи, індивідуальні компетенції).

Крок 2: Чи залежить це від політичних рамок держави-члена? Другий крок передбачає перевірку того, що національна система забезпечує перед-

умови для ефективної роботи державного управління. Добре відомими прикладами в Європі є умови політики згуртованості. Ці системи зосереджені на загальному рівні розробки політики, досягнутого державами-членами з урахуванням спільних пріоритетів ЄС та спільних стратегій у кількох сферах політики. Зокрема, дотримання принципів ЄС є ключовим кроком у рамках взаємодії, яка відбувається між Комісією, державами-членами та Радою ЄС з метою реалізації Стратегії «Європа 2030». Цей процес ґрунтується на параметричній оцінці ситуації, проведеній Комісією, а також із залученням держав-членів до визначення планів реформ. Завершується він прийняттям Радою ЄС рамки з набором пропозицій щодо зміни політики.

У контексті політики розширення прикладом оцінки інституційної системи є перевірка Комісією процесу прийняття, впровадження та виконання кандидатом усіх поточних правил ЄС («acquis»). Комісія детально вивчає разом з країною-кандидатом кожну сферу політики (главу), щоб визначити, наскільки добре країна підготовлена. Серед іншого, «глава 22» має безпосереднє відношення до адміністративної спроможності. Розділ присвячений структурним фондам та впровадженню Фонду згуртованості. У зв'язку з цим Комісія оцінює інституційну структуру та адміністративну спроможність щодо державних закупівель, програмування, впровадження, фінансового контролю, моніторингу та оцінки [11].

Крок 3: Чи залежить це від організації? Цим третім кроком є оцінка адміністративної спроможності з організаційної точки зору. Розглянуті оцінки та дослідження використовують якісні та кількісні методології та часто зосереджуються на нематеріальних активах організацій (наприклад, довірі до зацікавлених сторін, доступі до партнерств та мереж, етичних спільних цінностях, баченні та/або мандаті).

Широко використовуваним інструментом самооцінювання в рамках ЄС та EUPAN є Загальна рамкова оцінка, розроблена EIPA (зазвичай відома як «CAF»). Цей інструмент в даний час використовується майже 3000 установами в 48 країнах (переважна більшість в ЄС), і дуже успішно впроваджується, наприклад, в секторі освіти на півдні Італії. Ключові сильні сторони методу включають сприяння посиленню комунікації в залучених установах, рефлексивності та самосвідомості, а також систематичному та періодичному підходу до самооцінки, що призводить до виявлення слабких місць та коригувальних заходів шляхом консенсусу, тим самим збільшуючи сприйняття рекомендацій та здатність акторів оцінювати їх ефективність у міру їх впровадження [12].

З цією ж метою в Естонії прийнятий «Індекс організацій охорони здоров'я» (ІООЗ). ІООЗ реалізується за допомогою опитування (140 питань), що стосується 9 вимірів організаційного здоров'я (а саме: лідерські

компетенції, координація та контроль, керівництво, культура, зовнішня орієнтація).

У рамках політики згуртованості проводиться низка досліджень та оцінок, які не зосереджуються виключно на специфіці управління фондами ESIF. Наприклад, у Болгарії та Румунії було запроваджено дві незалежні оцінки, зосереджені на управлінні людськими ресурсами та знаннями, стратегічному плануванні та програмуванні, впровадженні, оцінці та моніторингу, а також фінансовому управлінні та контролі.

Крок 4: Чи залежить це від особистих навичок? Останній крок передбачає оцінку ІАС на індивідуальному рівні, оцінку роботи та/або навичок індивідів. Деякі країни прийняли системи оцінювання індивідуальних результатів, пов'язуючи результати оцінювання також з винагородою та кар'єрою (наприклад, Угорщина, Португалія та Естонія). При цьому часто оцінка ґрунтується на систематичному діалозі і протистоянні між керівником і персоналом з метою постановки індивідуальних цілей, які узгоджуються зі стратегією організації. Рамки компетенцій є інструментом для оцінки індивідуальних навичок. Ці системи, як правило, є веб-інструментами самооцінки (наприклад, рамкова компетенція ЄС у сфері ІКТ), які враховують у аналізі професійну компетентність як таку, що може використовуватися в більш широкому професійному контексті, а операційну компетентність як таку, що має конкретне застосування, а також управлінську компетентність.

Можна виділити деякі загальні уроки з досвіду країн-членів EUPAN щодо вимірювання ІАС. Вони є актуальними незалежно від різних інституційних рамок та адміністративних традицій країн-членів EUPAN. Ці уроки:

– Вимірювання ІАС має здійснюватися за системним підходом, який пов'язує всі вищезазначені три рівні (система, організація, індивід). Навіть коли фокус аналізу зосереджений лише на конкретному рівні (наприклад, на «організації»), оцінка повинна збільшувати та зменшувати масштаб, виявляючи взаємопов'язані елементи з двох інших рівнів, щоб зрозуміти синергію або протиріччя. У ряді країн (наприклад, Швеція, Естонія, Латвія) оцінка ІАС вже проводиться відповідно до такого системного підходу, пов'язуючи індивідуальну діяльність з кінцевими цілями організації.

– Вимірювання рівнів ІАС має бути цілеспрямованим. Дуже часто вимірювання вводиться просто тому, що існує обов'язок здійснювати моніторинг державної політики (включаючи адміністративні реформи або плани зміцнення ІАС), таким чином, без чіткого розуміння того, чи є вимір значущим у зв'язку з потребами політики, які вирішуються, і яким чином вимірювані показники стосуються таких потреб і відповідають їхнім потребам. Іншими словами, ІАС потрібно вимірювати не як таку, а по відношенню до того, наскільки вона сприяє поліпшенню реалізації державної політики [11].

– Діяльність з удосконалення забезпечення спроможності також має бути оцінена та контрольована. Однак у центрі уваги цих заходів повинні бути не реалізовані результати (наприклад, кількість навчених людей або надані години навчання), а скоріше отримані навички, як вони застосовуються і з якими приносять користь (наприклад, підвищення задоволеності клієнтів або підвищення ефективності виконання тих процедур, для яких було проведено навчання). Зв'язок між результатами запроваджених заходів з розбудови потенціалу (наприклад, персонал, який краще обізнаний у процедурах державних закупівель) та покращенням реалізації політики (наприклад, зменшення кількості судових справ та швидший час завершення проекту) має бути чітко визначений, контрольований та реалізований. Вимірювання та оцінка повинні чітко вказувати на причинно-наслідковий зв'язок між системою ІАС (на якому рівні та в якому вимірі вона оцінюється) та тим, як вона впливає на ефективність даної політики. Цей зв'язок повинен бути чітко виражений з самого початку. На практиці, навпаки, часто нехтують зв'язками між побудовою ІАС та результатом політики, і це може призвести до парадоксу зафіксованих покращень рівнів адміністративної спроможності (коли вони вимірюються не лише в термінах результатів), які не перетворюються на підвищення ефективності та результативності процесів реалізації політики (і, отже, на підвищення ефективності політики). У зв'язку з цим, важливо, щоб адміністрації були чесними та сміливими щодо ініціатив ІАС, які не спрацювали (наприклад, щодо інструментів для вимірювання адміністративного навантаження в деяких країнах), щоб мати можливість вчитися на минулих помилках і покращувати майбутні дії. Такі мережі, як EUPAN, дозволяють розширити масштаб таких уроків, дозволяючи адміністраціям вчитися на помилках інших.

– Після вимірювання ІАС наступним кроком є формулювання та впровадження заходів реагування на розбудову потенціалу. Найчастіше інструменти для вдосконалення ІАС пов'язані з кадровим забезпеченням, навчанням, налагодженням зв'язків та процедур. Природно, що ефективність і здійсненність цих підходів сильно залежать від характеру і потреб організації, тобто відправної точки, а також від наявних фінансових і людських ресурсів.

– Кадрове забезпечення є типовим явищем, коли адміністрації відносно не справляються з конкретними завданнями, коли вони стикаються з підвищеним або більш спеціалізованим робочим навантаженням, або коли вони мають справу з частою плинністю кадрів і втратою людських ресурсів, наприклад, через витіснення з приватного сектора. Таким чином, підбір персоналу спрямований на заповнення загальних прогалин у спроможності. Менш стабільне кадрове забезпечення може спричинити проблеми для розбудови потенціалу в довгостроковій перспективі. Одним із найпоширеніших каналів рекрутингу є публічні конкурси. Дуже відомим прикладом є

«Concour» ЄС, який є конкурсом на набір персоналу та іспитом для відбору персоналу до всіх установ Європейського Союзу. Весь постійний персонал для інституцій ЄС набирається на відкритих конкурсах, які приваблюють чималу кількість претендентів з усієї Європи. Ця система також прийнята в багатьох європейських континентальних країнах (наприклад, в Італії, Бельгії, Португалії, Франції). Державні адміністрації в скандинавських країнах (наприклад, Швеції, Норвегії, Нідерландах) натомість підбирають свій персонал, застосовуючи моделі, ближчі до підбору персоналу в приватному бізнесі (конкурс на вакансію, індивідуальна співбесіда тощо). Однак, незалежно від моделі рекрутингу, основа для відбору (як і для кар'єри) має ґрунтуватися на заслугах та відповідності між необхідними навичками та компетенціями та тими, що пропонуються кандидатами.

– Навчання є поширеною формою посилення адміністративної спроможності. Сфера її застосування може варіюватися від дуже широких навчальних планів, спрямованих на заповнення безлічі прогалин у знаннях та навичках, до дуже цілеспрямованих та спеціалізованих ініціатив, спрямованих на окремі аспекти циклу управління та реалізації політики (наприклад, управління проектами, державні закупівлі, бухгалтерський облік, моніторинг тощо). Однак тренінг має бути спрямований не лише на надання технічних знань, а й на покращення особистого ставлення та організаційної поведінки [11].

– Процедурні механізми можуть бути спеціально розроблені для підвищення якості формулювання та реалізації політики, особливо для стимулювання інновацій. Тому використання систем ІКТ та використання веб-технологій має вирішальне значення.

– Відкриті або внутрішні конкурси також впроваджуються для заохочення інновацій. У Польщі в рамках модернізації політики державного сектору відкритий конкурс серед природоохоронних територій щодо ідей щодо вдосконалення адміністративної спроможності призвів до фактичного впровадження нових управлінських рішень у понад 30 офісах. Наприклад, це призвело до впровадження: нових моделей компетенцій, створення центрів розвитку, управління знаннями та/або процесами та/або цілями, схем аудиту еко-менеджменту, бенчмаркінгу, антикорупційної діяльності, підвищення етичної свідомості та оптимізації організаційної структури.

– Організаційні зміни також можуть бути інструментом для посилення інновацій щодо ІАС. На Кіпрі проект «Реорганізація та покращення адміністративної спроможності державної служби» спрямований на реорганізацію конкретних підрозділів, реінжиніринг та спрощення їхніх процесів, а також впровадження методологій бенчмаркінгу з використанням конкретних показників ефективності. Проект також передбачає розробку низки методологічних інструментів, які будуть впроваджуватися в державній службі горизонтально, з метою підвищення ефективності та результативності інших організацій, що надають публічні послуги.

– Інструментарій Європейської комісії для модернізації державного управління може бути корисним джерелом натхнення. Наприклад, тематичний розділ «Удосконалення надання послуг» містить багато кейсів щодо інноваційних процесуальних механізмів, спрямованих на вдосконалення адміністративної спроможності.

Нетворкінг – це інструмент, який часто використовується в ЄС для підвищення рівня ІАС. Деякі мережі в основному зосереджуються на обміні досвідом між адміністраторами; інші є більш відкритими і в них бере участь більш широке коло стейкголдерів. Крім того, мережі можуть бути загальними та «загальнополітичними», тоді як інші можуть бути більш цілеспрямованими, зосереджуючись на конкретних сферах політичного втручання. На європейському рівні гарним прикладом є сам EUPAN, місія якого полягає у покращенні ефективності, конкурентоспроможності та якості європейського державного управління за допомогою нових інструментів та методів, розроблених на основі обміну думками, досвідом та передовим досвідом між державами-членами. По всьому ЄС програми територіального та секторального співробітництва в рамках Політики згуртованості створили сотні мереж серед державних адміністрацій з метою обміну передовим досвідом та досвідом. Нарешті, весь ЄС можна розглядати як величезні зусилля з розбудови потенціалу, коли різні регіональні та центральні адміністрації домовляються про подібні моделі та методи; концепція, яка стала відомою як «європеїзація».

Висновок. Заходи з удосконалення ІАС мають більше шансів бути успішними, якщо вони розроблені та впроваджені за допомогою інклюзивного підходу. Іншими словами, ініціатива з розбудови ІАС повинна усувати слабкі місця, які визнаються та сприймаються цільовими групами, і які, що важливо, отримують вигоду з внесків та ініціатив таких цільових одержувачів (а не нав'язуються зверху вниз). Крім того, важливо, щоб зацікавлені сторони були залучені до процесів удосконалення ІАС, а також щоб зусилля країн-членів розроблялися та впроваджувалися через партнерство та діалог між усіма рівнями влади. Це підвищує ступінь причетності та рівень прихильності до запропонованих ініціатив, що дає їм підвищені шанси на успіх.

Література:

1. Баштанник, О. (2023). Інституціональна/інституційна спроможність інститутів політичної системи як аналітична категорія та функціональний аспект публічного управління. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування, 2023 р., № 2 (80). С. 83-88, doi: https://doi.org/10.32840/1813-3401.2023.2.15

2. Помаза-Пономаренко А.Л. (2023). Обшир інституційної й інституціональної спроможності системи публічного управління України. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 6, 2023. С. 18-24, DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.2

3. Сидоренко Н. Інституційна спроможність як драйвер публічної діяльності. Наукові інновації та передові технології. № 11 (39). 2024. С.195-207. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-195-207.

4. Шлемкевич Т. В. (2020). Інформаційно-комунікаційний вимір сучасної політичної системи України : дис. … канд. політ. наук : 23.00.02. Івано-Франківськ, 2020. 240 с.

5. Administrative capacity in the New Member States: the limits of innovation? World Bank. 2006.

6. Simona Milo. Il processo di capacity building per la governance delle politiche di sviluppo – The process of capacity building for the governance of development policies. London School of Economic (LSE). 2011.

7. Phedon Nicolaides. Administrative capacity for theeffective implementation of EU law. European Institute of Public Administration (EIPA). 2012.

8. Report on Governance 2014. Hertie School of Governance. 2014.

9. SMART – IST, Smart Institutions for TerritorialDevelopment. ESPON Study. 2012.

10. Professionalism and Ethics in the Public Service: Issues and Practices in Selected Regions. UNDP. 2000.

11. Enhancing institutional and administrative capacity: thematic paper. EUPAN. 2014.

12. See P. Handbook on Constructing Composite Indicators - Methodology and User Guide. OECD. 2008.

References:

1. Bashtannyk, O. (2023). *Instytutsionalna/instytutsiina spromozhnist instytutiv politychnoi systemy yak analitychna katehoriia ta funktsionalnyi aspekt publichnoho upravlinni [Institutional/ institutional capacity of institutions of the political system as an analytical category and functional aspect of public administration]*. Derzhava ta rehiony. Seriia: Publichne upravlinnia i administruvannia [State and regions. Series: Public management and administration], 2023 r., № 2 (80). S. 83-88, doi: https://doi.org/10.32840/1813-3401.2023.2.15

2. Pomaza-Ponomarenko A.L. (2023). *Obshyr instytutsiinoi y instytutsionalnoi spromozhnosti systemy publichnoho upravlinnia Ukrainy [The extent of institutional and institutional capacity of the system of public administration of Ukraine]*. Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava [Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law]. Vypusk 6, 2023. S. 18-24, DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.2

3. Sydorenko N. (2024). Instytutsiina spromozhnist yak draiver publichnoi diialnosti *[Institutional capacity as a driver of public activities]*. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii *[Scientific innovations and advanced technologies]*. № 11 (39). 2024. S.195-207. https://doi.org/ 10.52058/2786-5274-2024-10(38)-195-207.

4. Shlemkevych T. V. (2020). *Informatsiino-komunikatsiinyi vymir suchasnoi politychnoi systemy Ukrainy [Information and communication dimension of the modern political system of Ukraine]* : dys. … kand. polit. nauk : 23.00.02. Ivano-Frankivsk, 2020. 240 s.

5. Administrative capacity in the New Member States: the limits of innovation? World Bank. 2006.

6. Simona Milo. Il processo di capacity building per la governance delle politiche di sviluppo – The process of capacity building for the governance of development policies. London School of Economic (LSE). 2011.

7. Phedon Nicolaides. Administrative capacity for theeffective implementation of EU law. European Institute of Public Administration (EIPA). 2012.

8. Report on Governance 2014. Hertie School of Governance. 2014.

9. SMART – IST, Smart Institutions for TerritorialDevelopment. ESPON Study. 2012.

10. Professionalism and Ethics in the Public Service: Issues and Practices in Selected Regions. UNDP. 2000.

11. Enhancing institutional and administrative capacity: thematic paper. EUPAN. 2014.

12. See P. Handbook on Constructing Composite Indicators - Methodology and User Guide. OECD. 2008.

УДК 351.811.12

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-809-820

Слободянін Максим Вікторович аспірант кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, тел.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0000-0002-4978-7807

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню цифрової трансформації публічного управління України в умовах глобалізації. Встановлено, що цифрову трансформацію розглядають як глобальний тренд, що шириться всіма сферами суспільного життя, включно з публічним управлінням та адмініструванням. Водночас точаться дискусії стосовно того, наскільки глибокими є зміни, пов'язані з тим, що повсюдно впроваджуються цифрові технології, та їхніми наслідками. У зв'язку з тим, що в самому цифровому суспільстві, а якщо точніше – в цифровій цивілізації, постійно відбуваються трансформаційні зміни, аналізуються ці процеси не системно. Відтак актуальність завдання полягає в тому, щоб визначити, за якими напрямами варто досліджувати зміни, причиною яких стали цифрові технології, їхні рушійні сили, процеси, в ході яких впроваджуються їхні результати, та ін.

З'ясовано, що за своєю суттю цифровізація, яка охоплює публічне управління й адміністрування, котру розуміють як форму, у вигляді якої організовується публічне управління, щоб задовольнити потреби населення, підвищити ефективність, відкритість та прозорість органів державної влади й місцевого самоврядування, робить можливою їхню співпрацю із соціумом, індивідом, бізнесовими структурами завдяки цифровим технологіям, якщо всі, хто бере участь у комунікаційному процесі, володіють належними цифровими компетенціями. Вказано на принципи цифровізації. Розкрито чинники, які мають вплив на процес цифровізації публічного управління. Розглянуто механізми, які спрямовані на впровадження цифрових технологій та поліпшення ефективності державних служб. Встановлено, що завдяки цим механізмам публічне управління стає більш якісним та ефективним, розвивається цифрова економіка та зростає конкурентоздатність держави. Україні конче необхідно модернізувати публічне управління в межах діджиталізаційного процесу. Виділені основні проблемні питання, через які відбувається гальмування ефективного запровадження цифровізації в публічне управління в нашій країні.

У висновку зазначається, що основою впровадження цифровізації вітчизняного публічного управління стали розроблені й використані різноманітні інформаційні системи, які допомагають розширювати можливості прискорено здійснювати обробку великих інформаційних масивів. Системні характеристики роблять можливим підтримку, систематизацію та впорядкування різноспрямованих інформаційних потоків, які підтримує структура, завдяки котрій надаються та отримуються державні послуги, залишаючись зусібіч результативними й ефективними, враховується й наскільки доцільно та продуктивно використовуються державні фінансові ресурси.

Ключові слова: цифровізація, цифрова трансформація, публічне управління, глобалізація, проблеми, чинники, принципи.

Slobodianin Maksym Viktorovych postgraduate student of the department of public administration, tourism and hotel and restaurant business, V. I. Vernadsky Tavri National University, Kyiv, tel.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0000-0002-4978-7807

DIGITAL TRANSFORMATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Abstract. The article is devoted to the study of the digital transformation of public administration in Ukraine in the context of globalization. It is determined that Digital Transformation has become a global trend that permeates all spheres of society, including public management and administration. However, the question of the depth and consequences of changes caused by the widespread introduction of digital technologies remains debatable. Since the digital society itself, and one might say, the digital civilization, are in a state of transformational changes, the analysis of the processes taking place is not systemic in nature. Therefore, the current task is to determine the directions of research into changes caused by digital technologies, their driving forces, the processes of implementing their results, etc.

It is determined that the essence of the concept of digitalization of public management and administration, which is proposed to be understood as a form of organization of public management focused on meeting the needs of citizens, which ensures increased efficiency, openness and transparency of state authorities and local self-government bodies, provides the possibility of their interaction with society, people, business using digital technologies, provided that all participants in communication have appropriate digital competencies. The principles of digitalization are presented. The factors that influence the process of digitalization of public management are revealed. The mechanisms aimed at implementing digital technologies and improving the efficiency of public services are considered. It is

established that these mechanisms improve the quality and efficiency of public management, contributing to the development of the digital economy and increasing the competitiveness of the country. Ukraine is faced with the challenge of modernizing public management in the context of digitalization. The main problems that hinder the effective process of digitalization of public management in Ukraine are identified.

As a conclusion, it is stated that the digitalization of public administration in Ukraine is implemented on the basis of the development and use of various information systems, with the help of which the possibilities for processing significant amounts of information in an accelerated mode are expanded. These systems allow to support, systematize and organize multidirectional information flows that are supported in the structure of providing and consuming public services with their comprehensive effectiveness and efficiency, as well as the degree of expediency and productivity of using public funds.

Keywords: digitalization, digital transformation, public administration, globalization, problems, factors, principles.

Постановка проблеми. Цифрову трансформацію розглядають як глобальний тренд, що шириться всіма сферами суспільного життя, включно з публічним управлінням та адмініструванням. Та разом з тим точаться дискусії стосовно того, наскільки глибокими є зміни, пов'язані з тим, що повсюдно впроваджуються цифрові технології, та їхніми наслідками. У зв'язку з тим, що в самому цифровому суспільстві, а якщо точніше – в цифровій цивілізації, постійно відбуваються трансформаційні зміни, аналізуються ці процеси не системно. Відтак актуальність завдання полягає в тому, щоб визначити, за якими напрямами варто досліджувати зміни, причиною яких стали цифрові технології, їхні рушійні сили, процеси, в ході яких впроваджуються їхні результати, та ін. В розпорядженні міжнародної спільноти багато накопиченого значного досвіду, як з точки зору науки проаналізувати трансформаційні процеси, що їх переживає публічне управління. Україні, яка в післявоєнній перспективі відроджуватиметься, використовуючи новітні цифрові здобутки, завдяки опрацьованому такому досвіду вдасться визначитися з головними напрямками, згідно з якими проводитимуться власні наукові дослідження щодо ефективності використання цифрових технологій у публічному управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика висвітлювалася такими ученими як О. Анісімова, Н. Васиньова, О. Герасименко, М. Засуха, І. Кобзев, Л. Ковальська, М. Колотило, В. Косенко, Г. Лукаш, О. Мельников, О. Прігунов, І. Прокопчук, С. Ткачова, О. Щербіна, Т. Яворська, І. Якушко та іншими.

Мета статті – дослідження цифрової трансформації публічного управління України в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Зростаюча роль цифрових та інформаційних технологій у суспільстві та економіці супроводжується збільшенням рівня оцифрування та широким використанням Інтернету через традиційні та електронні медіа, створення глобального інформаційного простору, розвиток електронного урядування та цифрових ринків, а також електронних, соціальних і економічних систем. Цифрова трансформація, базована на диджиталізації публічного управління, є потрібним етапом для України в контексті її інтеграції в розвинений сучасний світ. Успішність цього процесу та його вплив на добробут українців буде визначатися тим, наскільки швидко трансформація відбудеться та які масштаби вона охопить [1].

Отже, існує безпосередній зв'язок цифрової трансформації, яка реалізується в економічних системах, та використання можливостей, які притаманні інформаційно-комунікаційним змінам, що потрібне для здійснення власного перетворення. Ця трансформація розпочала таким чином впливати не в якийсь один момент. Цифровим технологіям притаманний поступовий розвиток, із формуванням щоразу більших можливостей, які дозволили б їх використовувати у найширших масштабах.

Розпочнемо дослідження з конкретизації сутності цифрової трансформації. Зауважимо, що в науковій літературі сьогодні можна побачити великий спектр різних підходів до розуміння природи такої трансформації. Попередній аналіз таких підходів дає можливість стверджувати, що загалом цифрова трансформація – процес зміни моделі функціонування окремої системи, її компонентів, взаємозв'язків між ними, яка зумовлена активним застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Цілком можна стверджувати, що загалом «процес цифрової трансформації можна характеризувати як рух від оптимізації до революції» [2].

Цифрова трансформація – це один із пріоритетів України, реалізація якого дозволить внести кардинальні зміни, у тому числі у здійснення функцій контролю в публічному управлінні та адмініструванні. Приклад ефективного управління цифровою трансформацією на державному рівні демонструє Міністерство цифрової трансформації, за ініціативою якого для розбудови цифрової держави протягом трьох років у лютому 2021 р. було затверджено перелік із 94 проєктів у сферах освіти, охорони здоров'я, юстиції, економіки та торгівлі, енергетики, інфраструктури та ін. Для того, щоб українці мали змогу особисто контролювати прозорість системи та спостерігати за реалізацією проєктів у режимі реального часу, було розроблено публічний каталог з описом кожного проєкту, чітко визначеними дедлайнами та відповідальними за процеси. Зазначалось, що вперше в історії України

держава переходить на системний проєктний підхід. Така потужна структура допоможе трансформувати Україну на всіх рівнях – від загальнонаціонального до місцевого. І дасть змогу вже за кілька років увійти до топ-20 цифрових держав світу [3].

Цифрові трансформації допомагають "стрибкоподібному" зростанню, іншими словами, переходу не лише певної організації або сфери, а також соціуму, держави на значно вищий ступінь зростання, часом минаючи його проміжні етапи. Україні цифрові трансформації здатні допомогти стрибкоподібному зростанню у великій кількості галузей та бути реальною альтернативою "наздоганяючому" зростанню. Стосовно органів публічної влади, то згаданий інструмент стане заміною електронного врядування. Зауважимо, що завдяки цифровим технологіям "стрибкоподібний" розвиток дає можливість державам, які розвиваються, суттєво прискорити перехід від застарілого до сучасного технологічного середовища. У державах із розвиненою економікою нові технології поетапно замінюють старі, доповнюючи їх або повністю оновлюючи. Держави, що розвиваються, здебільшого використовують застарілі технології, маючи при цьому значний потенціал стрімкого розвитку шляхом переходу до найновіших зразків, відразу через кілька поколінь технологій. Такі держави можуть швидко подолати кілька етапів технологічного переходу та підвищити рівень соціально-економічного розвитку [4].

У формі цифровізації публічного управління та адміністрування (цифрового врядування) знаходять вияв організаційні процеси у сфері, яка відповідає за публічне управління, вона націлена на те, аби задовольнити потреби населення, підвищити ефективність, відкритість та прозорість органів державної влади та місцевого самоврядування, робить можливою їхню співпрацю із соціумом, індивідом, бізнесовими структурами завдяки цифровим технологіям, якщо всі, хто бере участь у комунікаційному процесі, володіють належними цифровими компетенціями.

Основні принципи цифровізації:

– забезпечення кожному громадянину рівний доступ до послуг, інформації та знань, які надаються на основі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій;

– створення переваг у різних сферах повсякденного життя;

– цифровізація – механізм економічного зростання завдяки приросту ефективності та збільшенню продуктивності використання цифрових технологій;

– сприяння розвитку інформаційного суспільства та ЗМІ;

– цифровізація повинна орієнтуватися на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринки;

– стандартизація – основа цифровізації України, один із ключових факторів її успішної реалізації. Стандарти посилюють конкуренцію, дозволяють знизити витрати і вартість продукції, гарантують сумісність, підтримку якості, збільшують ВВП країни;

– інформаційна безпека, кібербезпека, захист персональних даних, недоторканність особистого життя та прав користувачів цифрових технологій, зміцнення та захист довіри у кіберпросторі є передумовами одночасного цифрового розвитку та відповідного попередження, усунення та управління супутніми ризиками;

– цифровізація є об'єктом фокусного та комплексного державного управління [5].

В аспекті публічного управління цифровізація – значить, перехід від паперової документації, аналогових процесів й спілкування до застосування електронних систем, документообігу в електронному форматі й електронної комунікації між органами публічного управління, громадянами й суб'єктами господарювання. Особа одержує контроль над своїм власним контентом, має можливість подавати інформаційні запити й створювати особистий шлях інформаційної діяльності. З-поміж головних чинників, які мають вплив на процес цифровізації публічного управління, зважаючи на іноземний досвід, можливо виокремити:

– динамічне введення нових знань і глобальних інформаційних технологій в усі галузі життя суспільства;

– зростання громадського суспільства й соціального партнерства у цифровій сфері;

– характер сформованої в державі моделі ринкової економіки, що виявляється в прискоренні свободи підприємництва, вільного руху робочої сили, конкурентності ринків;

– рівень децентралізації влади й результативність реалізації структурної і регіональної полі-тики з метою покращення соціально-економічного середовища життя населення;

– рівень зростання економіки держави, що формує матеріальні змоги громадян стосовно застосування новітніх інформаційних технічних інструментів;

– впровадження соціально важливих проектів, які допомагають додержанню принципів соціальної рівності й справедливості у цифровій економіці [6].

У цілому модернізація публічного управління в контексті цифрової трансформації включає низку механізмів, спрямованих на впровадження цифрових технологій та поліпшення ефективності державних служб, а саме:

1. Електронні сервіси та портали. Розвиток онлайн-платформ для надання послуг громадянам і бізнесу спрощує доступ до адміністративних процедур, зменшує бюрократичні бар'єри та підвищує прозорість управління.

2. Електронні системи адміністрування. Упровадження цифрових систем для управління публічними послугами, уключаючи електронну реєстрацію, подання заяв та взаємодію з органами влади, сприяє швидкому та зручному обміну інформацією.

3. Відкриті дані. Публікація даних у відкритому форматі дозволяє громадськості та бізнесу використовувати цю інформацію для аналізу, розроблення нових сервісів та моніторингу діяльності державних установ.

4. Цифрова ідентифікація та електронний підпис. Застосування цифрових технологій для перевірки особи та підпису документів дозволяє забезпечити безпеку та достовірність електронних транзакцій.

5. Інформаційна безпека. Запровадження заходів з кіберзахисту та забезпечення конфіденційності даних є важливим складником діджиталізації публічного управління.

6. Інноваційні технології. Використання штучного інтелекту, аналітики даних та інших сучасних технологій допомагає оптимізувати процеси управління та ухвалювати більш обґрунтовані рішення [7].

Завдяки цим механізмам публічне управління стає більш якісним та ефективним, розвивається цифрова економіка та зростає конкурентоздатність держави. Україні конче необхідно модернізувати публічне управління в межах діджиталізаційного процесу.

До головних складових розвитку цифровізації публічного управління належать:

– застосування штучного інтелекту, щоб автоматизувати завдання, здійснювати аналіз інформації й ухвалювати рішення, що можуть передбачати такі приклади, як чат-боти й системи аналізу даних в автоматичному режимі;

– значна кількість інформації для збирання, аналізування й покращення якості послуг і процесів ухвалення рішень у секторі публічного управління;

– здійснення переходу до хмарних сервісів з метою збереження й опрацювання інформації, щоб зменшити витрати й покращити результативність;

– оприлюднення відкритої інформації для покращення прозорості й залучення громадян до механізму ухвалення рішень;

– застосування датчиків й інших приладів Інтернету речей (IoT) орієнтоване на збирання інформації й автоматизацію процесів;

– електронна демократія як формат інтерактивної взаємодії влади й громадян під час прийняття рішень через електронні петиції, електронне голосування й громадські бюджети;

– використання технології блокчейн, що дає змогу створити належні умови для безпеки та недоторканості інформації, застосованої в галузі публічного управління, й дає нові змоги для того, щоб перевіряти справжність документів [8].

Найпотужнішим проєктом цифрової трансформації, який кардинально змінив спосіб взаємодії українців із владою, є український державний додаток «Дія». За останні чотири роки «Дія» стала мейнстрімом та знайшла місце в повсякденному житті українців. Станом на січень 2024 р. у додатку більше 20 млн користувачів, тобто у ньому зареєстрований кожен другий житель України. На порталі доступно 72 послуги, а у застосунку – 9 послуг та 15 цифрових документів. Високий рівень цифрових досягнень України отримав підтвердження у результатах дослідження: «Україна: цифрова стійкість під час війни», яке проводилось одним із найпрестижніших і найстаріших аналітичних центрів у світі – «The Brookings Institution». Науковці центру проаналізували цифровізацію українського Уряду та суспільства за останні 11 років – за період з 2012 по 2023 – від реєстрів на папері до «держави у смартфоні». Значну увагу було приділено створенню державного додатку «Дія» та впливу цифровізації сервісів на суспільство. Завдяки «Дії» Україна стала першою країною, де цифровий паспорт є еквівалентним паперовому. За два роки реальний антикорупційний та економічний ефект від цифровізації становив 16,3 млрд грн, потенційний антикорупційний та економічний ефект – 48 млрд грн. Проаналізувавши передовий досвід України з цифрової трансформації, науковці визначили особливо важливі уроки для світу:

1) технологія та політика йдуть пліч-о-пліч;

2) хмарні обчислення сприяють і знижують ризики;

3) політичне лідерство є ключовим;

4) криза та невідкладність спонукають до впровадження;

5) прозорість може бути вбудована в код, але підзвітність вимагає багатостороннього підходу;

6) взаємне навчання та обмін рішеннями можуть прискорити цифрову трансформацію [9].

Варто зауважити, що Міністерством цифрової трансформації України продовжувалася робота, спрямована на те, аби реалізувати проєкти, незважаючи ні на пандемію, ні на повномасштабне вторгнення Росії на територію України. Міністерською командою ведеться активна діяльність щодо розпочатих у довоєнний період проєктів, крім того, розпочаті нові важливі проєкти, які відіграють значну роль у захисті України.

В 2019 році запроваджено експериментальний проект «Держава в смартфоні». Серед ключових завдань цього проекту - впровадження цифрових технологій і платформних рішень в систему державного управління і надання державних послуг. Однак успішна реалізація даної програми можлива тільки за умови досягнення консенсусу у визначенні стратегічних цілей обраної суспільством моделі соціально-економічного розвитку, що базується на фундаментальному розумінні ролі, завдань і функцій держави в умовах

цифрової економіки. У зв'язку з цим концепція реформування і цифровий трансформації інститутів державного управління вимагає осмислення і розробки нових базових положень. Цифрова трансформація України є колосальним інвестиційним ресурсом, оскільки дає змогу звільнити мільйони годин, які люди проводять у чергах, за оформленням документів, за узгодженням реєстрів або довідок та спрямувати їх на розвиток економіки [10].

Попри наявність деяких здобутків щодо цього напрямку, є очевидним існування системних проблем, через які відбувається гальмування ефективного запровадження цифровізації в публічне управління в нашій країні. Вони полягають у тому, що:

1. Бракує інфраструктури. Не в усіх регіонах країни доступні швидкий Інтернет та необхідна технічна база, щоб запроваджувати діджиталізацію публічного управління.

2. Недостатньо компетентні працівники. Відсутні в потрібній кількості кваліфіковані в цифрових технологіях кадри, яким не повною мірою відомі принципи й можливості, котрими володіє цифрова трансформація в публічному управлінні.

3. Брак координації. Через відсутній централізований підхід до прагнення запровадити діджиталізацію в структурі різних царин публічного управління можуть дублюватися зусилля й неефективно використовуватися ресурси.

4. Існують проблеми, пов’язані з безпекою. Оскільки цифрові сервіси в публічному управлінні збільшують свою присутність, можливе зростання загроз кібербезпеки та порушення конфіденційності, якою в обов’язковому порядку мають бути захищені особисті дані громадян.

Цифрові технології мають бути доступними для всіх верств населення України. З цього випливає перша та найважливіша проблема. На жаль, в Україні все ще існує проблема з доступом до швидкісного Інтернету у малих містах та сільських місцевостях. За дослідженнями Мінцифри більше 4 мільйонів українців проживають у населених пунктах, де немає жодного працюючого оптичного провайдера, більше 65 % сіл не покриті широкосмуговим доступом до Інтернету. Також виникає проблема з недостатнім рівнем цифрової грамотності як населення, так і публічних службовців. Саме тому було створено постанову від 9 жовтня 2020 року «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України». Цифрову грамотність додано як обов’язкову компетенцію для держслужбовців. На платформі «Дія. Цифрова освіта» вже є декілька освітніх серіалів із цифрової грамотності для державних службовців. Окрім цього публічні службовці мають можливість вдосконалювати цифрові навички за допомогою курсів підвищення кваліфікації, онлайн-курсів та інших освітніх проєктів [11].

Попри існування проблем, завдяки цифровому перетворенню, запровадженому в держуправлінні, держава може ефективно розвиватися, зокрема: менше витрачаються ресурси, час і державний бюджет; держапарат працює продуктивніше, підвищується його оптимізація; органи публічної влади провадять свою діяльність більш прозоро й відкрито.

Щоб розв'язати вказані проблеми, необхідно:

1. Інвестувати в розвиток інфраструктури. Державою має бути зосереджена увага на тому, щоб розвивати й поліпшувати інфраструктуру, в тому числі широкосмуговий Інтернет і цифрові технології, особливо цього потребують віддалені та малозаселені регіони.

2. Навчати й підвищувати кваліфікацію. Необхідне проведення навчальних курсів та семінарів, у яких братимуть участь державні службовці, де розглядалися б цифрова грамотність та користування цифровими інструментами під час публічних управлінських процесів.

3. Користуватися перевагами централізованого керівництва. Урядом має бути здійснене формування центрального органу, який координуватиме й контролюватиме процеси, пов'язані з діджиталізацією усіх галузей публічного управління.

4. Забезпечити кібербезпеку. На державному рівні потрібно зайнятися вдосконаленням законодавчої бази та створенням ефективних механізмів, які б захистили цифрову інфраструктуру від небезпек, пов'язаних із кібератаками та зловживаннями.

Таким чином, цифровізацію державного управління розглядають як важливий напрямок в усіх сферах роботи і складне відповідальне завдання, що має на меті реалізувати активну державну політику та ефективну діяльність кожної державної інституції, насамперед тієї, що виконується новоствореним Міністерством цифрової трансформації України. Завдяки цифровій реформації з'явиться новий потенціал для того, щоб здійснювати державне управління, виконавчі органи оптимізують свою діяльність, розвиватиметься безпечне середовище, громадяни активніше залучатимуться до публічних справ. Здійснивши успішну цифровізацію, вдасться цифровізувати публічне управління та зайнятися цифровим врядуванням.

Висновки. Отже, основою впровадження цифровізації вітчизняного публічного управління стали розроблені й використані різноманітні інформаційні системи, які допомагають розширювати можливості прискорено здійснювати обробку великих інформаційних масивів. Системні характеристики роблять можливим підтримку, систематизацію та впорядкування різноспрямованих інформаційних потоків, які підтримує структура, завдяки котрій надаються та отримуються державні послуги, залишаючись зусібіч результативними й ефективними, враховується й наскільки доцільно та продуктивно

використовуються державні фінанси. За умови, що позначені інформаційні системи здійснюють чітке структурне функціонування, відбувається формування єдиного електронно-цифрового простору, де реалізується забезпечення впорядкованої державно-приватної співпраці.

Література:

1. Васиньова Н.С. Автоматизація документообігу як один зі складників процесу діджиталізації публічного управління в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування.* 2020. № 4 (27). С. 71-75.

2. Якушко І.В. Передумови виникнення цифрової трансформації та фактори її розвитку в економічних системах. *Проблеми сучасних трансформацій.* https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-3-03-05/2022-3-03-05.

3. Ткачова С.С. Цифрова трансформація держави: зміни функцій контролю в публічному управлінні та адмініструванні. https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/50757/1/Upravlinnia%20rozvytkom%20sotsialno-ekonomichnych%20system_Ch%202_%202024_95-98.pdf.

4. Анісімова О.М., Ковальська Л.А., Лукаш Г.П., Прігунов О.В., Щербіна О.С., Яворська Т.М. Трансформаційні процеси у суспільній та соціокультурній сферах України: монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2021. 185 с.

5. Колотило М.Р., Герасименко О.В. Цифрова трансформація державного управління. https://economicstoday2023.forumotion.me/t52-topic.

6. Засуха М.В. Сутність цифрової трансформації публічного управління. *Проблеми сучасних трансформацій.* 2024. № 12. https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-12-02-04/2024-12-02-04.

7. Прокопчук І. Цифрова трансформація публічного управління: виклики та можливості для України. http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/21047/1/%D0% 97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%86%D0%A4%D0%9D%D0%A2%D0%A3%D0%9D%D0%93_2024.pdf#page=435.

8. Засуха М.В. Сутність цифрової трансформації публічного управління. *Проблеми сучасних трансформацій.* 2024. № 12. https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-12-02-04/2024-12-02-04.

9. Ткачова С.С. Цифрова трансформація держави: зміни функцій контролю в публічному управлінні та адмініструванні. https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/50757/1/Upravlinnia%20rozvytkom%20sotsialno-ekonomichnych%20system_Ch%202_%202024_95-98.pdf.

10. Кобзев І.В., Косенко В.В., Мельников О.Ф. Цифрова трансформація публічного управління. https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/69eb37c1-9b16-4d0f-8958-b4b472eb2aee/content.

11. Колотило М.Р., Герасименко О.В. Цифрова трансформація державного управління. https://economicstoday2023.forumotion.me/t52-topic.

References:

1. Vasynova, N.S. (2020). Avtomatyzatsiia dokumentoobihu yak odyn zi skladnykiv protsesu didzhytalizatsii publichnoho upravlinnia v Ukraini [Automation of document flow as one of the components of the process of digitalization of public administration in Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia – Public administration and customs administration, 4 (27),* 71-75 [in Ukrainian].

2. Yakushko, I.V. Peredumovy vynyknennia tsyfrovoi transformatsii ta faktory yii rozvytku v ekonomichnykh systemakh [Prerequisites for the emergence of digital transformation and factors of its development in economic systems]. *Problemy suchasnykh transformatsii – Problems of modern transformations.* Retrieved from https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-3-03-05/2022-3-03-05 [in Ukrainian].

3. Tkachova, S.S. Tsyfrova transformatsiia derzhavy: zminy funktsii kontroliu v publichnomu upravlinni ta administruvanni [Digital transformation of the state: changes in control functions in public administration and administration]. Retrieved from https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/50757/1/Upravlinnia%20rozvytkom%20sotsialno-ekonomichnych%20system_Ch%202_%202024_95-98.pdf [in Ukrainian].

4. Anisimova, O.M., Kovalska, L.A., Lukash, H.P., Prihunov, O.V., Shcherbina, O.S. & Yavorska, T.M. (2021). *Transformatsiini protsesy u suspilnii ta sotsiokulturnii sferakh Ukrainy [Transformational processes in the social and socio-cultural spheres of Ukraine].* Vinnytsia : Nilan-LTD [in Ukrainian].

5. Kolotylo, M.R. & Herasymenko, O.V. Tsyfrova transformatsiia derzhavnoho upravlinnia [Digital transformation of public administration]. Retrieved from https://economicstoday2023.forumotion.me/t52-topic [in Ukrainian].

6. Zasukha, M.V. (2024). Sutnist tsyfrovoi transformatsii publichnoho upravlinnia [The essence of digital transformation of public administration]. *Problemy suchasnykh transformatsii – Problems of modern transformations, 12*. Retrieved from https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-12-02-04/2024-12-02-04 [in Ukrainian].

7. Prokopchuk, I. Tsyfrova transformatsiia publichnoho upravlinnia: vyklyky ta mozhlyvosti dlia Ukrainy [Digital transformation of public administration: challenges and opportunities for Ukraine]. Retrieved from http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/21047/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%86%D0%A4%D0%9D%D0%A2%D0%A3%D0%9D%D0%93_2024.pdf#page=435 [in Ukrainian].

8. Zasukha, M.V. (2024). Sutnist tsyfrovoi transformatsii publichnoho upravlinnia [The essence of digital transformation of public administration]. *Problemy suchasnykh transformatsii – Problems of modern transformations, 12*. Retrieved from https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-12-02-04/2024-12-02-04 [in Ukrainian].

9. Tkachova, S.S. Tsyfrova transformatsiia derzhavy: zminy funktsii kontroliu v publichnomu upravlinni ta administruvanni [Digital transformation of the state: changes in control functions in public administration and administration]. Retrieved from https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/50757/1/Upravlinnia%20rozvytkom%20sotsialno-ekonomichnych%20system_Ch%202_%202024_95-98.pdf [in Ukrainian].

10. Kobzev, I.V., Kosenko, V.V. & Melnykov, O.F. Tsyfrova transformatsiia publichnoho upravlinnia [Digital transformation of public administration]. Retrieved from https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/69eb37c1-9b16-4d0f-8958-b4b472eb2aee/content [in Ukrainian].

11. Kolotylo, M.R. & Herasymenko, O.V. Tsyfrova transformatsiia derzhavnoho upravlinnia [Digital transformation of public administration]. Retrieved from https://economicstoday2023.forumotion.me/t52-topic [in Ukrainian].

УДК 339.138

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-821-833

Станіславський Сергій Валерійович аспірант кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, тел.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0009-0002-4727-8328

СУТНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙ ТА РОЛЬ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена визначенню сутності та ролі інвестицій у сфері будівництва в сучасних умовах. Встановлено, що будівельна сфера України – одна з найбільших бюджетоутворюючих і в той же час стратегічно значуща в розвитку вітчизняної економіки й розвитку соціальної інфраструктури держави. Вона відіграє значну роль для всіх галузей національної економіки. Наразі будівництво опинилося в нестабільних обставинах, що обумовлює деякі коливання в результатах будівельних підприємств. Крім того, складнішою ситуацію робить зменшення привабливості будівельних проєктів у житловому й промисловому будівництві, на противагу об'єктам інфраструктури, в тому числі дорожнього будівництва. Проте суттєве збільшення масштабів будівництва і реконструкції об'єктів інфраструктури не створює відповідних умов для розвитку будівельної сфери загалом. Отже, можливо говорити про те, що вивчення й розгляд будівельної сфери – питання актуальне.

З'ясовано, що погіршення в Україні економічних умов з огляду на бойові дії спричиняє необхідність щодо детального розгляду, планування й пошуків шляхів залучення інвестицій у сектор житлової нерухомості. Руйнування великого обсягу житлового фонду, великі масштаби внутрішньої міграції населення, зважаючи на втрату житла на територіях, що передусім наближені до активних бойових дій, гостро обумовлює питання розгляду й покращення наявних механізмів інвестування у житлову нерухомість з метою пошуків нових інвесторів на внутрішньому рівні держави, а також із-за кордону.

Встановлено, що інвестиціями є одне з тих економічних понять, котрому характерне давнє походження, широко та часто використовується в економічній системі як на мікро -, так і на макрорівні. Однак, попри активне застосування згаданої головної економічної категорії, ніяке із напрацьованих науковою спільнотою понять і досі не забезпечує універсального формулювання інвестицій, котре би зважало на потреби теорії та світової практики і було відповідним розумінню всіх певних суб'єктів їх реалізації.

Зауважено, що вільні інвестиційні ресурси завжди існували й існуватимуть. Однак з огляду на ряд причин (брак привабливих і зрозумілих пропозицій для вкладання особистих фінансів чи брак відомостей щодо об'єктів для реалізації інвестування; брак знань щодо самостійного управління інвестиційними ресурсами) потенційні інвестори, зокрема й у нерухомість, опиняються на «гачку» інвестиційних шахраїв, про що йдеться в публікації. Через це напрацювання дієвих порядків інвестування у сектор будівництва стане предметом наступних досліджень.

Ключові слова: інвестиція, інвестиційний процес, інвестиційна діяльність в будівництві, сфера будівництва, чинники.

Stanislavskyi Serhii Valeriiovych postgraduate student of the department of public administration, tourism and hotel and restaurant business, V. I. Vernadsky Tavri National University, Kyiv, tel.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0009-0002-4727-8328

THE ESSENCE OF INVESTMENT AND THE ROLE IN THE SPHERE OF CONSTRUCTION IN UKRAINE

Abstract. The article is devoted to determining the essence and role of investment in the construction sector in modern conditions. It is determined that the construction industry of Ukraine is one of the most budget-forming and at the same time strategically important in the development of the national economy and the development of the country's social infrastructure. It is of great importance for all sectors of the national economy. Today, construction is in unstable conditions, which causes certain fluctuations in the results of construction enterprises. In addition, the situation is complicated by the decrease in the investment attractiveness of construction projects in residential and industrial construction, in contrast to infrastructure facilities, in particular road construction. However, a significant increase in the volume of construction and reconstruction of infrastructure facilities does not ensure the development of the construction industry as a whole. Thus, it can be argued that research and analysis of the construction industry is a relevant issue.

It has been established that the deterioration of the economic situation in Ukraine due to hostilities requires a thorough analysis, planning and search for ways to attract investment in the residential real estate sector. The destruction of a significant part of the housing stock, a significant amount of internal migration of the population due to the loss of housing in the territories primarily close to active hostilities, acutely raises the issue of analyzing and improving existing mechanisms for investing in residential real estate in order to find new investors within the country and from abroad.

It has been determined that investment is one of those economic categories that has an ancient origin, is widely and often used in the economic system at both the micro and macro levels. However, despite the active use of this key economic category, none of the concepts developed by scientific thought to date provides a universal definition of investment that would take into account the needs of theory and world practice and correspond to the ideas of all specific subjects of their implementation.

It is noted that free investment resources have always been and will be. However, due to a number of reasons (lack of attractive and understandable offers for investing one's own funds or lack of information about investment objects; lack of knowledge of independent management of investment resources), potential investors, including in real estate, fall for the "hook" of investment fraudsters, as described in the publication. Therefore, the development of effective algorithms for investing in the construction sector will be the subject of further research.

Keywords: investment, investment process, investment activity in construction, construction sector, factors.

Постановка проблеми. Останніми десятиріччями в Україні простежувався великий спад активності в будівельній галузі. Серед причин цього можливо визначити низку економічних і політичних потрясінь і, крім того, бюрократичні складнощі містобудівного й економічного складника житлового будівництва, недовершеність процедур інвестування й захищеності прав інвесторів. Початок повномасштабного періоду російсько-української війни обумовив низку нових викликів для країни, а саме пошкодження або повне руйнування житлового фонду, великі масштаби внутрішньої міграції населення і виїзд за межі України, зважаючи на активні бойові дії на Сході й Півдні України, а також ракетно-дронову небезпеку по усій Україні. Щоб розв’язати перераховані вище проблеми, потрібно залучити великі обсяги внутрішніх і зовнішніх інвестицій в будівельний сектор. Через це розгляд суті й значення інвестицій в будівельну галузь, а також їхніх властивостей в сучасних обставинах – актуальна тема дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика висвітлювалася такими ученими як І. Адамська, Л. Алавердян, І. Білецький, А. Богданенко, Я. Вішня, І. Волохова, А. Гавриліна, В. Дмитренко, Г. Жовтяк, Р. Ліпський, С. Машникова, А. Музиченко, Т. Овчаренко, В. Прохорова, Т. Рим, О. Романенко, Н. Серьогіна, Т. Сігаєва, М. Ткаченко та іншими. Незважаючи на велике зацікавлення з боку вчених до питань інвестиційної діяльності, проблематика вивчення залучення інвестицій у будівельну галузь продовжує залишатися актуальною, насамперед зважаючи на нинішні реалії. Розгляд наявних механізмів інвестування у будівельну галузь дозволяє

з'ясувати низку недоліків, котрі можуть постати перед інвестором під час вкладання фінансів, і створить основу наступного покращення нормативно-правової основи, методів, заходів стосовно активізації інвестування у нерухомість. Потрібна передумова відновлення економіки України – значна інвестиційна активність. Її можна досягти через збільшення масштабів втілених інвестиційних ресурсів і найрезультативніше їхнє застосування в головних секторах економіки. Інвестиції утворюють виробничий потенціал на новій науково-технічній основі й покращують конкурентні позиції України на світовому ринку.

Мета статті – визначити сутність та роль інвестицій у сфері будівництва в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Будівельна сфера перебуває в тісному зв'язку з рештою сфер виробництва у державі, тому що вона формує головні фонди, як житлові, так і виробничі, та, крім того, гарантує працевлаштування населення. Підприємства будівельної сфери – одна з найбільш вагомих сфер вітчизняної економіки, від котрої залежить результативність діяльності всієї системи господарювання в державі. Економічний ефект від зростання зазначеної сфери зводиться до мультиплікаційного ефекту фінансів, які вкладені в будівництво. Якраз вкладення коштів – головний важіль розвитку будь-якої виробничої галузі: залучення інвестицій дозволяє підприємствам одержати ряд вигод, з-поміж котрих варто виокремити комплексне застосування ресурсів, формування передумов для покращення технології робіт і найраціональнішого налагодження виробництва, значно вищу ефективність трудових ресурсів та ін.

За ринкових умов будівництво набуває нового економічного змісту, пов'язаного з вільним рухом капіталу та вільною діяльністю кожного об'єкта власності. Вертикальні галузеві зв'язки, що переважали в адміністративно-плановані економіці, замінюються горизонтальними зв'язками інвесторів. Саме будівництво як економічний процес являє собою безперервну інвестиційну діяльність власників капіталу протягом життєвого циклу будівель чи споруд, у які вкладається цей капітал [1].

Першочерговою проблемою, яка постає перед підприємствами будівельної галузі на даному етапі, є питання створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні, реальних фінансово-кредитних механізмів для стимулювання промислового та житлового будівництва з метою підвищення конкурентоздатності галузі через те, що ринкові умови господарювання вимагають формування нових засад взаємовідносин учасників інвестиційного процесу у капітальному будівництві [2].

Переш ніж розкрити роль інвестицій у сфері будівництва, на нашу думку, варто зосередитися на понятті «інвестицій» в цілому.

Так, на думку А.В. Гавриліної, сучасні інвестиції характеризуються різною інституційною природою, відмінними сутнісними ознаками, формами та видами, методами та інструментами регулювання на національному, міжнародному й наднаціональному рівнях. Інвестиції відрізняються за джерелами походження, напрямами вкладання, багатоманітними мотиваціями інвесторів і реципієнтів, інтегрують в собі різні економічні процеси, які впливають на виробництво, розподіл, обмін та споживання, тобто вони є фундаментальною основою суспільного відтворення. Саме тому, інвестиції є однією з визначальних складових суспільного розвитку, надають вагомий стимул для економічного зростання, породжують систему особливих, відносин, забезпечивши ефективний взаємозв'язок між галузевими, структурними, людськими та фізичними аспектами. Вільний рух капіталу, вигідність в інвестуванні, філософія економіки, жорстка конкуренція, потоки інституційного та приватного капіталу й підвищення реалізованості фінансових продуктів призводять до зростання інвестиційного глобалізму, створюючи сприятливі можливості інвестування у будь-якій країні і зумовлюючи можливості суттєвого збільшення суспільного багатства. Для тих, хто володіє сучасними знаннями в сфері інвестування, міжнародних інвестицій, орієнтується в тенденціях фінансового ринку відкриваються нові обрії економічною успіху [3].

Економічна природа інвестицій обумовлена закономірностями процесу відтворення і полягає в використанні додаткового суспільного продукту для покращення якості та кількості всіх елементів системи продуктивних сил суспільства. Джерелами інвестицій є фонд накопичення (нагромадження) та частина національного доходу, спрямована на збільшення та розвиток факторів виробництва, а також фонд заміщення, який використовується для оновлення зношених засобів виробництва у формі амортизаційних відрахувань. Отже, інвестиції є способом відкладення ресурсів для майбутнього використання. У фінансовому вимірі інвестиції представляють собою всі види активів (коштів), вкладених у економічну діяльність з метою отримання прибутку, а з економічної точки зору це витрати на створення, розширення та технічне переозброєння капіталу. У економічній літературі термін «інвестиції» часто розглядається як будь-яке вкладення коштів, яке може чи не може призвести до зростання капіталу чи отримання прибутку. До них включають «споживчі інвестиції» – придбання предметів довгострокового користування, що економічно є інвестиціями. Існує багато визначень терміну «інвестиції», включаючи відділення між реальними і фінансовими інвестиціями. Реальні інвестиції включають в себе матеріальні активи, такі як земля та обладнання, тоді як фінансові інвестиції включають угоди, такі як акції та облігації. В примітивних економіках переважно реальні інвестиції, у сучасній економіці переважно – фінансові [4].

Інвестиційна діяльність визначається Законом України «Про інвестиційну діяльність» у статті 2 як сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. З визначенням інвестиційної діяльності пов'язується термінологічний апарат, властивий цьому виду відносин. Йдеться насамперед про інвестиції як об'єкт правового регулювання. У статті 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» міститься поняття інвестицій, згідно з яким ними є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається інший соціальний ефект. Через категорію цінності розкривається суть інвестицій також в Законі України від 19 березня 1996 року «Про режим іноземного інвестування», а саме: під іноземними інвестиціями розуміють цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту. коментованому визначенні акцент робиться на участі іноземного елементу, але суть поняття інвестицій не відрізняється від запропонованого Законом України «Про інвестиційну діяльність» [5].

На макроекономічному рівні інвестиції визначають загальний напрямок розвитку країни та її конкурентоспроможність на міжнародному ринку. Макроекономічна важливість інвестицій полягає в стимулюванні попиту на внутрішні товари й послуги, що сприяє зростанню виробництва й збільшенню ВВП, привертанні іноземного капіталу, що збільшує валютні резерви країни й зміцнює її міжнародну фінансову стійкість. Не менш важливим фактором, який має вагу на макроекономічному рівні, є інвестиційна політика держави, головне завдання якої – забезпечення стабільності й зростання економіки. Інвестиції мають важливий вплив на макроекономічну рівновагу держави загалом. Інвестиції на мікрорівні впливають на окремі підприємства, організації й господарські суб'єкти. Вони є важливим джерелом розвитку, оскільки стимулюють розширення виробництва, створення нових робочих місць і покращення якості продукції й послуг. Вони сприяють інноваціям і дослідженням, що дозволяє підприємствам залишатися технічно конкурентоспроможними. Залучення зовнішнього капіталу стимулює розвиток, а інвестування в управління й розвиток персоналу підвищують продуктивність праці. Інвестиції на мікрорівні є стратегічним інструментом для досягнення стійкого зростання й закріплення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання [6].

Інвестиції – це одне з тих економічних понять, котрому характерне давнє походження, широко та часто використовується в економічній системі як на мікро -, так і на макрорівні. Однак, попри активне застосування згаданої

головної економічної категорії, ніяке із напрацьованих науковою спільнотою понять і досі не забезпечує універсального формулювання інвестицій, котре би зважало на потреби теорії та світової практики і було відповідним розумінню всіх певних суб'єктів їх реалізації. В наукових джерелах є різні підходи стосовно суті й класифікації інвестицій. Усталено під інвестиціями розуміють реалізацію відповідних економічних проектів у нинішній період, аби в перспективі отримати прибутки. Такий підхід щодо розуміння інвестицій – домінуючий як в закордонних, так і у вітчизняних економічних джерелах.

Інвестиції мають вирішальне значення для розвитку національної економіки, реалізації її стратегічних цілей, завдань і програм. Інтенсивність, спектр залучення та структура інвестицій визначають рівень конкурентоспроможності видів економічної діяльності, потенціал та масштаби їх економічного зростання та соціально-економічний розвиток регіонів і територій. Виключно особливого значення інвестиції набувають саме для галузі житлового будівництва, без яких процес створення нового житла практично неможливий. Інвестиції у будівництво формують нові економічні можливості, спроможні сприяти інклюзивному соціальному розвитку суспільства та формувати передумови сталості для економіки. За умов реалізації глобальної концепції сталості обсяги інвестиції у будівництво визначатимуть вибір між перспективним шляхом і спроможністю міст і населених пунктів стати центрами сталості чи традиційною моделлю ресурсомісткого та енергозатратного житлово сектору. Інвестиції у будівництво набувають нової ролі та значення у наступних аспектах:

1) формування потенціалу додаткових довгострокових економічних можливостей – створення нових робочих місць, вдосконалення засобів життя та існування, сприяння більш високому рівні економічної продуктивності;

2) сприяння розвитку інклюзивної урбанізації – забезпечення більш інклюзивного доступу населення до соціальних, економічних та суспільних вигід;

3) забезпечення екологічної стійкості – підвищення ефективності використання ресурсів, енерго- та ресурсозбереження, оптимізація витрат на житло, стійкість до зміни клімату [7].

За рахунок інвестицій здійснюється розвиток окремих економічних та соціальних галузей. У літературі робилися спроби визначити узагальнююче поняття інвестиційного процесу. З економічної точки зору інвестиційний процес розглядають як інвестиційні цикли, що включають в себе час проектування, освоєння та компенсацію вкладених коштів. Більш вузьке поняття інвестиційної діяльності – це витрати з точки зору функціонування виробництва з метою забезпечення розширеного відтворення. З метою чіткої регламентації здійснення інвестицій необхідно визначитися з об’єктом

інвестиційної діяльності. Інвестиційна діяльність є сукупністю практичних дій громадян, юридичних осіб і держави з реалізації інвестицій. До об'єктів інвестиційної діяльності належить будь-яке майно, в тому числі основні та обігові фонди у всіх галузях економіки, цінні папери, цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права. Серед інших об'єктів інвестиційної діяльності виокремлюються майнові права, в тому числі корпоративні [8].

Державне управління інвестиційною діяльністю у будівельній сфері – своєрідна функція управління, що призначена об'єднати інтереси держави та особистості на основі прогнозування, бюджетного фінансування, оподаткування, стратегічного планування та інших заходів державного управління на ринку житла. Ринкові саморегулятори та державні регулятори мають йти назустріч у досягненні оптимальної структури будівництва. Державне управління інвестиційним процесом у будівництві – відкрита система, що взаємодіє із середовищем та всіма учасниками інвестиційного процесу. Його слід вивчати як певну систему, що включає ряд підсистем: передпроектну, проектну, планову, експлуатаційну, будівельну комплектацію, посередницьку, фінансову. Кожна підсистема, як економічна складова, має певне право вибору режиму свого функціонування. Кожен компонент системи має свою цільову функцію, систему стимулів та оцінювання ефективності техніко-економічних режимів, таким чином, треба задовольняти спільний погоджений процес економічних компонентів, інакше кажучи, вибирати оптимальний режим процесу всієї системи за умови одночасного збереження можливості свободи вибору кожним окремим елементом автономного, власного розпорядку роботи [9].

Наразі вагомою передумовою розвитку держави є зростання інвестицій, а також продуктивність їх застосування. Інвестиційна діяльність у будівельній галузі забезпечується згідно з демографічними чинниками, розвитком комунікацій та транспортних мереж, зі ступенем економічного зростання держави, результативності інвестицій й соціальної інфраструктури. Залучення інвестицій в економіку країни – фактор сталості й успіху її соціально-економічного зростання. В нинішніх обставинах ступінь інвестиційної діяльності в будівельній сфері України взаємозалежний зі станом економіки країни, фінансово-кредитної системи, прибуткової роботи підприємств. Стан, у якому опинилася наша країна, потребує залучення інвестицій з метою довгострокового зростання її регіонів.

Як зазначають Прохорова В. та Машникова С., держава як головний регулятор інвестиційної діяльності у житловій сфері, виконує наступні функції: законодавчу; функцію гаранта; функцію інвестора та державного замовника житлових послуг; функцію контролера та кредитора [10].

Серед ключових відмінностей якісних характеристик інвестицій у житлову нерухомість від інвестицій, що здійснюються за іншими видами економічної діяльності, доцільним слід відмітити сукупність наступних:

1) необхідність інвестицій забезпечення права власності (отримання права власності вкладником після завершення і введення в експлуатацію об'єкта житлової нерухомості);

2) відносна стійкість до інфляційних процесів (у вартість будівництва об'єкту нерухомості закладається страховий запас міцності від інфляції);

3) довгостроковий характер використання об'єкту інвестицій;

4) широка практика використання механізму податкових пільг та преференцій для забудовників;

5) відносна низька ступень еластичності попиту і пропозиції від факторів бізнес-середовища (технологічні строки житлового будівництва не сприяють одномоментному реагуванню на зміну макроекономічних факторів;

6) наявність ризиків низької ліквідності (внаслідок низького рівня платоспроможного попиту населення та тривалості платежів);

7) високий рівень спеціалізованих ризиків (ненадійність постачальників, затримки проекту, проектні помилки тощо);

8) потреба у високому рівні інтенсивності надходжень інвестиційних потоків у відносин обмежений час;

9) наявність значної кількості адміністративно-процедурних бар'єрів, що уповільнює темпи реалізації інвестицій [11].

До чинників, що стримують здійснення будівельної діяльності, належать: недостатній попит на продукцію та послуги будівельних підприємств; погодні умови; нестача робочої сили; нестача матеріалів та устаткування; фінансові обмеження; інші чинники [12]. Але основним стримувальним чинником останній час є збільшення собівартості будівельних робіт на тлі подорожчання сировини та матеріалів, незважаючи на активну реалізацію різноманітних проєктів у житловому будівництві з урахуванням деякої активізації іпотечного кредитування та зростання попиту з боку виробничого сектору народного господарства на будівельну продукцію. У межах здійснюваних урядом кроків щодо створення привабливого інвестиційного клімату в Україні Держбуд послідовно вживає заходів щодо нормативного врегулювання будівельної діяльності, спрощення й забезпечення прозорості ряду процедур на передпроєктній стадії, усунення штучних перепон під час проєктування та будівництва [13]. Однак із метою підвищення ефективності діяльності в будівельній галузі слід більш уважно та ретельно розробляти стратегії щодо збільшення обсягів фінансування, для чого необхідно залучати у цей сегмент як вітчизняних, так і іноземних інвесторів, а крім того, розробляти стратегії врахування якості будівельних робіт та будівельних матеріалів [14].

Інвестиції у житлове будівництво мають стати одним з основних напрямів місцевого муніципального регулювання соціально-економічного розвитку. Місцеві органи самоврядування в України, за прикладом зарубіжних країн, мають приймати більш активну участь у процесах державного регулювання інвестування будівництва житла. Ключова мета місцевого самоврядування у даній площині має концентруватись у залученні фінансових ресурсів до будівельного процесу, пошуку відповідних джерел та оптимізації структури інвестиційних потоків. Джерелами інвестицій у будівництво об'єктів житлової нерухомості на мікрорівні державного регулювання можуть стати кошти будівельних компаній; заощадження населення, бюджетні кошти населених пунктів; кошти, виділені на викуп муніципальної землі під будівництво, капітал приватних інвестиційних фондів, кошти місцевих суспільних фондів і організацій, залучена грантова допомога з боку міжнародних фінансових структур. Місцеві адміністрації мають доповнювати перелік «правил гри» для інвесторів, що запропоновані державним інституційним механізмом, у напрямі їх регіональної адаптації та підвищення рівня привабливості для потенційних інвесторів. Україна є великою країною зі значною диференціацією в умовах та потенціалі розвитку регіонів. Формування сприятливого інвестиційного клімату – основа відродження та подальшого розвитку всієї національної економіки, проте, саме забезпечення житлом постане першочерговим завданням післявоєнного періоду. За останні роки найвищим рівнем інвестиційної привабливості визначалось багатоповерхове житлове будівництво. Все більшою популярністю та попитом на ринку житлової нерухомості за останні роки користувалось житло комфорт-класу. Разом з тим, за умов подолання наслідків війни, пріоритет інвестицій у житловому будівництві має бути відданий житлу економ-класу та будівництву інклюзивного соціального житла. Активізація процесів місцевого управління інвестиційними процесами у напрямі активізації їх залучення постане каталізатором розвитку інших видів економічної діяльності регіону, залучення до населення пунктів населення і робочої сили, покращення соціально-економічних, демографічних, трудових та іміджевих показників розвитку регіонів і територій [15].

Сьогодні інвестиційний процес в галузі житлової нерухомості утворює значно ширший перелік ймовірних послуг, аніж просто купівля житла для особистих потреб чи для наступного застосування з комерційною метою (здачі в оренду). Перелік інвестиційних послуг в житловій нерухомості на сучасному етапі передбачає: інвестиції в реновацію наявного житлового об'єкту; девелоп-мент житлових об'єктів під продаж (оренду), повний викуп житла з метою перепродажу в подальшому, інвестиції в купівлю цілісного пулу житлових об'єктів, послуги щодо управління об'єктом житлової нерухомості.

Пошуки й застосування дієвих важелів та інструментарію державного регулювання повинне гарантувати активізацію згаданих послуг, а також їх якнайбільшу ефективність для населення, бізнес-сфери й соціуму.

В розрізі теми дослідження зауважимо, що вільні інвестиційні ресурси завжди існували й існуватимуть. Однак з огляду на ряд причин (брак привабливих і зрозумілих пропозицій для вкладання особистих фінансів чи брак відомостей щодо об'єктів для реалізації інвестування; брак знань щодо самостійного управління інвестиційними ресурсами) потенційні інвестори, зокрема й у нерухомість, опиняються на «гачку» інвестиційних шахраїв, про що йдеться в публікації. Через це напрацювання дієвих порядків інвестування у сектор будівництва стане предметом наступних досліджень.

Висновки. Отже, інвестиції в житлове будівництво і нерухомість утворюють нові економічні змоги, що здатні допомогти інклюзивному соціальному зростанню суспільства й забезпечити передумови стабільності для економіки. В разі втілення глобальної концепції стабільності масштаби інвестиції в житлову галузь будуть визначати вибір між перспективним напрямом та здатністю міст й населених пунктів бути центрами стабільності або усталеною моделлю ресурсомісткого й енергозатратного житлового сектору.

Література:

1. Жовтяк Г.А., Волохова І.В. Стан та перспективи розвитку підприємств будівельної галузі України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.* 2020. № 6. С. 50-54.

2. Дмитренко В.І. Проблеми та перспективи розвитку підприємств будівельної галузі. *Вчені записки Університету «КРОК».* 2020. № 2(58). С. 120-127.

3. Гавриліна А.В. Еволюція наукової думки у дослідженні змісту та сутності інвестицій, як економічної категорії. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 2 (49). С. 337-345.

4. Ткаченко М.Л., Ліпський Р.В. Економічна сутність капітальних інвестицій. https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/11339/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9C%D0%9D%D0%9F%D0%9A_%D0%A1%D0%9D%D0%90%D0%A3%2016.11.2023%D0%B0.pdf#page=94.

5. Рим Т.Я. Поняття та види здійснення інвестицій у будівництві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2019. № 38. С. 86-89.

6. Музиченко А.О., Овчаренко Т.С., Сігаєва Т.Є. Стратегії залучення інвестицій в українську економіку: прогнози й виклики. Академічні візії. 2023. № 23. http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/30639.

7. Білецький І.В. Потенціал інвестицій та їх особливості здійснення у галузь житлового будівництва. https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-27-29.04.23.pdf#page=436.

8. Рим Т.Я. Поняття та види здійснення інвестицій у будівництві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2019. № 38. С. 86-89.

9. Богданенко А.І. Становлення системи інвестиційної діяльності в житлове будівництво. https://maup.com.ua/assets/files/expert/3/10.pdf.

10. Прохорова В., Машникова С. Державне регулювання інвестиційної діяльності житлового будівництва: ризик-превентивний підхід. *Адаптивне управління: теорія і практика.* 2021. № 10(20). URL: https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/386/336.

11. Білецький І.В. Потенціал інвестицій та їх особливості здійснення у галузь житлового будівництва. https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-27-29.04.23.pdf#page=436.

12. Адамська І. Сучасний стан й тенденції розвитку будівельної галузі України. *Галицький економічний вісник.* 2019. № 5. С. 7–15.

13. Романенко О.В., Алавердян Л.М. Огляд стану та оцінка потенціалу розвитку будівельної галузі України. *Ефективна економіка.* 2020. № 4. URL: http://www.economy. nayka.com.ua/?op=1&z=7770.

14. Серьогіна Н.В., Вішня Я.С. Вплив рівня інвестування на розвиток будівельної галузі. *Держава та регіони.* 2022. № 1 (124). С. 57-60.

15. Білецький І.В. Науково-теоретичні засади державного регулювання інвестиційного забезпечення житлового будівництва. *Економічний простір.* 2023. № 183. С. 12-18.

References:

1. Zhovtiak, H.A. & Volokhova, I.V. (2020). Stan ta perspektyvy rozvytku pidpryiemstv budivelnoi haluzi Ukrainy [State and prospects for the development of enterprises in the construction industry of Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho – Academic notes of the V.I. Vernadsky TNU, 6,* 50-54 [in Ukrainian].

2. Dmytrenko, V.I. (2020). Problemy ta perspektyvy rozvytku pidpryiemstv budivelnoi haluzi [Problems and prospects for the development of enterprises in the construction industry]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Academic notes of the KROK University, 2(58),* 120-127 [in Ukrainian].

3. Havrylina, A.V. (2024). Evoliutsiia naukovoi dumky u doslidzhenni zmistu ta sutnosti investytsii, yak ekonomichnoi katehorii [Evolution of scientific thought in the study of the content and essence of investment as an economic category]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable development of the economy, 2 (49),* 337-345 [in Ukrainian].

4. Tkachenko, M.L. & Lipskyi, R.V. Ekonomichna sutnist kapitalnykh investytsii [The economic essence of capital investments]. Retrieved from https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/11339/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9C%D0%9D%D0%9F%D0%9A_%D0%A1%D0%9D%D0%90%D0%A3%2016.11.2023%D0%B0.pdf#page=94 [in Ukrainian].

5. Rym, T.Ia. (2019). Poniattia ta vydy zdiisnennia investytsii u budivnytstvi [Concept and types of investment in construction]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University, 38,* 86-89 [in Ukrainian].

6. Muzychenko, A.O., Ovcharenko, T.S. & Sihaieva, T.Ie. (2023). Stratehii zaluchennia investytsii v ukrainsku ekonomiku: prohnozy y vyklyky [Strategies for attracting investment to the Ukrainian economy: forecasts and challenges]. *Akademichni vizii – Academic Visions, 23.* Retrieved from http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/30639 [in Ukrainian].

7. Biletskyi, I.V. Potentsial investytsii ta yikh osoblyvosti zdiisnennia u haluz zhytlovoho budivnytstva [Investment potential and features of their implementation in the housing construction industry]. Retrieved from https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/ PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-27-29.04.23.pdf#page=436 [in Ukrainian].

8. Rym, T.Ia. (2019). Poniattia ta vydy zdiisnennia investytsii u budivnytstvi [Concept and types of investment in construction]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University, 38,* 86-89 [in Ukrainian].

9. Bohdanenko, A.I. Stanovlennia systemy investytsiinoi diialnosti v zhytlove budivnytstvo [Formation of a system of investment activity in housing construction]. Retrieved from https://maup.com.ua/assets/files/expert/3/10.pdf [in Ukrainian].

10. Prokhorova, V. & Mashnykova, S. (2021). Derzhavne rehuliuvannia investytsiinoi diialnosti zhytlovoho budivnytstva: ryzyk-preventyvnyi pidkhid [State regulation of investment activity in housing construction: a risk-preventive approach]. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka – Adaptive management: theory and practice, 10(20).* Retrieved from https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/386/336 [in Ukrainian].

11. Biletskyi, I.V. Potentsial investytsii ta yikh osoblyvosti zdiisnennia u haluz zhytlovoho budivnytstva [Investment potential and features of their implementation in the housing construction industry]. Retrieved from https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-27-29.04.23.pdf#page=436 [in Ukrainian].

12. Adamska, I. (2019). Suchasnyi stan y tendentsii rozvytku budivelnoi haluzi Ukrainy [Current state and development trends of the construction industry of Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin, 5,* 7–15 [in Ukrainian].

13. Romanenko, O.V. & Alaverdian, L.M. (2020). Ohliad stanu ta otsinka potentsialu rozvytku budivelnoi haluzi Ukrainy [Review of the state and assessment of the development potential of the construction industry of Ukraine]. Efektyvna ekonomika – Effective economy, 4. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7770 [in Ukrainian].

14. Serohina, N.V. & Vishnia, Ya.C. (2022). Vplyv rivnia investuvannia na rozvytok budivelnoi haluzi [The influence of the level of investment on the development of the construction industry]. *Derzhava ta rehiony – State and regions, 1 (124),* 57-60 [in Ukrainian].

15. Biletskyi, I.V. (2023). Naukovo-teoretychni zasady derzhavnoho rehuliuvannia investytsiinoho zabezpechennia zhytlovoho budivnytstva [Scientific and theoretical principles of state regulation of investment support for housing construction]. *Ekonomichnyi prostir - Econoic space, 183,* 12-18 [in Ukrainian].

УДК 351.352/354.364-7

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-834-853

Статівка Наталія Валеріївна доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри управління персоналом та підприємництва Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, тел.: (057) 758-35-32, https://orcid.org/0000-0003-0903-6256

Бойко Жанна Олексіївна заступник керівника апарату Східного апеляційного господарського суду, аспірант кафедри управління персоналом та підприємництва Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, тел.: (067) 254-97-53, https://orcid.org/0000-0002-9424-6655

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено стан реалізації державної політики у сфері влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у контексті проведення реформ деінституціалізації та децентралізації. Здійснено аналіз рівня та напрямків взаємодії суб'єктів здійснення відповідної державної політики та з'ясовано, що вона наразі проводиться не досить послідовно, розділяючись на окремі, не узгоджені між собою сегменти. Зроблено висновок, що така сегментарність та суперечливість реформування стала причиною недостатньої результативності проведення відповідних реформ. З'ясовано нагальну потребу моніторингу і аналізу діяльності суб'єктів реалізації державної політики (зокрема, Центрів соціальних служб) з метою недопущення неефективних управлінських рішень. Наголошено на необхідності системної реалізації державної політики у вказаній сфері на всіх рівнях та в усіх напрямках, у взаємопов'язаності, взаємопроникненні з іншими складовими елементами державної політики та системи державного управління – задля досягнення загального стратегічного результату, мети, визначеної у конституційних нормах-принципах, а саме, розбудови правової, демократичної та соціальної держави. Запропоновано формувати механізм

реалізації державної політики у досліджуваній сфері на основі комплексного, системного та синектичного підходів, у відповідності до загальної мети формування та запровадження сімейних цінностей як першочергових засад суспільного устрою, відправної точки для подальшого розвитку країни на всіх рівнях, починаючи від основної складової – родини. Виходячи із пріоритету сімейного виховання, яке відповідає найкращим інтересам дитини, надано пропозиції щодо структурної взаємодії суб'єктів реалізації державної політики в досліджуваній сфері, збереження та примноження кращих надбань та досягнень на багаторічному шляху реформування системи влаштування дітей цієї незахищеної категорії.

Ключові слова: державна політика, діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, деінституціалізація, децентралізація, територіальна громада, механізми реалізації політики, системний підхід.

Stativka Nataliia Valeriivna Doctor of Public Administration, Professor, Head of Department of Labor Economics and Entrepreneurship of Education and Research Institute of Public Administration of V. N. Karazin Kharkiv National University, https://orcid.org/0000-0003-0903-6256

Boyko Zhanna Oleksiivna deputy chief of staff of the Eastern Commercial Court of Appeal, graduate student of Department of Labor Economics and Entrepreneurship of Education and Research Institute of Public Administration of V. N. Karazin Kharkiv National University, Ave. Nezalezhnosti, build. 13, Kharkiv, tel.: (067) 254-97-53, https://orcid.org/0000-0002-9424-6655

IMPLEMENTATION OF THE STATE POLICY IN THE SPHERE OF ARRANGEMENT OF ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION AND INSTITUTIONAL CHANGES IN UKRAINE

Abstract. The article examines the state of implementation of state policy in the field of placement of orphans and children deprived of parental care in the context of deinstitutionalization and decentralization reforms. The level and directions of interaction of subjects implementing the relevant state policy were analyzed and it was found that it is currently not being implemented consistently enough, being divided into separate, not coordinated segments. It is concluded that such segmentation and contradictions in reforming have caused insufficient

effectiveness of the relevant reforms. The urgent need for monitoring and analysis of the activities of subjects implementing state policy (in particular, Centers for Social Services) in order to prevent ineffective management decisions is identified. The need for systematic implementation of state policy in the specified area at all levels and in all directions, in interconnection, interpenetration with other constituent elements of state policy and the system of public administration is emphasized - in order to achieve a general strategic result, the goal defined in the constitutional norms and principles, namely, the development of a legal, democratic and social state. It is proposed to form a mechanism for implementing state policy in the studied area on the basis of a comprehensive, systemic and synectic approach, in accordance with the general goal of forming and introducing family values as the primary principles of the social order, the starting point for the further development of the country at all levels, starting from the main component - the family. Based on the priority of family education, which meets the best interests of the child, proposals are made regarding the structural interaction of subjects of state policy implementation in the studied area, the preservation and multiplication of the best achievements and achievements on the long-term path of reforming the system of placement of children of this unprotected category.

Keywords: state policy, orphans, children deprived of parental care, deinstitutionalization, decentralization, territorial community, policy implementation mechanisms, systemic approach.

Постановка проблеми. Реформування різних сфер державного управління є важливою рушійною силою перетворень з метою розбудови України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, у відповідності до принципів, визначених Конституцією України [1]. Разом з тим, втілення накреслених стратегій на практиці, на жаль, досить часто перетворюється на фрагментарне «реформування заради реформування», без єдиної та всеохоплюючої стратегії, що істотно знижує, а іноді і взагалі зводить нанівець ефективність управлінських рішень. Зокрема, така ситуація утворилася із влаштуванням дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Так, суперечливе та непослідовне провадження принципів деінституціалізації та децентралізації в управлінні цими процесами призвело до порушення узгодженості та послідовності в реалізації державної політики у сфері влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз існуючої літератури з проблеми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, засвідчує активність науковців та практиків в опрацюванні

основних стратегічних напрямів політики в цій сфері. Зокрема, цим питанням присвячено дослідження Токарчук Л.М., Ярмолинської І.В., Грицишиної Л.В., Лиса В.В., Лесько Н.В. та інших вчених. Натомість недостатньо уваги вітчизняними дослідниками приділяється особливостям цих тенденцій і дієвості інструментарію механізму реалізації державної політики у сфері влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у контексті проведення реформ деінституціалізації та децентралізації.

Мета статті – дослідження стану реалізації державної політики у сфері влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у контексті проведення реформ деінституціалізації та децентралізації в Україні, надання практичних рекомендацій щодо вирішення проблемних питань.

Виклад основного матеріалу. Механізм державного управління в науковій літературі визначається переважно як система, призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням [2, с. 28].

У «Словнику-довіднику з державного управління» за загальною редакцією В.М. Князєва та В.Д. Бакуменка визначено механізми державного управління як практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей. Йдеться про механізми управління державою, коли фактори управління є внутрішніми, або про механізми взаємодії з іншими державами, коли ці фактори є зовнішніми. Реальний механізм державного управління завжди конкретний і здійснюється з використанням наявних ресурсів. Він виконує роль механізму суспільного самоуправління і може бути відображений наступною схемою: цілі – рішення – впливи – дії – результати. При цьому, комплексний механізм державного управління авторами визначається як система політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління [3, с. 115–117].

Відповідно, реалізація державної політики на всіх рівнях, в усіх напрямах та в усіх сферах має становити взаємоузгоджену, внутрішньо не суперечливу цілісну систему, що не «розпадається» на окремі ізольовані сегменти, а охоплює загальним об'єднуючим (а не розмежовуючим) впливом усі регульовані правовідносини, з урахуванням специфіки кожного з суб'єктів та об'єктів зазначених правовідносин.

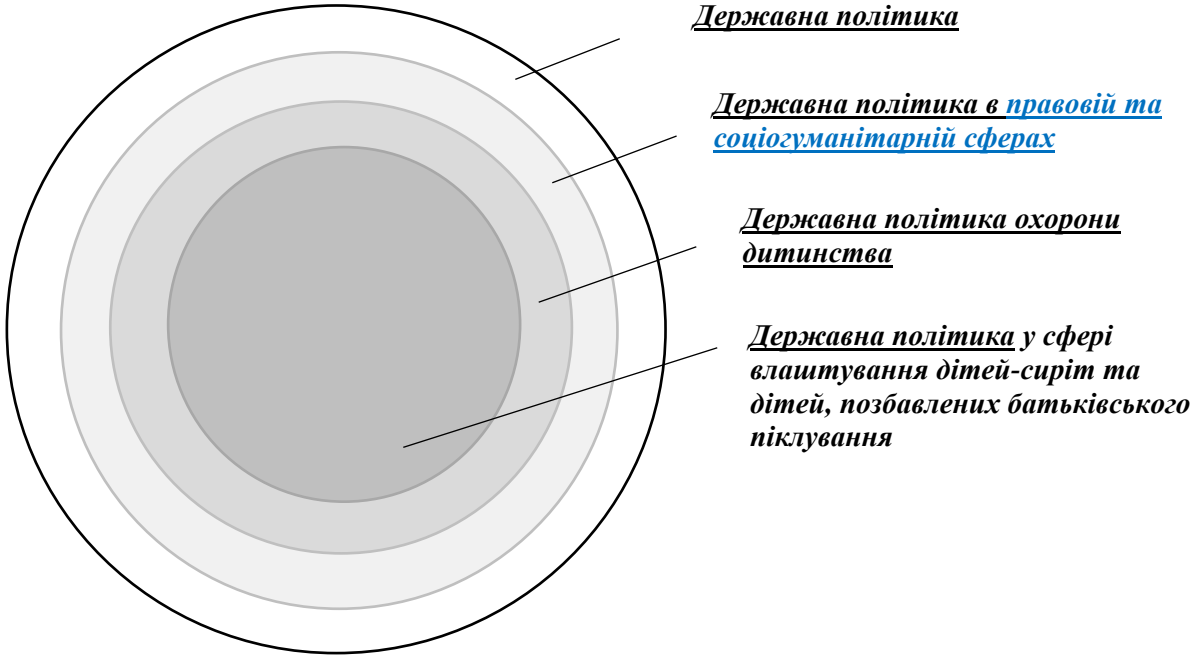

Рис. 1 Убудованість державної політики у сфері влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в систему дій органів влади для розв'язання суспільних проблем

Механізми реалізації державної політики в правовій та соціогуманітарній сферах можна розділити на два типи:

- *загальні*, які проявляються в особливостях функціонування органів державної влади в контексті реалізації ними загальних розпорядчих та адміністративних функцій, зокрема механізми управління державним сектором у сфері охорони дитинства тощо. Ці механізми забезпечують процес всебічного розвитку відповідного сектору та максимізують ефективність соціально-економічного відтворення в ньому;
- *спеціальні*, які розкриваються через специфіку кожного конкретного сегмента у сфері охорони дитинства та проявляються у специфіці функцій державного управління – механізми реалізації політики у сфері влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Ці механізми мають більш вузьке спрямування.

Механізми реалізації державної політики в правовій та соціогуманітарній сферах мають типову структурну будову, але суттєво відрізняються від конкретної сфери їх застосування та залежно від органу державної влади, що їх використовує для досягнення цілей політики. У цьому знаходить своє поєднання функціональний та інституційний підходи до розуміння сутності та змісту таких механізмів, що панують у сучасній вітчизняній доктрині науки

державного управління. Необхідно акцентувати увагу на тому, що механізми реалізації державної політики у сфері охорони дитинства розуміються нами як елемент динаміки всього процесу державного управління і мають будуватися на системному та синектичному (анг. – суміщення різнорідних елементів) підходах.

Вищенаведене набуває особливого значення у контексті аналізу результативності реалізації політики у сфері влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах проведення реформ, що зачіпають елементну структуру організаційного механізму реалізації зазначеної політики. Вважаємо, що реформування (особливо, якщо йдеться про радикальну, докорінну перебудову), об'єктом якого є будь-яка окрема сфера в системі державного управління, має обов'язково здійснюватися у взаємопов'язаності, взаємопроникненні з іншими складовими елементами державної політики та системи державного управління – задля досягнення загального стратегічного результату, мети, визначеної у конституційних нормах-принципах, а саме, розбудови правової, демократичної та соціальної держави.

Як вказує В. Пєтков, стратегія має становити системний комплексний план, створений для досягнення певної мети, що поставлена перед організацією, а основні положення стратегії мають бути чіткі та зрозумілі для менеджерів, які, власне, займатимуться її реалізацією. Цілі стратегічного планування та менеджменту можуть бути успішними лише у поєднанні трьох аспектів, а саме безпосередньої участі вищих управлінців у розробці стратегії, формулюванні її цілей, а також вони мають враховувати реальний стан і можливості організації та реальні якості наявного менеджменту [4, с. 61].

Щодо реалізації державної політики у сфері утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як уже зазначалося вище, одним із головних напрямків реформування Україною обрано деінституалізацію. Трансформація системи догляду і виховання дітей, яка має на меті забезпечити право кожної дитини на сім'ю та розвиток соціальних, освітніх, медичних та інших послуг на рівні громади, є наразі однією з вимог Європейського Союзу до України як кандидата на вступ до ЄС [5].

Доцільність створення альтернативних сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, нині ні в кого не викликає сумнівів. І науковці, і суб'єкти реалізації державної політики в даному напрямку неодноразово наголошували, що саме сімейна форма є оптимальною для виховання та подальшої повноцінної соціалізації дитини.

Зокрема, як зазначає Л. М. Токарчук, виходячи з пріоритету сімейного виховання, влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, слід віддавати перевагу сімейним формам виховання: усиновлення, опіка та піклування, дитячий будинок сімейного типу, прийомна сім'я, патронат [6, с. 313].

Л. В. Грицишина вказує, що сімейне виховання дає можливість забезпечити нормальний фізичний, моральний, інтелектуальний та соціальний розвиток дитини. Підкреслено, що найважливіше завдання держави полягає у виведенні сім'ї зі складних життєвих обставин для подальшого повноцінного піклування батьками про дітей. Здійснення права на сімейні форми виховання в умовах воєнного стану можна визначити як комплексне право сімейного вихователя та дитини на виховну взаємодію в сімейно-родинних умовах за підтримки з боку громадських та державних інституцій, спрямоване на належне забезпечення інтересів дитини в умовах воєнного стану [7, с.139, 142].

Міністерством соціальної політики спільно з Координаційним центром з розвитку сімейного виховання та догляду дітей створено єдину державну онлайн-платформу про усиновлення та сімейне виховання дітей «Україна для кожної дитини» в межах реалізації реформи системи догляду та підтримки дітей за фінансового сприяння Європейського Союзу та Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. Вказана реформа спрямована на підтримку дітей та сімей із дітьми, має забезпечити реалізацію права кожної дитини зростати в сімейному оточенні, у сприятливому для дитини середовищі, для чого має бути забезпечено доступність освітніх, медичних, соціальних, реабілітаційних інтегрованих послуг та іншої підтримки дітей і сімей із дітьми за місцем їхнього перебування (проживання); розвиток сімейних форм виховання та усиновлення. Як зазначила Міністр соціальної політики О. Жолнович, онлайн-платформа допоможе потенційним батькам стати ближчими до дитини та підготувати себе до батьківства [8].

Комітет ООН з прав дитини у Зауваженнях загального порядку № 14 (2013) про право дитини на приділення першочергової уваги найкращому забезпеченню її інтересів, радить державам «скласти невичерпний перелік елементів, які могли б розглядатися під час проведення оцінки найкращих інтересів будь-якою особою, відповідальною за ухвалення рішень, яка має визначати найкращі інтереси дитини». Водночас, Комітет рекомендує при визначенні найкращих інтересів дитини, давати оцінку наступним елементам:

– погляди дитини;

– індивідуальність дитини;

– збереження сімейного оточення та підтримка відносин (які не шкодять дитині);

– піклування, захист і безпека дитини;

– уразливе положення;

– право дитини на здоров'я;

– право дитини на освіту [9, с.26].

Тобто право дитини на сімейне оточення визнано на міжнародному рівні як одне з основоположних.

Створення умов для всебічного та безпечного розвитку дитини з урахуванням її найкращих інтересів, підтримка сім'ї, в якій вона виховується, є не тільки одним із зобов'язань держави відповідно до Конституції України і Конвенції ООН про права дитини, а також показником рівня гуманності та цивілізованості суспільства. Окрім того, дороговказом для системи захисту дітей стали Керівні принципи щодо альтернативного догляду за дітьми, схвалені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/64/142. За роки незалежності Україна пройшла шлях від переважно інституційного догляду дітей до запровадження та розвитку альтернативних форм сімейного виховання, які наразі домінують [10, с. 4].

Міністерство соціальної політики України неодноразово наголошувало на тому, що саме на рівні громад створюється багато передумов для того, щоб діти зростали в сімейному оточенні [11].

Разом тим, втілення накресленої стратегії на практиці, на жаль, досить часто перетворюється на фрагментарне «реформування заради реформування», без єдиної та всеохоплюючої стратегії, про необхідність якої неодноразово зазначали фахівці у галузі державного управління.

Слушну пропозицію у напрямку стратегічного планування висловив В.Лис, зазначивши, що має бути розроблено Стратегію реформування та розвитку інституційного догляду дітей в України на 2021-2031 роки, спрямовану на формування моделі інституційного догляду дітей в Україні, яка забезпечувала б умови проживання дітей у сім'ях або прийомних сім'ях, будинках сімейного типу та передбачала б такі складові: забезпечення постійного моніторингу та аналізу існуючої ситуації щодо інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій в Україні та виокремлення проблем саме інституційного догляду таких категорій дітей за допомогою системи внесення даних ЄНЕБД; забезпечення проведення аналізу існуючої ситуації щодо матеріального, кадрового, фінансового становища системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій в Україні; визначення фінансових потреб кожного регіону та кожної територіальної громади в регіоні з метою формування кейсів надання різноманітних послуг через систему інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій; формування та підтримка інноваційних форм інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій в регіонах та територіальних громадах; моніторинг стану розвитку дітей (соціалізації) соціально вразливих категорій в регіонах та територіальних громадах [12, с. 170].

Водночас, вказаний науковець пропонує створити на центральному та регіональному рівнях Державну службу захисту прав дітей з метою формування дієвих механізмів контролю та відповідальності органів місцевого самоврядування територіальних громад за неякісні та неефективні надані

соціальні та адміністративні послуги дітям соціально незахищених категорій ті їх сім'ям [12, с. 204]. Однак, на нашу думку, пріоритетним напрямком має стати насамперед надання допомоги територіальним громадам, оскільки децентралізація не повинна зводитися до того, щоб зазначені питання вирішувалися виключно на місцевому рівні, а державні органи здійснювали лише контроль за цією діяльністю.

На сьогодні в Україні дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, опікуються декілька державних органів – Міністерство соціальної політики України, Національна соціальна сервісна служба України та Державна служба України у справах дітей. Окрім того, деякі інституційні заклади підпорядковані Міністерству освіти України. Повноваження вказаних органів певною мірою дублюються, а обов'язки полягають здебільшого у здійсненні моніторингу, координації та методологічного супроводу діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо соціального захисту дітей цієї категорії.

Основний обсяг роботи покладено на обласні державні адміністрації, органи місцевого самоврядування різного рівня, які безпосередньо виконують визначені законом повноваження щодо реалізації державної політики у даній сфері.

Однак із 2014 року місцеве самоврядування перебуває у стані реформування в рамках децентралізації, метою якої визначено створення і підтримку повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад [13].

І в цьому контексті, на жаль, доводиться констатувати, що така важлива й потрібна країні реформа як деінституціалізація системи догляду і виховання дітей увійшла в певну суперечність з реалізацією іншої важливої та значущої реформи – децентралізації, внаслідок чого територіальні громади з їх досить обмеженими можливостями залишаються сам на сам із проблемами, що потребують комплексного вирішення на всіх рівнях системи державного управління, а з початком воєнних дій в Україні набули особливої гостроти. Зокрема, це стосується питань, пов'язаних із влаштуванням дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки найслабшим і хитким місцем є діяльність саме тих суб'єктів державної політики, які безпосередньо її реалізовують. Адже, наприклад, у невеликих населених пунктах територіальні громади досить часто не в змозі ні організаційно, ні фінансово забезпечити вирішення проблеми влаштування дітей цієї вразливої категорії.

Важливу функцію в загальній структурі реалізації державної політики виконують регіональні центри соціальних служб, які здійснюють відповідний соціальний супровід. Натомість, деякі дослідники вважають за доцільне

ліквідувати центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, натомість створити в службах у справах дітей сектор соціальної роботи, в обов'язки якого входила б соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах [14, с. 237]. Проте, на нашу думку, вказані центри не мають підлягати ліквідації, а навпаки, їх слід розвивати та зміцнювати, оскільки саме вони є ключовим елементом стійкості та дієвості всієї системи.

Зауважимо, що ще до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну склалася парадоксальна ситуація, коли центри соціальних служб, створення та діяльність яких передбачено чинним законодавством [15, 16], ліквідовувалися згідно з рішеннями обласних державних адміністрацій та органів місцевої влади [17, 18, 19, 20, 21, 22, 23] нібито в рамках децентралізаційних процесів. При цьому в окремих випадках відповідні рішення містять положення про передання повноважень щодо соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, до структурного підрозділу виконавчого комітету органу місцевого самоврядування [17], в інших же просто зазначається про ліквідацію без вказівки на те, який суб'єкт виконуватиме зазначені функції. У вказаних рішеннях досить часто не міститься жодного обґрунтування щодо підстав ліквідації центрів соціальних служб, а наведено лише посилання на загальні норми чинного законодавства про місцеве самоврядування.

На інтерактивному порталі «Децентралізація», створеному для комунікації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, у відповідь на запитання щодо того, як будуть змінюватися в процесі децентралізації заклади соціального захисту, зокрема, територіальні центри соціального обслуговування, що знаходяться в районах – наведено відповідь, згідно з якою основним принципом реформування системи надання соціальних послуг є наближення таких послуг до мешканців громади. Для забезпечення надання базових соціальних послуг територіальна громада може створювати комунальних надавачів соціальних послуг: центри надання соціальних послуг, центри соціальних служб, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Такі заклади створюються відповідно до потреб громади у певних соціальних послугах та з урахуванням своїх можливостей. Велика і спроможна громада може утримувати центр соціальних служб і територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Невеликі територіальні громади можуть утворювати центр надання соціальних послуг, який поєднує повноваження центру соціальних служб і територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Існуючі районні центри

соціальних служб, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг) при ліквідації районів можуть бути передані на баланс територіальних громад [24].

Однак зі змісту вищенаведеної інформації не вбачається, в чому ж саме полягатиме наближення соціальних послуг до мешканців громад, якщо види та обсяг таких послуг залежатимуть від розміру та спроможності кожної громади, на яку покладається завдання опікуватися цією роботою. Не надано також і пояснень, як бути в тому випадку, якщо територіальна громада неспроможна створити та утримувати центр соціальних послуг.

Іще один приклад, який ілюструє суперечливість реалізації зазначеної державної політики на місцях: у січні 2022 р. на нараді під головуванням заступника голови Білгород-Дністровської райдержадміністрації з головами сільських, селищних та міських рад з питань утворення центрів надання соціальних послуг для належного соціального захисту населення наголошувалося на нагальній необхідності забезпечення надання базових соціальних послуг з урахуванням потреб мешканців громад Одеської області. Присутня на нараді директорка Одеського обласного центру соціальних служб зазначила, що майже у чверті громад Одещини надання соціальних послуг організовано не на досить належному рівні; така ситуація звужує можливість забезпечення належного соціального захисту населення [25].

Однак уже у червні 2024 р. у відкритих джерелах з'явилася інформація про ліквідацію Одеського обласного центру соціальних служб, щодо причин якої та щодо передання функцій центру до будь-якого іншого органу громадськості не було надано жодних пояснень. Як зазначила директорка центру, така дія призведе до втрати багаторічних напрацювань та досвіду щодо комунікації з громадами, з майбутніми усиновлювачами, щодо комплексного ефективного навчання безпосередньо тих людей, які хочуть стати усиновителями (прийомними батьками), а також професійної підготовки та підвищення кваліфікації тренерів, які проводять таке навчання, щодо подальшого соціального супроводу сімей, до яких передаються на виховання діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування [26].

І це при тому, що, як зазначають аналітики, за перші півроку війни попит на соціальні послуги зріс у 2-4 рази після впровадження воєнного стану. За результатами досліджень, за 2022 р. в різних областях на одного надавача соціальних послуг могло припадати від декількох тисяч осіб до кількасот тисяч [27].

Звичайно, останнім часом було впроваджено деякі ініціативи, що в загальних рисах можуть бути визнані корисними. Наприклад, постановою Кабінету Міністрів України від 03.10.2023 р. №1049 затверджено Порядок реалізації експериментального проекту із запровадження комплексної

соціальної послуги з формування життєстійкості, складовими якої є, зокрема: надання психологічної підтримки/допомоги; забезпечення формування та розвиток соціальних навичок, умінь, соціальної компетентності отримувача комплексної послуги; планування сім'ї, основ догляду за дітьми, основних засад усвідомленого батьківства тощо відповідно до потреби громади/району/регіону; допомогу у зміцненні/відновленні родинних та соціальних зв'язків, зокрема діагностику порушень взаємовідносин батьків та дітей, у набутті навичок подолання різних ситуацій у повсякденному житті та у вихованні дітей; запобігання виникненню ситуацій, які ведуть до зниження якості сімейного виховання та порушень розвитку дитини; набуття батьками навичок конструктивного виховання тощо [28].

У червні 2024 р. Центр життєстійкості розпочав роботу у Харківській територіальній громаді, яка в числі багатьох інших територіальних громад (у 22 областях України) бере участь у вказаному проекті [29, 30].

Також за підтримки обласної влади та міжнародних донорів, зокрема UNICEF, на Харківщині запроваджено обласну гарячу лінію 1552, яка надає консультування щодо соціальних послуг, інформування щодо альтернативних форм опіки та надає базову психосоціальну підтримку. За трохи більше, ніж чотири місяці роботи обласна гаряча лінія Харківщини 1552 прийняла понад 28000 звернень та надала понад 500 консультацій особам, які виявили бажання стати батьками-опікунами. Командою Української освітньої платформи було розроблено чат-бот «Турботик», на базі найпопулярніших месенджерів (Telegram, Viber, WhatsApp). Це інструмент для реагування на кризові ситуації у дітей, надання шляхів їхнього вирішення, інформаційної підтримки, а також база освітньо-розважального контенту. Також додатково розроблено Базу даних, для збору статистики користування ботом. Діти мають змогу спілкуватися з помічниками Турботика як текстом, так і телефонному форматі, цілодобово [31].

Разом з тим, як вбачається з викладеного вище, Центри життєстійкості створюються як певний аналог Центрів соціальних служб (при цьому у деяких громадах вони й діють на базі вказаних Центрів). Водночас доцільність такої заміни викликає сумнів, оскільки існуючі Центри соціальних служб уже багато років спеціалізуються на вирішенні проблем найвразливіших категорій населення, зокрема, щодо надання допомоги та соціального супроводу сімейним формам влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Щодо гарячої лінії та чат-бота, то для широкого впровадження та забезпечення їх цілодобового формату необхідним є залучення великої кількості фахівців, оскільки сама по собі діджиталізація не вирішує питання щодо доступності якісних послуг у вказаному напрямку. Однак на теперішній

час відсутні відомості про те, за рахунок яких фінансових та організаційних ресурсів здійснюватиметься впровадження цих нововведень.

Тому, враховуючи запит на соціальні послуги (про що йшлося вище), виникає ситуація, яка свідчить про неефективність управлінських рішень, що призводять до витрати зайвих зусиль та ресурсів на створення нової структури замість підтримання існуючої, перевіреної часом.

Наведене дає підстави для висновку про те, що на теперішній час відсутня альтернатива центрам соціальних послуг, які довели свою ефективність і не потребують ані чергового реформування, ані фрагментарної заміни іншими структурами з подібними функціями.

Слід звернути увагу на те, що під гаслами виконання вимог законодавства про децентралізацію фактично відбуваються деструктивні процеси, які призводять до критичного послаблення найважливіших ланок системи реалізації державної політики у досліджуваній сфері, що суперечить вимогам чинних нормативно-правових актів, якими регламентовано створення та діяльність відповідних центрів соціальних служб, а також в цілому стратегічній меті, узгодженої з міжнародними стандартами, проголошеній суб'єктами реалізації цієї політики на державному рівні.

З метою подолання вищевказаних негативних тенденцій, на нашу думку, механізм реалізації державної політики у сфері утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, слід формувати із максимальним збереженням дієвих інструментів і накопиченого позитивного досвіду.

Для уникнення розпорошення й дублювання повноважень, здійснювати керівництво проведенням державної політики у досліджуваній сфері має один центральний орган виконавчої влади, що дозволить забезпечити ефективне централізоване керівництво.

На регіональному та місцевих рівнях відповідну політику мають реалізовувати державні адміністрації та органи місцевого самоврядування у взаємодії із Центрами соціальних служб. При цьому працівники Центрів не повинні бути державними службовцями, тобто мати статус, який пов'язаний із певними обмеженнями. Враховуючи, що люди звертаються до соціальних служб, опинившись у скрутних життєвих обставинах, доцільно було б, якби у Центрах вони могли отримати кваліфіковану допомогу юриста, психолога тощо.

Окрім того, для постійного та систематичного контролю за ефективністю реалізації державної політики в досліджуваній сфері на всіх рівнях, слід створити моніторингове агентство, що займалося б як вивченням короткострокових результатів діяльності відповідних суб'єктів державної політики, так і моніторингом результативності у довгостроковій перспективі, а саме – в

контексті того, наскільки успішно діти, які виховувалися у різних формах влаштування, в подальшому соціалізувалися в дорослому житті, як склалася їх доля, які труднощі виникали у навчанні, працевлаштуванні, створенні власної родини тощо. І на основі аналізу та узагальнення даних, отриманих в ході такого моніторингу, державна політика в досліджуваній сфері могла б бути скоригована у необхідному напрямку.

Як слушно зауважує Л. Токарчук, уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування та їхні посадові особи мають здійснювати постійний моніторинг законодавства і результатів практики його застосування з метою попередження порушень прав та інтересів дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [32, с.572].

І. Ярмолинська також пропонує запровадження Концепції громадського контролю, спрямованої, зокрема, на захист та забезпечення прав і законних інтересів дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей. Завданнями Концепції є забезпечення прозорості та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, до компетенції яких належать питання інституційного догляду та виховання в Україні; сприяння взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства; сприяння врахуванню органами державної влади громадської думки під час реформування системи інституційного догляду та виховання в Україні [33, с.186].

Окрім того, діяльність системи реалізації державної політики в досліджуваній сфері має здійснюватися у співпраці з підрозділами ювенальної превенції, які, відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 №1044, взаємодіють з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ, органами державної влади й органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, міжнародними та громадськими організаціями за напрямами:

1) профілактика правопорушень у дитячому середовищі, протидія домашньому насильству та дитячій бездоглядності;

2) забезпечення прав та інтересів дітей;

3) упровадження кращих міжнародних методик та практик роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом, та дітьми, які потерпіли внаслідок протиправних діянь, у тому числі реалізація спільних проектів щодо профілактики правопорушень серед дітей;

4) підвищення професійного рівня, набуття знань, вмінь і навичок шляхом участі в семінарах, тренінгах та інших практичних і теоретичних заходах.

Така взаємодія здійснюється на засадах партнерства і спрямована на задоволення потреб територіальних громад та виконання завдань, покладених на підрозділи ЮП [34].

При цьому варто зауважити, що, створивши відповідну стійку систему з ефективним керівництвом і розподілом функцій, що відповідав би найкращим інтересам дітей, які є об'єктом державної політики в досліджуваній сфері, слід певний час утриматися від реформ, особливо несистемних та неузгоджених, що породжують управлінський хаос.

Висновки: На сьогодні нагальною потребою є узгоджене та комплексне здійснення державної політики у сфері влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у межах реалізації єдиної всеохоплюючої стратегії, з метою запобігання ситуаціям, коли реформи, кожна з яких сама по собі є необхідною для суспільства, при одночасному здійсненні вступають у суперечність та знижують ефективність одна одної, що призводить до втрати багаторічних напрацювань без заміни їх гідною альтернативою. Втілення наведених вище пропозицій щодо побудови системи влаштування дітей зазначеної категорії (із акцентуванням уваги на збереженні та розвитку Центрів соціальних служб) сприятиме підвищенню ефективності реалізації державної політики у вказаній сфері, вдосконаленню системи державного піклування про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою забезпечення дотримання найкращих інтересів кожної дитини.

Література:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Грень Л. М. Економічний механізм державного управління розвитком професійної (професійно-технічної) освіти. *Механізми державного управління. Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. Вип. 2(21). С. 26-36.

3. Державне управління: Словник-довідник / За заг. ред.. В.М. Князєва, В.Д. Бакуменка. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.

4. Пєтков В. Сутність, функції і види стратегічного планування в організації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. №2. С. 58 – 62. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/10186/1/9.pdf (дата звернення 25.10.2024).

5. Деінституалізація системи догляду і виховання дітей в Україні: зараз або ніколи. *СОС Дитячі Містечка.* URL: https://sos-ukraine.org/novyny/strong-deinstytualizatsiya-systemy-doglyadu-i-vyhovannya-ditej-v-ukrayini-zaraz-abo-nikoly-strong/ (дата звернення 19.11.2024).

6. Токарчук Л. М. Влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як реалізація принципу державної охорони сім'ї : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2021. 512 с.

7. Грицишина Л. В. Здійснення права на сімейні форми виховання в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 3. С.139–143.

8. «Україна для кожної дитини»: презентовано єдину державну онлайн-платформу про усиновлення та сімейні форми виховання. *Міністерство соціальної політики України.* URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-dlia-kozhnoi-dytyny-prezentovano-iedynu-derzhavnu-onlain-platformu-pro-usynovlennia-ta-simeini-formy-vykhovannia (дата звернення 12.11.2024).

9. Звіт за результатами дослідження щодо проблемних питань розгляду справ, пов'язаних із забезпеченням права дитини на сім'ю /Бугаєць Т. та ін. Всеукраїнський громадський центр «Волонтер». 2023. 95 с. URL: https://childrights.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/zvit_zahyst-prava-dytyny-na-simyu-12.12.23.pdf (дата звернення 14.11.2024).

10. Законодавчі рамки сімейних форм альтернативного догляду за дітьми у деяких країнах Європи. Огляд міжнародного досвіду /Філіпішина А. А. та ін. Київ. 2023. 58 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/documents/family-based-alternative-child-care (дата звернення 12.11.2024).

11. Місце майбутнього: конспект дискусії про соціальні послуги для сімей з дітьми. *Міністерство соціальної політики України*. URL: https://www.msp.gov.ua/news/23597.html (дата звернення 12.11.2024).

12. Лис В. В. Механізми реформування системи інституційного догляду дітей соціально вразливих категорій: регіональний аспект : дис. ... д-ра філософії : 281. Львів, 2022. 217 с.

13. Реформа децентралізації. *Урядовий портал.* URL: https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi (дата звернення 19.11.2024).

14. Лесько Н. В. Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2019. 490 с.

15. Деякі питання діяльності центрів соціальних служб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 №479. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text (дата звернення 27.10.2024).

16. Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах : наказ Міністерства соціальної політики України від 19.04.2023 № 130-Н. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#Text (дата звернення 12.11.2024).

17. Про ліквідацію Чорноострівського селищного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : рішення тридцять дев'ятої сесії Чорноострівської селищної ради Хмельницького району Хмельницької області від 20.12.2019 №16.

18. Про ліквідацію Лугинського районного центру соціальних служб : розпорядження голови Лугинської районної державної адміністрації Житомирської області від 30.10.2020 №282.

19. Про припинення надання соціальних послуг : розпорядження сільського голови Кетрисанівської сільської ради Кропивницького району Кіровоградської області від 06.05.2024 №95-р.

20. Про припинення юридичної особи Овруцький районний центр соціальних служб: розпорядження голови районної державної адміністрації від 28.10.2020 №134.

21. Про припинення шляхом ліквідації юридичної особи Радивилівського міського центру соціальних служб : рішення пленарного засідання позачергової сорок п'ятої сесії VIII скликання Радивилівської міської ради Дубенського району Рівненської області від 29.05.2023 № 1250.

22. Про ліквідацію Богодухівського районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : розпорядження Богодухівської районної державної адміністрації Харківської області від 30.12.2020 №339.

23. Про припинення діяльності Рахівського міського центру соціальних служб шляхом ліквідації : рішення 8 сесії восьмого скликання Рахівської міської ради Рахівського району Закарпатської області від 18.03.2021 №126.

24. Портал «Децентралізація». URL: https://decentralization.ua/questions/1055 (дата звернення 12.11.2024).

25. Соціальний захист населення серед пріоритетних завдань сьогодення. *Білгород-Дністровська районна державна адміністрація.* URL: https://bd-rda.od.gov.ua/soczialnyj-zahyst-naselennya-sered-priorytetnyh-zavdan-sogodennya/ (дата звернення 12.11.2024).

26. Чому на Одещині ліквідують Центр соціальних служб? URL: https://7kanal.com.ua/2024/06/21/chomu-na-odeshchyni-likviduiut-tsentr-sotsialnykh-sluzhb/ (дата звернення 12.11.2024).

27. Соціальні послуги в умовах війни: нові зміни та виклики. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL: https://parlament.org.ua/analytics/soczialni-poslugy-v-umovah-vijny-novi-zminy-ta-vyklyky/ (дата звернення 12.11.2024).

28. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості : постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2023 №1049. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2023-%D0%BF#Text (дата звернення 15.11.2024).

29. Центр життєстійкості у місті-герої Харкові. *Департамент соціальної політики Харківської міської ради.* URL: https://soczahist.kh.ua/2024/07/%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80-%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%94%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%83-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%96-%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%97-%D1%85%D0%B0/ (дата звернення 15.11.2024).

30. Сто Центрів життєстійкості відтепер працюють по всій Україні. Міністерство соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua/news/23804.html (дата звернення 15.11.2024).

31. Харків прийняв наймасштабніший форум благодійних організацій Північно-східного регіону. *Громадський простір.* URL: https://www.prostir.ua/?news=harkiv-pryjnyav-najmasshtabnishyj-forum-blahodijnyh-orhanizatsij-pivnichno-shidnoho-rehionu (дата звернення 15.11.2024).

32. Токарчук Л. М. Правова політика держави Україна у сфері влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. *Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю економіко-правового ф-ту ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса, 14–15 верес. 2018 р. / ОНУ, 2018. С. 569-573. URL: https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f9d05906-e198-4761-ae9d-add0fb8be01f/content (дата звернення 10.11.2024).

33. Ярмолинська І. В. Механізми державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02. Хмельницький, 2019. 215 с.

34. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 №1044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text (дата звернення 15.11.2024).

References:

1. Zakon “Konstitucija Ukraïni” [The Law “Constitution of Ukraine”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

2. Gren', L. M. (2019). Ekonomichnij mehanizm derzhavnogo upravlinnja rozvitkom profesijnoï (profesijno-tehnichnoï) osviti. Mehanizmi derzhavnogo upravlinnja [Economic mechanism of state management of the development of professional (vocational) education]. *Publichne upravlinnja ta mitne administruvannja - Mechanisms of state management. Public administration and customs administration,* 2(21), 26-36 [in Ukrainian].

3. Knjazєva, V.M. , Bakumenka, V.D. (2002). *Derzhavne upravlinnja [State management]*. K.: Vid-vo UADU [in Ukrainian].

4. Pєtkov, V. (2002). Sutnist', funkciї i vidi strategichnogo planuvannja v organizaciї [Essence, functions and types of strategic planning in organizations]. *Naukovij visnik Dnipropetrovs'kogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav - Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs* , 2, 58 – 62. Retrieved from https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/10186/1/9.pdf [in Ukrainian].

5. Deinstitualizacija sistemi dogljadu i vihovannja ditej v Ukraïni: zaraz abo nikoli. [Deinstitutionalization of the system of care and upbringing of children in Ukraine: now or never]. *sos-ukraine.org* Retrieved from https://sos-ukraine.org/novyny/strong-deinstytualizatsiya-systemy-doglyadu-i-vyhovannya-ditej-v-ukrayini-zaraz-abo-nikoly-strong/ [in Ukrainian].

6. Tokarchuk, L. M. (2021). Vlashtuvannja ditej-sirit ta ditej, pozbavlenih bat'kivs'kogo pikluvannja, jak realizacija principu derzhavnoї ohoroni sim'ї [Placement of orphans and children deprived of parental care as an implementation of the principle of state protection of the family]. *Doctor's thesis.* Odesa [in Ukrainian].

7. Gricishina, L. V. (2024). Zdijsnennja prava na simejni formi vihovannja v umovah voєnnogo stanu [Implementation of the right to family forms of upbringing under martial law]. *Analitichno-porivnjal'ne pravoznavstvo - Analytical and comparative jurisprudence*, 3, 139–143 [in Ukrainian].

8. «Ukraïna dlja kozhnoї ditini»: prezentovano єdinu derzhavnu onlajn-platformu pro usinovlennja ta simejni formi vihovannja ["Ukraine for every child": a single state online platform on adoption and family forms of upbringing was presented]. *www.kmu.gov.ua* Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-dlia-kozhnoi-dytyny-prezentovano-iedynu-derzhavnu-onlain-platformu-pro-usynovlennia-ta-simeini-formy-vykhovannia [in Ukrainian].

9. Bugaєc', T. (2023). *Zvit za rezul'tatami doslidzhennja shhodo problemnih pitan' rozgljadu sprav, pov'jazanih iz zabezpechennjam prava ditini na sim'ju [Report on the results of a study on problematic issues of considering cases related to ensuring the child's right to a family]*. Vseukraïns'kij gromads'kij centr «Volonter». Retrieved from https://childrights.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/zvit_zahyst-prava-dytyny-na-simyu-12.12.23.pdf [in Ukrainian].

10. Filipishina, A. A. (2023). *Zakonodavchi ramki simejnih form al'ternativnogo dogljadu za dit'mi u dejakih kraïnah Єvropi. Ogljad mizhnarodnogo dosvidu [Legislative framework of family-based forms of alternative child care in some European countries. Review of international experience]*. Kiїv. Retrieved from https://www.unicef.org/ukraine/documents/family-based-alternative-child-care [in Ukrainian].

11. Misce majbutn'ogo: konspekt diskusiї pro social'ni poslugi dlja simej z dit'mi. Ministerstvo social'noї politiki Ukraïni [Place of the future: a summary of the discussion on social services for families with children]. *www.msp.gov.ua* Retrieved from https://www.msp.gov.ua/news/23597.html [in Ukrainian].

12. Lis, V. V. (2022). Mehanizmi reformuvannja sistemi institucijnogo dogljadu ditej social'no vrazlivih kategorij: regional'nij aspekt [Mechanisms for reforming the system of institutional care for socially vulnerable children: regional aspect]. *Doctor's thesis.* L'viv [in Ukrainian].

13. Reforma decentralizaciї [Decentralization reform]. *www.kmu.gov.ua* Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi [in Ukrainian].

14. Les'ko, N. V. (2019). Administrativno-pravove zabezpechennja formuvannja ta realizaciї derzhavnoї politiki u sferi zahistu ditej vid nasil'stva ta inshih protipravnih dij [Administrative and legal support for the formation and implementation of state policy in the field of protecting children from violence and other illegal actions]. *Doctor's thesis.* L'viv [in Ukrainian].

15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni “Dejaki pitannja dijal'nosti centriv social'nih sluzhb” [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some issues of the activities of social service centers”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

16. Nakaz Ministerstva social'noï politiki Ukraïni “Pro zatverdzhennja Porjadku viznachennja potreb naselennja administrativno-teritorial'noï odinici/ teritorial'noï gromadi u social'nih poslugah [The Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine “On approval of the Procedure for determining the needs of the population of an administrative-territorial unit/territorial community in social services”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#Text [in Ukrainian].

17. Rishennja tridcjat' dev’jatoï sesiï Chornoostrivs'koï selishhnoï radi Hmel'nic'kogo rajonu Hmel'nic'koï oblasti “Pro likvidaciju Chornoostrivs'kogo selishhnogo centru social'nih sluzhb dlja sim’ï, ditej ta molodi” [The decision of the thirty-ninth session of the Chornoostrivka settlement council of the Khmelnytskyi district of the Khmelnytskyi region “On the liquidation of the Chornoostrivka settlement center of social services for families, children and youth”] [in Ukrainian].

18. Rozporjadzhennja golovi Lugins'koï rajonnoï derzhavnoï administraciï Zhitomirs'koï oblasti “Pro likvidaciju Lugins'kogo rajonnogo centru social'nih sluzhb” [The Order of the Head of the Luhynskyi District State Administration of Zhytomyr Region “On the liquidation of the Luhynskyi District Center for Social Services”]. [in Ukrainian].

19. Rozporjadzhennja sil's'kogo golovi Ketrisanivs'koï sil's'koï radi Kropivnic'kogo rajonu Kirovograds'koï oblasti “Pro pripinennja nadannja social'nih poslug”[The Order of the Village Head of the Ketrysanivka Village Council of the Kropyvnytskyi District of the Kirovohrad Region “On the termination of the provision of social services”]. [in Ukrainian].

20. Rozporjadzhennja golovi rajonnoï derzhavnoï administraciï “Pro pripinennja juridichnoï osobi Ovruc'kij rajonnij centr social'nih sluzhb” [The Order of the Head of the District State Administration “On the termination of the legal entity Ovrutskyi District Center for Social Services”]. [in Ukrainian].

21. Rishennja plenarnogo zasidannja pozachergovoï sorok p’jatoï sesiï VIII sklikannja Radivilivs'koï mis'koï radi Dubens'kogo rajonu Rivnens'koï oblasti “Pro pripinennja shljahom likvidaciï juridichnoï osobi Radivilivs'kogo mis'kogo centru social'nih sluzhb” [The decision of the plenary meeting of the extraordinary forty-fifth session of the 8th convocation of the Radyvylivsk City Council of the Dubno district of the Rivne region “On the termination of the legal entity of the Radyvylivsk City Center of Social Services by liquidation”]. [in Ukrainian].

22. Rozporjadzhennja Bogoduhivs'koï rajonnoï derzhavnoï administraciï Harkivs'koï oblasti “Pro likvidaciju Bogoduhivs'kogo rajonnogo centru social'nih sluzhb dlja sim’ï, ditej ta molodi” [The order of the Bogodukhivsk District State Administration of the Kharkiv region “On the liquidation of the Bogodukhivsk District Center of Social Services for Family, Children and Youth”]. [in Ukrainian].

23. Rishennja 8 sesiï vos'mogo sklikannja Rahivs'koï mis'koï radi Rahivs'kogo rajonu Zakarpats'koï oblasti “Pro pripinennja dijal'nosti Rahivs'kogo mis'kogo centru social'nih sluzhb shljahom likvidaciï” [The decision of the 8th session of the 8th convocation of the Rakhivsk City Council of the Rakhiv district of the Zakarpattia region “On the termination of the activities of the Rakhivsk City Center of Social Services by liquidation”]. [in Ukrainian].

24. Portal «Decentralizacija» [Portal "Decentralization"]. *decentralization.ua* Retrieved from https://decentralization.ua/questions/1055 [in Ukrainian].

25. Social'nij zahist naselennja sered prioritetnih zavdan' s'ogodennja [Social protection of the population among the priority tasks of today]. *bd-rda.od.gov.ua* Retrieved from https://bd-rda.od.gov.ua/soczialnyj-zahyst-naselennya-sered-priorytetnyh-zavdan-sogodennya/ [in Ukrainian].

26. Chomu na Odeshhini likvidujut' Centr social'nih sluzhb? [Why is the Center for Social Services being liquidated in the Odessa region?]. *7kanal.com.ua* Retrieved from https://7kanal.com.ua/2024/06/21/chomu-na-odeshchyni-likviduiut-tsentr-sotsialnykh-sluzhb/ [in Ukrainian].

27. Social'ni poslugi v umovah vijni: novi zmini ta vikliki. Laboratorija zakonodavchih iniciativ [Social services in wartime: new changes and challenges. Laboratory of legislative initiatives]. *parlament.org.ua* Retrieved from https://parlament.org.ua/analytics/soczialni-poslugy-v-umovah-vijny-novi-zminy-ta-vyklyky/ [in Ukrainian].

28. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni "Pro realizaciju eksperimental'nogo proektu iz zaprovadzhennja kompleksnoï social'noï poslugi z formuvannja zhittєstijkosti|" [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the implementation of a pilot project to introduce a comprehensive social service for the formation of resilience"]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2023-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

29. Centr zhittєstijkosti u misti-geroï Harkovi [Center for Resilience in the Hero City of Kharkiv]. *soczahist.kh.ua* Retrieved from https://soczahist.kh.ua/2024/07/%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80-%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%94%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%83-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%96-%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%97-%D1%85%D0%B0/ [in Ukrainian].

30. Sto Centriv zhittєstijkosti vidteper pracjujut' po vsij Ukraïni [One hundred Centers of Sustainability are now operating throughout Ukraine]. *www.msp.gov.ua* Retrieved from https://www.msp.gov.ua/news/23804.html [in Ukrainian].

31. Harkiv prijnjav najmasshtabnishij forum blagodijnih organizacij Pivnichno-shidnogo regionu [Kharkiv hosted the largest forum of charitable organizations in the North-Eastern region]. *www.prostir.ua* Retrieved from https://www.prostir.ua/?news=harkiv-pryjnyav-najmasshtabnishyj-forum-blahodijnyh-orhanizatsij-pivnichno-shidnoho-rehionu [in Ukrainian].

32. Tokarchuk, L. M. (2018). Pravova politika derzhavi Ukraïna u sferi vlashtuvannja ditej-sirit i ditej, pozbavlenih bat'kivs'kogo pikluvannja [Legal policy of the state of Ukraine in the field of placement of orphans and children deprived of parental care]. *Proceedings from* Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia prisvjach. 20-richchju ekonomiko-pravovogo f-tu *ONU imeni I. I. Mechnikova « Pravo, ekonomika ta upravlinnja: genezis, suchasnij stan ta* perspektivi rozvitku » – The International Scientific and Practical Conference, dedicated to. 20th anniversary of the Faculty of Economics and Law of the I. I. Mechnikov ONU « Law, economics and management: *genesis, current state and prospects for development »*. (pp. 569-573). ONU [in Ukrainian].

33. Jarmolins'ka, I. V. (2019). Mehanizmi derzhavnogo upravlinnja u sferi institucijnogo dogljadu ta vihovannja ditej v Ukraïni [Mechanisms of public administration in the sphere of institutional care and upbringing of children in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Hmel'nic'kij [in Ukrainian].

34. Nakaz Ministerstva vnutrishnih sprav Ukraïni "Pro zatverdzhennja Instrukciï z organizaciï roboti pidrozdiliv juvenal'noï prevenciï Nacional'noï policiï Ukraïni" [The Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On approval of the Instructions on the organization of the work of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine"]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text [in Ukrainian].

УДК 004.738.5:323.2

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-854-865

Ткачова Наталія Миколаївна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри теорії та практики управління, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, тел.: (050) 141-72-95, https://orcid.org/0000-0002-6650-0126

Швець Галина Анатоліївна здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, кафедри теорії та практики управління, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, тел.: (098) 175-25-33, https://orcid.org/0009-0002-6257-0028

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Стаття присвячена аналізу нових підходів і рішень, які дозволяють органам місцевого самоврядування підвищити ефективність своєї роботи за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Особлива увага приділяється викликам, які постали перед територіальними громадами в умовах повномасштабної війни. Зруйнована інфраструктура, значне переміщення населення та необхідність швидкого реагування на кризові ситуації вимагають адаптації управлінських підходів і оптимізації комунікацій між владою та громадянами.

Здійснено огляд теоретичних і практичних аспектів стійкості громад, зокрема їх здатності адаптуватися до надзвичайних умов. Акцентовано увагу на ролі налагодженої комунікації у забезпеченні довіри до управлінських рішень, координації дій і підтримці стабільності в громадах. Автори підкреслюють, що використання ІКТ сприяє покращенню обміну інформацією, організації зворотного зв'язку, координації волонтерських ініціатив і ухваленню рішень.

У роботі розглянуто ключові проблеми, які стримують ефективне впровадження технологій, зокрема, обмежений доступ до цифрової інфраструктури, ризики кібератак, слабкий зворотний зв'язок і недостатній рівень цифрової грамотності серед населення та представників влади. Показано, що криза створює як виклики, так і можливості для впровадження нових технологічних рішень. Наведено приклади використання таких рішень: мобільних платформ для сповіщень, інтерактивних карт, електронного документообігу та інших елементів цифровізації.

Проаналізовано практичні кейси впровадження технологій у кризових умовах. Зокрема, розглянуто роль додатку "Дія" у створенні цифрової інфраструктури, використання соціальних мереж для інформування населення, а також міжнародний досвід кризового управління через ІКТ. Зазначено важливість забезпечення кібербезпеки та прозорості управлінських процесів для зміцнення довіри громадян.

Автори пропонують рекомендації щодо покращення системи комунікацій у територіальних громадах. Це включає посилення кіберзахисту, підвищення цифрової грамотності, інтеграцію сучасних інструментів кризового моніторингу та залучення громадськості до прийняття управлінських рішень. Окрему увагу приділено забезпеченню доступності інформації, розвитку інструментів електронного врядування та підтримці психологічної стійкості громад.

Ключові слова: територіальна громада, інформаційно-комунікаційні технології, кризове управління, воєнний стан.

Tkachova Nataliia Mykolaivna Doctor of Public Administration, Professor, Professor of Department of Theory and Practice of Management, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, tel.: (050) 141-72-95, https://orcid.org/0000-0002-6650-0126

Shvets Halyna Anatolyivna A Master’s Degree Student at the Department of Theory and Practice of Management, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, tel.: (098) 175-25-33, https://orcid.org/0009-0002-6257-0028

THE ROLE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN ENSURING COMMUNITY RESILIENCE UNDER MARTIAL LAW

Abstract. The article is dedicated to analyzing new approaches and solutions that enable local governments to enhance their efficiency through modern information and communication technologies (ICT). Special attention is given to the challenges faced by territorial communities during a full-scale war. Destroyed infrastructure, significant population displacement, and the need for rapid crisis response demand the adaptation of management approaches and the optimization of communication between authorities and citizens.

The study reviews theoretical and practical aspects of community resilience, particularly their ability to adapt to extraordinary conditions. Emphasis is placed on the role of effective communication in building trust in management decisions,

coordinating actions, and maintaining stability within communities. The authors highlight that the use of ICT facilitates improved information exchange, feedback organization, coordination of volunteer initiatives, and decision-making processes.

The paper examines key issues hindering the effective implementation of technologies, including limited access to digital infrastructure, cybersecurity risks, weak feedback mechanisms, and insufficient digital literacy among the population and government representatives. It is shown that crises present both challenges and opportunities for adopting new technological solutions. Examples of such solutions include mobile alert platforms, interactive maps, electronic document management systems, and other digitalization tools.

Practical cases of technology implementation in crisis conditions are analyzed. These include the role of the "Diia" application in creating digital infrastructure, the use of social networks for public information, and international experiences in crisis management via ICT. The importance of ensuring cybersecurity and transparency in management processes to strengthen citizens' trust is underscored.

The authors propose recommendations for improving communication systems in territorial communities. These include strengthening cyber protection, enhancing digital literacy, integrating modern crisis monitoring tools, and involving the public in decision-making processes. Special attention is given to ensuring information accessibility, developing e-governance tools, and supporting communities' psychological resilience.

Keywords: Territorial community, information and communication technologies, crisis management, martial law.

Постановка проблеми. Військова агресія суттєво змінила умови життя територіальних громад та поставила перед ними нові завдання: серед яких необхідність збереження стабільності, забезпечення безпеки та підвищення ефективності управління. Головним фактором, що сприяє стійкості громад, є налагоджений діалог між владою та жителями. Така взаємодія дозволяє оперативно реагувати на зміни, координувати допомогу, а також сприяє підвищенню довіри до управлінських рішень. Застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дає змогу швидко інформувати населення, організовувати зворотний зв'язок, координувати волонтерські ініціативи та покращувати якість рішень. Проте, значно зростає ризик втрати доступу до публічної інформації, виникають загрози кіберзлочинів, а також погіршується довіра до місцевої влади через обмежений діалог із громадянами та брак відкритості.

Стійкість територіальних громад є основою їхнього функціонування, особливо в умовах воєнного стану. Однією з найскладніших проблем

виявилася недостатня адаптованість комунікаційних систем до умов кризи. Інформаційно-комунікаційні технології (далі - ІКТ), які могли б стати інструментом швидкого реагування, у багатьох громадах залишаються малорозвиненими. Слабкий зворотний зв'язок, недоліки у передачі інформації та відсутність доступу до актуальних даних створюють додаткові труднощі для органів влади. Усе це ускладнює прийняття управлінських рішень та послаблює взаємодію між владою і громадою. Війна також показала, що місцеві органи влади повинні швидко перебудовувати свої підходи, інтегруючи сучасні технології та адаптуючись до нових реалій. Ефективне управління потребує налагодженої комунікації з мешканцями, здатності оперативно реагувати на зміни та забезпечувати доступність ключової інформації для всіх членів громади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Роль ІКТ у забезпеченні стійкості громад досліджували такі вчені, як М. Маклюен, О. Тоффлер, Д. Белл. Їхні роботи заклали основи для аналізу впливу інформаційних технологій на управління громадами в умовах криз. Зокрема, Г. Почепцов вивчав інформаційні процеси в кризовий період, наголошуючи на важливості координації та оперативного реагування через цифрові платформи. Українські дослідники, такі як Є. Романенко, О. Ткаченко, зосереджували увагу на розвитку цифрових інструментів для управління громадами. Н. Білан і В. Томлін-Татаренко досліджували проблеми взаємодії органів влади з громадськістю через ІКТ. Особливості кібербезпеки та її вплив на стійкість громад висвітлював М. Стейсі, а Л. Горшкова наголошували на важливості цифровізації адміністративних процесів.

Мета статті полягає у дослідженні ролі комунікації щодо забезпечення стійкості територіальних громад в умовах воєнного стану та розробці практичних рекомендацій для покращення управлінських механізмів системою комунікацій в територіальних громадах

Виклад основного матеріалу. Комуніка́ція *(*від лат. communico - роблю спільним, повідомляю, з'єдную*)* – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) за допомогою вербальних і невербальних засобів між двома або більше особами [1]. Ефективність будь-якої комунікації значною мірою визначається якістю зворотного зв'язку. Саме через підтвердження того, що повідомлення було зрозуміле і сприйняте належним чином, можна вважати процес спілкування завершеним. Важливо, щоб інформація передавалася чітко, без викривлень, та відповідала очікуванням отримувача. Наявність зворотного зв'язку дозволяє не лише виявляти можливі непорозуміння, а й вчасно коригувати подальші дії, удосконалюючи комунікаційний процес і підвищуючи його результативність.

Інформаційно-комунікаційні технології - це сукупність інструментів, які дозволяють нам збирати, обробляти та обмінюватися інформацією в різних форматах. Від простих текстових повідомлень до складних наукових даних - все це стало доступним завдяки ІКТ. Головна мета цих технологій - задовольнити наші інформаційні потреби, зробити життя зручнішим і ефективнішим. Коли ми говоримо про інформатизацію суспільства, маємо на увазі процес широкого впровадження ІКТ у всі сфери життя.

Роль інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні суспільством і, зокрема, у діяльності місцевого самоврядування, є об'єктом дослідження багатьох вчених, які підкреслюють, що розвиток технологій суттєво змінює характер взаємодії між владою та громадянами. Такі дослідники, як М. Маклюен, О. Тоффлер і Д. Белл, запропонували парадигму для аналізу взаємодії технологій і суспільства. Вони наголошували на значенні інформації як стратегічного ресурсу, який формує основу для змін у суспільстві. Д. Белл, зокрема, зазначав, що «інформація є владою», а доступ до неї визначає рівень свободи суспільства [2, с. 61].

Розглядаючи питання комунікації, Ч. Кулі характеризував її як механізм, завдяки якому можливий розвиток людських відносин. Сучасне поняття комунікації охоплює процеси взаємодії, які базуються на обміні інформацією, зворотному зв'язку та взаєморозумінні між учасниками. В контексті публічного управління, К. Дойч визначав комунікацію як «нервову систему державного управління», яка забезпечує координацію дій та ухвалення ефективних рішень [1].

Концепція електронного урядування дозволяє перевести багато адміністративних процесів у цифрову площину, забезпечуючи нові форми взаємодії влади і громадян. Національна безпека та європейська інтеграція - два основних вектори відновлення України. Обидва вони вимагають від нас посилення цифрової та технологічної спроможності [3]. Зміна парадигми державного управління та місцевого самоврядування від побудови індустріального суспільства до розвитку інформаційного суспільства стимулює країни й органи державного управління до прийняття концепції «електронного урядування» [4, с. 25-29]. Основними напрямами її впровадження є електронний документообіг, платформи для звернень громадян, електронні петиції та системи прозорих закупівель.

Стійкість громади - це її здатність адаптуватися до складних ситуацій, відновлювати функції та зберігати стабільність. Цей процес залежить від чинників, які варто враховувати у стратегіях кризового управління. Науковці у своїх працях визначають соціальну згуртованість, економічну стабільність, доступ до інформації та навички управління як основні компоненти стійкості громади. Вони підкреслюють значення здатності громад до адаптації та використання місцевих ресурсів для подолання криз [5].

Єдність мешканців сприяє ефективній комунікації, координації та взаємодопомозі. Громадські ініціативи можуть значно прискорити мобілізацію ресурсів у складних ситуаціях. Економічна стабільність, у свою чергу, створює базу для будь-яких дій, забезпечуючи громаду необхідними засобами для реагування.

Доступ до перевіреної інформації допомагає уникнути хаосу. Використання інтерактивних карт чи мобільних додатків дає змогу передавати важливі повідомлення оперативно й точно. Разом із цим технічне забезпечення, наприклад, системи оповіщення чи спеціалізована техніка, дозволяє швидко реагувати в екстрених ситуаціях. Обізнаність населення - якщо громадяни знають, як діяти під час небезпеки, це допомагає уникати паніки та плутанини. У складні періоди важливо також надавати психологічну підтримку, створюючи умови для стабілізації морального стану громади. Допомога ззовні — це співпраця з іншими регіонами, міжнародними організаціями чи благодійними фондами допомагає громадам залучати додаткові ресурси, необхідні для подолання криз. Усе це разом формує підгрунтя для побудови ефективних стратегій, які допомагають громадам відновлювати стабільність.

Дослідження українських вчених, таких як О. Ткаченко, Н. Білан і В. Томлін-Татаренко, підтверджують, що сучасні ІКТ сприяють підвищенню оперативності в управлінні громадами, забезпечуючи ефективний зворотний зв'язок між владою і громадянами. Наприклад, у кризових ситуаціях мобільні додатки та соціальні мережі дозволяють оперативно поширювати інформацію про безпекові загрози [6].

В умовах кризи комунікація між органами влади та суспільством виконує не лише управлінську функцію, але й забезпечує довіру, стабільність та оперативність дій. У різних країнах підходи до такого зв’язку залежать від культурних особливостей, рівня технологічного розвитку та характеру кризи.

Прозорість і надійність інформації, централізація інформаційних потоків, а також ефективний зворотний зв'язок і взаємодія з громадськістю складають фундамент стратегії кризової комунікації. Ці підходи забезпечують чітке інформування населення, координують дії різних структур та сприяють залученню громадян до вирішення надзвичайних ситуацій.

У багатьох державах доступ громадян до достовірної інформації є одним із основних принципів. Це допомагає запобігти паніці, поширенню дезінформації та укріплює довіру до державних інституцій. Одним із важливих принципів кризової комунікації є забезпечення громадянам доступу до точної та перевіреної інформації. Наприклад, у Норвегії під час пандемії COVID-19 на сайті Helsenorge.no, розміщувалась актуальна інформація про ситуацію в регіонах, рекомендації для населення та дані про вакцинацію. У Швеції на рівні муніципалітетів активно використовуються сайти місцевих

органів самоврядування, де публікується важлива інформація, зокрема звіти про стан довкілля, заходи безпеки та підтримку громадян під час надзвичайних ситуацій.

У кризових ситуаціях важливо, щоб повідомлення надходили з одного офіційного джерела, що дозволяє уникнути суперечливих сигналів і координувати діяльність різних структур. Наприклад, схожий підхід застосовується під час війни - регулярні звернення Президента через соціальні мережі стали основними джерелами офіційної інформації.

Сучасна комунікація передбачає не лише поширення інформації, але й активне залучення громадян. Це можуть бути онлайн-форуми, чати, гарячі лінії або мобільні додатки. Наприклад, система «311» у США дозволяє громадянам швидко передавати запити чи скарги на міський рівень.

Один із найсучасніших підходів - інтеграція цифрових технологій, які дозволяють організовувати взаємодію в режимі реального часу. Так, системи моніторингу громадської думки, використання штучного інтелекту для аналізу кризових ситуацій або платформи, які забезпечують миттєвий доступ до критичної інформації. Такі інструменти мінімізують вплив людського фактора та зменшують час на реагування.

В умовах війни Україна стикнулася з численними проблемами, зокрема низькою довірою до офіційних джерел, кіберзагрозами та обмеженим доступом до технологій у деяких регіонах. Однак криза також стимулювала розвиток цифрових платформ. Додаток «Дія», наприклад, об’єднав низку сервісів, зокрема за допомогою цього сервісу можна подати заяву на встановлення статусу внутрішньо-переміщеної особи чи для оформлення допомог. Також популярними стали соціальні мережі як засіб швидкого донесення інформації, які оперативно інформують населення про повітряні тривоги, гуманітарну допомогу чи інші важливі події.

Сьогодні місцеві органи влади активно адаптують кризову комунікацію до потреб громади, використовуючи різноманітні цифрові та традиційні канали зв’язку. На місцях впроваджують інтерактивні карти укриттів, де мешканці можуть перевірити найближчі безпечні місця. Такі сервіси часто інтегруються у місцеві вебсайти або мобільні додатки.

Регулярні брифінги керівників громад транслюються онлайн, що дає можливість оперативно дізнаватися про стан критичної інфраструктури, заходи безпеки чи гуманітарну допомогу.

Соціальні мережі, такі як Telegram, Facebook або Viber, стали основними каналами швидкого поширення інформації про ситуацію в регіоні: укриття, повітряні тривоги, роботу транспорту та аварійні відключення.

Використовуються мобільні платформи для сповіщень, які дозволяють надсилати жителям екстрені повідомлення про загрози або зміни в роботі інфраструктури.

У громадах із частими перебоями зв'язку застосовувалися альтернативні методи, такі як радіомовлення чи звичайні інформаційні бюлетені.

Ці практики показали ефективність у складних умовах, сприяючи зменшенню паніки, підтриманню довіри та залученню громадян до спільного вирішення кризових ситуацій.

Разом з тим, дослідження також свідчать про наявність проблем. Серед них – недостатня кваліфікація персоналу, обмежений доступ до технічних ресурсів у віддалених громадах, а також ризики, пов'язані з кібербезпекою. Війна поставила місцеву владу перед серйозними викликами, і багато з них пов'язані з впровадженням сучасних цифрових технологій. Руйнування інфраструктури телекомунікацій стало однією з найболючіших проблем. Без стабільного інтернету або доступу до інформаційних систем ефективне управління громадами стає майже неможливим, що особливо відчутно в умовах кризових ситуацій.

До цього додається нестача обладнання та програмного забезпечення. У багатьох регіонах техніка застаріла, а віддалені громади взагалі часто залишаються без будь - якої підтримки. Навіть якби ресурси були, виникає інша проблема - відсутність достатньо підготовлених спеціалістів. У невеликих громадах працюють спеціалісти, які не мають досвіду або необхідної освіти в галузі інформаційних технологій, що гальмує будь-які спроби впроваджувати нові підходи.

Окремо варто згадати кіберзагрози. Війна росії проти України довела, що інформаційні технології повинні бути захищені, для цього необхідно залучати досвід та кошти міжнародних організацій для доведення рівня інформаційно-комунікаційних технологій до рівня міжнародних стандартів ЄС [7]. Хакерські атаки, крадіжка даних, шкідливі програми - усе це стало буденністю. Громадськість починає сумніватися, чи може влада забезпечити їхню безпеку навіть у цифровому просторі. Ситуацію ускладнює те, що багато рішень впроваджуються хаотично, без системного підходу. Часто бракує узгодженості між різними рівнями влади, а бюрократичні перепони лише додають проблем.

Крім того, ми бачимо і глибшу проблему -недовіру людей до влади. Інколи це пов'язано з браком прозорості у прийнятті рішень, інколи - з тим, що влада не завжди оперативно реагує на потреби громади. Сучасні технології могли б допомогти налагодити діалог, але без достатнього рівня цифрової грамотності як серед населення, так і серед представників влади це залишається викликом.

Ще одна проблема - інформаційна війна. Соціальні мережі стали головним майданчиком для поширення фейків. Панічні новини, маніпуляції, вкиди, спрямовані на підрив довіри до офіційних джерел, працюють як потужний

інструмент дезінформації. Часто влада просто не встигає оперативно спростовувати такі повідомлення, а відсутність системного підходу до боротьби з фейками лише посилює проблему.

І, звісно, не можна оминути тему міграції. Виїзд людей за кордон через бойові дії позбавляє громади кваліфікованих фахівців, зменшує кількість тих, хто сплачує податки, і, як наслідок, послаблює фінансову базу громад. Водночас комунікація між владою і громадянами, які опинилися за кордоном, часто залишається на низькому рівні, що лише посилює соціальну ізоляцію.

Для покращення комунікаційної системи в територіальних громадах важливо зосередитися на кількох основних аспектах. Одним із перших кроків має бути створення спеціалізованих центрів, які відповідатимуть за обмін інформацією між владою, волонтерами та мешканцями. Це дозволить забезпечити ефективну взаємодію та координацію в умовах кризових ситуацій. Громади повинні мати розроблені плани кризових комунікацій, щоб забезпечити безперервність інформаційного обміну навіть при збої зв'язку.

Використання новітніх технологій може значно поліпшити процес комунікації. Мобільні додатки та онлайн-платформи для оперативного інформування про надзвичайні ситуації або надання інтерактивних карт укриттів здатні прискорити реагування на проблеми. Крім того, онлайн-системи зворотного зв'язку дозволяють владі швидко отримувати інформацію від громадян про їхні потреби та оцінки управлінських рішень.

Прозорість у діяльності влади, це регулярні звіти через офіційні канали та прямі ефіри з представниками влади надають можливість громадянам бути в курсі всіх змін і відповідей на важливі питання. Водночас навчання громадян медіаграмотності допоможе їм краще орієнтуватися в інформаційному просторі та протистояти маніпуляціям.

Також варто звернути увагу на підготовку працівників органів місцевого самоврядування. Навчання з кризової комунікації, кіберзахисту та роботи з новими технологіями допоможуть підвищити їхні професійні навички. У питаннях кібербезпеки важливо забезпечити належний захист даних і регулярно проводити аудит систем безпеки для виявлення можливих вразливостей.

У громадах із обмеженим доступом до інтернету має розширюватися альтернативні канали комунікації. Розширення радіомовлення та поширення друкованих матеріалів можуть бути ефективними методами донесення інформації. Волонтерські мережі також можуть допомогти у поширенні необхідної інформації у віддалених районах.

Не менш важливим є встановлення ефективної комунікації з громадянами, які виїхали за кордон. Для них повинні бути створені інформаційні платформи, що надають доступ до актуальних новин та програм підтримки.

Це дасть змогу підтримувати зв'язок з ними й забезпечувати їхню участь у процесах відновлення після кризи.

Запровадження цих заходів допоможе не лише покращити комунікаційні процеси, а й підвищити стійкість територіальних громад у кризових ситуаціях, зміцнивши довіру між громадянами та місцевою владою.

Військова агресія росії зумовила виявлення численних недоліків та застарілих підходів у системі національної безпеки України, яка формувалася в мирний час, виявилася неспроможною адекватно реагувати в реаліях повномасштабної війни. Це підкреслює необхідність перегляду підходів до забезпечення безпеки держави [8, с. 65]. Стійкість громади можна значно підвищити за допомогою сучасних цифрових технологій, які роблять навчання доступнішим та ефективнішим. Замість витратних семінарів цифрове моделювання забезпечує створення наочного контенту, що інформує про евакуаційні шляхи, безпечні місця та алгоритми дій у надзвичайних ситуаціях. Розповсюдження таких матеріалів через соціальні мережі дозволяє охопити широку аудиторію, сприяючи підвищенню готовності мешканців до викликів.

Цифрові симуляції допомагають не лише зрозуміти динаміку кризових ситуацій, але й вибудувати довіру між громадянами та владою. Завдяки таким інструментам люди краще орієнтуються в потенційних загрозах і координують свої дії, знижуючи ризик паніки. Так мешканці отримують чіткі інструкції щодо евакуації, отримання допомоги чи реагування на загрози. Доступність цих матеріалів через медіа-платформи забезпечує їх ефективне використання навіть за обмежених ресурсів.

Висновки.

Стійкість територіальних громад у кризових умовах значною мірою залежить від ефективності комунікації між місцевою владою та населенням. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій допомагає забезпечити своєчасне інформування, налагодити зворотний зв'язок та підвищити прозорість управлінських процесів. Це сприяє зміцненню довіри до органів влади, а також покращує координацію в умовах надзвичайних ситуацій.

Цифрові інструменти, такі як мобільні додатки, соціальні мережі та інтерактивні платформи, вже показали свою ефективність у підвищенні адаптивності громад. Вони дозволяють швидко донести важливу інформацію, координувати дії волонтерів і забезпечити громадян чіткими інструкціями в разі небезпеки.

Проте залишаються певні виклики: недовіра до офіційних джерел інформації, обмежений технічний потенціал у віддалених громадах і високий рівень кіберзагроз. Для їх подолання потрібні системні підходи, зокрема покращення кваліфікації персоналу, впровадження сучасних методів захисту даних і розширення доступу до технологій.

Таким чином, створення ефективної системи комунікації є не лише засобом подолання поточних викликів, а й основою для стійкого розвитку громад. Використання цифрових рішень дає можливість не лише оперативно реагувати на кризи, але й формувати довгострокову стратегію відновлення та розвитку.

Література:

1. Ефективна комунікація з органами місцевого самоврядування та місцевими органами державної влади в умовах воєнного стану - Громада-влада: діалог, довіра, дія. Громада-влада: діалог, довіра, дія. URL: https:// https://osbb-ok.org.ua/posts/efektivna-komunikaciya-z-organami-miscevogo-samovryaduvannya-ta-miscevimi-organami-derzavnoyi-vladi-v-umovax-vojennogo-stanu (дата звернення: 29.11.2024).

2. Белл Д. Китайська модель. Політичнамеритократія та межідемократії / ДеніелБелл ; пер. з англ. ОлександрДем'янчук. - 2-ге вид., випр. - Київ : Наш Формат, 2023. - 331с. 232-253

3. Головні вектори відновлення України - національна безпека та європейська інтеграція. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України. 2022. URL: https://mspu.gov.ua/news/premier-ministr-holovni-vektory-vidnovlennia-ukrainynatsionalna-bezpeka-ta-ievropeiska-intehratsiia (дата звернення: 29.11.2024).

4. Novytskyi, A. M. (2011), The phenomenon of the «information society» as an object of scientific research, March 2011; Information and law., vol. 1, pp. 25-29.

5. Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness / F. H. Norris et al. American Journal of Community Psychology. 2007. Vol. 41, no. 1-2. P. 127–150. URL: https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6 (date of access: 19.11.2024).

6. Томлін-Татаренко В. Б. Інформаційні технології в державному управлінні / В. Б. Томлін-Татаренко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Державне управління. - 2013. - Т. 226, Вип. 214. - С. 61-65. - . URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2013_226_214_13 дата звернення: 29.11.2024).

7. Проніна О. В., Семенко О. В. Сучасні тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у місцевому самоврядуванні під час військової агресії. Вісник херсонського національного технічного університету. 2023. № 1(84). С. 239–243.

8. Акімов А. В. Мілітаризація органів державної влади України в системі забезпечення національної безпеки. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2023. № 6. С. 63–68.

References:

1. Efektyvna komunikatsiia z organamy mistsevogo samovriaduvannia ta mistsevymy organamy derzhavnoi vlady v umovakh voiennogo stanu- –vlada: dialog, dovira,diia. URL: https:// https://osbb-ok.org.ua/posts/efektivna-komunikaciya-z-organami-miscevogo-samovryaduvannya-ta-miscevimi-organami-derzavnoyi-vladi-v-umovax-vojennogo-stanu (дата звернення: 29.11.2024). [in Ukrainian].

2. Bell D. Kytaiska model. Politychna merytokratiia ta mezhi demokratii. Kyiv: Nash format, 2023.-331p.[in Ukrainian].

3. Golovni vektory vidnovlennia Ukrainian- natsionakna bezpeka ta evropeiska integratsiia. 2022. URL: https://mspu.gov.ua/news/premier-ministr-holovni-vektory-vidnovlennia-ukrainy natsionalna-bezpeka-ta-ievropeiska-intehratsiia (дата звернення: 29.11.2024). [in Ukrainian].

4. Novytskyi, A. M. (2011), The phenomenon of the «information society» as an object of scientific research, March 2011; Information and law., vol. 1, pp. 25-29.

5. Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness / F. H. Norris et al. American Journal of Community Psychology. 2007. Vol. 41, no. 1-2. P. 127–150. URL: https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6 (date of access: 19.11.2024).

6. Tomilin-Tatrenko V.B Informatsiini tehnologii v derzhavnomu upravlinni/ Tomilin-Tatrenko V.B. [Information Technologies in Public Administration], URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2013_226_214_13[in Ukrainian]. (date of access: 19.11.2024).

7. Pronina O,V., Semenko O.V. Suchasni tendentsiirozvytku informatsiino-rjvenikatsiinyh tehnologii u mistsevomu samovriaduvanni pid chas viiskovoi agresii.[Modern Trends in the Development of Information and Communication Technologies in Local Governance During Military Aggression] Visnyk Hersonskogj natsionalnogo tehnichnogo universytetu/2023. № 1(84). С. 239–243. [in Ukrainian].

8. Akimov A.V. Militarizatsiia organiv derzhavnoi vlady Ukrainian v systemi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky. [Militarization of State Authorities of Ukraine in the National Security System]. Vcheni zapyski TNU imeni V.I. Vernadskogo 2023. № 6. С. 63–68. [in Ukrainian].

УДК 35.075:352/354]:17.022.1(043.2)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-866-878

Томашевська Антоніна Василівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління та бізнес- адміністрування, Прикарпатський національний університету ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ, тел.: (050) 562-87-64, https://orcid.org/0000-0002-8182-5906

ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ УПРАВЛІНЦІВ ТА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ

Анотація. В умовах реформування вітчизняної системи органів публічного управління та місцевого самоврядування особливої актуальності набуває проблема забезпечення високого рівня професіоналізму персоналу державних установ і організацій. На відміну від бізнесу, де діють закони «природного відбору» якісних і високооплачуваних кадрів, у державному секторі залишаються застарілі норми найму та оцінки ефективності діяльності публічних управлінців.

При цьому робота на державній службі часто асоціюється зі стабільністю, але аж ніяк не з необхідністю відповідати високим стандартам професіоналізму та переліку особистих якостей. Розробка прозорої, гнучкої та ефективної процедури оцінювання публічних службовців дасть змогу змінити ставлення суспільства до цієї сфери та сформувати ефективну систему кадрового забезпечення державних установ та організацій.

Стаття присвячена актуальним питанням оцінки ефективності публічних управніців та формування їх позитивного іміджу. В роботі розглядаються різноманітні методи оцінки, такі як кількісні, якісні та комбіновані, а також їх переваги та недоліки. Особлива увага приділяється формуванню іміджу публічного управлінця як важливому фактору підвищення довіри громадян до державних інституцій. Проаналізовано складові іміджу, його роль у розвитку адміністративної культури та пропонує шляхи його вдосконалення.

У статті також досліджуються проблеми, з якими стикається система публічної служби в Україні, та пропонуються рекомендації щодо їх вирішення. Зокрема, акцентується увага на необхідності підвищення прозорості та підзвітності державних управлінців, розвитку громадського контролю та формування партнерських відносин між владою і громадськістю.

Ключові слова: публічне управління, ефективність, ефективність публічного управління, місцеве самоврядування, імідж, імідж публічного управлінця.

Tomashevska Antonina Vasylivna PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Business Administration, V. Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, tel.: (050) 562-87-64, https://orcid.org/0000-0002-8182-5906

ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC MANAGERS AND IMAGE FORMATION

Abstract. In the context of the reform of the national system of public administration and local self-government, the problem of ensuring a high level of professionalism of the personnel of state institutions and organizations is of particular relevance. Unlike business, where the laws of “natural selection” of high-quality and highly paid personnel are in force, the public sector still has outdated standards for hiring and evaluating the performance of public managers.

At the same time, civil service employment is often associated with stability, but not with the need to meet high standards of professionalism and a list of personal qualities. The development of a transparent, flexible and effective procedure for the evaluation of public servants will help to change the attitude of society to this area and to form an effective system of staffing of state institutions and organizations.

The article is devoted to the topical issues of assessing the effectiveness of public servants and forming their positive image. The paper discusses various methods of evaluation, such as quantitative, qualitative and combined, as well as their advantages and disadvantages. Particular attention is paid to the formation of the image of a public manager as an important factor in increasing public trust in state institutions. The author analyzes the components of the image, its role in the development of administrative culture and suggests ways to improve it.

The article also explores the problems faced by the public service system in Ukraine and offers recommendations for their solution. In particular, the author emphasizes the need to increase the transparency and accountability of civil servants, the development of public control and the formation of partnerships between the government and the public.

Keywords: public administration, efficiency, effectiveness of public administration, local self-government, image, image of a public manager.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування системи публічного управління та місцевого самоврядування в Україні актуалізується проблема забезпечення високого рівня професіоналізму публічних управлінців. Існуючі підходи до оцінки ефективності діяльності публічних управлінців не завжди враховують сучасні виклики та вимоги, зокрема щодо прозорості, відповідальності та професійної компетентності. Водночас суспільна довіра до

державних інституцій залишається низькою, що підкреслює необхідність формування позитивного іміджу публічних управлінців як ключового аспекту підвищення ефективності публічного управління.

Крім того, імідж публічного управлінця часто формується стихійно, без врахування стратегічних цілей і сучасних підходів до управління репутацією. Це ускладнює розвиток адміністративної культури та довіру до публічної служби в умовах євроінтеграційних змін і потреби у децентралізації. Таким чином, дослідження шляхів удосконалення оцінювання ефективності діяльності публічних управлінців і формування їхнього позитивного іміджу є надзвичайно актуальним для покращення функціонування державної служби та забезпечення її відповідності сучасним вимогам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку методів оцінювання ефективності публічних службовців зробили зарубіжні та вітчизняні дослідники. Наприклад, у дослідженнях, проведених OECD/SIGMA, проаналізовано стан реформ публічної служби в Україні, визначено основні досягнення у сфері управління персоналом, однак також вказано на прогалини у прозорості процедур та стандартизації процесів оцінювання. У роботах українських учених (С. Дубенський, Л. Смоляк, Т. Зоряна) розкрито аспекти модернізації кадрової політики державної служби, зокрема впровадження нових підходів до підвищення кваліфікації службовців і розробки етичних норм їхньої поведінки.

Щодо формування іміджу публічних управлінців, окремі аспекти цієї теми висвітлено в працях з іміджелогії. Зокрема, Н. Герасименко та О. Тищенко акцентують увагу на важливості зовнішнього і внутрішнього аспектів іміджу, а також на його впливі на довіру до державних інституцій. У той же час, автори наголошують, що репутація та імідж є взаємодоповнюючими поняттями, але мають різні функції: якщо імідж орієнтований на формування позитивного сприйняття у масовій свідомості, то репутація базується на довготривалому формуванні громадської оцінки.

Метою статті є визначення основних підходів до оцінювання ефективності діяльності публічних управлінців, розробка рекомендацій щодо впровадження сучасних методів оцінки, а також аналіз складових формування позитивного іміджу публічної служби. Особливу увагу приділено дослідженню чинників, які сприяють підвищенню довіри громадян до державних інституцій, та розробці практичних заходів, спрямованих на покращення репутації публічних управлінців в умовах реформування системи публічного управління та євроінтеграційних змін в Україні.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень професіоналізму публічної служби є обов'язковим для такого виду діяльності. Вимоги до публічних управлінців різних категорій і звань встановлюються законодавством. Однак

публічних управлінців в межах однієї категорії також необхідно диференціювати відповідно до вимог.

Нині існує велика кількість методик оцінки ефективності управлінської діяльності, які тією чи іншою мірою можуть бути використані для оцінки ефективності публічного управління та місцевого самоврядування. Залежно від виду використовуваних показників усі методи можна умовно поділити на кількісні, якісні та комбіновані (рис.1.).

Рис.1 Методи оцінювання якості державних службовців

**Джерело: сформовано автором на основі [1].*

Якщо результати діяльності публічних управлінців мають кількісний характер, то доцільно використовувати кількісні методи оцінки ефективності публічного управління. З їх об'єктивністю та прозорістю важко сперечатися, тому вони є найпоширенішими в наукових дослідженнях. Такі методи мають ряд інших переваг: наочність і прозорість визначення рівня показника; високий рівень об'єктивності вимірювань; можливість застосування як до явища чи процесу в цілому, так і до окремих його складових; простота проведення подальших аналітичних досліджень; зручність візуального представлення результатів дослідження.

Прикладом кількісних методів оцінки ефективності публічного управлінця є бальний (рейтинговий) метод. Оцінювання відбувається за заздалегідь встановленими критеріями та бальною системою (рейтингом) виконання службових обов'язків, яка має базуватися на врахуванні об'єктивних факторів: своєчасне звітування, виконання плану, кількість скарг.

Оцінка виконання службового обов'язку може бути диференційована за ступенем його виконання. Період оцінки може бути тиждень, декада, місяць, квартал, півріччя, рік. Проміжні результати можна коригувати з урахуванням важливості виконаних завдань і розраховувати рейтинг об'єктів оцінювання.

Серед кількісних методів оцінки ефективності публічних управлінців є метод самооцінки, який дозволяє працівникам самостійно, а в окремих випадках і анонімно, оцінювати власні результати роботи. Але у зв'язку з високим ступенем особистого суб'єктивізму та ймовірністю заниження чи переоцінки працівниками результатів власної праці він не може використовуватися самостійно, а лише як доповнення до комплексної оцінки ефективності державного службовця.

У наукових дослідженнях рідше використовуються якісні методи оцінки, корисні для уточнення результатів. Рівень їх надійності нижчий порівняно з кількісними, але залучення до процесу оцінювання сторонніх незалежних експертів покращує якість оцінювання.

Пряме спостереження - це якісний метод, при якому оцінювач виконує свої функції вільно і відкрито, перебуваючи всередині організації і близько до співробітників як у формальних, так і в неформальних стосунках, і представляє результати спостережень у формі звіту, в якому він виявляє недоліки тапроблеми, а також пропонує шляхи їх подолання.

Приховане внутрішнє спостереження – це якісний метод, при якому оцінювач, на відміну від попереднього, спостерігає за подіями в організації приховано від широкого загалу, тобто жоден із співробітників не знає, що проводиться оцінка і хто її проводить, що створює умови для більш точної оцінки ефективності роботи організацій системи державного управління.

Ділова гра – це якісний метод, який дозволяє оцінити та розвинути багато якостей: вміння співпрацювати в команді, комунікабельність, стресостійкість, мобільність та адаптивність до швидких змін, які є надзвичайно важливими якостями для керівників. Головним недоліком методу є його висока вартість через необхідність запрошення відповідного спеціаліста.

Іспити та тестування – це простий, ефективний, якісний спосіб вияву професійної компетентності, який не потребує великих фінансів для свого проведення.

Проте для більш повної оцінки ефективності публічного управління доцільно застосовувати комбіновані методи, які поєднують позитивні риси кількісних та якісних методів оцінки, а також дають змогу усунути їх негативні риси. Серед комбінованих методів найбільш яскравими і доцільними для використання є метод «таємного покупця» і метод «завдань».

Метод «таємного покупця» передбачає наявність попередньо складеного переліку критеріїв оцінювання ефективності публічного управлінця. «Таємний покупець» здебільшого під час особистого відвідування оцінюваної організації подає заявку на попередньо обрану послугу та оцінює якість її надання за розробленою системою критеріїв. За результатами оцінювання він представляє звіт керівництву з визначеними недоліками і перевагами у роботі

співробітників і організації в цілому. Керівництво робить висновки та вживає заходів щодо покращення роботи організації. Для проведення оцінки найкраще звертатися в спеціалізовані фірми.

Метод «завдань» передбачає, що оцінювач ставить перед кожним із працівників типове для такої організації завдання, яке має бути виконане у встановлений строк. Після подання звітів про виконану роботу оцінювач аналізує їх і представляє результати оцінки керівнику у відповідній формі. Перевагою методу є відносно низька вартість і можливість проведення оцінки без відриву персоналу від виконання обов'язків.

Доцільно зазначити, що при дослідженні ефективності діяльності публічного управлінця не варто використовувати лише одну групу методів, а тим більше один із видів. Усі вони мають бути застосовані, оскільки таким чином створюватимуться умови для максимально об'єктивного та якісного результату оцінки.

Публічний службовець – перспективна професія і з кожним роком вимоги до публічної служби підвищуються. Термін «імідж» включає не тільки природні властивості людини, а й спеціально створені. Окрім того, він вказує як і на зовнішній вигляд, так і на внутрішній світ людини, її психологічний тип. Саме цією проблемою займається нова галузь наукового знання – іміджелогія. «Імідж» в перекладі з англійської означає «образ», і в це поняття уходить не тільки зовнішній образ, а й спосіб мислення, дії, вчинки.

Імідж – це певний образ, який людина, її «Я» представляє світові. З одного боку, це інформація для навколишнього світу, з іншого – це шлях досягнення певної власної мети. Важливою особливістю іміджу є його активність. Він здатний впливати на свідомість, емоції, діяльність і вчинки як окремих людей, так і групи людей.

Дуже важливо розуміти мотивування своєї поведінки, її необхідність, очікуваний результат. Виділяють такі складові іміджу: стиль, ідейність, кредитоспроможність. Розглянемо їх докладніше.

Стиль. В даному випадку під іміджем розуміється зовнішність, стиль в одязі і манера триматися. Робота над іміджем – це підбір костюма, макіяжу, пошук найбільш вдалих ракурсів для фото- та відео зйомки. Іншими словами, можна сказати, що це зовнішній вигляд людини.

Ідеологія. Такий підхід передбачає, що стиль одягу, поведінка і дії повинні бути підпорядковані ідеології організації. Формування ідеології диктує формування іміджу. Тобто все має бути за стандартами і не відхилятися від норм.

Кредитоспроможність. У цьому випадку робота над іміджем спрямована на підвищення довіри до особистості менеджера як комунікатора, який повинен відповідати трьом умовам: бути експертом у певній галузі, викликати довіру та бути надійним, мати законні повноваження.

Мета іміджу – можливість передати інформацію про себе, про своє походження, ідеали, плани, дії. Отже, можна зробити висновок, що імідж публічної влади та публічної служби формує імідж особистості публічного управлінця. Сьогодні стосунки між громадянами та представниками публічної влади досить напружені і їх важко назвати партнерськими. Тому репутація публічного управлінця є дуже важливим поняттям. Саме репутація формується та існує в просторі публічного дискурсу як соціальна репрезентація, що визначає суспільні преференції. Якщо імідж більше пов'язаний із зовнішньою стороною іміджу конкретної людини, то репутація – це загальна думка, яка склалася в певних колах про переваги і недоліки цієї людини, свого роду його фірмовий знак, характеристика, яка передається через з вуст в уста[2].

Існує поняття «ділова репутація» – це сукупність якостей і оцінок будь-якого суб'єкта в управлінні[3]. Саме такий тип репутації може підказати нам, наскільки та чи інша людина відповідає основним вимогам публічного управлінця. Нерідко можна зустріти ситуацію, коли поняття «імідж» і «репутація» вживаються як синоніми. У зв'язку з цим потрібно розрізняти ці поняття[4]. Репутація є важливою характеристикою особистості чи організації, вона пов'язана з уявленнями окремих соціальних груп про якості та поведінку її власника (рис.2.) [5]. Імідж, на відміну від репутації, орієнтований на масову аудиторію і масову свідомість.

Імідж є індикатором рівня довіри та критерієм оцінки суспільством ефективності управлінської діяльності держави. Він фіксує відповідність дій державних органів вимогам та очікуванням певних соціальних груп і суспільства в цілому. Тим самим, позитивний імідж публічного управлінця є необхідною умовою ефективного функціонування державних інститутів та задоволення інтересів.

Під час повномасштабної війни в Україні , на жаль, залишається високий рівень негативних оцінок та відгуків суспільства щодо діяльності публічних управлінців та органів публічної влади, що прямо пропорційно впливає на імідж публічної служби.

Ставлення публічного управлінця до людей та рівень професійної компетентності формують не лише його особисту репутацію, а й імідж усієї державної установи. Завдяки позитивній репутації публічного управлінця підвищиться рівень суспільної довіри до всіх рівнів влади, покращаться відносини між державними службовцями та громадянами[6].

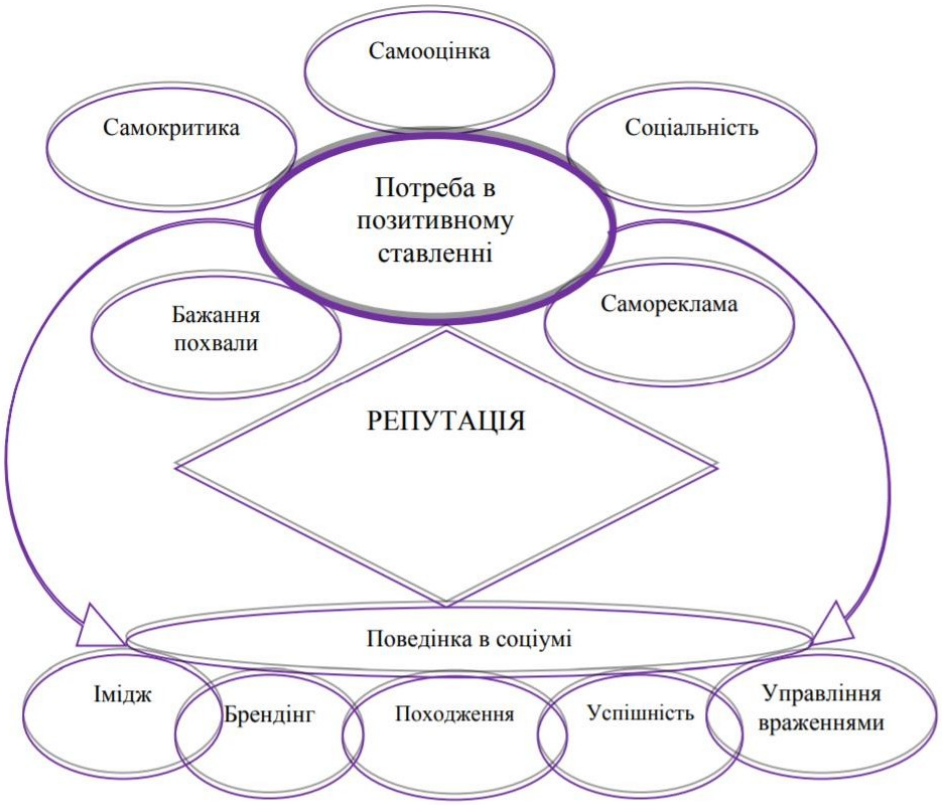

Рис. 2 Основні складові репутації

**Джерело: сформовано автором на основі [5].*

Імідж публічного управлінця повинен мати чітку структуру, керуватися, розвиватися та реалізовуватися за наміченою схемою та адаптуватися до обставин, швидко реагувати на зміни.

До службової поведінки управлінців публічної організації висуваються певні вимоги, які, безперечно, упливають на формування іміджу:

- інституційні (виконання службових обов'язків, здійснення професійної службової діяльності в законодавчо встановлених межах);
- заборонні (дотримуватись законодавчо встановлених обмежень, уникати конфліктів, які можуть негативно вплинути на власну репутацію та репутацію організації);
- рекомендації (коректна взаємодія з громадянами, дотримання правил надання офіційної інформації тощо) .

Формування іміджу публічного управлінця – це система, що складається з продуманих, виважених, тактичних і стратегічних кроків, працює за певним алгоритмом. Цей алгоритм забезпечує:

- визначення об'єктивних особистих якостей та професійних компетентностей публічного управлінця;
- дослідження очікувань цільової аудиторії;

- визначення наявних переваг публічного управлінця;
- вивчення сформованих у цільової аудиторії уявлень про образ типового публічного управлінця;
- побудова іміджу публічного управлінця;
- поетапне впровадження сформованої моделі іміджу публічного управлінця;
- контроль реалізації моделі іміджу публічного управлінця;
- застосування ефективного моніторингу нової моделі іміджу та, за необхідності, внесення корекцій та модернізації [6].

До основних проблем системи публічної служби в Україні, які перешкоджають її адаптації до умов Європейського Союзу, належать:

- недостатня відкритість та прозорість діяльності публічних управлінців, відсутність належних умов для надійного контролю такої діяльності з боку суспільства, що створює додаткові можливості для зловживання, порушення, хабарі, безвідповідальність;
- низька якість управлінських послуг, що надаються публічними службовцями, відсутність чітко регламентованих процедур та національних стандартів надання послуг;
- недосконаліть системи публічної служби, мова йде про систему відбору, призначення на посади, просування по службі.
- високий рівень конфлікту інтересів на публічній службі .

Опитування публічних управлінців у 2023 році показало, що більшість із них головну мету своєї діяльності вбачають у служінні народу України, на друге та третє місце вони поставили захист і сприяння реалізації прав і свобод населення, забезпечення високого рівня соціально-економічного розвитку країни. Результати, представлені у табл.1., свідчать про наявність все-таки неповного розуміння завдань публічної служби, стосунки між людиною та державою є основою прав і служіння громадянам і забезпечують захист і сприяння реалізації прав та свобод людини.

Таблиця 1.

Результати опитування державних службовців щодо мети їх службової діяльності

Що є, на Вашу думку, основною метою Вашої службової діяльності як публічного службовця	**%**
Служіння народу України	41,9
Охорона та сприяння реалізації прав і свобод людини	16,3
Забезпечення високого рівня соціально-економічного розвитку країни	15,6
Покращення добробуту громадян	10,5
Своєчасне і точне виконання рішення державних органів	9,6
Служіння державі	6,1
Інше (зазначте)	0

**Джерело: сформовано автором на основі власних досліджень*

За результатами оцінки стану справ у системі публічного управління, проведеної програмою OECD/SIGMA, Україна досягла значних успіхів у реформуванні публічної служби. У сферах публічної служби та управління персоналом, організації системи центральних органів виконавчої влади за результатами оцінювання Україна одержала вищі бали, ніж середні показники держав Західних Балкан[7].

Важливим питанням розвитку іміджу публічної служби та адміністративної культури публічних управлінців є забезпечення ефективного та якісного управління кадрами у цій сфері. За останні роки у цьому напрямку зроблено такі кроки:

- створення служб управління персоналом в публічних органах;
- утворення Ради з питань управління персоналом публічної служби при Національному агентстві України з питань публічної служби для обговорення проблем та викликів у реалізації реформи державної служби, поширення передового досвіду управління персоналом в органах публічної влади та розробки практичних рекомендації;
- проведення Всеукраїнського конкурсу «Кращі практики управління персоналом», в якому взяли участь 23 служби управління персоналом місцевих та центральних органів виконавчої влади, який проходив у трьох номінаціях: кращий досвід адаптації публічних службовців, призначених на посади. Вперше; передовий досвід формування корпоративної культури в публічному органі; передовий досвід підвищення кваліфікації публічних службовців;
- розробка методології моніторингу рівня спроможності служб управління персоналом;
- проведення двох опитувань працівників служб управління персоналом, на підставі отриманих результатів визначено потребу в методичній допомозі.

Тому питання корпоративної культури віднесено до пріоритетів служб управління персоналом. Згідно з пропозиціями SIGMA, основними пріоритетами реформи публічної служби на наступний період є:

- упровадження прозорої та адресної класифікації посад публічної служби та системи оплати праці в публічному управлінні;
- покращення підзвітності різних центральних органів виконавчої влади та забезпечення ефективної організації діяльності міністерств;
- прийняття та впровадження Закону про загальну адміністративну процедуру тощо.

Прозорість процесів публічного управління передбачає здійснення громадського нагляду за діяльністю публічних службовців. Для цього важливо створити умови для громадського контролю за ефективним і морально виправданим виконанням публічними службовцями своїх обов’язків. Крім

прозорості процесів публічного управління, громадський нагляд за діяльністю публічних службовців включає процедури, які забезпечують доступ громадян до інформації, яку збирають і зберігають органи публічної влади.

Діалог владних структур з громадськістю дає можливість формувати організаційну культуру, засновану на принципах служіння суспільному благу забезпечення реальних потреб та інтересів громадян. У багатьох демократичних країн для створення партнерських відносин та діалогу між владою та громадськістю використовуються різні форми комунікативної взаємодії: публічно-консультативні комітети, організації громадян, громадські слухання, громадські дебати, соцмоніторинг, громадянську освіту, презентації, конференції, дослідницькі ініціативиза участю всіх зацікавлених сторін тощо.

Таким чином, однією із сучасних тенденцій розвитку норм, що регулюють діяльність публічних управлінців, є акти, які спрямовані на формування звітної культури та регламентують цю звітну процедуру[8].

Для розвитку управлінської культури публічних управлінців важливими є такі напрямки змін у публічній службі: утвердження ідеології публічної служби як сумлінного та професійного служіння Батьківщині; поєднання боротьби з корупцією та формування атмосфери нетерпимості до будь-яких її проявів на публічній службі з протидією негласному звинуваченню чиновників у «корупціонерах» за визначенням; уніфікація всіх видів публічної служби в Україні на основі інституту публічної служби, що відповідає міжнародним стандартам адміністративного простору.

Отже, формування позитивного іміджу публічного управлінця слід розглядати через:

- заходи щодо підвищення рівня продуктивності праці публічних управлінців, які реалізуються шляхом удосконалення кадрової роботи;

– заходи щодо розробки та ефективного впровадження етичних норм професійної діяльності представників влади;

– використання різноманітних засобів масової комунікації.

Важливими для іміджу публічного управлінця є питання зміни системи мотивації його праці, створення якісної системи державних послуг, які надаються публічними управлінцями.

Розвиток публічної служби потребує утвердження нових підходів до організації діяльності публічних управлінців, зокрема у взаємодії з громадянами. Так, необхідно встановити стандарти якості роботи публічних управлінців та їх поведінки по відношенню до громадян. Сьогодні головною ознакою діяльності публічних управлінців має бути пріоритет прав та інтересів особи. Розвиток управлінської культури публічних службовців потребує утвердження нової управлінської ідеології, яка сприятиме формуванню готовності управлінського персоналу приймати рішення в умовах невизначеності та кризових умов з орієнтацією на служіння громадянам.

Висновки. У статті проаналізовано сучасні підходи до оцінювання ефективності діяльності публічних управлінців та формування їхнього позитивного іміджу в контексті реформування системи публічного управління в Україні. Встановлено, що прозорість, підзвітність, дотримання етичних норм та високий рівень професійної компетентності є ключовими чинниками, які визначають ефективність діяльності публічних управлінців та впливають на рівень суспільної довіри до державних інституцій.

Запропоновано використовувати комбіновані методи оцінки, які інтегрують кількісні та якісні показники, для забезпечення об'єктивності та повноти аналізу. Також обґрунтовано важливість формування іміджу публічного управлінця як комплексного процесу, що включає зовнішній вигляд, професійні компетентності, поведінку та дотримання етичних стандартів.

Особливу увагу приділено необхідності вдосконалення кадрової політики, впровадження нових мотиваційних механізмів і створення сприятливих умов для взаємодії публічних службовців із громадянами. Це сприятиме підвищенню рівня довіри громадян, зміцненню позитивного сприйняття публічної служби та розвитку сучасної адміністративної культури в Україні.

Таким чином, забезпечення ефективності державного управління та формування позитивного іміджу публічних управлінців вимагають системного підходу, зокрема впровадження прозорих механізмів оцінки, розвитку партнерських відносин між владою та громадськістю, а також адаптації до сучасних викликів, включаючи децентралізацію та інтеграцію до європейського адміністративного простору.

Література:

1. Семенцова О. В. Методи оцінки ефективності державного адміністрування та місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / Семенцова О. В. Паламарчук І. В, Старикова С. О. // Публічне управління та митне адміністрування. – 2021. –№ 1 (28). - С. 53-57. – Режим доступу: http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2021/1/10.pdf

2. Кадрова політика і державна служба у сфері публічного управління (регіональний аспект) : монографія / В. М. Мартиненко, С. М. Серьогін, В. О. Євдокимов та 877ам. В. М. Мартиненка. – Х. : Магістр, 2018. – 304 с.

3. Липовська Н. Організаційна культура як фактор стабілізації державної служби / Н.Липовська // Актуал. Пробл. Держ.Упр.:зб.Наук.– Дніпро:ДРІДУУАДУ,2012. – Вип.3(9).– С.202–215.

4. Мельничук Я. Імідж державних службовців / Я.Мельничук // Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування. – 2011 – №1. – С.40–41.

5. Кадрова політика і державна служба у сфері публічного управління (регіональний аспект) : монографія / В. М. Мартиненко, С. М. Серьогін, В. О. Євдокимов та 877ам. – Х. : Магістр, 2018. – 304 с.

6. Дмитренко М. О. Формування іміджу державного службовця в сучасних умовах розвитку державної служби в Україні [Електронний ресурс] / М. О. Дмитренко // Теорія та практика державного управління. – 2015. – № 5. – Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2015-5/doc/1/03.pdf.

7. Ващенко К. Реформа державної служби відповідно до стандартів Європейського Союзу: основні досягнення та виклики [Електронний ресурс] / К. Ващенко // Державна служба в Україні: шляхи реформування: матеріали круглого столу (22 травня 2019 року). – Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. – 186 с. – Режим доступу: http://napu.com.ua/materialy/derjavna_slujba.pdf.

8. Наказ Національного агентства Україні з питань державної служби від 20 грудня 2021 № 277. Про затвердження Типового порядку проведення публічного звіту керівника органу виконавчої влади . [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-17.

9. Томашевська А.В. Роль інвестиційних процесів та інвестиційного потенціалу у період війни та післявоєнній відбудові регіонів України [Електронний ресурс] / А.В. Томашевська// Наукові перспективи – 2023. - №9. – с.219 – 231. Режим доступу: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6513/6546

References:

1. Sementsova O. V., Palamarchuk I. V., Starykova S. O. (2021) Metody otsinky efektyvnosti derzhavnoho upravlinnya ta mistsevoho samovryaduvannya [Methods for assessing the effectiveness of public administration and local self-government] // *Public Administration and Customs Administration.* - No. 1 (28). - P. 53-57. - Retrieved from: http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2021/1/10.pdf [in Ukrainian].

2. V. Martynenko, S. Serhiyin, V. Yevdokimov and others. Kadrova polityka i derzhavna sluzhba u sferi publichnoho upravlinnya (rehional′nyy aspekt) : monohrafiya. [Personnel policy and civil service in the field of public administration (regional aspect): monograph] . - Kh. [in Ukrainian].

3. N. Lipovska. (2012) Orhanizatsiyna kul′tura yak faktor stabilizatsiyi derzhavnoyi sluzhby [Organizational culture as a factor of stabilization of the civil service]. Actual. Probl. Public Administration: Collection of Sciences - Dnipro: DRIUADU, - Issue 3 (9) - P.202-215. [in Ukrainian].

4. Melnychuk Y. (2011) Imidzh derzhavnykh sluzhbovtsiv. [The image of civil servants]. *Bukovinian Bulletin of Civil Service and Local Self-Government.* - №1. - P.40-41 [in Ukrainian].

5. V. Martynenko, S. Serhiy, V. Yevdokimov and others. Kadrova polityka ta derzhavna sluzhba u sferi derzhavnoho upravlinnya (rehional′nyy aspekt): monohrafiya. [Personnel policy and civil service in the field of public administration (regional aspect): a monograph] . - Kh. [in Ukrainian].

6. Dmytrenko M.O.(2015) Formuvannya imidzhu derzhavnoho sluzhbovtsya v suchasnykh umovakh rozvytku derzhavnoyi sluzhby v Ukrayini. [Formation of the image of a civil servant in the modern conditions of development of the civil service in Ukraine] *Theory and practice of public administration.* - No. 5. - Retrieved from: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2015-5/doc/1/03.pdf. [in Ukrainian].

7. Vashchenko K. (2019). Reforma derzhavnoyi sluzhby za standartamy Yevropeys′koho Soyuzu: osnovni dosyahnennya ta vyklyky . Derzhavna sluzhba v Ukrayini: shlyakhy reformuvannya: materialy kruhloho stolu. [Civil service reform in accordance with the standards of the European Union: main achievements and challenges . Civil service in Ukraine: ways of reforming: materials of the round table] - Kyiv: National Academy of Prosecution of Ukraine, 186 p. - Retrieved from: http://napu.com.ua/materialy/derjavna_slujba.pdf. [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennya Typovoho poryadku provedennya publichnoho zvitu kerivnyka vykonavchoho orhanu: Nakaz Natsional′noho ahent·stva Ukrayiny z pytan′ derzhavnoyi sluzhby vid 20 hrudnya 2021 roku № 277. [On Approval of the Standard Procedure for Conducting a Public Report of the Head of an Executive Body: Order of the National Agency of Ukraine on Civil Service of December 20, 2021 No. 277.] - Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-17 [in Ukrainian].

9. Tomashevska A.V. (2023) Rol′ investytsiynykh protsesiv ta investytsiynyy potentsial pid chas voyennoyi ta povoyennoyi vidbudovy rehioniv Ukrayiny. [The role of investment processes and investment potential during the war and post-war reconstruction of the regions of Ukraine] . *Scientific Perspectives* - №9. - c.219 - 231. Retrieved from: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6513/6546. [in Ukrainian].

УДК 323.21:351/354

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-879-890

Третяк Ян Сергійович аспірант, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, тел.: (067) 701-35-88, https://orcid.org/0009-0001-5493-6854

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Основною метою дослідження є виявлення значущості громадянської ідентичності для молоді та її впливу на сучасні соціокультурні процеси в Україні. У дослідженні були розглянуті теоретичні аспекти громадянської ідентичності, її роль у сучасному світі, а також конкретні аспекти розвитку громадянської ідентичності серед молоді України. Крім того, в рамках дослідження було проаналізовано досвід розвитку громадянської ідентичності серед молоді на прикладах таких країн, як Китай та Туреччина. Аналіз виявив, що громадянська ідентичність молоді відіграє важливу роль у розвитку активного громадянського суспільства. Молодь з яскраво вираженою громадянською ідентичністю більш схильна брати участь у соціальних та політичних процесах і робити свій внесок у розвиток країни, тим самим зміцнюючи соціальну структуру та зменшуючи соціокультурні конфлікти. Слід зазначити, що громадянська ідентичність також сприяє збереженню культурних ідентичностей і традицій. Молодь, яка цінує свою громадянську позицію, охочіше зберігає та розвиває культурну спадщину своєї нації, що важливо для соціокультурної стабільності та різноманітності. Однак слід враховувати, що громадянська ідентичність також може спричиняти конфлікти, особливо в умовах різноманітності етнічних та релігійних груп. Тому необхідно прагнути до збалансованого розвитку громадянської ідентичності, враховуючи повагу до різноманітності та плюралізму. Отримані результати продемонстрували, що сучасна українська молодь виявляє інтерес до політичних, соціальних і культурних подій в країні, героїчно захищаючи її свободу та незалежність. Крім того, було виявлено, що активна участь держави, навчальних закладів та громадських організацій є необхідною для розвитку громадянської ідентичності молоді. Таким чином, громадянська ідентичність молоді є важливим елементом сучасної соціокультурної трансформації українського суспільства. Обгрунтовано, що цей феномен має значний вплив на зміцнення суспільства, збереження

культурних цінностей та розвиток активного громадянського суспільства та забезпечення сталого розвитку суспільства в майбутньому.

Ключові слова: громадянська ідентичність, громадянська активність, публічне управління, участь молоді в публічному управлінні, довіра.

Tretiak Yan Serhiyovych postgraduate, National Technical University «Dnipro Polytechnic», Dnipro, tel. (067) 701-35-88, https://orcid.org/0009-0001-5493-6854

CIVIL IDENTITY OF YOUTH AS A COMPONENT OF MODERN SOCIO-CULTURAL TRANSFORMATION OF SOCIETY

Abstract. The main goal of the study is to identify the significance of civic identity for young people and its impact on modern socio-cultural processes in Ukraine. The study considered the theoretical aspects of civic identity, its role in the modern world, as well as specific aspects of the development of civic identity among the youth of Ukraine. In addition, within the framework of the study, the experience of the development of civic identity among young people was analyzed using the examples of countries such as China and Turkey. The analysis revealed that the civic identity of young people plays an important role in the development of an active civil society. Youth with a strong civic identity are more likely to participate in social and political processes and contribute to the development of the country, thereby strengthening the social structure and reducing socio-cultural conflicts. It should be noted that civic identity also contributes to the preservation of cultural identities and traditions. Young people who value their citizenship are more willing to preserve and develop the cultural heritage of their nation, which is important for socio-cultural stability and diversity. However, it should be taken into account that civic identity can also cause conflicts, especially in the context of the diversity of ethnic and religious groups. Therefore, it is necessary to strive for a balanced development of civic identity, taking into account respect for diversity and pluralism. The obtained results demonstrated that modern Ukrainian youth show interest in political, social and cultural events in the country, heroically defending its freedom and independence. In addition, it was found that the active participation of the state, educational institutions and public organizations is necessary for the development of the civic identity of young people. Thus, the civic identity of young people is an important element of the modern socio-cultural transformation of Ukrainian society. It is substantiated that this phenomenon has a significant impact on the strengthening of society, the preservation of cultural values and the development of an active civil society and ensuring the sustainable development of society in the future.

Keywords: civic identity, civic activism, public administration, youth participation in public administration, trust.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство знаходиться в процесі постійного розвитку і, як наслідок, в процесі змін і появи нових тенденцій. Нині ключовим чинником розвитку соціокультурного ландшафту багатьох країн є молодь, яка представляє найактивнішу та найініціативнішу частину суспільства. Загалом громадянська ідентичність – це почуття приналежності та самоусвідомлення особи як члена певного громадянського суспільства чи держави. Ця концепція пов'язана з усвідомленням індивідом своїх прав та обов'язків як громадянина, а також з почуттям прийняття та залученості до соціальних і політичних процесів [1]. Громадянська ідентичність відіграє важливу роль у становленні особистості підростаючого покоління і впливає на всі соціокультурні трансформації. Молодь є опорою суспільства, що обумовлює нагальну потребу розвитку громадянської ідентичності саме цієї верстви населення, особливо в умовах екзистенційних загроз національній безпеці та державному суверенітету. Це обумовлює актуальність означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретизація проблеми формування громадянської ідентичності молоді, здійснюється низкою науковців, які розглядають конкретні методи, шляхи і форми організації виховної роботи з молоддю (Р. Бандура, В. Кожокар, Є. Кокоріна, Е. Крайнякова, Л. Фомічова, М. Чумакова, Д. Яковлєва та ін.). Зарубіжні науковці висвітлюють специфіку громадянської активності та громадянського розвитку особистості (Т. Адорно, К. Кольєр та ін.), альтруїстичної поведінки (Д. Розенхан та ін.), просоціальної поведінки особистості (Я. Рейковський та ін.).

Мета дослідження – проаналізувати роль публічного управління формуванням громадянської ідентичності у процесах соціокультурної трансформації.

Виклад основного матеріалу. У наш час світ став свідком цілого ряду соціальних змін, які охоплюють політичні, економічні та культурні аспекти суспільства. Війна, глобалізація, інформаційні технології, міграційні процеси та інші фактори активно впливають на сучасне суспільство, зумовлюючи необхідність адаптації до нових реалій [1]. На розвиток ідентичності впливає багато факторів, включаючи соціальні, політичні, мовні, релігійні та історичні.

Розвиток суспільства веде до появи нових соціальних і політичних інститутів, які, в свою чергу, призводять до формування громадянської позиції населення. Таким чином, відкриваючи нові горизонти та викликаючи соціальні та культурні зміни, молодь, як найактивніший представник суспільства, стає рушійною силою розвитку, а вивчення її громадянської ідентичності набуває ключового значення. Тим не менш, розвиток громадянської ідентичності молоді на пострадянському просторі є глобальною соціокультурною проблемою. Наразі, в умовах загрози фізичного знищення,

українці активно обговорюють необхідність збереження культурних, національних традиційних цінностей, які ігнорувалися та пригнічувалися в радянське минуле. Науковці наполягають на тому, що самосвідомість українських громадян повинна стати основою освіти суспільства, що охоплює галузі освіти і культури. План національної стійкості, представлений Президентом України В. Зеленським Верховній Раді, підтверджує нагальність спрямування на розвиток громадянської ідентичності населення країни, роблячи акцент на роботі з молодим населенням країни.

Громадянська ідентичність, на відміну від інших форм ідентичності (племінної, етнічної, національної, релігійної та багатьох інших), включає в себе відразу кілька форм ідентичності, що робить її найбільш складною, а отже, найменш стабільною і важкодосяжною. Отже, процес формування громадянської ідентичності є надзвичайно складним завданням. Її досягнення не може бути забезпечене лише простими заявами, добрими намірами чи навіть нагальною потребою зберігати національну згуртованість. В рамках цього процесу важливо розуміти, що будь-яке сучасне багатонаціональне і багатоконфесійне суспільство, в тому числі й українське суспільство, може стати об'єктом впливу зовнішніх сил і інтересів. Ж. Bessant [2] зазначає, що громадянська ідентичність молодих людей може набувати різноманітних форм, відображаючи багато аспектів їхньої соціокультурної реальності. І важливо розуміти, які чинники формують цю ідентичність, і як вона впливає на процеси трансформації суспільства. Важливість цієї теми полягає в тому, що розуміння громадянської ідентичності молоді та її впливу на соціокультурні процеси є критично важливим для формування майбутнього суспільства та забезпечення його стійкості та розвитку.

Громадянська ідентичність – це поняття, яке включає набір особистих і соціальних ідентифікацій, пов'язаних із приналежністю до часткової держави чи суспільства [3]. Вона включає в себе не тільки усвідомлення кожного індивіда як громадянина часткової країни, а й почуття приналежності до певних цінностей, норм та ідей, характерних для даного суспільства. Громадянська ідентичність виключає вузький фокус на етнічній чи релігійній приналежності та наголошує на активній громадянській участі та відповідальності перед суспільством. У сучасному світі громадянська ідентичність відіграє вирішальну роль. Вона сприяє соціокультурній інтеграції, дозволяючи людям з різних етнічних, культурних і релігійних груп об'єднатися в одне суспільство. Громадянська ідентичність також мотивує громадян до активної участі в політичному житті країни (включаючи голосування, а також громадянську активність) та зміцнює демократичні процеси. Вона сприяє розвитку суспільства та підвищенню якості життя громадян. Враховуючи, що молодь є найактивнішою учасницею всіх суспільно-політичних процесів, а

також представляє потенціал розвитку будь-якої країни, необхідно чітко розуміти рівень розвитку громадянської ідентичності серед цього прошарку суспільства. Таким чином, вивчення громадянської ідентичності молоді є багатовимірним процесом, який передбачає використання різноманітних теоретичних та емпіричних можливостей для розуміння цього явища та пошуку основних тенденцій розвитку.

У сучасних дослідженнях громадянська ідентичність молодих людей розглядається з позицій впливу трьох основних факторів – соціального, культурного та політичного [4]. Для чіткого розуміння того, як формування громадянської ідентичності молоді впливає на сучасні соціокультурні трансформації в різних країнах, слід врахувати всі ці фактори. Крім того, ефективним інструментом може бути і порівняльний аналіз. Так, в рамках даного дослідження було визначено рівень розвитку громадянської ідентичності молоді в таких країнах, як Туреччина та Китай. Туреччина, будучи мостом між Сходом і Заходом, має багатошарову історію та культурну спадщину, що створює унікальне середовище для розвитку громадянської ідентичності [5, 6] (Crocetti et al., 2023; Orman & Demiral, 2023). Турецька молодь стикається з багатьма факторами, включаючи вплив секуляризму, політичних змін і культурних відмінностей, які впливають на її уявлення про громадянську ідентичність. Громадянська ідентичність Туреччини ґрунтується на контексті багатої історії та культури країни, а також сучасних соціально-політичних та економічних змін. Таким чином, історичний контекст має значний вплив на громадянську ідентичність молоді. Національні символи та лідери (наприклад, М. Ататюрк та культ ататюркізму) накладають відбиток на уявлення молоді про свою громадянську позицію [7]. Культ ататюркізму і період реформ на початку XX століття сформували цивільну ідентичність, засновану на секуляризмі і націоналізмі. У сучасній Туреччині XXI століття також збереглися уявлення про турецьку ідентичність, що тяжіє до напрямку ататюркізму. Значну роль у визначенні громадянської ідентичності молоді відіграє і політична ситуація. Дискусії на теми секуляризму та релігійних питань, а також політичні трансформації впливають на те, як молодь визначає свою громадянську ідентичність. Існуючі розбіжності і діалог між суспільством і державою багато в чому визначають майбутнє Туреччини. Слід зазначити, що освітня система та медіапростір також формують громадянську ідентичність молоді [8]. Освітні програми та джерела інформації мають безпосередній вплив на те, як турецька молодь розуміє свою національну ідентичність та свою роль у суспільстві. Зрештою, соціальна активність та участь у соціальних і політичних рухах є ознакою того, наскільки активно виражається громадянська ідентичність молоді [9]. Так, у 2023 році турецька молодь взяла активну участь у волонтерських проєктах та роботі з громадськими організа-

ціями у зв'язку з ліквідацією наслідків турецьких землетрусів, що є яскравим показником їхньої громадянської ідентичності [10].

Говорячи про ситуацію з розвитком громадянської ідентичності китайської молоді, слід зазначити, що Китай також має багату культурну історію і традиційні цінності, наприклад, конфуціанство, які впливають на уявлення молодих китайців про свою ідентичність в новітній час. Також важливо розуміти, що Китай має на меті побудувати суспільство з єдиною національною ідеєю. Однак у країні проживає багато етнічних груп, які говорять на різних діалектах і мають відмінності в традиціях, а збереження єдиної китайської ідентичності є складним процесом. В епоху глобалізації китайські онлайн-платформи та соціальні мережі стали важливими засобами формування та вираження громадянської ідентичності. Примітно, що в Китаї діє закрита система доступу до Інтернету, яка обмежує громадян у доступі до популярних глобальних веб-сайтів і соціальних мереж, таких як Google, Facebook, Instagram або Twitter [11]. Китайські додатки We-Chat і Weibo були розроблені, щоб замінити ці програми. Таке державне регулювання дозволяє виробляти необхідні тенденції в суспільстві, обмежуючи споживаний контент. Що впливає-Це розвиток вужчої громадянської ідентичності, орієнтованої на китайську культуру та цінності [12]. Політичний контекст і цінності також впливають на громадянську ідентичність китайської молоді. Державна ідеологія, яку пропагує китайський уряд, наголошує на патріотизмі, соціалізмі та китайській мрії про велич, яка також формує уявлення про громадянську ідентичність.

Говорячи про розвиток української громадянської ідентичності, слід зазначити, що радянська пропаганда впливала на її розвиток протягом багатьох років, заперечуючи можливість розвитку всього українського. Таким чином, під час цього періоду в Україні проводилася активна ідеологічна індоктринація. Комуністична ідеологія насаджувалася як домінуюча, обмежуючи різноманітність політичних і соціокультурних переконань. Це давало певний відтінок громадянської ідентичності, орієнтованої на ідеологічні цінності радянського союзу. Крім того, радянська влада активно переслідувала релігійні та культурні прояви, які могли суперечити комуністичній ідеології. Це призвело до обмеження релігійної практики та придушення традиційних культурних проявів, що вплинуло на розвиток громадянської ідентичності з урахуванням культурних особливостей України. Наразі ми знову виборюбємо своє право бути українцями на своїй землі. Сьогодні перед Україною стоїть важливе завдання викорінення пострадянської ідеології та формування чіткої проукраїнської громадянської ідентичності сучасної молоді. У межах цього процесу Уряд України активно працює над оновленням освітніх програм та впровадженням культурної та

громадянської освіти, що включає вивчення історії, культури та мови України, а також навчання навичкам активної громадянської участі. Існує низка державних та громадських ініціатив, спрямованих на залучення молоді до активної громадської діяльності. Крім того, молодь активно використовує Інтернет та соціальні мережі для обміну інформацією та думками, що створює можливість для розвитку громадянської ідентичності через онлайн-активізм та обмін громадянськими ідеями. Громадянська ідентичність молоді відіграє важливу роль у сучасному суспільстві та має значний вплив на його соціокультурну трансформацію. Ця ідентичність охоплює цінності, переконання та почуття приналежності до певної спільноти та держави. Важливо розуміти, що громадянська ідентичність молоді формується під впливом багатьох факторів, і вона може мати як позитивний, так і негативний вплив на суспільство.

Серед позитивних прикладів можна навести участь молоді в діях організації «Жовта стрічка» на тимчасово окупованих територіях, що руйнують плани ворога; приклади того, як діти збирають донати для потреб ЗСУ; минулорічну подію, коли 13-річна співачка з України Софія Самолюк відмовилася виступати на фестивалі Sanremo Junior в Італії через участь представника країни-терориста. Крім того, багато молодих дівчат та чоловіків захищають нашу Незалежність зі зброєю в руках у лавах ЗСУ. У той же час ганебні випадки підпалу автівок військовослужбовців підлітками наголошують на необхідності працювати над зміцненням громадянської ідентичності серед молоді України. Також важливо приділяти увагу зміцненню довіри до державних інституцій та створенню умов для активної участі молоді у формуванні майбутнього країни. З одного боку, активна громадянська ідентичність молодих людей сприяє соціокультурній трансформації суспільства, підштовхуючи молодь до участі в громадському житті, активній громадській діяльності та політичних процесах всередині країни. Молодь з яскраво вираженою громадянською ідентичністю зазвичай більше зацікавлена у вирішенні соціокультурних проблем і готова шукати інноваційні рішення. Її діяльність може сприяти зміні культурних норм, збагаченню культурного різноманіття, зміцненню соціальних зв’язків. З іншого боку, громадянська ідентичність молодих людей може спричиняти конфлікти та напругу в суспільстві, особливо якщо вона пов’язана з радикальними переконаннями або політичною та релігійною ідеологією [13]. Це, в свою чергу, може привести до соціокультурних розбіжностей і суперечок. Крім того, якщо громадянська ідентичність молоді не є збалансованою та не передбачає поваги до різноманітності, це може створити негативний вплив на суспільство, що призведе до дискримінації та маргіналізації певних груп.

Таким чином, результати дослідження наголошують, що для успішного розвитку громадянської ідентичності молоді необхідна чітка ідеологія, яка б

визначала вектор розвитку країни, характер внутрішньої та зовнішньої політики, встановлювала ціннісні орієнтири на національному рівні. Важливо, щоб розвиток громадянської ідентичності молоді супроводжувався освітніми програмами, які сприяють розвитку толерантності, міжкультурної нестабільності та соціальної відповідальності. Це допоможе поєднати молодіжний активізм з конструктивними та позитивними змінами в суспільстві і сприяють більш гармонійним соціокультурним перетворенням. Громадянська ідентичність молоді може стати потужною рушійною силою соціокультурних змін на краще. Питання впливу громадянської ідентичності молодого населення на соціокультурну трансформацію суспільства є важливим як з позицій розвитку економічної, культурної, політичної, так і соціальної сфер. Це питання має безпосередній вплив на розвиток національної свідомості та самоідентифікації цивільного населення.

Все це обумовлює актуальність дослідження даної теми багатьма світовими дослідниками.

Р.Дж.Часкін та ін. [14] провела дослідження, метою якого був аналіз інструментів, що стимулюють участь молоді у громадянському та політичному житті. Його основні аспекти включали визначення поняття «молодь» та обговорення його значення в контексті політичної та громадянської участі. Результати дослідження свідчать про важливість надання підтримки молодим людям у їхній участі у громадянському та політичному житті країн. Аналіз показав, що існують різні шляхи та інструменти для досягнення цієї мети, і вони можуть відрізнятися залежно від країни та міжнаціональної спільноти. Таким чином, дуже важливо розуміти, що підростаюче покоління зацікавлене в участі у соціальних процесах і визначає це як можливість проявити свою громадянську ідентичність.

У статті авторства Д. Анвар [15] розглядається важливість підвищення соціальної активності серед молоді для процесу формування громадянського суспільства. Дослідниця проаналізувала різні види соціальної активності, які можуть здійснювати молоді люди, що визначає їх вплив на суспільство. Автор акцентує увагу на важливості участі молоді у розвитку громадянського суспільства. Дослідниця зазначає, що завдяки різноманітним громадським ініціативам та діяльності молодь може впливати на розвиток цього соціального явища. Вона також досліджує виклики та перспективи, які стоять перед молоддю в контексті соціальної активності та участі у суспільних процесах. Дослідниця констатує, що молоді люди можуть відчувати брак мотивації до участі у громадському житті та соціальній активності країни, що може бути пов’язано з різними факторами, включаючи апатію, нерозуміння важливості своєї ролі в суспільстві, відсутність взаємопов’язуючих і мотивуючих можливостей для участі. Дослідження також звертає увагу на

проблеми, пов'язані з політичною та соціокультурною дискримінацією молоді. Нерівність можливостей і доступу до ресурсів може впливати на участь молоді в громадському та політичному житті. Разом з тим, дослідниця припускає, що, незважаючи на всі існуючі виклики, розвиток громадянської ідентичності молоді позитивно впливає на розвиток суспільства. Варто зазначити, що на даний момент Уряд України також бачить необхідність розвитку громадянської ідентичності серед населення країни, включаючи молодь. Визначено, що на даний момент для формування чіткої політики щодо розвитку громадянської ідентичності серед української молоді особливу увагу слід приділити пострадянській «спадщині». Сучасна українська молодь бачить необхідність вивчення культури, традицій, історії та мови своєї країни і прагне уникати зовнішнього впливу.

Таким чином, інтернет та соціальні мережі можуть бути одним із дієвих інструментів у рамках розвитку громадянської ідентичності серед молодого населення. Науковці говорять про високий потенціал використання соціальних мереж та ЗМІ в контексті розвитку громадянської ідентичності серед молоді. Дослідники зазначають, що молодь, яка отримує інформацію через Інтернет та соціальні мережі, має однаковий рівень громадянської ідентифікації. Результати їх дослідження свідчать про існуючі відмінності в ієрархії ідентичностей у свідомості молодих людей, які отримують інформацію через традиційні засоби масової інформації. Так, автори називають соціальні мережі основним джерелом інформації для підростаючого покоління, а інтернет бере активну участь у розвитку ієрархії цінностей та громадянської ідентичності молоді. Автори вважають, що в країнах пострадянського простору, враховуючи низький рівень розвитку громадянської ідентичності, необхідно розглядати засоби масової інформації як один із найважливіших інструментів. Отримані результати також відображають вплив соціальних мереж та Інтернету на розвиток громадянської ідентичності молоді в різних країнах. Як би там не було, нинішнє дослідження не було спрямоване на дослідження теми рівня впливу цих інструментів на процес формування громадянської ідентичності. Дослідження було спрямоване на розуміння терміну «громадянська ідентичність» та вивчення його з позицій елемента сучасної соціокультурної трансформації суспільства. Ці аспекти є відмінною рисою поточної наукової роботи. Разом з тим, отримані результати також відображають високий рівень впливу соціальних мереж на розвиток громадянської ідентичності серед населення. Яскравим прикладом такого впливу та підтвердженням ефективності соціальних мереж та Інтернету є національна політика Китаю, яка обмежує доступ громадян Китаю до Всесвітньої павутини та створює жорсткий та обмежений прокитайський інформаційний порядок денний.

Л. Рей-Лейк (2019) [16] розглянув процес становлення політично активної молоді, особливо серед дітей та підлітків. Дослідник акцентував

увагу на динаміці та факторах, що впливають на розвиток політичної активності дітей та підлітків. Один з ключових аспектів, на що звертає увагу автор, так це виховання політичної свідомості. Діти поступово вчаться розуміти політичні поняття та проблеми, і важливо, щоб вони отримували знання про політику та її значення. Сімейне виховання також відіграє важливу роль у формуванні політичних переконань дітей. Батьки можуть впливати на обізнаність дітей у політичних питаннях та активну участь у суспільному житті. Крім того, освіта і професійна підготовка, зокрема, шкільна програма, можуть впливати на розвиток політичної активності. Школи можуть створювати умови для обговорення політичних питань та участі в проектах, пов'язаних з громадською діяльністю. Важливим елементом є взаємодія з однолітками. Уміння обговорювати та обмінюватися політичними думками з однолітками може заохотити дітей до активності. Участь громадськості в різноманітних ініціативах та заходах є ще одним способом стимулювання політичної активності молоді. Активна участь у громадських ініціативах, клубах, організаціях та інших заходах може сприяти розвитку громадянських навичок та відповідальності. Крім того, важливо враховувати приклад політично активних дорослих людей і лідерів. Така кількість людей може надихати молодь, показуючи їй важливість участі в суспільно-політичних процесах. В основу дослідження покладено дослідження розвитку громадянської ідентичності серед студентів 1 та 2 курсів університету. Однак розвиток громадянської позиції та ідентичності може бути більш ефективним, починаючи з роботи з підростаючим поколінням (наприклад, у старших класах). Варто також зазначити, що розвиток громадянської ідентичності серед молоді може бути більш активним у плані її участі у соціальному, культурному та політичному житті країни, оскільки вона починає відчувати відповідальність за ті чи інші перетворення в суспільстві, а також усвідомлює важливість своєї діяльності.

Висновок та перспективи подальших розвідок. Підводячи підсумки, слід зазначити, що розвиток громадянської ідентичності як серед молоді України, так і серед молодого населення інших країн відіграє ключову роль у соціокультурній трансформації суспільства, сприяючи його сталому розвитку, різноманітності та соціальній злагоді. Саме це робить громадянську ідентичність важливою складовою сучасного суспільства та його майбутнього.

Література:

1. Granados-Sánchez, J. (2023). Sustainable global citizenship: A critical realist approach. *Social Sciences,* 12(3), article number 171. doi: 10.3390/socsci12030171

2. Bessant, J. (2021). *Making-up people: Youth, truth and politics*. London: Routledge. doi: 10.4324/9780429296970.

3. Magill, K.R., Scholten, N., Blevins, B., & Smith, V.D. (2022). The importance of civic culture: Toward intellectual solidarity and community agency. *Education, Citizenship and Social Justice*. doi: 10.1177/17461979221130431

4. Yang, J., & Hoskins, B. (2020). Does university participation facilitate young people's citizenship behaviour in the England? *Higher Education*, 80, 839-856. doi: 10.1007/s10734-020-00518-1

5. Crocetti, E., Albarello, F., Meeus, W., & Rubini, M. (2023). Identities: A developmental social-psychological perspective. *European Review of Social Psychology*, 34(1), 161-201. doi: 10.1080/10463283.2022.2104987

6. Orman, T.F., & Demiral, S. (2023). Youth environmental citizenship formation: Struggled political subjectivities and everyday experiences of young people in Turkey. *Children & Society*, 37(5), 1337-1689. doi: 10.1111/chso.12778.

7. Öktem, K., & Tezcür, G.M. (2020). Ruling ideologies in modern Turkey. In G.M. Tezcür (Ed.), *The Oxford handbook of Turkish politics* (pp. 53-74). Oxford: Oxford Academic. doi: 10.1093/oxfordhb/9780190064891.013.16

8. Yabanci, B. (2021). Work for the nation, obey the state, praise the Ummah: Turkey's government-oriented youth organizations in cultivating a new nation. *Ethnopolitics*, 20(4), 467-499. doi: 10.1080/17449057.2019.1676536

9. Barrett, M., & Pachi, D. (2019). Social and demographic factors linked to youth civic and political engagement. In *Youth civic and political engagement* (pp. 45-75). London: Routledge. doi: 10.4324/9780429025570-3

10. Kahramanmaras and hatay earthquakes report.(2023).Retrieved from https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-and-Hatay-Earthquakes-Report.pdf

11. Huaibin, J., & Yidan, Y. (2023). Government action strategies for internet content governance – an analysis based on City Y's Internet Information Department. *Social Science Journal*, 1, 169-178.

12. Fu, J. (2021). Online political participation and formation of subjectivity. In J. Wyn, H. Cahill & H. Cuervo (Eds.), *Digital citizenship in China: Everyday online practices of Chinese young people* (pp. 123-149). Singapore: Springer. doi: 10.1007/978-981- 16-5532-6_5

13. Mirra, N., & Garcia, A. (2020). "I hesitate but I do have hope": Youth speculative civic literacies for troubled times. *Harvard Educational Review*, 90(2), 295-321. doi: 10.17763/1943-5045-90.2.295

14. Chaskin, R.J., McGregor, C., & Brady, B. (2018). *Supporting youth civic and political engagement: Supranational and national policy frameworks in comparative perspective*. Galway: National University of Ireland Galway

15. Anvar, D. (2022). Socio-political activity of young people – as an important social value. *International Journal of Economy and Innovation*, 24, 142-145.

16. Wray-Lake, L. (2019). How do young people become politically engaged? *Child Development Perspectives*, 13(2), 127-132. doi: 10.1111/cdep.12324.

References:

1. Granados-Sánchez, J. (2023). Sustainable global citizenship: A critical realist approach. *Social Sciences*, 12(3), article number 171. doi: 10.3390/socsci12030171

2. Bessant, J. (2021). *Making-up people: Youth, truth and politics*. London: Routledge. doi: 10.4324/9780429296970.

3. Magill, K.R., Scholten, N., Blevins, B., & Smith, V.D. (2022). The importance of civic culture: Toward intellectual solidarity and community agency. *Education, Citizenship and Social Justice*. doi: 10.1177/17461979221130431

4. Yang, J., & Hoskins, B. (2020). Does university participation facilitate young people's citizenship behaviour in the England? *Higher Education*, 80, 839-856. doi: 10.1007/s10734-020-00518-1

5. Crocetti, E., Albarello, F., Meeus, W., & Rubini, M. (2023). Identities: A developmental social-psychological perspective. *European Review of Social Psychology*, 34(1), 161-201. doi: 10.1080/10463283.2022.2104987

6. Orman, T.F., & Demiral, S. (2023). Youth environmental citizenship formation: Struggled political subjectivities and everyday experiences of young people in Turkey. *Children & Society*, 37(5), 1337-1689. doi: 10.1111/chso.12778.

7. Öktem, K., & Tezcür, G.M. (2020). Ruling ideologies in modern Turkey. In G.M. Tezcür (Ed.), *The Oxford handbook of Turkish politics* (pp. 53-74). Oxford: Oxford Academic. doi: 10.1093/oxfordhb/9780190064891.013.16

8. Yabanci, B. (2021). Work for the nation, obey the state, praise the Ummah: Turkey's government-oriented youth organizations in cultivating a new nation. *Ethnopolitics*, 20(4), 467-499. doi: 10.1080/17449057.2019.1676536

9. Barrett, M., & Pachi, D. (2019). Social and demographic factors linked to youth civic and political engagement. In *Youth civic and political engagement* (pp. 45-75). London: Routledge. doi: 10.4324/9780429025570-3

10. Kahramanmaras and hatay earthquakes report.(2023).Retrieved from https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-and-Hatay-Earthquakes-Report.pdf

11. Huaibin, J., & Yidan, Y. (2023). Government action strategies for internet content governance – an analysis based on City Y's Internet Information Department. *Social Science Journal*, 1, 169-178.

12. Fu, J. (2021). Online political participation and formation of subjectivity. In J. Wyn, H. Cahill & H. Cuervo (Eds.), *Digital citizenship in China: Everyday online practices of Chinese young people* (pp. 123-149). Singapore: Springer. doi: 10.1007/978-981- 16-5532-6_5

13. Mirra, N., & Garcia, A. (2020). "I hesitate but I do have hope": Youth speculative civic literacies for troubled times. *Harvard Educational Review*, 90(2), 295-321. doi: 10.17763/1943-5045-90.2.295

14. Chaskin, R.J., McGregor, C., & Brady, B. (2018). *Supporting youth civic and political engagement: Supranational and national policy frameworks in comparative perspective*. Galway: National University of Ireland Galway

15. Anvar, D. (2022). Socio-political activity of young people – as an important social value. *International Journal of Economy and Innovation*, 24, 142-145.

16. Wray-Lake, L. (2019). How do young people become politically engaged? *Child Development Perspectives*, 13(2), 127-132. doi: 10.1111/cdep.12324.

УДК 35:3.084(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-891-902

Фаст Дмитро Євгенович аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, тел.: (056) 756-46-26, https://orcid.org/0000-0003-2306-7294

НАЦІЄФОРМУЮЧА РОЛЬ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ

Анотація. У статті досліджено роль військового обов'язку у державотворенні на прикладі Швейцарії. Встановлено чинники того, чому призов став успішною стратегією розбудови нації у Швейцарії: географічна вразливість; зовнішня політика за принципом збройного нейтралітету; надання призову політичного сенсу; застосування принципів прямої демократії.

Показано передумови необхідності формування військових спроможностей, зокрема історична вразливість та відкритість більш потужних і населених сусідніх країн; загроза спільного зовнішнього ворога і потенційний кінець політичного суверенітету і свободи зобов'язали цю лігу малих держав об'єднатися в згоді.Обгрунтовано, що Швейцарія виникла шляхом збереження і розвитку автономії і характеру кожної з її складових, створення їхнього альянсу було додатково підкріплене захистом спільного набору принципів, таких як самоврядування, свобода, автономія і демократія; той самий звід принципів, на яких заснована нинішня швейцарська нація. Доведено, що практика колективної безпеки затьмарювала існуючі розбіжності між кантонами і спрямовувала фокус на спільні політичні цінності між різними мовними групами, саме їхній опір іноземним силам призвів до зосередження на спільних націоналістичних цілях, що створило умови, сприятливі для призову на військову службу. Встановлено, що залежність від призову була необхідна для накопичення надійних бойових сил, які б стримували загрози та захищали незалежність; створення громадянського ополчення зробило обов'язком кожного громадянина Швейцарії захищати державу незалежно від групової приналежності. Показано, що геостратегічна вразливість Швейцарії та потенційна загроза вторгнення створили оборонну культуру військового стилю з всеосяжним соціальним обов'язком захищати націю та сформувало національну ідентичність, відокремлену від підгрупової ідентифікації, яка наголошувала та спиралася на спільні цінності самоврядування та політичної свободи. Обгрунтовано, що наявність політичного консенсусу щодо загальних цілей суспільства, очевидно присутній у випадку Швейцарії, став дієвим інструментом консолідації навколо колективної потреби захистити свою незалежність.

Ключові слова: військова служба, призов, націєтворення, незалежність, військовий обов'язок.

Fast Dmytro Yevhenovych Postgraduate of the Department of Administrative and Legal Disciplines and Public Administration, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, tel.: (056) 756-46-26, https://orcid.org/0000-0003-2306-7294

THE NATION-FORMING ROLE OF MILITARY CONSTITUTION

Abstract. The article examines the role of military service in nation-building on the example of Switzerland. The factors why conscription became a successful nation-building strategy in Switzerland are identified: geographic vulnerability; foreign policy based on the principle of armed neutrality; giving the prize a political meaning; application of the principles of direct democracy.

The prerequisites for the need to build military capabilities are shown, in particular, the historical vulnerability and openness of more powerful and populous neighboring countries; the threat of a common external enemy and the potential end of political sovereignty and freedom obliged this league of small states to unite in agreement. Arguing that Switzerland arose through the preservation and development of the autonomy and character of each of its constituents, the creation of their alliance was further reinforced by the protection of a common set principles such as self-government, freedom, autonomy and democracy; the same set of principles on which the present Swiss nation is founded. The practice of collective security has been shown to obscure existing differences between cantons and to focus on shared political values among different linguistic groups, precisely their resistance to foreign forces leading to a focus on common nationalist goals, which created conditions favorable to conscription. It was established that the dependence on conscription was necessary for the accumulation of reliable fighting forces that would contain threats and protect independence; the creation of a citizen militia made it the duty of every Swiss citizen to defend the state regardless of group affiliation. Switzerland's geostrategic vulnerability and the potential threat of invasion are shown to have created a military-style defensive culture with an overarching social duty to defend the nation and shaped a national identity separate from subgroup identification that emphasized and relied on shared values of self-government and political freedom. It is justified that the presence of a political consensus on the general goals of society, evidently present in the case of Switzerland, has become an effective tool for consolidation around the collective need to protect one's independence.

Keywords: military service, conscription, nation building, independence, military duty.

Постановка проблеми. Армія була створена задовго до формування нинішньої сучасної держави. Створена з метою отримання та захисту території та ресурсів, армія відігравала та продовжує відігравати значну роль у державотворенні та розбудові. Отже, складно переплетені відносини держави і армії привернули значну увагу вчених. Однак армія – це інститут, який вийшов за рамки своїх початкових цілей наступу та оборони. Таке розширення стало викликом загальному і технічному сприйняттю того, що являють собою військові. Вона є інструментом державотворення та розбудови, але вона також стала засобом, за допомогою якого можна сприяти державотворенню та згуртованості. Оцінюючи ступінь, до якого військовий обов'язок може об'єднати громадян спільною національною справою та ідентичністю, ми можемо позитивно переосмислити суперечливе сприйняття військового обов'язку. У ширшому масштабі це також уточнить наше нинішнє розуміння збройних сил не лише як інституту примусу, але й як соціального, що має короткостроковий і довгостроковий вплив на соціальне ставлення, поведінку і, як наслідок, на розбудову нації. В контексті російсько-української війни ця проблематика має вагоме значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Коли йдеться про роль військових у державотворенні, література поділяється на дві основні точки зору. Одна точка зору стверджує, що вона відіграє позитивну роль в організаційному і стабілізуючому впливі на націю і державу [1, 2] та/або потенціал виступу в якості об'єднуючого інституту. Інша точка зору стверджує протилежне [3]. Кребс [4], наприклад, стверджує, що нації є колективними і не можуть бути побудовані на рішенні індивідів приєднатися, тоді як Лакхем стверджує, що військовий інститут є бюджетним тягарем і, отже, обмежує інвестиції в людський капітал [5].

Однак Лемб і Пізані не поділяють жодної точки зору. Вони стверджують, що роль військових у розбудові нації мала вплив як позитивний, так і негативний [6]. Згідно з їхнім історичним дослідженням збройних сил у Європі та Африці, вплив збройних сил і те, наскільки він був конструктивним чи руйнівним, залежить від того, як і в якому контексті створювалася та розвивалася держава.

Деякі науковці [7] пояснюють ефективність військових не державотворенням, як стверджують Лемб і Пізані, а радше ступенем їхньої згуртованості і, як наслідок, використанням національної ідентичності та ідеології щодо військових. Вони підтримують цей аргумент, використовуючи широкий спектр прикладів, таких як Ірак, Південна Корея, Південний В'єтнам та кілька африканських держав, щоб вивчити, як наявність/відсутність проекту з розбудови нації сильно вплинула на виживання держави. Фактично, цей аргумент може бути додатково підтверджений дослідженням, проведеним на

тему ЦАХАЛу, Армії оборони Ізраїлю, яке також виявило позитивний зв'язок між інтегративними/соціалізуючими механізмами армії, ефективністю збройних сил та виживанням нації [8]. Армія, схоже, не лише досить покладається на національну ідентичність у питаннях згуртованості та ефективності, вона також стала символізувати іншу форму ідентифікації, яка витісняє суспільні розбіжності та конфлікти [9]. Очевидно, що зі зменшенням міжнародних конфліктів і зростанням міжнародної взаємозалежності збройні сили та їхня зосередженість на державотворенні дедалі більше розширювалися і доводили свою впливовість.

Огляд літератури, що стосується військового обов'язку, показує, як військові включили елементи державотворення. Незважаючи на те, що багато країн більше не впроваджують призов на військову службу і перейшли на повністю добровольчі сили (AVF), все ще є багато держав, які зберегли свої програми призову і, таким чином, зберегли його значення. Відмова від такої програми або її збереження продовжує залишатися дискусійною, особливо з огляду на аргументи про те, що вона є фінансовим тягарем, серйозним обмеженням свободи та місцем впливу травми. Тим не менш, Швейцарія, одна з найщасливіших країн світу, успішно нормалізувала обов'язкову військову службу як практику в суспільстві.

Мета дослідження*:* проаналізувати одну з політик Збройних сил – призов на військову службу в контексті активізації національних почуттів (на прикладі Швейцарії).

Виклад основного матеріалу. На відміну від багатьох інших життєвих подій, військова служба є обов'язковою в різних країнах (наприклад, росія, Туреччина, Бразилія, Мексика, Ізраїль) і була обов'язковою в багатьох інших, включаючи США (до 1973 року), Великобританію (до 1957 року) і Німеччину (до 2011 року).

Швейцарія – це конфедерація, що складається з двадцяти шести незалежних кантонів, які нерівномірно розділені за чотирма різними мовними групами: німецькою, французькою, ретороманською та італійською. Це багатомовне утворення вважається успішним прикладом політичної інтеграції різних етнічних приналежностей. Однак, як країна з багатою історією, це багато в чому є результатом певних обставин, з яких виникла і розвинулася Швейцарія.

Особливі мови, знайдені в Швейцарії, представляють не тільки наслідки історичних територіальних володінь, але й обмін географічними та культурними кордонами Швейцарії з кордонами сусідніх країн. Швейцарія – невелика держава, яка не має виходу до моря кількома країнами; Німеччина на півночі, Австрія і князівство Ліхтенштейн на сході, Італія на півдні і Франція на заході. Це підводить нас до першого фактору, чому призов став успішною стратегією розбудови нації у Швейцарії: географічна вразливість.

Спочатку Швейцарія була невеликою територією з невеликим населенням і більшими, більш потужними і населеними сусідніми країнами. Це зробило Швейцарію вразливою та відкритою до наслідків будь-якого великого конфлікту в Європі. Загроза спільного зовнішнього ворога і потенційний кінець політичного суверенітету і свободи зобов'язали цю лігу малих держав об'єднатися в згоді. У той час як більшість сучасних держав формувалися шляхом протистояння партикуляризму своїх різних сегментів, Швейцарія відхилилася від такої схеми. На противагу цьому Швейцарія виникла шляхом збереження і розвитку автономії і характеру кожної з її складових. Оскільки кантони вже не перебували під феодальною структурою і право захисту вона зобов'язана забезпечувати, кантони були зобов'язані залежати від себе у вирішенні будь-яких суперечливих інтересів і суперечок між собою. У той час як зовнішня агресія і колективна безпека, безумовно, були стимулом для співпраці, створення їхнього альянсу було додатково підкріплене захистом спільного набору принципів, таких як самоврядування, свобода, автономія і демократія; той самий звід принципів, на яких заснована нинішня швейцарська нація. Таким чином, з необхідністю збереження цих принципів Швейцарія колективно піднялася єдиною і стійкою до зовнішнього контролю.

Їхня практика колективної безпеки затьмарювала існуючі розбіжності і спрямовувала фокус на спільні політичні цінності між різними мовними групами. Таким чином, саме їхній опір іноземним силам призвів до зосередження на спільних націоналістичних цілях, а не на переважанні трансетнічних ознак [10]. Отже, було створено умови, сприятливі для призову на військову службу. Їхня залежність від призову була необхідна для накопичення надійних бойових сил, які б стримували загрози та захищали свою незалежність. Створення громадянського ополчення зробило обов'язком кожного громадянина Швейцарії захищати державу незалежно від групової приналежності. Таким чином, геостратегічна вразливість Швейцарії та потенційна загроза вторгнення створили оборонну культуру військового стилю з всеосяжним соціальним обов'язком захищати націю [10]. Це створило національну ідентичність, відокремлену від підгрупової ідентифікації, яка наголошувала та спиралася на спільні цінності самоврядування та політичної свободи. У світлі історичної конкуренції між іноземними державами та проблеми безпеки, яку вона створює, співпраця швейцарських кантонів заради політичних (а не етнічних) цінностей зрештою переросла у федеративний союз. Незважаючи на нинішню стабільність у регіоні та обмежену кількість агресорів, призов на військову службу все ще залишається політикою, яка є культурно та політично необхідною для збереження демократичних цінностей Швейцарії та її традиційної стратегії стримування безпеки [11].

Геостратегічна вразливість є однією з умов успішної реалізації призову як стратегії розбудови нації. Однак його можна легко зустріти у світі, що

характеризується анархічними глобальними відносинами. З цієї причини важливо звернути увагу на те, як ця умова була використана таким чином, щоб забезпечити або не забезпечити стабільне середовище для розбудови нації. Це видно з того факту, що більшість країн, які постраждали від розбіжностей – такі як Ліван, Ірак, Сирія – були і залишаються геостратегічно вразливими до вторгнення та втручання, проте національна ідентичність поза інтересами їхньої групи ще не сформована належним чином. Значною мірою це можна пояснити відсутністю політичного консенсусу [12] щодо загальних цілей суспільства, який, навпаки, очевидно присутній у випадку Швейцарії. Заради колективної безпеки компроміс і соціальний торг між різними державними утвореннями в Швейцарії призвели до їх соціально-політичного співробітництва. З цієї причини вони були (і залишаються) прихильниками ширшої політичної спільноти, яка з часом проявилася в політично толерантну культуру та ідентичність. Така спільнота не виникла б без інтеграційного поштовху зовнішнього тиску та загроз. Цей поштовх виступав консолідуючою силою і був актуалізований завдяки співпраці призовників різного мовного та етнічного походження, об'єднаних колективною потребою захистити свою незалежність.

Ще один фактор, який проклав шлях до призову як успішного інструменту розбудови нації, пов'язаний із зовнішньою політикою Швейцарії. Відомий швейцарський принцип збройного нейтралітету призвів до зовнішньої політики, яка призвела до виняткової відсутності конфліктів з кінця 1700-х років [13]. Цей нейтралітет сягає корінням у Вестфальський мир, коли він був офіційно визнаний у 1648 році [9]. Однак Швейцарія все ще була затребувана завдяки своїй великій геостратегічній території, особливо щодо Альпійського регіону, який складався з кількох європейських транзитних маршрутів. З цієї причини таке визнання не було по суті актуалізоване, як це продемонструвала французька окупація Швейцарії в 1798 році і перетворення її в зону бойових дій між європейськими державами в 1799 році. Саме наполеонівські війни дали уявлення про загрозливі наслідки ненейтральної Швейцарії. Отже, жодна з сусідніх держав не потерпить домінування протиборчої сили в Швейцарії. Так, після поразки Наполеона визнання нейтралітету Швейцарії було відновлено на Віденському конгресі 1815 року [8].

Позиція постійного нейтралітету Швейцарії щодо інших держав означала, що їм не дозволяється брати участь у війнах, а їхні території не можуть бути – в будь-якій мірі – ареною для ведення війни. Цей нейтралітет виконував як зовнішні, так і внутрішні функції. «Призначення» Швейцарії як буферної зони захищало її незалежність і свободу від зовнішніх справ. Вона також стабілізувала крихкий баланс сил у Європі, як це було окреслено в Паризькому договорі 1815 року; нейтралітет і незалежність Швейцарії

«входили б у справжні інтереси політики всієї Європи» [14]. Хоча спочатку нейтралітет був умовою незалежності Швейцарії, нав'язаною європейськими державами, з часом він став моральною чеснотою, на якій будувалася швейцарська національна ідентичність. Це підводить нас до внутрішньої функції нейтралітету, яка забезпечила засоби для сприяння внутрішній інтеграції. Через відсутність однорідності щодо релігії, лінгвістики та культури, нейтралітет забезпечував спільну та неспонукальну ідентичність, з якою можна було б асоціюватися. Політика, яка виявилася важливою і стійкою на противагу силі етнонаціоналізації, що панувала в Європі [15]. Свобода та відокремленість від зовнішнього тиску не лише зміцнила внутрішню інтеграцію, але й зберегла єдність Швейцарії під час кількох великих подій. Швейцарський нейтралітет зумів перемогти протягом усієї Реформації та наступних десятиліть релігійного конфлікту, який скалічив решту Європи. Вона також зберігалася протягом двох надзвичайно руйнівних світових воєн.

Хоча Швейцарія дотримувалася свого стану збройного нейтралітету в Першій світовій війні, це виявилося складним завданням, оскільки її сусіди були сумішшю Центральних держав (Німеччина та Австро-Угорщина) та держав Антанти (Франція та Італія). Це викликало суперечливі симпатії, оскільки німецькомовні відчували емоційну прив'язаність до Німецької імперії, а франко-італійськомовні – до Франції та Антанти. Це був перший випадок в історії Швейцарії, коли союзи укладалися відповідно до аспекту мови [10]. Хоча це викликало певний внутрішній конфлікт, Швейцарії все ж вдалося не стати на чийсь бік і не брати участі у війні. До Другої світової війни Швейцарія була більш підготовленою. Хоча військова загроза була значно більшою, внутрішні мовні розбіжності не були такими важливими. У міру того, як держави Осі поступово почали представляти антидемократичні сили, які протистояли швейцарським традиціям і цінностям, відбувалося зниження швейцарсько-німецької лояльності. Це демонструє позитивний ефект від утвердження політичних цінностей, які узгоджуються з ширшою спільнотою.

Політика позаблоковості також відіграла важливу роль в оборонній стратегії Швейцарії. Враховуючи, що нейтральним країнам не дозволяється надавати перевагу або допомагати будь-яким іншим країнам, діє і протилежне. Таким чином, призов на військову службу та безпека/стримування, яку він забезпечує, стає необхідною стратегією відсутності захисту в умовах нейтралітету. Фактично, було проведено емпіричне дослідження детермінант зниження призову на військову службу в період між 1970-2010 роками [16]. Членство у військових союзах визнавалося пов'язаним. У міру того, як країни дедалі активніше беруть участь у стратегічних і захисних альянсах, вони відчувають меншу загрозу і, отже, зменшують свою військову силу. Враховуючи, що Швейцарія не має таких привілеїв, вона мала і має бути максимально самодостатньою щодо своїх оборонних можливостей.

Незважаючи на нинішню стабільність регіону та обмежену кількість агресорів, швейцарський призов все ще залишається актуальною політикою, яка залишається необхідною в нейтральній країні, яка не має військових альянсів. Хоча початкова причина призову на військову службу була значною мірою військовою, історія показує, що це представлення колективної безпеки, яке поряд із принципом нейтралітету було закріплено в політичній ідентичності та практиці швейцарської держави. Іншими словами, мета призову змінилася і стала по суті більш політичною. Це пояснює, чому нещодавній референдум у Швейцарії щодо скасування призову відобразив надзвичайно популярний рівень підтримки призову, незважаючи на відсутність зовнішніх мотивів [17].

Успішне підтримання строкової повинності пов'язане не лише з особливими умовами, з яких розвивалася Швейцарія, але й зі складною інституційною структурою нинішньої федеративної держави. Референдуми є частиною важливої інституційної особливості, яка впливає на Швейцарію та її широкий спектр рішень, включаючи призов на військову службу і, як наслідок, розбудову нації. Ця ознака відома як пряма демократія. Швейцарська модель надала своїм громадянам високий рівень участі та самовизначення, що дозволяє їм брати активнішу участь у формуванні або зміні швейцарського законодавства. Фактично щонайменше третина всіх референдумів, проведених на національному рівні в усьому світі, відбулися у Швейцарії [3]. Таким чином, ступінь, до якого Швейцарія надала своїм громадянам безпосередній голос у їхніх власних справах, не йде ні в яке порівняння з будь-якою іншою країною. Дійсно, як і будь-який інший середній показник представницької системи, більшість політичних рішень приймаються законодавчою і виконавчою гілками влади. Однак щодо найважливіших питань, особливо пов'язаних з конституцією, останнє слово за допомогою референдуму залишається за народом. Таким чином, пряма демократія контролює і регулює владу політичних еліт, а також надає цим важливим політичним рішенням високі показники схвалення і легітимності. Незважаючи на критику збереження строкової повинності в стабільному регіоні, у 2013 році Швейцарія відхилила референдум про призупинення строкової служби – втретє за 25 років. 73% виборців з усіх двадцяти шести кантонів відхилили скасування, тоді як лише 27% висловилися «за» [17]. Очевидно, що напівпряма демократія Швейцарії знову і знову забезпечувала призов на військову службу законну основу для її застосування у світі, де трендом є виключно добровольчі сили (AVF).

Проте це не єдина інституційна особливість, яка впливає на призов на військову службу; поєднання прямої демократії та розподілу влади у Швейцарії – це те, що відрізняє її систему від інших. У рамках цього типу правління, замість застосування рішень більшості та структури «переможець

отримує все», кожна група щось отримує. Як уже зазначалося, Швейцарія не повторила схильність своїх сусідів до об'єднання та гомогенізації. Вона не заохочувала ідентичність однієї конкретної групи за рахунок іншої. Натомість вона сформувала державу, яка зберегла кантональну автономію різних групових ідентичностей. Замість того, щоб зосередитися на встановленні культурної, мовної та релігійної однорідності, Швейцарія прийняла своє вже існуюче різноманіття і побудувала на ньому свої інститути. Це можна побачити на прикладі консоціаційної структури уряду та його акценту на спільному прийнятті рішень та груповому включенні. Однак важливо зазначити, що швейцарські інституції, якщо поглянути на них через короткий погляд на її історію, вже були прийняті та функціонували на всіх рівнях. Це пояснює, чому одночасно змогла виникнути широка політична ідентичність – пропагування спільних політичних цінностей. Це також пояснює, чому, навпаки, країни зі слабкими та політично суперечливими інституціями не здатні викликати почуття ідентичності. Навіть якщо лише одна група кине виклик державним інституціям та довірі до них, такі інститути не зможуть слугувати основою всеосяжної та спільної політичної ідентичності. Однак у випадку зі Швейцарією політичні інститути та цінності виявилися здатними встановити спільне почуття приналежності, відмінне від почуття приналежності окремих етнічних та культурних зв'язків.

Слід також зазначити, що Швейцарія не є країною, яка пережила тривалий внутрішній конфлікт, як це широко поширено в етнічно різноманітних країнах (головним чином через її нейтралітет). Хоча в 1847 році вона пережила громадянську війну, вона була короткою і призвела лише до невеликої кількості жертв. Іншими словами, це не спричинило великого рівня страждань. З цієї причини Швейцарія не має «емоційного» населення і не представлена «емоційними» елітами [18]. Міжетнічні взаємодії між різними етнічними групами не такі делікатні, як це прийнято спостерігати в етнічно різноманітних країнах. Таким чином, існує не лише певний рівень довіри та толерантності між різними групами, але й концентровані зусилля цих еліт щодо встановлення та підтримки спільної національної ідентичності. Це підтримує Вільнер, який стверджує, що в 1917 році еліти з різних етнолінгвістичних груп «дуже швидко перейшли до політики умиротворення, намагаючись переорієнтувати політичні настрої вздовж націоналістичної осі, яку вони розробили в попередні десятиліття» [10]. Іншим прикладом є створення в 1938 році елітами у Федеральній раді терміну «Geistige Landesverteidigung». Еквівалент «духовної національної оборони», цей термін пропагував швейцарські політичні/культурні ідеї та цінності з метою зменшення зростаючого етнічного тиску та протидії пропаганді навколишніх країн [10]. Очевидно, що тривала довіра між обома групами та елітами

створила середовище, сприятливе для інституційного розміщення різних культурних груп. Ситуація в Швейцарії разюче відрізняється від країн, які впроваджують розподіл влади як тимчасовий засіб уникнення етнополітичного конфлікту.

Висновок. Поєднання прямої участі громадян, інституціоналізації спільних політичних цінностей, інклюзивного прийняття рішень та відсутності емоційності на всіх рівнях проклало шлях до інституційної структури, якій довіряють люди. Очевидно, що така сильна і складна інституційна структура створила атмосферу, яка сприяє не лише призову на військову службу, а й армії в цілому. Швейцарська армія була і залишається, по суті, культурною інституцією. Вона не тільки представляє швейцарську культуру та історію, але й втілює всеосяжну політичну ідентичність, яка сприяє довірі, толерантності та різноманітності. З цієї причини сприйняття громадянами військових та інших інституцій є позитивним, що продовжує сприяти утвердженню національної ідентичності. Таке позитивне сприйняття державних інститутів, особливо військового апарату, не часто спостерігається в країнах, розділених етнічними поділами.

Література:

1. Coleman, James S. and Brice, Belmost, 1962. 'The Role of the Military in sub-Saharan Africa.' In John J Johnson (ed.). T*he Role of the Military in Underdeveloped Countrie*s. Westport: Greenwood Press.

2. Pye, Lucian, W. 1962a. 'Armies in the Process of Political Modernisation.' In John J Johnson (ed.)*The Role of the Military in Underdeveloped Countries*. Westport: Greenwood Press.

3. Kaufmann, B. (2019). *The way to modern direct democracy in Switzerland.* Retrieved from House of Switzerland: https://houseofswitzerland.org/swissstories/history/way-modern-direct-democracy-switzerland

4. Krebs, Ronald. 2004. "A School for the Nation? How Military Service Does Not Build Nations, and How It Might." International Security, 28(4), 85-124.

5. Luckham, Robin. 1974. The Nigerian Military: A Sociological Analysis of Authority and Revolt 1960-67. Cambridge: Cambridge University Press

6. Lamb, G. (2018, July). *The Role of the Military in State Formation and Nation-Building: An Overview of Historical and Conceptual Issues*. Retrieved from Research Gate: https://www.researchgate.net/publication/326477296_The_Role_of_the_Military_in_State_Formation_and_Nation-Building_An_Overview_of_ Historical_and_Conceptual_Issues_Andre_du_Pisani_and_Guy_Lamb

7. Hjalmarsson, R., & Lindquist, M. (2016, April). *What are the effects of mandatory military conscription on crime and the labour market?* Retrieved from VOX EU.: https://voxeu.org/article/impact-mandatory-military-conscription-crime- and-labour-market

8. Henderson, W. D. (1985)., *Cohesion: The Human Element in Combat* , Washington, D.C.: National Defense University Press, 1985.

9. McComas, Kyra (2016) "The Neutrality of Switzerland: Deception, Gold, and the Holocaust," Historical Perspectives: Santa Clara University Undergraduate Journal of History, Series II: Vol. 21 , Article 12. Available at: http://scholarcommons.scu.edu/historical-perspectives/vol21/iss1/12

10. Wilner, A. S. (2009). *The Swiss-ification of ethnic conflict: historical lessons in nation-building from the Swiss example*. Federal Governance, 6(1), 1-27. https://nbnresolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-46944-5

11. Stringer, K. D. (2017). Building a StayBehind Resistance. Retrieved from National Defense University Press: https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/jfq/jfq-86/jfq-86_109-114_Stringer.pdf

12. Salamey, Imad. (2019). *Mitigating MENA communitarian conflicts through power-sharing options*. Orient. 60. 51-58.

13. Kwok, D. J. (2014, March). *Why conscription, singapore? The social and geostrategic considerations.* Retrieved from: https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a607766.pdf

14. Schindler, D. (1998). *"Neutrality and Morality: Developments in Switzerland and in the International Community."* American University International Law Review 14, no. 1: 155-170

15. Schoch, B. (2000). *Switzerland – A Model for Solving Nationality*. Retrieved from Peace Research Institute Frankfurt: https://www.hsfk.de/fileadmin/HSFK/hsfk_downloads/prif54.pdf

16. Tarabar, D., Hall, J.C. *Explaining the worldwide decline in the length of mandatory military service*, 1970–2010. Public Choice 168, 55–74 (2016). https://doi.org/10.1007/s11127-016-03490

17. Reuters Staff. (2013). *Swiss voters reject bid to scrap military conscription.* https://www.reuters.com/article/swiss-conscription-idUSL5N0HI0MR20130922

18. Federal Department of Foreign Affairs. (2008, February). *Power sharing: The Swiss Experience*. https://www.dfae.admin.ch/dam/eda/mehrsprachig/documents/publications/Politorbis/politorbis-45_EN.pdf

References:

1. Coleman, James S. and Brice, Belmost, 1962. 'The Role of the Military in sub-Saharan Africa.' In John J Johnson (ed.). T*he Role of the Military in Underdeveloped Countrie*s. Westport: Greenwood Press.

2. Pye, Lucian, W. 1962a. 'Armies in the Process of Political Modernisation.' In John J Johnson (ed.)*The Role of the Military in Underdeveloped Countries*. Westport: Greenwood Press.

3. Kaufmann, B. (2019). *The way to modern direct democracy in Switzerland.* Retrieved from House of Switzerland: https://houseofswitzerland.org/swissstories/history/way-modern-direct-democracy-switzerland

4. Krebs, Ronald. 2004. "A School for the Nation? How Military Service Does Not Build Nations, and How It Might." International Security, 28(4), 85-124.

5. Luckham, Robin. 1974. The Nigerian Military: A Sociological Analysis of Authority and Revolt 1960-67. Cambridge: Cambridge University Press

6. Lamb, G. (2018, July). *The Role of the Military in State Formation and Nation-Building: An Overview of Historical and Conceptual Issues*. Retrieved from Research Gate: https://www.researchgate.net/publication/326477296_The_Role_of_the_Military_in_State_Formation_and_Nation-Building_An_Overview_of_ Historical_and_Conceptual_Issues_Andre_du_Pisani_and_Guy_Lamb

7. Hjalmarsson, R., & Lindquist, M. (2016, April). *What are the effects of mandatory military conscription on crime and the labour market?* Retrieved from VOX EU.: https://voxeu.org/article/impact-mandatory-military-conscription-crime- and-labour-market

8. Henderson, W. D. (1985)., *Cohesion: The Human Element in Combat*, Washington, D.C.: National Defense University Press, 1985.

9. McComas, Kyra (2016) "The Neutrality of Switzerland: Deception, Gold, and the Holocaust," Historical Perspectives: Santa Clara University Undergraduate Journal of History, Series II: Vol. 21 , Article 12. Available at: http://scholarcommons.scu.edu/historical-perspectives/vol21/iss1/12

10. Wilner, A. S. (2009). *The Swiss-ification of ethnic conflict: historical lessons in nation-building from the Swiss example*. Federal Governance, 6(1), 1-27. https://nbnresolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-46944-5

11. Stringer, K. D. (2017). Building a StayBehind Resistance. Retrieved from National Defense University Press: https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/jfq/jfq-86/jfq-86_109-114_Stringer.pdf

12. Salamey, Imad. (2019). *Mitigating MENA communitarian conflicts through power-sharing options.* Orient. 60. 51-58.

13. Kwok, D. J. (2014, March). *Why conscription, singapore? The social and geostrategic considerations.* Retrieved from: https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a607766.pdf

14. Schindler, D. (1998). *"Neutrality and Morality: Developments in Switzerland and in the International Community."*American University International Law Review 14, no. 1: 155-170

15. Schoch, B. (2000). *Switzerland – A Model for Solving Nationality.* Retrieved from Peace Research Institute Frankfurt: https://www.hsfk.de/fileadmin/HSFK/hsfk_downloads/prif54.pdf

16. Tarabar, D., Hall, J.C. *Explaining the worldwide decline in the length of mandatory military service* , 1970–2010. Public Choice 168, 55–74 (2016). https://doi.org/10.1007/s11127-016-0349-0

17. Reuters Staff. (2013). *Swiss voters reject bid to scrap military conscription.* https://www.reuters.com/article/swiss-conscription-idUSL5N0HI0MR20130922

18. Federal Department of Foreign Affairs. (2008, February). *Power sharing: The Swiss Experience.* https://www.dfae.admin.ch/dam/eda/mehrsprachig/documents/publications/Politorbis/politorbis-45_EN.pdf

УДК 330.34

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-903-916

Харченко Тетяна Олександрівна доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, тел.: (066) 117-34-97, https://orcid.org/0000-0002-3446-6533

Лукаш Світлана Миколаївна кандидат економічних наук, доцент, декан факультету Економіки і менеджменту, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, тел.: (099) 797-18-57, https://orcid.org/0000-0003-1948-7683

СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ: ГАРМОНІЗАЦІЯ ПОЛІТИК УКРАЇНИ ДО СПІЛЬНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Анотація. Основою формування національної рамки до сільського розвитку, пов'язані з наданням Україні статусу кандидата на вступ до ЄС виступають наступні стратегічні документи: План Уряду для Ukraine Facility на 2024-2027 роки та Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року (Стратегія). Досліджено, що базовою проблемою розвитку сільських територій України є сировинна орієнтованість її економіки, внаслідок чого більшість сільського населення не бере участі в розподілі доходів від використання ресурсів цих територій, що нерідко є джерелом конфліктів між бізнесом і сільськими громадами і позбавляє останні джерел розвитку. Підтверджено зміну підходів державного управління щодо сталого сільського розвитку, адже стратегічні цілі розвитку чітко імплементовані до вимог САП ЄС. Визначено, що в Стратегії враховано погіршення ситуації з національною та світовою продовольчою безпекою через зміну логістики, обсяг замінованих та забруднених земель, знищення зрошувальних та дренажних систем, а також загальне скорочення виробництва в Україні та експорту продовольства.

Обґрунтовано, що національна рамка щодо сталого сільського розвитку, сформована. Однак національні підходи щодо регламентації сільського розвитку, котрі діяли в попередніх періодах, суттєво відрізняються від європейських практик тому важливим є забезпечення їх імплементації на рівні територіальних громад. Зокрема, проведений аналіз дозволив визначити, що стратегічні вектори забезпечення сталого сільського розвитку містять низку можливостей для громад, серед яких виокремлено наступні: доступ до

фінансових інструментів ЄС (IPA), які допомагають краще підготуватися до членства: провести реформи та імплементувати законодавство ЄС; участь у програмі передвступної допомоги ЄС; ефективна реалізація потенціалу громад з метою підвищення соціальних стандартів і якості життя сільського населення.

Ключові слова: Стратегія, національна рамка, стратегічні цілі, сільське господарство, сільські території, План Уряду.

Kharchenko Tetiana Doctor of Science in Public Management, Associate Professor, Associate Professor of the Public Management and Administrative Department, Sumy National Agrarian University, Sumy, tel.: (066) 117-34-97, https://orcid.org/0000-0002-3446-6533

Lukash Svitlana PhD in Economics, Associate Professor of Public Management and Administration Department, Dean of Economics and Management Faculty, Sumy National Agrarian University, Sumy, tel.: (099) 797-18-57, https://orcid.org/0000-0003-1948-7683

STRATEGIC DIRECTIONS FOR PROVIDING SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT: HARMONIZATION OF UKRAINE'S POLICIES TO THE EU'S COMMON AGRICULTURAL POLICY

Abstract. The basis for the formation of a national framework for rural development related to granting Ukraine the status of a candidate for accession to the EU is the following strategic documents: the Government Plan for the Ukraine Facility for 2024-2027 and the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine for the period up to 2030 (Strategy). It has been studied that the basic problem of the development of rural areas of Ukraine is the raw material orientation of its economy, as a result of which the majority of the rural population does not participate in the distribution of income from the use of the resources of these territories, which is often a source of conflicts between business and rural communities and deprives the latter of sources of development. The change in public administration approaches to sustainable rural development is confirmed, as the strategic development goals are clearly implemented in accordance with the requirements of the EU SAP. It is determined that the Strategy considers the deterioration of the situation with national and global food security due to changes in logistics, the volume of mined and contaminated lands, the destruction of irrigation and drainage systems, as well as the general reduction in production in Ukraine and food exports.

It is substantiated that the national framework for sustainable rural development has been formed. However, national approaches to regulating rural

development, which were in force in previous periods, differ significantly from European practices. Therefore, it is important to ensure their implementation at the level of territorial communities. In particular, the analysis made it possible to determine that the strategic vectors for ensuring sustainable rural development contain a number of opportunities for communities, among which the following are highlighted: access to EU financial instruments (IPA), which help to better prepare for membership: carry out reforms and implement EU legislation; participation in the EU pre-accession assistance program; effective realization of the potential of communities in order to improve social standards and quality of life of the rural population.

Keywords: Strategy, national framework, strategic goals, agriculture, rural areas, Ukraine Facility.

Постановка проблеми. Якщо говорити про вимоги до сільського розвитку, пов'язані з наданням Україні статусу кандидата на вступ до ЄС та інших міжнародних зобов'язань в сфері сільського розвитку то основою для їх формування виступає План Уряду для Ukraine Facility на 2024-2027 роки [1]. Регламент (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 року, який прийнятий Європейським Парламентом та Радою (ЄС), що засновує Ukraine Facility (далі – Ukraine Facility) [2]. Цей план є частиною Матриці реформ України, яка консолідує поточні умови та рекомендації партнерів країни. План визначає ключові реформи, які будуть проведені у наступні роки, включаючи полегшення координації з донорами, сприяння узгодженості та прозорості спільних зусиль у відновленні в Україні, а також мобілізацію та оптимізацію ресурсів донорів та приватних інвесторів для відновлення, реконструкції та модернізації [1].

Загалом, коли говоримо про «стратегію» то розуміємо, що це деталізований планувальний документ, який сформовано на досить тривалу перспективу й реалізація якого має привести до досягнення визначеної мети. При цьому Стратегія, розробляється у випадку, коли мета є вагомою, а її досягнення потребує досить тривалого часу, ресурсів, виконання низки завдань, синхронізованих у просторі та часі. Таке розуміння стратегії цілком логічно формує і структуру документа. Спочатку проводиться аналіз ситуації у певній сфері, визначаються тенденції, ідентифікуються проблеми, що накопичились. Далі визначається бачення майбутнього та мета, яку ми хочемо досягнути. Відповідно формується система стратегічних цілей, що забезпечують досягнення мети, стратегічні цілі розшиваються оперативними, а для реальних проектів і програм, необхідних для їх виконання, формуються відповідні завдання, які є досить локальними, зрозумілими і мають завершення у формі результату, який легко оцінити за системою показників (критеріїв), що вимірюються [3].

В контексті цих структурних елементів розглянемо Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року [4]. Даний документ є доволі складним, адже регламентує два комплексних напрями: сільське господарство та сільські території, і потребує формування системи стратегічних цілей, котрі дозволять реалізувати ефективні державні підходи для досягнення високої продуктивності сільського господарства, збереження робочих місць, не допущення знелюднення сільських територій, забезпечення дотримання суворих європейських екологічних показників, тощо. Саме в цьому аспекті доцільною є імплементація європейського досвіду щодо розвитку сільських територій в умовах інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, котрий передбачає розвиток не лише аграрної зайнятості жителів сільських територій, а значно ширший спектр, а також зміну підходів до підтримки сільських територій різних типів: від приміських до гірських чи північних [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальність пошуку дієвих механізмів забезпечення сталого розвитку сільських територій лежить в площині наукового доробку таких вітчизняних вчених, як: О. Булавки, Я. Гадзало, В. Жука, Т. Зінчук, Ю. Лузана, Ю. Лупенко, М. Маліка, Т. Усюк та ін. Дослідженню питань гармонізації політики України та ЄС, зокрема в частині комплексного аналізу та особливостей Спільної аграрної політики, її генезису та еволюції, присвячені публікації наступних вітчизняних науковців: В. Антощенкова, Т. Зінчук, О. Коритного, О. Скидана, П. Скрипчука, В. Онегіної, Н. Шибаєвої та ін. Однак зміна підходів в системі публічного управління сталого розвитку сільського господарства України пов'язаних із набуттям країною статусу кандидата на вступ до ЄС актуалізує науковий пошук щодо формування дієвої стратегії сталого сільського розвитку.

Мета статті – дослідження особливостей формування стратегічних векторів сталого сільського розвитку України в умовах гармонізації національних політик до спільної аграрної політики ЄС.

Виклад основного матеріалу. Основною проблемою розвитку сільських територій України є сировинна орієнтованість їх економіки, внаслідок чого більшість сільського населення не бере участі в розподілі доходів від використання ресурсів цих територій, що нерідко є джерелом конфліктів між бізнесом і сільськими громадами і позбавляє останні джерел розвитку. Наслідком цього є незбалансованість структури виробництва продукції аграрного сектору України, в рамках якої сільськогосподарські підприємства (переважно великі аграрні формування) займаються виробництвом високорентабельних і швидкоокупних сільгоспкультур, тоді як трудомістке виробництво зосереджене в особистих господарствах населення.

При цьому діяльність великих аграрних формувань (агрохолдингів) часто супроводжується недотриманням ними вимог раціонального землекористування, порушенням сівозмін та нехтуванням заходів щодо охорони земель сільськогосподарського призначення. Це негативно впливає на екологічний стан сільгоспугідь, призводить до виснаження ґрунтів, зниження якісних показників сільськогосподарських земель.

Між тим, сучасні та перспективні виклики, до яких належать вплив кліматичних змін, зміна структури попиту та пропозиції аграрної сировини на світовому ринку, посилення конкуренції на ринках агропродовольчої продукції розвинених країн, зокрема – ЄС, зростання екологічних вимог та обмежень та попиту на продукти харчування вимагають посилення гнучкості та динамічності агровиробничого сектору, що досяжне лише у разі значного посилення ролі малого й середнього бізнесу, його ефективної співпраці з великими аграрними підприємствами, посилення міжгалузевої взаємодії на засадах сучасного розуміння аграрно-промислово-логістичного комплексу країни.

Питання гармонізації політик України до спільної аграрної політики ЄС, зокрема лежать в площині реалізації таких стратегічних документів, як План Уряду для Ukraine Facility на 2024-2027 роки [1] та Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року [4]. Розглянемо реформи, які мають бути проведені в рамках першого компоненту Ukraine Facility та лежать в площині регламентації складових сталого сільського розвитку:

1. *Узгодження інституційних рамок із політикою ЄС:* Прийняття Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, котра визначає національні пріоритети на довгостроковий період, включаючи стандарти екології та стійкість до змін клімату, а також важливість сільського господарства для розвитку сільських територій.

Потенційний вплив реформи: Розробка та визначення стратегічних пріоритетів у секторі та наступна реалізація заходів підтримки, які переважно будуть спрямовані на диверсифікацію виробництва, підвищення стандартів якості та безпеки, необхідних інституційних, освітніх та промоційних потужностей, сприятиме розробці політики на основі доказів та зміцненню аграрно-продовольчого сектору.

2. *Забезпечення функціонування ринку землі:* Завершення комплексного масового оцінювання земель сільськогосподарського призначення та майна на основі фактичних цін операції, щоб забезпечити належне відображення справжньої ринкової вартості та встановлення справедливого оподаткування, що узгоджується з глобальними практиками оподаткування нерухомого майна. Завершення реформи реєстру прав на землю (НАІС) при Міністерстві юстиції для покращення взаємодії з Державним земельним кадастром,

зниження вартості та складності реєстрації земельних ділянок, земельних операцій та іпотек і створення основи для регуляторної реформи з метою спрощення звернення виконання на предмет застави.

Потенційний вплив реформи: Забезпечення повного цифрового доступу до послуг сприятиме зменшенню адміністративної дискреції, покращить доступність послуг для населення та підприємств, сприяючи в той же час збору податків та плануванню місцевих органів.

3. *Реалізація програми інвестиційної підтримки у стилі ЄС:* Доступ до фінансування повинен бути прозорим та інклюзивним, зокрема для малих виробників. Вдосконалення інституційних та адміністративних рамок управління інвестиційними програмами. Для врегулювання цих аспектів передбачено ухвалення закону про внесення змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України».

Потенційний вплив реформи: Зміна підходів державної підтримки, орієнтація на фінансування через донорські програми, на основі результатів секторального аналізу та SWOT-аналізу.

4. Створення офіційного публічного електронного реєстру. Державний аграрний реєстр визнається офіційним публічним електронним реєстром у сфері аграрної політики та продовольчої безпеки з регулюванням його обов'язкових елементів, як от процедури його адміністрування, визначення його даних і доступу третіх осіб тощо.

Потенційний вплив реформи: Стимулюванню реєстрації найменших виробників, підвищить доступ до програм підтримки для тих, хто їх потребує. Сфера охоплення Державного аграрного реєстру розширюється для реєстрації (та внесення інформації про) стейкхолдерів у межах всіх ланцюгів створення вартості в сільському господарстві, таких як сільськогосподарські виробники, підприємства харчової промисловості, водокористувачі та інші суб'єкти. Понад 80% державної підтримки сільського господарства буде надходити через Державний аграрний реєстр.

5. Розвиток системи зрошення сприятиме підвищенню продуктивності сільськогосподарських угідь та допоможе забезпечити сталість виробництва в умовах надзвичайних кліматичних обставин.

6. Розмінування земель та акваторій усіх типів: Координація роботи та визначення сфер відповідальності, роль та завдання органів державної влади, неурядових та приватних операторів розмінування, а також пріоритетні сфери залучення підтримки від міжнародних партнерів.

7. Впровадження інновацій у сфері застосування засобів захисту рослин: Використання дронів у секторі сільського господарства може допомогти підвищити продуктивність і зберегти ресурси. Щоб впровадити використання таких технологій, необхідні дві речі: ухвалення законодавства ЄС у сфері

захисту рослин і встановлення правил використання дронів для цілей застосування засобів захисту рослин.

Потенційний вплив реформи: Посилення державного контролю за обігом та застосуванням засобів захисту рослин та зменшення негативного впливу засобів захисту рослин на людей, тварин та навколишнє середовище, у тому числі від їх незаконного обігу. А також стимулювання переходу до застосування нових технологій у сільському господарстві, що може зменшити негативний вплив ЗЗР на довкілля.

Розглядаючи базові засади формування національної рамки щодо підтримки сталого сільського розвитку, доцільно зупинитись на принципах, котрі набули розповсюдження в рамках аграрної політики ЄС: визначені спільні цілі, рівень яких вище за світові, спільна фінансова система та відповідальність. Стратегічними орієнтирами розвитку європейської аграрної політики є досягнення результативності розвитку сільськогосподарського виробництва на умовах інноваційності, впровадження ресурсо- та енергоефективних технологій виробництва, підвищення рівня життя сільського населення, забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки тощо [5, с. 217]. Основною інституцією в сфері аграрної політики ЄС виступає Європейський фонд сільськогосподарської орієнтації та гарантій (ЄФГСГ), до юрисдикції якого входить гарантування визначеного рівня цін шляхом формування запасів, відшкодування фермерам різниці цін між світовими та європейськими, підтримка курсів національних валют для країн-членів. У рамках реалізації другого функціонального напряму діяльності ЄФГСГ передбачено фінансування модернізації виробництва та підвищення кваліфікації працівників [6, с. 67].

Поглиблюючи важливість стратегування в системі функціонування САП, з прийняттям Регламентів (ЄС) 2021/2115, 2021/2116, 2021/2117 [7-9] відбулись й зміни щодо типів підтримки у формі прямих платежів, напрямів підтримки окремих галузей та напрямів розвитку сільських територій. В частині прямих платежів, зокрема, здійснюється підтримка доходів, спеціальне фінансування для виробництва бавовни, додаткова розподілена підтримка доходу для забезпечення стабільності, додаткова підтримка для молодих фермерів, підтримка добровільного застосування еко-схем, підтримка сільськогосподарських виробників для зниження ризиків (не більше 3% бюджету) [9]. В розрізі секторів, перевага надається підтримці виробництва фруктів та овочів, продукції бджільництва, виробництва вина, вирощування хмелю, олив та оливкової олії, шляхом компенсації витрат, здійснення виплат на одиницю площі чи голову худоби, надання одноразових виплат, встановлення єдиної ставки фінансування. Підтримка здійснюється, в тому числі й за рахунок коштів бізнес асоціацій та кооперативів виробників. Метою реалізації розроблених заходів, зокрема, є досягнення балансу попиту та

пропозиції, оптимізація виробничих затрат, повернення інвестицій, стабілізація цін. В цій площині окрема увага приділяється діяльності дорадчих служб, проведення тренінгів та виставок, впровадження кращих практик, наданню технічної допомоги в розрізі таких напрямів, як: контроль за шкідниками, упередження зміни клімату, покращення умов праці.

Говорячи про стратегічні пріоритети розвитку, визначені Стратегією розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року [5], доцільно виокремити такі з них як:

- ✓ підготовка аграрного сектору до вступу України в ЄС;
- ✓ забезпечення сталого розвитку сільського господарства і сільських територій;
- ✓ створення сприятливих умов для досягнення стратегічних цілей щодо формування конкурентоспроможного, стійкого та диверсифікованого аграрного сектору (сільське господарство, харчова і переробна промисловість).

Відповідно умовами для розвитку є:

- забезпечення довгострокової продовольчої безпеки;
- посилення захисту навколишнього середовища, включаючи біорізноманіття, пом'якшення наслідків зміни клімату;
- зміцнення соціально-економічної структури сільських територій [4].

Враховуючи те, що політика – це система стратегічних управлінських рішень, яка визначається різними документами. Тут варто розуміти, що розвиток сільських територій є складовою регіонального розвитку, тому потрібна координація різних органів виконавчої влади щодо цих територій. При цьому в чинній Державній стратегії регіонального розвитку до 2027 року (далі – ДСРР 2027) виокремлено низку проблеми щодо розвитку сільських територій та визначено пріоритети та завдання, що стосуються цих проблем. Однак в Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій не має жодної відсилки до ДСРР 2027.

Розглянемо стратегічні вектори сталого сільського розвитку, визначені національною рамкою. Отже, перша Стратегічна ціль: «*розбудова інклюзивної політики розвитку сільського господарства та сільських територій: інституційна спроможність*», передбачає формування та реалізації політики у сфері сільського господарства, санітарних та фітосанітарних заходів та розвитку сільських територій відповідно до принципів ЄС; посилення спроможності у сфері аналітики та формування політики, а також у сфері європейської інтеграції. В розрізі даного напряму заплановано реформування державних установ у секторі сільського господарства згідно зі спільною сільськогосподарською політикою Європейського Союзу, зокрема з фокусом на впровадженні систем управління та контролю для забезпечення фінансового менеджменту, прийняття європейської структури інвестиційних програм, забезпечення прозорої та справедливої підтримки [4].

В рамках другої Стратегічної цілі: «*гарантування суспільних потреб у високоякісних, поживних і безпечних харчових продуктах та досягнення продовольчої безпеки»,* передбачено забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки на національному рівні та набуття статусу одного з гарантів світової продовольчої безпеки. Забезпечення функціонування продовольчих систем з урахуванням принципів сталого розвитку та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Впровадження політики безпечності харчових продуктів та стандартів контролю санітарних та фітосанітарних заходів (СФЗ) повністю гармонізована з вимогами ЄС [4].

Візією третьої Стратегічної цілі є «*забезпечення стійкості сільськогосподарського сектору: підтримка справедливого доходу виробників та підвищення їх конкурентоспроможності»* орієнтоване на відновлення сільського господарство після війни, відбудову та створення нових продовольчих систем, зростання частки товарів з вищою доданою вартістю. Усі виробники сільськогосподарської продукції, незалежно від розміру, отримують справедливий дохід. Доступ до фінансування прозорий та інклюзивний, зокрема для малих виробників [4].

В рамках четвертої Стратегічної цілі: «*ефективне використання земель: розмінування, земельна реформа»* передбачено приведення забруднених земельних ділянок до стану, придатного до використання, функціонування ринку землі на умовах прозорості та відкритості, заохочується стале та ефективне використання земель [4].

Візією практичної реалізації п'ятої Стратегічної цілі: «*кліматично орієнтоване сільське господарство: пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптація до них»* є забезпечення повоєнного розвитку сільського господарства з урахуванням кліматичних змін, ощадливе використання виробниками сільськогосподарської продукції природних ресурсів, внесення добрив та засобів захисту рослин відповідно до вимог ЄС, зростання обсягів виробництва органічної продукції, посилення Контроль за використанням ГМО [4].

Реалізація шостої Стратегічної цілі: «*модернізація аграрного сектору: розвиток переробки, інновації, цифровізація та обмін знаннями»* має на меті створення дієвої систему трансферу інновацій, розповсюдження сучасних технологій виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, здійснення успішної комерціалізації наукових розробок, оптимізація бізнес-процесів та підвищення ефективності використання ресурсів через цифровізацію процесів та використання штучного інтелекту [4].

Відповідно, метою реалізації сьомої Стратегічної цілі «*створення умов для розвитку сільських територій»* є покращення умов проживання та ведення бізнесу на сільських територіях за рахунок розбудови інфраструктури, у тому числі цифрової, посилення ролі жінок у розвитку бізнес-проектів, їх участі в

розвитку громад, зростання частки молодих людей, які працюють на сільських територіях. Загалом, дана ціль потребує дуже багато зусиль, як у підготовці державних, регіональних та місцевих рішень, так і у їх реалізації та фінансуванні. Розвиток сільських територій передбачає багато різноманітних складових, це передусім стосується людського капіталу, інфраструктури, вирівнювання можливостей різних територій [4].

Окреслені стратегічні цілі передбачають наступні етапи щодо їх реалізації. Так, в рамках першого етапу на період 2024-2026 роки передбачено:

- розроблення, погодження та прийняття основних нормативно-правових актів, необхідних для реалізації Стратегії, гармонізованих з вимогами ЄС, та, зокрема для створення та організації роботи органів, що забезпечують інституційну спроможність залучення аграрного сектора України до реалізації Спільної аграрної політики ЄС;
- розроблення операційного плану реалізації у 2027-2028 роках Стратегії [4].

Другий етап виконання стратегічних цілей на період 2027-2028 роки передбачає:

- аналіз умов провадження господарської діяльності у сфері сільського господарства та удосконалення діючого законодавства, завершення розроблення, погодження та прийняття нормативно-правових актів, необхідних для реалізації Стратегії, гармонізованих з вимогами ЄС;
- створення та організацію роботи органів, що забезпечують інституційну спроможність залучення аграрного сектора України до реалізації Спільної аграрної політики ЄС [4].

На завершальному етапі в періоді 2029-2030 роки передбачено реалізацію наступних кроків:

- проведення комплексного аналізу стану сільського господарства;
- оцінювання реалізації Стратегії, зокрема шляхом: аналізу ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо реалізації Стратегії; аналізу досягнення очікуваних результатів, визначених Стратегією;
- розроблення відповідно до вимог законодавства ЄС Стратегічного плану щодо подальшого розвитку сільського господарства із визначенням цілей, завдань та очікуваних результатів на наступний період [4].

Ключові стратегічні вектору розвитку в рамках виконання Операційного плану дій на 2024-2025 роки Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, представлено на рисунку 1.

Вдосконалення Офіційного публічного електронного реєстру сільськогосподарських підприємств		
3 квартал 2024 року	Закон України «Про державний аграрний реєстр»	
Покращення інституційної та адміністративної структури		
3 квартал 2025 року	Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства в Україні»	
Розвиток відкритого та прозорого ринку землі, що належним чином функціонує		
1 квартал 2025 року:	введення в дію геоінформаційної системи масової оцінки земель	введення в експлуатацію автоматизованої системи публічного моніторингу земельних відносин
Розвиток іригаційного комплексу для підвищення стійкості сектору до змін клімату		
1 квартал 2025 року	ухвалення довгострокового плану розвитку іригаційної системи	
Створення умов для розвитку сільських територій		
2 квартал 2025 року	затвердження програми розвитку сільських територій за принципами LEADER	

Рис. 1 Ключові стратегічні вектору розвитку в рамках виконання Операційного плану дій на 2024-2025 роки

Джерело: згруповано авторами за даними [4]

Сьогодні на європейському рівні політика сталого сільського розвитку є окремим компонентом Спільної аграрної політики. При цьому сутність поняття «політика сільського розвитку» розглядається не лише в контексті інвестиційної та інфраструктурної, аграрної та екологічної політики, а також включає систему підтримки фермерів у менш сприятливих регіонах та передбачає можливість реалізації програм в галузі лісівництва та інших програм, що сприяють розвитку сільської місцевості в цілому. Даний підхід дозволяє формувати простір для творчості та підприємницької ініціативи, покликаний надати нового поштовху розвитку сільських територій. Цілком

зрозуміло, що питання сільського розвитку громад не лежить виключно в економічній площині, а формується в концепті сталого розвитку, що включає також соціальну та екологічну складові, а в деяких випадках і безпекову.

Аналіз національної аграрної політики свідчить про те, що вона була орієнтована на виробництво і характеризувалась відсутністю дієвих заходів із розвитку сільських територій. Однак в умовах набуття Україною статусу кандидата члена в ЄС відбулась зміна підходів про що свідчить Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року [4], яка чітко імплементована до вимог САП ЄС. Також в Стратегії враховано погіршення ситуації з національною та світовою продовольчою безпекою через зміну логістики, обсяг замінованих та забруднених земель, знищення зрошувальних та дренажних систем, а також загальне скорочення виробництва в Україні та експорту продовольства.

Висновки. Досліджуючи питання гармонізації політик України до Спільної аграрної політики ЄС обґрунтовано можемо зазначити, що національна рамка, котра лежить в площині реалізації двох стратегічних документів План Уряду для Ukraine Facility на 2024-2027 роки [1] та Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року [4], сформована. Однак національні підходи щодо регламентації сільського розвитку, котрі діяли в попередніх періодах, суттєво відрізняються від європейських практик тому важливим є забезпечення їх імплементації на рівні територіальних громад. Зокрема, проведений аналіз дозволив визначити, що стратегічні вектори забезпечення сталого сільського розвитку містять низку можливостей для громад, серед яких виокремлено наступні: доступ до фінансових інструментів ЄС (IPA), які допомагають краще підготуватися до членства: провести реформи та імплементувати законодавство ЄС; участь у програмі передвступної допомоги ЄС; ефективна реалізація потенціалу громад з метою підвищення соціальних стандартів і якості життя сільського населення.

Майбутнє сільського розвитку громад полягає у диверсифікації розвитку аграрного виробництва на основі підвищення капіталізації та інвестиційної привабливості агропідприємств завдяки запровадженню ринкового обігу сільськогосподарських земель, заохочення діяльності сімейних фермерських господарств, впровадження сучасних адаптивних екологобезпечних технологій сільськогосподарського виробництва, що ґрунтуються на останніх напрацюваннях науки й техніки, врахуванні регіональних та природно-кліматичних особливостей територій, формування і реалізації механізмів стимулювання створення доданої вартості в місцевих громадах, що сприятиме інклюзивному розвитку сільських, селищних громад.

Література:

1. План Уряду для Ukraine Facility на 2024-2027 роки. https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/
2. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj
3. Про проєкт Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій України на період до 2030 року https://www.prostir.ua/?library=pro-projekt-stratehiji-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskyh-terytorij-ukrajiny-na-period-do-2030-roku
4. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження КМУ від 15 листопада 2024 р. № 1163р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text
5. Варшавська Н.Г. Спільна аграрна політика ЄС: генезис, основні цільові орієнтири для України. *Економіка і організація управління*. 2016. Вип. 2 (22). С. 215–222.
6. Шульга О.А. Розвиток аграрних відносин та їх регулювання у розвинених країнах світу в умовах постіндустріальної трансформації економічних систем. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 24 (1). С. 63–70.
7. Regulation (EU) 2021/2115 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 establishing rules on support for strategic plans to be drawn up by Member States under the common agricultural policy (CAP Strategic Plans) and financed by the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) and by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Regulations (EU) No 1305/2013 and (EU) No 1307/2013 https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2115/oj
8. Regulation (EU) 2021/2116 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 on the financing, management and monitoring of the common agricultural policy and repealing Regulation (EU) No 1306/2013. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2116/oj
9. РЕГЛАМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ (ЄС) 2021/2117 від 2 грудня 2021 року про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1308/2013 про спільну організацію ринків сільськогосподарських продуктів, (ЄС) № 1151/2012 про схеми якості для сільськогосподарських продуктів та харчових продуктів, (ЄС) № 251/2014 про визначення, опис, представлення, маркування та охорону географічних зазначень ароматизованих винних продуктів та (ЄС) № 228/2013 про встановлення конкретних заходів для сільського господарства в найвіддаленіших регіонах Союзу від 02.12.2021 № № 2021/2117. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-21#Text

References:

1. Plan Uriadu dlia Ukraine Facility na 2024-2027 roky [Government Plan for the Ukraine Facility for 2024-2027] (n.d.). *ukrainefacility.me.gov.ua.* Retrieved from https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/ [in Ukrainian].
2. Rehlament (IeS) 2024/792 Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 29 liutoho 2024 roku pro stvorennia Mekhanizmu v Ukraini [Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility]. *eur-lex.europa.eu.* Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj [in English].
3. Pro proiekt Stratehii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii Ukrainy na period do 2030 roku [For the draft Strategy for the Development of the Agricultural Economy and Agricultural Territories of Ukraine for the Period to 2030]. *prostir.ua* Retrieved from https://www.prostir.ua/?library=pro-projekt-stratehiji-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskyh-terytorij-ukrajiny-na-period-do-2030-roku [in Ukrainian].

4. Rozporiadzhennia KMU «Pro skhvalennia Stratehii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025-2027 rokakh» vid 15 lystopada 2024 r. № 1163r. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine: «On approval of the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025-2027» dated November 15, 2024 No. 1163]. *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text [in Ukrainian].

5. Varshavska N.H. (2016) Spilna ahrarna polityka YeS: henezys, osnovni tsilovi oriientyry dlia Ukrainy. [The EU's Common Agricultural Policy: genesis, main targets for Ukraine]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia - Economics and management organization*, 2 (22), pp. 215–222 [in Ukrainian].

6. Shulha O.A. (2017) Rozvytok ahrarnykh vidnosyn ta yikh rehuliuvannia u rozvynenykh krainakh svitu v umovakh postindustrialnoi transformatsii ekonomichnykh system. [Development of agrarian relations and their regulation in developed countries of the world in the conditions of post-industrial transformation of economic systems]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Ekonomika i menedzhment - Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management*, 24 (1), pp. 63–70 [in Ukrainian].

7. Rehlament (IeS) 2021/2115 Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 2 hrudnia 2021 roku, shcho vstanovliuie pravyla pidtrymky stratehichnykh planiv, yaki rozrobliaiutsia derzhavamy-chlenamy v ramkakh spilnoi silskohospodarskoi polityky (Stratehichni plany CAP) i finansuiutsia Yevropeiskym Soiuzom. Fondom silskohospodarskykh harantii (EAGF) i Yevropeiskym silskohospodarskym fondom rozvytku silskoi mistsevosti (EAFRD) i skasovuiuchy Rehlamenty (IeS) № 1305/2013 ta (IeS) № 1307/2013 [Regulation (EU) 2021/2115 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 establishing rules on support for strategic plans to be drawn up by Member States under the common agricultural policy (CAP Strategic Plans) and financed by the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) and by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Regulations (EU) No 1305/2013 and (EU) No 1307/2013]. *eur-lex.europa.eu.* Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2115/oj [in English]

8. Rehlament (IeS) 2021/2116 Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 2 hrudnia 2021 roku pro finansuvannia, upravlinnia ta monitorynh spilnoi silskohospodarskoi polityky ta pro skasuvannia Rehlamentu (IeS) № 1306/2013 [Regulation (EU) 2021/2116 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 on the financing, management and monitoring of the common agricultural policy and repealing Regulation (EU) No 1306/2013]. *eur-lex.europa.eu.* Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2116/oj [in English].

9. Rehlament Yevropeiskoho Parlamentu i Rady (YeS) 2021/2117 vid 2 hrudnia 2021 roku pro vnesennia zmin do Rehlamentu (YeS) № 1308/2013 pro spilnu orhanizatsiiu rynkiv silskohos-podarskykh produktiv, (YeS) № 1151/2012 pro skhemy yakosti dlia silskohospodarskykh produktiv ta kharchovykh produktiv, (YeS) № 251/2014 pro vyznachennia, opys, predstavlennia, markuvannia ta okhoronu heohrafichnykh zaznachen aromatyzovanykh vynnykh produktiv ta (YeS) № 228/2013 pro vstanovlennia konkretnykh zakhodiv dlia silskoho hospodarstva v naividdalenishykh rehionakh Soiuzu vid 02.12.2021 № № 2021/2117 [Regulation (EU) 2021/2117 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 amending Regulation (EU) No 1308/2013 on the common organisation of the markets in agricultural products, (EU) No 1151/2012 on quality schemes for agricultural products and foodstuffs, (EU) No 251/2014 on the definition, description, presentation, labelling and the protection of geographical indications of aromatised wine products and (EU) No 228/2013 laying down specific measures for agriculture in the outermost regions of the Union of 02.12.2021 No No 2021/2117]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-21#Text [in Ukrainian].

УДК 37.02.373

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-917-926

Цецик Ярослав Петрович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та публічного врядування, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне. тел.: (098) 422-81-28, https://orcid.org/0000-0002-2527-2155

Якимець Андрій Іванович студент 6-го курсу спеціальності «Публічне управління та адміністрування», Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, тел.: (063) 197-77-94, https://orcid.org/0009-0009-7181-0688

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті проаналізовано ключові напрями діяльності Державної виконавчої служби та відзначено її роль у забезпеченні оперативності, законності та обґрунтованості при виконанні судових рішень. Відзначено, що Державна виконавча служба є правоохоронним органом діяльність якого спрямована на забезпечення правопорядку підчас виконання судових рішень. Окрема увага акцентована на те, що державні виконавці під час виконання своїх спеціальних повноважень мають право застосовувати примус. Незважаючи на проведення ряду реформ спрямованих на оптимізацію та покращення діяльності Державної виконавчої служби ряд проблем, що негативно впливали на її діяльність так і не було вирішено, що гальмували ефективність її діяльності, а частина службовців були незадоволені ситуацією, що склалася у структурі.

У результаті повномасштабного вторгнення країни-агресора в Україну 24 лютого 2022 р. відбулися докорінні зміни у системі виконання судових рішень адже після початку воєнних дій було прийнято-ряд нормативно-правових актів, які мали визначальний вплив на діяльність Державної виконавчої служби. Особлива увага приділялася тому, що було встановлено заборону на виконання будь-яких зобов'язань перед рф чи особами пов'язаними з державою-агресором, що суттєво вплинуло на діяльність даного державного органу.

Після уведення воєнного стану в Україні органами влади значна увага приділялася забезпеченню життєздатності населення у результаті чого частина боржників фізичних-осіб отримали певні послаблення. Зокрема, було

дозволено здійснювати видаткові операції з рахунків, на які накладено арешт органами державної виконавчої служби, за певних умов та не перевищення чітко визначених сум.

Враховуючи воєнний стан також було видозмінено порядок призначення на посади державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема й до Державної виконавчої служби. У результаті на державну службу особи призначаються без конкурсного відбору лише на підставі поданої заяви, заповненої особової картки встановленого зразка та документів, що підтверджують наявність у таких осіб громадянства України, освіти та досвіду роботи згідно з вимогами законодавства, встановленими щодо відповідних посад. Таким чином, як бачимо, що під час воєнного стану діяльність Державної виконавчої служби в Україні зазнала значних змін, як і вся система державної служби.

Ключові слова: Державна виконавча служба, воєнний стан, державний виконавець, зобов'язання.

Tsetsyk Yaroslav Petrovich PhD in History, Associate Professor of the Department of management and public administration, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, tel.: (098) 422-81-28, https://orcid.org/0000-0002-2527-2155

Yakymets Andriy Ivanovych 6th-year student of the "Public Management and Administration" specialty National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, tel.: (063) 197-77-94, https://orcid.org/0009-0009-7181-0688

FEATURES OF THE ACTIVITIES OF THE STATE EXECUTIVE SERVICE UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Abstract. The article analyzes the key areas of activity of the State Executive Service and notes its role in ensuring efficiency, legality and reasonableness in the execution of court decisions. It was noted that the State Executive Service is a law enforcement body whose activity is aimed at ensuring law and order during the execution of court decisions. Special attention is focused on the fact that state officials have the right to use coercion during the performance of their special powers. Despite the implementation of a number of reforms aimed at optimizing and improving the activities of the State Executive Service, a number of problems that had a negative impact on its activities were not resolved, which hampered the effectiveness of its activities, and some employees were dissatisfied with the situation in the structure.

As a result of the full-scale invasion of the aggressor country into Ukraine on February 24, 2022. fundamental changes took place in the system of execution of court decisions, because after the start of hostilities, a number of normative legal acts were adopted, which had a decisive influence on the activities of the State Executive Service. Special attention was paid to the fact that a ban was established on the fulfillment of any obligations to the Russian Federation or persons related to the aggressor state, which significantly affected the activities of this state body.

After the introduction of martial law in Ukraine, the authorities paid considerable attention to ensuring the viability of the population, as a result of which some debtors of natural persons received certain relaxations. In particular, it was allowed to carry out expenditure transactions from accounts seized by the state executive service, under certain conditions and not exceeding clearly defined amounts.

Taking into account the state of war, the procedure for appointing civil servants and officials of local self-government, in particular to the State Executive Service, was also changed. As a result, persons are appointed to the civil service without competitive selection only on the basis of a submitted application, a filled-in identity card of the established model and documents confirming that such persons have Ukrainian citizenship, education and work experience in accordance with the requirements of the legislation established for the relevant positions. Thus, as we can see, during the martial law, the activity of the State Executive Service in Ukraine underwent significant changes, as did the entire system of civil service.

Keywords: State executive service, martial law, state executive, obligations.

Постановка проблеми. Державна виконавча служба відіграє важливу роль у системі органів державної влади. На дану структуру безпосередньо покладено функції виконання судових рішень. Впродовж останніх років вищеназвана структура була реформовано з метою оптимізувати її діяльність. Під час воєнного стану Державна виконавча служба продовжує виконувати покладені на неї обов'язки, але у результаті прийняття ряду нормативно-правових актів на період воєнного стану в її діяльність внесено ряд змін.

Аналіз останніх досліджень. У наукових працях українських вчених, які досліджували різні напрями діяльності Державної виконавчої служби значна увага приділяється виконанню рішень судів державними виконавцями, зокрема у працях К. Е. Косяченко і Д. Р. Замкової [1], О. В. Посадської [2]. У колективній праці досліджено особливості здійснення виконавчого провадження в умовах воєнного стану [4]. Порядок та особливості призначення на посади в Державній виконавчій службі в умовах воєнного стану дослідив Б. С. Манжак [9].

Мета статті. Метою статті є дослідження діяльності та нормативно-правового регулювання Державної виконавчої служби України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Діяльність Державної виконавчої служби реалізується з допомогою спеціально уповноважених державних органів, які комплектуються відповідним чином підготовленими державними службовцями – переважно юристами, а також фахівцями, які володіють знаннями з інших галузей. Організація та діяльність цього органу4 всебічно та детально регламентується в законодавчому порядку, в тому числі «шляхом установлення особливих процедурних (процесуальних) правил для вирішення найважливіших питань». Усе це у комплексі спрямовано на забезпечення обґрунтованості, законності, оперативності, справедливості прийняття органами рішень із застосування юридичних заходів впливу, спрямованих на неупереджене й повне примусове виконання рішень [1, с. 158].

Діяльність Державної виконавчої служби - це правоохоронна діяльність апарату примусу в особі державних виконавців, що «полягає в забезпеченні дотримання правопорядку відправлення правосуддя та іншого юрисдикційного розгляду справ, реалізації повною мірою права на судовий та несудовий захист за рахунок виконання винесеного рішення через застосування державного примусу в процесуальній формі виконавчого провадження» [1, с. 158].

Використання державного примусу під час правоохоронної діяльності державного виконавця заключається у реалізації спеціальних повноважень, спрямованих на захист порушеного права, поза волею правопорушника [1, с. 159].

При цьому доцільно виділити наступні елементи державного примусу: «1) суб'єкт примусу (державний виконавець), 2) об'єкт примусу (фізичні й юридичні особи, які є учасниками виконавчого провадження та вчинили порушення встановленого правопорядку), 3) механізм здійснення правового примусу (заходи примусового виконання, інші способи і форми впливу суб'єкта примусу на об'єкт примусу)» [2, с. 97].

Відповідно до Стратегії реформування органів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні державна служба в органах Державної виконавчої служби також має проблеми, притаманні державній службі у даному історичному періоді, а саме щодо запобігання виявам корупції серед державних службовців; відкритого конкурсного відбору на всі посади державної служби; просування по службі державних службовців з урахуванням їхньої професійної компетентності та сумлінного виконання своїх посадових обов'язків; визначення вимог до посад державної служби; чіткого і прозорого механізму відповідальності державних службовців за порушення вимог законодавства, невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків; соціального захисту державних службовців; удосконалення системи оплати праці державних службовців; відповідності системи державних органів функціям, які вони виконують; інституційної спроможності державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; кардинального

оновлення змісту діяльності кадрових служб державних органів, посилення їх ролі в управлінні персоналом відповідного органу; удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців; налагодження тісного зв'язку наукових досліджень із практичними потребами державних органів та органів місцевого самоврядування; престижності державної служби [3, с. 161].

Особливості діяльності Державної виконавчої служби відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр. на думку законодавця визначали існування істотних проблем у системі виконання судових рішень: «гранично низька частка фактичного виконання судових рішень; відсутність ефективної системи мотивації державних виконавців; системні недоліки у взаємодії державних виконавців з іншими державними та недержавними установами» [3, с. 161].

Отже, як бачимо Державна виконавча служба України виконує важливі завдання щодо реалізації судових рішень. Однак існував ряд перепон, які гальмували ефективність її діяльності, а частина службовців були незадоволені ситуацією, що склалася у структурі.

Повномасштабне вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 р. та запровадження воєнного стану докорінно змінили ситуацію у системі примусового виконання судових рішень.

Примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб), згідно із статтею 1 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», покладається на органи державної виконавчої служби та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках - на приватних виконавців [4, с. 3-4].

В практичній площині з початку війни проти російської федерації в Україні було прийнято декілька важливих нормативно-правових актів, які змінили процедуру виконавчого провадження. Передусім ці зміни у 2022 р. були спрямовані на забезпечення життєдіяльності населення в умовах воєнного стану. По-перше, було забезпечене певне послаблення щодо боржників-фізичних осіб у виконавчому провадженні тобто держава, таким чином, намагалася уберегти доходи боржників, розуміючи за яких умов має жити людина під час війни, наслідком якої є як соціальна, так і економічна кризи, через що погіршується рівень життя; а по-друге, здійснено захист прав на заробітну платню через певні заходи щодо боржників-юридичних осіб у виконавчому провадженні (див. наступні матеріали), тобто таке законодавче «послаблення» стосується, передусім, дотримання прав громадян на оплату їх праці та соціальне забезпечення [4, с. 3-4].

Порядок примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) регламентовано Законом України «Про виконавче провадження». Особливості примусового виконання рішень у період воєнного стану визначено пунктом 10 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону, відповідно до якого тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України (вказаний пункт в редакції Закону України від 11 квітня 2023 року № 3048-IX) [5].

У разі наявності декількох виконавчих проваджень стосовно однієї фізичної особи - боржника для усіх виконавчих проваджень визначається один поточний рахунок для здійснення видаткових операцій. Кількість виконавчих проваджень не впливає на розмір суми, яка не підлягає зверненню стягнення і на яку фізична особа - боржник може здійснювати видаткові операції [4, с. 7].

У зв'язку з військовою агресією рф проти України з 24 лютого 2022 р. в Україні введено воєнний стан. Відповідно до частини другої статті 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» органи юстиції у тому числі й органи державної виконавчої служби, здійснюють свої повноваження відповідно до Конституції та законів України [6].

Відповідно до положень ст. 1 Закону «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [7].

Низка заходів, пов'язаних з запровадженням правового режиму воєнного стану на території України, припала й на сферу виконавчого провадження. Так, Кабінет Міністрів невідкладно запровадив тимчасові (до припинення чи скасування воєнного стану) заходи у сфері виконавчого провадження, а саме:

- з метою забезпечення життєдіяльності населення в умовах воєнного стану фізичним особам дозволено здійснювати видаткові операції з рахунків, на які накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, без урахування такого арешту за умови, якщо сума стягнення за виконавчим документом щодо такої особи не перевищує 100 тис. грн (розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.03.2022 р. №198-р.) [7];

- з метою забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна установлено мораторій (заборону) на виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, креди-

торами (стягувачами) за якими є російська федерація або особи, пов'язані з державою-агресором (постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 р. №187) [7];

- з метою забезпечення розрахунків з населенням та бюджетом юридичним особам-боржникам дозволено здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти на яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, виключно на виплату заробітної плати в розмірі не більше 5 мінімальних розмірів заробітної плати в місяць на одного працівника юридичної особи-боржника, а також на сплату податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 р. №212-р) [7].

Отже, як бачимо після введення в Україні воєнного було прийнято низку нормативно-правових актів, які регулювали діяльність державної виконавчої служби в особливих умовах. Окрім цього було встановлено заборону на виконання будь-яких зобов'язань перед рф чи особами пов'язаними з державою-агресором.

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 р. № 2259-IX [8] внесено зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до яких у період дії воєнного стану особи призначаються на «посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, комунальних підприємств, установ, організацій керівником державної служби або суб'єктом призначення, сільським, селищним, міським головою, головою районної, районної у місті, обласної ради, начальником відповідної військової адміністрації без конкурсного відбору», обов'язковість якого передбачена законом, на підставі поданої заяви, заповненої особової картки встановленого зразка та документів, що підтверджують наявність у таких осіб громадянства України, освіти та досвіду роботи згідно з вимогами законодавства, встановленими щодо відповідних посад. Тобто, на «державну службу особи призначаються без конкурсного відбору на підставі поданої заяви, заповненої особової картки встановленого зразка та документів, що підтверджують наявність у таких осіб громадянства України, освіти та досвіду роботи згідно з вимогами законодавства, встановленими щодо відповідних посад» [9, с. 262].

Таким чином, враховуючи ситуацію у державі частково було спрощено призначення осіб на вакантні посади державних службовців у тому числі й у Державну виконавчу службу Міністерства юстиції України.

При цьому постає питання: чи встановлюється випробувальний термін особам, які призначаються на посади державної служби відповідно до змін,

передбачених цим Законом від 12 травня 2022 р. № 2259-IX? Зважаючи на призначення за відсутності конкурсного відбору, вважаємо слід установлювати випробування для всіх осіб, призначених на посади державної служби відповідно до змін, передбачених Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану». Стаття 35 Закону України «Про державну службу» містить умови встановлення випробування, проте не передбачає особливостей призначення державних службовців, яким таке випробування може бути встановлено. Крім того, цією статтею визначено, що при призначенні особи на посаду державної служби вперше встановлення випробування є обов'язковим. Отже, положення ст. 35 зазначеного Закону застосовуються до всіх державних службовців, включаючи тих, які призначені на посади відповідно до згаданих змін [9, с. 262].

Водночас метою діяльності державної виконавчої служби є забезпечення діяльності щодо здійснення виконання рішень судів та інших органів відповідно до законів України, тобто вона забезпечує завдання особливо значущого характеру. Отже, будучи спрямованою на виконання важливої функції в механізмі держави діяльність працівників органів державної виконавчої служби повинна отримати гідне правове регулювання на рівні закону, а з урахуванням накопичення критичної маси правових норм, що регулюють виконавче припровадження на рівні кодифікованого закону - Виконавчого кодексу [9, с 262-263].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, як бачимо після початку повномасштабного вторгнення не було змінено порядок призначення випробувального терміну під час прийому у державну виконавчу службу. На жаль так і не прийнято окремого законодавчого акту на рівні кодифікованого закону.

Таким чином, після початку повномасштабного вторгнення Державна виконавча служба відіграє важливу роль у системі органів державної влади забезпечуючи виконання судових рішень. Однак введення воєнного стану та прийняття ряду нормативно-правових актів великою мірою вплинули на її діяльність.

Література:

1. Косяченко К. Е., Замкова Д. Р. Державна виконавча служба як система правоохоронних органів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 4. С. 157-160. URL: http://lsej.org.ua/4_2022/34.pdf

2. Посадська О. В. Державно-правовий механізм виконання рішень щодо забезпечення охорони прав людини та громадянина засобами примусових дій. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 1 (20). С. 94–100.

3. Мякушев П. В. Діяльність Державної виконавчої служби в Україні: проблеми удосконалення. *Право і суспільство.* 2020. № 6. С. 159-166.

4. Виконавче провадження в умовах воєнного стану: нові виклики і системні проблеми; порядок і організація примусового виконання рішень судів та інших органів у період воєнного стану; зупинення виконавчих дій; оскарження рішень, дій, бездіяльності виконавців; зміни і новели законодавства, судова практика. / Укл.: Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Пасіка С. П., Пєтков С. В. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 632 с.

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану». Відомості Верховної Ради. 2023. № 68. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3048-20#Text

6. Діяльність органів державної виконавчої служби в умовах воєнного стану: у чому особливості. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210008_dyalnst-organv-derzhavno-vikonavcho-sluzhbi-v-umovakh-vonnogo-stanu-u-chomu-osoblivost

7. Мартиненко А. Законодавче регулювання виконавчого провадження в умовах воєнного стану. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/vikonavche-provadzhennya/zakonodavche-regulyuvannya-vikonavchogo-provadzhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12 травня 2022 р. № 2259-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text.

9. Манжак Б. С. Особливості призначення на посаду працівників органів державної виконавчої служби. *Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове фахове видання.* 2023. № 1. С. 259-263. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/43.pdf

References:

1. Kosiachenko K. E., Zamkova D. R. (2022). Derzhavna vykonavcha sluzhba yak systema pravookhoronnykh orhaniv [State executive service as a system of law enforcement agencies]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. № 4. S. 157-160. URL: http://lsej.org.ua/4_2022/34.pdf [in Ukrainian].

2. Posadska O. V. (2019). Derzhavno-pravovyi mekhanizm vykonannia rishen shchodo zabezpechennia okhorony prav liudyny ta hromadianyna zasobamy prymusovykh dii [The state-legal mechanism for the implementation of decisions on ensuring the protection of human and citizen rights by means of coercive actions]. Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia, 2019. № 1 (20). S. 94–100. [in Ukrainian].

3. Miakushev P. V. (2020). Diialnist Derzhavnoi vykonavchoi sluzhby v Ukraini: problemy udoskonalennia [Activities of the State Executive Service in Ukraine: problems of improvement]. Pravo i suspilstvo 2020. № 6. S. 159-166. [in Ukrainian].

4. Vykonavche provadzhennia v umovakh voiennoho stanu: novi vyklyky i systemni problemy; poriadok i orhanizatsiia prymusovoho vykonannia rishen sudiv ta inshykh orhaniv u period voiennoho stanu; zupynennia vykonavchykh dii; oskarzhennia rishen, dii, bezdiialnosti vykonavtsiv; zminy i novely zakonodavstva, sudova praktyka (2023). [Executive proceedings under martial law: new challenges and systemic problems; procedure and organization of enforcement of decisions of courts and other bodies during martial law; suspension of executive actions; appeal of decisions, actions, inaction of executors; changes and amendments to legislation, court practice]. / Ukl.: Kopotun I. M., Koropatnik I. M., Mykytiuk M. A., Pavliuk O. O., Pasika S. P., Pietkov S. V. Kyiv. VD «Profesional». 632 s. [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy (2023). «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo okremykh osoblyvostei orhanizatsii prymusovoho vykonannia sudovykh rishen i rishen inshykh orhaniv pid chas dii voiennoho stanu» [The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Certain Features of the Organization of Enforcement of Court Decisions and Decisions of Other Bodies During Martial Law"]. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2023. № 68. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3048-20#Text [in Ukrainian].

6. Diialnist orhaniv derzhavnoi vykonavchoi sluzhby v umovakh voiennoho stanu: u chomu osoblyvosti [Activities of state executive service bodies under martial law: what are the peculiarities]. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210008_dyalnst-organv-derzhavno-vikonavcho-sluzhbi-v-umovakh-vonnogo-stanu-u-chomu-osoblivost [in Ukrainian].

7. Martynenko A. Zakonodavche rehuliuvannia vykonavchoho provadzhennia v umovakh voiennoho stanu [Legislative regulation of executive proceedings under martial law]. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/vikonavche-provadzhennya/zakonodavche-regulyuvannya-vikonavchogo-provadzhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html [in Ukrainian].

8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannia derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia u period dii voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2022 r. № 2259-IX. [On making changes to some laws of Ukraine regarding the functioning of the civil service and local self-government during the period of martial law: Law of Ukraine dated May 12, 2022 No. 2259-IX] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text. [in Ukrainian].

9. Manzhak B. S. (2023). Osoblyvosti pryznachennia na posadu pratsivnykiv orhaniv derzhavnoi vykonavchoi sluzhby [Peculiarities of the appointment of employees of the state executive service]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo : elektronne naukove fakhove vydannia. № 1. S. 259-263. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/43.pdf [in Ukrainian].

УДК 35.077

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-927-939

Чиханцов Микола Анатолійович аспірант кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ, тел.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0009-0002-4018-4150

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню напрямів удосконалення системи надання публічних послуг в контексті децентралізації публічного управління в Україні. Встановлено: коли в нинішніх реаліях розвивається ефективне й дієве державне управління, все більшої актуальності набуває проблема, пов’язана з розвитком системи, в межах якої надаються адміністративні послуги. Як пріоритетний напрямок, обраний адміністративно-територіальною реформою в Україні, директивний документ, що має на меті вдосконалити механізм, за допомогою якого надаються адміністративні послуги, значно зростає їхня якість, прискорюються процеси та швидше задовольняються потреби громадян України, в режимі систематичності здійснює відновлення принципів, які дозволяють реалізувати концепцію, в основі котрої перебуває людиноцентризм, в роботі, що її виконує публічна влада; містить відображення того, в якому напрямку діють представники влади, державної служби. Реалізувавши в Україні адміністративно-територіальну реформу, серед іншого планується перерозподілити функції та повноваження, якими володіють органи публічної влади, визначити, на які галузі безпосередньо поширюється їхня відповідальність, перерозподілити фінансові потоки тощо. Головний акцент робиться на тому, щоб проблеми вирішувалися на якнайнижчому рівні, а території були автономними, коли ухвалюють рішення й виконують адміністративні рішення. Завдяки ефективній територіальній реформі, що змінить організацію публічної влади в нашій державі, буде створено сприятливий клімат, в якому стабілізується соціально-економічна галузь, розпочнуть гармонійно взаємодіяти органи публічної влади й суспільство, й кожному гарантовано повагу й захист їхніх прав та свобод. Отже, оптимізувати процес, у ході якого буде децентралізовано систему, в межах котрої надаються адміністративні послуги, все більш актуально, оскільки це елемент постійного трансформування державної управлінської системи.

Визначено, що, надаючи якісні публічні послуги, органи публічного управління виконують свою першочергову функцію. Тільки з'ясувавши, скільки та якої якості послуги надали органи публічної влади, громадянам вдасться дати оцінку ефективності функціонування цих органів і загалом їхньої спроможності задовільно виконувати запити людей.

У висновку акцентовано на тому, що воєнним станом створено багато надзвичайних викликів, що постали перед системою вітчизняного публічного управління, в тому числі пов'язаних із наданням публічних послуг, чим займаються об'єднані територіальні громади. Тому за допомогою інноваційних стратегій як основного елемента можна оптимізувати ці процеси й забезпечити нормальне виконання системою своїх функцій навіть за найбільш складних умов. Завдяки їм можна забезпечити ефективне управління й задовольняти потреби населення на більш високому рівні.

Ключові слова: публічні послуги, децентралізація, публічне управління, проблеми, удосконалення.

Chykhantsov Mykola Anatoliiovych postgraduate student of the department of public administration, tourism and hotel and restaurant business, V. I. Vernadsky Tavri National University, Kyiv, tel.: (044) 529-05-16, https://orcid.org/0009-0002-4018-4150

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF PROVISION OF PUBLIC SERVICES IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE

Abstract. The article is devoted to the study of directions for improving the system of provision of public services in the context of decentralization of public administration in Ukraine. It is determined that with the development of effective and efficient public administration in modern conditions, the issue of developing a system for the provision of administrative services is becoming increasingly relevant. Being a priority direction of the administrative and territorial reform of Ukraine, the directive aimed at improving the mechanism for the provision of administrative services, significantly improving their quality, accelerating processes and meeting the needs of Ukrainians, systematically restores the principles of implementing the concept of human centrism in the activities of public authorities, reflects the direction of the activities of persons in power in the civil service. The implementation of administrative-territorial reform in Ukraine involves, in particular, the redistribution of functions and powers of public authorities, the definition of their direct areas of responsibility, financial redistribution, etc. The main attention is paid to promoting the resolution of problems at the lowest possible

level and the autonomy of territories in decision-making and the implementation of administrative decisions. The effectiveness of the territorial reform of the organization of public authorities in Ukraine should create favorable conditions for stabilization in the socio-economic sphere, establish cooperation between public authorities and society and ensure that everyone truly respects and protects their rights and freedoms. As a result, the optimization of the process of decentralization of the provision of administrative services is becoming increasingly relevant as one of the elements of the constant transformation of the governance system in the state.

It has been established that the provision of high-quality public services is one of the primary functions of public administration bodies. Only through the quantity and quality of services provided by public authorities are citizens able to assess how effectively these bodies can function and how much they can satisfy the population as a whole.

As a conclusion, it is noted that martial law creates extraordinary challenges for the public administration system of Ukraine, in particular for the provision of public services in united territorial communities. In this regard, innovative strategies become a key element for optimizing these processes and ensuring the normal functioning of the system even in the most difficult conditions. They can contribute to ensuring effective management and increasing the level of satisfaction of citizens' needs.

Keywords: public services, decentralization, public administration, problems, improvement.

Постановка проблеми. Нинішній період, який переживає наша держава у своєму становленні, характеризується активним розвитком інститутів, до компетенції яких належать адміністративні послуги, наприклад: відбулося ухвалення Закону України «Про адміністративні послуги», ряду урядових рішень; міста, об’єднані територіальні громади здійснили формування Центрів, де надаються адміністративні послуги; постійно розширюється перелік послуг, які можуть отримати громадяни. Однак, попри те, що процес, під час якого надаються адміністративні послуги, постійно вдосконалюється, громадяни не дуже високо оцінюють адміністративні послуги, що означає незадоволеність українців рівнем їхньої якості. Реформуючи систему, яка надає адміністративні послуги, за основу взяли орієнтування на людину, щоб освоїти концепцію, спрямовану на сервісну державу. Важливо, що, вдосконалюючи адміністративні послуги на українських теренах, багато міст створили Центри, котрі надають адміністративні послуги, в яких є можливість отримання будь-якої інформації, консультації чи послуги у відповідних побутових умовах, наданих компетентними та привітними фахівцями. Попри нинішнє функціонування в Україні достатньої

нормативно-правової бази, на підставі якої діє система, що надає адміністративні послуги, невирішені ще численні питання. У найкоротший термін варто здійснити вдосконалення нормативно-правового підґрунтя, в тому числі визначитися з тим, яким чином зробити ефективною організацію надання адміністративних послуг, враховуючи адміністративно-територіальну реформу, створення об'єднаних територіальних громад, здійснити формування системи, що контролюватиме, наскільки якісні ці послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика висвітлювалася такими ученими як М. Бабик, В. Гройсман, Т. Єгорова-Луценко, Н. Костенюк, І. Кравчук, А. Краковська, І. Макарова, А. Овчаренко, С. Палій, Ю. Пігарєв, Л. Самойленко, Т. Серьогіна, Г. Сєдов, Л. Сметаніна, О. Черевко, В. Шарий та іншими. Але поряд із багатьма напрацюваннями проблематику, що вивчає інструментарій, за допомогою якого надаються адміністративні послуги, варто науково досліджувати й надалі. Актуально дослідити механізм, посередництвом якого надаються адміністративні послуги, як він вдосконалюється в умовах децентралізації публічного управління в Україні.

Мета статті – дослідження напрямів удосконалення системи надання публічних послуг в контексті децентралізації публічного управління в Україні.

Виклад основного матеріалу. В основі функціонування кожної з громад міститься система публічних послуг. Завдяки їм громадянам доступні освіта, медицина, соціальний захист, інші важливі галузі життєдіяльності. Воєнний стан диктує ще більш критичну потребу, щоб ці послуги були доступними, оскільки громадянам необхідна державна допомога й підтримка. Через російську воєнну агресію системі, що надає публічні послуги в Україні, завдано неабиякої шкоди: у зв'язку зі зруйнованою інфраструктурою, переміщенням людей, обмеженою можливістю користуватися ресурсами традиційно надавати послуги вже неефективно. В таких обставинах потрібно шукати нові, інноваційні підходи до того, як організовувати цю діяльність. Із врахуванням вказаного цю тему активно досліджують вчені та практики.

До 2014 року в Україні домінуючою була централізація владних повноважень і, як наслідок, тільки шість регіонів можна було віднести до самодостатніх. Така ситуація викликала значну регіональну диспропорцію й вимагала проведення кардинальних реформ в секторі державного управління, місцевого самоврядування, територіальної організації влади, які повинні покращити якість життя та послуг, що отримували українці. У 2014 році в Україні була розпочата реформа децентралізації. За мету було поставлено сформувати ефективне місцеве самоврядування та перебудувати територіальну організацію влади для створення сприятливих умов і розвитку повно-

функціонального життєвого середовища для громадян. У таких умовах наступними пріоритетами децентралізації виділено узгодження інтересів держави та територіальних громад, побудова та поширення інститутів прямого народовладдя, ефективне надання високоякісних та доступних публічних послуг. У результаті процесу децентралізації новостворені інститути місцевого самоврядування отримали низку додаткових можливостей, до яких відносяться фінансові інструменти, що забезпечують власний економічний розвиток громади шляхом здійснення зовнішніх запозичень. ОТГ також отримали право самостійно обрати установи для обслуговування коштів місцевого бюджету відносно розвитку та власних надходжень бюджетних установ [1].

В нинішніх реаліях, коли держава стрімко розвивається, дуже актуальним є питання щодо того, яким чином влада виконую свої обов'язки перед громадянами, особливо – як надає адміністративні послуги. Процес, під час якого укрупнюються громади, переформатовуються райони, розподіляються повноваження та гарантується належне фінансове забезпечення, що передбачає стратегія, має сприятливо вплинути на те, щоб: організація влади ставала більш дієвою, управлінські функції виконувалися якісніше, адміністративні послуги надавалися на вищому рівні. Мета децентралізації – змінити принципи, на основі яких функціонують та взаємодіють всі органи публічного управління, від вищих державних до місцевих, що має чітко визначити сфери, на які поширюватимуться відповідальність та повноваження, усунути проблему з їхнім розподілом, звести до мінімального рівень корупційних проявів.

Реформа децентралізації передбачає передачу певної частини повноважень (ОМС), тобто – сільським, селищним та міським радам (муніципалітетам), що вже поступово відбувається. Скасування у перспективі місцевих державних адміністрацій у тому вигляді, в якому вони зараз функціонують, призведе до передачі левової частини повноважень (зокрема, у сфері адміністративних послуг) створеним ОМС в ОТГ [2].

На думку деяких фахівців, значної уваги на рівні теорії та практики впровадження потребує впровадження принципу субсидіарності, який передбачає чіткий розподіл повноважень з метою ефективної реалізації своїх функцій органами влади. Вирішення зазначеної проблеми повинно відбуватись через перегляд ролі владних функцій в бік підвищення соціальної значущості держави. Такий перехід передбачає зміну ставлення до держави як владних структур так і громадян, перегляд відносин між державою та суспільством, перехід до партнерських, а не владних [3].

Зауважимо, що, надаючи якісні публічні послуги, органи публічного управління виконують свою першочергову функцію. Тільки з'ясувавши, скільки та якої якості послуги надали органи публічної влади, громадянам

вдасться дати оцінку ефективності функціонування цих органів і загалом їхньої спроможності задовільно виконувати запити людей. Тож доцільне обрання такого механізму, за допомогою якого надаються публічні послуги, завдяки котрому відбудеться максимальне наближення цього процесу до громадян, а надавачі та споживачі послуг будуть оптимально взаємодіяти.

Це потребує перегляду питань перерозподілу коштів між бюджетами, здійснення бюджетної децентралізації, що забезпечить свободу дій для місцевих органів публічної влади. При цьому наголосимо, що в публічному управлінні під час оцінювання його ефективності та результативності адміністрування мають, як мінімум, порівнюватися:

– цілі, що практично реалізуються в ньому, з цілями, які об'єктивно детерміновані суспільними запитами;

– цілі, що реалізовані в управлінських процесах, з результатами, отриманими внаслідок об'єктивізації публічного управління (рішень і дій його управлінських компонентів);

– об'єктивні результати управління із суспільними потребами та інтересами;

– суспільні витрати, що пішли на публічне управління, з об'єктивними результатами, отриманими внаслідок управління;

– можливості, закладені в управлінському потенціалі, зі ступенем їх реального використання [4].

Як стверджує Єгорова-Луценко Т., система інформування про адміністративні послуги потребує суттєвого вдосконалення, адже наразі вона не дає чіткої інформації про умови та порядок отримання послуг, а також не забезпечує технічну можливість отримувати їх через Інтернет. На думку науковиці, для кращого забезпечення можливості отримати адміністративну послугу через мережу Інтернет необхідно запровадити доступні механізми взаємодії між суб'єктами надання адміністративних послуг в режимі онлайн, затвердити алгоритм їхньої роботи для отриманням послуги в електронному вигляді, починаючи від інформування про пакет документів і завершуючи отриманням результату послуги, засвідченої в належному форматі [5].

Авторами Палій С. та Сєдов Г. окреслено фактори, що впливають на незадоволеність споживачів якістю адміністративних послуг, що умовно поділяються на три групи: проблеми стандартизації та уніфікації послуг: відсутність чітких та єдиних стандартів якості надання послуг; різноманіття процедур та вимог залежно від адміністративного органу; необхідність, незважаючи на цифрові інструменти, збирати документи та довідки; складність та неоднозначність трактування нормативно-правових актів), проблеми організації процесу надання послуги (черги та бюрократичні бар'єри; недоступність інформації про хід розгляду справи; відсутність належного сервісного

обслуговування; недостатня кваліфікація та компетентність працівників), проблеми мотивації та стимулювання працівників органів публічного управління (низький рівень оплати праці; відсутність мотивації до якісного виконання своїх обов'язків; низький рівень відповідальності за результати роботи). На підставі викладених проблем та їх угруповання доцільно сформулювати основні напрямки підвищення якості адміністративних послуг. На нашу думку, найбільш пріоритетними напрямками підвищення якості послуг на даний час можна вважати: розвиток механізму стандартизації та грейдингу послуг для їх ранжування за ступенем значущості та чіткішої тарифікації; впровадження системи ощадливого виробництва для елімінування непродуктивних операцій, виключення дублювання та підвищення якості взаємодії співвиконавців; коригування системи стимулювання та мотивації для орієнтації працівників на кінцевий результат, створення конкурентного середовища надання адміністративних послуг [6].

Варто наголосити, що між цими проблемами існує тісний зв’язок та взаємний вплив. Тож, аби публічні послуги стали більш якісними, потрібне їхнє комплексне вирішення.

Запровадження децентралізованої моделі надання публічних послуг ставить нові вимоги як перед органами публічної влади, так і перед громадським сектором. На допомогу при цьому виступає залучення кращих зарубіжних практик. В контексті децентралізації надання публічних послуг на особливу увагу заслуговує створення підприємств громадськими об'єднаннями, а також поява й подальше збільшення долі їхнього внеску у внутрішній валовий продукт держави, що можна спостерігати в більшості європейських країн, де традиції залучення недержавного сектору до вирішення суспільних проблем мають значну історію [7].

Після передачі на місцевий рівень повноважень з надання найбільш популярних адміністративних послуг органів виконавчої влади, у діяльності ЦНАП через розширення переліку послуг виникає низка ускладнень. Насамперед, вони пов’язані із забезпеченням ефективної взаємодії між ЦНАП та територіальними підрозділами центральних органів виконавчої влади у наданні адміністративних послуг, забезпеченням достатньої штатної чисельності персоналу ЦНАП для надання більшого переліку послуг та належного рівня підготовки, а також фінансуванням діяльності ЦНАП. ЦНАП при ОТГ все одно повинні відповідати стандартам, які висуваються для центрів надання послуг, побудованих за принципом «відкритих офісів». Актуальними проблемами реалізації такої діяльності ЦНАП залишаються: складність реалізації належного облаштування приміщень ЦНАП (мала площа приміщень, розташування в незручній для мешканців частині громади, відсутність пандусів для осіб з обмеженими можливостями тощо); забезпечення

належної якості інформаційних та технологічних карток у ЦНАП при ОТГ; низький рівень впровадження електронних сервісів у ЦНАП; реалізація забезпечення належної територіальної доступності ЦНАП для всіх мешканців ОТГ; реалізація можливості отримання супутніх послуг (ламінування, ксерокопіювання, банківські послуги, виготовлення документів, фотографування, продаж канцелярських товарів) у приміщенні більшості ЦАП. Серед чинників, які мають важливе значення для вирішення вказаних проблем у короткостроковій перспективі, варто згадати такі як необхідність підвищення професійного рівня та політичної відповідальності голів місцевих державних адміністрацій та голів ОМС, здійснення моніторингу ефективності надання адміністративних послуг, пристосування мережі ЦНАП до потреб ОТГ [8].

Цифровізація адміністративних послуг, повинна у повному обсязі забезпечити користувачів безпечними сервісами, метою яких буде надання доступу до детальної інформації про послугу, можливість заповнювати та завантажувати необхідні для отримання послуги зразки та форми документів, механізмом інформування користувача про стан розгляду, а також здатністю онлайн-оплати послуги. На даний момент, такий механізм в Україні працює недосконало, що викликає певні труднощі під час отримання адміністративних послуг за допомогою сучасних технологій. На думку Краковської А. та Бабик М. на шляху до справжньої цифровізації адміністративних послуг необхідно подолати такі суттєві бар'єри, як:

- цифрова нерівність та цифровий розрив;
- відсутність налагодженої взаємодії державних систем, що ускладнює та затримує процес надання послуг;
- необхідність "тяганини" з документами, що виникає через відсутність єдиного цифрового простору та необхідності подавати одні й ті ж документи до різних органів;
- відсутність надійних систем захисту даних, що може призвести до витоку персональної інформації та кіберзлочинів;
- використання різних форматів, протоколів та алгоритмів в електронних системах різних органів влади, що ускладнює онлайн-взаємодію для користувачів;
- обмеженість в отриманні всіх публічних послуг онлайн, що змушує громадян звертатися до державних органів особисто [9].

Крім зазначених вище проблем та аспектів, правовий аспект цифровізації адміністративних послуг також має недоліки, які потребують вирішення. Дані проблеми можна виявити на окремих етапах отримання послуги. Так, наприклад, на першому етапі надання адміністративної послуги – подачі заяви – ми зустрічаємося з проблемою відсутності визначення питання легітимізації електронної форми заяви, що заповнюється безпосередньо на

WEB-сторінках. На сьогодні існує два варіанти заповнення електронної форми заяви – завантаження заяви, її заповнення та подальша передача із застосуванням електронного цифрового підпису (дана процедура законодавчо визначена), а також за допомогою заповнення екранної форми заяви безпосередньо на WEB-сторінці. І саме другий варіант потребує правового врегулювання. Наразі відсутній механізм, який повинен врегульовувати питання підпису або його аналогу саме екранної форми, що є необхідним для підтвердження волевиявлення сторін, внаслідок чого відсутня можливість ідентифікації суб'єкта отримання послуги [10].

Крім того, розширення електронних мереж та варіантів електронної взаємодії між органами влади та населенням, під час надання публічних послуг, хоча й несе багато переваг, водночас супроводжується зростанням кіберризиків. Так, Сєдов Є. стверджує, що найбільш значущими бар'єрами на шляху впровадження передових цифрових технологій у цій сфері є загрози незаконного використання персональних даних користувачів та викрадення інформаційних даних економічного характеру [11]. У зв'язку з цими ризиками потрібний ретельний аналіз, варто запровадити комплексні захисні заходи, бо якщо їх ігнорувати, можна зіткнутися з серйозними наслідками, які зачеплять і державу, і її населення.

У той же час, Кравчук І. наголошує на забезпеченні прозорості та юридичної чіткості у сфері надання дистанційних адміністративних послуг, пропонуючи низку правових механізмів:

- інформування, що має на увазі створення зручних та доступних каналів для отримання юридично значущої інформації про порядок надання дистанційних адміністративних послуг, включаючи чіткі правила заповнення електронних форм та підтвердження волевиявлення суб'єкта;
- ідентифікація, що включає розробку зручних та безпечних методів для ідентифікації суб'єктів отримання адміністративних послуг, враховуючи їхні потреби та можливості, а також чітке визначення місця їх проживання;
- вдосконалення нормативно-правової бази для регламентації інформаційної взаємодії між органами влади, а також між владою та громадянами на всіх етапах надання дистанційних адміністративних послуг;
- запровадження механізмів для безперешкодного перетворення паперових документів в електронні та навпаки, з чітким визначенням юридичної сили таких електронних копій [12].

Водночас, попри наявність значного прогресу в тому, як надаються публічні послуги в об'єднаних територіальних громадах, є очевидним існування певних викликів: відсутні кваліфіковані кадри, громадяни не володіють знаннями щодо своїх прав та можливостей, потреба вдосконалювати ІТ-інфраструктуру та ін. У зв'язку з цим необхідно впроваджувати інноваційні

стратегії, щоб в ОТГ в умовах, коли триває воєнний стан, публічні послуги надавалися на кращому рівні:

1. Максимально цифровізувати публічні послуги. Створити єдиний онлайн-портал чи комунікаційну платформу об'єднаної територіальної громади, на яких громадянам будуть доступні всі необхідні послуги, приміром, щоб зареєструвати місце проживання, отримати довідки, оплатити комунальні послуги та ін.

2. Розробляти і впроваджувати відповідні мобільні застосунки. Приміром, розробити мобільний застосунок, щоб отримувати соціальні виплати, завдяки якому громадяни зможуть здійснювати подачу заявок, відстеження їхнього статусу та отримання виплат прямо за реквізитами власного рахунка. Шляхом використання мобільних застосунків можна буде також записуватися на лікарський прийом, оплачувати паркування, отримувати інформацію щодо того, як працюють комунальні служби, і т. ін.

3. Узгодити координацію владних органів у питанні користування електронними цифровими документами на кожному рівні підпорядкування. Створити єдину систему, в якій відбуватиметься електронний документообіг, учасниками котрого виступатимуть суб'єкти, що володіють в ОТГ владними повноваженнями, завдяки чому вони зможуть здійснювати обмін даними та документацією в електронній формі, не дублюючи паперові носії.

4. Напрацювати нормативно-законодавчі акти з уніфікованими чіткими та єдиними стандартами, яким мають відповідати порядок та якість наданих публічних послуг. Розробити й затвердити єдині стандарти, відповідно до яких надаватимуться електронні публічні послуги в об'єднаній територіальній громаді, якими чітко визначатимуться строки, в межах котрих послуги мають бути надані, перелік необхідних документів та наявність інших вимог.

5. Підвищувати компетентність фахівців, які працюють у публічному управлінні. Проводити онлайн-тренінги та семінари, в яких братимуть участь працівники ЦНАПів та на яких ітиметься про те, як користуватися новими технологіями й цифровим інструментарієм, надаючи публічні послуги під час війни.

6. Забезпечувати безпечну інфраструктуру Центрів надання адміністративних послуг. Встановити системи, які займалися б відеоспостереженням та контролем доступу до Центрів, регулярно з резервною метою копіювати дані, запровадити протоколи кібербезпеки.

7. Реалізовувати масштабні інформаційні кампанії щодо доступних електронних публічних послуг та способів їхнього одержання. Розміщувати інформацію стосовно доступних публічних послуг на майданчиках офіційних веб-сайтів громад, офіційних чатів та сторінках соціальних мереж.

8. Користуватися штучним інтелектом (ШІ). Його можна застосувати, щоб: автоматизувати завдання, завдяки чому доведеться менше чекати, а

отримувати послуги стане зручніше; надавати персоналізовані послуги; аналізувати дані.

9. Запровадити краудсорсинг. Громадяни можуть збирати дані й тестувати нові технології, завдяки чому органи публічного управління отримають підтвердження відповідності нових технологій громадським очікуванням.

10. Використовувати віртуальну та доповнену реальність. За допомогою віртуальної та доповненої реальності громадяни зможуть здійснити віртуальні тури ЦНАПами, тож вони більше дізнаються про те, як отримуються послуги, де можна знайти послуги, що їх цікавлять. Крім того, за допомогою цього інструмента можна навчати громадян, як використовувати онлайн-послуги.

Впроваджуючи зазначені інноваційні стратегії, об'єднані територіальні громади зможуть краще надавати публічні послуги, користуватися цією системою громадянам буде зручніше, поліпшиться доступ до неї, відтак громадян більше задовольнятиме робота, яку виконують органи публічного управління. Необхідно зауважити, що список, де перераховуються інноваційні стратегії, завдяки яким стане кращою система, що надає публічні послуги в громадах, поки триває воєнний стан, не містить ознак вичерпності. У кожної ОТГ – свої особливості, наявність конкретних потреб та проблем, тож необхідна адаптація їх до своєї специфіки.

Висновки. Таким чином, воєнним станом створено багато надзвичайних викликів, що постали перед системою вітчизняного публічного управління, в тому числі пов'язаних з наданням публічних послуг, яким займаються об'єднані територіальні громади. Тому за допомогою інноваційних стратегій як основного елемента можна оптимізувати ці процеси й забезпечити нормальне виконання системою своїх функцій навіть за найбільш складних умов. Завдяки їм можна забезпечити ефективне управління й задовольняти потреби населення на більш високому рівні. Але, щоб успішно реалізувати ці стратегії, необхідно ретельно планувати й готуватися та брати до уваги специфічний розвиток кожної об'єднаної територіальної громади. У наступних дослідженнях можна проаналізувати, наскільки ефективні різні інноваційні підходи, які можна використати, щоб публічні послуги в крані, де триває воєнний стан, надавалися на більш досконалому рівні, та як вони впливають на громадське життя. Крім того, є важливим вивчення досвіду, здобутого іншими країнами, та впровадження найефективніших практик у вітчизняному контексті.

Література:

1. Костенюк Н.І., Макарова І.О., Пігарєв Ю.Б., Сметаніна Л.С. Надання адміністративних послуг в умовах децентралізації. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1923/2332.

2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80.

3. Гройсман В.Б. Основні напрями та технології децентралізації влади. *Теорія та практика державного управління.* 2015. Вип. 2. С. 232-237.

4. Шарий В. І., Черевко О. В., Самойленко Л. Я., Овчаренко А. О. Державне управління ресурсами та регулювання галузевих ринків: монографія. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2022. 310 с.

5. Єгорова-Луценко Т.П. Цифровізація у сфері надання адміністративних послуг. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3195218-cifrova-transformacia-sferi-administrativnih-poslug-i-cnap-vikliki-ta-mozlivosti.html.

6. Палій С.А., Сєдов Г.Ю. Адміністративні послуги як об'єкт управління якістю прийняття управлінських рішень. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2023. № 4(10). С. 113-121.

7. Серьогіна Т. Формування системи надання публічних послуг в умовах децентралізації: методологічні основи. *Аспекти публічного управління.* 2020. № 6. С. 212-220.

8. Костенюк Н.І., Макарова І.О., Пігарєв Ю.Б., Сметаніна Л.С. Надання адміністративних послуг в умовах децентралізації. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1923/2332.

9. Краковська А., Бабик М. Цифровізація адміністративних послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2022. С. 149-155

10. Кравчук І.М. Правове регулювання надання адміністративних послуг при використанні інтернет-технологій. *Правова інформатика.* 2021. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/15909/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B5%20%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%20%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B3.pdf.

11. Сєдов Г.Ю. Розвиток механізмів трансформації системи надання адміністративних послуг в умовах цифровізації. *Публічне урядування*. 2023. № 1 (34). С. 41-48

12. Кравчук І.М. Правові особливості інформаційних суспільних відносин при наданні дистанційних адміністративних послуг. *Інформація і право.* 2019. № 1 (28). С. 52-60

References:

1. Kosteniuk, N.I., Makarova, I.O., Pihariev, Yu.B. & Smetanina, L.S. Nadannia administratyvnykh posluh v umovakh detsentralizatsii [Provision of administrative services in the context of decentralization]. Retrieved from https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1923/2332 [in Ukrainian].

2. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini» [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine»]. *(n.d.). zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80 [in Ukrainian].

3. Hroisman, V.B. (2015). Osnovni napriamy ta tekhnolohii detsentralizatsii vlady [Main directions and technologies of decentralization of power]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration, 2,* 232-237 [in Ukrainian].

4. Sharyi, V. I., Cherevko, O. V., Samoilenko, L. Ya. & Ovcharenko, A. O. (2022). Derzhavne upravlinnia resursamy ta rehuliuvannia haluzevykh rynkiv [State resource management *and regulation of industry markets]*. Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu. A. [in Ukrainian].

5. Yehorova-Lutsenko, T.P. (2020). Tsyfrovizatsiia u sferi nadannia administratyvnykh posluh [Digitalization in the field of administrative services]. Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3195218-cifrova-transformacia-sferi-administrativnih-poslug-i-cnap-vikliki-ta-mozlivosti.html [in Ukrainian].

6. Palii, S.A. & Siedov, H.Iu. Administratyvni posluhy yak obiekt upravlinnia yakistiu pryiniattia upravlinskykh rishen [Administrative services as an object of management of the quality of administrative decision-making]. *Aktualni pytannia u suchasnii nautsi – Current issues in modern science, 4(10)*, 113-121 [in Ukrainian].

7. Serohina, T. (2020). Formuvannia systemy nadannia publichnykh posluh v umovakh detsentralizatsii: metodolohichni osnovy [Formation of the system of public service provision in conditions of decentralization: methodological foundations]. *Aspekty publichnoho upravlinnia – Aspects of public administration, 6*, 212-220 [in Ukrainian].

8. Kosteniuk, N.I., Makarova, I.O., Pihariev, Yu.B. & Smetanina, L.S. Nadannia administratyvnykh posluh v umovakh detsentralizatsii [Provision of administrative services in the context of decentralization]. Retrieved from https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1923/2332 [in Ukrainian].

9. Krakovska, A. & Babyk, M. (2022). Tsyfrovizatsiia administratyvnykh posluh v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku [Digitalization of administrative services in Ukraine: problems and development prospects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 149-155 [in Ukrainian].

10. Kravchuk, I.M. (2021). Pravove rehuliuvannia nadannia administratyvnykh posluh pry vykorystanni internet-tekhnolohii [Legal regulation of the provision of administrative services using Internet technologies]. *Pravova informatyka – Legal informatics*. Retrieved from https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/15909/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B5%20%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%20%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B3.pdf [in Ukrainian].

11. Siedov, H.Iu. (2023). Rozvytok mekhanizmiv transformatsii systemy nadannia administratyvnykh posluh v umovakh tsyfrovizatsii [Development of mechanisms for transforming the system of providing administrative services in the context of digitalization]. *Publichne uriaduvannia – Public governance, 1 (34)*, 41-48 [in Ukrainian].

12. Kravchuk, I.M. (2019). Pravovi osoblyvosti informatsiinykh suspilnykh vidnosyn pry nadanni dystantsiinykh administratyvnykh posluh [Legal features of informational social relations in the provision of remote administrative services]. *Informatsiia i pravo – Information and Law, 1 (28)*, 52-60 [in Ukrainian].

УДК 316.334.3

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-940-952

Шевченко Сергій Олексійович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління**,** Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, тел.: (056) 756-46-26, https://orcid.org/0000-0002-0079-3069

Шевченко Олександр Сергійович аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, тел.: (056) 756-46-26, https://orcid.org/0000-0002-7957-9881

ВЗАЄМОДІЯ ВЛАДИ ТА СУСПІЛЬСТВА В СФЕРІ РОЗБУДОВИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглядаються шляхи посилення інституційної спроможності в публічній сфері, яка включає суспільні інтереси, суспільні цінності та громадський вплив на глобальному, національному та місцевому рівнях. Автори зауважують, що поступове розширення публічної сфери у приватну сферу стримує як індивідуальні дії, так і дискреційне здійснення державної влади. Зауважено, що з урахуванням обмежень, які обумовлені реалізацією Цілей сталого розвитку, а також підвищені очікування громадян, необхідний інклюзивний, системний підхід до взаємодії влади та суспільства. З'ясовано, що інституційна спроможність адміністрування публічної сфери пов'язана з системним підходом через спільну мету, наприклад, у формі цілей сталого розвитку, раціональності інститутів, професіоналізму громадського сектору, стратегічних комунікацій та ефективної реалізації публічної політики.

Систематизовано низку ключових принципів управління публічною сферою у прагненні до сталого розвитку, а саме: відкритість, належне управління прийняттям рішень, що включає консультативні процеси, чіткість ролей у рамках спільної відповідальності та сприятливу законодавчу базу. Разом з тим, зазначено, що увага має бути приділена належному здійсненню правосуддя, запобіганню корупції, адміністративній реформі, у тому числі шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій, фіскальній ощадливості, інституціональним трансформаціям. Все це, у свою чергу, зміцнює громадянську спроможність та допомагає будувати довіру та зміцнювати легитимність управлінських рішень.

Обгрунтовано, що концепт інституційної спроможності базується на конгруентній сукупності в наявному дискурсі знань, навичок і досвіду («експертизи»), впорядкованої таким чином, що призводить до досягнення різних цілей; а також передбачає наявність організаційної структури, яка гарантує, що такі знання ефективно ведуть до мети, без зайвих затримок або відхилень.

Встановлено, що суспільну цінність, спрямовану на соціальну згуртованість, слід розглядати у зв'язку соціальної сфери з політичною, економічною та культурною сферами.

Ключові слова: інституційна спроможність, публічна сфера, державне управління, громадський сектор, взаємодія держави те суспільства, сталий розвиток.

Shevchenko Sergiy Oleksiyovych Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines and Public Administration, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, tel.: (056) 756-46-26, https://orcid.org/0000-0002-0079-3069

Shevchenko Alexandr Serhiyovych Postgraduate of the Department of Administrative and Legal Disciplines and Public Administration, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, tel.: (056) 756-46-26, https://orcid.org/0000-0002-7957-9881

THE INTERACTION OF GOVERNMENT AND SOCIETY IN THE SPHERE OF BUILDING THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE PUBLIC SPHERE IN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract. The article examines ways to strengthen institutional capacity in the public sphere, which includes public interests, public values, and public influence at the global, national, and local levels. The authors note that the gradual expansion of the public sphere into the private sphere restrains both individual actions and the discretionary exercise of state power. It was noted that, taking into account the limitations caused by the implementation of the Sustainable Development Goals, as well as the increased expectations of citizens, an inclusive, systematic approach to the interaction of government and society is necessary. It was found that the institutional capacity of the public sphere administration is related to a systemic approach through a common goal, for example, in the form of sustainable development goals, rationality of institutions, professionalism of the public sector, strategic communications and effective implementation of public policy.

A number of key principles of public sphere management in pursuit of sustainable development have been systematized, namely: openness, proper management of decision-making, including consultative processes, clarity of roles within the framework of joint responsibility, and a favorable legal framework. At the same time, it is noted that attention should be paid to the proper administration of justice, prevention of corruption, administrative reform, including through the use of information and communication technologies, fiscal thrift, and institutional transformations. All this, in turn, strengthens civic capacity and helps build trust and strengthen the legitimacy of management decisions.

It is substantiated that the concept of institutional capacity is based on a congruent set in the existing discourse of knowledge, skills and experience ("expertise"), arranged in such a way that leads to the achievement of various goals; and also involves the existence of an organizational structure that ensures that such knowledge effectively leads to the goal, without unnecessary delays or deviations.

It was established that the social value aimed at social cohesion should be considered in connection with the social sphere with the political, economic and cultural spheres.

Keywords: institutional capacity, public sphere, public administration, public sector, state-society interaction, sustainable development.

Постановка проблеми. На сьогодні, в умовах певної кризи демократичних інститутів, відчувається нагальна потреба підвищити чутливість державних, соціальних та приватних установ через відповідальну взаємодію з метою покращення якості життя у публічній сфері, пов’язаній з Цілями сталого розвитку.

Це завдання вимагає глибокого аналізу цілей держави в сучасних умовах складності, враховуючи, що суто приватна та особиста сфера звужуються в міру розширення публічної; усвідомлення поступового обмеження сімейної чи соціальної сфери; а також відкритості до контролю з боку третіх сторін у світлі розширення оригінальної хартії прав людини [1] та збільшення кількості соціальних прав. На практиці це набуло форми об’єктивних обмежень дискреційних повноважень держави. Поширення неурядових організацій (НУО), збільшення кількості конкретних соціальних ініціатив, поява нових соціальних медіа та відкритість уряду до громадського контролю, що виходить за межі того, що здійснюється парламентами чи конгресами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. інституційна спроможність публічного управління є предметом наукових досліджень О. Баштанник [1], Л. Помаза-Пономаренко [2], Н. Сидоренко [3], Т. Шлемкович [4], та ін. Структурування публічної сфери постає у фокусі уваги В. Баштанника [5], Н.Липовської [6] та інших науковців.

Мета дослідження: проаналізувати взаємодію держави і суспільства в контексті забезпечення інституційної спроможності публічної сфери з урахуванням цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Для побудови поняття «публічна сфера» важливо звернути увагу на три його складові: суспільний інтерес, суспільну цінність та публічну сферу в повсякденному житті, останню з яких слід розглядати у світлі перших двох, будь то на глобальному (макро) рівні, регіональному чи континентальному (мезо) рівні або національному (мікро) рівні, яка включає в себе регіональний та місцевий рівні.

Суспільний інтерес – синонім спільного блага чи інших значень, які протягом століть знаходили місце у філософських, правових, політичних, соціологічних, релігійних і, звичайно, урядових дебатах є тим спільним «щось», що впливає на спільноту в цілому.

Ця концепція передбачає виконання цілей держави і, отже, покладає на неї відповідальність (характер цієї відповідальності є правовим (верховенство права), політичним (інституційне вирішення конфліктів), соціальним (зобов'язання участі) та економічним (стабільність), яка в еволюції людини приписувалася виключно особі або особам, відповідальним за політичне керівництво, тобто уряду, незалежно від того, чи є системи здійснення влади крихкими або примітивними, або більш складними, що склалися з досвіду всіх відомих типів режимів влади і легітимності.

Однак ця відповідальність поступово розширюється від розподілу влади, виборчих систем та партійної політики, доступу до державної публічної інформації, прозорості та підзвітності тощо, до формулювання спільного напряму; тобто спільна відповідальність між урядом і суспільством за забезпечення загального соціального добробуту, національної безпеки, життя і недоторканності особи і власності, політичної та економічної стабільності та, відповідно до майбутніх перспектив, сталого розвитку.

Нинішні обставини зумовлюють необхідність перевизначення публічної сфери через системне бачення її складності. Об'єднання цих двох теоретичних підходів (систем і складності) [7], з метою пояснення реального світу і розвитку здатності адаптуватися до нього [8], допомагає нам розуміти передтекст, контекст і текст, а також приймати рішення в різних мінливих ситуаціях суспільств у світі.

Системне мислення є життєво необхідним для того, щоб діяти асертивно в сучасному світі. Цілком імовірно, що Людвіг фон Берталанфі [9] та інші вчені-класики, які пішли за ним, не передбачали, наскільки глибокою виявиться його теорія на практиці: мало що є настільки необхідним у нинішній час історії, щоб застосувати це мислення на політичній та адміністративній арені.

Показник складності створює цілісну перспективу для забезпечення всебічного та постійного огляду поточних обставин у мінливій реальності навколо нас, у мережі постійної взаємодії, за участю численних акторів, які висувають різні ідеї та відстоюють різні інтереси, усі з яких необхідно враховувати, щоб підготуватися до відповідних змін.

Системний підхід не є догматичним; він є сполучною ланкою між демократичними цінностями, подіями, що відбуваються, і діями, які вживаються для досягнення демократії. Це прагматичний науковий ресурс, віддалений від ідеологічних впливів чи шкіл думки, які передбачають спроби нав'язати власні програми. Це інклюзивний підхід.

Така інтеграція теорії і практики відкриває двері до розуміння того, що вирішення проблем в контексті складності має бути результатом наполегливої роботи, побудованої на знаннях.

Вхідні дані – це матеріальні та інтелектуальні елементи, які можна дезагрегувати, щоб зрозуміти причини та наслідки. Необхідно розглянути питання про те, чи зберігаються, модифікуються або замінюються вони новими компонентами, які відповідають потребам і вимогам (реальним, сприйманим і / або створеним) різних соціальних груп, щоб визначити в поєднанні з цими групами пріоритети і дії, які сприяють змінам і які є передумовою для дій у винятковому контексті здійснення публічної влади.

Ця реальність локалізує та фокусує потреби, а також встановлює шлях до рішень; таким чином, вона формує автентичні та законні внески, які є життєво важливими для того, щоб уряд і суспільство могли розпочати спільні дії.

Операціоналізація процесів дає можливість провести загальну і конкретну діагностику відповідної ситуації, яка може бути використана для прогнозування найближчого і середньострокового майбутнього і дає зрозуміти масштаб зміни або змін і зусилля щодо раціональної організації, які потрібні як владі, так і суспільству, об'єднаним спільною метою.

Вивчення потреб та можливих рішень встановлює контекст з його обмеженнями та можливостями та породжує дискурс, який транслюється у плани, стратегії, програми, бюджети, можливості, організацію та процеси – словом, прикладні знання та трансформаційні дії з метою отримання результатів, задовільних для людського розвитку в громаді.

Побудова контексту та дискурсу є політичним рішенням, оскільки вимагає різних типів переговорів та координації на основі знань, які поділяються урядом та суспільством, і які дають їм усвідомлення нагальної потреби об'єднати зусилля на різних рівнях, від міжнародного до місцевого, за широкої участі та всеосяжного ставлення з боку всіх; необхідність вимірювання економічних умов таким чином, щоб зробити зміни життєздатними; а

також необхідність відкриття каналів для розвитку різних інституційних спроможностей, укріплених міцною соціальною тканиною.

Моніторинг контексту з боку уряду та суспільства має використовуватися з огляду на необхідність стандартизації критеріїв та визначення параметрів та показників, які виходять за рамки поточної ситуації, а також для створення прогнозів, які простягаються далі в часі та просторі та забезпечують глибину перетворень, яких вимагає сталий розвиток.

Проблема оцінки результатів сталого розвитку не менш велика. Необхідно створити нову культуру для нинішніх поколінь як запобіжник проти труднощів і серйозних перешкод, з якими майбутні покоління зіткнуться в гармонії один з одним і з природою: нове законодавство, нова організація уряду і суспільства, нові адміністративні практики, засновані на нових демократичних практиках, наприклад, що стосуються прав людини, інклюзивність, прозорість, підзвітність, контроль тощо.

Тому необхідно переосмислити «публічну сферу» як юридично обмежений форум, щоб визначити тип відповідальності, якої вимагає сучасне суспільство, яка залежить від раціональної та активної організації, не фрагментуючи авторитет держави та дбаючи про те, щоб розподіл влади зміцнював, а не послаблював державу. Іншими словами, необхідно перейти до постбюрократичної стадії, коли ролі уряду та організованого суспільства об'єднані в ефективну, юридично розділену та обов'язкову відповідальність [10]. Суспільну цінність, спрямовану на соціальну згуртованість, слід розглядати з платформи, яка пов'язує соціальну сферу з політичною, економічною та культурною сферами [11].

Соціальна сфера активно орієнтується на згуртованість і взаємопов'язаність громади; політичну сферу на шляху до мирного вирішення конфліктів за допомогою закону та взаємоповаги суб'єктів; і економічна сфера в напрямку соціальної продуктивності, яка в поєднанні зі стабільністю – і в поєднанні з політичною сферою – дозволяє досягти гомеостазу в системі. Нарешті, культурна сфера зосереджена на рисах і характеристиках, що складають ідентичність.

Сукупність цих факторів дозволяє перерахувати ряд суспільних цінностей, які тісно пов'язані між собою:

– Колективне зобов'язання діяти відповідно до закону, захищаючи права особистості, за умови, що права всіх зберігаються і захищаються;

– Співпраця всередині групи, а також з установами та між ними з метою досягнення поточних умов сталого розвитку;

– Інституційна та громадська солідарність з метою підтримки діяльності суспільства в усі часи і за будь-яких обставин;

– Об'єкт сприяння інституційній продуктивності між суспільством та урядом з метою покращення якості життя зараз та в майбутньому.

Взаємопов'язаність цих публічних цінностей, ймовірно, збагатить цінність публічної сфери, а також зміцнить приватну та особисту сфери: відчуття безпеки, поваги та включеності в процес прийняття рішень сприятиме лояльності до інституцій та посилюватиме солідарність та відчуття приналежності як до певної країни, так і до світу в цілому.

Така комбінація факторів має сенс у мультикультурному суспільстві, яке різними способами загрожує інтеграції громад, частково тому, що домінуюча соціально-економічна система [12] посилює нерівність, а частково через тенденцію різних груп замкнутися в собі, що призводить до браку комунікації та толерантності.

Тому важливо розуміти, що публічна сфера є частиною життя в усі часи: у сфері охорони здоров'я, освіти, житла, послуг та відпочинку, а також у взаємодії індивідів з урядом та в їхніх різних соціальних контекстах, таких як сім'я, робота та дозвілля.

Очевидно, що взаємодія може набувати різних форм, існує неминучий зв'язок між повноваженнями та відповідальністю у прийнятті рішень та у формулюванні державної політики, програмуванні, впровадженні та оцінці, а також у майбутніх результатах (стратегічне передбачення) [13].

Урі Бронфенбреннер у своїй книзі «Екологія людського розвитку» пропонує систему, яка структурована за рівнями. З семи категорій, запропонованих автором, при характеристиці публічного простору корисно звернутися до трьох: макросистема, мезосистема і мікросистема.

Це системи консенсусу, які кожна країна встановлює в пошуках управління, яке надає перевагу закону, інакше неможливо захистити свободи і справедливість.

З цієї точки зору публічну сферу можна класифікувати за ознакою спільного знаменника: правової цінності власності (публічної, соціальної та приватної) – чинника, що дозволяє виявити відповідальність держави, яка передбачається як прояв демократичної волі більшості.

Корисно нагадати про актуальність суверенітету та автономії, які мають першорядне значення для суспільних інтересів на трьох запропонованих рівнях, чи то для добробуту всього світу, чи для добробуту регіону, континенту чи країни. Для кращого розуміння для визначення обсягу та меж кожного рівня можна запропонувати такі категорії аналізу: публічно-громадська сфера, публічно-соціальна сфера та публічно-приватна сфера.

Серед згаданих рівнів громадсько-громадська сфера є такою, де відповідальність лежить виключно на легитимній владі. Яким би не був її радіус впливу, саме фізична сфера невіддільна від виконання функцій держави.

На глобальному або макрорівні найбільш символічним державно-громадським органом є Організація Об'єднаних Націй і всі її компоненти, що

займаються економічним, соціальним, культурним, технологічним і, власне, розвитком державного управління. Існують також міжнародні фінансові механізми, такі як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, а також агентства розвитку, такі як Організація економічного співробітництва та розвитку.

На мезорівні глобальні інститути мають еквіваленти в континентальних або міжконтинентальних регіонах (наприклад, форум Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва). Такі установи зміцнили свої економічні, культурні та адміністративні альянси, щоб отримати більше глобальних вигод, які можуть бути перетворені на добробут їхнього населення. Очевидно, що уряди та їхні державні адміністрації беруть активну участь як у прийнятті, так і в реалізації політичних рішень.

Така ж картина повторюється на інших чотирьох континентах, серед яких Європейський Союз вирізняється своєю самобутністю, що характеризується складною мережею інтересів, ідей та культур, які відображають сучасну діалектику, порівняно з іншими континентами та в межах власного контексту. Це не означає, що інші регіони світу, кожен з яких має свій історичний розвиток, не створили відповідних або рівно оригінальних механізмів, які забезпечують їм гармонійне та економічно функціональне співіснування.

На мікрорівні установи трьох гілок влади представлені на національному, субнаціональному та місцевому рівнях, де теоретично можливо забезпечити громадянам та соціальним групам ефективний, шанобливий та дружній доступ до державних послуг. Саме тут є найкращі можливості для налагодження каналів спільної відповідальності між суспільством та владою.

Звернімося тепер до суспільно-соціальної сфери, де відповідальність розподіляється між владою і суспільством за різні цілі, вигідні останньому. Спільна відповідальність може набувати правової форми через ліцензії та поступки, надані державою соціальним групам або окремим особам в умовах, які не тільки охороняють суспільну власність держави, а й забезпечують досягнення цілей, що породжують такі угоди про колективну вигоду. Аналогічним чином, домовленості можуть бути укладені відповідно до політичних, економічних і соціальних зобов'язань, які демократично узгоджені громадою і урядом і які, якщо вони належним чином заохочуються і захищаються законом, сприяють розвитку громадянської культури.

На макрорівні Міжнародний олімпійський комітет є хорошим прикладом цієї моделі, оскільки він є некомерційною, неурядовою організацією, але не зміг би вижити без участі держав, оскільки його метою є сприяння миру через спорт [14].

На мікрорівні знаходяться державні університети та школи, які мають автономію в управлінні ними, але, тим не менш, притягуються до відповідальності, оскільки залежать від державних коштів. У цьому випадку відповідальність лежить на їхніх громадах, які прагнуть підвищувати рівень талантів у своїй країні через якість її випускників та внесок, який вони роблять у розвиток. Той самий критерій може бути застосований до вільно доступних центрів культури та відпочинку, до забезпечення загальних каналів зв'язку та їх активів, серед безлічі прикладів на національному, субнаціональному та місцевому рівнях.

Державно-приватна сфера (де приватна власність використовується для надання публічних послуг, для участі в будівництві інфраструктури або для участі у виробництві в первинному або вторинному секторах) передбачає економічну та/або соціальну діяльність, яка спрямована на задоволення колективних потреб в обмін на прибуток. Вимоги, що висуваються державою, гарантують умови для санітарії, здоров'я населення, безпеки людей і майна, утримання інфраструктури. Інші запобіжні заходи захищають державні послуги або якість продукції, для якої призначена ця сфера.

У випадку з державно-приватними організаціями на макрорівні націлені конкретні цілі. Ця державно-приватна модель добре відома завдяки нинішньому буму державно-приватних асоціацій, які відкривають новий вимір у державному управлінні щодо спільної відповідальності між суспільством та урядом, більше, ніж в інших видах приватних компаній, орієнтованих на державні послуги.

На мікрорівні яскравими прикладами є приватна освіта на всіх рівнях, приватна охорона здоров'я у всіх її формах, кондомініуми або орендне житло, громадський транспорт, ринки та торгові центри, пункти харчування та напоїв, відпочинок, шоу, культура, спорт та громадське життя.

Проаналізуємо переплетення вищезазначених рівнів і типів, що оточують публічну сферу. Це дозволить вказати на труднощі в їхньому управлінні та виміряти виклики, пов'язані з розвитком інституційної спроможності, для кожного з цих акторів: уряду, суспільства та окремих осіб.

Слід визнати, що державна влада представлена урядом, що поділяється на три традиційні повноваження і три сфери, вже відомі в межах кожної країни, незалежно від її форми правління — унітарну, федеральну, парламентську, конгресову тощо.

Державне управління в розумінні виключної відповідальності виражається через регулювання ефективних, результативних і прозорих функцій уряду, які не можуть бути делеговані іншим секторам суспільства (національна безпека, зовнішні справи, фінанси, внутрішня політика, політика сталого розвитку). Це відрізняється від спільного державного управління, яке

є спільним з різними суб'єктами організованого суспільства у сферах соціального розвитку, політичної та громадянської культури, раціонального співробітництва, цивільного захисту, солідарності, продуктивності, утримання та вдосконалення державних послуг, інфраструктури, сталого розвитку тощо. Наглядова адміністрація шляхом поступок делегує фізичним особам будівництво та утримання інфраструктури та сприяння наданню громадських послуг (автомагістралі, аеропорти, пасажирський транспорт) серед інших завдань громадського характеру.

Глобальний (макро), континентальний або регіональний (мезо) та національний (мікро) рівні інтенсивно та на щоденній основі комунікують та взаємодіють, оскільки вони повинні вирішувати проблеми, які впливають на кожного різними способами відповідно до сфери або масштабу відліку, наприклад, зміна клімату, безпека, фінансова, ринкова та демократична кризи, нерівність та бідність, які, як частина системи, впливати один на одного.

Звідси випливає, що розробка та реалізація державної політики обов'язково повинні охоплювати три рівні; вона повинна включати ціле та частини у спробі пов'язати інтереси, що пов'язано з ризиками та витратами, але водночас передбачає політичні, економічні та соціальні компенсації (Ціль 2 Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року є парадигмою цього твердження). Усі ці аспекти перетинаються в публічній сфері та вимагають координації та комунікації безпрецедентного масштабу між секторами та на місцях і, відповідно, вимагають розвитку інституційної, а також міжінституційної спроможності, яка зобов'язує державу, можливо, як ніколи раніше, ділитися владою.

Слід наголосити, що така взаємодія вимагає безпрецедентного рівня дій уряду у сферах безпеки та регулювання. Складність настільки широка і діє на стількох рівнях одночасно, що призводить до відсутності координації між суспільством і урядом, а також до розсіювання відповідальності; однак ці проблеми можна вирішити, спустившись на мезо- і мікрорівні, де можливий кращий соціальний контроль.

Ці обставини викликають глобальне занепокоєння в тій мірі, в якій Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй на своїй сімдесятій сесії 25 вересня 2015 року прийняла резолюцію, що встановлює Цілі сталого розвитку, які мають бути досягнуті протягом наступних п'ятнадцяти років, викладені в Порядку денному в галузі сталого розвитку до 2030 року (Резолюція 70/1 Генеральної Асамблеї).

Ці ідеали слід розглядати комплексно, оскільки всі висловлені цілі є пріоритетними; всі вони мають однаковий ступінь важливості або терміновості, оскільки вони взаємопов'язані. Це означає, що, якою б не була причина, будуть позитивні чи негативні наслідки залежно від того, чи розглядаються

вони як відповідальність у кожному з типів публічної сфери та на кожному рівні – макро-, мезо- та мікро – відповідно до умов у кожній країні. Очевидно, що ці 17 цілей стосуються всіх урядів і суспільств, а отже, і їхніх державних адміністрацій.

Для цілей цієї статті дві цілі привертають увагу до завдання аналізу інституційної спроможності. Розуміння полягає в тому, що найбільшою та найкращою здатністю, яку може проявити держава, є верховенство права, яке передбачає громадянську освіту та культуру, які об'єднують погляди та практики соціальної згуртованості для досягнення будь-якої спільної мети:

– Ціль 16. Сприяти створенню мирного та інклюзивного суспільства задля сталого розвитку, забезпечувати доступ до правосуддя для всіх та розбудовувати ефективні, підзвітні та інклюзивні інституції на всіх рівнях;

– Ціль 17. Зміцнити засоби реалізації та активізувати Глобальне партнерство заради сталого розвитку.

Посилання на «побудову ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій» та «зміцнення засобів реалізації» безпосередньо веде до роздумів про інституційну спроможність, якою володіє кожна держава, а отже, держави повинні об'єктивно дивитися на свої реалії, враховуючи, що не всі країни перебувають на однаковому рівні розвитку. Показники, хоч і посилаються на статистику, не заглиблюються в історію та соціально-економічні, політичні та культурні умови, тому представлення гомогенізованих рішень історично виявилося поганою порадою. Отже, кожна сфера повинна генерувати конкретні можливі рішення, які можуть бути спрямовані на досягнення цих головних цілей.

Два слова, що складають поняття «інституційна спроможність», призводять до образу, з одного боку, конгруентної сукупності знань, навичок і досвіду («експертизи»), впорядкованої таким чином, що призводить до досягнення різних цілей, які, в свою чергу, виконують раніше встановлені цілі; з іншого боку, слово «інституційний» вводить ідею організаційної структури, яка гарантує, що такі знання ефективно ведуть до мети, без зайвих затримок або відхилень. І те, й інше знайоме з бюрократичними моделями, орієнтованими на інтереси, далекі від суспільних інтересів.

Висновок. Для того, щоб уникнути описаних відхилень, державні адміністрації мають у своєму розпорядженні технології для контролю та оцінки планів, програм, бюджетів і результатів, але, що більш важливо, для підвищення обізнаності лідерів у державній, соціальній і приватній сферах про те, що світ має перед собою можливість змінити курс, щоб закласти основу для сталого розвитку. Цього можна досягти лише за умови належної організації в подвійному сенсі: по-перше, як концепції стратегії об'єднання зусиль з різних джерел влади та прийняття рішень – міжурядових,

міжвідомчих, внутрішньоінституційних, секторальних та міжсекторальних; по-друге, як ієрархічної структури, як функціональної, так і операційної, відповідних завдань, де у спільних діях переважають комунікація та координація.

Література:

1. Баштанник, О. (2023). Інституціональна/інституційна спроможність інститутів політичної системи як аналітична категорія та функціональний аспект публічного управління. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування, 2023 р., № 2 (80). С. 83-88, doi: https://doi.org/10.32840/1813-3401.2023.2.15

2. Помаза-Пономаренко А.Л. (2023). Обшир інституційної й інституціональної спроможності системи публічного управління України. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 6, 2023. С. 18-24, DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.2

3. Сидоренко Н. Інституційна спроможність як драйвер публічної діяльності. Наукові інновації та передові технології. № 11 (39). 2024. С.195-207. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-195-207.

4. Шлемкевич Т. В. (2020). Інформаційно-комунікаційний вимір сучасної політичної системи України : дис. … канд. політ. наук : 23.00.02. Івано-Франківськ, 2020. 240 с.

5. Липовська Н. А., Пашкова Г. Г., Сахарова К. О. (2022). Розвиток публічного управління з позицій інституціонального підходу. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 6. 19-24. https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/316/276

6. Баштанник В.В., Рагімов Ф.В. (2019). Еволюція інститутів публічного управління в контексті загальноєвропейського політичного тренду. Державне управління та місцеве самоврядування. С. 28–34.

7. Edgar Morin, *Introducción al pensamiento complejo* (Introduction to complex thinking) (Barcelona, Gedisa, 2009).

8. Course on the challenges of Mexico's future, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, January 2005. Cited in José R. Castelazo, *Administración Pública: Una Visión de Estado* (Public Administration: A State Vision) (Mexico City, National Institute of Public Administration, 2010), p. 147.

9. Ludwig von Bertalanffy, *Teoría General de los Sistemas* (General System Theory), 2nd ed. (Madrid, Fondo de Cultura Económica, 1976).

10. Jordi Borja and Zaida Muxi, *El espacio público, ciudad y ciudadanía* (Public space, city and citizenship) (Barcelona, 2000).

11. Amartya Sen, "Democracy as a universal value", *Journal of Democracy*, vol. 10, No. 3 (1999)

12. Thomas Piketty, *El capital en el siglo XXI* (Capital in the Twenty-First Century) (Mexico City, Fondo de Cultura Económica, 2015)

13. Urie Bronfenbrenner, *La Ecología del Desarrollo Humano* (The Ecology of Human Development) (Barcelona, Paidós, 1987)

14. International Olympic Committee. See http://www.olympic.org/content/the-ioc/governance/introductionold

References:

1. Bashtannyk, O. (2023). *Instytutsionalna/instytutsiina spromozhnist instytutiv politychnoi systemy yak analitychna katehoriia ta funktsionalnyi aspekt publichnoho upravlinni [Institutional/institutional capacity of institutions of the political system as an analytical category and functional aspect of public administration]*. Derzhava ta rehiony. Seriia: Publichne upravlinnia i administruvannia [State and regions. Series: Public management and administration], 2023 r., № 2 (80). S. 83-88, doi: https://doi.org/10.32840/1813-3401.2023.2.15
2. Pomaza-Ponomarenko A.L. (2023). *Obshyr instytutsiinoi y instytutsionalnoi spromozhnosti systemy publichnoho upravlinnia Ukrainy [The extent of institutional and institutional capacity of the system of public administration of Ukraine]*. Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava [Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law]. Vypusk 6, 2023. S. 18-24, DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.2
3. Sydorenko N. (2024). Instytutsiina spromozhnist yak draiver publichnoi diialnosti *[Institutional capacity as a driver of public activities]*. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii *[Scientific innovations and advanced technologies]*. № 11 (39). 2024. S.195-207. https://doi.org/ 10.52058/2786-5274-2024-10(38)-195-207.
4. Shlemkevych T. V. (2020). *Informatsiino-komunikatsiinyi vymir suchasnoi politychnoi systemy Ukrainy [Information and communication dimension of the modern political system of Ukraine]* : dys. … kand. polit. nauk : 23.00.02. Ivano-Frankivsk, 2020. 240 s.
5. Lypovska N. A., Pashkova H. H., Sakharova K. O. (2022). *Rozvytok publichnoho upravlinnia z pozytsii instytutsionalnoho pidkhodu [Development of public administration from the standpoint of an institutional approach]*. Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava [Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law]. Vypusk 6. 19-24. https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/316/276
6. Bashtannyk V.V., Rahimov F.V. (2019). *Evoliutsiia instytutiv publichnoho upravlinnia v konteksti zahalnoievropeiskoho politychnoho trendu [The evolution of institutions of public administration in the context of the pan-European political trend]*. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia [State administration and local self-government]. S. 28–34.
7. Edgar Morin, *Introducción al pensamiento complejo* (Introduction to complex thinking) (Barcelona, Gedisa, 2009).
8. Course on the challenges of Mexico's future, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, January 2005. Cited in José R. Castelazo, *Administración Pública: Una Visión de Estado* (Public Administration: A State Vision) (Mexico City, National Institute of Public Administration, 2010), p. 147.
9. Ludwig von Bertalanffy, *Teoría General de los Sistemas* (General System Theory), 2nd ed. (Madrid, Fondo de Cultura Económica, 1976).
10. Jordi Borja and Zaida Muxi, *El espacio público, ciudad y ciudadanía* (Public space, city and citizenship) (Barcelona, 2000).
11. Amartya Sen, "Democracy as a universal value", *Journal of Democracy*, vol. 10, No. 3 (1999)
12. Thomas Piketty, *El capital en el siglo XXI* (Capital in the Twenty-First Century) (Mexico City, Fondo de Cultura Económica, 2015)
13. Urie Bronfenbrenner, *La Ecología del Desarrollo Humano* (The Ecology of Human Development) (Barcelona, Paidós, 1987)
14. International Olympic Committee. See http://www.olympic.org/content/the-ioc/governance/ introductionold

УДК 355.4 (477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-8(8)-953-965

Яков'юк Віктор Андрійович кандидат економічних наук, старший викладач кафедри національна безпека, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, тел.: (067) 332-22-67, https://orcid.org/0000-0003-0702-2969

КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНИЙ РЕЖИМ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена проблемам та способам забезпечення державної безпеки держави, захисту її національних інтересів.

Існування самостійних держав із власними національними інтересами, співіснування з іншими суб'єктами міжнародних відносин вимагає наявності розвідувальної інформації щодо планів, намірів, спроможностей тощо таких суб'єктів. Наявність суперечок, конкуренції політичного, економічного та іншого характеру зумовлюють, окрім розвідувальної, проведення й підривної діяльності між такими суб'єктами. Протидія таким проявам віднесена до компетенції контррозвідувальних підрозділів.

У статті обґрунтовано необхідність вдосконалення законодавства України із питань здійснення уповноваженими державними органами контррозвідувальної діяльності. Привернення увагу науковців та законодавців до сучасних викликів і потреб задіяння ефективних механізмів превентивної форми забезпечення державної безпеки України – контррозвідувального режиму. Представлено окремі теоретичні підходи до визначення сутності контррозвідувального режиму як складової контррозвідувальної діяльності державних органів, спеціального адміністративно-правового режиму.

Проведено аналіз окремих аспектів трактувань дефініцій «розвідувально-підривна діяльність», «контррозвідувальний режим». Обґрунтовано доцільність врахування при організації ефективного функціонування контррозвідувального режиму проведення заходів з інформаційної безпеки та попереджувально-роз'яснювальної роботи. У підсумку автором запропоновано розширити коло суб'єктів, яких можливо залучати для забезпечення контррозвідувального режиму, розробити класифікацію його рівнів, надано власне визначення понять «розвідувально-підривна діяльність», «контррозвідувальний режим».

Ключові слова: державна безпека, контррозвідувальна діяльність, контррозвідувальний режим, національна безпека, розвідувально-підривна діяльність.

Yakoviuk Viktor Andriyovych Candidate of Economic Sciences, Lesya Ukrainka Volyn National University, Senior Lecturer, Department of National Security, Lutsk, tel.: (067) 332-22-67, https://orcid.org/0000-0003-0702-2969

COUNTER-INTELLIGENCE REGIME IN THE NATIONAL SECURITY ENSURING SYSTEM OF UKRAINE

Abstract. The article is devoted to the problems and methods of ensuring the state security of the state, protecting its national interests.

The existence of independent states with their own national interests, coexistence with other subjects of international relations requires the availability of intelligence information about the plans, intentions, capabilities, etc. of such subjects. The presence of disputes, competition of a political, economic and other nature determines, in addition to intelligence, the conduct of subversive activities between such entities. Counteraction to such manifestations is attributed to the competence of counterintelligence units.

The article substantiates the need to improve the legislation of Ukraine on the implementation of counterintelligence activities by authorized state bodies. It draws the attention of scientists and legislators to modern challenges and the needs for the use of effective mechanisms of a preventive form of ensuring the state security of Ukraine - the counterintelligence regime. Separate theoretical approaches to determining the essence of the counterintelligence regime as a component of the counterintelligence activities of state bodies, a special administrative and legal regime, are presented.

An analysis of individual aspects of the interpretations of the definitions of "intelligence and subversive activities" and "counterintelligence regime" was conducted. The feasibility of taking into account information security measures and preventive and explanatory work when organizing the effective functioning of the counterintelligence regime was substantiated. As a result, the author proposed to expand the range of subjects that can be involved to ensure the counterintelligence regime, develop a classification of its levels, and provide his own definition of the concepts of "intelligence and subversive activities" and "counterintelligence regime."

Keywords: state security, counterintelligence activity, counterintelligence regime, national security, intelligence-subversive activity.

Постановка проблеми. Реалії сучасного світового суспільно-політичного устрою, радикалізація відносин між основними геополітичними центрами призвели до виникнення гідридних війн, а подекуди і прямих воєнних конфліктів на території третіх країн, які розглядаються як зацікавлені сфери впливу.

Незважаючи на міжнародний характер таких подій, забезпечення суверенітету, територіальної цілісності країни, безпеки її громадян віднесене до виключної компетенції держави та її національних органів.

Відповідно до ст.17 Конституції України, захист суверенітету і територіальної цілісності, забезпечення економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави.

Важливе значення для реалізації цих функцій відіграють режимні заходи, які мають вживатися державними органами для забезпечення національної безпеки. Одну із ключових ролей у системі таких заходів відіграє контррозвідувальний режим.

Разом з тим, у сучасних умовах гібридних загроз та прямої збройної агресії РФ проти України засади контррозвідувального режиму держави на законодавчому рівні не закріплені. Тому вбачається гостра актуальність правового й організаційного забезпечення діяльності держави у питаннях здійснення режимних заходів, які спрямовані на створення сприятливих умов для виконання складовими Сил безпеки і оборони України покладених на них функцій із протидії розвідувальній діяльності іноземних органів на шкоду державній безпеці України, подолання терористичних загроз, збереження територіальної цілісності та суверенітету держави, захисту законних інтересів і прав громадян.

Така необхідність зумовлює актуальність наукового дослідження і трактування основних засад контррозвідувального режиму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням особливостей здійснення контррозвідувальної діяльності, контррозвідувального захисту окремих об’єктів присвячено значну кількість наукових праць багатьох науковців. Однак проблеми правового регулювання та організаційного забезпечення контррозвідувального режиму лише опосередковано згадано у працях Албут С.В., Кравченко Р.М., Павленко В.П.

Значний науковий доробок у цьому напрямку належить Романову М.С. Про необхідність запровадження заходів контррозвідувального режиму та законодавчого його закріплення висловлено у виступах в засобах масової інформації депутатом ВРУ VII скликання Михальчишиним Ю.А., законодавчу ініціативу започатковано депутатами ВРУ IX скликання Іонушасом С.К., Завітневичем О. М., Безуглою М. В.

Метою статті є дослідження поняття, правового регулювання та особливостей забезпечення контррозвідувального режиму в України та його складових.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення національної безпеки держави, протидія розвідувальній, розвідувально-підривній та іншій протиправній діяльності, що шкодить державним інтересам, здійснюється спеціально

уповноваженими, як правило контррозвідувальними підрозділами із застосуванням, у числі інших, режимних превентивних заходів.

Необхідність реалізації таких заходів підтверджується результатами агресивної гібридної політики Російської Федерації проти України. Зокрема, відкритій військовій агресії передувала активізація розвідувальної діяльності та розвідувально-підривних посягань. Недостатні заходи протидії таким викликам, у тому числі режимні попереджувальні, призвели до порушення територіальної цілісності України і сприяли швидкій окупації агресором значної частини території України, викликали загрози конституційному ладу та існування національної державності, створення у державі осередків підтримки та прихильників проросійського режиму.

Забезпечення державної безпеки і захист територіальної цілісності України, відповідно до ст.17 Конституції України, покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [1].

Діяльність уповноважених державних органів, спрямована на гарантування державної безпеки, суверенітету, державного ладу та територіальної цілісності, захисту законних інтересів держави і прав громадян від розвідувально-підривної та будь-якої іншої протизаконної діяльності, здійснюється у правовому полі, визначеному зокрема Законом України «Про контррозвідувальну діяльність».

Так, відповідно до ст.1 згаданого нормативного акту, спеціальним видом діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України, визнається контррозвідувальна діяльність [2].

Метою та завданнями такої діяльності (ст.2) визначено своєчасне виявлення шляхом добування, аналітичної обробки інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України, використання цієї інформації для попередження і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України; протидія та припинення розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; розроблення і реалізація заходів щодо запобігання, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства та правам громадян [2].

Частинами 4, 5 і 6 ст. 8 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» складовими контррозвідувальної діяльності закріплено гласні та негласні контррозвідувальні заходи. При цьому, гласні контррозвідувальні заходи проводяться шляхом використання відкритих (офіційних) форм і методів роботи у сфері забезпечення державної безпеки [2].

Крім того, як зазначає Тищук В.В., система контррозвідувальної діяльності передбачає здійснення режимних та адміністративно-правових заходів, які взаємопов'язані між собою, та направлені на забезпечення низки адміністративно-правових режимів у сфері державної безпеки (режиму воєнного і надзвичайного стану, прикордонного режиму, режиму в'їзду в країну та виїзду з неї, режиму захисту державної таємниці тощо) [3].

У свою чергу, Романов М.С. аргументовано та на підставі реальних необхідностей об'єднав низку таких адміністративно-правових режимів у поняття контррозвідувальний режим. Зокрема зазначив, що основними складовими контррозвідувального режиму є режими охорони державних секретів, державного кордону України, виїзду з України і в'їзду в Україну, прикордонний, митний, внутрішньо-об'єктовий режими, режим внутрішньої безпеки, паспортний режим, режими перебування іноземців в Україні, користування повітряним транспортом, пропускний режим, режим надзвичайного стану в Україні [4, с.2-4].

Погоджуючись із такими твердженнями вбачається, що контррозвідувальний режим є складовою контррозвідувальної діяльності, здійснювати яку відповідно до ст.5 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» уповноважені визначені державні органи [2].

Водночас, вбачається об'єктивнішим вважати, що контррозвідувальний режим передбачає здійснення не усіх, а лише частини заходів, передбачених іншими адміністративно-правовими режимами.

Про нагальність запровадження та законодавчого закріплення засад контррозвідувального режиму у державі зазначає депутат Верховної Ради України VII скликання Михальчишин Ю.А., який зазначає про необхідність контррозвідувального режиму, побудованого на принципі тотального контррозвідувального пошуку задля уникнення повторення трагедій із загибеллю мирних людей [5].

Реальні наміри та спроби унормувати і удосконалити загальнодержавну систему забезпечення контррозвідувального режиму в Україні проявилися із затвердженням Указом Президента України від 6 жовтня 2017 р. № 310/2017 Концепції забезпечення контррозвідувального режиму в Україні.

Даною Концепцією, як зазначив Павленко В.П., передбачається застосування організаційних форм, що спрямовуються на забезпечення ефективного функціонування механізму своєчасного виявлення зовнішніх і внутрішніх

загроз безпеці Україні, запобігання таким загрозам, припинення розвідувальних, терористичних та інших небезпечних протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, організацій, окремих індивідів чи окремих груп щодо державної безпеки України, ліквідація умов, що їм сприяють, або причин їх виникнення [6, с.37].

Однак, детально проаналізувати достатність та ефективність запропонованих заходів із запобігання загрозам безпеки держави не виявляється можливим, оскільки змісту Концепції надано гриф обмеження доступу «Для службового користування». При цьому, аналізуючи перелік державних органів, яким доручено розробити та забезпечити виконання Плану реалізації Концепції забезпечення контррозвідувального режиму в Україні, приходимо до висновку про підвищену увагу забезпеченню державної безпеки в інформаційній сфері.

Варто зазначити, що агресивна політика та гібридні загрози з боку Російської Федерації, а у наступному і повномасштабне вторгнення її військ в Україну прискорили законотворчу та іншу нормативно-правову діяльність із вдосконалення засад забезпечення контррозвідувального режиму, здійснення контррозвідувальної діяльності.

Зокрема, контррозвідувальний режим як систему передбачених законодавством сукупних контррозвідувальних, розвідувальних, режимних та адміністративно-правових заходів, що спрямовані на забезпечення державної безпеки та захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз, сприяють протидії розвідувальній, підривній, диверсійній, терористичній та іншій діяльності суб’єктів розвідувально-підривної діяльності, а також усуненню передумов для її здійснення та локалізації можливих негативних наслідків, визначено **Стратегією забезпечення державної безпеки (п.24), затвердженою** Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022 [8].

Верховною Радою України прийнято до розгляду два законопроєкти щодо внесення змін та доповнень до Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» - «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правових основ організації та здійснення контррозвідувальної діяльності в Україні» (проєкт від 25.04.2022 № 7267-1) та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення спроможності суб'єктів контррозвідувальної діяльності у протидії широкомасштабній військовій агресії Російської Федерації проти України» (проєкт від 29.11.2022 № 7684).

Пропозиції, що містяться у вказаних законопроєктах, стосуються понятійного апарату контррозвідувальної діяльності та її складових, у тому числі контррозвідувального режиму; визначення суб’єктів здійснення такої діяльності та загальнодержавної системи забезпечення контррозвідувального режиму в Україні тощо.

Так, в проєктах під поняттям «контррозвідувальний режим», аналогічно як у Стратегії забезпечення державної безпеки, розуміється система передбачених законодавством сукупних контррозвідувальних, розвідувальних, режимних та адміністративно-правових заходів, що спрямовані на забезпечення державної безпеки та захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз, та сприяють протидії розвідувально-підривній, диверсійній, терористичній та іншій діяльності іноземних держав та їх структур, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України, усуненню передумов до її здійснення та локалізації можливих негативних наслідків та ризиків державної безпеки [9, 10].

Романов М.С. контррозвідувальний режим визначає як сукупність обов'язкових принципів, норм, правил та організаційних заходів, установлених чинним законодавством та нормативно-правовими актами, які спрямовані на забезпечення державної безпеки й захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз [4, с.3].

На нашу думку зазначене тлумачення поняття більш об'єктивно і зрозуміло виражає суть контррозвідувального режиму. Натомість, викладене у законопроєктах визначення більш характерне для контррозвідувальної діяльності.

Так, за своєю суттю дефініція «режим» означає встановлений порядок життя і діяльності певних суб'єктів для досягнення якихось цілей. Зокрема, Настюк В.Я. та Бєлєвцева В.В. поняття «режим» визначають як сукупність методів, система правил, заходів, установлених для досягнення певної мети [11, с.13].

Виходячи з законодавчого визначення контррозвідувальної діяльності як спеціального виду діяльності у сфері забезпечення державної безпеки [2], необхідності встановлення законодавцем та уповноваженими органами певних норм поведінки та діяльності, приходимо до висновку, що контррозвідувальний режим є спеціальним видом правового режиму, який регулює відносини у визначеній сфері (державна/національна безпека). Також, контррозвідувальному режиму властиві інші ознаки спеціального правового режиму, зокрема публічний інтерес, державна підтримка, наявність певних обмежень, заборон, додаткової юридичної відповідальності.

Погоджуючись із твердженням Настюка В.Я. та Бєлєвцевої В.В., які управління у сфері державної безпеки і оборони України віднесли до адміністративно-правових режимів, зокрема адміністративно-політичного та функціонального спрямування, у яких виявляються владна сутність режимної організації державного управління, жорстка вертикальна спрямованість, найбільш чітка визначеність управлінських відносин та їх забезпеченість особливими видами адміністративного примусу [11, с77], вважаємо що

контррозвідувальний режим також відноситься до адміністративно-правових режимів, де має проявлятися владна сутність поєднання режимної та адміністративно-правової організації державних органів.

Контррозвідувальний режим тісно пов'язаний із контррозвідувальною та розвідувальною діяльністю. Адже саме у результаті таких видів діяльності, зокрема їх пошукової та інформаційно-аналітичної складової, виявляються зовнішні і внутрішні загрози та ризики державній безпеці, які потребують реагування у тому числі режимними методами.

Натомість, контррозвідувальний режим є превентивною складовою контррозвідувальної діяльності, результати якого можуть слугувати підставами для її здійснення.

Запровадження контррозвідувального режиму в державі викликане потребою існування самостійного та незалежного державного утворення. В Україні контррозвідувальний режим, незважаючи на відсутність його нормативного урегулювання, існував та існує нині, однак рівень організації та реалізації його заходів не відповідають вимогам сучасності.

Насамперед, як вказують дослідники у цій сфері, необхідно законодавчо закріпити дефініцію «контррозвідувальний режим», його мету. Також, на нашу думку, потрібно визначити рівні контррозвідувальних режимів виходячи із реальних та потенційних загроз, спеціальних правових станів (режимів) у державі, основні правові та організаційні засади їх функціонування.

Вбачається доцільним вдосконалити запропоновані у порядку законотворчої ініціативи поняття дефініції «контррозвідувальний режим», «розвідувально-підривна діяльність», розширити коло суб’єктів, які не належать до суб'єктів загальнодержавної системи забезпечення контррозвідувального режиму, однак повинні або можуть ними залучатися до функціонування системи контррозвідувального режиму в Україні.

Так, незважаючи, що Конституцією України (ст.17) забезпечення державної безпеки покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є справою всього Українського народу. Тому вбачаємо доцільним законодавчо передбачити участь громадян України у забезпеченні контррозвідувального режиму. Така позиція підтверджується сучасними реаліями використання агресором особистої позиції частини наших громадян у своїх агресивних цілях.

При визначенні поняття «розвідувально-підривна діяльність» у законопроєктах щодо внесення змін та доповнень до Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», на нашу думку, закладено ознаки, які характерні розвідувальній діяльності і не передбачають її використання для

проведення підривної діяльності. Сама по собі розвідувальна діяльність іноземних органів за певних обставин може не завдавати шкоди національним інтересам України.

Крім того, вбачається, що терористична та диверсійна діяльність з одного боку є самостійними формами підривної діяльності, з іншого – такі форми діяльності можуть бути частиною розвідувально-підривної діяльності, оскільки здійснюються або організовуються іноземними спецслужбами чи спецорганами, іншими іноземними державними чи недержавними структурами, яка, як правило, поєднується з проведенням певної розвідувальної діяльності.

Також, недоцільним вважаємо закладати у трактування вказаного поняття вчинення певних дій «з використанням організованої злочинності», оскільки виділення окремих форм діяльності під функціональні завдання кожного державного органу, уповноваженого на здійснення контррозвідувальної діяльності, зумовить втрату лаконічності визначення.

Військова агресія РФ проти України внесла і інші корективи, які доцільно врахувати. Вбачається, що контррозвідувальний режим важливий для мінімізації загроз не лише державної безпеки, яка статтею 1 Закону України «Про національну безпеку України» визначена як «захищеність життєво важливих національних інтересів від загроз невоєнного характеру» [12], але і національної безпеки України у цілому, включаючи загрози воєнного та іншого характерів.

Виходячи з викладеного пропонується термін «розвідувально-підривна діяльність» викласти у наступній редакції - здійснювані іноземними державами та їх структурами, а також організаціями, окремими групами та особами добування та використання інформації для створення чи реалізації загроз та/або підвищення ризиків національної безпеки, а також створення умов, необхідних для добування і використання такої інформації, проведення терористичної, диверсійної іншої протиправної діяльності, вплив на суспільні відносини, що становить чи може становити загрозу та/або підвищує ризик національній безпеці держави.

Сучасні гібридні виклики національній безпеці України вказують на важливе значення її інформаційної складової. Провідними спецслужбами іноземних держав, у т.ч. і країни-агресора, активно використовується інформаційний простір для отримання розвідувальної інформації. Значна шкода національним інтересам наноситься у результаті проведення агресором інформаційно-психологічних операцій, втручання у роботу інформаційно-комп’ютерних систем державних органів, критичної інфрастурктури, фінансових установ тощо. Тому вважаємо інформаційну гігієну та проведення попереджувально-роз’яснювальної роботи невід’ємною складовою контррозвідувального режиму.

На основі викладеного пропонується наступне визначення дефініції контррозвідувальний режим – система передбачених законодавством та іншими нормативно-правовими актами сукупних принципів, норм, правил, а також організаційних, режимних, адміністративно-правових та інформаційно-попереджувальних заходів контррозвідувального характеру, що спрямовані на забезпечення державної безпеки та захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз, та сприяють протидії розвідувально-підривній та іншій діяльності іноземних держав і їх структур, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду національній безпеці України, усуненню передумов до її здійснення та локалізації можливих негативних наслідків і ризиків національної безпеки.

Також, на нашу думку, варто розробити класифікацію рівнів контррозвідувального режиму, якою доцільно передбачити переліки обов'язкових і рекомендованих заходів для державних органів, уповноважених організовувати і забезпечувати заходи із функціонування контррозвідувального режиму в державі або на окремих її територіях.

Ряд дослідників висловлюються про необхідність запровадження так званого гнучкого (вибіркового) контррозвідувального режиму, посилаючись на закріплені у національному законодавстві засади, які забороняють обмежувати права і свободи громадян. Однак, на нашу думку, такий варіант може призвести до залишення поза увагою уповноважених контррозвідувальних підрозділів розвідувальну діяльність окремих спецслужб (у. т.ч. які ситуативно можуть бути партнерами) або ділянок, що потребують контррозвідувального захисту, та у кінцевому випадку нанести шкоди національній безпеці.

Висновки. Сучасні загрози національній безпеці, викликані військовою агресією та гібридними впливами Російської Федерації зумовлюють зміну підходів у системі забезпечення національної безпеки та національних інтересів України. Одним із елементів цієї системи є організація функціонування ефективного контррозвідувального режиму як превентивної складової контррозвідувальної діяльності, який сприятиме унеможливленню або суттєвому зниженню розвідувально-підривної та іншої діяльності іноземних держав та їх структур, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду національній безпеці України та/або мінімізації її наслідків.

Відсутність нормативно закріплених засад організації та функціонування контррозвідувального режиму ускладнюють державним органам, уповноважених у реалізації завдань контррозвідувальної діяльності, ефективно протидіяти ризикам і загрозам національної безпеки.

За своїм характером контррозвідувальний режим є складним видом спеціального режиму, який передбачає застосування або поєднання інших

видів спеціальних режимів, та витупає одним із вагомих інструментів забезпечення національної безпеки України. Важливість контррозвідувального режиму особливо помітна в умовах військової агресії проти нашої держави, його актуальність буде вагомою і у наступні періоди відновлення суспільно-економічного доброту країни.

Подальші наукові доробки у сфері організаційно-правових засад функціонування контррозвідувального режиму в Україні з урахуванням сучасного досвіду найбільш успішних і провідних країн мають стати фундаментальною базою та приводами для законодавчого закріплення і впровадження нових організаційних форм забезпечення національної безпеки держави.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 N 254к/96-ВР, редакція станом на 01.01.2020 // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 29.11.2024).

2. Закон України від 26.12.2002 № 374–IV. «Про контррозвідувальну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text (дата звернення: 29.11.2024).

3. Тищук В.В. Види та класифікація контррозвідувальних заходів у діяльності Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс] / В.В Тищук // *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Юридичні науки. 2018. Випуск 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_3_11 (дата звернення: 28.11.2024).

4. Романов М.С. Контррозвідувальний режим в Україні: функції та призначення в умовах військової агресії Російської Федерації [Електронний ресурс] / М.С. Романов // Загрози безпеці в процесі глобалізації : матеріали наук.-практ. конф. (м. Замость, 16–17 травня 2019 року). - Замость, 2019. - С. 34–36. – Режим доступу: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8079/1/Romanov%20-19.01.%2020.pdf (дата звернення: 28.11.2024).

5. Михальчишин Ю.А. Україні потрібен контррозвідувальний режим [Електронний ресурс] / Сайт телеканалу «Останній бастіон». – Режим доступу: https://bastion.tv/ukrayini-potriben-kontrrozviduvalnij-rezhim_n57088 (дата звернення: 28.11.2024).

6. Павленко В.П. Поняття та особливості контррозвідувального захисту державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності держави України / В.П. Павленко // *Юридичний науковий електронний журнал.* - 2021. - № 7, - С.34-37.

7. Указ Президента України від 06.10.2017, № 310/2017. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13.09.2017 «Про Концепцію забезпечення контррозвідувального режиму в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/454.html (дата звернення: 28.11.2024).

8. Указ Президента України від 16.02.2022, № 56/2022. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.12.2021 «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377 (дата звернення: 28.11.2024).

9. Проєкт Закону України від 25.04.2022 № 7267-1. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правових основ організації та здійснення контррозвідувальної діяльності в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/JI07327A?an=2 (дата звернення 28.11.2024).

10. Проєкт Закону України від 29.11.2022 № 7684. «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення контррозвідувальної діяльності та посилення інституційної спроможності суб'єктів її здійснення під час відсічі збройної агресії проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/JI08443A (дата звернення - 29.11.2024).

11. Настюк В.Я. Адміністративно-правові режими в Україні: монографія / В.Я. Настюк, В.В. Бєлєвцева – Харків: «Право», 2009. - 128 с.

12. Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 29.11.2024).

References:

1. Konstitucija Ukrainy [Constitution of Ukraine] (n.d). Zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [inUkrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro kontrrozviduvalnu diialnist» vid 26.12.2002, № 374–IV [Law of Ukraine «On counterintelligence activities» from 26.12.2002 No. 374–IV]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text [in Ukrainian].

3. Tyshchuk V.V. (2018) Vydy ta klasyfikatsiia kontrrozviduvalnykh zakhodiv u diialnosti Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Types and classification of counterintelligence measures in the activities of the State Border Service of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy* [*Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine*]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_3_11 [in Ukrainian].

4. Romanov M.S. Kontrrozviduvalnyi rezhym v Ukraini: funktsii ta pryznachennia v umovakh viiskovoi ahresii Rosiiskoi Federatsii [Counterintelligence regime in Ukraine: functions and purpose in the conditions of military aggression of the Russian Federation*]. Zahrozy bezpetsi v protsesi hlobalizatsii - Security threats in the process of globalization*: Proceedings of the Scientific and Practical Conference (pp. 34-36). Zamost. Retrieved from: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8079/1/Romanov%20-19.01.%2020.pdf [in Ukrainian].

5. Mikhalchyshyn Y.A. Ukraini potriben kontrrozviduvalnyi rezhym [Ukraine needs a counterintelligence regime]. Sait telekanalu «Ostannii bastion» [Website of the TV channel "Ostannii bastion"] - https://bastion.tv/ - Retrieved from: https://bastion.tv/ukrayini-potriben-kontrrozviduvalnij-rezhim_n57088 [in Ukrainian].

6. Pavlenko V.P. (2021) Poniattia ta osoblyvosti kontrrozviduvalnoho zakhystu derzhavnoho suverenitetu, konstytutsiinoho ladu i terytorialnoi tsilisnosti derzhavy Ukrainy [Concept and features of counterintelligence protection of state sovereignty, constitutional order and territorial integrity of the state of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [*Legal scientific electronic journal*], 7, 34-37 [in Ukrainian].

7. Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 06.10.2017, № 310/2017. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 13.09.2017 «Pro Kontseptsiiu zabezpechennia kontrrozviduvalnoho rezhymu v Ukraini» [Decree of the President of Ukraine On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine from 13.09.2017 “On the Concept of Ensuring the Counterintelligence Regime in Ukraine”: from 06.10.2017 No. 310/2017]. Retrieved from: https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/454.html [in Ukrainian].

8. Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 16.02.2022, № 56/2022. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30.12.2021 «Pro Stratehiiu zabezpechennia derzhavnoi bezpeky» [Decree of the President of Ukraine On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine from 30.12.2021 “On the Strategy for Ensuring State Security” from 16.02.2022 No. 56/2022]. Retrieved from: https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377 [in Ukrainian].

9. Proiekt Zakonu Ukrainy vid 25.04.2022 № 7267-1. «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia pravovykh osnov orhanizatsii ta zdiisnennia kontrrozviduvalnoi diialnosti v Ukraini» [Draft Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Legal Basis for the Organization and Implementation of Counterintelligence Activities in Ukraine» from 25.04.2022 No. 7267-1]. Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/JI07327A?an=2 [in Ukrainian].

10. Proiekt Zakonu Ukrainy vid 29.11.2022 № 7684. «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo udoskonalennia kontrrozviduvalnoi diialnosti ta posylennia instytutsiinoi spromozhnosti subiektiv yii zdiisnennia pid chas vidsichi zbroinoi ahresii proty Ukrainy» [Draft Law of Ukraine «On the introduction of changes to some laws of Ukraine regarding the improvement of counterintelligence activities and the strengthening of the institutional capacity of the subjects of their implementation during the repulsion of armed aggression against Ukraine» from 29.11.2022 No. 7684]. Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/JI08443A [in Ukrainian].

11. Nastyuk V. Ya., Belevtseva V. V. (2009) *Administratyvno-pravovi rezhymy v Ukraini [Administrative and legal regimes in Ukraine]*. Kharkiv: «Pravo» [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» vid 21.06.2018, № 2469-VIII [Law of Ukraine «On the national security of Ukraine» from 21.06.2018, No. 2469-VIII] Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text [in Ukrainian].

Журнал

«Суспільство та національні інтереси»

№ 8(8) 2024

Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2.

Видавець:
ФОП «Жукова Ірина Віталіївна», Свідоцтво серія ДК № 7425 від 09.08.2021 р.